

VERHANDELING
DER
ZEE-HORENKENS
EN
ZEE-GEWASSEN

In en omtrent

A M B O I N A

En de naby gelegene EYLANDEN,

Mitsgaders een naaukeurige Beschryving van

B A N D A

en de EYLANDEN onder die Landvoogdy begrepen.

Als ook der Eylanden

TIMOR en SOLOR, CELEBES ofte MACASSAR,
BORNEO en BALI.

Mitsgaders van de Koningryken

TONKIN, CAMBODIA, en SIAM.

Benevens een Verhaal der Zaaken in de voornoemde Eylanden en
Koningryken tot nu toe voorgevallen.

Met zeer nette Prentverbeeldingen en Landkaarten verrykt,

DOOR

FRANCOIS VALENTYN,

Onlangs Bedienaar des Goddelyken Woords in AMBOINA, BANDA, enz.

DERDE DEELS TWEEDE STUK.

Te { DORDRECHT, } by { JOANNES VAN BRAAM, } Bockverkoopers.
{ AMSTERDAM, } { GERARD ONDER DE LINDEN, }

M D C C X X V I.

MET PRIVILEGIE.

VERHANDELING
DER
ZEE-HORENKENS
EN
SCHELPE N,
OF TE
DUBBLET TEN
VAN
AMBONINA.

ELFDE HOOFDSTUK.

Beschryving der Zee-Horenkens, te zien in de Ambonische Rariteyt-Kamer van de Heer Rumphius; waar na toe wy den Lezer wyzen, ordre ontrent het gene wy over de Horenkens zeggen. Naamen der Ambonische Horenkens volgens opgave van Rumphius, en van de Europeers. Van de Schelpen, of Dubbletten, wat de Liefhebbers tot deze Liefhebbery aanspoord.

Beschry-
ving der
Zee-Ho-
renkens.

NA dat wy de *Ongemeene Visschen* dus verre zoo uitvoerig, als wy het noodig agten, beschreven hebben, gaan wy nu over, om van de *Zee-Florenkens* en *Schelpen* (by andre ook wel *Dubbletten*, om dat zy twee ledig zyn, genaamd) te handelen, alzoo die mede een voornaam deel van de Inwoners der Zee uitmaken, en 't naast onder de *Visschen* begrepen, en ook gemeenlyk van andre 'er nevens beschreven werden.

Men moet van ons niet verwagten, dat wy die zoo uitvoerig, als wel tot dit Werk behooren zou, zullen beschryven:

III. DEEL.

want dit is reeds door de Heer *Georgius Everhardus Rumphius* in zyn keurlyk Werk, *de Ambonische Rariteit-Kamer*, A^o. 1705. uitgegeven, gedaan, en verder door toedoen van de Heer *Borgermeester Hendrik d'Acquet* tot *Delft*, door wiens bezorging, het na de dood van de Heer *Rumphius* uitkwam, en meest door den iever en de onvermoeide en nette navorsching van den Heer *Simon Schynvoet*, tot *Amsterdam*, in die staat van volmaaktheid gebragt, gelyk men dat Werk tegenwoordig, met alles 't geen deze en geene Liefhebbers nog zeldzaams uit andre Werelds-deelen, en Gewesten, in

VVV

LUCC

Te
zien in
de Am-
bonische
Rariteyt-
Kamer.

518 Verhandeling der ZEE-HORENKENS, enz.

hunne Cabinetten bezaten, zeer fraay opgecierd ziet. Al het welke die laatste de Heer met veel naeuwkeurigheid onderzocht, over al opgebaggerd, en voor zoo verre die Horenkens toen, buiten de *Oosterfche*, nog bekend waren, 'er bygevoegd heeft

Van de Heer Rumphius, waar na toe wy den Lezer wyzen.

Wy wyzen derhalven den Lezer, zoo verre als de Beschryving dezer *Ambonfche*, en ook der toen reeds bekende andre Horenkens, 't zy uit *West-Indien*, of uit de *Middellandsche*, en andere *Europeifche Zeen*, betreft, tot dit heerlyk Werk, en wy zullen jegenwoordig niet anders doen, dan volgens de ordre, by de Heer *Rumphius* gehouden, de naamen dezer *Zee-Horenkens*, die in *Amboina* vallen, opnoemen, en daar en boven 'er die gene byvoegen, die by de Heer *Rumphius*, en andren, overgefagen of niet bekend gewest zyn, en die ik bezitte, en toonen kan.

Ordre ontrent 't gene wy over de Horenkens zeggen.

Om dit dan met een nette ordre, die men volgen kan, te behandelen, zal ik, by dit opnoemen der *Ambonfche Zee-Horenkens*, te gelyk ook voor eerst myn

Cabinetje van Ambonfche Horenkens in hare zoorten beschryven, en by die gene, die ik van de zelve nu niet bezitte, alleen, dat ik die nu niet heb, 'er byvoegen.

Ten anderen, zal ik by ieder zoorte, van welke ik sprek, die gene, die ik meer bezitte, dan die in 't Werk van de Heer *Rumphius* gemeld werden, 'er ook by plaatzen.

En na dat ik over alle de *Oosterfche Horenkens*, die in *Amboina* of in 't *Oosten* vallen, en die ik bezitte, gefproken zal hebben, zal ik tot de *West-Indifche* en *Europeifche*, die ik bezitte, en verder of kenne, of gemeld vinde, overgaan.

Wy beginnen dan met het tweede Boek van de Heer *Rumphius* in het tweede Hoofdstuk, raadzaam gevonden hebbende, om aan de eene zyde de *Indifche*, en aan de andre kant de *Vaderlandfche*, of *Europeifche* naamen, het welk de Liefhebbers hier te Lande, en in *Indiën*, een groot licht ontrent deze Liefhebbery geven zal, hier op te noemen.

Naamen der Ambonfche Horenkens volgens opgave van Rumphius, en van de Europeifchers.

VERHANDELING

D E R

OOST-INDISCHE, ZEE - HOORNKENS.

Euro-
peifche
Naamen.

Indifche Naamen.

Lib. II. Cap. II.

Coquilje.

DE *Papele-Hoorn*, of de *Paarlemoer-Hoorn*, die ik groot, en middelbaar zeer fraey bezit. Dito kleene, door de Zeegepaarlemoerd. Dito kleene, ongepaarlemoerd, die zeer zeldzaam is.

Cap. III.

Het
Doecken-
hufje.

Roemah Gorita.
Met een vleugel ter zyde, en agter smal. Dito, dog zonder vleugel ofte glad ter zyden. Dito, met knobbels, en breed agter. Ook zyn 'er *Kraal-Gorita's*; dog deze vallen in de *Middellandsche Zee*. Ook hebbe die laafte niet. Van deze hebbe meer dan *Rumphius*. Een geele *Roemah Gorita*. Een zoort, die van agteren rondagtig en glad is.

Beide deze zoorten vallen in de meefte Zcen van *Amboina*, en de laafte vooral tuffchen *Ceram*, *Oma*, en *Honimoa*, en ook tuffchen de hoeken van *Tial* en *Hoetoemeri*, daar men byzonder groote gezien heeft. En dit is de *Vifch*, van welke men beft volgens *Plinius* getuigenis, *lib. 9. cap. 29. de Zee-kunde* geleerd heeft, gelyk dit *Gyraldus cap. 3. de re nautica*, ook zegt.

Cap. IV.

Ditvoerd
de zelve
Naam.

Het *Post-Hoortje*. Deze vallen op *Amboina*, *Oma*, en *Honimoa*.

Cap. V.

Het *Quallebootje*. Dit valt ontrent *Manipa*, en *Bonoa*.

Cap. VI.

De bonte
Knobbe-
Hoorn.

Mata Boelan Bezar, of 't groot *Maan-oog*, ook 't *Reufen-oor*, genaamd.

Indifche Naamen.

Euro-
peifche
Naamen.

Deze vallen op 't Eiland *Oma*, en elders meer.

Des zelfs *dekzel*, of de *Venus-Navel*. Hier van heb ik meer de ros gemarmelde. De hooge of fterk groene.

Cap. VII.

Dito, *kleene Maan-hoorn*, met het *Mammetje*.

De *Bia Petola*, of *Petool-Hooren*.

De Naf-
fauwer.

Deze vallen beft op 't Dorp *Oma*, en *Aboro* op 't Eiland *Oma*, en op 't Eiland *Noffa-Laoet*.

Ik zie van deze op de *Plaat XIX. Fol. 70.* vier byzondere zoorten.

Dog ik bezitte daar af zesthien, a zeventhien, verfchillende zoorten, waar onder de *Orangie* zeer zeldzaam is; gelyk ook die met hare oogen 'er op.

Goude Ovens, of *gloeiende Ovens*.

Goud-
Monden.

Dito, *kleene zoort*.

Zilver Ovens.

Zilver-
Monden.

Met alle de verdere op de *Plaat XIX. No. 1. 3. en 4.* 'er bygevoegd.

Buiten welke ik nog wel vier a vyf zeer zeldzame *Zilver-Monden* bezitte, onder andre een pek-zwarte met witte vlekken.

Deze *Goud- en Zilver-Monden*, vallen op de Eilanden *Oma*, *Honimoa*, en op *Leytimor*.

Cap. VIII. en IX.

Lobbetjes.

Deze vallen in den *Ambonfche Inham*.

Dolfont-
jes, of
Baard-
Mann-
kens.

Spooren.

Van deze hebbe een zeer zeldzame uit *Amboina* gebragt, die zeer groot, en van drie a vier omgangen, of kringen voorzien was, komende 't naaft aan de groote *Zonne-Hoorn*, by de Letter *K* op de *Plaat XX.* te zien; dog bezit die nu niet.

Deze vallen ook in den *Ambonfche Inham*,
V v v 2

Euro-
pelfche
Naamen.

Indifche Naamen.

ham, by de *Rooden-Berg*, en elders op de andre Eilanden.

Cap. X. Plaat XX.

Bagynen
Drollen,
of Pyra-
miden.*Tollen.*

Waar van hier by *Rumphius* vier zoorten voorkomen, die ik hebbe, te weten, die by de Letters A. B. C. D.; dog de E. hebbe niet, ook fchynd my dat een *Naf-fawwer* te zyn.

Van de zelve zyn 'er verfcheide zoorten nog, tot elf toe, bygevoegd, waar van 'er eenige, en eenige niet bezit.

De *Papoeſche Tol*, of de *Moerſche Tempel.*

Van deze heb twee byzondere zoorten, zynde de eene zoort van binnen platter, meer geribd, witter, en de eene ook meer gedoornd, of geknobbeld, dan de andre. Ook is 'er een kleine zoort meer, dan die ik hier vinde.

Deze vallen op de *Papoeſche* Eilanden, op *Manipa*, *Kelang*, en elders op de Eilanden.

De Zee-
Ton.De *Ceramſche Marl-Priem.*

Deze hebbe nu niet.

Zy valt op 't Eiland *Ceram*, ook wel op andere Eilanden. Daar zyn 'er die zwart, en andre, die lever-verwig zyn.

Cap. XI.

Slechte
Hoorns*Geele Doyers.*

Deze vallen op de Kuff van *Hitoe*.

De *Orangie Doyer.*

De grauwe of bleeke *Doyers*.

Ik hebbe van deze zoort meer als *Rumphius*:

De bruine *Doyer*, die wit gebandeerd is. De geele en roffe, met een lichte witte band, een licht-geele, en nog tweederley vaale *Orangie Doyers*.

Gedrukte *Doyers*.

De gemeene zyn de bruine of leververwige gladde; dog buiten die bezit ik nog vier andre zoorten, te weten, de bruine; dog zoo plat niet als de gemeene.

De grauwe.

De witte.

De bleek-roffe.

De gemarmerde en van binnen licht-Purpre.

De zelve
Naam.

De zwart-gefpikkelde *Doyer*, met haar kleiner zoort.

De zelve
Naam.Het *zwart-Mondje.*

Hier af heb meer de grauwe ros-gemarmeerde *Doyer*.

De zelve
Naam.De witte *Doyer.*De zelve
Naam.De *Citroen-geele Doyer.*De *Bia Saraffa.*

Waar van vier byzondere zoorten bezit, namelyk, die op de Plaat XXII. by

Indifche Naamen.

Euro-
pelfche
Naamen.

de Letter G. geteekend is, en dan nog drie zoorten anders geteekend, met fraeje witte ftreepen, of fpikkels, op een bruine grond.

De *Rood-Oog.*

Cap. XII.

De *grauwe Camelotje's*, of *gemarmerde Doyers.*Maans-
Hoorns.

Van deze hebbe verfcheide zoorten.

Poelo Rhuns.

Heb van deze nog twee andre zoorten, dan hier gemeld werden.

Geribde Camelotje's, by Letter L.De zelve
Naam.

Van deze ftaat hier maar eene zoort, en ik heb 'er twee a drie zoorten meer af.

De *zwarte geribde Doyer*, by Letter M.De zelve
Naam.

Alle deze zoorten vallen op den hoek van *Noeffanivel*, op *Hoetomoeri*, en elders op dit Eiland, in den *Imham*, by de *Waymitoe*, als ook op *Hitoe*.

De *geribde Doyer* met zwarte en witte vlekken. Deze heb nu niet; dog ik heb hier af meer, de grauwe geribde en gekartelde *Doyer*, die zeer zeldzaam is.

De zelve
Naam.

N°. 1. en 2. op deze Plaat en kennen niet.

N°. 3. is de rechte *Maan-Hoorn*; die hebbe.

De zelve
Naam.

N°. 4. kenne, dog hebbe die nu niet, gelyk dit ook geen *Oofferſche Hoorn* is.

N°. 5. en 8. kenne; dog hebbe die nu niet.

N°. 7. is de breede zwart gebandeerde *Doyer*, die hebbe; als ook N°. 6.

Ik heb 'er verfcheide meer tot N°. 7. behoorende, en nog vyf verfcheide gepaarlemoerde van binnen, en ettelyke gemarmerde.

De *Rievier-doornkens*, of *Rievier-Doyers* met *Doorns*.De zelve
Naam.

Onder deze zoort van *Doyers* behoord ook een zoort, die hier niet gemeld ftaat, en welke ik meer bezit, en die ik noeme. *Bataviſche Alikruiken*; zynde glad gemarmerd, en een zoort a twee van kleine *Voet-Hoornkens*.

De zelve
Naam.

De *Doyers* vallen in den *Inham* van *Amboina*.

Cap. XIII. Plaat XXIII.

De *Casket*, of *Stormboed*, of de *gehoornede Offen-kop*.

Van deze zyn 'er twee zoorten. Ecne met, en eene zonder netjens.

Men vind ze veel middelbaar van grootte, als N°. 1. op deze Plaat geteekend; dog de groote met fraeje onderfcheide

De
gebreyde
Storm-
hoed.

nctkens

Euro-
peifche
Naamen.

Indifche Naamen.

Indifche Naamen.

Euro-
peifche
Naamen.
De zelve
Naam.

netkens 'er op, en voor al de kleine zyn wel het zeldzaamst.

Ook is 'er een soort, die ik van dit Jaar eerst heb leeren kennen, te weten, een middelbare soort met een netje, en met zwartagtige dwars-banden 'er op.

Ik bezit de groote, de middelbare, en de kleene; en geloove, voor zoo verre ik de *Cabinetten* der Liefhebbers, tot *Amsterdam*, in den *Hage*, tot *Haarlem*, en elders beschouwd hebbe, dat ik het kleenste en fraeyst geteekend *Stormhoedje* dat 'er bekend is, een halve pink beneden lang, en met een netje, bezit, ook hebbe nog twee paaren, die wat grooter zyn.

Deze soort valt op 't Eiland *Oma*, op de Strand van 't Dorp *Haroko*, ook op 't Dorp *Oma*.

De geknobbelde roode Storm-hoed.

Bezit twee paar van deze.

Deze valt mede op dit zelve Eiland, als ook op de Eilanden *Manipa*, en *Bouoa*, en wel 't meest op 't Eiland *Boeton*.

Het is ict zeldzaams, dat ik, in de zes a zeven en dertig Jaaren, dat ik, of in *Oost-Indiën*, of hier te Lande, een Liefhebber van deze zeldzaamheden geweest ben, noit een kleene roode Storm-hoed ergens ontmoet, en ook noit gehoord, of gelezen heb, dat zy by iemand gezien is, of van iemand bezeten werd.

En nogtans is het zeker, dat zy 'er eerst klein moeten wezen, eer zy zoo groot, als men die ziet, geworden zyn. Eger moet hier byvoegen dat ik den 6^e October, A^o. 1723. de eerste maal van myn leven 'er een, ontrent een vyft groot, dog kleinere en dichter van knobblen, dan de *Oosterze*, (alzo dit een *West-Indifche* scheen) ontmoet heb, by de Heer *Vervel*, een van de Medeleden van ons gezelschap hier, zynde de zelve zeer fraey; maar na evenmatigheid, wat dik van lip. Ook heb 'er zoo een by de Heer *Schynvoet* gezien.

De zelve *Turks Papier*.

Het gemcene soort, dat rood is, heb een paar.

Van deze zeldzame soort bezit ik 'er meer, nog een lichter paar, ieder byzonder van teekening, en ik weet niet, dat ik 'er onder alle de Liefhebbers hier te Lande, welker goed by my gezien is, eenige ontmoet heb, dan twee a drie, een by de Heer *Schynvoet*, eene by de Heer van *Segwaard*, Lid uit den *Oud-Raad* tot *Dordrecht*, en by myn Heer *Voet* alhier. Ook heeft die Heer A^o. 1723, een paar zeer kleine diergelyke uit *Oost-Indiën*, hoedanige noit meer gezien heb, gekregen. Een zeer klein heeft de Heer *Crena*.

De stekelige, of gedoornde *Ceramfche Casket*.

Hier van hebbe twee a drierley soorten, zynde de eene maar met eene rey, en de andre met twee reyen doorns geteekend. Ook heb een bruine, en een grauwe soort; van de bruine een met twee, en een met drie reyen doorns, en de witte zonder de zelve.

Deze vallen op 't Eiland *Ceram*, en op de *Toekang Befs*'s, zekere Eilanden, ontrent *Boeton*; als mede op 't Eiland *Sumatra*.

N°. 2. en 4. kenne niet; dog N°. 3. zal naderhand onder de *Westerfche Hoornkens* op zyn plaats melden.

Cap. IX. Plaat XXIV.

De *Switzers Broek*.

Deze vallen op 't Eiland *Ceram*.

Van deze soort heb ik 'er meer.

Twee paar grauwe kort-getakte.

Een paar wit en ros, en een kleene, zeer zeldzaam.

Twee paar zwarte zeldzame kort-getakte, met een zeer witte grond, en zeer zwarte vlekken.

Vier paar zwarte zeldzame kort-getakte, breed van vlekken; en

Twee zeer helder van verwe, zeer sterk by de andre uitstekende.

Drie paar grauwe *Switzers-Broeken* zondertakken, geelagtig, en wat zwart van knobblen.

Getakte *Pimpelkens*, of *Pimpelkens*.

Deze vallen op het *Duiven-Eiland*, ontrent 't Eiland *Oma* leggende.

Bandaefche Pimpelkens, of *Moerbezien*.

Deze vallen niet alleen in *Banda* (gelyk de Heer *Rumphius* steld) maar ook in *Amboina*. Ook bezitte ik daar van verscheidene soorten, namelyk;

De bruine *Moerbezien*.

De violette dito, zynde van binnen zoo.

De geele *Moerbezien*, die appelbloezem van binnen zyn.

De geele wit van binnen.

De *Bastaard-Violette Moerbezien*.

Nevens nog verscheide andere van verschillende verwen; en nog een soort van gedoornde *Tuitkens* hier toe behoorende.

Ook heb nu onlangs by de Heer van *Segwaard*, een witte *Moerbey-Hoorn*, die geheel op zich zelyen is, en na de vorige niet gelyk, en nog een wit paar by de Heer *de Koning*, ontmoet. En ik zelf heb 'er nu onlangs een paar gekregen, die grauw en lang-werpig, onder of van binnen licht-Purper en zonder weerga zyn.

Euro-
peïsche
Naamen.

Indiſche Naamen.

Indiſche Naamen.

Euro-
peïſche
Naamen.

Wydmondige Pimpelkens.
Dito. Van deze zoort, vallende op *Leytimor's* Stranden, bezit ik 'er verſcheidene, die verſhillen.

De kleine getakte Moer-beyen. *Kleene Geel-Monden.*
Deze hebbe; en, buiten de gemeene; nog twee andre zoorten.
Zy vallen op verſcheidene Eilanden alhier.

Oor-Hoorns, of Oor-liezen. *Hairige Ooren, of Naarskens.*
Deze vallen op de Kust van *Hitoe*.
Van deze hebbe twee verſcheidene zoorten van de gemeene, en buiten de zelve hebbe nog een zoort, die wel de fraeyſte en zeldzaamſte is, en die ik *Peerken's* noeme, om dat zy wel wat na een *Peer* gelyken.

Padde-Hoorns. *Padden.*
Deze vallen in den *Inham* van *Amboina*.

Hoogſtaarten. *Kik-Vorſchen.*

Schild-padſtaarten. *Knoddekens.*
No. 1. Op deze plaat geteekend, en de *Switzers-Broek* genaamd, hebbe, en zal die onder de *Wefterſche* op zyn plaats melden.

No. 2. en 3. De *Schilpadsſtaart* of de *Beddetyk*, zynde een *Wef-Indiſche Hoorn*, van welke 'er een a twee paaren bezitte, gelyk op zyn plaats zeggen zal.

No. 4. 5. en 6. mede-zoorten van dien.

Cap. XV. Plaat XXV.

De Bezoar-Hoorn. *Grauwe Casketten.*
Deze vallen in den *Ambonſche Inham*, en voornamelyk op *Hoekonalo*.

Buiten deze gemeene zoort bezit ik, Drie *Appelbloeffeme*, die zeer zeldzaam zyn.

De kleine gevleekte Bezoar-Hoorn. *Buikjens.*
Heb deze, en van dezelve ook zeer kleine.
Deze zyn 'er ook geribd, en byna zonder vlekken, die No. 5. aangewezen werden.

De groote Bezoar-Hoorn. *De Beddekens*, No. 1. op deze Plaat aangehaald.

Van deze heb ik de groote en de kleine zoort; dog van de groote heb ik nog twee zoorten meer, die ik noeme.

De groote zeldzame *Beddekens*.

En de gebandeerde *Beddekens*.

No. 2. De *geftreepde Beddekens* of *Bezoars*, kenne, dog hebbe die niet, ook houde dat voor geen *Ooff-Indiſche*, of *Ambonſche Hoorn*; dog heb deze zoort by twee a drie *Liefhebers* hier te Lande, en nog een andre zoort op *Batavia*, welkers vlammen ingedrukt, of ingekorven waren, en by de Heer *Voet* ook een zeer fraey paar 'er van gezien.

No. 3. en 4. zyn mede geen *Ooffſche*; maar *Wefterſche*.

Soompkens.

Van deze zyn verſcheidene zoorten, by Letter D. E. en No. 6. 7. 8. en 9. aange-
wezen; waar van No. 6. en de laafte zoort voor al wel de zeldzaamſte is en van welke ik 'er vyf a zes, ieder byzonder van naad, bezitte. Ook hebbe ik verſcheidene *zoompkens*, die wit zyn, en weinig voorkomen.

Cap. XVI. Plaat XXVI.

De getakte *Casket*, of de *Oenam Hoorn*. De *Krul-Hoorn*.
Deze vallen in den *Ambonſchen Inham*, en op meer andre Eilanden; dog op *Aroe*, en *Nova Guinea* zyn die zeer groot; maar de kleine, die wel de fraeyſte zyn, voor al als zy zich wit van grond, en zwart van takken vertoonen, vallen in *Banda*, en in de Eilanden, de *Toekang Befi's* genaamd.

Ik hebbe de groote, en de kleine.

Het *Harte-Hoorntje*, No. 1. geteekend.

Hier van heb ik 'er verſcheidene, en een zoo groot, dat ik nooit diergelyken wete gezien te hebben.

De *Venus-Hoorn*, met of zonder hair.

De *gedroogde*, of de *roode gebrande Peer*. De *Voet-Hoorn*, of de *gedroogde Peer*.
Van deze zyn 'er, die rood, die geel, en die grauw zyn, en veele met *Mofch* 'er op.

Deze drie zoorten heb ik, en van de laafte drie verſcheidene, en nog twee andere zoorten op zig zelfs.

Zy vallen ontrent *Hative*, in den *Ambonſchen Inham*.

De *zwarte Brand-Hoorn*.

De *Brandaris*.

Ik bezitte niet alleen deze zoort, die zwart is; maar ook zeer veel andere, tot deze zoort behoorende; en daar onder *Appelbloeffeme* met, en zonder *Takken*, *Purper-getakte*.

Zwarte gladde, zonder *Takken*.

Geelagtige, en veel meer andre.

De *geſtipte Brandaris*.

De zelve Naam.

Dit is een grauwe *Hoorn* met een breede lip. Ik heb 'er drie, en vind ze hier niet gemeld.

Het *Scorpioentje*.

Dit hebbe, zoo witte, als zwarte, en wel verſcheidene van ieder, en elk al wat byzonder.

De *Gedroogde Peer*.

De zelve Naam.

Van deze zyn twee zoorten.

De *ongedoornde Bia Siboer*, of 't *Schippertje*. De *Spinnekop*.

De

O O S T - I N D I S C H E Z E E - H O O R N K E N S . 523

Euro-
peifche
Naamen.

Indifche Naamen.

De Spin-
nekop.

De *Limoen-doorn*, of *Spinnekop*.
Deze vallen in den *Inham* van *Amboina*.
Van deze bezit ik meer.
1 Paar witte.
1 Paar zeldzame zeer kort - ge-
doornde.

De dub-
ble Spin-
nekop.

Het *Neten-kammetje*, of de *dubble Spin-
nekop*.
Dit is zeer zeldzaam. Het valt in den
Inham van *Amboina*, by de *Pas Baguwala*.
Hier van bezit ik een fraey paar, en
nog een uitnemende grootte, en heb 'er
nog een paar van gehad, zynde zoo veel
alleen, als vier Liefhebbers, hier ge-
meld, te zamen toen bezaten.
De verdre Hoorns, hier by No. 2. 4.
en 5. gemeld zyn, *Wefl-Indifche*, of *Euro-
peifche*, waar van dierhalven hier na
breeder.

Alzoo 't *Cap. XVII.* alleen over eenige
Deckfels van Hoorns handeld, gaan wy
over tot het volgende.

Cap. XVIII. Plaat. XXVII.

De
geplekte
Bel-
Hoorn.

De *geplekte Olie-Hoorn*.
Ik heb meer, de groote geribde brui-
ne zonder vlekken.

De fpiet witte zonder vlekken.

En een uitmuntende groote bruine zon-
der dito, behalven dat ik nog een bruine
zoort, die ongemeen groot, en in 't *Cabi-
net* van de Heer van *Segwaart* nu is,
kenne.

De ge-
knobbeld-
de Bel-
Hoorn.

De *Dik-lippige Olie-Hoorn*.
Hier van heb ik 'er, die dik, en ook
die zeer dun zyn; dog buiten die gemeene
zoort heb ik 'er nog een, die zoo fyn,
als zyde is.

De
Patrys
Hoorn,
of het Ki-
vits-Ey.

De *Patrys*.

De zelve
Naam.

De *Ajuyn-fchil*.
Deze zyn 'er, die geftreept, andre
die ongestreept, en een derde zoort, die
fchoon gewaterd, of gemarmerd zyn,
en nog een, die ingegroefd is.

De drie laafte zoorten heb ik; dog
van de gemarmerde heb ik 'ereene, dier-
gelyke ik van fraeyheid noit meer ge-
zien heb.

De zelve
Naam.

De *Wydamonder*, of *Rudolphus-Hoorn*.
Van deze heb ik 'er wel drie a vier by-
zondere zoorten meer, dan hier gemeld
vinde; en onder andre zommige, die
glad, en ongebandeerd, andre die geban-
deerd, weer andre die geknobbeld, en
ook een zeldzame, die witagtig geban-
deerd is. Ook een paar witte, die van
binnen paars zyn; en nog een groote van
die zoort, die zeldzaam is.

Indifche Naamen.

Euro-
peifche
Naamen.

De *Knol*.

Van deze heb de gemeene witte, ook
de zeldzame Citroen-geele, eenige glad,
en eenige geribd, van de witte, en Ci-
troen-geele.

Buiten deze bezit ik meer.

Een geribde bruine.

Een Appelbloesfemagtige.

Een ongemeene en groote geribde,
diens weerga ik niet kenne.

Het *Kivits-Ey*.

Hier af zyn verfcheide zoorten, zom-
mige zeer licht, andere donker van verw
teekening, ook de *Kivits-eyeren* met
banden, die zeldzaam zyn; dog bezitte
meer, dan die hier gemeld vinde.

Het kleen *Spier-wit Kivits-Ey*.

De zelve
Naam, en
ook wel
het *Acha-
te Bakje*.

Blaaskens.

Deze vallen op *Holaliboe*, op 't Eiland
Oma.

Van deze heb ik de *Spier-witte*.

De gebandeerde.

De *Staten-vlaggetjes*, die zeer zeld-
zaam zyn; en daar van drie groo-
te, en een kleene.

De zelve
Naam.

De *Storm-flek*, of de *Orweers-Hoorn*.
Ook wel *oude Wyven met tanden*.

De *Too-
ver-Slek*,
of *Too-
veraer*.

De *Vyg*, of de *Luyt*.

De *Peer-
Hoorn*,
of *Spaan-
fche Vy-
gen*.

Het *Navelken*.

De
*Wervel-
Hoorn*,
of *Per-
fpectief-
Slek*.

De *Arcularia Major*, of de *grootte Doos-
kens-flek*.

De *groot-
te Top-
Slak*.

De *kleene Dooskens-flek*.

De *kleen-
ne dito*.

De *Slangetjes*.

Van deze vind men verfcheide zoorten,
als, bruine, witte, gevlamde, en meer
andre zoorten, die ik bezitte, behalven
nog veel andre, die ik niet bezit; maar
by andre Liefhebbers gezien heb, hoe-
danige die, by de P. en R. hier getee-
kend zyn.

De
Bel-Slek.

Ook behooren nog veel andre *Slekken*,
die hebbe, hier toe.

Zy vallen op *Ceram's Noord-Kuft*, en
ook op de andre Eilanden van *Amboina*.

By de P.
is de *Post-
Hoorn*.

Het *Koejen-oog*, op deze plaat met *Let-
ter Q.* geteekend, en verkeerd met de
gebandeerde *Ajuyn-Schil* vermengd, al-
zoo

De
geban-
deerde
*Ajuyn-
fchil*.

Euro-
peïsche
Naamen.

Indiſche Naamen.

zoo die Hoornen in fatzoen zeer veel ver-
ſchillen.

Cap. XIX. Plaat. XXVIII.

De
Aroefe
Triton,
of Trom-
pet.De *Aroefe Trompet*.Deze heb nu niet, maar heb die eer-
tyds wel bezeten.Zy valt op 't Eiland *Aroe*, en op *Nova*
Idem. *Guinea*.De *Trompet*, of *Triton-Hoorn*.Van deze bezit ik 'er verſcheiden, die
in allen deelen volkomen, en uitmuntend
van teekening zyn, en vooraleene, diens
weergae ik niet kenne; en nog eene, de
kleenſte die kenne.Deze vallen op 't Eiland *Oma*, en voor
al in 't Dorp van die naam.De dub-
ble Olie-
koek.De *geknobbelde Kink-Hoorn*, of den *Heſtor*.
Van deze heb ik 'er drie.De
enkele
Olie-
koek, of
de gebul-
te dito.De *rood-geknobbelde Kink Hoorn*.
Van deze heb ik 'er eenige.De *Olie-koek met Rozynen*.Deze alle heb ik; dog heb nog andre
zoorten van dien, groote en kleene ge-
zien, die ik niet heb; dog dit waren geen
Ooſt-riſche.De *gefronſte Olie-koek*, agter aan op de
Letter C. en D. gemeld, ken ik niet.De zelve
Naam.De *baſtaard-Purper-Slek*.Deze valt in den *Imham* van *Amboina*
aan de overzyde van 't Casteel *Victoria*.Spillen,
of Ta-
baks-
pyken.De *Spillen*, of *Snippe-bekken*.Van deze is 'er nog een groote gladde
geknobbelde; en ook nog een byzonde:
groote zoort met ingekorvene ribben,
die ik bevorens gehad heb; dog die nu
de Heer van *Segwaard* bezit.Ook hebbe ik meer, dan hier gemeld
werd,De *Ternataanſche Spil*.De zeldzame dunne bruine kleene *Spil*.

De kleene geknobbelde dito.

Dit is een roſagtige Hoorn, die veel
korter, agter zoo lang niet, en ook van
een Snippelbek voorzien is.De zelve
Naam.De *ſtompe Spil*.

Van deze heb meer een geclagtige.

De zelve
Naam.De *Hairige Dik-lijzens*, of *Baardmannekens*.Dit ſchynd een *Venus-Hoorn* te zyn.
De grootſte zoort van *Rumphius* ken-
ne niet.De zelve
Naam.De *dubbele Paus-kroon*.De Oran-
gie-pen,
of de Bil-
ſchops-
Myter.De *Paus-kroon*, of de *enkele Paus-kroon*.Deze beide zoorten, op *Ceram*, op
Caybobo, en *Amabey*, en elders vallende,

Indiſche Naamen.

Euro-
peïſche
Naamen.heb ik zeer ſchoon, en zommige daar
van weergadeloos, en voor al een van de
laatste uitte nend groot en fraey, en een
paar *Orangieagtige*, die zeer kleen zyn.Van beide de zoorten heb ik ook groo-
te, en zeer kleene. En daar is een zoort,
hier niet gemeld, die zeer helder-rood
gebandeerd, en hoog-ſchoon-rood van
duppen is, die ik bezit, en die ik zeld-
zaam bevinde te zyn.De *baſtaard-Paus kroon*.De zelve
Naam.De *Babiloniſche Torens*.Pitami-
den.Behalven de gemeene, bezit ik hier
van meer,Een lever-verwige en wit-geſpikkel-
de, die weergadeloos is.

Een witte.

Ook hebbe 'er, die zeer kleen, en
zeldzaam zyn.De *gekartelde kleene Trompet*.De Ry-
ſteubry-
Hoorn.Het *Szekelig-Hoorntje*, of het *Diſtel-
Hoorntje*.Idem de
zelve
Naam.Van deze hebbe ik bruine, en witte,
welke laatste zoort ik meer hebbe, dan
hier gemeld werd. En de Heer van *Seg-
waart* bezit 'er een paar, die ongemeen
fraey, van binnen geheel en al uitgewerkt,
en zyn Ed. A°. 1723. voor twee wentel-
trappen uit *Indiën* gezonden zyn.De *Zee-baaren*, of *Kn'ddekens*.De Band-
pen; ook
van zom-
mige deVan deze heb ik een zoort meer, als
hier gemeld zyt.Tot deze zoort van *Zee-baaren* behoo-
ren mede verſcheidene zoorten van ver-
ſcheidene verwen; rood, bruin, Citroen-
geel, *Orangie-agtige*, enz. die bezitte.Lis-ſey-
Horen
genaamd.De *Boeren-Jongen*.De zelve
Naam.Heb 'er twee zoorten van, en nog
meer, dan hier gemeld is,De *Bataviſche Boeren-Jongen*.Het *gebandeerd Trompetje*.De zelve
Naam.Het kleen zwart gebandeerd *Hoorntje*.
Heb 'er een paar van, en dit is onbe-
kend.Het *Vingertje*.De zelve
Naam.

Hier van heb 'er verſcheidenderley.

De *Gnemon*, of het *Torentje*.De Band-
pen; tog
dier
naam ziet
men bo-
ven al by
de snod-
dekens.Waar van veele zoorten zyn; dog heb
'er twee uitmuntende zoorten van in leng-
te, en in verwe.Een *Orangie-roode*, witte, en zwart-
gebandeerde.Een *Citroen-verwige* met roode en
witte banden.

En behalven deze hebbe nog meer

De *zwarte gladde* met geele banden.

Het

Euro-
peifche
Naamen.
Vind hier
geen
naam
toe.

Indifche Naamen.

Het *geployd Torentje*.
Het geribd *Torentje*, of 't geribd *baftaard-Paus-kroontje*.

De
Statcn-
Vlag-pcn

Het *gebandeerd Torentje*, of de *gebandeerde Gnemon*.
Van deze laafte zoorte heb ik 'er verfcheidnerley, en dierhalven verfcheide meer, dan hier gemeld ftaan; als mede de verdre met Letter X. en V. geteckend, welke laafte een zoort van de *Arcularia Minor*, of de kleene *Dooskens-Hoorn*, is.

De zelve
naam.

Het *baftaard-Wentel-trapje*.

De Offer-
Hoorn.

De *Sjangko*.
Dit is een *Ceylonfche Hoorn*, die wel gezien heb, en kenne, maar niet bezit.
Ontrent de *Peerl-Viffchery van Toetecoryn*, vangd men zeer veel van deze *Sjangco's*, of *Offer-Hoorns*, welke de *Inlanders* hier, en ook de *Bengalers*, tot arm- en duym-ringen, en de laafte tot het fchieten met de boog, gebruiken, en zyn die fchooner, als van het befte *Vyoir*.

Onder deze *Hoorns* vind men, naeuwlyks om de honderd Jaaren eens, een *Konings-Hoorn*, die van gedaante wel even eens, als een *andre Sjangko*; dog even eens als de verkeerde *Hoorn* is, en zich met een omgedraaide mond vertoond. Ook is hy groen van buiten, rood van binnen, gaande op de grond voort, waar op dan alle de *andre* hem volgen.

Deze *Hoorn* is by de *Jentiven* in een groote agting, en zoo weerdig gefchat, dat zy 'er 7 a 800 *Reyksdaalders* voor geven; en uit zulken *Hoorn* wierd de *Koning van Golconda* in de vorige tyden, toen dit nog een *Ryk* op zig zelven was, gezalft.

In *Nieuwhofs* tyd droomde een *Viffcher*, dat hy een *Konings-Sjangko* ving, 't geen hy tegen zyn makker zeide, die, zoo hy die vangen mogt, de helft 'er van voor zig befprak.

Daags 'er aan ging die droomer met den anderen uit *Viffchen*, en ving 'er een; dog wilde den anderen 'er niets van geven. Hy riep hem wel voor 't gericht; dog vrugteloo, alzooy hy geenbewys van zyn recht daar toe had.

Hy verkogt den zelven aan de *Heer Nieuwhof* voor 170. *Ryksdaalders*, en een van de *Rechters* bood hem aanfonds 20. *Ryksdaalders* winft.

Cap. XX. Plaat. XXX.

De *Marl-Priem*.

De dikke
Tyger-
pen.

Deze heb groot, en zeer klein.
Deze werden ook wel uitgedrild, en dan *Labor Improbis* genaamd.

III. DEEL.

Indifche Naamen.

De *zwart-gevlekte Naald*.

De *graeuw-agtige Naald*.

Ook zyn 'er roodagtige met banden, wond die hebbe.

Ik heb ook meer eene, die *Citroengeel*, zonder vlekken, en gebandeerd is.

De *roffe Naald met witte Druppels*, of *Zout-korls*.

Van deze heb ik 'er vyf.

De *gedoornde Naald*.

Van deze heb ik een witte, en een *grauwe*.

Piekeniers.

Van deze zyn 'er witte, en bruine van verwe.

Bezit een paar zeldzame bruine, dog geloove dat het *Wefl-Indifche* zyn.

De *Gegranuleerde Naald*.

De *fyne Naald*, of *Zeyl-Naald*.

Tuytjens.

Heb twee a drie zeldzame, hier onder naaft behoorende, meer.

Gegranuleerde, of *gekartelde Tuytjens*.

De *Trommel-fchroef*.

Hier van zyn tweederley zoorten; die beide heb, enkelde en dubbele, vallende de fraeyfte en zeldzaamfte op *Ceram's* zuyd-zyde, op *Kellemoeri*. Ook vallen 'er zeer groote op de Eilanden *Java*, en *Sumatra*.

Ik bezit een witte, die zeldzaam is, meer.

Geknobbelde Tuytjens.

Bruine Tuytjens.

De *ruige Trommel-fchroef*.

Deze valt op *Ceram*; dog heb ze nu niet.

De *Rievier-naald*, of *Sipot-Hoorn*.

Ik heb een zwarte, en een witte gebandeerde.

De *Ceramfche Bafgaard-Marl-priem*.

Deze hebbe nu mede niet.

De *lichte Moeras-naald*, of de *Keep-naald*.

Hebbe meer, dan hier gemeld ftaan, Twee, a drie gladde kleene ftonpe gebandeerde *Naalden*.

X x x

Euro-
peifche
Naamen.

De dun-
ne Ty-
ger-pen.
De om-
wonde
pen.

De wit-
geplekte
pen.

De gek-
artelde
pen.

Naald-
penncn.

De Ge-
granu-
leerde
Naald-
pen.

De Zeyl-
Naald.

De Snuit-
pen.

De Knob-
bel-pen.

De zelve
naam,

De Ge-
doornde
Snuyt-
pen.

De Wefl-
Indifche
Paus-
kroon.

De Slak-
ken-pen.

De Wefl-
Indifche
Bafgaard-
Paus-
kroon.

Een
zoort van
Slakke-
penncn-

Kuy-

Euro-
peische
Naamen.Booren,
of gefup-
pelde
Booren.De
Tepel-
bak.Geele
Tyger-
Tooten.Men-
niffe-
Tooten.De
witten-
Tygers-
Toot.De
Wolk-
hoorn.*Indische Naamen.**Kuyppers-booren.*

Alle de zoorten, hier gemeld, heb ik, te weten, de gemeene graeuwe, gespikkelde, witte, dog ongemeen zyn de gebandeerde, en die net gespikkeld zyn.

Tot deze Kuyppers-booren behooren ook, die meer heb,

Een zeldzame soort van Booren, geel en wit gebandeerd, en hier niet gemeld.

Van deze heb ik 'er drie, en het eene schynd wel een Admiraal van deze soort te zyn.

Ook bezitte ik meer, dan hier gemeld staat.

Twee paar roffe geribde wit-gemarmeerde groote Kuipers booren.

Een nog grooter roffe gladde, gespikkelde uitmuntende Kuipersboor, mede als een Admiraal te rekenen, en naast na de Orangie Admiraal, hoewel hy langer, en Boor-agtiger is, zweemende.

*Cap. XXI. Plaat XXXI.**De groote gekroonde Bak, of de Tepelbak.*

Hier van heb meer.

Vier uitmuntende bruin-gevlamde op een geele grond, en ook een gebandeerde 'er onder.

De kleine Tepelbak.

Deze vallen op *Ceram*, en heb 'er van de groote verscheide zoorten, en van de kleine mede.

Geele Boter-weggen.

Bezitte meer, dan hier gemeld is.

Een witte Boter-weg, met veele zwarte spikkels of stippels, die cygener tot de witte Boter-weggen kan gebracht werden, dog plaats hem hier, om dat hy, wat geel van grond is.

De Bia Lilin, of Wasch-keerssen.

Deze heb ik ongemeen groot, en schoon.

De witte Boter-weggen.

Die hier kwalyk de Musycq-Horen genaamd werd.

Tygers.

Van deze bezit ik deze ongemeene stukken:

Een heerlyke donker-blaeuw gewolkte.

Een met een zeer breede witte band in 't midden.

Een Cyffer-hoorn, rosagtig, waar op men ziet staan deze getallen 717.

577 en, omgekeerd zynde, 877. Nog een dito, met een enkel diergelyk getal.

*Indische Naamen.*Euro-
peische
Naamen.

Een fracije donkere en Appelbloesfen.

Een geel-agtige.

Een heerlyke gewolkte, en Appelbloesfeme.

Een met een iedele teekening.

Een kleen zeer fraey geteckend Horentje.

Wolkjens.

Van deze zyn 'er zeer groote, en ook daar van verscheide zoorten. Ook heeft men verscheidenerley kleene; dog de zeldzaamste soort zyn,

De roode Wolkjens.

Die ik een paar meer bezitte, en van welke ik hier niets gemeld vind.

De Eyken-houts-Toot.

Hebbe deze, en ook die met banden, die zeer zeldzaam is, waar van 'er zeven heb, en ook meer.

Een geele.

Een roffe.

*De Olyven-Toot.**De Olyven-band-Toot.**Plaat XXXII.**De Vleder-muys.*

Van deze zyn 'er verscheide zoorten, met en zonder banden.

Ik bezit 'er van ongemeene fracije roode gemarmeerde, groote, en kleene; ook graeuwe, geele, blauwagtige gespikkelde, zwart-gewolkte, en dierhalven zes a zevenderley zoorten meer, dan hier gemeld staan.

Van deze bezit ik nog meer.

Een zeldzame lange { Vledermuys.

Een zeldzame gladde. {

De *Ternataansche* geele, en daar van twee zoorten, zynde de eene soort roffler.

Harpen.

Deze zyn 'er verscheidenerley. Buiten de drie gemeene zoorten, hier gemeld, met en zonder tanden, steeken uit.

De Appelbloezeme.

De lever-verwige.

De gebandeerde.

Deze zeer zeldzame bezit mede; en het is vier a vyf Jaaren geleden, dat ik ook een witte had, die ik noit meer gezien heb.

De Ring-hoorn.

Daar zyn 'er ook met geele banden, die hebbe

Van deze gemeene soort heb ik 'er, die buiten gemeen wit en zwart, en ook zeer groot van vlekken zyn; en nog een, uit-

Agaate
Kroon-
bakken.De zelve
naam.De zelve
naam.De zelve
naam.De wilde
Musycq-
hoorn.Chry-
zanten,
en ook
Harpen.DeHarts-
hoorn, of
Tyger-
Toot.

Euro-
peifche
Naamen.

Indifche Naamen.

uitmundend van witte en zwarte teekening.

Daar zyn 'er ook van deze zoort, die ros vallen en zeer zeldzaam zyn, welke ik meer bezitte, dan hier gemeld vinde, te weten, twee ongemeene roffe, en nog een ongemeene zwarte en witte gebandeerde.

Waar by nog voegen moet een geele zoort, die ik heb.

Zy vallen in de *Utaffers*, en op *Hoewamobel*.

De gekartelde Ring-hoorn, of *de Segryne Harts-hoorn*.

Van deze heb ik 'er twee meer, en deze zoort is onbekend.

De zelve naam. *De Harts-hoorn met banden*.

Deze is zeldzaam, en ik heb 'er vyf van; dog bezit verscheide uitmundende zoorten, by *Rumphius* niet bekend, en die ik ook zeer zelden, en zommige noit meer, hebbe gezien, als

Den Admiraal van de Harts-hoorns met banden; een ongemeen stuk, zwart en hier en daar met wit. Hier van heb 'er een.

Den Schout-by nacht. Deze is mede zwart, en met vlekken; zommige met een netje. Ik heb 'er drie paar van, ieder byzonder, en

De ongemeene leververwige Schout-by nacht. Waar van ik 'er een heb, en noit een andre, dan by de Heer *Kiggelaar*, (nu in handen van de Heer van *Segwaard*) en 'er nog een elders, gezien heb.

De zwarte Harts-hoorn met banden. Deze is mede zeer zeldzaam, zynde zeer zwart van grond, en donker van banden; daar de gemeene wit van grond en fyn-zwart van banden is. Deze noeme ik de Vice-Admirals van deze zoort, en bezit 'er zes a zeven van.

Spelle-
werks-
Hoorns.
De zelve
naam. *De Goude Lakens*.

Zilver Lakens.

Van deze zyn verscheidenerley zoorten, die heb, en ook eenige, die niet bezitte; dog heb meer, dan hier gemeld werd.

Een Appelbloezeme.

Hoewel hy wat na een Bruinet, of Hoender-veder, glykt.

De zelve naam. *De Segryne Hoorn*.

Deze bezit meer, en wel vyf 'er van, ieder byzonder van teekening. Ik heb 'er noit een meer gezien.

De zelve naam. *Geplekte Katjens*.

Indifche Naamen.

Euro-
peifche
Naamen.

Afchepoesters.

Van deze zyn velerley zoorten.

Spookjens.

Van deze bezit ik 'er ongemeene schoone groote, zeer fraey geteekende, ook daar onder zeldzame, en meer, dan hier gemeld staat,

Een paar met Orangieagtige teekening.

Verscheide Spierwitte.

Drie witte, hier en daar met een Orangie vlekje geteekend.

Gegranuleerde Katjens.

Van deze zyn 'er geele gevlekte, ook zwart-geflekte met spikkels. Heb die beiden.

Plaat XXXIII.

Arrakans Gaven.

Van deze zyn 'er met breede, smalle, zwarte, en ook zonder banden, die alle menigerley, en fraey, bezit; en ook een paar met een zwarten, en een smallen witten band.

Spellewerks-Kuffens.

Heb van deze zoort meer,

Een Admiraal.

Twee ongemeene groote, en zeldzame;

Nog twee andre.

Groene Kaazen.

Van deze zyn 'er verscheidenerley van verwen, alle de welke ik heb, en buiten die nog verscheide uitmundende, zynde een veel grooter, en een byzondere zoort, en

Een groote groene Kaas met drie stippel-banden.

Een dito, met vyf stippel-banden.

En twee, met twee banden.

Van de gemeene zoort heb ik ze,

— — — Gefpikkeld,

— — — Gemarmerd,

— — — Zwarte,

En bleeke, of leververwige.

Vliegen-scheeten.

Die verscheide, met en zonder banden zyn.

Heb ook meer een gekarteld Vliegen-scheetje, en het rood Vliegen-scheetje, dat beide zeldzaam is. Ik heb 'er twee byzondere paaren van.

Muggen-scheeten.

Vloeyen scheeten.

Deze ziet men weinig; hoewel ik ze ook heb;

Dog de beste en grootste (die ik nu

X x x 2

niet

Afche-
poesters.

Idem de
zelve
naam.

De zelve
naam.

De ge-
bande
Olyver-
Toot.

De zelve
naam.

De zelve
naam.

De zelve
naam.

De zelve
naam.

De zelve
naam.

Euro-
peïsche
Naamen.

Indifche Naamen.

niet heb) vallen op de *Schildpads-Eilanden*, die ten zuiden van *Amboina* leggen, en deze zyn ongemeen groot.

Geplekte *Boeren Musfyquen*.
Tooten.

De zelve *Haazenooten*, of *graeuwe Monniken*.
naam. De soort by D. D. en kenne niet, by *Rumpbius* gemeld.

De zelve *De gegranuleerde Kuypers-boor*.
naam. Van deze soort van Tootjens heb 'er verscheide meer, dan hier gemeld staan, als
Geribde Tootjens.
Een paar gebandeerde bleeke Appelbloezeme.
Verscheide roffe Tootjens.
Drie Tootjens met een band.
Een paar violette Tootjens met een witten band.
Twee paar Tootjens, zeer fraey gemarmerd.
Drie zeldzame geelc Tootjens.
Een zeldzaam bruin Tootje, geribd, en met witte vlekken.
Drie Dadel-Tooten.
Twee paar graeuwe Agaate Tootjens.
Twee zeldzame bruine dito.

De *De Agaatjens*.
Agate Tootjens Hier van bezit verscheide fraeye soorten, en meer dan hier gemeld staan.
Roode Agaate Tootjens.
Roode gespikkelde *Italiaanse* Vloertjens; waar van zeer groote soorten zyn.
De *Edamse Italiaanse* dito.
Een uitmuntend fraey gebandeerd, en bloed rood, *Italiaans* Vloertje met twee breede banden.
En een Citroen-geel, met een witte band,
Een blaeuw en zwart uitmuntend Tootje.

De zelve *De gegranuleerde groote Kuypersboor*.
naam. Heb van deze vyf verscheide soorten, dog bezit meer, dan hier gemeld vinde, De geribde blaeuwagtige gebandeerde Kuypers-boor.

De zelve *De Rievier-Paus-kroon*.
naam. Deze heb mede.

Het *Cyperse Katjens*, of 't *Afch-graeuw Boero's Boterweggetje*.
Tootje. Waar van een paar heb.

De zelve *Midas-Ooren*.
naam. Ik heb ze afgeslepen en onafgeslepen. Van deze hebbe meer.
't Kleene bruine Midas-Oor.
Het wit kleen Midas-Oor.
De Heer van *Segwaart* bezit een paar

Indifche Naamen.

Euro-
peïsche
Naamen.De
Bruinet-
Toot.

kleene appelbloezeme.

De Hoender-veder.

Van deze heb ik verscheide soorten, en meer dan de gemeene.
Een groote roffe Bruinet.
Een licht-roffe groote dito,
Een Orangie Bruinet.

Aanhangzel tot het XXI. Cap.
Plaat XXXIV.

De Orangie Admiraal, by Letter A. De zelve naam.
Van deze plagt 'er maar eene bekend te zyn; en nu bezit ik 'er drie; dog zy verdienen eer de naam van de Appelbloezeme, dan van de Orangie Admiraal.
Zy vallen op 't Eiland *Bouoa*, en op *Honimoa*.

De Opper-Admiraal, by Letter B. met De zelve naam.
een fyn geel bandje ontrent in 't midden, tusschen twee breeder, en een smalle agter.
Deze heb nu niet; maar heb 'er een gehad.

De Admiraal, by Letter C. met drie De zelve of na men dat rekend, twee breede naam.
banden.
Deze bezit mede niet.

Den Admiraal, by Letter D. ook, met De zelve drie breede banden. naam.
Deze heb mede niet.

De West-Indifche Admiraal, by Letter E. De zelve anders in *Oost-Indien* bekend met de naam van naam.
Den Admiraal van *Oma*.
Ik heb 'er twee afgehad, die A^o. 1719. by Monsr. *Teroede* voor 92. Gulden gekogt zyn, dat, met het opgeld, 96. Gulden, en 12. stuivers beloopt; dog deze bezit nu de Hr. van *Segwaart*.

De Vice-Admiraal, by Letter F. De zelve Deze heb mede niet. naam.

De Guinefche Toot, by de Letter G. De zelve Deze hebbe ook niet; maar dit is ook naam.
een *West-Indifche* Hoorn.

De Kroonkoorn, by de Letter H. De zelve Zy vallen op *Bouoa*, ook op de hoek naam.
van *Noeffanivol*.

Hier van zyn vyf a zesderley soorten, die heb.
Onder anderen heb meer dan de gemeene

En geel-graeuwe Kroon-hoorn,
Een kleene Kroon-hoorn, die zeer zeldzaam, en by na als die is, die men by de Letter I ziet.

Van de geel-graeuwe soort heb ik 'er verscheidenerley, afgeslepene, en niet afgeslepene, en onder die laatste eenige met,

Euro-
peifche
Naamen.

Indifche Naamen.

Indifche Naamen.

Euro-
peifche
Naamen.

met, en ook zonder banden.

Van de kleene heb ik 'er drie, en de wete niet, dat ik die oit by iemand anders gezien hebbe, dan dat de Heer van Segwaart 'er A^o. 1723. ook een paar uit Indiën gekregen heeft.

De Achaat-Toot, by Letter L. op deze plaat gemeld, die nu niet hebbe.

Wat die, by de Letter K. geteckend, aangaat, ik kenne den zelve; ende heb hem; ook is dat geen Oostersche Hoorn.

De klimmende Leeuwen-Toot, of de Schildpads-Toot.

De zelve naam. Deze heb mede, ook is dit een West-Indifche Hoorn.

Cap. XXII. XXXV.

De Duivels-klauw. De Bootsbaak, het Manneken. Deze zyn 'er groot, en klein. Ik hebbe de laatste soort, die de zeldzaamste is. Zy vallen in Banda, op Bonaa, Manipa, en elders. Heb meer, de kleene Duivels-klauw.

De zelve naam. De Boots-baak, het Wyfken. Deze, die wat dunner en fyner zyn, bezit ik mede, hoewel nog het rechte niet, alzoo 'er twee soorten van zyn, van welke de eene met inkervingen zig vertoond.

De zelve naam. Het geel Stompjen. Daar zyn ook gemarmerde, en heb nog een geribde by-soort.

De geplekte Krab. De gebulte Krab.

De zelve naam. De geele Gebuchelde Krab. Deze heb niet.

De groote Krab, by Letter H geteckend, hebbe nu niet; maar heb zeghad,

Plaat XXXVI.

Die, by de Letter G. geteckend, heb niet.

De zelve naam. De Zonneftaal-Krab, of het Duizend-been.

De Podagra-Kreeft. De Podagra, of Scorpioen.

Van deze heb 'er, buiten de gemeene, weer,

Een die Orangie van binnen is.

Een zeldzame witte, zynde wat Krab-agtig.

De groote Lap-Hoorn. De groote Talan-Hoorn. Deze heb nu niet.

De Purpre Lap-Hoorn. De Purpre Talan-Hoorn.

Deze is kleener, en van binnen Purper. Ik heb 'er twee van gehad, die A^o. 1717. door de Heer de Koning, voor de Heer

van Citters in Zeeland gekogt zyn.

Zy zyn zeer zeldzaam, en ik weet niet, dat ik ze meer by andre Liefhebbers, dan by de Heer Helmolt een, gezien heb.

Deze beide soorten vallen op Caybobo op Ceram; en ook op Soeli.

Het Bezaantje

Van deze heb ik, buiten de gemeene soort, meer.

Een zeer zeldzaam blaauw, en Een fraey gefpikkeld bezaantje.

Het Bultje, of 't Buccheltje.

Van deze zyn 'er vercheidenerley, met en zonder teekening, Mannekens, en Wyfkens, die beide heb; dog heb meer.

Het wit Buccheltje.

Het opgerold Bezaantje.

Het kleen Bezaantje.

Die by N°. 6. en 7. op deze Plaat kenne, en twyffel of die hebbe.

Plaat XXXVII.

Het Sproetje.

Hier van zyn drie-derley soorten, die hebbe, en, by gevolg, twee meer, dan die hier gemeld staan; want daar is een soort

Die dik van Lip, en de gemeene is.

Een, die dun, en van binnen wit is;

En nog een soort, die is nog dunner.

Buiten deze bezit ik nog meer.

Een uitmuntend zeldzaam paar, dat van binnen donker-Purper is.

Van welke de Heer de Haan tot Amsterdam 'er ook eenige heeft, zonder dat ik die anders hier te Lande, hoewel ik 'er nog een by de Heer van der Stel in Amboina gezien heb; en een hier nog by de Heer Vincent.

Het Wyzertje.

Hier van zyn verscheide soorten. Een ruw, een glad boven op, en een, die zeer dun is.

Het laatste heb nu niet.

Ik bezit 'er een van de gemeene Wyzertjes,

Dat zeer zeldzaam, en als met een

Ster by 't Wyzertje geteckend is.

Het Loehoenees Hoortje, of de Loehoeze Canari. Van deze zyn 'er met een zeer fraeye teekening, en ook zonder de zelve.

De Canari.

Ik zie hier maar drie soorten van by de Letters T. V. W. Y.; dog ik heb 'er veel meer van; en onder andre,

Euro-
peifche
Naamen.

Indifche Naamen.

De
gebande
Canari.De ge-
bloemde
Canari.De
Samaar.De zelve
Naam.De Klip-
Hoorn.

Idem.

De
Caret- of
Schild-
pads-
Hoorn.De
Argus-
Hoorn.De zelve
Naam.Een paar zeer groote; en
Een paar van binnen zwart.

Die by Letter V.

Die by Letter W.

Die by Letter Y.

Hier van heb meer, een ongemeen ge-
marmerd paar, en nog een zoo geteekend.*De breede gebandeerde Canari.*No. 2. De Orangie-vlag genaamd, en
de verdere No. 3 4. 5. zyn *Wef-Indifche*
Hoorns, van welke ik die van No. 2. 3.
en No. 5. maar kenne, dog waar van hier
na breeder.Allerley *Canari's* vallen in den *Inbam*
van *Amboina*.*Cap. XXIII. Plaat XXXVIII.**De Klip-Kous, of de Lik-Hoorn.*Hier van zyn Mannekens, en Wyf-
kens; dog buiten de gemeene bezit meer.Een paar Tyger- vlekkege, zeer
zeldzaam.

Een blauwagtige, dito.

Een paar zwarte, nog zeldzamer,

Een graeuwe *Ternataanfche*, zonder
eenige oogen, als maar ter zyden.*Caap de Goede Hope's Hoorn.*Van deze bezit ik 'er vyf a zes paar
en nog een enkelde, ieder byna wat ver-
fchillende.En behalven deze heb ik nog twee a
drie byzondere zoorten van teekening, en
gedaante meer.Deze Horens vallen op *Ceram*, op de
Stranden van *Caybobo*, en daar ontrent.Ik heb by de Heer *Helmolt* een paar
Purpre Caap-Hoorns, en die noit anders
gezien.*De Valfche Caap.*

Van deze heb ik 'er zeven fluks.

Deze vallen daar mede.

*De Argus.*Van deze bezit ik 'er een, die in hel-
derheid van grond, en bruinheid van
oogen, boven alle, die ik ergens gezien
heb, uitmunt, behalven welke ik nog
zes paar 'er van heb, die zeer goed, en
waar onder 'er ook met dubbele oogen zyn.Deze vallen op *Honimoo*, en *Noeffa-
laeet*.*De groote Slange-kop.*Van deze heb, buiten de gemeene
zoort, meer.Een zeldzame *Ternataanfche* Slange-
kop.De fyne Slange-kop, als Caret ge-
teekend.

Indifche Naamen.

Euro-
peifche
Naamen.
De zelve
Naam.*De kleene blaeuwe Slange-kop.*Van deze heb ik 'er drierley zoor-
te, als

Eene, met een streep in 't midden.

Eene met een bruine vlek in 't mid-
den, en

Eene zonder iets 'er op.

En dan heb ik buiten de gemeene nog
meer,

De Slange-kop met banden.

De roode Slange-kop.

*Jamboezen.*Van deze zyn 'er witte, en blaeuwe,
die hebbe.Zy vallen in den *Inbam* van *Amboina*.*Mollen.*Deze vallen op *Holaliboe*, op 't Eiland
Oma.

Buiten de hier gemelde heb nog

De graeuwe met blaeuwe banden.

De roffe met witte banden.

Een uitmuntende graeuwe Mol, of
de *Argus* zonder oogen, hier in
Hollant by niemand meer, dat ik
wete, bekend; dog by de Heer *Hel-
molt* heb ik een kleene gezien.*De Vleefch-Hoorn.*

Deze is 'er zwaar, en ook licht

Zy vallen op *Holaliboe*, op 't Eiland
Oma, gelyk ook de drie volgende Hoorns*De Zout-Korf.*Hier van bezit ik meer, dan hier ge-
meld is,

Een Citroen-geele zeldzame.

*Arabifche Letters.*Hier van zyn verfcheide zoorten, die
heb.*Kakkerlakken.*Van deze heb ik 'er fyne en grove
byzonder groote.*Graeuwe Mafelen.**Rooide Mafelen.**De Bia Salowacco, of de witte Porcellana,*Hier van is een grove zoort met een
breede dikke lip, en een fyner zoort, die
van binnen zoo bruin niet is, en dan nog
een Spierwitte zoort van binnen en but-
ten, die alle bezitte; dog behalven deze
bezit nog meer, dan hier voorkomt,Een witte Porcellana, die van bin-
nen Appelbloezem is. Een zeld-
zaam fluks.*Cap. XXIV. Plaat XXXIX.**Wit-Oogjens.*Hoog-
ruggen.De zelve
Naam.De zelve
Naam.De zelve
Naam.De zelve
Naam.De zelve
Naam.De zelve
Naam.De zelve
Naam.De wit-
te Por-
celyn-
Hoorn.De zelve
Naam.

Ster-

Euro- peische Naamen.	Indische Naamen.	Indische Naamen.	Euro- peische Naamen.
De zelve naam.	<i>Sterretjens.</i>	De Orangie, of Isabelle Sattyne Rol. Twee ongemeen fraaje gemarmerde.	
Slangen- hoofden.	De geele <i>Cauri's.</i>	En de Heer van Segwaart bezit nog een paar grauwe of geelagtige gebandeerde, die noit meer gezien heb.	
Blauwe Cauri's.	De kleene <i>Cauri's.</i> <i>Casuaris-Eyeren.</i> Van deze zyn verscheide soorten, die hebbe; ook bezit meer Een uitmuntende soort.	De gemeene gemarmerde Sattyne Rol.	Dito zoort.
	<i>Het Draakenhoofdje.</i> Hier van bezit ik, buiten de gemeene, Een uitmuntend sterk van teekening.	De geele gespikkelde Sattyne Rol.	De grauwe Munnik.
	De zelve naam.	<i>Camelotjens.</i>	Came- lotjes.
	De zelve naam.	<i>Blaeuwe Sattyne Rollen, of Blauw-drup- pen.</i>	Blaeuw- druppen.
	De zelve naam.	<i>Groote Glimmetjes.</i>	De zelve naam.
	De zelve naam.	<i>Kleene Glimmetjes.</i>	De zelve naam.
	De zelve naam.	<i>De Achaatjens.</i>	De zelve naam.
	De zelve naam.	<i>De Slyk-Rol.</i> Van deze, die alle in de <i>Uliaffers</i> vallen, heb nog verscheide andre soorten, hier niet gemeld.	De zelve naam.
	De zelve naam.	<i>Cap. XXVI. Plaat XL.</i>	
	De zelve naam.	<i>Patella's, Lampje's.</i> Hier van bezitte verscheide soorten.	De zelve naam, of ook Klip- Kleever's.
	De zelve naam.	<i>Maloli's Ooren, of Zee-Ooren.</i> Hier van heb mede verscheide soorten, te weten,	De lange Paarle- moer Schelp.
	De zelve naam.	De lange, { Groote, De ronde, { Kleene, Een paar ongemeene groote, die by niemand zoo gezien heb.	
	De zelve naam.	Zy vallen in den <i>Inham</i> van <i>Amboina</i> , en elders.	
	De zelve naam.	<i>Schild-pads-Luyzen.</i> Deze heb niet.	Schild- pads- pokken.
	De zelve naam.	Het dekzel by Letter N. kenne, en heb het.	
	De zelve naam.	Dat by M. en O. heb nu niet.	
	De zelve naam.	<i>De Sots-kap, of Voorbuid.</i> Waar van een zeldzaam stuk heb.	Sots- kappen.
	De zelve naam.	<i>Het Melknopje.</i> Van deze zeldzame bezit ik 'er een paar. Ook zyn 'er grauwe van, die nu niet heb.	De witte Oor- Schelp.
	De zelve naam.	Heb nog een meenigte kleene, hier niet gemelde van velerley fatzoen.	De zelve naam, of Zee- Tulpen.
	De zelve naam.	<i>Cap. XXVII. Plaat XLI.</i>	
	De zelve naam.	<i>Pokken, by Letter A.</i>	De Ossen- Darm.
	De zelve naam.	<i>De Zand-pyp, of de Koedarm.</i> Deze vallen op <i>Amahay</i> , op <i>Ceram</i> .	Deze
	De zelve naam.	<i>De Boor-worm, by F. en G.</i> Heb die by de Letter G. en H. niet.	
	De zelve naam.		

Euro-
peïsche
Naamen.
De zelve
naam.

Olifants-tanden.

Deze vallen by de *Waynitoe*, of by de *Galg-boek*.

Die by Letter K, en L. geloove dat hebbe. En die by de Letter K. noem

ik Steene Beenen.

N°. 1. 2. 5. en 6. hebbe, dog de andre niet; zynde de *Venus*- of *Neptunus Schacht* een zeldzaam-stuk, waar van 'er drie heb.

Euro-
peïsche
Naamen.

VERHANDELING

D E R

SCHELPEN,

O F

DUBBLETTEN.

Van de
Schelpen
of Dub-
bletten.

Cap. XXVIII. Plaat XLII.

De
Nagel-
Dublet.

DE *Nagel-Schelp.*

Van deze bezitte ik verscheide soorten, die onder de groote, of Noachs-Schelp (die ontrent 't Eiland *Bonoa* vallen) en ook onder de kleene behooren.

Van de eerste soorte heb ik 'er twee gehad, de eene van vyf-honderd twintig, en de andre van drie-honderd tagtig pond zwaar. Daar zyn 'er nog veel grooter. Ook hebbe ik daar van tweederley middelbare soorten gehad, met en zonder Nagels, vallende beide op 't Strand van *Soeli*, by de *Pas Baguwala* gelegen.

Van de kleene soort bezit ik 'er

Witte	} beide zeldzaam
Roode	
Citroen-geele	

Cap. XXIX. Plaat XLII.

De zelve naam. Die by Letter B. *Noachs-Schelp.*

Deze heb nu niet.

De Per-
spectief-
Dublet.

Het Lampje, of 't *Peerdevoetje*.

De zelve
naam.

Het Scherffe.

Het
Venus-
Herje.

Het Hertje.

Deze vallen op *Porto*, en *Haria*.

Hier van zyn verscheide soorten, die zeldzaam zyn, als

Het *Venus-Hartje* met Purpre stippen.

Het *Purper-Hartje*, of het stippelbloezeme.

Ik heb deze nu niet, maar hebbe die beide bezeten, ende zelve zyn, A^o. 1717. den 19 October, in de 26. Lade onder myn goed verkogt.

Ook zyn 'er *Citroen-geele* onder de *Liefhebbers*; en een soort met, en zonder tanden, en een die onder hol is; ook dubble *Hartjes*, die nu niet heb.

Het Quadrantje, of de *Bastaard-Venus-Schelp met hair*. De zelve naam.

Cap. XXX. Plaat XLII.

Gladde Gapers.

Een andre witte soort hier van, op *Soeli* vallende, hebbe; maar deze niet.

Ook hebbe meer

Een *Orangie Soelische Schelp*.

Quakers, of *Poffers*.

De soort by de Letter I. weet niet dat hebbe.

Landschapjens, *Perspectiefjes*.

Van deze soort hebbe meer,

Het gespikkeld *Landschapje*; waar van ik 'er drie hebbe. Zy zyn zeldzaam.

De Ja-
pantche
Dublet.

De zelve
naam.

De
Griek-
sche A.
Dublet.

De

OOST-INDISCHE SCHELLEN, of DUBBLETTEN. 533

Euro-
peische
Naamen.

Indische Naamen.

Indische Naamen.

Euro-
peische
Naamen.

De zelve Naam. *De Canari-Schelp.*
Deze is byna onbekend, heb 'er drie van. Zy is zwart geribd, wat wit beneden, en als een breede Amandel. En nog een grof-geribd.

Plaat XLIII.

De zelve Naam. *De Schelp met oog.*

De Strik-Dubbllet. *De Letter Schelp.*

Van deze bezitte ik ongemeene schoone van verwe, en van teekening. Ik vind hier vier soorten aangehaald; dog bezitte 'er meer,

Vyf paar Orangie-geele, zeer zeldzaam.

Drie paar gekamelotte.

Een paar zwart en wit, dito.

Vier paar donker zwarte,

Een weergadeloos wit paar met zwarte groote vlekken.

Een enkele, geteekend met een V.

Drie gespikkelde, { Zeldzame.

Twee grauwe geribde, }

De Baftaard-Strik-Dubbllet. *De platte Letter Schelp.*

De klee-
ne Lip-
Dubbllet.

Het kleen gekneet Wafel-zyzer.

Hier van zyn twee soorten, de eerste heb by Letter D.

De Lip-Dubbllet. *Het groot Wafel-zyzer.*

Een foort van Lip-Dubbllet. *De Tygers-tong.*

Deze hebbe niet.

De zelve naam. *De gekartelde Tygers-tong.*

Ik bezit nog twee andre platter Tygers-tongen meer.

De zelve naam. *De Remies, by Letter I. en O.*

De laatste hebbe; dog de eerste niet, ook kenne die niet.

Eyken-Houts-Dubbllet. *Bia Tenimbar, of de Tenimbarsche Schelp.*
Deze misse nu; dog is niet zeldzaam.

Tour de Bra. *Het Xoela's Schelpje.*

Waar van 'er twee soorten, die hier ook aangehaald zyn.

Degetan-
de Venus-
Dubbllet. *De witte Remies Schelp.*

Deze kenne ik niet, of 't moest de gemeene en bekende Venus-Dubbllet zyn, dat een heel andre Schelp is.

Cap. XXXI: Plaat XLIV.

De groote St. Jacobs Schelp. *De groote St. Jacobs-Schelp.*

Heb 'er drie van als ander halve palm van een hand.

De bonte Mantel. *De bonte Mantel, of St. Jacobs Schelp.*

By Letter A. en B.

Van deze zyn verscheide soorten. Ik III. DEEL.

zie 'er hier drie aangehaald; dog bezit meer.

De groote Orangie bonte Mantel.

En daar van drie onderscheide zeer zeldzame paaren.

De roode bonte Mantel, zeldzaam.
Heb 'er een paar.

Van die zoorte by de Letter C. bezitte mede meer. De West-Indische bonte Mantel, of St. Jacobs Schelp.

De facht-roode Konings-mantel.

De Orangie gladde Konings-mantel met fyne nagelkens, verschildende van die zonder nagelkens.

Ook zyn 'er Citroen-geele, die ik gehad heb, dog die A^o. 1717. door den Hr. Auditeur, *Johan Bernard de la Fallie*, gekogt zyn.

Op *Caibobo* vallen de roode St. Jacobs Schelpen.

De Raspe.

Heb meer de rechte Ys-dubbllet, die geen nagels heeft, en hier niet aangehaald is. De Ys-Dubbllet, met Nagels.

De Navel-Schelp.

Hier van een rood, en witte, een gevlekte. Heb meer dan hier gemeld is.

De groote *Batavische* Navel-Schelp.

De Bia Coccoeran.

Mede een zoort van een Raspe; dog heb die niet. De zelve naam.

Roode Aardbeziën.

Roode Aardbey-Dubbllet.

Witte Aardbeziën.

Daar zyn ook Citroen-geele; die nu niet heb, en de witte ook niet. Witte Aardbey-Dubbllet.

Het Dubbel-Hartje.

De zelve naam.

De Arke Noachs.

De zelve naam.

De Baftaard-Ark.

Hier van zyn verscheide zoorten, en vier a vyf zoorten der zelve van Letter I. tot Letter N. aangehaald; dog ik bezitte meer. De zelve naam.

De *Batavische* witte Baftaard-Ark.

De kleene bonte Mantel.

Dit schynd de Wy-tas te zyn. Heb 'er drie, dog twee byzonder. De gewolkte bonte Mantel.

Het zeldzaam geribd Billeken.

Idem

Dit is by *Rumphius* onbekend; heb 'er vier af, en nog een Appelbloezem paar.

Billekens.

Van deze bezitte meer, vier zeldzame, en nog twee kleene, een geribd, en een groen; Yyy De zelve naam.

Euro- peïsche Naamen.	Indiſche Naamen.	Indiſche Naamen.	Euro- peïſche Naamen.
	groen, en nog een zeldzaam ros met fraaije teekening ter zyden.	Deze zyn by de Letter A. Plaat XLVI. Cap. XXXIV. Plaat XLV.	Goot-Dubblen-ten.
De zelve naam.	<i>Filoozen.</i> Van deze zyn 'er witte, Purpere, en Orangie. Bezit nu maar de eerste en tweede, en van de eerste soort zeer groote.	<i>Orgel-pypen.</i>	Eeuwigdurende Gapers.
De zelve Naam.	<i>Zwarte gebandeerde Filoozen.</i> Heb 'er twee af. Zy zyn bruin, en onbekend.	<i>Endebekken.</i> Waar van by Letter O. en P. nog twee soorten, die ik niet wel kenne.	De zelve Naam.
	Cap. XXXII. Plaat XLV.	<i>De Bia Catsjo.</i> De verdere soorten kenne niet, dan alleen.	De zelve Naam.
De zelve naam, en ook de Maan-Dubblen.	<i>De Compas-Schelp.</i> Van deze zyn ook bloed-roode, en bleek-Purpre, welke nu niet hebbe. Zy vallen op <i>Ceram</i> in de bogt van <i>Cawa</i> , in die van <i>Hote</i> , en op <i>Waroe</i> .	<i>De Zee-penzeelen.</i> Cap. XXXV. Plaat XLVI.	De Mossel.
	Cap. XXXII. Plaat XLV.	<i>De gemeene Mossel.</i> Waar van verscheide soorten zyn, en die hier tot Letter E. toe aangehaald werden.	De Ende-Mossel.
De zelve Naam.	<i>De Bacassam-Schelp.</i> Waar van hebbe, de groote grauwe, De Hairige, De Orangie, De blaauwe. Daar zyn ook roode gemartnerde en blaauwe gemarmerde, dog heb die nu niet.	<i>De Ende-mossel</i> , by Letter C.	De Steen-Mossel.
	<i>De Baguwaalze groote Zonnestraal.</i> Deze vallen op de <i>Pas Baguwala</i> . Hier van heb meer. De <i>Bataviſche</i> blaauwe effene groote Zonnestraal. De <i>Ambonſche</i> effene dito.	<i>Het Vogeltje.</i> Van deze zyn 'er zwarte, en roſſe, die beide bezit.	Het gevlerkte Vogeltje
De Purpre Zonne-straal, of de groote Tourde Bra.	<i>De Mes-Schelp.</i>	Cap. XXXVI. Plaat XLVI.	De Ham-Dubblen.
De Peul-Dubblen, of het Poolſch Mes.	<i>De Katte Tong.</i>	<i>De Byl-Schelp, of de Holſter.</i> Van deze zyn verscheide soorten, met, en zonder Nagels, witte, grauwe, Purpre, of Paarze. Misse deze meest alle, uitgenome de witte en de Purpre of Paarze; dog heb een ongemeene groote uitheemze.	
De Robben-tong, of de Segreïn-Dubblen.	<i>De Zonne-straal.</i> Deze is 'er menigerley.	Cap. XXXVII. Plaat XLVII.	De zelve Naam.
De zelve Naam.	<i>Tongen, of Goude Tongen.</i> Zy vallen op <i>Manipa</i> , ook kleene in den <i>Inham</i> van <i>Amboina</i> . Deze zyn zeer zeldzaam; dog heb 'er verscheide; hoewel ik een zeer groote nu kwyt ben. Ook heb nog een zeldzame platte grauw-geſtrepte Schelp. En kenne nog twee witte Tongen, onder de <i>Dortze</i> Liefhebbers.	<i>De Stok-Oeſter.</i>	Het Lauriet-Blad.
De zelve Naam.	<i>Roos-Hammekens.</i> Deze zyn 'er groote en kleene, ook witte, roode, Appelbloezeme, Citroen-geele. De Appelbloezeme heb nu niet.	<i>De Seri-Oeſter.</i> Waar van twee soorten.	De Poolſche Zadel.
De zelve Naam, of de Boon-Dubblen.	<i>Ronde Hammekens.</i> Heb 'er een Appelbloezem ſchoon, en een bleek paar, meer van. <i>Baard-knypers.</i>	<i>De Zadel-Schelp.</i> Waar van twee-soorten.	De getakte Hanekam.
		<i>De Dik-schalige Oeſter.</i> Of deze heb, wete ik niet, alzo die uit de Teekening niet wel kenne, ten zy het de Rots-dubblen zy, die hebbe; dog die volgd hier na.	De Hanekam.
		<i>De Hanekam.</i> Heb hier van een drie dubblen, een dubbele, en drie keurlyke enkele.	De zelve Naam.
		<i>De Lazarus-klap.</i> Van deze soort bezitte ik een uitmunde Orangie; ook witte, en Purpre zeer dun gedoornde, en zonder doornen.	De zelve Naam.
		<i>De Paarlemoer-Schelp, of Zilveren Tafelborden.</i> Deze vallen op <i>Bonoa</i> , welke ik nu niet heb; maar wel een kleene, en een Citroen-geele.	De zelve Naam.

De Peerlemoer-Schelp valt ook op *Aroe*, *Meffowal*, *Babrein* in *Persien*, en *Toeteko-ryn*, op *Ceylon*. Op alle welke plaatzen ook ſchoone Peerlen vallen.

In den *Inham* van *Amboina*, by de *Lazéri*, en ontrent *Hockonalo*, vallen ook Peerlkens; dog zeer kleene.

De Pool-
ſche Ha-
mer, of
Indiſche
Cris, ook
de Kruis-
Dubblet.

De *Cris*.
Deze heb mede.

De
Venus-
ſchacht-
Dubblet.

De *Winkel-Flaak*.
Dit zeldzaam ſtuk bezit ik, ook meine 't ſelve by de Heer *van Segwaart* gezien te hebben.

De
kromme
Noachs-
Ark, of
de Halpel

De *Meffowalſche Kromme-moffel*; dog *beter den Haſpel*.

De ſelve
Naam.

De *Barn-ſteen-Oeſter*.
Deze heb niet.

De ſelve
Naam.

De *Myter*.
De Schelp by N°. 1. kenne niet.

Plaat XLVIII.

De ſelve
Naam.

De *Orangie Lazarus-klap*.
N°. 1. en 2. kenne die, en hebze *Orangie*, en ook witte fraeze met *Appelbloezem*, op *Rotsjes*, en op een *Lobbetjes-Hoorn*.

De ſelve
Naam.

N°. 3. *de Rots-Dubblet*.
Deze hebbe, en ook een ſtuk, dat zonder weerga van *frayheid*, en van grootre, is.

De *Venus-Schelp met hair* N°. 4.
Heb 'er verſcheide van.

De *gerimpelde oude-Wyfs-Schelp*, N°. 5.
Deze kenne ik niet.

De
Coraal-
Dubblet.

N°. 7. 8. *Groote Bonte Mantels*.
Deze kenne; dog heb die niet.
N°. 9. Gelykt wel een *Carthageenze*; dog N°. 11. kenne niet; en N°. 6. of de geribde *Venus-Dubblet* kenne zeer wel; dog weet niet, dat ik die oit volkomen, dat zy floot, gezien hebbe. Ik heb 'er twee a drie van, die niet ſluiten.

Plaat XLIX.

Buiten-gemeene Hoorns nog,
De *Wentel-trap*.
Van deze zyn 'er in de *Weereld* bekend.
Een by den Groot Hertog *van Tofcanen*
Twee by de Heer *Auditeur de la Faillie*.
Een by de Heer *Pancras*, Burgermeester in zyn Ed: *Leven tot Amſterdam*,
Twee heb ik 'er by de Heer *Wouter*

Valkenier gezien, die zedert gekomen zyn in handen van den Hr: *Witzen*, en de andre is verkogt voor 34. *Guld*; alzooy hy zeer licht was.

Een in *Engeland* uit het *Cabinet* van de Heer *Ovens*, zoo van andre verſtaan hebbe.

Een is 'er in 't *Cabinet* van de Heer *Adr: van der Stel*; dog verkogt op *Batavia*.

Een bezit ik 'er mede.
Een onder de Heer *Westerveen*, *Advocaat* der *Ooft-Indiſche* *Maatſchappy*.

Een by de Heer *Advocaat*, *Johan van der Burg* in 's *Gravenhage*.

En een kleene (nevens nog een bruine baſtaart dito, welke de Heer *Sbot* heeft) bezit de Heer *Beudiker*.

Maar de grootſte, die ik oit gezien heb, heeft de Heer *Pieter Wybers*, oud-Schepen tot *Batavia*, die by na een vinger lang is; dog in de ſelve is een gat, dat hy gekregen heeft, uit de hand van een *Juffr*, die hem bezag, vallende, waar door hy zoodanig is geſchonden, dat 'er geen middel is om hem te herſtellen, om welke reden ik deze niet mede onder de *Wenteltrappen*, die bekend zyn, optelle. Anders zou ik deze boven alle de andre; (waar van ik 'er zeven gezien hebbe, dat weynig *Lieden* gebeurd is) ſtellen.

Ook heeft de Heer *la Faillie*, (zoo meine) als ook de Heer *Jacob Elias Sbot*, een *Baſtaard* zoort, die ros, maar heel zeldzaam, en by geen *Liefhebber* zoo bekend is.

Van de andre *Hoornen* op deze *Plaat* by de *Letters* B. C. D. E. aangehaald, kenne ik 'er geen eene.

Die van *Letter F*. geloove ik te hebben, zynde de omgewonde *Hoorn* genaamd. De *gevoorde Plek-Hoorn*.

Deze hebbe zeer keurlyk, en ettelke paaren, groot, en klein, 'er van. Ook bezitte ik van dezelve

Een zoort, met vlekken.
Een dito zonder vlekken.

Die by H. I. K. zynde,
De *gebandeerde Achaat-Hoorn*; deze hebbe.

De *Oliekoek-Hoorn*.
De *gebandeerde knobbel-Hoorn*.

Deze kenne ik wel, dog de eerste heb ik niet; zoo geloove; maar de tweede geloove dat bezitte.

Die by de *Letter L*. is de *Morgenſtar*, waar van bevorens al gehandeld is; en welke bezit van verſcheide *couleuren*, en *fatzoenen*.

De *Franſche Hoorn*, by *Letter M*.
Deze noemen wy de *Cameel-Hoorn*; van
Yyy 2

Euro-
peïsche
Naamen.

Indiſche Naamen.

van welke ik 'er twee a drie hebbe.

By alle welke Zee-Hoornkens ik nog voegen moet, als daar mede toebehoorende.

De zelve
naam. De Zee-Appel.

Hier van heb ik wel twintig-derley zoorten, en daar onder 'eren gehad, zoo groot als een Tafelbord; dog misse die nu alle, alzoo zy, onder andre goederen, mede aangehaald zyn.

Deze komt *Lib. I. Cap. XXVIII.* voor in de *Rariteyt-kamer* van de Hr. *Rumphius*.De
Turkze
Tulband.

De Tulband.

Van deze zyn 'er twee zoorten, eene met eenige opstaande banden tusschen de knobbels, en eenige zonder banden. Ik mis die nu beiden ook, door 't zelve ongeval.

De zelve
Naam.

Het Doods-Hoofd.

Hier van heb ik 'er een paar. En zy komen by de Heer *Rumphius*, *Lib. I. Cap. XXIIX.* voor.De zelve
Naam.

De kleine Zee-Ster.

Men heeft ook zeer groote. Ik heb een kleene.

De zelve
naam.

Zee-koekjens, of Pannekoeken.

Deze heb nu niet.

De zelve
naam.

Zee-Netjens.

Van deze heb ik 'er een.

Daar ziet men nu wel de voornaamste *Hoornkens*, die in *Amboina*, en elders om de *Ooſt*, vallen, zoo, volgens het gene de Heer *Rumphius* daar van aangeteekend heeft, en van zynen neerftigen vermeerderaar daar nog uit andere Cabinetten bygevoegd is, als ook uit een groote menigte van nog andere zoorten, die ik uit *Amboina* mede gebragt hebbe, en nog in myn Cabinetje bezitte; maar men moet niet oordeelen, dat ik het nu alles, dat 'er van de *Ooſterſche* zoorten by deze en gene *Liefhebbers* zoude mogen beruften, byeen gezameld hebbe: want het is zeker, dat den eene dikwils 't eene, den andren 't andre ſtuk, dat by geen ander nog bekend is, bezit. Weshalven men, om een volmaakt Werk hier van op te ſtellen, een nette lyſt van alles, dat alle de byzondere *Liefhebbers* bezitten, en dat, met aantekening van de byzondere plaatzen, daar deze of gene *Hoornen* vallen, noodig had; maar hier aan zou veel moeyte zyn; diemy, mogt ik het weten, niet verveelen zou ten dienſte van alle *Liefhebbers* te ondergaan.

By doorlooping van het Werk van de Heer *Rumphius*, en de *Ooſterſche Hoornkens*, en *Schelpen*, daar uit hier aangehaald, bevind ik een getal van ruim drie honderd *Zee-Hoornkens*, en van de *Schel-*

pen ruim honderd zoorten, ook ſchynd de Heer *Rumphius* (volgens 't gene wy *Lib. II. Cap. XXIIX.* lezen) 'er maar 360. zoorten gehad te hebben; dat hier mede niet veel verſchillen zal, alzoo 'er hier vele na zyn dood bygevoegd zyn. By navoerſching nu, bevinde ik dat honderd-tagtig zoorten van *Hoornkens*, en twee en dertig *Schelpen*, meer bezitte, en heb bevorens drie honderd zoorten van *Hoorns* en *Schelpen* meer, dan de Heer *Rumphius*, gehad. Hoewel ik nu veel zoorten, en zelfs 'er een groote menigte heb, die veelle *Liefhebbers* niet bezitten, mis ik egter nog deze navolgende, *Zee-Hoornens*.

De Zonne-Horen.

De Zee-Ton.

De Aroeze Trompet.

Het Rievier-Paus-Kroontje. Dit heb onlangs bekomen.

Den Opper-Admiraal.

Den Admiraal.

Den Vice-Admiraal.

Den *West-Indiſche* of den Admiraal van *Oma*.

De gebulte Krabbe.

De groote *Ambonſche* Lap-Hoorn.

De geele Aardbey.

De Purpere dito Lap-Hoorn.

De Appelbloezeme Zee-appel.

Groote Bagyne Drollen.

Zeer groote gebandeerde en geribde Olie-Hoorns, met vlekken.

Zeer groote roſſe geribde Olie-Hoorns, zonder vlekken.

Getakte Knollen.

Jokjens.

De *West-Indiſche* Paus-kroon, of *Ceramze* witte dito.De *Ceramze* getakte Marl-Priem.

De geknobbelde groote Spil.

De geribde groote dito.

De *Moerſche* Tulbanden met pooten.

Graeuwe ros-gebandeerde Dadels.

Zeer groote Bruinetten.

Zeer

Hoornen
bevoers
ook by
my beze-
ten.

OOST-INDISCHE SCHELLEN, of DUBBLETTEN. 537

- Zeer groote Zout-korls.
- Groote Goude Tongen.
- Zeer groote bonte Knobbel-Hoorns.
- Een zeldzame gespikkelde Lap-Hoorn.

Schellen.

- De Citroen-geele St. Jacobs-Schelp.
- De bleek-roode, Compas-Schelp.
- De St. Jacobs-Schelp met doornen, Purper-verwig.
- De Bloed-roode, dito.
- De St. Jacobs-Schelp met doornen, spierwit.
- Het Hertje met roode stippels.
- De spier witte St. Jacobs-Schelp.
- Het dubbel-Hertje.
- Het Appelbloezem, dito.
- De Kris. Deze heb onlangs bekomen.
- De Soelize bruine Schelp.
- De stompe Nagel-Schelp.
- De Neptunus-Schacht. Heb 'er drie onlangs gekregen.
- Orangie Filoozen.
- De Steenschede.
- Veel Holsters.
- Appelbloezeme Hammekens.
- Zadel-Schellen.
- De groote Paarlemoer-Schelp.
- De lange dito.

Alle deze *Hoorns*, en *Schellen*, en nog veel meer soorten, heb ik te voren bezeten, en onder andere een *Doeken-Huyfje*, of *Roemah Gorita* zoo groot, als ik ooit by eenig Liefhebber gezien hebbe, die alle in een groot Cabinet geweest zyn, dat ik by myn eerste komste uit *Indien* mede gebragt, en toen aan een groot Heer weg vereerd heb, op hope van daar door een van myne Zwagers met een goed Ampt na *Indien* te helpen, dat my wel beloofd was; maar daar niets op volgde; en dat my, om de zeldzaamheid der stukken, die daar by waren, naderhand zeer berouwde.

In dit Cabinet zyn veel groote *Doeken-Huyfjes*, en uitmuntende andere stukken geweest, als verscheide *Jok-jens*, bloed-roode, bleek-roode, en gemeene dog zeer groote *Compas-Schellen*, heerlyke *Nagel-Dubblotten*, en meer andre fraeje *Hoorns* en *Schellen*, die ik ooit daar na meer heb konnen krygen, en tot het verzamelen van welke dikwils het geheel leven van een Mensch niet genoeg is. Ik leve nogtrahs in die hope, dat ik metter tyd nog wel deze en gene fraeje stukken by myn *Oosterfch* goed krygen zal.

Ondertuffchen vind ik in deze Liefhebberij het fraeyste, dat, hoe veel men 'er ook van bezit men egter nooit alles heeft, en dat men zomtyds by de kleinste Liefhebbers ongemeene stukken vind, die zelf in de grootfte Cabinetten, ja by geen een ander Liefhebber, voorkomen; zoo dat ook de allerminste iets heeft, waar mede hy zig kittelen, en zynen iver, hoe kleen anders, om dat gy nog weinig bezit, opbeuren, en zig tot het verder navorschen van deze zeldzaamheden aanzetten kan; maar het zal tyd werden, dat wy ook van de andre uitlandsche Zeezeldzaamheden, die wy bezitten, iets zeggen.

Wat de Liefhebbers tot deze Liefhebberij aanspoord.

VERHANDELING

DER

WEST-INDISCHE

EN

EUROPEISCHE,

ZEE-HORENKENS.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

Uytlandsche Zee-Horenkens. Waar zy al vallen. Zoo in West-Indiën, als in Europa. West-Indische, of Europeische Schelpen. Van de Zee Boomen, enzi Zee-Bloemen. Versteende dingen. By wie men meer Uytlandsche Horens afgebeeld zien kan. Oudheid van deze Liefhebbery. Naamen der oude Liefhebbers. En der Latere. Horens, in Jonkton afgebeeld. Bonannus Werk.

Uyt-
landsche
Zee Ho-
renkens.

NA dat wy van de *Oosterfche Zee-Horenkens*, en *Schelpen*; zoo uitvoerig, als wy het noodig oordeelden, gehandeld, en aangewezen hebben, welke wy daar van niet, en nu nog bezitten (alzo wy die alle, van welke wy het tegendeel niet ter nederstellen, hebben,) zal het niet ongerymd zyn, dat wy nu ook eens aanhaalen, wat voor zoorten wy van de *West-Indische*, en *Europeische* onder ons hebben.

Hoe schoone *Hoornen* en *Schelpen Amboina*, en andre gewelten in *Oost-Indiën*, ook geven, moeten wy echter bekennen dat 'er mede zeer schoone in *West-Indiën*. en voor al op 't Eiland *Curaçao*, (van waar ik wonderlyke schoone Appelbloezeme en Citroen-geele stukken van een sterke verwe, en fraeje teekening, gezien hebbe) in *Arguin*, en in meer andre plaatsen vallen.

Waar zy
al vallen.

Onder de *West-Indische* zullen wy de *Kaapze* en *Zuidlandsche*, om dat wy 'er daar weynig van hebben, mede rekenen.

Zoo in
West-Indiën.

In *Europa* vallen mede zeer fraeje *Hoornen*, en onder de *Europeische* geven wy de voorrang aan die, dewelke in de *Middellandsche-Zee* vallen.

In *Engeland*, als mede op verscheide *Eylanden* in *West-Indiën*, en plaatsen in *Africa*, onder de *Engelschen* behoorende, vind men mede zeer zeldzame *Horenkens*, waar by men dan eindelyk de *ze* en geene zoorten, in de *Golf van Frankryk*, in de *Baey van Cadix*, in de *Straat Davids*, en in *Groenland* zelf vallende, wel voegen mag; dog nu alle die zoorten zoo net te onderscheiden, of dat ik ieders byzonder *Vaderland* aanwyzen zoude, is my onmogelyk, alzo ik dat van veele niet weet; maar van welke het my bekend is, zal ik het aanhaalen.

Als in
Europa.

Kaapze Hoorns.

Aan *Kaap de goede Hope* heb ik A°. 1705-ten Huize van de Heer *Elzevier*, tweede Perzoon aldaar, een *Doeken-Huyffe* zoo groot, als my noit voorgekomen is, gezien.

Het was veel meer als eene, of weynig minder als twee Hout-voeten lang, en van agteren was de rug, die anders pas een vinger breed is, wel drie vingeren breed.

Men had die daar aan Strand gevonden, en daar was een zeer groot gat in geflagen.

De Heer *Elzevier* had ze van een ander, dien ze toebehoorde, laten haalen, om die aan my te toonen, zonder dat ik verder wete, waar die vervaren is.

De Kaapze Alikruyk.

Ik heb 'er twee van.

De Kaapze witte Slek.

Dit zyn de eenige, die van deze Kust bezitte,

Ik heb 'er zeven van deze soort.

Op de Stranden van het *Zuydland* vallen ongemeene fraeje Hoorns, waar van 'er zeker Liefhebber in *Zeeland* veel bezit; dog ik bezit 'er drie van te weten, *Het Zuidlands Trompetje.*

Het is wit van grond, zy zyn met zwarte vlammen, en fraey geteekend;

Ik zal nu de *West-Indische* en *Europeische* soorten, maar zoodanig, als die in myne Laden voorkomen, opnoemen.

De ongetakte Krul-Hoorn, of de Spaansche Hoorn, een soort van Schildpads-saarten

Dit is een Hoorn als een Krul-Hoorn van fatzoen, zonder krullen of takken, met zwarte en witte banden. Deze vallen in de *Baey* van *Cadix*. Ik heb 'er verscheidene van.

Arguinze Krul-Hoorns; zonder Takken, of Krullen.

Van deze zyn 'er verscheidene soorten, van verscheidene verwen, met, en zonder banden, waar van ik 'er verscheidenerley, en ook met Orangie banden, grauwe, witte, enz: bezitte.

De zwarte Moor met banden.

Van deze soort, vallende op *Curaçao*, heb ik 'er verscheidenerley gebandeerde, met enkele, en dubbele banden, en een met een witte breede band; ook een grauwe.

De Bastaard-Guineesche Toot.

Van deze, mede op *Curaçao* vallende, heb ik 'er veele, grootte, en ook fraeje.

De Soldaat.

Van deze heb ik 'er vier, dog eenen zeer grooten, heerlyk gepaarlemoerd.

Het is een schoone Hoorn, die in zyn eigen couleur glad, en zwart en wit geteekend is, gelykende wel na een groote *Nassauwer*, of *Petola-Hoorn*.

De Knol-Hoorn.

Deze valt op het *Doggerzand*, is geelagtig, en ook wel wit, zynde 't binnenlyf als een Knol; doch voor met een lange tuyt, agter mede met lange gieren, en knobbels uitlopende.

De West-Indische Trompet.

Deze is van teekening als de *Oost-Indische*; dog korter in een gedrongen. Ik heb 'er een van, en de Heer *Voet* heeft een zeldzame, die *Appelbloezem* is.

De West-Indische gemeene Tepelbak.

Deze is byna als de *Ambonsche*, op de *Plaat* No. XXXI. Letter A; dog wat ronder, de eene geelagtig, en de andre bruiner van verw, en een weynig anders van *Tepel*, zonder doorns, of kroon 'er agter aan. Ook zommige zonder *Tepel*. Zy valt op *Curaçao*, en ik heb 'er een paar van.

De lange ongemeene grauwe West-Indische Tepelbak.

Deze is veel smaller en langwerpig, met een *Tepeltje*, dog zonder kroon.

Ik heb 'er ook een paar van. Zy vallen mede op *Curaçao*.

Van deze zyn nog andre soorten, en zelf zeer fraeje gevlamde.

De Fransche Bel-Hoorn, of de St. Maloesche Hoorn.

Dit is een fraeje dikke Hoorn, wit van grond, met breede roffe vlekken, zynde als een korte in een gedrongen *Triton*, of *Trompet*. Zy vallen in de *Bogt* van *Frankryk*. Ik heb 'er een paar kleene; en nog een ander veel kleener van.

Den Admiraal der West-Indische geele Boterweggen.

Dit is een geele Hoorn, als de *Harts-Hoorn* van fatzoen; dog de eene is agter plat, en d'andre met een tuitje, beide met veel stippel-banden.

Ik bezit 'er twee af, ieder wat byzonder. Waar zy vallen, weet ik niet.

*De groote gedoornde, of kort-getakte Lap-Hoorn, van de Heer Voet, als een West-Indische my verceed.**De grauwe geknobbelde Lap-Hoorn.*

Hier van heb ik 'er een paar witte, en een geele. Hy valt maar half zoo groot, als de

als de *Ambonsche Lap-Hoorn*. Waar zy vallen, weet ik niet. Agter aan zal nog een groote gedoornde soort volgen.

De Verkens-bek.

Dit is een zeldzaam stuk. Heb 'er maar twee van.

De West-Indische Argus.

Deze is dunner, ook donkerder van grond, en witter van oogen, als de *Oost-Indische*.

Ik heb 'er drie van, die volkomen zyn, en twee afgeslepen; dog een die ongemeen fraey, zeer helder van grond en byzonder wit en groot van vlekken is.

De kleene roode getakte Lap-Hoorn.

Van deze heb ik 'er twee paar zeer fraeye. Zy zyn klein, niet boven een kleene hand groot, en zeer glad op 't lyf. Ook heb ik 'er 2 a 3 paar kleene van.

De West-Indische Rudolphus, of Wydmonder.

Hy is van binnen wyder op, en platter als de *Oost-Indische*, ook is hy aan de eene zyde wat flauw Orangie; dog van buiten vol zwarte en witte ribben, en na agteren wat geknobbeld. Ik heb 'er drie van.

De geele getakte Lap-Hoorn.

Van deze heb ik 'er een, a twee.

De witte stompe Zwitzers-broek.

Van deze heb ik 'er een paar, en het schynd my toe de zelve te zyn, die in *Rumphius* Rariteit-kamer aangehaald staat in de Plaat N°. XXIV. Num. 1.

Ook heb twee zeer groote dito, met langer doorns, als de kleene, en nog een lever-verwige kleener.

De West-Indische geribde Casket.

Van deze bezit ik 'er twee.

Zy zyn maar een vuist groot, zommige rood, zommige bruin met witte vlekken. Ik heb ze beiden; dog de eene is ongemeen fraey.

In de Rariteit-kamer van de Heer *Rumphius*, is zy aangehaald op de Plaat N°. XXIII. by N°. 3. en die van N°. 2. kenne ik wel; dog heb die niet.

De Bedde-Tyk.

Hier van zyn veelerley soorten, met en zonder takken. Van de eerste heb 'er een, en van de laatste soort drie, de fraeyste van deze soort, bezit de Heer van *Segwaart*, en de Heer de *Koning*; immers ik heb 'er noit beter gezien.

De getakte Snippel-bek.

Van deze heb ik 'er twee, zynde de zelve, die in de Rariteit-kamer, op de Plaat N°. 4. voorkomt.

De West-Indische geknobbelde Storm-boed.

Van deze bezit ik een weergadeloos paar, zeer helder van grond, en vol heldre bruine knobfels.

De gedoornde Snippel-bek.

Van deze, op de zelve Plaat N°. XXVI. N°. 5. gemeld, bezit ik een groote, en ettelyke andre.

De West-Indische Boero-Jongen.

Deze is korter in een gedrongen als de *Oost-Indische*, en licht-ros van verwe.

Heb een zeldzame met een witte smalle band byna boven aan.

De vleugel-Hoorn, of Kempbaan.

Van deze zyn 'er verscheidenerley; dog heb 'er drie van, die lever-verwig zyn. Ik heb 'er gezien; die uitmuntend, heerlyk, en van een sterke Appelbloezeme verwaren, die wy ook op zyn plaats melden zullen. Agter aan volgd onder de zeldzame nog een ongemeen paar.

De West-Indische Brandaris.

Van deze heb een bruine, en twee grauwe, de eene mooy groot.

De West-Indische lever-verwige Brandaris, met veel zwarte banden; een schoon stuk.

Ik bezit 'er een ongemeen stuk van.

De West-Indische gemarmerde Toot.

Dit is een soort van Tooten, zomtyds gemarmerd, zomtyds met spikkels, en ook met groote vlekken. Ik heb 'er vyf verscheidene van.

De West-Indische Kroon-Hoorn.

Heb 'er vier van. Hy is ros van verwe, en wit.

Daar zyn ook geele en Orangie-agtige; dog by andre Liefhebbers.

De zeldzame korte gedoornde Snippelbek.

Heb 'er drie van.

Het gekarteld Curaçaos Tuylje.

Heb 'er twee paar van.

De roffe-platte Zee-Appel.

Bezit 'er een paar van.

De Arguinze ongebandeerde Lip-Hoorn.

Heb verscheide van de zelve.

De Arguinze gebandeerde Lip-Hoorn.

Deze is veel kleiner dan de vorige, en wat anders van fatsoen. Ik heb 'er ettelyke van.

Het k'een gespikkeld Arguins Hoorntje.

Heb van deze 'er mede eenige.

Het klein Arguins Lip-Hoorntjen.

Van deze heb ik 'er ook eenige.

Het

Het Curaçao's rood-Meyrtje.

Dit valt wat grooter, en wat bruiner, als 't recht roode Meyrtje, waar van mede een paar bezit.

Het Appelbloezem Dadel, of Sipmans-Tootje.

Hier van heb ik 'er twee.

De gladde Spil met tanden; by *Bonanus*, in de III. Classis, N°. 121. te zien.

Hier van bezit ik 'er een paar, en weet 'er nog maar twee paar van. Het een, met nog een grooter soort, heeft de Heer *Francois Kiggelaar*, in 's *Gravenhage* bezeten (dog is nu in 't Cabinet van de Heer van *Segwaart*) en 't ander is op de verkooping van de Heer *Luder* verkogt.

De Purpura, vallende in *Cadix*; my verceed door de Heer *Voet*.

Kinderkens in de Luwen.

Van deze heb ik 'er een paar, my door de Heer *Kiggelaar* gefchonken.

De kleene Moorſche Tulband.

Dit is een moye soort van Alikruiken, of Slekken, die rood, wit, en ook ſchoonrood en wit gemarmerd zyn. Ik heb 'er vyf van.

De kleene Moorſche Tempel.

Ik heb 'er vier van, en zy zyn blaauwagtig; dog de huid is 'er afgetrokken. Anders zyn zy bruin.

Het zeldzaam Midas-Oor.

Van binnen aan de zoom Appezbloefſem. Ik heb 'er twee a drie.

Het verkeerd geel Hoornje.

Daar zyn 'er ook, die groen zyn.

Een ander vreemd geribd Hoornje, graeuwagtig byna als een Baſtaard-Purper-Hoornje.

Ik heb 'er een van.

Het West-Indiſch kleen Storm-hoedje.

Van fatzoen verſchild dit niet van 't *Ooſt-Indiſch* kleen Storm-hoedje; dog 't heeft, in de plaats van een fyn gebreid netje, grove ribben, die een ſpierwitten grond uitmaken, en waar op geele vlekken zyn. Ik heb 'er drie, en 't een is zeer kleen, en niet grooter, als 't uiterſte lid van myn middelſte vinger; dog de z andre zyn nog wel eens zoo groot, en zeer fraey.

De Orangie Kuypers-boor.

Ik heb 'er een paar van.

De geele Kuypers-boor.

Ik heb 'er ook een paar van.

De Spier witte Kuypers-boor.

Ik bezit 'er een paar van, en ik heb die noit by iemand anders, dan by de Heer van *Segwaart*, de Hr. *Voet*, en nog by een Liefhebber, een paar of twee gezien.

De Citroen-geele Doyer.

Ik heb 'er twee van de zelve.

De Orangie Doyer.

Ik heb 'er ook twee van.

De Gemarmelde Doyer.

Ik heb 'er ook twee van.

Bonte Doyers.

Ik heb 'er ettelyke van, en zy vallen op *Curaçao*.

De zeldzame Tol.

Ik heb 'er drie van.

Het groot Buykje.

Een soort van gevlekte Bezoars, van welke ik 'er twee hebbe.

Het geel Beddeken.

Hier van heb ik 'er een paar, van de Heer *Groen* tot *Amſterdam*, gekregen, gelykende zeer wel na de Horen, die men by *Rumphius Tab: XLIX.* by de Letter C. vind.

De kleene Wydmonder.

Ik heb 'er drie paar van.

De blaauwe Knol-Hoorn.

Deze valt op onze Stranden. Heb 'er eenige van.

De geele Doyer.

Deze vallen ook op onze Stranden. Ik heb 'er ook eenige van.

De blaauwe Doyer.

Heb 'er mede eenige, en zy vallen ook op *Schevelingen*.

De Hollandſche Slek.

Van deze heb ik 'er velerley soorten, en van een fraeje teekening.

De vreemde Boeren-Jongen, uit de Baey van Cadix.

Deze is kleen, als een kleene Boere-Jongen van gedaante; Ik heb 'er drie byzondere paaren van.

De Karakal.

Deze valt tot *Ceulen*, en heb 'er eenige van; maar daar vallen ſchoone bruine in de *Middellandze-Zee*, die van onder Appelbloeffem zyn.

De Heer *la Faillie* in den *Hage* heeft 'er verſcheide van, ook heeft 'er de Heer van *Segwaart* een.

542 Verhandeling der WEST: en EUR: ZEE-HORENKENS.

Het Karwyks gebandeerd Tolletje.

Dit is een soort van een dik zeer fraey zwart Orangie, en wit gebandeerd Tuitje, of Tolletje. Ik heb 'er twee van. En 't eene is my vereerd door een vriend, die 't zelf op 't Strand van *Karwyk* gevonden heeft. Het is by *Bonannus* in zyn III. Classis, N°. 66. te zien.

De Heer *Kiggelaar*, (die 'er meer van bezat, gelyk ook de Heer *de Koning* tot *Dordrecht*, die 'er alleen verscheide, en,

zoo meine, vier soorten van heeft) vereerde my 't ander; dog 't zeldzaamste van allen bezit de Heer *Vervel*, Apotheker alhier.

De groene gebandeerde Slek.

Van deze bezit ik 'er een paar, die my de Heer *Schynvoet* vereerd heeft. Zy is ongemeen fraey, en ik heb die by niemand meer, dan by dien Heer, en by den Heer *van Segwaart*, gezien.

VERHANDELING
 DER
 WEST-INDISCHE
 EN
 EUROPEISCHE,
 SCHELLEN,
 OF
 DUBBLETTEN.

West-Indische, of
 Europeische,
 Schellen.

DE *Appelbloezeme Zee-Straal*, of *de groote Tour de Bra*.
 Deze, en de volgende heeft my de Heer *Albertus Seba*, tot *Amsterdam*, vereerd.

De Adama's Dubbler.

Dit is een schoone roode Schelp, (als een Postkerken) die op *Del Mina* in *Africa*, en op *Curaçao*, valt.

De Heer *Seba*, en de Heer *Segveld* in 's *Gravenhage*, als ook de Heer van *Segwaart*, bezitten 'er eenige van, en ik heb 'er nu ook een paar roode van, en een schoone van een *Gredelyn* verwe, wat na 't *Appelbloezem* trekkende, die my veel geld kost, en die ook zeer zeldzaam is.

De Fransche Quaker.

Dit is een bruine, en kleine Schelp. Ik heb 'er een paar van, dat my van de Heer *de Koning* vereerd is.

De Violette groote Noord-Kaapze Mossel.

Een ongemeen fraey stuk, waar van een

paar heb. Men noemdze ook wel *Yslandze Mosselen*; dog de Heer *Vuet* bezit nog een andre, de *Hitlandze Mossel* genaamd, een heerlyk stuk.

De Hollandfche Mossel.

Van deze heb verscheidene fraeije, en fraey-geslepen eettelyke paaren.

De kleene Noord-Kaapze Mossel.

Van fatzoen byna als onze, donker van verwe; maar veel breeder. Ik heb 'er mede een paar van.

De Hollandfche Slyk-Mossel.

Deze is bleek groen, plat-agtig, en breed; hebbe 'er eenige van.

Ook is 'er nog een grooter soort van een ander fatzoen, en verwe.

De Schevelingze Mossel, of Braad-pan.

Deze is zwaar, dog smal. Ik heb 'er eenige van, en drie gepaarlemoerde, en een diergelyke, van *Frankfoort* gekomen, maar byna de helft grooter, als de gemeene.

De St. Jacobs Schelp, uit de Straat Davids.

Dit is een fraaje geribde roode Schelp, waar van ik een groote door gunst van de Heer Voet, en nog twee andre mede uit zyne hand gekomen, bezit. De kleene zyn van deze de mooyste; dog de grootste heeft de Heer Schynvoet.

De West-Indische Konings-Mantel.

Deze verschilt weynig van de Oost-Indische; als dat zy wat lichter van verw is. Ik heb 'er drie van.

De groote Groenlandze Quaker.

Deze is grauw, geribd, en redelyk

groot. De Heer Voet heeft ze my vercerd.

Het blaauw Quakertje.

Dit is klein.

Ik heb 'er maar een van, 't geen my door de Heer Kiggelaar vereerd is.

Het bruin Poffertje.

Hier van heb ik 'er een paar.

Een zeer fraey paar bleek-Purpre Moffels.

Dus bezit ik van de *West-Indische*, of *Europeische Hoorns* maar vyf en zeggig, en van de *Schelpen* elf, een klein getal, by 't geene andre Liefhebbers bezitten.

VERHANDELING

D E R

ZEE-BOOMEN, ZEE-BLOEMEN,

En 't geen daar verder toe behoord.

Van de Zee-Boomen, enz:

Tot de Kraam der *Zee-Hoornkens*, behooren mede de *Zee-Boomen*, *Zee-Bloemen*, en diergelyke andere zeldzaamheden, die de *Zee* al mede voortbrengd. En daarom ver wonderd het my zeer, dat de Heer *Rumphius* in zyn *Rariteit-kamer* niet zoo uitvoerig daar van, als wel van de *Zee-Hoornkens*, spreekt, aangezien hy een schoone *Zee-thuin* had, op de welke ik in myn jonge Jaaren, na dat pas in *Amboina* gekomen was, een Gedicht gemaakt heb.

Ik zal dan maar kortelyk noemen, wat voor *Zee-Boomen* ik nu nog bezitte, die ik uit *Amboina* medegebragt hebbe, ofte die hier, mynes wetens, vallen.

De groote breede zwarte, ongetakte Zee-Boomen.

Deze vertoon zich als een zeer groote Waejer, met alle zyn Leden aan een.

Hier van bezit ik 'er vier zeer fraaje,

die ongemeen groot zyn, en een van de zelve is zoo groot, als een Thee-tafel, geweest, toen ik die eerit kreeg; dog door 't vervoeren nu en dan heeft hy zeer veel geleden.

De groote zwarte Akarbabâr, of Zee-Boom met takken.

Hier van heb ik twee kleene, en bezit takken van de groote, zynde fraaje vercierde-Rottings, en een 'er van heb ik in *Indien* voor myn Rotting gebruikt. Het is een Coraalagtige stoffe, hoewel het ten deelen ook Hout is, dat met der tyd Coraal, of Steen werd.

De kleene breede zwarte Zee-Boom.

Van deze soort heb ik 'er vier, en daar van twee met Steene Zee-bloemen.

Ook vertoon van die soort een nette afteekening by de Letter AA; in de Plaat No. 51. gemerkt, gelyk men die van de Meer-

ZEE-BOOMEN, ZEE-BLOEMEN, enz. 545

Meermin, en eenige andre Zee-Dieren, in de Plaat No. 52. ziet; dog nooit zag ik hier een zeldzamer van, dan by de Heer van Segwaart.

Hier is nog een soort, die op Steenagtige Bergen ontrent de Zee-kant, en aldus op 't Land, en niet in Zee, groeid, werdende daarom de Berg-Acarbahâr genaamd; dog kenne dat niet, als uit verhaal der Inlanders.

De graeuw-agtige, of Afsch-verwige Zee-Boom.

Van deze heb ik 'er een, met een Moer-Nagel van Steen, en nog een lang gewasch 'er by. En van deze soort nog een met een klein Appelbloezem Zee-Boompje, en nog een ander gewasch daar by.

De Koper-agtige Zee-Boom.

Heb 'er twee van, even eens van verw, als Koper, of Metaal, en een met een Hanekam 'er in.

Hier onder schynd de Goude Acarbahâr te behooren, waar van hier nabreeder.

De zwarte Bafta Zee-Waeyer.

Van deze heb ik 'er nu geen. Deze zyn zeer dicht, dik, en egter doorzigtig, gelykende wel een rouw-Wayer.

De roode Zee-Boom.

Hier van heb ik 'er een; maar daar valt een gladder en beter Coraalagtige soort in de Middelandfche-Zee, en ook in 't roode Meyr.

De witte Acarbahâr, of Zee-Boom.

Deze is wit geribd, bestaande uit kleine takken het voorste van een pink dik, en ook dikker, met verscheide zwarte banden aan ieder Tak.

Van deze soorte heb nu geen eene Boom; maar heb 'er nog een groot dik stuk van, en ook een stuk van de gladde witte Acarbahâr, alzoo het beide in de Geneeskunde gebruikt werd.

Ik vertoon deze Boom, by de Letters A: A: in de Plaat No. 51.

Daar is nog een dunne soort van graeuw Acarbahâr, als of 't roode Ryskens waren; dog kenne die niet, gelyk mede die soort, die wel na Heide gelykt; dog wel de Goude Acarbahâr, en moet zeggen, dat die zeer fraey gehad hebbe, even eens als een Goude Rosmaryn Tak, die wel een voet lang, en twee duimen breed was.

Het gedraeid Storm-touw.

Hier van heb ik 'er een, dat fraey is, op zyn Klipje.

Ook geve een afteekening van 'dit Tali Aros, zoo als 't in zyne bogten zig ver-toond, by de Letter B: B: in de Plaat No. 51.

Het recht Stroom-touw.

Hier van heb 'er twee aan een Steen.

De Spek-steene Akarbahâr.

Deze heb nu niet; maar heb 'er verscheide van gezien, hier in Amboina gevallen, die 'er even eens, als de witte Speksteen uit zagen, en die half Appelbloefem, en half wit, waren, en een, dat ten deelen nog zwart, en een, daar honderd Ryksdaalders voor geboden was.

Kleine Zee-Boomkens op Klipkens, met zeer witte Zee-Bloemen 'er op.

Hier van heb ik 'er vier; en nog een zeldzame Bloem op een Klipje.

In Amboina vallen wat voor by de Galg-hoek ook veel Zee-Bloemen, anders genaamd.

De Zee-Amaranthus, of de Zee-Bloem.

Ik heb 'er van deze verscheide zeer schoone, zoo op een Steen, als buiten de zelve, groote, en kleine; en ook wel andre Steenen met de zelve, zoo als zy eerst beginnen.

Ik vertoone die Amaranthus, by de Letters C: C: in de Plaat No. 51.

Kraal-Boomkens op Steenen.

Van deze bezit ik 'er zes fraeje, en ver-toone 't fatzoen van zoo een Boomken by Letter D: D: in de Plaat No. 51.

Zee-Kool.

Van deze heb ik twee jonge Kooltjens.

Zee-Handfchoenen.

Die ik zeer fraey gehad hebbe, hoe-wel 'er nog iets van bezit.

Een Steene zeldzame Harten Hoorn.

Dit weergadeloos stuk bezit ik, en heb het nooit meer gezien. Onder is de Steen of hy van Koper was, en boven is de Hoorn zelf uit fyne doornkens bestaande, die nogtans breede takken, als was het de Hoorn van een groot Hert, maken.

Neptunus-Murs.

Van deze heb een groote schoone wel eer gehad.

De West-Indische Zee-Boom.

Deze is geel en Purper. Heb 'er verscheide kleine van, van welke zommige alleen op zig zelve, andere by andre Boomkens, of Steene gewaschen, en ook eenige als een Fontange op Schelpen, gegroeid zyn.

Deze zyn onder de vorige reeds geteld.

De Zee-Calappus-Noor, of de Calappa Maldiva.

Waar van ik 'er een bezitte, diens afteekening, by de Letters E: E: vertoone, in de Plaat No. 52.

Deze is een heerlyk tegen-gift, en voor eene Noot is op *Macaffer* wel 400 Ryksd. betaald.

En Keyzer *Rudolf* de tweede bood te vergeefs 4000 Guld. voor eene Noot, die toen onder de Erfgenamen van de *Wolferts* (Nazaaten van *Wolfert Hermanszen*, een *Hollands Zee-voogd*, die *Don Andrea Hurtado de Mendoza* voor *Bantam* A°. 1602. zoo kloekmoedig geflagen, en deze Noot van een *Pangerang* tot een gefchenk van dankbaarheid bekomen had) maar alleen berustende, en de eenigste, die toen in *Europa* bekend was.

Zy valt in de *Maldivas*, en ook elders. Daar is nog een kleener zoort van *Zee-Calappus-Noot*, ontrent als een *Kaftanic* van groote; dog kennē die niet.

Steenen ronde Makromen.

Van deze heb ik 'er twee a drie. Zy zyn wit, en vol fyne groeven.

Steenen Padde-stoelen, of de *Fungus Marinus Saxeus*.

Hier af heb 'er nog een.

Rood Strand-Coraal.

Dit zyn geen Boomen; maar stukken vol pypkens; die op *Larike* ontrent het *Zuiker-broodje*, een groote spitze *Klip*, vallen, en die men met het recht glad *Coraal* niet vermengen moet.

Zee-Baſta.

Van welke nu niets bezit; alzo alles 'er van weg verceed hebbe.

Zee-Netjes.

Waar van 'er nog een hebbe.

Suikre Kollen.

Ik heb 'er groote, en ook kleene.

De kleene vallen in *Amboina*; dog waar de groote vallen, weet ik niet.

Zee-Nagelen.

Van deze heb ik 'er verscheide fraeije bezeten; dog hebbe 'er nog maar eenige van, en ook een *Steenen Moer-Nagel*.

Men ziet nu en dan ook verſteende dingen. Ik bezit daar van.

Het wandelend Huis.

Deze *Hoorn* vind ik by *Rumphius* niet, en ondertuſſchen is het een zeldzaam ſtuk. Hy heeft een geheel *Steenen-huis* op zyn lyf, dat hy overal mede voerd.

Ik heb 'er twee van.

Verſteend Hout.

Waar van een ſtuk bezit.

Twee aan een verſteende *Zilver-Monden*. Welke ik hebbe.

Den Amianthus.

Een groene wol-agtige *Steen*, zeer zeldzaam, en van welke de ouden het onverbrandbaar *Linnen* maakten. Heb 'er zeer weinig van.

Behalven de hier aangehaalde *West-Indiſche* of *Europeiſche Zee-Hoornkens*, *Schelpen*, en andre zeldzaamheden der *Zee*, bezitten de *Liefhebbers* hedendaags in hunne *Cabinetten* een veel grooter getal, die 't my onmogelyk is, om alle op te noemen, behalven dat 'er veel van in de *Werken* van *Philippus Bonanus*, *Liſter*, en meer andre, van welke wy nader ſpreken zullen, zeer wel getceekd kunnen werden gezien.

Zommige *Menſchen* zyn zeer verwonderd, hoe men zoo dwaas zyn, of wat men 'er aangenaams in vinden mag, om 'er zyn tyd mede door te brengen.

Wy zullen hier op niet anders antwoorden, dan met het bekend *Latynſch* *Spreek-woord*, *Ignoti nulla Cupido*, dat is, dat men geen liefde, voor 't geen men niet kend, heeft. Heeft *God*, die groote en wyze *Konſtenaar*, zich willen bezig houden met deze kleinigheden te ſcheppen, men moet niet meinen, dat het dwaasheid is zich daar in te verluſtigen: want men heeft immers zoo veel ſtof van verwondering over die kleine, als over de grootste dingen.

Het moet ook zulken ſlegten *Liefhebbery* niet zyn, waar mede zoo veel wyze en groote *Mannen* in de *Wereld*, al van ouds her, hun tyd verſleten hebben.

De *Griekſche Dichter* *Homerus* ſpreekt in zyn *Odyſſ*: van het *Hol* of de *Rots* van de *Godin Calypſo*, met *Zee-Hoornkens* opgecierd. Dierhalven zyn zy dan toen al bekend, en van opmerking geweeſt.

Athenaeus, en vooral *Ariſtoteles*, *Ælianus*, *Suidas*, de groote *Cicero*, de vermaarde *Navorſcher* van alles, wat de *Nature* zeldzaams gaf, *Plinius*, *Horatius*, *Strabo*, *Ennius*, en meer andere onder de ouden, hebben zich daar mede niet alleen opgehouden; maar zommigen hebben al zeer uitvoerig, hoewel andre 'er maar ſtuks-wyze over geſchreven, onder welke *Ariſtoteles*, en *Plinius*, uitmunten, niet tegenſtaande hun *Schryven* by de netter *Werken* van *Rumphius*, en *Bonanus*, niet kan vergeleken werden.

Ovidius zegt in het 2de *Boek*, en de II van zyn *Minnedigten*, zullende op *Zee* gaan:

Nec Medius tenues conchas, pictorve lapillos.

Pontus habet bibuli littoris illa mora eſt.

Dat is: Na onze *Vertalinge*.

In 't

By wie men meer *Uitlandſche Hoorns* afgebeeld zien kan.

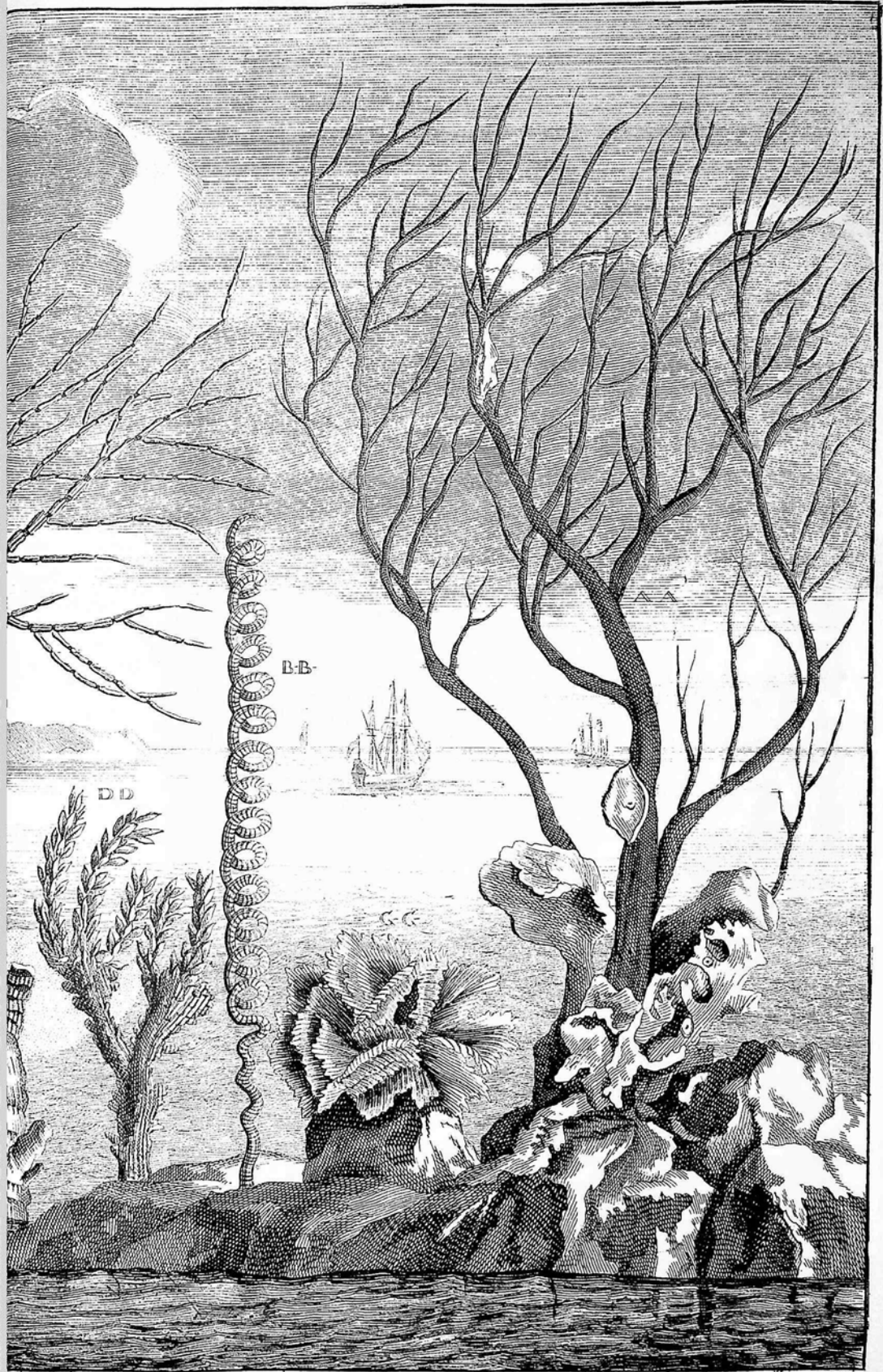
Oudheid van deze *Liefhebbery*.

Naamen der oude *Liefhebbers*.

Een soort van wit Acarbaaar

Een soort van wit Acarbaaar

B-B

D-D

C-C

M. Balen Delin.

Of Elliger Simor fecit

A.B.C.D.E. verscheyde Walvisch-tanden. A. A. Zwarte Acarbaaar. A.A.A. Witte Acarbaaar. B.B. Tali Aros of Zeetouw. C.C. Zee-Amaranthus. D.D. Zee-boomken van Wit Kraalsteen.

ZEE-BOOMEN, ZEE-BLOEMEN, enz: 547

In 't midden van de Zee ziet men geen dunne Horens,
Geen Pikkelen, nog van de fraeje Keijen Torens.

Men heeft die maar alleen aan het be-
kabbeld Strand.

Dus ziet men dat deze Dichter al me-
de van de Hoorns kennis moet gehad hebben; dog had hy de *Gorita*, of het *Doeken-huyffe*, (een Hoorn, van welke de Menſchen de Zeyl-konſt leerden) gekend, zou hy dit niet gezegt hebben, alzoó die Hoorn zyne *Corinna* in 't midden van de Zee zeer licht had kunnen ontmoeten, behalven dat veel andre Hoorns alleen midden in de diepte der Zee gevangen, en met Bobbers, of Viſch-
Fuiken, op drie a vier honderd vadem diepte opgehaald werden.

Hy ſpreekt ook elders van Schelpen, die hy op 't Land had zien leggen, en van Ankers, op de toppen der Bergen gevonden.

Ook zegt *Cicero* in zyn *Brieven van den Redenaar*, en *Valerius Maximus*, lib. 8. cap. 8. Dat *Publius Scipio Emilianus*, de *Numantiner*, met zyn goede Vriend, *C. Lelius*, een *Roombſch* Raatſheer, gewoon was ontrent de Steden *Cajeta*, en *Laurentum*, aan Strand te gaan, om Schelpen, en Navelen te zoeken.

Suetonius cap. 46. en *Sextus Aurelius Victor*, teekenen aan, dat den Keizer *C. Caligula* zyn Krygsmagt op den *Oever* ontrent de middelſte mond van den *Rhyn* in ſlag-ordre geſteld hebbende, de Soldaaten belafte, in plaats van te vegten, Schelpen, en Kinkhorens in hunne Boezemen, en Helmetten, te verzamelen, keurende dien Krygsbuit van de groote Zee weerdig, om die op 't *Roombſch Capitolium*, en in 's Keizers Hof, tot een zonderling Cieraad op te fluiten.

Wat *Ariſtoteles*, en *Plinius*, over verſcheide van deze Zee-Hoornkens geſchreven hebben, kunnen de nieuwſgerige in hunne Werken nazien. Gelyk de eerſte op 't verzoek van *Alexander de Groot* zyn *Hiſtorie der Dieren*, (die met het Reyzen, en navorſchen van alles zoo veel Schatten aan dien Vorſt gekoſt heeft) ondernam, alzoó is 't zeker, dat wy door beider dood veel van dat Werk in zyne volmaaktheid verloren hebben. *Plinius* heeft over de 160. zoorten opgeteld; maar de zelve vry verward beſchreven, hoewel hy van verſcheidene Hoorns in 't gemein zeer fraeije dingen ter nedergeſteld.

De later tyd heeft geen minder Liefhebbers gegeven;

En der
Lateren. Onder deze tellen wy *Galenus*, *Avicenna*, (eigentlyk *Aboc il Sina* genaamd) *Dioſcorides*, *Mutianus*, *Jacobus Bontius*,

Carolus Cluſtus, *Bellonius*, *Rondeletius*, *Conradus Geſnerus*, *Aldrovandus*, *Bocharius*, *Franciſcus Pyrrard*, *Robbertus Conſtantinus*, *Alcaſuina*, en *Nicolaus Nirepſicus*; Alle welke over de Hoornen en Schelpen, en zommige maar over de Reukwerken, van hare dekzels gemaakt, geſchreven hebben; de voornaamſte waren *Geſnerus*, en *Aldrovandus*, hoewel die dat mede maar ſtuks-wyze gedaan hebben.

In de voorleden Eeuw hebben hier over ook geſchreven *Fabius Collonna* diens Werk A°. 1616. te *Romenis* gedrukt; dog de Hoorns, door hem in Prent vertoond, zyn weinig in getal, en niet veel byzonderſ. Men moet dit echter, na die tyd, als een van de beſte pryzen.

A°. 1660. (of wat eer) kwam 't Werk van *Jonſton* uit, waar in mede over eenige, dog maar gemeenc Hoorns word gehandeld.

Ik vind by hem agt Plaatn, zeer net deze en geene Hoorns afbeeldende.

Op de eerſte *Tab. X.* gemerkt, vinde de *Nautilus*, en zyn Viſch, ofte den *Polypus*, de *Purpura*, de gedoornde en de ongedoornde, 't *Buccinum*, of de *Kinkboorn*, zynde in gedaante, gelyk ook zyn *Strombus*, een zoort van *Trompetten*, de *Murex Aculeatus*, of de gedoornde Purper-dog cigentlyk een zoort van een kleene *Lep-Hoorn*, en dan een geribde *Olie-Hoorn*.

Op *Tab. XI.* komen nog vier byzonderſe zoorten van *Murices*, verſcheide *Turbines*, of kleene *Hoornkens* met veel gieren (en daar onder al fraeije) eenige *Trochi*, of *Tollen* (onder welke zyn groote Tol met fraeije knobbeltjes in zeven reyen voorzien is) en die groot en klein, ook eenige *Slekken*, of *Wervel-Hoorns*, of *Perſpetiven*, en cttelyke *Alikruiken*, of zoorten van *Doyers*, dog de fraeyſte van alle de Hoorns op dat blad is zyn groote *Turbo*, zynde een lange Hoorn met veel gieren agter, als een dunne *Trompet*, voor aan dik, en met een wyden en ſcherpen bek; onder welke Hoorns hy ook twee langwerpige Schelpen van weinig belang mengd.

Tab. XII. komen voor verſcheide *Cochleæ*, of *Slekken*, miſtgaders drie a vier zeldzame Hoorns, die ik niet kenne, zommige byna als de *Moorbſche Tempel*, andre als de *Sattyne Rollen*, of *Dadels*, die hy al mede, zeer verward, *Slekken* noemd, waar by hy ook eenige Zee-Appels, en iets meer, tot die zoort behoorende, voegd.

De eerſte Hoorn op dat blad, die hy zyn geribde of geployde en genavelde *Slek* noemd, is de fraeyſte; dog kenne die niet.

Tab. XIII. vertoond ons mede eenige Zee-Appels, en Schelpen, als de *Paarlemaer-Schelp*, tot zeven a agt ſtuks toe, die niet

Hoorns
in Jon-
ſton afge-
beeld.

niet kenne, meest ronde, als de *Quakers*, van gedaante, zommige gefchubd, andre genageld, en eenige geribd, als ook twee lange, en een *Holfer* of groote *Ham-Dubblen*.

Tab. XIV. Doet ons zien eenige *Chamae*, of *Gapers*, *Oesters*, slechte *Lazarusklappen*, en vier a vyf zoorten van kleene *St. Jacobs Schelpen*, onder welke 'er twee a drie fraey geteckend, en geribd zyn.

Tab. XV. Verdoont ons eenige *Mosselen*, *Quakers*, *Zee-Pokken*, *Navels*, en *Orgel-pypen*.

Tab. XV. Leverd uit verscheide zoorten van *Holfers*, of *Ham-Dubblen*, tot agt stuks toe, en vyf a zes *Patelle*, of *Klip-Klevers*, anders ook wel *Lampjes* genaamd.

Tab. XVI. Vervolgd nog met drie *Patelle*, waar onder die van *Cyprus* fraey, en dik geribd, en ook een ongeribd is. Men heeft daar op ook van het *Zee-Oor*, of de *Maloli-Ooren*, twee zoorten, als mede eenige *Porcellana's*, of *Klip-Hoorns*, en *Cauri's*; dog de beste is de *Concha Persica*, zynde een dikke *Dadel*; maar deze, en de *Porcellana's*, noemd hy zeer kwalik *Conchas*, dat *Mosselen*, of *Dubblen* zyn.

Hy verdoont hier ook eenige *Slangtjes-Hoornen*, die versteend zyn.

En daar hebt gy alles, dat ons *Jonston* van deze geringe zoorten, nog zeer verward, verdoont.

Ao. 1665. Schreef *Rochefort* in zyne *Historie der Antilles*, ook over agt a thien Hoornen; dog van weinig belang.

Ao. 1685. en 1686. (of wat eer aangezien *Bonannus* al van hem weet te spreken) heeft *Martinus Lister*, een Engelsman, zyne *Historia Conchyliorum* uitgegeven, een zeer fraey Werk; dog maar in Plaat, zonder eenige beschryving, (zoo verre ik die gezien heb, en bezit) dan alleen met byvoeging der plaatzen, waar zy vallen. Hy verdoont daar in een getal van duizend agt en negentig Hoornen of Schelpen, dat zeer veel is.

Jacobus Petiver, een *Londens* Apotheker, of Drogist, en Lid van het Koninklyke Gezelschap aldaar, heeft Ao. 1702. mede een Werk laten uitgaan, dat hy *Gazophylacium Naturae*, of *Schaikamer der Nature*, noemd, waar in verscheide Hoorns, enz. zeer fraey gefneden verdoont werden; maar mede zonder beschryving; hoewel met aanwyzing, van waar hy die bekomen heeft, en na myn gedagten vry wat verward, en zonder eenige orde, aangezien dien Heer Planten, Visschen, Capellen, Hoorns, Penningen, Geftenten, enz. alles onder een verdoont. Ook heeft hy (immers zoo verre de bladen aangaat, die ik gezien heb, alzoo die van *Tab. XX.* tot *Tab. LI.*, ontbraken) zeer wei-

nig Hoorns 'er onder, en onder de zelve geen stukken van naam.

Dus spreekt men ook met lof van *Job. Woodward*, *P. Boccone*, *N. Steno*, *Jac. Grandins*, en *Morton*.

Veel heerlyker en uitvoeriger is het Werk van den *Jezuit Philippus Bonannus*, *Recreatio Mentis & Oculi*, of verlustiging des verstands, en der oogen, voor de naeuwkeurige Navorschers van de Schaal-Dieren. Dit is Ao. 1684. te *Romen* gedrukt vol keurlyke Platen, en met een zeer nette beschryving van zyne Hoornkens en Schelpen, in 't *Latyn*, en in 't *Italiaaofsch*, voorzien. Het beste Werk dat tot dezen tyd toe gemaakt was.

Hy geeft ons een nette en korteschets van zyn Werk, waar by men zien kan, waar over hy al spreekt. Hy verdeeld het in vier Deelen.

In het eerste toond hy, dat deze Liefhebbery der Zee-Hoornkens zoo slecht, en Kinderlyk niet is, als zommige zig verbeelden; maar dat zy zeer veel nuttigheden uitleverd.

In het tweede Deel beschryft hy de naamen, gedaanten, de verwen ofte couleuren der Hoorns, mitsgaders de plaatzen, waar zy vallen; dog veel beter had hy gedaan, indien hy, (gelyk in 't Werk van de Heer *Rumphius* geschied is) zyne Platen by een zeker getal Hoornkens, die hy beschreef, vervolgens verdeeld, en 'er die zoo bygevoegd had.

In het derde Deel steld hy ontrent veertig fraeije zaaken tot de Hoornkens behoorende, voor, en lost de zwaiigheden, die zig daar ontrent opdoen, op; toonende onder andre, dat de Peerlen in de Peerl-Schelp, niet van den dauw, als de Kinderen der zelve, gelyk *Plinius* met veele geloofde, maar door een natuurlyk gebrek, en een ziekte, die Visch eigen, voortkomen.

In het vierde Deel geeft hy ons een zeer fraeije, en nette afbeelding, van vyf honderd zes en twintig Hoorns, of Schelpen, (waar onder 'er egter verscheide van onder en van boven verdoont werden, en dus dubbeld voorkomen,) die hy in 't tweede Deel beschreven had.

Hy verdeelt ze in Hoorns, of een-Schalige, en in Schelpen, ofte twee-Schalige, die anders om dat zy dubbeld zyn, zeer wel Dubblen genaamd werden.

Hy verdoont de zelve in drie Classen, of ordres, in welkers eerste men twintig zoorten een-Schalige, of Hoorns, ontmoet.

In de twee Classis ziet men honderd Schelpen, en in de derde vierhonderd zes Hoorns, onder welke 'er veel, die wy reeds beschreven hebben, maar ook zeer veele komen, die niet kenne, en ook veele,

Bonannus Werk.

veele, die by geen Liefhebbers ontmoet hebbe; dog heb egter ook eenige der zelve by dezen en geenen gezien.

Om dat nu deze neerflige Man wel 't beft en uitvoerigt over deze ftof gehandeld heeft, en om dat zyn Werk zeer weinig te bekomen is, zal ik hier ook een korte fchets van de zoorten, over welke hy fpreekt, en die hy ons in Plaat vertoond, volgens hare Num. Inlaffen.

De I. Classis.

- No.
 1 { Is de *Papedo*- of de *Paarlemoer-Hoorn*, by ons bekend.
 2 {
 3 {
 4 { Zyn verfcheide *Patellæ*, *Lampjes*,
 5 { of *Klip-Kleevers*.
 6 {
 7 {
 8 { De grove en fynce *Olifants-Tand*.
 9 {
 10 { Is de groote ronde *Paarlemoer-Schelp*,
 11 { of 't *Maloti's-Oor*, 't *Zee-Oor*, die hy onder en boven vertoond.
 12 De *Sots-Kap*.
 13 Het *Doeken-buysje*; dog klein.
 14 { Eenige *Balani*, *Zee-Druyven*, of
 15 { *Zee-Pokken*.
 16 Het *Doods-Hoofd*.
 17 De *Moorze Tulband* met pennen, het *Wyfje*.
 18 *Dito* zonder pennen, en de rechte, of 't *Manneken*.
 19 Een andre *Zee-Appel*.
 20 Eenige Steene *Wormen*, of *Stangetjes*, waar van hy drie a vier zoorten vertoond, en ook nog een zoort van *Pokken*.

De II. Classis.

- No.
 1 De *Peerl-Schelp*.
 2 Dit gelyken eenige *Zee-Vrugtjens* aan een steeltje, met eenige *Doyers* 'er aan.
 3 { Groote *St. Jacobs Schelpen*, of *Bonte-Mantels*. In de *Orcades* vallende.
 4 {
 5 { Andre zoorten van dien, waar onder
 6 { ook *Konings-Mantels*, *Wy-Taf-*
 7 { *fchen*, en een groote No. 8. val-
 8 { lende op de *Kuft van Frankryk*,
 9 { rood, en ook geel van verw.
 10 {
 11 { Deze geel met zwarte stippen.
 12 { Deze een *Wy-Tafch*.
 13 { Andre zeer fraeije zoorten van dien,
 { met zwarte banden, en roode
 { stippels.
 14 { Deze met witte ribben en zwarte
 { stippels, en met roode geele 'er
 { tuffchen.
 111. DEEL.

- No.
 15 Dit een andre zoort van *Konings-Mantels*, met drie banden.
 16 Dit is een *Roos-verwige* met vier witte overlangze banden.
 17 Een *Persaanjee Mossel*, lang en plaat aan de eene kant uitloopende.
 18 De *Coraal-Dubbel* met knobbels 'er op, vallende in de *Ægeifche Zee*, by *Carien*; zynde een zoort van *Nagel-Schelp*, dog van gedaante als de *Cartageenfche* byna.
 19 Een *Castanie-bruine Mossel*, die niet kenne.
 20 Een *Oester* of witte flegte *Lazarus-klap*, met dunne doorns.
 21 { Andre diergelyke dog van andre ver-
 22 { wen, als rood, en wit gemengd.
 23 { *Holfers*, of *Ham-Dubbelten*, met
 24 { doorns.
 25 Een langagtig *Peerdevoetje*, of wel een langwerpige *Nogel-Schelp*, vallende in de *Golf van Frankryk*.
 26 Een andre van de zelve zoort.
 27 Een *Steen*, waar aan de *Pokken* groejen.
 28 {
 29 { Eenige *Moffelen*.
 30 {
 31 Dit is een *Hoorn*, die by de *Dubbelten* niet 't huis behoort; zynde als een *Papedo*- of *Paarlemoer-Hoorn*, wit van verw, in *Italien* vallende.
 33 { Kleine *Navel-Hoornkens*, bruin
 34 { of zwartagtig van verw, vallende in de *Middelandsche Zee*.
 35 { Langwerpige *Schelpen*, als de *Bac-*
 36 { *caffam-Schelp*, zommige getraliet,
 37 { of genet, ook geel, en ook rood
 38 { van verw, kenne die niet, zy vallen in *Portugal*.
 39 De *Zee-Noot*, zynde een geribd *Poffertje*, vallende in de *Jonifche Zee*.
 40 { *Moffelen*, die niet kenne, dog byna
 41 { als onze *Schevelingze*.
 42 Een gemeene kleine *Bacaffam-Schelp* van *Ambon*.
 43 Het *Ternataans Letter-Schelpje*, of onze kleine *Tour de Bra*.
 44 Een ander klein geribd *Schelpje*, als een *Navel-Schelp*.
 45 Een andre zoort van dito.
 46 Een klein *Letter-Schelpje*, byna als No. 43.
 47 Een bekende *Ambonfche* blauwe *Bacaffam-Schelp*, met witte ftreepen.
 48 Een zoort van *Poffers*, of een *Ghama Levis* van *Rondeletius*.
 49 Een geel *Hartje* zonde, tanden.
 50 Ook een klein *Kwakertje*.
 51 {
 52 { *Kwakers*, die niet kenne.
 53 {
 A a a a

- No.
- 54 De Ruigs ydel-geribde *Kwaker* van *Rondeletius*.
- 55 Een diergelyke, wat dicht-geribd.
- 56 Een *Chama*, of *Gaper*, een soort van platte *Nagel-Schelpen*, vallende in *Middelandsche Zee*.
- 57 De *Orgel-pyp*.
- 58 Het *Vogeltje*.
- 59 Een andre gladdere *Gaper*, de *Chama Glycemerydes* genaamd.
- 60 { Een soort van *Landfchapjens*, of de
- 61 { *Griekze A Dubblet*, voor aan getand. Yder byzonder van teekening.
- 62 Een diergelyke van een Goud-verw, met een witte Ster- vlek agter aan, en voor aan fyn van banden.
- 63 Een Dubblet, die gebandeerd, op 't lyf met tandjes is, donker-geel van verw, van gedaante als een groote *Konings-Mantel*, in de *Baey* van *Cadix* vallende.
- 64 { Fraey gebandeerde *Kwakers*, gereekend als Loos-dubblotten, met
- 65 { bruine en geele banden.
- 66 {
- 67 { Kleene *Strik-dubblotten*, of *Letter-*
- 68 { *Schelpen*. Deze vallen op de Stranden van *Napels*. De eene heeft twee banden, met tenten 'er tusschen beiden, en de andre vyf, met een gewolkte teekening 'er tusschen beiden.
- 69 Een soort van fyn geribde *Labaaren*, met drie fyne dwars-banden, voor twee, en agter aan een.
- 70 De witte stompe *Nagel-Schelp*.
- 71 { Twee geribde kleene *Schelpen*, die
- 72 { niet kenne.
- 73 Een *Toscaansche Schelp*, een soort van een *baasart-Arkje*.
- 74 Een *Indische* geribde, dog my onbekende, kleene Schelp.
- 75 Een Citroen-geele en Purperagtige *Navel-Schelp*, vallende in *Portugal*.
- 76 Een grooter *Navel Schelp*, gelykende wel wat na de *Batavische Navel-Schelp*, die veel grooter en dieper geribd is, dan de gemeene *Navel-Schelp*.
- 77 De lange *Moffel* van *Rondeletius* met vier overlangze-banden, en twee breedte witte dwars-banden, gelykende wel wat na de groote *Tour de Bra*; dog sterk genet, of getralier.
- 78 { Twee soorten van *Bacassam-Schelpen* (ende met Mosch of hair)
- 79 { ontrent *Sicilien* vallende.
- 80 Een soort van *Wafel-Yzers*, of van *Tyggers-tongen*, vallende te *Tarante*.
- 81 { Ons *Peerde-voetje* of *Lampje*; dat
- 82 { hy van agteren, en van boven ver-toond.
- No.
- 83 { Stompe *Nagel-Schelpen* met breedte
- 84 { ribben.
- 85 Een *Kwaker* met witte en bruine breedte banden, vallende in de *Baey* van *Cadix*.
- 86 Een soort van kleene gebandeerde, hoog- of dik-geribde *Nagel-Schelpjes*, met eenige tandjes ter zyden, en tot over de helft gebandeert van voren af, na agter toe.
- 87 Een Dubblet, die ik niet ken.
- 88 Een *Offen-bert*, een soort van groote Hartjes zonder tanden; dog my onbekend.
- 89 Een Dubblet, byna als een fyne *Cartageenze*.
- 90 Dit gelykt een dik-geribde *bonte-Mantel*, zonder Ooren.
- 91 { Dit zyn mede byzondere soorten van
- 92 { *bonte-Mantels*, die agter aan rond,
- 93 { zommige met twee andre met
- 94 { meer banden, en zommige dik van ribben, zyn.
- 95 Is een *Cartageensche* met nagelkens.
- 96 Dit is een zeldzame Schelp uit de *Bogt* van *Vrankryk*, of te *Marzeille* vallende, hebbende veel reyen met korte nagels tot halver weg toe, even eens als de *Hoffers*.
- 97 Een kleene dik-geribde en gedoornde Schelp, met reyen 'er op, die niet kenne; zynde een soort van *Venus-Hoorn* met tanden ter zyden.
- 98 Een *Zee-Noot*, byna als een dubbel Hartje, vol groote zwarte spikkels op een witte grond, of als een soort van *Aardbeijen*.
- 99 Een soort van kleene *Kwakers*, die niet kenne.
- 100 Een groote *Zee-Noot*. Van satzoen als No. 98; dog met dwars-banden, en zonder zwarte spikkels.

De III. Classis.

Handelende van de soort van *Een-schalige*, ofte *Hoorns*, die men de *Turbinate*, of *Tol-agtige* noemd, gelyk de I. Classis over de niet *Tol-agtige* ghandeld heeft.

No.

- 1 De gebandeerde *Tepel-bak*, met twee banden van zwarte blokjens; gelyk ik 'er een heb, en met een kroon agter.
- 2 Een dito zonder kroon, en byna zonder *Tepel*, een *West-Indische*, of ook een *Aroesche*, daar zy ook zoo vallen.
- 3 Gelykt wel een gevlekt *Krivits-Ey*; dog ken

- N^o. kenne het niet. Deze zou op onze Stranden, en ook in *Sicilien*, vallen.
- 4 Een soort van ydel-gespikkelde *Doyers*, die niet kenne; zy is wat grooter, als de *Saraffi-Hoorn*.
- 5 Een *Slekke*, als de *Hierlandsche*.
- 6 Een kleen glad *Vleermuisje*, of een wilde *Musycq* zonder takken.
- 7 Een *Doyer*, of *Slekke-Hoorn* uit 't roode *Meir*.
- 8 Een dito gevlamd, tot half wegen-toe breed, en agteraan final gevlamd; dog kenne die *Hoorn* niet. Het gelyk wel een zoompje.
- 9 Een glatte *Petool-Hoorn*, van grootte als de *Soldaat*; dog byna zonder teekening.
- 10 De wilde *Musycb-Hoorn*, zonder takken, en gemarmerd.
- 11 Een zeldzame *Zilver-mond*, met 3 a 4 dikke dwars-ribben; kenne die niet.
- 12 Een andre soort.
- 13 Een andre soort, byna als de *Moorfsche Tempel*.
- 14 De *Dekzels* der zelve.
- 15 De *Vyg*, of *Luyt*.
- 16 De kleene geribde *Olie-Hoorn*, en met vlekken.
- 17 Een andre soort.
- 18 De gemeene *Olie-Hoorn*, met de dikke Lip, en *Zout-korls*.
- 19 Een soort van *Sproetjes*; dog nog wat anders.
- 20 Kenne deze in 't geheel niet, ook is die niet wel afgebeeld.
- 21 { Een dik-lippige *Olie-Hoorn*, zonder *Zout-korls*.
- 22 { Een dito, dito mede zonder vlekken, vallende in *Spanjen*.
- 23 Een *Trommel-Schroef*, die glad is.
- 24 Een dito grooter van glatte bogten.
- 25 De groote geribde en gebandeerde *Olie-Hoorn*, met vlekken; dog wat vlakker van agteren, als de onze.
- 26 Een andre met groote dikke *Ribben*, zonder vlekken.
- 27 Een schoone groote *Wervel-Slek*, of *Navei-Slek*, met een fraeijen zwarten en witten breeden buiten-zoom. Het is een *Indische*; dog kenne die niet; of 't moest de gemeene zyn.
- 28 Dit is waarfchynelyk een diergelyke soort; zoo 't niet de zelve van boven is.
- 22 { En groote gewaterde schoone *Doyer*, die zwart van breede dwarsbanden op een witte grond is.
- 30 {
- 31 Is het *Lobbetje*.
- 32 De *Ternataansche Snippe-bek* (gelyk ik
- N^o. die heb) in 't kleen.
- 33 Een soort van kleene *Bucbelljes*, als een stompe *Canari*.
- 34 Een *Canari* met een Lip.
- 35 Het *Distel-Hoornken*.
- 36 Een soort van kleene *Olie-Hoorns* met een Lip, en *Zout-korls*.
- 37 Een soort van *Orangie-pennen*, of enkele *Paus-kroonen*.
- 38 Het *Knoddeken*.
- 39 Een glad *Tuitje*, *Trompets-wyze* onder.
- 40 Een *Gnemoe Hoorn*.
- 41 Een *Tuitje* met zwarte fyne banden, op een witten grond.
- 42 Een dito ander soort, wat gladder en ronder van gieren, en gestippelde banden by elke gier hebbende.
- 43 Een soort van langwerpige *Neritas*, of *Alikruiken*.
- 44 Het oude *Wyf met tanden*, of de *Toover-Slak*.
- 45 Een soort van korte *Tuitjes*, vol regte streepen, en met drie dwarsbanden.
- 46 Een *Hoorn*; by na als een *Babylonische Toren*; dog boven wyd van bek en hoekig. Hy valt in de *Middelandsche Zee*, en in *Portugal*.
- 47 Een soort van een *Knoddeken*.
- 48 Een soort van een valfsche *Wentel-Trap*; dog anders van mond, die tanden, en een Lip, heeft.
- 49 Een *Hoorn*, als een stompe *Canari*, even eens gestippeld, als 't kleen gestippeld *Arguins Hoortje*.
- 50 Een soort van *Ezyltes*; dog wat anders, of *Dadel-agtig* van gedaante.
- 51 Een gekartelde *Alikruik*.
- 52 Dit gelykt wel een *Buikje*, of gevleete *Bezoar*, met een dikke Lip.
- 53 Dit gelykt wel een langwerpig *Zoompje*.
- 54 { Dit zyn soorten van *Doyers*.
- 55 {
- 56 { Een glatte *Trommel-Schroef*.
- 57 De *Kuypers-boor* met streepen, van de beide soort, en de andre.
- 58 Een *Zilver-mondje*.
- 59 Een *Arcularia Major*.
- 60 Een dito andre soort zonder kroon in 't midden.
- 61 Een soort van *Gnemoe-Hoorn*.
- 62 { Dit zyn *Alikruiken*, my onbekend.
- 63 {
- 64 { Verscheide *Gnemoe-Hoorenkens*.
- 65 {
- 66 Het *Katwyks-Hoortje*, of *Tolleken*.
- 67 Een dik zeldzaam *Tuitje*, dat niet kenne.
- 68 Een kleen by ons bekend zwart *Tuitje*.
- 69 Het gedoornd *Tuitje* van ons.
- 70 Een zeldzaam zoompje met banden

- No. van vlekken, als *Beddekers*, wyd van mond, vallende in *Indien*; dog kenne die niet.
- 71 Een soort van *Knoddakens*, ook uit *Indien*.
- 72 Dit gelykt wel een breede lange *Canari*, dog is nog wat anders.
- 73 Dit is een soort van 't *Distel-Hoorn*tje.
- 74 De *Gnemoe-Horen*.
- 75 Een soort van *Bastaart-Purper-Horen*, met drie banden agter.
- 76 Een getakte *Ceramze Casket*.
- 77 Een zeldzame langwerpige gekartelde *Alikruik*, die niet kenne.
- 78 Een andre soort van *Gnemoe-Hoorn*.
- 79 Een soort van *Babilonsche Tovens*, die niet kenne.
- 80 Een soort van lange *Gnemoe-Hoorns*, die niet kenne.
- 81 Dit is ook een soort 'er van, die niet kenne.
- 82 Een zeldzaam gedoornd *Tuytje*, my onbekend.
- 83 Een soort van de gedoornde *Tuytjes*.
- 84 Een glad *Tuytje*.
- 85 Het *Duivels-Klaeuw*tje, met vier takken. Dit valt in *Europa*.
- 86 Een soort van glatte *Beddetyken*.
- 87 Een kleiner *Duivels-klaeuw*tje, met drie takken.
- 88 Een soort van stompe *Spillen*, of ook wel van *West-Indische Mooren*. Deze valt in *Toscane*.
- 89 Een *Tol*, of *Bagyne-Drol* met ribbanden. Deze valt in *Brittannien*.
- 90 Een dito met knobbelbanden.
- 91 Een andre fyn-gebandeerde, met groote vlekken tuschen de banden. Deze valt in de *Middellandsche Zee*.
- 92 De *Zee-Ton*, Peerl-verwig.
- 93 Een *Tol*, of *Bagynen-Drol*, met vyf zes banden, die zwart en wit zyn.
- 94 Een korte dikke geribde *Alikruik*, die vry groot is, met zwarte stipfels op zyn lyf na voren toe. Hy valt in *Sicilien*.
- 95 { Twee andre my onbekende zoort-
- 96 { ten, uit *Indien*.
- 97 { Verscheide zoorten van kleene *Tol-*
- 98 { len, uit de *Middellandsche Zee*.
- 99 Een soort van *Tollen*, my onbekend.
- 100 Een soort van *Moorische Tempels*.
- 101 Een *Hoorn*, als de *Aroeze Trompet*.
- 102 Een groote *Tol*, of *Bagynen-Drol*.
- 103 De *Mars-Hoorn*, of *Olikoek*.
- 104 Een soort van kleene *West-Indische Mooren*.
- 105 Een *Voet-Hoorn*.
- 106 Een soort van *Trommelschroeven*, als een *Tuytje*.
- 107 Een *Naald* met zwarte vlekken.
- 108 Een wit-gekarteld *Tuytje*.
- 109 Een *Sipot-Naald* met twee zwarte banden.
- No.
- 110 Een dun geribd *Nsaldje*.
- 111 De lange valsche *Wentel-trap*, uit de *Adriatische Zee*, veel langer en dikker als de *Schevelingze*.
- 112 { Twee byzondere zoorten van *Tuit-*
- 113 { jens, byna als *Trommelschroeven*.
- 114 { De groote *Trommelschroeven*, yder
- 115 { byzonder.
- 116 Een lange *Hoorn*, van fatzoen, als de verkeerde *Hoorn*; dog vry langer.
- 117 Een andre soort van *Trommelschroeven*.
- 118 Een soort van de groote *Naalden* met zwarte vlekken.
- 219 De dubbele *Paus-kroon*.
- 120 De enkele dito, of de *Orangie Pen*.
- 121 De glatte getande *Spil*.
- 122 Een soort van de *Boeren-Musycq-Hoorn*.
- 123 De *Harts-Hoorn*.
- 124 Een soort van ydele *Vloye-scheetjens*, die niet kenne.
- 125 Een *Hoorn* als 't *Lorboenees Hoorn*tje; dog geel, groen, rood, bruin, Citroen-verwig, alles onder een gemengd, by Letter A. En nog een ander onbekend geribd 'er by, by Letter B.
- 126 Een kort *Sigate Bakje*, my onbekend.
- 127 Een dik geribd *Tootje*, met een breede witte dwars-band, en twee fyne overlangs, my onbekend.
- 128 Een *Tootje* dat agter plat, en anders byna als een *Boeren-Musycq* is.
- 129 Een *Tootje* met drie groote witte vlekken, als een kleen *Spellerwerk-kussen*; dog geribd. Ik kenne dit niet.
- 130 Een *Toot* met vlekken, en zwarte flippels, die niet kenne.
- 131 Een *Toot* met Goude en rosse *Zout-korls*, plat-getopt, en my onbekend.
- 133 Een rosse en geele met flippels gebandeerde *Tyger-Toot*.
- 133 De *Harts-Hoorn*.
- 124 Een kleen *Tootje* met eenige fyne dwarsbanden, en in 't midden, en agter, breede knobbels hebbende; en 't geen ik niet kenne.
- 135 Een *Goud-Lakenze Hoorn*, van de gemene soort.
- 136 Een groene *Kaas*.
- 137 Een dito; dog voor gekarteld, en my onbekend.
- 138 Een soort van *Boere-Musycquen*, agter met een fraeje top.
- 139 Een kleene soort van de fraeje groene *Kaas*, met twee stipbanden in 't midden.
- 140 Een valsche *Wentel-trapje*.

ZEE-HORENKENS VAN BONANNUS. 553

<p>No.
 141 De lange dunne zeldzame <i>Dadel</i>.
 142 Een <i>Brazilsche</i> gemarmerde <i>Dadel</i>.
 143 Een langwerpig <i>Alikruikje</i>, dat niet kenne.
 144 Een <i>Canari</i>, byna als de myne, die zwart van binnen zyn, vallende wat grooter, als de gemeene.
 145 Een Hoorn, als een korte in eengedronge <i>Babilonische Toren</i>, die ik niet kenne.
 146 { Twee soorten van <i>Buccheitjes</i>, een
 147 { gemarmerd.
 148 { Twee Hoorns, byna even eens als
 149 { de verkeerde Hoorn, of byna als een glad zoompje.
 150 Een soort van <i>Canari's</i>.
 151 Een glad zoompje.
 152 Een gemarmerd dito.
 153 Een kort gedrongen gemarmerd dito.
 154 Een buikje.
 155 De <i>Middelbare Stormhoed</i>, met een netje.
 156 Het geribd <i>West-Indisch Stormhoedje</i>.
 157 Een <i>Portugees</i> kleen dito, dat niet kenne.
 158 Een <i>gloeyende Oven</i>, met een breedgestipte mond, my onbekend.
 159 Een Hoorn, weinig van een <i>Olie-Hoorn</i> met Zout-korls verschillende.
 160 Een dito, met ribben; en zonder Zout-korls.
 161 { Verscheide geribde <i>West-Indische</i>
 162 { <i>Stormhoedjens</i>.
 163 {
 164 { <i>Indische</i> verscheidenerley <i>Doyers</i>.
 165 {
 166 De <i>Sarmatische Sleek</i>. Een <i>Indische Hoorn</i>, die niet kenne.
 167 Een soort van <i>Indische Tollen</i>, die niet kenne.
 168 { <i>Indische</i> bekende <i>Doyers</i>.
 169 {
 170 { Een onbekende soort van <i>Alikruiken</i>.
 171 {
 172 De <i>Batavische Alikruik</i>, die gemarmerd is.
 173 { <i>Moerbeyen</i>, die kenne.
 174 {
 175 Een soort van de <i>Arcularia Major</i>.
 176 {
 177 { Verscheide soorten van <i>Alikruiken</i>,
 178 { en daar onder eenige met geknobbelde banden, alle my onbekend.
 179 {
 180 {
 181 {
 182 Een <i>Ambons</i> zeldzaam kleen graeuw Hoorentje, met een wyde mond, zynde als een kleene <i>Kikvorsch</i>.
 183 Een roffe geribde <i>Olie-Hoorn</i>, zonder teekening.
 184 Wat dit is, kan ik niet zien, 't gelykt een bonte <i>Knobbel-Hoorn</i>.
 185 Een <i>Harpje</i> met breede ribben.</p> | <p>No.
 186 Een gedoornde <i>Beddetyk</i>.
 187 De korte dikke my onbekende <i>Trompet</i>.
 188 De kleene regte <i>Trompet</i>, by ons bekend.
 189 De korte dikke zeldzame gevlamde <i>West-Indische Trompet</i>.
 190 De <i>Doggerzandze Hoorn</i>.
 191 De <i>Patrys</i>.
 192 De <i>Franfche Bel-Hoorn</i>, of de <i>St. Malosche Hoorn</i>.
 193 De zeldzame geknobbelde <i>Trompet</i>.
 194 Een stompe onbekende <i>Trompet</i>, met spikkels gebandeerd.
 195 Een Hoorn, geknobbeld als 't <i>Wandelend Huis</i>, in <i>Sardinien</i> vallende.
 196 Een <i>Slek</i>, zynde een soort van <i>Post-Horens</i>.
 197 Een zeldzaam <i>Zoompje</i>, wit, met drie overlangze zwarte vlammen, en voor aan vyf knobbels.
 198 Een gemarmelde <i>Doyer</i>.
 199 Een kleene <i>Tol</i>, met drie breede witte, en veel smalle banden, uit de <i>Middelandsche Zee</i>.
 200 Een andre gemarmerde <i>Doyer</i> met drie breede banden.
 201 { Een <i>Tol</i>, die niet kenne, en die uit
 202 { de <i>Middelandsche Zee</i> gekomen is.
 203 { Deze gekamelot.
 204 { Verscheide <i>Doyers</i>, gebandeerde,
 205 { geribde, en geknobbelde, die
 206 { niet kenne; ook zommige als met Zout-korls.
 207 Een gekartelde <i>Zilver-mond</i>.
 208 {
 209 {
 210 { Verscheide fraeje <i>Wervel-Hoorns</i>,
 211 { die niet kenne.
 212 {
 213 {
 214 { Gladde <i>Doyers</i> met een wyde mond
 215 { met tanden.
 216 Een diergelyke soort, met moye zwartedwars-banden, alseen rad.
 217 Een geribde soort van <i>Doyers</i>.
 218 Een soort met peukeltjes, die niet kenne.
 219 { Verscheide <i>Doyers</i> met breede witte
 220 { zoomen, en ook met veel banden
 221 { naast een No. 220.
 222 Een zeldzame ronde gekartelde <i>Tol</i>, met groote witte knobbels, uit het roode <i>Meir</i>.
 223 Een diergelyke soort, en mogelyk de zelve van onderen.
 224 { Een gladde effen <i>Doyer</i> met
 225 { vlekken. }
 226 { Gladde effene <i>Doyer</i>. } <i>Siciliaansche</i>
 227 { Geband: fyne <i>Doyer</i>. }
 228 { Een breed geplakte <i>D</i>: }
 229 { Een gespikkelde <i>Doyer</i>. }
 229 Een gedoornde <i>Lap-Hoorn</i>, met een</p> |
|--|---|

- rey doornen, en een kroon agter
230 Dit is de rechte *Sarmatische Slek*, by
Jonson mede te zien.
- 231 De *Klip-kous*, of *Klip-Hoorn*, de *Lik-
hoorn*.
- 232 Een andre soort van dien.
- 233 *Cauri's*.
- 234 Een soort van gebandeerde *Kakker-
lakken*, my onbekend.
- 235 Een kleene gebandeerd *Blaauw-rug*.
- 236 Een *Ezeltje*.
- 237 Een soort van *Blaauw-ruggen*, of
Mazelen met *Beddeken*.
- 238 Het *Arguins* gebandeerde Hoorntje.
- 239 Een diergelyke soort; dog nog wat
anders.
- 240 { Een soort van *Cauri's* met een vlek,
241 { die bekend is.
- 242 Een gemarmerde dito, onbekend.
- 243 Een *Kakkerlak*; dog aardig gespikkeld.
- 244 { Andre soorten van dien.
245 {
- 246 Een soort met stippel-banden.
- 247 Een kleene *Zout-korl*, met een witte
streep in 't midden.
- 248 Een zwart-gespikkelde en geribde
Hazenoet.
- 249 Het *Bastaard Jokje*, of *Wevers-
Speltje*.
- 250 Een zeldzame kleene graeuwe *Klip-
kous*, vol ployen.
- 251 Een andre *Siciliaansche* dito, geribd.
- 252 De witte *Porcellana*.
- 253 { Verscheide soorten van *Zout-korls*,
254 { een met zwarte, en de laatste met
witte vlekken.
- 255 Een kleene gladde *Kakkerlak*, zonder
teekening.
- 256 Een *Klip-Hoorn*, of *Likhoorn*.
- 257 Een *Zout-korl*.
- 258 Een *Draken-Hoofdje*.
- 259 Een soort van *Arabische Letters*, met
een snuitje.
- 260 Een kleene dikke *Indische Sout-korl*.
- 261 Een *Persiaansche Kliphoorn*, met groo-
te vlekken.
- 262 Een *Mol* met vlammetjens, of Goude
vlammen, beneden van de *Ame-
thist* verwe, en van buiten blaauw;
dog kenne die niet.
- 263 De *Argus*.
- 264 De *Mozambiekze Klip-Hoorn*, met
een breede streep in 't midden,
en vol ronde dubbele oogen.
- 265 De *West-Indische Argus*.
- 266 Een *Tepel-bak* met verscheide over-
langze, en drie breede dwars-
banden, alle wit, de grond zwart
en wit gebandeerd, zonder tepel,
grauw, met roffe tandtjens aan
de mond.
- 267 Een zeer groote *Arabische Letter*,
met een breede streep in 't mid-

- den, en met zes groote vierkante
perken; zynde als een *Argus*, en
eenigzins *Purper-verwig*.
- 268 Het rechte *Scheppertje* van ons, of de
Limoen-Hoorn zonder doorns, uit
de roode *Zee*, en wit zynde.
- 269 Het *Neten-Kammerje*, of de *Dubbele
Spinne-kop*. Het valt te *Napels*,
en is van buiten grauw, en van
binnen wit-agtig.
- 270 De witte kleene *Zwitters-broek*, im-
mers zoo een soort.
- 271 De *Krul-Hoorn* van *Cadix*, zonder
takken, met zwarte banden.
- 272 { Dito soorten, als de *Arguinsche*, en
273 { de eerste valt te *Tarante*.
- 274 Een soort van *Zwitters-broeken*, my
onbekend, en uit de *Middel-land-
Zee*.
- 275 Een *Persiaansche Krul-Hoorn*, met
steyle takken, endwars-vlammen.
Hy is geelagtig, en valt in de *Golf
van Persten*.
- 276 De groote roffe en geele *Brandaris*.
- 277 Een kleen *Zwitters-broekje*, met dik-
ke breede overlangze ribben, val-
lende in 't roode *Meir*.
- 278 Een zeer fraaje *Hoorn*, als een dik in
een gedrongen zoompje, met een
dikke overlangze rib, een breede
lip voor, en twee zwarte breede
banden in 't midden. Zy valt in
de *Middelandsche Zee*.
- 279 { Het *Naarsje*, of de *Oor-Hoorn* van
280 { onder, en van boven.
- 281 De kort-gedoornde *Snippe-bek*. De-
ze valt in *Africa*, en in *Spaanjen*.
- 282 De getakte *West-Indische Snippe-bek*.
Deze valt te *Sardis*, en *Tarante*.
- 283 Is byna even eens als N°. 281, valt
mede in *Africa*, en is van binnen
Appelbloessem, en van buiten wit
en geel-agtig.
- 284 Een stompe in een gedronge *Lap-
Hoorn*, die niet kenne. Hy is
niet breed van *Lip*, heeft roode
vlekken op een witten grond, en
valt diep in *Zee*.
- 285 Een zeldzame soort van *Coral-Hoorns*;
dog zeer getakt, of gedoornd, van
binnen wit, en van buiten *Per-
per-agtig*.
- 286 De gemeene groote *Zwitters-broek*.
- 287 De groote bastaard *Purpura*, uit de
Golf van Persten.
- 288 De gemarmerde *Cameel-Hoorn*, by
Rumphius op 't laatste blad der
zeldzame *Hoorns*, waar op de
Wentel-trap staat, te zien.
- 289 Een soort van *Olie-koeken*, of *Mars*,
met een breede *Lip*, en met groo-
te dwars-ribben; my onbekend,
schoon een *Indische Hoorn*.

- No.
 290 De *Verkens-bek*.
 291 Een soort van *Stompjes*, wit zynde.
 292 Een gekamelotte groote *Canari*.
 293 Een *Vleermuis*, of wilde *Musycq*, met roode en andre vlekken, die niet kenne.
 294 Een soort van kleene getakte *Vleermuizen*.
 295 Een soort van *Beddetyken* met doorns, en witte banden voor, en een breede agter.
 296 Een soort van *Musycq-Hoorns*.
 227 De rechte *Musycq-Hoorn*.
 298 Een andre soort 'er van, my onbekend.
 299 De kleene *West-Indische* getakte *Lap-Hoorn*, agter met twee a drie kroonen van takken, my bekend.
 300 Een soort van een grof *Sproetje*, of de *Ryftenbry-Hoorn*.
 301 Een soort 'er van, met een wyzertje ter zyden.
 302 Een kleene ongetakte *West-Indische Lap-Hoorn*.
 303 De grauwe *West-Indische Moor*, of de *Milties*.
 304 De groote *West-Indische Lap-Hoorn*, met doorns agter aan.
 305 Een soort van *Vleermuizen*, of wilde *Musycquen*.
 306 Een gladde ongedoornde *West-Indische Lap-Hoorn*, met zwarte vlammen op een witte grond; wit en Olieagtig van verw.
 307 { Een *Kemphaantje* zonder teekening;
 308 { dog geribd, en een doorn, die grootis, boven op. Nevens een ander met twee doorns.
 309 { Een dito met een lange vleugel, of
 310 { wyzer ter zyden uit, en met roode vlekken, en die hoorn van onder en van boven vertoond.
 311 De *Zonnebraal-Krabbe*.
 312 { De *Podagra-Krab*.
 313 {
 314 { De *Bootsbaak*, of *Duyvels-klaeuw*,
 315 { van onder en boven vertoond.
 316 Een *Slak*, zynde een soort van *Post-Hoorns*.
 317 De *Marl-priem*.
 318 Dit is een soort van fraeje *Wolk-Hoorns*, met groote, witte, en bruine vlekken.
 319 Het *Wolkje*, of het *Agaate Bakje*.
 320 Een soort van een *Nassawer*, met veel fyne banden, en dwars-vlekken 'er over henen, wit en groen van verwe zynde.
 321 Een soort van een dik-gedoornde *West-Indische Lap-Hoorn*, van binnen wit, ook wel Appelbloesem, en van buiten geel-agtig.
 322 Een fyne moye *Canari*.
- No.
 323 Een kleen *Indisch Stormboedje*, met een Netje.
 324 Een onbekend gemarmeld Hoornken, byna als een *Soompje*, of *Bezoar*.
 325 Een glad *Kakkerlakje*.
 326 Een soort van *Canari's*, uit *Brazyl*.
 327 Een vreemde gekartelde soort van *Trommel-Schroeven*, zynde uit *Indien*; dog my onbekend, ten ware het de gemarmerde zyn.
 328 { Dit gelykt wel een soort van kleene
 329 { *Stormboeden*, die niet kenne, van onder en van boven vertoond, die heeft ook verscheide bokkels.
 330 { Verscheide soorten van zeldzame,
 331 { my onbekende *Postboorn-Slekken*,
 332 { met breede monden, en verscheid
 333 { den van banden.
 334 Dit gelykt een soort van een *Buykje*, of *Bezoar*, my onbekend, en met langwerpige zwarte vlekken geteekend.
 335 Een soort van *Nassawers* met twee witte banden, en bruinefyne streepen 'er tusschen in.
 336 Een *Brazylsche* kwalyk-geteekende Hoorn, vol stompe doorns, of bokkels.
 337 De *Guineesche Toot*; Loodagtig van verw, met 13 banden, en met witte en zwarte blokjes.
 338 Een *Brazylsche*, niet wel afgebeeld, en my onbekend.
 339 Het bastaard *Wevers-Spoeltje* of *Jokje*, zynde grooter en dikker, als de vorige. Een *Brazylsche*.
 340 Een kleen *Soompje*, of een *Bezoar*.
 341 Een soort van een geknobbelde Hoorn, byna als een *Wervel-Slak*, die niet kenne. Het is een *Brazylsche*.
 342 Een soort van kleene *Lap-Hoornkens*, my onbekend.
 343 Een soort van Hoornkens, als een *Knoddeken*; dog met breede zwarte dwars-banden en fyne 'er tusschen, 't welk ik niet kenne.
 344 Een soort van *Tuytjens*, met vier a vyf knobbel-banden van 't midden af 'er omgeslingerd.
 345 Een soort van *Cauri's*.
 346 Een soort van de kleene grauwe *Mars-Hoorn*, met een breede Lip en wyde mond; my onbekend.
 347 Een *Portugeesche* Hoorn, en soort van een gebrande *Peer*, met dikke dwars-ribben, my onbekend.
 348 Een Dubblet, als een *Landschapje*, (kwalyk onder de Hoorns gemengd) met overlangze en dwars-banden, als met ruitjens. Het valt in *Brazyl*, en schynd fraey te zyn.
 349 Een

- N^o.
 349 Een *Brazylfche* groote dunne *Letter-Schelp*.
 350 Een zeldzaam geknobbeld Hoornken, als een *Knoedeken*.
 351 Een *Brazylfche Nagelſchelp*, kort van Nagels.
 352 { Een zoort van *Moffels*, yder by-
 353 { zonder.
 354 Een zeer groote rechte *Compas-Schelp*.
 355 { Twee zeer fraey geteekende *Post-*
 356 { *hoorn-Slekken*, de eerſte met dwars-
 banden van een fraeye watering,
 en de andre met een dubbele *Pur-*
pre band tegen malkandren aan
 de binnen zyde, en zoo rond loo-
 pend.
 357 De rechte zwarte *Wefl-Indiſche*, of
Curaçaofche Moor.
 358 Een zoort van *Hazenooten* met breede
 zwarte overlangze en fyne
 dwars-banden over 't lyf, op een
 witten grond.
 359 Een zoort van fraeye kleene *Lik-*
Hoorns, of *Klip-kleever*s met oog-
 jens, en een band in 't midden
 overlangs.
 360 Een baftaard van de *Wefl-Indiſche*
 zwarte *Mooren*, of een *Milties*.
 361 Een zoort van *Admiraals*, van tee-
 kening byna als de *Orangie Ad-*
miraal, dog met twee breede wit-
 te banden, en zwarte vlekken be-
 nedend de banden 'er langs; dog
 kenne egter zoo een *Admirant*
 niet; waarom hem 'er ook niet
 onder telle.
 362 Een Hoorn, my onbekend, zynde
 een kleen *Tootje* met een netje 'er
 over.
 363 De gebandeerde *Tyger-Hoorn*, met
 banden van zwarte ſpikkels tuf-
 ſchen drie breede zwarte, over-
 welke ook zulke ſpikkel-banden
 henen loopen; dog kenne die niet.
 364 Een witte *Toot* met Goud-Lakenze
 vlekken, van fatzoen als die by
Rumphius op de *Plaat XXXIV*.
 by *Letter K* verbeeld is.
 365 Een *Tootje* van fatzoen als de *Vice-*
Admiraal, zynde wit, en van bin-
 nen *Violet*.
 366 { De *Zonnehoorn*, van onder en bo-
 367 { ven vertoond.
 368 Een zoort van geknobbeld *Wydmon-*
ders, als een zoort, die bezitte.
 369 Een *Dadel* met een breede zwarte
 band.
 370 Een zeldzame *Bezoar*, met zwarte
 vlekken, byna als een *Beddeken*,
 of *Buykje*.
 371 Een *Naffawer*, of *Petola-Hoorn*,
 met een breede witte band.
 372 Een dito met vier banden, die wit en

- N^o.
 zwart, en eenigzins gewaterd zyn.
 373 Het *Pimpelje*.
 374 Een *Aard-bey*, die kleen is.
 375 Een dito, die groot is.
 376 Een *Landſchapje*, of de *Griekſche A-*
Dubblert.
 377 Een zoort van de *Tygers-tong*.
 378 Een onbekende Hoorn, of *Dubblert*
 met zwarte *Tyger-vlekken*, kwa-
 lyk geteekend.
 379 Een gebandeerd *Tuytje*.
 380 Een zoort van bolle *Wafel-Tzers*,
 groot, geribd.
 381 Een geknobbeld Hoorn, als een
Lobbetje.
 382 Een gebandeerde *Quaker*, met drie
 overlangze breede banden van fy-
 ne ſtippen.
 383 Een Hoortje, als een *Bucchelje*,
 my onbekend.
 384 Een *Moffel*.
 385 Een *Oud-wyf* met tanden; dog nog
 wat anders als de vorige *Toover-*
Slek.
 386 Een zoort van geribde *Doyers*.
 387 Een zoort van *Petolas*, of *Naffaw-*
wen, in 't midden breed, wit
 met overlangze vlammen, en met
 met zwarte dwars-banden van
 blokjes.
 388 Een zoort van zeer fraeye *Doyers*,
 met breede bruine en witte,
 zwart-gezoomde banden, als de
 vellingen van een *Rad* vertoonden-
 de. *Zy valt op Fernambuco*.
 389 Een andre zoort van *Petola's*, met
 een teekening als de *Landſchap-*
jens.
 390 { Die zeer fraeye *Doyers*, de eerſte
 391 { met zeer zwarte ſmalle banden,
 392 { als de vellingen van een *Rad*, de
 tweede met zes dwars-banden, en
 de derde byna als No. 388.
 393 Een zoort van een gevlekte *Olie-*
Hoorn met de *Lip*, dog met zwarte
 blokjes overlangs geteekend in
 eenige reyen.
 394 Een zoort van een *Moorſche Tempel*,
 of *Tol*.
 395 Een *Brazylfche Nagel-Schelp*.
 396 Een baftaard-*Moorſche Tempel*, met
 drie dwarse knobbeld-banden, en
 met overlangze zeer breederibben.
 397 Een zoort van een gemarmerd *Veaus-*
Hartje, en met zwarte vlekjes.
 398 Een *Brazylfche Schelp* byna als een
Landſchapje, met een zeer breeden
 geribden zoom. Een fraeye *Dub-*
blert.
 399 Een zeldzame zoort van een fraey-
 geteekende *Naffawer*, met veel
 wit voor aan, een breede witte
 overlangze vlek in 't midden, en
 een

- No.
 een smaller witte dwars-band 'er onder.
 400 Een zeldzame wit-geknobbeldc dito, met een witte Boom-ftam, vol knotten 'er op. Zy valt op *Fernambuco*.
 401 Een andre dito, voor met een breedden band van witte vlekken, en in 't midden een breede witte ftreep, dog agter vol witte vlekken.
 402 Een andre dito, met twee breede en een smallen band in 't midden op een witten grond. Alle deze vallen op *Fernambuco*.
 403 Een Zee pok.

In een nader Deel, by hem genaamd, *Observationes circa Vivenzia, quae in Rebus non Vivenzibus reperiuntur*, ('t geen te *Romen* A°. 1691 gedrukt is) geeft hy ons in des zelfs tweede Deel nog eenige aanmerkingen over verſcheide zaaken, de Horenkens rakende, behalven dat hy 'er ook nog 47 in Plaat vertoond, en beſchryft, over welke hy bevorens niet gehandelt had.

Hy verdeeld dat tweede Deel weder in vyf Hoofdstukken.

In 't eerste wyft hy aan 't vermaak, dat het Deel der Horenkens aan den Beſchouwer geeft.

In het tweede haald hy aan de Liefhebbers van eenige Cabinetten met Horenkens, zynde een herhaling der geene, die hy in zyn eerste Deel *Cap. 12.* al gemeld had, maar die hy hier wel zoo ordentelyk voorfeld, en waar by hy nog eenige, hem bevorens nog onbekend, voegd.

In 't derde Hoofdstuk vertoond hy deze navolgende Horens, die onder de vorige niet gevonden werden. Als

- No.
 1 Een zeldzame geteekende *Patella*.
 2 Een stuk van een *Bamboes* met verſcheide pokken enz.; 'er aan.
 3 Vertoond hy een van die *Zee-pokken* of *Tulpen*, zoo als men die met 't vergroot-glas ziet. Zy is wit, en held na de *Amerhiſt-verwe*.
 4 Vertoond hy die van binnen.
 5 en 6. Een *Braziliaanſche* Dubblet, als een *Poffer*, of *Quaker*, met 11 a 12 ribben, en ter linker hand vier tanden hebbende, wel zoo kloek als de *Concha Veneris*, of de *Venus-Schelp* met hair, by *Rumphius* Fol. 158. in de Plaat XLVIII. No. 7. te zien. Dog deze tanden der *Braziliaanſche Venus-Schelp*, zyn vry dikker, en itaan verder van een.
 7 Noemd hy een *Indiſche* Dubblet. Zy
- III. DEEL.

- No.
 is van fatzoen als een *Japanſche Mat-Dubblert*, waar mede de *Japanders* ſpeelen; zy is boven op wit; dog de heele Schelp overdwars gekamelot. Dat zich zeer fraey vertoond.
 8 Een *Braziliaanſche* groote *Poffer* of *Quaker*, met fyne en groove ribben. Zy is van groote als een hand-palm, van verw wit, en trekt na 't geel, en ook wel na 't donker.
 9 De zelve op een andre wyze vertoond.
 10 Een *Ambonſche* Dubblet, zynde een soort van *St. Jacobs Schelpen*, byna als een *Konings-mantel*.
 11 Schynd my toe te zyn een wit *Blaasje* met zwarte ftreepen of banden.
 12 Een *Bontemantel*, die tuſſchen de dikke ribben in onder 4, in 't midden 5, daar na 6, en dan weer 5 *Purpre* knobbels heeft. Zy komt uit *Brazyl*, en daar zyn 'er 2 af, in 't Cabinet des groot Hertogs van *Tofcanen*.
 13 Een *Indiſch* Horentje; dog eigentlyk een *Wefst-Indiſch*, komende van *Arguin*. 't Is glad, met banden 'er over, dik van Lip, en by de Liefhebbers bekend.
 14 Is een Hoorntje als een *Melk-napje*, van groote als een geele *Doyer* of *Slekke* Hoorn. Het is van een *Vleefch-verwe*, trekkende na den geele.
 15 Gelykt een witte *Porcellana*.
 16 Een zeldzame Hoorn, na een omgerold blad gelykende. Zynde vol dwars-banden, en van binnen wyd open.
 17 Een Hoorn byna als een *Dadel*, wyd van mond, met drie ryen van *Cafanie-bruine* vlekken 'er op.
 18 Een *Doyer*, of *Slekke*-Hoorn, vol ftreepen van agteren na boven of na voren over de geheele Hoorn loopende. Van binnen is hy *Violet-verwig*.
 19 Een *Venus*-Hoorn, van fatzoen na een *Vleefch*-Hoorn gelykende; dog meest wit en helder van verwe.
 20 Een andre *Venus*-Hoorn, die van agter, een top heeft, en vol bruine ne vlekken over 't lyf, en ook vol fyne ruit-ftreepen is.
 21 Een *Americaanze* witte *Porcellana*.
 22 Een kleen *Trompetje*, van fatzoen als een *Soompje*, dog vol fyne banden door malkanderen.
 23 Is een *Ambonſche* Dubblet met dikke ribben en bruine vlekken, dieros-verwig zyn, gekarteld.
 24 Een gemeene *Ambonſche Strik-Dubblert*.
- Bbbb 25 Een

- No.
- 25 Een zeldzaam klein Hoorntje met 3 a 4 reyen knobbelen, en met een zeer kleen mond.
- 26 Een zeldzame *Dadel* van binnen wit, en van buiten met 3 reyen witte vlekken geteekend.
- 27 { De *Papoesche Oester*; dog eigentlyk
- 28 { den verkeerden *Haspel*, aan beide zyne zyden verdoend.
- 29 Gelykt een soort van *Wolkboorns* te zyn.
- 30 Een zeldzame *Indische Dadel* vol zwarte spippels op een witten grond.
- 31 { Een *Tuyt-Slek* met een wyden rond
- 32 { bek, aan wederzyden verdoend.
- 33 { Een andre dito, maar vol bruine *Camelot-vlammen* over 't geheel lyf,
- 34 { op een witten grond. Zy werd aan wederzyden verdoend.
- 35 Een gemeene kleene *Patella*, van buiten vol ribben.
- 36 Een lichte *Cilinder*, van fatzoen byna als de *Orangie Admiraal*, daar hy ook wel na gelykt, zynde mede met Appelbloezeme verw, en met zwarte dwars-schrajens bands-wyze geteekend.
- 37 Een Hoorn, byna even eens van fatzoen, als de verkeerde Hoorn, hebbende van binnen twee tanden in een wyden langwerpigen mond.
- 38 Is een zeer fraeje Hoorn, zynde de *Achaat-trompet*, vol fyne zwarte dwars-banden op een wit-agtigen grond, en met kleene bruine vlekken bezaid.
- 39 Een uitmuntend fraeye, en zeer lichte *Chrizant*, of *Harp*, van de leververwige en fraeifte soort.
- 40 Een soort van *Zilver-Ovens*, hebbende agt reyen met knobbels.
- 41 Een *Tol*, wit van grond, met verscheide dwars-ribben, en hier en daar met bruine vlekken.
- 42 Een soort van *Buykjens*, of *Bezoars* met vlekken, dog deze is Afchverwig, en wyd van mond.
- 43 Een Steene *Slangetje*, of *Wormkens*.
- 44 Witte *Zee-Ster*, *Zee-appels*-wyze.
- 45 Een onbekend Hoorntje, zegt hy, dog 't is de *Neptunus-Schacht*. By andre onder de *Venus-Hoornen* gesteld.
- 46 Een zeldzame soort van een *Post-Hoornetje*.
- 47 Een groote diergelyk; dog zeer zeldzame Hoorn, zynde als een groote en dikke *Post-Hoorn*, met veel dwars-banden of verdeelingen. Zy is my onbekend.

In 't vierde Hoofdstuk steld hy een vragte voor, of deze Hoornkens wel zoo net

in Prent gebragt zyn, als zy in de nature voortgeteeld zyn.

In 't vyfde vraagt hy, of de Hoornkens tanden en oogen hebben

Verder handelt hy niet alleen over verscheide zaken tot de voortteeling der Hoornkens, maar ook tot die van deze en gene Infecta, of ingekorvene Dierkens, mitsgaders ook tot andre Philosophische zaaken, hunne betrekking hebbende, en voor al ook tot die Dierkens, die men met het vergroot-glas zien moet.

Nº.

- 1 De groote *West-Indische Lap-Hoorn*, met veel knobbels agter.
- 2 Een dito, minder geknobbel.
- 3 Een ongemeene groote *Petool*, als een *Soldaat*, van de helft af, en vorder na beneden toe, met groot knobbel-banden, die opicker bogt verkleenen. Een *Indische*; dog my onbekend.

Wanneer nu alle deze soorten, na af-trekking voor af van die Hoorns, die hy van onder en van boven verdoend, eens optrekke, zoo geeft hy ons eigentlyk in 't geheel maar vyf hondert en vyfthien verscheide soorten op, dat al vry veel is; maar onder welke echter geen een Hoofdstuk, dat uitsteekt, of by de Liefhebbers daar voor bekend staat, vinde.

Ook wenschte ik, dat hy deze en gene Hoorns wat netter en uitvoeriger beschreven, en dat hy ook de Schelpen en Hoorns ieder alleen gesteld had.

Hy haald in dit zyn Werk ook de naamen van deze en gene Liefhebber in *Italien*, en elders, die fraeje Cabinetten toen bezeten, en zig met die Liefhebbery verlustigt hebben, aan, noemende deze navolgende op, en daar onder verscheide groote Mannen meldende, als:

Dokter Vormius, of *van der Vorm* in *Holland*.

In het Edel Huis der *Calceolarii* te *Boulognien*, en daar na bezeten door *Al-drovandus*, en den *Marquis Ferdinand Caspi*, te *Boulognien*.

Jacob Zano, een Kruid-kundige.

Den *Grave Caprava*.

Hieronymus Formio.

Muscardus, te *Verona*.

Septalianus, te *Milanen*.

Vincent Vivianus, te *Florence*.

Cosmus Roserminus, te *Pisa*.

D: Nenrichemont, tot *Parys*.

Camillus Pichi, te *Ancona*.

Den Prince *Pamphyljo*, tot *St. Pancras*, te *Romen*.

Petrus Bellorius, te *Romen*.

De Princen *Peretti*, en daar na de Prins *Sabelli*, te *Romen*.

Augustyn Scilla, te *Romen*.

Den Ridder *Corvenius*, te *Romen*, en daar na de Jonge Hertog *van Strozza*, *Leo* genaamd.

Andreas Bonvicinus
Antonius Magnus } te *Romen*.
Austachius Divinus
Franciscus Gallus }

Den Prins *Virginus Ursinus*, en daar na den Marquis *Vigilius Spada*. den Ridder *Urbanus Roccius*. En in 't Roomsche Collegie *van Kircherus*, waar by wy nog voegen:

D: Pichettus, te *Napels*.

Franciscus Maria Miconi, te *Genua*.

Den Ridder *Balthazar Sozzifanes*, te *Pistorium*.

De Neve van den Cardinaal *Gualteri*.

De Hertog *van Saxen* had 7 Kamers met zeldzaamheden, en daar onder 'er een met Hoornkens.

Job: Fred: Spoor. Bockverkoper te *Straatsburg*.

Philip Spener, te *Leypsch*.

Een Edele zeer geleerde, er Taalkundige, en vermaarde *Dame*, tot *Leypsch*.

Theophilus Kabl. tot *Wratisslaww*.

De groot Hertog *van Toscanen*, *Cosmus de III*, die A°. 1682. een zeer fraey Cabinet met Hoornkens enz., door de oude Heer *Rumpbius* na *Amsterdam* gezonden, gekogt heeft.

Na dezen *Bonannus*, en meer andre beschryvingen over de Zee-Hoornkens, kwam A°. 1705. De *Ambonsche* Rareitkamer van de Heer, *Georgius Everhardus Rumpbius*, na 's Mans dood (alzoohy A°. 1702. den 13 Juny overleden is) in 't licht. Dit is het allerbeste Werk, dat tot nog toe over die stoffe geschreven, en waar in alles zeer net verhandeld, en byzonder wel afgebeeld is.

Ondertusschen heeft ook zeker Engelsman (zoo my dunkt, *Bradward* genaamd) over eenige, dog zeer weynige, Hoorens (die hy ook afgebeeld heeft) geschreven; dog daar heeft men al mede niet veel aan.

A°. 1706. Heeft de Heer *Levinus Vincent* tot *Haarlem* in zyn *Wonder-Toneel* der Nature mede over de Zee-Hoornkens geschreven, een Werk, dat mede zynen Lof verdiend; dog dat door den *Autheur*, die zoo grooten Schat van alles bezit, ongemeen zou kunnen verbeterd werden, indien men alle de Platen, daar toe vercift, of die van zyne uitmuntende stukken alleen, maar daar by hadde.

A°. 1708. Heeft *Job: Jac: Bajer*, *Philos: & Med: Doctor*, en *Professor* der Geneeskunde tot *Aldorf*, van wegen de *Republyc van Neurenberg*, in die laatste Stad een Werkje in Quarto laten drukken, waar in hy over zeldzame opgegrave dingen in 't Noorden, en onder andre over eenige daar onder gevondene versteende Hoorns, Schelpen, enz: geschreven heeft (een teeken, dat zy daar al mede vallen) waar van hy 'er ook zes platen heeft bygevoegd; dog dit Werk is van weynig belang. Van diergelyken aard; dog ongelijk fraejer, is 't Werk van de Heer *Scheuchzerus*, A°. 1723. gedrukt, en meest over versteende dingen gaande.

Ook spreekt men van *Job: Georg: Liebknecht*, als een groot Liefhebber in *Duitsland*.

DE TIENDE HOOFDSTUK.

DE Indische, als mede de Hollandze of Europeïsche verdrē Liefhebbers, Amsterdamsche, Delftze, Haarlemze, Haagze, Rotterdamze, Dordrechtze, Zeeuwze, en Zwolze Liefhebbers. Zeldzame Horens van de Heer Wybers. Zeldzame van de Heer Schynvoet. Ongemeene stukken van de Heer Groen. Als mede van de Heer Schot. De Heer Seba. En van de Heer Schuyt. Fraeje Horens van de Heer Vincent. Als ook byzonder van den Heer Auditeur de la Faillie. Die van de Heer Kiggelaar. En van de Heer Segveld. Van de Heer Bart, en van de Heer de la Faillie tot Delft, die van de Heer Bloem. Van de Heer van Segwaart. Van de Heer de Koning. En van de Messrs: Vervel en Crena. Onder welke Liefhebbers de zeldzaamste stukken beruften. Fraeje stukken, by den Schryver alleen te vinden.

De Indische

IN de voorledene Eeuw had men veel Liefhebbers, zoo in Indiën, als in Holland, die in deze Eeuw nog merkelyk toegenomen zyn.

Den oudste Liefhebber in Indiën, dien ik kenne, was den ouden Heer Rumpbius, en naderhand zyn Zoon, de Heer Paulus Augustus Rumpbius; dog de ouden Heer begon daar al in, zoo ras hy in Indiën kwam, te weten van A°. 1655.

Juffr. Zara Croezen, Huisvrouw van D. Brouwerius.

Vrouw Catharina van Hoogeweën, Gemalin van de Heer Robbert Padbrugge, in zyn leven buiten-gemeen Raad van Indiën, en Landvoogd van Amboina, die A°. 1683 begon te Liefhebben.

Matthys Molkman, Opper-wondheeler in Amboina, die ontrent de zelve tyd begon; maar die in den brand van Amboina A°. 1686. 1687, gelyk ook de oude Heer Rumpbius, een Schat van zeldzame stukken verloor heeft.

D: Cornelius van der Sluis, Bedienaar des Goddelyken Woorts aldaar, die een fraey Cabinet bezat, en ontrent deze tyd mede begon.

A°. 1686. Kwam ik daar, en heb zedert die tyd tot A°. 1696. twee ongemeene fraeje Cabinetten verzameld, waar by naderhand, by myn tweede togt na Indiën A°. 1705. nog een vry grooter Cabinet gevolgd, dat A°. 1714. door my overgebragt, en waar van een zeer groot deel aangehaald is.

De Heer Pieter Roofelaar, begon ontrent A°. 1686, dog heeft naderhand, Landvoogd van Ternate geworden zynde, gelegenheid gehad, om zyn Cabinet zoo merkelyk te verbeteren, dat zeker Schipper (zoo zyn Ed: my zelf op zekere tyd zeide) thien duizend Guldens te vergeefs daar voor geboden heeft; dog ik heb dat nooit gezien.

De Ed: Heer Johannes Philippus Sipman, nu buiten-gemeen Raad van India,

en oud Landvoogd van Macassar, begon ontrent A°. 1694 a 1695. vertrok kort daar na met een fraey Cabinet na Holland, en kwam eenige Jaaren 'er na als Onderkoopman weder uit, hebbende zedert dien tyd verscheide Cabinetten vergaderd; dog die zyn Ed: meest aan deze en g'ne Heeren op Batavia, en voor al aan den Opper-Landvoogd van Indiën, de Heer Job van Hoorn, vereerd heeft;

Daniel van Loenen, Onderkoopman, in Amboina, begon ontrent 1704 a 1705, en had een van de fraeyste Cabinetten, die ik oit gezien heb; en onder andre twee Orangie Admirals, daar alle andre, die ik oit zag, niets by zyn, zoo heerlyk waren zy van glans, en zoo sterk en lewendig van Appelbloezem. Hy is, nu eenige Jaaren geleden overleden.

Johan Frederik Meyer, een Boekhouder, begon A°. 1705 a 1706, by welken ik zeer fraeje stukken in Amboina gezien hebbe.

Mevrouw Zara Aletta van Genege, Wed: van de Heer Nicolaas Schaghen, in zyn leven buiten-gemeen Raad van Indiën, en Landvoogd van Amboina. De ze Mevrouw heeft een zeer fraey Cabinet gehad, waar in twee Wentel-trappen waren, die met het Cabinet naderhand in handen van de Heer Wouter Valkenier, Bewindhebber der Oost-Indische Maatschappij tot Amsterdam, geraakt zyn, alwaar dat Cabinet A°. 1704. gezien hebbe.

De Ed: Hr. Adriaan van der Stel, Extraordinaris Raad van Indiën, en Landvoogd van Amboina. Deze Heer had uitnemend veel, en zeer fraey goed.

De Heer Helmolt, Geheimschryver van de Raad van Justitie tot Batavia, die een fraey Cabinet had, waar van wy in 't vervolg iet naders zullen zeggen. Zyn goedje is tot Amsterdam verkogt, en daar onder zyn twee Wentel-trappen geweest.

De Heer Abraham de Dekker, Schepen tot Bata-

Batavia, heeft een fraey Cabinet, dat daar nog is; dog zyn Ed: is A°. 1721 overleden.

De Heer *Johan Adolf Meentzen*, gewezen Schepen tot *Batavia*, had A°. 1712 een fraey Cabinetje, en vertrok daar mede A°. 1714 na 't *Vaderland*, alwaar hy tot *Enkhuizen* overleden is.

De grootste Liefhebber van *Indiën*, die zoo veel alleen, als alle de andre te zamen, nog bezit, is de Heer *Pieter Wybers*, oud-Schepen tot *Batavia*, dien ik A°. 1712 leerde kennen; en daar ik een ongemeen groot en fraey Cabinet gezien heb.

De Hollandische, of Europeische verdre Liefhebbers.

In *Holland*, *Zeeland*, en elders heeft men mede veel fraeye Liefhebbers al van ouds gehad. Ik zal ze yder onder hunne Steden noemen.

Gelyk *Amsterdam* de grootste der *Hollandische* Steden is, alzoo heeft men van ouds her daar ook veel groote Liefhebbers gehad.

Den *Arts Swammerdam* bezat ontrent het midden der voorledene eeuw een fraey Cabinet.

De Heeren { *Kattenburg*,
Volkerts, die veel Hoorns door Savry in Plaat liet brengen.
Ovens, een Konst-Schilder.

Amsterdamfche

De Heer *Borgermeester Nicolaas Witzzen*.

De Heer *Jonas Witzzen*, Geheimfchryver. Nog een Heer *Majoer Witzzen*.

De Heer *Blaeuw*, Geheimfchryver.

De Heer *Hermanus van der Burg*, een Drogift.

De Heer *Mr. Gerbrant Pancras*, *Borgermeester*, en *Bewindhebber*, der *Oost-Ind: Maatschappy*, wiens Cabinet den 20. Maart 1726. aldaar op 't Oude Heeren Logement verkogt is.

De Heer *Wouter Valkenier*, *Bewindhebber* der *Oost-Ind: Maatschappy*.

Juffr: Petronella de la Court, Wed: van de Heer *Adam Oortmans*.

De Heer *Professr. Ruys*.

De Heer *Simon Schynvoet*, die boven allen in kennis, en in 't bezit van fraeye stukken aldaar uitsteekt, behalven dat zyn E. een ongemenen Schat van kennis ontrent veel andre zaaken (waar van veel Proefstukken daar, en elders, bekend zyn) bezit.

De Heer *Roeters*.

De Heeren *Feytema's*, Gebroeders.

De Heer *Job. de Jong*.

Alle deze Heeren (van welke ik nu nog maar de Heer *Ruys*, en de Heer *Schynvoet* in 't leven kenne) hebben ongemeene fraeye Cabinetten bezeten, van welke ik 'er geen weet, dat aldaar by dat van de Heer *Schynvoet* te vergelyken is.

In de later tyd, en in deze Eeuw, zyn 'er nog meer andre Liefhebbers bygekomen, die mede zeer fraeye Cabinetten nu nog hebben. Deze zyn de navolgende:

De Heeren *Jacob Elias Schot*.

Warnar Groen,

Albertus Seba,

Joannes Luder, A°. 1719.

overleden; dog vervangen

door zyn Zoonen, de *Messrs.*

Arnold, en *Henrik Luder*.

N: Ten Cate.

N: De Haan.

Christoffel Beudiker, die groote en nette Liefhebber, zoo daar in, als in de *Penningkunde*.

Balthazar Schaid, een *Drogift*.

N: Renner.

Hendrik Oortmans.

Philip van der Poorte.

N: Teroede.

Pieter van den Heuvel.

Ook is my onlangs door een *Zeeuwf Heer* van veel aanzien gezegt, dat de Heer *Westerveen*, *Advocaat* der *Oost-Indische* *Maatschappy*, mede een Liefhebber geworden, en bezitter van een zeer fraeyen *Wenel-trap* is.

Alle deze Heeren bezitten mede Cabinetten, waar van ik 'er verscheide gezien hebbe, moetende bekennen, dat ik by de Heeren *Schot*, *Groen*, en *Seba* ongemeene fraeye stukken, die my zeer veel genoegen gegeven hebben, beschoude.

By alle deze moet ik als een Liefhebber ook noemen *Joannes Ros*, enige *Schoonmaker* der *Hoornkens* tot *Amsterdam*, en die dat ook weergadeloos doet.

Tot *Delft* had men in de voorledene *Delftze Eeuw*, de

Heeren *N: Kamerling*.

N: de la Fallie, *Hoofd-Officier*, een zeer groot Liefhebber.

Hendrik d'Acquet, *Borgermeester*, en *Arts*.

N: 's Gravezande.

Deze Heeren hebben ongemeene Cabinetten bezeten, en nu kenne ik daar alleen nog maar de Heer *Cornelis de la Fallie*, *Oud-Schepen*.

Dog wat dien Heer bezit, wete ik niet, dan alleen, dat zyn Ed: zeer fraey goed heeft, waar van ik eenige uitmuntende stukken gezien heb.

Tot *Haarlem* kenne ik alleen den alom vermaarden Heer *Levinus Vincent*, die al in de voorledene Eeuw, tot *Amsterdam* toen woonende, begon, en die alleen zoo veel bezit, dat men by een groote menigte van Liefhebbers de vierde part niet vind. Ook heeft dien Heer ongemeene schoone en uitmuntende stukken, behalven dat hy een gansche *Zee* van *Visschen*, *Dieren*, enz: in flessen metvochten, een weergadeloos Cabinet met *Capellen*, en ingekorvene *Dierkens*, en een oneindigen Schat van veel andere zeldzaamheden bezit;

bezit, die men by niemand, dan by Hem alleen, vind, dat ook de reden is, dat veel Vorsten, en Grooten der Wereld, zig verweerdigt hebben het zelve te gaan bezien, gelyk zy ook, niet zonder verbazing en groot genoeg over 's Mans onvermoeiden, en onvergelykelyken yver, mitsgaders over zyn nethed in alles, te rug gekeerd zyn.

Hier plagt ook de Heer *d'Orville* te zyn; dog die is overleden.

Ook is 'er een Heer *Baars*, die fraeje dingen verzameld; dog zyne Liefhebbery (zoo my bericht is) gaat meest over zeldzame Vogels, *Insecta*, en ook ten deelen over Zee-Hoornkens.

In 's *Gravenhage* had men van ouds verscheide Heeren, als:

De Heeren, *Benjamin Fagel*, Raadsheer in den Hove van *Holland*.

Desmarests, Opziender van 's Konings Hoven.

Welke beide Heeren zeer fraeje Cabinetten bezeten hebben.

Nu heeft men daar,

De Heeren, *Johan Bernard de la Fallie*, Auditeur van de Kamer van Reekening.

François Kiggelaar, Commis ter Secretarye van den Heer van *Beaumont*; dog die ons in het Jaar 1725 ontvallen is.

Johan van Segveld, Bewindhebber der *West-Indische* Maatschappy.

Jacob Bart, ook 1725 overleden.

De Cabinetten van deze Heeren heb ik gezien, die alle zeer fraey zyn; maar de Heer *de la Fallie* munt verre boven-deze, en boven veel andre, in 't getal, en in de fraeje soorten, uit; hoewel die twee volgende Heeren verscheide stukken bezitten, die ik by geen andre Liefhebbers gezien hebbe, en wel voornamelyk de Heer *van Segveld*.

Naderhand is my door deze en gene Liefhebbers bericht, dat hier zedert nog zouden bygekomen zyn.

De Hoog Ed: Heer, *Johan Hendrik van Waffenaar*, Heere van *Waffenaar*, *Obdam*, &c. &c. &c.

De Heer *N: van Aarssen*, van *Hoogerbeide*, Heer van *Voshol*, &c. &c. &c.

De Heer, Mr. *Johan van der Burg*, beroemd Advocaat.

Dog van deze Heeren (welke ik vast stelle, dat ongemeene fraeje Cabinetten bezitten) heb ik nooit iets gezien, ende kan derhalven van haar Edelheden zeldzaamheden (welke ik, by myne verhuizing tegen May 1726. by deze of gene gelegenheid nog wel eens hope te zullen

zien) in 't geheel niet oordeelen; dan dat alleen zeggen kan van een voornaam Liefhebber, en zeer aanzienlyk Heer in *Zee-land* gehoord te hebben, dat de Heer en Mr. *van der Burg* een zeer fraeje *Wenteltrap*, welke zyn Ed: ook gezien hadde, bezit.

Ook kenne ik daar als een Liefhebber, die ze ook schoonmaken kan, Monfr. *Goske*, een Beeldhouwer of Beeldgieter; dog wat Hy bezit, wete ik niet; maar heb *hierlanze* Mosselen gezien, die hy ongemeen fraey schoongemaakt had.

Te *Rotterdam* is de oudste Liefhebber. De Heer *N: Scholte*, Arts.

Rotterdamz.

De Heer *N: Griffit*, een Drogist, nog levende, A°. 1724. en toen 86. Jaaren oud, en zeer goed kenner.

Den Heer *N: Lufneu*, Arts; die een fraey Cabinet heeft.

De Heer *N: Bloem*; Casteleyn op de Admiraltyeys Werf.

De Heer *N: Kuyl van Mierop*.

De Heer *Henrik van Raat*, Drogist, ontrent de groote Markt.

Tot *Hoorn* had men van ouds den Konst-Schilder,

Hoornz.

De Heer *N: Bronkhorst*.

De Heer *van Sugtolen*, Borgermeester, die een fraey Cabinetje had, 't geen nu de Heer *Beudiker* (zoo men my gezegt heeft) bezit.

Te *Dordrecht* heeft men zes Liefhebbers, die yder mede een Cabinet bezitten, waar in men al verscheide stukken ontmoet, die zeldzaam, fraey, en zoo ongemeen zyn, dat men die by geen andre Liefhebbers vind. Deze zyn:

Dordrechtz.

De Heer *Bartbolomeus van Segvaard*, in den Oudraad, Schepen, mitsgaders Ontfanger der Verponding, &c. Dezen Heer heeft het grootste, en een zeer fraey Cabinet.

De Heer *Karel Buchart Voet*, Konst-Schilder, en Commis ter Recherche alhier. Dezen Heer heeft mede een fraey Cabinet van Hoornen en Schelpen, en nog eenander van d' *Hierlandse* ingekorvene Dierkens, zoo keurlyk net verzameld, en opgezegt, dat hy daar in zyn weergae niet heeft; gelyk mede niet in het afteekenen van de *Hierlandse* Rupzen, Poppiens, en Capellekens, met een zeer nette Beschryving 'er by; een Koninklyk Werk, en weerdig om van alle keurlyke Liefhebbers gezien te werden; behalven dat dien Heer ook twee grootte kassen met veel flessen vol Gedierten in vogten, en met Vogels, die zeer fraey zyn, als ook veel fraeje Mineraleen bezit.

De

De Heer *Willem de Koning*.

Deze Heer heeft ook een zeer goed Cabinet van Hoorns, en Schelpen, waar onder fraeye stukken, en zommige zyn, dieniemand, dat ik wete, heeft.

Ook heeft hy een fraey Cabinetje van *West-Indische* Slangen, Vogels, enz.; in flesfen, dat verdiend van Liefhebbers gezien te werden.

De Heer *Antoni Vervel*, Apotheker, heeft een fraey Cabinet, en, na de korte tyd, dat zyn E: er is aangeweest, bezit hy eenige stukken, die ik by geen een Liefhebber in *Holland* gezien heb.

De Heer *Philippus Crena*, Commies op 't Comptoir van den Heer Ontfanger der Convoyen en Licenten alhier.

Dezen Heer heeft wel het minste van allen; dog heeft mede, na den korten tyd, dat zyn E: aan deze Liefhebbery geweeft is, al vry veel goed, waar onder mede eenige fraeye stukken zyn; dog in de Maand November heeft hy ons 2 a 3 Laden, welke zyn E: eerst bekomen had, getoond, waar onder verscheide stukken waren, die geen Liefhebber, dan hy alleen, bezit.

Delaatste dezer Liefhebbers is de Schryver zelf, die twee fraeye Cabinetjens bezit, waar onder veele stukken zyn, die verdienen van Liefhebbers gezien te werden.

Zyne Liefhebbery begon al A°. 1686, in welke tyd hy verscheide keurlyke Cabinetten bezeten heeft, van welke hy 'er twee aan twee byzondere Heeren verceed heeft, waar in verscheide stukken waren (gelyk wel te denken is) die hy daar noit meer gezien heeft.

En alzoo hy nu na den *Hage* vertrekt, is hy vervangen door de Heer *Joannes Eugenius Voet*, Artsalhier. Deze Heer verzameld allerley fraeye dingen met veel oordeel, en teekend die zeer fraey na 't leven.

Onder deze Liefhebbers doet men iets, dat ik niet wete, dat in de andre Steden gedaan werd, te weten, dat wy ordentelyk, de eerste Woensdag in ieder Maand, 's Winters ten twee, en 's Somers ten drie uren na de middag, by een-komen, om elkanders Cabinetten, met 't geen daar ondertuffchen mogt by gekomen zyn, te zien, en om dan over die Liefhebbery; tot verder uitbreiding, en opheldering der zelve, met malkanderen te spreken. Een gezelschap, onder ons A°. 1720. in de Winter ten Huize van de Heer van *Segwaart* begonnen, en waar in wy veel genoegen vinden, gelyk het ook een klaar bewys is, dat wy uitdrukkelyk ons Werk van deze zaak maken. En dit ons gezelschap hebben wy den 4 Augst. A°. 1723. ten Huize voornoemd ook de naam van de Liefhebbers van *Neptunus-Cabinet* gegeven; om andre Liefhebbers daar toe mede op te wekken.

Men heeft ook groote Liefhebbers in *Zeeuw: Zeeland*, van welke my deze door zeker sche. vriend opgegeven zyn.

De Heer *Gasper van Citters*, Raadpensionaris van *Zeeland*.

De Heer *Willem van Citters*, Borgemeester, en Bewindhebber der *Oost-Indische* Maatschappij tot *Middelburg*, alwaar deze twee Heeren Gebroeders yder (zoo my gezegt is) een uitmuntend Cabinet, waar in veel zeldzame en onbekende stukken zyn, bezitten; dog kan daar van niet oordeelen, alzoo noit de eere gehad hebbe, om iets daar van te zien.

De Heer *Antoni van Disboek*, woonende tot *Vlissingen*, die een zeer Cabinet (zoo hoore), en waar in veel *Zuydlands*, en *West-Indisch* goed is, heeft; dog kan daar over al mede, alzoo daar noit iets af gezien heb, niet oordeelen.

Sr. *Pieter van den Heuvel*.
Sr. *Daniel de Smit*.
Sr. *Jan de Loovers*.

Tot *Swol*, in *Overyzel*, heeft men nog twee Liefhebbers te weten,

De Heer *Henrik Voet*, Borgemeester, en Postmeester van *Overyffel*, en Broeder van den bovengemelden Heer *Carel Bouchard Voet*.

De Heer en Mr. *Dirk Voet*, Gemeensman van *Swol*, en Zoon van den boven-gemelden Heer *Carel Bouchard Voet*.

Wat deze Heeren bezitten, weet ik niet; dog weet, dat zy yder een Cabinet van Hoorns, en Schelpen, hebben.

Daar ziet men nu een Lyft van de voornaamste Liefhebbers, die ik kenne en die ik weete, dat 'er in de voorledene Eeuw bekend waren, of die 'er nu nog in wezen zyn.

Eer ik nu van deze stoffe affcheide, moet ik nog iets van eenige zeldzame stukken, die ik by deze en gene *Indische*, of *Hierlandsche* Liefhebbers, gezien heb, zeggen.

Onder de *Indische* heeft niemand meer fraeye stukken bezeten, als de Heer Landvoogd van der *Stel in Amboina*; dog die op te noemen is my onmogelyk; want zyn Ed: had Solders vol van allerley zooten. Hy bezat veel *Orangie* Admirala, meer andre, die my ontschoten zyn.

By de Heer *Wybers*, op *Batavia*, heb ik A°. 1713. deze stukken, die fraey waren, gezien.

Een zeldzame gemeen-groote *Krul-Hoorn*; dog zonder krullen, of takken, met drie zwarte en ros-agtige banden, en met vier a vyf krullen vooraan, zynde zeer zwaar en dik.

Zeeuw: sche.

En Zwol-
sche Lief-
hebbers.

Zeld-
zame
Hoorns
van de
Heer
Wybers.

De

De *Sjangko*, waar van zyn Ed: 'er verscheide hadde.

Eenige verkeerde Hoorns, en een met een *Zec-boompje* 'er in.

De Orangie *Admiraal*, waar van 'er drie waren, de eene vry groot; dog doover, als de andre, en geen van alle heel fraey.

Caap-Hoorns. Van deze waren 'er vier, een zeer groot, twee redelyk, en de andre maar matig.

De *Opperv-Admiraal*. Van deze was 'er een kleene, die goed was.

Twee *Beddeken*s, met ingegroefde vlammen, waar van de weerga noit, dan by de Heer *Schynvoet*, en by Heer *Karel Bochart Voet*, gezien hebbe.

Een zeldzame soort van zeer witte *Lap-Hoorns*, die noit meer gezien heb. Van deze was 'er een paar.

Een paar *Japanfche* gladde Orangie dito, byna als een soort, die uit *West-Indien* komen, en die wy de kleene gedoornde *West-Indifche Lap-Hoorn* noemen.

Een paar roffe *Babilonifche* zeldzame *Torens* met drie omgangen.

Veel fraeje zwart-getakte witte *Krulhoornkens*.

Een paar zeer fraey ros en wit gekamelotte *Tepelbakken*.

Een ongemeene groote fchoone *Mufycq-Hoorn*.

Een paar bruine zeer groote geribde *Olie-Hoorns*.

Een groote gevlerkte dito.

Zes of agt groote en byzonder fraeje *Trompetten*.

Een paar Goude *Lakens* van 't Eiland *Dinding*, veel bruiner, als de onze.

Een uitmuntende Orangie *Gnemoe-Hoorn*, zeer lang, en fraey, een soort van *Admiraals* van die Hoorns.

Een *Guineefche Toot*, fraey groot.

Een zeldzame en knolagtige *Ajax*, of groote *Olie-koek*.

Vande *Olie-koek* met *Corinthen*, of *Krenten* een fraey groot paar.

Vyf *West-Indifche* fraeje geribde *Stormhoeden*.

Een van dito soort, zeer glad.

Verscheide *Schouten-bynacht*, die zeer fraey waren.

Verscheide fraeje gebandeerde *Harts-Hoorns* met banden.

Een weergadelooze bastaard - Purper-Hoorn uit het roode *Meir*, die zeer groot was.

Een Orangie zeer fraeje *Arabifche Letter*.

Een zeer groote, dog beschadigde, *Wentel-Trap*.

Een kleen *Jokje*, of *Wevers-Spoeltje*, en nog een recht fraey groot van deze soort.

Twee ongemeene groote *Compas-Schelpen*.

Een paar fchoone hoog-roode *Dubblotten*,

van gedaante als de *Landschapjens*, of *Griekfche A Dubblotten*, met overlangze groeven, vallende in *Mocha*; dog dit fchynd my toe de *Adama Dubblet* te zyn, dat een licht-rood *Poffertje* is.

Een paar *Violette* gladde dito, even eens van gedaante.

Een paar geele zeer lange zeldzame *Mof-felen*, met een bruin ovaal 'er op.

Een paar groote geheel roode *Krabben*; dog zwart van rand.

Een buiten-gemeene groote lang-gedoornde *Purpre* en zeer zeldzame *Lazarus-klap*.

De Heer *Helmolt* heeft verscheide zeldzame stukken gehad, die op 't laaft zullen voorkomen onder yder soort van zeldzame Hoorns, en wat Liefhebbers die al bezitten.

Wat zeldzame stukken, en fraeje Hoorns de Heeren *d'Acquet*, van *Suchtelen*, *Blaeuw*, *Luder*, en *Juffr. Oortmans*, gehad hebben, kan men uit hunne *Catalogi*, volgens welke die verkogt zyn, zien.

Av. 1720. Hebbe onder de Hoornkens en Schelpen, van die groote kener en uitmuntende Liefhebber, de Heer *Schynvoet*, deze ongemeen fraey gevonden:

H O O R N S.

De *Opperv-Admiraal*, by *Rumph*: op de *Plaat der Admiraals* by Letter B. deze is matig groot.

De *Admiraal*, by Letter C. te zien, en zeer groot.

Een andre dito. Deze is de kleinste.

De *Admiraal* van *Omā*, of de *West-Indifche Admiraal*.

Drie *Vice-Admiraaltjes*.

Een *Schout by nacht*.

Eenige zwarte *Harts-Hoorns* met banden.

Een zeer groote uitmuntende *Neptunus-Schacht*, de grootste, die ik ooit zag, en wel een span lang.

Een fraeje groote *Arke Noachs*.

De verkeerde gevlamde *Luyt-Hoorn*, een paar.

De *Kraal-Nautilus*, of 't *Kraal-Doeken-Huyffje*.

De gemarmelde stompe appelagtige en leververwige *Triton* of *Trompet*.

Een wit-agtige dito.

Verscheide *Sjangko's*, en de *Eyer-neft* 'er van; als ook een zeer kleene dito,

Verscheide *Verkens-Snuiten*.

Verscheide groote en kleene *Kemphaanen*. De graeuwe *West-Indifche Moor*.

Een zeer zeldzame Hoorn met veel digte roffe banden op een geel-agtige grond, byna als een *Vleermuys*; een ongemeen stuk; en, zoo meine, d'Orangie-vlag genaamd, dog hebbe een diergelyk by de Heer *Seba* gezien.

Als ook van de Heer Schynvoet.

LIEFHEBBERS VAN DE ZEE-HORENKENS. 365

Twee zeldzame Hoorns met groote in-
kervingen, welke ik niet kenne.
Eenige *West-Indische* Hoorns, als die men
by de Heer *Rumphius* op de Plaat der
Admiraals, of op de Plaat N°. XXXIV.
by de Letter K. ziet, zynde een soort
van *Schaat-Horens*.
Een witte ros-gemarmerde buiten-gemeen-
e groote, en zeer fraeje *Tepelbak*,
diergelyke ik noit meer gezien heb.
Verscheide andre zeldzame *Tepelbakken*
van allerley soort.
Verscheide zeer schoone *Guineesche Tooten*.
Een ongemeene schoone en zeer groote
dubbele *Paus-kroon*, met een byzondren
witten grond.
Een ongemeene dito, met roode druppelen.
Een fraeje en vry groote *Argus*.
Verscheide fraeje *West-Indische* klimmen-
de *Lecuwten*.
Drie buiten-gemeene zeldzame *Navels*,
of *Wervel-Hoorns*.
Een a twee *Bezoars* of *Beddekens*, met
gladde vlammen.
Een dito, met ingegroefde vlammen.
Een *Caret-Hoorn*.
Turks Papier, twee stuks.
Verscheide fraeje geele *Boter-weggen*.
Een onvergelykelyk groote *Soldaat*.
Twee *Paarlemoer-Hoorns*, de grootste,
die ik ooit zag, en uit het Cabinet van
de Heer *Swammerdam*, hebbende yder
honderd Gulden van Inyden gekost.
Twee zeer groote en fraeje-gefneide bonte
Knobbel-Hoorns, of *Mata-Boelan's*.
Een groot, twee kleene *Staaten-Vlaggetjes*.
Verscheide heerlyke gefneidene Beeltenis-
sen van *Belkin*.
Twee *Cameel-Hoorns*.
Een *Spooltje*, 't eerste, dat hier te Lande
bekend is geworden.
Verscheide *West-Indische* getakte fraeje
kleene *Lap-Hoorns*.
Een byzonder groote *Appelbloeseme*
Moerbej.
De *Orangie Podagra's*.
Verscheide kleene *Duivels-klaeuwtes*.
Een paar *Orangie-agtige Spookjes*.
De groote witte *Haspel*, een ongemeen stuk.
Twee zeer groote witte *Nappens*.
Verscheide groote *Italiaansche Rood-ge-*
stippelde Floertjes.
Een zeer schoon *Nappe*, van buiten *Oran-*
gie, van binnen *Paarlemoer*.
Verscheide schoone *Maan-Hoorns*, *Doyers*.
Verscheide schoone *Bagyne Drollen* van
allerley soort.
Een a twee *Wester-Midas Ooven*.
Velerley fraeje *Brandarissen*, ook 't wit
Scorpioentje.
Een paar kleene *Tootjens* wit van grond,
met een breeden, en een zeer smallen
geelen band, waar van de weer-ga by de
Heeren *Vincent*, en *Groen*, dog met

III. DEEL.

een weinig verandering, gezien, en
waar van ook een paar heb.
Een *Cartageensche Lik-Hoorn*, of *Klip-*
klever, zeldzaam, en alleen by deze
Heer, de Heer *Seba*, en de Heer *Ko-*
ning, te vinden.
Een paar groene zwart-gebandeerde zeer
fraeje *Slekken*, die niemand dan dezen
Heer, nevens de Heer van *Segwaart*, en
my, (myns wetens) heeft.
Een kleen geel *Papedo-Horenken*.
SCHHELPEN van zyn *Ed.*;
De *Straat-Davids-Dubbele*, byna als een
Teloor, de grootte die oit zag.
De *Bloed-roode* en bleeke *Compas-Schel-*
pen; dog kleiner, als die van de Heer *Seba*.
Een *Winkelbaak*, en een dito op een *Han-*
nen-kam.
Neptunus-Snuyf-Doos.
Een a twee *Orangie Lazarus-klappen*.
Verscheide fraeje *Venus-Hartjens*, een a
twee met roode stippels.
Twee fraeje geribde groote *Schelpen*, als
de *Tour de Bra*.
Orangie St. Jacobs-Schelpen, met doorn-
kens, twee a drie stuks.
Een zeer groote *Goude Tong*.
Twee *Citroen-geele* dito, zeldzaam.
Verscheide *Crijsen*.
Roeters-Dubbele, in 't midden zeer fraeje;
dog my onbekend.
Ongemeene fraeje *Landschapjens*, of *Griek-*
ze A Dubbletten.
De rechte *Ys-Dubbele* twee a drie paar,
en onder de zelve verscheide kleene
die van de andre verschillen.
Zeer fraeje bonte *Mantels*, en *Wy-tassen*.
Een paar fraeje *Straat-Davids* *Dubbletten*.
De gevlamde *Pacuwen-kwast*, of de *Boon-*
Dubbele.
Een *Foelie-Dubbele*, donker-Purper.
Verscheide fraeje enkele en dubbele *Haa-*
nen-kammen.
Een paar *Tyger-Dubbletten*.
Een a twee zeer fraeje blauwe *Tour de*
Bra's, of *Zonnestraalen*.
Eenige *Appelbloezeme*, dito.
De geribde *Venus-Dubbele* volmaakt.
Een andre, die bruin, zeer zeldzaam, en
fraeje, dog my onbekend was.
En veel andre stukken, my ontschooten,
dog waar van 'er ook veele in 't Werk
van *Rumphius* voorkomen, en waar
van 'er hier agter nog wel eenige, ge-
lyk ook van andre Liefhebbers, zul-
len volgen.
By de Heer *Groen*, zag ik in dat zelve
Jaar 1720, en ook A^o. 1722. deze frae-
je stukken.
Een *Orangie Admiraal*.
Een *Achaat-Hoorn*.
Een kleen ros *Vice-Admiraaltje*.
Drie geele *Tooten* met geele gestippelde
banden; een *West-Indische* soort

Cccc

Twee

Onge-
meene
stukken,
van de
Heer
Groen

Twee zeldzame *West-Indische Midas-Ooren*.
 Een Appelbloezeme *Kempbaan*, de fraayste die ik kenne.
 Een dito, wat flauwer van Appelbloesem, dog mede zeer levendig.
 Verscheide gladde zeer vreemde *Trompetten*, byna als de *Arcuze*.
 Grootte diep-ingekepte rosc *Horens*, byna als de *West-Indische Mooren*, agter met verscheide omgeringen.
 Twee *Gumescbe Tooten*.
 Grootte *Ring- of Harris-Horens* met Appelbloesem, en een paar kleene met sterke banden.
 Een paardito, flauw Appelbloesem.
 Een zeer groot, en byzonder fraey, *Italiaans Vloertje*.
 Een paar gladde ronde zeldzame *Spillen*.
 Twee *Verkens-bekken*, en een fraeye *Slek*, die onder Appelbloesem is.
 Een groot *Beddeken* met banden, en een met bedden, die zeldzaam is.
 Twee bruine *West-Indische Kroon-Horens*, en een fraeye geele dito.
 Een kleen zeldzaam *Wentel-naaldje*.
 Ses *Zoompijens* met naaden 'er over, en een met een halven naad.
 Twee paar kleene *Trompetten* met zwarte stippels. Twee zeldzame zwarte *Slekken*.
 Een *West-Indische* geknobbelde *Stormhoed*. Een zeldzame *Beddetyk*. Een groot zeldzaam *Buikje*.
 Twee *West-Indische* geribde *Caskotten*. Een *Staaten-Vlaggetje*. Grootte Appelbloeseme *Moerbeyen*.
 Een paar *Sjankos*. Een fraeye *West-Indische Krul-Horen*. Een zeldzaam groen verkeerd *Herenije*, en meer van die soort.
 Twee zeer grootte graeuwe zeldzame verkeerde *Luyt-Horens*.
 Twee gevlamde kleene dito, dito.
 Een *West-Indische* geel-gevlekte en gedoornde *Snippen-bek*, van de Heer d'Orville.
 Twee a drie gedoornde *Snippenbekken*, by *Rumphins Tab. XXVI. N°. 5.* te zien.
 Twee a drie *Zuyd-Landze Trompetjens*; en een ongemeene van de Heer d'Orville.
 Twee *Neptunus-Schachten*. Een fraeye rosc *Moor*.
 Een gestreepte *Bezoar*. Zeer fraeye gefnede *Coquiljes*.
 Twee zeldzame *Storm-boedjens*. Verscheide fraeye klimmende *Leeuwen*.
 Fraeye *Kempbaanen*.
 Een getakte zeldzame *Knol*.
 Een paar *Jokjens*, of *Wever-Spoeltjens*. Een grootte, en twee kleene *Haspels*.
 Een kleen graeuw *Tootje* met een breeden, en een kleenen band, en nog een diergelyke; en nog twee paar zoo by de

Heeren *Schynvoet* en *Vincent* gezien.
 Verscheide grootte *West-Indische Admiralaals*.

SCHELPE van zyn Ed:

Een ongemeene grootte en fraeye Appelbloeseme *Tour de Bra*.
 Een schoone Goude *Tong*.
 Een grootte zeer fraeye ros-geteckende *Quaker*.
 Twee grootte *Ys-Dubblotten*.
 Een kleen Foeli-bladije, *Isabel* of *Orangie* van verwe, op een rotsje, een ongemeen stuk.
 Een zeldzame bruine *Compas-Schelp*, zonder weerga.
 Een zeer fraey *Citroen-geel Lazarus-Klapje*.
 Een uitmuntende gladde *Tyger-Dubblot*; als de *Griekze A. Dubblot*; dog platter.
 Een ongemeene sterk *Citroen geele Nagel-Schelp* met stompe nagelen; hoedanig eene ook by de Heer *Vincent* is.
 Een drie-dubbele, byna als een *Compas-Schelp*, mede weergadeloos.
 Twee *Peul-Dubblotten*. De grootste *Arke Noachs*, die kenne; en nog een fraeye dito.
 Een zeldzame *Eyken-Houts-Dubblot*, of *Bia Tenimbar*, met fraeye stralen 'er op. Een zeer fraey stuk, een *Cedo Nulli*.

By de Heer *Jacob Elias Schot* hebbe ik A. 1720. deze ongemeene stukken gezien. Als mede van de Heer Schot.
 Een *Orangie Admiraal*, die uit 't *Cabinet* van de Heer d'*Acquet* gekomen, en de eerste is, die hier bekend was. Hy is zeer sterk van Appelbloesem.
 Een paar schoone *Neptunus-Schachten*.
 Een schoone Appelbloeseme *Kempbaan*.
 Een paar *Admiralaals der Guemoe-Horens*, of der *Band-pennen*.
 Verscheide grootte *Kaap-Horens*, en die zeer schoon geteckend.
 Een zeer fraeye grootte *Argus*; en meer andre van die zelve soort.
 Verscheide Appelbloeseme geribde *Tooten*, die ik niet kenne, en niet wete meer gezien te hebben.
 Een *Opper-Admiraal*.
 Een ros-agtig graeuw basterd *Wenteltrapje*, een ongemeen en zeldzaam stuk.
 Zeer fraeye *Nassouwen*.
 Een *Orangie-agtige Kyslen-bry-Hoorn*, of *Sproetje*, zeer fraey, en zeldzaam, ja weergadeloos.
 De graeuwe *West-Indische Moor*.
 Een soort van een langagtig *Stompje*, van agteren als een *Knol*, en met groeven.
 Twee paar *Griffen*.
 Twee *Jokjens*, of *Wevers-Spoeltjens*.
 Een zeldzame schoone en grootte bruinet, met veel witte en fraeye bruine blokken 'er in.
 Een kleen rechte *Goud-Lakenze Hoorn*, byna

byna als een blaauwagtige *Hoender-veder* of *Bruinet*, zeldzaam.
 Een paar zeldzame *Babilonsche Torens*, byna leververwig.
 Fraeje kleene gerakte *Lap-Hoorns*.
 Een leververwige fraeje *Arke-Noachs*.
 Een paar gladde *West-Indische Spillen* met tanden.
 Een of twee schoone *Guineefche Tooten*, zeer fraey.
 Een paar middelbare groote *Spillen*.
 Eenige fraeje *Bultjes*, of *Bucceltjes*, en een met een manneken 'er op.
 Een uitmuntende *Canari* met tanden, fraey gemarmerd.
 Twee paar gevlamde geribde *West-Indische Casketten*; dog 't een paar groot, en uitmuntend fraey.
 Een paar *Isabelle*, of *Orangie Nassawwen*.
 Een paar zeldzame graeuwe verkeerde *Luyt-Hoorns*, of *Vygen*, vry groot, weet niet dat die meer, dan by dezen Heer, en de Heeren *Schynvoet*, *Vincent*, en *Groen* zyn.
 Verscheide verkeerde geele *Hoorns*.
 Witte *Zwitzers-broeken*, met korte doorns.

SCHELLEN van zyn Ed:

Verscheide paaren fraeje *Bacassam-Schellen*.
 Verscheide *Steen-scheden*.
 Twee a drie fraeje gedraeide *Haspels*.
 Eenige *Peuldubletten*.
 De *Straat-Davids-Dublet*.
 Een uitnemende *Orangie Lazarus-Klap*.
 Ettelyke roode *Del Minasche Dubletten* van *D. Adama*, zynde een soort van roode *Pofferkens*.
 Een zeldzaam gekartilcerd *Wafel-Yzer*.
 Een groote Appelbloezeme *Tour de Bra*, en eenige paaren kleene dito.
 Een paar groote *Navel-Dubletten*, zeer zeldzaam met diepe groeven, vallende op *Batavia*.
 Verscheide andre van een soort, die nog wat anders is.
 Een *Orangie* zeer schoone *Foeli-Dublet*, een duim lang, en twee vingers breed.
 Een Appelbloesem en wit gedoornd *St. Jacobs-Schelpje*, als een *Wy-Taschje*, ongemeen, hoedanig een nu de Heer *de la Fallie* in den *Haag* ook bezit, en A^o. 1717. van my onder andre *Dubletten* en *Hoorns* gekogt heeft. Ook heeft 'er de Heer *Seba* een. En (zoo geloove) de Heer *Vincent* een diergelyk.
 Een groote *Tour de Bra*, als de gemeene kleene, of als de *Ternataansche Letter-Schelp*; trekkende wat na den blaauwen.
 Ettelyke schoone *Smirnasche St. Jacobs-Schelpen*, Citroen-geel, en met wit opwerk.

Een paar groote *Compas-Schelpen*; dog geloove dat de Heer *Kiggelaar* de grootste heeft.

Een paar bloed-roode dito.
 Verscheide schoone Goude *Tongen*.
 Veel schoone bonte *Mantels*.
 Ettelyke schoone roode, groote *Orangie*, en andre, ook eenige Citroen-geele *St. Jacobs-Schelpen*.
 De zeldzame witte geribde *Venus-Dublet*.
 Verscheide fraeje *Ys-Dubletten*.

De Heer *Albertus Seba* heeft mede zeer fraeje *Hoorns*, onder welke my voorstaat deze zeldzame stukken A^o. 1720. en 1724. gezien te hebben:

Zeldzame Hoorns van de Heer Seba.

De *Orangie Admiraal* van de Heer *d'Orville* voor 60 gulde ingekogt; dog nu in handen van een ander.

Een *Doeken-Huyfje*, het grootste dat ik wete in *Holland* heel gezien te hebben; een ongemeen fraey stuk. Het is gekomen van de Heer *Cornelis de Bruin*, die beroemde Reiziger, en is weerdig van alle Liefhebbers gezien te werden. Het is ontrent drie hand breedten en, na myne giffing, nog wel zoo lang.

Een paar zeer fraeje gladde *West-Indische Spillen*, hoedanige ook de Heer *Luder* gehad heeft; en eene onvolkomene dito.

Een paar zeer fraeje *Argus-Hoorns*.

Een paar *Kaap-Hoorns*.

Verscheide fraeje *Bedderyken*.

De gladde *Trompet*, of een diergelyke.

Twee a drie *Cameel-Hoorns*.

Verscheide buiten-gemeen-groote *Harts-Hoorns*.

Twee *West-Ind*: groote geele gebandeerde en gespikkelde dito, en een uitmuntende groote daar van.

Een *Ros-agtige* fraeje zeer zware *West-Indische Trompet*.

Verscheide groote fraeje *Slekken*, uit de *Middelandsche Zee*, met tuiten.

Verscheide *West-Indische* zwart-gebandeerde lever-wige *Brandarissen*.

De geele en *Orangie West-Ind*: *Kuypers-Boor*.

De *Opper-Admiraal*, zeer goed, en volkomen.

Verscheide *Guineefche Tooten*, en eene die fraey groot is.

Een paar *Cartageensche Lik-Hoorns*, of *Klip-Hoorns*.

Een fraey *Draken-Hoofdje*.

De zeldzame *Zonne-Hoorn*; zynde uit myn aangehaald goed gekomen.

Eenige *Achaats Hoorns*, of 't blad der Admirals by *Rumpbius* op de *Plaat N°. XXXIV.* by de *Letter K.* te zien.

Een paar *Jokjens*, of *Spoeltjes*.

Veel schoone *Brandarissen*, ook 't wit *Scorpioentje*.
Een uitmuntende (schoone half-zwarte, en witte *Brandaris*.

*SCHELPE*N van zyn Ed:

De groote bleek-roode *Compas-Schelp*.
Een zeer groote Appelbloeseme *St. Jacobs-Schelp* of *Wy-Tas* met doorns, als die welke de Heeren *de la Fallie* en *Schot* mede hebben.

Zeer groote en zeer volkomene *Nagel-Schelpen*, byna al zoo groot, als by de Heeren *Vincent* en *Kiggelaar*.

Versehide roode *Del Minase* Schelpen van *D. Adama*.

Versehide Appelbloezeme groote *Tour de Bra's*, of *Zonnestraalen*.

Een a twee enkel-blaeuwe donkere dito.

Een bleeke Orangie schoon-getakte *Lazarus-klap*, en versehide andre van die zelve verw, en daar onder rechte Orangie.

Versehide *Haanekammen*.

Neptunus Snuifdoos.

Twee fraeje *Neptunus-Schachten*.

Een bastaard-*Cris*.

Versehide fraeje *Konings-Mantels*.

Zeer groote bastaard-*Wafel-Yzers*.

En van de Heer Schaid.

Ao. 1719. Heb deze ongemeene stukken by de Heer *Schaid* gezien.

HOORNS.

Versehide *St. Maloze*, of *Fransche Bel-Hoorns*; die ook in *Guinea* vallen.

Twee groote *West-Indische Spillen* met tanden; dog de eene maar volkomen.

Een schoone *West-Indische* bruine *Toot*, die niet kenne, fraey gemarmeld.

Gracuwe en bruine gladde platte zeldzame *Doyers*.

Een zeldzaam *Midas-Oor* uit *West-Indien*, graeuwagtig, en van binnen Appelbloesem.

Een fraeje Orangie *West-Indische Kroon-Hoorn*, hoedanig eene uitmuntende geele ik ook by de Heer *van Segwaart* vinde. Deze is vry groot, en schoon.

*SCHELPE*N van zyn Ed:

Een groote Appelbloeseme *Tour de Bra*.

Eenige *Smirnase St. Jacobs-Schelpen*, of *Wy-Taschen*, wit, en flaeuw Appelbloesem 'er op.

Eenige Orangie *Dubbljetjes*.

Fraeje Hoorns van de Heer Vincent.

In 't Jaar 1720. zag ik onder het on-eindig getal fraeje Hoorns van de Heer *Vincent*, tot *Haarlem*, deze uitmuntende stukken.

HOORNS.

Twee Orangie *Admirals*,

Een Opper-Admiraal, fraey van groote, en goed.

Twee *Zuydlandsche Trompetjes*.

Een *Jokje*, en twee a drie kleene bastaard-dito.

Een groote en een kleene gevlamde ver-keerde *Luyt-Hoorn*, zeer mooy.

Een paar bruin-gevlamde sluyke zeldzame *Mollen*.

Versehide Appelbloeseme geribde *Dadel-Tootjens*.

Versehide groote *Italiaanze Vloeren*.

Vier *Schaate* Horens.

Drie *Verkens-bekken*.

Twee a drie gladde Hoorns, als *Navel-Horens*, zynde dik en lever-verwig.

Versehide *West-Indische Midas Ooren*.

Een paar *West-Indische* gladde *Spillen* met tanden.

Een paar middelmatige *Nautili*, of *Doeken-Huyffjes*.

Een groote dito, ontrent 10 duimen lang, de witste, fraeyste en grootste, die ik kenne, buiten die van de Heer *Seba*, die wel wat grooter, maar geeler is.

Een *Krab*, die van binnen Orangie is.

Een geele groote klimmende *Leeuw*, en twee kleene dito, als klimmende *Leeuwen*.

Een *Buykje*, of *Bezoar* met een naad in 't midden.

Een a twee fraeje *Schouten by Nacht*.

Vier *Zoompkens* met naden 'er over henen.

Twee a drie zeer groote *Hart-Hoorns* met banden, de grootste ruym een halve voet lang.

Twee gemeene, en twee blaauw-agtige, *Duivels-klaeuwen*.

Drie geele *Tooten*, met geele stippel-banden, en geele vlekken, een soort van *West-Indische* *Admirals*.

Twee a drie *Slekken* met roode tuiten.

Twee zeldzame Horens als *Vliedermuizen*, met 13 a 14 fyne rossie banden; dog de eene wat geeler van banden, en heb een diergelyke, rooder van banden, by de Heer *Schynvoet* gezien, *d'Orangie-vlag* genaamd, en by niemand anders.

Twee a drie dito graeuwe, met een verkerden bek.

Drie a vier gladde Horens, van fatzoen als een kleene *Trompet*.

Een paar verkeerde geele Hoornkens, en nog 1 dito.

Twee *Haspels*.

Twee a drie fraeje *Kaap-Hoorns*.

Drie *Caret-Hoorns*.

Drie a vier *Katwykze* Hoornkens met banden.

De *West-Indische* geele *Kuipers-boor*.

Een paar groote geknobbelde *Trompetten*.

Een zeldzaam kleen Hoornken met drie omwentelingen of kringen agter, dat niet kenne.

Een

- Een paar kleene geel-Hoornkens met een a twee bruine banden.
- Twee Goude *Lakens* met drie banden, ieder byzonder, en zeldzaam.
- Verscheide zeldzame *Dojers* van verscheidene verwen.
- Ook groene gemarmelde dito.
- Een a twee paar diep-ingegroefde kleene Hoornkens.
- Ettelyke zeer fraeje rechte, ook Boeren en wilde groote *Musjyguen*.
- Een a twee *Staten-Vlaggetjes*.
- Twee *Olikoeken* met *Corinthen* met veel Appelbloessem.
- Een *Sproetje*, of de *Kikvorsch*, die van binnen zwart is.
- Een groot schoon *Kemphaantje*, die leververwig, en een Appelbloessem is.
- Een Eyken-houts-*Toot* met een band.
- De witte kort-getakte zeldzame *Switzers-broek*, en zeer fraije kleene *Krut-Horenkens*.
- Eenige grauwe *Mooren*, of *Mistigen*.
- Een zwarte *Moor*, wel een voet lang.
- Drie groote gebandeerde *Mooren*, yder byzonder.
- Verscheide getakte rosse en bruine *Brandarissen* uit *West-Indien*, of uit de *Middelandsche Zee*.
- Een zeer groote *Soldaat*, met de *Visch* 'er in overgekomen, en verscheide kleiner dito.
- Een Appelbloessem *Brandarisje*.
- Het wit *Scorpioentje*; en een zwart.
- Een a twee *Neptunus-Schachten*.
- Een zeldzame grauwe kort-gedronge *Dadel*, als de *Perfaansche* van *Jonson* byna.
- Verscheide fraeje *Bedderyken*.
- Een a twee *Saten-Vlaggetjes*.
- Een groot *Beddeken* met banden; dog die met groote *Dobbelsteenen*, of *Beddekens*, niet.
- Een gefreepde *Bezoar*.
- Een paar groote *Talang*-of *Lap-Horens*, een *Manneken*, en *Wyfken*.
- Een zeer fraeje gevederde kleene zeer donkere *Trompet*.
- Een fraeje *West-Indische* gedoornde *Snippenbek*.
- Twee kleene *Arken Noachs*.
- Eenige groote *Fransche Bel-Hoorns*, en een zeer kleene.
- Vier a vyf *Argus-Horens*, en een vry groot van ooggen, en fraey.
- Drie a vier *Sjanko's*, of *Offer-Hornes*.
- Twee groote *Wervel-Horens*.
- Een *Buykje* met een dikke naad in 't midden.
- Eenige zwartagtige *Harts-Horens* met banden.
- Een uitmuntende schoone groote *Netonkam* of dubbele *Spinnekop*, volkomen van tanden.
- Een dito onvolkomen, en nog 2 paar kleiner, mede volkomen van tanden.
- Verscheide *West-Indische* kleene gedoornde *Lap-Hoorns*, en een a twee met huizen 'er op.
- Een soort van een *Cameel-Hoorn*.
- Twee getakte *Knollen*.
- Een gemeene vry groote dito.
- Een a twee *Ternataansche* zeldzame getakte *Vleermuizen*.
- Groote doorgesneede *Papedo*- of *Paarlemoer-Horens*; en een dito fraey uitgesneden.
- Twee a drie *Zee-Tonnen*.
- Een paar kleene witte, of graeuwagtige *Tootjens* met een breede en een smalle geele band.
- Een heerlyke en groote *Kroon-Horen*, en meer kleene.

S C H E L P E N van zyn Ed.

- Een *Venus-Hartje*, rondom fraey Appelbloessem.
- Een met Purpre stippen.
- Een Citroen-geel, fraey; dog niet te sterk van verw.
- Een zeer grootte volkomene *Nagel-Schelp*.
- Zeer fraeje *Poffers*, of *Quakers*.
- Een paar *Compas-Schelpen*.
- De bloed-roode, en de bleek-roode dito, van ieder een paar.
- Drie donkere zeldzame groote *Zonnestraalen*, of *Tour de Bra's*, enkel blauw.
- Verscheide groote Appelbloezeme *Tour de Bra's*.
- Verscheide heerlyke *Orangie Lazarusklappen*, ook enkele en dubbele *Haanekammen*.
- Vier a vyf Citroen-geele zeldzame *Dubblotten*, of *Steen-bloemen*, hoedanige mede by de Heer *Luder* verkogt zyn.
- Twee *Criffen*, eengroote, en een kleene.
- Verscheide *Peul-Dubblotten*.
- De rechte *Steen-schede* nog in de *Steen* stekende.
- Twee ongemeene, en twee gemeene *Straat-Davids-Dubblotten*.
- Een fraey paar *Straat-Davids-Dubblotten*.
- Twee a drie goede Goude *Tongen*.
- Een witte *Tong*.
- Een in een gedrongen Citroen-geele *Nagel-Schelp* met stompe nagelen.
- Een dito, met wat Appelbloessem, zeer fraey.
- Een zeer groote, en zeer volmaakte *Nagel-Dubblot*.
- Twee kleene *Rots-Dubblotteu*.
- Een gedoornd *Wy-Tasje* wit en zwart, rood-agtig van verwe.
- Een a twee soorten *Ambonsche*, byna als de *Cartageensche*.
- Verscheide schoone bonte *Mantels*, en een groote *St. Jacobs-Schelpen*.

Een zeer groote gedoornde volmaakte *Holfer*, of *Flam-Dubbllet*, veel grooter als de myne.

Drie fraeje roode *St. Jacobs-Schelpen*, met witte ruitjes.

Een fraeje sterk-roode, matig-groote, dito.

Een kleene Orangie *St. Jacobs-Schelp*.

De groote geribde *Venus-Dubbllet*.

Vercheide fraeje *Messels*.

Een Appelbloezem-agtige *Foelie-Dubbllet*, die mooy is.

Mitsgaders veel andre heerlyke stukken, die my, door de groote menigte van alles, ontschoten zyn, alzoo die maar onthouden, en niet aangetekend heb.

Als ook byzonder van de Heer Auditeur de la Fallie. By de Heer Auditeur de la Fallie, in den Haag, heb Ao. 1718. een groote Schat van fraeje en zeldzame Hoorns gezien, waar van my deze in 't gehugen nog hangen.

H O O R N S.

Twee zeer fraeje *Opper-Admiraals*, yder byzonder van verw en teekening; dog de eene fraejer, als de andre.

Een zeer zeldzaame Hoorn, by zyn wel Ed: *Cedo Nulli* genaamd, van groote byna als een Orangie *Admiraal*; dog korter in een gedrongen, en wat dikker, hebbende kleene geele, witte, en bruin-agtige bandjens ketens-wyze over de geheele Hoorn, die my zeer zeldzaam, en fraey, voorkwam, zynde een ongemeen stuk, dat niemand anders bezit.

Een Orangie *Admiraal*, welke ik niet gezien heb, maar die zyn Ed: (zoo my bericht is) naderhand bekomen heeft.

Twee zeer fraeje *Wentel-trappen*, en nog een bastaard zoort.

Vercheide gestrepte zeldzame *Bezoars*, of *Beddekens*.

Een fraeje zwarte *Schout-by Nacht*.

Een zeer fraey gemarmerde *Arke Noachs*.

Veel vreemde my onbekende Hoorns uit de *Middelandsche Zee*, of *West-Indien*, die zyn wel Ed: zeide uit het *Oosten* bekomen te hebben.

Veel roode *Meirkens*.

Veel ongemeene Appelbloessene *Slekken*.

Ongemeene Citroen-geele en fraeje ()ranje *Schelpen*, nevens heerlyke *Lazarusklappen*.

Het gedoornd *Wy-Tasje*.

En van de Schelpen staat my nog een ongemeene *Bia Tenimbar*, of anders de *Eyken-bouts-Dubbllet* voor, die vry groot, en met twee a drie zwarte dwars-banden; maar beneden aan den buiten-zoom met een fraeje hoog-Orangie band, wel een pink breed, geteekend is, en die pas 'er wat van 'er nog een heeft; dog die daar

wat smaller, en nog van een agter-kant voorzien is. Zynde een wonderlyk fraey en weergadeloos stuk; hoewel de Heer Groen een diergelyk heeft; dog die dat schoon Appelbloessem niet heeft.

De groote, en onnoemelyke meenigte van fraeijgheden, die dezen Heer bezit, is oorzaak, dat my veel andre Hoorns en Schelpen ontschoten zyn.

In 't Jaar 1718, zag onder de Hoorns en Schelpen van de Heer *François Kiggelaar*, een ongemeen groot Liefhebber, en naeuwkeurig kenner van de zelve, deze ongemeene stukken.

Een heerlyke zoort van groote zeldzame *Doyers*, van gedaante als een plat *Moorsch Tulbandje*, die wat Petool-agtig zyn, een ongemeenschoon groen stuk.

De groote zeldzame gevlamde, en geknobblde *Triton*, of *Trompet*.

De *Slak* met een verkeerde bek, die nu in handen van de Heer *van Segwaart* is. Verscheide andre fraeje zeer zeldzame zwart-geteekende *Pekken*, byna als de *Batavische Alikruiken*.

Een zoort van zeer lange *Zoompjens*, zynde fyn-geribd, nog wel eens zoo groot, met een breede Lip, als de *Midas-Ooren*, uit de *Middelandsche Zee*.

Een schoone zeer groote *Verkens-bek*.

Een dito, dito met een groote steert.

Twee groote *Neptunus-Schachten*; de eene recht, (nu by de Heer *van Segwaart*,) en d'andre wat krom, en met een bocht.

Een paar glatte getande *West-Indische Spil*, en ook nog een paar grooter zoort, zondertanden. De eerste komt in *Bonannus* voor, en is by de Heer *Luder* ook verkogt; dog de grooter zoort komt in *Bonannus* niet voor, deze bezit nu de Heer *van Segwaart*.

Twee *Jokjens* of *Spoeltjes*, die de Heer *van Segwaart* nu ook heeft.

Twee *Vice-Admiraals*.

Twee Hoorns als *Babilonsche Torens* van lengte; dog glad, met kleene bruine vlekken op een graeuwen grond, en byna als een zoort van dunne *Trompetten*.

Verscheide zeldzame *Arken Noachs*.

Een Orangie *Admiraal*.

De *Guinesche Toot*, verscheidene van dien. Een fraeje *Harts-Hoorn* met banden, en nog een goede.

Verscheide *West-Indische* fraeje *Harts-Hoorns*.

Een a twee groote *Italiaansche Vloeren*.

Een Hoorn byna als de klimmende *Leeuw*, dog kleener.

De gedraaide *Haspel*.

Verscheide *Krul-Hoorns* uit het *Wester*, of uit

Die van de Heer Kiggelaar

- of uit de *Middelandsche Zee*, en ook eenige met zwarte takken.
- Verscheide ongemeene *Vliegen scheetjens*, ook groote *Vliegen-scheetjens*, en groote *Vloeyen-scheetjens*; dog anders als onze groote van de *Schilpads-Eylanden*.
- Een paar kleene gladdes *West-Indische* zeldzame *Storm-hoedjens*, of uit de *Middelandsche Zee*.
- Een weergadeloos *Blaasje* met een schoonen spier-witten dwars-band, een stroo breed, staande tusschen twee fyne zwarte banden.
- De appelbloezeme *Carikol*, of *Slek*, uit de *Middelandsche Zee*, nu by de Heer van *Segwaart*.
- Een zeldzame dikke korte stompe *Trompet*.
- Een *Schout-by Nacht*, en een dito leververwig.
- Een fraeye dito, die zwart is.
- Verscheide *West-Indische Tooten*.
- Twee *Guineische Tooten*.
- Een schoone *West-Indische Kroon-Hoorn*.
- Een dito, dito *Orangie*, dito zeer fraey.
- Een paar gestrepte *Bezoars*, of *Beddekens*.
- Verscheide fraeye *Beddeteyken* met knobels, enz.
- Verscheide verkeerde grauwe *Hoorns*, of *Luyt-Hoorns*.
- Een Appelbloessem geribd *Tootje*.
- Twee *Camel Hoorns*.
- Twee langwerpige *Zuidlanders*, als basterd-Pauskroonen van spik keling; zeer fraey.
- Een schoon *Doeken-buysje*.
- De grauwe *Moor*.
- Een violet *Quallebakje*.
- Een schoone groote *Kempbaan*, met een vinger, zynde leververwig.
- Een paar fraeye gevlamde *Tepel-bakken*, nu by de Heer van *Segwaart*.
- Verscheide geribde *West-Indische Gasketten*.
- Verscheide *Midas-Ooven* uit de *Middelandsche Zee*.
- Een paar kleene Appelbloesme, die nu de Heer van *Segwaart* heeft.
- Verscheide fraeye *Carakollen*, anders dan de vorige.
- Een paar *Tyger-Slekken*; en een paar zeldzame groote groene en zwart-gebandede dito anders *Koe-oogen-Slekken* genaamd. Nu in handen van de van *Segwaart*.
- Fraeye *Bandasche* kleene witte *Krul-Hoorns* met zwarte takken.
- Een paar fraeye *Fransche Bel-Horenkens*.
- Een paar dito, dito fyne gestrepte, zeer mooy.
- Een paar *Wy-Tassen*.
- Een groote witte *Spil*.
- Twee witte kleene kort-getakte *Switzersbroeken*.
- Twee grooter voor getakte dito.
- Verscheide verkeerde geele *Hoorns*.
- Een paar lanwerpige *Carwykze Tollen*, nu by de Heer van *Segwaart*.

SCHELPE N van zyn Ed.

- Een zeer groote schoone *Is Dubblet*, de grootste, en fraeyste, die ik kenne, nu in handen van de Heer van *Segwaart*.
- Een groote *Compas-Schelp*, zonder weerga.
- De bloed-roode dito.
- De bleek-roode dito.
- Een paar zeldzame ingekorvene *Stots-kappen*, die op elkanderen paaren.
- Twee *Smirnasche St. Jacobs-Schelpen*, Citroen-geel, en wit.
- Een kleene Appelbloezeme groote *Tour de Era*.
- Een geel-agtig *Venus-Hartje*.
- Een Appelbloessem dito.
- Een fraeye *Orangie Lazarus-klap*, op een Klipje. Nu in handen van de Heer van *Segwaart*.
- Eenige fraeye *Haanen-kammen*, en een vier dubble. Nu in handen van den evengemelde Heer.
- Een fraeye bruine bonte en witte *Bontemantel*.
- Een paar zeer groote *Nagelschelpen*, volkomen van nagelen, en een Citroen-geele, te zamen, nu by de Heer van *Segwaart*.
- Twee *Dubbletten*, eveneens als de *Cartageenze*.
- Twee *Boom-Dubbletten*.
- Twee *Crispin*.
- Een zeer groote bruine gemarmerde *Poffers*, nu by de Heer van *Segwaart*.
- Een a twee groote, en meer andre *Mossels*, die fraey zyn.
- De witte geribde *Venus-Dubblet*.
- Die *Cabinetten* van dezen Heer zyn in Juny 1723. in den *Hage* verkogt; en 't verdre kan men in die *Catalogus* zien.

De Heer *Segveld* in 's *Gravenhage* bezit mede zeer fraeye en ongemeene stukken, die by geen andre Liefhebbers zyn. Van zyne fraeye *Hoorns* heb ik nog deze onthouden, A^o. 1718. en 1720. gezien te hebben.

En van de Heer *Segveld*.

Een *Hoorn*, als een *Knol* met een tuyt, zynde wit, en agter drie a vier in gegroefde kringen hebbende.

Een *Citroen-geel Stampje* van *Curacao*, met twee a drie omgieringen met takken. Dit zag nergens meer.

Een dito, dito grooter *Hoorn*, die niet kenne, ook van daar. Deze heeft ook niemand anders.

Verſcheide *Kensphaaren* lever-verwige, en een zeer fraeje, die Appelbloeffem, en de kleinſte van de drie is, die ik kenne.

Een Appelbloeffeme getakte kleene *Lap-Hoorn*; dog zonder lap 'er aan.

Twee zeldzame Hoorns met ſnuiten, by na als den Admiraal van *Ozza*, lever-verwig, zynde een zoort van *Trompetten*.

Een paar zeldzame korte witte *Switzersbroeken*, uit de *Middelandsche Zee*.

Twee kleene witte zwart-getakte *Krukhorens*.

Twee dito, veel bruiner, dito van grond.

Twee groote kort in een gedronge zwarte breede *Mooren*; hoedanige nergens gezien heb.

Drie a vier *Arguinze Tepel-bakken*.

Drie a vier andre dito, rond, bruin, en kleinere, en drie a vier nog kleinere dito.

Twee lichte geribde *Wes-Indische Casketten*.

Twee wat zwaarder, dito.

Een paar zeer kleene *Ambonſche* dito, met netjens.

Twee roode geribde *Arguinze Tootjens*.

Twee geele verkeerde Hoorns.

Twee paar *Criffen*.

Een Appelbloezeme *Zwitzerbroek*.

Een dito, Stompje.

Een geel dito.

Vier *Fransche Bel-Hoorns*, zeer fraey.

Twee groote *Italiaanſche* roode *Vloerkens*.

Een paar bruine klimmende *Leeuwen*.

Drie geele kleene dito.

Twee groote dito, met groote druppels.

Een *Neptunus-Schacht*.

Een groote zwarte *Moor* met eene band, de grootſte, en beste, die oit gezien heb, zynde vry langer als een ſpan, en vry dik.

Twee groote *Trompetten*.

Een violette *Slek*, die niemand meer heeft; dog twyffel, of ik die ook by de Heer *Schoot* gezien hebbe.

Een a twee zeldzame *Luyt-Hoorns*.

Twee paar groote *Wes-Indiſche* geele *Kuipers-booren*.

Twee geknobbelde *Beddetyken*.

Een paar geknobbelde graeuwe *Lap-hoorns*.

Een zeldzame groote gekartelde *Doyer*.

Een zeer klein *Wes-Indiſch Storm-boedje*, of *Casketje*.

Een zeldzame platte *Rudolfus*, of *Wydomonder*, een zoort van *Beddetyken*.

Een zeldzame *Mufyq-Hoorn* zonder *Mufyq-nooten*.

S C H E L P E N.

Smirnaſche St. Jacobs Schelpen, vier paar.

Verſcheide geele Orangie, en ook witte, dikke *Filoozen*, of kleine *Poffertjes* van *Curacao*, die by niemand gezien heb.

Een groote fraeje Purper-agtige *Moffel*.

Twee *Criffen*.

Een paar diep-ingekorvene *Dubblotten* even eens als twee parende *Sors-kapje*, zeldzaam, en heb die alleen ook by de Heer *Kiggelaar* gezien.

Drie roode Schelpen van *D. Adama*, van *Del Mina*.

Een groote *Compas-Schelp*.

Agt *Haadkammen* by een, en nog twee a drie andre.

Een ſchoone licht-Purpre *St. Jacobs-Schelp*.

Een zeldzame *Lazarus-klap* zonder takken.

My ſtaat voor A^o. 1718. by de Heer *Jacob Bert* in den *Haag*, woonende in de *Wagen-ſtraat*, deze fraeje ſtukken gezien te hebben.

Van de Heer Bart.

H O O R N S.

Een paar groote zwarte *Mearen*.

Een uitnemend-groote, dog wat geſchonde, *Bruinet*.

Twee minder dito.

Een paar witte zeldzame *Spillen*, die noit by iemand anders zag. Zy waren van de Heer *Fagel* gekomen; dog A^o. 1720. vond die niet meer by zyn E.

Een zeldzame Appelbloeffeme *Slek*.

Een zeer ſchoone volkomene *Naffanwer*.

Een paar graeuwe zeldzame *Tooten*; als *Harts-Hoorns*.

De Heer *de la Fallie* tot *Delft*, heeft zekerlyk een zeer fraey Cabinet met *Hoornkens*; dog wat dien Heer bezit, weet ik niet, dan alleen dat ik weet dat zyn Ed. deze ſtukken, waar van eenige gezien heb, heeft.

Zeldzame Hoorns van de Heer de la Fallie tot Delft.

H O O R N S.

Een *Wentel-trap*. Dit is my van andre zoo bericht.

Een *Opper-Admiraal*, by my A^o. 1717. gekogt.

S C H E L P E N.

Een zeer zeldzame en ongemeen fraeje *Konings-mantel*.

Een donker-blaeuwe groote *Tour de Bra.*

Een zeer fraeje Citroen-geele *Dubblot*, uit de *Middelandsche Zee*, dieniet kenne, welke drie ſtukken gezien heb.

Van de ongemeene ſtukken, die de Heer *Bloem* tot *Rotterdam* bezit, komen my deze te binnen.

Die van de Heer Bloem.

H O O R N S.

Een ſchoone getakte *Switzersbroek*.

Een

LIEFHEBBERS VAN DE ZEE-HORENKENS. 573

Een geribd Appelbloesem fraey *Tootje*, anders de *Dadel-Toot* genaamd.
 Twee fraeye zwart en wit-gemarmerde *Kruiken*, wat grooter als myn *Zuydlanders*, en in *Bonannus* te vinden, N°. 220.
 Een groote getakte *West-Indische Snippenbek*.
 Drie *Franfche Bel-hoorns*.
 Een groote Kikvorfch met verscheide bruine banden op een witte grond.
 Een paar *West-Indische Hoorns*, als Spel-lewerks-kuffens met witte banden van vlekskens.
 Een paar *West-Indische fraeye Tootjens*.
 Een paar *Caiwykze Tollen*.
 Een grauwe *Rudolfus* met een witten band, en van binnen Orangie.
 Een dito zonder band, van binnen wit.
 Een paar wittekleene lange *Tepelbakjes* van *Curacao*.
 Een paar bruine kleene dito.
 Een zeldzame witte *Westerze Krul-Hoorn* met takken, zonder krullen.
 Een groote dito, zynde dik en zonder eenige takken, byna als die van de Hr. *Wybers* uit het roode *Meir*.
 Een a twee zeer zeldzame *Alikruiken*, of *Slekke-Hoorns*.
 Eenige zwarte *Mooren* met banden, en een zeer fraeye, schoon van band.
 Twee a drie kleene grauwe *Mooren*.
 Een zeer groote *Tepel-bak*.

S C H E L P E N.

Een groote *Haanekam*.
 Een zeldzame grauwe weergadelooze *Bult-Dublet*.
 Een volkomene Appelbloezeme Krab met pooten; Een ongemeen stuk, en verscheide andre, welke ik voorby gae.
 Een gebucchelde dito, als een *Kemphaantje*.
 Twee zeer groote *Ham-Dubletten* van *Curacao*.

Die van De Heer van Segwaart bezit in zyn uitnemend fraey Cabinet deze zeldzame stukken, zoo verre het my heugd die gezien te hebben.

H O O R N S.

Vier *Olie-Hoorns* met roffe banden.
 Twee zeer groote dito, met breede ribben, ongemeen.
 Een paar kleene, en nog drie paar groote *Caret-hoorns*, waar onder zeer fraeye.
 Een paar zeer moye *Bagynen-drollen*, of *Tollen*.
 Twee groote zeldzame geribde *Spillen*, ongemeen fraey.
 Een paar groote geknobbelde dito.
 Zeer groote bonte Knobbel-Hoorns.
 Twee zeer groote, en vier kleene *Napjens*.

III. DEEL.

Een flaeuw-geribde moye groote *Spil*.
 Een zeldzaam paar *Tygens*, als *Vloeyfcheeten*.
 Een groote getakte *West-Indische Snippenbek*; en drie bonte gebandeerde dito.
 Twee paar groote Orangie *Bruinetten*.
 Vier Kraal *Nautuli*, of Kraal *Doeken-huyfjens*, matig groot.
 Een paar groote *Doeken-huyfjens*.
 Een paar gemeene fraeye dito, en neg twee paar kleener zeer fraeye.
 Twee paar *Franfche Bel-borens*.
 Vier kleene *Spaanfche Horenkens*.
 Een glad *West-Indisch Midas-oor*.
 Een groot *Zoompje* met een naad 'er over; en nog ettelijke andre zoo.
 Drie enkele *West-Indische Casketten*, yder byzonder.
 Een ongemeene groote gedoornde *Bedde-tyk*, de grootfte die kenne, en meer andre.
 Vyf a zes gestreepte *Bezoars*, en eenige van verscheide gronden en vlammen.
 Zes *Katwykze Tollen*, en nog twee grooter soort.
 Een groote bruine *Doggersandze Hoorn* met veel *Wormen* 'er op.
 Een ongemeene groote *Marl-priem*.
Negenderley Zee-Appels, en daar onder een paar *Tulbanden*.
 Een paar Orangie gebandeerde *Dadels*, weergadeloos.
 Een rechte blaeuwe *Limoen-doorn*.
 Een zeer groote bastaard-*Wentel-trap*.
 Een paar witte geknobbelde *Lap-boorns*.
 Twee *Duiuels-klaauwtjes*, met drie vingertjes 'er aan.
 Een paar flaeuw-Appelbloeseme *Kemphaanen*.
 Twee *Naalden* met witte druppels.
 Een paar roode kleene *West-Indische dubbel-getakte Lap-boorns*.
 Een paar gele dito, dito enkel getakte, dito met een wit-agtige band boven by de knobbls; en nog vier andre dito.
 Een zeldzame gespikkelde *Lap-boorn*, by *Rumphius* Tab. XXXVII. N°. 3. te zien; en deze heeft de Heer *Groen* ook.
 Een witte en Appelbloeseme *Kemphaan*.
 Drie leververwige ditoos.
 Een paar kleene ditoos.
 Twee groote *Vleermuizen*, of wilde *Muyscquen*; roode.
 Een geel gedrukte *Doyer*.
 Een ongemeene fraeye *Arguinze Krul-boorn* zonder krullen; dog met sterke Appelbloeseme baaren, of scherven over dwars, en met veel banden en ribben 'er over henen. Een zeer zeldzaam stuk.
 Een kleen wit en zwart getakt *Krul-horentje*.
 Drie Orangie *Podagra's*.
 Een ongemeene *Tepel-bak* met drie over-

- langze breede banden, weergadeloos.
 Verscheide gemarmerde wit, en roffe ditoos.
 Een kleene *West-Indische* dito zonder tepel, en van de lange soort van *Curacao*.
 Een paar groote dito.
 Een paar *Argus-boorns* met breede bruine banden, en met een witte dito.
 Verscheide andre fraeje ditoos.
 Een paar groote roode *Italiaanfche Vloer-tjens*.
 Eenige paaren roode gespikkelde *Wolk-jens*, of *Achaate-bakjens*.
Sipmans-hoorn, of de Appelbloezeme *Dadel-toot*.
 Een *Achaate Hoorn*, by *Rumphius Tab. XXXII.* by Letter K. te zien.
 Een paar zeldzame *Boter-weggen*, *Harts-boorns* met groote stippels gebandeerd.
 Een kleene *Leeuwen-toot*.
 Een paar zeer zeldzaam gemarmerde ditoos.
 Vier fraeje *Guineefche Tooten*, waar onder drie groote.
 Een paar zeldzame geele *Voet-borens*.
 Twee paar zwarte, en een lever-verwige *Zee-ton*.
 De *Curassauze Wolk-toot*.
 Een groene *Kaas* met drie banden.
 Een paar *West-Indische* zwarte *Pauwkroonen*, zynde een soort van groote dikke *Tuyten*.
 Een paar kleene witte geknobbelde *Hoorns*, met eene rey knobbels, en byna als *Moortjes*.
 Een paar zeldzame zeer groote *Lobben* zonder takken, *Draken-steerten* genaamd.
 Twee ongemeene schoone *West-Indische* *Orangie Kroonboorns*, en eenige andre.
 Drie paar zwarte, en Appelbloeseme zeldzame *Doyers*, of *Maan-borens*, gemarmerd.
 Een groote schoone gemarmerde *Vyg*, en nog eenige andre.
 Een paar lingze of verkerde *Horens*.
 Twee kleene geribde *West-Indische* *Cafketten*.
 Twee groote *West-Indische* *Admiraals*.
 Een soort van geele *Tooten*.
 Een paar groote *Soldaaten*.
 Een paar kleene, dog zeldzame dito.
 Een paar witte *Zwitsers-broeken*.
 Eenige zeldzame *Zuydlandze Trompetjes*.
 Een ongemeene schoone zwarte getakte witte *Brandaris*, en nog zoo een dito wat minder.
 Een paar *Rievier Paus-kroonen*, en drie gedoornde *Rievier-Alikruikken*.
 Vier *Citroen-geele* ongemeene *Knollen*, de eene diep-geribd.
 Een groote geknobbelde *Lap-boren*, en twee dito met bulden, en zes vingers.
 Een paar groote en een paar kleene *Verkens-bekken*.
 Een paar *Turks Papier*, en een paar zeer kleene dito, zeer zeldzaam.
 Een groote geribde *Olie-hoorn* met witte druppels.
 Twee *Opper-Admiraals*; de eene zeer goed.
 Een *Onder-Admiraal*, mede zeer goed.
 Een *Orangie Admiraal*, die goed is.
 Twee *Omaze Admiraals*, vallende op 't Eiland *Oma*, en waar van 'er de Heer *Schynvoet* een heeft.
 Een *Vice-Admiraal*.
 Vyf paar zeer fraeje *Kaaphoorns* waar onder twee paar ongemene.
 Een ongemeene groote *Musycq-boorn*.
 Een schoone *Oliekoek* met *Rozynen*.
 Een *Vice-Admiraal*, en een bastaard dito.
 Veel *Arguinze Kyul-Horens*.
 Vyf *Ciperze Katjens*.
 Drie grauwe gellepene *Kroon-borens*.
 Een paar zeer zeldzame kleene groen-gevekte *Kroon-borens*, die zyn Ed.; en ik, alleen bezitten.
 Een paar gevlamde bruin en geele *Tepelbakken*.
 Een paar *Jokjens*, of *Wevers-spuelkens*.
 Een *Neptunus-Selacht*.
 Een wonderlyk fraey uitgewerkt en doorlugtig paar *Disfel boornkens* A°. 1723. eerst uit *Indien* gekomen, onder de naam van *Wentel-trappen*.
 Een witte zeer dikke *Moerbey hoorn*.
 Een paar zeldzame gladde *snippe-bekken* met tanden; welkers weergac by de Heer *Luder* ook verkogt zyn.
 Een geknobbelde *Orangie Wydmonder*.
 Een paar *Koefen-oogen-Slekken*.
 Een *Caracol*, die onder Appelbloesem is.
 Een paar *Tyger-slekken*.
 Ettelyke dikke *Post-boren-slekken*.
 Drie *Cameel-borens*.
 Een paar gemarmerde getakte *Zwitsers-broeken*, byna als *Stompjens*.
 Een grauwe *Slek*, met een verkerden bek.
 Een ongemeene kort-gedrongen *Kroon-boorn*, even eens als een *Harts-hoorn*, met een smalle band voor, en in 't midden, en met een fyn netje over 't geheel lyf.
 Een zeldzame roffe *Vloeyen-scheet*.
 Een ongemeen schoon paar blaauwe *Wolkjes*, of *Achaate Kakjes* wonderlyk fraey.
 Vier *Offer-Horens*, of *Sjanko's*.
 Schelpen of *Dubblotten* van zyn Ed:
 Een paar *Haspels*.
 Een ongemeene schoone bruine groote *Poffer*.
 Een weergadelooze vry groote *Orangie Nagel-schelp*, kort en stomp van nagels.
 Twee paar *Adema* *Dubblotten*.
 Een *Orangie Nagel-Dubblot* zonder nagels; dog sterk van *Orangie*.
 Een Appelbloeseme stompe dito, zeer heerlyk.

- Een paar kleene zeldzame gladde *Noachs-schelpen*, en de nog zeldzamer gladde dito.
- Drie witte bastaard *Arken*, en twee paar bruine *Arken-Noachs*.
- Een ongemeen paar zeer volmaakte groote witte *Nagel-schelpen*.
- Een Citroen-geele dito.
- Een ongemeene Purper *Foeli-Dubblen*.
- Een paar kleene *Compas-schelpen*.
- Een paar witte kleene *St. Jacobs-schelpen*.
- Een paar zeer groote dito.
- Drie a vier ros-gemarmerde dito.
- Een paar bleeke peerfche Dubblen.
- Een groot wit plat *Wafel-Yzer* vol ribben, hoe langer hoe meer vermindere; zeer zeldzaam, en my onbekend.
- Een paar groote *Rafpen*.
- De zeldzame geribde *Venus-Dubblen*.
- Ettelyke schoone *Bontemantels*, een paar *Kraal-Dubblen*, en ook fraeye *Koningsmantels*.
- Een zeldzame Dubblen alseen *Wafel-Yzer* vol kringen, aan de ene kant geboord.
- Een zeer groot *Laurier* blad.
- Een ongemeene *Venus-Dubblen* zonder tanden.
- Een paar groote blaauwe en witte *Tour de Bra's*.
- Een blaauwe dito.
- Een paar Appelbloezeme dito.
- Een schoone groote Goude *Tong*.
- Een spier-witte dito.
- Een ongemeen schoon Appelbloesem *Hammeken*, of *Roos-dubblen*.
- Een paar geribde Orangie *St. Jacobs-schelpen* of *Konings-mantels*.
- Een *hierlandze Mossel* met een *Lazarus-klap*.
- Een groot *Malolis-oor*, met een *Peerl*.
- Twee paar *Westerfche lange Mosselen*.
- Twee paar dito, geslepene dito.
- Een groote en kleene *Cris*.
- Kleene zeer moye *Mosselen*.
- Een purpre *Lazarus-klap*.
- Een groote geele *Nagel-schelp*.
- Een a twee paar groote Zilver *Tafelborden*, een soort van groote *Paarlemoer-schelpen*.
- Een buiten-gemeene groote gemarmerde *Poffer*.
- Een geslepe grauwe *Noordze* dito.
- Een Orangie *Lazarus-klap* op een *Klipje*.
- Twee dito, met witte doorns, ongemeen fraey, en zeer veel andre van die soort, die uitsteeken.
- Een drie-dubblen dito, op *Coraal-steen* gegroeid.
- Een kleen zeer wit en zeer fyn-gedoornd *Lazarus-klapje*, zeer fraey.
- De schoonste, grootste en witste *Ys-Dubblen*, die kenne; en nog eene half zoo groot, en wat geeler.
- Vyf *Haanen-kammen*.
- Twee *Crisfen*.
- Vyf *Ambonze* platte *Letter-schelpen*, of *Hermans-Dubblen*.
- Een Purper gellipt *Venus-bartje* zonder tanden, en beneden Purper.
- Een ongemeene fraeye Purper en wit gemarmerde *Bacassam-schelp*.
- Een dito, dito blaauw, wit gemarmerde dito.
- Een *Carthageenze* ongemeene Dubblen.
- Een paar *Booren-boon-Dubblen*.
- Een *Vyg* Dubblen; van my gekomen; en van welke ik 'er nog een paar hebbe.
- Een ongemeene *Poffer* als de *Griekze A. Dubblen*, met een zeer breede blaauwe en een witte band. Een weergadeloos stuk.
- Een dito slaauw gemarmerde, dog platter.
- Een geele kleene *Lip-Dubblen*.
- Een bruin-overlangs-gestreepte Dubblen, even eens als de *Griekze A. Dubblen*, zeer fraey.
- Een groote zeer gladde witte *Forcelyne Poffer*, ongemeen.
- Een paar roffe *Ambonze Mosselen*.
- Een paar andre dito.
- Vier kleene roode zeldzame *Mosselkens*, zeer veel ongemeene *hierlandze* fraeye *Mosselen*.

De Heer *Carel Burchard Voet* bezit mede veel fraeye *Hoornen*, van welke my deze te binnen komen: Van de Heer Voet.

H O O R N S.

- De rechte *Oppen-Admiraal*, kleen; dog zeer helder en reyn.
- Een paar ongemeene schoone gemarmerde *Vygen*.
- Twee *Caret-Horens*.
- De kleene *Neptunus-schacht*.
- De zeldzame zwart-gebandeerde *Slek van Cadix*.
- Een paar kleene onbekende *Wyndonders*, met twee reyn knobbels.
- Een paar witte zeldzame *Schildpads-steerten*.
- Een *Caap-boorn*.
- Een paar kleene fraeye witte *Kruul-boornkens* met zwarte takken.
- Een paar kleene *Curaçaoze Tepelbakken*, byna zonder tepel.
- Een gladde dito zonder tepel.
- Een paar *Argus-boorns*, en een paar kleene dito, een vinger lang.
- Een kleen weergadeloos *Tootje*, byna als een *Cypres Katje*, met twee witte banden.
- Een paar zeldzame geele *Kuypers-booren*.
- Een paar dito, dito *Dadels-gewyze*, en lang.
- Een grauwe *Zee-ton*.
- Een ongemeen ros en wit-gevlamde *Tepelbak*

bak met twee breede roffe banden, en weergadelooze fraeye Hoorn.
 Een witaagtig *Harpje*.
 Eenige *Arguinze witte Pau-kroonen*.
 Een *Groenlanze Hoorn* met een groene breedte ronde Lip, zeer zeldzaam, en wat na een *Doggerzandze Knol-boorn* trek-kende.
 Twee kleene fraeye *Verkens-snuuten*.
 Een zeldzame *Arguinze bastaard-Krul-boorn* zonder takken, wat Orangie.
 Een paar *Oost-Indische* ditoos.
 Een *West-Indisch* zeldzaam *Tootje*.
 Een groote *West-Indische* gedoornde *Snippe-bek*.
 Zes kleene ditoos.
 Een witte *Vyg* of *Luyt*, ongemeen.
 Een paar *Spaansche Hoogsteerten*, van *Cadix*.
 Een groote bleek-geele geknobbelde *Beddetyk* met roffe banden.
 Een groen *Kaasje* met een breedden helder witten band in 't midden.
 Twee paar witte *Arguinze Trommelschroeven*.
 Een *Olie-koek* met *Corinthen*.
 Een bastaard-dito.
 Een paar fraeye *Kroonborens*.
 Een *Fransche Bel-boorn*.
 Vier Orangie *Arguinze Krul-borens*.
 Vier witte getakte ditoos.
 Twee *West-Indische* zeer kleene en ongenette *Casketjes*; zeer fraey.
 Een paar dito, dito, dito met gebergten geteckend. Zeer zeldzaam, en noit meer by my gezien.
 Twee paar zeer fraeye *Agate Tooten*.
 Een paar *Kraal-Nautuli*, kleene, ontrent een vinger lang.
 Een paar *Musycq-borens*.
 Een paar plat-gebucchelde zeldzame *Zoutkorls* met veel fraeye oogjens.
 Een paar zwarte gladde *Brandarissen*.
 Een paar bruine *Arguinze Naalden*.
 Een paar geslepen *Midas-ooren*.
 Een paar gladde bruine *Zuidlandze Trompetjens*.
 Twee kleene witte *Midas-ooren*.
 Een fraeye kleene *Arke Noachs*.
 Een paar *West-Indische* geribde *Casketten*.
 Een paar kleene geribde en overlans gevlamde *Casketten*, blaeuwagtig van verwe.
 Een paar zeldzame geribde *Westerze Voetborens*, byna als de *Venus- of Voet-boorn* met hair.
 Vier zwarte *Mooren*.
 Een paar *Purpura's*, van *Cadix*, zonder doornen.
 Een paar blaeuwe kleene gevlamde *Casketten*.
 Zeer kleene bruine *Rudolfus-borens*.
 Een groote *Musycq* Hoorn, en nog vier kleene dito.
 Een paar platte *Wyamonders*, een *West-*

Indische Hoorn, zeldzaam.
 Vier *Spaansche Purpura's*.
 Twee *Maan-borens*.
 Vier *Doggerzandze Knol-borens*.
 Een Hoorn, *Turks Papier* genaamd.
 Een kleene dito *Arabisch Papier*, weergadeloos, en noit meer by my gezien. Hy is van 't zelve fatzoen in 't kleen, als de groote van 't *Turks Papier*, dog nog een weinig anders, en zeer fraey met 6 a 7 reyen blokjens, byna als de *Guineeze Toot*, zwart en wit geteckend tegen malkanderen, verciert. Hebbe noit de weergae gezien; de zelve is ontrent een halve pink lang, en zeer glad en helder van grond, en teekening.
 Een gclagtige of graeuw-geele *West-Indische Tepel-bak* met een tepel, en ydele bruine vlammen. Een zeldzaam stuk.
 Een ongemeene zeldzame *Patrys* met verscheide dubbele banden; en ook zoo een bruine dito, beide ongemeen, en noit zoo meer gezien.
 Een kleen en zeldzaam *Horentje* byna als een breed-gelipte witte *Brandaris*; dog bruin; en met 5 a 6 opstaande verdelingen op den rug.

S C H E L P E N.

Een *Hertje* met *Purpre* stippen.
 Twee *Tyggers-tongen*.
 Een spierwitte *Ichtoone Tong*, even eens als de *Goude Tong*, ongemeen.
 Twee witte *Aardbeyen*.
 Een paar groote roode *Tour de Bra's*, of *Appelbloezeme Zonnestralen*.
 Een bruine platte zeer groote *Poffer*. Zeer zeldzaam.
 Twee paar groote graeuwe ditoos mede zeldzaam.
 Drie witte geribde *St. Jacobs Schelpen* met roode doornen, en 't ene agter Orangie; met drie stippe banden agter aan.
 Een groote witte zeer zeldzame *St. Jacobs Scheep*, en twee *Gredelyne* ditoos, een soort van *Konings-mantels*.
Groenlandze *Dubblotten* als *Poffers*, groot en fraey.
 Een witte dito; zeer zeldzaam.
 Een groote ongemeene schoone *Straat-Davids Schelp*, drie duimen breed, of byna een hand groot, zeer bruin, de fraeyste groote, die ik oit zag.
 Een dito, wat grooter, dog slegter, zynde licht-ros.
 Vier paar ditoos, zeer fraey.
 Vier *Straat-Davids Alikruiken*.
 Een gladde langwerpige *Schelp*.
 Een paar witte onbekende *Pofferkens*.
 Een *Steen-scheede*.
 Twee paar *Noordze Mossels* bleek violet, en schoon geteckend.
 Vier *Yslandze* of *Noordcaapze* ditoos, byzonder fraey, en schoon violet. Een

LIEFHEBBERS VAN DE ZEE-HORENKENS. §77.

Een *Spaansche* dito hoog violet, zeer breed; en van *Cadix*.
 Een paar geribde *Venus-schelpen*; dog defect.
 Een groote ongemeen schoone Citroengeele *Nagel-schelp* met stompe nagels; en een kleene dito zeer fracy.
 Een groote *Navel-Dubblen*, als de *Batavische*, zeer gekarteld, en 2 kleene dittoos.
 Vier *wannetjes Dubbletten* van *Cadix*, en een dito vol pokken.
 Een gladde *Dubblen* met witte dwarsstreepen.
 Een paar matige *Ys-dubbletten*.
 Twee groote *St. Jacobs* Schelpen.
 Veel weergadelooze hierlandsche *Moffelen*. Ongemeen fracy.
 Ongemeen-fracje *Braadpannen*.
 Een ongemeene fracje *Compas-schelp* vol fracje vlekken 'er op. Zeldzaam.

Van de Heer de Koning. De Heer de Koning bezit verscheide Hoorns, die fracy en ongemeen zyn, van welke my deze te voren komen.

H O O R N S.

Twee uitmuntende dog verscheide geteckende *Caapen*.
 Gevlamde *Schildpads-saarten*, of ongetakte *Krul-Hoorns*, van *Cadix*, met zwarte banden.
 Zes fracje *Kroon-Hoorns*.
Arguinze Hoorns van die soort van vclerley verwe, ook Appelbloezeme.
Zuidlantze Trompetjens.
 Een Admiraal van de *Dadels*; zeldzaam.
Doggerzandze Knol-Hoorns verscheide zeer groote, en kleene.
 Twee kleene bastaard-*Jokjens*, of *Spoelkens*.
 Een paar geknobbelde zeldzame witte *Wyd-mouders*, zynde een zeldzame soort van *Moerbeyen*. Hebbe die noit meer gezien.
 Een paar zeer groote groen-gebandeerde *Miaselen*, die ook noit meer gezien heb.
 Witte kleene gekartelde *Babilonsche Torens*, van *Curacao*.
 De gedoornde en ongedoornde *West-Indische Snippebek*.
Arguinze gemarmerde *Doyers*.
 De zwart-gebandeerde *Slek* van *Cadix*.
Dunne Modder-Hoorns.
 Een groote Hoorn, byna als een *Aroeze Trompet*, van buiten wit, van binnen rood, als de *Sjangko's*; dog wat geschonden.
 Een paar zeldzame witte bastaard-*Naalden* met veel zwarte banden.
 Een paar ongemeene witte bastaard-*Oliekoeken*, met vyf overlangze dikke ribben, en geel van mond, welke ik niet wete by iemand gezien te hebben.

Een paar witte lange *Tepelbakken* van *Curacao*, met een tepel.
 Een zeer groote bruine dito, van *Curacao*, en een kleener.
 Een paar groote *Franfche Bel-Hoorns*.
 Een *Oliekoek* met *Rozynen*.
 Verscheide ongemeene fracje groote gedoornde *Beddetyken*, en een 'er onder die blaauw, en zeer fracy van *Orangie* banden en verwen, en die de uitmuntenste is, die ik kenne. Daar zyn 'er 13 a 14, ieder om het fracyste.
 Een paar dubbie *Neten-kammetjes*.
 Een paar geele *West-Indische* gespikkelde zeldzame *Harts-Hoorns*, de eene met een tuit, en de andre plat ingebogen agter.
 Een roffe en wit-gekartelde zeldzame *Tol* uit de *Middelantze Zee*.
 Een dito groene wat kleener.
 Een groote, en een paar kleene *Verkens-snyten*.
 Zeven *Katwykze Tollen*, byna yder verscheiden, en daar onder zeer zeldzame. *West-Indische* geribde *Kasketten*, verscheide.
West-Indische roode getakte kleene *Lap-Horens*, en ook ongetakte.
 Een geelagtige dito.
 Een zeldzame soort van een witte Hoorn, die agter als een *Zwitzerbroek* gedoornd is met drie a vier omgangen. Deze is zeer zeldzaam. Daar zyn 'er hier twee van.
Batavische Boere Jongens.
 De *West-Indische Argus*; twee stuks.
 Twee *Vleugel-Hoorns*, of *Kempbaanen*, gespikkelde.
 Een zeldzaam geribd *Buykje*, met twee zeldzame ribben 'er over henen.
 Twee roffe dito.
 Een paar roffe geknobbelde *Lap-Hoorns*.
 Een *Ark*.
 Een zeldzame dikke *Slek*, met vier bruine banden.
 Een gevoorde *Plek-Hoorn*.
 Een Hoorn, die by *Rumphius* op de *Plaat N°. XXXIV.* by de *K.* afgebeeld, en de *Achaat-boorn* genaamd is.
 Een zeer groote geribde *West-Indische Casket*.
 Een *Kuypers-boor* als een *Dadel*.
 Een bruine geribde *Brandaris* uit de *Middelantze Zee*.
 Een kleene *Zee-ton*.
 Een witte dito.
 Het fyn geribd *Midas-Oor* uit *West-Indien*.
West-Indische graeue zwart gevlekte *Naalden*.
 De *Cartageensche Klip-Hoorn*, of *Likboorn*.

SCHELPE N van zyn Ed:

De ongemeene zeldzame groote diep-in-gekepte
 Dddd 3

gekepte *Navel- of Wervel-Hoorn* met diepe inkepingen, de *Vredevlag* genaamd, en nevens eenige zeldzame stukken van den *Schryver* mede in Prent gebracht, weergadeloos; en met tanden op zyde; zynde als een groot *Wafel-Tzer*, of als een *Tygers-tong*, ontrent als een hand-palm van grootte, en tusschen de twee en drie duim breed, hebbende zeventhien omgieringen aan yder zyde.

Een zeer groote, weergadclooze *Aard-bey*, ongemeen groot van vlekken, en die ongemeen sterk van rood op een zeer witte grond is, diergelyk ik noit meer gezien hebbe, welke twee stukken weerdig zyn van alle Liefhebbers gezien te werden.

Twee paar fraeje groote *Noordze peerze Mossels*.

De *Delminaze* Dubblet van *D. Adama*, een paar.

Veel fraeje *Mossel-schelpen*.

Een paar *Straat-David-schelpen*.

De grootste soort van *St. Jacobs-schelpen*; wit.

Een lever-verwige dito ingebogen.

Mossels van *Cadix*.

Groenlandze Quakers.

Een *Noordze Venus-Labbaar*.

Een *Spaanze* witte gladde Dubblet met drie fyne banden overlans.

Een zeldzame witte Schelp met dwars-ribben.

Een *Cartageenze* Dubblet.

Een *Cris*.

Een paar bleek-peerfche Dubbletten.

En veel andre, my ontschoten.

En van de Meffrs. Vervel, en Crena. De Heeren *Vervel* en *Crena*, (die maar over een Jaar of twee begonnen hebben) bezitten deze zeldzame stukken:

De Heer *Vervel* deze:

Een *Admiraal*.

Een getakte *Stormboed* met een net 'er over; dog wonderbaarlyk fraey en zeer bruin gevamd, diergelyken ik noit by geen Liefhebber gezien heb.

Een paar *West-Indische Casketten*, onge-ribd, dog vol gladde rosse dwars banden; by my al mede onbekend.

Een *Hart-Hoorn* met banden, tot half-wegen toe gegranuleerd, of gekarteld.

Een ongemeene fraeye zeeme *Zee-waejer*. Twee ongemeene groote ronde roode gekartelde *Zee-Appels*; weergadeloos.

Een weergadeloos zeer dicht zwart, geel, en rood gebandeerd, en zeer fraey *Katwyks Tolleken*.

Een kleene roode *West-Indische* geknobbeld *Storm-boed*, diens weergae ik al mede noit gezien heb; dan by de Heer *Schynvoet*; dog vry grooter, dan deze.

Een paar *Yslandze* of *Noordze* peerze Dubbletten, en meer andre.

De Heer *Crena* bezit deze:

Drie bruine zeer zeldzame *West-Indische* *Klip-klevers*, of *Lik-Hoorns*; die by geen Liefhebber gezien heb; dan dat ik 'er ook een by gifte van zyn E. bezit.

Een paar zeer fraeje *Menniste Tooten*.

Een paar geknobbeld *West-Indische Stormboeden*.

Een Citroen-geele kleene Dubblet.

Ettelyke peerfche *St. Jacobs-schelpen*, als *Konings-mantels*.

En meer andre, die my niet te binnen komen.

Een groene verkeerde Hoorn; zeldzaam.

Het *Turks Papier*, ontrent een halve pink lang, een ongemeen stuk, en dat ik zoodanig by geen Liefhebber gezien, nog in geen Schriften zoo kleen meer ontmoet heb.

Een zeer zeldzame Hoorn, van forme by na als een *Buykje*, of gevlekte *Bezoar*; dog wel zoo rond. Een weergadeloos stuk.

Een paar witte kort-gedoornde Hoorns, mede zonder weergae.

Een paar peerfche *Yslandze*, en meer andre fraeye Dubbletten, welke alle onmogelyk aanhalen kan.

Een Citroen-geele zeer zeldzame *Zotskap*.

Wat de *Schryver* bezit, heeft hy bevorens al ten deelen aangehaald, en verder by de zeldzame stukken, in Prent gebracht, en agter aan getoond, hoewel 'er van tyd tot tyd nog veel zeldzame stukken, welke alle hy onmogelyk hier melden kan, bygekomen zyn.

Bevorens hebben wy reeds getoond, wat Liefhebbers de *Wentel-trap* bezitten, nu zullen wy voortgaan, om te zeggen, wat voor Liefhebbers deze en geene andre van de zeldzaamste stukken onder zich hebben.

De *Orangie Admiraal* is in handen van deze Heeren.

De Heer Landvoogd, *Adriaan van der Stel*, in *Amboina* heeft 'er veel nagelaten; dog weet het getal niet,

De Heer *Wybers* heeft 'er. 3

De Heer *Auditeur de la Faillie*. 1

Ik hebbe 'er. 3

De Heer *Schot*. 1

Die 80gl. gegolden heeft op de verkooping van de Heer De d'Acquet.

LIEFHEBBERS VAN DE ZEE-HORENKENS. 579

De Heer <i>Kiggelaar</i>	1
De Heer <i>van Segwaard</i>	1
De Heer <i>Groen</i>	1
De Heer Raadpensionaris <i>Gasper van Citters</i> , (zoo my bericht is) een.	1
De Heer Borgemeester <i>Willem van Citters</i>	1
Onder welke Liefhebbers de zeldzaamste stukken beruilen.	
De Heer <i>Vincent</i>	2
De Heer <i>Seba</i>	1
De Heer <i>Helmolt</i>	2
De eene heeft veel Orangie; dog is dof, de ander helder; dog te wit.	
Onder de Horenkens van de Heer <i>Douglas</i> , A°. 1722. verkogt.	1
<i>Daniel van Loenen in Amboina</i> overleden, liet na de twee schoonste, die ik ooit gezien heb, daar al de andre maar doode by zyn.	2
	21
De <i>Opper-Admiraal</i> werd bezeten by deze Heeren.	
De Heer <i>Auditeur de la Fallie</i>	2
yder van de twee byzonder; en nog een derde bastaard-zoort.	
De Heer <i>de la Fallie</i> , tot <i>Delft</i>	1
De Heer <i>Jacob Elias Schot</i>	1
By Rumphus met de Letter B. C. E. gemerkt.	
De Heer <i>Schynvoet</i> , <i>Opper-Admiraals</i> , of <i>Admiraals</i>	3
De Heer <i>Helmolt</i> , tot <i>Groningen</i> . deze is schoon, en vry groot.	1
De Heer <i>Voet</i> . { Deze zyn klein; dog moy, en hebben 'er yder. }	1
De Heer <i>de Haan</i> . { }	1
De Heer <i>van Segwaard</i> , 2 <i>Opper-Admiraals</i> , en 1 <i>Admiraal</i>	3
De Heer <i>Seba</i>	1
De Heer <i>Vincent</i>	1
	15
<i>Appelbloezeme Kempphanijes</i> , of <i>Vleugel-Hoorns</i> zyn by	
De Heer <i>Groen</i> , die de beste heeft.	1
De Heer <i>Schot</i>	1
De Heer <i>Segveld</i>	1
	3
De Heer <i>Vincent</i> heeft 'er ook een; dog	

die is gemengeld van verwen, hoewel ook zeer fraey.

De *Guineefche Toot* is by deze Heeren.

De Heer <i>Schynvoet</i> . { Wie van deze Heeren de beste heeft, en wete niet recht; dog deze Heeren bezitten de grootste. }	{ 1 Grootte, en meer andre. }
De Heer <i>Schot</i> . { }	{ 1 Idem. }
De Heer <i>Seba</i>	1 Idem.
De Heer <i>van Segwaard</i>	1
De Heer <i>Groen</i>	2
	6.grootte.

De *Purpre Gaap-Hoorn*.

Deze zag by niemand, als by de Heer *Helmolt* een paar; zynde van onder sterk purper.

Zeer kleene genette *Stormhoedjens*.

De Heer <i>Helmolt</i>	2
<i>Ik</i>	1
	3.

Dito *Wef-Indifche*.

De Heer <i>Voet</i>	1
<i>Ik</i>	4
	5.

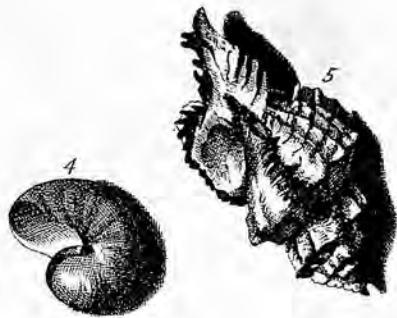
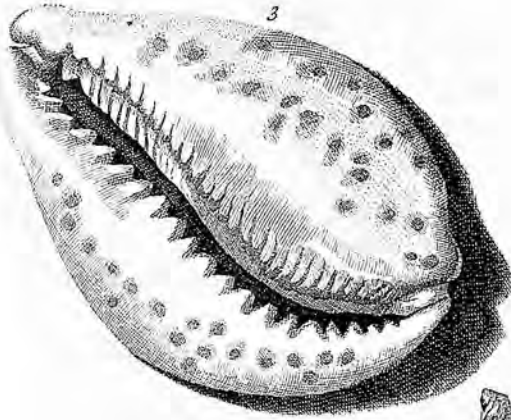
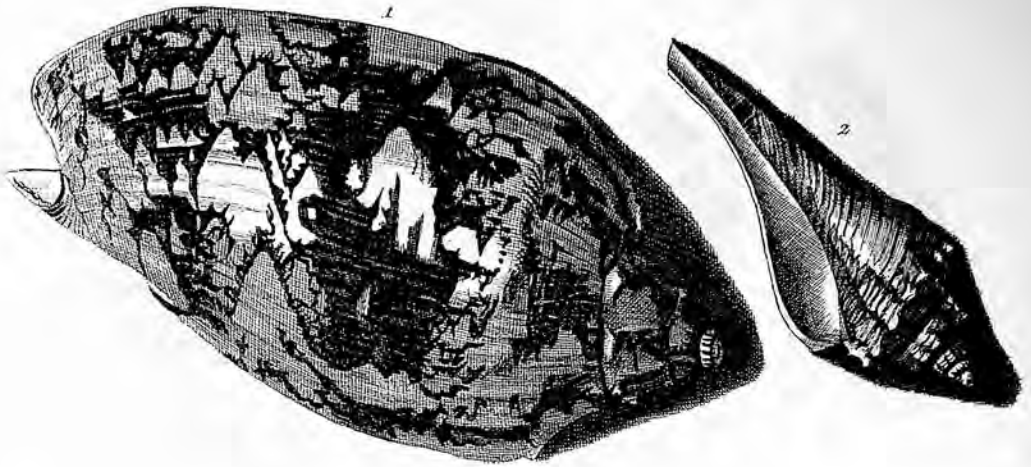
Zeer grootte *Docken-Huyven*, of *Nautuli*, werden bezeten by deze Heeren.

De Heer <i>Seba</i> heeft de grootste.	1
De Heer <i>Vincent</i> de grootste daar na; dog fraeyer, en zeer wit, het moyste stuk hier te Lande, 10 duym lang.	1
Dito Heer, twee wat kleiner.	2
<i>Ik</i>	1
De Heer <i>van Segwaard</i>	1
De Heer <i>Kiggelaar</i>	1
	7.

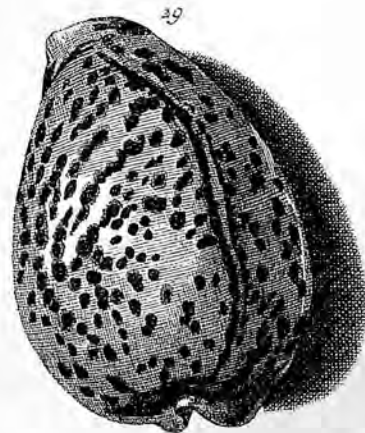
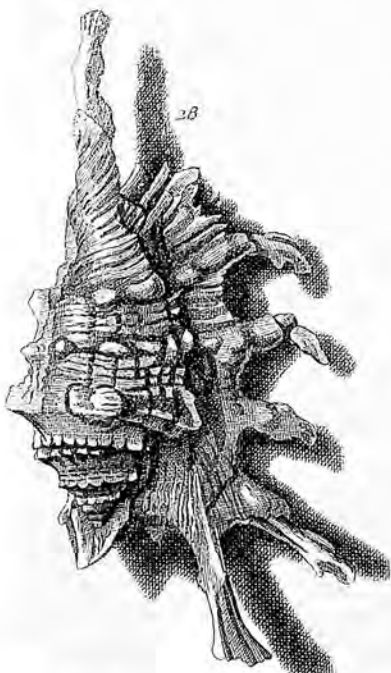
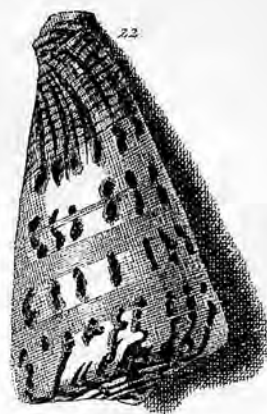
Turks Papier, bezitten deze.

<i>Ik</i>	4
	Yder paar byzonder.
De Heer <i>Schynvoet</i>	3
De Heer <i>van Segwaard</i>	3
	En 1 paar kleene, weergaloos.
De Heer <i>Voet</i> , 't <i>Arabifch Turks-Papier</i>	1
	De

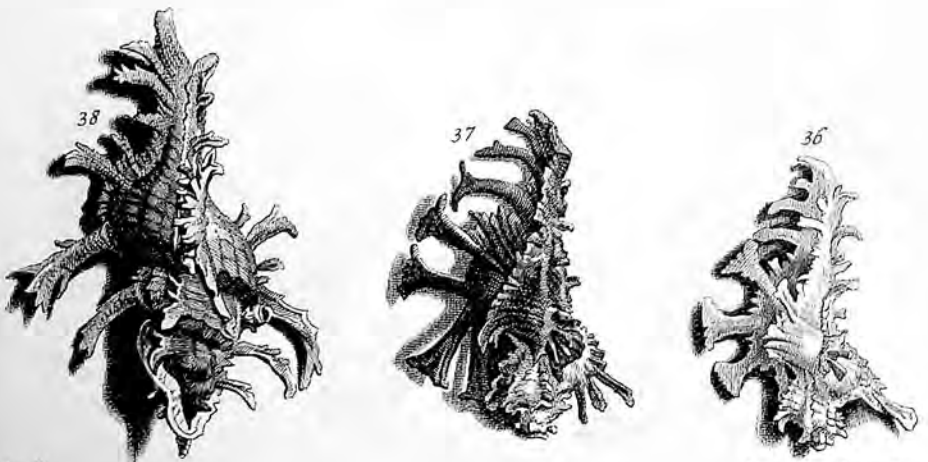
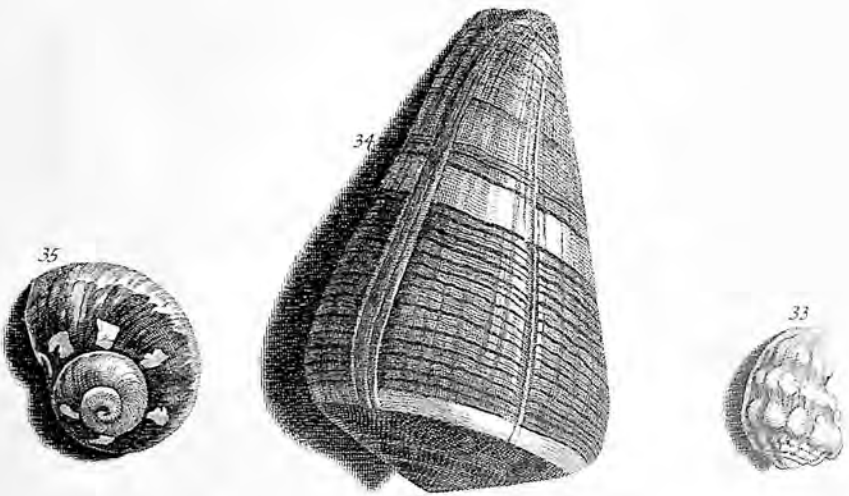
De Heer <i>Crena</i> , een zeer klein en onge- meen <i>Turks Papier</i> 1	De Heer <i>Segveld</i> , een bastaard-zoort. 1
— 12	De Heer <i>Groen</i> heeft een klein ros <i>Vice-Admiraaltje</i> 7.
<i>Admiraals van Oma</i> bezitten.	De graeuwe <i>Mol</i> , of de <i>Argus</i> zonder oogen.
De Heer <i>van Segwaart</i> 2	<i>Helmolt</i> 1
De Heer <i>Schynvoet</i> 1	<i>Ik</i> 1
De Heer <i>Schot</i> 1	Kleene. — Grooten en schoone. 2.
<i>Sproetjes</i> , of <i>Kikvoerschen</i> , die van binnen Purper of zwart zyn, of <i>Ryssenbry- Hoorns</i> , bezeten by.	Gladde getande en ongetande <i>West-Indische Spillen</i> bezitten.
De Heer <i>de Haan</i> 4	De Heer <i>Schot</i> 2
<i>Ik</i> 2	De Heer <i>Kiggelaar</i> , een paar groote, en een paar kleene. 4
De Heer <i>Vincent</i> 1	De Heer <i>Vincent</i> 2
De Heer <i>Helmolt</i> 1	De Heer <i>Seba</i> 3
De Heer <i>Schot</i> , een uitmuntend Orangie- agtig over 't lyf. 1	<i>Ik</i> 2
— 9	De <i>Admiraal</i> der <i>Gnemoe-Hoorns</i> , of <i>Band- pennen</i> ; zoo de Orangie verwigge, als ook de Citroen-geele zoort, bezitten. 13.
De witte <i>Porcellana</i> , van binnen Appel- bloessem bezit alleen.	De Heer <i>Wybers</i> de Orangie. 1
<i>Ik</i> 1	De Heer <i>Schot</i> dito. 3
De geele <i>West-Indische Harts-Hoorn</i> met vlekken of spikkels, bezitten.	<i>Ik</i> , een Orangie, en een Citroen-geele. 2
De Heer <i>Segveld</i> 2	— 5.
Groote. De Heer <i>Groen</i> 3	Gevlamde <i>Casketten</i> , of gestrepte <i>Bezoars</i> bezitten.
Matig groot. De Heer <i>van Segwaard</i> 2	De Heer <i>Schot</i> 4
Kleene. De Heer <i>de Koning</i> 2	De Heer <i>van Segwaard</i> 5
Zeer fracy. <i>Ik</i> 2	De Heer <i>Schynvoet</i> 2
Dito. De Heer <i>Vincent</i> 3	een glad, en ook een ingekecept, dat by niemand, dan ook by de Heer <i>Wy- bers</i> , zag.
— 14	De Heer <i>Wybers</i> ; twee ingekepte. 2
De getakte <i>Knol</i> bezitten.	De Heer <i>de Koning</i> , een geel en bruin- gevlamd. 2
De Heeren <i>van Citters</i> 2	De Heer <i>Kiggelaar</i> 2
Op myne verkooping ingekogt A°. 1717.	De Heer <i>Voet</i> , kleene, blaauw en bruin gevlamd. 2
De Heer <i>Helmolt</i> 1	— Een heerlyk groot paar. 2
De Heer <i>Groen</i> 1	De Heer <i>Groen</i> 1
De Heer <i>Vincent</i> 2	De Heer <i>Auditeur de la Faillie</i> . 425
— 6	De Heer <i>Voet</i> 2
De <i>Vice-Admiraal</i> werd bezeten by.	— 29.
De Heer <i>Schynvoet</i> 3	Ca-
De Heer <i>Kiggelaar</i> 2	
De Heer <i>van Segwaart</i> 1	

II. *Bolan delu. ad six.*

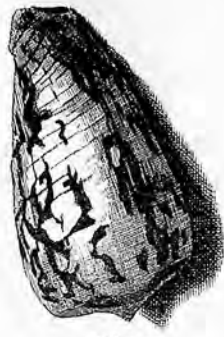

M. Balin del.

N. F. Pinner fecit 1726.

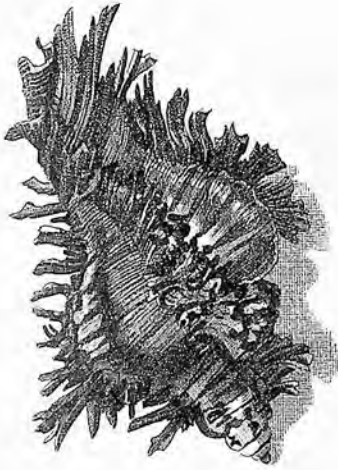
N° 39.

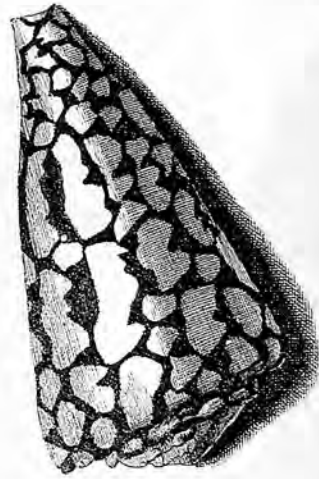
N° 40.

N° 41.

N° 42.

N° 43.

N° 44.

N° 45.

N° 46.

N° 47.

N° 46.

N° 49.

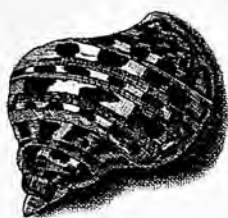
N° 50.

N° 51.

N° 52.

N° 53.

N° 54.

N° 55.

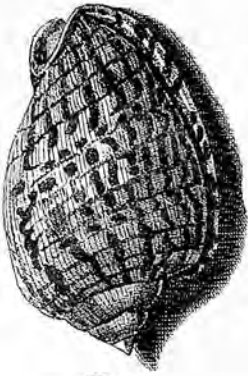
N° 56.

N° 57.

N° 58.

N° 59.

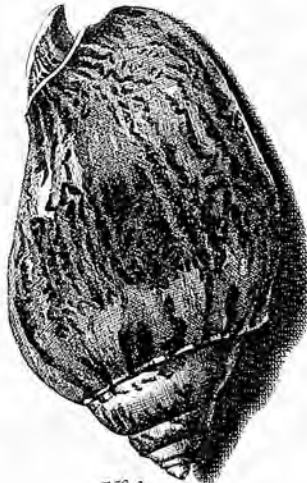
N° 60.

N° 61.

N° 62.

N° 63.

N° 64.

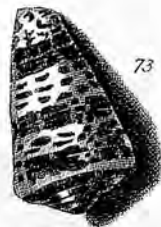
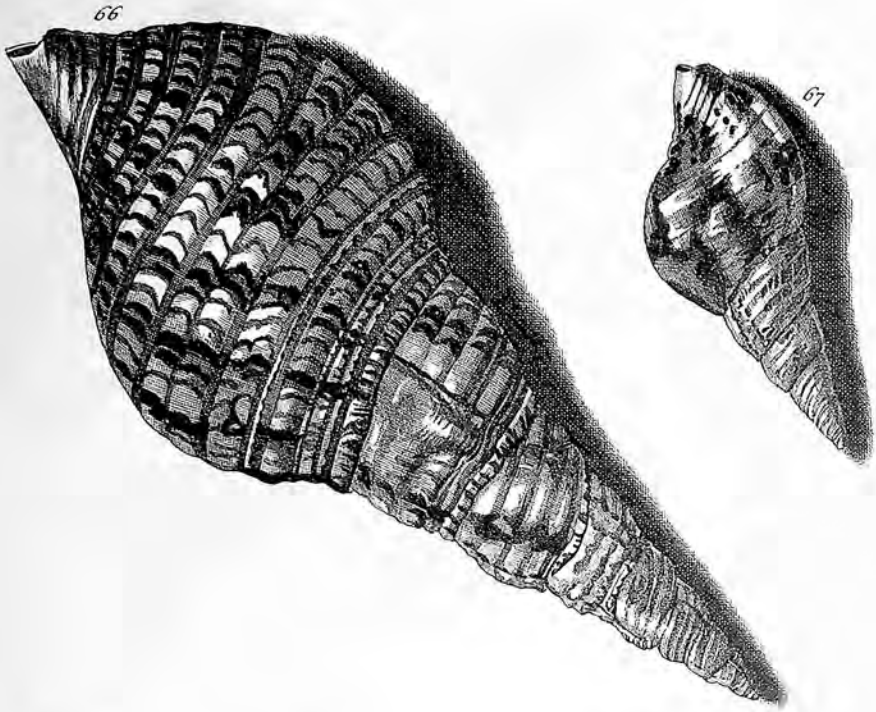
N° 65-A.

N° 65.

N° 65-B.

N° 77.

N° 76.

N° 75.

N° 74.

N° 81.

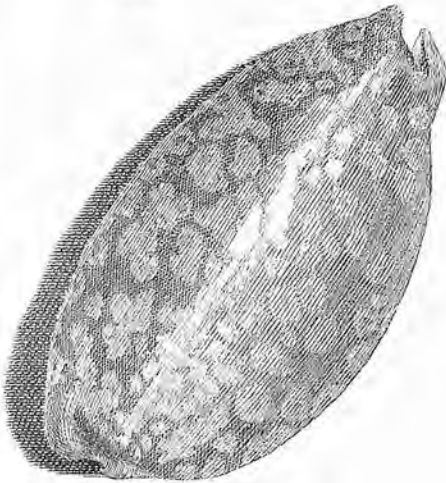
N° 80.

N° 79.

N° 78.

N° 83.

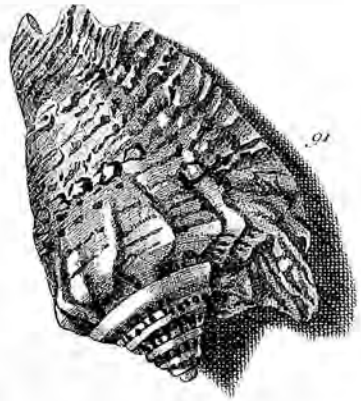
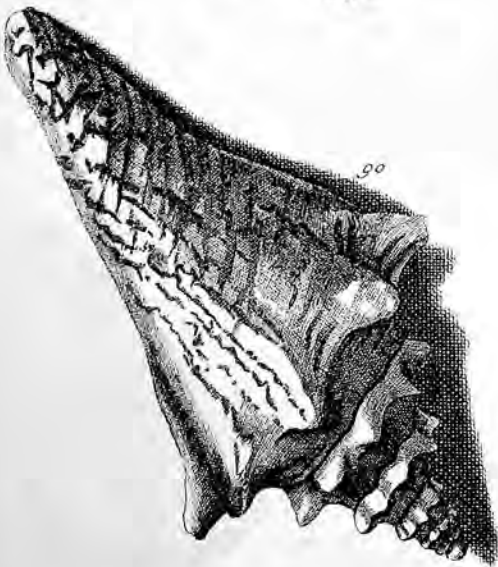
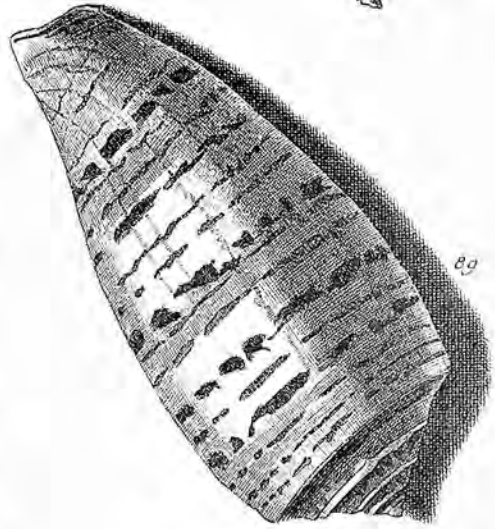
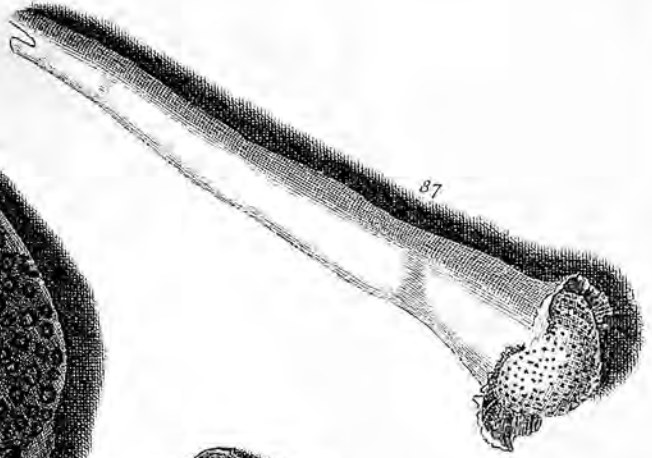
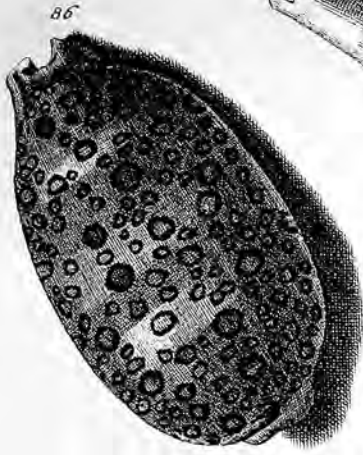
N° 82.

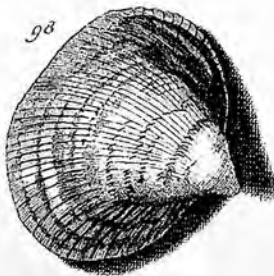
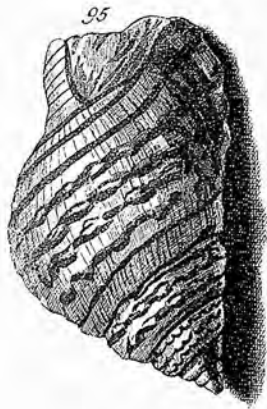
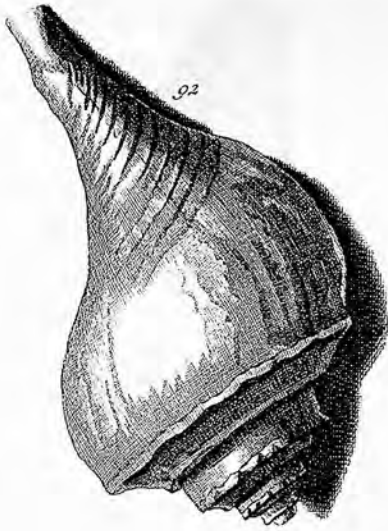

N° 85.

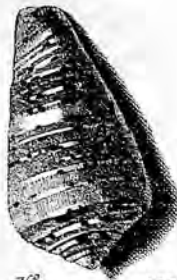
N° 84.

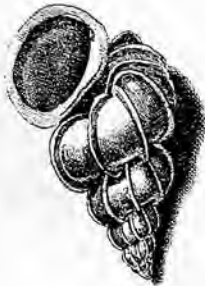
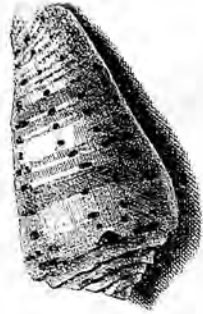

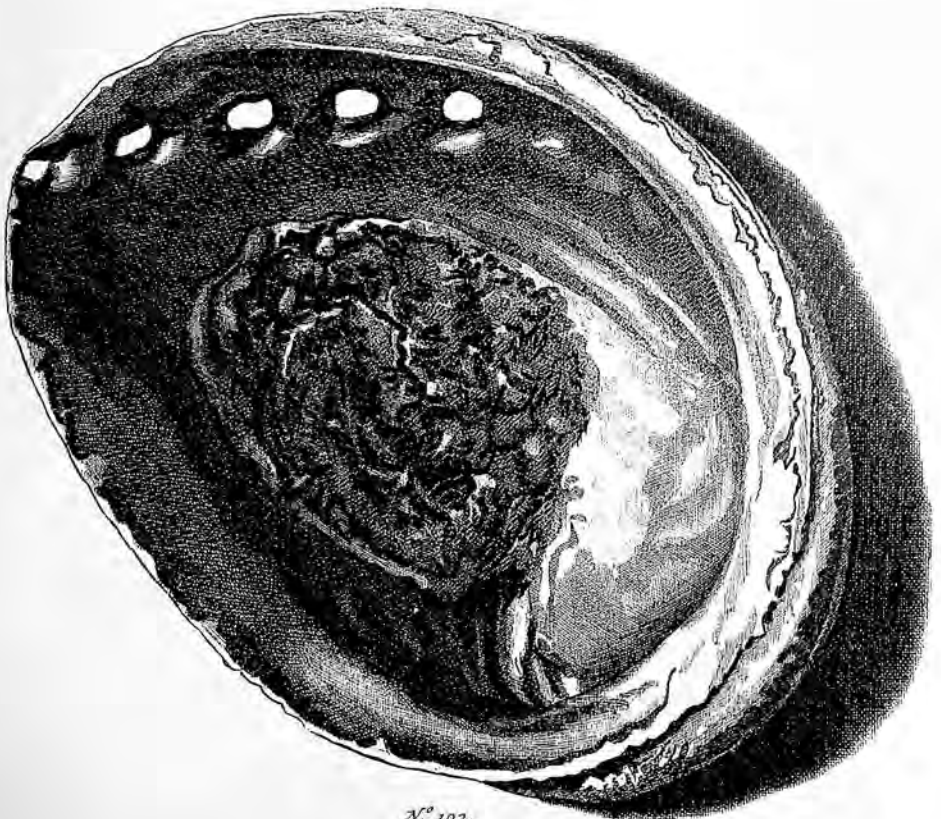
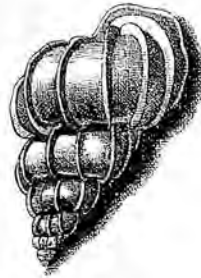
N^o

100.

N° 101.

N° 102.

LIEFHEBBERS VAN DE ZEE-HORENKENS. 581

<i>Cameel-Hoorns</i> , of stompe <i>Lap-Horens</i> , bezitten deze.	De Heer <i>Kiggelaar</i> .	3	
De Heer <i>Vincent</i> heeft een zeer byzondere soort van deze.	De Heer <i>Vincent</i> .	4	
De Heer <i>van Segwaart</i> .	<i>Ik</i> .	8	
De Heer <i>Groen</i> .	De Heer <i>Bloem</i> .	2	
De Heer <i>Seba</i> .	De Heer <i>Vervel</i> , een weergadelooze.	1	
<i>Ik</i> .	De gefpikkelde <i>Lap-Horen</i> .	25	
Dubble <i>Kammen</i> , of <i>Spinnakoppen</i> bezitten.	De Heer <i>van Segwaart</i> .	3	
De Heer <i>Vincent</i> , een uitmuntend stuk.	En (zoo meine) de Heer <i>Groen</i> .	1	
Groot onvolkomen. De Heer <i>Helmolt</i> .	<i>Neptunus-Schacht</i> bezitten.	4	
De Heer <i>Groen</i> .	Onder de Heer <i>Douglas Horenkens</i> .	2	De grootfte
Groote. De Heer <i>Schynvoet</i> .	De Heer <i>Schynvoet</i> .	1	
De Heer <i>de Koning</i> .	De Heer <i>Kiggelaar</i> .	2	Dog een'er van de Heer van Segwaart.
<i>Ik</i> , een zeer groote, en 1 paar kleiner.	De Heer <i>Groen</i> .	2	
<i>Jokjens</i> , ofte <i>Wevers-Spoeljens</i> , bezitten.	De Heer <i>Schot</i> .	2	
De Heer <i>Schot</i> .	De Heer <i>d'Orville</i> .	1	
De Heer <i>Wybers</i> .	De Heer <i>Seba</i> .	2	
De Heer <i>Schynvoet</i> .	De Heer <i>Segveld</i> .	1	
De Heer <i>Kiggelaar</i> .		13	
De Heer <i>Groen</i> .	Schoone <i>Knollen</i> bezitten.		
De Heer <i>Vincent</i> , en twee a drie kleine, en ik een Appelbloesem dito.	Orangie. Witte. Citroengeele.		
De <i>Verkens-fnuit</i> , bezitten.	De Hr. <i>van Segwaart</i> .	1	2. Weergadelooz.
De Heer <i>Vincent</i> .	De Heer <i>Vincent</i> .	1	2. Gemeene.
De Heer <i>de Koning</i> .	<i>Ik</i> .	1	4.
De Heer <i>Groen</i> .		1	2
De Heer <i>Kiggelaar</i> , en een met een groote staart.	De <i>Kraal Nautulus</i> , of <i>Coraal-Doekenbuysje</i> , bezitten.		
De Heer <i>van Segwaard</i> .	De Heer <i>van Segwaart</i> .	4	De beste.
<i>Ik</i> .	De Heer <i>Schynvoet</i> .	2	
De Heer <i>Schynvoet</i> .	De Heer <i>Voet</i> .	2	Kleine.
De Heer <i>Voet</i> .		8	
<i>Katwykze</i> gebandeerde <i>Tollen</i> , of <i>bastaard-Staaten-vlaggen</i> bezitten.	<i>Sjanko's</i> of <i>Offer-Horens</i> .		
De Heer <i>de Koning</i> .	De Heer <i>van Segwaart</i> .	5	
	De Heer <i>Vincent</i> .	3 a 4	
	De Heer <i>Groen</i> .	2	
	De Heer <i>Schynvoet</i> .	2	
	Dito een zeer klein.	1	
		21	

Van zeldzame Schelpen.			
	De Heer van Segwaard.	2	Kleene,
	De Heer Schot.	2	Fracje.
	De Heer Vincent.	2	
	De Heer Kiggelaar.	1	
	De Appelbloeffeme groote <i>Tour de Bra</i> , bezitten.	9.	
	De Heer Groen.	1	De grootste, en beste vanglans.
	De Heer Seba.	6	
	De Heer Voet.	2	
	De Heer Dirk Voet.	1	
	De Heer Schaid.	1	
	De Heer Schot.	1	Groote, en eenige kleene.
	De Heer Kiggelaar.	1	
	Ik.	1	
		14.	
	De donker-blaeuwe groote <i>Tour de Bra</i> , bezitten.		
	De Heer Schynvoet.	2	
	De Heer Vincent.	4	
	De Heer Seba.	2	
	De Heer de la Fallie tot Delft.	1	
	Ik een bleeker <i>Batavische</i> soort.	4	
	De Heer Kiggelaar dito, dito.	2	
	<i>Venus-Hartjens</i> met roode spikkels, be- zitten.	15.	
	De Heer Schynvoet.	1 a 2	
	De Heer Segwaard.	1	
	De Heer Vincent.	1	
	en nog een met een Appelbloeffeme rand, en een Citroen-gcel.		
	De Heer Kiggelaar een Appelbloeffem, en een geclagtig.		
	De Heer Auditeur de la Fallie.	1	
	en een Appelbloeffem (beide van my gekomen.)		5 a 6.
	De Orangie <i>St. Jacobs-schelpen</i> , of <i>Ko- nings-mantels</i> bezitten.		
	De Heer Auditeur de la Fallie.	10	Kleene.
	(van my gekomen)		
	De Heer Schynvoet.	2 a 3	
		De	
	De Del <i>Minaze</i> roode Dubblet van <i>D. Adama</i> bezitten.		
	De Heer Seba.	3	
	De Heer Segveld.	3	
	De Heer van Segwaard.	4	
	De Heer Schot.	4	
	De Heer de Koning.	2	
	Ik.	2	
21.			
	De Goudc <i>Tong</i> bezitten.		
	De Heeren van <i>Citters</i> (gekomen van my by verkoop A°. 1717.)	2	
	De Heer Groen.	2	
	De Heer van Segwaard.	1	
	De Heer Vincent.	2 a 3	
Ofmeer.	De Heer Schot.	4	
Groote.	De Heer Auditeur de la Fallie.	1	
	Deze is van myn Goedje A°. 1717. door zyn wel Ed: gekogt.		
	Ik.	4	
		16 a 17	
	De <i>Straat-Davids-Dubblotten</i> bezitten.		
En daar onder een de grootte, die kenne	De Heer Schynvoet.	3	
	De Heer Seba.	1	
Hier zyn de frayste.	De Heer Carel Borchart Voet.	9	
	De Heer Dirk Voet tot Zwol.	2	
	De Heer de Koning.	2	
En een, vrygroot	De Heer Vincent.	3	
	De Heer Schot.	2 a 3	
	Ik.	3	
		25 a 26.	
	De witte <i>Tong</i> bezit alleen.		
	De Heer van Segwaard.	1	
	De Heer Carel Buchart Voet de aller- beste.	1	
	De Heer Vincent.	1	
3.			
	Verkeerde <i>Haspels</i> bezitten.		
	De Heer Groen.	3	
Groote witte.	De Heer Schynvoet.	1	

LIEFHEBBERS VAN DE ZEE-HORENKENS. 583

Kleene.	De Heer <i>Helmolt.</i>	2
	en een zeer groote fraeje.	
	De Heer <i>Schot.</i>	2 a 3
Kleene.	De Heer <i>Kiggelaar.</i>	2 a 3
	De Heer <i>Vincent.</i>	1
	De Heer <i>Seba.</i>	2
Zes groote, en vier kleene.	<i>Ik.</i>	10
3 2 a 3 3	Citroen-geele dito bezitten.	
	De Heer <i>Auditeur de la Fallie.</i>	4
Zeldzame, die niet kenne.	De Heer <i>de la Fallie</i> tot <i>Delft.</i>	2
	De Heer <i>Schot.</i>	4
10.	<i>Compas-schelpen</i> bezitten.	
	De Heer <i>van Segwaart.</i>	2
Deze zyn de groot- ste.	De Heer <i>Kiggelaar.</i>	2
	De Heer <i>Wybers.</i>	2
	De Heer <i>Vincent.</i>	2
	<i>Ik.</i>	2
9.	Bloed-roode, en bleek-roode <i>Compas- schelpen</i> bezitten.	
Bleek- roode.	Bloedroode.	
2. . .	De Heer <i>Helmolt.</i>	2
2. . .	De Heer <i>Kiggelaar.</i>	1
2. . .	De Heer <i>Vincent.</i>	2
1. . .	De Heer <i>Seba</i> , en bloedroode.	
	De Heer <i>Schot.</i>	2
7. . . . 7.	De Heer <i>Groen</i> heeft een zeldzame brui- ne alleen.	
	De zeldzame gedoornde <i>Purpre</i> of witte <i>Wy-Tas</i> , bezitten.	
Witte.	<i>Purpre</i>	
1. . .	De Heer <i>Auditeur de la Fallie.</i> (beide van my gekomen)	1
	De Heer <i>Seba.</i>	1
	De Heer <i>Schot.</i>	1
1. Wit en zwart,	De Heer <i>Vincent</i> heeft 'er een wit en zwart of <i>Loodagtig.</i>	1
2. . . . 3.		

Citroen-geele <i>Lazarus-klap</i> bezitten.	
De Heer <i>Groen.</i>	1
De Heer <i>Vincent.</i>	3
	4.

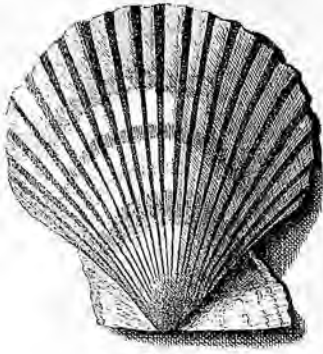
S T U K K E N.

Welke ik (zoo niet beter wete) meest
alleen bezitte; en volgens deze N^o.
in Prent vertoond.

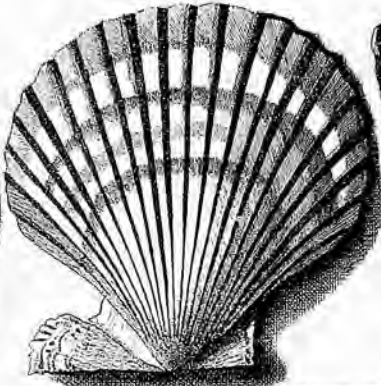
H O O R N S.

- 1 Een groote Appelbloezeme of licht-roode zwart-gemarmerde *Vledermuis*. Fraeje stukken, by den Schryver meest alleen te vinden, en in Prent volgens deze N^o. ver- toont.
 - 2 De *Ternataanfche Spil*, nu ook by de Heer *van Segwaart*.
 - 3 — Graauwe *Lik-Hoorn*, of *Klipkous*, beneden met flauwe zwart-agrige vlekken.
 - 4 Een kleene (doorgaans-door de Zee ge- paarlemoerde, (dog nu) ongepaar- moerde *Papedo-Hoorn*, dik-schalige *Gorita-Hoorn*. Deze is mede by de Heer *Sebynvoet*.
 - 5 Een Appelbloezeme ongetakte *Brandaris*.
 - 6 Een dunne zeldzame bruine *Spil*.
 - 7 Een spierwitte *Trommel-schroef*.
 - 8 Een leververwige gespikkelde *Babilo- nische Tooren*, zeldzaam. En een diergelyke by de Heer *Groen*, dog anders van couleur.
 - 9 De *Admiraal* der *Spellewerks-kuffens*, zeer fraey.
 - 10 De *Admiraal* van de *Schouten by nacht*, ongemeen, met Pik-zwarte banden op een zeer helder witten grond.
 - 11 De onbekende *Admiraal*, een soort van roffe *Kuipers-booren* met zwarte stipfelbanden, naaft na den *Orangie-Admiraal* gelykende, is ongemeen.
 - 12 Een Citroen-verwige *Gnemon*, of *Band-pen*, dito, met roffe banden; en een *Orangie* dito, met zwarte en witte banden zeldzaam.
 - 13 Een grauwe gebandeerde *Mol*, dito by allen onbekend.
- Verfcheide *Zegreyn-Hoorns*, als:
- 14 a. Ongemeen groote, grauw van grond, zwart van knobbels.
 - 15 b. Deze trekt wat meer na 't Appelbloezeme, dito knobbels.
 - 16 c. Deze is grauw, zonder zwarte knobbels; maar met een roffe gestippelde knobbelband oyer dwars.
 - 17 d. Deze is grauw met een dubble rey roffe knobbels.
 - 18 e. Deze is over 't geheel lichaam ros.
 - 19 Een paar ongemeene groote *Staten-Vlaggetjes*.

- 20 Een Violet-purpre *Wydmonder*, of *Rudolfus*.
- 21 Een zeldzaam geel *Tootje* met groote witte vlekken als een hert van een Mensch, enz.
- 22 Een zeldzame groote groene *Kaas* met vyf stippel-banden.
- 23 Een dito, dito, met vier dito.
- 24 Een gekarteld graeuw *Vlügen-scheetje*.
- 25 Ewee gekartelde *Hari-Hoorns*, even als *Zegreyn-Leder*.
- 26 Twee bleek-groen en wit-gevekte *Kroon-Hoorns*; deze heeft ook de Heer van *Segwaart*, 1 paar, en de Heer *Vincent* 1 van my.
- 27 Een paar Orangie *Nassouwen*, en heb een paar aan de Heer *Vincent* vereerd; zyn anders onbekend.
- 28 Een witte *Krab*, als een *Podagra-Krap* byna.
- 29 Een blauwe zeer lichte *Klip-kous*.
- 30 Drie ongemeene dito, dito, als een *Tyger* geel-gevlamt.
- 31 Een paar zeldzame *Slange-koppen*, een soort van *Klip-kouzen*.
- 32 Een witte kleene *Porcellana*, van binnen *Appelbloezem*.
- 33 Een paar grauwe zeldzame *Moerbyen*, van binnen *Appelbloezem*.
- 34 Een paar *Eiken-houts-Tooten* met 2 breede witte banden.
- 35 Een zeldzame *Tulband-Hoorn*.
- 36 Drie witte *Scorpioentjes*, zeldzaam.
- 37 Een ongemeene groote dito zwart, en nog een zeldzame zwarte.
- 38 Een zeer groot *Herten-Horenken*, als met een *Steen-rupze*'er over.
- 39 Een paar uitmuntende gele *Spookjes*.
- 40 Een zwart-gemarmeld heerlyk dito, zeer groot.
- 41 Een paar bleek-purpre *Lobbekens*.
- 42 Een ongemeene zwarte *Brandaris*.
- 43 Een donker-rossie schoone *Harts-Hoorn*, en nog een geelagtige.
- 44 De rossie *Schout by nacht*. Deze is ook by de Heer van *Segwaart*, en zoo geloove by de Heer *Groen*.
- 45 Een paar *Appelbloeffeme* dubbele *Pauskroontjes*.
- 46 Een blauw *Bezaantje* of *Duijfe*.
- 47 Een schoon ros *Tootje* met een breede helder-witten band in het midden, en agter aan een gemarmelde dito.
- 48 Een geel gemarmeld *Tootje*, en een diergelyk bruin.
- 49 Een paar zwart-agtige groene *Kaasjens*, met een witte band in 't midden.
- 50 Een fraey *Agaate Bakje* met breede donkere en fyne dito streep-banden op een witten grond.
- 51 Een bruin *Spookje* zonder teekening. Dit mede by de Heer van *Segwaart*.
- 52 Een dito, dito met witte vlekjens.
- 53 Een fraey dog wat divers paar kleene net-geteckende *Knobbel-Horenkens* met witte, zwaete en sterk-groene blokjens.
- 54 Een wonderlyk fraey groen- en bruin *Knobbel-Horenken*, met slaeuw wit gemengd.
- 55 Een dito, zeer fyn van teekening als of 't een *Nassau* was.
- 56 Een dito van groen, zwart, en wit ongemeen sterk, en heerlyk tegen mal-kandren speelende.
- 57 Een paar gele *Ternataansche Vleermuizen*.
- 58 Een rosagtige dito.
- 59 Een wonderlyk fraey *West-Indisch* rond *Kasketje* of *Stormboedje*.
- 60 Een gele *Wolk-Hoorn*, van my de *Cyffer-Hoorn* genaamd, om dat 'er klaar op staat 717, 577 aan de eene, en 877 aan de andere zyde.
- 61 Een blauwe *Wolk-Hoorn*; bleek-blauw en zwart gemarmeld.
- 62 Een lange grauwe *Vledermuis*.
- 63 Een zeldzame gevlamde dito, byna als een *Wydmonder*.
- 64 Een paar zeer groote witte *Canari's*, met fyne gele dwars-banden, en van binnen peers.
- 65 Een paar dito ditoos, van binnen zwart.
- 65 a. Een zeldzame geteckende *Harts-Hoorn* wit en zwart, zonder hauten.
- 65 b. Een paar kleene grauwe *Tootjens*, met 3 bruine ruit-banden, zeldzaam.
- 66 Een weergadeloos fraey-geteckend en Compleet *Trompetje*.
- 67 Een zeer kleen dito.
- 68 Een heerlyke *Dadel*, bruin en geel gemarmeld.
- 69 Een dito dito dito, grauw en zwart dito.
- 70 Een wonderlyk fraey paar ros en wit-gemarmelde *Kuipers-booren*.
- 71 Een Orangie *Boeren-Jongen*, met een fynen witten band.
- 72 Een paar geel-gemarmelde *Doyers*, of *Slekken-Hoorns*, van binnen bleek-purper.
- 73 Den Admiraal der *Italiaansche Vloer-kens*, met 2 breede sterk-roode banden.
- 74 Een zeer sterk-gemarmelde blauwe en zwaare dikke *Dadel-Toot*, of *Agaat-Tootjen*.
- 75 Een dito dito, rood en wit *Agaat-Tootjen*, of *Bruinetje*.
- 76 Een zeer fraey geel *Agaate-bakje*, met een witten band in 't midden.
- 77 Een zeer kleen *Buikje*.
- 78 Een paar kleene grauwe *Wydmonderkens* vol zwarte dwars-banden.
- 79 Een grauwe gekartelde *Zilver-mond*, met zwarte overlangze vlammen.

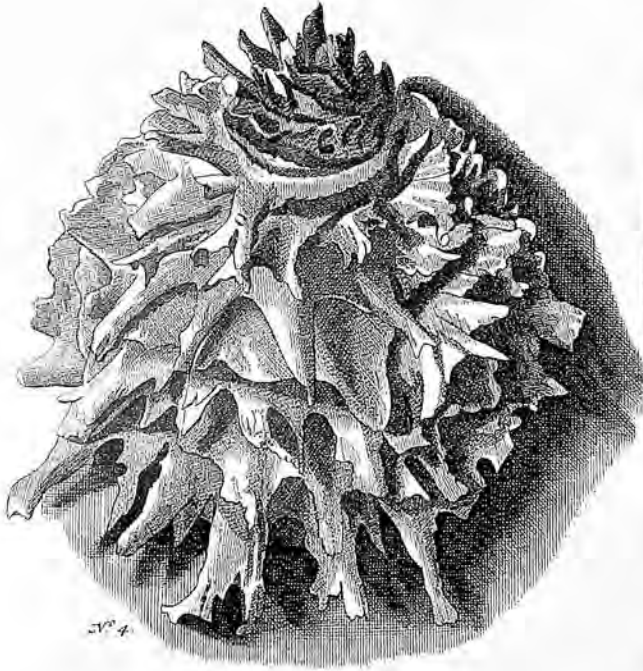
N° 1.

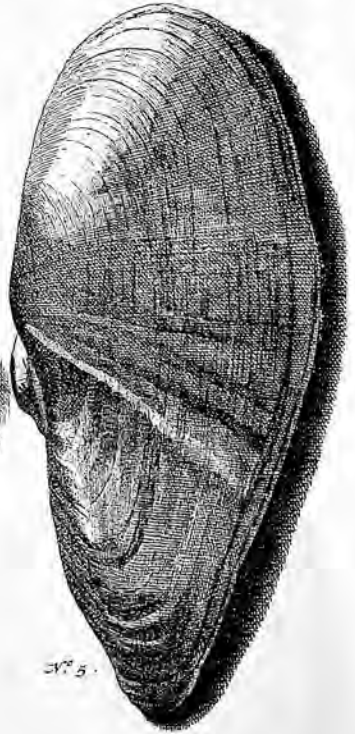
N° 2.

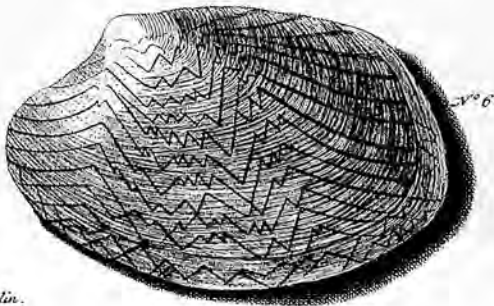
N° 3.

N° 4.

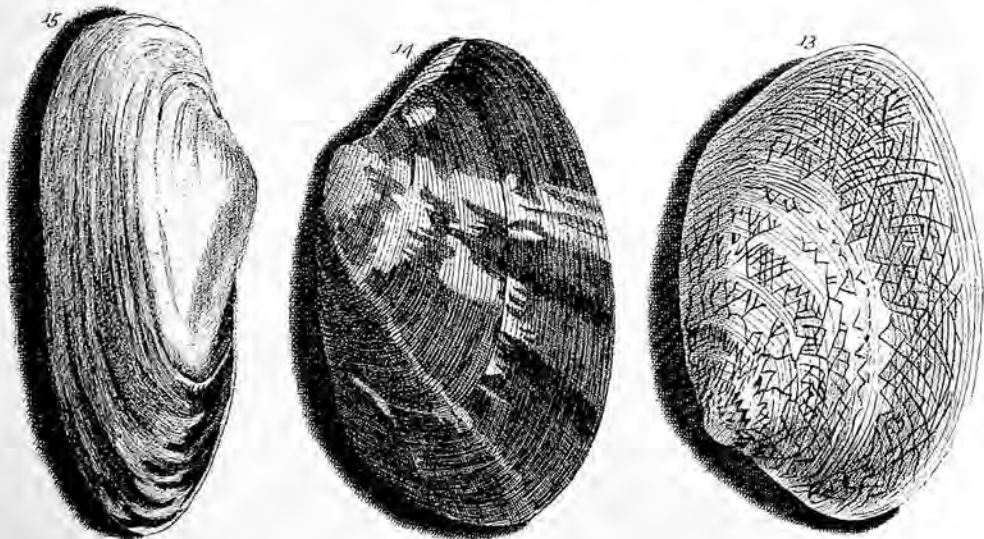
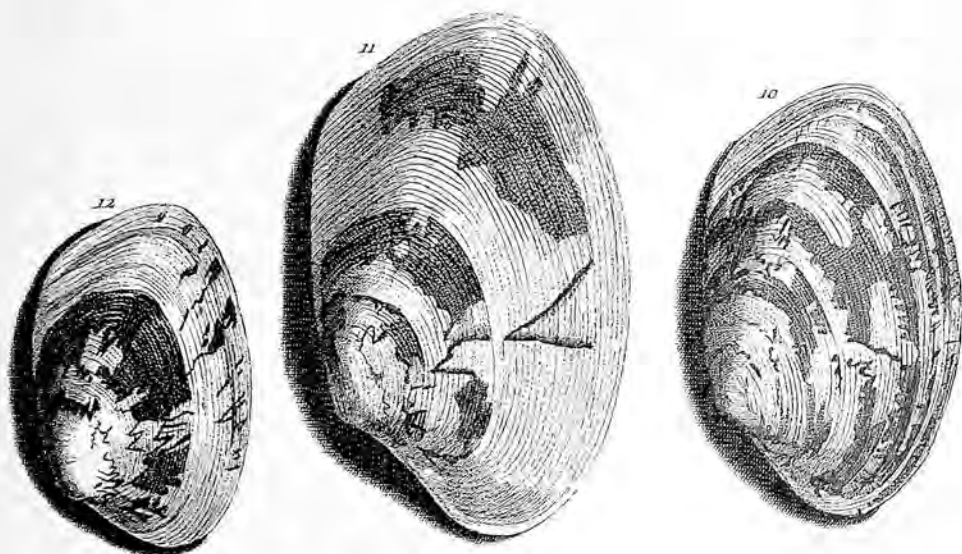
N° 5.

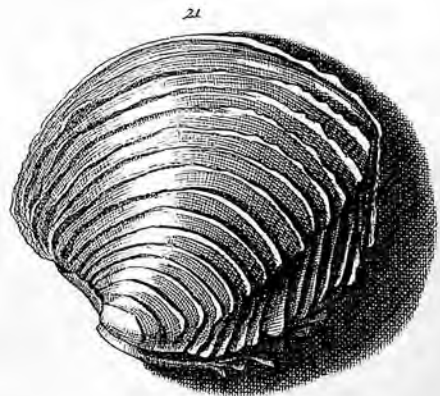
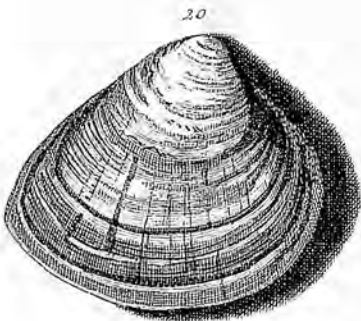
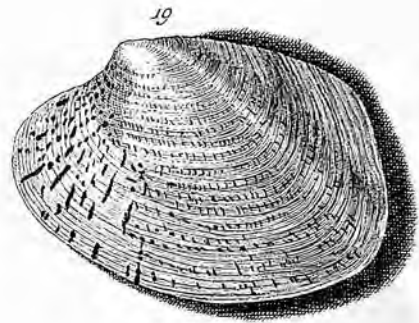
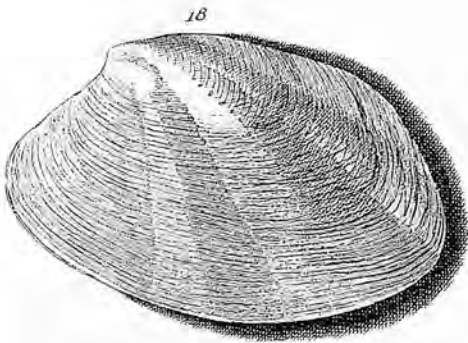
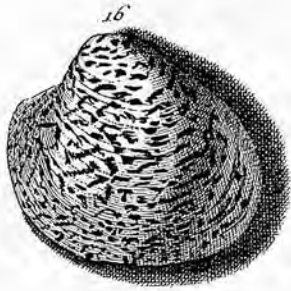

N° 6.

M. Balon delin.

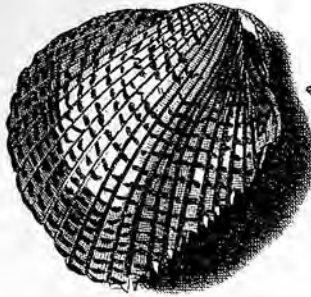
J. Goussier sculpsit.

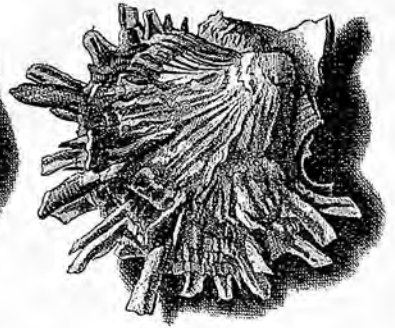

N° 22.

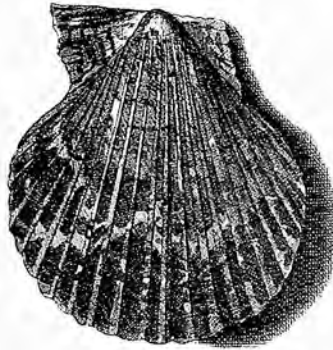
N° 23.

N° 24.

N° 25.

N° 26.

N° 27.

N° 28.

N° 29.

N° 30.

- 80 Een paar dito, dito wat lichter grauwe dito, en dito.
- 81 Een dito *Zilver-mond*, 't halflyf zwart met witte vlekken, en 't half lyf overdwars grauw.
- 82 Een zeer grootte geribde grauwe *Knol*.
- 83 Een ongemeene *West-Indische Argus*, zeer groot van witte vlekken.
- 84 Een witte *Boter-Toot* met ydele zwarte spikkels.
- 85 Een *West-Indische Krul-Hoorn* met zwarte dwars-banden; diergelyke by na ook by de Heer *van Segwaart*.
- 86 Een weergadelooze *Argus* in witheid van grond, en zwartheid van vlekken.
- 87 Drie *Nepiunus-Schagten*, de eene wat beschadigd.
- 88 Een *West-Indische* witte bastaard-*Zwitsers-broek*, of *Morgenstar* met gezeide geele vlekken, ongemeen.
- 89 De Admiraal van de *Wolkjens*, of *Agaaten-bakjens*, bleek-grauw; dog helder van grond, met 16 bruine dwars-banden, met grootte witte spikkels 'er op, wonderlyk fraay.
- 90 Een zeer schoone *West-Indische* *Zwitsers-broek*, of *Morgenstar*, tusschen 't ros en purper, ongemeen fraay.
- 91 Een zeldzaam paar *Kemphaantjes*, of *Vleugel-hoorns*, Orangie van couleur.
- 92 Een paar zeldzame *Knol-Horens*, voor aan spits, en agter met diepe gieren; dog meine die nog elders gezien te hebben.
- 93 Een paar *Doggerzanders* van een wonderlyk fatsoen.
- 94 Een zeldzame gevlamde *Boeren-Muyscq.*
- 95 Een paar andre geknobbelde *Doggerzanders*.
- 96 Een zeldzaam ro-gevlamd *Agaatje*.
- 97 Een paar zeer kleene *St. Maloze Bel-Hoorns*.
- 98 Een weergadelooze lever-verwige *Zots-kap*.
- 99 en 100 Een paar zeer kleene wit en ros geteekende *West-Indische Stormboedjens*; en nog een dito kleen zeer fraay bruin geteekend.
- 100 Drie verscheide soorten van Orangie *Admiraals*.
- 101 De *Wentel-trap*, op tweederley wyze, van boven en beneden, net na zyne grootte, (gelyk ook alle de vorige Hoornen) geteekend.
- 102 Een paar *Telinga-Maloli-Hoorns*, of *Reuzen-Ooren*; weergadeloos groot en schoon.
- Een menigte andre zeldzame welke ik voorby gae.
- SCHELPEM of DUBBLETTEN.
- Welke ik meyne alleen te bezitten, en hier in Prent vertoond.
- 1 Een paar ongemeene sterk-Orangie *St. Jacobs-schelpen*, zeer groot.
- 2 Een paar dito roode, dito dito.
- 3 De *Winkelhaak*. Deze is ook by de Heer *van Segwaart* en de Heer *Groen*.
- 4 Een weergadelooze grootte en heerlyke *Rots-Dublet*.
- 5 Twee paar *Batavische* peerfche *Zonne-stralen*. Heb een diegelyk paar aan de Heer *Kiggelaar* verceed.
- 6 Een Orangie-geele gemarmelde *Strik-Dublet*, als niet een netje 'er over.
- 7 Een dito, dito, dito, dito bruiner van teekening.
- 8 Een dito, dito, dito, dito anders van teekening.
- 9 Een paar dito, dito, dito, dito, dito.
- 10 Een wonderlyk paar *Strik-Dubletten* zeer fraay gemarmeld.
- 11 Een fraeye *Strik-Dublet* met donkre vlekken, en zeldzaam van teekening; met een V. 'er op.
- 12 Een excellente met bruin zeer sterk op een witten grond geteekende *Strik-Dublet*.
- 13 Een paar zeer Distinct - geteekende *Strik-Dubletten* met een rand onder.
- 14 Een fraeye donker-zwarte *Strik-Dublet*.
- 15 Een weergadeloos paar *Mosselen* als de *Schevelingze*.
- 16 Een paar ongemeene *Landfchapjens* of *Griekze A. Dubletten*, als *Kiwits-Eyeren* gesprikkel, dog 't eene wat zwarter als 't ander.
- 17 Een paar weergadelooze bruin en Orangie-geelagtig geteekende *Strik-Dubletten*.
- 18 Een grauwe effen *Strik-Dublet* met zeer flacuwe bruine overlangze breede stralen.
- 19 Een paar grauwe gespikkelde *Strik-Dubletten*.
- 20 Een ongemeene *Soelische Dublet*, Orangie-agtig van verwe.
- 21 De *Vrede-vlag* van de Heer *de Koning* alhier, zonder weergae; dog hebbe 1 paar dat vry kleender en zoo diep niet ingecept is, 't welk hier na op No. 29. volgd, en 'er al zeer na gelykt; dog is zoo groot, nog zoo fraay niet.
- 22 Een Gredelyn zeldzaam *Foelie-Dubletje*.
- 23 Een zeldzame *Aardbey*, schoon van grootte, en met een bloed-rooden breeden band aan zyn boven-rand, en groot van korls; dog de schoonste van grootte, witheid van grond, en grootheid van schoone roode en ydele spikkels is by de Heer *de Koning* hier.
- 24 Een heerlyk Orangie *Lazarus-klap*, of *Dublet*.
- 25 Een paar bruine *Pofferkens* met fyne overlangze banden.

586 VERHANDELING DER LIEFHEBBERS, enz.

- 26 Een ongemeene groote, en fraay geteckende, zeer bruine *Konings-mantel*.
 27 Een paar zeer fraaje *Vygen*.
 28 Een paar zwart en flacuw geelgevlamde *Baard-knypers* of *Boon-Dubblotten*. Dog deze is grooter en beter by de Heeren van *Segwaart*, en *Schynvoet*.
 29 Een paar zeldzame *Batavifche* zeer groote geribde *Navel-Dubblotten*. En die onder andre Liefhebbers zyn, heb ik aan hen vereerd; ten ware naderhand by andre bekomen zyn.
 30 Een paar zeldzame geribde *Amandel-Dubblotten*.

Daar hebt gy Heeren Liefhebbers, het geene wy voorgenomen hadden van deze Itoffen te zeggen.

Wy sluiten hier mede het Hek, van de *Ambonfche Landvoogdy*, als mede van deffelfs, *Zee*, en *Thuin*. Meynende, dat wy het voornaamfte, dat 'er van *Amboina*, zoo te Land als ter *Zee*, of van hare Inwoonders, mitfgaders van alles, daar voorkomende, te zeggen valt, zoo net en kort als 't ons mogelyk was, en zoo uitvoerig, als de zaak zelfs vereyft, hier aangeteekend hebben. Zulende nu tot de Befchryving van *Banda* overgaan.

NAAUKEURIGE VERHANDELING
 VAN
B A N D A,
 Behelzende een Nette Landbeschryving
 VAN DE
E Y L A N D E N

Daar onder behoorende,

A L S M E D E E E N
 V E R H A A L van de Z A A K E N,
 Tot nu toe aldaar voorgevallen.

E E R S T E B O E K,

E E R S T E H O O F D S T U K.

Beschryving van Banda. Naamen der Eilanden. Neira beschreven. Nassau en Belgica alle afgebeeld. 't Hoog Land van Banda of Lonthoir. Naamen der Perken. Het wit Water. 't Werk der Slaven in een Nootenperk. Hoe verder met de Nooten, &c. gehandelt werd. Het leven en vermogen der Perkeniers. Hunne stoutheid. Korte schets van de Perken op Lonthoir.

Befchry-
ving van
BANDA. **I**N ordre van de tyd der verovering is B A N D A de naaste Provincie of Landvoogdy na Amboina, over welke ons te spreken valt.

Dien naam draagt de ganfche Landvoogdy, hoewelze maar aan een Land, gelyk wy aanftonds zien zullen, eigen is.

Het beftaat uit zes bewoonde, en vier onbewoonde Eilanden.

Naamen
der Ei-
landen. De naamen der bewoonde zyn Neira, 't Hooge land van Banda (doch van den inlander Bandan genaamt) de Goenong Api, Poelo Ay, Poelo Rhun, en Rofingeyn.

De onbewoonde zyn Poelo Mamuok of Poelo Pifang, Poelo Kapal, 't Vrouwen eiland, en Poelo Seythaan, welke twee laafte ook wel Nalacan en Sakano, van ouds genaamt wierden.

Deze Eilanden leggen op 4¹ graad Zuider breedte van de Linie, en tuffchen de 25 of 30 mylen van Amboina.

Het eerste, dat in opmerking komt, hoewel geenzins het grootfte, is het Eiland Neira, om dat de Landvoogt, en meest al de voorname Bedienden der Maatschappy, hier hun verblyf en woonplaats, nevens veele andere borgers, of vrylieden, hebben.

In oude tyden, zoo my uit een berigt van de Heer *Hewik van Bergel* blykt, plagten op Neira verfcheide fteden te wezen, die door de langduurige oorlogen der hardnekkige Bandanezen verwoeft zyn. De voornaamfte van deze en de hoofdfadt dezès Eilands was Labetacka, onder welke nog drie andere, Lactor, Gioe, en Lucra genaamt, ftonden.

Dit Labetacka, in 't Noorden dezès Eilands gelegen, was zeer volkryk, en plagt ontrent in 't jaar 1590. en bevo-rens, eene lyn met die van de fadt Neira, in die tyd nog zoo magtig niet, als Labetacka, te trekken, welk Neira toen

A

onder

onder zich ook nog drie steden, te weten Oerien, Sjak, en Ratoe, had. Zy waren toen te zamen nog Oelilima's, zynde een van de twee strengen van regeering (even als de Hoekze en Kabeljauwze, de Guelphen en Gibellinen, &c.) die daar te dier tyd stand grepen, gelyk in Amboina, daar het de streng, of party, der Mooren, gelyk de Oelisiwa's die der Christenen is, hoewel van de negen koninklyke Raaden in Ternate (die Mooren zyn) oorspronkelyk.

Eenige jaaren daar na, ontrent 't jaar 1598. of 1599. vielen die van Labetacka, met de onderhoorige steden, van die van Neira af, houdende het zedert met die gene, die zich Oelisiwas noemden.

Oeli-Lima beteekent in 't Amboineesch een vyfgespanfchap, of een gehugt van vyven, Oeli-Siwa, een negengespanfchap.

Zedert dit afvallen hebben die van Neira, die toen de magtigste en vry vermogender, dan die van Labetacka, waren, geduurig met hen geoorlogt.

Men vint geen huizen, nog gedenktekenen meer van al deze stedekens, dan dat'er op Neira, aan de Noordzyde, nu nog een straat is, Ratoe, dat de koning in 't Javaansch beteekent, genaamt, die men ook zegt dat dezen naam draagt, om dat hun koning certyds daar zou gewoont hebben. Verder is alles door de oorlogen verwoest; dan dat by 't perk Labetacka nog de naam van dat stedeken overgebleven is.

Het eiland Neira heeft aan zynen Westhoek de Goenong Api, of den Vuurberg, in 't Zuiden het hooge land van Banda vlak'er tegen over, zynde zelf in 't Noorden geplaatst, en in 't Oosten draait den hoek van 't hooge land, waar op het stedeken Celamme legt, vlak voor 't Oostergat, of voor Neira's Oosthoek, en ontrent Oost ten Noorden heeft men Poelo Pisang, en een weinig Noordelyker Poelo Kapal leggen.

Het eiland Neira is in zich zelve klein, beslaande in zyn breedte styf een halve myl, en in de lengte een myl, zoo dat ik gisse, dat men het in twee mylen en een half gemakkelyk zou rond scheppen.

Nassau,
en Belgica.

Men heeft van ouds her al op dit eiland twee groote vastigheden of kasteelen, Nassau en Belgica genaamt, gehad. Wanneer of door wie die gebouwt zyn, blykt my nergens klaar. Nassau schynt my naaft toe van de Portugeezen gebouwt, en daar na in 't jaar 1610. door de onzen verbeterd en vernoemt te zyn, alzoo die, gelyk wy hier na zien zullen, het daar vonden. By 't begin der Bandasche Resolutien of Besluiten in 't jaar 1619. en by de Dagregisters, die in 't jaar 1627. aanvang nemen, leeft men al van deze twee en meer andere vastig-

heden; maar hooger op kan men niet komen.

Het kasteel Nassau legt aan de Westkant van Neira, digt aan strant; hebbende vier bolwerken, de Admirals punt, Zeelandia, Delft en Rotterdam, waar van de eerste in 't Zuidwesten, de tweede in 't Noordwesten, de derde in 't Noord-oosten, en de vierde in 't Zuid-oosten gelegen is. Yder van deze Punten of Bolwerken is met agt metale stukken kanon voorzien; en op zommigen plagt men een limoenboom te hebben. Dit kasteel beslaat van binnen een lengte van 17½, en een breedte van 13 roeden. Aan de zee-kant, of aan de Zuidwest zyde des kasteels, op de gordyn, staat het huis van den Landvoogt, 't geen van verscheide brave vertrekken, en voor aan van een groote Zaal voorzien is, in welke ik, by myn aanwezen, het atbeeldzel van den Opperlandvoogt, de Heer *Jan Pieterse Coen*, met het halve lyf, met een geel zyde wambais en een groote wyde broek (byna even eens, als nu nog de helbaardiers van den Opperlandvoogt op Batavia gekleed gaan) hangen zag. Ontrent de punt Zeelandia heeft men de wapenkamer, en verder in dit Fort verscheide comptoiren, en een fraaje bezetting na giffing van 150 man. Ook woont de Capitain, Lieutenant, en Vaandrig, in 't zelve. De zee- of waterpoort is tegen over het hooge Land, pas buiten de welke men een gragt ziet, doch zonder water. In de muur van deze poort staat met yzere letters A^o 1617. waarfchynlyk dat die'er toen gezet is. Wanneer men op de gemeene weg na 't Zuiden gaat, heeft men een korten anderen weg, die na een fraai waterpas loopt, waar op mede eenig geschut legt, met het welke men gemakkelyk aan de overzyde schieten, en dus de Reede der schepen, die'er vlak voor is, bevryden kan. Voor dit waterpas, 't geen ontrent tegen over groot Walingen komt, legt een groot Rif, over 't welke men niet, als by hoog water, komen kan. Op dit Rif plegen zich wel eenige Doejongs (een zeker soort van visschen) te houden, en op 't wier, dat men daar op ziet, te aazen. Wat dit voor visschen zyn, zullen wy onder die van Amboina beschryven.

Ten Noorden van dit Kasteel heeft men, pas ter zyden den gemeenen weg, die langs het zelve loopt, op eenen redelyk hoogen heuvel het kasteel Belgica, tusschen 't Predikants huis, en 't Gerecht, een naam, gelyk ook die van Nassau, door de onzen wel gegeven, doch ik kan niet na vorschen, wanneer, of door wie, 't zelve gebouwt, hoewel geloove, dit door de onzen, niet lang na de verovering van Neira, &c. geschied

fehied zy. Het is in zich zelve een fraai beknopt Kasteeltje, niet al te groot, maar net, van fraaje rondeclden, of toorens, die wit gehouden werden, en van goede regenbakken (hoewel die zedert de aardbeving in 't jaar 1683. gebersten zyn) voorzien; maar deze vesting, schoon 't kasteel Nassau, en de ganfche vlakke in 't Zuiden, Oosten en Welten bestrykende, is echter niet al te krygskundig gebouwt, aangezien pas agter 't zelve een heuvel gebleven is, vry hooger, dan die, waar op Belgica legt, en die ook volkomen over het zelve gebied.

Dit was de reden, dat men op Batavia in 't jaar 1657. niet alleen goedgevonden had 't zelve af te breken; maar ook den Ingenieur en Vaandrig *Georg Everhard Rumph*, uit Amboina in 't begin van Januarij des zelve jaars derwaarts zond, met last om op dien hoogsten heuvel een nieuwe Reduit, die al de andere sterkten, en 't gantfch Eiland bestryken zou, te leggen; doch hy vertrok weer van daar den 1sten Mey, zonder dat ik heb konnen merken, dat een van beiden gefchied is; want Belgica is in wezen gebleven, en, in de jaaren 1687. en 1688., heb ik op dien hoogsten heuvel geen Reduit gezien, maar wel bevonden, dat door arbeidsvolk dagelyks aarde van dien heuvel afgekruid, en de zelve dus hoe langs hoe meer vereffend en weggenomen wierd, hoewel 'er nog geweldig veel van weg te kruijen viel; maar dan zal 't kasteel Belgica 't ganfch Eiland zoodanig bestryken; dat, schoon eenige vyanden 't Waterpas, en 't kasteel Nassau, al veroverd hadden, zy 'er niets ter wereld aan zouden hebben, aangezien men hen van 't kasteel Belgica plat zou konnen fchieten.

Benoodden het kasteel legt aan 't einde van de ftraat Ratoe, en daar om henen, de Papenberg, alwaar de magtige en volkryke Negry Ratoe gelegen heeft, die door de oorlogen met de Hollanders, in 't jaar 1609. en in de volgende jaaren, geheel uitgerocid is, zoodat 'er huis nog inwoonder van overgebleven is. Men vind op dien berg nog veel Moorfche graven, en grafsteenen aan 't hoofd- en voeten-einde der zelve, zynde nog de eenige aloude overblyfsels en bewyzen, dat hier Mohammedaanen gehuisveft hebben.

Men ziet 'er ook eenige diepe groeven, en kleine bronnen; doch van geen belang.

Hy wert anders niet veel bezogt, om dat de bygeloovige Bandaneezen, waar van 'er nog eenige van de vrouwelyke fexe overgebleven zyn, haar nakrootf, schoon Chriſten, nog dagelyks inboezemen, dat het by deze graven fpoekt, en dat men op geene dezer graven wateren, of zyn gevoeg doen moet, zoo men daar

van geen doodelyke ziekte, ja de dood zelf, op zyn hals haalen wil.

Dit is een verhaal, dat ik zeer wel geloove, zonder daarom hier ontrent eenige werking, 't zy van den Duyvel, 't zy van spook, de minfte plaats te geven, alzo 't niet onmogelyk is ook deze graven (gelyk ik wete aan andere Moorfche graven, om ze voor diergelyke onreinigheden te bewaren, gefchied te zyn) zoo fterk te vergiftigen, dat de opflygende damp, na 't watren, aan zulk een de dood zeer licht, en fchielyk, heeft konnen veroorzaaken; waarom ik myn goede vrienden altyd geraaden hebbe, om het bygeloove wel te verwerpen, maar ook, noit op deze graven veel te gaan, en 'er voor al doch niet te wateren, of hun gevoeg te doen, om dus zich zelve niet moetwillens in gevaar, of van hun leven, of van een fwaare ziekte, te brengen.

By dezen Papenberg, aan de zyde van 't Zonne-gat (een kleine ftraat of doorvaart tuffchen Neira en de Goenong Api) is een bron van warm water, die al vry heet is.

De Landvoogt, en den Opperkoopman vond ik in de jaaren 1687. en 1688. buiten het fort Nassau wonen, den eerften pas Beoosten en den anderen pas Bewesten het zelve, 't geen zy mogelyk zedert de fwaare aardbeving van 't jaar 1683. zullen hebben gedaan, vrezende anders door de fwaare beweging het Fort op hun lyf te krygen.

Men heeft op Neira 2 of 3 groote ftraaten. De eene loopt, met een kleine draajing, van de timmerwerf der Maatschappy, die in 't Zuidelykfte van dit Eiland legt, Noorden op, voorby verfcheide huizen, als dat van den Opperkoopman, en de Hollandfche fteene Kerk, aan de eene, en voorby 't kasteel Nassau aan de andere zyde, tot in de belommerde ftraat Ratoe, en zoo met de zelve tot aan den Papenberg, ten einde. De tweede ftraat loopt Ooft op, langs het Gerecht, als ook langs den heuvel, waar op Belgica legt, het Predikants huis, en langs meer andere, al een fraai ftuks wegs heenen, tot men ter rechter hand zich na ftrand, of met een dwarfsteegje na 't Zuiden wend, en zoo, langs een fchoon en ruim ziekenhuis, dat men ter linker hand heeft, aan ftrand komt, daar men dan, Weft op, weer langs een andere ry huizen, en langs het armenhuis gaat, tot men de vifchmarkt (diens opziender een Jood is, buiten welke 'er nog een op Celamme plag te wonen) op den hoek paffeert.

Wanneer men by de Corps du garde komt, en 't huis daar de Heer Landvoogt van Zyll plagt te wonen voorby is, heeft men de vifchmarkt, tuffchen welke, en 't kasteel Nassau, een fraai groot plein,

en verder zoo na strand, als na 't huis van den Predikant, alles vlak en open is, ziende het huis des Landvoogts regt tegen 't huis des Lieutenants, in 't kasteel Nassau, aan. Indien men die tweede straat regt uit loopt, komt men by 't perk, dat den Borger-lieutenant *Tobias Harde-top*, in 't jaar 1687. en eenige jaaren 'er aan, toegekomen heeft.

Alle de huizen op Neira zyn door de bank van zeeftéen gebouwt, die met kalk, die zy daar overvloedig zelf branden, zeer wel vast gezet, bestreken, en gewit zyn; doch zy hebben alle, uit vreeze der aardbeving, maar eene verdieping, en zyn met Atap (weinig uitgezondert) gedekt. De vloeren dezer huizen maaken zy veel van zuiker, en kalk, die wel doortreden en gemengt is, welke zy, wel gelegd en glad getreken, laaten droogen, die dan zeer wel na grauw marmer gelykt, en zeer effen en gelyk is.

Zulke woonhuizen giffe ik dat 'er in 't jaar 1687. omtrent 70 of 80 groot en klein waren, waar van de meeste al voor vry goede huizen passeren konden.

De Hollandfche Kerk staat naaft een Gabba Gabba loots, die tusschen de zelve, en 't huis van den Opperkoopman, plagt te staan. Zy wiert in 't pas gemelde jaar, alzoo zy door de aardbeving nog zeer geschonden, en niet bequaam tot het waarnemen van den dienst was, zoo verre weder in staat gebracht, dat, daar men bevoorens in die loots 's morgens Duits, en 's middags Maleits, plagt te prediken, men dat in 't jaar 1688. weer in deze steene Kerk begon te doen. Zy is van binnen fraai ruim, moi licht, en van verscheide gestoeltens, gelyk ook van een goeden Predikstoel, voorzien, en gelykt, van buiten aan te zien, wel een vaderlands huis met een vaderlandzen voorgevel.

De openbaare wegen hier zyn niet bestraat, maar echter zeer goed en hard om te begaan. Ook kan men, Ratoe door, en zoo na de Papenberg al opgaande, van agteren in Belgica komen, en, zoo men wil, ook daar langs vlak op Nassau aan den heuvel afgaan, maar meest heb ik, om den anderen avond dit heen, by de Papenberg tot aan 't einde van dezen heuvel na de Oostzyde, schoon 't wat steil is, omgereden, daar men, by een groote witte put komt, en by een klein steenen huisje, al van een fraaje hoogte in zee ziet, alwaar men dan gewoon is wat te rusten; en van daar ryd men alenskens dezen heuvel aan die zyde, na 't strand toe, of na 't Zuiden, af, alwaar men dat bekend Mangga's bosch, daar die wakkere admiraal *Verhoeven* met zoo veel brave mannen het leven zoo deerlyk onder de handen der verradelyke Banda-

neezen liet, en verder een fraajen thuin der Maatschappy voorby, en zoo langs strand henen ryd.

Wat den voornoemden thuin aangaat, hy is langwerpig vierkant, een moi stuk lands, met verscheide fraaje fruitboomen verciert, en met een schoone muur van kraal- of zeeftéen, ontrent 8 of 9 voeten hoog, die 'er een fraai cieraad aan geeft, omringt. Deze thuin legt pas agter het ziekenhuis, 't geen men even na den zelve voorby gaat, en dan komt men weder langs strand tot voor 't Kasteel. Dit is de eenigste wandeling, en verfte uitspanning, die men op dit Eiland nemen kan, ten waare men zich in een der twee Nootenperken ofte bosfchen (alzo 'er op dit Eiland geen meer zyn) die mede aan de Oostkant leggen, en zeer schoone ja van de grootfte Nootenmufchaten uitleveren, wilde gaan verluftigen.

Het eene van deze Perken (welkers naam my niet voorkomt) welker den heer *Tobias Harde-top* toegekomen hebbende, is 1200 roeden groot, leverd 1500 pond Foelie jaarlyks (hoewel 't voor 't branden van den berg wel 10000 pond leveren kon) heeft 50 slaaven, hoewel 't op 45 zielen maar gestelt is, en is nu ontrent 6000 ryksdaalders waardig, schoon 't voor 't branden des bergs op 7000 R^{d^{ers}} geschat wiert, en zelf wel voor meer verkogt is. *Henrik Meyer*, een perkenier aldaar, verkogt dit aan den jongen *le Borge* (swager van den Predikant *D. Boterkooper*) voor 7200 R^{d^{ers}}, en die verkogt het weer aan den Borger-lieutenant (dat hier de hoogste Borgerbediening is, alzoo men 'er geen Capitein heeft) en Confiturier der E. Maatschappy, *Carel Harder*, voor 6000 of 6400 R^{d^{ers}}.

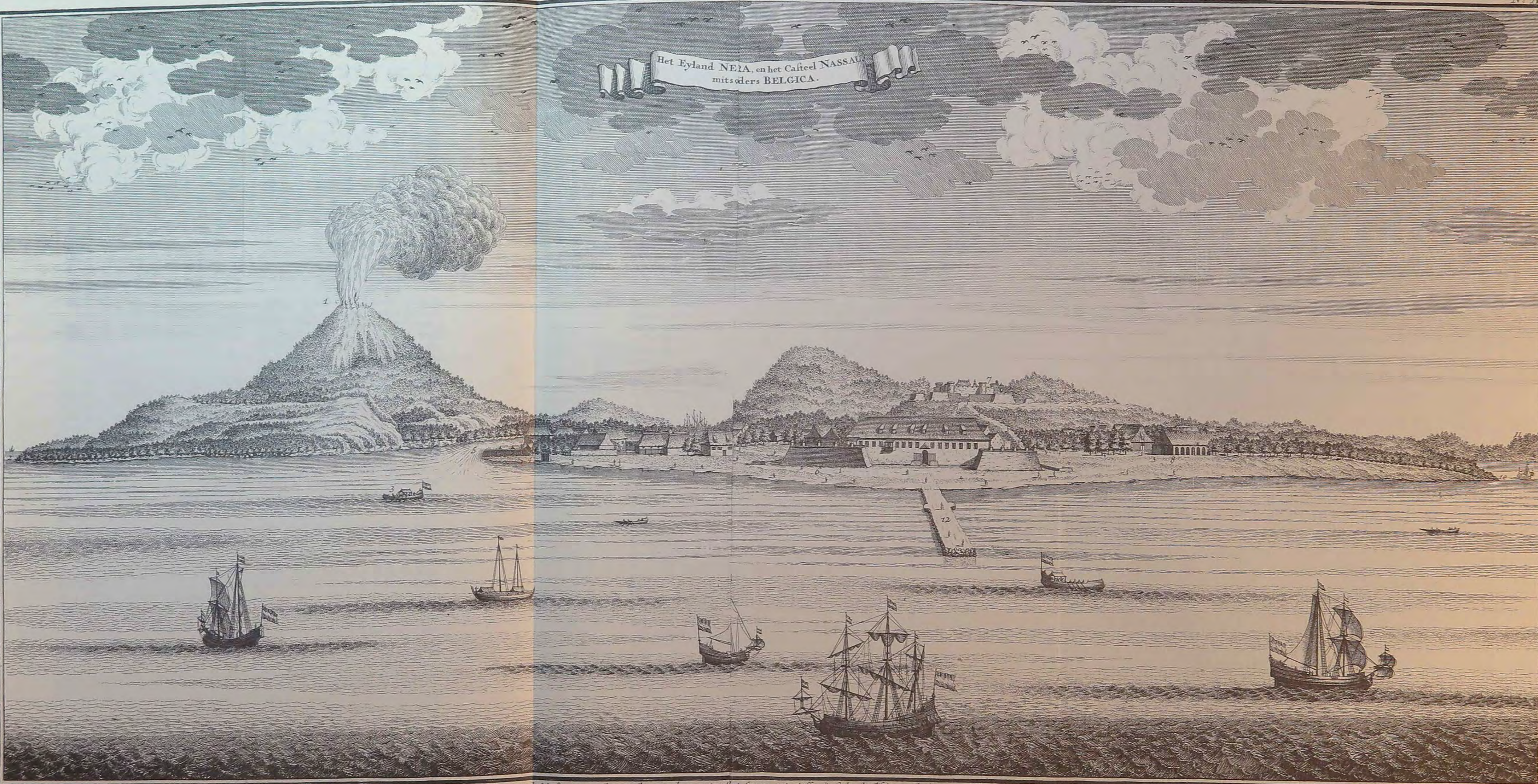
Het ander Perk, Labetacka genaamt, en in de jaaren 1687. en 1688. door eenen *Antoni Claaszoen Soet* bezeten, was maar 600 roeden groot, leverde 4 of 500 pond Foelie, had 45 slaaven, stont voor 30 zielen bekend, en was 3000 R^{d^{ers}} waardig.

Ontrent deze Perken, en op andere plaatzen van dit Eiland, heeft men ook hartebeesten, op welke ik wel heb helpen jagen.

Het is iets zeldzaams, dat men in gansch Banda geen kikvorschen, nog vuurvliegen ziet, die men anders by na over al in de buitenprovincien vind.

Ook is 't wonder, dat men op dit land van Neira nog zulke schoone Nootenthuinen, of Perken had, aangezien 't gansche land verbrand, dor, en zeer swavelagtig, byzonder na de zyde van de Goenong Api, is, en alomme niet anders, zelfs langs strand, dan een gele en swavelagtige grond, als puimsteen, vertoont; 't geen ook de oorzaak is, dat 'er

Het Eyland NEIRA, en het Casteel NASSAU
mits elders BELGICA.

1. de Goenong Api. of de Brandende berg in Banda. 2. het Gat van Lonthoir. 3. Een Orembaey. of Speel-vaartuig. 4. de Werf en enige borgers huizen. daar omtrent het Sonne-gat. tussen t Eyland Neira ende Goenong Api. 6. het Casteel Nassau op t Eyland Neira. 7. het Casteel Belgica. of een klein heuvel gelegen. 8. de Pajer-ikan. of de Nijde-markt. 9. de Borgers-huizen langs strand. 10. het Celams Gat. 11. het Hooge Land andu 12. het Hooft met zyne halve Maan voort Casteel Nassau.

'er de kruiden en aardgewassen zoo wel niet tieren, als wel groote Manggas; Djamboes, en andere boomen, die, al-zoo zy diep gewortelt zyn, 'er vry weeldrig groejen; hoewel daar mede het blaadje, zedert 't jaar 1690, en 'r branden van den berg, gelyk wy hier na breeder zullen zien, zeer omgekeert is.

Tusschen Neira en 't Hooge Land is een goede Reede voor de schepen, en een zeer vermaakelyk gezigt aan weerzyden op die twee Eilanden. Zy konnen aan wederzyden ook, 't Ooster en Weitergat in, en op de Reede komen.

Aan Neira's Oostkant plagt in oude tyden een steene Reduit met verre van 't ziekenhuis te staan, doch door swaare vlooden, en 't sterk aanslaan van de zee, is die met 'er tyd geheel weggespoelt.

Afge-
beeld.

Een nette teekening van het eiland Neira, gelyk men het van de Reede ziet, als men tusschen 't zelve en 't Hoog Land legt, vertoonen wy onder letter A.

't Hoog
Land van
Banda, of
Lonthoir.

Na het eiland Neira komt het Hoog Land van Banda, als 't grootste van alle de eilanden, eerst in opmerking. Het werd van de Inlanders 't land van Bandan, of ook wel van de onzen Lonthoir genaamt, om dat hier van ouds een stad van dien naam was, en om dat het Nederlands comptoir, daar ons Opperhoofd huishoud, en de speceryen van den Burger ontvangt, tot nog toe de naam van Lonthoir voert.

Dit Eiland, ontrent een quartier uurs scheppens Bezuiden Neira gelegen, is langwerpig, loopende meest Oost en West, hoewel het zich in 't Oosten wat na 't Noordoosten halve Maans wyze ombuigt. Het is ontrent 2; myl lang, en ontrent een halve myl breed, zoodat het na gissing 6 mylen in zynen omtrek is. Het legt, regt tegen over Neira, in 't Zuiden, en is zeer hoog en bergagtig, hoewel het aan de Westkant wat lager is.

Voor af, zullen wy eens zien, hoe 't hier van ouds was, en daar na vertoonen, hoe 't nu is.

In oude tyden plagt men een stad aan de Noordwestzyde dezès Eilands, Lonthoir genaamt, onder welke de stedekens Madiange en Lukioy stonden, te hebben. Daar beneven was 'er een stedeken, Gammer, dat in vier campons, of gehuften, verdeelt was, en onder het welke 't dorp of stedeken Woena stond.

Men had toen aan de Noordzyde ook liet stedeken Ortattan, of Orontatte, 't geen men wil, dat eigentlyk Orangdang, dat is, 't volk komt, genaamt wierd, om dat men van het zelve, als wat hoog gelegen zynde, de vreemde vaartuigen wat verder in zee kon zien aankomen.

Het plagt, in de jaaren 1550. en 1560. een van de grootste steden van dit land, en een van de voornaamste handelplaatzen te zyn; doch was in de jaaren 1609. en 1610. zoo klein geworden, dat, daar het in voorige tyden wel 1000 man sterk, en boven anderen met veel voorrechten begunstigt was, het toen pas 70 man opbrengen kon; 't geen daar van daan gekomen is, dat die van Lonthoir al hun voorrechten allengskens ingepalmt, en zich van hen meesler gemaakt hebben. Deze zes steden waren Oelilima's.

Op dit zelve Land heeft men ook aan de Noordzyde Combir en Reai Rane, (anders Ranan genaamt) en aan de Oostzyde op eenen heuvel van ouds her Celámo gehad; welk Celámo dit Ranan, hoewel het eigentlyk tot Combir behoorde, in 't jaar 1590. nog onder zich had.

Als men den Oosthoek des Lands na de Zuidzyde omging, quam men by de steden Oudender en Wayer, welke laatste nog twee stedekens, Bogton en Oeman, onder zich had, maakende te zaamen, met nog drie onbekende in naam, zeven steden uit, die alle Oelisiwa's waren, zoodat 'er in oude tyden in 't geheel twaalf of dertien steden, groot en klein, schynen geweest te zyn; hoewel ik geloove, dat 'er bevoorens wel meer waren, maar dat, ten deele door gebrek van nette aantekening, en ten deele door de verwoesting van dit Land by swaare en langduurige oorlogen, veele zelf haare naamen verlooren hebben, en uit de wereld geraakt zyn. Hier toe geeft my eenige aanleiding, zoo de vesting Lakoy, dat geen Hollandze, maar een inlandse naam is, als ook de Perken, nu Walingen genaamt, doch van ouds de naam van Walan (of Waran, dat in 't Ambonisch en Bandasch, Banda beteekent) gevoert hebbende, 't geen zekerlyk beide mede stedekens, of vlekken der Bandaneezen zullen geweest zyn.

Ook noemden zy Ceram, Waran Ela of Waran Ila, dat is, groot Banda, om dat 'er veel Bandasche volkplantingen op waren.

In tyden van oorlog was de stad Ortattan altyd neutraal, of onzijdig, en waren de verschillende Partyen altyd gewoon daar by een te komen, om vrede en verbonden tusschen de Oelilima's en Oelisiwa's te maaken, alwaar zy dan gemeenelyk onder een grooten boom (die by de Ouden heilig waren, en ontrent welke zy meinden dat iet Goddelyks gevonden wiert) plagten te vergaderen. Rondom dezen boom was een steene vierkantige voet, die ontrent twee voeten hoog, en van binnen met aarde gevuld was. Boven op die voet zaten de Orang

Kaja's, of Hoofden der steden en dorpen, yder na zyn rang; doch de andere hier toe geroepene uit de gemeente, Orang Boedjang, of de ongeluuden genaamt, zaten op de aarde beneden deze steene voet.

De Oelilima's zaten om de Ooft- en Noordzyde, en de Oelifiwa's om de West en Zuidzyde; doch de vreemdelingen stelden zy, daar zy die wilden hebben.

Voor den oorlog met de Inlanders zelf, en met de Hollanders, vergaderde men onder dezen boom tweemaal ter week, Dynsdags en Saterdags. Op deze dagen hadden de vrouwen dit voorrecht, dat dan geen mannen op de voet van deze boom mogten komen, of, zoo zy dat deden, verbeurden zy yder reize ƒ Cati (dat is ruim 6 pond) Foeli.

Men had ook de gewoonte, om op de markttag al de Gantangs (een zeker foort van maaten van eenige ponden, doch hier en in Amboina van 17½ pond) en mindere maaten, na te meten, de welke zoo zy niet van het nette gewigt bevonden wierden, verbeurden zy een derde 'er van, doch zoo zy 'er tegen spraken, zoo was, volgens uitspraak der Orang Kaja's, en der Moorische Paapen, die hier zeer groot bewind in hadden, al hun goed, dat op de markt was, verbeurd.

Hedendaags is de gesteltenis van dit Eiland aldus. Men heeft aan de Noordwestzyde het Comptoir, Lonthoir genaamt, alwaar gemeenelyk van wegen de E. Maatschappy een Koopman geplaatst is, om de Nootenmuschaten, en de Foelie, van de Vrylieden of Perkeniers te ontfangen. Deze woont in een zeer schoone breede steene Logie ofte Huis, ontrent de strand; maar echter eenige treden hooger gelegen; doch als men van 't zelve na strand gaat, komt men by een waterpas, 'tgeen het naauw tusschen dit Land, en de Goenong Api, (aan welkers Zuidzyde beneden aan de voet des bergs een schans, Kyk in de Pot genaamt, en met een Sergeant, eenige soldaaten, en stukken geschut bezet is) ook zoodanig bestryken kan, dat daar geen schip zou kunnen passeren, zonder onder 't bereik van een van deze stukken te geraken: want zoo zulk een schip, om 't groot Rif, dat zich voor Lonthoir uitstrekt, het na de wal van de Goenong Api, of de Vuurberg, hield, zoo zou het daar alzoowel, als door 't Lonthoir's geschut, gegroet worden.

Voor het strand van Lonthoir, zoo men die smalle boord 't strand noemen mag, gelyk ook ter zyden, een stuk weegs om de West, strekt zich een zeer breed Rif in zee uit, zoo dat men over

't zelve niet, dan met kleine vaartuigen, komen kan; doch met hoog water kan men met Jonken en chaloepen 'er over heen loopen. Als ik met de landshuit 'er na toegebragt wiert, wiert ik in een klein baaitje wat Bewesten de Logie aan land gezet, alwaar ik geen voorland ter wereld, en my ten eersten aan de voet van den berg vond, die men met 313 breede en vry vlakke trappen niet alleen opgaan; maar ook gemakkelyk opryden kan, doch 't afryden, hoewel ik het ook dikwils gedaan heb, is zoo gemakkelyk niet, ja zeer gevaarlyk, alzo 't my wel gebeurt is, dat, voor al by nat weder, de agterste voeten van myn paard niet alleen uitgleden, maar dat 't zelve alzo oettelyke trappen aan een afgleed, eer het weer op zyn agterste voeten quam; 'tgeen ik, jong zynde, mededeed, om dat ik het Opperhoofd, die met my open afreed, dit zonder gevaar my voordoen zag, en om dat ik meinde, dat ik mede doen kon, en doen moest, 'tgeen ik een ander voordoen zag; maar, op zekeren tyd door den heer Landvoogt gewaarschouwt zynde, dat ik, indien zoo een paard zyn voorste voeten, gelyk ligt gebeuren kon, of maar een van de zelve, by 't afryden quamen uit te glyden, zeer licht met het zelve van boven tot beneden zou kunnen voortrollen, en dus myn leven verliezen, zoo kreeg ik zulk een schrik voor het afryden, dat ik het zedert noit weer heb durven doen.

Half weg dezen trap is een bron, die gestadig water, hoewel van weinig belang, geeft.

In 't hangen van dezen berg heeft men de Negry, Lonthoir genaamt, die zich tot boven op den berg uittrekt, en hoewel men 'er ook steene wooningen heeft, zoo zyn het, eenige weinige uitgezonderd, in vergelyking van die van Neira, zeer slegte huiskens. Ook is het een groot ongemak, dat men voor yder huis byna 2 of 3 buiten, en 2 of 3 binnentrappen vind, met welke men op een voor-erfje voor 't huis gelegen, treed, 'tgeen by een visitatie, of huisbezoking der Ledematen, een zeer moeyelyk op- en nederklimmen geeft.

West en Ooft op strekt zich die Negry uit, doch wel de langste wandeling heeft men om de Welt, een klein half uurtje verre, passerende onderweeg een moerigen thuin van 't Opperhoofd, waar op een byzonder thuinier past; zoo al recht uit, langs een gelyken en redelyk breeden weg gaande, eindigt men aan een plaats, van welke men van een schoone hoogte zeer steil in zee, de eilanden Ay, en Rhun (want Poelo beteekent een eiland, en daarom laat ik 'er dat Maleits woord af) zeer klaar, en vlak voor die steilte

steilte beneden ook een groote klip in zee leggen ziet, die Batoc Hollanda, of de Hollandfche klip, genaamt wert, om dat de verraderfche Bandaneezen veel Hollanders, in die eerste oorlogstyden boven op die hoogte geraakt, en van de gelegenheid des Lands nog onkundig, van deze steilte afgejaagt, en gedrongen hebben of van boven neder in zee, of op deze klip, zich te bersten te springen.

Ik heb in 't jaar 1687. op Celamme een oude vrouw gezien, die my verhaalde, dit gezien te hebben, alzooy toen een meisken van 12 of 14 jaaren zyn kon, ook zeide zy voor de Hollanders te dier tyd gevlugt te hebben.

Boven op den Lonthoizen trap gekomen, gaat men dezen weg na 't Oosten, voorby 't huis des Predikants, na de Kerk, dat in 't jaar 1687. maar een groote Loots was, ontrent de vesting Hollandia gelegen, waar in te dier tyd een Sergeant, *Ditlof Blat* genaamt, met eenige soldaaten lag

Deze vesting, is vry oud, aengezien zy in de oudste schriften der Secretary van Banda, die in 't jaar 1619. beginnen, al bekend was, zonder dat daar eenigzins bleek, wanneer, of door wie, zy gebouwt is; alleenlyk ziet men, dat zy, te vooren Lonthoir genaamt, de naam van Hollandia in 't jaar 1628. van den Heer Landvoogt *Pieter Vlak* gekregen heeft. Zy is oud en vervallen, hoewel van eenig gefchut verzien, doch van zeer weinig belang.

Hier ontrent stuit men ten eersten aan 't bosch, zoo dat men geen gelegenheid heeft van verder, ten zy men in 't bosch zyn wil, te wandelen, behalven dat hier geen huizen meer zyn.

Men graaft hier een soort van roode puimsteen uit de grond, waar van men redelyke goede steene muuren rondom de huizen maakt.

Aan de binnen- of Noordzyde, gelyk ook verder buiten om, aan de Zuidzyde, is dit gansch Eiland in Nootenmuschaatthuinen verdeelt, die in 't gemeen Perken, gelyk ook de bewooners van deze hofsteden (want daar zyn schoone steene huizen by) Perkeniers genaamt worden, om dat yders portie, of stuk land, net afgeperkt is, zonder dat hy verder komen mag.

Deze afperking is door den Landvoogt Doctoor *Pieter Vlak*, ontrent de jaaren 1627. of 1628. eerst in zeer veel kleine Perken, onder zekere letters, geschied, om dat die eerste Perkeniers het vermogen niet hadden van zoo veel slaaven te houden, als tot grooter Perken behoorden, maar met 'er tyd, en door naarstigheid, nogtanseen stuivertje overwinende, kocht een kleine Perkenier nu en

dan een Perkje by het zyne, en zoo zyn eindelyk, by 't aangroezen van hunne magt, daar uit deze aanzienelyke Perken, gegrocid. Wy zullen die, zoo als ons die van een Perkenier van verstand opgegeven, en in de rang, waar in zy van ons menigmaal gezien, en bezogt zyn, laten volgen, en van de zyde van Lonthoir af een begin maaken.

Het naaste Perk, daar aan zich vertoonende, zoo als men Oost op gaat, is Bojauw, 't geen een wondheeler, Mr *Jan* genaamt, in 't jaar 1688. bezat. Het is 1100 roeden groot, leverde in 't jaar 1711. en daar ontrent, 9000 ponden Foelie, goede en quaade gewassen door een, en viermaal zoo veel Nooten uit, welke proportie altyd zoo volgt. Tot dit Perk behooren 100 slaaven, hoewel het maar op 60 zielen by de zielbeschryving, die jaarlyks geschied, bekend staat, en wiert toen geoordeelt 14000 Ryksdaalders of 33600 gulden, waardig te zyn

Naamen der Perken.

Het naaste Perk daar aan is klein Walingen, in 't oud Bandanees eigentlyk Walan genaamt; groot zynde 840 roeden, en in de jaaren 1687 en 1688 van eenen *Jan van Surkel* bezeten. Hier toe behooren 90 slaaven, hoewel het maar op 45 zielen gerekent, en toen 12000 R^{d^{ess}} waardig gefchat wiert

Zulk een Perk geeft, by een groot gewas, wel eens 12000 ponden Foelie, welk gewas gemeenelyk in Augustus of September valt, daar 't kleine ordinair in Maart, April of Mey komt; maar wy stellen hier maar 8000 ponden, om dat wy goede en quaade gewassen door een rekenen

Boven klein Walingen, wat hooger in 't gebergte, alzooy alle de andere huizen dezer Hofsteden aan strand leggen, hoewel de Nootenbosschen al mede of ia 't hangen van, of boven op 't gebergte zyn, heeft men het Perk Orattan, of Orontatten, dat als boven in 't gebergte uitkykt. Het is 750 roeden groot, levert 6000 ponden Foelie, heet 100 slaaven van nooden, hoewel het maar op 64 zielen gestelt is, en wert gefchat 10000 R^{d^{ess}} waardig te zyn.

Beneden aan strand weer voortgaande, hoewel men aantonts al tegen 't gebergte is, en maar een smalle weg 'er langs heeft, volgt naast aan klein Walingen, het Perk groot Walingen, een schoone plaats, zynde 1400 roeden groot. Zy levert jaarlyks 8 of 9000 pond Foelie, vereifcht tot haar dienst 150 slaaven, hoewel zy maar op 70 zielen bekend staat, en wiert gefchat toen 15000 R^{d^{ess}} waardig te zyn. Hier plagt in oude tyden een groote Negry, en een zeer sterke handel van Foelie

Foelie en Nooten te zyn; en men vond 'er in 't jaar 1657. nog een groot anker van een Portugeefche Carake voor leggen; ook plagt hierontrent 't jaar 1630. nog een Reduit te wezen.

Naast hieraan legt het Perk, Spaantjebey genaamt, 't geen met het Perk, Calha Booka (dat is, houd de mond toe, doch eigentlyk Keli Woko, 't geen in 't Bandaneefch de Wolkberg beteekent, om dat het veel met wolken bedekt is) dat ten deele boven Spaantjebey, ten deele boven Cay Tortorre, en aldus mede wat boven in 't gebergte legt, en 2000 roeden groot is. Het levert jaarlyks 3500 of 4000 ponden Foelie, en ('t geen eens voor al van alle de Foelie-leverantien gezegt zy) viermaal zoo veel Nooten. Het heeft 60 slaaven, is 80 zielen sterk, en zyn deze twee voor 10000 R^{des}, en ook wel voor minder, verkogt.

Dit Orontatte en Calha Booka, quam in 't jaar 1687. de Weduwe van *N. Kaas*; doch Spaantjebey toen, gelyk ook Cay Tortorre, eenen *Jacob van Cordaan* (anders *le Faucheur* genaamt) toe.

Na Spaantjebey volgt Cay Tortorre, dat ontrent in 't midden van de binnenzijde legt, en mynes oordeels een van de fraaiste, grootste en voornaamste Perken van geheel Banda is. Het is 1800 roeden groot, levert dan eens 6000, dan eens 10000 ponden Foelie, en 't werd maar op 80 zielen gesteld, hoewel 'er 170 slaaven toe behooren. Het is laatst voor 13000 R^{des} verkogt; en in 't jaar 1711. wierden 'er 15000 R^{des} voor geboden.

Naast hier aan komt men aan 't Perk Combir, in 't jaar 1687. van enen *N. Prutscher* bezeten, mede een schoone en vermaakelyke plaats, te meer, dewyl hier de hoofdfbron is, van waar zy alle hun drinkwater, zoo van dat Eiland, als van al de anderen, gewoon zyn te haalen, loopende gestadig met een fraaje kraan, zynde de eenige plaats in ganfch Banda, daar men zich, niet in een rivier, maar onder den drup van die altydloopende kraan, doch buiten de Pagger, in een put, zoo diep, dat men 'er tot zyn middenlyf in staat, wasschen kan, waar in zich echter de Bandasche juffers al zoo veel kunnen verheugen, als of zy zich in den friffchen en belderavlietenden Ambonschen Olifant, of Way-Tomo, gewasschen hadden, hoewel het wonderlyk veel van den anderen verschilt. Dit Perk is 1200 roeden groot, levert 4000 pond Foelie, heeft 100 slaaven, schoon 't maar op 65 zielen gestelt is, en is 9000 R^{des} waardig. Men heeft hier ook een Reduit, waar op eenig krygsvolk, ter verdediging van deze algemeene waterplaats, legt. Wie de zelve gebouwt heeft, of wanneer zy daar geplaatst zy,

blykt nergens; maar wel, dat zevry oud is.

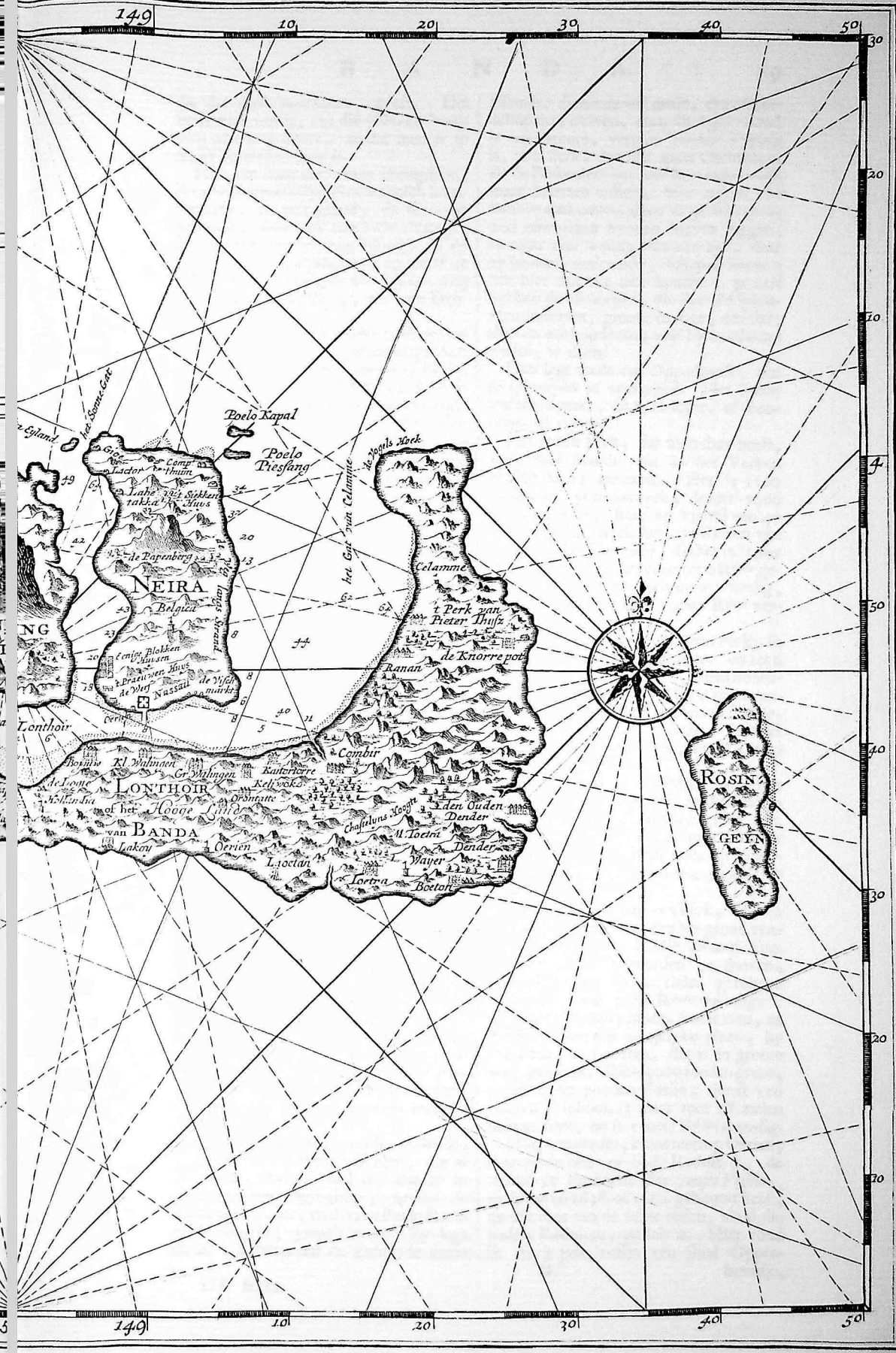
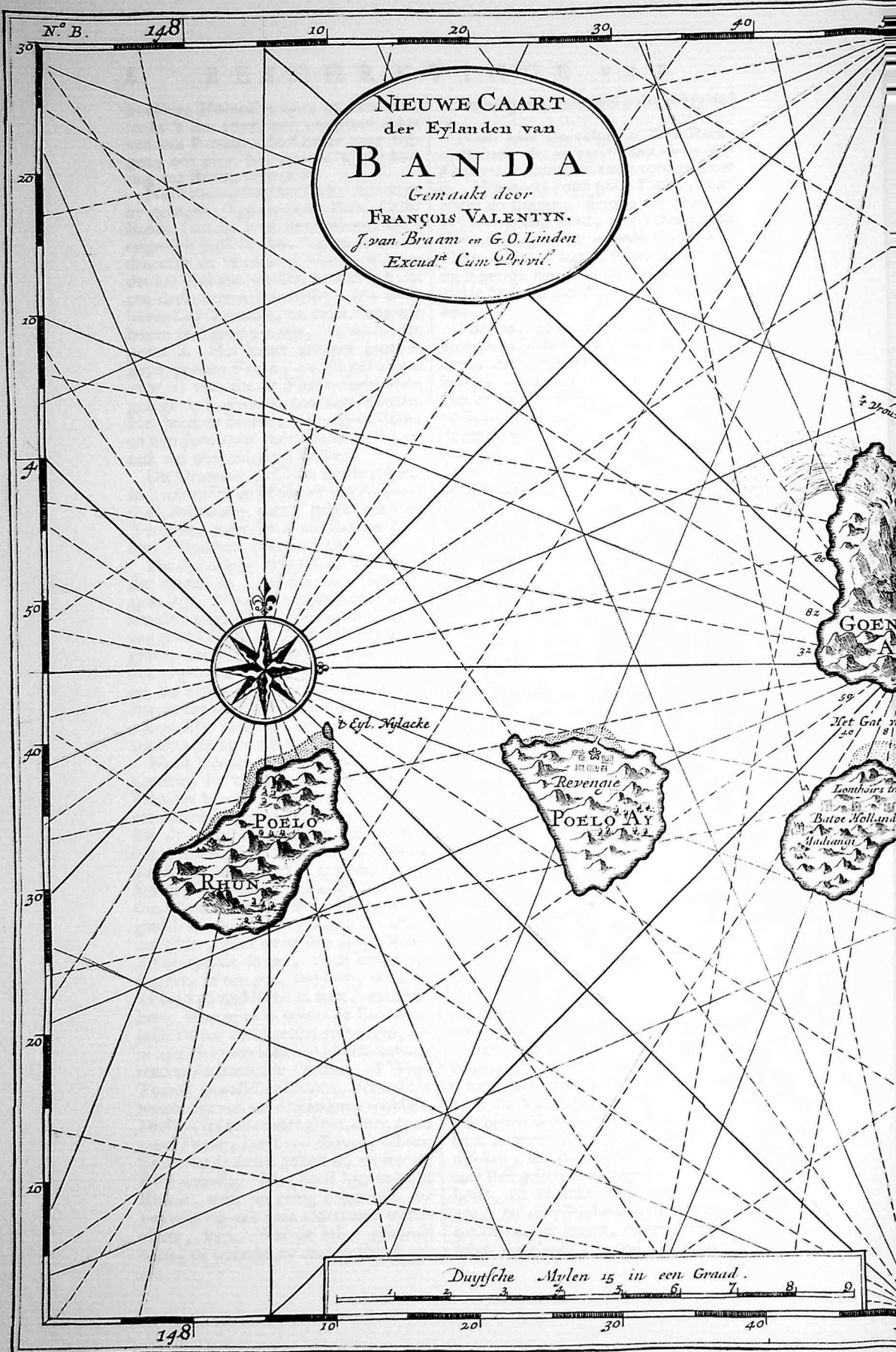
Naast hier aan volgt het Perk Rane, of Ranan, dat in 't jaar 1687. door *Aart Vermeert* bezeten, en 1400 roeden groot is. Het levert 5000 pond Foelie, vereifcht 90 slaaven, schoon het maar op 55 zielen gettelt werd, en was toen 10000 R^{des} waardig. Het is mede een schoone plaats, maar zy legt juist zoo aangenaam op 't gezigt niet, als de 3 of 4 laatstgemelde beneden aan strand geplaatte Perken.

Hier na, of maar een weinig verder, komt men by het Perk Celamme, of Celamo, dat by *Pieter Thyszen* in 't jaar 1687 bezeten wiert, en 2200 roeden groot is. Het levert 4000 ponden Foelie, vereifcht 70 slaaven, schoon het maar op 64 zielen opgegeven staat, en was toen 8000 R^{des} waardig. Het huis, dat beneden aan strand, en ook ten deelen tegen den berg aangebouwt is, gelyk wel een kleine Reduit, en men zou het, des noods, 'er voor kunnen gebruiken.

Dit is het laatste Perk aan de binnenzijde, alwaar 't land zich als met een halve Maan van 't Oosten na 't Noorden omdraaid, en eenen hoek maakt, die gemeenelyk Tandjong Boerong, of de Vogelhoek genaamt word, die al vry hoog, en gevaarlyk is, om met een Orembaey voorby te vaaren, als men agter land na de Perken, aan die kant leggende, zich begeven wil.

Wanneer men nu verder na de Perken, aan de Zuidzijde van het Hooge Land, dat de Perkeniers agter land noemen, te land voortreizen wil, moet men een fraajen heuvel op, een tocht, die men gemeenelyk te paard, maar met veel gevaar, doct, om dat het een slegte en vry steile weg is. Boven op dien heuvel heeft men een dubbele Reduit, in 't jaar 1628. door de Landvoogt, de Heer *Flak*, gebouwt, en van eenig krygsvolk voorzien, zoo dat het aan die Noordzijde des lands voor vreemdelingen niet wel mogelyk is, om binnen te komen, of te landen, aangezien 't geschur van Lonthoir het Westers, en dat van Celamme het Oostersgat, gelykt de Reduit Combir het midden, bestrykt.

Van Celamme nu boven op 't gebergte voortrydende, om agter land te komen, is men genoodzaakt die hooge en steile hock der Vogelen, langs een pad, dat niet boven de twee voeten, of daar ontrent, breed is, zoodanig voorby te trekken, dat men ter rechter hand het zeer steil gebergte als tegen zyn lichaam heeft, en ter linker hand steil neder in zee, en op yffelyke rotzen ziet, dat een vervaarlyk gezigt, en een verschrikkelyk denkbeeld, vooral aan yemand, die

die dat eerst voorkomt, geeft. Het beste hier van is, dat die yffelyke smalle weg niet lang duurt, en dat men'er in zo of 30 treden over is.

Hier van daan daalt men allengskens, door het vermaaklyk Nootenbosch heenrydende, na een plaats, de Knorpot genaamt, daar ook een klein riviertje, hoewel van zeer weinig belang, en de weg ook zeer moeijelyk om op en af te ryden is; hoedanigen moeijelyken weg men nog wat verder op, eer men Dender bereikt, heeft.

Men komt dan al verder, door het bosch henen, opeen gelyken weg, daar ons, onder de Nootenboomen rydende, de schoone Nootenmuscaten dikwils tegen het aangezigt, op geen onaangename wyze, aanquamen, en op welken weg wy, na een uurtje rydens van Cclamme, na dat men langzaam, of hard aanryd, de Reduit Dender, daar ook een klein riviertje of spruitje is, passeerden. Dit is mede een oude Reduit, van welke men in 't jaar 1627. al in het dagregister der E. Maatschappy leeft. Het heugt my zeer wel, dat ik de Perkeniers, daar ontrent woonende, heb hooren zeggen, dat de Landvoogt, de Heer *Willem Janszoon Admiraal*, de zelve zou gebouwt hebben. Het legt digt by de zee, en dient, om met zyn gelchut en krygsvolk, alle vreemdelingen te weeren. Digt by deze Reduit legt het Perk Denner, ook wel den ouden Denner, en door de bank Dender genaamt. Het is 1100 roeden groot, levert 5000 ponden Foelie uit, en 't vereischt, schoon maar op 50 zielen bekend, 80 slaaven, zynde toen op 8000 R^{ders} geschat, en in 't jaar 1687. van *Jacob Albertsz Eding* bezeten. Het huis legt mede digt aan zee, hoewel 't Perk zelfs tot aan 't hoogste gebergte des lands, Chastelleins hoogte genaamt, zich uitstrekt, alwaar men zelfs moestuinen heeft, waar van ik verscheide maalen salade, door een slaaf byna van den top des bergs gehaalt, gegeten heb.

Zeer digt hier by, doch een weinig meer landwaart in, legt het Perk Denner Hoetan, dat is het Bosch-Denner, genaamt, zynde 1200 roeden groot, en in 't jaar 1687. door *N. Cats* bezeten. Het levert 4000 ponden Foelie, en staat maar bekend op 45 zielen; doch heeft 60 slaaven van nooden, en wiert toen op 7000 R^{ders} geschat.

Een klein half uurtje verder rydende, komt men by de Reduit Wajer, die al vry sterk, en zoo oud is, dat zy in 's Compagnies dagregister, nevens de Reduiten Denner, en die van Poelo Rhun en Rofingcin, gemelt wert. Zy legt als in 't midden van de Zuidzyde dezes

Eilands, dienende wel mede, om vreemdelingen te weeren, maar dit Agter-Land is van natuure, vermits 't overal klippig is, zoo sterk, dat zelf geen Orembaey, als de Perkeniers het met hun eigen volk maar beletten willen, hier ergens zou konnen aankomen, alzo 'er geen baayen, daar vaartuigen konnen blyven leggen, en maar zeer weinig plaatzen zyn, daar zy konnen aankomen, schepen konnen het hier ontrent niet houden; ja zelf hebben de chaloepen, die daar de speceryen innemen, groote mocite, om dat, al af en aan houdende, zelf by handzaam weder, te doen.

Hier legt mede een Opperhoofd, om de speceryen te ontfangen. Het is een onderkoopman, en zyne logie, of wooning, al vry net.

Het eerste Perk, dat men daar heeft, wert Babi Mandi (dat is het Verken wafcht zich) genaamt. Het is 1200 roeden in zynen omtrek, levert 7000 ponden Foelie, staat op 't getal van 40 zielen bekend, doch heeft 70 slaaven van nooden. De Perkenier, die het in 't jaar 1711 bezat, had het voor 7000 R^{ders} gekocht, maar 't was toen meer waardig, gelyk hy het ook voor 10000 R^{ders} verkocht heeft.

Hier was te dier tyd nog een Perk, in verscheide parcellen bestaande, en toen door eenen *de Moor* bezeten, diens hoofd naam my onbekent is. Het is 3000 roeden groot, levert 7000 ponden Foelie, heeft 90 slaaven van nooden, hoewel 't maar op 65 zielen staat, en is 11000 R^{ders} waardig.

Daar was toen nog een Perk, van eenen *Steenrots* bezeten, doch my mede in naam onbekent, dat 840 roeden groot was. Het leverde 2000 ponden Foelie, had 45 slaaven, schoon dit Perk maar op 30 zielen gerekent stont, en was 4000 R^{ders} waardig.

Men heeft hier nog een Perk, Bocton genaamt, 't geen 700 roeden groot zynde, 3000 ponden Foelie leveren kon. Tot het zelve behoorden 44 slaaven, hoewel 't maar op 30 zielen gerekend stont, en 't was 5000 R^{ders} waardig.

Wat verder oprydende, komt men, na 't passeren van een moeijelyke plaats, by een Perk, de Laoetan, dat is de groote zee, genaamt. Dit is 3000 roeden groot, levert 8000 ponden Foelie, heeft 120 slaaven, schoon 't maar voor 48 zielen bekend staat, en is 13000 R^{ders} waardig.

Nog wat verder, komt men op Oerien, daar mede een vry oude Reduit is, de welke de President *Jan Jansz Vischer*, in de jaaren 1628. of 1629. gebouwt heeft, en die daar om de zelve reden, als al die andere Reduiten, gestelt is. Hier vond ik in 't jaar 1687. een smal Opperhoofdje,

hoofdje *Ernst Cripping*, zynde een Affistent, die onder 't Comptoir Lonthoir behoort.

Men heeft hier mede een Perik, Oerien genaamt, doch bestaande in wel 6 of 8 kleine Perkskens, waar van 'er zommige 100, andere 200, 300 en 400 ponden Foelie leveren.

Ook is'er een Hoofdperk, Toetra, na een steilen hoogen berg, genaamt. Dit is 1400 roeden groot, hoewel het meest wild en woest land is; het levert 3000 ponden Foelie, heeft 35 slaaven, doch staat, nog volgens de oude opgave, bekend op 80 zielen, en is 4000 R^{dets} waardig.

Dit Perik van Toetra zal ik niet licht vergeten, om dat ik met een Perkenier van Lonthoir, op zekerer namiddag ten 5 uren van Oerien te paard dien berg opreed, na zyn zeggen staat maakende, om ontrent 6 uren op Lonthoir, maar 't geen ons schrikkelijk buiten onze gizing ging, te zullen zyn.

In 't opklimmen vond ik den berg zoo steil, dat wy, wat hooger gekomen, van onze paarden afstygten, en die aan onze slaaven of bedienden, zoo wy niet van boven neder wilden tuimelen, geven moesten. Wy klauterden dan een stuk weegs te voet den berg op, en gingen toen wel weder te paard zitten; maar, een weinig voortgereden zynde, vonden wy zoo veel Nooten- en Vruchtboomen omgewaaid, dat het byna onmogelyk was om 'er te voet, ik laat staan te paard, door te geraken. Zoo lang het dag was ging het nog henen, maar toen het donker wiert, gaf het een elendig leven voor ons, en nog veel elendiger voor ons volk met de paarden, om over deze boomen te klauteren, en de weg te kunnen vinden; waar door wy van de zelve geheel en al afdwaalden, en eerst ontrent 10 uren 's nachts op Lonthoir, en de paarden vry laater, aanquamen.

Behalven dit Perik Toetra heeft men op Oerien nog het Perik Sammeren, aldus na het aloud Bandanees stedeken, Sammer, dat ook daar ontrent lag, genaamt. Het is 800 roeden groot, levert 5000 ponden Foelie, heeft 40 slaaven, en 45 zielen tot het zelve behoorende, en wiert toen geoordeelt 5000 R^{dets} waardig te zyn.

Een weinig verder West op plagt men in 't jaar 1657. en later, de Reduit Lakoy te hebben, en hier ontrent was het, dat de Nederlanders den 21sten Maart 1621. dit Eiland eerst beklommen, en veroverden.

Als men den Westhoek dezès Agterlands, of der Zuidzyde, om, en zoo Noorden aan gaat, komt men by het oud Madiange. Daar na passeert men die vermaarde klip, Batoc Hollanda, die

wy bevoorens, boven op Lonthoir zynde, beschreven. En als men, nog een stuk weegs voortgaande, voorby de Noordwesthoek dezès Lands schept, komt men weder voor Lonthoir.

Boven op den berg van Lonthoir heeft men al mede eenige Perken, alle welke ik juist niet by haare eigen naamen, maar by die van haare bezitters kenne, en die ik derhalven hier ook zoo zal opgeven.

Men heeft 'er een Perik, in 't jaar 1688. by eenen *Lotharis* bezeten. Dit was 1200 roeden groot, gaf jaarlyks 6000 ponden Foelie, had 100 slaaven, hoewel 't maar voor 60 zielen bekend stont, en was 10000 R^{dets} waardig.

Het Perik van *Lucas Claasz de Jong*, 1000 roeden groot, leverde 7000 ponden Foelie, had 90 slaaven, hoewel in de zielbeschryving maar op 50 zielen gestelt zynde, en wiert toen 11000 R^{dets} waardig geschat.

Het Perik van *Thomas Brantszoon*, ontrent het kasteeltje Hollandia gelegen, was 1200 roeden groot, leverde 8000 ponden Foelie, had 110 slaaven, schoon maar op 60 zielen ingeboekt in de zielbeschryving, en was een somme van 12000 R^{dets} waardig.

Het Perik van . . . *Roos*, was 1000 roeden groot, leverde 5000 ponden Foelie, had 60 slaaven, stont te boek voor 40 zielen, en was 9000 R^{dets} waardig.

Behalven deze groote, zyn hier nog wel 25 kleine Perkeniertjens, die maar 6, 8 of 10 zielen hebben, en ook een evenegematigde kleine leverantie van speceryen doen, hoedanige 7 of 8 kleine Perkskens ook nog op Celamme zyn.

Van groot Walingen af, tot Celamme toe, leveren deze Perkeniers hunne speceryen op het eiland Neira, aanden Opperkoopman, of tweeden persoon der Landvoogdy.

Van klein Walingen af leveren de Perken Ortattan, Bojauw, en de verdere Perken op Lonthoir, aan 't Opperhoofd tot Lonthoir, en men rekenze groot en klein, hier onder behoorende, op 31 Perken.

Die van Denner, Denner-Hoetan, en van de Laoetan, leveren op Wayer; en die van Oerien, Toetra en Sammeren leveren aan een Boekhouder aldaar, die onder Lonthoir mede staat.

Men heeft in Banda tweemaal 's jaars Het Witwater, het eerste, of 't klein Witwater.

Men heeft in Juni, en 't grootste in Augustus of September. De zee is dan by dag even eens als anders; maar 's nachts als witte melk, en zelf is de lugt daar zoo licht van; dat men geen onderscheid tusschen de zee en de lugt ziet. Om 's nachts

's nachts land te ontdekken is dit wit water zeer goed; want in 't zelve doet zich dat zeer swart op. In al die tyd werd 'er geen visch gevangen; doch daar na weer zoo veel te meer. De visch is voor dit helder water schuw; ook doet hen die helderheid in 't water het vischtuig en de prauwtjens te eerder zien, en daar voor vlieden.

Men oordeelt, dat dit water uit den grooten boezem van 't Zuidland by Nova Guinea komt. Men verneemt het in 't Zuiden van Aroe en Key tot Tenimber en Timor Laoet. In 't Westen loopt het tot Timor, en in 't Noorden vertoont het zich tot het eiland Ceram ontrent deszelfs Zuidkust, loopende niet Benoorden, maar wel Bezuiden de Liasserze eilanden, en Amboina, daar men die melk-zee klaar van de bergen 's nachts ziet: want anders en weet men van dit wit water eigentlyk in Amboina niet, dan dat men het in 't jaar 1676. 'er eens gehad heeft, dat zeldzaam was.

Het vertoont zich meest ontrent de eilanden van Banda, en is niet alleen quaad voor de vischvangst, maar doet de vaartuigen ook eer, dan in ander zeewater, verrotten; zoo dat 'er in de vuilaardige quallen, bezaantjens, en andere zeefflym, die dit water, als 't afneemt, op strand opwerpt, een booze houtworm schynt te zyn.

In de tyd van dit wit water is 't ook gevaarlyk zich des nachts met kleine of andere vaartuigen op die zee te begeven; want schoon het al stil zyn mogt, verneemt men nochtans zeer swaare dyningen, die door deze en gene zeedampen, uit de grond der zee opwellende, van zelf voortkomen, en zulk een vaartuigje zeer ligt zouden omwerpen. Deze dyningen echter heeft men nergens zoo swaar, als ontrent het eiland Tenimber.

Dit wit water mengt zich in die tyd met geen ander water, dan als het begint af te nemen, wanneer het eerst langs 't eiland Ombo en 't land van Ende henen loopende zich eindelyk met freepen in zee tot by Boeton toe, en daar na zelf tot Saleyer en die kant van Celebes zien laat, daar het zich dan allengskens in 't ander zeewater verliest, of daar mede vermengt.

Na dat nu dit wit water, en de regen, in Banda swaar of weinig is, leveren de Perken ook veel of weinig Foelie en Nooten uit; want zoo 'er swaare regen valt, vallen de Nooten af, die anders 9 maanden aan de boomen moeten hangen, 't geen men echter meer boven in het dampig gebergte, dan ontrent de stranden, verneemt.

De slaaven in yder Perk vinden den ganfchen dag hun werk.

Als de Nooten ryp zyn, en aan den boom beginnen te splyten, zoo dat de Foelie zich schoon rood van couleur, en al glimmende tegen de Nootenschaal, die kool swart is, vertoont, dan gaan de slaaven van 's morgens vroeg yder met een mandeken na 't bosch om Nooten te plukken, komen in 't geween 's avonts ten 5 uren van 't gebergte na beneden, alwaar dan eenige al deze geplukte manden met Nooten, of eigentlyk die Nooten in haaren bolfter (doch niet anders dan oude) over een zeer scherp mes, dat ergens aan styf, of tegens twee houten, in de grond staande, vast gebonden, en diens scherpte na boven gelegd is, zeer gefwind (dat een slag is) henen halen, en dus die bolfter, by een omwrikking, tot op de Nootschaale toe, klooven, en 'er dus de bolfter afwreken; 't geen met veel oordeel in 't verkiezen der Nooten dient te geschieden: want zoo 't een jonge Noot was, die 'er zomtyds onder loopen, zoo zou de snede door de Noot, en alles, henen gaan, en dan was het ook om een vinger of twee van zoo een slaaf te doen; doch daar werd al vry wel op gepaft.

Als al die Nooten zoo ontbolftert zyn, werpt men de zelve met de Foelie 'er nog aan in een mandeken, en daar na vergadert men de bolfter op een hoop, waar op dan een soort van champignons of paddestoelen groeit, die gezegt werden door haaren speceryagtigen smaak alle andere paddestoelen te boven te gaan. Immers, zy worden in Banda van de liefhebbers en kenders zeer geprezen; doch ik heb daar zulken lekkerny niet in gevonden; maar wel, dat de Nootenbolfter, in riempjens gefneden, en met kanneel gestoofd, een lekkere schotel eeten uitleverde.

Wanneer de slaaven nu met het ontbolfteren van alle die Nooten by dag nog gedaan krygen, dat zy in 1 of 2 uren weten af te hupelen, dan is 't hun avondwerk nog de Foelie van alle deze Nooten af te doen, die byzonder te vergaderen, en ook de Nooten byzonder by een te doen, waar van de Foelie dan in de zon gedroogt, en met de Nooten op de navolgende wyze gehandelt word.

Men heeft 5 kleine hokken of petak-Hoe verken, met een parapara of zolderken van latwerk van gefplete Bamboezen, ofte ricten, waar op de Nooten, die dan nog vast in een schelp zitten, gedroogt worden.

De eerste droogpetak is voor de natte Nooten, die daar een week in moeten leggen, en dan gaan zy in de tweede petak, weer voor een week, van daar in de derde, weer voor een week, en in de vierde petak worden zy in de vierde

week volkomen droog. Dan gaan zy in de vyfde petak, onder welke wat minder droog vermolft hout geftookt wert, en eindelyk in het zesde, of het groot hok, waar ontrent zeer flauw geftookt word.

Onder alle deze petakken, of hokken, met haare doorlugtige zolderkens, word een matig vuur geftookt, niet om iets te branden; maar enkelyk gerigt om de Nooten, die 'er boven op leggen, van binnen in haare fchelp zoodanig te doen droogen, dat zy in de zelve beginnen te rammelen; die daar na dan, 3 of 4 weken voor de leverantie, in stuk geflagen, de Nooten daar uit genomen, en weer in vette, middelbaare en magere geforteert en onderscheiden worden, om ze aan de E. Maatschappy, yder op het Comptoir, waar onder hy behoort, te leveren. Dit droogen gefchied in 6 of 8 weken gemeenelyk, blyvende dan de Nooten nog wel 5 of 6 weken onder de Perkeniers.

Het groot gewafch, dat in Augustus of September, hoewel ook wel eens in Mey of Juni, valt, en wel een quart meer, als 't kleine geeft, word ontrent half December; en 't klein gewafch, dat ontrent Maart of April valt, ontrent half Juli, in de voornoemde drierlei foorten afgelevert, volgens welke leverantie yder byzonderc foort van Nooten, in een mandje, in een doorgezaagde legger met zeewater, dat met kalk zoodanig gemengt is, dat zy, als vette melk, 'er pas aanhangen blyft, driemaal ingedompelt, en dan zoo ook yder foort in een byzonder Nootenhok geworpen word, waar in zy zes weken digt toegesloten blyven, om te fweeten, in al welken tyd men 'er niet eens na omziet, en daar na (alzo de kalk de fouten der Nooten ontdekt) werden zy weer in goede en quaade, of in die drie voornoemde foorten onderscheiden. De Perkeniers nogtans lyden hier by niets; maar worden volgens haare gedaane leverantie van vette, middelbaare en magere Nooten, betaalt, en deze laaste fortering loopt voor rekening der E. Maatschappy. Indien 'er te veel kalk by dit water gedaan wiert, zouden de Nooten 'er in verbranden, 't geen een groote fchade aan de E. Maatschappy zou konnen geven. Dit indompelen in de kalk gefchied, om dat de kalk de geesten der Nooten door 't fluiten van der zelve pori, of uitwazemgaatjens, inhoud, en die niet alleen tegen 't verderf bewaart, en der zelve gebreken ontdekt; maar zulk een gekalkte Noot kan ook niet verplant worden, om dat zy geen fchelp heeft, alzo zy niet anders, dan in haare fchelp, groejen en voortzetten kan. Ook moet

de Noot, als zy verplant wort, niet geheel onder, maar boven de aarde leggen, of zou anders niet groejen.

De Foelie, gedroogt zynde, word mede in drie foorten, te weten, Klimfoelie, zynde de beste en van geplukte Nooten, Raapfoelie, die de tweede foort en van afgevalle en opgeraapte Nooten is, en in half rype Foelie, onderscheiden, en ook zoodanig aan de E. Maatschappy geleverd, die voor de laatste foort, Gruis- of Stof-foelie genaamt, maar de helft van de prys der andere Foelie betaalt, hoedanig zy ook met de betaling van gebroken Nooten, schoon ook nog zoo zeer doorgegeeten en vermolmt, handelt, gevende ook daar voor maar de helft van 't geen zy voor vette, dat is, gladde en gave Nooten, zonder rimpels, en ook voor de middelbaare en magere Nooten betaalt. En schoon die vette Nooten zoo genaamt worden, gelyken egter de middelbaare en magere van buiten veel verder en oliagtiger, schoon zy meer, dan de andere, gerimpelt zyn.

In voorige tyden, ontrent 18 of 20 jaaren geleden, plagt men met het wegen en betalen dezer fpeceryen anders; dan nu, te leven.

Men rekende die toen by zoo veel Catti Bandan, of Bandafche Catti's, yder $5\frac{1}{2}$ Hollandfche ponden fwaar, en de Nooten woog men by weegzels, yder van 28 Catti Bandan, of 161 Hollandfche ponden, dat net met het gewigt van een fokkel (zynde baaltjens van matten, of boombladen, waar in de Foelie alleen gemeenelyk overkomt, en in welke zy op dat gewigt afgetrapt, hoewel maar op 160 pond gerekent word) overeenkomt. Men betaalde toen voor zoo een Catti Bandan Foelie 2 gulden 14 ftuivers, ligt geld, of 60 ligte ftuivers, in een Ryksdaalder van 48 fwaare ftuivers gerekent; maar dan was er de tiende van de E. Maatschappy, die ontrent $\frac{1}{2}$ deel bedraagt, al afgetrokken, zoo dat het 42 ftuivers bleef. Ook ontving men die zelve prys voor 10 Catti Banda Nooten, of $5\frac{1}{2}$ pond yder.

Nu in tegendeel ontfangt men voor yder 100 Hollandfche ponden goede Foelie van de E. Maatschappy 15 Ryksdaalders en 18 ftuivers; doch voor Stof-foelie, hoe flegt ook, 7 Ryksdaalders en 9 ftuivers, dus kost haar een pond Foelie 7; ftuivers, en zy verkoopen die weer voor 3 guldens 12 ftuivers, en voor 10 pond Nooten krygen zy ontrent zoo veel als voor 1 pond Foelie; en dus voor 1000 Hollandfche ponden Nooten, of vyf weegzels, yder van 200 ponden, 't zy vette, middelbaare of magere, ook 15 Ryksdaalders en 18 ftuivers; doch voor dat zelve gewigt gebrokene en doorgegetene

Nooten, mede maar de helft van die prys; en dus koften haar 2 pond Nooten 1 stuivers, daar zy 1 pond voor 2 guldens 18 stuivers verkoopen. Een groote overwinst.

De E. Maatschappy, als Landheer hier zynde, plagt in voorige tyden ook van alle andere vrugten der Perkeniers de tiende te trekken, behalven dat zy nog de tafel des Landsvoogts van vrugten voorzien moesten; maar dat is afgeschikt, en de tiende is alleen op de speceryen gebleven, welke gemeenelyk tweemaal, en ook zomtyds wel voor een enkele reize driemaal, 's jaars geplukt worden; doch waar op geen vaste staat te maaken is; maar wel op twee gewasschen, een groot en een klein, gelyk wy hier vooren reets gezegt hebben.

By verkooping der Perken word mede de tiende aan de E. Maatschappy, maar zoodanig betaalt, dat zy van een Perk, 5000 R^ders geldende, maar de tiende van de helft betalen, alzoo 't ander voor de goederen, daar toe behoorende gerekent wort, welke goederen zy bevoorens verre boven haare waarde plagten op te geven, en dan naar mate van dien veel te weinig van 't Perk zelf te betalen, 't geen nu dus gematigt en gemiddelt word.

De Nooten voert men in geen sokkels over, als de Foelie, maar zy worden in hokken overgebracht, vorder op de wigt overgelevert, met een per Cento afflag; maar de Foelie levert men by sokkels, zonder eenigen uitflag, nevens welke altyd een briefje, met de naamen der gecommiteerden 'er by, overgaat. Men doet ook by yder fokkel, of deszelfs bladen, ontrent 2 kannen zeewater, volgens ordre van haar Edelheden van den 24ten December 's jaars 1671. waar mede zy gemengt zynde, zoo word de Foelie 'er dus ingetrapt, en dit oordeelt men tot behoudenis der zelve te dienen. Een fokkel Klimfoelie heeft drie ooren. Een dito Raapfoelie twee, en een dito Gruisfoelie maar een oor.

Het plagt in oude tyden met het koo- pen van deze Perken vry stordig en slegt toe te gaan. Yemant, die van een soldaat maar een vryman geworden was, en geen duit in de wereld had, wiert aantons een Perkenier, en kocht een Perk van 6000 of 8000 R^ders. Hy nam de helft van den armen op, die hier al vry ryk is, en de helft bleef op het Perk staan. Daar op was hy aantons een groot Heer: want zulk een Perk gaf van zyne speceryen een fraaje inkomst; en de verdere vrugten, bragten by verkoop ook al wat op; behalven dat er nog zo Perken het voorrecht alleen hebben, om Arak te mogen branden, en die aan de

E. Maatschappy, en andere, te leveren. Als zy nu maar zorg voor de renten van de hoofdsom, die zy voor 't Perk gegeven hadden, droegen, zoo waren zy gewoon van 't overficht als Prinsjes, en dat in een tyd, dat de Perken in zig zelve nog zoo veel niet waren, als zy naderhand geworden zyn, te leven; waar door 't dan by hun overlyden ook wel gebeurt is, dat den armen, en anderen daar by schade leden, voor al wanneer zy zulk een Perk verre boven zyne waarde ingekocht hadden.

Jegenwoordig zyn de Perkeniers vry vermogender lieden, vermits hunne Perken, door hnnne groote naarftigheid in het aanplanten, merkelyk in waarde verbeterd zyn.

Wanneer de Heer *Bieswanger* ontrent 't jaar 1700. bezitter van klein Walingen wiert, gaf dat jaarlyks 3000 ponden Foelie; doch alzoo hy een naarftig man in 't aanplanten was, gaf het, voor dat hy uit Banda vertrok, en het aan een ander overliet, 8400, en naderhand wel 12000 ponden Foelie.

Men moct echter hier by zeggen, dat Banda in 't jaar 1711. zoo wel beplant en de staat van alle de Perken daar zoo tref- ^{Het leven en vermogen der Perkeniers.} felyk goed was, en zoo veel opbragt, als men oit zou konnen hoopen, aangezien 'er nu niet een stukje lands onbeplant is. Dit geeft, aan die groote Perkeniers voornamelyk, een vry groot inkomen, waar op zy heerlyk leven, en nog een schoone ituiver overleggen. Daar is niet lekkers van spys of drank, dat zy niet hebben, en zy zyn gewoon, voor al als de schepen van Batavia komen, met de scheepsvrienden, en met die van Neira, en de andere Eilanden, rykelyk te gaffreeren en vrolyk te zyn. En 't is geen wonder; want zy winnen 't rykelyk, en 't kan 'er af. Zy hebben de schoonste en vetste schaapen, die men wenschen kan, die zy van de Zuidoofter Eilanden krygen, en verder allerlei vee op haar erf loopen. Hollands bier, Luiks bier, Mom en keurlyke Wynen, vind men by hen zoo goed en overvloedig, als by menig Landvoogt.

Dit maakt hun ook, die van ouds al de naam en de daad, maar toen nog zoo veel magt niet hadden, vry stout; dat in zommigen nog verder gaan zou, indien zy zomtyds niet wakkere slagen en tegenfpoeden, door 't wegloopen van slaaven, kregen; alzoo 'er zomtyds 20 of 30 en meer gelyk (hoe sterken wagt men ook 's nachts op de vaartuigen houd) met Orebajen komen weg te loopen, die zelden weergekregen worden.

Al voor eenige jaaren was deze Perkeniers toegegaan, om 400 Macassarze slaaven na Banda te voeren. Zy hebben

14 B E S C H R Y V I N G E V A N

'er nu al over de 1400 gebragt, en zy haalen nog al, om dat getal van 400 (200 zy zeggen) te vervullen. Haar andere slaaven hebben zy meest van Nova Guinea, de Zuidooster Eilanden, Timor, enz.

Het beste, dat ons van de jegenwoordige Bandasche ingezetenen voorkomt, is, dat zy, 'tzy Swarten, 'tzy Mixtigen, meest alle, goed Duitsch spreken, zoo dat zy Sondags ook de Psalmen in die taal gewoon zyn te zingen.

In de tyd van de Heer Landvoogt van Zyll waren 'er zommige van deze Perkeniers vry stout en weerbarstig. Wat die Heer hen ook dede, en schoon hy niet anders, dan hun welzyn, zagt; het was quaad by allen, weinigen uitgezondert, en men schaamde zich niet zeer veragtelijke vertellingen van zyn Ed., en van

zyn fles met de zilvere schroef te doen, waar door zy zyn rotang met een zilvere knop verfontden, die hy wel zomtyds een dronken arbeider en luitaard in dienst der E. Maatschappij over den rug lei; doch naderhand zyn zy nog stouter en hoogmoediger geworden; maar God heeft hen zulken Landvoogt gegeven, die hen zoo geplagt, getreden en getrapt heeft, dat zy wel duizendmaal het gebecnte van den Heer van Zyll beweent, en om hem gewenscht hebben. Een zaak, die wy hier na nog met een woord, als wy in het byzonder van de Landvoogden van Banda spreken, zullen aanhaalen.

Nu zullen wy hier nog een lystje van al de bekende Perken op 't Hooge Land, met 't aangemerkte op yder Perk, schetsgewyze byvoegen.

Korte schets van de Perken op Lonthoir.	Naamen der Perken,		Grootte, Leverantie,		waarde der Le-		Slaav. Zielen, waarde der	
	Bojauw,	Klein Walingen,	1100 roed.	9000 p. Foelic.	1408-37-0	100	60	R ^{ess} 14000
				36000 p. Nooten.	563 22-0			
			840	8000 p. Foelic.	1252-12-0	90	45	12000
				32000 p. Nooten.	541- 0-0			
		Orontatte,	750	6000 p. Foelic.	939- 6-0	100	64	10000
				24000 p. Nooten.	375-31-0			
		Groot Walingen,	1400	8000 p. Foelic.	1225-12-0	150	70	15000
				32000 p. Nooten.	541- 0-0			
		Spaantjeby en Calha Booka,	2000	4000 p. Foelic.	626- 4-0	60	80	10000
				16000 p. Nooten.	250-20-0			
		Caytortorre,	1800	6000 p. Foelic.	939- 6-0	170	80	15000
				24000 p. Nooten.	375-31-0			
		Combir,	1200	4000 p. Foelic.	626- 4-0	100	65	9000
				16000 p. Nooten.	250-20-0			
		Ranan,	1400	5000 p. Foelic.	782-29-0	90	55	10000
				20000 p. Nooten.	313- 2-0			
		Celamme,	2200	4000 p. Foelic.	626- 4-0	70	64	8000
				16000 p. Nooten.	250-20-0			
		Dito, nog	700	3000 p. Foelic.	469-27-0	44	30	4000
				12000 p. Nooten.	187-39 0			
		Denner,	1100	5000 p. Foelic.	782-29-0	80	50	8000
				20000 p. Nooten.	313- 2-0			
		Denner Hoetan,	1200	4000 p. Foelic.	626- 4-0	60	45	7000
				16000 p. Nooten.	250-20-0			
		Babi Mandi,	1200	7000 p. Foelic.	1095-31-0	70	40	10000
				28000 p. Nooten.	428-12-0			
		Van de Moor,	3000	7000 p. Foelic.	1095-31-0	90	60	11000
				28000 p. Nooten.	428-12 0			
		Steenrots,	840	2000 p. Foelic.	313- 2-0	45	30	4000
				8000 p. Nooten.	125-10-0			
		Boeton,	700	3000 p. Foelic.	469-27-0	44	30	5000
				12000 p. Nooten.	187-39-0			
		Laetan,	3000	8000 p. Foelic.	1252-12-0	120	84	14000
				32000 p. Nooten.	541- 0-0			
		Oerien,	700	3000 p. Foelic.	469-27-0	44	30	4000
				12000 p. Nooten.	187-39-0			
		Toetra,	1400	3000 p. Foelic.	469-27-0	35	80	4000
				12000 p. Nooten.	187-39-0			
		Sammeren,	800	5000 p. Foelic.	782-29-0	40	45	5000
				20000 p. Nooten.	313- 2-0			
		Van Lotharis,	1200	6000 p. Foelic.	939- 6-0	100	60	10000
				24000 p. Nooten.	375-31-0			

	B	A	N	D	A.	15
<i>Luc: Claaszen,</i>	1000	7000 p. Foelie.	1095-31-0	90	50	11000
		28000 p. Nooten.	428-12-0			
<i>Thom: Brandz:</i>	1200	8000 p. Foelie.	1252-12-0	110	60	12000
		32000 p. Nooten.	541-0-0			
. <i>Roos,</i>	1000	5000 p. Foelie.	782-29-0	60	40	9000
		20000 p. Nooten.	313-2-0			
.	2400	12000 p. Foelie.	1878-16-0	200	120	20000
		48000 p. Nooten.	791-20-0			
	34330	142000 p. Foelie.	22227-6-0	2162	1437	241000
		568000 p. Nooten.	8796-22-0			

Hier op laten wy nu tot slot van dit Hoofdstuk een teekening van alle de Banda'sche eilanden, onder de letter B. volgen.

T W E E D E H O O F D S T U K .

Het Eiland Goenong Api beschreven. *Wanneer die Berg gebrand heeft.* Droevig geval door den zelven veroorzaakt. Bericht van Maurits Hendrikz van der Spelt. *Als mede van D. Feilingius en den Vaandrig Bufton. Grootte Slangen, enz. op dit Eiland. De Schans Kyk in de Pot. 't Vrouwen-eiland. Des Schryvers aanmerking op de dood van Plinius, en op 't gevaar van de Heer Feilingius by zyn togt na dien Berg.*

Het Eiland Goenong Api beschreven.

OM nu tot de beschryving der andere Eilanden over te gaan, zal het niet ongevoeglyk zyn, dat wy die van de Goenong Api, dat is, de Vuurberg, in 't Maleits, laten volgen.

Dit Eilandeken legt ten Westen van Neira's Westhoek, en zoo dicht daar aan, dat men over de opening, of 't kanaal, tusschen Neira en dat Eiland, met een stukje van een lei gemakkellyk werpen kan.

Dit gat tusschen beide deze Eilanden noemt men gemeenelyk het Zonnegat, aan welkers Noordzyde een klein eilandeken, 't Vrouwen-eiland genaamt, is. Het plagt voor 100 jaaren zo of 30 vadem diep te zyn, zoo dat 'er een schip door kon, doch is nu te ondiep voor schepen. Men wil, dat dit door 't uitwerpen van steenen en afch veroorzaakt zy.

Ten Zuiden heeft het den Noordhoek van het Hooge land van Banda tegen over zich leggen, en word dat gat, tusschen deze twee Eilanden, zynde ontrent een gooteling schoot wyt, gemeenelyk het Lonthoers gat genaamt.

Hoe groot dit Eilandje in zyn omtrek is, weet ik niet, aangezien ik het noit rond geschept heb; maar gis dat men geen halve myl 'er toe van nooden heeft.

Men had hier op in oude tyden veel dorpen, en bewoonde stedekens, aan strand; doch 't is door 't menigvuldig branden des Bergs zoodanig verwoest, dat daar van niets meer overgebleven is, zoo dat ook der zelve naamen al mede onder de affche des Bergs gemaakt, of

met des zelf vuurdamp en smook vervlogen zyn.

Het ganfch Eiland is maar een dikke allengskens opgaande, en al redelyk in de hoogte verheven berg. Hy is net 559 treden hoog; maar het hoogite gebergte op 't Hooge land van Banda, dat men by, en boven de Perken Combir en Ranan heeft, is 654 treden: want als men daar boven op staat, kan men over de Goenong Api heen tot in zee zien.

Deze Berg is van buiten wel met een wild en woest bosch bezet; maar in zyn binnenste een schrikkellyke Vuurberg, die nu en dan ook afgryzelyk gebrand heeft.

Het verfte geheugen, dat men daar af heeft, is, dat hy in 't jaar 1586. en daar na weer 1598. aan den top begon te branden, en vuur uit te werpen, zoodanig, dat men dan eens de heldere vlam, dan weer eens een swarten dikken damp, en dan ook wel eens een lichtgrauwe pluim 'er boven uit zag komen. Hy brande ook in 't jaar 1609. toen *Verboeven*, onze Zeevoogt, hier quam; maar in het jaar 1615. is dezen Berg, na nu al 17 jaaren lang van binnen vry sterk gebrand te hebben, in Maart, juist op de zelve dag, als de Opperlandvoogt van Nederlands Indiën, de heer *Gerard Reynst*, met zyn vloot uit Amboina herwaarts aan t'zeil ging, met zulken berst en geweld opgefprongen, en heeft zulke swaare steenen, en groote vuurvlammen, ten deele na de zeekant, ten deele na 't eiland Neira, en na 't Fort Nassau, uitgeworpen, dat men, van wegen de

Wanneer die Berg heeft.

me-

menigvuldige affche, die 'er in 't Kasteel en op de Bolwerken gevallen was, de stukken naauyls gebruiken kon, waar door ook die van 't Kasteel in gevaar stonden, om van de Bandaneezen, die van Lonthoir, en andere plaatzen, sterk overquamen, overvallen te worden; dat door de komft van de vloot des Opperlandvoogts echter belet wierd.

De fchepen dezer vloot ontmoetten toen, eer zy eens by dit Eiland quamen, flukken gebrande fteen, uit dien gloejenden oven gevlogen, van welke zommige wel een vadem lang, en van zulken heir kleine puimsteen omringt waren, dat men 'er met een boot quaalyk door kon komen. Ook stont het water te dier tyd aan de voet van die Berg nog en kookte, gelyk men veel vifchen, die daar in gekookt waaren, dryven zag.

Ontrent dezen tyd (gelyk wy hier na breeder zullen zien) zyn de Bandaneezen dit Land ten deele quyt geraakt. Gelyk dit nu by 't fpringen van dezen Berg gefchied is, alzo is 'er by hunne byge- loovige Nazaten nog een vaste hoope en voorzegging, die heimelyk onder hen voortgezet en levendig gehouden word, dat deze Berg nog eens fpringen, en dat dan dit Land, door de Hollanders zoo veroverd, weer het hunne worden zal; hoewel de tyd het tegendeel geleerd heeft: want fchoon hy zedert wel gebrand heeft, is echter het Land in de magt der Hollanders gebleven. Ook zou men moeite hebben, om een ouden Bandanees hier of daar nog in een hoek te vinden.

Men zag toen, en menigte jaaren 'er na nog, fwaare hooopen van fchrikkelijke groote fwarte klippen in zee leggen, die, wel eer gloejend uit den Berg geworpen zynde, zoo van zyn top zyn komen afrollen. Het vuur vertoonde zich niet alleen boven in 't gat aan de top, daar fwaare klippen uitsprongen, maar de Berg brandde rondom, en floeg zyn vlammen zelf tot aan de voet hier en daar door fcheuren en openingen uit; waar door al de dorpen, die daar wel eer waren, vernielt en verwoeft zyn, zonder dat men daar weder nieuwe heeft durven aanleggen; maar men heeft 'er zedert eenige ftaaven van Perkeniers opgehad, die zich daar, met thuijen aan te queeken, battatas en andere huisgewaffen, als ook kalappusboomen, aan te planten, bezig gehouden, en bevonden hebben, dat die gewaffen op die verbrande klippen, en onder die puimsteen, zeer wel voortgroejen willen. Ook zyn die fwarte klippen, eer zy nog puimsteen geworden zyn, zeer goed tot het maaken van muuren, aangezien zy de kalk zeer wel vatten, en vry drooge muuren geven.

Het gat boven in zyn top vertoonde zich na 't Westen toe, en was zoo groot, dat men 'er het ganfch Kasteel Nassau wel zou hebben kunnen inzetten. Als men 'er toen inquam, vond men aan de Ooftzyde van binnen zeer hooge, groote en steile klippen, die zich als muuren rondom zoo vervaarlyk opdeden, dat men fchrikte hier in te zien, aangezien men zich by dat gezigt als de Hel zeer levendig verbeeldde kon. Echter zag men hier en daar op de grond in dat gat toen, en ettelijke jaaren 'er na, gras groejen, zoodanig dat men daar uit oordeelde, dat het branden niet lang duuren zou, hoewel men veele jaaren daar na nog al dampen, en een zeer ligte en heldere rook by fchoon weder daar uit vliegen en opflygen zag.

Als men in 't gat quam, dat rondom met afch bedekt was, zakte men zomtyds tot de knyen 'er in; maar het wonderlykste was, dat men de wilde kocjen en verkens in dit gat het gras afweiden zag, gelyk aan de mist, die men 'er leggen vond, te zien was.

Aan de zyden van dit gat ziet men alomme, gelyk ook van binnen, in dien gaapenden oven, de geele fwavel als verftyfde antimonic nevens de witte fchuimagtige aluin aan die vervaarlyke rotzen hangen. Ook brand deze fwavel wel, als zy by 't vuur komt; doch niet heel fterk, om dat zy onzuiver is. De onkundigen, dezen aluin ziende, houden die voor falpeter; daar nogtans veel natuurkundigen oordeelen, dat de fwavel en aluin de regte onderaardsche brandstoffte is.

De fchepen, van 't Westen na 't Lonthoirs gat komende, konden dezen oven, en zyn geele rotzen, gemakkelijk zien.

In 't jaar 1629. was hier een groote aardbeving, en een half uur 'er na een waternloed, die zeer fwaar was, en by ftill weder quam. De zee verhoef zig tuffchen Celamne en Neira als een hoogen berg, die aan de eene zyde regt op 't Kasteel Nassau aanviel, alwaar 't water 9 voeten hooger dan een gemeene fpringvloet, en 't Kasteel binnen en buiten half vol water ftont. Het hoofd voor 't zelve, van fwaare fteenen gemaakt, was, met een groot fluk van de barm, weggeflagen, gelyk ook veel fwaare fteenen, door den Metzelaar reeds toebereid, en een yzer fluk gefchut van 3500 pond, op 't plein des Kasteels gelegen hebbende, 36 voeten van zyn plaats vervoert was. Ook wierden verfcheide huizen, ontrent strand, in flukken geflagen, en in zee gedreven, gelyk dat ook 't huis van den Fiffcaal *Isaac van den Voort*, nevens hem en zyn vrouw, die mede in zee gerukt wierden, overquam, alwaar hy gebleven, doch zy

door

door een andere baar weer op land gemeten is. Het schip den Briel, daar leggende, draaide alleen driemaal rond. Doch op Lonthoir is mede een swaar hoofd nevens verscheide dikke muuren weggespoeld. Het liep daar 13 voeten boven een gemeenen springvloed, voerde een Jonk, agter den hoek van Madiangi leggende, regt agter de steene logie; en buiten in zee wii't men 'er niet af.

In 't jaar 1632. sprong dees Berg weder, dat ook met verscheide swaare aardbevingen verzeld ging. Men voelde de zelve verscheide maal in de maanden April, Mey, Juni en Juli, doch voor al vernam men den 16^{den} December 's nachts een vuur, dat uit den hemel viel, van een berste, eerst eenige slagen, als die van een kanon, gaf, en daar na als eenige chaigien van muskettery hooren liet; waar op den 24^{den} dito weer een schrikkelijke aardbeving volgde, die aan de huizen aldaar groove schade deed. De Gocnong Api wierp klippen zoo groot, als kleine huiskens, uit, en veel der rozzen, over 't Vrouwen-eilandje (daar onrent) overhangende, zyn door 't geweldigh schudden, dat twee dagen duurde, op 't zelve nedergeffort.

In het jaar 1683. schynt 'er ook een swaare brand inwendig in dezen Berg geweest te zyn. Immers in 't laatste volgde 'er een afgryfselyke aardbeving uit, door welke de bergen scheurden, verscheide huizen, gebouwen, en pakhuizen onder de voet geraakten, en veele genoodzaakt wierden hunne steene huizen te verlaten, en zich in planken opgeslagen tenten (hoedanige ik 'er in 't jaar 1687. en 1688. nog verscheide gezien hebbe) voornamelyk 's nachts te behelpen, om niet levendig, 't zy wakker, 't zy in slaap, onder de instortende huizen begraven te worden: want ik hebbe in 't jaar 1687. zeer geloofweerdige ingezetenen hooren zeggen, dat toen de beweging van het aardryk zomtyds zoo swaar geweest was, dat de hoeken der muuren van een huis, daar zy te zamen fluijen, zoo verre van een weken, dat 'er byna een mensch door zou hebben kunnen gaan; die zich dan met een tegenbeweging weder toe zerteden.

Ik hoorde toen van den Wondheeler *N. Prooff*, op 't eiland Ay, gemeenelyk Poelo Ay genaamt, leggende, die by deze aardbeving mede geweest was, dat hy, op de punt of op 't Noord-Ooster Bolwerk van 't Kasteel Revengie, juist, als de aardbeving aanquam, zittende, de zelve, onder hem zoodanig van een scheurde, dat de pollevy van zyn eene schoen geheel in die scheure by ongeluk geraakte, en door een andere tegenbeweging van 't aardryk 'er glad af

genepen wiert, zoo als hy, door de swaarheid dezer beweging, ook een groot deel van dat Bolwerk in de gragt zag nederstorten.

Zy had op Lonthoir ook een buitengemeene groote klip, die boven op den Berg lag, zoo sterk aan 't bewegen gebracht, dat zy van boven af tot beneden op het strand, langs verscheide huiskens, zonder eenige schade te doen, gerold was; welke zy, zoo zy ze geraakt had, verplettert zou hebben. Ik heb de zelve verscheide maalen daar met veel verwondering zien leggen.

Door deze aardbeving zyn ook de regenbakken, in de Kasteelen Belgica, Revengie, en elders, gescheurt, en by na bedorven; zoo dat men 'er na dien tyd het water zoo wel niet in heeft kunnen bewaaren en goedhouden.

Daar zyn 'er, die geoordeelt hebben, dat deze aardbeving zelf tot aan 't eiland Ceroewa, onrent 40 mylen Bezuiden Banda gelegen, gewerkt heeft, om dat dat Eiland toen half weggezonden is, met al des zelfs ingezetenen 'er op, zoo dat de andere met hunne vaartuigen na Banda quamen vlugten; doch ik houde dat voor een ander aardbeving op zich zelve.

In 't jaar 1688. ben ik voorby dezen Berg menigmaal na het eiland Ay gevaaren, en zag toen boven op den top een groenen boom staan, die men my zeide een limoenboom te zyn.

In dien tyd heb ik ook wel eenige zagte bewegingen van aardbevingen gevoelt; en eens op Poelo Ay, in 't Kasteel Revengie 's nachts slaapende, een zeer swaare vernomen, waar door al de lampen op 't eiland uitgingen, 't welk my ook, vlugtende na de groote voorzaal, een grooten schrik, alzo daer alles van steen was, aanjaagde.

Twee jaaren daar na, of in 't jaar 1690. begon dees Berg wederom afgryzelyk te branden, en niet alleen vreesfelyke vlammen, maar ook zulke groote steenen, boven uit, en al om de West, te werpen, dat men schrikte die te zien.

Ik heb schippers, die toen op die Reede lagen, gesproken, die my verklaarden gezien te hebben, dat 'er steenen, in haar beslag grooter dan hunne schepen (waar onder 'er van 160 voeten lang waren) uit dezen Berg, zoo hoog boven den top, als de top van den voet des Bergs was, geworpen, en zoo langs dien Berg nog gloejend na beneden gerolt zyn, nemende nog swaare boomen en struiken, die 'er van in brand raakten, mede; hoewel ook zommige wel weer regt in het gat, andere ook ten grootsten deele, na de Westzyde in zee vielen, waar door, in die 6 jaaren dat

hy gebrand heeft, 'er een diepte van 80 vadem aan de Westkant des Bergs niet alleen verreffend, maar zelf nog al een fraaje hoogte op gekomen is; zoo dat dees Berg, by een goede narekening meer stoffe uit dit gat uitgeworpen heeft, als hy van zyn top af tot zyn voet toe schynt uit te kunnen maaken.

Vermits nu al deze stoffe van 't Oosten na het Westen geworpen is, was dat een groot geluk voor de ingezetenen van 't eiland Neira, die pas Beoosten dien Berg, en als 'er aan en onder lagen: want zoo hy die stoffe zoo wel na 't Oosten, als na het Westen, uitgeworpen had, zou daar alles door die gloejende steenen, ten deele verbrand, ten deele verplettert, en alomme zoodanig gedekt geweest zyn, dat het, na allen schyn, 't leven aan alle de ingezetenen van Neira gekost zou hebben. Maar vermits nu Neira in 't Oosten van dezen Berg legt, en al deze stoffe meest uit een gat, dat na 't Oosten van binnen in den Berg ingaat, van onderen gehaalt, en zoo na 't Westen uitgeworpen is, zoo is ook de vreeze, dat hy den grond van Neira zoodanig uitgeholt heeft, dat het met de minste aardbeving zeer ligt zou kunnen inforten, en zy alle dus levendig in dien onderaardschen vuuroyen zouden kunnen begraven worden.

Dit eiland Neira is echter niet geheel van alle ongemakken bevryd geweest: want de afsche is daar wel dry voeten hoog op de straaten, en in 't Kasteel Nassau, enz. gevallen, waar door alle de vrugtboomen bedorven, en meest geheel uitgegaan, en die twee voornoemde Perken, op dit Eiland, schrikkelyk van gedaante verandert, en te dier tyd wel twee derde in waardy vermindert zyn. De slagen, die dees Berg zomtyds gaf, waren zoo swaar, dat gansch Neira, als of 'er een sterke aardbeving was, zoodanig 'er van dreunde, dat de toegeschovene grendels der deuren 's morgens bevonden wierden te rug geweken te zyn; zoo dat de ingezetenen, in doodelyke benaauwtheid zittende, vreesden met zak en pak, zoo dat nog langer aanhielt, na 't Hoog Land te zullen moeten opkramen. Dit schreef mv een vriend van daar den 20^{den} September des jaars 1695. na welken tyd hy nog etteylke maanden gebrand heeft.

Dus brandde die Berg zes jaaren aan een, zonder eenige tusschenpoozing, van 't jaar 1692. tot 't jaar 1696. den 17^{den} Mey, en hielt toen plotzelyk op, tot den 22^{den} dito, op welke dag 'er twee personen opklommen. Wier wedervaaren men in dit volgende Relaas ziet.

Extract uit het Bandaas

Dagregister, behelzende het droevig en niet min aanmerkelyk voorval, op den 22^{den} Mey des jaars 1696. door den Goenong Api veroorzaakt.

Dynsdag den 22sten Mey.

„ **O**P den middag de klok 12 uren
 „ zag men van Neira, met ver- ^{Droevig}
 „ wondering, twee personen aan de Z. ^{geval}
 „ kant den top des Bergs beklimmen, ^{door den}
 „ en zoo als zy boven op waren geko- ^{zelve}
 „ men, een stok met een klein rood vlag- ^{veroor-}
 „ gerje opteeken, welk vlaggetje zoo dra ^{zaakt.}
 „ van haar niet was geplant, of de Berg,
 „ die nu al vyf dagen lang geen brandende
 „ stoffen uitgegeven had, en tot yder
 „ eens groote blydschap geheel uitgegaan
 „ en geblucht scheen te zyn, wierp, op
 „ dit oogenblik, zeer schielyk, fel en
 „ sterk zyn brandende stoffen weer uit,
 „ zoo dat al ten eersten de Berg rond-
 „ omme met vuur, swaare dikke dampen,
 „ en asfchen, overtrokken geworden is.

„ Welk onverwagt treurpel den inge-
 „ zetenen, die meest alle de vermetelheid
 „ der opklimmers, en de daar opgevolgde
 „ gruwelyke vertooning, van de straaten
 „ aanzagen, een rechtvaardige straffe
 „ Gods toegeschenen is, als die niet toe
 „ en laat, zyne geheimenissen te onder-
 „ zoeken, en, behalven dat zulke straffen
 „ daar over zoude mogen bescbikt wezen,
 „ wiert men ook, wegens de sterke en
 „ lange aanhoudinge, meer en meer met
 „ verslagentheid bevangen, en bevreesft,
 „ dat het heele Land daar door in een
 „ droevigen poel zouden komen te ver-
 „ anderen, alzoo by menschen gedenken
 „ noit van diergelyke uitberfinge gehoort
 „ was; want hebbende een groot uur,
 „ en onophoudelyk, met een ongeloof-
 „ lyke kragt, altyd even fel, zyn inheb-
 „ bende brandende stoffen, vermengt
 „ met groote steenen, zoo onder gedu-
 „ durige swaare slagen, niet ongelyk den
 „ donder, grof gerommel en gedruisch,
 „ als heldere blikzemen, zeer hoog in de
 „ lucht gedreven, daar uit de gloejende
 „ uitgeworpen steenen zoo sterk, als de
 „ regen, weder nederwaarts daalden, en
 „ die, met het vallen en springen, den
 „ Berg in een volkomen gloed gestelt
 „ hebben, zoo heeft hy bot wederom
 „ opgehouden, en geen de minste stoffe
 „ meer, behalven maar eenige waaze-
 „ ming, uitgegeven.

„ 's Avonds, naar overal onderzoek
 „ gedaan te hebben, wie de vermete-
 „ klimmers zyn geweest, wiert men van
 „ twee slaaven, die aan den voet van de
 „ Goenong Api om hout te kappen ge-
 „ weeft zyn, bericht, dat 's morgens na

„9 uren twee Europeanen, hebbende
 „yder een Bamboeze stok in de hand,
 „aan de Z. O. kant van gemelten Berg
 „waren opgeklimmen, en, zoo als zy
 „boven op den top opgekomen waren,
 „hadden zy een rood vlaggetje op een der
 „Bamboeze stokken opperigt, en daar op
 „de hoeden in de hand rond gefwaaid,
 „waar na zy voorts (zoo als niet beter
 „hadden kunnen zien) haastig naar de
 „rugge ofte klip, die wat benedenwaarts
 „aan den Berg van de Oostkant hangt,
 „waren geylt, welke zy ook, terwyl de
 „Berg al zyn eersten slag en uitberfinge
 „deed, bereikt hadden; echter, wegens
 „de grouwelyke uitberfinge, daar onder
 „niet veilig konnende schuilen, hadden
 „zy zich naar omhoog willen begeven,
 „alzoohet geweld onmogelyk te ont-
 „vlugten was, waar door dan verder den
 „eersten van de gloeiende steenen het
 „been, den anderen het hoofd afgeslagen,
 „en zoo vervolgens beide hun lichaamen
 „geheelyk verbrand, het gebeente ge-
 „kneust, en van den eenen het ingewand
 „uitgeschud zynde, zy om laag waren
 „komen rollen, en zoodanig aan de voet
 „van gemelden Berg van hen (als die
 „alles klaar aangezien hadden, en met
 „het ophouden der uitwerpinge na hen
 „toe gingen) gevonden waren.

„Kort daar op wiert van den posthou-
 „dende Sergeant, van de schans Kyk in
 „de Pot, aan den Goenong Api gelegen,
 „bericht gedaan, dat Corporaal *Pieter
 „Hendriksz van . . .* en den schilder-
 „galt *Jacob Maur* van Switserland, dezen
 „morgen met verlof in 't bosch waren
 „gegaan, om 't een en 't ander wild
 „(dat zich aldaar nog vind) te schieten,
 „en dewyl hun verlof niet langer dan tot
 „den middag was strekkende geweest,
 „en zy als nog niet wedergekeert waren,
 „vermoede hy, dat zy de genen waren
 „geweest, die den brandenden Berg be-
 „klommen hadden, gelyk ook zulks
 „'s anderen daags, zynde

Woensdag den 23ten Dito,

„by nader onderzoekinge gebleken is.
 „Dezen voormiddag reverteerde van
 „Poelo Ay, de Eerwaarde *Abraham Fei-
 „lingius*, benevens den Schipper van
 „'t Fluitschip Oosthuizen, *Hendrik Sprin-
 „ger*, en den Guarnisoen boekhouder,
 „*Jan Swinmas*, bericht aan den E. E.
 „Achtb. Heer President gevende, dat zy
 „op gisteren middag van 't eiland Ay
 „met de grootte verbaastheid de schrik-
 „kelyke uitberfinge des brandenden Bergs
 „hadden aangezien, waar uit, alzoohet
 „vuurige stoffen een groot uur na den
 „anderen, door thans een onbegrypelyke
 „groote kragt en geweld, ondergeduu-
 „rige swaare slagen, en onophoudelyk

„sterk blikzemen, zeer hoog in de lucht
 „wierden gedreven, zy zich in zyn ge-
 „heel verbeeld hadden, dit een stryd
 „aller hoofdstoffen te zyn, waar op ook
 „om de N. W. door de dikke duistere
 „dampen (die door haar swaarte, niet
 „tegenstaande het hard waaide, schielyk
 „weder nederwaarts sloegen) geen lucht
 „nog zee meer te bekennen waren;
 „weshalven zy ook van de droevigste
 „gedagten waren geweest, dat de Berg
 „aan de Oostkant moest gebersten, en
 „'t eiland Neira, als daar dicht aan gele-
 „gen, mede vergaan zyn.
 „Den volgenden dag, wezende

Donderdag den 24ten Mey,

„de klok half twee uren 's achtermid-
 „dags zag men, met onsteltenisse als
 „vooren, een persoon aan de O. Z. O.
 „kant boven op den top des brandenden
 „Bergs staan, die naar een half uur lang
 „daar op verbleven, en 't elkens met een
 „stukje linnen om zich gefwaaid te heb-
 „ben, aan de O. Z. O. kant weder om
 „laag quam, wezende de Matroos *Mau-
 „rits Hendriksz van der Spelt*, die onlangs
 „van hier verloft geworden is, om met
 „het schip, de Fluit Oosthuizen, waar
 „op reeds bescheiden is, naar Batavia te
 „vertrekken, die aansittens van den E.E.
 „Heer President *Balthasar Coyett* ontbo-
 „den, en voor zyn Ed. verschenen zynde,
 „ten overstaan van den Opperkoopman
 „den E. *Jacobus de Witte*, en den Geheim-
 „schryver provisioneel *Coenraad Fredrik
 „Hofman*, van welgemelte Ed. Heer Pre-
 „sident gevraagd is, wat hem hadde be-
 „wogen, zulk een vermetelen en reuke-
 „loozen daad te bestaan, daar hy het ver-
 „schrikkelyke wedervaren der twee waag-
 „halzen van eergiftenen nog zelfs hadde
 „aangezien, en daar omme de rechtvaar-
 „dige straffe der geenens, die God ver-
 „zoeken, en die de zelve ligatelyk wel
 „verdient hebben, zoo als over de anderen,
 „ook over hem had konnen komen? vor-
 „ders, wat hy *Maurits* op gemelten Berg
 „gezien, en van des zelfs geitalte en ge-
 „schapenheid aangemerkt hadde. Daar
 „op hy verhaalt heeft 't geen hier volgt.

*Bericht, gedaan van Mau-
 rits Hendriksz van der Spelt, Ma-
 troos in dienst der E. Maatschappij
 en op 't Fluitschip Oosthuizen be-
 scheiden, nopens de redenen, die
 hem hebben bewogen den brandenden
 Berg te beklommen, en wat hy daar
 op wyders heeft aangemerkt.*

„Eggende voor eerst, dat de bewegen-
 „de redenen waren voortgekomen uit
 „zyn eigen vry gemoed, zonder yemants

„Bericht
 „van Mau-
 „rits Hen-
 „driksz van
 „der Spelt.

„aanraadinge, en alleen ten inzichte hy
 „zyn Kameraat, die eergifteren dit ook
 „hadde onderstaan, en daar op dood was
 „gebleven, gaarne voor zyn, vertrek
 „van hier nog eens hadden willen zien.
 „Dat overzulks, 's morgens na negen
 „uuren, aan de Z. O. kant van den Berg
 „hadde begonnen op te klimmen, doch
 „halver wege gekomen, en door de be-
 „klommen steilte heel vermoeid gewor-
 „den zynde, hadde hy zich ontrent an-
 „derhalf uur in een grippe, die hy daar
 „vond, te slaapen neergelegt, en, met
 „dat weder ontwaakt was, de stoude
 „daad, die hy ondernomen hadde, by
 „zich zelfs aangemerkt hebbende; voor
 „al ook, om dat 't opkomen wegens de
 „grootte steilte wat onmogelyk ge-
 „weest was te
 „ruggen te keeren; doch de trouheid zyns
 „gebleven kameraats indagtig werdende,
 „hadde hy vast besloten tot boven toe te
 „klimmen, en te zien of hem nog er-
 „gens mogte vinden, wanneer ook op zyn
 „knien is gevallen, en, God om vergif-
 „fenisse en een goede uitkomst gebeden
 „hebbende, den Berg al schuin na de
 „O. Z. O. kant opwaarts tot den top ge-
 „klommen is, van waar naar binnen de
 „kuil (die de stoffe uitgeeft) hadde ge-
 „zien, die naar de diepte van boven in
 „zyn omkring wel driemaal zoo groot,
 „als het Kasteel Nassauw op 't eiland
 „Neira, was, loopende de gedachte
 „brandkuil styl nederwaarts als een trech-
 „ter, behalven dat in het gat eenige
 „grootte uitstekende klippen hingen, die
 „ook al meest door het vuur doorboort
 „waren, en geleek de stoffe, ofte de
 „grond in gemelte kuil, natuurlyke
 „swavel te zyn. De rondte, ofte kring
 „om gemelte kuil, was niet breeder,
 „dan drie of vier voeten, 't welk hem
 „het rond gaan belet hadde, zoo dat hy
 „verder niet, dan van het eene heuvel-
 „tje tot het ander, O. en O. Z. O. van den
 „anderen gelegen, hadde konnen komen;
 „ook had hy in gemelte kuil drie steenen
 „laaten rollen, om te ontwaaren, of die,
 „eer dat op de grond quamen, gehooft
 „zouden konnen worden, doch had zulks
 „niet konnen vernemen, door dien ge-
 „duurig van boven steenen inkalfden;
 „en, geduurende zyn bovenzyn, was hy
 „ook geen de minste brand, nog gedruis,
 „uit meergemelte kuil, behalven een
 „weinigje rook, gewaar geworden, en
 „was de vloer, of de grond des Bergs
 „zelfs boven op, alzo koud, als hier
 „beneden, 't welk aangemerkt hebben-
 „de, zoo was hy aan de O. Z. O. kant
 „recht weder om laag gegaan, en had
 „halverwegen een hoed gevonden, die
 „bekent wiert den daar op gebleven Cor
 „poraal toebehoort te hebben; doch had

„de doode lichaamen nieuwers konnen
 „vinden.

Na dezen togt zoo der twee omgekome-
 mene perfoonen, als die van dezen *Mau-
 rits Hendrikz van der Spelt*, becroop ook
 den Eerw. Heer *Abraham Feilingius*, en
 den Vaandrig *Jan Bulton*, de lust, om
 dezen Berg, na dat hy in twee etmaal
 niet gebrand, nog geen stoffe uitgewor-
 pen had, op den 25ten dito ook te be-
 klimmen. Zyn Eerw. eigen opstel van
 dezen yffelyken en gevaarlyken togt
 hebben wy goedgegagt, zoo als ik dit
 uit Banda 't jaar daar aan ontvangen heb,
 hier by te voegen.

*Waaragtig verhaal en om-
 standig bericht; rakende de zeld-
 zame wonderen, die Monfr. Jan
 Bulton, Vaandrig in dienst der
 E. Maatschappij, en Bevelvoerend
 Hoofd der krygslieden van 't Kasteel
 Hollandia, in 't opklimmen van
 den Vuurberg, als mede op de
 uiterste hoogte, benevens my aan-
 gemerkt heeft.*

„A Angezien het de Heere onze God, Als mede
 van D.
 Feilingius
 en den
 Vaandrig
 Bulton.
 „zomwyle behaagt, de lang ver-
 „borgene wonderen zyner hand en wer-
 „ken, aan het oog des menschen te ont-
 „dekken, op dat zyne Goddelyke Al-
 „magt des te roemwaardiger en heerlyker
 „uitblonke wegens een geoorzaamheid,
 „die de ganfche geschapene natuur aan
 „'t bevel en de opperste orde haares Ge-
 „bieders eerbiediglyk bewyzen moet,
 „zonder het minste tegenfpreken, zoo
 „belieft het Hem mede insgelyks, wan-
 „neer Hy het de allerbeste gelegentheid
 „des tyds agt, in den swakken en sterffe-
 „lyken mensch, die wegens vreeze,
 „kleinmoedigheid en natuurlyke onmagt,
 „in geen staat is, ondernemingen van
 „grootte gevaaren uit te voeren, indier
 „maate den Geest der sterkte ende kloek-
 „moedigheid te schenken, dat hy de
 „uiterste buitenfpoorigheden van de al-
 „lerwaarfchynelykste onheilen onverzaagt
 „bestaat te ondergaan, zoodanig dat zom-
 „mige zelfs daar in omkomen, 't welk
 „dan juist aldus uitvallende, zoo meenen
 „zommige verstandelooze menschen, dat
 „God haar straft wegens gepleegde ruk-
 „keloosheid, 't welk in vercheidene
 „veelvoudige gelegentheden en voorval-
 „len, die onnoodig zyn hier uit te druk-
 „ken, zyn bescheid en waarheid heeft;
 „maar dat dit tot 't onderwerpzel (waar
 „van ik hebbe voorgenomen te spreken)
 „geen opzicht of betrekkinge kan heb-
 „ben, zal blyken by 't gene daar over
 „hebbe voorgenomen te spreken: want
 „behalven dat men tot nog toe geen vaste
 „stel-

„ stelling en heeft, tot hoe ver de kloek-
 „ moedigheid (die een gave Gods is)
 „ zonder te misdoen, of te zondigen, met
 „ een wettelyk verlof en vryheid komen
 „ mag, als maar alleenlyk in zoo verre
 „ het verstand en de voorzigtigheid (die
 „ beide wel kunnen dwaalen) ons van te
 „ vooren waarfchouwen, nademaal een
 „ de zelve zaak na de verscheidene gevoe-
 „ lens, die er van onrdeelen, ook ver-
 „ schillige bevattingen onderworpen is,
 „ de eene zoo een uitkomst besluitende,
 „ de ander het tegendeel stellende, zoo
 „ houde ik het nogtans daar voor, dat een
 „ mensch, zoo schigtig voor eigen ver-
 „ derf, in diergelyke swaare gevaaren
 „ (waar af het volgende verhaal zal mel-
 „ den) niet ligtelyk zich zal inlaaten,
 „ waar buiten hy, na het schynt, en ge-
 „ lyk 'er van veele gemeent word, zich
 „ hadde kunnen houden; als alleenlyk,
 „ zeg ik, uit kracht van een onverwinne-
 „ lyke betierringe van een onzienelyke
 „ magt, die hem dan, volgens zyn wel-
 „ behagen, daar van laat af- of 'er door
 „ omkomen, en dan valt nog het besluit,
 „ aangaande den ongelukkigen, die daar
 „ door is omgekomen zoo moejelyk op
 „ te maaken, van dat hem zulks tot een
 „ misdaadige straffe zoude wedervaeren
 „ zyn, als 't swaar valt uit te vinden de
 „ inzigten, die God daar toe gehad heeft,
 „ om hem een diergelyke foort van dood
 „ te doen sterven, waar van ik de oor-
 „ zaake dan eenlyk toefchryve aan de recht-
 „ verdigheid van den Besluter, zonder
 „ eens veel te letten (niet in alle, maar
 „ in zommige gevallen) na de uitkomst,
 „ die van de zyde van den mensch, vol-
 „ gens diergelyke ondernemingen, is te
 „ gemoet gezien, als maar voor zoo
 „ ver, indien zyn voornemen zondig is,
 „ en hem dat door een uiterlyk gebod
 „ beclaf word na te laaten, nadien hy ten
 „ hoogsten strafbaar is wegens de over-
 „ tredinge; welk gevoelen ik acht recht-
 „ zinnig te wezen, nademaal zoo een
 „ aanmerking van een naauwe athanke-
 „ lykheid, die het schepzel tot zynen
 „ Schepper heeft, de ruime Almagt van
 „ God krachtig verheerlykt, doch om my
 „ in zoo een swaare stoffe niet in te laa-
 „ ten, zoo zal ik aanstonts tot verhaal
 „ van de zaak komen, ten welken einde
 „ ik deze aanmerkinge hebbe laten voor
 „ af gaan.

„ Na een veelvuldig overdenken, hoe-
 „ danig het wel met den Vuurberg mogt
 „ gelegen zyn, wiert ik eindelyk drittig
 „ gemaakt, om zelfs tot boven in den
 „ top toe een gezicht uit het oog te gaan
 „ nemen; in welken tyd hy, zedert den
 „ 22sten tot den 25sten toe, hadde opge-
 „ houden, zonder in dien tweeden tus-
 „ schentyd, vuur of rook uit te geven,

„ gelyk als hy ook nog zelfs op heden
 „ van den 17^{den} Mey af, tot den tegen-
 „ woordigen datum, niet meer dan eens,
 „ zynde op den 22sten heeft uitgefmeten,
 „ waar in twee rampzalige waaghalzen,
 „ die door een vervaarlyke uitwerpinge
 „ van gloejende steenen, zoo als zy al
 „ weder aan 't afgaan waren, hoewel nog
 „ zeer dicht onder den top, beklagelyk
 „ omquamen. Ik dagte dikwils, indien
 „ ik my van dien voorigen stiftant bedient
 „ had, zoo had ik zyne wonderlyke wer-
 „ kinge al buiten gevaar beschoud, en
 „ men hadde al iets vertelt, dat tot dien
 „ tyd toe onbekent was, maar hier streed
 „ de vrees met de geest, welke laafte,
 „ alle schrik ver van zich zettende, en be-
 „ denkende, dat het ophouden van vuur-
 „ smyten mogelyk nog wel eenige dagen
 „ konde duuren, eindelyk vastelyk besloot
 „ (in de vreeze Godes) dapperlyk alle
 „ gevaar te gaan afwagten, ende om dat
 „ de eenzaamheid, op zoo een schrikke-
 „ lyke aanzienelyke hoogte, een zeld-
 „ zaame vervaartheid verwekt, zoo kreeg
 „ ik even by geval, een Vaandrager, met
 „ naame Monfr *Buiston*, aan wien ik myn
 „ voornemen ontdekte, by my. Ik ver-
 „ zocht hem tot myn gezelschap, hem
 „ sterker hier toe, wegens een byzonderen
 „ dienst, die hy hier mede mogelyk aan
 „ haar Hoog Ed. tot Batavia, benevens
 „ den Achtb. Heer President in Banda
 „ zoude toebrengen, aanmoedigende,
 „ 'tgeene hem zoo behaagde, dat hy
 „ straks de tocht met my eens wiert.
 „ Wy begaven ons dan op de reis, en
 „ lieten ons met een prauw van Lonthoir
 „ op de voet van den Berg aanzetten,
 „ gezint zynde aan den Noordkant onze
 „ opklimminge te beginnen. De eerste
 „ hoogte, als een wal by na rondom den
 „ geheelen Berg uitftekende, ende waar
 „ tusschen in den Berg gelegen is, waren
 „ wy nauwelyks te boven gekomen, ofte
 „ zagen schrikkellyke steenen, zommige
 „ van een vadem, andere van wat meer,
 „ ook eenige van wat minder lengte. Zy
 „ waren nog geheel met swavel overdekt.
 „ Wy namen een mes, ende zogten de
 „ dikte van de swavel uit te vinden en te
 „ ontblooten, maar bevonden, dat hy
 „ was van een zeer harde vastigheid en
 „ stoffe. De plaats, alwaar den eenen
 „ met zyn val was neergekomen, geleek
 „ een kuil, die men, tot een half mans
 „ diepte, wel een vadem in 't rond met
 „ een spaade had uitgegraven, van waar
 „ hy nog meer als twee vadem door het
 „ zand was heenen geploegt, ende ten
 „ laatsten zyn rust krygende, zoo was hy
 „ wel tot de helft van zyn dikte, in de
 „ grond gezakt. Al verder voortgaende,
 „ vernamen wy het geluid van een uitge-
 „ holt aardryk, brommende als een holle

„kelder en gewelfzel, buiten twyffel
 „door dien de stof van onder geheelyk
 „was verbrand en uitgehaalt, 't geen
 „schrikkelyk om te hooren was. Wy
 „trokken dan al vorders, tot dat wy aan
 „een hoogte quamen, gelegen aan de
 „Noordkant, die wy, van 't ondersten
 „van de buitenwal af tot den top toe
 „de helft rekenden te zyn. Tot hier
 „hadden wy een groote moeite, van
 „wegen de ongemaklyke weg, die dan
 „ryzende, nu wederom dalende, met
 „tuffcheninleggende groote gripfen en
 „scheuringen, door den regen gemaakt,
 „onzen voortgang en spoed geweldig
 „verhinderde. De dorst greep ons ook
 „zoo sterk aan, dat by na onze keelen
 „van een verhitte droogte toegingen. In
 „deze bange verlegentheid was een foonje
 „onze eenigfte hartsterkende verquikkin-
 „ge, dat een slaaf van den Vaandrager
 „ons in een botteltje nadroeg. Alhier
 „vonden wy goed dien slaaf weder na be-
 „neden te zenden, hem sterk belasten-
 „de, eenige klappers te gaan haalen, die
 „wy in het weder te rug keeren van de
 „hoogte des Bergs, op die bestemde
 „plaats verhoopten te ontmoet te zien.
 „Na dat onze lichaamen van haare ver-
 „moeitheid redelyk geruft hadden, be-
 „sloten wy luidkeels tot den Almagtigen
 „God, zonder wiens verlof, nog rook,
 „nog steenen, ons beschadigen konden,
 „een Gebed te doen. Ik dankte Hem
 „voor ons beiden, dat hy ons zoo over
 „al goedgunstelyk met zyn kragtige by-
 „stant voor alle gevaar behoed had; ende
 „verzocht verder zeer nedrig, dat zyne
 „goedertierenheid en bescherminge ons
 „wilde omwallen, en wyders behouden
 „en gelukkig na boven geleiden. Dit
 „gedaan zynde, verhaaften wy onze voort-
 „gang, ende, gesterkt in God, hadden
 „zoodanig een kloekhartig gemoed, waar
 „voor alle vrees verschrikte, en te rug
 „deinsde. Hier was inmiddels geen klei-
 „nen arbeid voorhanden, om die afgryffe-
 „lyke steilte te overwinnen. Derhalven
 „was 't noodig onze natuurlyken gang,
 „in een nieuw fatsoen en mode te ver-
 „anderen. In plaatze dan van den stok
 „tot een steunzel in de hand te houden,
 „staken wy hem van achter den broeks-
 „band uit, en klauterden als vreemde
 „menschen op handen en voeten na bo-
 „ven. Hier en daar vonden wy een steen,
 „die met zyn val zoo diep het sware
 „stof ingezakt was, dat hy ons bequa-
 „melyk voor een verzekerde zit- en rust-
 „plaats verstrekte. Doch hoe hooger wy
 „quamen, hoe meer de oogfchylyke
 „gevaaren ook toenamen: want, in
 „plaatze van zittende nu en dan te konnen
 „rusten, zoo moest het voortgaan vol-
 „gens de gewoonte der leidkkes, die

„van de hangende laddersport al staande
 „op een verheven dak, zomtyds wat
 „rusten, gefchieden: want terwyl wy
 „met geen de minste gerustheid, om niet
 „van boven nederwaarts te storten, ons
 „derfden omkeeren, nadien den Berg al-
 „daar niet anders als van stof, afch en
 „kleine gruissteentjes, die aan onze
 „voeten geen de minste vastigheid gaven,
 „en ook aanstonts (al schoon wy zelfs
 „naaukeurige en voorzigtig op onze hoede
 „waren) uitweken, overdekt is, zoo
 „hadden wy nog daar en boven een zeer
 „groote steilte te beklimmen, die ons,
 „niet tegenstaande wy met het lichaam
 „uitgerekt, en met beide de handen uit-
 „getrekt, dus alle hulde van nedrigheid
 „deden, dreigde, zoo haast wy het ach-
 „terlyf op hem uitgetrekt hadden, van
 „boven neder te storten; weshalven wy
 „dan onze armen omhelzender wyze uit-
 „breidden, en met onze buik en aange-
 „zicht, zoo lang wy waren, eens nu en
 „dan verkozen te rusten, zeer opmer-
 „kende in ons bewegen zynde, om niet
 „van achteren over te fwikken; en aldus
 „geraakten wy door een byzondere be-
 „waaring van God, na dat wy van thien
 „uuren af, in den voormiddagfond,
 „gezukkelt, en met onze handen en
 „voeten in de afch gegrobbelt hadden,
 „eindelyk ten half drien tot aan den kruin,
 „alwaar de hoogte eindigt. Help God!
 „help menschen! wat openbaarde zich
 „hier een afgryfslyke vertooning, want
 „denkende, hoe meenig duizentmaal hy
 „een swarten damp na den hemel al roo-
 „kende en smookende, als of daar pik
 „gebrand wiert, en dan weer met klaare
 „vonken vuurs vermengt, en geheele
 „vlammen uitpouwende, tot boven in
 „de lucht toe opgeschoten, ende zom-
 „tyds stukken van rotzen, met het bin-
 „nenste van het gebergte, afscheurende,
 „uitgebraakt had, hoe hy die gezengde
 „steenen met een hol geluid in de wol-
 „ken dede vliegen, terwyl dien diepeit
 „grond zoo stont te blaaken en te branden
 „('t geen het kloekste en manmoedigste
 „hart kon doen nederzinken) zoo gaapte
 „zyn mond hier by zoo yzelyk en af-
 „gryzelyk, al even eens of hy de ganfche
 „Landvoogdy dreigde in te flokken. Wy
 „besloten hier op met ons beide tot God
 „Almachtig weder een Gebed te doen,
 „en smeekten met een zielgekropte aan-
 „praak, dat hy ons weder benedenwaarts
 „behouden wilden geleiden, na dat wy
 „dat gene, 't welk wy daar hadden aan
 „te merken, gezien hadden. Hier op,
 „te weten, na dit Godvrugtig kortfondig
 „bedryf, dronken wy beide een zoonje,
 „dat door een slaaf, die ik van yemant
 „tot myn dienst had, ons wiert nage-
 „dragen, terwyl die van den Vaandrager,
 „om

om eenige klappers halverwegen te brengen, ondertuffchen van ons gefcheiden was. Wy zaten daar een wyl te ruiten, om, 't geen in de mond te zien was, naaukeurig af te kyken, met my hebbende papier, pen en inkt, om zoo dien verderffelyken vyand, die in zyn boosheid 't zedert zes jaaren volhart heeft, tot in zyn keel, ja, indien het mogelyk was, tot in zyn ingewand zelfs, te leeren kennen. Wy rigteden ons dan weder op, en zagen aan die zyde, alwaar wy opgekomen waren, met de grootfte verwonderinge des werelds, hoe dat een Berg, die zoo veel jaaren gebrand heeft, en zulke uitstekende hoeken, tot zelfs in de zee, eenige roeden lang met zyn uitwerpinge gemaakt heeft, maar zulken ongeloofelyke ondiepte konde hebben, dat wy echter op ons gezichte fchuldig waren te gelooven, maar begrepen een weinig daar na genoegzaam de reden en oorzaak; want, na de allerbeste giffing, die ik maakte, was hy geen 40 vademen diep, zoo dat de diepte, van daar zyn lichaam begint, geen vierdepart van de hoogte uitmaaken kan. Hier zag men aan de Noorkant, vier nevens den anderen ftaande randrotzen, van onder tot boven toe met een gelyke uitzette breedte. Zy waren alle zeer gekartel, en uitgebrokkelt, ftaande in een ingetrokken halve maans rondte, de twee middelste zeer digt nevens den anderen; maar beide de buitenste, die de twee middelste befloten, hadden een weinigje afftant. Dit is voor den lezer aanmerkelyk, dat agter deze rotzen, alwaar binnen in den Berg in de uitgebrande holligheid gezien word, zich een fcheuragtige klip opdoet, die met een uitgebuktheid allenksken rondelyk inloopt, en niet boven twee fchreden voor over fteekt, doch in zyn lengte met een gekromde bogt of omloop draaid; beflaande, na giffing, ontrent een roede lands, waar op deze vier gemelde rotzen rusten, zynde na giffing by de zes vadem beneden de bovenftaande tuffchen de N. en O. zyde lang. Haar hoogte was, na de beite overlegginge, niet boven de twee vadem; doch zy hadden meest een gelyke uitzgezetheid van twee vadem, doch in haar verheventheid nog naauwelyks zoo veel. De rug, of de bovenvlakte was niet heel breed, waarom een redelyk gebcent mansperfoon, uitgenomen de twee in 't midden ftaande, haar zoude kunnen befchreiden; hier agter vertoonden zich, onder een uitgeholden rand, de twee uiteinders van de afgryffelyke afgrond, als een weverspoel, met een allenkskens naauwer

ende smal toeloopende. Deze is aan de Oofstkant gelegen, en heeft meest geftradig na Poelo Ay, benevens over de Weftkant, zyne stoffe uig fmeten. Van daar na de Zuidzyde gaande, zoo heeft men mede een allenkskens fchuinnende en uitbukende ronde rots, die van daar, alwaar de uitgeholde rand met een gelyke rondom dieploopende wyte eindigt, van onder, daar de boven wyte begint toe te loopen, uitzsteekt, ende te voorfchyn komt; van hier af zoude men yemant, met een touw om 't lyf gedaan, benedenwaarts tot den grond der gemeene opening (indien het door de hitte en smookende fwaveldampen niet belet wierd) kunnen affaaten. Wy zouden het alstans zeer gemaklyk gepeilt hebben, zoo ons een dieplood ter hand geweest was. Dit gat, leggende onder de Oofstzyde van den Berg, heeft zyn meefte werking kunnen doen na de Weftkant, als mede na Poelo Ay, werwaart het zich gefcheurt uittrekt, benevens een gedeelte, tuffchen de N. en W. zyde, en zoo komt men dan ten laatften tot dien derden afgrond, dewelke mede een fchrikkelyke fcheur is, zynde gelegen in 't midden van de diepte, en den grond van 't bovenfte gat, namentlyk de holle mond, alwaar hy als een uitgegraven kuil zeer fchielyk naauw toe loopt. Deze afgrond legt in 't langwerpige, en bestrykt met zyn een einde de Weft en met het ander de Oofstkant. Wy zagen in het zelve als in een dikke duifteren onderaardschen kuil, zynde een zeer naar gezicht. Dezen afgrond kan zyn fteenen uitschieten na de O. en W. kant, en ook lynrecht in de lucht, 't welk men zoo menigmaal by ervaarentheid gezien heeft, dat een afgryzelyken afchdamp, met gloejende fteenen vermengt, zich veeltyds in het midden der mondopening vertoont heeft, met spitze fwarte dampen en tippen, op de wyze van een piramide uitschietende, welk fatfoen hy van die gefcheurde afgrond, voorwaarts tuffchen door de rook, met een fchielyken uitschietende drift heenen gegaan en gedrongen zynde, ontfangen heeft.

Hy kan zeer weinig fteenen na de N. kant overfmyten, om dat hy (gelyk hier even te vooren gezegt is) met zyn een einde aan de W. kant, en met het ander tegen de O. kant legt, waarom de fteenen uit den afgrond juift zeer net fchuins tuffchen de breedte van de fcheur moeten heenen vliegen, 't welk niet als by een zeer enkel geval gefchieden kan, alzooy noodzaakelyk tegen den eenen of den anderen kant

„van de scheur moeten komen en aan-
„vliegen.

„Dezen afgrond zoude ik ook houden
„voor de voornaamste schatkamer van
„die hellsche vuurwerken, ende, ge-
„sterkt door de ervaarentheid, zoo ge-
„loof ik, dat hy in zynen boezem al-
„dic brandende mynen, aderen, swavel,
„en salpeterkelders besluit, vermits men
„zelden, of mogelyk (indien men daar
„op gelet had) noit, door de twee an-
„dere gaten steenen heeft zien uitvlie-
„gen, waar af hy de eerste voortocht
„niet genomen heeft; maar ten opzicht
„van den rookdamp, die, wegens haare
„ongeloofelyke aangevoerde sterke snel-
„heid, doortocht gezogt heeft, zoo
„hebben zy ook niet minder, als ge-
„weldige trekkende schoorsteenen, haar
„best gedaan, om dien smook van bin-
„nen door haar keelen uit te wazemen.
„Ende dit is wel het voornaamste,
„noopende het genen ik ontrent de drie
„afgronden alhier hebbe te verhaalen.
„Waar uit dan ligteleyk is af te nemen,
„wanneer men op de gelegenheid dezer
„drie afgronden zyne gedagten laat gaan,
„hoe ligtelyk en bequameleyk die afgron-
„den (dat wy zoo dikwils hebben ge-
„zien) dwars door en in malkanderen
„hebben kunnen arbeiden, en haar
„steenen doen vliegen.

„Nu zal ik alleenlyk een korte be-
„schryvinge aangaande de form van de
„opening zelfs doen. De gaapinge van
„de mond zoude men kunnen vergely-
„ken by een ronde, eenige roeden groot
„zynde, afgestekene plaats, welkers
„bovengrond tot onder de aard toe,
„t'eenemaal uitgeholt is, hebbende in
„zyn geheele rondte een gelyke diepte
„van eenige vadems, alwaar het dan be-
„gint te naauwen, en t'zamen te trek-
„ken, latende bezyden den rand, die
„allernaast de grond is, een schuins af-
„loopende uitstek van aarde verblyven.
„Dusdanig is het mede in den mond
„van den Vuurberg gestelt, dat men uit
„het na volgende eeniger maate zal
„kunnen begrypen.

„Het is verwonderens waardig te be-
„schouwen, hoe helder en klaar alles
„in den mond gezien word; zynde van
„binnen vier uitgeholde hoeken, die
„zich, in vergelyking van de buiten-
„rondte van den rand, ook allenskens
„na binnen omdrajen, staande met de
„vier winden ook meest regelrecht tegen
„over malkanderen. De binnenkant is
„zoo onbegrypelyk uitgeholt, dat het
„geenzins te begrypen is, hoe dien rand
„dat sterk gedaver van die krakende
„uitberstinge heeft kunnen verdragen,
„en uitstaan; maar dit is zeer aenmer-
„kelyk, dat de uitspringende en vlie-

„gende steenen tegen den swakken rand,
„niet, dan by een zeer onbedenkelyk
„geval, kunnen schieten, alzooy zy hem
„anders al overling zouden verbroken
„en ingeslagen hebben; de reden is, om
„dat die twee afgronden, de eene gele-
„gen aan de O. en de andere aan de Z.
„kant, in diervoegen onder de holte van
„den rand des Bergs geplaatst zyn, dat
„'er tegens de zelve aan zekere swaare
„rots opgehaalt is, die als een schutzel
„voor dien uitgehaalden wal, die recht
„over dezen afgrond staat, verltrekt,
„zynde rondom zeven vademen lager dan
„den boven rand van den Berg. Hier
„tusschen door nu moeten de steenen
„vliegen, ende door dien de buitenhoek
„van de W kant zeer wyd uitgezet staat,
„zoo kunnen de steenen, die uit den af-
„grond van de Z. en O. zyde vliegen,
„nademaal zy over zoo een hoogverhe-
„ven itakerzel in de lucht opgaan, by
„gevolge ook den kant niet beschaden.
„Zoodanig is het mede gelegen met den
„afgrond tusschen de N. en O. zyde,
„want terwyl een verheven rots voor
„hem staat, die na giffing tot op een
„afstant van tien vademen met het bovenste
„aan den rand gelyk komt, zoo kan hy
„den uitgeholden rand van de Z. en W.
„zyde almede niet raken, hoewel het te
„verwonderen is, dat hy, niet tegen-
„staande dit alles, door den val van
„schrikkeleyke steenen, waar van wel
„eenige op den kant nederkomen, niet
„neerstort; en al gebeurden 't ('t geen
„God nograns verhoeden wil) dat den
„Berg een diepte van 30 vademen, door
„binnen voorwaarts over te storten,
„quytgeraakte, zoo kan hierdoor, nog
„watervloeyinge, nog aardfchuddinge
„geschieden. Het eerste niet, om dat
„die weynige en geringe instorting de
„zee niet kan verhoogen. Het tweede
„niet, om dat die stoffe door de keel
„van de middenste afgrond niet dan het
„eene voor, en het andere na passeren,
„waarom hy ook, wegens zyn engte,
„niet alles t'effens infwelgen kan. De
„bovenmond is zuiver en schoon. Hier
„heeft men na de Westkant, tusschen
„een schuine afdalende rots, en tusschen
„de middelste afgrond, een vierkantig
„wit klipje, niet ongelyk zynde een
„grootte lange zarkiteen. Het vertoont
„zich mede als een smal zandplaatje,
„doch is te gelooven, dat het een witte
„steenagtige rots (op klip) van een on-
„verbrekelyke hardigheid zy, hoedanig
„wy wel eenige dergelyke witte steen-
„tjesaan den top van den Berg, die kryt-
„agrig, doch onverbryzelyk hard wa-
„ren, opnamen. De mond vertoont
„ich boven met een eyrondheid, zynde
„den rand over al even hoog, uitge-
„son-

„zondert twee kleine afcheuvelen tus-
 „schen den N. en O. kant, die hier mede
 „gelyk als twee hoeken uitmaaken,
 „waar tusschen een dalende en dan we-
 „derom ryzende mondrand, tusschen de
 „25 en 30 schreden lang zynde, van
 „deze twee hoeken gelegen is; 'maar
 „dit alles vertoont zich van Neira veel
 „grooter, dan 't eigentlyk is. Voorts
 „is de ganfche rand, uitgezondert
 „dat hy hier en daar een weinig uitge-
 „scheurt is, van een gelyke verhevene
 „rondte. Ik was zeer nieuwsgierig,
 „om van boven een steen in den mid-
 „denften afgrond te smyten; maar myn
 „Reisbroeder *Buston*, wyzelyk bevreest
 „zynde, dat zyn nederkoming by geval
 „eenige beweginge aan de brandende
 „stoffie mochte veroorzaaken ontried,
 „my in 't eerst dat te beginnen, doch
 „hy daar op naderhand nevens my zeer
 „begerig geworden zynde, om te we-
 „ten, hoedanigen geluid door deze in-
 „werpinge zoude gehooft worden, zoo
 „namen wy dan een swaaren steen, die
 „langs den uitgeholden rand al sprin-
 „gende en ketzende in den middenften
 „afgrond viel, waar op wy zeer fcherp
 „toekluisterden, vernemende een geluid
 „als van een heeten en ziedenden swavel-
 „froom. Ik hemde vyf of zesmaal met
 „een sterke stem, ende hoorde daar op
 „een fluurszen echo. Eenige swavel-
 „dampjes zagen wy uit dien grooten oven
 „van de kanten oprooken, die als zout
 „dat in 't vuur word gefmeten, knapten.
 „Men zag een geduurig gefchilfer van
 „de rotzen door den swavel na beneden
 „vallen; ende hier mede gingen wy we-
 „der benedenwaarts, lovende God met
 „een korte dankzegginge voor zyn ge-
 „nade. Het afgaan kostte niet weinig
 „moete, terwyl den Berg zeer styl is,
 „dat echter aan die zyde veel verscheel-
 „de; maar ziende van de kant, die wy
 „waren opgeklommen, zoo gingen wy
 „zitten, en ftieten ons met de handen
 „van boven af, alzo over die dikke afch
 „heenen fchuivende. Beneden komen-
 „de, tot by na 't onderfte daar den Berg
 „begint, roken wy een pestige ftank
 „van een verrot lichaam, waar op ons
 „aanstonts in gedagten viel, hoe den
 „22sten twee kaarels door de steenen
 „doodgeflagen waren. Een weinig toe-
 „treddende, ontdekten wy het lichaam,
 „'t geen met drie gaten gewond was,
 „zynde het ene, in de buik, zoo groot als
 „een bolle van een hoed. De kleederen
 „waren hem tot het middenlyf van de
 „gezengde steenen afgebrand, by lag
 „met zyn aangezigt in het stof gedom-
 „pelt; waarlyk bequaam, om yemant
 „tot medelyden te bewegen. Op Neira
 „komende, gingen wy tot den Achtb:

„Heer Prefident, die ons zeer beleeft
 „ontfing, en hoewel zyn Ed uit wyze
 „en zeer verrezende gedagten het aan-
 „merkte voor een onderneming van een
 „geweldig gevaar, zoo had zyn E.
 „nogtans een bezondere goedheid, om
 „door een zeer beleeft onthaal zich in
 „onze gelukkige uitkomst te verheugene.
 „Wyders beschonken zyn E. met eenige
 „falpeter en swavelsteen, die wy meest
 „alle boven op den rand, en ook eeni-
 „gen onder den rand hadden opgeraapt,
 „ende nadien den Ed. Achtb. Heer Pre-
 „fident beleeftelyk verzogt hier van een
 „fchriftelyk bericht te zien, om het aan
 „zyn beroemde en voortreffelyke Edel-
 „heid, benevens de zeer aanzienelyke
 „Raaden van India mede te deelen, zoo
 „heb ik zulk een billyk verzoek, met
 „onderdanigheid gehoorzaamt, ook
 „zoude ik my onderwonden hebben dit
 „aan zyn Edelheid, benevens de Ed.
 „Heeren Raaden van India op te dragen;
 „maar wegens de dringende korthed,
 „zoo heeft dit papierekind, zyn vol-
 „maakte geboorte niet konnen ontfan-
 „gen, hoewel ik hoop uit grond myns
 „harten, dat het zyn Edelheid nevens
 „de Raaden van India niet onaangenaam
 „zal wezen, naardien ik beneffens den
 „Vaandrig *Buston*, het niet hebben on-
 „dernomen uit inzigte van eenige belo-
 „ninge, maar eenlyk om het te doen
 „doorgaen, voor een zigbaar bewys
 „van onze onverbrekelyke eerbiedig-
 „heid. Waar mede wy, ons verhaal,
 „atbrekende, zoo wenschen wy, indien
 „het by geval in Uw Edelheids ende der
 „aanzienelyke Raaden van India haar
 „handen verschynt, dat God Almagtig
 „met u allen zy. AMEN. Onderfont
 „Uw Ed. onderdanigste Dienaar, was
 „geteekent, *Abraham Feilingius*. Ter
 „zyden, den 29^{den} Mey 1696.

*Gecollatieert Accordeert Banda,
 Nassauw, den 25ten Augustus
 1696.*

H. DEGENAARS.

vt.

JAN MARMER.

Den 14^{den} April des jaars 1710. kregen
 wy in Amboina tyding, dat die van
 Neira, volgens schryven van den 10^{den}
 dito van daar, vyf weken te vooren,
 een swaarder aardbeving, dan die van
 't jaar 1683. gevoelt, en zich genood-
 zaakt gevonden hadden 't Kasteel te ver-
 laaten. Doch van dezen tyd af, tot 't jaar
 1712. was de Berg weder geheel stil;
 maar in dat jaar den 10^{den} Augustus kreeg

D

mea

men op Batavia bericht, dat hy weder 7 of 8 dagen gebrand had, en na dien tyd maar smeulde.

Den 27^{den} Junii, 's namiddags ten drie uuren zag men uit dien Berg aan de Zuid-Westzyde zeer swaare dampen, en swarten rook, opvliegen, die zomtyds met eenige vlam gemengt was, en die men, wegens het stormend en regenagtig weder, niet al te wel onderscheiden kon.

Den 28^{den} dito was het met het aanbreken van den dag nog al even eens. Men zag geen vlam; maar swarte rook, en vuurige steentjens en asche; ook hoorde men een groot gedruis, achter den Berg; doch die op Neira waren, vernamen 'er niets van, alzoo de sterke Zuidoosten wind dit al om de Noord-Westkant, en zeevaart henen, voerde. Men zag nogtans 's avonds ten 7 uuren aan de Zuidwestkant; na Lonthoir toe, niet als licht, en 't flikkeren van de vlam, die door den swaaren regen dan eens wat minder, dan weer eens wat sterker was. En even zoo dede het ook den 29^{den} dito; doch den 30^{den} dito den ganschen dag zag men weinig dampen ofte rook, hoewel men die voor des zons ondergang tegen den avond beide weder vernam; maar na zons ondergang was de top des Bergs de gansche nacht door aan de Zuid-Westkant, na Lonthoir toe, met vuur en vlam bezet.

Den 1^{den} Juli vernam men den ganschen dag byna geen damp of rook, en na 't ondergaan van de zon zomtyds maar een weinig flikkering, zonder recht te weten, of dit van den Berg, of van de starren, was. Even zoo was het ook den 2^{den} en 3^{den} dito, en zoo vervolgens tot den 9^{den} toe, op welke de werkbaas met de schuit den Berg rondvaarende, daar ongelyk meer rook en damp, met asche vermengt, die van een swavelagtige reuk was, vernam. Ook zag hy, dat verscheide boomen aan die kant door 't vallen der asche dor, en als dood, en dat ook de klipsteenen aan den voet van den Berg doorgaans met asche bedekt waren.

Na dien tyd hebbe ik van geen verder branden van dien Berg, dan dat hy toen nog smeulde, vernomen.

Op dit Eiland heeft men ook groote slangen, die niet alleen hoenderen, en verken, maar zelf ook kalveren, en menschen inswelgen, aan hoedanige brokken zy ook wel komen te stikken, of dan zeer ligt doodgeslagen worden, vermits zy, daar door zeer belemmert zynde, zoo niet voortkonden. De bek van deze slangen schynt in zich zelven wel niet groot genoeg om zulke brokken in te swelgen; maar de natuur heeft haar onderste kaakebben zoodanig gefchikt,

dat zy het zelve als een waajer kunnen uitzetten, en daar door haaren bek zoodanig verbreedden, dat zy al een vrygrooten brok 'er doorzetten kunnen. Indien zulk een slang een mensch komt aan te doen, of op hem hier of daar uit zyn hol toefchiet, zoo is zy gewoon hem eerst een bogt of twee om 't lyf te slingeren, haaren staart aan een wortel van een boom vast te zetten, en hem zoo dood te wringen, ten waare dat die mensch gelegentheid heeft, of kryge, om dien bogt met een houwer, of Inymes, door te kappen, en daar door haare wingekragt te breken.

Men heeft op dit Eiland ook veel wilde koebeesten en verken, die 'er voor dezen, over honderden van jaaren, eer de Bandaneezen nog Moorsch waren, opgezeten zyn, en 'er al heel wel op aarden, schoon 'er geen drup versch water op dit land is, waar door zy genoodzaakt worden hier, gelyk ook op Neira, en op 't eiland Ay, haaren dorst met zee water te lesschen.

Dat men hier ook een schans heeft, De Schans Kyk in de Pot. Kyk in de Pot genaamt, en regt tegen over 't Waterpas van Lonthoir gelegen, hebben wy reets uit het eerste bericht over dien tocht boven na den Vuurberg gezien. Daar legt een Sergeant met eenige soldaten in, en is zoo wel van geschut voorzien, dat zy aan alle vreemdelingen het inkomen in het Lonthoirs gat, wanneer het van 't Lonthoirs waterpas ondersteunt word, volkomen beletten kan.

Men heeft op dezen Berg, aan de voet, niet dan eenige slaaven van Timor, Solor, Tenimbar, Key, Aroc, Boeton, enz. woonen, om op de thuijen van hunne Meesters te passen, en ook wel verken, of jonge koebeesten, te schieten, dat zy anders niet mogen doen, en hen wel streng van hunne Meesters verboden word, alzoo daar niemant, dan de jager van den Heer Landvoogt, die daar toe in 't byzonder gehouden word, jagen mag. In 't jaar 1687. was *Justus Boveth* de eenige Vryborger, die op dit strand woonde.

Wat nu 't Vrouweiland betreft, aan 't Vrouwen-eiland. de Noordzyde van 't zonnegat gelegen, dit is zoo klein, dat het, even als Poelo Kapal, geen beschryving waardig is.

Men weet (om nog iets op dien togt Des Schryvers van de Heer *Feilingius* te zeggen) hoe aanmerking op *C. Plinius Secundus*, de oom van *C. Plinius Caecilius Secundus*, door zulken onvoor- van Plinius zigtigen daad, aan zyn einde geraakt is: nius, en want na dat hy van zyn zwitter (in de tyd op 't ge- dat hy te Misenum als hoofd der vloot vaar van lag) in de maand November 's morgens de Heer ontrent ten zeven uuren verlaan had, Feilingius dat zich een wolk van een ongewoone by zyn togt na dien Berg. soort

foort en grootte vertoonde, ging hy, nieuwsgierig om dit verder na te vofchen, in een vaartuig, en begaf zich na den Berg (die men ontdekte den Vesuvius te zyn) zoo dicht daar aan, dat de heete afch op 't vaartuig vloog, die, hoe hy nader quam, hoe zy heeter en fwaarder wiert, alzo 'er ook eenige puimfteenen onder liepen.

Hy trad eindelyk te land en onthielt zich eenigen tyd in de verlaatene en halfverbrande huizen, terwyl die Berg zoo fterk blaakte, met uitwerping van zoo veel ftoffe, dat *Plinius* onmogelyk uit die huizen zoude hebben konnen ontkomen, zoo hy die niet tydig verlaaten had, hoewel met het uiterfte gevaar, wegens de regenbui van fteenen, die (fchoon hunne hoofden omwonden waren) geduurig uit den vuur- en blikzembraakenden Berg rondom en ontrent hen nederfotote, zoo dat zich dan eens een heldere dag, dan weer eens een naare nacht van buiten opdede.

Terwyl hy nu bezig was om de boorden, daar de zee op afftuite, wat nader te befchouwen, om te zien wat bolwer-

ken der natuure daar nog overgebleven waren, quam 'er, pas na dat hy wat water tegen de heete luchtgeëficht en ingedronken had, een fchielyke fwaveldamp, voor welke zy alle, uitgenomen *Plinius* (alzo hy geen quaad vreesde) de vlugt namen; doch, daar toe nader verzogt, ftond hy wel op, maar zeege, op twee ftaaven fteunende, weer neder, zynde waarfchynelyk door dien heeten fwaveldamp geflikt, zonder anders eenigzins gequetft te zyn. Een verhaal, dat *C. Plinius Caecilius Secundus* weleer wegens 't ongeval van zyn oom aan *Tacitus* dede; en een onverwagte wyze van dood, die hy zich, buiten eenige noodzaakelykheid, en rukkeloos, zelfs op den hals gebaalt had, en aan welke (gelyk ook voor al aan de dood van die twee mannen zoo kort te vooren voorgevallen) de Heer *Feilingius* (myns oordeels) zich had behooren te fpiegelen, aangezien dit ganfch bericht, en alles wat, zyn Eerw: daar gezien heeft, immers van die waarde en van dat belang niet is, om daarom zyn leven in zulken zichtbaar gevaar, als zyn Eerw: dede, te ftellen.

DERDE HOOFDSTUK.

HEt Eiland Ay befchreven. 't Kasteel Revenge. De Perken hier. Donderfteenen hier gevonden. Korte fchets der Perken op Neira en Poelo Ay. Zielbefchryving van Banda. Wilde Koejen, Hertten, enz. hier. Poelo Rhun, en de Vefting. Verfcheide wyzen van Viffchen der Bandanceezen. Geen Nootenboomen nu hier. Gefchil van onze Maatfchappy met de Engelfchen over dit Eiland Rhun. Stwaare Slangen hier.

Her Eiland Ay befchreven.

HEt vierde Eiland, waar van ons nu te handelen ftaat, is het eiland Ay of Poelo Ay, zynde maar een kleine myl lang, en ontrent 4 uren fcheppens in 't rond; doch des niet te min een van de vermaakelykfte, ja 't fchoonfte van alle de Banda'fche eilanden, om dat het meeft over al vlak land is, hoewel het hier en daar in 't bofch nog wel een klein heuveltje heeft.

Het legt ontrent 3 mylen West ten Noorden van Neira, zynde, by fchoon weder, een fraai reisje om 'er na toe te fcheppen, doch by quaad weder kan daar een vervaarlyke zee ftaan, en als men de reis nu al meind gedaan te hebben, heeft men dicht by dit Eiland van eenige klippen, die 'er hier en daar aan de Ooftzyde voor leggen, zulken fwaaren branding, en aanslag van de zee, dat 'er meenig vaartuig het onderfte boven geworpen is.

De *Tenimberezen* (zeker foort van welgeoeffende fcheppers) fchoon 't onderfte boven geflagen, keeren 't vaartuig in de volle zee maar weer om, hoozen 't uit, en

fcheppen weer voort; in welke handigheid hen niemant kan navorolgen; doch als zy dit by nood doen, moet men hen voor 't beftellen van een enkelden brief wel 4 of 5 Ryksdaalders geven. Dit omfiaan der vaartuigen gebeurde verfcheide maaften in 't jaar 1687. en 1688. wanneer ik daar was; maar aanmerkelyk vond ik toen zeker geval, by 't welke een Orembaai van een Perkenier, waar in niet dan ftaaven waren, dicht by 't Eiland omflog; twee, die fwemmen konden, begaven zich van 't vaartuig af na land, maar zy verdronken in de fwaare branding. Negen anderen, die niet fwemmen konden, hielden zich alle by 't vaartuig, en verdreven met de froom, zonder dat men taal of teeken van hen vernam, op 't eiland *Ceram* aan, van waar ze den *Orangkay* van *Goeli Goeli*, na hen 6 weken wel gehandelt te hebben, weer op *Neira* by den Heer Landvoogt *van Zyll* bragt, die hem voor deze beleeftheid een fraai gefchenk van kleeden deed.

In 't Noorden heeft het een regelmatig

^{'t Kasteel} kasteel, *Revenge* genaamt, om reden ^{Revenge.} die wy by de verovering van dit Eiland zullen geven. In 't zelve heeft een Vaandrig 't gezag over eenige soldaaten, en 't is van alles wel voorzien. Men is gewoon zeinschoten van 't zelve voor die van Neira te doen, om hen te verftendigen, dat een schip, of schepen zich in zee herwaart aan ontdekken. Door wie of wanneer dit gebouwt is, blykt al mede niet, maar wel, dat het 'er al voor 't jaar 1619. nevens Nassauw, en 't andere Kasteel, geweest is.

In dien zelve oord plagt in oude tyden een Bandanefche Vefting te staan, die aan de zee kant een muuragie had, doch na de landzyde open was. Hier in hebben het de oude Bandaneezen, van eenige Javaanen onderfteunt, al vry lang, en tot in de maand Mey 1615 (wanneer zy van den Heer Opperlandvoogt *Reynst* met ernst bezogt wierden) tegen de onzen uitgehouden.

Dit ganfch Eiland doet zich met zyn vlakke Nootenboflichen, alzo 'er zeer weinig heuveltjens zyn, als de aange naamfte lufthof op, die men zich verbeelden kan; aangezien men 'er op het heetste van den dag zelf onder de fchaduw der Nootenmufchaat- en andere groote vrugtboomen (waar in men veel cacatoewas, loeris, groene ravens, en andere vogels in groote menigten, zoo daar, als op de andere eilanden, vliegen ziet) zeer vermaakelyk wandelen, en zich byzonder wel, dewyl het over al onder de boomen meest fchoon is, het zy te voet, het zy te paard, dat ik beide bezogt heb, verluftigen kan; 't geen ook de reden is, dat vele, die hier eenige tyd geweest, en de fwaare koude lucht, die hier heerfcht, voornamelyk ontrent het Hoog Land van Banda wegens de dampen op dat hoog gebergt, gewoon geworden zyn, 'er niet weder van daan willen, dat ook oorzaak gegeven heeft, om deze Landvoogdy, en in 't byzonder dit Eiland, het oudmanhuis te noemen.

Onder andere boomen zyn hier voor al, en ook elders, veel kapokboomen, die mede al eenig cieraad, en veel nuttigheid, geven.

En waarlyk mag men dit Eiland wel als een zeer dierbaare paerel der E. Maatschappy aanmerken, aangezien het alleen zoo veel Nooten en Foelie, als de ganfche wereld (zoo men zegt) van nooden heeft, uitlevert, dat men daar aan, al was 'er Neira of 't Hoog Land van Banda niet, genoeg zoude hebben. Het fchynt zeer hol te zyn, alzo men ontwortelde boomen, die omgevallen waren, gezien heeft, die met de zee van onder gemein fchap hadden.

Ontrent het kasteel heeft men een groot vlek van Duitfche en Miftifche Borgery, die hier mede hunne Speccry- en Nootenperken hebben.

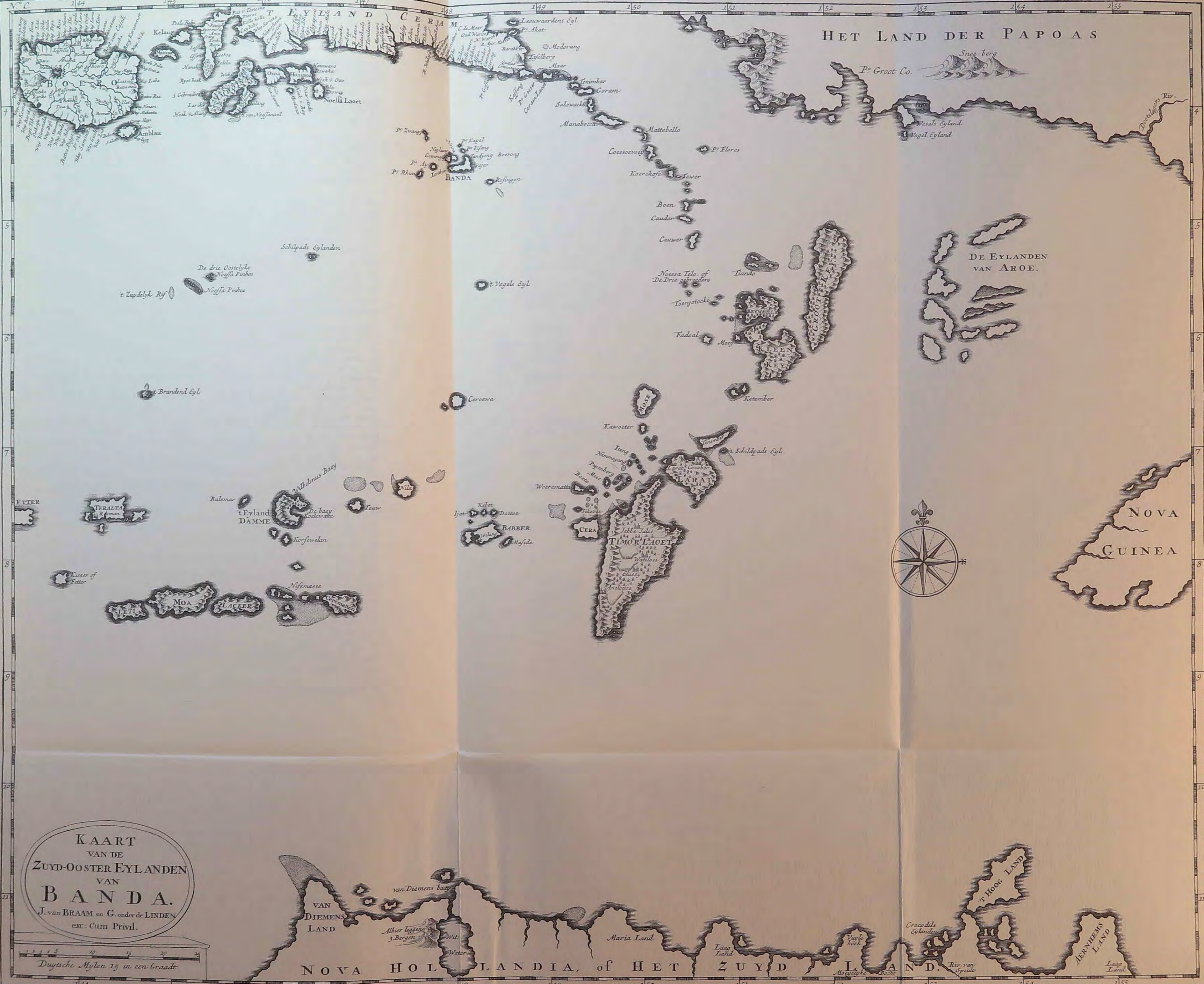
Ik kenne de zelve niet by haare naamen, en zal die derhalven maar met de naamen van hunne bezitters in dien tyd opgeven.

Het Perk van *N. van den Broek* is groot ^{De Per-} 1000 roeden, leverende 6000 pond Foelie, ^{ken hier.} en 24000 pond Nooten. Het word gefteft op 160 zielen, heeft 55 flaven, en wiert toen gefchat 6 of 7000 R^{ders} waardig te zyn.

Gelyk 'er doorgaans hy de Perken groote steene huizen staan, die de flaven, als zy ledigen tyd, en in 't bofch niet veel met den oegft te doen hebben, van zeeften, volkomen opmaaken (aangezien men in zulk een Perk allerlei ambagtslieden onder deze flaven, als timmerlieden, metzelaars, fmits, enz. vry ruim heeft) stond hier op dit Perk een fchoon huis, van 't welke ik den bouwheer, den jongen *van den Broek*, iets heb hooren zeggen, dat ik waardig oordeelde hier mede aan te haalen.

By 't leven van zyn vader had ter plaats, daar hy naderhand dit nieuw huis zette, een groote Manggasboom geftaan, die door een fwaaren donderflag zoodanig getroffen was, dat hy van zyn top tot beneden van een fcheurde, weshalven men genoodzaakt was den zelve gelyks gronds weg te kappen. Zyn vader onder tuffchen overleden, en hy, bezitter van dit Perk geworden zynde, wiert gegengen, ontrent 20 jaaren na 't fcheuren van dien boom, om op die plaats een fraai nieuw huis te zetten; doch was genoodzaakt de wortel van dezen boom, die hem in 't leggen van de grondslag verhin derde, eerft weg te doen graven. Dit liet hy doen, maar vond, by 't vervolgen van deze fcheure, aan het onderfte van den wortel twee donderfteenen (die ik gezien heb) byeen leggen. Zy waren ontrent een halve voet lang, en twee duim breed; en een halve duim dik. Haare gedaante was even eens als een fcherpen beitel aan de eene zyde; doch aan de andere zyde ftomp; en de couleur als die van de leyen, daar men huizen mede dekt. Behalven deze donderfteenen heb ik 'er nog een op Neira gezien, die my te koop aangeboden wiert, doch van een geheele andere gedaante, gelykende zeer wel na een bokkenhorentje, en na giffing ontrent twee en een half vinger lang en een duim dik, wat krom voor omgebogen, en van een glimmende koperagtige couleur, ik heb 'er veel, doch noit diergelyken meer, gezien.

Na deze korte buitensprong keere ik ^{we-}

HET LAND DER PAPOAS

KAART VAN DE ZUYD-OOSTER EYLANDEN VAN BANDA.

J. van BRAAM en G. onder de LINDEN
exc. Cum Privil.

Duytsche Mylen 15 in een Graadt

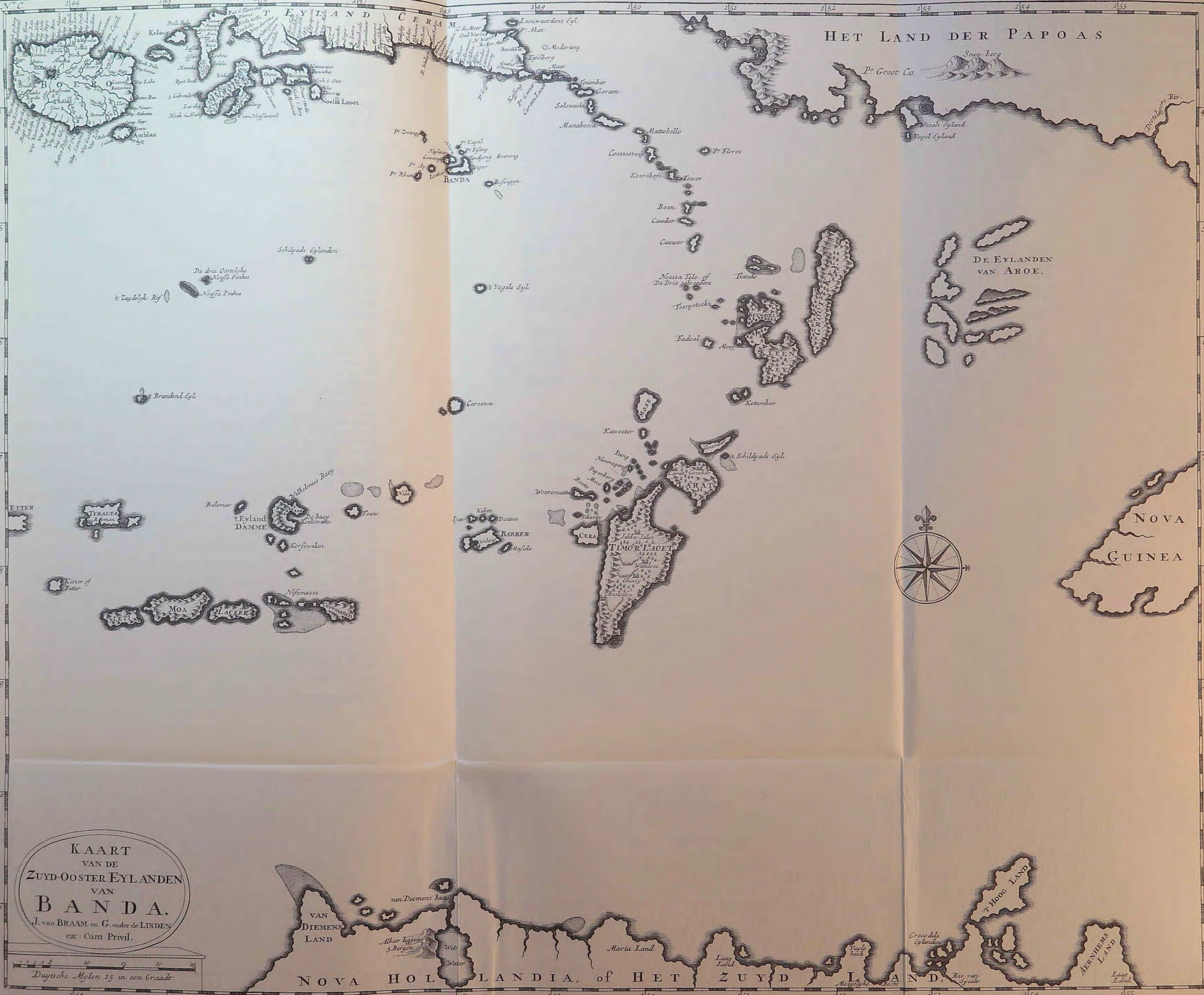

NOVA HOLLANDIA, of HET ZUYD IJLAND.

NOVA GUINEA

HOOR LAND

ABENHEMS LAND

weder tot de beschryving van de verdere Perken alhier.

Het Perk van *Antoni Melis* was in 't jaar 1688. (en ook 1708.) 800 roeden groot, leverd 4000 pond Foelie, heeft 45 slaaven, 90 zielen, en wiert gefchat 5 of 6000 R^{dets} waardig te zyn.

Het Perk van *Hugo de Roy* was groot 950 roeden, leverde 5000 ponden Foelie, had 40 slaaven (gelyk het ook op 40 zielen stond) en was 5000 R^{dets} waardig.

Maurits Mauritz had een Perk, dat groot was 700 roeden. Het leverde 2500 ponden Foelie, had 30 slaaven, stond ook op een getal van 30 zielen bekend, en was 3500 R^{dets} waardig.

De gewezen krankbezoeker *Keyzer* had een Perk van 1100 roeden, dat 4500 ponden Foelie leverde. Het had 60 slaaven, hoewel het maar voor 50 zielen bekend stont, en was 6000 R^{dets} waardig.

Deze zyn wel de voornaamste en de bekendste Perken, buiten welke nog verscheide kleine, met de voorige een getal

van 31 uitmaaken, zoo my bericht is, die zamen ontrent zoo veel speceryen als het comptoir Wayer, op 5 of 6000 ponden na, leverén konnen; 't geen op 30000 ponden Foelie, en Nooten naar maate van dien, uitkomen zal.

De Perkeniers leefden hier in voorige tyden (alzooy naderhand ontrent 't jaar 1709. door den Landvoogt *de Flaze* hier, en op de andere twee Eilanden, zeer gedrukt, en daar door zeer verarmt zyn) mede als kleine Prinçen, en daarom veel vermaakelyker, als op Neira, en op 't Hoog Land, om dat dit Eiland in zich zelven veel vermaakelyker en vlakker is, en om dat zy hier vry grooter erven, dan elders, by hunne huizen hebben, en allerlei vee veel gemakkeliker konnen aanqueken.

Wy zullen hier ook een schets van de Perken op Neira, en op 't eiland Ay, even als van die op 't Hoog Land, byvoegen, om dus een gezigt van dezelve te hebben.

Korte schets der Perken op Neira, *Hardekops*, en Poelo Ay.

Perken,	Grootte,	Leverantie,	waarde der Le-	Slaav. Zielen,	waarde der	
Op Neira.			verantie.		Perken.	
<i>Hardekops</i> ,	2100 roed.	1500 p. Foelie.	R ^{dets} 234-37-8	50	45	R ^{dets} 6000
		6000 p. Nooten.	93-43 0			
<i>Labetakka</i> ,	600	500 p. Foelie.	78-12-0	45	30	3000
		2000 p. Nooten.	31-14-0			
		2000 p. Foelie.				
		8000 p. Nooten.				
Op Poelo Ay.						
<i>Van den Broeks</i> ,	1000	6000 p. Foelie.	939-6-0	55	160	7000
		24000 p. Nooten.	375-31-0			
<i>Antoni Melis</i> ,	800	4000 p. Foelie.	626-4-0	45	90	6000
		16000 p. Nooten.	250-20-0			
<i>De Roy's</i> ,	950	5000 p. Foelie.	782-29-0	40	40	5000
		20000 p. Nooten.	313-2-0			
<i>M: Mauritz</i> ,	700	2500 p. Foelie.	391-14-8	30	30	3500
		10000 p. Nooten.	156-25-0			
<i>Keyzer's</i> ,	1100	4500 p. Foelie.	704-19-8	60	50	6000
		18000 p. Nooten.	281-34-0			
De rest nog	840	8000 p. Foelie.	1252-12-0	90	70	12000
		32000 p. Nooten.	541-0-0			
	7190	32000 p. Foelie.	5008-44-0	415	515	48500
		128000 p. Nooten.	2003-26-0			

My blykt uit zeker Reiziger, dat 't eiland Neira in 't jaar 1634. uitleverde, Foelie 26631, Nooten 61221 ponden; 't Hoog Land, Foelie 107074, Nooten 200750 ponden, Poelo Ay, Foelie 48465, Nooten 404773 ponden, 't welk zeer veel van 't hedendaagze verschilt.

Uit deze schets, by de voorige van 't Hoog Land gevoegt, blykt ons, dat alle deze Perken op die drie eilanden van Neira, 't Hoog Land, en Poelo Ay,

te zamen 34 in getal zynde, 41520 roeden of 6920 mergen lands uitmaaken, die te zamen 289500 Ryksdaalders waardig, van 2577 slaaven voorzien zyn, en in alles 4529 zielen hier uitleveren, hoewel alle die Perken maar op 1952 zielen gestelt zyn, dat veel te weinig is; schoont 't getal der zielen in verscheide voorige jaaren, als van 't jaar 1632 tot 1638. zoo tusschen de 38 en 3900 zielen (als uit dit opstel blykt) beliep.

Zielbe-
schryving
van Banda.

*Zielbeschryving der Ingezetenen
in de Landvoogdy van Banda, in 't jaar
1638. in Augustus gedaan; bedragende
een getal van 3842 personen, zonder
die, beneden de 12 jaaren waren,
mede te rekenen.*

	Perfoonen
Op Neira	1020.
Een getal van	
Op 't Hoog Land van Banda,	
Op Lonthoir,	1051
Oerien,	105
Wajer,	244
Dender,	91
Selama,	154
En op verscheide Perken,	189
	1834.
Op de drie Eilanden,	
Ay,	938
Rhun,	30
Rofingein,	20
	988.
	3842.

Om nu nog nader te zien, hoe veel foorten 'er, 't zy van Europeers of Inlanders, het zy van de byzondere geslagten, geweest zyn, heeft men het oog maar op dit navolgend lystje te slaan.

Byzondere Lyst der voornoemde Zielen.

Europeers in dienst der	
E: Maatschappy,	351
Borgers of Vrylieden,	91
Europische Vrouwen,	20
Kinderen van Europi- sche Vaders en van Hollandsche en In- landsche Moeders,	77
	539
Oude Bandaneezen, en daar onder mannen	
Borgers,	50
Slaaven,	53
De Vrouwen de- zer Borgers,	133
Slaavinnen,	158
Borgerskinder.	97
Slaavenkinder.	69
	560
Verscheidenlei vreemden	
Mannen,	186
Slaaven,	782
Vrouwen,	319
Slaavinnen,	723
Borgerskinder.	328
Slaavenkinder.	405
	2743
	3303
	3842
Dus Europeers, volwaffene,	462
Dito Kinderen,	77
Bandaneezen,	560
Vreemdelingen,	2743
	3842

Onder welk getal men ziet, dat 2190 slaaven met haare kinderen zyn, die, gelyk zy de grootste helft der ingezetenen uitmaaken, als zy wilden, die Landvoogdy in groot gevaar zouden kunnen brengen; waar tegen, myns oordeels, op d'eene of d'andere wyze diende gezorgt te worden.

Ten anderen, zoo zien wy in 't korte hier uit, dat alle deze Perken 174000 ponden Foelic, die de E: Maatschappy maar 27236 R^{ders} 2 stuivers, en 696000 ponden Nooten, die haar maar 10800 R^{ders} kostten, jaarlyks komen uit te leveren.

Men heeft op het eiland Ay koejen, Wilde Koejen, en herten, die maar in 't wild en in de Herten, Nootenbosschen hier en daar loopen enz. hier. den. Deze koejen geven zeer goed vleesch, goede melk en boter, schoon op dit Eiland al mede geen versch water is, waarom zy niet als zee water drinken, gelyk zy gemeenelyk tegen den avond na strand loopen, om met die ziltige vogt haaren dorst te lesschen; alzoo al 't versch- of drinkwater niet vaartuigen van Combir moet gehaalt, en in martavaanen, of regenbakken, ten dienst der menschen daar, en elders, bewaart worden. By gebrek van versch water behielpen zy zich veel, gelyk ook nog, met klappuswater.

Dit Eiland had van ouds twee steden, Timor en Vrat genaamt, van de welke Vrat weer in twee gedeelt, 't hooge, en lage Vrat genaamt wiert. Ook waren zy Oelilima's.

Het eiland Rhun, gemeenelyk Poeloron, of eigentlyk Po:lo Rhun, genaamt, Poelo Rhun, legt z; myl ten Zuidwesten van 't eiland en de Velling. Ay, zynde wat grooter en langwerpiger, dan het zelve. Als 't mobiweer is, gaat de tocht derwaarts gemakkelyk; maar zoo 't wat waaid, is 't al vry gevaarlyk, om twee ondieptens, die men in zee, de eene ontrent den Westhoek van Poelo Ay, de andere wat Beoosten 't eiland Rhun, heeft, waar op by de minste wind, een vervaarlyk water staat; hoewel men, daar wat bekend zynde, en 'er wat van af in zee stekende, zoo veel nood niet heeft. Ik heb over die beiden, by sterke wind, eens met een schoone Orebay, in gezelschap van den Landvoogt van Zyll, en eenen Monfr. Eding 1687. gevaaren; maar het zag 'er vry zuur uit, alzoo 'er nu en dan al een riem in stukker brak, en 't Opperhoofd van Ay, die wat in zee gesteken was, had geen nood ter wereld. Wy dagten het 'er niet afgebragt te hebben; doch quamen echter, na veel uitgestaan gevaar, daar nog gelukkig aan.

Na de Westzyde heeft het een steene Reduit, waar op eenig krygsvolk legt, gelyk het ook verder van noodig geschut, voorraad van oorlog, enz. voorzien is.

Het

Het heeft zeer weinig inwoonders, en die zich daar nog al in hutjens behelpen, doen het meest tegen dat het wit water voorby, en het tyd om daar te visschen geworden is: want ontrent de maand October vangen zy daar, en ook op andere plaatzen, zoo veel visch (meest een foort by na als makreel) dat zy hunne slaaven daar van, en van Sagoe, die zy van de Zuidooster eilanden krygen, meest kunnen houden: want deze visch plagten zy, op dat zy duuren zou, te vlecken, of open te spouwen, die in de zon hard te droogen, en ze dan, als voorraad voor 't geheel jaar, te bewaaren. Zy schynt, als men 'er veel van eet, wat brandig te zyn, en zy nocmenze ook Ikan Panas, dat is, brandige visch: want men word 'er rood van over 't geheele lyf, doch dat gaat naderhand met hoofdpyn over; anders smaakt zy zeer wel.

Verfcheide wyzen van visschen der Bandanezen.

Hunne wyzen van visschen zyn daar meest tweederlei, en al vry geestig. De eene nocmen zy met de Tali Soekëy, de andere met de Tali Couwer te visschen. De eerste wyze Tali Soekëy by de Bandanezen (doch by de Amboinezen Soki Soki, of Sofoki) genaamt, word dus in 't werk gestelt. Met het aanbrenken van den dag, als men pas 't hair op de handen zien kan, en ook 'savonds pas na zons ondergang, gaan 10 of 20 kleine praukens, ontrent een groote snaphaanschoot, in een halve maan, wat van den anderen afgerangceert, van de wal in zee, even eens, gelyk men de zegen uitwerpt, leggen. Zy hebben by zich een zeer lang touw, aan het welk eenige klappus- of gamoetobladen 2 of 3 voeten van een vastgemaakt zyn. Dit touw is zoo lang, dat het van het Oostelykste tot het Westelykste prauwtje toereiken kan. Dit nu werpen zy zoodanig uit, dat het maar pas op de oppervlakte der zee rust, en van yder prauwken ook met een haak zoo strek gehouden, en wat bewogen word. Dit doen zy, op dat de klappusbladen, die beneden in zee hangen, en, door die beweging van alle die haaken der prauwen mede bewegen, door der zelve vry dieper na de grond doorgaande schaduw, al de visch, die binnen die kring is, na de wal toe jagen zouden. Op dat die visch nu te schuwer worden, en te nader aan de wal komen mogt, palmen zy, by zulk een gestadige beweging van deze lyn, hoe langs hoe meer 't bot deszelfs in, malkanderen en de wal ook hoe langs hoe meer, en tot zoo naby naderende, dat zy in staat zyn, om al die visch, die dan in een zeer korte en ondiepe kuil by een is, door eenige fero's, of fuiken, te beletten weer na zee te loopen, en die dus te vangen.

Ik hebbe dus verscheide maalen in eene trek meer dan een ganfch vaartuyg visch, meest makreel, zien binnen boord krygen; doch, volgens hun oud bygeloof, moet 'er geen vrouw by 't visschen komen, of de vangst is buiten hope.

De tweede wyze van visschen gaat dus toe. Zy laaten een touw, waar aan op zekere afstand mede klappusbladen vastgemaakt, en kleine haakjens met aas gedaan zyn, eenige tyd zeer diep op 30 of 40 vadem zinken, die zy dan na eenigen tyd met verscheide visschen te gelyk ophaalen. Anders vischt men ook wel met bobbers, of groote doorlugtige korven met binnenfuiken, die zy op 100 of 200 vadem laten zinken, en waar mede zeer schoone seekarpers, en andere visschen, gevangen worden. Behalven de zelve hebben zy ook groote en wydruitgebreide fuiken, even eens als hooge doorlugtige matten, met een fuik van binnen, zeer verre uitgezet, om de visschen in te lokken.

Op dit eiland Rhun plagten ook eenige weinige Nootenboomen te zyn, en ik heb de plaats, daar zy (zoo men my boomen zeide) gestaan hadden, toen de Engelzen nog meester hier van waaren, en waar over zoo veel beweging in de wereld gemaakt is, gezien; maar ik geloove niet, dat 'er 700 stuks boomen op hebben kunnen groejen; en men zei my, dat 'er op dat Eiland geen meer, maar dat zy alle, schoon weinig in getal, toen 't de Engelzen verlieten, uitgerocid waren; gelyk men ook dezelve, zoo ras men 'er weer eenige vernam, die door de Nooteneters (zekere vogels, die de Nooten inswelgen, en zich weer ontvallen laten, en dus als voortplanten) daar vervoert mogten zyn, ten eersten gewoon was uit te roejen.

Dit Poelo Rhun is 't, waar over zoo veel spel, veel jaaren aan een, gelyk men omstandig in *Aitzema*, en anderen zien kan, tusschen onze en de Engelsche Oostindische Maatschappij geweest is.

Al welke geschillen echter eerst in 't jaar 1667. den 10 Juli op de Bredasche vredehandeling niet alleen volkomen wierden afgedaan, maar toen ook goedgevonden, dat de Engelschen van ons, Nieuw Nederland, tegen 't eiland Rhun, overnemen of verwisselen zouden, gelyk dit daar op zoo gevolgt, en waar by dit Eiland zedert aan onze Compagnie gebleven is.

In oude tyden had men op dit Eiland twee steden Varaat en Toeldam. Het heeft pas versch water genoeg voor zyn volk, dat weinig is.

Zy waren van ouds zeer bygeloovig, sterk, gelyk de Bandanezen, voor de toovery, en ook Oelilima's, en die van de eilanden Ay en Rhun gaven voor, van

Geen Nootenboomen nu hier.

Geschillen van onze Maatschappij met de Engelsche over dit eiland Rhun.

ouds

ouds al meesters over de 4 steden van Neira geweest te zyn, om dat hunne voorouders dit land van Ay en Rhun eerst bewoont, met allerlei vrugtboomen beplant, en zich daar na derwaarts be-geven hebben, latende maar zommige van hunne vrienden met eenige slaaven hier blyven wonen, om hunne zaaken waar te nemen. Om welke reden zy ook nog in 't jaar 1609. en eenige volgende jaaren, hun deel in 't bakkorragie- of anker- en andere gelden plagten te genieten, gelyk ook die van Neira, buiten voorkennis van deze twee Eilanden, en van al de Oclilima's, op verbeurte van een derde der goederen, geen koop van ryft, kleeden, of van eenige gelden, maaken mogten, 't geen anders de Nederlanders gewoon waren in de tegenwoordigheid van al de Oclilima's en al de Oclifwa's, tot Orontatte, onder dien grooten boom, te doen, en na zekeren eisch voor de Nooten en Foelie by den Inlander, en

een bod der onzen 'er op, gedaan, wel 4 of 5 weken daar mede bezig te wezen.

En zoo was het ook met het behan-elen van alle andere swaare landzaaken, welke door die van Neira, of eenige an-dere steden, buiten kennis der Oclilima's, niet behandelt mogten worden, ten ware dat zy mede in een swaare boete, of ver-beuring van een derde der goederen, over welke by hen gehandelt wiert, vervallen wilden.

Dit is 't voornaamste, dat ik van Poelo Rhun te zeggen heb, niet wetende, of ^{Swaare} Slangen ^{koe-} hier. men hier enig wild van heten, koe- bceften, enz. maar wel dat men 'er slan-gen, zoo swaar als ergens, en ook eenige met pooten, heeft; waar van ik zelf 2 pooten lang bewaart hebbe. De Heer Landvoogt van Zyll, heeft my verhaalt, dat 'er eens een slang als een groote balk, die 8 matroozen naulyks voort konden trekken, dood gevonden is.

V I E R D E H O O F D S T U K .

Het Eiland Rofingcin. Zeehoorenkens. Wilde Koejen. Een Reduit hier. Zeld-zaam Gras. Geen Nootenboomen nu hier. Poelo Sowanggi. Poelo Pieffang. Poelo Kapal. Oude zaaken van Banda. De Bandancezen verder beschreven. Aard-bevingen. Taal hier gebruikelijk. De Zuidoofter en Zuidwester Eilanden. Klein Key. Groot Key. Omftandig beschreven. De Aroëfche Eilanden. Abel Tasmans Tocht na 't Zuidland, in 't jaar 1642. Van Diemens Land. Frederik Hendriks Baai. Zien fchyn van Menschen. Nova Zeelandia. Menschen gezien. Pyltaarts Eiland. De Eilanden Amsterdam en Middelburg. 't Eiland Rotterdam. Prins Willems Eilanden, en Heemskerks droog-ten. Ontong Java. d' Eilanden van Marken, en Menschen hier, enz. De Struishoek. Het Brandend Eiland. 't Eiland Jamma. 't Eiland Moa. Willem Schoutens Eiland. Tocht der chaloep Walingen, in 't jaar 1563. na Nova Guinea. Het Eiland Caras. Het Dorp Roemakay. 't Dorp Iera tast de onzen aan. 't Dorp Schaar. Emcloords Baai. Het Dorp Piera. Die van Roemakay zoeken Vink aan te tasten. Tocht van de Heer Keyts in 't jaar 1678. na Nova Guinea. Fataga en Roemah Bati. Poelo Aas. De Eilanden van Caras. Ryklof van Goens Baai. Onins grenspaal. En die van Cu-biay, Cani, Batoer en Cara. Cubiay. De Heer Spelmanns Baai. Zeldzame Begra-venis der Oniners. 't Wezels Eiland. 't Eiland Nametotte. Daar verscheide van ons volk doodgeslagen zyn. De Moordenaars Rivier. De Vlamings Tocht na 't Zuidland in 't jaar 1696. 't Eiland St. Paulo. 't Eiland Amsterdam. 't Eiland Rotteneft. Vla-ming gaat op 't Zuidland aan de wal. Wat by 'er zag. Swarte Swaanen. Menschen gezien. De overblyfzels in Hartogsbaai gevonden. Willems Rivier. Moni. 't Ver-dere by hem verrigt en gezien. De Eilanden St. Paulo en Amsterdam, benevens de Swaanenbaai op 't Zuidland, afgebeeld. Purris voorstel wegens 't Zuidland. Tocht van de Heer Roggeveen met twee schepen derwaarts.

Het Ei-land Ro-fingcin.

Het zesde en laatste der Bandane-sche eilanden, die bewoont worden, is Rofingcin.

Het is vry kleinder als Poelo Rhun, of een der drie anderen, en legt ontrent 3 mylen ten Zuidooften van Oerien, of van het Hoog Land.

Het is een wild, woest en bergagtig eiland, hoewel zoo hoog in verre na niet, als het Hoog Land van Lonthoir.

Het dient meest om 'er de Banditen, voornamelyk van andere gewesten, te plaatzen, en brandhout en inhouten voor de vaartuigen door deze Banditen te laa-ten kappen, als mede om kalk, die van hen van de zee- en kraaltfeen, op de reyen daar ontrent vallende, gebrand word, van daar te haalen; doch den 23ten Februari 1694. verboden haar Edel-heden geen Banditen, tot andere plaatzen reets

reets behoorende, ofte van daar na Rofingein, of na Banda te zenden.

Ook vallen hier fraaje en zeldzaame zeegevaafchen, voornamelyk van die witte koraale zeeboompkens met fwarte banden, die men ook als een geneesmiddel gebruiken kan; welke men op de reven rondom dit Eiland zoo overvloedig heeft, dat geen fchip hier ontrent komen kan.

Zeehorenkens. Men heeft 'er veel ongemeene foorten van horenkens, even als in Amboina; maar daar zyn 'er ook verfcheide, die men in Ambon niet heeft, als onder andere de fpiertwite kleine krulhorens, met fwarte takken, die ik nergens zoo, als hier, gezien heb.

Ik heb daar ook zuiver door de zon gefarineert zout gezien, van zeeewater in de holligheden dezer rotzen geflagen, dat zoo wit als hagel, en zeer goed was.

Wilde Koejen. Men heeft hier ook veel wilde koejen, die men wil, dat al voor veel jaaren door eenige Deenen op dit Eiland gezet zouden zyn.

In 't jaar 1687. heb ik, daar zynde met den Heer Landvoogt, 'er twee van gezien, die door zyn Achth^{ds} wildfchut, of jaager, in eene fchuinze fchoot, met twee kogels byna op een en de zelve plaats in 't voorhoofd, pas boven de oogen, getroffen waren. Zy zyn zoo kloek niet, als de Balifche, en fcheenen my Macasfaarfche heeften te wezen. Of 'er eenig ander wild, of gedierte valt, weet ik niet.

Een Reduit hier. In 't Noordweften des Eilands heeft men een Reduit, die ik vertrouwe nieuwer te zyn, dan die, van welke in 't jaar 1627. in het Dagregister, nevens die van Denner, Poelo Rhun en Wayer, gemelt word; om dat ik in de aantekeningen van een vriend, die hier in 't jaar 1657. geweest is, klaar uitgedrukt vind, dat zy nog niet lang geftaan had.

Behalven de Banditen, die geen groot getal uitmaaken, heeft men geen inwoonders op dit eiland, als de bezetting van deze Reduit, zynde een Sergeant, en wat meer foldaaten, dan men gemeenlyk op zulk een Reduit legt, om de Banditen, die de Sergeant en zyn volk eens overweldig hebben, en toen ontvlugt zyn, wat beter in toom te houden. Ik zag in die korten tyd, dat ik 'er was, maar twee vrouwen, te weten, die van den Sergeant en een foldaaten wyf, beide Miltigen, doch de laafte een buitengemeen kloek stuk. In oudet yden had het zoo inwoonders.

Zeldzaam Gras. Het zeldzaamfte, dat ik hier vond, was, dat al het gras, dat ik hier zag, zich zoo hard, en fcherp, als doornen, vertoonde.

In de vifchtyd valt hier ook veel vifch, 't geen den Sergeant, door de naarftigheid van zyn vrouw, die 'er zeer wel mede weet om te gaan, veel voordeel geeft.

Nooten- of andere vrugtboomen heeft men hier uit de natuur geene, maar wel Nooten, die men 'er plant. Ik meine, dat ik, daar een katappaboom ontrent de Reduit gezien heb. Bamboezen ziet men 'er overvloedig.

Men heeft hier ook goede klei gevonden, om efferikken, en andere fteenen, van te bakken; en 't is ook wel van verfch water verzien.

Hier plagten in oude tyden wel de minfte maar ook de befte Nooten van Banda te vallen.

Op dit eiland Rofingein (van andere in oude fchriften ook wel Roffangyn genaamt) plagten van ouds drie ftedekens, of vlekken te zyn; Woetra, Tanamaffa en Vali. Het eiland heeft een groote droogte, een gootelingfchoot 'er van gelegen. Ook was 'er in oude tyden een koning van dit en van de andere Eilanden, van welke men in Ridjali's befchryving van Hitoe's kufft gemelt vind, alwaar in de 19de Alkitfa van den koning van Rofingein gefproken word.

Niet tegenftaande men hier geen kaimans of krokodillen oit gehad heeft, vernam men egter, eenige jaaren voor 1687. een kaiman, die 'er niet wel anders, dan van 't eiland Ceram, kan gekomen, en zekerlyk door een ftorm, of iet diergelyks, vervoert, en zoo overgefwoonnen zal zyn, fchoon het van Banda wel 15 of 16 mylen afgeleg is. Hy wiert ten eerften ontdekt en gedood; doch voor nog na dien tyd heeft men daar, of ook op een dezer eilanden, dit dier meer vernomen.

Dit nu is wel 't gemeen Banditen-eiland; doch hier na toe mogen, volgens ordre haarer Edelheden, in 't jaar 1694. den 23ten Februari aan die van Amboina gezonden, geen gedoemden van andere Landvoogdyen, dan na voor af verzogt verlof haarer Edelheden, gezonden worden. Ook heeft men wel Banditen op andere dezer eilanden ('t geen van de gunft des Landvoogts meeft afhankelijk) geplaatft: want de oude Heer Cojett, gewezen Landvoogt van Tayouan, heeft op Poelo Ay, in een klein huifken, dat ik nog gezien hebbe, gewoont. Ik weet egter een geval van een dus begunftigden Bandiet, die zich op Lonthoir onthielt, en die haar Edelheden, in 't jaar 1688. uitdrukkelyk na Rofingein brdonneerden.

In deze zes van ouds her bewoonde Eilanden plagten wel 15000 zielen te wezen, hoewel 'er in alles niet boven de 4 of 5000 weerbaare mannen, met fchild en fwaard voorzien zyn, waar onder dan nog de

de slaaven getelt wierden. Nu gis ik dat 'er op alle de Eilanden niet boven de 3000 zielen zyn.

Poelo Soewang-gi. Behalven deze bewoonde Eilanden, zyn 'er nog drie onbewoonde. Poelo Swanggi of Sowanggi (dat in 't Maleits, het toovereiland, beteekent) is 'er een van. Het vertoont zich als een groote klip, 5; myl ten Noordwesten van den Goenong Api; en is ganfch woest, en nergens wel aan te komen. De inwoonders der andere Eilanden noemen het zoo, om dat zy gelooven, dat de Duivel 'er huishoud, en dat het daar spookt, waarom zy met dat eiland ganfch niet willen te doen hebben, en door 't vertoonen van veel frutzen en bygeloovige grillen (als zy 'er ontrent komen) hun best doen, om 'er voorby te geraaken.

Men heeft 'er veel groote slangen, en men plagt 'er ook eenige, weinige, vrugtboomen te hebben.

Poelo Picffang. Poelo Picffang (dat is, het Picffang of Bananas eiland) legt zeer dicht by Neira's Oofthoek, wat Benoorden dien Oofthoek van 't Hoog Land. Het dient jegenwoordig alleen, om 'er een tuin voor den Heer Landvoogt aan te queken, al-zoo 'er de aardgewasschen zeer wel tieren. Daar woont ook maar een thuyner op, die om den tweeden of derden dag, en zomtyds wel maar eens 's weeks, met groente aan zyn Achtds huis komt. Daar is een klein slegt huisje, waar in ik eens met gezelschap vrolyk geweest ben, en met veel verwondering zoo veel visch met de Tali Soeky vangen zag, dat men die in een fraai groot vaartuig niet wist te bergen.

Men heeft 'er ook, hoe klein het is (al-zoo men het met een lange snaphaan byna zou kunnen overschieten) eenige boomen, zommige van welke ik met veel verwondering door de rotzen heenen, met harde dikke wortels, zonder dat ik de allerminste aarde daar ontrent kon ge-waar worden, heb zien groejen.

Poelo Kapal. Een weinig Benoorden dit eilandje heeft men nog een kleinder, zynde maar een barre rots in zee, Poelo Kapal, dat is, het schip-eiland, genaamt, om dat het zich van verre in zee even als een schip opdoet.

In deze eilanden is 't beste en meeste levensmiddel de visch, die 'er redelyk overvloedig is, ook zyn 'er schaapen, hoenderen, endvogels, enz. Groente is 'er weinige; de gestoofde Nootenbolster is een der beste s'hotels. Ryft en sagoe, (die zy van de Zuidooster eilanden, en ook van Ceram en Amboina, volgens last haarer Edelheden in 't jaar 1683, krygen konnen) verspreket hen voor brood, hoewel 'er dat zeer schoon, zoo veel noodig is, gebakken word; doch de sagoe is

een groot voedzel voor hunne slaaven: want schoon 'er rys genoeg komt van de E. Maatschappy, en van de Borgers, zoo verstonden echter haar Edelheden, dat men de slaaven maar van sagoe verzorgen, en dat geen Borgers hunne rys aan Cerammers zouden mogen verkoopen.

In oude tyden plagten die zes bewoonde Bandanefche eilanden yder byzondere voorregten te hebben, en yder byzonder vlek op zulk een eiland verdeelde die weer met de andere steden en vlekken. Een verdeeling, uitgevonden, om malkanderen niet in de weg te zyn, en in eendragt zamen te leven.

Labetakka had de groote visschery, met zyn drie steden; en zy waren het hoofd des Eilands, eer zy van die van Neira afscheiden zyn.

Neira, met zyn drie steden, maakte het koperdraad tot hoeken, en zy mogten alleen maar op Thullclo om houwmessen, en swaarden, vaaren; behalven eenige weinige, die zy dat echter niet, dan met 10 per cent te betalen, toelieten. Ook heeft de koning van Thullclo (dien ik nergens wete te vinden, weshalven geloove dat het Tamboeko zal moeten zyn) aan die van Neira een zeil, als een verkeerde bezaan, en dat voorregt 'er nevens geschonken, om het buitenste van hunne krisfcheede boven aan, ter breedte van 4 vingeren, met goud te mogen beslaan. Twee voorregten, van zoo veel belang, dat geen ander Bandanees, zoo hy van hen niet beoorlogt wil zyn, zich die mag aanmatigen; ten ware dit hen door die van Neira by zekere gunst, die zy aan de vreemde Oelilimaze Orang Kaja's wel eens bewezen, toegestaan wiert.

Die van Lonthoir hadden geen voorregten van enig belang; maar waren de magtigsten ter zee, in prauwen en jonken, met welke laatste zy op Macassar, Java, Malacca, Patani, enz. voeren, en handel dreven; hoewel zy dat in 't jaar 1610. zoo sterk niet meer deden. Hier bequamen zy ook eenige bassen, roers, en stormhoden, waar mede zy in Banda komende, begeerden, als een voorregt hen eigen, de zelve ook te voeren; doch al-zoo 't gansche land hier tegen opstond, bleef dat naderhand yder van hen vry.

Die van Hammet, een zekere oude Negry alhier, geneerden zich met Foclie en Nooten te plukken, en daar af Nootenolie te branden, al-zoo zy toen wel de meeste Nootenboomen hadden. Zy voeren jaarlyks ook met 5 of 6 groote prauwen na 't Zuidooster eiland Tenimbar, ontrent 30 of 40 mylen van Banda, alwaar zy slaaven, karer, bokken, padi (of ryft met zyn bolster) en boontjes, kogten.

Op deze eilanden voeren ook die van Sammer en Orontatte; doch die van Celamme, Wajer, en Oudendenner, meest op de eilanden Key en Aroe, daar zy hunne groote jonken, en prauwen deden maaken, waar mede, alzoo zy de beste boomen daar toe hebben, zy geheel Banda verzien.

Het eiland Ay vaart ook wel op Key en Aroe; doch meest op Amboina, om sagoe. Haar voorregt is, om fokkels en matten, aangezien zy daar toe de meeste bladen hebben, te maaken.

Die van het eiland Rhun vaaren op de zelve plaatzen, als die van 't eiland Ay; maar maaken en verschaffen al de klappusolie in Banda, aangezien zy de meeste klappusboomen toen hadden. Ook maaken zy eenige fokkels en matten.

Die van Rofingein vaaren meest op Key, en Goram, om sagoe, en plagten allerlei aarde potten voor Ceram, Goram, Key, Aroe, Banda en Amboina, enz. alzoo zy schoone aarde hier toe, en tot tichelsteenen, hebben, te bakken.

De Heer van *Berkel*, die zeer goede kennis van de Bandasche zaaken had, zegt, dat de Bandaneezen, ontrent 't jaar 1500. nog van 4 koningen, te weten, die van Labetakka, Celamme, Wayer en Rofingein, bestiert wierden, die zy daar na verftooten hebben, stellende zedert de regeering aan de Oudsten des Lands, die nevens de Moorische Priesters, die overal byna 't voornaamste bewind hadden, over alles uitspraak deden; doch zoodanig, dat deze uitspraak echter, zoo de Boedjangs, of de gemeente, 'er niet in bewilligden, geen voortgang had.

De geslagten, of nazaaten, dezer vier koningen waren in 't jaar 1610. nog in Banda, en hadden hunne naamen, en 't regt van in 't gerigte te mogen zitten, op hunne byzondere plaats, en om Sjahbandars te worden, toen nog behouden, hoewel zy in zich zelve geen meer magt, dan de andere Orang Kaja's, hadden.

Het was, in zyn tyd, de gewoonte nog, dat die steden, daar de koningen wel eer regeerden, in de algemeene landsvergadering als koningen wierden aangesproken, gelyk zy toen ook dien naam nog voerden. In die vergadering wiert de koning van Labetakka boven aan, daar na die van Celamme, daar na die van Wayer, en dan die van Rofingein gezet. En Wayer voerde nu, by versterf en door verhuwelyking met die van Rofingein, beide deze koningsnaamen alleen.

In alle vergaderingen wiert het voorstel door de Oudsten, en de Sjahbandars, doch de uitspraak meest door de laatsten gedaan; daar na zei 'er yder zyn gevoelen over, en dan de Paapen, die volgens hunne wetten, na onderlinge Priesterlyke

beraading, een tweede uitspraak deden, die zy dan, zoo die hen behaagde, aannamen, of anders verwierpen: want de Boedjangs (dat eigentlyk de onghewiden beteekent, maar waar door zy de gemeente verstaan) gaven aan alle besluiten het swaarste gewigt, buiten welker toestemming geen besluit stant greep.

De Bandaneezen waaren van ouds her zeer hoogmoedig, trots en opgeblazen; beroemende zich yder niet alleen een edelman, en van hoogen adel te zyn; maar dit ging zoo verre, dat yder van hen, na zyne wonderlyke uitrekening, ook de edelste, en in rang verre boven anderen, zyn wilde.

Om dit te bewyzen, haalen zy op, hoe dat voor 50 of 100 jaaren de grootvader, bestevader of overoverbetevaar van dezen, een slaave van de overoverbetevaar van een anderen, die zich zegt van hooger adel te zyn, geweest is, en houden op dien grond verder staande, dat dierhalven alle nakomelingen van zulk eenen al mede tot slaaven van dezen grooteren edelman met al 't hunne, ter tyd toe, dat zy zich zelve vrykooopen, vervallen zyn.

Indien men hunnen Adel echter eens regt naspeurt, zal men bevinden, dat hunne voorouders, of Banditen, of wegeloopene slaaven van hunne meesters, of wegloopers van hunne ouders waren, en dat hunne voorouders of Caffers van Mofambike, of uit Arabien, Perfiën en Cambaja, of van Choromandel, Bengale en Malacca, Pegu, Atsjin, Java en Manningcabo, ook veel Chinezen, Makaszaaren, Molukkers, Amboinezen, doch meest Cerammers, en veel Portugeesche en Mistige hoerckinderen geweest zyn; en zeer veel slaaven van Ceram, Key, Aroe, Timor, Solor, Boeton, Teaimbar, enz. daar onder liepen, die, met 'er tyd door groote naarstigheit wat verder gekomen zynde, met een Javaanze, Makassaarze, Boetonze, Ternataanze of Maleitze byzit huisgehouden, en dezelve, na 't teelen van vericheide kinderen, op hunne wyze getrouwt hebben. Uit al het welke klaar genoeg blykt, dat het een mengelmoes en slaavengebroid uit allerlei Natien is, van welke de meeste voortgekomen zyn.

Die by hen met een anders slaavin boeleerde, en 'er een kind by kreeg, moest, wilde hy 't kind hebben, de slaavin vrykooopen, en daar na voor het kind, wilde hy geen spel 'er over hebben, nog iets byzonder geven; want anders maakte die eerste meester op zyn onverziente niet alleen op dat kind, maar ook op al het overgewonnene, zynen eisch.

De vrye weduwen der Bandaneezen, geen

geen slaavinnen zynde, mogten met haar's mans jonger broeder, doch de oudste broeder mogt met de weduwe van zyn jongsten broeder niet hertrouwen.

Die by yemants slaavin betrapt wiert, moest aantons, op 't getuigenis van vrye lieden, doch van geen slaaven, sterven.

Vryster en Vryer liepen van ouds, en zelf in laater tyden, zonder eenige straf by malkanderen; maar overspel wiert by hen met de dood gestraft.

Zy mogten ook haare vrouwen drie-maal verwerpen, en ze weder aannemen; maar zoo dat yemant ten vierdemaal doen wilde, moesten zy beide sterven, of levendig, met 't hoofd 'er buiten, begraven, en zoo dood gesteenigt worden, ten ware zy in staat waren, om zich zoo dier, als de Priesters prys op hen stelden, vry te koopen.

Dievery wiert in de twee eerste reizen by hen niet; maar de derdemaal, als men 'er yemant op betrapt, met een geldboete, of ook wel met oneffen slagen gestraft: want die zulk een dief met evene slagen gestraft had, moest 'er zelf weer zoo veel ontvangen, of zulks, volgens uitspraak der Moorische Paapen, afkopen; om 't welke te myden, daar wonderlyk wel voor gezorgt word.

De oude Bandanezen plagten zich met twee dingen arm te maaken: de vrouwen met het geven van maaltyden aan haare vrienden, terwyl de mans op een tocht gingen, en om hen dus een behouden reize toe te wenschen; en de mans, weer behouden 't huis gekomen zynde, door 't welkom hieten van hunne vrienden, die niet vertrokken, voor dat de helft van de overwinft gevlogen was.

De Bandanezen verder beschreven.

Het is van ouds her een hardnekkig, boos, trouwloos, verraaderfch en weder-spinnig volk geweest, op de welke geen staat ter wereld te maaken was, waarom zy ook meest uitgeroeid, of na de nabuurige eilanden, als Ceram, Goram, Key, Aroe, Cailolo (dat meest Bandanezen zyn) Soeli, enz. in Amboina, en andere Landen verdreven, en gevlugt zyn.

Daar plagten 'er ook op de kust van Hitoe te woonen, aan welke in 't jaar 1659. toegestaan is door haar Edelheden, volgens schryven van den 22^{den} December aan die van Amboina, om, volgens hun verzoek, na Batavia vervoert te worden.

Het Oostermoesion begint hier in Mey, en 't Westermoesion in December, zynde April en November de kentermaanden, in welke de Ooster- of de Westervinden zoo niet doorwaajen, maar stil zyn, en wat uitrusten.

Het regent hier echter in 't Oostermoesion zoo lang, nog zoo sterk, of zoo

vaft, niet, als in Amboina; maar ik heb gemerkt, dat het Westermoesion daar met swaarder uitberfing van wind, dan elders, en als by swaare vlaagen, die zomtyds honderden van boomen uit de aarde rukken, zyn aanvang neemt.

Die hier eerst komen, raaken gemeenlyk aan heete koortzen; doch die 't land gewoon, en dat door zyn, leven 'er gezond, en vry lang. Ik heb 'er zeer oude lieden, en onder andere een vrouw op Celamme, gezien, die een aankomende vryster was, toen de Hollanders in 't jaar 1621. 't Hoog Land innamen; ten bewyze bybrengende, dat zy veel mandekens met aarde aangedragen, en zelf mede haar best gedaan had, om hun van 't land af te houden. Ook zag de onderzeevoogt *Hoemskerk* met de zynen, in 't jaar 1599. by hun komft in Banda, daar dikwils een man van 130 jaaren.

In die tien maanden, dat ik hier geweest ben, heb ik dit land zeer ongezond voor my bevonden; 't geen ik oordeelde door koude dikke dampen, die ik in 't Oostermoesion 's morgens op 't gebergte van 't Hoog Land, regt tegen over myn kamer (gemeenlyk vroeg op zynde) een tyd lang als rusten, en daar na zoodanig nederdalen zag, dat ik van tyd tot tyd de koude niet alleen op myn voorhoofd, en herzenen, gevoelde, maar daar door van yder maand wel drie weken met den huig gequeld was, waar uit dan koortzen ontfonden, zoo dat ik daar ganfch niet aarden kon. Ook sterven veel slaaven op 't Hoog Land, die deze koude en dampige lugt niet gewoon zyn.

Anders heb ik het daar wonder wel gehad, want ik had in al dien tyd de eere van by den Heer Landvoogt *van Zyll* in huis myn verblyf te houden.

Men heeft hier zulken overvloed van visch, of vleesch, en andere spyzen niet, als in Amboina, maar de zeekarper is 'er schoon, en hoewel men 'er veel meer, en beter fchaapen, dan in Amboina, en veel gesnedene en gemeste bokjens, heeft, die daar op die wyze juist niet gemest worden, oordeel ik 't echter in Amboina veel beter koop, van levensmiddelen te zyn; groente is 'er ook maar passelyk; doch de turkze boontjes aarden 'er beter, als in Amboina. Vrugten zyn hier overvloedig, en byna de zelve als daar, uitgenomen dat ik 'er een vont, Pau, of de stinker, genaamt, die in Ambon niet valt. Zy is als een Manggavrugt, doch wateragtiger van smaak.

Het heugt my, dat ik in Maart 1686. den Heer *de Hertog*, opperkoopman en Hoofd tot Japara, en bevoorens Hoofd tot

tot Lonthoir, tegen Juffrouw *Joanna Padbrugge*, Weduwe van de Heer van *Vliet*, over dit Banda, en den overvloed van allerlei eetwaren en ververfchingen, die men daar had in 't jaar 1682. (in welk jaar zy, met Mcjuffrouw haar Moeder, daar eenige dagen geweest was) zeer heb hooren roemen, om 't welke te bewyzen, hy haar E. al vry trots afvraagde, of zy dit by haar aanwezen ook niet bevonden had. Deze Juffrouw, van een vrolyken aard, en genegen zynde, dezen swetzer een fraaje streck hier over te geven, zeide, ja, myn Heer, het is zoo; maar ik heb ook daar na, verstaan, dat men te dier tyd in Banda alles, wat men maar by een raapen kon, opzamelde, en daar door lang naderhand nog groot gebrek van alles geleden heeft; waar over 't ganfche gezelschap, uitgenomen myn Heer *de Hertog*, hertelyk begon te lachen; en hy sprak zedert noit meer van Banda's overvloed.

Aardbevingen.

Deze Eilanden zyn ook byna 't ganfche jaar door aardbevingen, gelyk wy reets eenigzins getoont hebben, onderworpen, waar van de *Vuurberg* de voornamste oorzaak is, hoewel zich die meest van October tot April en Mey, en ook wel in Augustus en September, voelen laten. En op die aardbevingen zyn 'er nu en dan ook fwaare watervloeden gevolgt.

Dat men hier zomtyds fwaaren blikzem en donder hebben kan, is ons door de twee donderfteenen, in 't Perk van *van den Braek*, gevonden, reets gebleken. Zeker vriend in 't jaar 1677. hier gekomen, hoorde, hoe 's jaars te vooren de blikzem, in een fchip, dat op de reede voor *Neira lag*, geflagen zynde, de fcheepskok al zyn hoofdhaar en baard, zoo zuiver, als of het afgefchooren was, weggenomen, doch hem ganfch niet gequetit had, gelyk hy dit niet merkte, voor dat hy, by geval 'er na tafte, en het toem met verbaaftheid gewaar wiert. Men ftond over deze zeldzaame werking des blikzems, zeer verwondert, en deze fcheepskok had de eere om daar over uitdrukkelyk by den Heer Landvoogt *Wyns* ontboden te worden, die 'er, met zyn byhebbent gezelschap, zeer over verzet ftond.

Taal hier gebruikelyk.

Schoon de Bandanezen van ouds hun eigen taal hadden, zoo is de gemeene taal onder hen en met alle vreemdelingen, zoo daar, als om de ganfche Ooft, ja door ganfch Indiën (hoewel men op *Batavia*, *Ceylon* en elders ook de *Portugeefche* veel gebruikt) de *Maleifche*, dat een cicrylke, ryke, en zeer aangename taal is.

Daar zyn 'er, die meinen, dat de *Nootenboomen* alleen in *Banda* vallen, doch dit is mis, gelyk wy toonen zullen, als

wy van de *Indifche boomen* handelen; maar dit is waar, dat men 'er deze landvoogdy alleen toe houd, om ze aan te quelen, en dat men die op alle andere plaatzen uitroeid.

Tot de landvoogdy van *Banda* behooren verfcheide Eilanden, zoo om de *Zuidooft*, als om de *Zuidweft* van *Banda* gelegen; als mede de vaart op *Nova Guinea*.

Deze *Z. Ooster* en *Z. Wefter Eilanden* zyn zeer veel in getal, die men met haare naamen, en in haare ftrekking, in de kaart C. zeer net vertoont ziet.

De Zuid-ooster en Zuid-vefter Eilanden.

Wy zullen eerst de *Z. Ooster*, en daar na de andere, zoo ver het noodig is, aanwyzen en befchryven.

Deze nemen haar begin ten *O.* van 't groot eiland *Ceram*, ontrent 1 myl *Beooften Ceram Laet*.

Pas *O.* ten *Z.* van 't zelve ontmoet men eerst twee kleine eilandekens, waar van het *Ooftelykft Tenimbar* genaamt is.

Wanneer men van daar nu 4 mylen na 't *N. O.* zeilt, heeft men het eiland *Goram*, dat wel 12 of 13 mylen van *Ceram Z. O.* op legt. Het is wel 3 of 4 mylen lang, en wel 2 of 3 mylen breed, en meest *N. W.* en *Z. O.* geftrekt leggende, waar na toe veel oude *Bandaneezen* gevlugt zyn, waar mede de *E. Maatfichappy* nu en dan nog al wat heeft te doen gehad. Het legt ook ontrent 4 mylen *O.* ten *N.* van *Salowakki*.

Twee mylen verder *Z. O.* van *Tenimbar*, heeft men 't eiland *Salowakki*, dat byna meest *Z.* ten *O.* en *N.* ten *W.* geftrekt legt, en digt by 't welke zich een rif, dat van *Ceram Laet* tot naby het zelve loopt, opdoet. Het is 4 mylen ruim lang, 2 mylen breed (hoewel aan beide de einden fmaller) en aan de *O.* kant van een baai voorzien; en 't heeft aan de *Z.* zyde een klein rifje, dat na 't *Z. W.* ftrekt.

Het eiland *Manabokka* doet zich 2 mylen *Z. Ooftelyker*, met een klein rifje aan de *N. W.* kant, op. Het legt meest *N. W.* en *Z. O.* geftrekt; is ontrent 5 mylen lang, en fchaars 2 mylen breed.

Drie mylen *Z. Ooftelyker* leggen de twee eilandjes *Matebello Z. O.* ontrent 2 mylen van *malkanderen*, en pas 1 myl yder groot, van waar men 2 mylen *Z. Ooftelyker* by 't eiland *Coeffevoey* komt, dat ontrent 3 mylen lang, en 2 mylen meest breed, en in 't *O.* en *W.* van een baai voorzien is.

Anderhalf myl *Z. Ooftelyker* heeft men een droogte wel van 2 of 3 mylen in 't langwerpig rond, met een klein eilandje aan de *Z. O.* zyde 1 myltje daar buiten, ten *O.* van 't welke 6 mylen een droogte van 2 of 3 mylen in 't rond, *Poelo Flores* genaamt, legt.

Twee mylen ten Z. O. van 't voor- noemt eilandje heeft men 't eiland Koere- kofe, dat 3 of 4 mylen in 't rond is, en 't geen pas ten N. O. ook een klein eilandje leggen heeft.

Even ten Z. O. van Koerekofe heeft men het eilandje Tewel, dat 35 of 36 mylen ten O. van Banda legt. Dit is zeer bergagtig, 2 mylen in 't rond, en vol klappusboomen, die veel olie geven. Ook is hier een hooge brandende Berg, die in 't jaar 1659. met groot geweld van een berfste.

Twee of drie mylen Z. Oostelyker, en dan niet wel nog eens zoo verre, heeft men twee kleine eilandekens zonder naam, en dan nog 2; mylen Zuidelyker ziet men 't eiland Boen, dat een driehoek verbeeld, en ontrent 3 of 4 mylen in 't rond is, hebbende in 't N. O. 1 myl van de wal een klein eilandje, en in 't O. ten Z., pas buiten dat klein eilandje, een rif van wel 5 mylen in 't rond leggen, waar op zich nog twee kleine eilandekens vertoonen.

Twee mylen schaars ylak Bezuiden Boen legt het eiland Caudar, meest W. ten N. en O. ten Z. gestrekt, zynde 3 mylen lang, en 1 groote myl breed.

Drie mylen Zuidelyker (wel zoo Oostelyk) ontmoet men 't eiland Cauwer, dat meest Z. ten W. en N. ten O. gestrekt legt, 't geen ook zeer bergagtig, wel 3 mylen lang, en 1 of 1½ myl breed is. Zy bakken hier veel potten, die zy, nevens haare Atap in Banda te koop brengen.

Vyf of zes mylen Zuidelyker heeft men drie eilandekens, Noeffa Telo (dat is de drie gebroeders, of eilanden, in 't Amboinees) in een driesprong, 2 of 3 mylen van een, zoodanig leggen, dat 'er een van in 't Z. komt, en de twee andere zich in 't N. W. en in 't N. O. vertoonen, zynde geen myl yder groot.

In 't N. O., 8 of 9 mylen van 't Oostelykste der drie gebroeders, legt Tiando, een groot rif, dat meest W. ten N. en O. ten Z. wel 13 of 14 mylen in 't rond gestrekt legt, en waar op zich drie eilandekens, twee in 't W. en een in 't O., yder ontrent van 2 mylen lengte, en zeer smal, vertoonen.

Twee of drie mylen ten O. van dit rif legt een ander ontrent van de zelve grootte; doch Z. en N. strekkende, en pas 2 of 3 mylen van 't eiland groot Key in 't O. (waar van wy daar na, gelyk ook van Aroe, breeder spreken zullen) gelegen.

Vyf of zes mylen ten Z. O. van Noeffa Telo leggen twee kleine eilandekens meest N. O. en Z. W. van een gestrekt, van welk 't N. Oostelykste Toenjotokki genaamt is.

Vier mylen Beoosten Toenjotokki ver-

toont zich een rif, dat wel 10 mylen Z. en N., en wel 3 of 4 mylen O. en W. uitstrekt. Het loopt in 't N. met een bogt om van 2 of 3 mylen, en gaat daar dan na 't Z. zoodanig om, dat het aan 't eiland Key Watala in 't N. vast legt, gelyk het in 't O. ook tot tegen klein Key loopt.

Op dit rif leggen vier eilandekens, yder 2 of 3 mylen in 't rond, alle Z. en N. gestrekt. De drie eerste beginnen in 't N. digt by de zoom van 't rif, en gaan zoo Z. aan, dat zy ontrent 1 myl van een leggen; en even buiten 't rif 1 myl van 't Zuidelykste dezer drie eilandekens ziet men nog twee zeer kleine 1 myl O. en W. van een gestrekt; doch het Zuidelykste van de vier, Moey genaamt, legt wel 5 mylen van de drie Noordelyke, of wel van 't Zuidelykste der zelve, zynde digt aan den Zuider zoom van dit rif, ontrent 1 myl van de N. W. hock van klein Key, gelegen.

Een myl Beoosten die drie Noordelykste eilandekens, op dit rif leggende, en 1 myl Benoorden de N. hock van 't eiland klein Key, legt het eiland Key Watala, dat is, klein Key, dat N. en Z. aan de W. en O. kant ruim 4 mylen lang, en O. en W. wat smaller is, zich zelve byna vierkant vertoonende, uitgenomen dat men in 't N. een baai met twee smalle hoeken, die meest N. W. strekken (gelyk ook de baai loopt) heeft. En in 't O. buigt de wal wat uit, gelyk zy in 't Z. weer wat inloopt.

By den O. hock dezer baai in 't N. W. pas 'er Benoorden, legt een eilandje op een klein rond rifje, dat aan de wal van Key Watala vast is, en 2 mylen Oostelyker is 'er nog een, dat wat grooter, en in 't O. ten Z. mede met een klein rifje digt 'er aan bezet is.

Vyf mylen van dat eilandje, 't geen ten Z. W. van Toenjotokki 2 mylen legt, ontmoet men 't eilandje Fadool, dat ontrent 3 mylen in 't rond is.

Een myl Bezuiden Key Watala legt het Klein ander deel van klein Key met zyn N. W. Key. hock, die voor aan in 't N. W. 4, doch wat Zuidelyker 4 of 5 mylen verre, maar 3 mylen breed is, zynde aan zyn W. zyde Z. en N. wel 9, doch in 't midden 5 of 6, en aan zyn O. kant ruim zoo lang, alzo zich die als in een driehoek, met een punt na 't N., een na 't O., en een na 't Z., met een eilandje daar by, en pas 'er Bezuiden, vertoont.

In 't N. heeft het een groote ronde baai, die wel 4 mylen lang, en ook wel zoo diep is, meest N. N. O. strekkende. Ook ziet men nog een klein baaiken aan de Westzyde dezes eilands, ontrent 4 mylen van de Z. W. hock gelegen. Het is wel 34 mylen in 't rond.

Twee

Twee of drie mylen ten Z. W. van des zelfs Z. W. hoek legt een rondagtig rif wel van 10 of 12 mylen in 't rond, waar op zich twee kleine eilanden van 2 of 3 mylen in 't rond, heeft O. en W. gestrekt, 1 myl van malkanderen vertoonen. Het Oostelykst, zynde 't kleinste, is Ketember genaamt, leggende byna aan de Ooster- gelyk het ander aan den West- zoom van dit rif.

Een weinig Benoorden den O. hoek van klein Key doet zich de Z. hoek van 't eiland groot Key op, waar op de Negry Elad bekend is.

Groot Key.

Het zelve strekt zich meest N. ten O. en Z. ten W. ter lengte van 19 of 20 mylen uit, en is in 't N. 4 of 5, en van 't midden af, en zoo verder na 't Z., 3 mylen breed.

Men ziet daar maar een klein baaiken in 't W. ontrent het midden des eilands, en een eilandeken er voor leggen, hoedanige twee andere zich 4 of 5 mylen Noordelyker Z. en N. 1 myl van een vertoonen, zynde de wal daar, van de voornoemde baai tot pas Benoorden dit laatste eilandje, wat ingebogen; en dan legt 'er nog een eilandeken in 't N., pas 1 myl van de wal, op een rijze van 2 of 3 mylen in 't rond, dat aan wederzyden aan de wal van dit Key vast is. Ook buigt de Oosterwal in 't O., en zoo al verder tot het O. N. O. (en daar wel 't meeste) zich uit, van waar zy dan na 't N. ten W. weer wat met een vlakke bogt inbuigt.

Dit eiland wort gegift op 50 mylen O. Z. O. van Banda te leggen, en beide deze eilanden groot en klein Key zyn hoog en bergagtig land, die van gedaante, in opzigt van haare gebergten, niet veel van Leytimor in Amboina verschillen. Men heeft 'er ook verscheide rivieren, en 't is ontrent 40 mylen in 't rond, zoo dat men wel drie dagen werk heeft om dit eiland rond te scheppen.

Deze volkeren oorlogen dagelyks tegen malkanderen, maakende malkanders oorlogsgevangenen tot slaaven, die zy dan aan de Bandaneezen voor een gering geld, van 10, 12, 15 of 20 Ryksdaalders ten uitersten, verkoopen, hoewel zy dat wel aan hun eigen vrienden, buiten weten der zelve, even als die van Celebes en Bali, doen.

Omslan- dig be- schreven.

Wat nu deze Keyaaren verder betreft, zy stellen uit de overlevering hunner voorouders vast, dat God hun land geschapen heeft, zonder dat zy, die zeer botte Heidenen zyn, daar iet verder van weten te zeggen, of iets van zyn wezen op te geven.

Wanneer zy 't een of 't ander onderne- men, of hier of daar na toe vaaren, zyn zy gewoon in zeker huis, waarschynelyk

hunnen Tempel, te gaan, en hem daar om een goeden uitslag van hun werk, reizc, enz. aan te bidden.

Eer zy zich tot dit gebed begeven, rig- ten zy een groote maaltijd voor 't ganfch dorp aan, en slagten eenige verkens, en bokken, waar van zy een gedeelte aan hunnen God, staande op een stok, en op een vierkante verhevene plaats van steen, ontrent twee voeten hoog, opofferen, en na dat het zelve een halven dag daar ge- staan heeft, komt zeker persoon, waars- chynelyk hun Priester, en die daar van leeft, dit na zich neemen, aangezien de zelve geen ander inkomen, buiten een vrye wooning by dien Tempel, heeft.

Deze gebeden nu vangen deze inwoon- ders niet aan zonder een menigte van grillen, en grimatzen, die voor af gaan, gewoon zynde dan eens op hunne knyen te vallen, dan weer eens hun aangezigt te stryken, en dan weer eens beide de handen boven 't hoofd te houden, hoewel zy geen beelden hebben, voor welke zy die grillen aanregten.

Zy vallen doorgaans bruin van wezen, hebben een goede lengte of evenmatig- heid van lichaam, en zyn van lang ge- kruild hoofdhaar voorzien. Van aard zyn zy zeer gediensfig en goedaardig; ook niet diefagtig; maar getrouw, en veilig om met hen om te gaan.

Yder dorp heeft drie of vier Orang Ka- ja's, en yder Orang Kaja weet, hoe veel ingezetenen onder hem staan. In tyd van nood staan deze dorpen malkanderen by. Ook voert de Orang Kaja alle ge- rigtszaaken onder hen uit, hoewel men anders, nog aan zyn gewaad, nog aan zyne staathouding, eenige verandering of onderscheid tusschen hem en een gemeenen Keyaar, bespeuren kan, dan alleen, dat zommige onder hen negen of tien goude ringetjes in de ooren dragen, en een kleedje van basten van boomen, of ook wel een blaauw badjoe aan- hebben.

Hunne huizen zyn van Gabba Gabba gemaakt, met Atap gedekt, en drie of vier voeten van de aarde op stutten, en zomtyds wel op klippen aan de zeekant, of langs strand, gezet.

De dorpen, waar mede de onzen in 't jaar 1624. al gehandelt hebben, zyn Har (waar voor zy toen geankert lagen) Adeylar, Oerato, Soevat, Eli, Onbo- tayl en Wayea, welke zeven te zamen wel 4000 koppen in tyden van oorlog te veld konden brengen.

De hoofden dezer dorpen hebben geen inkomen, en zyn zoo wel als de ge- meene man, genoodzaakt, hun kost met visschen, en van hunne boomen en landvrugten, die Galappus, Orangie- appels,

appels, Pieffang, Limoenen, en andere, reets gemeld, te zoeken, waar toe zy dagelyks hunne flaaven gebruiken.

Deze voornoemde dorpen aan de Ooftzyde gelegen, hadden wel 40 andere dorpen op dit eiland, meer na 't Zuiden, tot vyanden, tegen welke zy vier jaaren geoorlogt, en in dien tyd wel 400 koppen verlooren hadden.

Dezen oorlog is alleen daar uit ontftaan, om dat zy yder hunne byzondere voorregten (volgens oude wetten van hunne voorouders) hebben, na welke zommige bevoorregt zyn, om alleen met bobbers (vifchkorven) andere met fero's (fuiken) eenige andere weer met hoeken, en wat dies meer is, te mogen vifchen, en buiten welken regel zy, of andere, fchynen gegaan, en daar door hun volk verlooren te hebben.

Het regt wort by hen in dezer voegen bedient.

Die yemant zonder reden dood, wort gekrift, of met pylen doorfchoten, dat 'er de dood na volgt.

Die overfpel bedryft, is daar een man des doods; en zulk een overfpeeler, gelyk ook de overfpeelfter, word den gehoonden man, om zyn moed 'er aan te koelen, volkomen overgegeven, en gemeenlyk mede gekrift.

Een dief, die iets van waarde geftoolen heeft, worden de vier vingers zyner rechterhand afgefneeden, of zomtyds, na dat de zaaken ligt of fwaar zyn, maar van een oor berooft; doch over kleinigheden, vrugten, of diergelyke dingen, wort hy in een boete, gerigt na zyn vermogen, gedoemt, die door het ganfch dorp in vrolykheid verteert word.

De mans trouwen zoo veel vrouwen als zy voeden konnen; doch mannen, of vrouwen, zyn niet langer, dan zy willen, aan malkanderen verbonden, en konnen, na de fcheiding, weer een ander nemen.

By 't aangaan van huwelyk bedingen de ouders zekere uitzetting voor de jonge lieden, waer in malkanderen verftaan hebbende, wort 'er een maaltyd aan het dorp gegeven, en door de gaffen geoordeelt, wie van beiden, de bruidegom of bruid, het langft leven zal, dat zy voorgeven te konnen zien aan een Pinang, die zy yder eeten, en diens uitgekaaude Pinang de bleekfte is, die zal eerst fterven. En daar by is dan hun huwelyk bevestigd.

Indien hier yemant van aanzien fterft, die wort eerst met verfciede oliën en kruiden gebalzemt, en dan in een kift aan 'tdak opgehangen, waar onder ettelyke en zomtyds wel 6 of 12 maanden (na zyn flaat is) aan een zoo lang vuur gefloekt wort, tot hy geheel droog is,

waar na zy hem in de aarde begraven. Ook hebben zy de gewoonte, pas na de dood van zulk een perfoon, een feest aan 't ganfch dorp te geven, en een foorte van fchernfpel tot een algemeene vreugde aan te regten. Ook geven zy eenig goud, kleederen, enz. aan dezen engenen (yder na zyn vermogen) om den dooden te helpen beweenen, welk gchuil wel een maand lang duurt, en daar in zy malkanderen vervangen; doch een gemeen man wort aunftonts begraven.

Ten teeken van rouw laaten zy hun hoofdhaar aflichereen, en dragen dan ook ringen om de armen en beenen, en een gordel van rotang om 't lyf, die 'er zoo lang aan blyft, tot hy 'er afvalt. Zy onthouden zich dan ook eenigen tyd van zekere fpyze, en wagten zich te gelyk van lachen, of 't plegen van eenige ydelheid.

Zy gaan meeft naakt, dekkende beide de geflagten alleen hunne fchamelheid. Zy hebben weinig huisraad. Hun fpyze is meeft fagoe, pieffang, en oebis of wortelen. Hun drank towak, en putwater; hunne fchatten beftaan in goud, olifantftanden, en eenige kleeden, hen van de Macaflaaren, en anderen, gebragt, die zy tegen fagoe, olie, enz. geruilt hebben.

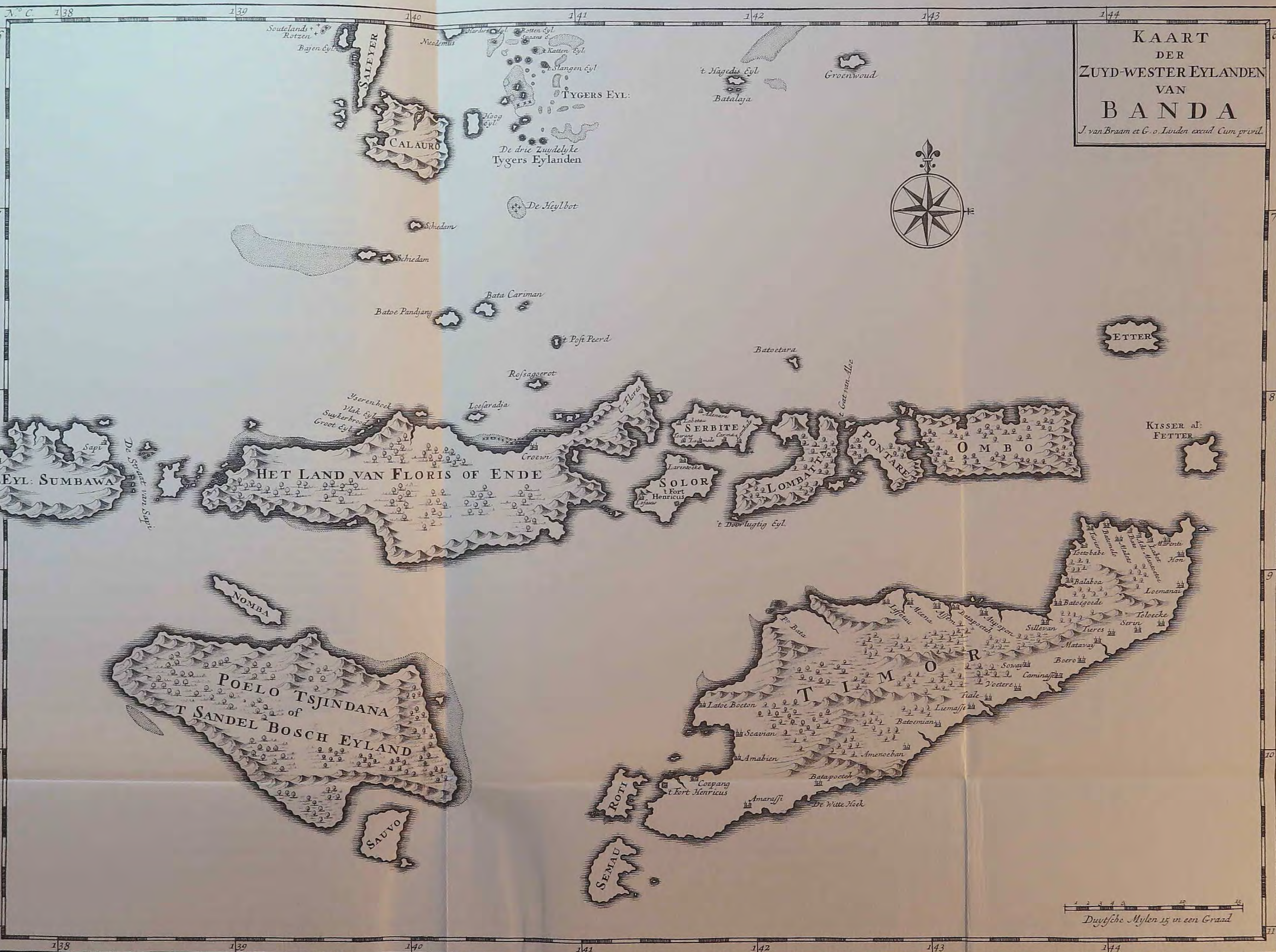
De oudfte zoon vervangt hier zyn vader in de regeering; doch alle de kinderen erven anders gelyk.

Hun vee beftaat in verkens, en bokken; doch paarden, buffels, koejen, bullen, of diergelyke hoorndieren, zyn hier niet, dan zedert weinig jaaren.

Zy geven voor, dat zy, genegen zynde te oorlogen, of yet anders te onderneemen, eerst raadplegen met een vrouw, die vier oogen heeft, die zich aan de Westzyde des lands onthoud, welke vrouw, in hun bywezen, met zekeren geeft wegens hun geluk of ongeluk raadpleegt, waar van zy den galm wel hooren, doch hebben dien geeft nooit gezien; dat op een liftigen Priciter uitkomen zal. Twee van die oogen ftaan in 't voorhoofd dezer vrouwe, en twee in haaren nek. Zy boden ons volk aan, hen die vrouw te laaten zien, doch zy dorften zich zoo diep landwaart in niet begeven, alzo het d'eerfte maal was, dat zy hier gekomen waren.

Deze volkeren zyn zeer begeerig na Cayin Goolongs met fwarte hoofden en roode velden, Petas met roode hoofden en een fchoon weerfchynend veld; wit Gunecs linnen; Negroskleeden; Rood laaken, Tapitajindos van vier Hafta; ook eenige Sarongs, roode Dronggangs Tsjara Malajoe, als ook na yzere parangs, byktjens, oud yzer, mitsgaders Paryswerk, kraalen; en eenige flegte fnuifteryen.

Zy

KAART
DER
ZUYD-WESTER EYLANDEN
VAN
BANDA
J. van Braam et G. o. Linden excud. Cun. privil.

ETTER

KISSER of
FETTER

EYL: SUMBAWA

HET LAND VAN FLORIS OF ENDE

SOLOR

PONTARE

OMBO

POELO TSJINDANA
of
T SANDEL BOSCH EYLAND

TIMOR

ROTI

SEMAU

Duytsche Mylen 15 in een Graad

Zy kennen ook realen; alle de voornoemde goederen kan men hier verhandelen of tegen fagoe, olie, en andere waaren, of met groote winst verruilen, en daar mede Banda grooten dienst doen.

Alle deze zaaken zyn in 't jaar 1624. den 10 Februari, door die van 't jacht Goa, voor het dorp Har ten anker leggende, zoo als wy die hier, uit een nette memorie getrokken, opgeven, van tyd tot tyd ondervonden.

Men heeft 'er ook boontjes, en buiten de fagoe (die 'er zeer weinig is) ook oebi en combili, een soort van wortelen, enz. en veel goed hout, aangezien het land zeer boschagtig is.

Deze lieden van Key (gelyk die van Aroe) komen jaarlyks met 18 of 20 klokke vaartuigen, met 80 tot 100 mannen bezet, na Banda, om handel te dryven.

Hunne wapenen zyn een schild, swaard, pyl en boog, en hazagayen, die zy wonderlyk wel weten te gebruiken. Ook hebben zy eenige metale bassen op hunne coracoras.

De Aroëfche Eilanden. Vyftien of zestien mylen Beoosten groot Key doen zich de eilanden van Aroe op.

Vierder zelve leggen meest Z. ten W. en N. ten O. als in een lyn, de Noordelykste 1., en de twee Zuidelykste 2 of 3 mylen van een gestrekt, en de andere zes doen zich 2, 3 of 4 mylen Oostelyker op, van welke zich 'er een 3 mylen van 't Noordelykste der vier voorige meest in de lengte O. ten N. en W. ten Z. gestrekt, ter lengte van 5, en ter breedte van 2 mylen, vertoon.

Het tweede der Oostelyke doet zich pas wat Zuidelyker als het tweede der vier voorige, en 3 mylen 'er van gelegen, op, zynde ontrent 5 mylen O. en W. lang, en 2 of 3 mylen breed. Het legt van 't eerste Oostelykste eiland wel 7 of 8 mylen.

Het derde der Oostelykste legt mede af en aan het derde der vier voorige 1; of 2 mylen Beoosten 't zelve, en 2 mylen van 't laatst beschreven, hebbende ontrent de zelve lengte en breedte als het voorige, gelyk zy beiden in 't Oosten ook scherp uitloopen.

Twee mylen 'er af na 't Zuiden van 't laatst beschreven eiland, en af en aan de Zuidhoek van het derde der vier voorige, ziet men O. en W. 1 myl van malkanderen twee kleinere eilanden gestrekt leggen, zynde het Westelykste der zelve maar 2, en 't Oostelykste wel 5 mylen lang; en 't eerste 1, en 't tweede 2 mylen breed; Bezuiden welk eerste dezer twee 2 of 3 mylen zich nog een klein eilandje van 2 of 3 mylen in 't rond, ontrent 3 mylen van 't Zuidelyke der vier voorige eilanden, vertoon.

Het Noordelykste nu der vier Westelykste Aroëze eilanden legt meest N. N. O. en Z. Z. W. 5 mylen in de lengte, en 2 in de breedte gestrekt.

Het naaste daar aan, 1½ myl Zuidelyker gelegen, vertoon zich als een laars, die met het bovencinde vry wat breed na 't W. ten N. en met de voet wat smaller na 't O. ten Z. gelegen is, zynde in 't W. ten N. 4, en in 't O. ten Z. 2 of 3 mylen breed, en W. ten N. en O. ten Z. ontrent 5 mylen lang. In 't O. N. O., en in 't Z. ten W. heeft men twee kleine baaikens.

Her derde der Westelykste eilanden legt met zyn N. einde pas 1 myl, doch met zyn Oosterkant wel 3 of 4 mylen Zuidelyker, alzo zich dit byna als een verkeert - staande laars 'er tegen aan toont.

Het strekt zich mede ten deele W. ten N. en O. ten Z. 3 of 4 mylen verre uit, doch 't draait dan vlak van 't N. door 't O. na 't Z. wel 3 mylen verre (daar 't 2 mylen, gelyk het anders 3 of 4 mylen, en in 't W. wel 't breedste is) om, zynde van het derde der Oostelykste eilanden ontrent 2 mylen gelegen. Aande Z. W. kant loopt de wal aan wederzyden scherp in, zich zelve als een baai vertoonende.

Het laatste der vier Westelyke eilanden legt ontrent 4 mylen Bezuiden het voorige, vertoonende zich meest rond, 5 mylen lang en 4 breed; doch aan de N. en Z. hoek smaller, en 't legt meest N. W. ten N. en Z. O. ten Z. gestrekt. Of 'er na 't O. nog meer zyn, konnen wy niet zeggen, hoewel het zeer waarschijnlijk is.

Deze eilanden leggen van Banda 65, en van Nova Guinéa 18 of 20 mylen, bestaande meest in vlakke en boschagtige landen.

Om van Banda na de zelve te zeilen, ^{Tewer} is men gewoon eerst op 't eiland ^{en} ^{Cauwer.} (daar men na 1 of 1½ etmaal zeilens komt) aan, en dan verder over Cauwer te gaan, waar na men nog wel een grooten dag van nooden heeft, om deze eilanden te belooopen.

Op de zelve heeft men veel dorpen, waar onder de bekendste zyn: Wokam, Wodjir, Workey, Wamir, Toetewanang, Saguwading, Bocan, Guamar, Bagambel, Maaycoor (dat op een byzonder eilandje legt) Ratoc, Tarangan en meer anderen, die meest gestadig tegen malkanderen oorlogen, behalven dat die van Nova Guinéa, en 't Zuidland, hen dikwils komen verneftelen; en deze oorlogsgevangenen zyn het, die zy aan die van Banda als slaaven in groot getal, en voor een geringe prys, verkoopen.

Dit land in zich zelve is zeer volkryk, doch 't volk niet te vertrouwen. Het is van 't jaar 1623, al onder de E. Maatschappy geweest; gelyk wy nader uit een Verdrag, tusschen hen en ons gemaakt, maar dat wy niet noodig geoordeelt hebben hier by te voegen, zouden kunnen zien.

Een klare preuve van den trouwloozen aard dezer Inlanders zag men in 't jaar 1683, toen 'er kapitein *Hysfelberg*, met den lieutenant *Roozenburg*, en de vaandrig *Lucas Klaasz de Jong*, met een schip en eenig krygsvolk na toeging: want zoo ras hy daar gekomen was, verschenen wel zoo gewapende mannen voor het dorp *Workey*, dat om de Z. lag.

Deze quamen vry stout op hem af, en chooten met pyl en boog na hem, en zyn volk; maar toen *Hysfelberg* 'er eenige met het schroot van zyn Princenstukjens wegmaaide, gingen zy, niet gewoon op zulke heete boontjes te gait te gaan, ten eersten door.

Naderhand tot de vrede uitgelokt, en op een steile doch veilige plaats by een gekomen zynde, wiert het verdrag, dat zy in drie paajen 18 slaaven aan de E. Maatschappy geven zouden, getroffen.

Volgens dit versprek dagt men dat zy de eerste zes zouden gaan haalen, doch zy vergaten weer te komen.

Men kreeg ook tyding, dat 'er geen een mensch meer in 't dorp was, en dat 3 of 4 Hollanders hunne hoofden al quyt waren, hoedanig zy ook te *Cabrero* voeren, een dag of twee reizens verder; waar op de onzen goedvonden niet alleen *Workey*; maar nog 8 of 9 andere dorpen te verwoesten.

Op de zelve wyze waren de onzen daar in de jaaren 1646. en 1657. ook onthaalt, wanneer zy eerst met die van *Goram*, en daar na met die van *Ceram* *Laoet*, onze vyanden, aanspanden, verscheide Hollanders vermoort, en eenige *Coracoras* der *Amboinezen* genomen hebben; en geen wonder, alzo de *Bandanceezen* herwaarts, en na *Key* gevlugt, deze Inlanders geduurig tegen ons opstieten.

Dit *Workey* is een zeer groot dorp, en een byzonder nette *Negry*, strekkende zich wel een klein half uur verre uit, gelyk het ook een der magtigste *Aroësche* dorpen is.

Het heeft ook alleen een paarlbank onder zich, wel 1; dag van 't zelve gelegen, waar na toe zy met jonken en groote vaartuigen (hoedanige zy 'er wel 70 of 80 hebben) vaaren, waar mede zy ook alle anderen de vaart derwaarts belletten, of hen, zoo zy daar echter komen, beoorlogen.

De meeste, die hier vallen, zyn maar stofpaarlen; doch ik heb 'er ook gezien, die als een graauwe ert van groote, ja die grooter, en byzonder schoon van water waren.

De hoofdnegry is nu *Wokam*, alwaar wy een sergeant, een corporaal, en 10 of 12 soldaaten in een vesting van palliszaaden leggen hebben.

Hier vallen veel verkens, hoenderen, allerlei Indische fruiten (doch weinig *Tsjampeda's*) boontjes, oebi's, fagoe, atap, paradys- en koningsvogeltjes, coeffocoeffo's (zeker landdier, dat wy onder *Amboina's* stoffe vertoon) pilandocs (een soort van dieren als konynen met korte voorpooten eenige zeldzame zeelhoorens) *Loeri's*, veel vleesch, en meer diergelyke goederen.

Zy weten daar zeer weinig (uitgenomen aan de hoofdplaats, door de verkeering met de Hollanders) van goud, of zilver; maar hun beste schatten zyn olifantstanden, en gongen.

Hunne doode kinderen, en ook de lyken der oude lieden, hangen zy in *gabba gabba* kisten in den rook, en laaten die zoo hard, als mummie, uitdroogen, die zy dan verder onder hunne lantey's, en zolderkens van gefpletten bamboezen, bewaaren.

Zoo hun vuur by ongeluk uitgaat, zullen zy dat noit by hunnen nabuur, schoon in een en 't zelve huis (alzo verscheide huishoudens onder een dak leven) zoeken; maar aanstonts zelfs weder vuur maaken, dat zy zeer behendig, met een zagt tegen een hard houtje in een kuiltje, daar in gemaakt, zeer sterk te wryven, en met wat tontel van drooge klappusbolster, of iets anders, daar by te leggen, weten te doen.

Dit volk, nu en dan in *Amboina* verschenen, gaven haar *Edelheden* aan die van *Ambon* en *Banda*, in 't jaar 1670. den 26 Januarii, last wel te bejegenen; doch in 't volgende jaar gaven zy weer bevel om hen van *Amboina* en *Java* af te weeren.

Hier zyn geen rivieren, weshalven men zich hier met zeer slegt putwater, of met eenige staande waters, moet behelpen, dat waarfchynelyk de oorzaak is, dat 'er veelen sterven, en die 'er nog van daan komen, 'er zeer ongezond uitzien.

Op deze eilanden van *Aroe*, *Key*, enz. mogen alleen de *Bandanceezen*, waar onder zy eigentlyk staan, en geen *Amboineezen*, dan alleen by verlof van haar *Edelheden*, gelyk zy uitdrukkelyk den 6 Maart 1691. beveelen, vaaren, by welk schryven zy 't geval van *Jacob van Cordan*, te dier tyd in *Amboina* woonende, uitzonderen. Ook verboden haar *Edel-*

Edelheden by ſchryvens van den 14^{den} Maart 1681. aan die van Amboina, dat geen Zuidooſter ſlaaven daar, maar alleen in Banda, zouden mogen verkoft worden.

Ook gaven zy den 22^{den} Februarii 1704. aan die van Banda bevel, dat zy wel op 't gedrag der genen, die zy na deze Zuidooſter eilanden zonden, zouden letten, om, zoo veel 't mogelyk was, voor te komen, dat deze Inlanders geen onglyk mogt worden aangedaan.

Gelyk nu de Bandaneezen op deze eilanden vaaren, en jaarlyks volk van wegen de E. Maatſchappy derwaarts zenden, alzoo komen deze Zuidooſterlingen jaarlyks met hunne vaartuijen, en waaren, tegen September, of in 't einde van 't Ooſterſaaiſoen, in Banda, om te handelen.

Deze waaren beſtaan meeft in ſlaaven, ſagoe, die Banda ganſch niet, en echter voor hunne ſlaaven hoognoedig heeft, toetombos (ſraaje doozen van bladeren en zechoornkens, verſcheiden in een ſluitende) paradys- en koningsvogelkens, katsjang, (zeker ſoort van boontjes) houtwerk tot het bouwen van vaartuijen, enz. pinang, gedroogde viſch, oude klappus, groote batattas, en meer andere eetbaare wortelen, en ook wat ryft en padi, doch van weinig belang, en andere geringe waaren van die ſoort.

Na deze tuſſchenſtap keeren wy van Aroe weer na het eilandje Ketember, ten Z. klein Key, daar wy het met de beſchryving der voorige eilanden gelaaten hadden.

Beſteften Ketember, of wel Beſteften dat rif (waar op het legt) 10 mylen, legt het eiland Mofe rondom op een rif, dat over al wel 1 myl breed is.

Dit eiland ſtrekt zich meeft N. ten O. en Z. ten W., heeft maar een baiken aan de O kant, en is ontrent 5 mylen lang, en 4 mylen breed.

Pas Bezuiden 't zelve 1 myl legt een klein eilandeken van 2 of 3 mylen in 't rond, mede rondom op een rif, en meeft Z. en N. geſtrekt.

Een myl Z. Ooſtelyker heeft men een rif, dat 3 of 4 mylen lang, in 't N. 3, en in 't Z. 2 mylen breed, endat in 't N. wat na binnen inbuigende is. Op 't zelve leggen vyf eilandekens, twee in 't N. W., twee in 't N. O. (en aan beide de zyden ook zoo geſtrekt) en een in 't Z.

Beoſten dit rif 5 mylen is het eiland Tenember 't geen rondom op een rif, wel 2 mylen breed, legt, dat in 't N. W. nog met een ſpitzen hoek uitſchiet, aan de N. kant aan weerzyden goede ankergrond, en aan de N. O. kant digt aan 't eiland twee kleine eilandekens N. W. geſtrekt leggen heeft.

Dit eiland doet zich meeft N. O. en Z. W. op, zynde zoo 6 mylen lang, en in 't Z. W. tot de helft toe 3, en in 't Z. maar 2, en ook 1 myl breed.

Een myl ten Z. W. van 't zelve is nog een groot rif, Z. O. en N. W. zich wel 4, en O. en W. wel 3 mylen verre uitſtrekkende, op welkers Noorderdeel een klein eiland, 't ſchildpadſeiland genaamt, legt.

Een myl Bezuiden Tenember 's Z. W. Larat hoek legt het eiland Larat op een rif, dat 1 myl verre (en in 't Z. W. nog verder) rond loopt, ſtrekkende zich ook tot aan Timor Laoet 's O. en W. zyde uit.

Dit Larat is ontrent 5 of 6 mylen O. W. lang, en Z. en N. ontrent zoo breed, en van gedaante meeft rond, uitgenomen aan de Z. W. zyde.

Ook heeft men aan de N. zyde een kleine baai, en op 't zelve ontrent de W. hoek een weinig Noorderlyker 't dorp Larat, en in 't N. O. byna 't dorp Co-cober leggen, behalven dat zich nog een eilandje 2 mylen ten N. W. van 't dorp Larat, en een zeer klein eilandje, met een rijsje 'er om, 1 myl van de Z. hoek opdoet.

Anderhalf myl ten Z. W. de Z. W. ^{Timor} hoek van 't eiland Larat vertoont zich het ^{Laoet.} eiland Timor Laoet met een ſmalen N. O. hoek, die wel 6 of 7 mylen lang, en in 't N. O. pas 1 myl breed, doch na 't Z. W. veel breeder is.

Deze hoek vertoont zich aan de O. kant tuſſchen een rif, dat van 't eiland Larat langs de O. kant van Timor Laoet digt aan de wal wel 6 mylen Z. aan voortgaat, en dan weer wel 5 mylen na 't O. (daar aan 't einde een klein eilandje 1 myl buiten de wal is) draait, en dan al verder 20 mylen verre van 't O. allenskens na 't Z. W. tot aan de Z. O. hoek van dit eiland loopt, daar zich 't rif wel 2 of 3 mylen in 't rond verbreed, gelyk ook de wal wat uitloopt, en daar zich ook drie kleine eilandekens, en 3 of 4 mylen Noorderlyker zich nog drie andere, beide in een driefprong, vertoonen.

Aan de W. kant van dien N. O. hoek van Timor Laoet ziet men 2 of 3 mylen van de wal dat zelve rif ook van 't eiland Larat, doch van des zelfs N. kant af buiten een eilandje, in 't N. W. 1 myl van 't dorp Larat gelegen, omloopen, 't geen zoo tot tegen de N. W. kant van dien hoek van Timor Laoet wel 5 of 6 mylen ver, doch aan 't einde in 't Z. W. met een ſpitzen hoek (die na 't N. W. wel 2 mylen verre uitſteekt) loopt, binnen of op welk rif drie eilanden N. O. 1 myl van een, langs de N. W. zyde van dezen hoek, en dus wel 3 of 4 mylen verre geſtrekt leggen.

Dit eiland Timor Laoet is buiten dezen

N. O. hoek (die aan 't zelve als de gedaante van een harp geeft, en ontrent 7 mylen lang is) 11 mylen aan de N. kant (te weten buiten of Bezuiden dezen hoek) en zoo nog al wat verder een stuk weegs henen, breed, vermallende allenskens tot aan 't einde van 't eiland in 't Z. ten O. tot op 2 of 3 mylen; en de lengte van dit eiland van de N. hoek af is, 21, 22 en 23 mylen, te weten de N. hoek 'er niet by gerekent; want anders is 't eiland in zyn geheel wel 28 of 29 mylen lang.

De voornoemde N. O. hoek loopt aan de N. W. kant eerst 6 mylen verre, en dan nog wel 2 of 3 mylen Z. aan, maakende daar een fraaje baai, die wel 3 of 4 mylen wyd is, en waar by 2 mylen ten N. W. van de wal een rif van 3 of 4 mylen rond, en spits na 't N. W. uitlopende, legt, waar op zich in 't O. ook een eilandje vertoont, ook maakt dan de W. kant van die baai een scherpen N. hoek, die verder tot het einde toe gelyk henen loopt.

Op dit eiland zyn 3 of 4 dorpen be- kent, een byna in 't midden 2 of 3 mylen van dien N. hoek, Joble Joelo; een 5 mylen Z. Oostelyker, en Watilofi; een 3 mylen Zuidelyker, en Elufey; en een 7 of 8 mylen Z. Westelyker, en Arcloefoc genaamt.

Cera. En van dien N. hoek van deze baai loopt weer een rif van 4 of 5 mylen verre tot aan de N. O. hoek van het eiland Cera, dat 2 of 3 mylen ten Z. W. van dien hoek legt.

Dit Cera is byna vierkant, 3 mylen lang en breed, zynde in 't W. N. en Z. hier en daar wat ingebogen.

Sikevoe. Vlak Benoorden de N. W. hoek van Cera 2 mylen N. aan legt het klein eilandje Sikevoe op een rif, dat rondom 't zelve wel 1 myl breed gaar; Bewesten 't welke een rif wel van 10 of 12 mylen in 't vierkant legt. Gelyk men ten N. O. van 't zelve 1 of 2 mylen drie zeer kleine droogten, in een driefprong N. W. aan, en een eilandje na de Z. O. kant, leggen heeft.

Boeto. Wat N. Oostelyker, dan dit Noord- oostelykst ritje, legt 'er nog een zoo met een eilandje, en W. ten N. van 't zelve 6 mylen, leggen op een rif, dat wel 5 of 6 mylen in 't rond is, twee eilanden, waar van 't grootste in 't W. gelegen, Woere- natta, daar men Benoorden ankeren kan, en 't kleinste, in 't O. gelegen, Boeto genaamt is.

Mefe Kawoeter. O. ten N. van Boeto 2½ myl legt 't eilandje Mefe Kawoeter mede op een rif, dat wel 1 myl rond gaat, ten O. van 't welk 1 myl weer een rif wel van 5 of 6 mylen in 't rond, en dat aan de Z. W. kant, wel 2 mylen als ingekeept en met een sluif is, ten N. W. van 't welke men

een klein eilandje in 't Z. W., en na 't N. O. een grooter, pas 1 myl van een, en Papenberg genaamt, ziet, gelyk men 'er ook zoo twee N. O. en Z. W. gestrekt, aan de Z. O. kant van die sluif, en nog een in 't O., 1 myl 'er af, verneemt; ten O. van welk laatste 2 mylen, men nog twee kleine eilandekens yder op een kleine droogte in 't rond, meest N. ten W. en Z. ten O. van een gestrekt leggende heeft; buiten welk N. Westelyk eilandje 2 mylen N. Oostelyker men weer twee kleine eilandjes O. en W. een halve myl van een op een rif, dat 1 myl rond gaat, leggen ziet.

Ten W. van de zelve 2 mylen legt nog een klein eilandje op zoo een ritje, en nog 1½ myl Westelyker nog een eilandje, Nammegang genaamt, 't geen 1 myl ten Z. W. een rond klein ritje, en 1 myl ten N. O. van 't zelve het eilandje Teng op een ritje, dat rondom ontrent 1 myl loopt, leggen heeft, zynde van dat eilandje, dat ten Z. van 't eiland Mofe legt, ontrent 4 mylen gelegen.

Negen mylen Bewesten 't eiland Cera legt het eilandje Maffide, dat 2 mylen N. O. gestrekt, en ontrent 3 mylen in 't rond is, op een rif rondom legt; en 2 mylen Westelyker ontmoet men 't eiland Babber, dat ontrent 9 of 10 mylen in 't rond is, en een baai aan de Z. W. kant, en 't dorp Welang, op de Z. W. zyde van die baai heeft.

Al zedert 't jaar 1671. den 24sten December heeft men beläst hier een korpora- raal, schoolmeester, en 4 of 5 soldaaten te leggen, om andere, en voor al de roo- versche vreemdelingen, hier van daan te houden.

Bewesten Babber 1 myl legt nog een eiland van 3 of 4 mylen in 't rond, meest Z. en N. gestrekt, en van welkers N. W. hoek een rif 2 mylen buiten de wal tot des zelfs Z. W. hoek loopt.

Benoorden Babbars N. hoek 2 mylen legt het eilandje Doctoe, dat pas 1 myl in 't rond, en met een rif, dat wel 1 of 2 mylen in 't rond loopt, aan zyn Z. kant bezet is.

Een groote myl Bewesten Doctoe, wel zoo Noordelyk, legt 't eilandje Kebet, en 1 groote myl Bewesten 't zelve heeft men 't eilandje Ijat.

Deze laatste eilandekens, by Babber gelegen, leggen van Banda meest Z. ten O.

Gelyk nu Ijat 2 mylen Benoorden Babbars W. hoek legt, alzo legt het eiland Ceroewa 16 mylen N. ten W. van Ijat; doch eer men daar by komt, heeft men 9 mylen ten N. W. van Ijat een rif, dat N. O. en Z. W. 3 mylen verre zich uit- strekt, zynde 2 mylen meest breed, doch in 't Z. W. smaller.

Wat

Wat nu 't eiland Ceroewa betreft, dit legt op een rif, dat zich rondom het zelve wel 1 myl buiten de wal strekt. Het eiland is byna rond, 4 mylen breed, en ontrent ook zoo lang; doch O. en W. nog wel het langst. Aan de N. kant van 't rif kan men ook ankeren, en ten W. van Ceroewa is nog een klein eilandje of twee.

Zestien of 18 mylen N. ten O. van Ceroewa legt het Vogels-eiland, dat pas 3 mylen in 't rond, en mede op een smal rif gelegen is. Het zelve legt Z. Z. O. van 't Hoog Land van Banda, of van Lonthoir, 18 mylen, zoo dat Ceroewa ontrent 36, en Babber, dat 19 mylen van Ceroewa is, 55 mylen van Banda legt.

Twaalf of 13 mylen ten N. W. van Babber, en 3 mylen W. ten Z. dat rif, dat tusschen Ijat en Ceroewa legt, heeft men het eiland Nila, daar veel swavel valt. Het is byna rond, en Z. en N. 4 mylen lang, en O. en W. 3 $\frac{1}{2}$ myl breed, hebbende in 't W. een rif, dat 2 mylen breed is, en wel 3 mylen verre N. W. aan loopt. Ten W. van dit rif 1 $\frac{1}{2}$ myl legt nog een klein rijje, en een halve myl Westelyker een rif, dat wel 4 mylen lang, en 2 $\frac{1}{2}$ myl breed, en meest O. en W. gestrekt is.

Met dit Nila beginnen de Z. Westereilanden, waar van het eilandje Teuw, dat 5 of 6 mylen ten Z. W. van Nila op een rijje legt, het eerste is, beslaande in 't rond ontrent 4 mylen, en hebben een baaiken na de N. W. kant.

Vlak Bezuiden Teuw 13 mylen, wel zoo Westelyk, legt het eiland Cerematten.

Dit is in 't N. 5, in 't Z. 3 mylen lang, en O. en W. meest 4 mylen breed; hebbende in 't W. een klein eilandeken voor een vlakke baai leggen. Bewesten des zelfs N. W. hoek een halve myl is een klein eilandje, en Bewesten 't zelve 1 myl nog een zoo, met twee kleiner in 't midden, en ten Z. van de zelve nog twee zeer kleine 1 myl 'er af tegen een groot rif, dat 1 myl Bewesten Cerematten legt, en dat vol katskoppen is. Het strekt zich als in een driehoek wel 7 of 8 mylen Z. O. en N. W., en wel 5 mylen Z. en N. uit, hebbende drie kleine eilanden van 1 myl in 't rond van de N. W. hoek, 1 myl van een O. aan gestrekt leggen, van welke het Oostelykste wel 't grootste, en Nisemasse genaamt is; gelyk ook Bezuiden 't zelve 1 $\frac{1}{2}$ myl nog een kleiner, en 1 myl Zuidelyker nog een ander legt, dat ontrent 3 mylen in zyn omtrek is.

Vyf mylen N. ten O. van Nisemasse legt een klein eilandje van 1 myl in 't rond, en 4 mylen N. Westelyker 't eilandje Korfewelan, dat maar 2 mylen in 't rond is, op een smal rif, gelyk dat nog een

kleiner eilandje 1 $\frac{1}{2}$ myl ten N. W. van zich op zulk een smal rif leggen heeft.

Twee mylen Bezuiden Korfewelan legt het eiland Damme op een rif, dat rondom 't zelve wel 1 myl verre loopt.

Het is ontrent 5 of 6 mylen Z. en N. lang, en doorgaans 2 $\frac{1}{2}$ myl breed, uitgenomen dat het byna in 't N. met een breeden hoek, die 't land daar wel 5 mylen breed maakt, uitloopt, hoewel die strek in 't midden maar 1 myl, en in 't O. tusschen 't Z. en N. maar 2 mylen breed is. Aan de N. kant is een kleine goede ankerbaai, Wilhelmus-baai genaamt; maar aan de O. kant, wat na 't Z. toe, is een grooter baai, die wel 3 of 4 mylen in 't rond is, die de baai van Koelwatte genaamt word; en in 't W. 4 mylen van dit eiland doen zich twee kleine eilandjes op een rijje op, waar van 't Z. Oostelykste het kleinste, en 't N. Oostelykste het grootste is.

Dit eiland legt 56 mylen ruim van Banda, en heeft een swaaren Vuurberg.

Wy hebben al voor veele jaaren op het zelve gevaaren, en in 't jaar 1646. een vesting daar op gebouwt.

Wanneer de onzen te dier tyd daar quamen, verklaarden de strandvolken hier zich onze vrienden, doch de berglieden onze vyanden te zyn, het welk toen de onzen al wat volk gekost heeft; maar na dat zy het bosch een kanonshoot verre omgekapt, en opgeruimt hadden, ging het vry beter, en men kreeg de vesting Wilhelmusburg, anders ook Nassau genaamt, met 'er haast klaar.

De ongezontheit dezes eilands bleek daar aan, dat 'er in die 7 weken, die zy aan 't bouwen der vesting bezig waren, wel 127 stierven, 't welk ten grooten deelen van 't brak water, dat zy drinken moesten, quam: want schoon 'er landwaart in wel goed water was, kon men, wegens den stroopenden vyand, 300 of 400 stek zynde, daar niet zeker by komen.

Na 't voltoojen der vesting bragt men 'er 8 yzere stukken op, en men plaatste daar een koopman, en een lieutenant met 70 soldaaten, met behoorlyke voorraad voor een jaar, waar op de vloot in Julij weer na Banda vertrok.

De reden, waarom de onzen herwaarts quamen, en een vesting daar gelegd hadden, was voornamelyk, om dat men zeer veel van Nootenmuffchaatboomen, daar vallende, geroepen had.

Ook voeren de Maleyers, Macassaren en Javaanen sterk, zoo hier, als op de andere Z. Westere en Z. Oostere eilanden, zoo zy voorgaven, om 'er goud en massoy te haalen, maar buiten twyffel is 't hen voornamelyk om de Nooten, die daar vielen, of door de Nootenecters daar ver-

plant, of door Lorrendraajers 'er gebragt worden, te doen geweeft.

Om nu deze, en andere vreemdelingen, hier van daan te houden, en om de Nootenboomen, uit te roejen, had men goedgevonden deze vesting 'er te leggen.

In 't jaar 1664. zогten de Engelschen door een van onze gewezone dienaars, *Vincent Vette* genaamt, dit eiland in bezit te nemen; doch men zond 'er uit Banda volk na toe, 't geen hen dat belette, en men bragt dezen *Vette* van daar na Banda, en verder na Batavia, om daar zyn proccs op te maaken, alwaar hy ons ook kennis gaf, dat prins *Calamatta*, broeder des konings van Ternate, toen op Makassar woonende, na Engeland geschreven had, om die natie tot zekeren aanslag op Ceram aan te zetten, weshalven voortaan wat nauwer op hem stont gelet te worden.

De quadaardige lugt hier is echter oorzaak geweest, dat men naderhand ons volk, alzoo dat hier al te sterk stierf, van daar geligt heeft; hoewel 'er nog wel opgevaaren word.

Vyf of 36 mylen Benoorden Damme, en 22 of 23 mylen Z. W. van Banda, leggen de twee schildpadeilanden O. en W. een halve myl van malkande:en.

Lokker. Twee mylen Bewesten het groot rif, dat Bewesten Cerematten legt, doet zich 't eiland Lokker, dat 6 mylen O. en W. lang, en 2 of 3 mylen breed is, en 1½ myl Westelyker 't eiland Moa op.

Moa. Dit is wel 8 mylen O. en W. lang, en 3 of 4 mylen breed, leggende in 't O. met een dikken hoek wat na 't N. op, en in 't W. met een rond klein hoekje in 't midden uit. Het legt rondom op een smal rif, hoedanig ook 't eiland Leti 2 of 3 mylen Westelyker zich verthoont, dat 4 of 5 mylen lang, 2½ myl breed, en 7 of 8 mylen in 't rond is.

Hier vallen veel verkens, en schapen, die na Banda, en ook wel na Amboina gebragt worden; doch men heeft moeite om ze op te brengen, en in 't eerste aan 't gemeen voedsel daar te gewinnen.

Dit eiland is zeer bergagtig, en de ingezetenen, die ik gezien en gesproken heb, schynen van geen quaaden imborst te zyn.

Kiffer. Zeven of 8 mylen ten N. W. van Leti legt 't eiland Kiffer (dat ook wel Fetter genaamt wort) 't geen ontrent 8 of 9 mylen in 't rond, en op een smal rif gelegen is, hebbende in 't N. een flauwe bogt.

Etter. Agt groote mylen N. Westelyker legt het eiland Etter, dat meest vierkant, O. en W. 4 mylen lang, en 3½ myl breed is. De Hoofdnegry, daar den koning van dat eiland woont, is Amagilli genaamt, die in 't jaar 1671. in groote vreeze voor de Portugeezen van Timor was, die hen, en ook die van Kiffer,

Aroe, enz. dreigden, te overvallen, doch haar Edelheden gaven aan die van Banda last, om hen te onderleunen.

Negen of 10 mylen Benoorden de N. O. hoek van Leti legt een klein eiland, dat pas 2 of 3 mylen in 't rond is, van 't welke het eiland Teralta pas 2 mylen Westelyker legt, tusschen welkers Z. O. hoek, en dit eiland, zich nog een klein eilandje opdoet, gelyk 'er ten Z. van Teralta 1 myl nog een van 1½ myl in 't rond is.

Dit Teralta is ook meest vierkant O. en W. 4½ myl (hoewel na 't N. wel 5 mylen) lang, en 3 of 4 mylen breed. Ontrent de Z. W. hoek legt het dorp Roman, en een half myl Bewesten dit eiland, af en aan dit dorp, een klein eiland, dat 1½ myl in 't rond is.

Vyftien mylen Benoorden de N. O. hoek van Teralta (wel 200 Oostelyk) legt het brandend eiland met een rifje in 't N., zynde 't eiland, en 't rif, yder ontrent 1 myl in 't rond.

Zestien of 17 mylen Benoorden 't Brandend eiland (wel 200 Oostelyk) legt een smal rif, het Zuidelyk rif genaamt, dat zich wel 2 of 3 mylen Z. en N. strekt.

Twee mylen ten N. O. van 't zelve heeft men weer een rif, dat wel 4 mylen N. W. aan strekt, en 't geen wel 2 mylen breed is, waar op zeven kleine eilandekens N. W. en Z. O. gestrekt, en digt by een leggen, voerende den naam van Noeffa Pinhos; en 2 of 3 mylen N. Oostelyker leggen 'er nog drie in een driesprong digt by een, zynde de drie Oostelyke Noeffa Pinhos genaamt.

Deze laatste leggen ontrent 16 mylen ruim N. O. van de Schilpads eilanden, waer mede wy dan alle de Z. O. en Z. Weste eilanden (zoo als die gemeenlyk genomen worden) meenen aangewezen te hebben.

Doch haar Edelheden hebben deze vaart niet alleen tot Kiffer en Etter, maar al zedert 't jaar 1683. ook tot de kust van Balawan of Balaboa, aan de O. en N. kust van groot Timor, en Westelyker, niet verder, dan tot Ade of Mantoetoe, bepaalt. Op wat breedte nu alle deze Eilanden leggen, kan men in deze kaart net zien.

Zedert veele jaaren hebben de Bandaneezen niet alleen op deze eilanden, maar ook op Nova Guinea, als mede op de Papoefche eilanden, en tot aan het Zuidland, of een gedeelte van dien, gevaaren.

Dit Nova Guinea is een zeer groot land in zich zelve, en eigentlyk al mede een gedeelte van het Zuidland, zoo als het zich agter Gilolo, en niet verre van 't zelve, ombuigt, zynde van de Aroefche eilanden 18 of 20 mylen na 't Z., en 83 of 84 mylen van Banda gelegen.

Men

Men zegt dat het wel 200 mylen verre bevaaren zou zyn; maar wy moeten zeggen, dat men van die Landen, als ook van die der Papoas, en van 't Zuidland, nog weinig kennis heeft, en dierhalven met weinig zekerheid daar van spreken kan.

De Papoasche eilanden leggen 'er niet verre van daan. Het eiland *Messowal*, of eigentlyk *Waygama*, legt ontrent 17 of 18 mylen van *Nova Guinea*, en 't eiland *Salawatti* maar 1 myl 'er af; en dit laatste legt ook zeer dicht by 't eiland *Sergile*, dat het Noordelykste deel van *Nova Guinea* is, en met een lange snuit *Beootten Gilolo* en de *Papoasche* eilanden eindigt.

Op dit land vaaren de *Keffingers*, *Ceramlaauwers*, en *Bandaneezen* meest om slaaven, en om de *Maffoy*, zynde den bast van een specerygeurige boom, als mede om paradysvogels van verscheide foorten, en koningsvogelkens, behalven dat 'er ook nu en dan al vry groote paerlen vallen. Ook is 'er zeer goede *Ambrede gris* ontdekt, waar van men al zeer groote stukken gezien heeft.

In 't jaar 1636. den 26ten Maart quamen twee jagten, *Amsterdam* en *Wezel*, uit *Amboina*, met last aan den Heer Landvoogt *Acoley*, in *Banda*, om aan den bevelhebber *Gerard Thomasz Pool*, hoofd dezer schepen, zoodanig bericht wegens het Zuidland te geven, als hy, om een togt voor de *E. Maatschappij* derwaarts te doen, van nooden had.

Na dat men hem daar van de vereischte opening gegeven, en van noodige voorraad voorzien had, vertrok hy den 17^{den} April met deze bodems.

Den 30ten Junii quamen die jagten weer hier, en gaven te kennen, dat zy den 18^{den} April ontrent op 4 $\frac{1}{2}$ graaden by den vlakken hoek gekomen zynde, daar eenig volk aan land hadden gezet, om 't alleen van naby te beschouwen.

De bevelhebber *Pool*, genegen door zyn eigen oogten te zien, ging met zyn boekhouder, *Andries Schiller*, een *Neurenberger*, zelfs mede; doch zy waren zoo ras niet te land gekomen, of vonden zich van een groote troep wilde Zuidlanders, die zich eerst vriendelyk aanstelden, doch hen naderhand vyandig aantasteden, zoodanig omcingt en bezet, dat het hen niet mogelyk was dezen dans te ontspringen. De bevelhebber *Pool*, dit klaarder, dan hem lief was, ziende; meinde het nog te ontloopen; doch hy wiert een van de eerste aangetaft, en met een hazagaai zoodanig getroffen, dat hy vooroverstortte. Terwyl hy nederviel, en zyn boekhouder zich nog dapper weerde, riep hy hem toe, dat hy het maar zou zien te ontloopen, alzoo 'er anders,

om dat de troep hoe langs hoe meer aangroide, geen afkomen aan was. Hy dede dit; maar wiert ook onder de voet gestooten.

De Zuidlanders, nu ziende, dat zy 't stuk meester waren, rukten de zabel van *Pool* uit, en kapten deze twee mannen in stukken, die zy in 't bosch bragten, zonder dat men verder weet, wat zy daar mede gedaan hebben, of hoe 't verder met nog twee matroozen, die men miste, gegaan is.

Alleen wilty zy te zeggen, dat deze Zuidlanders zeer swart van huid, byna als de *Kaffers* van *Angola*, doch lang en swart van hoofdhair, en veel langer en kloeker van stature, dan eenig Europeër, en, uitgenomen hunne schamelheid, gansch naakt waren. Dat ook een van hen, schynende een overste te zyn, een ruw vel van eenig wild dier om den hals geslagen had, en dat zy ten deele met hazagaajen, en werppylen, met scherpe yzere punten, ten deele met pyl en boog gewapent waren.

Om nu van dit onbekent Zuidland, *Nova Guinea*, en de verdere landen daar ontrent eenige nader kennis te krygen, oordeelen wy best eenige ontdekkingen, hier van tyd tot tyd, zoo door den bevelhebber *Abel Tasman*, in 't jaar 1642. als door de chaloep *Walingen*, in 't jaar 1663., en door den opperkoopman *Joaannes Keyts*, in 't jaar 1678. gedaan, met een letter aan te haalen, om nu niet te spreken van de togten van den Ridder *François Draake*, *Thomas Candijch*, *Olivier van Noord*, *Spilbergen*, en meer anderen, die mede daar, of daar ontrent geweest, en dat land eerst ontdekt hebben, alzoo men dat in hunne reizen zelf lezen kan.

Wat den togt van *Abel Tasman* belangt, hy ging in 't jaar 1642. den 14^{den} Augusti van *Batavia* met 't schip *Heemskerck*, en togt na de fluit de *Zeehaan* 't zeil, en liep eerst na 't eiland *Mauritius*, waar van 't Zuider einde op 20 graad. 20 min. Zuider breedte, en 78 graaden 47 min. lengte gelegen is, bevindende, dat dit 50 mylen Oostelyker, dan hunne giffing, lag, 't welk 3 graaden en 33 min. in de lengte bedraagt.

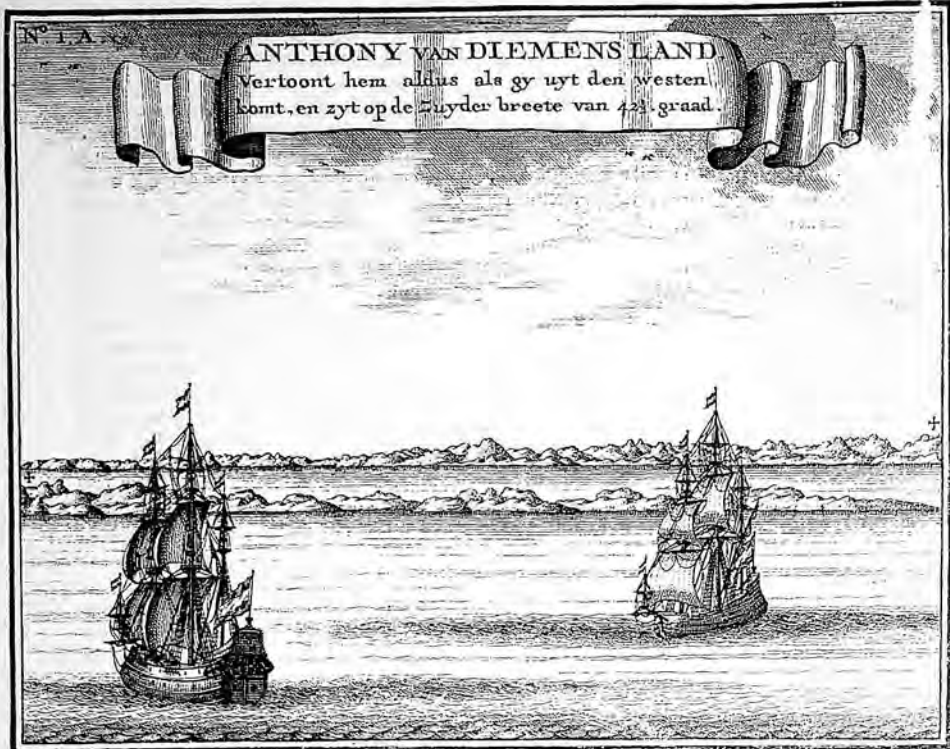
Den 8ten October ging hy Zuiden aan tot 40 of 41 graaden, alwaar hy de *N. Westerende* miswyzing 23, 24 en 25 graaden tot den 22ten October bevond te zyn.

Van daar liep hy *O.* en wat Zuidelyker tot den 29ten op de *Z.* breedte van 45 graaden 47 min., en de lengte van 89 graaden 44 min., en bevond de *N. Westering* miswyzing hier 26 graaden en 45 min.

Den 6^{den} dito had hy een storm met hagel en sneeuw, met groote koude gehad,

Tocht van Pool na 't Zuidland.

Abel Tasman's togt na 't Zuidland in 't jaar 1642.

F. Otius Inv. P. Perzart.

had, op de gegifte breedte van 49 graaden en 4 min., en op de lengte van 114 graaden 56 min.; en dit weder van sneeuw en hagel duurde den 17^{den} nog.

Den 8ten November had hy op 49 graaden en 4 min., en op de lengte van 114 graaden en 56 min., 26 graaden N. W. miswyzing, met zeer mottig en buyig weder, en holle deiningen uit den Z. W. en Z., zoo dat op geen 3 streken land hier ontrent konden vermoeden te zyn.

Den 22ten dito stonden hunne kompassen op geen 8 streken stil, zoo dat zy hier gisten op eenige zeilsteenagtige mynen of gronden te zyn. Hy was nu op 42 graaden en 58 min., en vernam sware deiningen uit den Z. W. zoo dat geen land om de Z. te vermoeten zag.

Van
Diemens
Land.

Den 24ten dito, op de Z. breedte van 42 graaden en 25 min., en op de lengte van 163 graaden en 50 min. zynde, zag hy land O. ten N. 10 mylen van zich, 't welk hy *Antoni van Diemens land* noemde; 't geen wy in prent, No. 1. A., zoo als 't zich opdoet op 1 myl verte vertoont. Ontrent het zelve hadden zy veel storm en onweder, liepen toen verder Z. ten O. aan, langs de kust tot 44 graaden, alwaar 't land Oostelyk en voorts N. O. en N. loopt, en daar zy op 43 graaden 10 min., en op de lengte van 167 graaden 55 min. in een baai, die zy *Frederik*

Frederik
Hendriks
Baai.

Henriks baai noemden, ten anker quamen. Wy vertoonen die, nevens eenige andere eilanden 'er ontrent, zeer net in prent by No. 2. B. No. 3. C. No. 4. D.

Den 2^{den} December 's morgens vroeg zonden zy den stuurman *François Jacobsz* met de chaloep, en daar in 4 musquetiers, en 6 roeijers, yder met een piek en zydgeweer voorzien, nevens het prauken van de Zeehaan, en hunne onderstuurlieden, nevens 6 musquetiers, naar een inwyk of baai, welke N. W. styf 1 groote myl van hen lag, om te zien, wat zy daar tot hun voordeel van versh water, verversching, timmerhout, of yet diergelyks, zouden mogen vinden.

Deze vaartuigen quamen ontrent 3 uren voor den avond weder aan boord, en bragten verscheide soorten van groente, die zy daar in overvloed gezien hadden, in gedaante niet veel van zekere groente, die men aan de kaap de Goede Hoop vind, verschillende, en die zeer bequaam tot warmoes was. Ook vonden zy nog een andere, die brak, lang, en byna als pieterzelie de Mâr was.

Het verder bericht van den Pilot Major, en de andere stuurlieden, was, dat zy ruim 1 myl zekeren hoek omgeroet waren, alwaar zy hoog doch effen land, met groente, zoo als de natuur dit gaf, zeer vrugtbaar, en niet min van timmerhout

F. Ottens Fac. Dir. scilicet.

hout in menigte voorzien, mitsgaders een affloopende waterplaats, veel ledige valedien, ook wel goed water, maar zeer moeylijk om te haalen, en waar van weinig te bekomen was, alzoó 't uit een bak gefchept moest worden, gevonden hadden.

Zy hadden hier ook wel geen menschen gezien; maar egter eenig geluid van menschen, en ook eenig gefpeel, byna als van een tromp, of kleine gong, niet verre van hen gehoord.

Ook hadden zy twee boomen, die 2 of 2½ vadem dik, en wel 60 of 65 voeten hoog waren, gezien, in welke met eenige fteenen de baft hier en daar afgefchild, en als een trap gemaakt was, om 'er op te konnen klimmen; doch de trappen stonden wel 5 voeten van malkanderen, zoodat zy giften, dat hier aan menschen van een ongemeene lengte moesten bezig geweest zyn. Ook schenen de trappen aan den eenen boom nog versich gemaakt, ja zelfs nog groen te wezen, zoodat daar nog onlangs, en zelf voor 3 of 4 dagen, menschen moesten geweest zyn.

Zien schyn van menschen.

Zy hadden ook het spoor van eenig wild gedierte, gelykende wel de klaauwen van een tyger, of iet diergelyks, vernomen, en bragten ook eenigen drek van viervoetig gedierte aan boord.

Op de grond zagen zy mede eenige, hoewel zeer weinig, gomme van die boomen, byna als gommelak, leggen. Om den hoek van deze baai hadden zy het hoogste water 13 of 14 voeten, en de ebbe en vloed hier ontrent maar 3 voeten, en veel meeuwen daar bevonden, als mede veel wilde enden en ganzen gezien. Het geboomte, dat zy hier zagen, stont wat ydel, zynde ook met een dikke boschagie van kreupelbosch belemmert. Landwaart in hadden zy wel 't gerugt van 't voorig gevogelte gehoord; doch niet gezien; maar veel boomen vernomen, die door vuur te stoken schenen verbrand te zyn.

Nu en dan zagen zy hier ook in 't W. ten N. rook opgaan, en een bewys, dat er menschen van een ongemeene lengte waren dat men ook klaar van boord gezien had. Ook zagen zy langs die kust veel rooks.

Abel Tasman liet hier den 3^{den} een paal opregten, waar op hy 't merk der E. Maatschappij, en een princenvlag stelde, bevindende hier 3 graaden N. Oostering. Om dit te verrigten nam hy na de Z. O. kant van deze baai met zich den Piloort Major *François Jacobz*, schipper *Gerrit Janszoon*, *Isaac Gilsmans*, koopman van de zeehaan, den onderkoopman *Abraham Coomans*, en den oppertimmerman *Pieter Jacobz*; doch alzoó zy door de swaare branding en wind niet aan kon-

den komen, wiert dit alleen door den timmerman, die na land swom, verrigt, en die paal by 4 hooge boomen gezet; als by N. 3 C. te zien is.

Hy vertrok den 5^{den} December van *van Diemens* land O. aan, met voorneemen om die streek van de lengte van 169 tot die van 195 graaden, om de eilanden van Salomon te vinden, te vervolgen; doch hy kon het niet langer langs de wal, alzoó de wind tegen was, houden.

Den 9^{den} dito had hy op de 42 graaden 37 minuten Z. breedte, en 167 graaden 29 min. lengte, 5 graaden N. O. miswyzing, vernemende eenige dagen daar na nog zeer holle deininge uit den Z. W., zoodat in 't Z. of Z. W. geen land te vermoeden was.

Den 13^{den} dito zag hy in 't Z. O. 15 mylen van zig, op 42 graaden en 10 min., op de lengte van 188 graaden en 28 min., zeer hoog en bergagtig land, 't geen nu in de kaarten *Zeelandia Nova* genaamt word, alwaar hy bevont de N. O. miswyzing van 7 graaden en 30 min.; doch dit land noemde *Tasman* het Staaten-land (na de Heeren Staaten) en oordeelde, dat het zelve land, 't geen zich zeer schoon opdede, de vaste kust van 't Zuidland was. Ook gaf hy aan dezen doortogt den naam van *Abel Tasmans* doortogt, alzoó die eerst door hem ontdekt was. Een afbeelding van dit land zien wy No. 5. E.

Nova Zeelandia.

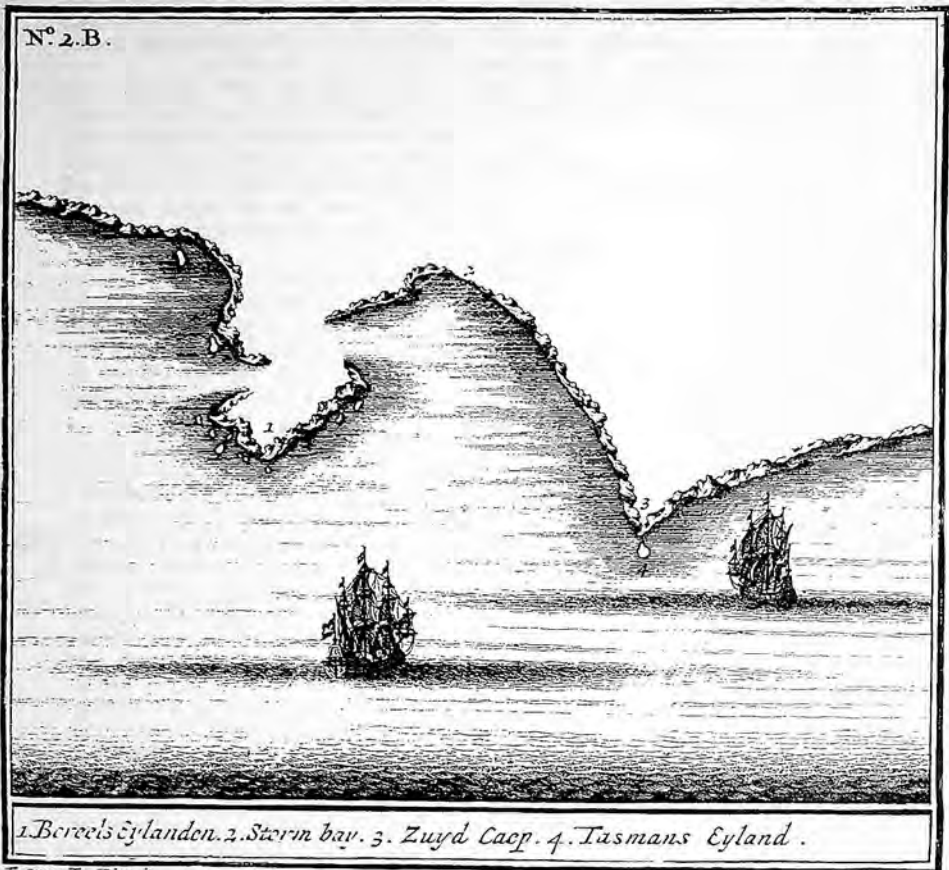
Langs dit land liep hy N. O. aan, en ankerde in een baai op 40 graaden, en 50 min., en op de lengte van 191 graaden 41 min., met een N. O. miswyzing van 9 graaden op den 17^{den} en 18^{den} December.

Hier zag hy, in een groote opene baai, wel 3 of 4 mylen wyd, Beoosten een smalle zandpunt, en nog wel 1 myl van zekeren hoek, op de hoogte van 40 graaden 49 min., en op de lengte van 191 graaden 41 min., menschen, die grof van item, en dik en swaar van gebeente waren; doch zy quamen tot op geen gotelingschoot na aan boord. Ook bliezen zy dikwils op een speeltuig, dat wel na een trompet geleek, waar tegen die van de zeehaan mede een matroos, voor trompetter uitgevaaren, lieten blaazen.

Menschen gezien.

Zy waren van verwe tusschen 't bruin en geel, swart en swaar van hair, dat op de kruin op zyn Japans op-, en vastgebonden was, en hadden een groote dikke witte veder daar op staan. Hunne kleederen waren, zommige als van maten, andere als van kattoen; doch 't bovenlyf was naakt.

Men zeinde, of wuifde eenige maalen regen hen, om hen aan boord te doen komen, toonende hen wit lywaat, en

F. Oudez. Tee. Drukker.

eenige messen, doch konden hen daar toe niet bewegen, gelyk zy ook eindelyk weer wegchepten.

Daar op quamen de overheden van de zeehaan, op *Tasmans* ontbod, aan boord, als wanneer men besloot aan de wal, zoo na als 't mogelyk was, te loopen, alzoo daar goede ankergrond was, en dit volk, zoo 't scheen, genegen was om vriendschap te maaken.

Pas na dit genomen besluit, zagen zy nog 7 vaartuigen van land komen, waar van 't eene (voor hoog en scherp opgaande, en met 17 koppen bemand) agter den zeehaan omschepte, en 't tweede (met 13 kloeke koppen bezet) geen halve werp van *Tasmans* voorschip quam, welke beide malkanderen in een voor hen onverstaanbare taal (met de vocabulaar hen medegegeven niet overeenkomende, alzoo die van de taal der eilanders op Salomons eilanden was) ettelijke maalen toeriepen.

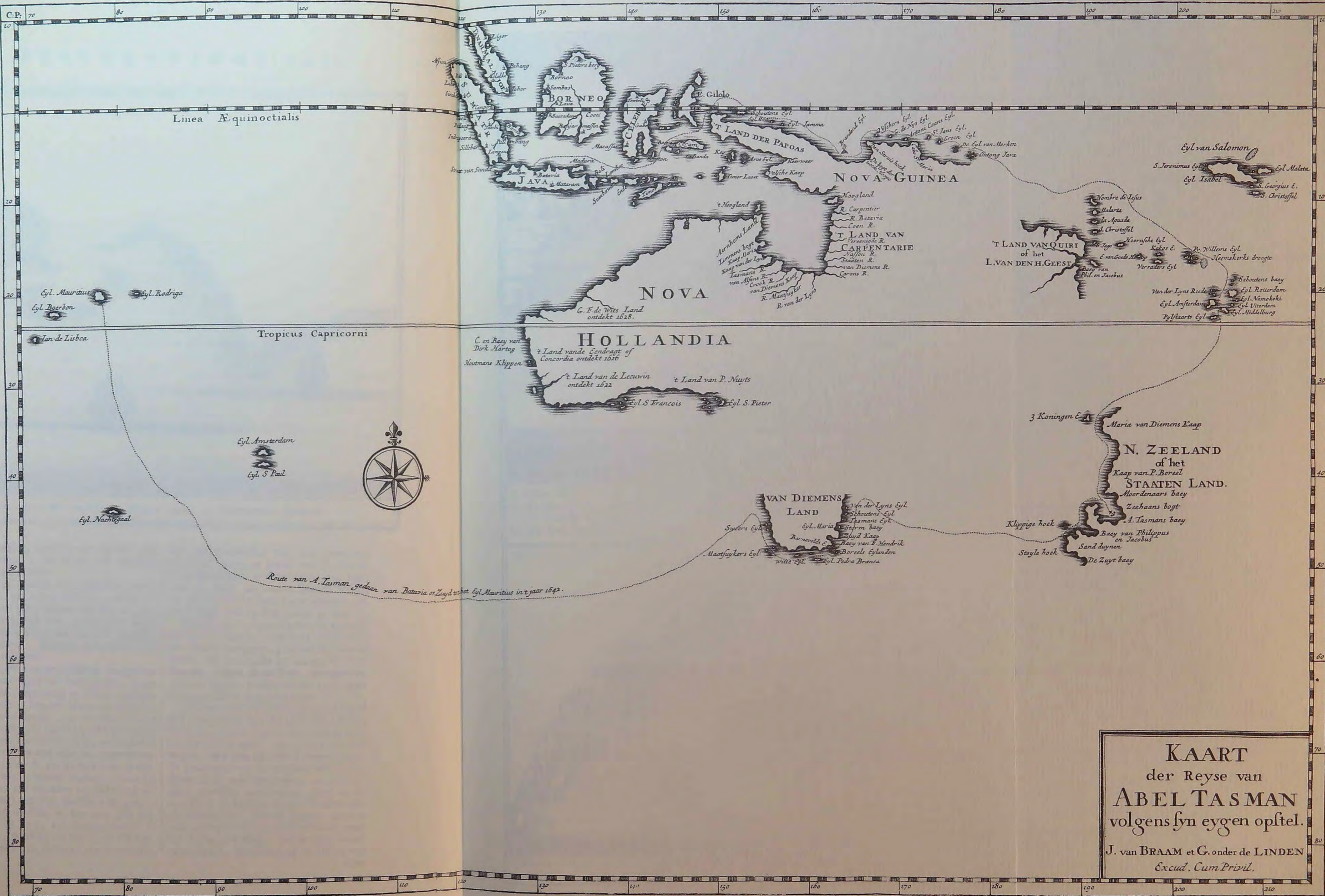
Daar op wuifden zy hen weer met lywaat, enz. toe, om hen aan boord te noodigen, doch zy bleven egter stil leggen; waar op de schipper van de zeehaan

zyn quartiermeester met een prauwtje en 6 scheppers na boord zond, om de onderstuurlieden te waarfchouwen, van, zoo dit volk aan boord komen wilde, 'er niet te veel te laten overkomen, en om verder wel op hun hoede te zyn

Zoo als nu 't prauwtje van de zeehaan na boord schepte, riefen en wuifden zy met hunne panggajen, en van de prauw mede, die het naaste by een van de schepen was, tegen de anderen, die agter de zeehaan lagen, zonder dat ons volk egter hunne meining kon begrypen.

Wanneer nu 't prauwen wat van boord stak, begonnen zy, die voor ons tusschen beide de schepen lagen, zoo driftig daar op aan te scheppen, dat zy ontrent half wegen, wel zoo na *Abel Tasmans* schip, dit prauwtje van de zeehaan met hunne steven op de zyde aandeeden, zoo dat het zelve geweldig overfwalpte, waar op de voorste in de prauw dezer schelmen den quartiermeester, *Cornelis Joppen*, met een lange stompe pick zoo fel verscheide maalen in den nek stiet, dat hy over boord vallen moest, gelyk daar op de andere van

zyne

Linea Æquinoctialis

Tropicus Capricorni

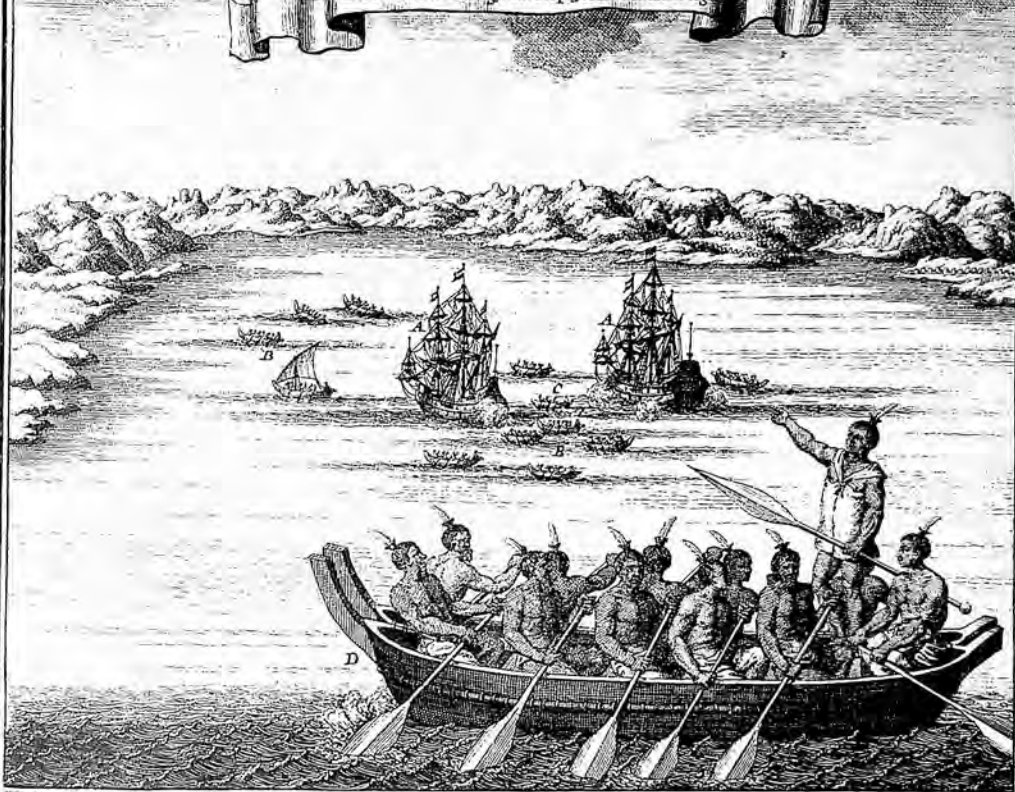
NOVA HOLLANDIA

KAART
der Reyse van
ABEL TASMAN
volgens syn eygen opstel.
J. van BRAAM et G. onder de LINDEN
Excud. Cum Privil.

N° 6. F.

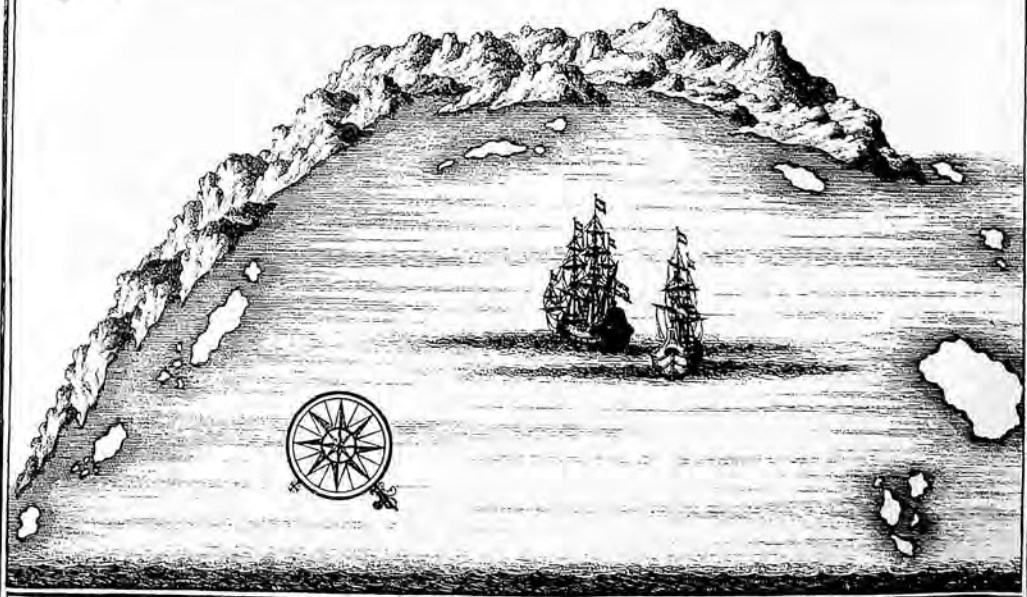
DE MOORDENAARS BAAY

Vertoont zich aldus, als gy daer in op 15 vadem ten anker legt

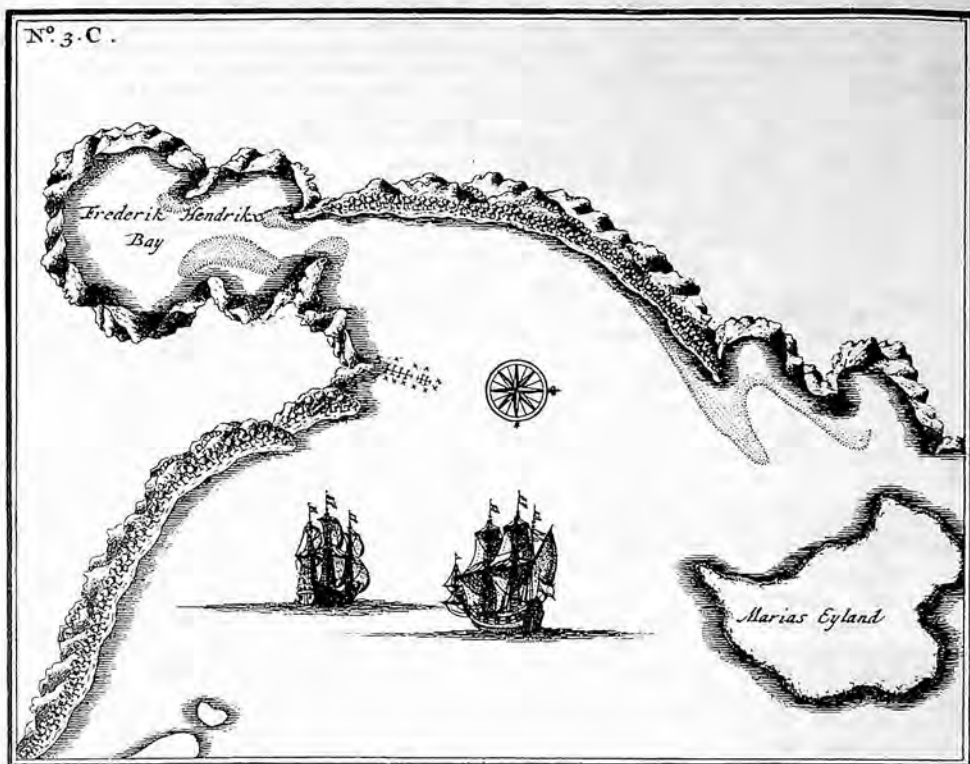
A. Onze Scheepen. B. De Praeuwen die om ons boort quamen.
 C. Zeehaens Pracutien dat naer ons boort quam Scheppen, en van de inwoonders
 des Lands vernaeftert wiert, doch door ons schieten wederom verlaeten.
 D. De vertooning van hunne Praeuwen, en het tatzoen van't Volk.

N° 7. G.

Aldus vertoont zich Abel Tasmons Baay, als ghy'er aldus in ten Anker legt
 op 33 Vadem.

F. Vermeer, fecit. 1770.

zyne makkers met korte dikke houten (by ons in 't eerst voor swaare stompe parangs aangezien) en met hunne pang-gajen mede aanvielen, en 't prauken overweldigden, in welken aanval drie mannen van 't volk van de zeehaan dood bleven, en een vierde doodelyk gequetst was.

De quartiermeester, en 2 andere swommen na ons (te weten *Abel Tasmans*) boord, en wy zonden hen onze chaloep tegen, daar zy nog levendig inquamen, en daar op lieten die moordenaars het prauken, tot een groot geluk voor ons, dryven.

Zy hadden een van de dooden in hun prauw gehaalt, en de andere verdronken, weshalven wy sterk met musquetten en geschut op hen, doch zonder te treffen, schoten.

Ondertusschen ging *Ide Tjerkfsz Holman*, *Tasmans* schipper, met een welgemande en gewaapende chaloep na 't prauwtje van de zeehaan, waar mede hy terkont na boord keerde; vindende een dooden, en een doodelyk gequetste daar in.

Wy vertoonen een van die Moordenaars-vaartuigen, met die moordenaars, hier zeer fraai, No. 6. F. Gelyk ook 't land, zoo als zich dat vertoonde, N. 7. G.

Hierom noemde *Tasman* dit de Moordenaars-baai, verzeilende van hier, alzoohy hier verder niets goeds te gemoet zag.

De moordenaars-baai.

Zoo als zy nu van daar zeilden, quamen nog 22 vaartuigen van land op hen aan, waar op zy eenige reizen, doch te vergeefs, schoten; doch die van de zeehaan troffen 'er een, met een wit vaantje in de hand, dat hy ter neerstorte, waar op zy alle gefwind na land keerden, van de welke 'er 2 zeilen van fatsoen als van een Tinggang hadden. Zy waren daar op 40 graaden 50 min. ten anker geweest.

Hier van daan ging hy weer O. N. O. aan, daar hy rondom ook land vond, dat zeer goed en vrugtbaar, doch veel onweer, en W. winden onderworpen, scheen, zoo dat hy veel moeite had, om van daar te geraken.

Den 26ten dito ging hy weer N., en wel zoo Westelyk, aan, komende den 4^{den} Januarii 1643. op de Z. breedte van 34 graaden 35 min., en op de lengte van 191 graaden 9 min., alwaar zy by de N. W. hoek van dit land quamen, vernemende een zeer grooten stroom, die hen om de W. zettede, en zeer hoile deiningen uit den N. O., waar uit hy gifte, dat 'er een groote zee in 't N. O. zyn moest, en dat hy hier ook een doorgang vinden zou.

Hy zag daar ook een eiland, dat hy *Drie Koningen* eiland noemde (op 34 graaden 25 min. breedte, en 190 graaden 40 min. lengte gelegen) waar na toe zyn volk

Lange
mensch
gezien.

volk ging, om zich te ververschen, daar zy ook versch water gevonden hadden, en zo of 35 menschen van een ongemene lengte, voor zoo verre zy, nog een goed stuk weegs 'er af zynde, zien konden, vernamen, die, met stokken en knodzen gewaapend, hen met grove en luide stemmen, zonder dat zy hen verstaan konden, toeriepen, behalven dat zy, een snellen voortgang maakende, met geweldige groote stappen, na hen toequamen. Wy vertoonen dit land N. 8. H. en No. 9. I. zoo als zich dat uiterlyk opdoet.

In 't omroejen van dit eiland zagen zy eenige menschen, en ook een grooten man met een lange stok en pick, na 't geleck, ook zagen zy zeer weinig of geen bebouwt land, dan alleen by een versche rivier, daar de onze meinden water te haalen, doch konden 'er niet ontrent komen; ook vertoonden zich daar over al vierkante perken, van groen en vernaa-kelyk land, even eens als in ons vaderland, zonder dat zy de groente bekennen konden, ook zagen zy daar 2 prauwen op 't land gehaalt.

Tasman nam daar op het besluit van met een Oosterkoers tot de lengte van 220 graaden, en dan Noordwaarts tot de Z. breedte van 17 graaden te loopen, en dan weer W. aan de Kokos en Hoornsche eilanden (by *Willem Schouten* gevonden) aan te doen, om daar te ververschen.

Den 6^{den} dito 's middags zagen zy in 't Z. ontrent 3 mylen van hen dit eiland.

Den 8^{den} Januarii quam hy op de Z. breedte van 32 graaden 25 min., en de lengte van 192 graaden 20 min., vernemende dat men de N. O. miswyzing van 9 graaden hier, en swaare deiningen uit den Z. O. hadde, zoo dat uit die streek geen land te vermoeden was. Ook was dit een vaarwater waar op men zeer gemakkelyk van Batavia na Chili, alzo 'er niets in den weg was, zeilen kon.

Den 19^{den} dito zag hy op 22 graaden 35 min., en op de lengte van 204 graaden, 15 min. (by de N. O. miswyzing van 7 graaden 30 min.) een eiland, 2 of 3 mylen in 't rond beslaande, 't geen hoog, steil en bar was, het welk hy 't hoog Pylstaarts eiland, om de menigte van pylstaarten, die hy hier zag, noemde. Wy vertoonen 't zelve, zoo als 't zich opdoet N. 10. K. Hy zegt daar wel wat nader by te komen; doch 't wiert hem door de Z. O. en Z. Z. O. winden belet; daags 'er aan zag hy nog 2 andere eilanden, en quam den 21^{den} dito aan het Noordelykft, dat op 21 graaden 20 min., en op de lengte van 205 graaden 29 min. lag, daar hy 7 graaden 15 min. N. O. miswyzing had. Dit was niet hoog. Hy noemde 't eene Amsterdam, en 't ander Middelburg. Wy vertoonen die beide zoo

De eilan-
den Am-
sterdam
en Mid-
delburg.

als zy zich van verre opdoen, No. 11. L. Hy vont op 't eerste verkens, hoonders, en veelerlei fruiten, die de inwoonders, die zeer vriendelyk waren, hem toebagten. Deze vielen wat diefagtig; doch scheenen anders geen quaad in den zin te hebben, ook waren zy van geen geweer voorzien.

Deze 2 eilanden leggen N. O. en Z. W. van malkanderen, en was het Z. Oostelykfte wel het hoogste, en 't Noordelykfte het laagste, even als Holland. Kregen 's middags een prauw met 3 naakte bruine mannen aan boord, die wat langer dan gemene lieden waren, van welke 'er een kort gefchooren, en twee lang hair, en een klein kleeidje voor hun schamelheid hadden.

Hunne prauw was smal, agter en voor een groot stuk weegs overdekt, en hunne panggaajen van een gemene lengte; doch 't blad, daar zy mede schepten, in 't midden breed.

Wy toonden en wierpen hen over boord een stuk lywaat toe, waar na een van hen, die zeer lang onder bleef, dook, doch hy quam daar na met het zelve weer boven, en lei dit, ten teeken van dankbaarheid, na dat hy in de prauw gekomen was, verscheide maalen boven op zyn hoofd.

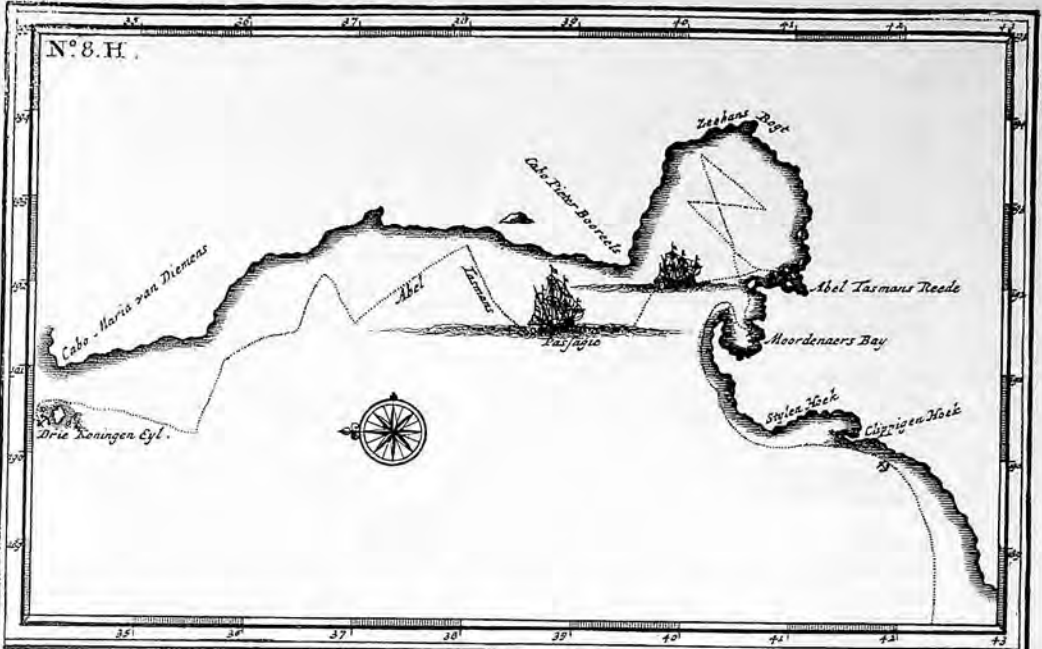
Naderhand, alzo zy met hun prauw nader aan ons boord quamen, wierp men hen een hout met 2 groote spykers daar op gebonden, en men reikte hen een Chinees spiegelken toe, en ook een keten Chineesche kraalen, die zy met een lange stok na zich haalden, waar aan zy, tot vergelding, eenige van hunne vischhoecken, van een soort van paarlemoer schelpen gemaakt, met een lyntje vastbonden.

Eenige van hen leiden deze kraalen, spiegel, en keten, op hun hoofd, en de middelste bond de spykers om zyn hals.

Ook reikten zy hen nog een ander spiegelke toe, waar in zy zien konden (alzo 't eerste door een schuifje bedekt was) dat zy al mede op hun hoofd leiden.

Zy toonden hen ook een klappus, en een hoen, en vraagden hen met woorden uit hun medegenomen vocabulaar na water, verkens, enz. doch konden malkanderen niet verstaan; maar zy wezen de onzen al na land, waar op zy weer daar na toe, als of zy iets haalen wilden, schepten.

's Namiddags zag men veel menschen langs strand loopen, zommige met witte vaankens, dat de onzen voor vredeteekens namen, die ook de witte vlag van agteren lieten waajen, daar op quamen 4 kloeke mannen met een prauken aan boord, welker lichaam van de middel tot de dyen swart gefchildert, gelyk hun hals

STAETEN LANDT *Bezylt en Ontdekt met de Scheepen Heemskerk en de Zeehaen onder het Commande van den E. ABEL TASMAN. in den Iaare 1642. Den 13 December.*

Aldus vertoont zich het Drie Koningen Eyland, als gy het aen de Noort West Zyde op 40. Vademen van uw heeft.

hals met bladeren behangen was. Zy bragten een wit vlaggetje en een kleed van balfen van boomen mede, welk vlaggetje zy op de plegt van onze boot stelden.

Hunne prauw was aan de eene vlerk met schelpen 'en zeehoornkens verfiert, waarom zy dit voor een prauw van den koning of overfte des lands namen, om welke reden zy hen een Chinee's spiegel-tje, een mes, een dongri, en eenige fpykers vereerden.

Zy dronken hen een glas wyn, tot hunne gerustheid, voor, en gaven hen toen een roemer wyn, welke zy uitgoten, en namen die mede na land.

Kort daar na quamen zeer veel prauwen, zommige van welke 10 of 12 klappus medebragten, die de onzen tegen fpykers ruilden, ook fwommen zommigen met klappus na de fchepen.

Naderhand quam een oud man, dien de andere eerden, aan boord, die de onzen grooten eerbied, met 't buigen van zyn hoofd tot zyn voeten, gelyk de onze hem weer eerbied betoonden, en verfcheide fnuifteryen aan hem fchonken.

Eenigen van hen gaven hier in 't weggaan preuven van hun dievery, en tegen den avond quamen wel 20 prauwen ontrent *Tasmans* fchip, maakten eerst een groot geroep van *wor, wor, wor*, en bragten toen een verken, eenige klappus en oebi's, aan boord, waar voor men hen een fchaffschotel, en eenig koperdraad vereerde; ruilende naderhand nog eenige klappus, pifang, oebis, een verken, enz. voor fpykers en kraalen.

Wanneer 't nu donker wiert vertrokken zy alle weder, uitgenomen een, die aan ons boord bleef flaapen.

Den 22^{den} dito quamen weder veel mannen en vrouwen, jonge en oude, met allerlei ververfching van dat land, aan boord. De oudfte dezer vrouwen was de pink der beider handen afgehouden; doch dit zag men aan geen der jonge vrouwlieden, zonder dat de onzen de reden hier van konden uitvinden.

Op dezen zelven dag quam die voorige oude man weer met een gefchenk aan boord, dien zy weer met een zattyn kleed, een hoed, en een hemd befchonken; 's middags quamen 'er 32 kleine prauwen, en een groote met een zeil (even als 't geen men in *Jacob le Maire's* journaal ziet) by hen, en van dezelve ook eenige mannen en vrouwen aan boord, met hunne vrugten, ook eenige onbekende wortelen, en een balfen-kleedje.

Tasman vereerde aan den opperften van 18 kloeke mannen, en hunne vrouwen een broek en hemd, waar mede hy zeer, na dat hy die aangedaan had, verfiert was.

Onder deze lieden was een groot lyvig

man met eenen St. Thomas arm, en een vrouwmensch, die natuurlyk een weinig baards had.

Wy deden voor hen eens luftig op de trompet blazen, en op de viool fpielen, waar over zy zich zeer verwonderden.

Daar op zond *Tasman* zyn boot, en die van de zeehaan, met eenige watervaten, om te zien of daar aan land water, alzoo die oude het hen met wyzen verzekert had, te krygen zou zyn.

Met yder boot ging een ftuurman, en fchipper *Ide Tjerkzoon Holman*, en de koopman *Gilfemans* togen met de chaloepe mede na land, en was al ons volk wel van geweert, fchoon dit in opzigt van den goeden aard dezer menschen onnoodig fcheen, voorzien.

Na dat zy nu een ftuk weegs verre na de N. O. zyde van dit land geroeit waren, quamen zy eindelyk by drie kleine waterputjens, waar uit men 't water met klappusdoppen fcheppen moest, behalven dat het ook in zich zelven niet dogt.

Daar na bragten zy ons volk verder landewaart in, op een fraaje vermaakelyke plaats, daar zy hen op een fierlyke baileoe, en op zeer nette fyne matjens neezetteden, hen toen met 2 klappusdooren, een voor hun overften, en een voor onzen fchipper, enz. onthaalende. Hier op keerde ons volk tegen den avond met een verken, en met berigt, dat hier geen water te bekomen was, weder; doch ruilden dien dag nog wel 40 verken, 70 hoenderen, en verfcheide vrugten, voor zeer weinig fpykers, zeildoek, enz.

Deze lieden weten van geen tabak rooken, en hunne vrouwen gaan van de middel tot de knyen met matten van bladen van boomen gedekt, zyn voor de reft naakt, en korter van hair dan de mannen. Deze laatfte hebben een baard, wel 3 of 4 vingeren breed, doch aan de kin boven den mond redelyk gekort, houdende hunne knevels ontrent 2 ftroobreed lang. Men zag by hen ook geen geweert, weshalven men te minder voor ongemak vreesde.

Daags 'er aan wierden de onzen, weer aan land gekomen om putten te delven, vry beter van hen met vifch, zoete melk, enz. onthaalt, en in allen deelen vriendelyk bejegend.

Ook vraagden zy aan de onzen, waar zy van daan quamen, en waar zy na toe wilden; waar op die zeiden, dat zy reeds over de 100 dagen in zee geweest waren, daar zy zich zeer over verwonderden, weshalven klaar blykt, dat zy malkanderen (waarfchynelykft door Maleifche of andere tolken) wel verftaan hebben.

Zy ruilden hier nog veel verken, hoenderen, enz. doch geraakten 's namiddags,

door de steile grond, en door den passaat-wind, van hunne ankers in zee, doch 's nachts weer behoorlyk ten anker.

Om nu nog netter denkbeeld van dit eiland Amsterdam, en 't verdre daar ontrent aanmerkelyk, te hebben, vertoonen wy het nog nader in 2 prentverbeeldingen No. 12. M. 1. No. 12. M. 2. alles met een alphabeth, zoo als men hier vervolgen ziet, aangewezen.

- A. Onze schepen op van Diemens reede ten anker.
- B. Kleine prauwen van den koning dezès lands
- C. Een zeilvaartuig van 2 prauwen nevens den anderen met een zolder overdekt.
- D. Een vischprauw.
- E. Hoe zy met klappus, enz. aan boord swommen.
- F. De hoek, daar de koning woont.
- G. De plaats, daar onze boots lagen om water te haalen.
- H. De plaats, daar zy ons volk te gemoet quamen met vredevaankens.
- I. De plaats, daar ons volk met geweer de wagt hield.
- K. Des konings baileoe, in een pagger, daar hy de onze onthaalt.
- L. De waschplaats van den koning, en zynen adel.
- M. Hunne vaartuigen, ten anker liggende.
- N. De manier van zitten en staan, als ook de kleeding dezèr natie.
- O. De baai, daar de koning woont, en daar zyn vaartuig legt, die Tasman na de gemalin van de Heer van Diemen, Maria's baai noemde.

De fraaje teekening van deze eilanden verdient zeer wel, nevens de andere daar by verbeelde zaaken, dat wy die mede inlassen. Daar zy ten anker gelegen hadden, deden zich nog 2 hooge doch kleine eilandkens 1 of 1½ myl in 't rond, 7 of 8 mylen van hen in 't N. ten W. op, en zagen toen nog een tamelyk groot laag eiland in 't O. N. O., en in 't O. nog 3 andere zeer kleine, en in 't Z. O. nog 2, alle zeer laag.

Hier was geen harde stroom, en de ebbe liep 'er om de N. O., en de vloed om de Z. W., en 't vloeide hier 7 of 8 voeten op en neder, zynde het by een Z. Westèr Maan hier hoog water. De wind liep geduurig Z. O., en Z. Z. O., waar door 't jagt Heemskerk, zonder water in te kunnen nemen, van dit eiland afraakte.

Den 25ten dito quam hy op de Z. breedte van 20 graaden 15 min., en de lengte van 206 graaden 19 min., had een miswyzing van 6 graaden 20 min.; ook zag hy hier verscheide kleine eilandkens, Uiterdam en Namokoki, die wy No. 13. N. vertoonen; en quam by 't eiland Rotterdam, in de kaarten bekent, alwaar hy (als bevoorens) een vriendelyk, doch zeer diefstagig volk vond, vernemende

aan 't eiland veel kalappusboomen, en net-gelegde tuinen, die zeer ordentelyk beplant, en van allerlei aardvrugten voorzien waren, zynde de meeste fruitboomen lynregt als in wandelwegen verdeelt, zeer vermaakelyk om door te gaan. Vonden hier ook een groot verch binnenwater, wel ¼ myl in 't rond, en wel 1½ vadem boven het zout water staande.

Men kan niet, dan by hoog water, hier aan land komen, alzoo 't zelve 8 voeten op en neder loopt.

In dit voornoemde verch water waren veel wilde endvogels, die voor de menschen niet schuw waren.

Deze inwoonders bragten verscheide klappus, en kalbassen met verch water, nevens andere vrugten, verkens, doch weinige der laatste, aan boord.

Van hunne prauwen waren ook zomigen van zeiltuig voorzien.

Hunne kleeding, fatsoen, en manieren, verschilden niet van die van 't voorig eiland; doch de mans hadden doorgaans zulken lang en dik hair niet, als de andere. Ook waren de vrouwen immers zoo kloek van gestalte en leden als de mannen.

Aan dit eiland, by de inlanders Annamokka genaamt, hebben de onzen den naam van Rotterdam gegeven.

Wy vertoonen dit, nevens de verdere eilanden, 'er ontrent gelegen, en de inwoonders der zelve, in de platen No. 13. N. en No. 14. O. zeer net volgens dit alphabeth afgebeeld.

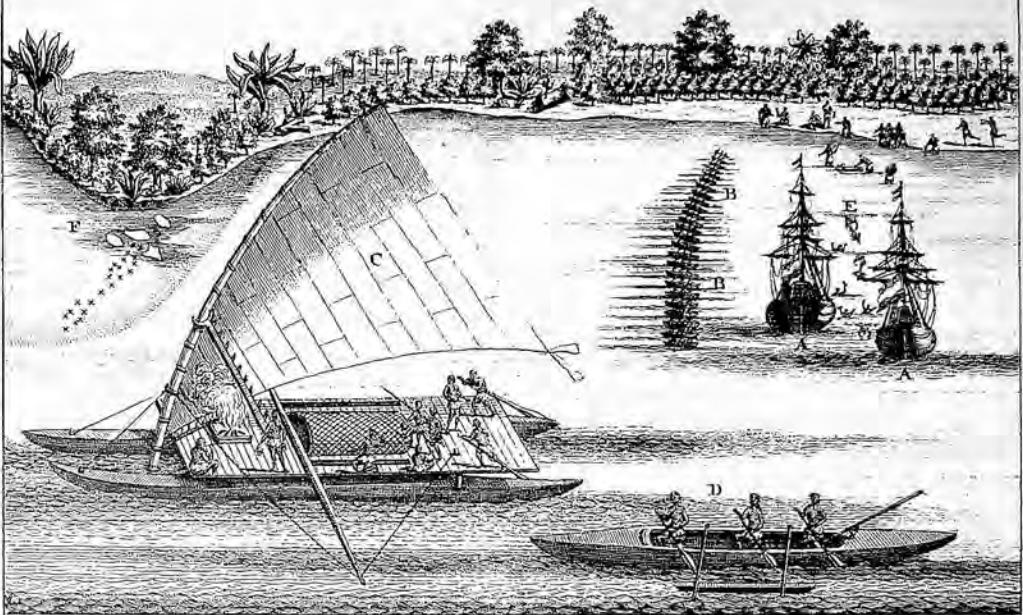
- A. Onze schepen, voor dit Annamokka liggende.
- B. Een zandbaai, van waar zy met hunne prauwen na boord voeren.
- C. De baai, daar de onze waterhaalden.
- D. 't Verch binnenwater, digt ontrent de Zee, aan de N. zyde des eilands.
- E. Hun zeilvaartuig van een prauw, van de andere eilanden met vrugten komende.
- F. De plaats, daar onze boots lagen om water te haalen.
- G. De inwoonders van dit eiland, zoo als die by de onzen quamen, in hun wezen, kleeding, en fatsoen vertoont.

Den 26ten dito haalden zy nog 2 boots water voor yder schip, en verruilden nog veel ververfching van vrugten, enz. ook ontdekten zy naderhand, dat dit volk mede op hun goed te steelen, als 't maar gelegenheid had, zeer gezet was.

Na dat zy zich nu hier overvloedig van water en andere ververfching voorzien, en een nieuw besluit, om voor alles wel te zorgen en te waaken, genomen hadden, gingen eenige van onze voornaamste aan land, om van den koning afscheid te nemen; by welke gelegenheid zy die nette beplantingen zagen.

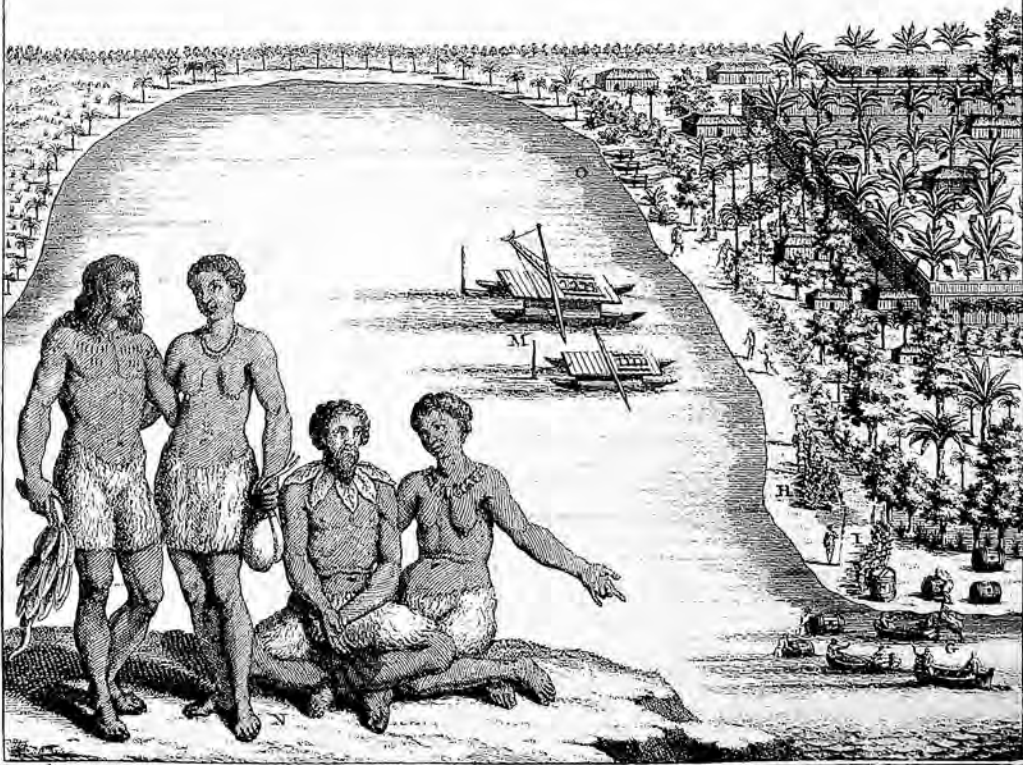
Dit alles verrigt zynde, hebben zy den 1ten Februarii 's jaars 1643. de ankers ge-

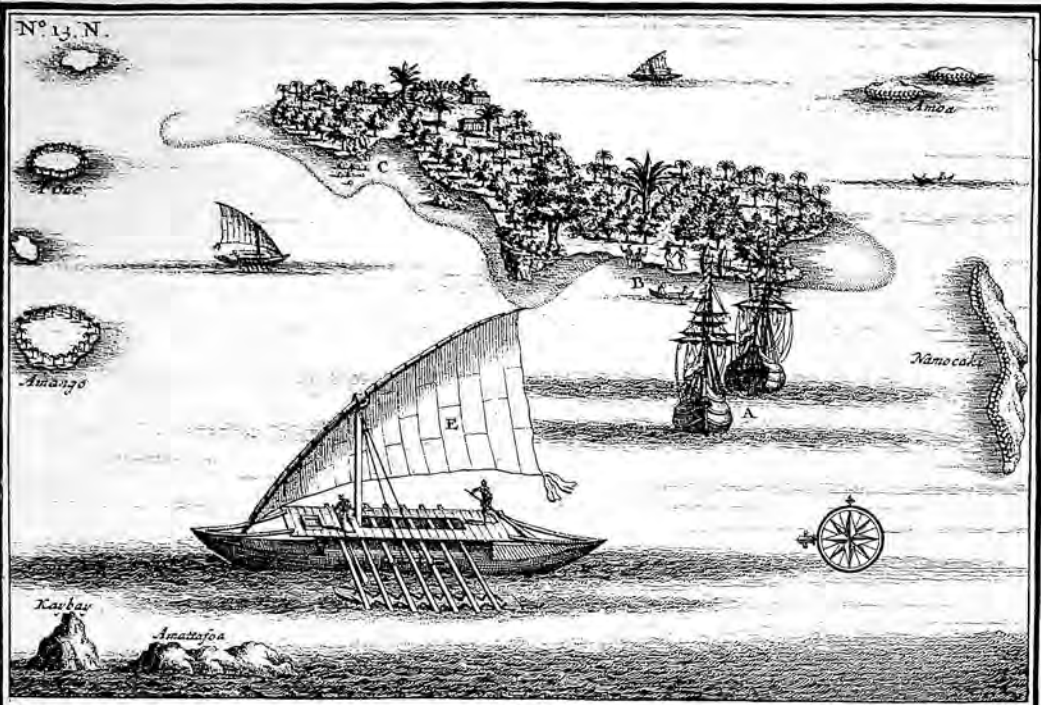
N° 12. M. 1.

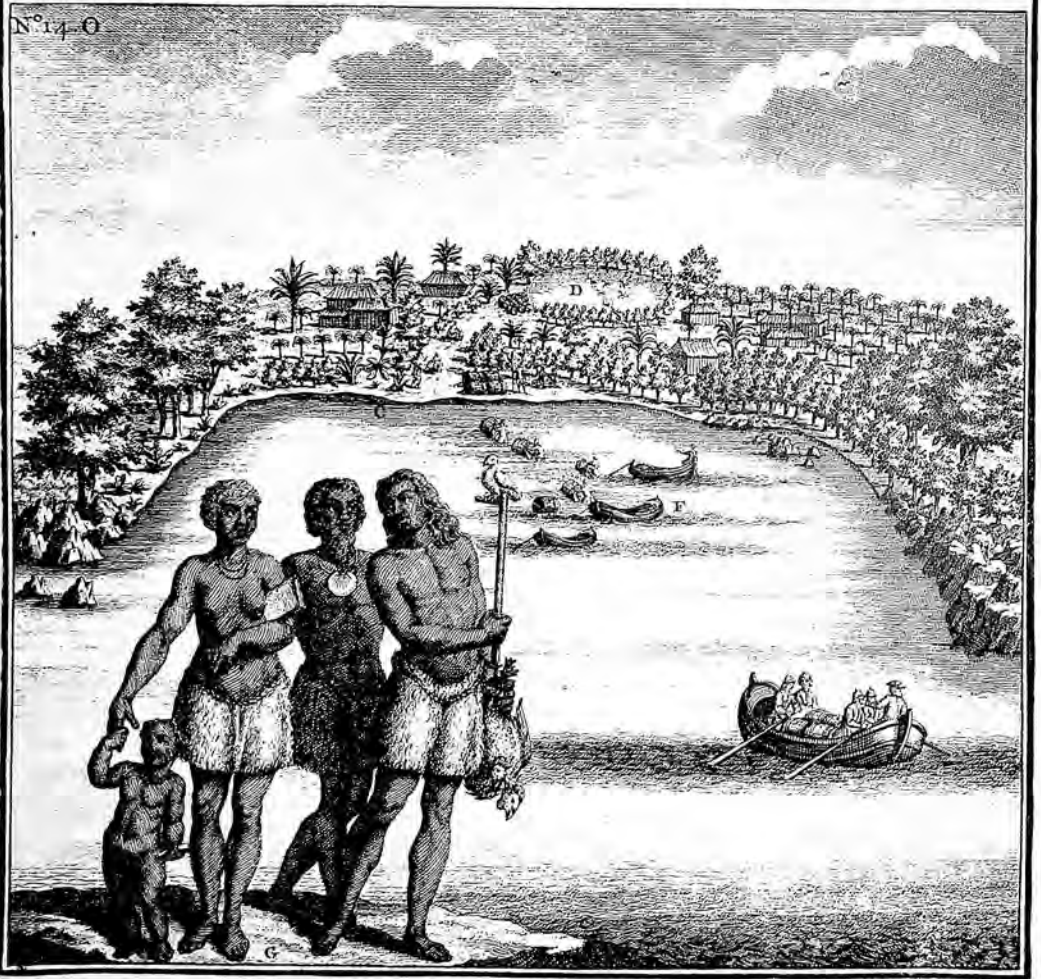
T EYLANT AMSTERDAM.

N° 13 M. 2.

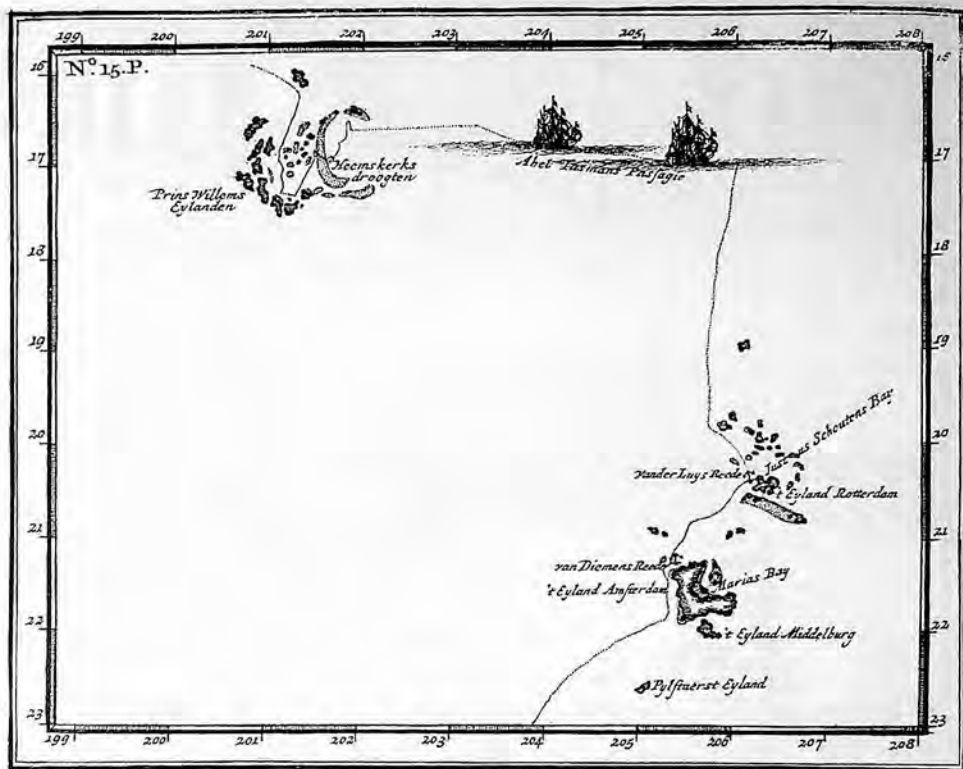

ANAMOCKA By ons genaemt 'T EYLANDT ROTTERDAM.

J. G. de Witt sculp.

gelegt, en zyn van daar Noordelyker overgelopen; en zagen nog eenige eilanden, die in de kaart bekend zyn, zynde van voornemen, om nu vooreerst tot de 17 graaden Z. breedte toe, N., en dan vorder W. aan te gaan, om de Verraders en Hoornsche eilanden niet voorby te vaaren, waar op zy dan met een Z. O., en O. Z. O. koelte doorzeilden.

Prins Willem's Eilanden, en Heemskerks-droogten.

Hy ontmoette den 6^{den} dito, op de breedte van 17 graaden 19 min, en op de lengte van 201 graaden, en 35 min., wel 18 of 20 eilanden, die vol klippen, reeven, en droogten waren, en die in de kaart met den naam van Prins Willems-eilanden, en van Heemskerks-droogten, bekend zyn. Wy vertoonen de zelve No. 15. P.

Twee dagen 'er aan had hy op de 15 graaden 29 min. breedte, en 199 graaden 31 min. lengte, veel regen en harde wind uit den N. O. en N. N. O. met dyzig en donker weder, weshalven hy besloot om N. en N. O. tot de 5 of 6 graaden aan te gaan, en om dan W. aan tot Nova Guinea te loopen.

Den 2^{den} Maart was hy op 9 graaden 11 min. breedte, en 192 graaden 46 min. lengte, daar 10 graaden N. O. miswyzing, en den 14^{den} dito op de breedte van 10 graaden 12 min., en op de lengte van 186 graaden 14 min., net van 8 graaden 45 min. was, zonder dat hy in

12 etmaalen hoogte hadden konnen krygen, alzoo 't zeer donker, mottig, en regenagtig weder was.

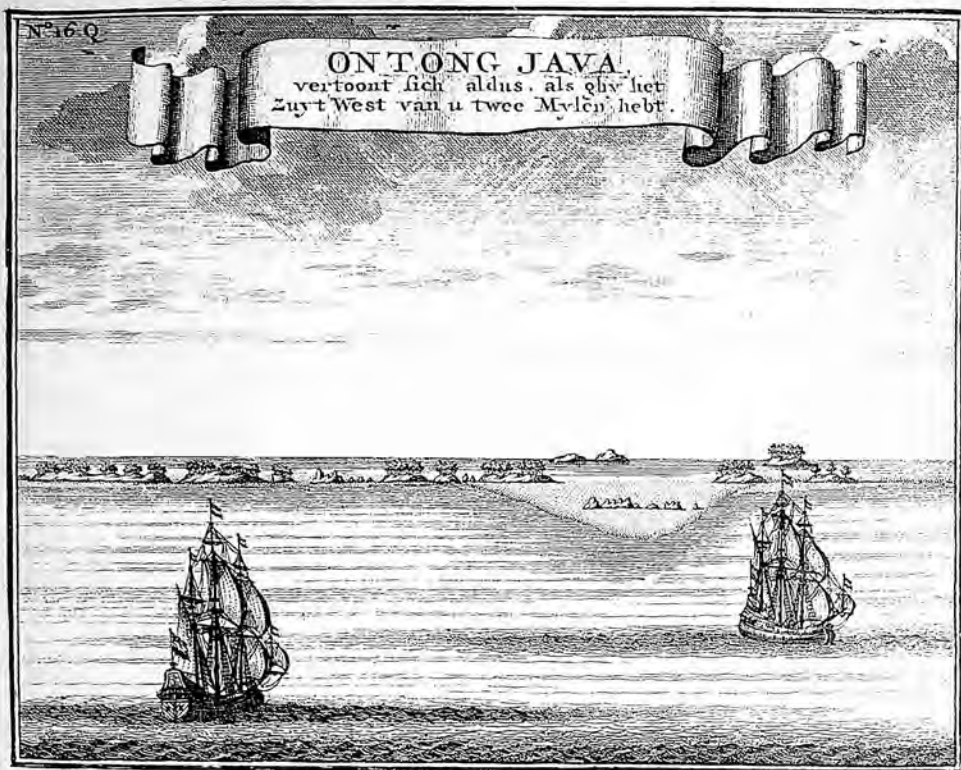
Den 22^{den} zag hy op 5 graaden 2 min. en op de lengte van 178 graaden 32 min., by een O. passaat, land 4 mylen W. van zich, alwaar zich wel 20 kleine eilanden opdeden, die door le Maire in de kaart gelegt, met den naam van Ontong Java bekend zyn, en die ontrent 90 mylen van Nova Guinea leggen. Wy vertoonen de zelve in de plaat No. 16. Q.

Ontong Java.

Drie dagen 'er na quam hy by de eilanden van Marken, die wel 14 of 15 in getal, en welker by na ganfch naakte inwoonders (dan dat hun schamelheid en Menfchen, mede swart hier, enz. van hair, dat ook opgebonden is, zyn, en van de booswigten in de moordenaarsbaai niet verschillen. Wy vertoonen die eilanden No. 17. R.

De Eilanden van Marken, inwoonders (dan dat hun schamelheid en Menfchen, mede swart hier, enz.

Her hair dezer inwoonders is kort gefchoren, en even zoo, als dat der booswigten in de moordenaarsbaai, opgebonden. Een van hen had 2 veeren regt boven op zyn hoofdkruin, als of 't hoornen waren, steeken, andere hadden ringen door de neus. Hunne prauw was met een vlerk, ging fcherp toe; doch was niet net gemaakt. Ook voerden zy pyl en boog, en zy maakten van onze kraalen en fpykers weinig werk.

De onzen waaren hier in groote vreeze voor een rif, daar zy nog zeer gelukkig door een Z. wind afraakten.

Den 26ten dito hadden op de hoogte van 4 graaden 33 min. Z. breedte en 174 graaden 30 min. lengte, een harde stroom, en miswyzing 9 graaden 30 min. Noord-ooffering.

Den 29ten dito quam hy by de groene eilanden, welke wy No. 18. S. vertoonen. Den 30ten zagen zy St. Jans eiland (zoo als wy dat No. 19. T. afbeelden) en den 1ten April by Nova Guinea, dat wy hier No. 20. V. in prent geven, zoo als zich dit aan den hoek, Cabo St. Maria by de Spanjaards genaamt, opdoet, en die op 4 graaden 30 min. breedte, en op de lengte van 171 graaden 2 min. legt, alwaar hy langs de wal N. W. henen tot Antoni Caans-eiland, als mede voorby Gerrit de Nys, of Gardenys en Visschers-eilanden, enz. tot aan den uitstekenden Struishoek liep, merkende dat daar 't land na 't Z. en Z. O. uitfchoot. Wy vertoonen ook deze eilanden No. 21. W. De inwoonders waren naakt, en zeer swart, en hadden een wit been onder de neus, een halve vinger dik.

De Struis-
hoek.

Den 12^{den} dito kreeg hy op 3 graaden 45 min. breedte, en op de lengte van 167 graaden (by N. O. miswyzing van 10 graaden) een swaare aardbeving by nacht,

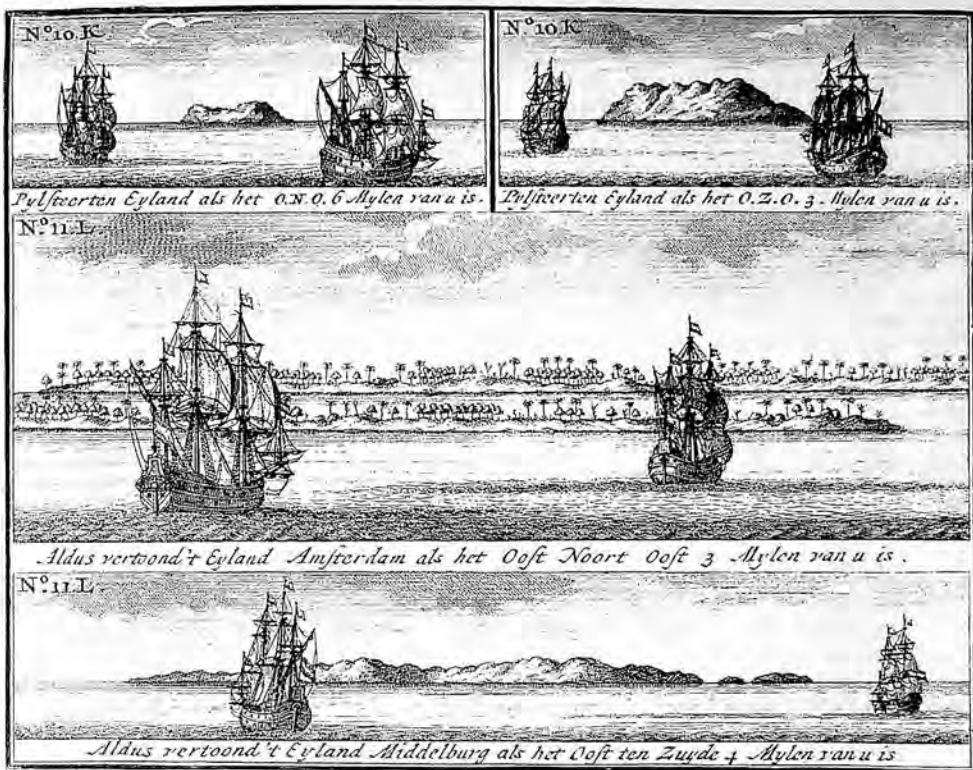
zoo dat al 't volk uit zynen slaap zeer verbaast na boven quam, niet beter wetende, of 't schip fiet op een klip; doch vonden geen grond met het dieplood. De zelve duurde nog al eenigen tyd; doch zy was noit zoo sterk, als op dien dag, zynde nu tot binnen den Struishoek reets gekomen, waar op hy verder na de bogt der Goede Hoopse stevende.

Den 14^{den} dito zag hy op 5 graaden 27 min. breedte, op de lengte van 166 graaden 57 min. (by N. O. miswyzing van 9 graaden 15 min.) het land van 't O. en N. O., en zoo verder na 't Z. tot het Z. Z. W., meenende hier eenen doorgang te vinden, doch bevonden dit vast land tot in 't W. toe te zyn, en liep derhalven W. aan langs deze kust.

Wy vertoonen deze bogt, en dit verder land van Nova Guinea, met des zelfs volkeren, No. 22. X. Eenigen van dit volk quamen ook aan boord, doch waren slegte ongewapende lieden.

Den 20ten quam hy aan 't Brandend ei-
land (dat hy op 5 graaden 4 min. breedte, op de lengte van 164 graaden en 27 min., by N. O. miswyzing van 8 graaden en 30 min. bevond te leggen) en vernam uit dat gebergte ook een grooten brand. Wy vertoonen dit No. 23. Y. zynde den Vulcanus van *Willens Schouten*, in zyn dagregifter aangehaalt.

Het
Brandend
Eiland.

Tusschen dit eiland, en de vaste wal, liep hy door, vernemende ook zelf digt aan zee veel vuuren, waar uit hy merkte, dat dit een volkryk eiland was.

Langs Nova Guinea had hy veel stilte, zag daags 'er aan den hoogen brandenden Berg, en liep W. N. W. langs de wal henen.

't Eiland Jamma.

Den 27sten dito quam hy by Jamma, een eiland op 2 graaden 10 min. breedte, en op de lengte van 156 graaden 47 min., (welkers kust wy No. 24. Z. nevens eenige eilanden vertoonen) gelyk wy 't eiland Jamma zelf No. 25 Z. Z. verbeelden, dat wat Oostelyker als Moa, legt; alwaar zyn volk veel kalappus, en andere ververfching, bequam.

Hy bevont den inlander hier zeer swart, en byzonder veerdig om zyn volk na te spreken; doch hunne taal zelf zeer swaar, alzoo de letter R. daar al zeer dikwils van hen in gebruikt wiert.

't Eiland Moa.

Daags 'er aan quam hy voor 't eiland Moa, daar hy, door tegenwind, tot den 6^{den} Mey bleef leggen, ruilende ondertusschen wel 6000 kalappus, en wel 100 bossen pieflang. Hoe zich de kust hier vertoont zien wy No. 26. Y. Y. klaar afgeschetst; doch 't eiland Moa zelf ziet men No. 27. X. X. vertoont, gelyk mede des zelfs inwoonders, en die van Jamma mede zeer net na 't leven afgemaakt staan.

Hier viel eenige moeite voor, door dien een inlander yemant van ons volk met een pyl geraakt had; doch als zy zagen, dat *Tasman* met zyn schepen digter na de wal kortte, bragten de inlanders, zeer bevreesd geworden, den schuldigen zelfs by hem aan boord, gevende dien volkomen aan hem over, gelyk zy na dien tyd ook vry beter te spreken waren, mogelyk nog wel indagtig zynde, wat hier 27 jaaren te vooren (of in 't jaar 1626. den 16^{den} Juli) met *Willem Schouten* voorgevallen was, dien zy zeer verraaderlyk aangetaft hadden, en die niet weinig op hen had los gebrand.

Den 12^{den} dito zeilde hy op 0 graaden 54 min. breedte, en op de lengte van 153 graaden 17 min. (by N. O. miswyzing van 6 graaden 30 min.) langs de N. zyde van *Willem Schoutens* eiland, daar zeer rad volk, en welk eiland wel 18 of 19 mylen lang scheen te wezen. Zes praauwen, yder met 20, 24 of 25 man, van groote als een orembaai, quamen om hen te bezien; doch dorsten niet aan boord komen. Tegen den avond kregen zy hier een byzondere stille en hoe langer hoe langzamer rollende zee, zonder dat zy de reden daar van konden uitvinden.

Den 18^{den} dito 0 graaden 26 min. breedte, en op de lengte van 147 graaden 55 min.

H

min.

min. (by N. O. miswyzing van 5 graaden en 30 min.) gekomen zynde, merkte hy, dat hy nu al voor by de kaap de Goede Hoop geraakt was, waar op hy dan aan den W. hoek van Nova Guinea quam, dat hy bevont een gebroken hoek lands te zyn, zonder dat hem verder iet aanmerkenswaardig voorquam; waar na hy zyn streck voorby Ceram, Boero en Boeton, naar Batavia voortzette, daar hy den 15^{den} Juni op de reede quam, hebbende dezen togt in 10 maanden volbragt.

Togt der chaloep Walingen in 't jaar 1663, na Nova Guinea.

In 't jaar 1663, den 5^{den} April heeft men met de chaloepen Walingen en de Garneel van Banda een togt na Nova Guinea gedaan.

Zy quamen den 7^{den} dito by of ontrent deze wal, zoo dat zy 't land zeer klaar zagen, en den 8sten vernamen zy pas 4 mylen van 't eiland Caras te zyn.

Het Eiland Caras.

Zy vonden hier zeer felle stroomen en N. winden, die hen geduurig na de vaste wal toe sleepten, en quamen den 9^{den} dito 's namiddags by dit eiland, daar zy een groote coracora met inlanders vernamen; doch liepen, na dien nacht daar ontrent geankert te hebben, al verder na Nova Guinea, dat zy met 'er haalt opzeilden, en quamen voor het dorp Roemakay op 2 vadem waters ten anker, latende de witte vredevlag waajen, doch de inlanders aldaar deden geen het allerminste wederbewys, dat geen goed teeken was, waar op den geheimchryver *Vink* den raad belei, om nader te beraadflagen, wat hen zou te doen staan; doch eindelyk verscheen 'er een prauw met een vredevlaggetje, en teeken doende, dat men by hen komen wilde, 't welk gedaan zynde, vetzogten zy (zoo de tolk zeide) ons volk aan land te komen; doch men kon dat niet inwilligen, alzoo dit hen by hunne instructie verboden was; hoewel men eindelyk goedvond den tolk en een matroos aan land te zenden, nevens welke ook *Vink* met twee oppassers ging, krygende van hen de broeder van den Orangkaja tot een ostagier.

Het Dorp Roemakay.

Zy quamen hier meest om slaaven, van welke de inlanders 'er maar 12 of 15 stuks hadden, die zy aan *Vink*, en ons volk verkoopen wilden.

De tolk, met hen sprekende, hoorde dat een van de onderdaanen des konings van Onin daar onlangs geweest was, die zeide, dat zy van dien koning gewagt wierden, om wel 50 slaaven, die hy had, aan de onzen te verkoopen, al 't welk de onzen voor verdigtzelen hielden.

Zy kregen 's middags eenige rieten met ajer poetch, of saguweer, eenige kalappus, en een slaaf tot een schenkagie aan boord, waar voor *Vink* een tegengifchenk dede.

Den 13^{den} zont hy den boekhouder

David Bolkool met den tolk na land, om te zien, of men den slaavenhandel daar zou konnen beginnen. Kort na 't landen der onzen quamen 'er, als in een oogeblik, wel 100 en meer vaartuigen, met kalappus, sagoe mantah, krabben, ge-rookte visch, verkens, en met 2 of 3 slaaven aan boord; doch konden hen de slaaven niet athandlen, alzoo zy 'er te veel voor eifchten. Eindelyk nogtans tot 15 en 13 Ryksdaalders voor 2 slaaven koop maakende, bevonden zy met de eene, alzoo her een lamme meid was, bedrogen te zyn, koopende toen nog een klein verkentje voor 2 Ryksdaalders aan klegden.

Tegen den avond quam hier een prauw van 't dorp Isera met een slaavin by hen, welke zy voor 15 Ryksdaalders aan kleeden kogten.

Men vraagde na meer slaaven, en de Orangkaja dede wel groote beloften; doch alles quam op niet uit, en dit scheenen maar vonden van den koning van Onin te zyn, om hen hier langer op te houden.

Vink hier verder na 't land van Onin, en des zelfs gefteltenis, vernemende, hoorde van den inlander, dat het hoog en bergagtig land wel 10 of 12 mylen van hier gelegen was, en dat daar niet anders, dan groote martavaanen, en gefchilderde potten met beeltenissen, van daan quamen, die zy nog niet tiit de eerste hand, maar van andere volkeren, hooger de rivier op leggende, kregen. Ook spraken zy van een zeer diepe bogt aldaar, en die ook zeer groot in den omtrek was, alwaar zy aan 't einde eenig moerassig land zeiden te zyn, 't welk men pas over geraakt zynde, quam men (na hun zeggen) aan de andere zyde der zee uit, daar zy groote vaartuigen met witte zeilen (als de onze) en blanke menschen 'er op, hoewel maar van verre, gezien hadden; doch dat de inwoonders van dat land zeer wild, en ongemanierd waren, en maar op 't strand en onder den blooten hemel huisvesteden, generende zich enkel met schildpadden te keeren.

Wanneer nu *Vink* zei, dat hy na deze bogt meende te gaan, had dit den inlander geweldig mishaaft, alzoo zy van den roof, die zy daar bequamen, leven moesten, weshalven hy hen beloofde, dat niet te doen.

Daar op liep hy, zyn anker liggende, 't Dorp na 't dorp Isera, daar hy tegen den avond Isera, voor quam, latende daar mede de princeen vrede-vlag, zonder antwoord te krygen, waajen.

Vink ging daar op zelf met een orembaai na land, sprak met hen, verzoekende een gyzelaar, dien zy weigerden te geven.

Ein-

Eindelyk quamen zy zelfs met visch, krabben, garneelen, en met verder koopmanschap van slaaven, aan boord. Het krioelde in dit dorp van menschen, die zich by duizenden, alle moedermaakt, hier in een oogeblik opdeden, zynde meest zeer wel gewapend.

Zy beloofden aan den tolk, *Antoni Mulrum*, in 't korte veel slaaven by de onzen te zullen brengen; maar daar quam al mede niet van. Ook bleek den onzen, dat deze roovers maar uitstel en gelegenheid zогten, om hen aan de wal te krygen, en dan hun slag waar te nemen; want als zy dagten 't anker te ligten, quam hen een prauuw van Roemakay met een vrede-vlaggetje waarschouwen, dat die van Isera voorgenomen hadden alle de onzen, als zy aan land zouden gekomen hebben, gelyk zy *Vink*, en anderen, reets verzogt hadden te doen, eerst zoo lang vast te houden, tot dat zy van al het verdere volk van beide de chaloeven zouden meester geworden zyn, en hen dan alle den hals te breeken; en schoon dat gisteren mislukt was, dagten zy zulks heden uit te voeren, van welken vuilen aanslag die Orangkaja van Roemakay *Vink* waarschouwen liet, verzoekende, dat de onze hem wilden helpen, om dezen nacht Isera af te loopen, waar toe *Vink* niet kon overflaan, alzoo hy merkte dat die twee dorpen wyanden waren, en malkanderen maar alle afbreuk zогten te doen, weshalven ook alles wel kon verzonnen zyn; waarom hy alleen tot antwoord gaf, dat hy hem liet bedanken voor dezen dienst, en nader daar na vernemen, en zich wel wagten zoude.

Daar op vermoonden zich die van Isera met een vredevaan, om de onzen tot hen te lokken, die ook by hen digt voor, maar niet aan de wal quamen; alwaar de tolk het woord doende, men van agter de huizen ettelyke duizenden van menschen, met pyl en boog, hafa-gaajen, enz. gewapent, niet alleen ontdekte; maar de onzen ook ten eersten

taft de
onze aan.

zoodanig gegroot wierden, dat *Vink* zich genoodzaakt vond met geschut vuur op hen te geven, waar uit hem klaar bleek, dat de Orangkaja van Roemakay hem zeer tydig en wel gewaarschouwt had, en dat des Orangkaja's vrouw (die 't uit de mond der scheimen zelfs zeide vritaan te hebben) hem niet misleid had.

De onzen, daar op weder na land gegaan zynde, hebben den vyand, die hen eerst dapper wederstant bood, wakker aange-takt, en op de vlugt gedreven, waar op zy verder geland zynde, dit dorp in brand staken, 't welk door den vyand weder geslecht wiert; waar naar *Vink* een zein dede, dat al ons volk na boord komen zoude; doch de onderfluurman *Abraham*

Jacobsz van der Staf, met nog een dol soldaat, tegen last der onzen den vyand wat gevolgt zynde, zyn met de zelve in zulken hevigt gevegt geraakt, dat die uit de Orembaai genoodzaakt waren hen te hulp te komen, en ook beide de chaloeven zich gedrongen vonden met geschut op hen te schieten. Dit gevegt een uur geduurt hebbende, kreeg men de vyand wel op de vlugt, maar hy keerde wederom, en tastte de onzen zoo dapper aan, dat het fluurman van der Staf, een soldaat, *Cornelis Pieterfz van Rypen*, en nog een schutter, *Daniël vanden Berg* genaamt, het leven kostte.

Daar na quamen de onzen weer aan boord, die dit werk nog wel eens hervatten wilden; doch *Vink* keurde dit af, en vond het beter, om dit dorp, op de aanbieding van zeker quartiermeester, in brand te steeken, gelyk ook 't zelve ten eeriten in koolen gelegd is, waar op hy aanstonts van daar zeilde; doch quam 's nachts wat van haar af ten anker.

Den 20sten liep hy van daar weer langs de N. kufft, die nog al laag verdrinken land was, en zag de overkufft Z. O. van zich, hebbende dat kanaal in 't inkomen de wydte van 10 of 12 mylen, gelyk hy 's namiddags ook 2 rivieren vernam, daar de tolk zeide wel met den koning van Onin, om slaaven te koopen geweest te hebben; waar op *Vink* hier ten anker liep, ziende dat die strekking van 't land hier zich met veele en verscheidene hoeken opdede, behalven dat zy ook aan de Z. kufft zeer vlak land aan de voet van 't hoog land, 't geen dit gelyk was, en waar op zy veel vuuren vernamen, zagen leggen.

Den 20sten dito 't anker lichtende, liep hy met een W. wind, en O. en O. ten Z. koers langs de N. wal, ziende 's avonds aan de overkufft, en voor uit, zeer hoog land, zoo dat hy meinde dit het einde van deze bogt (waar in hy was, en die hier wel zoo wyd als in 't inkomen is) haalt te zullen wezen, alzoo hy nu al 28 mylen daar in vertierd had, weshalven hy daar weer ten anker quam.

Den 21sten 't anker weer lichtende, en langs de N. wal al O. en O. ten Z. aanzeilende, zag men met zons opgang over al zeer hoog land; voor zommige van welke gebergten ook lage voorlanden waren, en zich eenige eilanden opdeden; doch hy vervolgte zyn koers al langs de N. kufft, om te zien, of hier of daar niet een doortogt was.

's Namiddags ten 4 uuren quam hy aan 't einde van die bogt, daar doorgaans laag land voor lag, meest in gebroekene eilanden bestaande, ten anker; doch alzoo hy geen opening vernam, ligtte hy 's avonds 't anker, met befluit, om langs de O. kufft te zeilen. Hy vond hier won-

derlyke froomen, en zag hier nu en dan 't water 1½ vadem op en neder loopen, 't geen ongetwyffelt door veel rivieren, die hier leggen, veroorzaakt wiert. Hy had op deze dag ontrent de chalopen ook twee groote hoozen gehad, die veel water optrokken, en waar op veel regen volgde, komende 's nachts, uit vreeze van ongemak, weer ten anker.

De lengte dezer bogt was ten minste, van Roemakay af, 40 mylen, en om die in de kaart te leggen, zou men die wel op 45 mogen stellen.

Den 22ten dito weer onder zeil gegaan zynde, om na een goede baai te zoeken, ontmoette hy niet, dan gebroekene eilanden, zoo dat hy wederom moest keeren, zonder eenige opening te zien, waarom hy weer na de N. kufft liep, alwaar hy den 24ten dito by 't einde dezer eilanden quam, die haar van de N. tot de Z. kufft uitstrekten, weshalven hy zyn koers daar boven Z. Z. W. aanstelde, om aan de Z. kufft, alwaar hy aan de lage landen rook zag opgaan, te komen, daar hy ook na toeliep, en 's avonds ten 7 uren ten anker quam, ziende daar geen dorp, maar wel eenige swarten, die op 't strand vuur maakten, waar op *Vink* volk na land zond; doch die zagen daar geen swarten, berigtende alleen, dat zy dit land zeer schoon en vlak bevonden hadden, zoo dat 'er wel 1000 koejen zouden hebben kunnen weiden.

Hy zond, op 't zien van eenige swarten, weer volk na de wal, die nu 5 inlanders hadden gesproken, die hen nauwlyks te spraak gestaan, en by na zulk een taal, als die van Roemakay, hadden.

Deze hadden hem verzogt in haar dorp aan land te komen, om hen slaaven af te handelen, 't welk zy ondernomen hebbende, hadden zy niet weinig op ons volk met pyl en boog geschoten, zoo dat zy de vlugt moesten nemen.

Daar op vond *Vink* goed 't anker te ligten, en verder zyn geluk onder de hooge Z. kufft te zoeken, daar hy 's nachts ook ten anker quam.

Den 26ten van daar zeilende, quam hy by eenige eilanden in een zandbaai ten anker; daar hy wel brandhout, doch geen water, vond.

Onder de wal, daar hy den 27ten na toe laveerde, vond hy wel 100 eilandekens, en quam 's middags in een schoone groote baai, daar men voor alle winden bevryd lag; doch zeilde na de vaste wal voort.

's Middags zag hy ook verscheide vaartuigen, en een met een vrede-vlag, gelyk ook kort 'er na den koning van Onin by ons quam met een Orembaai, die een overdekte tent had, de welke aan *Vink* verzogt, dat hy op Onin ten eersten

wilde komen, gelyk hy beloofde daags 'er aan te doen.

Het dorp, daar hy nu voor was, wiert Schaar genaamt, alwaar hy van de swarten, die by hem met veel verversching quamen, een slaavinnetje voor 13½ R^{ders} zocht te koopen, doch zy eifchte 25 R^{ders} 'er voor, weshalven de koop agter bleef, gelyk zy ook niet veel goeds met hem in den zin hadden, dat 's nachts nader bleek, wanneer zeer veel vaartuigen (schoon die van de chaloepe de Garneel hem toeriepen) op hem afquamen, hoewel zy op 't roepen der onzen, zonder antwoord te geven, weer stillekens afhielden, 't geen *Vink* oordeelde door dien koning van Onin hem gebrouwen te zyn, en hy voornam aan den zelve, zoo ras hy weer by hem quam, te wreken.

Hy quam daar op met 2 vaartuigen 's avonds ten 5 uren by *Vink* aan boord, vraagende, of wy nu gezint waren met hem na Onin te gaan, waar op ja gezegt, en hy verzogt zynde aan boord te komen, zoo was hy daar toe niet te bewegen; weshalven *Vink* best keurde hem maar ongemoeit te laten wederkeeren, om op een andere tyd zyn slag waar te nemen, onder belofte, dat hy hem na Onin ten eersten volgen zoude.

Hier op 't anker liggende, zeilde hy W. en W. ten Z. langs de vaste wal, en quam den 29ten dito, 's morgens ten 9 uren, in Emeloords-baai ten anker, daar zy hun drinkwater innamen.

Tegens den avond quam een Orankaja met 's konings jongste zoon, en een gevolg van ontrent 40 man, meest Gorammers, en Cerammers, aan boord, zeggende, dat de koning na de Papoeze eilanden om slaaven was; doch dat hy morgen weer by hen zou zyn; en dat zy nu maar quamen, om *Vink* van hunne goede genegenheid te verzekereren, en te verzoeken, dat hy voor haare Negry geliefde te komen, belovende hem van slaaven in menigte te zullen voorzien; waar op een zoopje arak gedronken wiert, terwyl ons volk een waakent oog hielt.

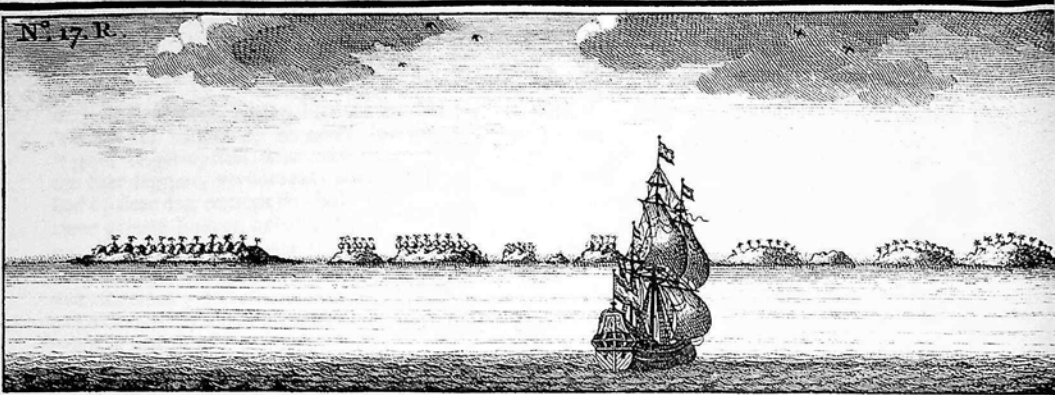
Den laatsten dito ging hy voor 's konings dorp, een gooteling schoot van de wal, leggen.

's Middags quam die Orankaja met 2 zoonen des konings weer aan boord, eenige slaaven, en byna geen geweer, met zich brengende, waar van 'er *Vink* eenige tegen 18, 19 en 20 R^{ders} inruilde.

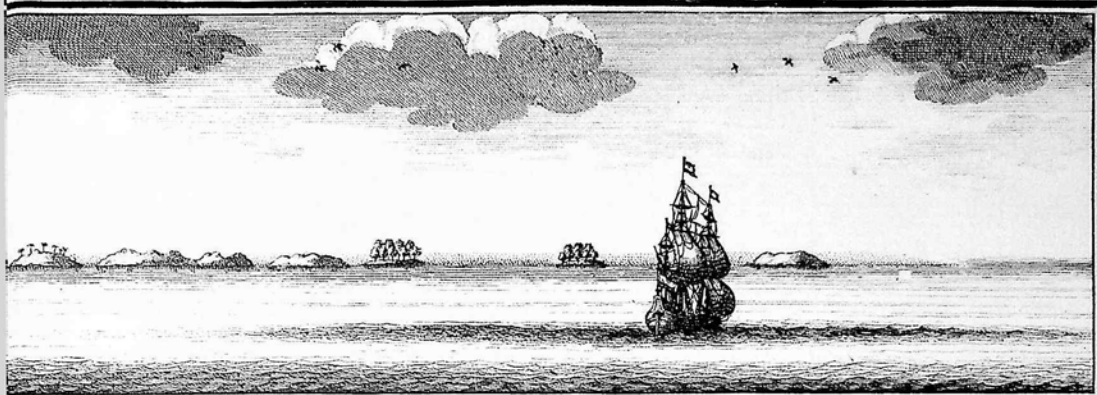
Den 3^{den} Mey quam de koning met zyn vaartuigen, wel 7 of 8 sterk, opdagen, die de onzen aan land verzogt, en eenige gyzelaars overgaf, waar op *Vink* eenige der onzen na land zond, daar zy zeer vriendelyk onthaalt wierden.

Ook verzogt de koning, dat hy doch geen quaad agterdenken op hem hebben wilde,

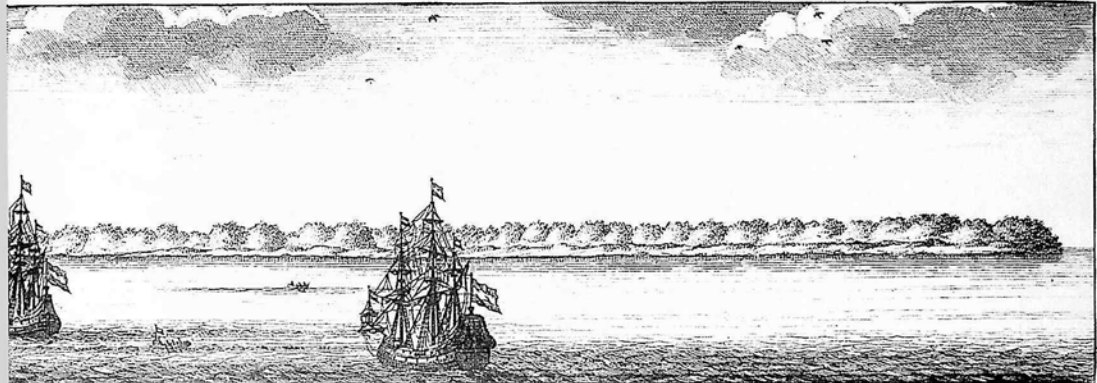
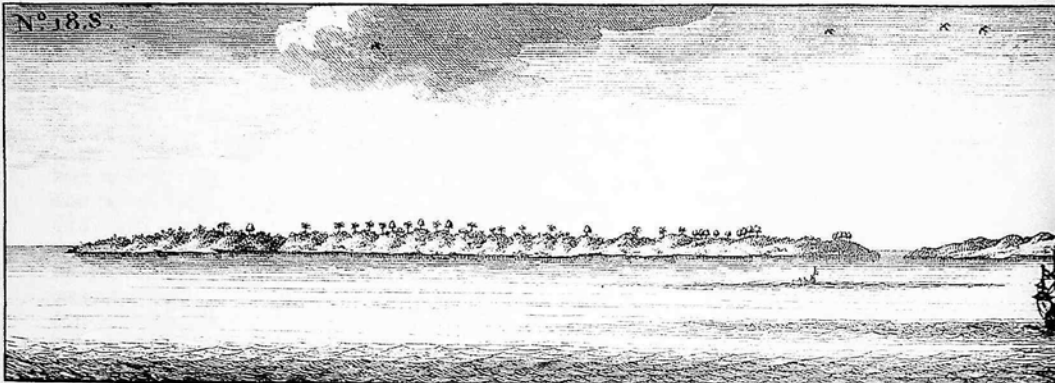
N° 17. R.

Aldus vertoonen zich de Eylanden Marken, als gy die West van u hebt 2 Mylen, door le Maire alsoo genaemt om de gelykhyt.

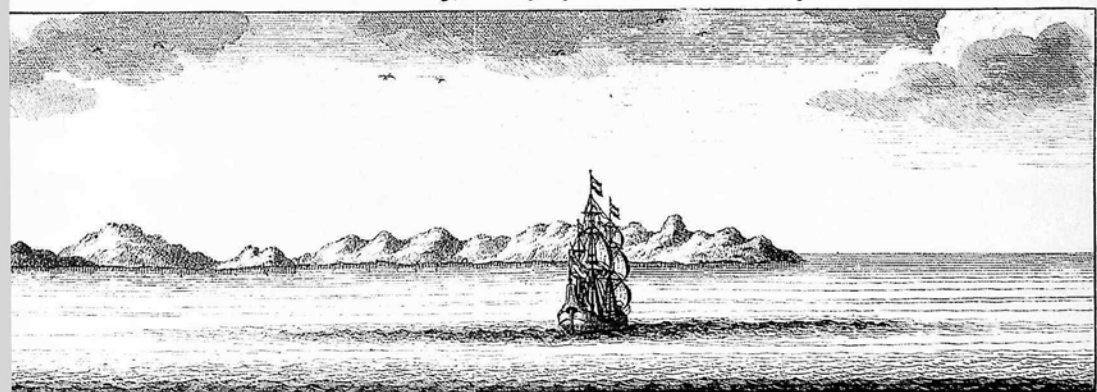
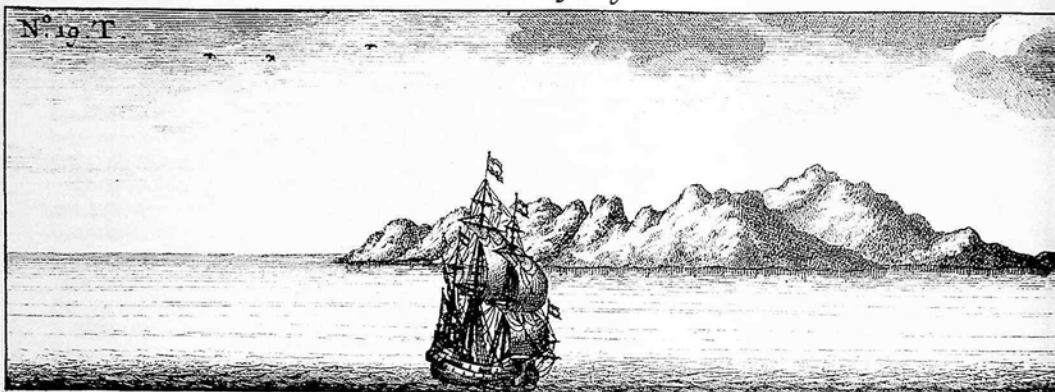

N° 18. S.

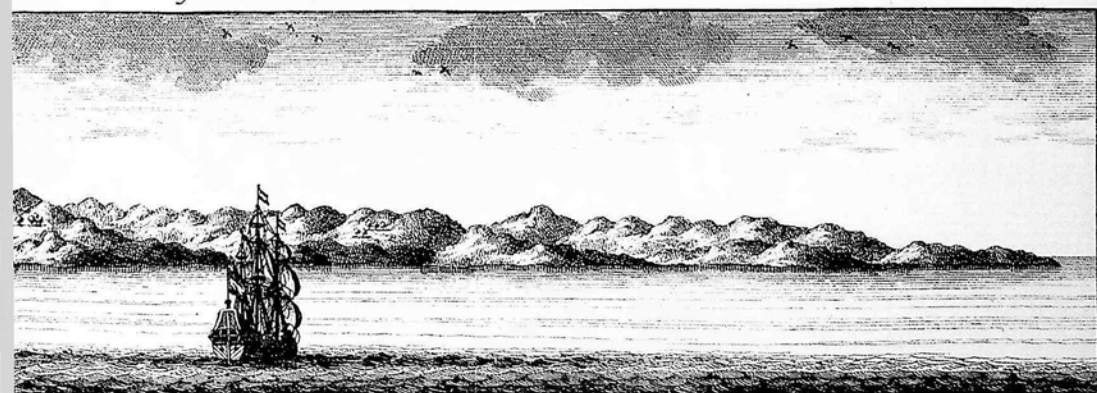
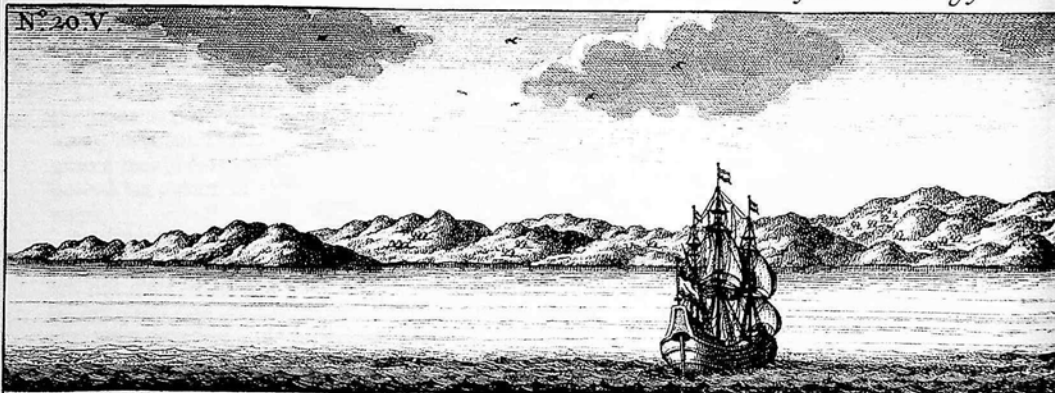
De Groene Eylanden, door le Maire alsoo genaemt, om dat ze Groen en Schoon waeren, zy vertoonen zich aldus, als gy het Oostelyk Zuyden en het Westelyk Zuyt West van u hebt 2 Mylen

N° 19. T.

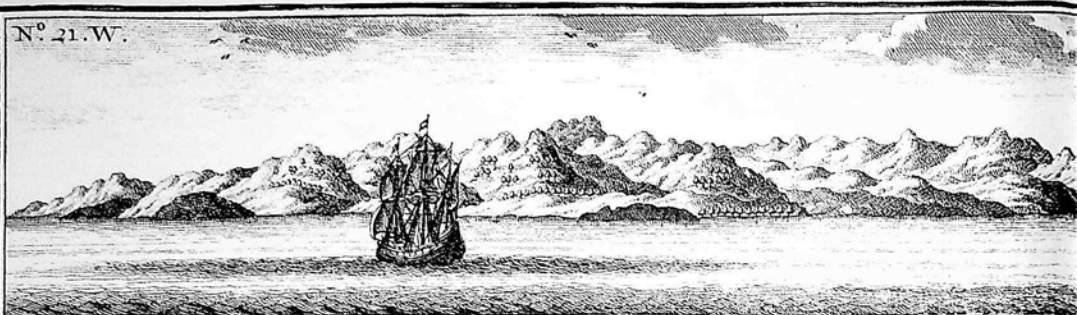
Aldus vertoont zich S^t. Jans Eyland, als gy het 2 Mylen van u hebt .

N° 20. V.

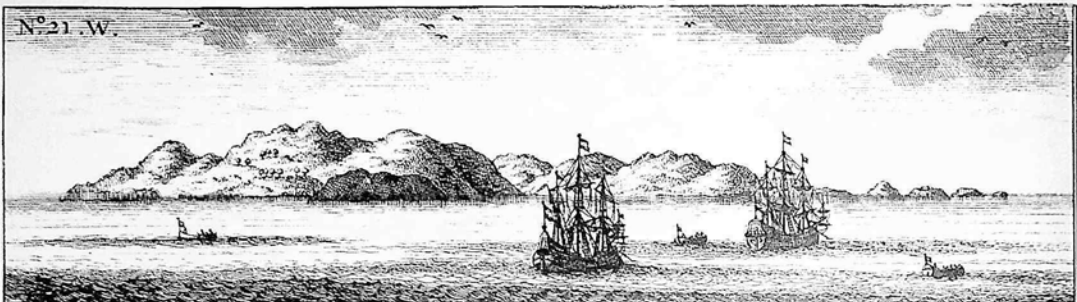
Aldus vertoont zich de Cust van Nova Guinea, als gy'er by langhs Seelt. Dit Land is genaemt Cabo de Santa Maria .

N°. 21. W.

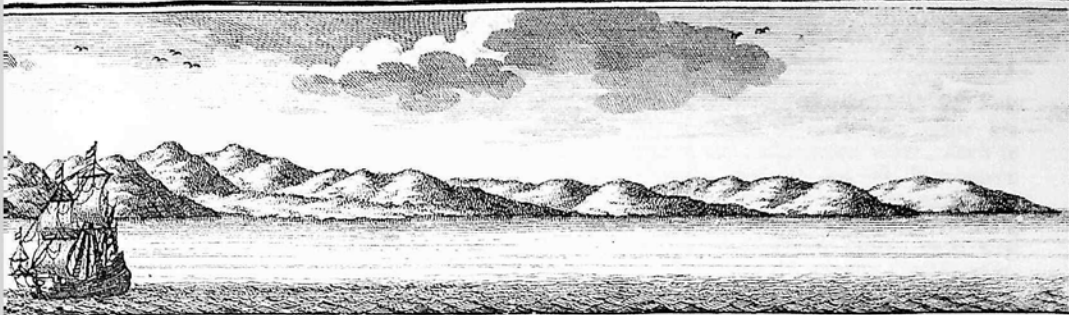

Aldus vertoond de kust van Nova Guinea tusfchen Cabo Santo Maria ende Anthony Caens Eylandt als gy daar by langhs Zeylt .

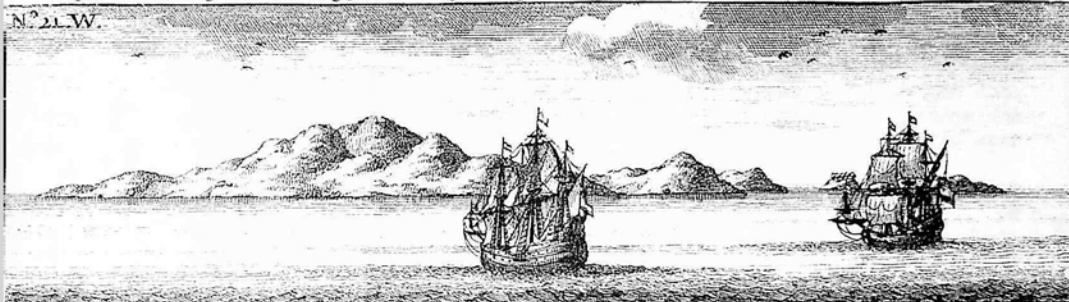
N°. 21. W.

Aldus vertoond Anthony Caens Eylandt als het Noorden van u is .

N°. 21. W.

Aldus vertoont Gerrit de Nys Eylandt als het Noorden van u is 2. Mylen .

N°. 21. W.

Aldus vertoonen zich de Visfchers Eylanden als zy Ooft van u zy n 4. Mylen .

N°. 21. W.

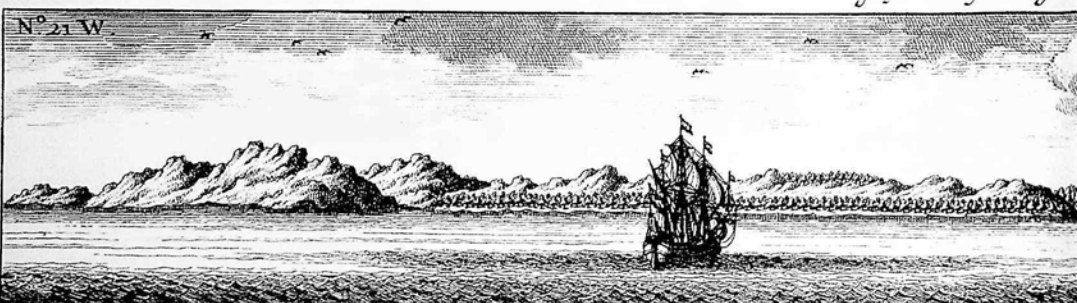

Aldus vertoond zich de kust van Nova Guinea als ghy'er by langhs

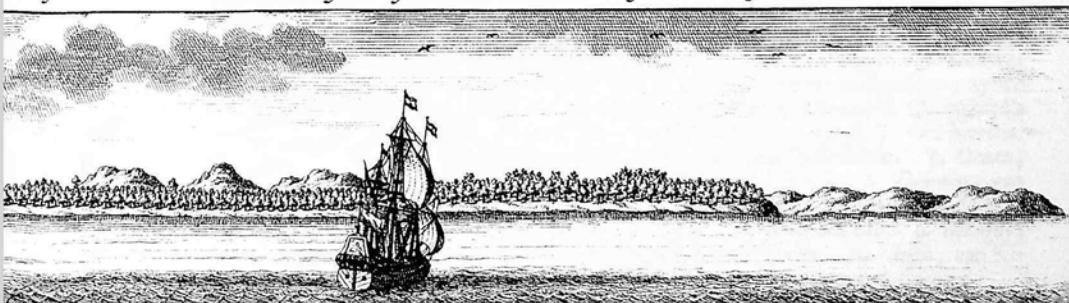

Zeylt van Gerrit de Nys Eylandt nae de Visfchers Eylanden .

N°. 21. W.

Aldus vertoont zich de kust van Nova Guinea als ghy daar langhs Zeylt van de Visfchers Eylanden om de West .

wilde, alzoó hy eens bloed met ons gedronken (dat is eenen eed gedaan) en belooft had, de onzen getrouw te zyn.

Het Dorp
Piera.

De koning was ook na t dorp Piera geweest, om sagoe mantah te koopen, alwaar hy zeide ontdekt te hebben, dat de Orangkaja van Roemakay, en die van Isera, voorgenomen hadden hem (*Vink*) en al zyn volk, om hals te brengen, waar voor hy hem waarfchouwde, alzoó hun voornemen was om beide deze chaloeppen te bemagtigen, tot welken einde zy 52 galeijen daags 'er aan daar op zouden afzenden, gelyk zy ook, doch te vergeefs, en te laat, in 't werk gestelt hadden, alzoó *Vink* 's avonds van Isera vertrokken, en nog dien eigen nacht voor Roemakay gekomen was, en dat die van Isera hen voor die genomene moeite een Hollands afgeslagen hoofd vereerd hadden; voor welk bericht men dien koning wel bedanken, maar te gelyk betuigen liet, dat hem dit geezins van die van Roemakay, maar wel van die van Isera gebleken, alzoó de eerste zyne hulpe tegen den laatsten verzogt, en hy hem dat geweigert had. Ondertuffchen verschenen 'er geen meer slaaven, gelyk de koning beloofd had, waar op dan *Vink* het anker ligtte, en van daar verzeilde.

Dien nacht zag hy een verbaarlyk groot vuur in de lugt, en een streep wel 50 ellen lang, zoo rood als bloed, die zich, als de baaren der zee, bewoog; doch daar na verdween; hoewel 'er veel vuur dien nacht viel, dat de gansche chaloepp ook beschadigde, terwyl zy den 6^{den} dito 's morgens in stilte dreven.

Den 8ten quam hy weer voor Roemakay ten anker, om hunnen grond eens over 't voornoemt bericht van den koning van Onin te peilen, die hem betuigde zynen vriend te zyn, en geen 't allerminste quaad tegen hem voor te hebben; 't geen zoo verre van daar was, dat hy om zynen 't wil ook den oorlog met die van Isera op zynen hals gehaalt, en gehoord had, dat die van Isera 6 dagen lang over de twee verflagene Hollanders, en hunne afgekaptte hoofden, vrolyk geweest waren, en die tot het ghebeente toe afgeklooft hadden.

Ondertuffchen quamen 'er van alle kanten vaartuigen, gepropt vol volk, na dit dorp, die zich daar tot 's nachts stil hielden, wanneer *Vink*, die op alles goede ordre gestelt had, een afgryffelyk geschreeuw en geklop van gong en tifa, en een groot geblaas op den hoorn, in 't dorp hoorde.

Na dat nu 4 glazen in de eerste wagt uit waren, bevont hy 't zeggen des konings van Onin niet dan al te waar, alzoó onze tolk nu klaar verfont, dat de wyven de vlugt na 't bosch nemen, en zy

hem aanfents aantasten zouden, het welken hen wel door de vrouwen, alzoó het donker was, afgeraaden wiert, doch te vergeefs; waar op dan ook de vrouwen vlugten, en de vaartuigen van de wal afgehaalt wierden, 't welk *Vink* bewoog aanfents het anker te ligten, en stil weg te zeilen, gevende hen nog 4 eerschooten, die wel treffelyk raakten, tot een afscheid.

Daar na is *Vink* met deze chaloeppen na Banda te rug gekcort, komende den 10^{den} dito nog eersit eens voor 't dorp van den koning van Onin, van waar hy zyne reize vervorderende, den 11^{den} dito 't land van Nova Guinea nog klaar zien kon, en is, na veel zukkeleus, eindelyk den 22^{den} voor Banda met beide de chaloeppen behouden op de reede gekomen.

Eenige jaaren daar na is de opperkoopman de Heer *Joannes Keyts*, uit ^{Togt van} Banda mede na Nova Guinea vertrokken. de Heer *Keyts* in ^{'t jaar} 1678. na ^{na} Nova Guinea. Hy ging den 19^{den} Juli met de jagten de *Keyts* in ^{'t jaar} 1678. na ^{na} Nova Guinea. Roch en de Spiering, eerst na Keffing, zynde de chaloepp de *Pieffang* den 4^{den} na Nova Goram met den tolk *Borri* voor uit gezeilt. Hy quam den 22^{den} dito voor Keffing, latende de Spiering na Goram vooruitzeilen, vermits hy op Keffing eenen *Lakoe*, een Ceramlauwer, die hem voor gids dienen moest, innemen zou, te meer, dewyl hy een groot gezag op Onin voerde, en hem daar zeer veel dienst zou kunnen doen, behalven dat de Keffingers en Ceramlauwers, door hun langduurige vaart op Onin, daar immers zoo bekend, als in hun eigen land, waren. Zelfs hadden zy 't daar zoo verre gebragt, dat yder van hen, die op Nova Guinea hier of daar eerst aangeland was, zulk een landstreek voor zyn sosolot, of handel- en anker-plaats, met uitsluiting van alle anderen, verklaarde; dat ook zoo verre ging, dat zy met die inlanders daar afgesproken waren, om alle anderen, die (buiten hun verlof) daar op hunnen sosolot komen wilden, dood te slaan, welk verbond zy namaals ook door huwelyken bekrachtigt hadden.

De Orangkayen alhier hadden te dier tyd veel twiften, en verzogten den Heer *Keyts* de zelve te besliffen, 't welk die Heer zeide niet te kunnen doen, alzoó hy daar toe geen last had.

Toen regeerde hier over die Ceramlaetze Campons de volgende Orangkaya's: 1. *Cabreffé*, hoofd van Keliwara. 2. De kapitein van Kelleluno, zynde de twee grootste en oudste Orangkaya's van Keffing. 3. *Manda*, van Kevitia. 4. *Tawan*, van Killeberoo. 5. *Oenan*, van Roemah Limeri. 6. *Djoemat*, van Kilitay. 7. *Sobas*, van Roemah Maroc. 8. *Cador*, van Roemah Esli. 9. *Mangay*, van Roemah Toelis. 10. *Soisa*, van Kili-mala. 11. En *Moy*, van Ewen.

Van welke elf 'er maar vier voor de heer *Keyts* verscheenen, weshalven hy hen raadde, zoo lang, tot dat hy weer quam, en last van den Heer Landvoogt in Banda kreeg, in vrede met den anderen te leven.

Daar op quam de jonge koning van Onin by hem aan boord, voor eenige dagen daar met een coracora aangekomen, *Jeeff* genaamt, die een jongeling van 16 jaaren was, en zeer begeerig om de Hollanders te zien, biedende zyn land aan de E. Maatschappy aan, hoewel hy niet beloven durfde mede na Banda te gaan.

Eer nu de Heer *Keyts* dezen *Lakoe* bewegen kon met hem als gids te reizen, moest hy hem wel voor 150 R^ders aan kleeden schieten, om by 't verschenken der zelve aan zyn vrienden aldaar eerst afscheid te nemen. Een zaak, waar toe de Heer *Keyts* enigzins gedwongen was, alzoo hy zonder dezen *Lakoe* op Onin niets zou hebben weten te verrigten.

Ook was hy (*Lakoe*) door den jongen koning van Onin wel uitdrukkelijk verzogt, om daar te komen, en zyn overleden vader op zyn Mohhammedaans te helpen begraven.

Even nu, gelyk de Heer *Keyts* eerst ettelijke kleeden aan *Lakoe* moest geven, had hy, op Goram gekomen, ook voor *Borri*, en zyne vrienden iets moeten uitkeeren, en dat voor al, om dat *Lakoe*, die beloofd had na 6 dagen te zullen volgen, nog niet opdaagde, en om dat hy ten minsten een van die twee diende by zich te hebben. Hy bleef hier nog tot den 30sten Juli, alzoo *Lakoe* niet quam, weshalven hy weer na Keffing zeilde, daar hem *Lakoe* by Ceramlaet ontmoette; zich daar mede verschoonende, dat *Cabressi*, die liever zelf mede gegaan had, hem niet had willen laten vertrekken.

Ondertusschen had de tolk *Borri* 5 dagen te vooren een vaartuig met koopmanschappen na Onin gezonden, om daar de schaapen te scheeren, en de verkens voor den Heer *Keyts* over te laten.

En alzoo 'er reeds groote jalocy tusschen dien tolk en *Lakoe* was, zoo zont de Heer *Keyts*, op 't aanraaden van *Lakoe*, de Spiering met *Borri* na Caras vooruit, om hem daar in te wagten, en vast een begin met den Maffoi-handel te maaken.

Den 31sten 's morgens, met het oversteeken van Ceramlaet N. O. aan, zagen zy de kust van Nova Guinea in 't N. O. en in 't O. N. O. regt voor uit, wanneer zy Cerams N. O. hoek in 't W. ten Z., en Goram agter uit in 't Z. ten W. hadden.

Daar op zeilden zy dien geheelen dag al N. O. aan, en quamen 's avonds, op ontrent 4 mylen na, by die wal; doch

het jonk van *Lakoe* liep hen, regt na de wal toe, voorby, terwyl de Heer *Keyts* 's nachts wat afhiel, zoo dat de afstand van Keffing tot de W. hoek van Onin ontrent 22 mylen meest regt N. O. is.

Den 1sten Augusti zeilde hy nog al langs de wal van Onin, en quam 's avonds in een baai Benoorden een hoek ten anker. Dien nacht voer *Lakoe* na de hoofddorpen van Onin, Fataga en Roemah Bati genaamt (welk laatste nog 1½ myl verder, dan 't eerste legt) voor uit. Fataga en Roemah Bati.

Den 2^{den} dito voer hy, tusschen 't eilandeken Poelo Aas door, vlak op dit hoofddorp Fataga aan. Poelo Aas.

's Morgens vroeg quam de tolk *Djoemat* zyn E. zeggen, dat *Lakoe*, na den ganschen nacht met hen aan land gesproken te hebben, het eindelyk daar toe gebragt had, dat de vrede gemaakt, en besloten was, de onzen als vrienden te ontfangen, gelyk die van land zyn E. ook met alle hunne coracora's zouden komen bezoeken; maar dat zy dan ook alle met een vlaggetje moesten beschonken worden.

Kort daar op verscheenen ook die vaartuigen vol menschen, met een groot geraas van speeltuigen, scheppende driemaal rondom het jagt van den Heer *Keyts*, die daar op eenige eerschooten liet doen, en last gaf, dat maar eenige der voornaamste zouden overkomen, terwyl zyn volk zeer wel op hun hoede was.

Hy vereerde hen voor yder cora cora een vlagge, waar op zy aanboden 't jagt te boegzeeren, dat zyn E., alzoo de wind goed was, afloeg, komende tegen den avond dus te gelyk voor het dorp ten anker, terwyl de Pieslang ondertusschen de daar ontrent leggende hoeken en gronden peilen, en net beschryven ging.

Hy vond hier den voornoemden *Jeeff* mede van Keffing al aangeland, die zyn E. quam verwelkomen. Ook hoorde zyn E., dat het jonk, van *Borri* voor uit gezonden, in stukken geslagen, doch dat het volk en goed nog geborgen was, waar over zyn E. niet weinig in zyn vuist lagte, alzoo die lorrendraajer hem nu weinig schaude bybrengen zoude.

Hy vond daar ook een Ambonisch vaartuig van Honimoa met een pascedulle, zynde door *Patimole* (die van Onin afkomstig was) na Nova Guinea gezonden, om hunne zaaken daar te verrigten, welke zyn E., aangezien hun tyd al verstreken was, belaste te vertrekken, dat echter nog al eenige dagen aanliep.

Daar op ging de Heer *Keyts* tegen den avond eens aan land, alwaar hy door *Jeeff*, en *Maffaloerwa*, zoon des overleden *Toboa*, koning van Roemah Bati en Kelibati, op een catil, of rustbank, verwelkomt, en tusschen deze twee voornaamste landsvorsten ingezet wierd, terwyl

wyl alle de Orangkayen op strand, met duizenden menschen rondom zich, zaten.

Men begon voor af eenigzins een eisch van massoy en slaaven te doen, die na de gedagten der onzen vry wat groot zynde, zoo wiert 'er dien avond niet verder af gerept, waar op de Heer *Keyts* weer na boord keerde.

Daags 'er aan ging zyn E. weer aan land, zynde op de zelve wyze ontvangen, en deden die van Onin toen weder eenen eisch van 20 R^{dees} voor yder man-slaave, die in Tamboekze swaarden, Tinakki genaamt, en met Clymatze byltjens, moesten voldaan worden, waar van de onzen niet voortzien waren; echter wiert eindelyk het verdrag getroffen, en besloten, dat men voor yder man-slaave 13 of 14 R^{dees}, en voor yder duim, die hy korter, als de bedongne maat, was, 4 R^{dees} minder geven zoude; hoewel toen de Heer *Keyts* niet veel slaaven, dan voor zich in 't byzonder, bekomen heeft, gelyk 'er ook geen byzonder beding over den Massoy gemaakt is, alzooy verklaarden de zelve op hun land niet te hebben, en dat zy die van Caras, waar mede zy nu in oorlog waren, moesten doen komen.

Dit verdrag nu wiert den 17^{den} Augusti wel gemaakt; maar men vorderde, wat men hen ook voor waaren aanbod, zeer weinig, zoo dat zy van dezen of genen tegen ons scheenen opgerokkent te worden.

De voornaamste, waar op de Heer *Keyts* quaade gedagten had, was *Kakoe*, en den Ceramische tolk *Pati Key*, een doortrapten vos, welke beide wel zagen, dat hun gezag onder dien inlander merkelyk, zoo dit getroffen verdrag stand greep, verminderen zou, om 't welk te beletten zy alles in de war hielpen.

Lakoe, en zyn broeder, wilden naar Onin Coveay, of Cubiay, niet medegaan, om de beloofde smeekeolen aan te wyzen, voor en al eer de Heer *Keyts* hem nog 500 R^{dees} geliefde te leenen, en dan nog 2 Hollanders, als gyzelaars, zoo lang hy uit was, aan land liet, dat die Heer hem plat affloeg.

Men waarfchouwde den Heer *Keyts* ook, niet veel aan land te gaan, alzoo hem, en de onzen, lagen gelegd wierden.

Eindelyk vercheen de Spiering, en de Piesfang, van Caras gekomen, den 20sten Augusti by zyn E. op de reede; doch met slegte tyding, alzooy zy, door *Borri's* schendige misleiding, daar niets ontrent de Massoy-handel hadden kunnen uitregten, schoon de inlanders zich niet ongenegen tot de onzen betoont hadden.

Vermits dan hier op Fataga, en op Roemah Bati, voor de onzen niet meer te verrigten was, is zyn E. den 23sten dito,

na aan yder dezer dorpen mede een vlag of twee, met het merk der E. Maatschappy, geschonken te hebben, van daar gezeilt, hebbende hen ook een pas verleent, om jaarlyks met 1 of 2 coracora's in Banda te mogen komen.

Lakoe gaf de onzen ook een geschrift, waar in hy beloofde, en swoer, na 't uitgaan van hunne vasten, na Coeveay te zullen vaaren, en de aangewezen smeekeolen binnen 3 maanden te zullen athaalen; doch *Borri* wiert wegens zyne gepleegde valsheid in de boejen gesloten, en voor de inlanders verborgen gehouden.

Om nu met eenig onderscheid van dit land volgens zyne bevinding te spreken, oordeelde de Heer *Keyts*, dat dit voorste deel van Nova Guinea, by de Ternataanen Wonin, doch anders gemeenelyk Onin genaamt, en maar een groote uithoek zynde, een eiland op zich zelf was, en van de vaste wal afgezonderd was, hoewel hy dat niet klaar ondervonden, nog ook in eenige Kaarten zoo gezien had.

Hy had aan de N. O. kant een tamelyke opening, en daar tegen over de vaste kust, die men van de Z. zyde ook bekenen kon, vernomen, en klaar tusschen de Noordelykte naaste hoek van Batoe Poeteh, en de Z. W. hoek van Onin, een byzondere groote inbegt, die wel 5 mylen diep, en 2 mylen wyd was, ontdekt, om welke naauwer te onderzoeken zyn E. de Piesfang by zyn aankomst uitgezonden had; doch zoo ras die van Onin, door de Kefingers opgezet, dit vernomen hadden, waren zy daar over zeer misnoegt geweest, weshalven dit agter weeg gebleven was, om hen geen verder argwaan te geven.

Men heeft hier over al, tot wel 2 of 3 mylen buiten de wal, zeer goede ankergrond, gelyk zyn E. aan de O. kant van Poelo Aas, daar hy gelegen had, ondervonden heeft.

Voormiddags was 't doorgaans hier mooi weder, doch 's namiddags wiert het land t'elkens met sware dampen en wolken, dat dan gemeenelyk op regen uitquam, bedekt.

Het land in zich zelf, voor zoo verre 't zich van buiten vertoont, is woest en wild, alzooy 't weinig of niet bezaaid, nog betuint word, en op veel plaatsen steil en klippig, hebbende van zich zelf zeer weinig vrugtdragende boomen.

De voornaamste, die zyn E. hier zag, waren zeker slag van Nooten, die den Muffchaatboom niet ongelyk, doch die wat lang van korf, dikker van bast, en veel grooter van bladen waaren. De schors gelykt niet na den gemeenen Nootenboom, alzooy zy zeer ruig, en

bultagtig is. De bladen, gewreven zyn-
de, hebben ook op verre na die kracht
niet. Ook is de gedaante der Foclie zeer
dun, en geelagtig van verwe, hebbende
wel eenigzins den zelve reuk; maar zeer
veel daar van verschillende, hoewel de
smaak dezer Nooten al vry wel na de
Bandasche gelykt; maar van deze soort
van boomen was 'er maar 1 of 2 (zoo
men zeide) bekend. De tweede soort
van boomen, was de Maffoy-boom, en
de derde de Canari- of Indiaansche Aman-
del-boom; buiten welke zyn E. geen an-
dere, dan wilde boomen, en daar onder
veel yzerhout, vernomen had, vaststel-
lende, dat hier ook buiten twyffel Ling-
goa-boomen zyn.

De bosschen hier waren ook met aller-
lei gevogelte vervult, die den ganschen dag
een aangename zang, of wonderlyk ge-
luid, uitleveren; ook is hier over al zeer
goed drinkwater, in overvloed aan de
stranden te bekomen.

De lugtstreek is hier niet zeer gema-
tigt, maar veeltyds dyzig en dampig,
weshalven men zich hier wel voor de
nachtlugt wagten moet.

De twee oppergebieders van dit land
van Onin waren deze *Massaloewa*, en
Jees, van welke d'eerste (die zich in de
Negry Kil, of Roemah Bati onthielt)
een der 7 zoonen van *Radja Tabowan*,
wel de voornaamste was, diens vader,
ontrent 10 jaaren geleden, door die van
Caras, nevens wel 3 of 400 man, dood
geslagen, en dat nog niet bygelegd was.

Van deze 7 zoonen leefden 'er toen
nog 5, te weten, *Massaloewa*, *Bahoe*,
Boban, *Loerija*, en *Manokpatin*; en de 2
overledene waren *Manakaloewa* en *Caroesa*,
die voor den anderen als d'eerstgeboornen
geregeert hebben.

Het volk is van gestalte, aart, en om-
meegang (zoo veel men oordeelen kan)
nog tamelyk wel; maar men moet hen
egter niet veel vertrouwen.

De tweede in gezag was de voornoemde
Jees, die in 't dorp Fataga, dat 1 myl
Benooorden Roemah Bati legt, woonde,
en welkers moeder een zuster van *Radja*
Tabowan was; deze had toen een zuster
van *Massaloewa* getrouwt; doch zyn va-
ders naam wort zeer zelden gemeld, om
dat hy van een gering geslagt was, daar
deze inlanders sterk op zien.

Vermits zy beide nu nog zeer jong
waren, wierden de landzaaken meest
door de oudste Orangkaya's waargeno-
men, waar ontrent die van Keffing (hoc-
wel zeer bedekt) 't voornaamste bestier
aan zich hadden weten te houden.

Hun voornaamste bedryf bestaat in den
slaaven- en Maffoy-handel; doch de ge-
meene man moet visschen, wil hy eten
hebben.

Zy vaaren ook sterk op Goram, Keffing,
en ook om de Z. en om de N. heenen.
Hun geweer bestaat in swarden van ver-
scheidenerlei soorten, in pylen, boogen,
lancien, en pieken met korte weerhaa-
ken.

De Heer *Keyts* vernam ook uit 2 in-
landers van Teuw, dat die van Caras wel
Maffoy aan ons hadden willen verhande-
len; doch dat hen dit in alle manieren
door *Borri* afgeraadend was; waar over
deze 2 inlanders zeer verwondert hadden
gestaan, niet konnende bezeffen, hoe
men zich van zulken bedrieger bedienen,
en hem nog geld toegeven kon.

Den 6^{den} Augusti quam de Heer *Keyts* De Eilan-
by de eilanden van Caras, die van Poeloden van
Aas, daar zyn E. eerst ankerde, 12 my-
Caras.
len lagen.

Hiertegen over in 't N. maakt de vaste
wal een groote baai, met laag land, dat
zich even eens, als Holland, opdoet, en Ryklof
waar in wel 1000 schepen zouden kon-
nen leggen. Deze baai noemden de onzen
Ryklof van Goens baai.

Schoon dit vast land nu meest laag is,
zyn egter des zelfs Z. en N. hoek hoog
land, waar by 't eiland Gowey op 3
graaden legt.

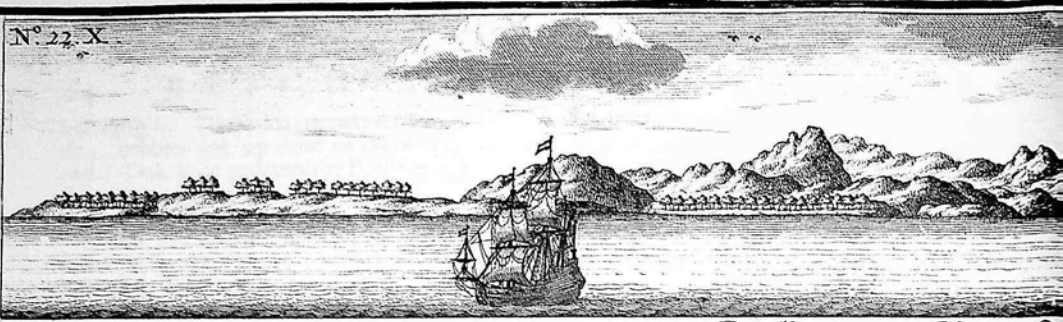
's Voormiddags zag zyn E. een vaar-
tuig van 't eiland Caras na Batoer over-
steeken, 't geen hy giste het tweede jonk
van *Borri*, doch dat hy bevont een vaar-
tuig van *Radja Moffon*, van 't eiland Ba-
toer, te zyn, die geen vreesde voor ons
volk betoonde te hebben, en ook ver-
klaarde al een goede party Maffoy aan
ons te konnen leveren, zoo hen dit door
Borri niet afgeraadend was. Ook boden
zy aan, in 15 of 16 dagen nog vry wat
te beschikken, zoo men zoo lang wilde
wagten, dat de Heer *Keyts* niet over zich
nemen dorst; maar maakte egter verdrag,
om die hen jaarlyks te komen afhaalen,
belovende hen voor yder drooge 10 bossen
8 vadem linnen, 1 smal byltje, en 1 hou-
wer te zullen geven.

Ook gaf zyn E. aan yder van deze 3
eilanden een vlag, met het merk der E.
Maatschappy, waar mede deze inlanders
zeer wel in hun schik waren.

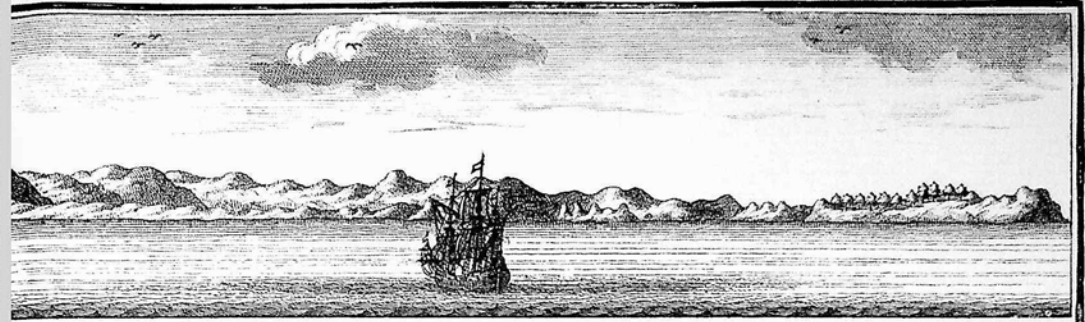
Deze plaats legt op de breedte van 3
graaden en 26 min., of, zoo wy met an-
dere stellen, wel een halve graad Noor-
delyker, hebbende niet alleen dien schoo-
nen inbogt, maar aan de N. W. en Z.
O. hoeken ook zeer hooge bergen.

Tot deze N. W. hoek nu steekt zich
de gerigtsban van Onin uit, by hen
Mengonan Soholot genaamt, zoo dat
't gebied dezer eilanders tusschen die twee
hoeken, en over deze bogt mede ging;
doch Coveay, of Cubiay, nam zyn be-
gin eerst aan den hoek, die in 't Z. ten
O. lag.

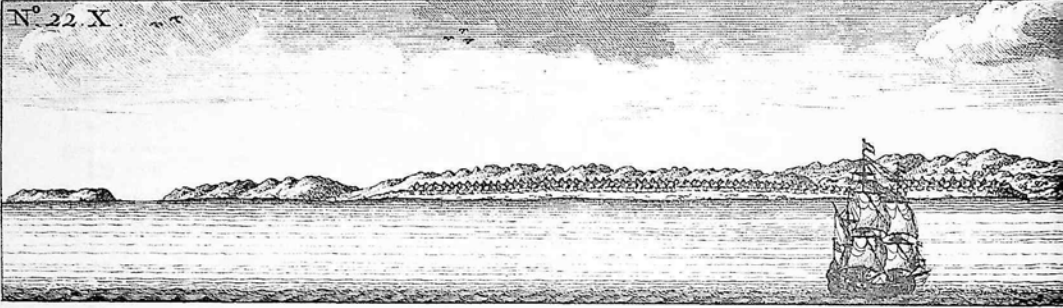
N° 22. X.

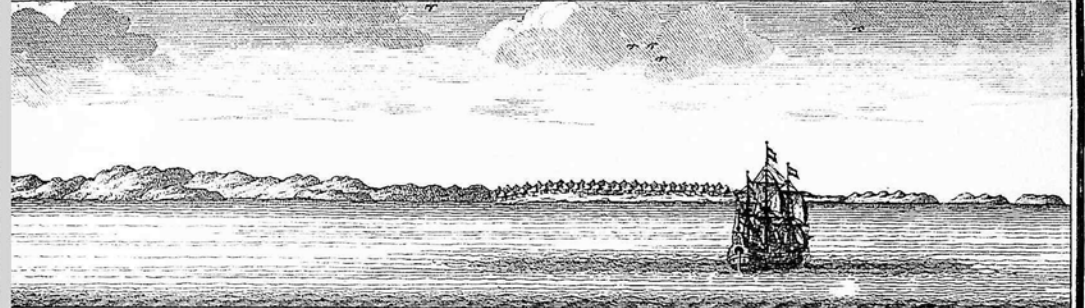
De Kust van Nova Guinea tot aan deze bocht .

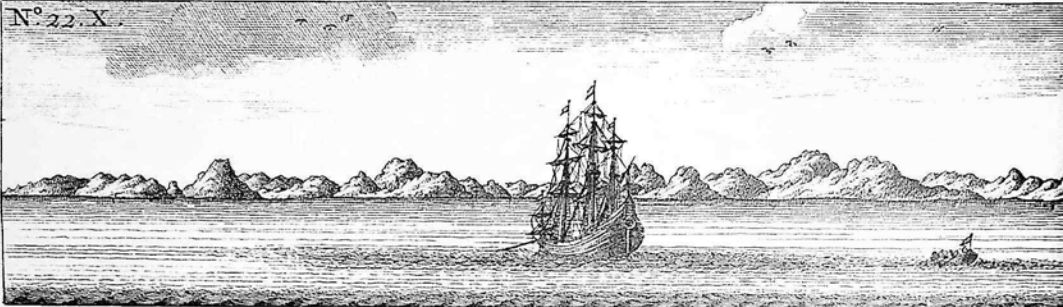
N° 22. X.

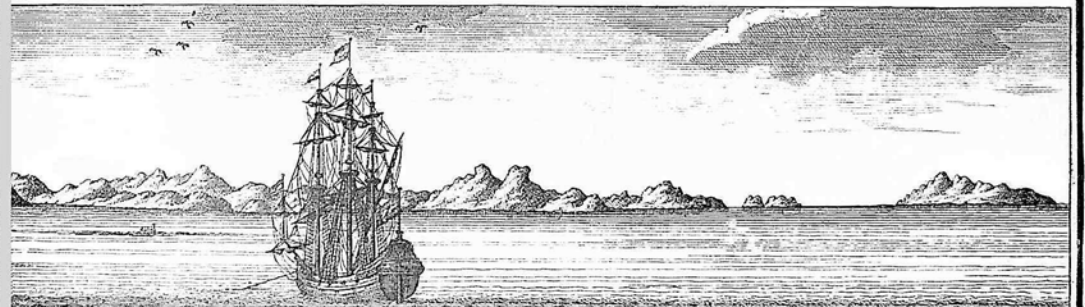
De Kust van Nova Guinea te Salomon Sweers hoek .

N° 22. X.

Het Landt van Nova Guinea in de Grootte Bocht daar wy vergaats hoopten een doorgank te vinden naa Caap Keerweer .

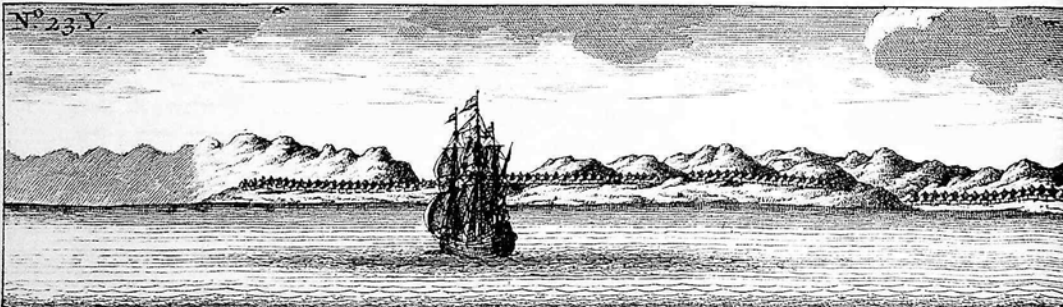
N° 22. X.

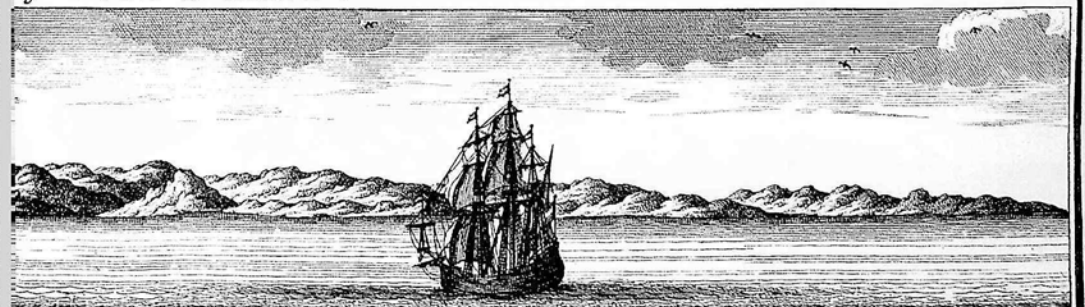
Nova Guinea in de Grootte bocht nevens de Reeven .

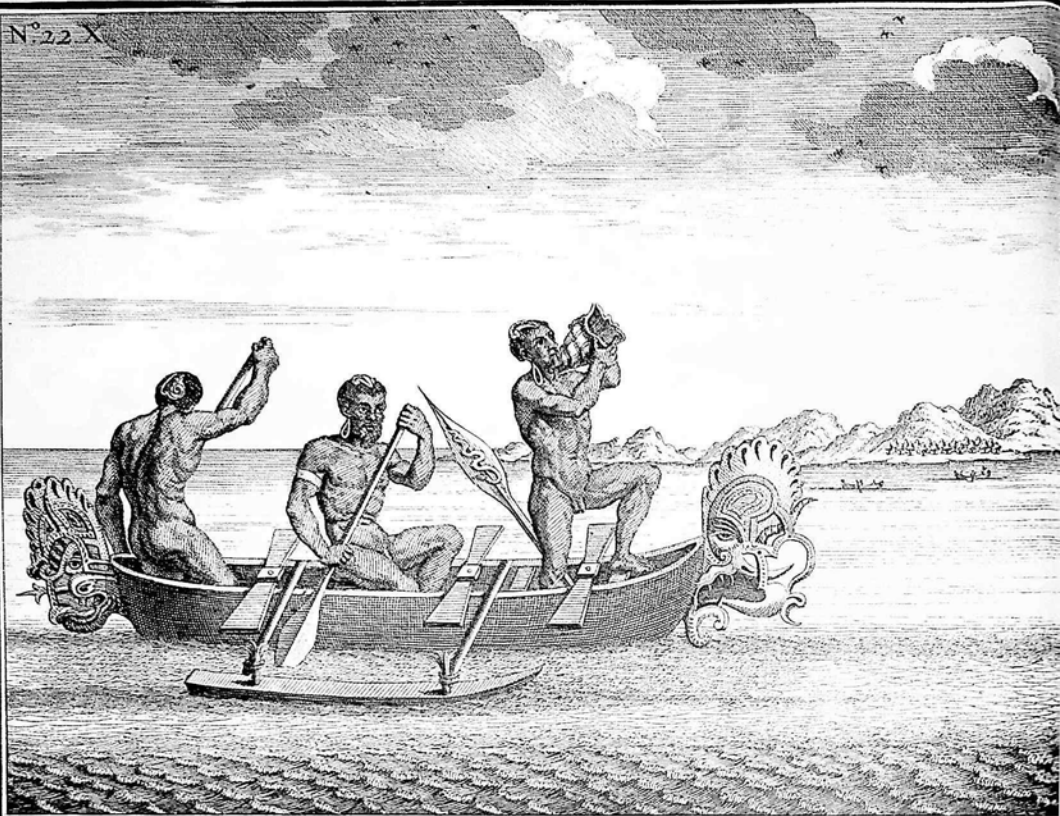
N° 23. Y.

De Kust van Nova Guinea tusfchen het brandende Eylandt om de West .

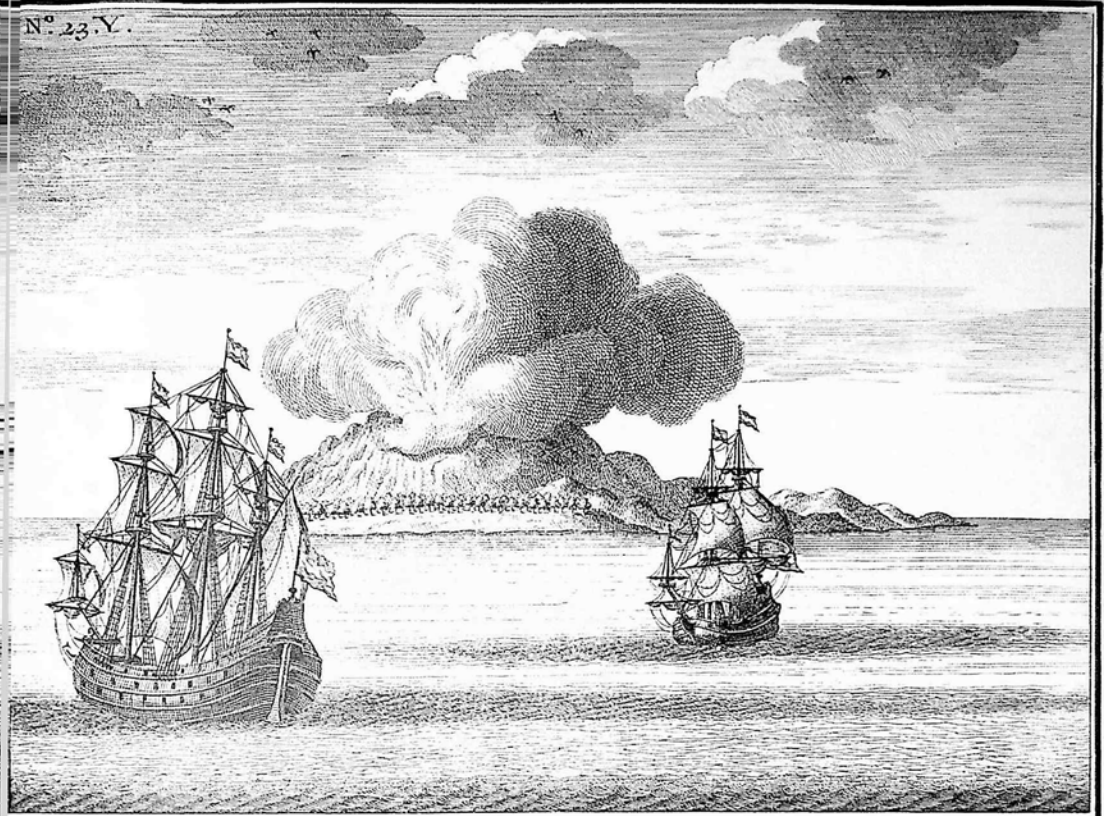

N°. 22. X.

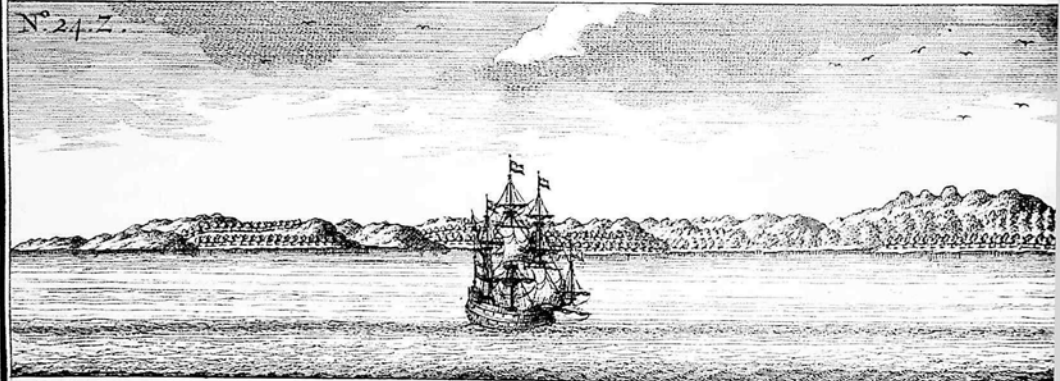
Volkeren van Nova Guinea, en hun Vaertuygen.

N°. 23. Y.

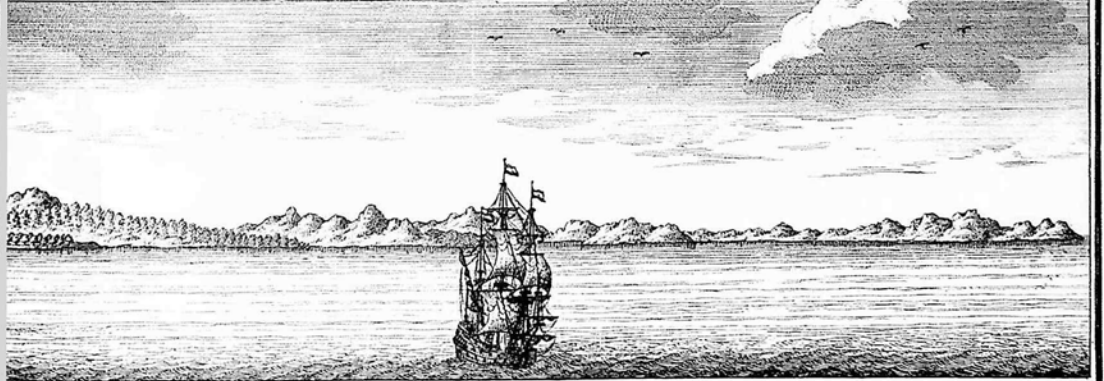

Het Brandende Eyland als het Noord West van u is.

N°. 24. Z.

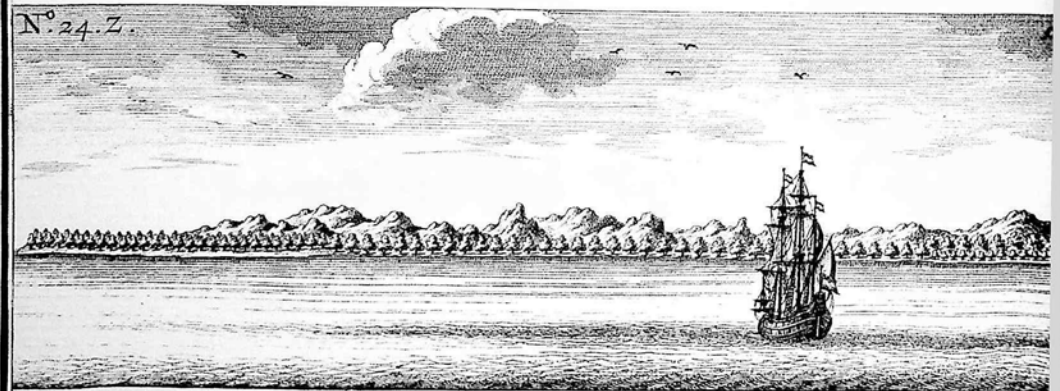

De Kust van Nova Guinea

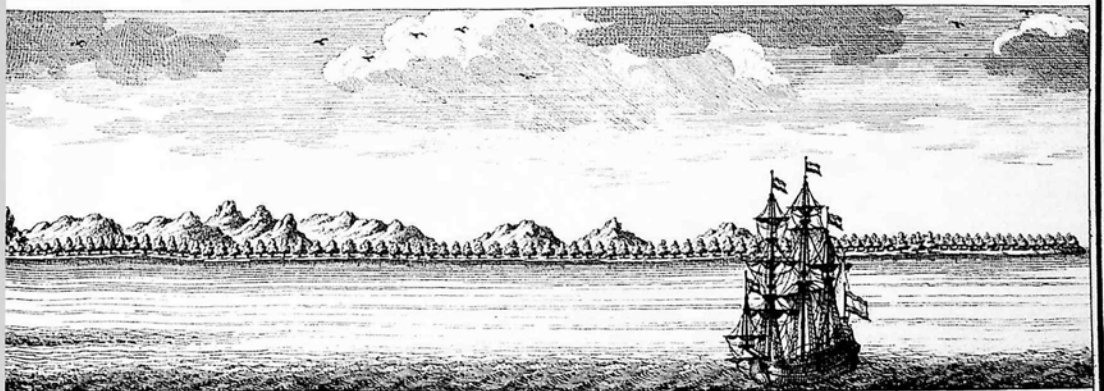

oosten het Eyland Jamma.

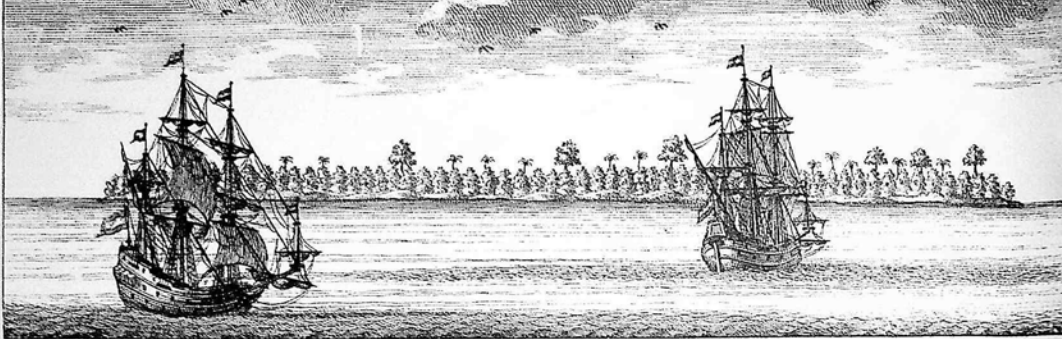
N°. 24. Z.

De Kust van Jamma nae Moa.

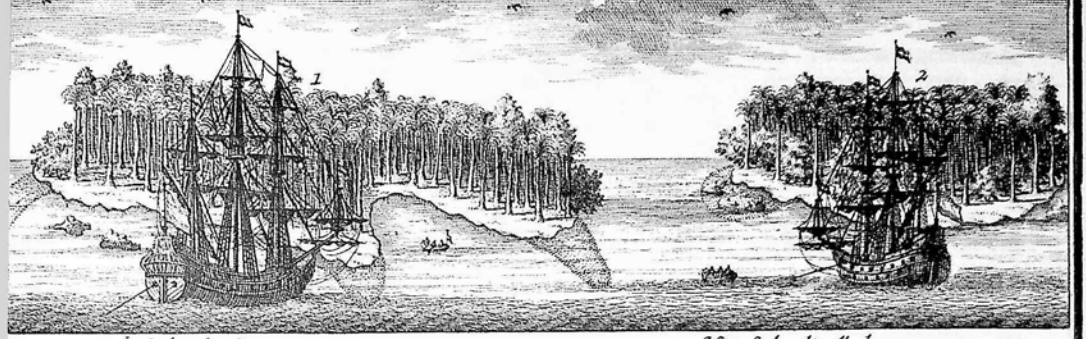

N° 24. ZZ.

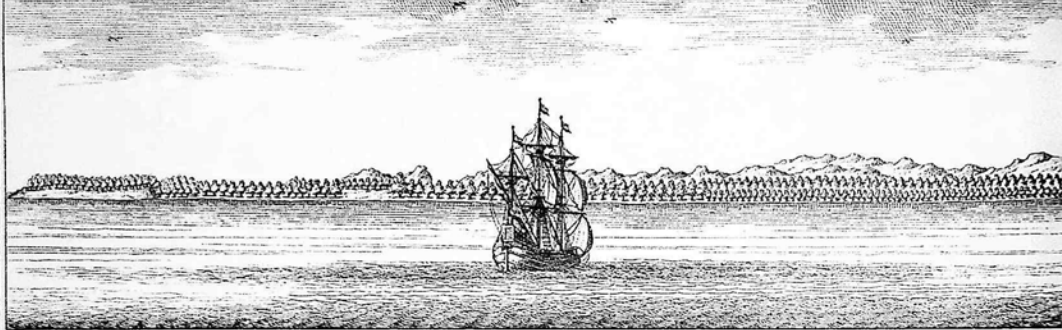
Het Eylandt Takel als gy daar by Langhs Seylt.

N° 25. ZZ.

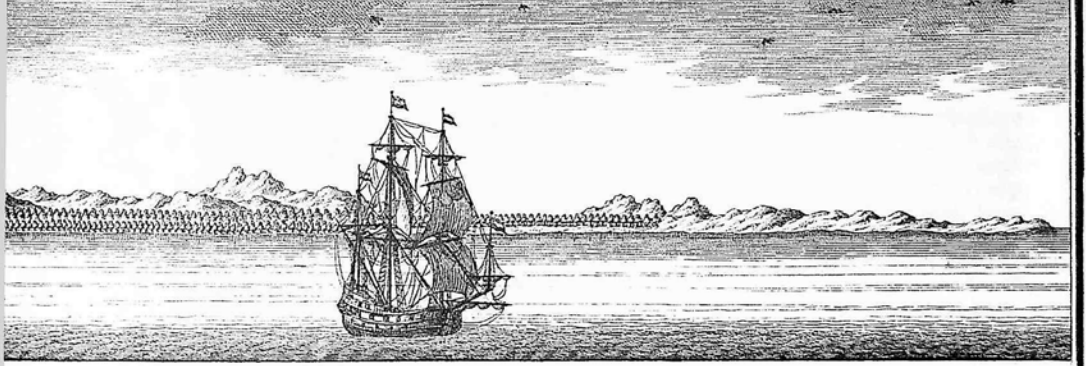

1. t Eylandt Samna. 2. Het Eylandt Medemo. Als gy daar onder op 10. radem ten Anker lecht. Deze Reede hebben wy genaamt Cornelis Witzens Reede.

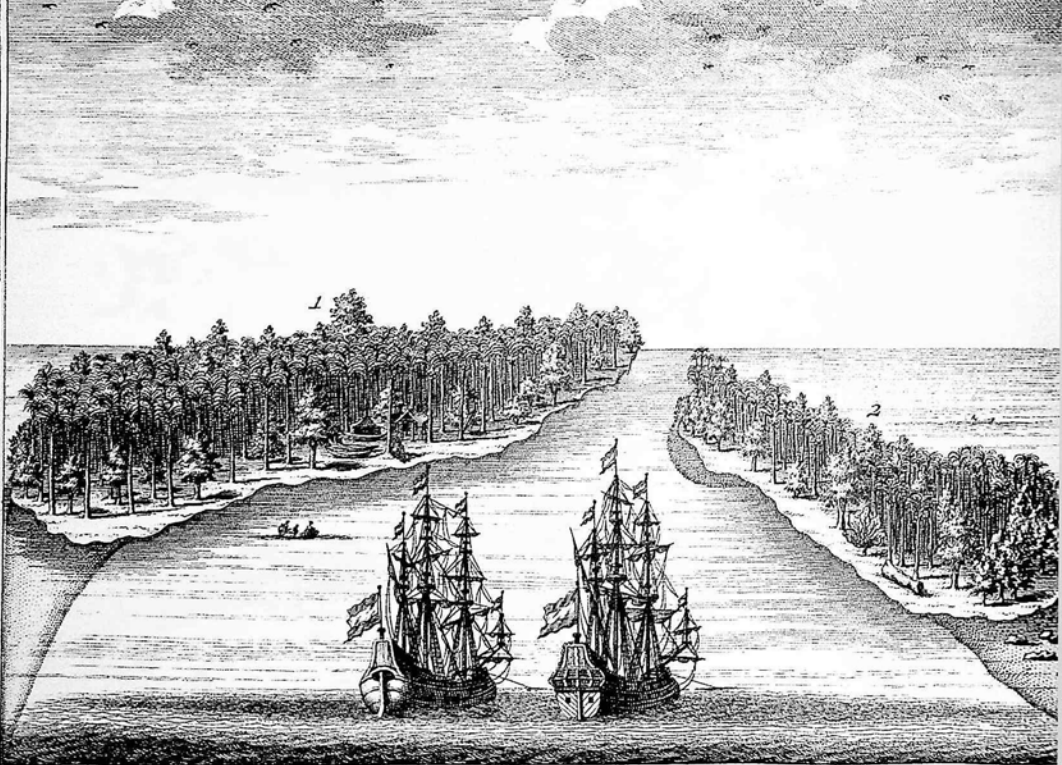
N° 26. YY.

De Kust van Nova Linea omtrent Maa.

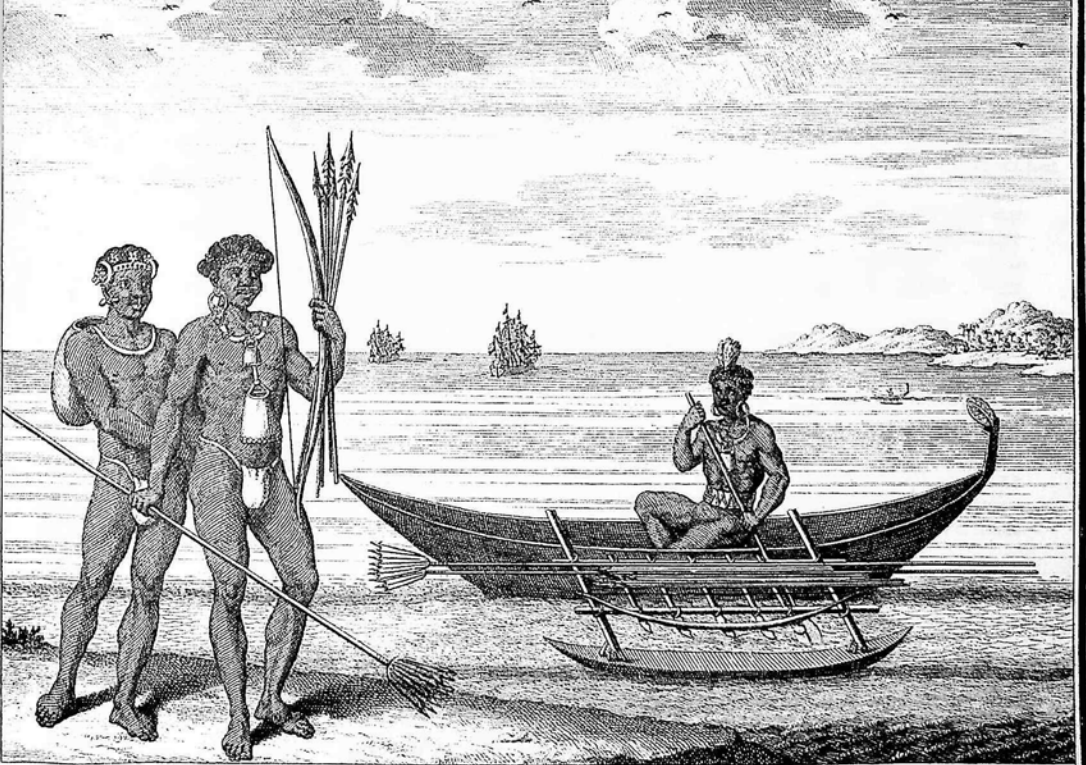

N° 27. XX.

1. Het Eylandt Maa. 2. Het Eylandt Injow. Deze Reede hebben wy genaamt Johan Maatzuykers Reede.

N° 27. XX.

Het volk van Maa, Iamna ende andere omleggende Eylanden, in haar Fatsoen, Kleeding en vaartuyg.

Cani, Batoer en Caras.

De eilanden nu, in deze bogt gelegen, en bewoont, zyn Cani, Batoer, en Caras, alwaar men verſcheide eetbaare vrugten, te weten, kalappus, canari, oebi, pieſlang, boontjens (die zeer goed zyn) roode ryft, en overvloedig viſch aan de ſtranden, en veel timmerhout heeft, dat aan hunne groote vaartuigen, die veele uit een ſtuk gemaakt zyn, te zien is. Ook is 'er voornamentlyk het yzerhout in grooten overvloed.

Het ſcheen hier niet ongezont te wizen, alzoo men 'er een goede zee wind, en van de vaſte kuſt een ſchoone en verquikkende landwind heeft.

De ingezetenen zyn in allen deelen, als die van Onin; maar zoo geſlepen niet, aangezien zy zoo veel verkeering met ons, of anderen niet hebben.

Ook was 'er tuſſchen hen, en die van Onin, nog een oud zeer wegens het doodſlaan van *Radja Tabowan*, en de zynen, waar toe zy egter (volgens verhaal van *Radja Moffon*) al groote reden hadden, alzoo die *Radja* menigmaal hunne wyven had gerooft, of geſchonden, gelyk dit door hem zelf aan *Moffons* eigen wyf, en door zyn ſlaaf ook aan *Moffons* eigen dochter gedaan was, waar door zy dit alles zich zelve op den hals gehaalt, en aan deze eilanders rechtveerdige redenen, om dezen ſmaad te wrecken, gegeven hadden.

Anders is dit volk onder malkanderen, en omtrent ons zeer goed van vertrouwen, en niet beſchroomt zonder eenige wapenen, of verzeekering, vrypoſtig by ons te komen, om van 't welke ons te verzeeken, zy ook hunne wapenen, als zy die by zich hadden, in hunne praauwen lieten leggen. Endus liep ons volk al mede onbevreesd by hen in 't boſch, om hout te hakken, of om vogels te ſchieten.

Godsdienſt, of eenige teekenen daar van, had de Heer *Keyts* zeer weinig, dan alleen eenige Teraphim, of kryſtalyne ſteentjens, die zy altyd by zich droegen, onder hen vernomen.

Deze ſteentjens hadden een groen en een rood ſtreepje, ook waren 'er geele blinkende van die ſoort, die zich byna, als of 'er eenige ertz mede vermengt was, vertoonden.

Voor dezelve had *Radja Moffon* een groote eerbied, en was gewoon die ook aan te bidden.

De voornaamſte Orang kayen alhier waren te dier tyd *Biaſſe* en *Ratſotti* van 't eiland Cani, *Radja Moffon* van 't eiland Batoer, en *Goerowai* en *Capitan* van 't eiland Caras; doch *Moffon* ſcheen onder hen wel de voornaamſte te zyn.

Zy voeren (zoo men merken kon)

nergens op, dan op Cubiay, geneerende zich enkelyk met menſchenrooven, en mer hunne plantagen en viſſcheryen, die zy meeſterlyk weten te ſteeken, alzoo geen viſchlynen by hen nog bekend zyn.

Den 1^{ſten} September ging zyn E. van Batoer tuſſchen Caras en Cani door, r'zeil, en quam daags 'er aan by een hoogen hoek.

Cubiay begon zich hier recht op zyde eerst te ontdekken; maar hy kon hier zeer weinig door de Z. O. winden, die hem tegenliepen, vorderen, weshalven hy tuſſchen 6 of 7 eilanden en de vaſte wal doorzeilde, daar hy zeer ongelyke gronden, van 50 tot 28 en 20 vadem, die dan klippig, en dan weer goed waren, vond.

Daar na zag zyn E. in 't N. een diepe bogt, die veel mylen lang, en wel drie vierde myl breed was, daar hy om zyne lekken te ſtoppen, vermits de chaloep de Pieſlang het niet langer gaande houden kon, inliep.

Hier waren de inlanders wat ſchuw, roepende dat de onzen daar aan boord wilden komen, alzoo zy *Maſſoy* en *Tambacco* hadden.

De Heer *Keyts* voor zelf mede na de wal; doch liet den tolk *Djoemat* maar aan land gaan, die zich een weinig in de hand quetste, en hen allen zyn bloed drinken liet, dat de voornaamſte onder hen ook deden, op hoedanigen wyze de vrede by hen gemaakt word; maar daar viel eigentlyk geen handel op die tyd.

Deze baai legt ontrent 12 mylen Z. en Z. Z. O. van de Heer *Ryklofs* baai, die zyn E. om haare ſchoonheid, en om 't gemak, dat hy 'er vond, de Heer *Speelmans* baai noemde.

In 't inkomen aan de linkerhand is een zeldzaame waterval, die van 't gebergte komt aſtorten, en die men wel 2 mylen verre in zee, als een wit laaken, zien kan.

Zyn E. meinde zich daar wat te gaan verfrifſen; maar 't was onmogelyk, om, op de aſtant van een pylſchoot na, daar by te komen, aangezien zich 't geſpat van dit water als een ſwaare damp, of dikke miſt, vertoonde; doch hier ontrent vond zyn E. nog verſcheide andere kleine beekjens, die onder de ſteenen quamen uitzypelen, en waar aan men zyn dorſt gemakkelyk leſſchen kon.

Geheel binnen in die bogt legt een dorp by de rivier, en wat Ooitelyker heeft men een berg, waar agter een ſchoon binnenwater van een bequame diepte is, waar in men veel groote ſchepen zou kunnen bergen.

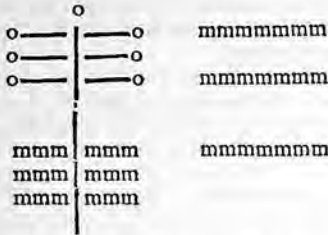
Aan de Ooftzyde van deze bogt, in den binnenſten hoek, ſtont een klip,

I

waar

Zeldzame
Begrave-
nis der
Oninners.

waar op de onzen veel doodshoofden zagen, en een beeld, ten naaften by als een mensch tot aan de schouders, en daar by een schild met eenige andere greefschappen, en tegen deze klip ook diergelijke merken geteekent :

En dit was hunne gemeene begraafplaats, en wyze van begraven, gewoon zynde hunne dooden, niet ter aarde te brengen, maar die op een strandklip in de regen en zonneshyn, om die daar zoo te laten vergaan, te plaatzen. En zulke begraafplaatsen ziet men hier doorgaans langs deze Cubiaysche kust.

Aan 't einde dezer bogt in 't O. heeft men weer dien hoogen hoek, zynde Cubiay's Z. W. hoek, en agter de zelve in de baai zagen de onzen een kanaal, waardoor zy giften, dat men aan de andere zyde in zee weer uit zou kunnen komen.

Den 7^{den} September vertrok zyn E. uit deze bogt, doch geraakte hier in groot gevaar, om, door de tegenstroom, zyn schip tegen de klippen te verliezen.

Hy bevont dat zy hier 4 graaden 16 min. N. Oostering miswyzing hadden, en dat op de Z. breedte van 4 gr. 2 min.

Hy lag nog 4 mylen van Cubiays O. hoek, die 6 mylen van de voorige Z. W. hoek lag, en 5 mylen van 't Wezels eiland, aan welkers W. hoek zyn E. den 11^{den} dito ten anker quam, doch vont, aan land gekomen zynde, geen volk, dan maar een man, die schielyk uit een hut sprong, en de vlugt nam.

Den 13^{den} verzeilde zyn E. van 't Wezels eiland, tusschen de valte wal en 3 eilandekens door, die meest aan een op een vlakke droogte lagen, van welke 't Westelykste 2 mylen van de wal, en 3 mylen van den N. W. hoek van 't Wezels eiland lag.

Hier ontviel hem de vaste wal N. N. O. en N., over al laag land zynde, waar by nog 3 andere eilanden lagen.

In 't N. zag de Heer *Keyts* een grooten inham, en stak O. N. O. na de overwal, 11 mylen van 't Wezels eiland, en quam aan de W. zyde van een eiland ten anker, leggende ontrent 1 myl van een hoek, Laewe genaamt, agter welken hy, vol-

gens de oude kaarten, de Moordenaarsrivier meinde te vinden, dat zyn E. daar na anders vernam.

Hier vond het volk veel Oesters, die zeer wel na paarlemoerschelpen geleken, waar van zy'er ook eenige mede in Banda gebragt hebben.

Den 16^{den} September hier van daan 't ankerliggende, ging zyn E. met een O. N. O. wind onder zeil, vernemende 's namiddags een groote coracora. Ook had de stierman van de 'vieslang, digt onder de wal wendende, *mari kau, mari kau*, dat is, *komt hier gy, komt hier gy*, hooren roepen; gelyk hy daar ook eenige huiskens gezien had.

Daar na keerde de Heer *Keyts*, op de Pieslang overgaande, na de plaats van waar dat geroep gehoord was; alwaarde tolk met die inlanders, uit het bosch te voorschyn en op de klippen gekomen zynde, sprak, zonder dat men hen egter regt, dan nu en dan maar eens, zien kon.

Zy riepen zyn E. volk daar aan land; dat de Heer *Keyts* ten eersten niet kon toecitaan; waar op zy verzogten, dat zyn E. doch wat verder op na hun dorp zou vaaren, daar zy hem dan morgen nader spreken wilden, dat zyn E. beloofde, waar op die inlanders met hun vaartuig digt onder de wal voor zyn E. heenen liepen; gelyk ook zyn E. dien avond met den donker digt onder de zelve ten anker quam, en zich 's morgens daar aan, den 17^{den} September, voor hunne Negry, 't Eiland op 't eiland Nametotte, leggende op wat Name- meer als 4 graaden Z. breedte, nader totte- onder de wal begaf.

Ondertusschen zeide de stuurman aan zyn E., dat hy weer water zou van noodden hebben, en dat *Borri* hem verzekert had, dat daar een goede put aan de wal was, die hy aangeboden had hem aan te wyzen.

De Heer *Keyts* antwoordde, dat hy wel lyden mogt, dat dit geschiede, mits dat hy wel toezag, dat zy geen ongemak kregen, dat hy aannam wel te bezorgen; doch dat een geheel ongelukkigen uit- slag had.

Daar op begaf deze stuurman *Goozen* zich, tegen de vermaning van de Cor- poraal, zonder enig geweer na land, Daar ver- scheidt van ons volk doodge- slagen zyn.

daar zy in 't eerst wel vriendelyk ontfan- gen, en na die put geleid werden, maar zy waren geen 50 schreeden van strand gekomen, of zyn E. hoorde vrezelyk, help, help, roepen; waar op hy aan- tonts uit zyn jagt ettelijke stukken lossen lier, dat deze moordenaars de vlugt deed nemen, die dus de overige, die reeds in 't water gevlugt waren, verlieten, waar op zyn E. aantonts met het krygsvolk na de chaloep de Pieslang, en zoo verder digt onder de wal, en met de schuit aan land

land voer, alwaar zyn E. nog 4 van de onzen doodelyk gequett na de schuit zag loopen; doch *Goozen Daniëlsz de Roos*, *Joost Tbeunis van Kortryk*, korporaal, *Arent Sandersz van Kloosterleli*, soldaat, en, na zyn E. vermoeden, ook *Borri*, waren reets doodgeslagen, de hoofden afgehakt, en naakt uitgekleeft.

De fergeant trad met 16 man (door ons gefchut gedekt zynde) aan de wal, en chargeerde braaf her om, doende zyn E. desgelyks uit de Piefang; en men bragt ondertuffchen ftuurman *Gooffen*, en *Arent Sandersz*, beide zonder hoofd, in de schuit; maar den korporaal en *Borri* vernamen zy niet, ziende een ftuk weegs verre wel een fwart op strand dood leggen; doch konden niet bekennen, of het *Borri*, dan of 't een ander was.

Daar op belafte zyn E. alle de vaartuigen der vyanden in den brand te fteken, dat in een oogenblik uitgevoerd was, hoedanig zy ook met hunne andere vaartuigen en huizen aan de overzyde dezer klip gelegen, leefden.

Ondertuffchen fchoot de vyand van alle kanten uit het bofch ook dapper met pylen, 't geen de onzen niet belette nog ertelyke prauwen weg te fleepen, en aan boord te brengen.

Dit was hier dus wel zeer quaalyk uitgevallen; maar het kon nog veel erger uitflag gehad hebben.

Daar op ligtte zyn E. 't anker, liep 3 mylen buiten de wal, en zette onze dooden daar in zee, terwyl ons 's avonds nog een matroos, *Jan van Dord* genaamt, afftierf.

Dit eiland Nametotte legt op den W. hoek van de bekende Moordenaars rivier, en is tamelyk hoog land, na giffing wel 8 mylen in 't rond, hebbende zelfs aan de W. kant mede over al zeer goede ankergrond. Ook is hier wel de voornaamfte stapel des Maffoy-handels, alwaar de Cerammers jaarlyks van Mey tot Augustus komen handelen, van waar zy ook zeer goed ebbehout, en flaaven vervoeren, aan de inwoonders daar voor niet veel anders, dan den buik vol ryft, en een deel groote koraalen, gevende.

Dit volk is zeer fterk, en vry grooter van gedaante, dan eenige andere hier ontrent, en fpreekt, behalven zyn eigen, ook de Ceramze taal zeer vaardig; zy gaan (uitgenomen dat zy hunne fchaamheid met hoombaften dekken) geheel naakt. Hunne neusgaten zyn vol priemen doorfteeken, en hun geweer beftaat in pylen, boogen, lancien en Tamboekze fwaarden. De vrouwen hebben dikke koraalfnoeren om den hals, en de midelen, en zyn in haar aangezicht met fwartzel van geftampte fmeekoolen zoo afgryffelyk toegemaakt, dat zy eer

bemorfte verken, dan menfchen, gelyk zyn. Ook zyn zy zeer onbefchaamt, en, zoo veel men befpeuren kon, zonder eenigen Godsdienft. Zy baaren hunne kinderen in prauwen, op de stranden, en in de bofchen, en kort daar na werpen zy die in een zak, die haar om den hals hangt, zynde in zich zelve onnutte beeften, of die ten minften gelyk.

De W. hoek van deze moordenaarsrivier lag N. O. ten O. den Z. O. hoek van eiland Nametotte, daar ons volk vermoort was, N. O. ten N., en 't Oofte-lykfte van 't Wezels eiland Z., ontrent 3 mylen van ons. Zyn E. quam daar op weer onder 't Wezels eiland ten anker.

Vermits nu hier voor ons niet meer te doen viel, keurde zyn E., na nog 2 dagen vertoevens, beft, om, alzoo zy aan 't Wezels eiland geen water vonden, ten eerften weer na huis te keeren, hoewel hy, volgens zyne ontvangfen laft, nog eens op Aroe, wegens de parelbank aldaar, aan moest gieren, om eenige voorraad voor ons volk daar over te geven; maar 't zelve niet konnende krygen, liep zyn E. maar na Banda, daar hy den 25^{den} dito behouden ten anker quam.

Hier uit nu kan men, ten minften eenigermaten, zien, hoe het in dit Nova Guinea gefelt, en wat land en volk het is.

Met een woord moeten wy hier by voegen, dat, by 't vertrek van de Heer Commiffaris *Dirk de Haas* uit Amboina naar Batavia, in 't jaar 1691., Keffing, een groot landfchap op Ceram, weer onder 't beftier van den Heer landvoogt van Banda gefelt is; doch egter wierden die van Amboina, by fchryvens haarer Edelheden van den 24ten Februarii 1692. wel uitdrukkelijk belaft, op hunne flukeryen van Nagelen wel te letten; hoewel 't deel, dat onder Banda behoorde, zich, volgens fchryvens van haar Edelheden van den 26ten Januarii 1680., anders tot de bogt van Haja toe uittrekte, fttaande alles Bewetten die bogt na die tyd onder Amboina; doch den 14^{den} Februarii 1692. en den 23ten Februarii 1694. gaven haar Edelheden, by hun fchryvens met het Huis te Spyk, bevel, dat die van Banda met hunne chalopen maar tot tuffchen Keffing, en Werinama, tot het beletten van 't fluiken der Nagelen, zouden behoeven te kruiften. Hoedanig zy 1681. den 11^{den} Maart die van Banda ook wel van 't uitroeyen der fpeceryboomen tuffchen Sepa en Haja verfchoont; maar aan die regeering by hun fchryvens toen egter de magt gelaaten hadden, om van Werinama tot Keffing toe alles te mogen doorzoeken, zoo als zy 't noodig oordeelden. En 1695. den 23ten Januarii voegden zy, by hun fchryvens met 't jagt

De Moorde-
naars
rivier.

Bombahi aan die van Amboina, 'er by, dat zy egter begeerden, dat de Negryen op Ceram, onder Banda staande, nogtans de Ambonfche Hongivloot behoortlyke eere zouden moeten bewyzen; ook hebben haar Edelheden de vaart na de Z. Ooster en Z. Wefter eilanden, by hun fchryvens van den 28ten Februari 1693. aan alle de Amboineezen volflagen geweigert, en 't laafte ook zelt aan de Bandaneezen verboden, hoewel zy hen 't eerfte, alleen tot hun onderhoud, nog toegeftaan hadden. En, volgens hunne ordre van 't jaar 1694. mogten die van Banda ook geen paffen over Keffing verder, dan tot Goeli Goeli, Hataihoi, Kiffalaot, Haja, en Rarakit verleen.

Eer wy egter van die ftofse van Nova Guinea en van het Zuidland geheel afscheiden, konnen wy niet nalaaten hier nog iets aan te haalen van de reize, die in 't jaar 1696., om te zien (zoo men wil) of men iet van de Heer *Coeper* of de zynen vernemen kon, derwaarts gedaan is.

Deze Heer is in 't jaar 1684. of 1685. uit Holland met het fchip de Ridderfchap naar Indiën vertrokken, en behouden aan de Kaap gekomen, alwaar zyn fchipper hoognoedig oordeelde, om hier een andere groote mast in te doen zetten, alzoo die, welke hy nu had, niet dogt, en hy met regt vreesde, dat zy hier mede de reis niet krygen zouden.

De Heer *Coeper* keurde dit veranderen van mast af, behield de oude, en ondernam de reize na Batavia hier mede; doch men heeft zedert noit raal of teeken van dit fchip, of van yemant van dit volk gehoord, dan dat 'er eenige jaaren daar na een gerugt quam dat de zoon van den ouden Heer *van der Stel*, die met hem vertrokken was, op Madagafcar nog leefde; doch alles quam op niets uit. Zoo dat hy na allen fchyn met man en muis in de volle zee gebleven is. Of men 'er egter nog iets van ontdekken mogt op 't Zuidland, zoo wiert in 't jaar 1696. deze volgende togt ondernomen.

De oude Vlielandfche fchipper *Willem de Vlaming*, ondernam de zelve met 3 fchepen, te weten, 't galjoot of 't jagt de Geelvink (daar hy fchipper op was) de hoeker de Nyptang, en 't galjoot de Wezel, uit het vaderland den 27^{den} November, beginnende die, na dat hy van daar reets voor by de Kaap der Goede Hoop op de Z. breedte van 38 graaden en 18 min., en op de lengte van 92 graaden, en 3 min. gekomen was.

Den 28ten dito was hy by 't eiland St. Paulo op de breedte van 38 graaden en 40 min. en op de lengte van 95 graaden 44 min. doch zag, alzoo het dyzig weder was, maar een vlakken hoek 'er af. Hy bevond dit aan de kanten, of van de W.

tot de Z. zyde, fchor, zonder eenig voet ftrand, en zonder vuilen, die men behoort te myden, zoo dat men tot op een kanonfchoot na 'er vlak op aan zeilen mag; maar van de W. kant ftrekt een rif ontrent een kanonfchoot in zee, dat men kan zien branden. Hy vond in 't aanzeilen, zoo als 't eiland N. van hem was gelegen, 40 vadem vuile grond, en hielt het daar op O. ten N. langs de wal, tot dat het eiland W. van hem was, en zich pas een musquetfchoot verre van hem opdeet, waar na hy hier ten anker quam. Hy vond hier veel zeerobben, en nog een andere foort, by na als zeerobben, doch die wel 18 voet lang waren. Hy zag hier geen groente, dan eenig rictbosch, en hier en daar tuffchen de klippen eenige groente als pietercelie, doch zeer weinig; ook weinig gevogelte; maar ving op de reede veel vifch, als groote fteenbraaflem, en in 4 uuren tyds wel 436 groote viffchen, als kleine kabeljaauwen, met de hoek, en nevens de zelve veel kreeften. Brandhout was 'er niet, ook geen verfeh water, dan alleen op de hoogtens hier en daar in paffèn, 't geen zeer moejelyk af te brengen zou zyn geweest. Ontrent de regte rec is een brak binnenwater, daar de robben uit zee over eenige fteenen, die dit binnenwater, ontrent 20 treden verre van de zee afscheiden, inloopen. Anders legt dit halve maans wyze in een beftoten kom, zynde ontrent een piftoolschoot lang. In 't zelve valt veel vifch, als fpanbaars van gedaante, die rood van verwe, en zeer lekker is.

Als men de W. kant van dit eiland maar myd, zal men het over al zuiver vinden, en men mag 'er zonder fchroom op aanloopen. Het is mooi hoog land.

Den 2^{den} December vertrokken zynde, 't Eiland zag hy den 3^{den} 't eiland Amsterdam. Het Amsterlegt 13 of 13; myl regt Z. en N. van St. Paulo, op de Z. breedte van 37 graaden 48 min., en op de lengte van 95 graaden 44 min. Het is ongelyk, doch goed van grond hier.

Hy ging hier aan de wal; doch vond het zoo dicht van bosch, dat men in een dag geen 4 mylen 'er op kon vorderen, alzoo men door de ftrukken kruipen, en over de boomen klimmen moest.

Hy vond 'er al mede menfchen, nog beeften; maar alleen eenige vogels, muskens, en zeerobben. Ook had een van 't volk (zoo hy meinde) een viervoetig dier, als een wezeltje, en een als een vos, gezien, en daar was veel biesbosch door malkanderen gewaffchen.

De grond is 'er doorgaans veengrond, die ontrent 3 voeten dik legt, en dan krygt men fteen als uitgebrande puimfteen. Zy is ook zeer mul, waarom de boomen hier

hier

hier niet hoog wasschen, konnende geen genoegzaame wortels in de zelve schieten.

Hy ving op de reede hier ook visch, en een soort van vaderlandze kabbeljaauw, en ging den 5^{den} dito tegen den avond na 't Zuidland t'zeil.

Hy vergoede den 6^{den} hier de kompassen op 20 graaden N. Westering, zynde nu op 37 graaden 25 min., en op de lengte van 96 graaden 45 min., en zag hier steenkroos dryven, 't geen tot de 36 graaden 9 min. duurde.

Den 12^{den} dito zag hy op 35 graaden een zeerobbe, die hem al huilende quam nafsvennen.

Den 13^{den} verlag hy de kompassen weder op 36 graaden 9 min., op de lengte van 105 graaden 11 min., vergoedende dic van 16 graaden 49 min. N. Westering. Den 20sten dito dede hy dit weder op 35 graaden 22 min., vergoedende de kompassen van 10 graaden N. Westering; en hier stonden de zelve niet stil.

Den 25sten December zag hy 't Zuidland op de bevonden breedte van 31 graaden 58 min., en op de lengte van 130 graaden 18 min.

Den 28sten dito bevond hy by 2 peilings hier de N. W. miswyzing van 10 graaden 44 min., en van 10 graaden 12 min.; werpende daar ook 48 vadem vuile kraalgrond op 31 graaden 83 min., en op de lengte van 133 graaden 44 min., die daar na op 25 vadem liep, en berde.

't Eiland Rottenest. Den 29sten dito quam hy onder 't eiland Rottenest, 't geen op 31 graaden 50 min. breedte, en op de lengte van 134 graaden 25 min. legt, ten anker, ging 'er den 30sten aan land, en vond 'er een stuk vuurenhout, dat waarschynlyk wel eer in een scheepsdek getteken, doch al lang daar aan strand gelegen had, alzoo de spykers meest vergaan waren.

Hier was ook brandhout in overvloed, daar hy zich dierhalven wel van verzorgde.

Vlaming gaat op 't Zuidland aan de wal. Den 5^{den} Januari 1697. ging hy met 88 gewaapende mannen (matroozen, soldaten, en officieren) hier aan de vaste wal van 't Zuidland, daar zy ten 11 uren aanquamen.

Zy gingen eerst O. op, vernamen niets, dat tot voedzel dienen kon, en alleen maar eenige groote en kleine wilde boomen, uit welke groote als een soort van lak of gomme droop, waar van zy een monster medegebragt hebben. Ook vonden zy hier geen ander gevogelte, dan veel kleine kakatocha's, en groene ravens, of parkieten met lange spitze staarten, die zeer schuw voor hen waren.

Wat hy 'er zag. Ontrent 2 uren na de middag quamen zy by een binnenwater, dat zeer zout

was, en vonden aan dit strandje veel klare voetstappen in 't zand, zoo van bejaarde lieden, als van kinderen; zagen geen menschen, maar egter hier en daar grooten rook opgaan, daar zy ook na toe trokken, zedende 3 man, en 2 swarten voor uit, om de menschen, zoo zy 'er waren, niet te verjagen; doch vernamen, by die plaats gekomen, geen menschen. Zy bleven dien nacht daar campeeren, en vonden hier eens een, en daar na nog twee hutjens, die meest onder de voet lagen, zynde in zich zelve nog slegter, als die der Hottentotten, van gebouw.

Den 6^{den} dito verdeelden zy zich, en trokken in drie byzondere troepen, de eene Z., de andere N. en de derde O. op, 1 myl landwaard in; doch quamen daar na by dit binnenwater, om yder zyne bevinding op te geven, weder by een; doch hadden niets dan 1 of 2 vervalle hutjens, doch geen versch water, dat hen meest ontbrak, gezien; weshalven zy een kuil by dit binnenwater groeven, waar in zy redelyk goed water vonden, waar mede zy zich in die groote hitte, die zy hier gevoelden, behelpen moesten. Zy vernamen by hunne wederkomst ook, dat dit binnenwater wel 1 voet was gevallen, een teeken dat het ergens in zee zyn uittoegt, of gemeenschap hebben moest.

Zy vonden deze uitwatering ook kort 'er na wat Bezuiden 't zelve. Twee van hunne schuiten voeren dit uitwaterend gat in, en vonden daar eerst 2, en daar na nog meer zwarte zwaanen, van welke zy 'er 4 na Batavia medegenomen, en 2 'er levend gebragt hebben, als ook veel visch, zonder tot nog toe eenig ongedierte, klein of groot, te vernemen, blyvende die nacht nog aan de wal, en gingen den 7^{den} dito weer na boord, zeilende dien zelve dag, en de andere scheepjens ook op den 10^{den} dito nader na de wal toe, daar zy weer ten anker quamen. Zy peilden ook 't eiland Rottenest Z., en een de rivier Z. O. ten O. van hen, welke de Vlaming na de middag met 3 schuiten, om te zien, of hy geen menschen daar ontdekken zoude, opvoer. Zy vingen hier spiering met den hoek, doch vernamen anders niet, schoon zy dit binnenwater, of die zoute rivier, wel 10 of 12 mylen op geweest waren. Zy bevonden hier klaar op de Z. breedte van 31 graaden 43 min. te zyn, zy ontdekten hier ook een rif van 1 myl, leggende 1 halve myl van de wal, en verzielden den 13^{den} dito van hier, zedende, terwyl zy met een Z. en Z. Z. W. wind N. ten W. langs de wal zielden, de schuiten nu en dan eens na de zelve; doch kregen den 15^{den} de wind O. Z. O. en

Zwarte Zwaanen

O. ten Z., die dan eens weer van het Z. O. door 't N. na 't W. liep. Ondertusfchen quamen de fchuiten weder aan boord, met tyding van geen menfchen, nog vee, en zeer weinig geboomte, als mede een fteene rif ontrent 't ftrand met veel klippen onder en boven 't water op 30 graaden 17 min. vernomen te hebben, gelyk alle de fchepen ook den 16^{den} dito 's nachts veel vuuren aan land gezien hadden.

Den 17^{den} dito ging weder een fchuit met gewaapend volk aan land, die niets, dan eenige meeuwen van de buiten-eilandjens en klippen, aan boord bragten.

Den 18^{den} dito bevonden, by een peiling, de N. W. miswyzing hier 9 graaden 21 min. (op de Z. breedte van 30 graaden 30 min.) te zyn.

Den 20^{den} dito zagen zy eenige eilandkens, en aan de wal wat krepelbosch.

Den 23^{den} dito op 28 graaden 8 min. peilden zy een fteilen hoogen hoek voor uit, zonden de fchuit hier weder na land, die tyding bragt hier menfchen gezien te hebben, doch konden, wegens de fwaare ftorting niet aan de wal komen; ziende ondertusfchen de menfchen op de duinen voor hen, doch vry verre van zich, heenen loopen.

Menfchen gezien.

Deze waren maar van een gemeene lengte, fwart en naakt van huid.

Kort daar na de fchuit egter aan land geraakt zynde, zagen zy daar ook een zeer zout binnenwater, en den 27^{den} eenige hutjens, ook voetftappen van menfchen, en eenig gevogelte; maar hadden niets, dat voedzel geven kon, vernomen, dan alleen een plaats daar (by nood) redelyk drinkwater, hoewel al te verre om naboord te brengen, was. Al 't geboomte, dat hen hier ook ontmoete, was maar krepelbosch.

Den 30^{den} dito zonden zy de fchuiten na de wal, die daar 2 inhammen, waar van 't Zuidelykfte wel drie vierde myl wyd is, ontdekten, die zy bevonden op 26 graaden 16 min. te leggen.

Den 2^{den} Februari ontdekten zy aan de wal 2 rivieren, van welke de eene van 't Zuiden, en de andere O. aan zeer diep inliep. Ook waren zy eenen inham wel 8 $\frac{1}{2}$ myl op geweest, en hadden bevonden, dat die inham in 't N. N. W. weer in zee ftortte.

Den 3^{den} dito weer aan land geweest zynde, bragten zy niet alleen dit laafte berigt; maar voegden 'er nog by, dat de opperftuurman van de Geelvink een platgeklopte tinnefchotel op de aarde had vinden leggen, die met twee fpykers aan een paaltje vastgefpykert geweest, en waar van de eene meeft vergaan, en de ander nog kenbaar was, op welken fchotel zy dit gefneden vonden.

Anno 1616. den 25ten October hier aangekomen het fchip den Eendragt van Amftterdam, den opperkoopman Gillis Miebais van Luik, fchipper Dirk Hartog van Amftterdam, den 27ten dito t zeil gegaan na Bantam; en was het onderfite (zoo men niet anders zien kon) met een mes aldus gefneden. De onderkoopman Jan Stins, de opperftuurman Pieter Dookus van Bill, No. 1616.

De overblyfels in Hartogsbaai gevonden.

Deze regte reede van Dirk Hartogs baai (daar die fchotel opgeregt geweest was) lag op 25 graaden 24 min., daar zy nu ook de N. W. miswyzing by een klaare peiling bevonden 8 graaden 34 min. te zyn.

Den 5^{den} Februari voeren zy na de wal, hebbende zich voor 8 dagen van koft en drank voorzien, te weten de commandeur *Flaming* met zyn fchuit, en de bevelhebber van de Hoeker de Nyptang met de zynen, en vonden hier een eiland.

Zy quamen ook in een rivier, die zy wel 3 of 4 mylen opvoeren; vol fteenplaat, en droogten, en zagen verder veel binnenwaters als van verdrinken land; maar geen menfchen, nog iets, dat voedzel geven kon; ook was de grond, waar zy ook groeven, zeer ziltig.

Zy quamen tegen den avond nog in een andere rivier, die zy opvoeren, alzo zy wel drie vierde myl 't land inliep, en daar een ronde kom, waar by zy eindigde, maakte; doch alles was maar zout water; en men zag geen menfchen nog beeft, maar wel eenige fchuwe duikers; ook kregen zy kort 'er na fwaaren donder, weerlicht en een harde regenbui, die wel 2 uren duurde, zoo dat zy den nacht vry flegt doorbragten. Ook zagen zy hier loof nog gras.

Den 10^{den} zeilden zy deze rivier weer af, en ontdekten by eenige groote plassen van binnewateren weer eenige voetftappen van volwafte menfchen, en van kinderen, die van een gemeene lengte waren, en bevonden verder dezen hoek, welken zy hier ontmoetten, zeer rood zand te zyn.

Den 12^{den} dito bevonden zy de N. W. miswyzing 7 graaden 21 min., en zagen den 13^{den} een hoek, die heel fteil, doch niet zeer hoog was, alwaar ook 3 klippen N. N. O. van de wal ftrekten, die met reven aan een gehegt waren; en de wal liep hier Z. ten O. en N. ten W., zynde nu op 24 graaden 42 min.

Den 16^{den} dito quamen zy onder de O. wal, en peilden den Z. hoek (die zy omlieden) Z. W. van hen, en zagen dat dit een eiland was, zynde nu op de Z. breedte van 24 graaden 54 min.

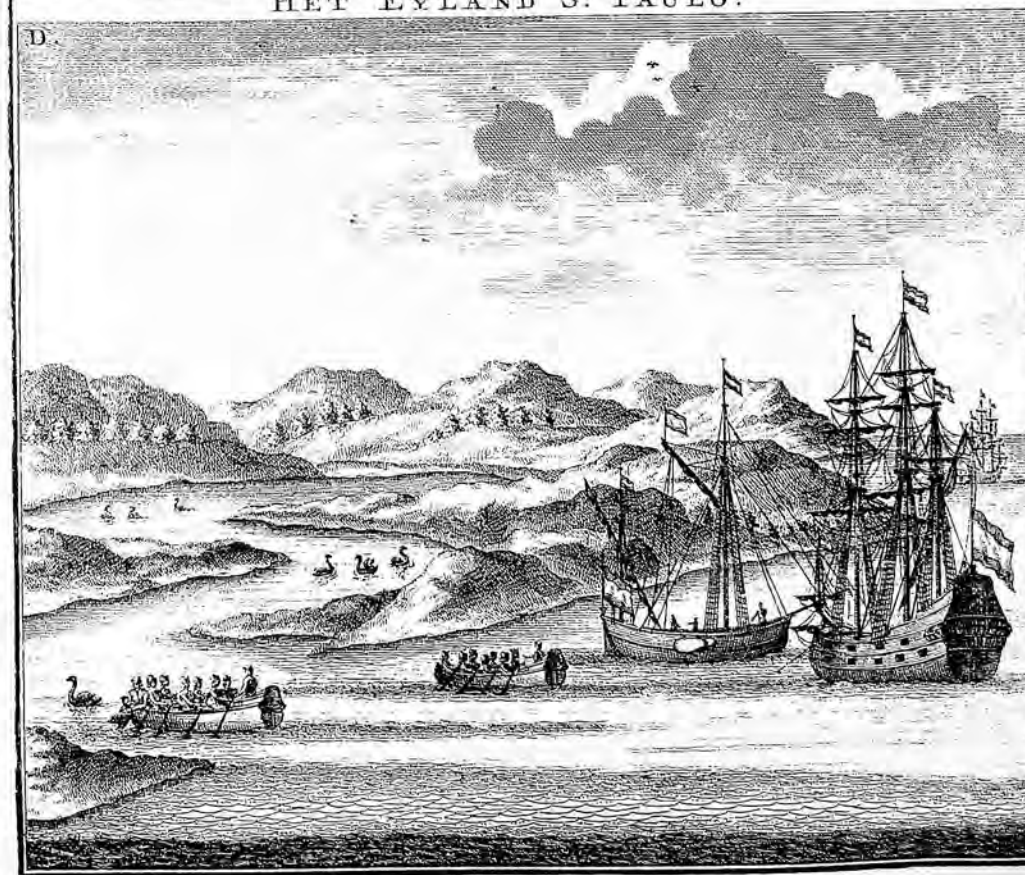
Den 17^{den} dito vergoeden zy, op 23 graaden 59 min., de kompassen van 5 graa-

HET EYLAND AMSTERDAM.

HET EYLAND ST. PAULO.

Swarthe Swaane drift op het Eyland Rottenest.

graaden N. W., en zagen 2 mylen Be-
zuiden deze breedte een imbogt met een
schorre Z. hoek, en Benoorden die breedte
was 't laag land met voetstrand; alwaar
de avondpeiling van 7 graaden 3 min.
N. W. miswyzing was.

Den 19^{den} dito ontdekten zy eenige
reven drie vierde myl van de wal, en ook
een hoek, van welke een rit een halve myl
verre in zee N. N. W. aan strekte, en
Benoorden de zelve was een imbogt, al-
waar de Geelvink ten anker quam, en
wat verder zagen de 2 andere sloopjens,
voortzeilende beneden dezen hoek een
opening, als een rivier, en die wel 3 my-
len voor aan in de mond wyd was. Zy
zeilden 'er wel in, doch vonden nergens
ankergrond; en kregen tegen den avond
weerlicht, en in de wind. Deze imbogt
wordt Willem's-rivier genaamt, in welke
alle de schepen naderhand nog ten anker
quamen. Zy legt op 21 graaden 28 min.

Willem's-
rivier.

Op dezen zelve dag befloot men ook
den 21sten dito na Batavia te zeilen, alzoo
zy nu alles, dat hen belast was, uitge-
voert hadden; waar op zy dan ook op
dien dag de ankers ligten, en derwaarts
voortgezeilt zyn.

Den 27sten dito raakte de Geelvink van
hun af, en bevonden den 2^{den} Maart 4
graaden 23 min. N. W. miswyzing, en,
by een avondpeiling, maar 3 graaden 33
min. N. W. miswyzing; die zy den 5^{den}
dito bevonden op 5 graaden 17 min. te
zyn.

Moni.

Den zelve dag zagen zy 't eiland Moni
op 9 graaden 50 min., en den 6^{den} dito
was de N. W. miswyzing 4 graaden 40
min., den 9^{den} dito 4 graaden 29 min.,
den 10^{den} 3 graaden 14 min., doch den
11^{den} op 3 graaden 41 min., en quamen,
ziende nog dien dag het land van Java,
kort 'er aan behouden op Batavia.

't Verdere
by hem
verrigt en
gezien.

Zy hebben hier en daar aan land eenige
erweten, gerst, en mostaartzaad in goe-
den grond gezaaid, en op zekeren dag
ook 1 wezelje en 2 graauwe haazen, en
eenige bosrotten, als ook eenige pilan-
doks (doch langer van pooten, dan de
gemeene, en swart zynde) op dit land
gevangen.

De eilan-
den St.
Paulo en
Amster-
dam, be-
als zich die
uiterlyk opdoen,
mitsgaders
nevens de
Swaanen-
baai op 't
Zuidland,
afgebeeld.

Ook vertoonen wy hier nevens de
eilanden Amsterdam en St. Paulo, zoo
Amster-
dam, be-
als zich die
uiterlyk opdoen,
mitsgaders
nevens de
Swaanen-
baai op 't
Zuidland,
afgebeeld.

Purry's
voortfel
wegens 't
Zuidland.

D. gemerkt.
De laatste togt (myns wetens) na
't Z. land gedaan, is op de raad van een
Switzer, P. Purry geschied, na dat hy
aan de Heer opperlandvoogt van Swol,
en 't jaar daar aan hier aan de Heeren Be-
windhebberden der Oostindische Maat-
schappy, te vergeeys zynen dienst aange-
boden had.

Hy was van oordeel, dat men geen
heerlyker land, om 'er een volkplanting
met veel voordeel te maecten, voor d'E.
Maatschappy ergens in Indiën, dan op
't Zuidland, ter plaats daar 't land van P.
Nuyts legt, dat zich op 32 graaden ver-
toont) vinden kon, en dat onze Maat-
schappy zich daar om verscheide redenen,
die hy in een boekje geeft, behoorde ne-
der te zetten.

De Heer van Swol wees hem in 't laatst
van zyn leven met deze stelling, dat de
E. Maatschappy reets land te veel had,
af, en de Heeren Bewindhebberden alhier
zeiden tegen hem, na dat hy tot Amster-
dam verschenen was, dat zynen voorslag
hen niet behaagde.

Daar na heeft hy zich na de Hee-
ren Bewindhebberden der Westindische
Maatschappy begeven, en die hebben
goedgevonden in 't jaar 1721. drie
schepen, Thienhoven en den Arend ge-
naamt, en een Hoeker, met de
Heer en Mr. Jacob Roggeveen, gewe-
zen Raad van Justitie op Batavia (die in
't jaar 1714. na Holland vertrok) als
Hoofd dezer onderneming, derwaarts te
zenden, welke een geheel andere togt is,
om de Z. wel tot 66 graaden onderne-
men.

Togt van
de Heer
Rogge-
veen der-
waarts.

De hoeker is op die togt gebleven, en
zyn die 2 schepen in een zeer elendige staat
(zoo my gefchreven is) den 10^{den} Septem-
ber 1722. voor Japara ten anker gekomen,
daar na op de reede van Batavia gebragt,
en daar verder, 't zy by aanhaaling, of
op een andere wyze, gebleven; gelyk ook
de Heer Roggeveen, en veel andere van
deze 2 schepen, in 't jaar 1723. met onze
Oostindische vloot hier weder aangeland
zyn; doch naderhand heb ik verstaan, en
ook eenigzins gezien, dat deze togt door
zyn E., en te gelyk door schipper Jan
Koster, woonende te Delfshaven, niet
(gelyk ik in 't eerst meinde) na 't Zuid-
land; maar alleen ondernomen is, om na
zekere eilanden, de goud-eilanden ge-
naamt, en op 56 graaden Z. breedte ge-
legen, te zeilen, en die op te zoeken;
maar die zy (schoon zy nog wel 10 graa-
den verder dan hun bettek of last was,
gezeilt hebben) niet hebben konnen vin-
den. Ik meine dat de vader van de Heer
Roggeveen mede eens daar op uit-, hoe-
wel hy even ongelukkig, geweest is van
die niet te vinden. Of dit nu de zelve
goud en zilver eilanden zyn, die (zoo
men wil) Beoosten Japan leggen, en
waar na toe haar Edelheden in 't jaar
1643. schipper Henrik Schaap, en den
onderkoopman Willem Byleveld, met het
jagt Breskens en Castrikom gezonden
hebben, en die te Nambo met hun twaal-
ven gevangen raakten, weet ik niet;
hoewel 't my zeer waarschynelyk voor-
komt.

komt. Onder de stoffe van Japan spreken wy breeder hier van.

Ook heeft de Heer Generaal *Brouwer* zynen vervanger den Heer *van Diemen*, by een brief, die zyn Edelheid van de Kaap aan zyn Ed. schreef, al geraaden, om een togt na deze goude eilanden, of wel na 't goud en zilver eiland (zoo hy 't in zyn brief noemde) te laten doen, en was zyn raad, dat men dien togt den 1sten Mey niet uit Japan, maar van *Bavaria* beginnen, en dan verder *Benoorden Borneo*, *Celebes*, de *Moluccos*, de kufft van *Moro*, of *Benoorden Gammanorre*, en zoo verder bovens winds in de *Z. zee* loopen, en dan om de *N. steken*, by na zoo gelyk de *Aquapulco's* -vaarders doen, om *Beoosten Japan* de *N. Weste* winden te zoeken; maar hoe verre doch oit de *Hollanders* by hunne vaarten in 't *Oosten* geweest zyn, noit is geen van hen zoo verre aldaar, dan de voornoemde schipper *Koster* by dezen togt, gezcilt. En daar alle, die derwaarts bevoorens gevaaren hebben, wegens swaare stormen en onweder, hunne reizen staakten, en wederkeeren moesten, verklaaren deze vrienden over al 't *schoonste* weder van de wereld gehad te hebben, zoo dat zy een beter faaifoen, dan de andere, moeten hebben waargenomen.

Hoedanig nu dit *Zuidland* in opzigt van *Banda*, en de *Aroe* gestrekt legt, kan men al mede in dit kaartje van de *Z. O.* en *Z. W.* eilanden (hoewel maar stuks wyze voor zoo verre dit zig tusschen de 11 en 12 graaden verthoont) zien.

Wy geven in dit werk, op een andere plaats, nog eenig berigt van groote menschen, en reuzen, op 't *Zuidland* gevonden, door een *Ambons* vryborger, die op 't *Zuidland* verviel, en door een *stuurman*, die zulk een geraamte na *Batavia* van daar voerde, en die my dat beide zelf verhaalt hebben; 't geen wy daarom hier niet herhaalen.

Nu hebben wy hier nog by te voegen, dat zich ontrent 34 mylen *Beoosten Rarakit*, of den *O. hoek* van *Ceram*, een groot stuk lands, *O.* en *W.* strekkende, *Poelo groot Co* genaamt, opdoet, ten *W.* van 't welke een klein eilandje legt, en ten *O.* van welk eilandje 1 of 2 mylen

zich nog 3 kleiner in een driesprong, digt by de wal, pas *Bezuiden* de zelve, by een groote baai van 5 of 6 mylen in 't rond, en aan des zelfs *W. hoek* opdoen; gelyk men aan des zelfs *O. hoek* nog een grooter eilandje leggen ziet.

Twee mylen *Oostelyker* ziet men nog 2 zeer kleine en binnen de 5 mylen *O.* op digt langs de wal 'er nog 7 leggen, van welke eerst 1 grooter, dan weer 1 kleinder, daar na weer 2 grooter eilandkens 1 myl van een, en dan nog 3 zeer kleine ontmoet, die voor een baaiken, meest *Z.* en *N.* 1 myl van een, gestrekt leggen.

Ten *Z. O.* van den *O. hoek* van dit *Poelo groot Co* legt een eiland, het *Wezels eiland* (een ander dan waar van wy bevoorens spraken) genaamt, dat ontrent 5 mylen lang, en meest 2 of 2½ myl breed, hoewel het in 't *Z. O.* nog wel zoo breed is, en met een hoek na 't *N. O.* uitloopt.

In 't *N. N. O.* van 't zelve leggen 3 kleine eilandjes digt by een met een rijtje aan de *Z. kant*, en in 't *W. Z. W.* is nog 1 klein eilandje digt by de wal, en 1 myl van des zelfs *Z. hoek* legt het vogel-eiland, dat meest *N.* ten *W.* en *Z.* ten *O.* gestrekt legt, en pas 1 myl in 't rond is, hebbende aan de *Z. kant* een rif, dat zich wel 1 myl verre in zee strekt. Waar mede wy dan, en van de beschryving van die *Z. O.* en *Z. Welter-eilanden*, mitsgaders van 't gene wy wegens het *Z. land* te zeggen hadden, afscheiden; zynde het ons genoeg het voornaamste aangehaalt, en daar by, als met de vinger, aangewezen te hebben, dat die landen van tyd tot tyd door deze en gene byzondere personen by stukken en brokken (gelyk zy nog zoo maar bekent staan) ontdekt zyn, tot welke ontdekkingen gelyk ook die van *Nieuw Holland* of *Nova Guinea* (een streck lands, die meer dan 500 mylen, van den 10 tot den 33 graad *Z.* breedte beslaat) wy meest aan *Frederik Houtman*, aan die van 't schip de *Lecuwijn*, aan *Jacob Remens*, *Pieter Nuyts*, *Pieter de Carpentier*, *François Pelsaart*, *Antoni van Diemen*, en meer andere (buiten de bevoorens reets van ons gemelde) verpligt en schuldig zyn.

V Y F D E H O O F D S T U K .

B *Andasche Zaaken.* *Banda* by de *Portugeezen* eerst bekend in 't jaar 1511. *Komst* der *Nederlanders* in 't jaar 1599. *bier* De eerste van hen hier met 'er woon gebleven. *Pieter Willemsz Verhoeven* in 't jaar 1609. *bier.* En de *Engelschen* reets mede *bier.* De *Bandaneezen* staan *Verhoeven* 't leggen van een *Kasteel* op *Nevra toe.* Doch *vermoorden* hem, met veele der zynen. *Verdere* moord aan de onzen gepleegt. *Labetakka* veroverd. *De Heer de Bitter*, eerste *Landvoogt* hier. *Die voor Celamme* geklopt word. *Vrede* tusschen

ſchen de Bandaneezen en ons. Dood des Landvoogts. Henrik van Bergel tweede Landvoogt. De vrede trouwloos door de Bandaneezen gebroken. De Heer Reynst 1615. in Banda, om hen te ſtraffen. Poelo Ay door ons onder van der Duſſen veroverd. Doch ſchandelyk verlooren. Poelo Ay door den Bevelhebber Lam in 't jaar 1616. hernomen, en de Bandaneezen tot een nieuw Verbond gedwongen. Dat zy weder breken. Lonthoir in 't jaar 1621. door de Heer Coen veroverd, en alles verder aan ons overgegeven. Nieuwe moord door de Bandaneezen gepléegt.

Banda-
ſche Zaa-
ken.

NA dat wy bevorens de eilanden van Banda, en 't verdere, daar ontrent aanmerkenswaardig, beſchreven hebben; zoo zal het nu niet ongevoegelyk zyn, dat wy beginnen na te ſpeuren, wanneer het zelve aan de Europeërs begon bekend te worden, en wie het eerſt ontdekt heeft; ook wanneer, en op wat wyze, de Nederlanders het veroverd hebben.

By de Ouden vind ik daar niets van, en ſchoon zy eenige kennis van de Nootenmuſſchaat, of van de Foelic, gehad hebben, wiften zy egter niets van 't land daar zy viel.

Onder den Molukzen koning *Marbhoem* zyn in 't jaar 1465. wel verſcheide Bandaneezen in Ternate geweest, gelyk die eilanden ook wel van eenige Oofterze volken bevaaren wierden; doch van de hedendaagze Europeërs komen ons als de oudſte volken, die de Bandaſche eilanden gekend hebben, de Portugeezen voor. In die tyden wierden de Bandaneezen nog door koningen beſtierd, om 't welke te bewyzen, wy maar de 24 *Alkifa* of hiftorie van den Hitoëſchen ſchryver *Ridjali* hebben na te lezen, die daar in zegt dat de koning van Roſingein met een vloot der Bandaneezen mede na Hitoc quam.

In 't jaar 1506. zie ik, dat de Ridder *Ludowyk di Barthema*, een Italiaan van Bononien, hier geweest zy, die echter zoo belachelyk van Banda ſchryft, dat men zou moeten oordeelen, dat hy deze cilanden noit gezien had.

Na dat *Alfonſus Albukerk* in 't jaar 1511. Malacca ingenomen had, zont die groote man *Antoni Abreus* in December met drie ſchepen na de Ooft, om de Moluccos te gaan ontdekken.

Gelyk nu by dezen togt van hem verſcheide plaatzen aangedaan wierden, alzoogierde hy in den beginne des jaars 1512. ook de eilanden van Banda allereerſt aan, de roem hebbende van die 't eerſt ontdekt te hebben, alzoó 'er (myns wetens) voor hem noit enig Europeër, dan de voornoemde *di Barthema*, geweest is.

Hy maakte te dier tyd een verbond met de Bandaneezen, rigtte op 't ſtrand (waarſchynelyk van *Combir*, daar zy hun verblyf hadden) een ſteene zuil op, met de wapenen van koning *Emanuel*, en de tyd van zyn komſt aldaar, daar op uitgehouwen, nam een lading Nootenmuſkaaten in, en 'zeilde, belet door

ſwaare ſtormen om de Moluccos in dat 1522. jaar te kunnen bezeilen, weer na Malacca, by zich hebbende *François Serraa*, die, die van hem afgedwaalt zynde, ondertuſſchen gelegenheid kreeg om zeer gevallig Amboina te ontdekken.

Na dezen eerſten ontdekker van Banda blykt my nergens, dat de Portugeezen hier in ettelyke jaaren weer quamen.

De naaſten aan hem waren *Garſias Henrik*, en *Antoni Brit*, welke laaſte als eerſte Landvoogt na de Moluccos gaande, en in 't jaar 1522. in 't einde van Februarii hier aangierende, dezen *Garſias Henrik*, die pas voor hem van *Grefſic*, op 't eiland Java, vertrokken was, al ten anker leggen vond.

In dezen tyd, wanneer de Moluccos en ook Amboina, twee ſchoone landvoogdyen, eerſt door de Portugeezen ontdekt waren, lag hen ook zeer veel aan Banda, als een land, daar zy zedert zeer veel plagten aan te gieren, gelegen; 't geen *Brit* ook bewoog, om hier voor zyn vertrek mede een zuil op te rigten; dat egter zoo gemakkelyk, als met die eerſte (die my toefchynt door de Bandaneezen om verre gehaalt, en 'er toen niet meer geweest te zyn) geenzins toeging: want de Bandaneezen, zich hier tegen, met hevige woorden, en daar na met daadlykheden aankantende, wilden dit in 't eerſt ganſch niet toefaan; maar naderhand, overreed zynde, dat 'er die met een heel ander oogmerk, als zy zich verbeeld hadden, gezet wierd, hebben zy het eindelyk toegelaate.

Hy vertrok in Mey van daar met een vloot van 7 ſchepen na Ternate, en in dat zelve jaar verſcheenen ook eenige Bandaneezen aldaar om nagelen in te koopen.

Na dezen tyd ſchynen de Portugeezen zich hier in Banda als kooplieden, die daar een valte verblyfplaats hadden, opgehouden te hebben, te meer, dewyl ik zie, dat *Martyn Alfonso de Melo* in 't jaar 1524. van daar 2 jonken na Ternate zont, om *Antoni Brit*, met *Almanfor*, koning van Tidore, in oorlog zynde, te onderſteunen.

Ook gierde in 't jaar 1525. *Garſias Henrik*, vervanger van *Antoni Brit* in de Moluccos, hier aan, die *Martyn Alfonso de Melo*, van *Bris* na Malakka gezonden, doch hier aangeloopt, met de Bandaneezen in oorlog vond; weshalven hy, zich by hem voegende, hen tot zyn on-

K

gluk,

1525.

geluk, aantastede, alzoó hy wakker klop kreeg, en zelf gequett wiert. Hy bleef daar, tegen zyn dank, wegens zyne quetsuur nog eenigen tyd, en kon niet voor de maand Mey na Ternate ver trekken.

In 't jaar 1526. zie ik, dat *Gasias Henrik*, de tweede landvoogt der Moluccos, *Martyn Correa* om ontzet na Banda zont, alwaar hy, na veel storm gekomen zynde, *Antoni Brit* nog vont, en ook *Manuel Faucon*, zeker hoofdman, daar met eenige waaren van Malakka, ten anker komen zag.

In 't laaft van 't jaar 1528. quam *Gonsalvo D'Azvedo*, een vermaard Portugeesch hoofdman, hier van Malakka over Java ook aan, om den landvoogt der Moluccos, *Meneses*, te helpen. Hy vont hier nog *Gasias Henrik*, den voorigen landvoogt, en kort daar na quam hier uit Ternate *Vincent de Fonseca*, met alle de stukken en bewyzen ten lasten van *Gasias Henrik*, welkers vaartuig daarom van *Gonsalvo D'Azvedo* genomen wiert.

In 't jaar 1529. zond de landvoogt *Meneses* eenen *Georgio de Castro* na Banda om volk, en andere behoeften; doch te vergeefs.

Daar zyn 'er, die meinen, dat Banda onder den Portugeeschen Landvoogt der Moluccos al zedert 't jaar 1525. en zoo vervolgens, gestaan zou hebben; doch dat is my al zoo weinig gebleken, als dat, volgens 't voorgeven van zommige, de koningen der Moluccos ook over deze eilanden geheerscht zouden hebben. Beide deze zaaken zyn zonder eenige de minste grond verdigt; en hoewel de Jesuit *Jarrius lib. I. cap. 12.* iets 'er af rept, als of Banda wel eer onder de Moluccos gestaan zou hebben, gaat dit by my in 't minsten niet door.

De Portugeezen hebben hier nu en dan alleen gehandelt, en wel een fortres, maar, voor zoo verre ik weete, geen oppermagt gehad, ook plagten zy hier wel om te ververschen, en water te haalen, aan te gieren, en ontrent *Combir*, en *Orontatte* (by *Oforius Dalutatan* genaamt) gemeenelyk ten anker te komen. Een blyk hier af is nog lang daar na geweest een overblyfsel van een Portugeesche kraak, hier ontrent gevonden, buiten het welke men boven klein *Walingen* een ouden gedenksteen ontdekt heeft, dien de Heer *Bieswanger*, toen hy zedert 't jaar 1700. bezitser van dat Perk was, wat nader aan strand heeft laten brengen, en daar na doen zulveren van de zarde en vuiligheid, waar mede die bedekt was. Men vond 'er wel letters op, doch die onleesbaar, en niet wel te onderscheiden waren, hoewel men dit voor

een gedenksteen der Portugeezen gehouden heeft. Ik heb egter yemant gesproken, die my naderhand zeide, daar op uitgedrukt gezien te hebben, dat zeker Portugees overste van een vloot daar begraven geweest was.

Het is ook zoo verre van daar, dat de Portugeezen meesters van deze eilanden geweest zouden hebben, dat zy zelf niet eens (volgens een brief der Heeren xvii. van den 23^{den} October 1623.) wilsten, hoe veel de zelve in getal geweest zyn, gelyk uit de aangehaalde plaats van *Jarrius*, een van hunne beste schryvers over de Indische zaaken, te zien is, daar hy zegt, dat 'er 5 waren; 't geen, met onze voorige beschryving vergeleken zynde, bevonden zal worden een groote mislag te zyn.

Hoe lang zy hier naderhand zich nog ophielden, blykt my niet; doch 't is zeker, dat de Bandaneezen hen op zekeren tyd, om zich over hunne geweldenaaryen te wreken, eens schielyk overvallen, en alle dood geslagen hebben, zonder dat zy, dan lang na die tyd, hier weer ander volk hebben durven zenden; hoewel 'er daar na, en zelf in onze tyd, weer eenige zyn gekomen.

Dit berigt van de zaaken der Portugeezen in Banda geeft ons zoo veel licht niet van deze landen, als wy wel uit de bedryven der Nederlanders aldaar bekomen zullen.

Na dat de wakkere zeeheld, *Jacob Cornelisz van Nek*, met 8 schepen, waar mede hy in 't jaar 1598. uitvoer, in November eerst met 3 schepen voor *Bantam*, en in de volgende maand ook de 5 andere daar ter reede gekomen waren, vertrok hy met 4 schepen den 11^{den} Januari 1599. weer na het vaderland, latende zynen onderzeevoogt, *Wybrand van Warwyk* met de 4 andere, om de reize na de Moluccos te ondernemen, dat hy den 8^{den} Januari, als zeevoogt over de schepen *Amsterdam*, *Zeeland*, *Gelderland* en *Utrecht*, nevens zynen onderzeevoogt *Jacob van Heemskerk*, ook uitvoerde.

Hy quam met de zelve den 3^{den} Maart 1599. in *Amboina*, van waar den 11^{den} der zelve maand 's namiddags de schepen *Zeeland*, en *Gelderland*, na Banda onder *Jacob van Heemskerk* gezeilt zyn. Zy kregen deze Eilanden den 14^{den} ontrent den avond in 't gezigt, quamen 's nachts by *Poelo Soewanggi*, by hen *Poelo Saitan*, dat is, 't Duivels eiland genaamt. De loots, die zy by zich hadden, had hen berigt gegeven, dat niemant hier op durfde komen, om dat, na hun voorgeven, de Duivel hier woonde, waarom zy, hier ontrent komonde, maar hun best doen, om 'er voorby te geraken. Ten dien einde nam ook die loots een bootshaak,

1599.

Komst der Nederlanders in 't jaar 1599. hier.

en

1599.

en ging voor in 't fchip op de bak ftaan, haalende dat eiland met de haak in fchyn als na hem toe, om 'er dus te eer (zoo hy zich inbeelde) voorby te zyn. Als hy moede was, lag hy die wel neder, doch niemand mogt daar aan raaken, voor dat zy voorby waren. Indien het wat ftil wiert, fluitte en fchuiffelde dit manneken met zynen mond, om de Duivel van daar te lokken, en hem 'er als uit te fluiten.

Den 15^{den} zagen zy de eilanden Rhun en Ay, en quamen 's avonds op de ordinaire Reede van Banda, tuffchen Neira en het Hoog Land, ten anker, alwaar zy ten eerften verfcbeide praukens met monfters van Nooten, Foeli en Nagelen, aan boord kregen.

Den 16^{den} dito quam 'er een Sjahbandar (of tollenaar) aan boord, om met den onderzeevoogt over tol- en anker-geld te fpreken, 't welk ter waarde van 4 bhaaren Foelic bedongen zynde, zoo is de Nederlanders hier niet alleen de handel, maar ook een huis, om hunne goederen te bergen, door de Bandanceezen toegeftaan, waar na zy den 23^{den} dito hun eerfte koopmanfchap in 't ftedeken Ortattan, of Orontatte, aan land gebragt hebben.

Den 25^{den} dito voer *Heemskerk* na Neira, daar hy ook een huis huurde, om de koopmanfchappen in te bergen, aangezien daar meer trek en vertier der goederen, dan wel op Ortattan, was, om dat daar veel Javaanfche kooplieden, die grooten handel dreven, woonden.

De verdere dagen van deze maand wierden by de onzen met koopen en verkoopen en 't inladen van Nooten en Foelic befteed; maar den 5^{den} April namen die van Neira hen hun gewigt af, om dat zy, volgens 's lands gewoonte, 't ordinaire gefchenk aan de Orangkaja's nog niet gegeven, en dus buiten hun verlof daar gehandelt hadden. Dierhalven zonden de onzen den Commies van 't fchip Zeeland na hen toe, om dit af te maaken, 't geen met een vereering van 60 ponden Foelic gedaan wierd. Zy waren deze geheele maand, en een gedeelte van de volgende, bezig met hunne waaren, beftaande meeft in kuffkleederen, ryft, porcelynen, fluweelen, damaften, armozynen, roode lakenen, enz. tegen Nooten, Foelic en Nagelen, te verruilen, betalende voor een bahara Foelic, wegende 100 catti Banda, of 5½ Hollandze ponden yder, 60, voor een bahara Nooten 6, en voor een bahara Nagelen 45 R^{deers}, tot 48 fluivers yder.

Die van Neira waren te dier tyd niet die van het ftedeken Labetakka, op dit zelve eiland aan de Noordkant gelegen, in oorlog, een gefchil zedert eenige jaaren ontftaan, om dat die van Labetakka

wel eer verfcbeide boomen in het gebied van die van Neira om verre gehakt hadden.

Den 5^{den} Juni quamen die van Labetakka met 4 Coracora's op de Reede voor Neira, alwaar zy tegen hen een fchermtuzeling begonnen, en eenigen gedood en gequetft hebben.

Dit bleef niet lang ongewroken, alzoo die van Neira, Poelo Ay en Lonthoir, den 17^{den} dito na Wayer, een van de Bondgenooten der Labetakkers, met vyf Coracora's, juift op een tyd, dat die van Wayer te Labetakka waren, en 's nachts blyven moeftten, gevaaren zyn, waar door die van Neira gelegenheid hadden, om de meeftten, die in het ftedeken nog gebleven waren, deerlyk te vermoorden, en aldus met veel koppen, aan een touw zamen geregen, in zegenpraal na huis te keeren. Na dat zy hunnen moed dus aan een meenigte Wayereezen gekoelt hadden, rigtten zy nog een ander proeiftuk van wreedheid aan tegen een weerloos vrouwenfch, door hen als een krygsgevangene mede gebragt, kappende de zelve zeer onmenicheyk midden door, en pronkende ettelyke dagen aan een wel trots met hunne bebloede zabels, om te toonen, hoe dapper zy zich in den fryd tegen hunne vyanden gedragen hadden.

Na dat zy lang genoeg met deze afgekaptte hoofden gepronkt hadden, wierden die eindelyk aan een ftok geregen, voor 't huis des Sjahbandars gebragt, en op een groote fteen, fttaande onder een groote boom, niet zonder veel bygelooove ontrent die fteen, ten toon gefteit, en na een uur daar te pryk geftaan te hebben, weer afgenomen, in een witte kattoene doek gewonden, in een fchotel gelegd, ter aarde befteld, en over de zelve, volgens hunne wyze, veel wierook gebrand.

Na dat de onderzeevoogt *Heemskerk* met de Orangkaja's van Banda het noodige aldaar verrigt, en den 2^{den} Juli alles met hen befpoken had, heeft hy van de zelve in vriendschap afcheid genomen en zo van zyn volk, met eenige koopmanfchappen en geld, by de Bandanceezen ge-laaten, om ondertuffchen daar Foelic en Nooten, tegen dat 'er weer fchepen uit Holland komen zouden, op te koopen. Deze heeft hy aan de zelve niet alleen zeer ernftig aanbevolen; maar aan deze Orangkaja's ook eenige fraajgheden vereert, op dat zy hen te beter mogten handelen, gelyk zy beloofden te doen, waar op hy met zyn 2 fchepen den 5^{den} Juli van daar verzeilde, en in 't vaderland in April 1600. aangeland is.

Na dezen tyd zyn herwaarts door den zeevoogt *Cornelis Matelief* verfcbeide enkele fchepen, als Delft, in Maart 1607, met den opperkoopman *Paulus van Soli*,

De eerfte van hen hier met er woon gebleven.

1609.

de Vereenigde Provintien, Erasmus, Ceylon, Terveer, en meer anderen, in 't zelfde jaar gezonden; maar geheel andere voorvallen hebben de onzen hier twee jaaren daar na gehad.

De zeevoogt *Pieter Willemsz Verboeven* den 22^{den} December 1607. met een vloot van 13 schepen uitgezeilt, en den 15^{den} Februari 1609., na 't verrigten van verscheide zaaken op de Malabaarsche kust, te Djohor, Atsjien, enz., voor Bantam, met de schepen Hollandia, Middelburg, de Geunieerde Provintien, Delft, Rotterdam, Amsterdam, Hoorn, Zeelandia, 't jagt de Paauw, en een veroverde prys, verschenen zynde, is hy met een gedeelte van deze vloot (terwyl de onderzeevoogt, *François Wittert*, met de schepen Middelburg, Amsterdam, de Paauw, en de Hoop, na de Moluccos gaan zoude) den 25^{den} dito van daar na Banda gezeilt, en den 8^{den} April, met 6 schepen, te weten, Hollandia, de Geunieerde Provintien, Delft, Zeelandia, Rotterdam, Hoorn, voor Neira ten anker gekomen, vindende daar ook 3 schepen van den zeevoogt *van Caarden*, te weten, Banda, Pattana, en 't jagt de Eendragt, nevens een schip der Engelschen, *Hector* genaamt, (die 'er toen al begonnen te komen) op de Reede, welk laatste schip den onzen in 't koopen der speceryen veel nadeel deed, alzoo zy voor een bhaar Nooten, te voeren voor 9 R^{ders} ingekogt, nu 12 R^{ders} geven moesten, weshalven *Verboeven* goedvond tegens dezen Engelsman zoodanig te kladden, dat hy het onmogelyk tegen hen gaande kon houden.

Deze Engelsman had hier en daar, op de eilanden van Ay, Rhun, enz. eenige van zyn volk gelegd; maar wiert door dezen kladhandel van onzen zeevoogt genoodzaakt de zelve alomme te lichten, verzoekende wyders zyne hulpe tegen de Bandanceezen, zoo zy iets tegen hem, of de zynen, beginnen wilden.

De Bandanceezen, buiten gewoonte zoo veel schepen der Nederlanders op hunne Reede ziende, konden ten eersten wel begrypen, dat dit niet buiten eenigen toeleg geschiede; en wanneer zy by den anderen hier over beraadslaagden, waren die van Lonthoir van advys, dat dit geschiede, of om een nieuw Fort op Neira te leggen, of om zekere moord, voor dezen aan eenige Hollanders (zoo men voor gaf) door de Castiliaanen gepleegt, te wreeken, aan welke hoewel zy geen deel hadden, zoo scheen 't egter dat zy deze of gene zyde, 't zy van de Spaanjaarden, 't zy van de Nederlanders, zouden dienen te kiezen, zoo dat daar te dier tyd ook nog Castiliaanen schynen geweest te zyn.

Dit gaf, schoon de Bandanceezen tot die

tyd toe altyd in een zeer goed verstand ^{1609.}

met de Nederlanders, en, volgens hunne eigene bekentenis, in alle vriendschap geleefd hadden, onder hen geen kleine opschudding, zoo dat alle nacht meer als 2000 Bandanceezen rondom de Logie der Nederlanders waakten, behalven dat hun heyloos voornemen, hen reeds zoo verre gebragt had, om vrouwen, kinderen, en goederen, voor af na 't bergte te zenden, om daar mede, als hunnen aanslag tegen de Nederlanders eens uitberiten zou, niet belemmert te zyn.

Terwyl dan *Verboeven* hier lag, quam den 10^{den} April 't schip de grootte Zon, en den 14^{den} ook 't jagt den Arent, en de Valk met den koopman *Jacob de Bitter*, van de kust Choromandel, hier op de Reede.

Ondertusschen maakten die van Neira zich op de Z. Westhoek van 't eiland, tegen over de Gocnong Api, daar wel eer het Portugees kasteel was, sterk, en zonden den 11^{den} gezanten aan den zeevoogt, met verontschuldiging, van dat zy zich met den anderen nog niet beraadslaagt hadden, vermits hunne bondgenooten, die zy tegens aantiaande Woensdag verwagten, nog niet gekomen waren, hoewel zy dit om geen andere reden voorwendden, dan om tyd te winnen, en zich ondertusschen nog sterker te maaken, hoewel hunne vestingskens, en paggers, van weinig belang waren.

Zy wisten ook te zeggen, dat zeker *Dato*, by hen als een Heilig geëerd, hen voorzegt had, dat in de latere tyden een wit volk met veel schepen by hen komen, en hun eiland, en de verdere landen daar ontrent, vermeersteren zou, welke tyd zy vreesden nu gekomen, en dus die voorzegging by hun komst vervult te zyn, waar tegen zy egter, zoo veel mogelyk was, waaken wilden.

Den 19^{den} dito voer de zeevoogt *Verboeven* met zynen Breeden Raad, en 250 soldaaten en Matroozen, na Lonthoir, alwaar hy van alle de Orangkaja's der eilanden van Banda verwagt wiert, om over het maaken van een kasteel op Neira te spreken.

Na dat hy aan land getreden was, stelde hy eerst zyn volk in ordre, en wiert van de Orangkaja's zeer wel (zoo het uiterlyk geleek) ontfangen. Men ging daar op, volgens 's Lands wyze, in een ronden kring zitten, en daar na vertoonde de zeevoogt den lastbrief, hem van zyn Hoogheid, den Heer Prince van Orangie, en de Heeren Bewindhebbers, tot het leggen van een kasteel op Neira, medegegeven. Hy lag in een groote zilvere schaale, en was in 't Portugeesch geschreven, 't geen hen in 't Maleits vertaalt wiert; maar dit voorstel scheen hen zeer on-

Pieter Willemsz Verboeven in 't jaar 1609.

En de Engelschen reets mede hier

1609.

onaangenaam te zyn; weshalven zy drie dagen uitsfel verzogten, om zich nader te bedenken, en met malkanderen daar over te raadplegen, om den zeevoogt vast antwoord te kunnen geven.

Verhoeven, dit niet wel konnende weigeren, stont hen dit toe, en vertrok met de zynen weer na boord.

Den 22^{den} dito 's nachts quamen de Orangkaja's aan 't schip van onzen zeevoogt, verzoekende nog drie andere dagen uitsfel, om beraad te nemen, 't geen hen afgeslagen wiert, waar op wy, na eenige geschillen, her eens geworden zyn, om daar een Fort te leggen, alzoo zy doch wel zagen, dat men hen anders daar toe gedwongen zou hebben, aangezien het schip de Zon alreede om den hoek van Neira digt onder land was gaan leggen, waar by zich de twee jagten, by de minste onwilligheid der Bandanceezen, gevoegt zouden hebben.

De zeevoogt, het nu dus verre op een gemakelyke wyze gebragt hebbende, is den 24^{den} dito met zynen Breeden Raad na Neira gevaaren, om daar een bequame plaats tot het leggen van een nieuwe vesting af te zien; 't welk verrigt zynde, is hy met dien Raad, nevens 700 gewapende mannen, den 25^{den} weer na land gevaaren, om dit werk te beginnen. Hy vond, by zyn komst, het steden verlaaten, en de inwoonders geheel na de andere kant van dit eiland gevlugt, dat hem zeer wel quam, om verblyfplaatzen voor zyn krygsvolk van de ledige huizen te maaken; ook gaf hy last dat yder in zyn quartier had te blyven, en zich niet te verlostouen eenige strooperen aan te regten, of den inlander eenig nadeel in zyne bosschen ofte vrugten te doen.

Men ging dan aan den arbeid, met het omkappen der boomen, die hen in de weg stonden; doch als men dit nu tot den 3^{den} Mey gedaan had, bevont men den arbeid en kosten grooter, dan men gedacht had, en voor al den grond zoo bequaam niet, als behoorde, weshalven de zeevoogt met zynen Raad goed vond hier van af te stappen, en liever het oude kasteel, voorheen door de Portugeezen daar gelegd, weer op te maaken, en te verbeteren, alzoo daar reets een goede hegte muur rondom, de grond zeer goed, en verder niet veel aan te doen was, dan twee land- en twee zeeputten, of bolwerken, 'er by te maaken, gelyk zy in korte tyd gedaan, en dus dit kasteel ten naasten by zoo volkomen, als men 't in 't zde deel van 't begin en voortgang der E. Maatschappy, fol. 51. in *Verhoevens* Reize afgebeeld zien kan, in staat gebragt, en Nassau genoemd hebben, waar by in laater tyden, tot meerder ver-

sterking, pas buiten de weg, een water pas aan de zee kant gelegd is.

Den 15^{den} dito vertrok het schip Pattana met eenige Nooten, in gezelschap van 't jagt de Valk, na Amboina, en den 17^{den} zond men volgens resolutie twee Leden uit den Raad, om met de Bandanceezen in der minne, zoo wegens den handel, als wegens het herbouwen van een nieuwe logie, te spreken, daar zy zich, volgens het schryven van *Jacob de Bitter*, dapper tegen stelden.

Den 22^{den} dito hebben die van Neira, nevens de andere Bandanceezen, eenige uit den hunnen tot den zeevoogt gezonden, verzoekende tyd en plaatze, om een nader verbintenis wegens de prys der speceryen met malkanderen te maaken, vermits zy genegen waren die alleen aan de Nederlanders te leveren; ook verzogten zy te gelyk tot hunne verzekering eenige gyzelaars, waar toe de opperkoopman, *Jan de Molre*, nevens *Nicolaas de Visser*, die op Neira lang gelegen had, en de Maleitische taal zeer wel verstond, gekoren zyn.

De plaats der t'zamenkomst wiert een musquetschoot buiten het Nederlands quartier, op 't strand onder een grooten boom, na de Oostzyde van Neira, of daar nu het Manggas-bosch is, met besprek van na de middag daar te zullen verschynen, bestemte.

Den zeevoogt *Verhoeven* met zynen ganischen Raad, niet quaads vermoedende, is met den zelve op den gestelden tyd, ter bestemde plaats, verschenen, voorzigtigheids halven egter een troep soldaten onder den hoofdman *Croonenburg* medegenomen hebbende, die hy ten eersten ook in ordre itellen liet.

Hy vond daar nog geen den Bandasche Grooten, weshalven zy hen met gedult onder dien grooten boom zaten af te wagten; maar vermits dit wat lang duurde, heeft de zeevoogt enen *Adrian Ilsevier*, die, alzoo hy lang op Djohor gelegen had, de Maleitische taal verstont, gezonden, om hen te doen weten, dat hy met zynen Raad hen daar al eenigen tyd gewagt had.

Ilsevier, by hen gekomen zynde, zag zich ten eersten van een grooten trop Orangkaja's, die hem te gemoet quamen, omringt, tegen welken zy zeiden, dat zy daar al over lange zouden geweest zyn, doch dat zy voor dat krygsvolk en de musquettiers, die zy daar zoo gefchaard zagen, bevreesd waren, en dierhalven den zeevoogt verzogten, dat hy een weinig van de musquettiers af, en wat nader aan het bosch geliefde te komen, en het geweer af te leggen, om daar hunne zamenpraak te beginnen.

Verhoeven, met de zynen geen quaad

De Bandanceezen staan Verhoeven 'tleggen van een Kasteel op Neira toe.

1609.

ter wereld vreezende, stond hun verzoek gulhertig toe, en ging met de Leden van zynen Raad zeer geruft en zonder geweer daar henen, latende zyn krygsvolk ter plaatze, daar zy in reizen en gelederen gestelt waren, blyven, te meer, alzoo zy beloofden ook zonder geweer te komen; maar zoo ras hadden die schelmen en verraderfche Orang-kajen hen dus, zonder eenig krygsvolk, en zoo na by 't bosch, niet vernomen, of zy hebben hun geweer, dat met steenen daar al van 's nachts te vooren bedekt lag, opgevat, en hen ten eersten omringeld.

De eerste van de Nederlanders, die dit merkte, was eene *Jan de Bruyn*, die terstond riep, Heer zeevoogt, wy zyn ver-raaden.

Verboeven dit mede, doch telaat, vernomen hebbende, riep om zyn geweer, en volk; doch dit woord was naauwlyk uitgesproken, of had ook al 2 of 3 wonden, en wiert, nevens de meeste, die daar met hem gekomen waren, jammerlyk van die schelmen vermoord.

De soldaaten, die op 't strand waren blyven staan, een yffelyk geschreeuw, dan eens van *geweer, geweer*, dan van *moord, verraad, en mannen help, help*, hoorende, schoten ten eersten wel toe, en bragten veel van die schelmen, tot den avond toe veltende, om hals; maar de meesten ontquamen het in 't bosch, en namen na zons ondergang de vlugt na hunne vastigheden, die zy van tyd tot tyd ontrent het stedeken Ratoe, daar digt by leggende, gemaakt hadden.

Zoo ras men geen vyand meer vernam, ging men de dooden, en gequetsten opzoeken. Men vont den zeevoogt zonder hoofd, en met 29 wonden deerlyk aan zyn einde gebracht.

Jacob van Groenewegen, opperkoopman op 't schip *Delft*, was mede hoofdcloos, buiten welken men ook *Jan de Bruyn, Adriaan Ilsevier*, en nog 16 anderen, droevig vermoord hier en daar leggen vond, met welke lyken de onzen, alzoo hier voor eerst niet anders te doen viel, weer na hun quartier trokken, dat zy dien nacht wel bezetteden, om van die verraders niet overvallen te worden.

Den 23ten dito trokken de Nederlanders met vier compagnien soldaten door het eiland, om hunne verdere dooden alomme op te zoeken.

Op 't strand gekomen zynde, vonden zy *Jan de Molre*, opperkoopman op 't schip de *Geunierde Provintien*, en *Nicolaas de Visscher*, nevens twee jongens, en verscheide anderen van hun volk, niet verre van dit stedeken Ratoe, mede vermoord leggen, die zy, om het sterk werpen met werpspiezen en hafagayen der Ban-

danezen, niet konden mede nemen, ge-noodzaakt zynde met verlies van een soldaat, die zich meester van die lyken zocht te maaken, na hun quartier af te trekken, wy hadden hier 38 (of zoo andere willen 45) mannen verlooren.

Men begroef den zeevoogt *Verboeven, Jacob van Groenewegen*, en *Jan de Bruyn*, in een graf, voor hen in 't kasteel *Nassau* gemaakt, over welke, volgens krygsgebruik, drie kanonschooten van yder schip, en drie chargien met musquettery, gedaan wierden.

Men vont ook goed *Simon Janfz Hoën*, tot de weerkomst van den onderzeevoogt *François Wittert*, als zeevoogt te erkennen, en verscheide andere veranderingen met 't aanstellen van nieuwe bedienden te maaken, om de opene plaatzen op de schepen, en in den Raad, te vervullen.

Op dezen zelve dag zonden die van *Orontatte* een van onze posthouders, *Wouter van den Enden* genaamt, tot de onzen op *Neira*, zich verontschuldigende van aan deze moord geen deel gehad te hebben. Dierhalven verzogten zy met ons, gelyk bevoorens, in vrede te leven, belovende de onzen, die by hen waren, tegen die van *Neira* te zullen beschermen.

Maar hoe onschuldig zy waren, is uit een nadere boodschap van dezen *van den Enden*, nog op dien zelve dag aan de onzen op *Neira* gedaan, klaar af te nemen, aangezien zy lieten weten, dat de onzen het kasteel aanstonts afbreken, met hun krygsvolk vertrekken, en maar enige kooplieden, om met hen te handelen, en te koopmanschappen, daar laten, of dat zy hen anders als vyanden mede aantasten, zich met de andere *Bandanezen* tegen hen vereenigen, en alle de *Hollanders*, op *Orontatte*, op *Poelo Ay*, en op *Poelo Rhun* leggende, doodslaan zouden, op al het welke de zeevoogt *Hoën*, met zynen breeden Raad, geen ander antwoord gaf, dan dat zy niet genegen waren zulks te doen, een boodschap, die deze *van den Enden* hen niet brengen dorst, om zich zelve, en de verdere *Hollanders*, die nog by de *Bandanezen* waren, in geen levensgevaar moedwillig te brengen.

Men vernam in dezen nacht tot drie maalen toe een swaar geroep en getier, als of het onder de *Bandanezen* alarm was; maar daar volgde niets op.

Den 24ten *Mey* quam van den *Enden*, uit last van die van *Orontatte*, verzeld van twee *Orangkaja's*, en een *Lonthoize* slaaf, met geld en schoone woorden hier toe bewogen, weder by de onzen op *Neira* in de logie, alwaar zy welkom geheeten wierden; maar men vont onder-tusschen goed, die *Orangkaja's* met hun-

Doch vermoorden hem met veel der zynen.

1709.

hunnen slaaf gevangen te houden; waar over zy zeer verwondert waren, alzoo zy niet beter wisten, mogelyk door *van den Enden* dit wys gemaakt, of wy hadden besloten het kasteel te verlaten, en met de schepen, en 't krygsvolk, te vertrekken, latende daar maar eenige lieden om den handel met hen (gelyk zy verzogt hadden) te dryven.

Men zont dezen slaaf met een brief na Lonthoir, waar in verzogt wierd, dat zy ons volk in vryheid wilden stellen, of dat men, indien zy dit nalieten, hunne gevange twee Orangkaja's ophangen zou.

Verdere moord aan de onzen gepleegt.

Zy bequamen geen antwoord; maar kregen den 25sten dito van Lonthoir tyding, dat de Lonthoizezen, onzen koopman aldaar, *Dirk Pieterfz* genaamt, niet tegenstaande hy ziek was, en *Cornelis van den Enden*, adfultent, jammelyk omgebragt hadden.

Dit ichendig bedryf was oorzaak, dat de zeevoogt *Hoën*, met zynen Raad, goedgevond de bloedvlag van alle de schepen te laten waajen, en alle de Bandanezen den openbaaren oorlog daar by te verklaaren.

Zy beschooten daar op die van Lonthoir zeer sterk, en kregen een prauw, waar af 't volk overboord gesprongen, en het ontfommen was.

Den 30sten dito deed men een togt met boots en chaloepen rondom het eiland Neira, verbrandende al de vaartuigen der Bandanezen, die zy vonden, waar onder twee nieuwe jonken, die nog op stapel stonden.

Den 31sten dito besloot men, de nieuwe sterkten, die door den regen instortten, met paalwerk te omheyen, en te beschoejen.

Den 1sten Junii zont men 't jagt den Arent naa Amboina en Ternate, om kennis te geven van die bedroefde moord, door de Bandanezen aan zoo veel wakere mannen op zulken schelmagtigen wyze bedreven.

Den 3^{den} dito waarschouwde ons een Chinees van Celamme, dat de Bandanezen eenen aanslag op onze chaloepen en boots hadden, waar voor men zich derhalven, zoo veel mogelyk was, wagtte.

Men was nog dagelyks met alle man bezig, om het weinige, dat nog aan 't kasteel ontbrak, te voltoeyen, en het aldus in een volkomen staat van tegenweer te brengen.

De twee gevangen Orangkaja's hadden men op 't schip *Hollandia* wel in de boejen gezet; maar zy, middel gevonden hebbende, om die in stukken te breken, waren overboord gesprongen, en na land geswommen.

Den 10^{den} dito zag men een jonk in zee, waar op men drie chaloepen, en eenige boots, uitzond, een van welke

de zelve onderhaalde. Een der onzen 1609. overgesprongen zynde wiert aanstonts met een kris doodgeseteken, waar op de onzen alles doodloegen, en de rest der inlanders, die beneden gevlugt, en niet genegen waren zich over te geven, op 15 na, die om lyfsgena baden, met vaartuig, en lading, in ryft, porcelyn, enz. bestaande, verbrand hebben; naderhand bevindende, dat het een vaartuig van Gressic, op Java, was.

Den 22^{den} dito vertrok 't schip *Banda*, met Nooten en Foelie volladen na 't Vaderland.

Den 5^{den} Juli heeft men met alle de chaloepen, boots, en met de meeste soldaten, het stedeken *Labetakka* stormenderhand ingenomen. De Bandanezen namen de vlugt in 't bosch, en lieten alles voor ons volk ten proy, die daar fraajen buit, en onder anderen 14 baszen, die men na 't kasteel bragt, vonden.

Dit had ons geen een man gekost, maar de zeevoogt *Hoën*, en 3 of 4 anderen, waren gequett.

Den 26sten dito was men met diergelyken aanslag op *Celamme* bezig, om hunne vaartuigen aldaar ook te vernielen; doch men vont 'er niet, dan eenige kleine prauwen.

Men had ondertusschen, alzoo 't kasteel nu voltooid was, goedgevonden om de Heer *Jacob de Bitter*, van Haarlem, com-
mandant op 't schip *Hollandia*, als certen Gouverneur van 't kasteel, aan te stellen. Dezen Heer nu, bevelhebber van het volk, dat na *Celamme* gegaan was, meinde, dat men het daar by niet laaten, maar *Celamme* zelf aantaiten en verrazen moest.

Hy deed het ook, hoewel met eenige tegenspoed: want, die van *Orontatte* en *Lonthoir* dit vernomen, en hen hulp-troepen gezonden hebbende, vont hy daar meer tegenstand, dan hy gedacht had, zoo dat hy, alzoo het daar over al steil, en kort onder 't gebergte is, genoodzaakt was met de zynen na de chaloepen en boots, met verlies van 9 mannen, en 70 gequetsten, af te trekken. Hy zelf was mede door het dik van zyn been geschoten, behalven dat zyn lieutenant, vaandrig, sergeant, en meer andere zoodanig toegesfelt waren, dat het hen geraaden was, zich weer na *Neira* te begeben.

Den 8, 9 en 10^{den} Augusti deden de Bandanezen, wel ziende, dat de Nederlanders besloten hadden zich daar vast te maaken, hun uiterste best, om vrede te bekomen, 't geen door 't over en weder gaan van zekere *Macassar*, die veel bewind onder hen had, eindelyk zoo verze-
gebragt wierd, dat *Henrik van Bergel*, die

Labetak-
ka ver-
overt.

De Heer
de Bitter,
com-
mandant
Land-
voogt
hier.

Die voor
Celamme
geklopt
word.

1609.

die hier voor dezen als opperkoopman gelegen had, afgevaardigt wiert, om met dien Macaffaar na 't fchip Zeelandia, dat voor Lonthoir op de brandwagt lag, te vaaren, om van daar ter halver wegen nader met die van Lonthoir te spreken.

Den 11^{den} dito wiert dit zoo verre bevordert, dat de zeevoogt *Hoën*, met de Leden van den Raad, alzoó hen geen verdere moeite diende, den Bandanezen deden zeggen, dat zy genegen waren, vrede met hen te maaken, waar toe hy *Henrik van Bergel*, en *Adriaan van der Duffen*, nevens dien Macaffaar na Lonthoir gezonden heeft, met last van daags daar aan op 't fchip Zeelandia ten dien einde te komen.

Den 12^{den} dito vervoegde zich de Heer *Hoën* met zynen Raad aan dat fchip, laattende de witte vlag waajen, waar op de Macaffaar, en, na dat hy eens na Land gevaaren was, ook eenige Orangkaja's aan boord verschenen, hoewel de vrede niet, voor den 13^{den} dito, getroffen wiert, by welke de Bandanezen zich ook verbonden hadden de Foelie en de Nooten aan geen andere, dan alleen aan de Nederlanders, tot een zekere gefelde prys, te zullen leveren.

Men had ook uitdrukkelijk bedongen, dat alle jonken, van buiten komende, gehouden zouden zyn onder het kasteel te komen leggen, en dat niemant, buiten verlof van den Landvoogt, op 't eiland Neira zou komen wonen; waar op dan den 14^{den} dito de vrye handel, als bevoorens, zynen voortgang nam, zoo dat de Bandanezen nu weer Nooten en Foelie in overvloed na 't kasteel bragten, en aan de onzen leverden.

Dood des Landvoogts. Op dezen zelven dag stierf de Landvoogt *Jacob de Bitter*, van zyn wonde, die hy voor Celamme ontfangen had, en den 15^{den} dito is in zyn plaats de Heer *Henrik van Bergel* als Landvoogt, en als zyn tweede *Willem van der Voort*, aangestelt.

Henrik van Bergel tweede Landvoogt. Vermits nu alles hier weder in rust was, besloot men den 17^{den} dat de zeevoogt met de schepen Hollandia, de Geunieerde Provintien en Delft, den 19^{den} dito naar Amboina en Ternate vertrekken, en Zeelandia na Gressie en Bantam, doch dat Rotterdam en Hoorn daar blyven zouden, om haare lading in te nemen.

Na dat nu deze schepen vertrokken, en die 2 gemelde daar maar waren gebleven, waren de trouwlooze Bandanezen weder stoutter geworden, en hadden zich, meest door een Engelsman daar toe aangezct, die onder Ceram ten anker lag, en de Nooten en Foelie door zyn volk, dat hy op Poelo Ay en Poelo Rhun had, opkoopt liet, ook verftout, om de onzen weder den oorlog

De vrede trouwloos door de Bandanezen gebroken.

aan te doen, welke tyding de onze van 1615, die 2 schepen laatst van daar gekomen, tot hun leedwezen, in Julij 1610. op Gressie, na dat zy daar al een maand gelegen hadden, eerst vernamen.

Ook quam dit Engelsch fchip, van schipper *David Middleton*, welk twee derde met Foelie en een derde met Nooten geladen was, den 18^{den} October in 't zelve jaar voor Bantam ten anker, beveltigende, even als het jagt de Griffioen den 11^{den} September mede gedaan had, dat de onzen met die van Banda nog in oorlog waren, en dat de laatste nu wel weer vrede zогten, maar dat de Nederlanders daar geenzins toe verftaan wilden.

Eer de Griffioen uit Banda vertrok, merkte 't volk van die bodem, dat zeker swart hun kabel tragte af te hakken, welken zy gevangen kregen, en aan de boegspriet ophingen.

Zedert hadden de onzen geduurig oorlog met de Bandanezen, weshalven zy van tyd tot tyd een vast besluit namen, om hen, zoo ras zy een genoegzaam getal schepen uit 't vaderland bekomen zouden hebben, eens met ernst aan te taften, en dat gansch nest uit te roejen.

Dit liep egter nog al eenige jaaren aan, tot dat eindelyk de tweede opperlandvoogt van Indiën, de Heer *Gerard Reynst*, met een aanzienelyk vloot, in Junij 1613, uit Texel in zee geloopen, en 1614. behouden in Indiën, en voor Bantam gekomen zynde, goed vond met de zelve in de maand December naar Banda te vertrekken, om dit groote werk van wraak over zoo veel bedrevne trouwloosheden der Bandanezen met ernst te gaan uitvoeren.

Terwyl hy voor Japara op de Reede lag, quam daar het fchip Nassau met den opperkoopman *Pieter van den Broek*, van Antwerpen, die met hem uitgezeilt, maar ondertusschen na 't Roode Meir, en 't gelukkig Arabien geweest was, om den handel daar op te regten, welken zyn Ed: na den koning van Boetion zont, met last om van daar in Amboina, of Banda, weder by hem te komen.

By zyn komst den 6^{den} April 1615. in Amboina bevont hy, dat de Heer *Reynst* al na Banda vertrokken was; weshalven hy zyn Edelh^d den 7^{den} dito volgde, en nog die zelve dag voor Neira op de Reede gekomen is, alwaar hy den opperlandvoogt met een vloot van 11 schepen vont, die nu met 't fchip Nassau nog versterkt wierd.

Den 14^{den} Mey zont de opperlandvoogt 't fchip Nassau, nevens 3 jagten, *Æolus*, *Neptunus* en de *Morgenstar*, mitsgaders 2 fregatten, 1 chaloep, en 10 welgemonteerde boots, na Poelo Ay, met last aan den Heer *van der Duffen*, en den

De Heer Reynst komt in 't jaar 1615. in Banda, om hen daar over te stralfen.

1615. den opperkoopman *van den Broek*, om dat eiland in te nemen, hen 900 soldaten, of matroozen, ten deele Hollanders, ten deele Japanders, medegevende.

Na dat de Heer *Adriaan van der Duffen*, die 't opperbevel over deze onderneming had, ontrent Poelo Ay gekomen was, zette hy het digt onder het fort der Bandanezen, deed zyn volk ten eersten landen, en met zoo veel dapperheid op de vesting aanvallen, dat zy, na een half uur vegtens, een bolwerk aan de waterkant inkregen, na dat zy de Bandanezen bevoorens al uit de loopgraven hadden doen wyken. De Japanders waren 'er met hunne vaandels eerst boven op gekomen, en daar na de onzen, die hen dwongen de vesting te verlaten, en na 't laag gebergte (hoewel 'er maar weinig heuvelkens zyn) en in het bosch de vlugt te nemen.

De Hollanders, op deze spoedige verovering nu meinende alles hier meester te zyn, begaven zich wat te schielijk tot rust, 't geen de Bandanezen waarnemende, zyn zy met een nieuwen moed weder aangevallen, en hebben de vesting van de landzyde, daar zy open lag (hebbende aan de zeekant maar een muur van afnyding) zonder slag of stoot niet alleen weder ingenomen, maar, door 't in brandsteken van de pakhuizen, vol speceryen, ryst en kleeden, en door hun sterk schieten met roers, de onzen ook genoodzaakt het eiland met verlies van veel volks, en nog meer gequetsten op den derden dag schandelyk te verlaten.

De onzen vonden hier een heele en halve Engelsche chaker, (een soort van geschut) met veel lange vogelroers, die zy voor af met 60 sockels Poelie, voor alle onkosten, na boord zonden.

Onder hunne gevangenen, was een Moorische Priester, en een Javaansche schoolmeester, uit welken zy verston- den, dat de Bandanezen mede vry wat schade geleden, vermits zy wel 30 Orang-kaja's, of Grooten, verloren hadden.

Van de Hollanders waren 'er, by 't innemen van die zee punt, 9 dood gebleven, en 15 of 16 gequetst; maar in het afrekken hadden zy 27 dooden, en 170 deerlyk gequetsten bekomen.

Ook waren 'er 2 van de onzen by de Bandanezen overgelopen, van welke de een, *Oogjen van Liarlem* genaamt, de onzen, met uit een boom te schieten, veel quaad gedaan had, treffende eens met een roer 2 perfoonen, die naast de Heer *van den Broek* stonden, dat zy dood nedervielen, behalven dat 'er nog een door gequetst wiert.

Deze slegte tyding, te gelyk met al dit gequetst volk, op Neira gekomen zynde, was den Heer *Reynst* gansch niet aange-

naam, en bragt ook een algemeene ver- 1616. slagenheid onder zyn volk, 't geen ongetwyffelt van een bcteren uitslag geweest zou hebben, indien de Heer *Reynst* (gelyk de Heer *van den Broek* zyn Edelhd geraaden had, zeggende voor zyn vertrek, dat het in den Raad zyn vrienden niet waren, die hem dit afrieden) zelfs in persoon mede gegaan was, alzo men op alles dan wel beter en spoediger ordre had konnen stellen, daar men nu eerst volk na Neira, om zyn nader advys in te nemen, waar mede veel tyd vergeefs ver- liep, zenden moest.

De ongelukkige uitslag van deze on- voorzigtig behandelde en in 't eerst zoo wel gelukte onderneming was oorzaak, dat 'er in dit jaar niets verder hier verrigt wiert; doch in 't jaar 1616. is de bevel hebber *Jan Dirksz Lam* met 12 schepen en veel volk, naar Banda gezonden, waar mede hy op den 10^{den} April Poelo Ay op deze wyze ingenomen heeft.

Men had de voortroep aan den licutenantcolonel *Gysbert van Vyanden*, van Utrecht, verzelt van de hoofdmannen *Henrik Steur* van Sommeldyk, *Henrik Gosdey*, *Willem Jacobzoon* van Ter Vere, toebetrouwt, en hem 240 man, behalven eenige Japanders, medegegeven.

Over de middelroep had de hoofdman *Lambert Adamzoon*, gezegt *Lankbair*, een Akenaar, het bevel, onder teunt door de hoofdmannen *Pieter Backer* van Antwerpen, *Jan Verhoeven* van Thiel, en *Ysbrand Corneliszoon* van Amsterdarn, en zy bestont in 't geheel uit 250 soldaaten boven deze officieren.

De agtertroep wiert aangevoert door den hoofdman *Henrik Beverning* van Gouda, die de hoofdmannen *Abraham Halling* van 's Gravenhage, en *Henrik Herentals*, nevens 230 soldaaten, behalven een groot getal matroozen, en scheepsvolk, by zich had.

Buiten deze hadden nog twee byzondere Zeeusche hoofdlieden het bevel over al het ander scheepsvolk, dat last had, om 't geschut, en 't vordere tot dien trein noodig, te verzorgen.

De Sergeant Majoor over al deze manschap was de hoofdman *Adriaan van der Duffen*, zoo my toefchynt, de zelve, diens volk het tegen zyne welgegevene ordre in 't voorleiden jaar zoo slegt daar had laten leggen.

Deze deden nu hunne zaaken zoo wel, dat zy niet alleen die vesting herwoonen, en nu Revenge noemden, maar veroverden ook het gansch eiland Ay, en dwongen de inwoonders zoo van dat, als van de verdere omleggende eilanden, om met de onzen in Mey 1616. een nieuw verbond tot groot voordeel der Oostindische Maatschappy, zoo zy het maar nagekomen waren, aan te gaan.

Poelo Ay door ons onder van der Duffen over-

Doch schandelyk ver- looren.

Poelo Ay door den bevelhebber Lam in 't jaar 1616. her- nomen,

1616.

Maar wat staat 'er op deze trouwlooze schelmen te maaken was, heeft men zoo in 't vervolg, als te vooren, gezien.

Zy hadden al zedert den 10^{den} Augustus 1609. een zeer naauw verbond met de Nederlanders aangegaan, waar by zy zich onder de bescherming van haar Hoog Mog: gestelt, en beloofd hadden geen speceryen aan iemand dan alleen aan de Nederlanders tegen een gezette prys, te leveren, mits dat die hen tegen de Portugezen, hun beider vyanden, beschermen zouden.

Dat zy weder breken.

Deze beloften quamen zy zoo lang na, als 't in hunne kraam diende, en hebben zich niet geschaamt, dit verbond trouwloos te breken, hunne speceryen aan anderen te verkoopen, onze comptoiren schelmagtig af te loopen, ons volk, zoo zy niet Moorsch worden wilden, jammerlyk te vermoorden, en aldus alles, 't geen volflage schelmen en verbondbrekers pafte, te bedryven.

Zy overtraden, en braken niet alleen weder dit verbond, maar zelf ook een nieuw, in 't jaar 1617. met den derden opperlandvoogt, de Heer *Laurens Reaal*, aangegaan, latende zich geduurig door de Engelschen opruyen, die de eilanden van Banda, tegen ons in oorlog zynde, van levensmiddelen, gescht, oorlogsvoorraad, volk, en schepen, verzagen, en hen de behulpzame hand boden.

In deze moerwil hielden de Bandanezen nog aan, tot dat in Junii 1620. te Jakatra op de Engelsche, en op de Nederlandische vloot, aldaar ter reede leggende, het tractaat, van Julii 1619. te Londen tusschen den koning van Engeland, en haar Hoog Mog:, tot vereeniging der Engelsche en Nederlandische Oostindische Maatschappyen gesloten, afgekondigt wiert.

Dit tractaat hielt in, dat de handel in de Moluccos, in Amboina en Banda ook aan de Engelsche Natie wiert toegestaan, en daar by dan alle geschillen tusschen de Engelsche en onze Oostindische Maatschappy volkomen weggenomen wierden. Als mede, dat men voortaan met een gemeene magt van oorlogschepen, tot bescherming van den handel van beide deze Maatschappyen, alle die hen hier in eenigzins benadeelen wilden, zou tegen gaan.

De onzen hadden wel getragt de trouwlooze Bandanezen al eer te straffen; doch 't was hun belet, zoo door feitelikheden van de Engelschen zedert 't jaar 1616. in Banda aangeregt, als door veel moeilykheden, den onzen door de Javaanen en Engelschen in de jaaren 1618. en 1619. op Java, ontrent Jakatra, Bantam, en ter zee, aangedaan; gedurende welken tyd de Bandanezen zeer stout geworden

waren, en zich van onder 't kasteel^{1621.} Nassau zoo onbevreesd onttrokken hadden, dat zy nu niet alleen aan de Engelschen, en aan verscheide Indiaanische Natien, maar zelf ook aan de Portugeezen, hunne en onze vyanden, onderstaan hadden speceryen te verkoopen, en zich met die laatste weder te bevredigen, waar op reeds al 50 of 60 Portugeezen op 't Hooge Land waren gekomen, die by meerder hulp 't regt tot deze speceryen volslagen, en zonder hoope van herstelling, aan de Engelschen, en aan ons, zouden hebben kunnen benemen.

Om dit quaad van verder te fluiten, vont de vierde opperlandvoogt van Nederlands Indiën, de dappere Heer *Jan Pieterszoon Coen* goed, om in den gemeenen Raad van Defensie, uit Engelschen en Nederlanders bestaande, de reductie van Banda, als mede de herstelling, en de verzekeing van die quartieren, en van den handel in Amboina en de Moluccos, voor te stellen, toonende, hoe beide de Maatschappyen volgens dit tractaat geheden waren yder haare gemeene magt en middelen zamen te voegen, aangezien de behoudenis van alle deze plaatzen, zoo verre den handel betreft, beide deze Compagnien even veel raakte.

Op dit voorzigtig voorstel van dezen Heer verklaarden de Engelsche Gevolmagtigden tot deze vergadering op den 1sten Januari 1621 (gelyk by een Afte, van 't gene toen verhandelt is, blykt) dat hen de nood der zaaken wel bekend was, en dat zy wel genegen waren ict in het gemeen nevens ons te ondernemen, doch dat zy, wegens gebrek van magt, schepen, volk, enz. niet in staat waren, om daar toe iets by te brengen; waar op de Heer *Coen* verklaarde, dat hy dan met de byzondere magt der Nederlandische Maatschappy die zaak gaan bevorderen, en zien zou, wat zegen God Almagtig hem daar op zou gelieven te verleenen.

Daar op is hy den 13^{den} Januari 1621. van Jakatra vertrokken, den 14^{den} Februari in Amboina, en vervolgens den 27sten dito in Banda, gekomen; maar een der Engelsche Leden van den Raad van Defensie, die den 1sten Januari mede in die vergadering gezeten had, en in Amboina lag, als de Heer *Coen* van daar vertrok, had met onze schepen brieven aan de Engelschen, op Poelo Rhun, mede gegeven, waar in zy hen onzen ganschen aanslag tegen 't Hoog Land van Banda, en die dat weer aan de Bandanezen, bekend maakten; waar door zy dan ook gelegenheid hadden, om zich daar tegen klaar te maaken.

De opperlandvoogt van Indiën verflont ook, by zyn aankomst voor 't kasteel Nassau, dat de Engelschen van Poelo Rhun

1621.

Rhun die van Lonthoir 4 stukken bygezet, en hen dus in staat gebragt hadden, om, by aldien hen maar wat meer tyd overig was geweest, het inkomen in 't gat van Lonthoir voor hem vry gevaarlyk te maaken, en mogelyk wel geheel te beletten.

Ook hoorde zyn Edelhd, hoe eenige Engelschen, op Lonthoir, de Bandanezen, onze en, uit kragte van 't voornoemde tractaat van Defensie, ook hunne vyanden, met raad en daad bystonden, en aanmoedigden, en niet tegenstaande zyn Edelhd hen om bovengemelde redenen verzogt van Lonthoir te vertrekken, zyn zy egter by de Bandanezen gebleven; waar op die Heer tegen hen openlyk betuigde, geen deel 'er aan te hebben, nog schuldig te zyn, zoo hen eenige schade, of ongemak, hier door overquam.

De Heer Coen had voorgenomen eerst aan de Zuidzyde van het Hoog Land, op een plaats, Luchuy genaamt, te landen, waarom hy het schip het Hert, daar ontrent deed ten anker komen; maar 't had 'er niet lang gelegen, of 't wiert met een stuk der Engelschen konstapel gedaan was; hoewel de Engelschen dit wel styf loochenden.

Aangezien dit hier dan niet wel gelukt was, besloot de Heer Coen met zyn geheel leger aan de binnenkant, of Noordzyde dezes eilands, te landen, aldaar 't gebergte op te klimmen, en zyn geslucht te planten.

Daar op trokken de onzen den 8den Maart met 17 vaandels, tusschen Combir en Orontattan geland, langs strand, binnen schoots van 3 stukken geslucht, die de Engelschen aan de Bandanezen geleent, en die zy kort te vooren daar geplamt hadden, waar door de onzen genoodzaakt wierden weder t'scheep te gaan, om niet al hun volk te verliezen, behalven dat ook de weg, daar zy drie jaaren te vooren op waren, over al door de vyand met borstweringen bezet was.

Zy trokken derhalven, zonder van de Bandanezen vervolgt te worden, hoewel zy hen zeer bespotten, weer na de schepen, waar na de vyand, denkende dat wy het daar nu by laten zouden, de meeste vrouwen en kinderen weer in de stadt Lonthoir bragt.

Na 't mislukken dezer twee aanslagen, enkelyk door 't geslucht der Engelschen

veroorzaakt, vond de Heer Coen goed, ^{1621.} dat de onzen een algemeinen aanval aan beide zyden van 't Hoog Land doen zouden, te weten, aan de binnenkant met 6, en aan de Zuidkant met 10 vaandels, zoodanig, dat die aan de binnenkant een uur voor de andere landen zouden, om den vyand daar na toe te lokken, endus aan de andere gelegenheid te geven, om zoo veel te gemakkelijker aan de Zuidkant te landen, en op 't gebergte te geraken, ten welken einde ook een vaandel vrywilligen, uitgelezen volk, aan de Noordzyde voor af gaan zou, om 't gebergte van die kant te beklimmen, gelyk meer anderen zulks op verscheide plaatzen van dit eiland doen zouden.

Drie hondert dertig koppen, waar onder 150 musquettiers, waren tot bemanning en verzekering van 30 Tinggangs (zekere vaartuigen) gestelt, om die 10 vaandels aan de Zuidzyde dese eilands te brengen.

Na dat de Heer Coen dan alles tot deze onderneming wel bestelt had, zyn op den 11den Maart de 6 vaandels met het aanbrenken van den dag tusschen Combir en Orontattan geland, gaande hier de wakkerere hoofdman, *Maarten Janszoon Vogel*, van welken wy hier na meer spreken, met een deel uitgelezene soldaten voor uit, alwaar hy, in 't opklimmen van 't gebergte, meer tegenstant vont, dan hy gedacht had, zoo dat hy, en alle de zynen, vermits al hun kruut verschoten was, in groot gevaar waren; maar aangezien hy van versch volk zeer wel gevolgt, en ondersteunt wiert, moest de vyand eindelyk hand over hand wyken.

Terwyl men hier met deze 6 vaandels bezig was, hadden die 10 vaandels aan de Zuidzyde fraaje gelegenheid, niet alleen om uit de Tinggangs gelukkig in een klein baaiken te landen; maar ook eenige met, andere zonder, ladders, op het voorgebergte tegen de klippen op, en zoo verder tot boven toe te klimmen; waar na zy van agteren de stadt Lonthoir, zonder eenigen tegenstant, dan van een verlooren troep, introkken, verliezende door eene chargie, van 10 of 20 musquettiers, uit de voornoemde troep gedaan, maar een man, waar by zy nog 4 of 5 gequetsten kregen.

Lonthoir was door deze 10 vaandels al lang ingenomen, terwyl die 6 andere Lonthoir aan de Noordzyde nog wakker met de ^{in 't jaar} Bandanezen streeden, doch dit eindelyk ^{1621.} door hen gemerkt zynde, verlieten die Heer van Madiangi, Luchui, Orontattan en Coen Sammer, ook aanstonts hunne Negryen, ^{veroverd,} op dit zelve eiland. Zy hadden gedacht, ^{en alles} dat de 30 Tinggangs, het eiland nu ^{verder} weer rond vaaren zouden, gelyk zy reets ^{aan ons} driemaal hadden zien doen, ^{overge-} ^{geven.} waarom zy

1621.

deze laatste reis 'er zoo naauw niet opgelet, en toen te laat bevonden hadden, by schoonen en lichten dag door de onzen misleid, en van agteren verraacht te zyn, waar door zy genoodzaakt wierden zich op genade en ongenade over te geven.

Zoo haast wy Lonthoir, nevens de andere voornoemde plaatzen, veroverd hadden, hebben die van Combir, Celamme, Ouden Denner, Wayer, en die van de eilanden Rofingcin en Rhun, de vrede verzogt, die hen toegestaan is, mits, dat zy al hunne sterkten afbreken, en al hun geschut, geweer, verdere krygsvorraad, en ook hun land, aan ons zouden overleveren; erkennende haar Hoog Mog: voor hunne Opperheeren.

Eindelyk quamen die van Lonthoir; met hunnen aanhang, mede om vrede verzoeken, die hen op de zelve voorwaarden toegestaan wiert; maar vermits zy dit zoo veerdig, als het behoorde, niet naquamen, en onder de hand nieuwen opstant zogten te verwekken, gebood de Heer *Coen*, dat zy aanstonts aan strand verschynen zouden, om daar, als borgers, in alle vryheid, en zonder cenig verlies van hunne goederen te wonen.

Nieuwe moord door de Bandanezen gepleegt.

Eenigen van hen gehoorzaamden, doch de meesten zyn na 't hoog gebergte gevlugt, alwaar die van verscheide andere steden zich by hen gevoegt, een Nederlands onderkoopman, een assistent, en een jongen, doodgeslagen hebben.

Zy hielden zich langen tyd in dat gebergte, daar hen de onzen alles affneden, waar door zy genoodzaakt wierden, met eenige vaartuigen nu en dan, ten deele na Ceram, en voornamelyk na Keffing, ten deele na Goram, of deze en gene Z. Ooster, en Z. Westler eilanden, de vlugt te nemen, 't geen egter eenige jaaren daar na, na dat 'er velen van deze hardnekkigen, onder onze eerste Landvoogden van Banda gesneuveld waren, geschied is. Daar wierden 'er ook wel 800 op de schepen verdeelt, en na Batavia verzonden.

Op deze wyze zyn de verdere eilanden van Banda, te weten, 't Hoog Land, Poelo Rhun, en Rofingcin, zynde 't laatste, dat wy nog te veroveren hadden, door het groot beleid van dien dapperen Heer *Coen*, ingenomen, en verzeckert. Welk laatste egter ontrent Poelo Rhun niet geschied is, om dat hen die inwoonders stil gehouden hadden. Ook hadden de Engelſchen tot hulp van die van Poelo Rhun, op een klein eilandje, digt by 't zelve gelegen, negen stukken geschut

geplant, daar zy hen in hutten, agter een borstwering behielpen. Hoewel nu die van Poelo Rhun, volgens belofte, al hun geweer, geschut, enz. overgaven, hebben de onzen egter van dat geschut, op dat eilandeken, niet gesproken, op dat de Engelſchen niet zouden konnen zeggen, dat wy hunne vastigheid, volk, of geschut, aangetast hadden.

De Engelſche bevelhebber, *Omphrey Filtz Herbour*, met zyn schip de Exchange in Amboina voor het kasteel Victoria leggende, en van deze onze verovering berigt bekomen hebbende, schoot 13 eerschoten, om ons met de zelve veel geluk te wenschen; en deze verovering van Banda word daar ook jaarlyks op den 11^{den} Maart nog geviert.

Na dat nu dit land volkomen in onze handen gekomen, en op de voornoemde wyze door 't swaard veroverd was, hebben de onzen 't zelve van de meeste dezer hartnekkige en trouwlooze schelmen, waar van 'er veel na Macassar vlugteden, gezuivert, maar egter verscheide overgeblevene kinderen der zelve na zich genomen, in een schoole bestelt, en die de Duitsche taal, en lezen en schryven laten leeren, gelyk ik zelf uit de mond van een oude Poelo Rhunze vrouw, welkers moeder dus door de onzen opgevoed was, gehoord hebbe.

Die doodelyke haat egter der gevlugte Bandanezen tegen ons is by hen zoo onverzettelyk gebleven, dat het nog velen van ons het leven gekost heeft. Dit hebben de Cerammers, in 't jaar 1630. op de Bandanezen sterk roovende, en die van Tobo, in 't jaar 1631. en ook die van Rarakit (daar 'er veel van hen na toe gevlugt, en zich nog onthoudende waren) doen blyken, wanneer zy in 't jaar 1634. den koopman *Balthasar Weyntjes*, na Banda gaande, en den onderkoopman *Abraham van der Plas*, en ook die van Goram, wanneer zy in 't jaar 1658. den koopman en Fiscaal *Jacob Bornee*, zoo jammerlyk vermoort, behalven dat zy, en de Oost Cerammers, ook geduurig hunne bitterheid, en vooral in 't jaar 1655. en op meer andere jaaren, zoo aan de Amboineesche, als aan de Bandaneesche handelaars, getoont hebben, niet tegenstaande zy in 't jaar 1637. door den Landvoogt *Acoley* weer in vrede aangenomen waren; om welke overtreding in 't jaar 1649. die van Rarakit ook wel ernstig door de Heer *de Vlaming* (gelyk wy onder de stoffe van Amboina zien) aangetast zyn.

Z E S D E H O O F D S T U K.

Banda's wyze van Bestiering door de Nederlanders. De Raad van Staat. Magt des Landvoogts in den zelve. En de andere Leden in dien Raad. Staatvoering des Landvoogts. Zyn inkomen. De Capitein. 't Opperhoofd van Lonthoir. De Fiscaal. De Soldy-boekhouder. De Geheimschryver. De Opperhoofden van Poelo Ay, en Wayer. De Raad des Gerigts. De Weeskamer. De Vergadering der Kleine en Huwelykszaaken. De Wondheelders. De Werlbaas. Lyft der Landvoogden. De Heer Sonks gedrag. De Heer Admirala's wonderlyk leven. De Heer Vlak eenigzins in zyne bedryven hier beschreven. Zyn gewankenis en vervoering na Ceram. Zyn verlossing door de Heer van Gorcom. De Heer Acoley's verrigtingen. De Heer van Diemens komst en verrigting in 't jaar 1638. hier. De Heer Weyns beschreven. Als ook de Heer van Dam. De Heer Cops slegt gedrag. De Heer van Quaalbergs bestiering hier. De Heer van Zyll beschreven. De jonge Heer Cops in zyn bestier aangemerkt. Als ook de Heer Coyett. En de Heer de Hazze. Het gedrag van de Heer van Eps in zyn bestier.

Banda's wyze van bestiering door de Nederlanders.

Deze Eilanden van Banda zyn, zedert dien tyd van haare verovering door de Nederlanders, als alle andere Landen in 't Oosten, hen eygen, en van hen bemagtigt, door Landvoogden bestiert, die door eenen Raad van Politie, als een Raad van Staat, het opperbewind over deze gansche Landvoogdy hebben.

De Raad van Staat.

Deze Raad vergadert, na het believen van den Landvoogt, of wel na de zaaken zulks vereischen, eens of tweemaal ter week, en dient, om alles, 't geen tot welstant dezer Landvoogdy behoort, niet na den zin van den Landvoogt, maar volgens de byzondere aan hen voorgescreven ordre van den Opperlandvoogt en de Raaden van Indiën te Batavia, eerst te besluiten, en daar na te doen uitvoeren, van al het welke de Landvoogt uitvoerder, gelyk daarom zyn titel ook Landvoogt en Bestierder van Banda is.

Magt des Landvoogts in de zelve.

Vele egter dezer Landvoogden hebben getoont, dat zy dien Raad, niet tegenstaande deze ordres, volkomen na hun eigen zin, en zoodanig wisten te bestieren, als of zy 'er maar alleen met magt van te stemmen, en hunne medeleden 'er maar als stomme perfoonen gezeten hadden, wetende zich zelve altyd of met dien Raad, of met deze zelve ordres een anderen draai te geven, te dekken.

En de andere Leden in die Raad.

De Leden van dezen Raad zyn gemeenelyk de navolgende, en zitten in dezen rang: de Landvoogt, de Opperkoopman, de Capitein, het Hooft op Lonthoir, de Fiscaal, de Soldy-boekhouder, en de Geheimschryver, die alleen dient, om de besluiten op te maaken, ordentelyk te boeken, en dan door alle de Leden te doen teekenen, waar mede hy ook de eenige Notaris is. Het zou kunnen zyn, dat het Hoofd van Poelo Ay mede een Lid was; doch wy weten dat niet regt.

In 't jaar 1682. ordonneerden haar Edel-

heden, dat de Winkelier, nog Cassier, niet in den Raad zitten zouden, ten ware de Fiscaal ook Cassier was.

Het Ampt van den Landvoogt is hier, gelyk op alle andere plaatsen, daar de E. Maatschappy Landheer is, zeer aanzienlyk. Zyn magt, schoon maar zyne ordre volgende, die egter veeltyds overtreden word, gaat zeer verre, en die hem tot vyand heeft, is half (zoo niet geheel) bedorven; daar zyne vriendschap in tegendeel yemant in weinig jaaren zeer gelukkig maaken kan.

Het staat in zyn magt alle mindere bedieningen met kennis van zynen Raad, die hem zeer zelden, dan tot haar nadeel, hier in tegenstaan zal, te vergeven; maar de hooger Bedieningen blyven meest ter believen van haar Hoog Edelheden op Batavia; en schoon 'er van den Landvoogt, en zynen Raad, al eenige der bequaamste nu of dan mogten aangestelt zyn ('t geen hy aan de pen niet hooger dan tot Boekhouder, en aan het krygsvolk niet hooger, dan tot Sergeant, doen mag) zoo heeft, nog 't zelve, nog eenige andere aantelling der minderen, eenige vastigheid, ten zy het door de Hooge Regeering van Indiën eerst goedgekeurt is.

Hy heeft, gelyk alle andere Landvoogden, een byzondere lyfwagt, uit een Staatvoering des Landvoogts. sergeant, corporaal, en 18 of 20 gewaapende soldaaten bestaande, van welke hem gemeenelyk over al, de sergeant, of corporaal, met 10 man volgen, gaande met 4 mannen voor, de Landvoogt in 't midden, en de 6 andere agter hem.

Zyn inkomen (gelyk dat der Landvoogden van Amboina en Ternate) be- Zyn in- staat in 200 guld. soldye ter maand, in komen. 24 R^{ders} kostgeld, en 20 R^{ders} voor het onthaalen der gaande en komende buitenopperhoofden (wanneer zy aan 't kasteel vereischt worden) schippers, en andere lieden van buiten, die hy gewoon is, zoo

1621.

lang zy daar zyn, zyn tafel aan te bieden, en hen uitdrukkelijk door een oppasser te laten noodigen, zonder dat zy 'er anders komen zouden.

Hy mogt ook voor 75 R^{ders} kleeden uit de winkel der E. Maatschappy tegen 50 per cento winst trekken, doch het tafelhoed, dat na 't jaar 1680. niet meer byzonder getrokken mogt worden, 'er onder gerekent.

Buiten het zelve zyn hem 2 leggers Rhynsche, Franche, of Spaansche wyn (tot 400 kan yder) tot zynere keure, zoo zy maar in 't magazyn dat jaar gekomen zyn, 3 vaten Mom, 5 kassen (yder van ontrent 30 sloop drank) Perfaansche wyn, 2 vaten boter, yder van 310 pond, 2 aamen Hollandsche azyn, 1 aam olyvenolie, (welke twee posten, by 't nazien der jaarlyke vertceeringen der Landvoogden gansch Indiën door, volgens aanschryven haarer Edelheden van den 17^{den} Februari 1680. uit de bepaalde lyst geligt zyn, en hem zoo veel, als hy van yder noodig had, toegestaan, en 't noodig gebruik van zout en speceryen toegevoegt is) 2 lasten ryft, 1 last tarw, mitsgaders wafchkaarzen en lampolie tot noodig gebruik, volgens aanschryving van Batavia den 2^{den} Februari 1679. toegelegd. Hy heeft van ouds ook 288 R^{ders} voor het onthaalen van de Raaden des Gerichts getrokken; doch in 't jaar 1680. belafte men ook ontrent dit, zoo veel mogelyk was, zuinig te zyn.

Ook plagt de Landvoogt hier 50 slaaven in gestadigen dienst der E. Maatschappy te hebben, en alle maand 3 R^{ders} van yder, en dus 150 R^{ders} ter maand hier van alleen te trekken; (ja in voorige tyden plagten 'er nog al meer te zyn, in zoo verre dat haar Edelheden by hun schryvens van den 20^{den} Februari 1685, om de groote somme der slaaven-loonen, ook weten wilden, waar toe men die al gebruikte) maar deze post, wel de voornaamste van hun inkomen geweest, duurde niet langer, dan tot de Heer Landvoogt de Haze, in 't jaar 1706, dit geheel en al afschafte, meinde, vermits hy gelds genoeg op de kust van Choromandel, en elders, gewoimen had, dat zyn vervanger het genoeg met zyn verder inkomen stellen kon, en dat de E. Maatschappy geen slaaven van anderen meer in haar dienst, dan die zy daar reets bezat, van nooden had, waarom hy buiten twyffel, zoo wel van alle zyne opvolgers, als over andere zaaken van de meeste ingezetenen van Banda, als een verwoester van die Landvoogdy, vervloekt, en doodelyk gehaat is. Hy deed dit wel om een roode letter in den Almanach der E. Maatschappy te krygen, dewyl hy de zelve hier mede dit voor-

deel dede; maar zyn wonderlyk leven, 1621. zoo daar, als elders, heeft hem by gevolg van tyd zoo swart gemaakt, dat hem nog al zyn geld, nog zyne daar op gevolgde verheffingen tot extraordinaar, en ordinaar Raad van Indiën, geen hair meer agting, dan te voeren, by eerlyke lieden gegeven hebben.

De Opperkoopman, die de tweede der Landvoogdy, en opperbehandelaar is van alles, wat den handel betreft, heeft de rang, magt, en agting naaft den Landvoogt, hoewel die zeer veel daar van verschilt.

De Opperkoopman liet beschreven.

Hy doet verftrekking van allerlei waaren der E. Maatschappy in 't gros aan allerlei andere minder bedienden, ofte vreemde kooplieden, en gelyk hy die alle, zoo als zy van Batavia komen, ontfangt, alzo moet hy alleen ook alle de zelve weder aan het algemeen eomptoir tot Batavia, even als de mindere, 't zy opperhoofden, of andere bedienden in Banda 't ontfangene weder aan hem, verantwoorden.

Zyn inkomen bestaat in 80, of ook wel 100 guld. gagie (dat het hoogste is dat hy zyn inkomen.

wint) 10 R^{ders} kostgeld, ter maand; in zeker getal van kannen wyn, en ponden wafchkeerzen (als in Amboina) 2 kannen olyvenolie, eenige lampolie ter maand, een vrye wooning, en 150 pond Hollandsche boter in 't jaar. Ook zit 'er nu en dan een voordeeltje, dat al vry groot vallen kan, in 't verftandig handelen met deze of gene meest getrokkenene kleeden, die hy dan ftit, als waren het de zyne, met een fraaje winst weet te verkoopen, gevende den Landvoogt, alzo 't anders niet gaan zou, zyne gerechtigheid hier van.

Ook heeft hy nog zekere vaste voordeelen, niet alleen van de lekkagie, en den afflag op verscheide goederen in de pakhuizen, onder zyne verantwoording berustende, als de dranken, terw, ryft, enz. maar trekt ook van de leverantie van alle de speceryen, die by hem ontfangen worden, wegens slaaven, daar toe noodig, een schelling daags, en ook van de overwigt der speceryen, die hem goed gedaan word, een fraaje stuiver. Een legger van 400 kannen verantwoord hy maar tegen 350, en zoo mer de reft der goederen, die lekkagie onderworpen zyn.

De Capitein, de derde in rang, wint 80 guld. ter maand, heeft 10 R^{ders} kostgeld, 7 kannen wyn, 7 pond kaarzen, en nog eenige kleinigheden, hebbende in 't kasteel ook een zeer goede wooning.

Hy is het hoofd der krygsmagt, en zonder hem, als hy ten quaadsten wil, kan de Landvoogt, daar ontrent geen verandering, nog geen soldaat corporaal, maa-

L Y S T

Van de Landvoogden, Voorzitters, en Gezaghebbers van Banda, mitsgaders op wat tyd en tot hoe lang dezelve geregeert hebben.

Lyft der Landvoogden van Banda.	Regeering	Jaaren, maand. dagen.	Opmerkingen
<i>Jacob de Bitter</i> , eerste Landvoogt,	regeerde van Juni 1609. tot den 14 Augusti dat stierf.		
<i>Henrik van Bergel</i> , tweede dito,	regeerde van den 15 Augusti 1509. tot - - - -		
<i>Martyn Sonk</i> , derde dito,	komt voor 1623. en regeerde tot den 23 October des zelven jaars.		
<i>Willem Janszoon Admiraal</i> , vierde Landvoogt,	heeft geregeert van den 23 Octob. 1623. tot - - - -	31 Maart 1627. en alzulk 3 - 5 - 8	over Amboina na Batavia vertrokken.
<i>Doctor Pieter Flak</i> , vyfde Landvoogt,	- - - - - 1 April 1627. - - - -	29 Augusti 1628. - - - - 1 - 5 - 0	als boven, doch is het gezag gedurende 5 maand. 2 dag. dat op Ceram heeft gevangen gezeten, by eenen <i>Jacob Sebram</i> waargenomen.
<i>Jan Jansz Visscher</i> , provifioneel Voorzitter,	- - - - - 1 Septem. 1628. - - - -	31 Dito 1629. - - - - 1 - 0 - 0	na Batavia vertrokken.
<i>Arent Gardenys</i> , als boven,	- - - - - 1 dito. 1629. - - - -	9 April 1630. - - - - 0 - 7 - 9	na Batavia vertrokken.
<i>Kryn van Raamburg</i> , zesde Landvoogt,	- - - - - 10 April 1630. - - - -	23 Decem. 1633. - - - - 3 - 8 - 13	hier overleden.
<i>Cornelis Acoley</i> , voor eerst maar Voorzitter,	- - - - - 24 Decem. 1633. - - - -	18 Januari 1635. - - - - 1 - 0 - 25	treed op tot Landvoogt.
- - - - - zevende Landvoogt,	- - - - - 19 Januari 1635. - - - -	28 Nov. 1642. - - - - 7 - 10 - 9	hier overleden.
<i>Jan Simonzoon</i> , provifioneel Voorzitter,	- - - - - 29 Nov. 1642. - - - -	16 Febr. 1643. - - - - 0 - 2 - 18	vertrokken na Batavia.
<i>Cornelis Witzen</i> , agfte Landvoogt,	- - - - - 17 Febr. 1643. - - - -	24 Juli 1646. - - - - 3 - 5 - 7	hier overleden.
<i>Jan Simonzoon</i> , provifioneel Voorzitter,	- - - - - 25 Juli 1646. - - - -	14 Febr. 1647. - - - - 0 - 6 - 20	vertrokken na Batavia.
<i>Cornelis van Outhoorn</i> , negende Landvoogt,	- - - - - 15 Febr. 1647. - - - -	28 April 1653. - - - - 6 - 2 - 13	hier overleden.
<i>Abraham Weyns</i> , provifioneel Voorzitter,	- - - - - 29 April 1653. - - - -	7 Januari 1654. - - - - 0 - 8 - 9	treed op tot Landvoogt.
- - - - - tiende Landvoogt,	- - - - - 8 Januari 1654. - - - -	7 April 1661. - - - - 7 - 2 - 29	hier overleden.
<i>Leonard van Sorgen</i> , voor eerst maar Gezaghebber,	- - - - - 8 April 1661. - - - -	7 Juni 1661. - - - - 0 - 1 - 29	hier overleden.
<i>Antoni Hurdt</i> , { als Gevolmagtigden,	- - - - - 8 Juni 1661. - - - -	25 Juli 1661. - - - - 0 - 1 - 17	vertrokken na Batavia.
<i>Ernst Sax</i> ,	- - - - - - - - - - - - - - - -	- - - - - - - - - - - - - - - -	- - - - - - - - - - - - - - - -
<i>Antoni van Voorst</i> , Hoofd,	- - - - - 26 Juli 1661. - - - -	16 Decem. 1661. - - - - 0 - 4 - 21	als boven.
<i>Joannes van Dam</i> , elfde Landvoogt,	- - - - - 1 Decem. 1661. - - - -	25 Januari 1665. - - - - 3 - 1 - 8	vertrokken na Amboina.
<i>Jacob Kops</i> , twaalfde Landvoogt,	- - - - - 26 Januari 1665. - - - -	2 Mey 1669. - - - - 4 - 3 - 6	als boven.
<i>Antoni Hurdt</i> , dertiende Landvoogt,	- - - - - 3 Mey 1669. - - - -	15 April 1672. - - - - 2 - 11 - 12	als boven.
<i>Willem Maatsuyker</i> , veertiende Landvoogt,	- - - - - 16 April 1672. - - - -	25 Januari 1675. - - - - 3 - 9 - 9	hier overleden.
<i>Maarten Roos</i> , provifioneel Gezaghebber,	- - - - - 26 Januari 1675. - - - -	20 Maart 1676. - - - - 1 - 1 - 23	vertrokken na Batavia.
<i>Andries Bogaard</i> , vyftiende Landvoogt,	- - - - - 21 Maart 1676. - - - -	10 Mey 1677. - - - - 1 - 1 - 19	als boven.
<i>Cornelis van Quaalberg</i> , zestigste Landvoogt,	- - - - - 11 Mey 1677. - - - -	8 Septem. 1680. - - - - 3 - 3 - 27	als boven.
<i>Willem van Zyll</i> , Oppergezaghebber,	- - - - - 9 Septem. 1680. - - - -	9 Maart 1682. - - - - 1 - 6 - 0	treed op tot Landvoogt.
- - - - - zeventiende Landvoogt,	- - - - - 10 Maart 1682. - - - -	20 Octob. 1682. - - - - 7 - 7 - 10	hier overleden.
<i>Willem Basting</i> , provifioneel Gezaghebber,	- - - - - 21 Octob. 1682. - - - -	12 Febr. 1691. - - - - 1 - 3 - 23	als boven; doch als verkoren Landvoogt van Ternate.
<i>Cornelis Stul</i> , provifioneel Gezaghebber,	- - - - - 13 Febr. 1691. - - - -	14 Septem. 1691. - - - - 0 - 7 - 2	vertrokken na Batavia.
<i>Joannes Kops</i> , agttiende Landvoogt,	- - - - - 15 Septem. 1691. - - - -	31 Augusti 1694. - - - - 2 - 11 - 16	als boven.
<i>Balthasar Coyett</i> , provifioneel Gezaghebber,	- - - - - 1 Dito 1694. - - - -	12 April 1696. - - - - 1 - 8 - 12	treed op tot Voorzitter.
- - - - - Voorzitter,	- - - - - 13 April 1696. - - - -	24 Mey 1697. - - - - 1 - 1 - 11	word Landvoogt.
- - - - - negentiende Landvoogt,	- - - - - 25 Mey 1697. - - - -	17 April 1701. - - - - 3 - 10 - 23	vertrekt na Amboina.
<i>Cornelis Stul</i> , twintigste Landvoogt,	- - - - - 18 April 1701. - - - -	6 Octob. 1704. - - - - 3 - 5 - 18	hier overleden.
<i>Andries van Eps</i> , provifioneel Gezaghebber,	- - - - - 7 Octob. 1704. - - - -	14 April 1705. - - - - 0 - 6 - 7	geeft 't gezag over aan de Heer <i>Glaaszoom</i> .
<i>Jacob Glaaszoom</i> , provifioneel Gezaghebber,	- - - - - 15 April 1705. - - - -	22 Febr. 1706. - - - - 0 - 10 - 7	als Landvoogt van Ternate vertrokken.
<i>Andries van Eps</i> , ondertusfchen Gezaghebber,	- - - - - 23 Febr. 1706. - - - -	4 Maart 1706. - - - - 0 - 0 - 10	geeft 't gezag over aan de Heer <i>de Haaze</i> .
<i>Theodorus de Haaze</i> , eenentwintigste Landvoogt,	- - - - - 5 Maart 1706. - - - -	6 Mey 1709. - - - - 3 - 2 - 1	vertrekt na Batavia.
<i>Mattheus Schenkenberg</i> , tweeëntwintigste Landvoogt,	- - - - - 7 Mey 1709. - - - -	14 Juni 1709. - - - - 0 - 1 - 7	hier overleden.
<i>Andries van Eps</i> , provifioneel Gezaghebber,	- - - - - 15 Juni 1709. - - - -	- - - - - - - - - - - - - - - -	- - - - - - - - - - - - - - - -
- - - - - drieëntwintigste Landvoogt,	- - - - - 1710. - - - -	1715. - - - - 6 - 0 - 0	afgegaan, en bleef in Banda woonen.
<i>Philip David van Uchelen</i> , vierentwintigste Landvoogt,	- - - - - 1715. - - - -	1719. - - - - 4 - 0 - 0	vertrok na Batavia met afgeschreven foldy en opontboden.
<i>Pieter Gabry</i> , vyfentwintigste Landvoogt,	- - - - - 1719. - - - -	1721. - - - - 2 - 0 - 0	vertrokken na Amboina.
<i>Salomon Storm</i> , zesentwintigste Landvoogt,	- - - - - 1721. - - - -	1 Januari 1722. - - - - 1 - 0 - 0	overleden.
<i>Balthasar de Bruyne</i> , provifioneel Gezaghebber,	- - - - - 1722. - - - -	4 Mey 1722. - - - - 0 - 5 - 0	vertrokken na Batavia.
<i>Antoni Heynsius</i> , zevenentwintigste Landvoogt,	- - - - - 1722. - - - -	1722. - - - - 0 - 0 - 0	overleden op de reize na Banda.
<i>Adriaan van Tets</i> , agtentwintigste Landvoogt,	- - - - - 1724. - - - -	- - - - - - - - - - - - - - - -	- - - - - - - - - - - - - - - -

1621. maaken, hoewel het den Capitein, wil hy daar eenige stille voordeelen trekken, best is, zich veel liever na 't goeddenken van den Landvoogt te schikken, aangezien die al zyne ongeoorloofde voordeelen beletten kan, die hy anders door de vingeren ziet, voor al als hy 'er mede van trekt, gelyk zomtyds in deze en gene Landvoogdyen wel geschied is.

Hy heeft ook 't opzigt in 't byzonder over 't ziekenhuis, en de zieken aldaar, daar hy op zekere tyden 't gezigt van gaar nemen, om te weten, hoe zy ghandelt worden. Ook moet hy alle avond het woord by den Landvoogt haalen, en dat aan de minder hoofden van 't kasteel Nassau uitdeelen; doch die van 't kasteel Belgica, en de borgers, krygen een ander woord.

't Opperhoofd van Lonthoir. Het Opperhoofd van Lonthoir, een koopman in bediening, is de vierde in rang. Hy heeft op Lonthoir in de logie een schoon huis tot zyn woning, en altyd, als hy uitgaat, 2 oppassers, en zyn vrouw eenen agter zich. Hy trekt 65 of 70 guld. 's maands aan soldy, heeft 8 R^{ders} kostgeld, 7 kannen wyn, een zeker tantum van kaarzen en olie, en buiten het zelve trekt hy nog (gelyk ook de verdere Buitenopperhoofden van Poelo Ay en Wayer) de overwigt der speceryen, en voor 10 of 12 slaaven 1 schelling, voor den Marinjo, die hy tot het behandelen der speceryen van nooden heeft, 4 R^{ders} daags, immers zoo plagt het te wezen.

Den Fiscaal. Na hem volgt de Fiscaal, diens ampt het zelve met dat van een Hoofschout, die derhalven ook eyfcher in 't Gericht, uitvoerder der beslotene gerichtsaaken, en weeder van alle openbare onordentelykheden is, waar toe hy nog een geweldiger, of onderfchout, en 5 of 6 kaffers heeft, met houwers en wakkere stokken gewaapent, om de quaadwilligen af te keeren, en des noods gevangen te nemen.

Hy word op die bediening gemeenlyk Koopman.

Zyn inkomen bestaat in 50 guld. soldy ter maand, zonder meer, moerende het verdere uit boerens, enz. vinden; doch tot een andere bediening overgaande, wind hy 60 guld., en heeft koopmans buiten-voordeelen. Een groot deel van zyn inkomen bestaat mede daar in, na hy wel of quaalyk by den Landvoogt staat, die hem, en in den Raad van Justitie, en by andere voorvallen, met het toeleggen van veel, of 't naau befoegen der boetens, enz., zeer veel bevoordeelen of benadeelen kan.

De Soldy-Boekhouder. De Soldy-boekhouder, zynde een onderkoopman, heeft 40 guld., 5 R^{ders} kostgeld, en 4 kannen wyn 's maands:

1621. een sober inkomen; doch daarom, nevens den Geheimfchryver (dat mede van des Landvoogts gunst, en voorschryvens na Batavia meest ahangt) de naaste tot een der mindere buitencomptoiren, als dat van Poelo Ay, en Wayer.

De Geheimfchryver, die onderkoopman is, trekt zoo veel als de soldy-boekhouder; doch heeft daar en boven een faai inkomen van alle uiterste willen, getuigfchriften, en alle andere openbaare stukken, die hy maar alleen maaken mag, waar toe hy ook een byzonder comptoir in 't kasteel, of ontrent het huis van den Landvoogt, en ook den eersten klerk, en zeker getal van assistenten tot zyn dienst heeft.

De Opperhoofden van Poelo Ay en Wayer zyn gemeenlyk onderkooplieden. Deze hebben maandeliks 't zelve inkomen, als de soldyboekhouder; doch trekken ook eenig licht, van kaarzen en olie, hebben yder een fraaje woning, de eerste in 't kasteel Revengie, de andere in de logie op Wayer, en verder genieten zy 't overwigt der speceryen, nevens een zeker tantum daags voor eenige slaaven, die zy daar toe leveren.

Behalven den Raad van Politie heeft men hier ook een Raad van Justitie, voor des welken alle burgerlyke en itraffelyke zaken alle week, of wel alle 14 dagen, na de zaaken veriffchen, afgedaan worden. Zy bestaat uit de Leden van den Politycquen Raad, die door een Lieutnant der borgery (de hoogste burgerbediening hier, alzo men 'er geen Capitein heeft) en eenige andere van de voornaamste der zelve, versterkt, en by welke over alle de voornoemde zaaken geoordeelt word, zoodanig nogtans, dat men van een vonnis in 't burgerlyke, of van een proces, na Batavia op den Raad van Justitie aldaar zich beroepen kan.

Deze 3 Raaden uit de borgery plagten 80 R^{ders} 's jaars aan mantelgeld te trekken.

Men heeft 'er ook een Weeskamer, door welke de zaaken der weezen, by lieden van eenig fatfoen en aanzien nagelaaten, en die middelen hebben, om van te bestaan, op zekeren vasten dag behandelt worden: want de kinderen der behoeftigen, en hunne ouders, worden of in 't Armenhuis aldaar onderhouden, of de ouders krygen maandeliks zoo veel van de Diakony, als zy in redelykheid noodig hebben.

Buiten dien is 'er ook een vergadering van kleine en huwelykszaaken, voor welke alle lieden, welker twiflzaak minder dan 100 R^{ders} bedraagt, en ook allen, die genegen zyn ondertrouw te doen, verichynen, van welke laatste alle dienaaren der E. Maatschappy een verlof-briefje,

1621. brieftje, door den Landvoogt geteekent, medebrengen moeten, of zy zouden gezins by die Vergadering toegelaaten worden.

De Wondhealers.

Men heeft hier ook een Opper- en verscheide Onderwondhealers, zoo ten dienste van het ziekenhuis, 't kasteel, en de scheepswerf, als van alle andere bedienden der E. Maatschappy, en van de borgery; doch buiten den Landvoogt, den Tweeden, en nog eenige weinigen, moeten alle anderen hun jaarlyks betalen. Ook heeft men Wondhealers of Onderchirurgyns op Lonthoir, Poelo Ay, en andere plaatsen, daar bezetting legt. Een Opperwondheeler van 't kasteel heeft 50, en, by 't eindigen van zyn verband, 60 guld. 's maands, en geniet koopmans kostgeld en randsoen; daar hy anders maar 36 of 40 guld. wint.

De Werfbaas.

Men heeft hier een scheepswerf aan 't Westeinde van Neira, digt by de Goenong Api, waar op zich de scheeps- en andere timmerlieden, metzelaars, enz. met hunne baazen, onthouden, over welke een opperstuurman werfbaas is, die ook wel equipagiemeester genaamt word, en die bezorgt, dat daar alles, volgens ordre van den Landvoogt, verrijgt word, waar van hy 's avonds aan den zelfen, nevens andere baazen, berigt doet, en dan weer nieuwen last voor den volgenden dag ontfangt.

De Landvoogden, die men van den beginne af hier gehad heeft, nevens den tyd van hunne regeering, vertoonen wy in deze nevensgaande Lyft, uitgenomen van den tweeden en derden, welker regeertyd niet net aangeteekent, of niet te vinden is.

Eer wy van deze Landvoogden afscheiden, moeten wy van dezen en genen nog iets zeggen.

De Heer Sonks gedrag.

De Landvoogt *Martyn Sonk* schynt zich in Banda niet al te wel gedragen te hebben, aangezien de Heer Commissaris *Herman van Speult* in 't jaar 1623. uitdrukelyk daar na toe uit Amboina gezonden wiert, met den Fiscaal *Jan de Bruin*, om na des zelfs gedrag naukeurig onderzoek te doen. Doch uit een brief der Heeren zeventien van den 19^{den} April 1626. blykt my klaar, dat zy *Jaques Speex*, en Doctoor *Martinus Sonk* t'huis ontboden, om van den staat van Japan en China mondeling berigt aan haar Ed: te geven.

De Heer Admiraal wonderlyk leven.

De Heer *Willem Janszoon Admiraal* is een msterdamse vondeling, en in zyn ganfch leven een koddige haan geweest. Hy was voor slegt naar Indiën gevaaren; maar bragt het door zyne verdienften zoo verre, dat hy eerft Schipper, en, na verscheide opredingen, Extraordinaar Raad en Landvoogt van Banda, en in 't jaar

1626. ook Ordinaris Raad van Indiën ^{1523.} wiert. Zyn gewoone wyze van spreken, als hy ict voortbrengen zou, was, vooraf altyd, *ik zeg, ik zeg*, waarom hy ook veeltyds *ik zeg, ik zeg*, genaamt wiert. Op zekeren tyd had hy zich zeer kostelyk gekleed, en verzogt zyn voornaamste Raaden, die mede wel uitgedofft waren, om met hem een speelreije na een der eilanden te doen. Daags te voren had hy den werfbaas belast de schuit, die hy gebruiken wilde, en al de banken, wel te teeren; doch dit zei hy hen niet. Hy wandelde met hen dan na 't hoofd, daar de schuit lag, waar in toen nog geen quartiermeester om te stuurren, nog matroozen, om te roejen, waren.

Hy maakte niet veel uiterlyke beleeftheden, om na hen te wagten, of ze te doen roepen; maar hy sprong 'er ten eersten in, ging, hoe nat ook de banken nog van de teer waren, aan 't roer zitten, en zei tot hen: *ik zeg, ik zeg*, daar een Landvoogt aan 't roer gaat zitten, daar mag de Opperkoopman, Fiscaal, en de andere Raadsperfoonen, yder wel een riem in de hand nemen, en roejen. Zy zagen wel op hun neus, geen gedagten hebbende van daar gekomen te zyn, om te roejen, en nog veel meer morden zy tegen die teerige banken; maar of zy 'er dit of dat tegen in bragten, zy moesten met die fraaje kleederen op die banken gaan zitten, en nog braaf roejen toe; doch hen heugde dit plaaisertje zoo (terwyl hy om hun bedorve kleeren, en bebladerde handen in zyn vuist lachte) dat zy geen lust meer hadden, om met hem op een speelreije te gaan.

In de tyd dat hy Banda bestierde, heeft hy nog lang op Poelo Ay eenige Mardykers met 20 prauwen gehouden, om op de gevlugte Bandancezen te paffen, en dus veel der zelve gevangen gekregen, die hy ten eersten, zonder eenig pleidoi, deed ophangen, of onthoofden, waar van nog veel hoofden in zekere put op Poelo Ay te vinden zyn.

Dit maakte hen voor dezen, *ik zeg, ik zeg*, zoo bang, dat zy daar, en elders, zich op 't gebergte niet langer wetende te verschuilen, na dien tyd voornamelyk goetvonden Banda te verlaaten, en na de eilanden van groot en klein Key, Aroe, Goram, Oost-Ceram, Macassar, enz. te vlugten.

Wanneer hy uit Indiën na 't Vaderland vaaren, en na zyn schip gaan zou, zeide hy tegen een deel volk, die daar ontrent op de wal stonden, *mannen, ik zeg, ik zeg, die lust heeft mede na 't Vaderland te vaaren, die stappe maar in, en waare mede, ik sta voor zyn soldy goed*. Verscheide, die dit hoorden, stapten in, voeren met hen

1617.

hem na 't vaderland, en hy heeft ook bezorgt, dat zy hun soldy bekomen hebben.

Toen hy tot Amsterdam quam, ontmoette hy twee vrouwen, de eene, die voorgaf zyn moeder, en de andere, die zeide zyn minnevoer of zoogster geweest te zyn. Tegen de eerste zei hy: ik zeg, ik zeg, zyt gy myn moeder, zoo zyt gy een groote hoer, en wel zeer onbarmhartig geweest, van my maar op de straat ('t geen hy wel wist) nedergelegt te hebben; en daarom, ik zeg, ik zeg, hebt gy my toen niet willen komen voor u zoon, wanneer ik uitgevaaren ben, en niets had, zoo kenne ik u ook nu voor myn moeder niet. Tegen de andere zeide hy, ik zeg, ik zeg, hebt gy my gezoogt, zoo hebt gy met my als een brave moeder gedaan, en gy zult bevinden, dat ik als een braave zoon met u handelen zal, gelyk hy ook waarlyk gedaan heeft.

Daar zyn 'er ook weinig, die de reudit van den ouden Denner (die men wil dat hy bouwde) voor by gaan, die niet het een of 't ander koddig verhaal uit het levensbedryf van dezen *Willem Janszoon* (want zoo wiert hy doorgaans genoemd) moeten hooren. In zyn tyd was alles in Banda nog zeer woest en wild; maar de Heer *Pieter Vlak*, die ook een Arts was, heeft het hier behoorlyk in ordre gebracht.

Hy is 't geweest, die allereerst de Perken, of stukken lands, by kleine perceelen, uitgedeelt, de straaten afgeroyd, de Raad des Gerichs ingestelt, en het voornaamste tot het ordentelyk bestier van deze nieuwe Landvoogdy verzorgt heeft.

Deze Heer, den 28ten Juli 1627. met een orembaai de visite of 't bezoek agter 't Hoog Land zullende gaan doen, nam den Opperkoopman *Jaques Senepaar*, zynen Capitein *Nicolaas GOLF*, zynen Geheimschryver *Isaac van der Voord*, en zekere Juffrouw *Maria Keyfers*, mede; maar zyn scheppers, ofte roeijers, zynen *Poelo-Rhunders* zynde, voerden hem met zyn gansch gezelschap na Kellibon, een dorp op 't eiland Ceram, als in flaverny.

De Cerammers, zoo goeden buit hebbende, wilden na geen voorwaarden van loslating of randsoenering hooren, dan dat men eerst alle *Poelo-Rhunders* op vrye voeten stellen moest, een onmogelyke voorwaarde voor die van Banda om na te komen.

Ondertusschen vont de Landvoogt van Amboina, de Heer *Jan van Gorcom*, goed, door de zich met 12 *Coracora's* den 1ten October derwaarts te begeven; doch onderweeg hard weder krygende, en weer te rug geraakt zynde, is hy niet voor den 23^{den} dito met 9 *Coracora's* in Banda ge-

komen, alwaar verstaan hebbende, op 1637. wat plaats hun Landvoogt gevangen zat, is hy daar na toe geschept, en den 2^{den} November naatgeland.

Daar vielen in 't eerst verscheide hevige woorden, en dreigementen, aan wederzyden; maar die van Kellibon, wel ziende, dat hen de vrede best geleek, gaven den Landvoogt *Vlak*, met zyn gezelschap (uitgenomen den Heer *Senepaar*, die al lang te voeren, na Banda willende oversteeken, weggeraakte, zonder dat men oit meer van hem hoorde, en die aldus waarfchynelyk verdrongen is) zonder eenig randzoen te vorderen, aan de Heer van *Gorkom* over, die zynen Amptgenoot den 10^{den} November zeer zieke-lyk in Amboina bragt, van waar hy, wat bekomen zynde, den 22ten December met 2 schepen weer na Banda vertrok.

Hy vereerde eenige goude penningen aan eenige *Radja's* en *Orangkajen*, die hem met hunne *Coracora's* waren komen verlossen, onder welke ook de *Radja's* of koningen van *Soja* en *Hoetocmoeri*, benevens de *Gnatohoedi* geweest, in welker familien diergelyke penningen (ontrent 1; R^{des} swaar) te vinden zyn.

De Heer *Cornelis Acoley* is een man van groote verdienste, en van veel agting by de *Bandanezen*, geweest.

Hy nam in 't jaar 1634. die van 't gespanfchap *Cottarocwa* (bestaande in de dorpen *Celor*, *Kellemoeri*, *Kellibon*, *Affin*, *Dawan*, *Amoelit*, *Watteloni*, *Onder*, en *Bammer*) als ook die van 't eiland *Goram*, vreezende 's *Compagnies* gansche magt op hun dak te krygen, na veel biddens en smeekens, weer in genade aan, maakende met hen dit navolgende gefchrift van verzoening.

W Cornelis Acoley, Landvoogt en Bestierder wegens den *Nederlandfchen Staat in Banda*, onder het beleid van den Edelen Heer *Antoni van Diemen*, Opperlandvoogt van gansch *Nederlands Indiën*, doen te weten, hoe dat op 't ernstig bidden en ootmoedig verzoek der expresse daar toe gecommiteerde Opperhoofden genaamt *Hatalima*, *Labacuda*, *Comboret Kaywan*, *Manika*, *Tibo*, *Labi*, *Maleyo*, en *Tatollo*, van de respectieve Dorpen *Catelove*, *Ammer*, *Day*, *Ondoi*, *Aineckor*, *Kelacket*, *Mieren*, *Minda*, en *Kellefiter*, alle gelegen op 't eiland *Goram*, na goed berigt en onderhandeling, tot distincte reizen gebouden, waar in de voor dezen bedrevene fonten levendig zyn verzoont, invoegen na schuldbekentenis en fidelle beloften van tot geenen tyde iets tegen de *Nederlanders*, of der zelve Staat, nu, nogte nimmermeer, in 't klein of 't groot te zullen aittereren, veel min te duiden, de geringste onlusten ons van hen niet zullen

M

1637.

zullen worden aangedaan, maar in tegendeel te verzorgen, dat ons van hen alle hulp en faueur, gelyk zulks een getrouw vasal betaamt, zal worden betoont, en dat wy in alles worden geboorzaamt, waar op zy dan van de Nederlandsche Geotroyeerde Oostindische Compagnie en des zelfs Regenten in dit vredeverbond weer aangenomen worden, weshalven hen om verscheide inzigten, ons daar toe moverende, haar voorig bedryf niet alleen vergeven is, maar waar op wy ook nader met advys van onzen Raade met hen in alliantie en een eeuwig verdrag getreden zyn, en hen als onze bondgenooten en getrouwe vrienden, op de volgende conditien, aangenomen hebben, gelyk wy de zelve aannemen, en daar voor erkennen mits dezen; diervolgende beloven, en sweeren de gemelde Orangkaja's van Cateloe, Ammer, Day, Ondei, Aineckor, Kelacket, Mieren, Minda, en Kelesiter, voor haar, en haare erfgenamen, de E. Hoog Mog: Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden, zyn Vorstelyke Genade, den Prince van Oranje, als haare hoogste Souveraine Overigheid, hem der zelve Gencyaal, en den Gouverneur der quartieren Banda, gebouw en getrouw te zullen zyn tot den laaften adem toe, onder welken eed de gemelde Orangkaja's toezeggen, en beloven, 't effect tot allen tyden te zullen doen standgrypen; dat zy lieden de minste correspondentie met geene ryanden van den Staat, hoedanig, van wat conditio, natie, of natuure, de zelve ook zouden mogen wesen, niemandt uitgezondert, houden, en veel min hen hunne havens, of rbeeden tot schuilplaatzen verleenen, of de minste favoeren bewyzen; maar dat zy dezelve met alle mogelyke middelen van daar weeren, en zulks den Heer Gouverneur van Banda na de beste gelegenheid te kennen geven zullen. Item, dat, by verloop van slaaven, en andere, de zelve onder ordinair bergloon en verteerde kosten, in redelykheid bestaande, zonder eenige frivole extensien, in handen van gemelten Heer Gouverneur leveren, en haar best, zoo veel hen mogelyk is, zullen zoeken te bevorderen, gelyk zy hen ook ten hoogsten verbonden houden op het bevel van meer gemelde Heer Gouverneur (doch niet dan by den uitersten nood) haare Coracora's in 't water af te baalen, en hem, beneffens zyn Eds magt, in alle getrouwheid, zonder tegenzeggen, te dienen, en dit alles op pene van als Eedbrekers en Rebellen gestraft te worden; voor 't welke de meergemelde Orangkaja's benevens hunne ingezetenen der boven-genoemde Negryen den vryen gepermitteerden handel op Banda, als mede op alle geassocieerde Nederlandsche plaatzen, onder een behoorlyke passe, genieten, gelyk wy hen ook alle vriendschap zullen doen smaaken, en hen onder onze bescherminge nemen, zoo als dat een getrouw Heer, en goedertieren Vorst betaamt, en met onze constitutien enigzins overeenkomen zal.

Gearresteert in het kasteel Nassau, op 1654. 't eiland Neira in Banda, den 28^{den} Decem-ber 's jaars 1637. Was geteekent Cornelis Acoley. Ter zyden stonden eenige Arabische Merken, gestelt by de ondergeschreven Orangkaja's Batalima. Labacuda. Comboret. Caywan. Manika. Tibo. Labi Labi. Maleyo. Tatollo.

Onder dezen Heer Landvoogt *Cornelis Acoley*, quam in 't jaar 1638. den 27^{den} Februari, hier uit Amboina, met 't schip *Frederik Henrik*, verzeld van het schip *Bommel*, de Opperlandvoogt van Indiën, de Ed: Heer *Antoni van Diemen*. Hy bragt met zich Mevrouw zyne Gemalin, den Ed: Heer *Antoni Caan*, Raad van Indiën, nevens zyn lyfwagt van helbaardiers, en drie vaandels soldaaten.

De voornaame reden van zyn Edelheids komst was, dat zyn Ed: den koning van Ternate niet tyds genoeg in Amboina aangetroffen hebbende, met zyne tegenwoordigheid ondertusschen hier nog eenigen dienst meinde te doen.

De Heer Landvoogt zont zyn Edelh. twee zynere voornaamste bedienden, te weten, den Heer *Gerard Demmer*, opperkoopman en tweede Perfoon, nevens de Heer *Nicolaas de Wild*, Fiscaal alhier, om zyn Ed. te verwelkomen, en aan land te geleiden.

Den 1sten Maart vertrok zyn Edelheid na 't Hoog Land van Banda, bezag daar de comptoiren Lonthoir, Oerien, Wajer, den Ouden Denner, en Celama, welkers laatste Reduit zyn Ed. *Kuilenburg*, na zyn geboorteplaats, noemde. Ook bezag zyn Edelheid de Perken, of borgerhuizen en plantagien aan de overzyde, mitsgaders Poelo Piesiang, digt by den hoek van Neira gelegen, en by zommige spotsgewyze Poelo Parampoewan, dat is 't vrouwen eiland (om dat zy 'er gansch niet op vallen) genaamt.

Ook ging de Opperlandvoogt den 1^{den} dito na de eilanden Ay en Rhun, hoorde onderweeg, dat 'er een Engelsch schip, de *George* genaamt, voor Poelo Rhun lag, 't geen zyn Ed. 's anderen daags nader bleek, wanneer de Heer *Joban Hunter*, Factoor der Engelsche Natie op Macassar, by zyn Ed. quam, verzoekende op dit Eiland weer bezitting te mogen nemen, ten welken einde hy (die zeide dit niet eer te hebben kunnen doen) ook eenig volk mede bragt had; maar de Heer Opperlandvoogt gaf zeer bondige redenen, waarom zyn Ed. hem dit nu, alzo de tyd, daar toe gestelt, al lang voorby was, niet kon toeltaan. Een zaak, die onder Poelo Rhun reets behandelt is.

Dus quam dan de Heer *van Diemen*, en deze Engelsman met zyn schip, den

1653.

22^{den} dito van Poelo Rhun voor Neira aan; en de laatste vertrok den 26^{den} dito met zynen bodem naar Macassar.

Den 27^{den} dito gaf de Heer van Diemen hier een pragtig afscheidsmaal aan 125 perfoonen, ging den 28^{den} dito na boord en vertrok den 29^{den} dito met de schepen Frederik Henrik, Bommel, Warmond, en nog een ander, weer naar Amboina.

Met een letter moet ik hier by voegen, dat in 't jaar 1636. den 1^{den} Maart ook het Engelsch schip, de Paerl, voor het dorp Lochum, op 't eiland Rhun, verscheenen zynde, de Heer *Astley* zich in persoon derwaarts begaf. Daags 'er aan zont zyn Ed. de twee opperkooplieden, de Heeren *Gerard Demmer* en *Pieter Willemszoon*, en den lieutenant *Forsenburg* derwaarts, om den Engelschen koopman, *Randot Jefferson*, van dat eiland met zyn schip te doen vertrekken, alzo de gansche bezetting aldaar toen maar in 12 soldaaten en 15 slaaven bestont. Hy weigerde dit, zeggende, van zynen Heer Voorzitter op Bantam maar gezonden te zyn, om dat eiland te bezien, verzoekende, dat die vesting niet met meer volk bezet mogt worden voor nader ordre zyner Heeren Principalen; waar op hy den 10^{den} Maart vertrok. Doch de voornoemde *Hunter* schynt op zyn berigt naderhand herwaarts gekomen te zyn, om iets van gewigt op dit eiland (dat de Heer van Diemen door zyn aanwezen verhindert heeft) te ondernemen.

De Heer Weyns beschreven.

De Heer *Abraham Weyns* is hier een zeer lofslyk Landvoogt, en een man geweest, die zyn eere stelde, in de menschen ten beste, en tot vrede niet alleen te raaden, maar ook buiten pleydoijen te houden, 't geen ook de reden was, dat hy zeer weinig vergadering van de Raad des Gerichts hield, alzo 'er by na niets was, 't geen hy niet in der minne deed afmaaken, of zelf buiten eenig pleydoijen einde bragt; hoewel ik 'er wel gekent heb, die om de 4 of 5 maanden eens vergadering beleiden, om de pleydoijen te langer te doen duuren, en om de menschen, die daar na wagten moesten, te bederven. Hy wiert in 't jaar 1660. Extraordinaar Raad van Indiën.

Als ook de Heer van Dam.

De Heer *Johan van Dam*, uitgekomen als vry Doctor, wiert naderhand om een wakkere daad, die wy elders verhalen zullen, tot Sergeant Majoor van Batavia, en 1661. tot Landvoogt hier gevordert, alwaar tot 't jaar 1665. gebleven zynde, vertrok hy in dat zelfve jaar in Februarii naar Amboina, om de zaaken aldaar, als de naaste Landvoogt aan Amboina gelegen, by 't overlyden van den Heer Landvoogt *Simon Cos*, van naby te beschouwen. Wat mislyk voorval hy daar, en

verder op Batavia met de Weduwe van ^{1661.} dien Heer, zyn trouwlooze bruid, en met den Opperlandvoogt, de Heer *Johan Maatsuiker*, had, hebben wy reets onder de stoffe van Amboina en de Moluccos verhaalt.

Hy was een korzelig man, wiert gemeenlyk, *Jan met de lange Broek*, om dat hy veel met een lange Misquitenbroek ging, of ook wel de *Lange Jan* genaamt. Met zyn tweeden, den Heer *Antoni Hurdt*, die anders een braaf man was, kon hy ganschelyk niet overeen komen, waarom die ook in 't jaar 1664. na Batavia yertrekken moest, en door den Heer *Almonde* vervangen wiert. Hy was anders een dapper man voor zyn vyand, waar van hy verscheide deftige blyken gegeven heeft.

De Heer Cops slegt gedrag.

De Heer *Jacob Cops*, die hem in 't jaar ^{1665.} 1665. verving, lag niet minder met zynen opperkoopman, de Heer *Almonde*, nog in dat zelfve jaar, overhoop, zettende hem gevangen, na dat hy hem met 4 soldaaten van de Secretary, terwyl hy schreef (alzo hy toen ook geheimischryver was) met geweld had laaten aphaalen; zoo dat haar Hoog Edelheden, die dit zeer quaalyk namen, hem na Batavia ontbieden moesten, ordonnerende hem in 't zelfde jaar, al was 't met een huur-chaloep over Ambon te zenden, daar hy in November aanquam, vertrekende in 't jaar 1666. van daar na Batavia.

Deze Heer heeft daar als Landvoogt zeer fors geregeert, en by die ingezetenen een slegten naam gehad, om dat hy zeer inhaalende en baarzugtig was; dat hy over al, daar hy geweest is, getoont heeft; ook was hy zeer eigenzinnig; gansch niet inschikkende, willende dat alles voor hem zou opdraijen; 't geen hem, gelyk wy onder Amboina zien, zeer quaalyk opgebroken is. Ondertuschen is 'er in 't jaar 1670. een verbond, in de tyd van de Heer *Hurdt*, met die van Keffing en Rarakit genaakt.

De Heer *Cornelis van Quaalberg*, een De Heer zeer korzelig man, wel een goed soldaat van (gelyk hy 1673. in Augustus toonde, ^{Quaalbergs bestiering hier.} toen hy als Commandeur over 13 scheschepen der E. Maatschappy tegen 10 Engelsche schepen sloeg, en, na 4 uren veygens, hunnen Onderzeevoogt met 41 stukken, den President genaamt, hunnen Schoutbynacht, de Samson met 36 stukken, en de Entilope met 34 stukken, veroverde, doch een al te haaltig, en zeer ongemakkelyk Bestierder, die by na over al, zoo aan de Kaap (van waar hy ter ordre der Heeren zeventien in 't jaar 1668, schoon daar Commandeur zynde, afgezet naar Batavia gezonden wiert) als op Malacka, en daar hy gelegen heeft, met de voorname Bedienden moejelykheden, en

1682.

ze hier ook niet weinig met zyn Tweede Perfoon, den Opperkoopman *Maarten Roos*, gehad heeft. Hy zette hem ook eenigen tyd gevangen, en zont hem met zyn proces na Batavia, 't geen *Roos* daar won.

Onder dezen Landvoogt is 'er door verscheide perfoonen een togt na de top van de Goenong Api gedaan, onder welke, zoo my zyne Gemalin in 't jaat 1686. op Batavia gezegt heeft, een Keizer, Koning, Hertog, en Graaf (dat is, perfoonen, dien naam voerende) geweest zyn.

Hy is vervangen door den Heer *Willem van Zyll*, een Heer van hooge jaaren, die niet alleen al grys was, maar van ouderdom ook vry krom ging.

Van dezen Heer hebben de Bandsche burgers menigmaal zeer veragteleyk gesproken, om dat hy nu en dan de dronken baazen, die hun werk niet wel verigt; en zich vol gedronken hadden, wel een streek met zyn dikken rotting met een zilvere knop (dien zy de fles met de zilvere schroef noemden) gegeven had, maar zy hebben hem (hoewel hy dat slaan wel kon gelaaten, en hen op een andere wyze gestraft hebben) groot ongelyk aangedaan, en naderhand daar veel berouw van gehad, toen zy anderen kregen, die hen ten uiterste geplaat hebben.

Hy was waarlyk, en buiten eenige drift gesproken, een vroom, eerlyk man, en een zeer getrouw dienaar van de E. Maatschappij, een Heer, die agting voor braave, bequame en naartige lieden; maar ook een doodelyke haat tegen luijaards en dronkaarts had. De eersten hielp hy voort, maar de anderen strafte en vervolgte hy. Hy was niet alleen niet baatzugtig, of inhaalende (een gebrek van veel Landvoogden) maar in tegendeel zeer milddaadig, en gulhertig ontrent die geen, die dat verdienden. Van zyne milddaadigheid heeft hy een groot bewys gegeven, wanneer hy (schoon by de aardbeving in Amboina in 't jaar 1674. zyn vrouw, kinderen, en huis, met alle zyn goederen, die beneden, en niet boven in de vesting waren, wegstroomden) wel 20 jaaren lang zyne jaarlyke soldye, zoo lang als hy Opperkoopman, of Landvoogt geweest is (dat in 11 jaaren wegens zyn eerste bediening 12100 guld., wegens 9 jaaren van zyn tweede bediening 21600, en dus te zamen 33700 guld. bedraagt) aan zyn zusters kinderen in 't vaderland (die het egter niet al te zeer van nooden hadden, alzoo haar zoon, *N. Roodenburg*, Predikant op een dorp in Zeeland was, daar hy 't zeer wel had) zeer gulhertig heeft laten trekken, waar van ik, nog in Indien, nog in 't vaderland, enig diergelyk voorbeeld van milddaadigheid oit meer gehoord hebbe.

Noit was hy gewoon te paard een uur of anderhalf uit te ryden, of hy deed zyne oppassers, die hem te voet gevolgt hadden, altyd 2, en den sergeant, of corporaal, 3 glazen Franche of Rhynsche Wyn, na dat hy dan zelf dronk, aanstonts na zyn wederkomst, dat ik menigmaal zelf gezien heb, en in zyn bywezen, op dat zyn slaaven hem hier ia niet bedriegen zouden, schenken.

Noit heb ik, die eenige maanden by hem gewoont heb, en zeer beleest en gulhertig van zyn Ed. onthalt ben, eenig geschil met hem, dan alleen daar over gehad, dat ik hem noit 't een of 't ander voor my zelven verzogt, hoewel hy my uit zich zelven zoo veel dienst gedaan, en zoo veel beleeftheden bewezen had, dat ik wel ondankbaar geweest moest zyn, indien ik zoo een milddaadig Heer nog ergens om voor my had willen verzoeken.

Noit deed ik zyn Ed. voor een ander eenig billyk verzoek, dat al zomtyds geschied is, of zyn Ed. heeft het my toegestaan.

Met zyn Tweeden, en andere Raadsperfoonen, heeft hy in veel vrede en rust tot zyn dood toe geleest; en van zyne vroomheid en eerlykheid is by myn aanwelen nog een blyk, die ik hier mede tot zyn lof aantekenen moet, voorgevallen. Zeker Perkenier, op een van zyn medeperkeniers, om dat zyn Ed. hem gunstig was, zeer nydig zynde, quam den zelven op zekeren morgen, als een man, die quaalyk van den Landvoogt sprak, by zyn Ed. aanbrenge, waar over hy eenigen tyd wat onthutst was, alzoo hy geloofde, dat die man hem de waarheid gezegt had. Zyn Ed. deed my de eer van my dit geval mede te deelen, vragende, hoe my dit van een man, die hy zoo menigmaal begunstigt had, voorquam; ik zei, dat ik het niet geloofde, en dat ik zyn Ed., om dit regt te weten, raadde, den beschuldigten en den beschuldiger op eenen tyd zamen voor hem te ontbieden: want dat anders zyn vyanden in staat waren, om altyd zyn beste vrienden by hem verdagt te maaken. De Heer *van Zyll* prees dit, en riep ze beiden voor hem. De beschuldiger was 'er eerst, maar toen hy den beschuldigten binnen komen zag, bestierf hy doodelyk. De Landvoogt deed aan den beschuldigten een voorstel van de beschuldiging; maar eer hy zich daar over eens recht verantwoord, en zyn *alibi* aangewezen had, viel de ander al deerlyk door de mande, en bad om vergiffenis. Uit dit geval blykt ook klaar, dat hy een Heer was, die zich in zaaken, die dat lyden konden, zeer geerne na de goeden raad van anderen richten wilde.

Zyn

1694

Zyn Ed. is vervangen door den Heer *Joannes Cops*, zoon van de Heer *Jacob Cops*; diens meefte werk daar geweest is, om zich aan die Perkeniers, die zyn Vader niet genoeg ingevolgt, en de Heer *Hurd*, zyn opvolger, meer aangehangen hadden, op het bitterfte te wrecken; waar over hy ook *Aart Antoniszoon Vermeer* (alias *Aart Hac Hac* genaamt) zoo lang vervolgt heeft, tot hy genootzaakt geweest is, met zyn huisgezin op te breken, en na Batavia te gaan woonen.

Hy was een flegt Beftierder, een man van zeer weinig verftand, en die weinig werk van zyn dienst maakte. Hy is egter naderhand (fchoon hy, zonder ordentelyk door haar Edelheden verloft te zyn, op zyn eigen gezag maar uit Banda op Batavia quam) Raad van Indiën, en zelf nog Ordinair Raad geworden; maar hy maakte het daar van tyd tot tyd, met byna noit in Vergadering te komen, zoo flegt, dat hy op de klagte van den Opperlandvoogt, de Heer *Jan van Hoorn*, daar over uit het Vaderland bedankt wiert.

Als ook
de Heer
Coyett.

De Heer *Coyett* verving hem, zynde met 'er tyd Landvoogt geworden in een plaats, daar zyn wakkere Vader als Bandidet (hoewel onfchuldig, zoo men meinde, en alleen door de bittere haat van de Heer *Nicolaas Verburg*) geleefd had.

Deze Heer had hier mede den beften reuk niet. Een preuve daar van was een geval, in 't jaar 1697. of 1698. aldaar gebeurt. Zeker Perkenier, in de Laoetan, *Jan Pauluszoon* (zoo my door zeker Heer verhaalt is) van zyn fchoonzoon, *Carel Harder*, befchuldigt zynde, dat zyn ftaaven een fokkel Poeli by een denden, *Barent de Bakker* genaamt, gebragt hadden, om die aan vreemdelingen, tegen 't placcaat, te verkoopen; zoo wiert hier nog by gevoegt, dat des eerfte's vrouw, een zeer jaloeers wyf, dit alles mede wel wift.

Hier op ontbood de Heer *Coyett* deze vrouw, die 't hem alles zeer omftandig zei; waar op zy, en haar man, en ook die, tot wien de fokkel gebragt was, eenigen tyd lang gevangen gehouden, hoewel zy en haar man, na eenigen tyd ontflagen wierden. Maar aangezien die man hem mogelyk voor die gunft niet na zyn zin, of wel ganfch niet, beloonde (vermits hy zeer baatzugtig was, 't geen hy middagklaar in Amboina getoont heeft) vont hy goed het Perk, de Laoetang, den eerften Perkenier, zonder een proces 'er over te maaken, af te nemen, en aan *Carel Harder*, by fchatting (quantswys) voor 6000 R^{den}, daar het wel eens zoo veel waardig was, over te doen geven; waarin de eigeenaar, ganfch misnoegt, goed vont daar

van aan haar Hoog Edelheden kennis te 1706. geven.

De Hooge Regering van Indiën bevont dit ftuk in allen deelen zeer ffordig, en ten uiterften onrechtveerdig, dat men een man, zelf zonder het *corpus delicti* eens gevonden te hebben, maar op een enkele befchuldiging, en zonder eenige geregtelyke aanpraak, of onderzoek, met geweld uit zyn goed zettede. Zy fchreven 'er aan hem, en den Raad, wel zeer fcherp over; maar de man heeft zyn Perk niet weder gekregen, floeg hier over aan den dronk, en is van droefheid het beftorven. Hy nam, by zyn vertrek uit Banda naar Amboina, *Joannes Lamotius*, gewezen Hooft van Mauritius, en om eenige fwaare misbedryven na Rofingein gebannen, met zich, hebbende op Mauritius by zyn uittogt van hem beleeftheid genoten; doch haar Edelheden ordonneerden hem den zelve weer naar Banda te zenden.

Noit hebben de Bandaneezen een erger Landvoogt, als den Heer *Theodorus de Haze*, gehad. En de
Heer de
Haze.

Zy zeggen, dat hy ganfch Banda, maar Poelo Ay vooral, bedorven, en veel ingezetenen alhier zeer arm gemaakt heeft. Hy, die gelds genoeg had, wilde zelf 'er geen geld winnen, om te toonen, dat hy een goed dienaar der E. Maatschappy, *quasi*, was, en mogt ook niet lyden, dat yemant anders, ja zelfs zyn eigen 'Tweede, en fwager, de Heer *van Eps*, waar mede hy ook geduurig over hoop lag, het allerminfte won; om welke reden hy hen ook van tyd tot tyd de ganfche vaart zogt te beletten, om ze dus, als rotten in de val, geheel te doen uifterven; weshalven de Heer *de Haze* daar over wel ernstig aan haar Edelheden fchreef; hoewel het juift den uitflag, dien hy verwagte, niet had.

De Borger en Perkenier *Henrik Meyer*, die hy voor 't Recht betrokken had, wilde hy aan de galg, of ten minften op het fchavot hebben, waarom hy hem in d'eene week zyn proces tegenwees; maar die man daar van zich na Batavia beroepende, en hy, door een reisje na Poelo Pieffang, hem de gelegenheid, tot aantekening van dit appel, zoekende af te fnyden, wiert juift, als hy op 't hooft quam, daarom verzogt. Hy tragte het wel te ontgaan; doch vermits die man hem dreigde, alzo de tyd voor zyn wederkomst voorby zou zyn, daar tegen te zullen protesteren, zeide hy eindelyk, nu, wy zullen zien, hoe wy het stellen, en u genoegen geven. En daar op wees die zelve Landvoogt met zynen Raad des Gerichts (denkt eens hoe die Raad van een Landvoogt ahangen moet) een en de zelve zaak, die *Meyer* de week te

1709.

vooren verlooren had, in de volgende week tot zyn voordeel uit. Een dubbelt vonnis, 'tgeen zeker Procureur op Batavia, om de zeldzaamheid, in twee bordelkens, in 't net gefchreven, naaft den anderen, als een van zyn beste schildoryen, in zyn voorhuis ophing.

Hy zont ook op zekeren tyd dezen zelvén *Meyer*, daar hy zeer op fchynt verbittert geweest te zyn, met een fchip na Batavia, en wilde, dat hy er geboed na toe gaan zou, hoewel dit niet gefchied is. De Perkonier, *Willem Berge*, was derwaarts vertrokken, doch hy had zich onder de bestelgoederen in de Konstapels kamer moeten verfteken. En hoewel *Carel Harder* met zyn chaloep, en een pascodul, na veel moeite, derwaarts vertrokken was, had hy egter in de papieren der E. Maatschappy van dat jaar geen beter naam, dan de anderen.

Hy beschuldigde deze drie, houdende zelf zyn swager *van Eps* niet vry, dat zy 't kasteel hadden willen afloopen, zoo ny eenige van deze lieden zelf gezegt hebben; maar haar Edelheden vonden deze beschuldiging al zoo zot, als onwaaragtig.

Hy maakte het hier eindelyk zoo grof met alle zyne tyrannische zottigheden, dat de Borgers en Perkemers, en vooral *Carel Harder*, het niet langer konnende harden, en vreezende, dat hy hen nog de keel toebinden zou, goedvonden gezamentlyk over hem na Batavia te klagen; waar op haar Edelheden den Heer *Schenkenberg* hier gezonden, en hem geordonneert hebben na Batavia te komen, waar heen hy met *Vonhuysen* vertrokken is, zonder dat hem egter wegens alle die zottigheden, en geweldenaaryen, daar over hem de Fiscaal behoorde aangefproken te hebben, het minste leed gefchiet is. Zoo dat het een Landvoogt, als hy gunst van Hoogerhand heeft, vrystaat aan de ingezetenen alles, wat hy maar wil, straffeloos te doen; daar men by andere gevallen (als aan den Ouden Heer *Coyett*, en de Heer *Jacob Cops*, toen hy uit Amboina vertrok, als ook aan de Heer *Hofman*, en anderen, bleek) wanneer men de gunst van 't Hoogerhuis niet heeft, een Landvoogt zoo wel, als een ander, door den Fiscaal doen aanspreken, afzetten, en zelf op 't schavot heeft weten te brengen.

Wat hier de reden van geweest is, weet ik niet; maar zeg alleen, dat zyne zottigheden en geweldenaaryen zoo klaar gebleken zyn, dat men hem van daar heeft moeten ontbieden, en dat hy over al die valsche beschuldigingen, opzendingen, en over 't plagen van zoo veel menschen niet eens gemoet, veel min iet geleert is; uit het welke men het naaft

oordeelen moet, dat hy vier witte voeten gehad heeft, en dat het den Fiscaal, die hem anders wel gevonden zou hebben, waarschynelyk wel verboden geweest is. Ja zyn zottigheden en huisgeweldenaaryen waren maar weinig wecken na zyn trouwen met een braave vrouw, die hy niet waardig was, zoo groot, dat hy de zelve, die by haar vorigen mans tyd, als zeer verstandig alles bestierd had, zeer geerne (zoo zy maar zoo zot, als hy, geweest was) onder 't bestier van zyn slaaven zou gestelt hebben, alzo die de sleutels van alles hadden, waar door zy duidelyk zag, dat zy 'er op die wyze volkomen t'huis lag; maar deze *Mevrouw*, zulk een leven niet gewoon, en niet genegen zynde dit langer op te volgen, nam daar na haaren slag (wanneer hy zelf zei, niet genegen te zyn om by haar te blyven, om dat zy, die ontrent 100000 *Rdeis* bezat, zoo veel niet had, als hy wel gedagt, of zy opgegeven had, en om dat 'er eenige uitstaande schulden onder waren, die zoo aansonts op zynen eisch niet inquamen) zoo wel waar, dat zy hem met bedaardheid vraagde, *wat hy dan wilde, dat zy doen zou? met al het uwe, nei de gek, maar ten eersten beenen gaan; als gy my, zei zy, schriftelyke ordre daar toe geeft, zoo zal ik gaan.* Hy ontbood aansonts een Notaris om zoo een geschrift van scheiding op te stellen; doch als die zieda, daar toe niet bevoegt te zyn, verzogt by haar neef, de Heer *Pieter Hakfort*, die daar mede in huis woonde, dit te doen, die dit mede, als een zaak, hem niet voegende, weigerde, en toen schreef hy ('t geen ook best voor zyn vrouw was) dit zelf, waar op zy nog dien eigen avond met al het huars, zeer vreedzaam, en wel dubbelt bly, dat zy op zulken bondige wyze van dezen quadaardigen gek verloft was, uit den huis ging.

Naderhand zag hy wel, niet door zyn eigen oogen, maar door die van twee andere Heeren Raaden, dat hy, dien 't nu beroude, en die tragte haar weer by zich te hebben, zeer dwaas gedaan had; maar zy, die by haar stuk bleef, heeft het daar toe gebragt, dat zy, niet lang daar na, ook geregelyk, en by klokkegeflag, gefcheiden zyn. En na dien tyd heeft men zulk een man, die uit de Landvoogdy van Banda eerst met zulken stank, en met nog veel vunzer reuk van zyn vrouw gefcheiden was (alzo hy klaar bewees zyn eigen huis niet te konnen bestieren) nog Ordinair Raad van Indiën gemaakt, en magt gegeven, om, nevens zoo veel verstandige Heeren, gansch Indiën met een besluitende stem te regeeren.

Dit staaltje alken (denk ik) zal bequaam genoeg zyn om dezen gierigen

Vreck,

1709.

Vrek, die op het allerminste in zyn huis-houding zelf zag, en dat geerne bedilde (schoon hy een man was, die men zei, dat meer dan 100000 R^{des} van zich zelve bezat) te leeren kennen; en men verwondert zich nergens meer over, als hoe hy, die schandaleus gierig leefde, van zich heeft kunnen verkrygen, om dat slaavenloon in Banda, waar van hy maandelijks zoo veel trekken kon, af te schaffen; maar de hoope van hier door hooger te zullen flygen, en dan veel meer te zullen winnen, heeft hem die harde post, met al de vloeken daar op gevolgt, en nog dagelyks volgende, als de grootste schynheilig, niet zonder veel neepen van zyn gewisse (die vry wonderlyk gestelt was) doen overstappen.

Indien dit ons van ons bestek niet te verre affleide, wy zouden hier van nog meer kunnen zeggen; maar zullen het hier by laaten.

De Heer *Schenkenberg*, zyn vervanger, die hier in Maart 1709. quam, stierf in Juni, des zelve jaars, en dierhalven konnen wy van hem niet anders zeggen, dan dat hy daar met alle de statie, ontrent een Landvoogt gebruikelijk, begraven is.

Kort na zyn overlyden quam hier de Ambonische Landvoogt, de Heer *Adriaan van der Stel*, hoewel ongeroepen, en buiten eenige noodzaakelykheid, gelyk wy nader onder Amboina zien. Wat hy egter hier verrigt heeft zouden wy konnen toonen; doch ons te verre daar over moeten uitbreiden, daar wy ons zoeken, zoo veel mogelyk is, te bekorten.

Het ge-
drag van
de Heer
van Eps
in zyn
bestier.

De laatste Bandasche Landvoogt daar wy nog iets van te zeggen hadden, is de Heer *Andries van Eps*. Hy was de voorzoon van een vrouw, die met den Perkenier en Burgerlieutenant *N. Hardekop* is getrouwt geweest. Deze Heer *Hardekop*, met een dochter van de Heer *van Breugel* getrouwt, en eenige jaaren 'er na naar Batavia met zyn huisgezin vertrokken, en ook daar overleden zynde, is die juffrouw naderhand met de Heer *Douglas* herrtrouwt, die eindelyk Raad Extraordinair, daar na Ordinair, en ook Directeur Generaal van Indiën geworden zynde, dezen *van Eps*, waarschynelyk op de voofspraak van zyn huisvrouw, van tyd tot tyd zoo verre voortgeholpen heeft, dat hy, die anders daar toe geen bequaamheden ter wereld, en noit eenig ander dan zyn geboorteland, Banda, gezien had, daar eindelyk egter Landvoogt geworden is.

Zoo lang 'er geen bittere en uitberstende geschillen tusschen den Heer Opperlandvoogt *Abraham van Riebeck*, en den Heer Directeur *Douglas*, voorvielen, wiert hy door den Heer *Douglas*, en uit vreeze van

zoo grooten *Christoffel* aan 't Hooger-1712. huis, in veel van zyn dwaaze quinten, van de Bandanezen verdragen, zonder dat men 'er veel anders, dan dat hy de snedigste niet was, van hoorde.

Maar na dat het vuur tusschen die twee Heeren zoo openbaar en zoo sterk aan 't vlammen geraakt was, dat de bittere Heer *van Riebeck* den Heer *Douglas* zoodanig in volle Vergadering gehekelte, en gellingert had, dat hy 'er 14 dagen van te bed lag, zoo moesten ook van de weerstluit alle de vrienden van dien Heer, en vooral de Heer *van Eps*, aanhouden, en ook een Afrikaansche houw over den neus hebben.

Hier toe had niet weinig aanleiding gegeven, dat de Heer Landvoogt *van Eps* yemant had hooren zeggen, dat 'er een pasqu^l op hem was gemaakt, dat van hem gevallig in den openstaande lessenaar van zeker Assistent *Mattheus Castella* gezien, en ook waarschynelyk door dien *Castella* bedagt was.

Hy had dit zoo ras niet vernomen, of hy zont Gecommitteerden, om die lessenaar te doen openen, en, alzo *Castella* dit niet doen wilde, gaf hy last van die te doen opbreken, liet 'er dat pasqu^l, zonder naam, uithaalen, by hem brengen, en dezen *Castella* daar over, zonder eenig verder bewys, dat hy het gemaakt had, maar om dat hy 't bezat, zonder dat hy het aan yemant gezegt, of iets daar van verbreid had, niet alleen gevangen zetten, maar ook, na hem daar over in rechten betrokken te hebben, geesselen, brandmerken, en in de keten slaan.

Deze onordentelyke handeling, ontrent 't jaar 1712. voorgevallen, waaide ten eersten naar Batavia over, en gaf daar, te meer, dewyl zy zoo wonderlyk in de kraam van den noitvergevenden Heer *van Riebeck* diende, zulken roep, dat haar Edelheden daar over een zeer scherp brief aan hem en den Raad in Banda schreven, en *Castella*, met zyn stukken, zoo als hy nog in de keten was, na Batavia ontboden, om daar zyne Actie tegen die genen, die hem zoo onregtveerdig mishandeld hadden, zoo als hy te raade worden zou, in te stellen.

De Heer *van Eps*, die dit noit verwacht had, en nu egter alles tot zyn nadeel, en de spillen op Batavia gansch verdraaid vond, was hier door niet weinig benart, ja zoodanig, dat hy *Castella*, toen hy vertrok, aanbodt buiten de keten na Batavia te laten gaan, even of dit verandering aan zyn grove mislag geven kon; doch *Castella*, dit weigerende, zei, dat, had hy 'er nu zoo lang in gezeten, hy 'er ook nog wel tot Batavia toe in blyven kon, en 'er ook in blyven zou, om daar zoo te komen, en te zien, wat haar Edel-

1713. Edelheden hier over verder zouden goe- vinden.

Dit ontstelde den Heer van Eps zoodanig, dat het hem byna aan de zinnen ging, te meer, alzoo haar Edelheden van hem ook een omstandig berigt wegens dit gansch geval, daar hy weinig raad toe wist, afvorderden.

Castella quam ontrent in 't midden van Mey 1713. in de keten op Batavia, en wiert in 't Ambagtsquartier geplaatst. Hy had gedagt, dat hy ten eersten uit de keten geraaken zou; maar de behandeling van zyn zaak, die eerst een naaukeurig onderzoek door den Raad van Justitie vereischte, liet dit nog niet toe.

Den 14^{den} October des zelve jaars quam 'er tyding op Batavia, dat de Landvoogt van Eps 4 borgers van Banda, zoo als zy in 't Fort quamen, had laaten vast houden, en laarzen, om dat zy onwillig waren geweest tot nog toe te betalen zekere penningen, die hen opgelegd waren wegens buitengewoone vernieuwingen aan de Kerk, (dat geheel buiten gewoonte was) om 't welk te ontwyken, de borger *Carper*, nu deze zelve maand October met zyn gansch huisgezins op Batavia gekomen was.

In deze maand vernam men ook, dat zeker Predikant, gansch niet cerbidig, nog eerwaardig van dezen en genen in Banda, behandelt was; volgens zyn eigen schryven aan zeker Heer op Batavia, die 't my voorlas.

Het Opperhoofd van Poelo Ay, *Jacobus Valenty*, had hem, kort na zyn aankomst op dat eiland, een braave oorveeg (zoo zommige zeiden) gegeven; doch hy had dit Opperhoofd zoo deftig betaalt, dat hy 'er eer van had, hoewel zich een Predikant nooit met zyn handen, maar met zyn tong en pen, verweeren moet.

Niet lang daar na was die zelve Pater op de voorbruiloft van de dochter van de Heer van Eps ten huize van dien Landvoogt genoodigt. Hy quam 'er; doch wiert aanstonts door zeker Heer niet alleen zeer quaalyk, over eene Theologische stoffe sprekende, bejegend, maar kreeg ook (dat veel hooger liep) een braave sufflet, 't geen hy niet wel kommende veelen, zoo meinde hy dien Heer by de kop te krygen, (dat hy, myns oordeels niet moest gedaan, maar liever weggegaan, en naderhand hier over geklaagt hebben) maar deze Heer, wat kort zynde, ontdook zyn handen, latende, zoo ik meyne, egter nog zyn pruik in de loop. Zoo ras hy 't ontdoken was, stelde zich zeker Onderkoopman voor hem in de bres, maar hy vatte dien onvoorzigtigen jongeling zeer ongenadig aan, en wierp hem zoodanig tegen de grond, dat

hy niet weer ontrent hem komen durfde. 1713.

De Fiscaal de Groot, die al mede het teggen hem had, vragde, *wat het te zeggen was*, dat by dien Onderkoopman zoo handelde, en wilde hem daar op mede aanpakken; maar hy gaf hem van dat zelve laken een rok en broek. De Capitein, die 'er mede bystont, en, die zoo men zei, met al die andere opgestemt had, om dien Pater eens te degen pal te zetten, en een vuile Atheïstische taal teggen hem uit te slaan, quam zich het laatste in in de bres stellen, meinde door zyn krygskundige agtbaarheid, en grove handen (alzoo hy hem ook aantafte) dezen Pater niet alleen te overfnuiven, maar ook wakker af te rossen; doch dit ontschoot hem volkomen: want de Predikant greep dit ongezouten en stinkend stuk vleesch in zyn ruggeltreng, en wierp hem zoodanig, dat hy quatste, tegen de muur.

Geduurende deze bataille in 't huis van den Landvoogt waren de kaarzen ook uitgeraakt, waar op de Heer van Eps, niet wetende, wat 'er te doen was, in die kamer gekomen, en, by ongeluk ontrent dezen Pater geraakt, dien hy ook, zonder hem te kennen als vyand, maar tot zyn ongeluk, aantafte, aangezien hy hem een groot getal muilpeeren gaf, waarom hy zich eindelyk bekennt maakte. De Pater, hoorende dat hy den Landvoogt onder zyn kluiven had, zeide met bedaartheid: *myn Heer, zyt gy het, ik had het op u zoo niet gemeent; maar dagt, dat het een ander was, die my als vyand aantafte, en derhalven is my dat leet*; en dus liet hy hem, nevens de vier anderen, met alle de gekregene slaggen daar, en ging, om verdere moeite te myden, na huis.

Het bleef daar egter niet by: want daags daar aan tot den avond zich in huis gehouden hebbende, ging hy met zyn Cabay, of dunne Japonze rok, om een avondlugtje; doch had een klein houwertje daar onder verborgen, of zomtyds een van deze avondwolven een toelig, gelyk hy vreesde, op hem-gemaakt mogt hebben. En waarlyk zyn voorzorge was niet te vergeefs: want, in zekere straat gekomen zynde, wiert hy door een van deze vier slaggen, verzelt van eenige slaaven met dikke stokken, zeer schielyk overvallen, maar had hy zich wel in des Landvoogts huis geweest, hy deed het hier niet minder, rukte aanstonts van leer, 't welk de slaaven zoo ras niet zagen, of zy lieten haar meester in de pekkel, welken hy dwong op straat al knielende hem om vergiffenis van zyne dwaasheid te bidden.

De Landvoogt van Eps, die dit alles hoorde, schreef van al deze gevallen alzoo

1713.

alzoó weinig na Batavia, als van de weergadelooze slagen, die hy by dat duister avondspel zoo onverwagt kreeg, maar verzogt alleen, dat haar Edelheden hem in plaats van de drie Predikanten toen aldaar, (die ook om hunne opkomst, zonder ergens verder af te spreken, verzogten) drie vroomen, eerlyke, en godvrugtige Persoonen geliefden toe te zenden; waar uit veelen op Batavia geloofden, dat of die Landvoogt gek was, of dat hy ten minsten vastfelde, dat de drie, die om hunne verlossing verzogten, niet vroom, eerlyk, nog godvrugtig waaren; doch de tyd heeft geleert, dat het eerste maar al te waar was.

Nog in deze zelve maand quam 'er tyding, dat de Heer *van Eps*, geen raad met de zaak van *Castella*, waar op haar Edelheden zeer tlyf stonden, wetende, niet alleen mymerde, maar niet veel beter als gek en beroerd was; waar door hy ook genoodzaakt geweest is, om in 't jaar 1714. ontslag van zyne bediening, mits verblyvende daar, te verzoeken, 't geen hem beide, mits affchryving van gagie, in 't jaar 1715. toegeftaan is.

Hoe 't nu verder met de zaak van *Castella*, en hem gegaan is, weet ik niet net, dan alleen, dat haar Edelheden in 't jaar 1716. 't verblyf van den Heer *van Eps* in Banda ingetrokken, en hem geordonneert hebben wegens de zaak van *Castella* op Batavia te moeten komen, aangezien hy haar nog gansch geen verantwoording daar ontrent gedaan hadde.

Ik geloof egter, dat die zaak zulken vaart niet meer, als in 't eerste, geloopen heeft, om dat de Heer *van Riebeck* in 't jaar 1713. ondertuffchen is komen te

overlyden, en schoon de Heer *Douglas*,^{1713.} patroon van de Heer *van Eps*, niet lang 'er na naar 't vaderland vertrokken is, heeft hy egter daar in zyn plaats den Heer *Casseleyn*, zynen vriend, en ook den Heer *van Swol*, gelaaten, met wien, toen Opperlandvoogt zynde, hy in een goed verstand stont, en altyd getaan heeft, ten ware daar in door de tyd eenige verandering ('t geen niet geloove, nog my gebleken is) gekomen was.

In zyn plaats quam in 't jaar 1715. de zomtyds waarheid sprekende Heer *Phillip David van Uchelen*, die in 't jaar 1719. in 't begin met zyn Tweeden *Jan de Croese*, en den Fiscaal *Louis Baarmaaker*, over hun slegt huishouden aldaar, opontboden is met afgeschreven soldye, en door de Heer *Pieter Gabry*, Tweede van Amboina, in 't jaar 1619. vervangen.

Deze Heer *Gabry* bleef 'er tot 't jaar 1721. en wiert door den Heer *Salomon Storm* vervangen; doch deze in 't jaar 1722. 1^{den} Januari overleden zynde, is myn schoonzoon de Heer *Balthasar de Bruynne* hier 5 maanden Gezaghebber geweest.

Uit deze weinige itaaltjens kan men zien, hoe 't in zulk een Landvoogdy nu en dan toegaat, en hoe zoo veel braave mannen, en huisgezinnen, dikwils van de zotte caprice en hoofdige grillen van een dwaazen gek, en averegtzten Landvoogt, geheel en al ahangen moeten, zoo zy niet t'eenemaal bedorven willen worden, 't geen hen, hoe voorzigtig zy ook zouden mogen zyn, dikwils egter te beurt valt, als zy maar 't ongeluk hebben van by hem in 't oog te loopen, en in 't quaade blaadje te staan.

Z E V E N D E H O O F D S T U K .

N *Naamen der Commiffariffen hier. De Opperkooplieden. De Capiteins. De Opperhoofden van Lonthoir. De Fiscaals. De Soldyeboekhouders. De Geheimfchryvers. De Opperhoofden van Poelo Ay. De Opperhoofden van Wayer. Geheimfchryvers des Gerichts. De Lieutenants. De Vaandrigs.*

D At men nu en dan hier, en in andere Oostersche Provintien, wel een Commiffaris, of Gevolmagtigden uit naam van haar Edelheden, gezonden heeft, om alles daar van naby na-en door te zien, is wel waar, maar dat gefchiede meer, als men oordeelde, dat het belang der E. Maatfchappy dit

vereifchte, dan wel om eenige onordentelykheden, door een Landvoogt begaan, na te fpeuren, of te straffen; behalven dat 'er maar zeer weinige geweest zyn, die al mede na hunne driften, en veeltyds niet zonder groote zugt, de zaaken behandelden.

Naamen der *Commissarissen* der drie Oostersche Landvoogdyen, Amboina, Banda, en Ternate.

	<i>Herman van Speult</i> , - - - - -	van 't jaar 1623.
Naamen der Commissarissen hier.	Die 'er (dat wat wonders was) ging, om 't gedrag van den Landvoogt <i>Sonk</i> te onderzoeken.	
	<i>Gillis Seyff</i> , - - - - -	1627.
	<i>Antoni van den Heuvel</i> , - - - - -	1633.
	Deze is hier maar pas geweest.	
	<i>Artus Gysels</i> , - - - - -	1633. en 1635.
	Die hier in Juni 1635. quam, en in September vertrok, met 't schip den <i>Arend</i> .	
	<i>Antoni van Diemen</i> , Opperlandvoogt, - - -	1638.
	Die hier uit Amboina voor een springtogt overquam, om dat de koning van Ternate daar nog niet verschenen was, om met hem alie zaaken te vereffenen.	
	<i>Antoni Caan</i> , - - - - -	1643.
	Superintendent, Overste, en Zeevoogt over de drie Oostersche Provintien.	
	<i>Arnold de Vlaming van Oudshoorn</i> , - - -	1650. tot 't jaar 1656.
	Superintendent, Veldoverste, Commissaris, Zeevoogt, enz.	
	<i>Simon Cos</i> , - - - - -	1662.
	<i>Cornelis Speelman</i> , - - - - -	1667.
	Superintendent, Commissaris, Zeevoogt, enz. was hier den 14 ^{den} Mey 1667.	
	<i>Antoni Hurdt</i> , - - - - -	1672. en nog 1676.
	Ook quam hy in 't jaar 1675. by 't overlyden van den Landvoogt, hier voor een springtogt.	
	<i>Robbert Padbrugge</i> , - - - - -	1682.
	Deze is in alle drie de Landvoogdyen geweest.	
	<i>Dirk de Haas</i> , - - - - -	1689.
	Deze ook.	

En deze zyn ze, die myns wetens Commissarissen over die drie Landvoogdyen, hoewel ik niet weet, of zy alle wel in alle de zelve geweest zyn.

Schoon ik bevoorens een nette Lyft van de Landvoogden opgelevert heb, heb ik egter, wat moeite ik daar toe gedaan heb, die van de verdere Bedienden

der E. Maatschappij alhier zoo net, als ik wel wenste, niet konnen bekomen, ik zal egter, 't gene ik 'er af wete opgeven, op dat een ander, die 'er beter gelegenheid, dan ik, toe gehad mogt hebben, de rest daarin, zoo 't hem luit, byvoege, of my die opgeve. Hoewel ik het myne al vry na gebracht hebbe.

Opperkooplieden, en Tweede Persoonen van Banda.

De Opperkooplieden.	<i>Henrik van Bergel</i> , van 1609. - - - tot 1609. wanneer Landvoogt wiert.
	<i>Wilem van der Voort</i> , 1609. - - - - -
	<i>Jaques Senepaar</i> , - - - - - 1627. wanneer verdronk.
	<i>Cornelis Jcoley</i> , - - - 1632. of 1633. 1633. wanneer Voorzitter wiert.
	<i>Gerard Demmer</i> , - - - 1633. - - - 1638. dat na Batavia vertrok.
	<i>Pieter Willemszoon</i> , - - - 1638.
	<i>Abraham Weyns</i> , - - - - - 1653. als Voorzitter wiert.
	<i>Isaac Topander</i> , - - - 1660. - - -
	<i>Leonard van Sorgen</i> , - - - - - 1661. wanneer stierf.
	<i>Ernst Sax</i> , } per interim
	en } te zamen 1661. - - - 1662.
	<i>Antoni Hurdt</i> , }
	<i>Antoni Hurdt</i> , - 1665. - - - 1665. vertrok na Batavia, wiert Commissaris van de Westkust.
	<i>Johan van Almonde</i> , - 1665. - - - 1665. vertrok over Amboina na Batavia.
	<i>Sybrand Abbema</i> , - 1667. - - - 1668. vertrok na Batavia en 't Vaderland.
	<i>Adriaan Ketelaar</i> , - 1669. - - - - - dat stierf.

<i>Maarten Roos</i> , -	van 1673. of 1674. tot 1678.	dat met Proces vertrok na Batavia, daar 1682. in Octóber of November stierf.
<i>Joannes Keyts</i> , -	1678. - - -	1682. na Batavia vertrokken.
<i>Albert van Breugel</i> , -	1682. - - -	1683. dat stierf.
<i>Henrik Crudop</i> , -	1683. of 1684.	1687. dat vertrok na Amboina.
<i>Willem Basing</i> , -	1687. - - -	1691. dat den 12 ^{den} Febr. stierf als gekoren Landvoogt der Moluccos.
<i>Cornelis Stull</i> , -	1691. - - -	1693. dat vertrok na Batavia.
<i>Balthasar Coyett</i> , -	1694. - - -	1694. dat Gezaghebber wiert.
<i>Jacobus de Witte</i> , -	1694. - - -	1700. dat stierf.
<i>Isaac Weyns</i> , provisioneel,	1700. - - -	1701. vertrok na Batavia.
<i>Isaac Massis</i> , -	1701. - - -	1703. opontboden na Batavia, over dat voor de Heer <i>Stull</i> in de Kerk niet wilde opstaan.
<i>Andries van Eps</i> , -	1703. - - -	1704. dat Gezaghebber wiert.
<i>Den zelven</i> , -	1705. 14 April	1706. 23 Febr. dat weer Gezagh. wiert.
<i>Den zelven</i> , -	1706. 5 Maart	1709. 15 Juni dat weer Gezagh. wiert.
<i>Jacob Cuyk van Mierop</i> ,	1709. - - -	1711. 26 Novemb. dat stierf.
<i>Isaac Marmer</i> , Koopman en profinoneel Tweede.	1711. - - -	1713. vertrok na Batavia.
<i>Pieter Gabry</i> , -	1713. - - -	1715. vertrok na Amboina.
<i>Jan de Croese</i> , -	1715. - - -	1719. dat met afgeschreven foldye opgaat na Batavia.
<i>Balthasar de Bruyne</i> , -	1719. in Mey	1722. 1 Januari dat Gezaghebber wiert, 't geen hy bleef tot zyn vertrek, den 24 Mey, na Batavia.

Capiteynen van Banda.

De Capi- *Henrik Beverning*, van Gouda, - van 1616. - - tot
teinen.

Hy komt in 't jaar 1616. hier voor als
commanderende over Naffau en Belgica.

Adriaan van der Duffen, } commanderende
Jan Verhoeven, van } op Poelo Ay over 1616. - -
Tiel, } 't Fort Revenge.

Henrik Steur, van Sommelsdyk, - 1616. - -

Deze nam Poelo Ay in dit jaar mede in.

Maarten Janszoon Vogel, - - - - -

Deze heeft den 11^{den} Maart 's jaars 1621.
't Hoog Land helpen innemen, en was
een dapper man. Hy was getrouwt
met een inlandze Amboineefche Mixtize
dochter van Noeffa Laoet, *Britis Pien-
tas* genaamt, van een Portugeefche
vader en Noeffaloeze moeder geteelt,
en zyn dochter was de vrouw van den
ouden Heer *Laurens Pit*, van Bremen,
die Landvoogt van de kuff van Choro-
mandel, en Ordinaar Raad van Indiën
geweeft is.

Men zegt dat hy ook Poelo Ay heeft
helpen innemen en daar over met een
grootte goude keten beschonken is;
doch ik vinde zyn naam onder de
Hoofdlieden van die veldtocht niet aan-
geteekent. Egter wil ik het wel ge-
looven, om dat my dit van een zeer
oud dienaar van de E. Maatschappy,
die allerlei oude papieren der Secretary
doornuffelt had, en die zelf ook een
Inlander van hooge afkomst was, ge-
zegt is; doch dit wete ik, dat hy zich

altyd zeer dapper in alle voorvallen
gedragen heeft.

- - - - *Gilde*, - - - - van - - - - tot

Deze komt in 't jaar 1625. in de Bata-
vifche Kerkpapieren als de man van
zekere *Donna Philippa*, en als Capi-
tein, voor.

Nicolaas Colf, - - - - -

Hy voor Sergeant uitgekomen en in
Amboina geplaatst zynde, vryde daar
een ryke Hollandfche weduwe (die in
de Batavifche Kerkpapieren in 't jaar
1627. den 21ten October *Hillemoer* ge-
naamt word) doch had niets 't geen
hy ten huwelyk brengen kon. Schaam-
te's halven vulde hy zyn ledige kift
met fwaare fteenen ('t geen daar na
uitquam) en gaf de matroozen een
fteeckenpenning om te maaken, dat zy in
't overheiffen in zee viel, gelyk, tot
zyn groote blydfchap inwendig, hoe-
wel tot zyn groote droetheid uitwen-
dig, gefchiede; doch 't huwelyk ging
egter voort, en hy naderhand met haar
na Banda, daar hy na veel treffelyke
daaden Capitein geworden, en in 't jaar
1627. in Juli met den Heer Landvoogt
Pieter Vlak, en meer andere door de
Poelorchunders, die hen fchepten,
gevangen genomen, en na Kelibon ge-
voert is, gelyk wy te vooren getoont
hebben. Hy was een dapper man,
aan wien haar Edelheden zich zoo veel
lieten gelegen leggen, dat zy, na dat
hy zekere vefting buiten laft van den
Landvoogt (ik vertrouwd dat het *Quiry*
van Raamburg, of een ander ontrent
die tyd, geweest is) ingenomen, en
die hem daar over in de keten geflagen
had, goedvonden hem, na Batavia zoo
opgezonden zynde, niet alleen zeer te
pryzen, en uit dien keten te ontfiaan,
maar ook een fwaare goude keten om
den hals te hangen, en dezen dapperen
held daar mede onder een *Quitafol* van
Staat geheel Batavia rond te doen lei-
den; en om hem nog meer te eeren,
en te regtveerdigen, zonden zy hem
't jaar daar aan met den yzeren keten
aan zyn been, en met de goude keten
in een doos 'er by, weer na Banda,
met uitdrukkelyke laft aan den Land-
voogt, dat, had hy hem zoo onregt-
veerdig in de keten doen ftaan, hy
zelf in perfoon met hem na de Smit
zou gaan, en hem van de keten doen
verloffen, en hem dan zelt dien
gouden keten, als een man, die de-
zen, en niet den yzeren door zyn dap-
perheid verdient had, om den hals te
hangen, of doen hangen, hem in
't toekomende ordonnerende de behan-
deling der krygszaaken alleen aan den
Capitein, tot wien die eigentlyk be-
hoorden, en die ze ook beter, dan

hy, verftont, te laten, en zich daar mede in 't geheel niet te bemoeien.

Hy komt in 't jaar 1641. 30sten December, in de Batav. Kerkpapieren, in Banda nog voor.

Hans Jurriaanszoon, - - - van - - - tot 1631.

Hy komt in dezelve Kerkpapieren in 't jaar 1631. 26sten Juni voor.

Daniel Wolfzen komt in 't jaar 1633. by de Heer Raamburgs dood, voor.

Frederik Gommersdorp, - - - 1647. - - 1662. of 1663.

Herman van Outhoorn, - - - 1658. - - -

Paulus Janszoon Visscher, van Rintsdorf, - 1668. - - 1682. wanneer stierf.

Jan Jacobszoon Hysfelberg, - - - 1683. - - 1692. wanneer stierf.

Zyn regte naam is *Iffenberg*, en zyn bynaam, *Capitein al al*, om dat hy in een verhaal zeer dikwils die woorden, schoon zy 'er niet te pas quamen, gebruikte.

- - - *Gerritszoon*, - - - 1692. of 1693. 1694. dat stierf.

*Paulus de Brieving*s, - - - 1695. 10 April. 1698. dat vertrok na Ternate.

- - - - - 1698. - - - 1701. dat stierf.

Antoni de Lamsweerde, - - - 1706. - - 1708. dat vertrok na Batavia.

Capt. Licutenant.

Jan Schacht, - - - 1708. in Mey, stierf in 't zelfde jaat.

Johan Vink, - - - 1709. - - 1710. dat na Bat. vertrok.

Willem van Berge, - - - 1711. - - -

Deze was het nog in 't jaar 1716.

Herman Vleck, - - - - - was 't nog 1719. in Sept. en vertrok na Ternate.

Zacharias de Benfin, - - - - 1722.

Opperhoofden van Lonthoir, zynde Kooplieden tot 65 guld.

De Opperhoofden van Lonthoir. *Philip van Tongerloo*, - - - van 1637. - - tot 1637. 15 Augusti dat na Batavia vertrok.

Pieter van Beusecom, - - - 1650. - - -

- - - - -

- - - - -

Antoni Hurdt, - - - 1657. - - 1661. dat na Amboina vertrok.

Ernst Sax, - - - 1663. - - 1669. dat stierf.

Adriaan Ketelaar, - - - 1669. - - 1669. dat Tweede wiert.

Justinus van Wyk, - - - 1669. - - 1669. dat na Poelo Ay ging

Nicolaas de la Montagne, - - - 1671. - - -

Maarten Roos, - - - 1671. - - 1673. of 1674. dat Opperkoopman wiert.

- - - *le Cadje*, - - - 1674. - - -

Jacob van Dyk, - - - 1675. - - -

- - - *Klenk*, - - - - -

Joannes de Hartog, - - - 1677. of 1678. - - dat vertrok.

Nathanaël Goedband, - - - - -

Cornelis Stul, - - - 1687. - - 1691. dat Tweede wiert.

Hy komt in 't jaar 1687. zoo al voor.

Henrik van de Water, - - - 1691. - - 1694. dat Tweede in Ternate wiert.

102 B A N D A S C H E

<i>Jan de Heere</i> ,	-	-	-	van 1694.	-	-	tot 1697.	dat naBatavia ver-
								trok, en daar stierf.
<i>Isaac Weyns</i> ,	-	-	-	1697.	-	-	1701.	dat na Batavia ver-
<i>Jacob Claarbout</i> had in zyn Z. Wester Spiegel wegens quaaden handel in zyne Commissie na de Z. Wester cilanden zoo veel tot zynen laste ter nedergeftelt, dat men goed vond hem na Batavia op te ontbieden.								trok, opontbouden zynde.
<i>Nicolaas Elarts</i> ,	-	-	-	1701.	-	-	1707.	in Mey dat na Ba-
								tavia vertrok.
<i>Paulus Timmerman</i> ,	-	-	-	1702.	-	-	1709.	dat naBat. vertrok.
<i>Henrik Hellers</i> ,	-	-	-	1709.	-	-		
Was het nog in 't jaar 1716.								

Fiscaalen van Banda, zynde Kooplieden tot 50 guld.

Fiscaals.	<i>Isaac van der Voord</i> ,	-	-	-	van 1628.	tot 1629.	dat verdronk.
	Hy wiert met een watervloed in zee geselept.						
	<i>Balhafar Weymgens</i> ,	-	-	-	1633.	1633.	dat op Ceram doodgeslagen wiert, met 15 anderen, in Juni.
	<i>Nicolaas de Wild</i> , was hier,	-	-	-	1638.	-	-
	Hy haalde den Opperlandvoogt de Heer van Diemen, by zyn komst hier, in.						
	<i>Willem Maatzuiker</i> ,	-	-	-	-	1657	dat opgezonden vertrok.
	<i>Jacob Hornee</i> ,	-	-	-	1657.	-	deze is 1658. van de Gorrammers vermoord.
	Voor zeer korten tyd.						
	<i>Ernst Sax</i> ,	-	-	-	1657.	1663.	dat Hooft opLonthoir wiert
	<i>Joannes Robberti</i> ,	-	-	-	1663.	1664.	dat, door den Landvoogt van Dam gegyzelt zynde, stierf.
	<i>Jufinus van Wyk</i> ,	-	-	-	1667.	1667.	
	<i>Maarten Roos</i> , provisioneel,	-	-	-	1667.	1669.	dat dit vast wiert, tot 1671.
	<i>Jacob van Dyk</i> ,	-	-	-	1674.	1676.	dat Hooft opLonthoir wiert
	<i>Joannes de Hartog</i> ,	-	-	-	-	-	als boven.
	<i>Gysbert van Rykel</i> ,	-	-	-	1686.	-	dat stierf.
	<i>van Royen</i> ,	-	-	-	-	-	dat stierf.
	<i>Henrik Caas</i> ,	-	-	-	1691.	-	dat als Tweede na Macassar ging.
	<i>Pieter van der Poort</i> ,	-	-	-	-	1695.	dat stierf.
	<i>Isaac Weyns</i> ,	-	-	-	1696.	1697.	dat Hooft opLonthoir wiert
	<i>Jacob Cloek</i> ,	-	-	-	1697.	1699.	dat vertrok na Batavia.
	<i>Jacob Claarbout</i> ,	-	-	-	1699.	1700.	dat na Poelo Ay gaat.
	<i>Isaac Padbrugge</i> ,	-	-	-	1700.	1701.	zynde tusschen 1701. en 1703. buiten vaste bediening geweest.
	<i>Henrik Steenkoop</i> ,	-	-	-	1701.	1702.	
	<i>Jacob Bottendorp</i> ,	-	-	-	1702.	1708.	vertrok na Amboina.
	<i>Jacob Cuyk van Mierop</i> ,	-	-	-	1708.	1710.	dat Tweede wiert.
	<i>Jacobus Valentyn</i> ,	-	-	-	1710.	1711.	dat na Poelo Ay gaat.
	<i>Henrik de Groot</i> ,	-	-	-	1711.	1715.	
	<i>Louis Baarmaaker</i> ,	-	-	-	1715.	1719.	
	Deze was 't nog in 't jaar 1716. ging op met afgeschreven gagic 1719.						
	<i>N. Latour</i> ,	-	-	-	-	1719.	

Soldye-Boekhouders van Banda, zynde Onderkooplieden.

De Soldy-
boekhou-
ders.	<i>Jacob Hart,</i>	-	-	-	van 1667. tot	
	<i>Maarten Roos,</i>	-	-	-	1659.	1667. dat Fiscaal wiert.
	-	-	-	-	1674.	1676.
	-	-	-	-	-	-
	-	-	-	-	-	-
	<i>Jacobus de Witte,</i>	-	-	-	1687.	1691. dat na Ay gaat.
	<i>Joannes Swinnas,</i>	-	-	-	1691.	1696.
	-	-	-	-	-	-
	-	-	-	-	-	1700.
	<i>Andries van Eps,</i>	-	-	-	1701.	1701.
	<i>Rutger Valentyn,</i>	-	-	-	1701.	1707. dat afgezet is, en vertrok
1708.
	<i>Pieter Pyl,</i>	-	-	-	1708.	1709. dat vertrok na Batavia, en
verder na 't Vaderland;
doch scheidde aan de Caap
van zyn Vrouw, en qua-
men beiden weer, en hy
stierf op Batavia.
	<i>Dirk Henrik le Grand,</i>	-	-	-	1709.	1709. dat na Waycer gaat.
	<i>Pieter Perfoy,</i>	-	-	-	1709.	
	Was het nog in 't jaar 1716.					
	<i>Lucas Beernink,</i>	-	-	-	1719.	

Geheimschryvers van den Landvoogt, en van den Raad van Politie in Banda, zynde Onderkooplieden.

De Ge-
heim-
schryvers.	<i>Ijaac van der Voord,</i>	-	-	-	van 1627. tot 1629.	
	-	-	-	-	-	-
	<i>Antoni Hurdt,</i>	-	-	-	1653.	1657. dat Hoofd op Lonthoir wiert
	<i>Ernst Sax,</i>	-	-	-	-	1657. dat Fiscaal wiert.
	-	-	-	-	1663.	-
	<i>Joban van Almonde,</i>	-	-	-	-	1665. dat over Ambon na Batavia
vertrok, zynde te gelyk
ook Opperkoopman, en
Tweede.
	<i>Valentyn Rufius,</i>	-	-	-	1669.	1670.
	-	-	-	-	-	-
	-	-	-	-	1682.	-
	<i>Henrik Caas,</i>	-	-	-	-	1691.
	<i>Abraham Sem,</i>	-	-	-	1695.	-
	<i>Coenraad Frederik Hofman,</i>	-	-	-	1696.	-
	-	-	-	-	-	-
	<i>Pieter de Walsche,</i>	provisioneel,	-	-	-	1701.
	<i>Jacob Bottendorp,</i>	-	-	-	1701.	1702. dat Fiscaal wiert.
	<i>Joannes Hartenberg,</i>	voor een tyd,	-	-	1702.	1702.
	<i>Ijaac Marmer,</i>	voor een tyd,	-	-	1702.	1709. vertrok na Batavia.
	Tot 1703. en verder valt.					
	<i>Louis Baarmaaker,</i>	-	-	-	1709.	1715. dat Fiscaal wiert.
	<i>Jacob de Horn,</i>	-	-	-	1715.	
	Was het nog in 't jaar 1719. Septemb.					

Opperhoofden van het eiland Ay, anders Poelo Ay, genaamt, zynde ook Kooplieden tot 65 guld.

Opper-
hoofden
van Poelo
Ay.	<i>Melchior Mombart,</i>	-	-	van - - tot 1661. dat stierf.
	<i>Philip de Carpentier,</i>	Zoon des	Opper-	
		landvoogts van dien naam,	-	- 1661. 1662.
	<i>Sybrand Abbema,</i>	-	-	- 1662. 1667.
	<i>Justinus van Wyk,</i>	-	-	- 1667. 1670.
	<i>Nicolaas de la Montagne,</i>	-	-	- 1670. 1677.
	-	-	-	-
	<i>Joannes Keyts,</i>	-	-	- - - 1678. dat Tweede wiert.
	<i>Natbanaël Goedband,</i>	-	-	- 1678. - - dat na Lonthoir ging.
	-	-	-	- - - 1685. dat stierf.
	<i>Joannes Bluse,</i>	-	-	- 1685. 1691. dat stierf.
	<i>Jacobus de Witte,</i>	-	-	- 1691. 1694. dat Tweede wiert.
	<i>Joannes Swinnas,</i>	-	-	- 1696. of 1697. tot 1700. dat stierf.
	<i>Jacob Claarbout,</i>	-	-	- 1700. 1701. vertrok na Batavia, daar ontboden zynde wegens zynen Z. Westertpicgel en over de zaaken, ten laste van <i>Weyns</i> daar in gestelt.
	<i>Andries van Eps,</i>	-	-	- 1701. 1703. dat Tweede wiert.
<i>Isaac Padbrugge,</i>	-	-	- 1703. 1710. vertrok na Batavia.	
<i>Isaac Marmer,</i>	-	-	- 1710. 1711. dat Tweede wiert provi-
sioneel.	
<i>Jacobus Valentyn,</i>	-	-	- 1711. 1715. dat stierf.	
<i>Reynier van Puiten,</i>	-	-	- 1715.	
	Was het nog in 't jaar 1716.			

*Opperhoofden van Wayer, zynde Onder-
kooplieden.*

De Op-
perhoof-
den van
Waycr.	<i>Pieter van Beusecom,</i>	-	-	van - - tot 1650. dat na Lonthoir ging.
	-	-	-	- - - 1661. dat hy verdrinkt.
	<i>David van Eps,</i>	-	-	- 1661. 1665.
	<i>Nicolaas de la Montagne,</i>	-	-	- 1665. 1667. dat na Poelo Ay gaat.
	-	-	-	- - - 1687. 1688. of 1689. dat over wange-
drag vryman wiert.
	-	-	-	- - -
	<i>Henrik Hellerus,</i>	-	-	- - - 1709. dat na Lonthoir gaat.
	<i>Dirk Henrik le Grand,</i>	-	-	- 1709. 1709.
	<i>Alder Alderdszoon,</i>	-	-	- 1709.
		Hy was het nog in 't jaar 1714. en
mogelyk later.		

*Geheimfchryvers des Gerechts, of eerste Klerken in
in Banda, zynde Boekhouders tot 30 guld.*

De Ge-
heim-
fchryvers
des Ge-
richts.	<i>Pieter Basteels,</i>	-	-	van 1687. tot
	-	-	-	- - -
	<i>Pieter de Walsche,</i>	-	-	- - - 1701. dat over 't slaan van byzon-
dere Zegels afgezet is.
	<i>Wouter Schutte,</i>	-	-	- 1701. 1701. dat vertrok na Batavia.
	Geheimfchryver van kleine zaaken.			

<i>Louis Baarmaaker</i> ,	-	-	van 1701. tot 1709.	
Geheimfchryver van kleine zaaken.				
<i>Jan Jacobszoon</i> ,	als boven,	-	- 1709.	1710. dat na Batavia vertrok.
<i>Henrik Prooff</i> ,	als boven,	-	- 1710.	
<i>Henrik Brenkman</i> ,	-	-	- 1719.	

Lieutenants in Banda.

Lieutenants.	<i>Laurens Forfenburg</i> was 'er	-	-	1635. en 1636.
	<i>Henrik van Oldenburg</i> ,	-	-	van 1637. tot
	<i>Jan Gerlits</i> ,	-	-	1687. 1688.
	-	-	-	-
	<i>Theodorus Turk</i> ,	-	-	1700. dat afgezet is.
	-	-	-	-
	<i>Hieronymus Seek</i> ,	-	-	1709. 1711.
	<i>Michiel Pinet</i> ,	-	-	1722.

Vaandrighs in Banda.

Vaandrighs.	-	-	-	<i>Ben</i> ,	-	-	van 1687.	tot
	-	-	-	<i>N. van Aken</i> ,	-	-	- 1687.	
	-	-	-	<i>Jan Bufton</i> ,	-	-	- 1696.	
	-	-	-	<i>Himbergen</i> ,	-	-	- 1703.	
	-	-	-	<i>Conftantyn Cruyppenning</i> ,	-	-	- 1704. 7 Maart	1704. of 1705. dat ftierf.
	-	-	-	<i>Daniël Albertszoon</i> ,	-	-	- 1709.	
	-	-	-	<i>Jacob Hillebrants</i> ,	-	-	- 1710.	
	-	-	-	<i>Jacob Paden</i> ,	-	-	- 1715.	

ACHTSTE HOOFDSTUK.

*V*An den Godsdienst *alhier*. D. Dideriks. D. Stevenszoon. D. Klarenbeek. D. Holtenus. D. Baftiaanszoon. D. Heemfede. D. Pontkafen. *Staat dezzer Kerk in 't jaar 1634.* D. Verhagen. D. Priferius *gaat na Key en Aroe in 't jaar 1635. Daar 't zich flegt opdede. En die door de Noesfalauwers gevangen genomen is.* D. Vertrege. D. Priferius. D. van den Houten. *Slegte bevinding in 't jaar 1646. op de Z. Oostereilanden.* D. Ritzius. D. D. Pantherus, en Lippius. D. D. Geesdorpius, en Ringius. D. Brouwerius. D. Molanus. D. Spiljardus. D. à Warmeloo. D. Brougbron. D. D. Mafius, en de Moor. D. D. Cafier, en Sibelius. D. de Graaf. D. de Bitter. D. Manteau. D. Rhynsydk. *In 't jaar 1670. een Krankbezoeker op Aroe gelegt.* D. Rhynsydk. D. Carpius. D. de Lerge. D. van der Linden. D. Manteau. D. de Bois. D. Brakel, *die na Batavia vertrok, en 't jaar daar aan weer hier quam.* *De Schryver komt hier.* D. Gobius. D. van Simcy. D. de Witte. D. de Graaf. D. Loderus. D. Feylingius. D. Bierman. *Aroe's Kerkstaat in 't jaar 1698.* D. Stampioen. D. Boterkooper. D. Cammiga. D. Hoyer. D. Noot. D. Serruus. D. van Schie. D. Boekenberg. D. D. Ens, en Pars. D. Cramer. D. D. Hartog, en Moller. D. Loyal. *Lyft der Bandafche Predikanten.* *Neirafche Predikanten.* *Lonthoirfche Predikanten.* *Poelo Aysche Predikanten.*

Van den
Gods-
dienst al-
hier.

HEt zal nu tyd worden, dat wy ook iets van den Godsdienst der Bandaneezen fpreken.

In oude tyden zyn zy alle Heidendh geweeft; maar in de laater is de Moorfche, of Mohhammedaniche Religie door den omgang en handel der Javaanen met de Bandaneezen hier al mede allengskens ingedrongen. De nette tyd hier

van te bepaalen is een onmogelyke zaak, vermits geen nette aantekeningen daar af vinde.

By de komft der onzen in 't jaar 1599. den 15^{den} Maart waaren zy al Mohhammedaanfch, en vry wat bitter, hoewel zy van de gronden van dezen Godsdienst zeer weinig kennis hebben, hoedanig het met de meefte Mohhammedaanen om de

O

Ouff

Ooft gestelt is. De Gemeente onder hen is niet in staat om de Arabische letter te lezen of te schryven, en dierhalven weten zy van den Coraan, of hun Wetboek, en des zelfs inhoud, niet anders, dan 't geen de Priesters en Moorsche Paapen hen daar van zeggen, die in 't lezen en schryven van die letter alleen ervaaren, en 'er ook maar zeer weinig zyn.

Het grootte deel van hunnen Godsdienst bestont toen in 't doen van gebeden vyfmaal des daags, 't zy in hunne Maffigit (eigentlyk de Misdjid genaamt) of tempel, 't zy ook wel elders, in welke zy niet gewoon waren te komen, ten zy sy haare voeten met water, 't geen daar ontrent gemeenelyk in een aarde watervat staat, eerst gewasschen en zich gereinigt hebben. Tot 't zamenroepen der Gemeente gebruikten zy zekere groote staande of ook wel hangende trommels, of groote kopere Gongen.

Zy maakten ook groot werk van hunne Vasten in de maand Ramalaan, een gansche maand lang van zon's op tot des zelfs nedergang waar te nemen; maar 'snachts smulden zy dan helder.

Hun geloove was regt een geloove, als dat der meeste Papisten, die geruist zyn, op 't geen de Priesters, of, zoo als zy 't noemen, de H. Kerk gelooft, en zoo stont 'et hier mede met hen.

Na de komst der Nederlanders is deze Godsdienst, gelyk ook de gansche Bandaneesche natie, door 't swaard des oorlogs, doch meest door hunne onverzettelyke hardnekkigheid, uit deze gansche Landvoogdy zoodanig verdreven, dat men 'er nu bewaarlyk een Moor, of Mohammedaam vinden zou.

Eer men hier egter Predikanten na toe zont, heeft men zich in de eerste tyden maar van Krankbezoekers bedient.

Om nogtans net te kunnen zien, hoe het hier van den beginne af met de Kerke gegaan heeft, zullen wy het zelve volgens de jaaren, zoo als de zaaken hier malkanderen volgen, opgeven.

In 't jaar 1621.

Den 28sten October wiert in Kerkenraade op Batavia voorgeslagen, om *Caspar Stevenszoon Wiltens*, die, in 't jaar 1615. met het schip *Terveere* uitgevaren, door de Gedeputeerden van 't Classis van Walcheren in October 1620. sterk aanbevolen was, na Banda, aangezien hy reeds op Poelo Ay gelegen had, als Predikant te zenden, waar toe hem 8 dagen tyd, om zich te bedenken, gegeven zyn, doch hy weigerde dit, en ging na 't Vaderland.

Den 13^{den} November bleek, dat *Henrik van Soest* toen op Poelo Ay lag, zonder dat blykt, of hy Proponent, of Krankbezoeker, hoewel 't laatste het waarschynlykft was.

Ook blykt hy dit zelve besluit, dat op Neira toen lag de Krankbezoeker *Wouter Melchiorzoon*; en op Lonthoir *Adriaan Paauw*; die in 't jaar 1622. met *D. Hulstebos*, zoo als zy den inham van Amboina inliepen, verdronk.

In 't jaar 1625.

Quam als eerste Predicant hier *D. Antonius Diriks*. Ook lag in dit jaar op Poelo Ay de Krankbezoeker *Arivaan de Kaarfemaaker*, en op Rofingcin zou 'er ook een gelegd worden.

D. Diriks.

Hier was nu ook een schoole onder opzigt van *N. Victor*.

Wouter Melchiorzoon verscheen dit jaar uit Banda op Batavia, zonder dat blykt, of hy Propoent, dan of hy nog Krankbezoeker was, des zou men na de staat der Kerke alhier, als mede na *Victor's* school, en na de zaaken, den Landvoogt *Willems Janszoon* betreffende, vernemen.

D. Caspar Stevenszoon, den 20^{den} November by de Hooge Regering van Indiën goedgekeurt, om herwaarts als Predikant te gaan, vertrok van Batavia.

D. Stevenszoon.

In 't jaar 1626.

D. Stevenszoon quam hier in 't begin dezes jaars.

De Krankbezoeker *de Kaarfemaaker* vertrok van hier na Batavia, van waar den 5^{den} November *Gerit Gerritzoon* in zyn plaats herwaarts gezonden is.

1629.

In dit jaar schynt *D. Diriks*, die op Lonthoir gelegen had, overleden te zyn, en ook *D. Stevenszoon*.

Die van Banda hadden geschreven na Batavia, dat die van Key en Aroe om een Christen-Leeraar verzogt hadden; doch men had daar goedgevonden eerst te vernemen, hoe zy met den Krankbezoeker *Jan van Heusden*, reets derwaarts gezonden, gehandelt hadden.

D. Michael Clarenbeek verscheen hier in Februari, en is geplaatst op Lonthoir; doch van *D. Wiltens*, die op Neira lag, liep hier een quaad gerugt.

D. Clarenbeek.

1630.

In dit jaar is de Krankbezoeker *Jan Pieterszoon* herwaarts gezonden, en in Mey de Lonthoirze Krankbezoeker *Jan van Heusden* van hier na Batavia vertrokken, daar hy den 6^{den} Juni in de Vergadering verscheen, gevende bericht, dat de Landvoogt, de Heer *Quiryn van Raamburg*, den Kerkenraad alhier had willen opdringen, om twee Politique Commissarissen in haare Vergadering te ontfangen, dat de zelve geweigert, en hy daar op den Kerkenraad verboden had Vergadering te houden, hoewel zy egter, tot zyn vertrek toe, haare Vergaderingen (doch voor een korten tyd) vervolgt hadden. Ook had die Heer den Kerkenraad opgelegd, om, by forme van dwang, haare

haare Kerkelyke brieven aan hem te moeten overleveren, om die zelfs na Batavia te zenden. Doch de Kerkenraad had gezegt hier over met andere Kerken eerst te willen raadplegen. Dus wiert hen 't vergaderen niet alleen verboden; maar ook lang gestremt.

D. Hol- D. *Guilielmus Holtenus* was in 't begin tenus. dezès jaars hier ook verschenen.

Den 16^{den} December had D. *Fleurnius* (diens tyd uit was) op Batavia verzogt, om na Key, Aroe, Timor en Solor te gaan, zonder dat dit egter voortgang had.

In 't jaar 1631.

D. Baffi- Is hier gekomen D. *Gysbert Bastiaans- aanszoon.* zoon, die na Batavia ging, in 't jaar 1632. weerquam, en toen op Lonthoir in de plaats van D. *Clarenbeek* (die na Poelo Ay ging, en den 17^{den} December 'er stierf) gelegd is.

In 't jaar 1633.

Den 19^{den} Maart stierf hier *Gysbert Bastiaanszoon*, Predikant op Lonthoir, ook vertrok van hier met 't schip de Goude Leeuw na Batavia de Krankbezoeker *Hans Britszen*, en den 3^{den} November zou van daar herwaarts komen de Krankbezoeker *Cornelis Corneliszoon* van Haarlem.

In 't jaar 1634.

Den 5^{den} October verzogt de Krankbezoeker *Cornelis Dirkzoon Heemstede* op Batavia, om herwaarts gezonden te worden, 't geen hem is toegestaan.

D. *Holtenus* was in September van hier na Batavia vertrokken, en den 12^{den} October daar gekomen; waar tegen in dit zelve jaar weer hier in Augustus uit Amboina gekomen was D. *Joannes Heemstede* van Rotterdam, die den 27sten dito op Neira, gelyk de Proponent D. *Henrik Pontkafen* op Poelo Ay, geplaatst was, zonder dat van dien laatsten blykt, wanneer, of van waar, hy hier gekomen zy.

D. Heem- stede.

D. Pont- kafen.

Antoni Antoniszoon van Utrecht, Krankbezoeker lag op Wayer, en *Pieter Janszoon* van Groningen (die om zyne verlossing verzogt) lag op Celamme, en *N. Outermans*, mede Krankbezoeker, op Lonthoir.

Ook berigte D. *Holtenus* nog verder Staat de- zer Kerk in 't jaar 1634. op Batavia, dat in de eilanden van Banda toen waren 500 Inlandsche, en 600 Duitfche Christenen, de kinderen en lyf-eigenen mede gerekent, als mede 70 Ledematen, en dat 'er 5 schoolen aldaar, te weten, op Neira een met 30, op Lonthoir een met 50, op Poelo Ay een met 50, op Wayer een met 16, en op Celamme een met 16 schoolkinderen waren, die te zamen 162 uitmaakten; om welke te beter voort te zetten, zy om 2 Nederduitsche, en om 3 Inlandsche Meesters verzogten, gelyk ook om nog een Predikant, en een Krankbezoeker.

In 't jaar 1635.

Is hier met 't schip den *Arent* gekomen D. *Ver- D. Antonius Verbagen*, van Utrecht, en *hagen.* in D. *Clarenbeeks* plaats op Poelo Ay gelegd.

De Heer President, *Cornelis Acoley*, in September 1634. aan den Opperlandvoogt om een stigelyk Predikant, om na Key en Aroe te gaan, geschreven hebbende, quam nu dit jaar ten dien einde herwaarts D. *Jan Janszoon Priferius*, D. *Priferius* gaar van Enkhuizen, die voor eerst op Poelo ^{na Key en} Aroe in geplaatst was, aangezien hy eerst den 't jaar 19^{den} December na de Z. Ooster-eilan- ^{1635.} den, Key en Aroe is gegaan, om daar met een Adfistent, 4 soldaten en 2 schoolmeesters eenigen tyd te leggen; in welke maand hier op Neira ook de Orangkaya van Key, *Narraringi*, gedoopt, en *Joannes* genaamt is. Ook verzogten zy van hier om een Predikant en een Krankbezoeker, om D. *Heemstede*, en den Krankbezoeker *Antoni Antoniszoon*, te verlossen.

En eindelyk droeg de Bandasche Kerkenraad D. *Pontkafen*, nu nog als Proponent op Poelo Ay leggende, aan die van Batavia voor, om hem, als zynde in de Maleitsche taal ervaaren, tot Predikant te vorderen.

In 't jaar 1636.

Den 22sten Januari stierf D. *Joannes Heemstede's* vrouw, die den 11^{den} September weer troude met *Zara Jansze Roriksen*, een van de zes Compagnies dochters in 't jaar 1630. hier in Banda van Batavia gekomen.

D. *Abraham Ruteau*, Proponent, zou in Februari na Banda gaan, om D. *Pontkafen*, zoo hy na Batavia quam, te verlossen, en den dienst op Poelo Ay waar te nemen; gelyk hy, en de Krankbezoeker *Croessart* ook den 25sten Juni daar weer in Vergadering verschenen, getuigende, dat zy in Banda noit voor den Kerkenraad geroepen, en in 't eerst zeer vreemt van den Landvoogt, de Heer *Acoley*, bejegend waren.

By schryvens van D. *Priferius* van den 27sten Mey dezès jaars uit Key aan de Heer ^{Daar 't} Landvoogt *Acoley* bleek, dat hy daar nog opdede. niets opgedaan, maar zeer dikwils gevaar van zyn leven geloopen, en dat hy geen hoope ter wereld had, van hier eenige vrugt te zullen doen. Hy quam derhalven van daar, doch wiert in Augustus door die van Noessa Laeor, voor 't dorp Amet ^{En die} genomen, en is daar na in Amboina geko- ^{door de} Noessamen. Ook verzogten de Bandasche Broe- ^{louwens} ders aan die van Batavia, dat D. *Pontkafen* ^{gevangen} daar by hen tot Predikant mogt gevordert, ^{genomen} is, en ten dien einde onderzocht worden.

Zy maakten ook bekend, dat D. *Verbagen* den 9^{den} September op Lonthoir overleden, en het dierhalven noodig was, dat

dat zy van een ander Leeraar weer voorzien wierden.

Burchard Lubbertszoon van Alkmaar vertrok nu mede, met 't schip *Bueren*, na *Batavia*.

Den 10^{den} November had men op *Batavia* *D. Jacobus Vertregt* herwaarts beroepen, en den 19^{den} dito goedgevonden, dat *D. Pontkafen* hier blyven zou, om in *Banda* ondervraagt te worden, aangezien de *Opperlandvoogt*, de *Heer Antoni van Diemen*, by zyn komst alhier, twee *Predikanten* medebrengen, en op zyn zaak letten, of anders hem na *Batavia* mede nemen zou, om daar bevestigd te worden, vermits de *Bandasche Broederen* 't geschrevene by die van *Batavia* niet wel in agt genomen hadden.

In 't jaar 1637.

D. Vertregt. Verscheen hier *D. Vertregt*, en den 13^{den} Juli quam van hier op *Batavia* de verloste *D. Joannes Heemstede*, den 15^{den} Juni met de *Leeuwin* over *Ambona* vertrokken, berigt brengende van den goeden stant der scholen hier, en dat *D. Vertregt* op *Neira*, en *D. Priserius*, die uit *Ambona* weder hier gekomen was, nu op *Lonthoir* lag. Die van *Amet* hadden hem aan den *Ternataanzen Kimelaha*, toen onzen doodvyand, overgegeven.

D. Priferius. Men had hem al zyn boeken en goederen afgenomen, veel ongemak doen uitstaan, en hem, om quantzuis nog eenige *Christelyke liefde* met een half *Heidenisch* en half *Moorisch hart* te betoonen, alleen op 't strand van *Papero*, op 't eiland *Honimoo*, nedergezet, om hem zoo gelegenheid te geven van by de onzen op dat eiland aan de *Hoofdplaats* te komen; maar zyn *Coracora*, en twee *foldaaten*, bleven daar by hen nog.

1638.

Volgens besluit des *Batavischen Kerkenraads*, van den 28sten December des voorleden jaars, quam hier weder *Hans Brits* van *Antwerpen*, als *Krankbezoeker*; ook verzogten die van *Banda* om een derde *Predikant*; en 't is waarfchynelyk, dat *D. Pontkafen* toen ook hier by 't aanwezig van den *Heer Opperlandvoogt van Diemen* *Predikant* gemaakt is.

1639.

D. Priserius vertrok van hier na *Ambona*, zoo dat *Lonthoir* nu weer openfont, weshalven zy ook hier een ander *Predikant* verzogten.

1641.

Den 27sten Mey verscheen de *Krankbezoeker Jan Blok* van hier op *Batavia*.

1642.

Den 6^{den} October was *D. Marinus Gideonszoon van den Houten* herwaarts beroepen, om *D. Pontkafen* te verlossen, doch hy droeg zich ondertuffchen ontrent het *Kerkenboek* zoo onvoorzigtig, dat hy

den 3^{den} November voor cerft onweerdig daar toe verklaart wiert, alzo 'er een blad uitgescheyt was.

1643.

D. van Houten, na zich by eede gezuivert te hebben, verscheen hier dit jaar, den 10^{den} wiert op *Poclo Ay* in plaats van *D. ten*.

Pontkafen gelegd, die van hier na *Ambona* vertrok

Men verzogt van hier na *Batavia* dit jaar ook om boeken, alzo zy hier in 5 jaaren geen boek, nog blad papier, ontfangen hadden.

1644.

D. Vertregt verzogt ernstig zyne verlossing, weshalven zy om een ander in zyn plaats, en ook om nog een ander op *Lonthoir*, verzogten, klagende zeer over gebrek van schoolbehoefden. Men had hier nu 6 scholen, zommige van 20 tot 30, 40 en 50 scholieren.

De *Krankbezoeker Jan Pieterszoon*, in *Mey* van hier vertrokken, verscheen den 20sten Juni op *Batavia*, alwaar de *Broederen*, op 't verzoek van hier, goedgevonden den 22sten Augusti de *Vaderlandze brieven* ter lezing aan de *Bandasche Broederen* te zenden. Ook schreven die van *Batavia* den 7^{den} November herwaarts, dat zy een *Dictionary*, en een *Kerkenorde*, best met de gesteltenis van haare *Kerk* overeenkomende, optellen, en na *Batavia* zenden wilden, om dan dat eerste verder tot een algemeen *Dictionary* in 't *Portugeesch*, *Zinkams*, en *Maleits*, te doen dienen.

1645.

De *Krankbezoeker Simon Jacobszoon* komt dit jaar hier.

D. Vertregt bood zyn dienst aan, om op zeker *Eiland* hier ontrent, daar nog noit gepredikt was, het *Euangelium* te gaan prediken, verzoekende, dat men daar toe de goedkeuring van *Batavia* geliefde te verzoeken, of dat haar *Edelheden*, aangezien zyn tyd uit, en hy ongenegen was langer hier te blyven, hem anders zyne verlossing geliefden toe te staan. Dezen yver van zyn *Eerw.* wiert den 2^{den} October door den *Batavischen Kerkenraad* wel geprezen, en ook van zyn *Edelheid* wel geroemt; doch die zag veel *swaarigheid* in de middelen van bevordering.

1646.

Jacob de Bouveren verscheen hier als *Krankbezoeker*.

D. van den Houten was ziek, en *D. Vertregt* itont haast te vertrekken, weshalven zy hier om een *Predikant*, en een *Proponent*, verzogten.

D. Vertregt had de eilanden van *Aroe*, *Tenimbar*, en *Damme* bezogt; doch deze volkeren zeer brutaal in leven, en zonder eenig ordentelyk bestier of Hoofd, alzo

Slegte bevinding in 't jaar 1646. de Z. Ooster Eilanden.

alzooyder daar meester zyn wilde, gevonden. Ook had hy gezien, dat zy groote vriendschap en ommeegang met de Mooren, Macassaaren, en Javaanen, door den handel (zoo ik vertrouwe met en om de speceryen, daar vallende) hielden, en aan de zelve zich in veel zaaken gedroegen. Daar nu nog al eenige Orang-kaja's waren, daar wierden de Ingezetenen, meest Moorsch, lediggangers, en zeer jaloers over hunne wyven, en dierhalven bang voor zoo veel schepen, als zy vernamen, dat in Banda toen waren, zynde door hunne Hoofden opgerokkent, om na 't bosch de vlugt te nemen, gelyk zy ook gedaan hadden. Een slegt gevolg op 't verzoek, 't jaar te vooren by die van Aroe, om Christen te willen worden, gedaan; maar zy waren door de oude Bandanezen, die hier in menigte na toe gevlugt zyn, afkeerig gemaakt, en regen de onzen opgezet. Ja zy waren zoo bitter, dat zy, op zekeren tyd, hun kans klaar ziende, schielyk uit het bosch op eenige van ons volk aanvielen, twee bootsgezellen 't hoofd af sloegen, en eenige der onzen met vergifige pylen quetsten, waar van 'er ook zommige stierven, hoewel eenige, door ten eersten warme menschen-drek in te nemen, nog behouden wierden.

1647.

D. Ritzius

D. *Nicolaus Ritzius* quam dit jaar hier, om D. *Vertregt*, die nu na Batavia vertrok, te vervangen, en D. *Gerardus Velthuisius* quam hier nu mede in plaats van D. *van den Houten*, die hier niet langer dienstig, maar schadelijk geoordeelt wiert. Ook quam de Krankbezoeker, *Job de Lange*, van hier op Batavia, alwaar den 12^{den} Mey ook D. *Vertregt* in de Vergadering verscheen. Ook verzogten zy van hier om een derde Predikant, en om de verlossing van den Krankbezoeker *Claas Beek*.

In 't jaar 1648.

Den 8ten Juni quam de Krankbezoeker *Michiel Clarenbeek* van hier op Batavia, alwaar den 10^{den} Augusti de tyding quam, dat D. *Ritzius* hier overleden was; weshalven den 26ten October D. *Gulielmus Pantherus* beroepen is, om herwaarts te vertrekken; en aangezien D. *Velthuisen* dit jaar ook overleden schynt te zyn, zoo is nevens den zelve den 30ten November nog beroepen D. *Arnoldus Lippius*, gelyk die in December, en met hen de Krankbezoekers, *Pieter Smals* en *Josias Staal*, herwaarts vertrokken zyn, met belofte van ook 150 Psalmböcker, 3 riemen Papier, en 500 pennen te zullen zenden.

In 't jaar 1649.

D. D. Pantherus, en Lippius.

Verschenen hier D. D. *Pantherus*, en *Lippius*, welke laatste dit jaar schynt overleden te zyn, alzooy hy niet meer voorkomt.

Den 11^{den} October quam van hier de Krankbezoeker, *Henrik Cadam*, op Batavia, alwaar men den 8ten November D. *Cornelius Geesdorp* herwaarts beriep.

1650.

D. *Geesdorp* hier pas verschenen zynde, is kort 'er aan overleden.

D. D. Geesdorp, en Ringius.

Den 13^{den} Januari is D. *Remetus Ringius* herwaarts beroepen, en kort 'er na hier gekomen.

In 't jaar 1652.

Quam hier de Proponent, *Jochim Pieterszoon*, en den 3^{den} Juni verscheen op Batavia de verloste D. *Pantherus*.

In 't jaar 1654.

Den 21ten September wiert D. *Daniël Brouwerius* herwaarts beroepen; en D. *Ringius* is van hier na Amboina vertrokken.

In 't jaar 1655.

Quam D. *Brouwerius* hier, doch kreeg D. *Brouwerius* in dit zelve jaar in October zyne verlossing, die hem van Batavia ook toegeestaan wiert; hoewel hy toen nog niet vertrok.

In 't jaar 1656.

Quam hier, volgens zyn Beroep, den 8ten October op Batavia hem aangezegd, D. *Jacobus Molanus*, weleer Predikant op de Waal en 't Oostende, op 't eiland Texel, en wiert op Neira geplaatst.

D. Molanus.

Ook quam dit jaar hier D. *Josias Spiljardus*, die op Poelo Ay gelegd is; maar D. *Brouwerius* vertrok van hier als wettig Predikant, zoo nader in de Acte van den Kerkenraad van Banda van den 30ten Augusti blykt, en quam den 16^{den} October op Batavia in Kerkenraade te verschynen.

D. Spiljardus.

In 't jaar 1657.

Den 29ten Maart quam hier D. *Joannes à Warmeloo*, volgens Beroep van den 8ten December, tot Batavia op zyn Eerw. gevallen, zynde te vooren in Ternate Predikant geweest, en 't jaar te vooren na Batavia vertrokken. Hy wiert op Lonthoor gelegd.

D. à Warmeloo.

In 't jaar 1658.

Den 11^{den} November verzogten die van Amboina om den Taalkundigen D. *Spiljardus*; waar op zy den 18^{den} van de zelve maand antwoordden, dat zy dan niet, dan den ouden D. *Molanus* hielden, ook berispten zy die van Amboina, over 't schryven buiten kennis van D. *Brouwerius*, als ook daar over, dat zy in haaren brief zeiden, zich na den Landvoogt te schikken, daar 't Kerkenrecht medebragt, dat hy zich na haar schikken, en haare besluiten, billyk zynde, goedkeuren moest; en eindelyk zeiden zy, dat het gansch onbillyk was, dat zy nu (gelyk zy in 't jaar 1655. zoo zy hen verweten, nog eens gedaan hadden) weer een Predikant, even als of dit aan haar stont, 'er uitpikten.

En was deze brief door *J. Molanus*, *J. Spiljardus*, *Henrik le Grand*, *Philip van der Eyken*, en *Barent Hobben*, Ouderlingen. *Dirk Maartenszoon*, *Joachim Pieterszoon*, en *Jac. Doorgang*, Diaconen, geteekent.

Egter vertrok *D. Spiljardus* (volgens 't besluit des Kerkenraads, om gewigtige redenen, en op 't voordragen van den Commissaris Politycq op den 20sten November) nog in December dezès jaars na Amboina.

En dus moet *D. Warmeloo* ook dit jaar, of 't voorige, van hier (zonder dat my bleek waar na toe, alzoó dat Acteboek gebrekkelyk was) vertrokken zyn.

1659.

D. Molanus verzogt (zoo den 27sten October op Batavia bleek) by 't eindigen van zyn vyfjaarig verband te mogen na 't Vaderland vertrekken.

1660.

Dit jaar was *D. Molanus* hier alleen.

In 't jaar 1661.

D. Brougbron. Komt *D. Bernardus Brougbron* hier van Batavia, nam den 2^{den} Maart sessie in Vergadering, en wiert op Poelo Ay geplaatst.

D. Molanus had eenige Predikation, volgens ordre des Catechismus, in 't Hoog Maleits opgestelt, over welke men hier *Gabriël Nacke*, voor dezen Krankbezoeker, en een Inlands Schoolmeester tot *Revisores* gestelt had, welke men den 20sten Juli na Amboina zont, met verzoek, dat men die daar ook eens nazien, en hen van daar met eenige Psalmen op rym voorzien zou, welke zy den 5^{den} Augusti kregen; doch over deze Predikation antwoordden die van Amboina den 7^{den} September, dat de zelve wel goed; doch voor 't gemeen volk wat te swaar, en te hoog om te verstaan waren.

In 't jaar 1662.

D. D. Mafius, en de Moor. Den 4^{den} April verschenen hier in Vergadering *D. D. Marcus Mafius*, en *Joannes de Moor*, de eerste wiert op Poelo Ay, en de andere op Lonthoir geplaatst; doch om ook Neira, zoo lang *D. Molanus* niet vertrok, mede waar te nemen. Van welke laatste aangeteekent staat, dat hy den 5^{den} September na Batavia vertrok; doch dat is niet geschied, en hy nog hier gebleven. Ook vertrok *D. Brougbron* over wangedrag na Batavia.

In 't jaar 1663.

Den 18^{den} Juni kreeg men van Batavia tyding van het overlyden van *D. Molanus* en *D. de Moor*, en *D. Mafius* is toen op Neira, na hun dood, geplaatst. De nette tyd van 't overlyden dezer Heeren blykt niet, alzoó dat Acteboek gebrekkelyk is.

In 't jaar 1664.

D. D. Casier, en Sibelius. Den 4^{den} Maart quam *D. Petrus Casier*, die op Poelo Ay gelegd wiert; en den

15^{den} April verscheen hier ook *D. Petrus Sibelius*, die, door schipbreuk in Ternate, eerst in Amboina, en daar na hier, doch zeer lam en swak, gekomen is. Hy wiert wel voor eerst op Lonthoir gelegd, doch, wegens zyne swakheid, vertrok hy in de zelve maand weer na Batavia.

In 't jaar 1665.

Geraakte *D. D. Mafius*, en *Casier*, met den Landvoogt *Cops* overhoop, alzoó die den Kerkenraad de behandeling der Armenmiddelen onttrekken, en als oppermagtig (dat noit te vooren geschied was) hier in handelen wilde. De eerste wiert hier over voor een tyd afgezet, en opgezonden, hoedanig hy met een verhoog van de droevige stant der Kerke, op Batavia verscheen. Ook schein *D. Casier* al mede afgezet, en de ganfche Kerkenraad alhier door dezen Landvoogt zeer mishandelt te zyn: want *D. Mafius* daar met een zeer loffelyke afscheidsgetuigenis, den 3^{den} Juni hem gegeven, en met volkomen bewys van zyn onschult (gelyk ook van die van de ganfchen Kerkenraad) aldaar binnen stont. De Kerkenraad van Batavia, haar aller onschult zeer klaar ziende, vont goed twee Gecommitteerden aan de Heeren der Hooge Regeering den 2^{den} November te zenden, zoo om de onschuld van *D. Mafius*, *D. Casier*, en van den Kerkenraad alhier, te vertoonen, als om hunne volkomen herstelling, zoo in opzigt van hun Ampt, als in opzigt van hun vertreden Kerkenrecht, te verzoeken.

De Heer Opperlandvoogt, en de Heeren Raaden zagen mede wel klaar, dat de Landvoogt alien schuldig was; maar zy behandelden de zaak egter zoo niet, als de Kerkenraad van Batavia dit geerne, en maar in billykheid, gezien had. *D. D. Mafius*, en *Casier*, wierden wel herstelt, en daar nevens wiert door haar Edelheden wel beloofd, dat zy aan den Landvoogt schryven zouden van de Kerkzaaken op den ouden voet, en die aan den Kerkenraad te laten; maar *D. Mafius* moest egter van de tyd van zyne afzetting tot zyn vertrek na Batavia, en *D. Casier* 3 maanden van hunne soldye en buitenvoordeelen missen, om dat zy zich het onbillyk besluit des Landvoogts, en zyne geweldenaary over 't Kerkelyke, die tegen alle voorige voorbeelden streed, tot nader antwoord op zyn schryvens na Batavia, niet onderworpen hadden; en de Landvoogt, die alleen de schuld van alle deze onordentelykheden had, wiert niets ter wereld geleert, veel min, gelyk hy alleen wel klaar verdient had, getraft.

De Kerkenraad van Batavia over de gebrekkelyke en zeer onbillyke herstelling van deze twee onschuldige Heeren ganfch niet te vrede, heeft zich wel hoogelyk

gelyk hier over bedoeft, en naderhand veel pogingen gedaan, om dit by haar Edelheden heifelt te krygen; maar alle haare aangewende moeiten, gelyk by haare Afte van den 12^{den} November blykt, zyn te vergeefs geweest.

In 't jaar 1666.

Quam hier van Batavia de Krankbezoeker, *Daniel Nieuwkerk*; en den 2^{den} Maart verscheen hier in Vergadering de Proponent, *D. Joannes de Graaf*, die uit Amboina kwam. Hy wiert op Poelo Ay gelegd, maar stierf den 18^{den} Mey.

D. de Graaf.

1667.

D. de Bitter.

D. Gulielmus de Bitter verscheen hier den 12^{den} Mey in Vergadering, en by die zelve Afte blykt, dat de Superintendent, Zeevoogt en Commissaris der drie Oosterfche Provintien, de Heer *Cornelis Speelman*, *D. Casier*, op zyn tocht na Macassar, als Leger- of Treynspredikant met zich nam; waar op dan *D. de Bitter* in zyn plaats op Neira gelegd is.

1669.

D. Manteau.

D. Carolus Manteau, den 27sten December 1668. herwaarts beroepen, verscheen hier den 26sten Februari, en is op Poelo Ay geplaatst. Ook kwam den 7^{den} Mey hier *D. Jacobus Rhynsdyk*, die den 21sten Januari door zyn Edelheid (wat zeldzaams, alzoo dat te vooren altyd door den Kerkenraad, onder goedkeuring der Hooge Regeering, plag te geschieden) herwaarts beroepen was, en op Lonthoir gelegd is.

D. Rhynsdyk.

In dit zelve jaar zonden die van Banda de Predikanten van *D. Molanus*, in 't hoog Maleits opgestelt, weder na Amboina over, en verzogten, by hun schryvens van den 28sten Februari, dat *D. Caron* die in 't gemeen en laag Maleits overzetten wilde; doch de Kerkenraad van Amboina schreef dat den 12^{den} April af, als zynde een te verdrietige zaak, en *D. Caron* was veel liever genegen zelfs iets in 't gemeen Maleits tot dienst der Indische Kerken op te stellen.

In 't jaar 1670.

In 't jaar 1670. een Krankbezoeker op Aroe gelegd.

Is de Krankbezoeker *Nieuwkerk* op Aroe gelegd.

1671.

D. Rhynsdyk.

Vertrok *D. Rhynsdyk* in September na Batavia om zyne gezondheid, en om te trouwen.

1672.

Quam zyn Eerw. weer hier; en verzogt dat zelve jaar wegens ziekte weer na Batavia te gaan; doch hy bleef egter nog, hoewel hem vryheid gegeven wiert, om over al in de gansche Landvoogdy, daar het zyn Eerw. tot verkryging van zyn gezondheid best dagt, te kunnen gaan.

In 't jaar 1673.

D. Carpius.

Den 16^{den} Mey kwam hier de Proponent *D. Alexander Carpius*. *D. Manteau*

wiert toen op Lonthoir, de eerst aangekomen *D. Carpius* op Poelo Ay geplaatst, en *D. Rhynsdyk* vertrok na Batavia.

Ontrent *D. Carpius* vont men den 27sten November op Batavia goed, zyne verdere bevordering tot Predikant aan de Hooge Regeering te verzoeken.

1674.

De Proponent, *D. Simon de Large*, *D. de Large*, kwam hier den 23sten Januari.

In 't jaar 1675.

Den 10^{den} November is hier *D. de Bitter* overleden, en *D. de Large* nu op Neira, om daar den dienst in 't Maleits waar te nemen, geplaatst. Die van Batavia hadden (zoo by een Afte van den 2^{den} December blykt) besloten, hem na Ternate te zenden; doch dewyl ik niet vinde, dat hy derwaarts vertrokken is, en ik niets meer hier van hem leze, schynt het my toe, dat hy dit jaar hier gestorven is.

Dit jaar schynt *D. Carpius* ook tot Predikant hier gevordert te zyn, aangezien zyn Eerw. (zoo by de Batavische Afte van den 2^{den} December blykt) aldaar van 60 tot 80 guld. ter maand nu in soldye verbeterd was.

In dit jaar is de Krankbezoeker, *Daniel Nieuwkerk*, op Aroe gelegen hebbende, gestorven.

1676.

De Krankbezoeker *Henrik Willemszoon*, verscheen van hier den 22sten Juni, en *Abraham van der Heer*, den 27sten Juli op Batavia; en den 29sten Juni vertrok hier na toe de Krankbezoeker *Loderwyk Lambinon*.

In 't jaar 1677.

Ging *D. Manteau* van hier na Batavia in September, afgezet zynde, klaagde den 11^{den} October daar over 't ongelyk, hem (alzo men hem daar geen reden ter wereld van gegeven had) aangedaan.

Den 27sten Decemb. bleek, dat *Samson*, de voornaamste oppasser van *Radja Salomo Speelman*, verdreven koning van Ade Mantoetoe, een Oostelyk Landschap op 't eiland Timor, den 26^{den} dito op zyne Belydenis gedoopt was.

Op Batavia was *D. Jacobus Maxwell* herwaarts beroepen den 23sten dito, doch hy weigerde dit den 27sten dito aan te nemen.

In 't jaar 1678.

Komt *D. Henricus Antonides van der Linden* (volgens zyn beroep, den 20sten December des voorleden jaars tot Batavia op hem gevallen) hier, en is op Lonthoir geplaatst.

Ook was hier uit Amboina gekomen *D. Ste-* de Proponent, *D. Joannes Christophorus* *Stevens*, die eerst op Poelo Ay gelegd is.

In

In 't jaar 1679.

Is *D. Stevens* den 4^{den} Januari op Neira (alzo *D. Garpus* wegens ziekte zyn dienst niet waarnemen kon) geplaatst, gelyk daar op *D. Garpus* volgens zyn verzoek, den 1^{den} April hem toegestaan, in Mey na Batavia vertrokken, en den 25sten Juni daar in Vergadering verschenen is. Ook was den 19^{den} Februari toegestaan door haar Edelheden, *D. Stevens* de handen op te leggen.

In 't jaar 1680.

D. Manteau. Quam *D. Carolus Manteau* den 27^{den} Febr. van Batavia weer hier in Vergadering, en wiert op Neira geplaatst.

Radja Salomo Speelman, koning van Ade Mantoeroe, stont van hier (zoo den 7^{den} Febr. blykt) in 't korte weer na 't eiland Timor met een Meester te vertrekken. Hy verzogt ook, dat een Predikant zyn Eiland wilde komen bezoeken.

Dit zelve jaar kreeg *D. Manteau* moete, zoo dat het hem in zyn keur gegeven wiert, hier te blyven, of met afgeschreven soldye na Batavia te gaan, hoewel hy hier bleef.

Den 27sten December stont ook aange- teekent, dat *D. van der Linden* overleden was.

1681.

D. de Bois. *D. Jacobus du Bois* (den 26sten Decem- ber 1680. herwaarts beroepen) verscheen hier den 17^{den} April, en wiert op Poelo Ay gelegd.

1682.

D. Brakel. Den 14^{den} Mey quam hier *D. Gisbertus Brakel*, die op Poelo Ay, gelyk *D. du Bois* op Lonthoir gelegd is. *D. Manteau* had zyne verlossing wel bekomen; doch bleef egter nog hier.

Den 9^{den} Februari zont men van hier een Meester na 't eiland Tenimbar; ook was in 't jaar te vooren al eenen *Mr. Pieter Antoniszoon* na 't eiland Etter gezonden, die 'er dit, en 't volgende jaar lag; en 't jaar daar aan op het eiland Kisler geplaatst is.

In 't jaar 1684.

DienaBatavia ver- *Ging D. Brakel* voor een springtogt na *Batavia*.

't jaar *Quam* zyn Eerw. weer hier den 12^{den} daar aan *Februari*. weer hier *quam*.

1686.

Den 1sten October is *D. Brakel* over- leden.

In 't jaar 1687.

Is *D. Jacobus du Bois* den 22sten Maart met de chaloep de *Pieslang* van hier ter Bezoeking na Aroe gezeylt; doch quam, ziek geworden, en den 22sten April van daar vertrokken, den 14^{den} Mey voor *Larrike*, en zoo verder den 16^{den} dito voor 't Kasteel *Victoria* in Amboina (met zyn vaartuig door stroom en stilte verdreven)

aan te landen, alwaar hy den 25sten dito in myn huis overleden is; by welk over- lyden die van Banda een Predikant aan die van Amboina ter leen verzogten, waar toe ik verkooren, en den 17^{den} Juli met 't scheepje Naardermeer vertrokken, en den 8sten Augusti met een Amboinsche *DeSchry- ver* komt hier. brief van den 14^{den} Juli hier gekomen ben.

D. Manteau vertrok met afgeschreven soldye, en opontboden, om na 't Vader- land te moeten vertrekken in September (vermits geweigert had na Amboina te gaan) na Batavia; zoo dat ik in deze tusschen tyd Neira, Lonthoir, en Poelo Ay, alleen waarnemen, en om de 3 weken op yder eiland eens prediker, moest. Ik vont hier twee Krankbezoekers, *N. Keyser*, en *Joannes de Graaf*, welke laatste, bevoorens lang op Aroe gelegen hebbende, nu als Opziender in 't Armen- huis op Neira geplaatst, en bezig was zich in 't Maleits te oeffenen. d' Eerste woonde in 't Ziekenhuis, doch wiert na- derhand Perkenier op Poelo Ay.

D. Manteau quam den 17^{den} October op Batavia. Hy had redelyke agting by de Gemeente in Banda, doch was gehaat van den Landvoogt, en wiert (zoo men zei) elendig van zyn vrouw geplaagt, die hem veel quaad in zyn goeden naam dede.

1688.

Quam den 8^{den} April hier van Batavia *D. Go- D. Fredericus Gobius*, en wiert op Neira bius. geplaatst; waar op ik den 16^{den} Mey weer na Amboina vertrok.

1689.

D. Thomas van Simey (den 20sten De- *D. van* cember hier beroepen) verscheen hier dit *Simey*. jaar den 7^{den} Mey, en is op Lonthoir gelegd.

1690.

D. Ernestus de Witte verscheen hier den *D. de* 15^{den} April, die op Lonthoir geplaatst is *Witte*. den 20^{den} Juli, *Simey* op Neira, en *Gobius* op Poelo Ay.

In 't jaar 1691.

Den 2^{den} Maart quam hier in Verga- *D. de* dering den Predikant *D. Joannes de Graaf* *Graaf*. (die den 9^{den} October op Batavia verzogt had, om Proponent worden; en daar toe den 18^{den} Januari, en den 1sten Februari tot Predikant ondervraagt, en den 5^{den} dito dezes jaars herwaarts beroepen was) met een soldye van 80 guld. Hy wiert op Poelo Ay, *Gobius* weer op Neira, gelegd, en aan *Simey* toegestaan, om een springtogt na Batavia te doen, die in September vertrok, en 'er ziek en lam aan land quam.

1692.

Is *D. Joannes de Graaf* by *D. Gobius*, om zyne onpasselykheid, op Neira ge- legt.

In

In 't jaar 1693.

Den 3^{den} Maart verzocht de Heer *Gobius*, aangezien hy zich 't besluit der Vergadering niet onderwerpen kon, en zich op de Hooge Regeering beriep, om zich voor haar Edelheden te verdedigen, waar op de Kerkenraad hier goedgevonden heeft zyn Eerw. den 18^{den} Mey na Batavia te zenden.

Ook is aan D. *de Witte* den 3^{den} Augusti toegestaan, om (gelyk in September ook geschied is) na Batavia te vertrekken.

In 't jaar 1694.

Den 7^{den} April verscheen hier in Vergadering D. *Andreas Lambertus Loderus*, volgens 't Beroep, den 2^{den} November op hem gevallen, die op Neira geplaatst is.

En den 16^{den} September quam uit Amboina, en van Honimoo, hier D. *Abrahamus Feylingius*, die op Lonthoir, gelyk D. *de Graaf* op Poelo Ay gelegd is, welke laatste dit jaar na de Z. Weste-eilanden geweest was, en nu na de Z. Oostereilanden stont te gaan.

In 't jaar 1695.

Den 18^{den} Mey maakte de Regering hier by Extract aan den Kerkenraad bekend, dat D. *Loderus* na Batavia vertrekken zou, die ook met een zeer goede getuigenis en afscheids-schrift vertrok; en toen schynt D. *de Graaf* weer op Neira gelegd te zyn. D. *Feylingius* was na de Z. Weste-eilanden geweest, en 'er ziek van daan gekomen.

In 't jaar 1698.

Is D. *Feylingius* na Batavia in Juli vertrokken; D. *de Graaf*, zoo den 13^{den} Maart bleek, overleden, en D. *Bierman*, uit Amboina ter leen verzocht, en in October hier gekomen, door welken ook, schoon hier alleen zynde, een togt na Aroe gedaan is, daar te vooren altyd een Krankbezoeker plagt te leggen, gelyk D. *de Graaf*, nog Krankbezoeker zynde, lang op Wokam, de Hoofd-Negry, gelegen heeft. Buiten welke 'er nog 2, Wamir, en Mayoör, nog half Heidenen en half Christen waren; anders waren 'er nog veel Heidenische dorpen. Ook had men 'er 3 of 4 Inlandische Meesters. Op Wokam waren 1690., en vervolgens, 40 schoolkinderen, 30 Christenen, en op Mayoör 30 Christenen, en 40 leerlingen in de school.

In 't jaar 1699.

Quam den 10^{den} Juni hier uit Ternate D. *Joannes Stampioen*, en D. *Bierman* vertrok in deze maand van hier weer na Amboina.

De staat der Kerken om de Z. Oostereilanden Z. Weste-eilanden was elendig, en zy de naam van een Kerk niet waardig. Ook was dit jaar hier geen buitenbezoek der Kerken gedaan; waarom zy

te meer hier een Predikant, en twee Taalkundige Krankbezoekers eischten.

Men had D. *Stampioen* op Neira geplaatst.

In 't jaar 1700.

Quam den 2^{den} Febr. hier van Batavia D. *Petrus Boterkooper*, die op Lonthoir kooper.

D. *Stampioen* had dit jaar de Z. Weste-eilanden bezocht; doch die zeer elendig bevonden. Op de eilanden Kisser, Wetter, Leti, en Dammé lagen vier Meesters, op yder een, ook waren 'er door zyn Eerw. 139 schoolieren, en 267 Naamchristenen, doch die niets van 't Christendom, of Godsdiens wisten, gevonden; en geen wonder: want men deze Eilanden op zyn best om de twee jaaren maar eens bezoeken; om dat men 't eene jaar na de Z. Ooster-eilanden ging.

In 't jaar 1701.

D. 24sten Febr. quam hier van Batavia D. *Gellius Cammiga*, die op Poelo Ay geplaatst, en niet lang daar na 'er overleden is, hebbende maar een besluit der Vergadering geteekent.

In 't jaar 1702.

Den 28sten Februari verscheen hier van Batavia D. *Antonius Hoyer*, die eerst op Poelo Ay, doch eenige maanden 'er na op Neira, gelyk toen D. *Stampioen* op Poelo Ay gelegd is; hoewel D. *Hoyer* maar voor eerst op Neira lag.

1703.

Quam den 31sten Mey uit Ternate hier D. *Petrus Noot*, die op Poelo Ay, gelyk toen D. *Hoyer* ook vast op Neira geplaatst is.

D. *Stampioen* vertrok in Mey of Juni na Batavia.

In een der volgende jaaren blykt my uit een Kerkbezoek van D. *Boterkooper*, op de Z. Ooster-eilanden gedaan, dat 'er op Aroe, enz. 220 Christenen, en 90 schoolkinderen, doch dat zy zeer slegt waren.

Deze drie Predikanten, D. *Boterkooper*, *Hoyer*, en *Noot*, zyn hier zoodanig, en zonder eenige verandering in hunne stantplaatsen te maaken, tot 't jaar 1711. gebleven. En toen waren hier in alles 1576 Christenen, en daar onder 284 Ledemaaten. Ook waren 'er door D. *Boterkooper* op de Z. W. Eilanden 94, en door D. *Hoyer* op Aroe en de Z. O. Eilanden 44 gedoopt; doch die Kerk zeer slegt gestelt.

In dit jaar quam de Orangkaja van 't eiland Leti, *Aron Silekiroer* genaamt, na Banda, om zich te laten doopen; doch hy strandde ontrent 't dorp Roeton in Amboina in Augusti, en wiert in November met de chaloep de Kraanvogel, na zeer onbillyk, en onbarmhertig in Amboina gehandelt te zyn, na Banda gevocrt.

P

In

In 't jaar 1712.

D. Serruus. Is D. *Carolus Georgius Serruus* hier van Batavia den 28^{den} Febr. gekomen, zoo dat 'er toen 4 Predikanten (dat zelden gebeurt) waren.

In dit jaar is D. *Boterkooper* door de Hooge Regering belaft, om na Ternate te gaan, en ook vertrokken.

1713.

Is D. *Noot* op Lonthoir, en D. *Serruus* op Poelo Ay gelegd.

D. van Schic. In 't begin dezes jaars quam hier van Batavia D. *Nicolaus van Schie*; en in dit zelve jaar nog viel die zeldzaame worsteling voor, tusschen een der Predikanten met die 4 perfoonen, en den Landvoogt van Eps, volgens ons voorig berigt.

In 't jaar 1714.

Vertrok D. *van Schie* van hier in Mey na Batavia, alzo zyn Eerw. met de Regering moeite had, dat egter niet bellette (alzo men wel wist, wat een slegt Hooft Banda bestierde) dat zyn Eerw. kort na zyn komst daar den 4^{den} Juni met de Weduwe van den Macassaarzen Landvoogt, de Heer *van Tol*, trouwde; doch quam ontrent vier maanden 'er na den 20^{den} October aldaar te sterven; gelyk in dit zelve jaar nog in de maand October hier D. *Noot* overleden is.

In 't jaar 1715.

D. Boekenberg. Vertrok D. *Serruus* van hier na Amboina, en in 't begin van dit jaar quam hier van Batavia D. *Joannes Boekenberg*, die op Poelo Ay gelegd is.

In 't jaar 1716.

Vertrok van hier na Batavia D. *Hoyer*, en toen quamen ook in 't begin des jaars hier, D. D. *Adrianus Ens*, en *Jeremias Pars*, en *Joannes Pars*. En is toen D. *Boekenberg* op Lonthoir, D. *Ens* op Neira, en D. *Pars* op Poelo Ay, geplaatst. D. *Hoyer* deé nog een kort bezoek na Java's Oostkust, na zyn komst op Batavia, en is, kort na zyn wederkomst van daar, op Batavia overleden.

In 't jaar 1717.

Stont (volgens de berigten van Batavia) D. *Pars* na Batavia ontboden te worden om Portugees te leeren; die ook in 't jaar 1718. derwaarts vertrokken, en beroepen is.

In 't jaar 1721.

Is D. *Nicolaas Cramer* hier gekomen; D. *Cramer* doch in 't jaar 1722. overleden.

In 't jaar 1722.

Zyn D. D. *Franciscus Hartog*, en *Barthold Philip Moller* hier verschenen; en in dit zelve jaar is D. *Ens* hier overleden.

In 't jaar 1724.

Quam hier D. *Joannes Guilielmus Loyal*.

Tot meerder gemak hebben wy hier nog bygevoegt een Lyft van alle de Predikanten, die hier gelegen, benevens de tyd, en de nette jaaren, die zy hier Dienst gedaan hebben; en dan daar op laten volgen nog een drievoudige Lyft, aanwyzende de nette tyd, op welke yder der zelve op de eilanden Neira, Lonthoir, of Poelo Ay gelegen hebben.

Bandasche Predikanten.

Lyft der Bandasche Predikanten.	<i>Antonius Diriks</i> ,	- - -	van 1625. tot 1628. overleden.
	<i>Caspar Stevenszoon</i> ,	- - -	1626. 1629. overleden.
	<i>Michael Clarenbeek</i> ,	- - -	1629. 1633. overleden.
	<i>Willem Holtenus</i> ,	- - -	1630. 1634.
	<i>Cysbert Bastiaanszoon</i> ,	- - -	1631. 1633. overleden.
	<i>Joannes Heemstede</i> ,	- - -	1634. 1637.
	<i>Antonius Verbagen</i> ,	- - -	1635. 1636. overleden.
	<i>Jan Janszoon Priferius</i> ,	- - -	1635. 1639.
	<i>Jacobus Vertregt</i> ,	- - -	1637. 1647.
	<i>Henrik Pontkafen</i> ,	- - -	1638. 1643.
	<i>Márinus Gideonsz van den Houten</i> ,	- - -	1643. 1647.
	<i>Nicolaus Ritzius</i> ,	- - -	1647. 1648. overleden.
	<i>Gerardus Veldbusius</i> ,	- - -	1647. 1647. overleden.
	<i>Guilielmus Pantherus</i> ,	- - -	1649. 1652.
	<i>Arnoldus Lippius</i> ,	- - -	1649. 1649. overleden.
	<i>Cornelius Goesdorpheus</i> ,	- - -	1650. 1650. overleden.
	<i>Remetus Ringius</i> ,	- - -	1650. 1654.
	<i>Daniel Browwerius</i> ,	- - -	1654. 1656.
	<i>Jacobus Gualtheri Molanus</i> ,	- - -	1656. 1663. overleden.
	<i>Jofias Spilhardus</i> ,	- - -	1656. 1658.
	<i>Joannes à Warmeloo</i> ,	- - -	1657. 1658.
	<i>Bernhardus Brougbron</i> ,	- - -	1661. 1662.
	<i>Joannes de Moor</i> ,	- - -	1662. 1663. overleden.

<i>Marcus Masius</i> ,	-	-	-	van 1662. tot 1665.	
<i>Petrus Sibelius</i> ,	-	-	-	1664.	1664.
<i>Petrus Casfer</i> ,	-	-	-	1664.	1667.
<i>Guilielmus de Bitter</i> ,	-	-	-	1667.	1675. overleden.
<i>Carolus Manteau</i> ,	-	-	-	1669.	1677.
<i>Jacobus Rhyndyk</i> ,	-	-	-	1669.	1673.
<i>Alexander Carpius</i> ,	-	-	-	1675.	1679.
<i>Jacobus Christophorus Stevens</i> ,	-	-	-	1678.	1679. overleden.
Eerft voor Proponent en toen Predikant.					
<i>Henrik Antonides van der Linden</i> ,	-	-	-	1678.	1680. overleden.
<i>Carolus Manteau</i> ,	-	-	-	1680.	1687.
<i>Jacobus du Bois</i> ,	-	-	-	1681.	1687.
<i>Gisbertus Brakel</i> ,	-	-	-	1682.	1686. overleden.
<i>Franciscus Valentyn</i> ,	-	-	-	1687.	1688. nam alle de Eilanden hier alleen waar.
<i>Fredericus Gobius</i> ,	-	-	-	1688.	1693.
<i>Thomas van Simey</i> ,	-	-	-	1689.	1691.
<i>Ernestus de Witte</i> ,	-	-	-	1690.	1693.
<i>Jan de Graaf</i> ,	-	-	-	1691.	1698. overleden.
<i>Andreas Lambertus Loderus</i> ,	-	-	-	1694.	1695.
<i>Abrahamus Feylingius</i> ,	-	-	-	1694.	1698.
<i>Petrus Bierman</i> ,	-	-	-	1698.	1699.
<i>Joannes Stampioen</i> ,	-	-	-	1699.	1703.
<i>Petrus Boterkooper</i> ,	-	-	-	1700.	1712.
<i>Gellius Cammiga</i> ,	-	-	-	1701.	1701. overleden.
<i>Antonius Hoyer</i> ,	-	-	-	1702.	1716. wanneer na Batavia gaat, en in 't zelve jaar stierf.
<i>Petrus Noot</i> ,	-	-	-	1703.	1714. overleden.
<i>Carolus Georgius Serruus</i> ,	-	-	-	1712.	1715. wanneer na Amboina ging.
<i>Nicolaus van Schie</i> ,	-	-	-	1713.	1714. opgezonden.
<i>Joannes Boekenberg</i> ,	-	-	-	1715.	
<i>Adriaan Ens</i> ,	-	-	-	1716.	1722. overleden.
<i>Jeremias Pars</i> ,	-	-	-	1716.	1718. als na Batavia vertrok om Portuges te leeren.
<i>Petrus Nicolai</i> ,	-	-	-	1718.	1719. overleden.
<i>Antonius Pasorius</i> ,	-	-	-	1720.	1720. overleden.
<i>Nicolaus Cramer</i> ,	-	-	-	1721.	1722. overleden.
<i>Franciscus Hartog</i> ,	-	-	-	1722.	
<i>Barthold Philip Moller</i> ,	-	-	-	1722.	
<i>Joannes Gulielmus Loyal</i> ,	-	-	-	1724.	

Neirafche Predikanten.

Neirafche Predikanten.	<i>Caspar Stevens</i> ,	-	-	-	van 1626. tot 1629. overleden.
	<i>Willem Holtenus</i> ,	-	-	-	1630. 1634. vertrok in Sept. na Batavia.
	<i>Joannes Heemstede</i> ,	-	-	-	1634. 1637. als boven.
	<i>Jan Janszoon Priferius</i> ,	-	-	-	1635. op Aroe tot 1639. in Augusti voor Amet genomen; quam 1637. weer hier, en vertrok na Lonthoir, bleef hier tot 1639.
	<i>Jacobus Vertregt</i> ,	-	-	-	1637. 1647. vertrok na Batavia.
	<i>Nicolaus Ritzius</i> ,	-	-	-	1647. 1648. overleden.
	<i>Gulielmus Pantberus</i> ,	-	-	-	1649. 1652. vertrok na Batavia.
	<i>Daniel Brouwerius</i> ,	-	-	-	1654. 1656. vertrok na Batavia.
	<i>Jacobus Molanus</i> ,	-	-	-	1656. 1663. overleden.
	<i>Marcus Mazius</i> ,	-	-	-	1663. 1665. vertrok onwettig en onschuldig afgezet.
	<i>Petrus Casfer</i> ,	-	-	-	1665. 1667. vertrok met de Hr. <i>Speelman</i> .
	<i>Gulielmus de Bitter</i> ,	-	-	-	1667. 1675. overleden den 10 ^{den} Nov.
	<i>Alexander Carpius</i> ,	-	-	-	1676. 1679. vertrok na Batavia.
	<i>Joannes Christophorus Stevens</i> ,	-	-	-	1679. 1679. wanneer stierf.

				van 1680.	tot 1687.	vertrok opontboden.
<i>Carolus Manteau,</i>	-	-	-	-	1687.	1688. vertrok in Mey na Amboina.
<i>Franciscus Valentyn,</i>	-	-	-	-	1688.	1690. vertrok na Poelo Ay.
<i>Fredericus Gobius,</i>	-	-	-	-	1692.	1698. den 13 ^{den} Maart overleden.
<i>Jan de Graaf,</i>	-	-	-	-	1690.	1691. vertrok lam na Batavia.
<i>Thomas van Simey,</i>	-	-	-	-	1691.	1692. den 13 ^{den} Nov. gefchort, en
<i>Fredericus Gobius,</i>	-	-	-	-		1693. vertrok zoo na Batavia, daar hy stierf.
<i>Jan de Graaf,</i>	-	-	-	-	1692.	1694. vertrok toen na Poelo Ay.
<i>Andreas Lambertus Loderus,</i>	-	-	-	-	1694.	1695. vertrok met afgeschreven foldyc; doch onwettig.
<i>Jan de Graaf,</i>	-	-	-	-	1695.	1698. dat stierf den 13 ^{den} Maart.
<i>Petrus Bierman,</i>	-	-	-	-	1698.	1699. vertrok in Juni na Amboina, en nam alle de Eilanden alleen waar.
<i>Joannes Stampioen,</i>	uit Ternate,	-	-	-	1699.	1702. vertrok na Poelo Ay.
<i>Antonius Hoyer,</i>	-	-	-	-	1702.	1716. als na Batavia ging.
<i>Nicolaus van Schie,</i>	-	-	-	-	1713.	1714. vertrok in Mey gefchorft in dienst.
<i>Adriaan Eus,</i>	-	-	-	-	1716.	1722. overleden.
<i>Petrus Nicolai,</i>	-	-	-	-	1718.	1719. overleden.
<i>Antonius Pastorius,</i>	-	-	-	-	1720.	1720. overleden.
<i>Nicolaus Cramer,</i>	-	-	-	-	1721.	1722. overleden.
<i>Franciscus Hartog,</i>	-	-	-	-	1722.	
<i>Bartbold Philip Moller,</i>	-	-	-	-	1722.	

Lonthoifche Predikanten.

Lonthoifche Predikanten.	<i>Antonius Diriks,</i>	-	-	van 1625.	tot 1628.	overleden.
	<i>Michiel Clarenbeek,</i>	-	-	-	1629.	1631.
	<i>Gybert Bastiaanszoon,</i>	-	-	-	1632.	1634. overleden.
	<i>Antonius Verhagen,</i>	-	-	-	1635.	1636. den 9 ^{den} Septemb. overleden.
	<i>Jan Janszoon Priefterius,</i>	-	-	-	1637.	1639. vertrok na Amboina.
	<i>Arnoldus Lippius,</i>	-	-	-	1648.	1648. wanneer stierf.
	<i>Remetus Ringius,</i>	-	-	-	1650.	1654. vertrok in Mey na Amboina.
	<i>Joannes à Warmeloo,</i>	-	-	-	1657.	1657. of 1658.
	<i>Joannes de Moor,</i>	-	-	-	1662.	1663. overleden.
	Lag ook eenigen tyd op Neira te gelyk met Molanus.					
	<i>Petrus Sibelius,</i>	-	-	-	1664.	1664. vertrok in October.
	<i>Jacobus Rbysdyk,</i>	-	-	-	1669.	1671. vertrok ziek, doch quam weder in 't jaar
					1672.	1673. vertrokken.
	<i>Carolus Manteau,</i>	-	-	-	1673.	1675. vertrok afgezet.
	<i>Hendrik Antonides van der Linden,</i>	-	-	-	1678.	1680. stierf den 27 ^{sten} December.
	<i>Jacobus du Bois,</i>	-	-	-	1682.	1687. stierf in Amboina den 25 ^{sten} Mey, verdreven zynde op zyn bezoek na Aroc.
	<i>Thomas van Simey,</i>	-	-	-	1689.	1690. vertrok na Neira.
	<i>Ernestus de Witte,</i>	-	-	-	1690.	1693. vertrok ziek na Batavia.
	<i>Abraham Feylingius,</i>	-	-	-	1694.	1698. vertrok in Juli na Batavia.
	<i>Petrus Boterkooper,</i>	-	-	-	1700.	1712. vertrok in Mey na Ternate.
	<i>Petrus Noot,</i>	-	-	-	1712.	1714. dat stierf.
	<i>Joannes Boekenberg,</i>	-	-	-	1716.	

Poelo Aysche Predikanten.

Poelo Aysche Predikanten.	<i>Michiel Clarenbeek,</i>	-	-	van 1631.	tot 1633.	overleden.
	<i>Antonius Verhagen,</i>	-	-	-	1635.	maar enige maanden tot Mey, vertrok na Lonthoir.
	<i>Henrik Pontkafen,</i>	-	-	-	1638.	1643. vertrok na Amboina.

<i>Marinus Gideonsoon van den Houten</i> , van	1643.	tot 1647.	vertrok na Batavia.
<i>Gerardus Veldbusius</i> ,	-	-	1647. dat stierf.
<i>Cornelius Geesdorp</i> ,	-	-	1650. overleden.
<i>Jasias Spilgardus</i> ,	-	-	1656. 1658. vertrok in Nov. na Amboina.
<i>Bernhardus Brougbron</i> ,	-	-	1661. 1662. vertrok om wangedrag.
<i>Marcus Mazius</i> ,	-	-	1662. 1665. vertrok na Neira.
<i>Petrus Casier</i> ,	-	-	1664. 1665. als boven.
<i>Carolus Manteau</i> ,	-	-	1669. 1673. vertrok na Lonthoir.
<i>Alexander Carpius</i> ,	-	-	1675. 1676. vertrok na Neira.
<i>Joannes Christophorus Stevens</i> , Proponent,	1678.		1679. als boven.
<i>Jacobus du Bois</i> ,	-	-	1681. 1682. vertrok na Lonthoir.
<i>Gisbertus Brakel</i> ,	-	-	1682. 1684. vertrok in October en quam
weder van Batavia,	1685.		1686. overleden 1 October.
<i>Fredericus Gobius</i> ,	-	-	1690. vertrok ziek na Batavia.
<i>Jan de Graaf</i> ,	-	-	1691. 1692. vertrok in Juni na Neira.
quam hier weer in 't jaar	1694.		1695. vertrok na Neira.
<i>Joannes Stampioen</i> ,	-	-	1702. 1703. vertrok na Batavia.
<i>Gellius Cammiga</i> ,	-	-	1701. overleden.
<i>Antonius Hoyer</i> ,	-	-	1702. 1702. vertrok na Neira.
<i>Petrus Noot</i> ,	-	-	1703. 1712. vertrok na Lonthoir.
<i>Carolus Georgius Serruus</i> ,	-	-	1712. 1715. vertrok na Amboina.
<i>Joannes Boekenberg</i> ,	-	-	1715. 1716. vertrok na Lonthoir.
<i>Jeremias Pars</i> ,	-	-	1716. 1718. vertrok na Batavia om
			Portugees te leeren.

Waar mede wy dān 't voornaamste, dat 'er van Banda te zeggen valt, aangehaalt hebbende, van deze Landvoogdy afschei-

den, om nu tot de Beschryving van Solor en Timor, als zynde het naaft daar aan gelegen, over te gaan.

NEG ENDE HOOFDSTUK.

DE Beschryving van SOLOR, en TIMOR, met de Eilanden daar ontrent leggende. Het eiland Solor in 't byzonder. Eenige zaaken beide deze Eilanden raakende. Solor's Vesting in 't jaar 1613. door ons veroverd. Verdere zaaken, door de Heer Schot hier verrigt. Wonderlyk voorval van Gonfalvo d'Ornay in 't jaar 1637. Verheyden in 't jaar 1655. hier elendig aan zyn einde geraakt. De Heer de Vlaming van Outhoorn's slegte ontmoeting hier in 't jaar 1656. Verdere Opperhoofden, die hier gelegen hebben. Van den Godsdienst alhier.

NA dat wy de Landvoogdy van Banda afgehandelt hebben, meenen wy nu zeer gevoeglyk van de eilanden Solor en Timor te zullen kunnen spreken; als zynde naaft aan de Z. Weste- eilanden, die onder Banda staan, gelegen.

Wy zullen daar niet veel van zeggen, maar dezelve zoo net, als 't ons mogelyk is, kortelyk beschryven, en om daar te netter begrip af te hebben, zullen wy volgens de Kaart, waar in wy Solor en Timor mede vertoonen, voor af eerst een korte beschryving van alle de Eilanden, daar ontrent gelegen, geven.

Wy beginnen dan dit bestek van 't eiland Saleyer, 't geen in 't N. W., of anders digt by de eilandekens Boegeroenes, of wel by de Z. W. hoek van de Bogt van Boni gelegen is; een eiland, dat 13 of 14 mylen, Z. en N. meest gestrekt leggende, lang, en ontrent 3 mylen in

't midden breed is, loopende na 't Z. en N. hoe langer hoe spitzer toe. Langs de Westkant loopt een smal rifje, dat zich op de eene plaats wat verder, als op de andere, uitsprekt.

Ook ziet men aan die kant vlak in 't midden een klein eilandje, 1 myl van de wal, het Bajen-eiland genaamt, 't geen byna rondom, uitgenomen de O. zyde, in een rif legt, dat van 't eiland Saleyer zyn begrip neemt, -en tot des zelfs Z. O. hoek voortloopt. Het is ontrent 2 mylen Z. en N. in de lengte, en 1 myl O. en W. in de breedte, hebbende 2 mylen N. Westelyker nog een byzonder rif op zich zelve, dat ontrent 2 mylen in 't rond is, en meest N. O. en Z. W. gestrekt; en 5 of 6 mylen W. N. W. van 't zelve leggen eenige rotzen, Zoutelands Rotzen genaamt.

Bezuiden 't Bajen-eiland 1 of 2 mylen, ziet men ook op dat rif, dat langs Saleyer loopt, 2 eilandekens op een plaats daar dat

rif zich in na 't W. wel 1 myl of 2 na 't W. als ook na 't Z. en N. breeder uitzet; en aan de Z. hoek van Saleyer, 1 myl 'er Bewesten, ziet men Z. en N. $\frac{1}{2}$ myl van malkanderen drie kleine Eilandekens, en de twee wel zoo Zuidelyk, gestrekt leggen; die yder een kleine myl in 't rond zyn.

Naast aan Saleyer doet zich het eiland Calauro in 't Z. O. op, zynde ontrent 2 mylen met zyn N. W. hoek (waar by een klein eilandje legt) en wel 3 mylen met zyn Z. W. hoek 'er af gelegen. Men ziet ook tusschen 't midden van dit eiland, en tusschen de Z. hoek van Saleyer, $\frac{1}{2}$ myl van Calauro, nog een klein eilandje, en aan de N. O. kant van een rivier, die zich daar ontrent in 't midden vertoont, Z. O. aan nog drie diergelyke 1 myl van malkanderen zoo gestrekt leggen, dat het Z. Oostelykste af en aan de N. O. hoek van dit eiland zich vertoont, behalven dat men nog zoo een eilandeken (doch wel zoo groot) in de voornoemde rivier ziet.

Het eiland Calauro is 7 of 8 mylen N. W. en Z. O. lang, en 5 mylen N. ten O. en Z. ten W. breed.

Het heeft pas binnen zyn Z. W. hoek een kleine baai, die wel 2 of 3 mylen in 't rond is; en ten N. O. van de N. O. hoek des zelfs ziet men een eiland, 't Hoog Eiland genaamt, dat zich meest N. N. W. en Z. Z. O. op een rif, dat 'er rond om loopt, henen strekt.

Ten N. O. van dit Hoog Eiland heeft men wel 15 of 16 mylen in 't vierkant, meest N. ten W. en Z. ten O. een gansche rif van wel 20 eilanden en droogtens leggen, de Tygers-eilanden genaamt, van welke 'er drie in 't Z. meest N. W. en Z. O. gestrekt leggen, die daarom de drie Zuidelyke Tygers-eilanden genaamt worden. Rondom de zelve zyn zeer veel reven, en in 't N. O. is nog een klein eilandeken, het Slangen-eiland genaamt.

Veertien mylen Beoosten deze Tygers-eilanden, of wel van 't Slangen-eiland, legt een groot rif dat zich wel 6 of 7 mylen N. O. en Z. W. in de lengte, en meest 2 of 3 mylen in de breedte uittrekt.

Vyf mylen Beoosten 't zelve legt een eilandje Groenwoud genaamt, zynde 2 mylen O. en W. lang, en 1 myl ruim breed; en 2 of 3 mylen Bezuiden 't zelve legt in 't O. een rif van 2 of 3 mylen in 't rond meest N. W. en Z. O. gestrekt, en een eilandje in 't W. 1; myl 'er af, zynde 2 mylen in 't rond, het Hagedis-eiland genaamt, en pas Bezuiden dit laatste nog 2 kleine eilandekens N. W. en Z. O. 1 myl van een leggende, welk Z. Oostelykst Batalaja genaamt is.

Vlak Bezuiden de Tygers-eilanden 5 of 6 mylen legt een droogte, de Heilbot genaamt, die 3 of 4 mylen in 't rond, en vol katskoppen is.

Negen mylen Bewesten dit rif (wel zoo Zuidelyk) en 4 mylen Bezuiden Calauro's Z. hoek, leggen de eilanden Schiedam genaamt, zynde yder pas 2 mylen in 't rond.

Het N. Oostelykst legt maar 4 mylen van Calauro, doch de 2 Zuidelykste wel 6 of 7 mylen. Deze twee laatste leggen O. en W. $\frac{1}{2}$ myl van malkanderen, en van het Westelykste loopt een rif, dat zich W. aan wel 11 mylen en Z. en N. wel 3 of 4 mylen verre uittrekt, loopende in 't W. wat na 't N. W. om.

Zes of agt mylen ten Z. O. van het Oostelykste dezer twee eilanden doet zich een eilandje op, dat O. en W. 2 of 3 mylen lang, 2 myl breed, en 't geen Batoc Pandjang genaamt is, hebbende in 't Z. O. een klein rifje aan zich vast.

Twee mylen O. ten N. van 't zelve legt het eilandje Bata Cariman, dat ontrent 3 mylen in 't rond is, en 2 mylen Oostelyker nog 2 eilandekens Z. en N. zeer dicht by een leggen heeft; ten Z. W. van welke 5 mylen zich een eilandje, 't Postpaard genaamt, op een rif, dat 'er rond loopt, vertoont, zynde met rif met al ontrent 3 mylen in den omtrek.

Z. ten W. van 't Postpaard 5 mylen legt het eilandje Rossa Goeroc, dat pas 1 myl in 't rond is, en ten O. van 't welk nog een kleintje legt.

Zeven of agt mylen meer na 't Z. W. doet zich het eiland Loefa Radja, dat pas 2 mylen in 't rond is, op. Bewesten 't welke 5 mylen een onbekent eilandje van 1 myl in 't rond, 1 myl van 't groot eiland Ende legt, gelyk men 7 of 8 mylen Beoosten Loefa Radja nog 3 kleine eilandjes, meest O. en W. dicht by een gestrekt, pas 1 of 2 mylen van de wal van dat groot eiland gezien.

Eer wy verder van 't eiland Ende (anders ook 't land van Floris genaamt) spreken, moeten wy voor af zeggen dat 6 of 7 mylen Bewesten 't zelve zich de O. hoek van 't eiland Sumbawa, en dat zich die Z. en N. wel 7 of 8 mylen lang, en wel 5 mylen O. en W. breed vertoont.

In 't N. van dit deel van Sumbawa legt een dorpken, Sapi genaamt, ten N. van 't welke 1 myl een eilandje van 1 myl in 't rond legt, en 3 mylen O. ten Z. Sapi legt nog een eiland, dat wel zoo klein is, en 't geen nog 8 of 9 kleiner eilandekens ten Z. van zich meest O. en W. gestrekt leggen heeft aan de N. zyde van die straat, die na dit dorp de straat van Sapi genaamt, en die wel 7 of 8 mylen N. en Z. lang, en wel 4 mylen O. en W. breed

breed is. En gelyk men die eilandekens in 't N. dus heeft, alzoo vertoonen 'er zich nog 4 andere digt by Sumbawa's O. kant, een pas voorby een rivier die ontrent 2 mylen Bezuiden 't dorp Sapi zich opdoet, en drie 1 myl Bezuiden dat eilandeken $\frac{1}{2}$ myl van een Z. en N. 1 myl van de wal in de Z. mond van deze straat getrekt; hoedanig een men 'er nog zeer digt by Sumbawa's Z. O. hoek ziet.

Vier mylen Beoosten Sumbawa, wat Zuidelyker als 't midden van des zelfs O. hoek, doet zich een eiland op, dat Z. en N. wel 4 mylen lang, en O. en W. id 't Z. 3, doch in 't N. maar 2 mylen breed is, aan welkers Z. O. kant men een, gelyk men by de N. O. hoek nog drie, en verder Beoosten het zelve nog drie kleine eilandekens Z. en N. gestrekt leggen ziet; van welk Zuidelykst der drie laatste, $\frac{1}{2}$ myl Oostelyker, men weer vier eilandekens 3 of 4 mylen verre na 't N. met een kromme bogt, die wat na 't O. loopt, strekken ziet, tegen over de welke zich 2 mylen Oostelyker digt aan de wal van 't eiland Ende veel katskoppen pas Bezuiden een ander eilandeken vertoonen, tusschen welk eilandje en de O. wal een rif van 1 myl breed, 2 of 3 mylen N. aan, en van daar dan O. aan wel 2 of 3 mylen breed is, wel 10 of 2 mylen verre tot tegen de N. hoek van 't eiland Ende zoodanig loopt, dat het allenskens tot op 1 myl breedte verfmald, aan welkers einde in 't O. men drie kleine eilandekens meeft O. en W. (wel zoo Z. W.) $\frac{1}{2}$ myl van een gestrekt leggen ziet, waar van 't Oostelykst 't Vlak eiland, 't naaft 'er aan het Zuikerbrood, en 't Westelykst het Groot eiland (zynde ook 't grootste) genaamt is. En af en aan de N. W. hoek van 't eiland Ende, daar dit rif op zyn breedste is, ziet men nog zoo een eiland, van groote als dat, daar dit rif begint; tusschen 't welke en de vaste wal zich nog twee kleiner eilandekens, N. O. en Z. W. gestrekt, vertoonen.

Vyf mylen van de W. hoek van 't land van Flores legt nog een eiland, dat wy nevens nog 2 anderen, altoorens het zelve te beschryven, geerne eerst af zouden doen.

Het eerste is Nomba genaamt, zynde W. N. W. en O. Z. O. ontrent 6 of 7 mylen lang, en meeft 2 mylen breed.

Vyf mylen van des zelfs N. W. hoek, en 2 mylen van des zelfs Z. O. hoek, legt Poelo Tsjindana of het Sandelbofch-eiland. Dit is een zeer groot en woest eiland, dat zich al mede meeft W. N. W. en O. Z. O. 30 mylen ruim in de lengte, en Z. en N. 14 of 15 mylen in de breedte uitstrekt; doch aan de N. W. hoek is 't pas 4 of 5, en aan de Z. O. hoek maar

3 of 4 mylen breed. Ook loopt 'er een smal rif, dat pas 2 of 3 mylen Beoosten de N. W. hoek begint, en zoo 1 myl buiten de wal zich uittrekkende, dus langs de wal meeft (uitgenomen by den W. hoek) gelyk doorgaat tot aan de N. O. hoek, van waar het dan tot de Z. O. hoek wel verder vervolgt; maar het word daar wel 2, 3 en 4 mylen breeder tot op de helft (daar in 't midden ook een klein eilandje legt) van waar het allenskens na de Z. O. hoek toe tot op 1 myl verfmald; daar het anders langs de N. wal doorgaans maar 1 myl breed was.

Men wil dat op dit eiland geheele boschen met Sandelhout zyn.

In Z. Z. O. heeft dit eiland een diepe inbegt, vlak voor de welke 2 of 3 mylen van de wal het eilandje Sauvo legt. Dit is Z. en N. 4 mylen lang, en O. en W. 3 $\frac{1}{2}$ mylen breed; doch in 't O. is 't wel zoo lang, en in 't N. wel zoo breed, zynde aan de O. zyde wat ingebogen. Ook ziet men een klein eilandje aan de Z. O. kant zeer digt 'er aan leggen.

Nu keeren wy weer tot het land van Floris, of 't eiland Ende, en zeggen, dat het zelve van 't O. tot het W. (draajende in 't O. 6 of 7 mylen wat na 't N.) ontrent 42 of 43 mylen lang, en Z. en N. in 't midden wel 13, in 't W. 5 en ook 3, en in 't N. O. 5, hoewel het 4 of 6 mylen Bewesten de N. O. hoek maar 1; myl breed is.

Het Noordelykste deel van de N. O. hoek word Kaap Flores genaamt, en 10 mylen Bewesten de zelve, 2 mylen Bewesten dien nauwen hals, die 't land daar maakt, heeft men een plaats, Croewi genaamt. Tusschen dit Croewi en Kaap Floris heeft dit eiland aan de Z. O. kant twee baayen, waar van de naaste aan de N. O. hoek 'er pas 2 mylen Bewesten gelegen, 2 mylen diep, en 1 myl wyd is; inaar 1; myl Westelyker legt 'er een, die wel 5 of 6 mylen diep, en wel 3 of 4 mylen breed is, en zich meeft N. W. en Z. O. strekt, hebbende agter aan by na tegen de wal een klein eilandje van 1 myl in 't rond leggen.

Vlak Benoorden Croewi leggen digt by de wal ook eenige katskoppen, ten N. O. van welke de drie eilanden ten O. van Loefa Radja zich opdoen, en Bewesten die katskoppen of wel van Croewi (daar de wal wel 2 mylen na 't Z. inbuigt) loopt een rif byna van enkel katskoppen wel 2 mylen buiten de wal; die daar na W. aan na 't N. weer allenskens N. W. uitschiet, en dan 5 of 6 mylen tot aan de N. hoek W. aanloopt, welke N. hoek de Yzere hoek genaamt word.

By dezen Yzeren hoek is 't land op zyn breedste; doch aan de Z. kant buigt die wal van de Z. hoek na 't N. W. wel 5 mylen

mylen in, daar de wal by een klein eilandje, 't geen men daar digt tegen de zelve aan ziet, dan vlak W. aan met een smal rif (dat ontrent 1 myl breed is) tot aan des zelfs Z. W. hoek byna voortloopt, terwyl men hier en daar onderweeg een klein eilandeken ontmoet. In 't N. O. van dit eiland, 1 myl van de wal, doet zich nog een eiland van 1 myl in 't rond op.

Vlak ten O. van den Z. O. hoek van 't eiland Ende, in 't midden tusschen dat eiland van 1 myl, en tusschen 't eiland Solor (hoewel wel zoo Z., en wel zoo na aan Solor) legt het eiland Serbite.

Dit is een zeer hoog en bergagtig eiland, dat boschryk en lustig zich zelve vertoont, zynde ontrent 7 mylen O. en W. lang, en 3 of 4 mylen Z. en N. breed; doch in 't W. wel op zyn breedste.

Op de N. W. hoek legt Adenare, op de W. hoek Labetau, in 't Z. na de W. kant ziet men Toerang; 1 myl Oostelyker Lamafé, nog 1 myl Oostelyker Carma, of Carmang, en nog 1 myl Oostelyker byna aan de O. hoek heeft men Lamhale; daar men ook een schoone rivier heeft.

Met de
Eilanden,
daar
ontrent
leggende.

Tusschen dit eiland, en 't land van Floris is een straat van 1 of 2 mylen breed, en die wel 3 mylen lang is, en die dan nog wel 7 of 8 mylen tusschen 't land van Ende, en tusschen Solor Z. W. aan vervolgt; gelyk 'er ook zulken straat tusschen Solor en 't eiland Serbite is, die zich wel 5 mylen in de lengte O. en W., en 2 of 3 mylen in de breedte uitstrekt, zynde Solor's N. W. hoek en Serbite's Z. W. hoek 2 mylen en der zelve O. hoeken 3 of 4 mylen van een gelegen.

Nu zouden wy wel dienen van Solor te spreken; doch wy zullen daar mede wagen, tot dat wy nog 2 of 3 eilanden die wat Oostelyker leggen voor af zullen hebben afgehandelt.

Ten O. van Solor 2 of 3 mylen vertoont zich de W. hoek van 't eiland Lombatta, en 1 myl Beoosten 't eiland Serbite, vertoont zich de N. hoek van 't zelve, die ook met een W. hoek 'er na toe draaid, maakende dus van des zelfs W. na des zelfs N. hoek een diepe inbogt, die, met een half rond, wel 7 of 8 mylen verre loopt.

Aan de Z. W. hoek van dit eiland legt een zeer klein eilandje, het Doorlugtig eiland genaamt; en 5 mylen Benoorden de N. hoek legt het eilandje Batoetara, dat pas 1 myl in 't rond is.

Aan de Z. kant is dit Lombatta zeer bergagtig; en 4 myl Beoosten 't zelve ziet men het eiland Pontare, tusschen beide welk eiland een straat is wel 5 mylen lang, en maar 1 of 1½ myl breed. Aan de N. kant, naaft aan Pontare legt

een eilandje van 1 myl in 't rond, en een zeer klein tusschen 't zelve en tusschen Pontare. En aan de Z. kant van de straat leggen 'er voor de mond vier, de twee kleinste digt aan Pontare N. W. en Z. O. en de twee grootste O. en W. gestrekt, zynde 't Westelyk ontrent 2 en 't Oostelyk ontrent 1 myl in 't rond.

Het eiland Pontare is meest N. W. en Z. O. gestrekt, en aldus ontrent 5 mylen lang, en 3 mylen breed, doch in 't N. W. kan de breedte wel 5 mylen haalen; aan des zelfs Z. W. kant buigt de wal met een diepe baai na 't W. om, en aan de O. kant zyn ook twee kleine baayen.

Tegen over dit eiland 1 myl of 2 m 't O. legt het eiland Ombo; tusschen 't welke en Pontare weder eene straat is, die N. W. en Z. O. wel 6 of 7 mylen lang en 2 of 3 mylen wyd is. In 't midden van die straat legt een eilandje digt aan Ombo, gelyk men 'er nog twee naaft een, N. W. en Z. O. gestrekt, vlak voor de N. W. hoek van dat eiland op een rif, dat zich wel 3 mylen in 't rond uitstrekt, leggen heeft.

Dit eiland Ombo (ook wel Emmer genaamt) is O. en W. 14 mylen lang, en Z. en N. in 't W. 5, en in 't O. 6 mylen breed, zynde over al meest een gelyke vierkante wal, uitgenomen dat men aan de N. kant twee kleine baayen ziet, die yder 3 of 4 mylen in 't rond, hoewel de Oostelykste de grootste is. Ook is 'er aan de W. kant nog een klein inbogtje.

De N. O. hoek van Ombo legt 5 myl van 't eiland Etter, en de Z. O. hoek 4 mylen van Timor's N. O. hoek, en 8 of 9 mylen van 't eiland Kisser of Fetter, dat vlak Beoosten 't zelve legt.

Wat nu het eiland Solor aangaat, dit legt 3 of 4 mylen ten O. van de groote land Solor baai van 't land van Flores, die zich aan in 't bydes zelfs O. kant vertoont, en ontrent 1½ zonder. myl van het eiland Serbite.

Het legt meest N. O. en Z. W. 6 mylen in de lengte gestrekt, en 't is ontrent 4 mylen in 't Z. W. en 5 mylen in 't N. O. breed. Aan de Z. O. kant is een groote baai wel van 3 of 4 mylen lengte, alwaar ons Fort Henrikus legt.

Een myl buiten de Z. W. hoek ziet men vier kleine eilandekens voor de mond van een straat, die tusschen 't land van Ende, en tusschen Solor is, en die zoo wel 8 of 10 mylen verre N. aan tusschen die twee wallen, en tusschen die van Ende en Serbite, loopt.

Pas Benoorden de Z. W. hoek ziet men Lefauw, en wat Noordelyker vertoont zich Larentoeke, twee plaatzen die onder de Portugeezen staan.

Ten Z. de eilanden Solor, Lombatta, Pontare, en Ombo (te weten van Solor

en

en Pontare 15 of 16, van Lombatta 9, en van Ombo maar 4 mylen) doet zich het schoon eiland Timor zeer lustig op.

En Ti-
mor.

Dit Eiland legt meest O. N. O. en W. Z. W. gestrekt. Het vertoont zich in deze Kaart (en ook doorgaans in de andere) maar 56 mylen, maar het is wel 80 mylen lang, gelyk wy, in 't jaar 1686. 'er langs zeilende, bevonden hebben.

De breedte is zeer ongelyk, zynde in 't midden 17 of 18 (maar gaande allengskens na 't Z. W., doch voor al na 't Z. O. af, en dan na 't N. O. weer een weinig verbreedende) in 't N. O. by Sillevan en Matavay 5, en in 't Z. W. mede 4 of 5 mylen breed, doch in 't N. O., van Sillevan al N. O. aangaande, word de wal allengskens breeder, konnende 8 of 9 mylen van gemelde plaats wel 10 of 11 mylen haalen; doch van daar versmalt zy weer zoodanig, dat de N. O. hoek maar 1 of 2 mylen breed is.

Om dit Eiland nu verder te beschryven, zullen wy van de N. O. hoek af beginnen, en eerst de N. kant langs gaan.

Een myl of 2 Bewelten dezen hoek is een baaiken, daar men ankeren kan, alwaar zich een plaats, Hon genaamt, vertoont.

Een myl Westelyker, daar de wal wat na 't N. W. ontrent 9 mylen verre uitloopt, ontmoet men Marenti, en 2 mylen N. Westelyker Labet, tusschen beide welke plaatfen de wal wat inbuigt.

Pas voorby Labet schiet de zelve met een klein rond hoekje na 't N. W. (waar voor een klein ritje zich 1 myl na 't N. W. uitsprekt) uit, maakende een klein final, doch lang baaiken. Hier legt het koninkryk van Ade Mantoetoe, diens koning de Portugeezen verdreven hebben, en die ook in 't jaar 1680. in Amboina en Banda geweest, Christen geworden, en *Salomon Speelman* (na de Heer Commissaris *Speelman*) gedoopt is. Het voornoemde baaiken is maar 1 myl breed; maar wel 3 mylen lang. Van de W. hoek van dit baaiken (daar zich weer een smal ritje wel 3 mylen W. aan vertoont, en daar men eerst Bato, 1¹/₂ myl van Ade Mantoetoe, heeft) buigt de wal wat in, maakende een vlakke bogt van 3 of 4 mylen. Twee mylen van Bato na 't W. legt Mateto. Twee mylen N. Westelyker (daar de wal wat 't N. draait) legt Batemelo.

Daar na loopt de wal wat na 't W. en maakt by Turier (dat 2 mylen Westelyker legt) weer een klein vlak bogtje, dat wat na 't N. W., ontrent 2 mylen, uitloopt, alwaar vlak voor de N. W. hoek (daar dit N. Oostelyk stukje lands op zyn breedste is) het dorpken Toetobabe legt.

Hier van daan draait de wal 9 of 10

mylen na 't Z. Z. W. in, daar zich 2 of 3 mylen van de N. W. hoek (die pas 1 myl breed, en 2 mylen lang is) een baaiken, dat ontrent 3 mylen lang is, vertoont, van waar de wal al Z. Z. W. en dan weer wat Westelyker uitloopt. Ontrent 5 mylen van deze baai, of 8 mylen van die N. W. hoek, legt Balaboa weer aan een klein baaiken, alwaar zich het land tusschen deze plaat en de Z. O. wal wat Bezuiden Loemani zeer bergagtig vertoont.

Twee mylen ten Z. Z. W. van Balaboa ontmoet men een klein rivierken, en pas ten Z. Z. W. van 't zelve legt Batogoe-de, van waar nog 4 mylen Z. Z. W. aangaande (daar zich de diepste inbuiging der wal van den N. W. hoek af zoo van die als mede van de Westkant vertoont) ontmoet men Sillevan, pas Bewesten 't welke zich $\frac{1}{2}$ myl van de wal een zeer klein ritje vertoont.

Van Sillevan loopt de wal weder 14 of 15 mylen N. W. aan, en van deze plaats 5 mylen N. Westelyker ontmoet men eerst een riviertje, en dan Atipopon. Van die rivier loopt 3 mylen W. aan een smal ritje, voor 't welke twee eilandekens meest O. en W. $\frac{1}{2}$ myl van een, en een weinig verder van de wal leggen.

Vier mylen van Atipopon, N. W. aan, legt Batopoetch, en 2 mylen verder, by een kleine rivier, ziet men Affem leggen; van waar 4 of 5 mylen Meena (een magtig koninkryk) by een rivier legt, pas Bewesten welke zich een N. hoekje vertoont. Als men van daar na 't Z. O. ziet, doet zich eenig gebergte op.

Hier van daan loopt de wal wel 10 of 12 mylen meest W. ten Z.

Twee mylen van Meena legt Liffetau. Nog 4 mylen verder is een klein vlak bogtje, waar na de wal weer wat N. W. buigt, en dan vlak W. 3 mylen tot aan een riviertje loopt, van waar de wal W. ten Z. tot by twee kleine eilandekens, pas 1 myl buiten de wal gelegen, en elk op een byzonder klein ritje leggende, loopt, van welke reven 't Oostelyk wel 1 myl O. en W. lang, en 't ander rond, gelyk ook het Westelyk eilandeken Poelo Bato genaamt, en dat van Liffetau ontrent 10 of 11 mylen W. ten Z. aan gelegen is.

Tusschen Liffetau en Poelo Bato is dit Eiland wel op zyn breedste, en van daar loopt de wal 14 of 15 mylen verre allengskens na 't W. Z. W. en na 't Z. W. zonder dat men van Poelo Bato ontrent 9 mylen W. Z. W. aan iets ontmoet, dan eerst eenig gebergte ontrent het strand, en ook landwaard in 4 of 5 mylen van Poelo Bato, welk gebergte langs strand zich wel 7 of 8 mylen verre

vertoont, en 1 of 2 mylen verder, of ontrent 10 mylen van Poelo Bato vertoont zich Latoe Boeton, van waar nog 4 of 5 mylen dit land met een smallen hoek, die pas 1 myl breed, en wel 3 mylen lang is, na 't Z. W. uitloopt, en een zeer groote baai maakt, die wel 10 of 12 mylen in 't rond is, zynde meest N. O. en Z. W. gestrekt; zy is ontrent 6 mylen N. en Z. breed, en 6 mylen O. en W. diep, hoewel zy na 't Z. W. nog al verder uitloopt, zynde voor aan in den mond wel 5 mylen wyd. Pas Beoosten dezen Z. W. hoek 1 myl, vertoont zich een klein rond ritje van 1 myl digt by de wal, die eerst 3 mylen N. O. opschiet, daar zy een klein bogtje maakt, en dan nog 3 mylen O. aanloopt, daar men Savian heeft, van waar 3 of 4 mylen na 't Z. ombuigende, zich Amabien opdoet.

Van daar draait de wal 6 of 7 mylen na 't W. ten Z., zonder dat men iets, dan in 't midden aan de wal vast een ritje, 2 of 3 mylen in den omtrek, ontmoet, waar na men by Coepang (dat ontrent 7 mylen van Amabien, en 5 mylen van den Z. W. legt) komt.

Dit is de hoofdplaats, daar wy een vesting hebben, en daar het Opperhoofd, zynde gemeenlyk een Onderkoopman, hoewel 'er ook wel eens een Capitein lag, doorgaans zyn verblyf met eenige bezetting heeft.

Her legt aan een rivier, daar een zeer goede ankerplaats, en 2 mylen Benoorden welke een klein eilandje met een ritje in 't N., 'er aan vast zynde, gelegen is.

Van Coepang loopt de wal nog 1 myl W. aan, en dan buigt zy ontrent 2 mylen Z. aan in, en loopt dan weer W. ten Z. 3 mylen uit, maakende daar als een vlakke bogt, van waar de wal weer $\frac{1}{2}$ myl Z. aan, en dan, na 't maaken van een klein bogtje, nog 2 mylen Z. W. aan tot aan het einde van de Z. W. hoek loopt.

Twee mylen Bewesten deze dikke hoek des lands van Coepang, tot de Z. W. hoek van Timor, legt een eiland, Roti genaamt, dat meest N. O. en Z. W. 4 of 5 mylen lang, en 3 of 4 mylen breedt O. en W. gestrekt legt, aan welkers N. kant zich een fraai vlak baaiken met een fraai dik hoekje in 't N. W., N. aan uittekende, en in 't N. O. opdoet, pas Bezuiden welke laatste men nog een klein baaiken, en 1 myl Z. Westelyker men nog een groote, met een klein eilandje daar voor, 1 myl van de wal, en nog 1 myl Z. Westelyker weer zoo een klein baaiken, en dan het Z. hoekje verneemt, van 't welke W. aan een smal ritje wel 2 of 3 mylen verre W. aan loopt, daar zich weer een klein baaiken opdoet; waar na men by de Z. W. hoek van Roti komt,

pas Beoosten welken, 1 myl buiten de wal, vier kleine eilandkens leggen, zynde de N. W. wal glad en gelyk, zonder dat zich daar iets opdoet.

Drie of vier mylen vlak Bezuiden Roti, en 3 mylen ten Z. W. van Timors Z. W. hoek legt het eiland Semau, dat meest Z. en N. 5 en 6 mylen lang, en O. en W. 4 of 5 mylen breed, aan de W. kant wat rond na 't N. O. gebogen, en aan de O. kant van 2 baijen voorzien, van welke de Zuidelykste de grootste en 2 of 3 mylen in zyn omtrek is, aan welkers spitse Z. O. hoek zich pas buiten de wal een klein eilandje opdoet, gelyk men 'er vlak voor die baai, 3 of 4 mylen van de wal nog een zoo op een klein rond ritje leggen ziet.

Van Timors Z. W. hoek nu, des zelfs Z. zyde langs, en 3 of 4 mylen O. ten Z. aan gaande, ontmoet men zeer digt by de wal een klein eilandje, van waar de wal nog 4 of 5 mylen O. aan met een kleine bogt loopt, en dan na 't O. N. O. eerst 3 mylen (daar men Amarassi leggen ziet) en dan nog 2 mylen verder zoo al aandraait, van waar zy dan 2 of 3 mylen verre O. aan met een kleine bogt of twee, en dan weer met een kleine uitpuiing na 't Z. van ontrent 3 of 4 mylen verre tot aan een klein baaiken loopt, welker Westelyke vlakke hoek de witte hoek genaamt word.

Van dezen vlakken hoek loopt de wal meest gelyk wel 10 mylen O. N. O. aan, zonder dat men daar iets, dan alleen 2 mylen Beoosten den zelve Batapoeteh en 5 of 6 myl landwaard in na 't N. toe een swaar gebergte ontmoet.

Thien mylen van dien witten hoek, en 8 ten O. N. O. van Batapoeteh ziet men by een klein bogtje, daar de wal 1 mylje na 't N. in buigt, Amenoeban, van waar de wal ontrent 26 mylen verre tot To-loeke toe meest O. N. O. weer aanloopt.

Vier mylen van Amenoeban ontmoet men een rivierte, en 1 myl N. Oostelyker Batoemian, 4 of 5 mylen verder O. N. O. op Liemasse; en nog 3 of 4 mylen verder Fiale, daar de wal met een zeer smal hoekje $\frac{1}{2}$ myl na 't Z. O. uitschiet.

Van Fiale strekt zy weer doorgaans O. N. O. aan, buigende hier en daar zeer flauw wat in.

Vier mylen van Fiale (Benoorden 't welke zich dat gebergt, 't geen tusschen Affem legt, O. en W. gestrekt vertoont) legt Voetere, 3 mylen verder O. N. O. aan Soway, 2 mylen verder Caminasse, nog 4 mylen verder Bocro (daar 't land tegen over Sillevan pas 5 of 6 mylen breed is) en nog 4 of 5 mylen meer O. N. O. op Matavay; pas ten N. O. van 't welke een rivierte is, waar na men 2 of 3 mylen verder eerst by Tieres; en 3 mylen O.

1612. O. N. Oostelyker by Scrin, en nog 2 mylen verder by Toloeke komit, van waar de wal net 5 mylen verre vlak na 't N. ten O., en dan nog 5 mylen vlak na 't N. draait.

Tusschen Toloeke en Lamoenay (dat 5 mylen N. ten O. van 't zelve legt) ontmoet men niets, dan dat zich tusschen beiden een gebergte vertoont, dat van deze wal af N. W. en Z. O. gestrekt legt; en dat zich tot digt by Balaboa aan de N. W. zyde vertoont.

Van Loemani tot aan de N. O. hoek van dit eiland ontmoet men niets meer, dan alleen 2 mylen Bezuiden den zelve ontrent; myl buiten de wal na 't O. toe, een klein eilandje van 1 myl in 't rond; waar mede wy dan dit geheel eiland rond gewandelt, en het voornaamste daar van (voor zoo verre die beschryving betreft) gezegt hebben.

Op dit Solor en Timor nu zyn de Portugeezen al van ouds zeer lang voor ons geweest, gelyk zy nu nog die eilanden; of altoos het grootste deel van dien bezitten, op 't eerste voornamentlyk op Lefauw, en Larentoeke; doch op Timor byna dat geheel eiland over zich onthoudende, alzoo wy maar een zeer kleine strek lands in 't Z. W. ontrent Coepang daar van onder ons hebben.

In jaar 1612. den 9^{den} November besloot de Opperlandvoogt van Indiën, om de Heer *Apollonius Schot* met het schip *Terveer* eerst na Bocton te zenden, om met dien koning een vast verbond te maaken, gelyk hy den 17^{den} en 18^{den} December gedaan, en *Gregorius Corneliszoon* daar als Koopman en Hoofd gelegd heeft.

Den 9^{den} Januari 1613. vertrok hy met het voornoemde schip, en 't jagt de halve Maan, en nog een Ternataansche Coracora, van daar na Solor, daar hy zich vlak voor 't Portugees kasteel op den 17^{den} dito vertoonde, en 't zelve beschoot, daar door een battery, die zy 'er hadden, bedervende, gelyk hy op dien zelve dag nog een deel van het vlek in brand stak.

Den 19^{den} ging hy met 70 mannen aan de O. zyde te land, om die vesting van agteren te beschouwen, en den vyand daar, zoo veel het mogelyk was, te benaauwen, en de huizen in brand te steeken, waar mede hy den 21^{den} vervolgde, nemende nog een galjoot.

Ondertusschen gaven de Portugeezen na Timor van deze komst der Nederlanders kennis, verzoekende, dat men hen ten eersten ontzetten wilde, dat de onzen, zoo veel mogelyk was, zогten te beletten; landende nu en dan op 't land van Solor, en den vyand daar alle bedenke-lyke afbreuk doende.

Hy had ook *Willem Jacobszoon* met het

Jagt, een Galjoot, en een Coracora na 1613. Timor, om op de brandwagt te leggen, gezonden, die den 1sten April van daar na Solor keerde met een verovert scheepken der Portugeezen, waar in hy 250 bhaaren Sandelhout (doende yder hier 200 katti) en 13 Portugeezen vout, en onder de zelve een Capitein, nevens eenige Mistigen en Swarten, hebbende ontrent Timor nog een galjoot verbrand, uit het welk de Portugeezen zeer verstrooit na dat eiland gevlugt waren, op 't welk zy van die op hen verbitterde ingezetenen zeer vervolgt wierden.

De onzen, toen op Timor gekomen zynde, hadden daar met verscheidene koningen, die hen zeer vriendelyk bejegenden, gesproken, de welke toen door den koning van Coepang, tot de onzen afgezonden, toegestaan hebben, dat zy daar, gelyk kort daar na geschied is, een vesting zouden bouwen, belovende ook Christen te zullen worden, gelyk zy bevoorens aan de Portugeezen toegezegd hadden, 't welk de onzen uit een veroverde brief, van den Pater Vicaris aan den koning van Portugal gebleken was.

Te dier tyd hebben de onzen, met hunne zaaken op Solor ondertusschen voortvaarende, uit vreeze van door de in 't jaar 1613. Portugeezen van Timor in hun voornemen belet te worden, en de schepen Patani en Zeeland by zich gekregen hebbende, 't Kasteel nogmaals, met bedreiging van anders niets te spaaren, opge-eischt, waar op de Portugeezen het zelve den 20sten April zonder slag of stoot aan de Heer *Schot* overgegeven hebben.

Hy vout veel koopmanschappen, en eenige voorraad van oorlog, in het zelve, van welk eerste zy de helft, en alles van het laatste aan de onzen overgaven, waar onder 4 vaten kruit, 1 yzer stuk, 1 metaale wydmonder, en 8 groote metaale Falconetten met eenige ballen. De voornaamste man, hier by de onze verlooren, was *Abraham Glaaszoon*, schipper op 't schip Zeeland.

De Heer *Schot* had dit accoord zeer sterk doorgezegt, en maar aangenomen, om dat hy hoorde, dat het ontzet van Timor naby was, het welk hy niet zou hebben kunnen beletten, daar te landen, en in 't Fort by hen te komen.

Uit deze vesting trokken wel 1000 zielen, waar onder 250 Swarten en Mistigen, ontrent 30 Portugeezen, en 7 Dominicaner Monniken; die meest na Malakka, 2 of 3 uitgezondert, die nevens alle de Swarten by de onzen bleven, vertrokken zyn.

Eer de onzen deze vesting veroverden, hebben zy 'er 800 kanonschooten op gedaan. Het legt op een hoogte, is zeer

Eenige zaaken, beide de-ze Eilanden raakende.

Solor's Vesting door ons verovert.

1613. sterk, en wel gelegen, hegt en wel van metzelfteenen opgebouwt. Men ziet aan weerzyden twee diepe valeyen, van welke de Oostelykste zeer diep en steil is, waar in zich de Portugeezen en Inlanders agter een gemetzelde muur nog lang verdedigt hebben.

Verdere
zaaken,
door de
Heer
Schot
hier ver-
rigt.

Hier ontrent hadden de Portugeezen verscheide dorpen, die onder hen stonden, en reets Christen waren; te weten Tsjerebate, dat 40 huisgezinnen, Pamancaye, dat 'er ontrent 80, en Loewolaing, 'tgeen 'er 30 had, hoedanig op een eiland daar ontrent, Carmang, daar byna 1000, Loewococol, daar 'er 300, Loewonamang 300, Loewoongin 100, Mimba, ontrent 300, op 'teiland in de Sika 200, en in Larentoeke ontrent 100 huisgezinnen onder hunne gehoorzaamheid waren, die alle zeer wel van pyl en boog, van schilden, swaarden en roers voorzien, en in staat waren, om zich nog vry lang tegen de onzen te konnen verweeren.

Ook waren tot de onzen op Solor nog deze Moorfsche dorpen, te weten, Lamakere, Lamale, Toelon, Adenare, en Pratuloli (onder welke ook veel Heidenfche boeren stonden) en meer andere plaatzen van Serbite, onder Solor staande, overgekomen.

Daar by hadden zich die van Aude en Sallelauvo, die zeiden eigentlyk onderdaanen van den koning van Ternate te zyn, mede voor ons verklaart.

Terwyl de onzen nu hier waren, hoorden zy van den koning van Amenoeban op Timor, dat daar zeer veel Sandelhout viel, dat in China een zeer grooten handel gaf.

Dit alles nu hier afgehaspelt hebbende, vertrok de Heer Schot den 26^{den} Mey met 't schip Patani, en 't jagt de halve Maan, benevens het Galjoot, na Timor, om met de koningen, die aan de binnenkant van dit eiland zich onthouden, een verbond te maaken, nemende eenige waaren, die daar getrokken wierden, en den koopman Jan Gybertszoon de Vrye met zich, om daar den handel voor ons waar te nemen.

Hy quam voor dat eiland den 4^{den} Juni, en verogt met den koning van Meena, een der magtigsten op Timor, te spreken, die aansonts by hem quam, en zeer minnelyk aan ons toestont daar te handelen, en een Vesting op hun land te bouwen, belovende dat met zyn volk te helpen maaken, en 't jagt de halve Maan met Sandelhout, de voornaamste waare dezès lands, af te laden.

Het valt ontrent Meena, en Coepang, zoo overvloedig, dat de Portugeezen jaarlyks van 't zelve over de 1000 bhaaren, behalven 't geen de Chineezen, en andere

volkeren nog wegsleepten, van hier na 1627. China en Choromandel vervoerden.

Ook kon deze handel van 't Sandelhout ons by de Chineezen byzonder wel dienen, om hen wat gemakkeliker, in 't toestaan van den handel op China, te maaken.

Buiten den koning van Meena quam de koning van Assen de onzen als een der voornaamste op dit eiland voor, die mede beloofde, al 't Sandelhout, op zyn land vallende, aan de onzen te zullen leveren.

Na dat de Heer Schot nu met deze vorsten, als ook met eenige Moorfsche koningen op Solor (hoewel hier weinig voordeel te doen was) een vast verbond gemaakt had, liet hy Jan Gybertszoon de Vrye met Kryn Jacobszoon van Raamburg, om den handel daar zamen waar te nemen, van welke de eerste meest de zaaken op Timor, en de ander die op Solor gade staan zoude.

Ook liet hy op Timor Capitein van de Velde als hoofd van 't krygsvolk, tot der tyd de Opperlandvoogt een ander hier zenden zoude.

Hy bevont ook, dat hier allerlei Choromandelsche waaren, en Chineesche krameryen, van kraalen, enz. zeer getrokken waren, hoewel 'er niets beter en meer gewild was dan fyn goud, waar mede men hier allerbest te regt komen kan.

In 't jaar 1616. vonden de onzen in Juli goed de Vesting, die wy op Solor en Timor hadden, te verlaaten, en hadden 'er de schepen den Arend en de Starre na toe gezonden, om een nieuw verbond met de koningen daar te maaken.

In 't jaar 1619. zont de Heer Coen van voor Jakatra 't schip de Jager uit zyn vloot na Solor, om na voorraad van ryft te zien, zoo dat wy 'er toen nog op handelden.

Na dezen hebben wy ons van tyd tot tyd hier wel vaster gemaakt, en onze verdere Opperhoofden op Timor gehad; doch vinde de naamen der zelve, voor al van de eerste tyden, zoo net niet, als 't wel behoorde, aangeteekent.

De eerste, die my voorkomt, is geweest Gonfalvo d'Ornay, de vader van eenen Antoni d'Ornay.

Deze, naderhand Johan d'Ornay genaamt (hoewel hy bevoorens een anderen naam voerde) was onze Bevelhebber in 't jaar 1627. op 't eiland Solor, van welken zekere Jan Brouwer (zoo my uit eenige Batavische Kerkpapieren gebleken is) berigt aan de onzen gaf, dat 2 of 3 Hollanders besloten hadden hem in verzekering te nemen, alzoo zy verstaan hadden, dat hy van voornemen was, om die Vesting aan de Portugeezen over te leveren; door welk berigt deze Brouwer ook in groot levensgevaar geraakt was.

Wonderlyk voorval van Gonfalvo d'Ornay in 't jaar 1627.

1646.

d'Ornay, daar op niet lang sammelende, was ten eersten na de Portugeezen overgelopen, en van de zelve, voornamelyk om dat hy Roomfch Catholyk wiert, zoo gunstig ontfangen, dat zy kort daar na zyn zoon, *Antonio d'Ornay*, Bevelhebber van Larentoeke, en over alles, dat de Portugeezen op Timor bezaten, maakten.

In 't jaar 1646. besloten haar Edelheden den 3^{den} Januari 't fort *Henricus*, en die inwoonders, onder hunne bescherming te nemen, dat zy bevoorens, en ook toen eenigen tyd schynen nagelaaten te hebben; alzoo zy in 't jaar 1650. den 26sten April schreven, dat zy den handel op Solor, bevoorens gestaakt, om goede redenen nu hervat, en 't fort *Henricus* weer in bezit genomen hadden, om 't voornemen der Portugeezen te sluiten.

Na die tyd komt my in 't jaar 1648. de Heer Majoor *Willem van der Beek* als Hooft op Timor voor, die met een koningin van Solor trouwde, dat de Heeren der Hooge Regeering niet zeer wel beviel, die het nog al eenigen tyd daar na geweest is, en in 't jaar 1655. door den Majoor *Jacob Verheyden*, als Hooft van Timor en Solor, vervangen wiert, doch die het niet lang gebleven is, aangezien hy in dat zelve jaar in de belegering van Amakone, op het eiland Chimaar, tot afbreuk der Portugeezen by hem ondernomen, zeer schendig van de zynen verlaaten, en van dezen *Antonio d'Ornay* met een slagfwaard ter nedergekapt is.

In 't jaar 1656. ging de Heer *Arnold de Vlaming van Outhoorn*, na dat hy de zaaken in Amboina en in de Moluccos volkomen herstelt had, met een magt van over de 800 blanke koppen hier na toe. Hy was van den Capitein *Radja*, benevens in de 60 koppen, die onder hem stonden, en van Capitein *Jonker*, toen nog maar Vaandrig, verzelt, en quam den 1sten Januari voor het kasteel *Henricus* ten anker, vindende daar alles in een redelyke toefant.

Het eerste ongeval, dat dezen Heer hier ontmoete, was, dat het prauken, waar in de Onderzeevoogt *Rooz* was, zoo als hy van boord na Timor vertrok, digt by onze vesting *Concordia*, omsloeg, alwaar hy met nog 4 anderen den 25sten Februari verdronk, waar by de E. Maatschappy een wakker dienaar verloor.

De Heer *de Vlaming* vyf dagen op Solor, om daar alles te bezorgen, geweest zynde, stak na Timor over, en voeteerde den 17^{den} der volgende maand na het vlek *Amarassi*, daar des vyands hoofdplaats was, hebbende zyn volk voor een week van het noodige voorzien.

Hy quam, tot op 4 mylen naby 't voornoemde vlek, daar hem een swaare

slagregen zeer schielyk overviel, waar door hy genoodzaakt was na de voorige halteplaats te rug te keeren, alzoo deze regen zoo ligt niet scheen op te zullen houden, en hy geen de minste gelegenheid vond, om op dit kaal en bultig gebergte te kunnen schuilen. De Swarten, die hy by zich had, hem ziende te rug keeren, en zich inbeeldende, dat hy door den vyand op de vlugt gedreven wiert, wierpen alles, wat zy by zich hadden, uit een verkeerde vreeze tegen de grond, en namen (gelyk zy in zulken geval gewoon zyn) als bloode guilen de vlugt.

Dit was oorzaak, dat deze togt toen niet voortging, en tot een nader tyd uitgesteld wiert, alzoo hy ontrent alles hier vrent, en onkundig was.

Na ryp overleg hervatte hy den 27sten dito die togt, en ging het gebergte na *Amassi* te voet op, komende, na 3 dagen voeteereus ontrent de legerplaats der Portugeezen, die onder den voornoemden *Antonio d'Ornay* hun best deden, om de onzen den verderen togt door allerlei beletzelen af te snyden.

De Heer *de Vlaming*, dit ziende, zond 'er den Capitein - Lieutenant *Keler* met 6 vaandels op uit, om des vyands doen en laten wel af te kyken, en hen allen afbreuk te doen, 't geen hy met al zyn vermogen naquam, hoewel met weinig voordeel, alzoo de vyand wel op zyn hoede was; maar een weinig daar na liep hier alles tegen, alzoo 4 vaandels, op een averegts gerugt agt geflagen hebbende, zich na een verkeerde plaats begaven, om 't gemeen gebrek, dat zy zich daar ingebeld hadden, te helpen herstellen.

Hier door overdrongen zy malkanderen zoodanig, dat den Superintendent last tot den aftogt geven moest, zoo hy ze niet alle wilde zien in de kaars vliegen, en elendig sneuvelen.

Hy kreeg daar 8 dooden en 48 gequetsten, onder welke de Vaandrigs *Kiebold* en *Hans Jurriaan Weber* waren; hoewel de vyand 'er ook al eenige verloor had.

By ongeluk wiert hier ook in 't midden van de nacht de Lieutenant *David de Coning* door een van ons volk dood gefchoten, waar aan wy een wakker foldaat quyt raakten.

Men had den Heer *de Vlaming*, gelyk hy nu aan 't ganfch beflag zag, de zaaken hier geheel verkeert opgegeven, zoo dat hy geen maanden, maar jaaren, van nooden gehad zou hebben, om alle de posten in te nemen, en, als hy die al veroverd had, dan was het fop nog de kool niet waardig, aangezien alle de voordeelen van Timor en Solor die onkosten niet zouden hebben kunnen goedmaken.

Het verschilde hier ook niet veel, of de Capitein-Lieutenant *Keler* zou 't leven

Verheyden in 't jaar 1655. hier elendig aan zyn einde geraakt.

De Heer de Vlaming van Outhoorn 's flegte ontmoeting hier in 't jaar 1656.

1665.

door een van ons eigen volk verlooren hebben, zoo men dat in tyds niet belet had.

Eindelyk berstten de vyanden, ziende dat ons volk hun geweer niet al te wel gebruiken kon, zeer onverwagt op de onzen los, en ontnamen zeer veel hunne wapenen, ja zy rukten den Vaandrig *Gerard Gerardszoon* met geweld, met vaandel met al, uit zynen troep, en ontnamen een trommelslager op de zelve wyze zynen trommel, dat in 't eerst een groote verslagenheid onder ons volk gaf, hoewel zy zich naderhand wat herstellten. Zy kregen toen egter 37 dooden, en 54 gequetten, 't geen den Veldheer befluiten dede van alle verdere ondernemingen op Timor af te zien, en geen volk hier meer, om de voornoemde redenen, te wagen.

Men had ook zeer veel van den overvloed van leeftogt hier geschreeuwt, en ondertusschen niets ter wereld gevonden.

Niet minder had men hoog van de magt van den *Sonnebayer* (een vorst landwaard in, die men voorgaf dat wel 10000 gewapende mannen te veld brengen kon) opgegeven, en den Heer *de Vlaming* ook van zyne hulpe verzekert; doch hy heeft nog dezen vorst, nog een eenigen man van hem, vernomen.

Derhalven is hy, na dat hy hier in 't geheel 170 blanke koppen verlooren, en zeer dapperen tegenstant van dezen *Antonio d'Ornay* geleden had, onverrichter zaaken van Timor na Solor weder overgestoken, en met zyn volk den 8ten Juli voor 't fort *Henricus* ten anker gekomen; het welk hy zoo slegt vont, dat het zeer noodig ten eerste diende herstelt te worden, hoewel hy beter oordeelde dat men 't zelve slegten, en een ander vesting op 't eiland *Roti* maaken zoude; alzoo men van dat eiland mede zeer wel een waakent oog op het doen en laten der *Portugeezen* houden kon. Zelf wilde hy de vesting *Concordia* op *Coepang* geheel ingetrokken hebben, dat egter geen voortgang gehad heeft, alzoo, na zyn komit op *Batavia*, alles 'er na geschikt is, om de vesting *Concordia* merkelyk te verbeteren, met voornemen om dat voor ons Hoofdcomptoir alhier, gelyk het zedert geweest is, te houden.

Hy zocht wel met den *Portugees* daar in onderhandeling wegens het *Sandelhout*, op *Solor* vallende, te treden, en hem te bewegen, om dat jaarlyks tegen kleederen en geld aan de *E. Maatschappy* te leveren; doch al zyne aangewende moeite was vergeefs.

Hy liet derhalven op *Solor* 11 Inlandze vaartuigen met 436 man, met last aan 't Opperhoofd die, zoo ras het *Moesson* dat toeliet, na *Amboina* te zenden.

Daar na vertrok hy over *Bima* na *Batavia*, en dede aan haar Edelheden verslag van 't gene hy op *Timor* en *Solor* verrigt, en hoe verkeert hy alles daar, in opzigt van 't berigt dat hem 'er afgegeven was, bevonden had.

Hoe de koningin van *Solor* in 't jaar 1660. by de Heeren van *Dam* en *Truytmans* aan boord quam, konnen wy by *Wouter Schouten* pag. 80. zien.

Wie 'er in die tyd Opperhoofd was, Verdere Opperhoofden, die hier gelegen hebben. wete ik niet; maar in 't jaar 1665. is 'er de Heer *Antoni Hurdt* als *Koopman* en Hoofd na toegezonden, die 'er tot 't begin van 't jaar 1667. ontrent welke tyd 'er ook den *Capitein-Licutenant Jacob Pieterszoon de Carper* als Hoofd gelegen heeft.

Wie 'er in de tusschentyd tot 't jaar 1677. lag, is my ook onbekent; doch in of ontrent dat jaar is 'er de Heer *Johan van Heden*, behuwt vader van de Heer *Abraham van Riebeeck*, en stiefvader van zyn Ed: *Bemide*, *Mevrouw Maria Elisabeth van Bodegem*, geplaatst.

Hoe lang 'er deze Heer lag, blykt my nergens; maar in 't jaar 1680. en eenige volgende jaaren, is de Heer *Jacob Wykerloof* hier Hoofd geweest.

Lange jaaren daar na heeft 'er eenen van der *End* of *van der Ende* als Hoofd gelegen, die in 't jaar 1703. of 1704. door de Heer *Capitein N. Focanus* vervangen, en die 'er tot 't jaar 1705. gebleven is.

In zyn plaats quam toen de *Onderkoopman Joannes van Alfen*, die daar Hoofd tot 't jaar 1706. bleef.

In zyn tyd is de Heer *Gerard Huychbosch*, *Opperkoopman*, hier als *Commissaris* geweest, die 'er in *Maart* 1705. na toe ging, en in *Augustus* van daan quam.

In 't jaar 1706. is 'er *Capitein Dillof Blad* gelegd, die 'er tot 't jaar 1712. als *Opperhoofd* geweest heeft.

Hy wiert toen door den *Onderkoopman Reynier Leers* vervangen, die 'er tot 't jaar 1714. lag.

In zyn plaats is in dat zelve jaar de *Koopman Isaac Marmer* in *Januari* of *Februari* aangestelt, en daar tot 't 1715. gebleven.

In zyn plaats quam hier dit zelve jaar de *Koopman Willem van Putten*, die in 't jaar 1716. eenen *Constantyn Lipsenier* tot zyn tweeden kreeg; hoewel die hem niet verving; alzoo in 't jaar 1717. *Barent van der Swaan* in zyn plaats gevordert is, die zich in 't jaar 1718. of 1719. met een pistool dood schoot, zonder dat ik wete, wat hem daar toe bewogen heeft.

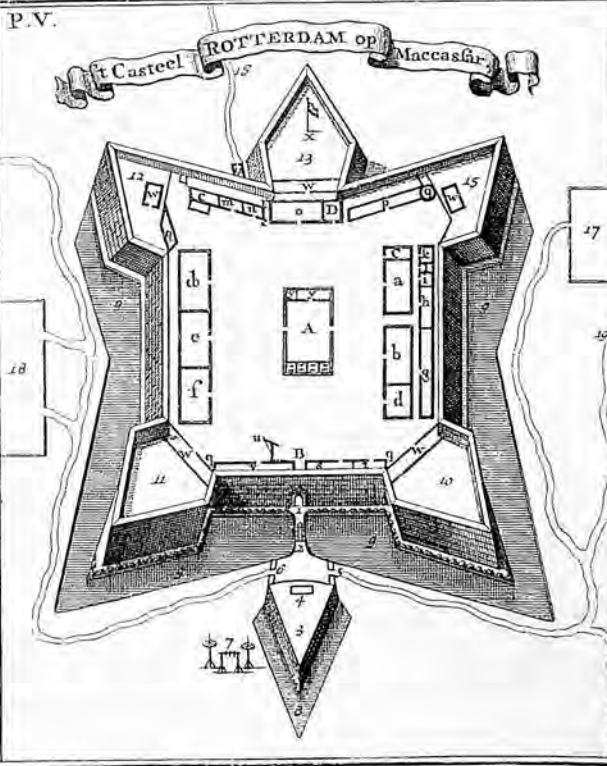
Wie hem verving is my onbekent; maar zedert 't jaar 1721. heeft hier de *Onderkoopman Henik Engelbert* gelegen, die 'er het volgende jaar nog lag.

Dit

Macassarsche Man en Vrouw.

- Aanwysing van 't Binnaewerk.
- A. De Kerk.
 - B. Hoofd-waert.
 - C. Secretary.
 - D. Negocio Cooytouw.
 - a. De Heer Gouverneur's Wooning.
 - b. De Opper Coopmans Wooning.
 - c. Capitans Wooning.
 - d. Proclama's Wooning.
 - e. S. P. khouwen.
 - g. Timmer-loots.
 - h. Wapen-kamer.
 - i. Meesters huys.
 - k. Secretaris Wooning.
 - l. De Conbuis.
 - m. Meesters Wooning.
 - n. Rigt vande Coert.
 - o. D'vande e. Heer Gouverneur.
 - p. Nieuwe Assistenten Wooningen.
 - q. Cruyt Torens.
 - r. Water Poort huizen.
 - s. A. Wokkers en Guanen Soenboekhoulers Wooningen.
 - v. Hee Stadhuis.
 - w. De Wig.
 - x. Magten op de Punten.
 - y. Magge stek.
 - z. Chirurgerys huys.
 - z. Oude Assistenten Woon.

- Aanwysing van 't Buyten werk.
- 1. Land Poort.
 - 2. De Brug.
 - 3. 't Ravelya.
 - 4. De Waeg.
 - 5. Weg nae de Negerij.
 - 6. D' D' Kerkhoff.
 - 7. 't Geregt.
 - 8. De Gragt van 't Ravelya.
 - 9. D' D' Casteel.
 - 10. De Punt Mankersjah.
 - 11. De Punt Ambona.
 - 12. De Punt Batjan.
 - 13. De Punt Bony.
 - 14. Water Poort.
 - 15. De Punt Bruzen.
 - 16. De Weg nae 't Hoofd.
 - 17. De Pasaar oft Markt.
 - 18. 't Hollands Kerkhoff.
 - 19. Weg nae de Chineg's Straat.

1679. Dit is het alles, dat wy, in opzigt van 't Wereldlyke, van Solor en Timor weten te zeggen; alzoo dit land in zyn binnenste ons nog zeer weinig bekent is, dan dat wy uiterlyk hebben kunnen zien, dat het zeer bosch- en bergagtig, en meest over al langs des zelfs stranden bewoont, en zeer volkryk is.

Van de Zaaken des GODSDIENST alhier.

Van den Godsdienst alhier. Wat nu de zaaken van den Godsdienst hier betreft, uit ons vorig verhaal is reeds gebleken, dat men op Solor verscheiden Mohammedaanen, voor al in de dorpen Lamakene, Lamoele, Toelon, Adenare en Pratololi, en mogelyk elders, en ook op Timor zeer waarschynelyk had, behalven dat 'er veel Heidenen, en hier en daar ook door de Portugeezen reets eenige Christenen gemaakt waren; die, zedert de komst der Nederlanders, nog al merkelyk toegenomen zyn, zoo dat men het van dat gewigt geagt heeft, om hier niet alleen een Krankbezoeker, en een Inlandze Schoolmeester te leggen; maar ook om de 3 of 4 jaaren, of langer, na dat de Doopelingen zulks eer of laater vereischten, een Predikant herwaarts te zenden, om 'er de H. Sacramenten te bedienen.

In 't jaar 1670. vertrok D. *Cornelius Keyferskind* na Timor, om 'er vast te leggen, die 'er in 't laaft van dat jaar quam te sterven.

In 't jaar 1673. ging derwaarts D. *Dionysius*, en 't volgende jaar D. *Jacobus Rhyndyk*, om die Kerk te bezoeken. Na dezen tyd is D. *Alexander Carpius* 'er in 't jaar 1687. den 27sten Januari gezonden, om 'er vast te leggen; doch 't jaar daar aan overleden, en na zyn tyd heeft 'er noit Predikant meer vast gelegen; maar deze Kerk is alleen door een blyvende Krankbezoeker waargenomen.

Men zond 'er ten dien einde in 't jaar 1689. den Krankbezoeker *Jan Dirkszoon* na toe; doch hy liep in 't jaar 1691. tot de Portugeezen na Larentoeke over, en omhelsde, als een afvallige, hunnen Godsdienst.

In 't jaar 1691. wiert den 31sten December besloten om 'er den Krankbezoeker *Gysbert Treffiers* na toe te zenden; die 'er tot 't jaar 1702. gelegen heeft, toen verlost, en in 't jaar 1703. of 1704. in 't begin door den Krankbezoeker *Urbanus Mestdag* vervangen is.

In de tyd van *Treffiers* zyn 'er nu en dan Predikanten na Timor, om deze Kerk te bezoeken, geweest.

Dus quam 'er in 't jaar 1694. D. *Augustinus Thornton*, die in November van daar op Batavia wederkeerde.

Zyn Eerw. vond 'er toen *Paulus Coepang*, en dezen *Treffiers*, beide in 't Maleyts redelyk ervaaren, en als Krankbezoekers hier den Dienst waarnemende.

In 't jaar 1695. quam 'er D. *Ludovicus de Mey*, die ze nog beide hier, en ook 27 Ledemaaten vond, doch 1699. was 'er een Lidmaat meer, en toen lag 'er *Treffiers* maar alleen, die zich byzonder in 't Maleyts beyverde.

In 't jaar 1701. was hier een school van 22 kinderen opgeregt; doch daar waren maar 27 Ledemaaten.

In 't jaar 1702. quam D. *Gajus André*, om die Kerk te bezoeken, en vont toen hier 33 Ledematen, onder opzigt van 1 Ouderling, 1 Diaken, en den Krankbezoeker *Treffiers*; en daar waren nog wel 12 of 14 ongedoopte kinderen, en 8 bejaarden, die zich tot het doen van hunne Belydenis bequaam maakten; en 6 Heidensche kinderen die school gingen.

In 't jaar 1704. ging D. *Joannes Stampioen* om deze Kerk te bezoeken, die 'er 34 Ledemaaten vont.

In 't jaar 1716. bezogt D. *Godefridus 't Hoen Hoogendorp* deze Kerk, en bragt 'er toen een van myne Leerlingen, *Amos Pieterszoon Themo* als Inlands Leermester na toe, die 'er nog als Krankbezoeker legt, komende, dat wat zeldzaam voor een Inlander is, de Duitfche taal zeer wel spreken, en 't Malcits met een fraaje Arabische letter ongemeen net schryven, hoewel 't my wel heugt, dat hy het nog zeer slegt schreef. Hy quam in plaats van den voornoemden *Paulus van Coepang*.

De Heer *Hoogendorp* had daar eenige Ouderlingen en Diakenen met de Kerkenraad gekoren, doch 't Opperhoofd had deze verkiezing afgekeurt, en op zyn eigen gezag anderen aangestelt; dat haar Edelheden, daar van berigt door den in September op Batavia lam gekomenen D. *Hoogendorp*, zeer vreemt voorquam, en die naderhand daar ordre in stelden, ten einde zulks niet meer geschieden zoude.

Na den Krankbezoeker *Mestdag* lag hier *Jacob de Cuyfer*, die in 't jaar 1717. overleden, en in Januari door *Herman Thenkins* vervangen; maar die zeer kort na zyn komst (gelyk my den 23sten Mey des zelven jaars berigt wiert) gestorven, en 't jaar daar aan door *Leendert van Dyk* vervangen is; waar mede wy ook een einde van het Kerkelyke van Timor en Solor maaken; zullende nu tot de Beschryving van Macassar overgaan.

128 B E S C H R Y V I N G E V A N
 B E S C H R Y V I N G E
 V A N
 M A C A S S A R.

T W E E D E B O E K,
 E E R S T E H O O F D S T U K.

Beschryving van Macassar, of van 't eiland Celebes. *Des zelfs groote.* 't Westerdeel *des zelfs beschreven.* Toeratte. Drogte den Brill. *Des Schryvers gevaar hier in 't jaar 1707.* Tanaë, en Tanahkeke. Geliffon. Panakoke. Samboepo. Oedjong Pandang, of 't Kasteel Rotterdam. Tello. Maros. Tanetta. Badjoekike. Mandar. *De Bogt van Boni.* Loeboe. Soping. 't Meir Tempe. Tsjinrana. Boni. Tanjoli. Boelocomba. Saleyer. *De Boegerones.* Bonteyn. Wawoni. Pangafane. Cambayna in 't verschieb. Boeton. De Toccan-befi's. Calauro. De Tygers-eilanden. *En verscheide andere Eilanden. Welke Ryken tot Macassar, en welke tot Ternate behooren.* *De Koning van Macassar wel eer Oppervorst, word in 't jaar 1669. door ons overwonen.* *Eenige algemeene zaaken. Eere, die men de Koningen van Boni en Goa, by hunne verschyning aan 't Kasteel, aandoet.* *Gewoonte by 't slerven van een dezer Koningen, en wie den overleden Vorst hier vervangt.* *Macassar beschreven.* *En in 't byzonder die Stadt. De Vesting Oedjong Pandang, of Rotterdam.* *En in Prent verbeeld.* *Inwoonders. De Macassaaren beschreven.* *Hunne Vrouwen.* *De Boegis, enz.* *Ons Comptoir hier.* *Wat de Landvoogt hier te bezorgen heeft.* *Schoone Ryft.* *Waaren hier getrokken, of ook hier vallende.* *De lasten en winsten van de jaaren 1708. en 1709.* *Drogte ontrent Macassar.* *De Stadt Goa.* *En die Koning, in opzigt van zyn magt beschreven.* *Samboepo. Tello. Boni. Bontualac. De Boegize volkeren.* *Tsjinrana.* 's Konings huizen daar. *Hoe die Koning de Gevolmagtigden der E. Maatschappy daar onthaalt.* *De verdere Koningen.* *Bima, enz. en onze Logie daar.* *Verdere byzonderheden van 't eiland Sumbawa.*

Beschry-
ving van
Macassar,

OM een net berigt van deze onze Landvoogdy in 't Oosten, onder de Eilanden van Indiën, te geven, zal het, volgens ons gewoonelyk bestek, voor af noodig zyn het Land zelfs, en daar na de zaaken, daar in voorgevalen, te beschryven.

Het eiland Celebes (waar op Macassar legt) is, zoo verre dat by ons bekend is, in de Kaart der Moluccos, waar aan wy ons gedragen, reets vertoont.

of van
't eiland
Celebes.

Macassar legt op een groot eiland, Celebes genaamt, 't geen in 't Oosten de Moluccos, en Amboina, in 't Zuiden de eilanden van Sumbawa, Flores, Ombo, Teralta, ontrent 't eiland Timor, en in 't Westen het groot eiland Borneo 't alernaast leggen heeft.

Het is een van die drie eilanden, die Ptolomeus onder de Sindæ, of Menschenceters eilanden, stelt.

Het legt ten deele Benoorden, en

ten deele Bezuiden den Evenaar. Het kleinste, of het Noorder-cinde, legt op 1 graad en 30 min. Benoorden, en het grootste, of 't Zuider-cinde legt, op 5 graaden en 30 min., zoo dat het 7 graaden Z. en N. (gelyk het zich ook meest vertoont) uitgetrekt legt, terwyl het O. en W., of in de breedte, 3 graaden beslaat; doch de smaller strook lands van de kust van Manado, tegen over Ternate, strekt zich ontrent 30 mylen verre N. O. uit, van 't uiterste van welke hoek, O. aan, men het groot eiland Gilolo, of Halamahera ontdekt.

Het word gehouden 300 mylen in *Des zelfs* 't rond te beslaan; hoewel het nog wel groote. iets minder in zich zelve is; maar die maar 6 graaden voor de lengte, en 3 voor de breedte stellen, maaken het veel te klein.

Om nu dit deel van Celebes, zoo net, en zoo kort, als 't ons mogelyk is, te beschryven,

ſchryven, zullen wy voor af zeggen, dat zich hier twee ſtreken lands, met een groote baai of inham 'er tuſſchen beiden, zoodanig vertoonen, dat men de eene ſtreek in 't O., en de andere in 't W. leggen ziet, terwyl men in 't midden de groote bogt van Boni heeft.

Wy zullen ons niet verder hier over vooreerſt uurlaaten, en maar een begin met de beſchryvinge van het Weſterdeel maaken, aanvangende met de ſtad of vlek Toeratte, in het Z. W. op dien hoek ontrent een binnenbaai van 1 myl of 2 in zyn omtrek zoodanig gelegen, dat men ontrent 3 myl van de wal een klein eilandje zonder naam ziet. Ook ſchiet die baai met de N. W. hoek wel een myl diep na 't N. W. toe, gelyk men ook buiten dien hoek een klein ritje verneemt.

Dit Toeratte is al een magtig koninkryk, welkers koning in ſtaat is om een fraai leger te veld te brengen, gelyk hy ook al mede onder de vermogenden dezis eilands gerekent word.

Zeven of agt mylen ten Z. W. van Toeratte legt die bekende en gevaarlyke droogte den Brill, zynde een rif van ontrent 2 mylen in 't rond, meeft N. W. en Z. O. geſtrekt leggende, en waar op de E. Maatſchappy ook veel ſchepen verlooren heeft, daar men egter zeer gemakkelyk tydig tegen zorgen kan, als men, ontrent Toeratte, of 't eilandje Tanahkeke komende, zich ten eerſten digt onder de wal, daar men ankergrond heeft, begeeft, en liever zoo lang ten anker blyft leggen, tot dat men een goede wind treft, alzo men anders gemakkelyk zyn ſchip in zeer korten tyd verliezen kan, om dat, zoo ras men buiten de ankergrond geraakt is, de ſtroom zulk een ſchip meelter word, en zoo ſnel na die droogte trekt, dat 'er onmogelyk met een boegzeerſchuit tegen aan te roejen, en niet dan een elendige ſchipbreuk te wagten is, ten ware men 't geluk had, om ondertuſſchen een goede wind, die 'er 't zelve afbrengen kan, te krygen.

Ik kan met ondervinding daar van ſpreken, alzo ik in 't jaar 1707. van Batavia na Amboina zeilende, en Tanahkeke in 't gezigt gekomen zynde, den oppertierman *N. Surendonk* tegen onzen ſchipper *Coert Gerritszoon* hoorde zeggen: *Schipper, wy moeten hier digter na de wal van Celebes loopen, en goede zorg dragen dat wy ankergrond krygen, of anders zullen wy op den Brill raaken, vermits de ſtroom daar zeer ſterk is, en de wind in zee hoe langer hoe meer verſlappen zal, daar wy zeker en geruſt met de landwind het langs de wal gaande houden, of anders zoo lang ten anker komen blyven leggen, tot dat wy een goede en ſteke zeevond krygen. Dit komen wy, zei de ſtierman, zeer gemakkelyk doen,*

als wy deze nacht maar wat Noordelyker ſtevenen; in welk zeggen de ſtierman, die hier zeer bevaaren was, en met veel grond ſprak, volkomen gelyk had, doch de ſchipper, die hier noit geweest, en een botte dwarsdryver was, wilde zich met zyn onverzettelyk hoofd na een Journaal, of Dagregister, dat hy van zeker vriend gekregen had, gedragen, en dierhalven nog meer om de Z. loopen, dan wy nu reets zeilden, waar op de oppertierman (alzo de twee onderſtierlieden hier ook noit geweest waren, en den ſchipper dierhalven niet dorſten tegenſpreken) tegen hem zeide, dan zullen wy morgen ogtent op den Brill zitten.

De onverzettelyke ſchipper kreunde zich hier niet eens aan, ſchoon de oppertierman zeide, dat wy 'er zelfs met deze cours, zoo als wy nu zeilden, nog zeer ligt konden op raaken. Schipper *Coert* gaf egter in de eerſte wagt 's avonds aan de onderſtierlieden, die deze en de hondewagt moeften waarnemen, klare laſt, dat zy nog Zuidelyker, dan wy nu zeilden, en Z. O., of een ſtreek daar ontrent, zouden zeilen, dat dan niet miſzen kon van op den Brill te vervallen; doch de oppertierman belaſte hen, in myne tegenwoordigheid, nog Noordelyker dan wy nu deden, of wel Ooſtelyker te zeilen, 'tgeen zy ook deden; en egter zagen wy 's morgens met 't aanbrenken van den dag deze gevaarlyke droogte niet heel verre voor uit leggen, en vernamen (dat ons meeft ontzettede) dat de wind hoe langer hoe meer ging leggen, en dat de ſtroom ons vogelſvlugt 'er na toe zette, waar door wy geen andere gedagten hadden, dan dat wy binnen een klein half uur 'er boven op zouden zitten, en tot ſpaanderen geraaken.

De oppertierman riep daar op den ſchipper, die, dit met groote verbaaſtheid ziende, met de handen in 't hair en ten uiterſte verlegen ſtont, vervloekende dien genen, die hem dat Journaal gegeven had; al 't welk ons niet helpen kon, en wy zouden 'er elendig toegezeten hebben, zoo God de Heer ons niet zeer onverwagt een Zuidelyke wind gegeven had, waar door wy onder de wal van Celebes, en ten eerſten ten anker geraakten, en dus uit alle die ſwaarigheden gered wierden. Ook luifterde de ſchipper in 't vervolg wat meer na den oppertierman, en ſtont noit zoo ſtyf weer op zyn Journaal, alzo hem dat zoo ſchendig misleid had.

Van Toeratte nu N. W. 2 mylen aangaaende, komt men by den Z. W. hoek van Tanahkeke, die in zynen omtrek wel een myl of anderhalf beſlaat, en 1 myl Noordelyker (alzo de kuſt hier

R on-

ontrent tot Macassar toe meest N. aan draaid) heeft men 't dorp Tanaë, en 1 myl Bewesten den hoek van Tanaë het eiland Tanahkeke, dat ontrent 2 mylen in 't rond loopt, met een rif rondom, uitgenomen aan de Oostzyde, bezet, en meest onbewoont is.

Geliffon. Een myl Noordelyker dan Tanaë legt het dorp, of Prinsdom, Geliffon, zynde maar een open vlek van weinig belang; Panako- ke. en een myl Noodelyker ontmoet men eerst het sterk kasteel Panakoke, daar na, al aan die zelve zyde, de stad, en 't kasteel Sambopo, en nog wat Noordelyker 't Kasteel Oedjong Pandang (dat is, den Kykhoek) hedensdaags met den naam Oedjong Pandang, of 't kasteel Rotterdam. van 't kasteel Rotterdam bekend, waar by de vermaarde stad Macassar legt, van welke, gelyk mede van de stad Sambopo, wy uitvoerig in 't vervolg spreken.

Bewesten Macassar 2 mylen vertoonen zich een of twee kleine rijfjes, en nog 2 mylen Westelyker een groot rif, en een onbekent eiland, dat zich wel 2 mylen Z. en N. in de lengte, en ontrent 1 myl in de breedte O. en W. uittrekt.

Tello. Een groote myl Benoorden Macassar legt de stad, of het vlek Tello, de hooftplaats van een koninkryk van dien naam, alwaar zich de wal al meer na 't N. ten O. draait.

Bewesten Tello, en ten N. van 't zelve, 2 of 3 mylen verre, vertoonen zich verscheide reyen, terwyl men van deze plaats O. aan niet dan schoone gebergten, ryfvelten daar op, en hier en daar swaare bosschen heeft; die zich byna tot de Oosterwal, en tot aan 't Meir Tempe, ontrent Tsjinrane uitstrekken.

Maros. Vyf mylen N. N. O. van Macassar, ontmoet men de stad Maros, ten W. van de welke (gelyk ook ten N.), tusschen de zelve, en Tanetta) zich 2 of 3 mylen buiten de wal veel reyen en kleine eilandekens, wel ten getalle van 8 of 9 stuks, vertoonen, zynde alle onbekent en zonder naam, uitgenomen een, dat Bewesten Tanetta op een groot rif legt, dat zich N. O. en Z. W. uittrekt, en 't geen Sphaera Mundi, waarfchynelyk na een schip, dat daar op verzeild is, genaamt word. Dit Maros is een schoon rysegewest, waar uit de E. Maatschappy alleen wegens haare Thiende van die ryft groote voordeelen heeft, die zy door een fergeant, die hier met 7 of 8 man in een Pagger leit, doet inzamelen.

Tanetta. Zes mylen Benoorden Maros legt de hoofdstad van 't koninkryk van Tanetta, voerende dien zelve naam.

Hier loopt de wal ter lengte van 1 myl N. W., en dan weer N. O. aan, makende daar een grooten en zeer diepen imbogt, die de bogt van Badjoekike ge-

naamt word. Deze bogt strekt zich by Badjoekike na van Tanetta af tot aan 't land van kuke.

Mandar zoodanig uit, dat zy voor aan wel wat naauw, maar van binnen zeer wydt is, zoo dat 'er wel 100 schepen in kunnen leggen, die daar zeer goede ankergrond vinden; doch binnen in aan de bakboordswal doet zich een groote zwarte klip boven water op, die den Olifant genaamt word.

Van Tanetta, daar zich een zeer vermogent koning onthoud, tot Badjoekike, of tot het midden dezer bogt, die wel 7 of 8 mylen Z. en N. van Tanetta tot aan de stad Mandar in de lengte beslaat, heeft men 4 mylen, en van daar, daar de wal na 't N. W. draait, heeft men nog wel byna 6 mylen van nooden, eer men aan de stad Mandar, de hoofdplaats van een koninkryk van dien zelve naam, komt. Dit is een uitnemende groote landstreek, en een koninkryk, dat zich tot aan de bogt van Cajeli, de uiterste grensplaats tusschen de koninkryken van Ternate en Macassar, uittrekt.

Tot dus verre, en verder niet, gaat ons bestek van 't eiland in 't N., hebbende ons gebragt op de zelve breedte van de groote bogt van Boni, die in 't N. hier begint, en die Beoosten de bogt van Badjoekike 4 of 5 mylen legt.

Tusschen Tanetta en 't dorp Badjoekike doet zich in 't O. aan de overwal, De Bogt van Boni. na de kant van de groote bogt van Boni, het koninkryk en des zelfs hoofdstad Loeboe op, daar zich een zeer magtig Loeboe. koning zeer dicht by deze bogt onthoud, in welke bogt, als men van 't N. 5 of 6 mylen na 't Z. afzakt, zich een menigte van reyen, nevens verscheide naamlooze eilandekens vertoonen, van welke zommige dicht aan de Westers- en andere weer dicht ontrent de Oosterwal dezer bogt, die in 't N. 5, doch in 't midden wel 6, 7 en 8 mylen wydt, en wel 17 of 18 mylen Z. en N. lang is, gelegen zyn.

Elf mylen Bezuiden Loeboe heeft men de stad Soping, de hoofdplaats van het koninkryk van dien naam, tusschen de welke en de stad Boni (die 5 mylen Zuidelyker legt) zich mede verscheide reyen, en eenige eilandekens zonder naam, vertoonen.

Bezuiden Soping komt men in 't land der Boegineezen, die den koning van Boni tot opperheer hebben.

Drie mylen ten Z. W. van Soping, heeft men, 4 of 5 mylen landwaart in, 't meir Tempe, dat eenige mylen in zynen omtrek beslaat, en uit het welke de rivier van Tsjinrana haaren oorspronk heeft, en die van daar tot aan de bogt van Boni 3 mylen verre afstroomt, daar zy in zee stort.

Een halve myl Zuidelyker, 1 myl land-

Tsjinrana landwaart in van de bogt van Boni, legt de stad Tsjinrana, die wy in 't vervolg breeder beschryven.

Boni. Een myl Zuidelyker legt Boni, de hoofdstadt van dat koninkryk, diens koning de magtigste van alle de Celebische volkeren, en die eigentlyk de koning der Boegineezen is, van welken wy elders breeder spreken; doch hy houd zyn hof gemeenelyk op Tsjinrana.

Tanjoli. Twee en een halve myl Zuidelyker legt Tanjoli op de scherpe Z. O. hoek van deze Westelyke landstreek van Celebes, pas Beoosten welken hoek men het klein eilandje Boelocomba heeft, niet verre van 't naauw of de engte, die tusschen de eilanden Celebes en Saleyer is.

Boelocomba. Het is zeer opmerkenswaardig, dat wanneer de padi (of ryft in de bolster) op Maros ingeogft word, men dan de zelve op dit eiland Boelocomba eerst begint te planten, gelyk men die weder op Maros plant, als men die hier inzamelt, daar deze landen nogtans zoo dicht by den anderen leggen, zynde alleen maar door een berg, die egter niet al te hoog is, van den anderen gescheiden; even byna gelyk het op de kusten van Choromandel en Malabar mede zoo gelegen is, daar d'eene van d'andere kust maar door 't gebergte van Ballagatte van een gescheiden, en waar door hier mede diergelyke verandering van seizoenen is.

Saleyer. Ontrent 1 myl Bezuiden den Z. O. hoek dezer landstreek, of Bezuiden Tanjoli, ziet men 't eiland Saleyer, dat zich Z. en N. 8 of 9 mylen in de lengte, en in 't midden ontrent 2 mylen breedt, doch aan beide de einde scherp uitpuilende vertoont, zynde aan de W. zyde met een smal ritje bezet. Ook ziet men ontrent 't midden des zelfs in 't W. een halve myl van Saleyer nog een klein eiland, 't Baajen-eiland genaamt, waar by nog eenige klippen boven water, Zoutelands rotzen genaamt, zich vertoonen; behalven dat men aan 't Z. einde van Saleyer ook nog 3 eilandekens zonder naam, pas Bewesten Saleyers Z. hoek Z. en N., ontrent een halve myl van een, gestrekt leggen ziet; en dan vertoonen 'er zich nog 2 tusschen Saleyer en Calauro, dat 1 myl Bezuiden Saleyer legt.

De Boegerones. Dit eiland Saleyer staat mede onder de koningen van Goa of Macassar, gelvk ik ook gloove dat 't eiland Calauro, mitsgaders de Tygers-eilanden, en Cambayna, onder hem al mede staan.

Tusschen dit eiland Saleyer en Celebes vertoonen zich ook 3 kleine eilandekens, de Boegerones genaamt, tusschen welke men gewoon is door te loopen.

Als men 2 mylen voorby de zelve na 't W. is, komt men voor een baai, die wel 2 mylen Z. en N. diep, en 1 myl

breed, en aan welkers N. zyde Bonteyn, Bonteyn. een stad van vermaak des konings van Boni, gelegen is.

Deze Baai maakt hier aan de W. kant een breedten hoek, wel van 1 myl, en dan loopt men wel 3 of 4 mylen W. aan, daar weer als een vlakke baai is, en daar vertoont zich dan een breede hoek met 4 takken, die te zamen wel 2 mylen beslaan, en 2 mylen N. W. (want zoo draait de wal hier) heeft men de stad of 't vlek Toeratte, van waar wy begonnen hadden, en waar by wy dan dit Westerdeel van Celebes rond gewandelt hebben.

De landstreek nu Beoosten de Bogt van Boni strekt zich Z. en N. ontrent 17 of 18 mylen in de lengte, en O. en W. in de breedte ontrent 12 mylen in 't N., wel 15 of 16 mylen in 't midden (daar 't ook met eenen hals of hoek wel van 5 mylen na 't O. loopt) en 8 of 10 mylen in 't Z. uit, zonder dat wy verder ict van de landen daar op gelegen weten te zeggen; dan alleen dat men Benoorden dien hals in 't midden niet verre van die wal eenige droogten en eilandekens heeft; daar zich ook eenige witte koraalsteen vertoont, ten Z. O. van welke het eiland Wawoni (dat 4 of 5 mylen in 't rond is) zich, met een koraaldroogte een myl Z. Oostelyker opdoet.

Even zoo vertoonen zich pas Bezuiden dien hals, en etelyke mylen Zuidelyker, mede verscheide eilandekens en reven tusschen de eilanden Cambayna, Celebes, en tusschen Pangafane, dat 3 of 4 mylen Beoosten de O. hoek van Celebes Z. en N. ontrent 9 mylen in de lengte, en in de breedte, O. en W. meelt 2 mylen uitgestrekt, en niet boven 1 myl of 2 van 't eiland Boeton, dat zich Beoosten 't zelve vertoont, aflegt, en op welkers N. hoek men het vlek Tiboro heeft, dat de hoofdplaats van dat ryk is.

Aan de Z. kant van Celebes, ontrent 1 myl buiten de wal, ziet men 't eiland Cambayna, dat 5 of 6 mylen in 't rond is, en dat een eilandje pas Bewesten, en 'er nog een in 't Z. O. even buiten de wal heeft. Wy vertoonen dit in 't verschieft by No. 23. O. en No. 23. P. ook het eiland Solombo, 't geen zich tusschen Java en Celebes, byna in 't midden van die reize, of pas Bewesten 't eiland Lomboc, zeer hoog opdoet.

Het eiland Boeton, dat zich ten O. van 't eiland Pangafane opdoet, is 15 of 16 mylen Z. en N. lang, en O. en W. 3 of 4 mylen, hoewel aan de Z. hoek wel 6 of 7 mylen, doch by de Dwaalbaai (die zich pas Benoorden de Z. O. hoek vertoont) maar 2 of 3 mylen breedt.

Pas binnen de Z. W. hoek, zoo als men in de straat van Boeton, tusschen dit eiland en Pangafane komt, vertoont zich

Boeton.

't stedeken Boeton, en 1 myl Noordelyker heeft men de eerste engte, die pas 1 myl breed is, daardie wal 1 baai maakt, die Z. en N. wel 3 of 4 mylen lang, en wat vlak ingebogen is, alwaar zich een hooge doch smalle uithoek, en een Berg na 't W. vertoont, de Piek van Boeton genaamt. Twee mylen Noordelyker legt Scherpenk, 3 mylen Noordelyker de groene Hoek, en nog 3 of 4 mylen Noordelyker Coroni, zynde de laatste plaats aan die kant, en die nog wel 3 of 4 mylen van de N. hoek afgelegen is; van de welke tot aan de N. hoek van de Dwaalbaai (dat wel 10 of 11 mylen van een legt) men geen eene plaats ontmoet, dan dat zich op dien hoek de stadt Coelongsfoe vertoont, hoedanig eene zommigen ook pas binnen de eerste engteder straat op enen heuvel plaatzen, en daar de koning van Boeton ook zyn hof houdt; doch myns oordeels is dit laatste Coelongsfoe, 't zelve met de stadt Boeton, die zommige zoo, en andere weer Coelongsfoe noemen.

De Dwaalbaai, aan de O. zyde van Boeton na des zelfs Z. hoek gelegen, en ontrent 1 myl Benoorden dien hoek beginnende, strekt zich wel 5 of 6 mylen Z. en N. in de lengte, en wel 2 of 3 mylen in de breedte uit. Het verdre, dat van dit eiland te zeggen valt, kan men onder de stoffe van Ternate (alzo 't onder dien koning staat, en die koning door den koning van Ternate gekoren word) breder zien.

De Toccan-befi's.

Beoosten 't eiland Boeton 5 of 6 mylen leggen de Toccan-befi's eilanden, die 'er wel 8 of 10 in getal zyn, en die ook verscheide naamen hebben, die men in de Kaart van Ternate uitgedrukt ziet.

Het Noordelykste word Poelo Wangi genaamt, dat 1 of 2 mylen in 't rond, en op een rif dus gelegen is, te zamen, met eenige kleine eilandekens 'er op, wel 4 of 4 mylen beslaande.

Een myl Z. Oostelyker volgt 't eilandje Cayloepa, dat Benoorden en Bezuiden een rifje, en in 't Z. nog een klein eilandje heeft.

Een myl Z. Westelyker doet zich een rif op dat N. W. en Z. O. wel 8 of 9 mylen in de lengte, en 2 of 3 mylen in de breedte beslaat, hoewel 't in 't N. W. smaller is; ook vertoont zich hier en daar eenige kleine eilandekens 'er op.

Tegen des zelfs Z. O. kant komt een rif, van 2 of 3 mylen in 't rond, zynde meest O. en W. gestrekt, doch spits na 't O. uitlopende, tegen welkers O. hoek zich 't visschers-eiland (dat zeer klein is) vertoont.

Twee of drie mylen ten Z. O. van 't eiland Cayloepa, en 1 myl Benoorden 't Visschers-eiland, legt Poelo Tamea,

dat 2 of 3 mylen in 't rond, en aan de Z. O. kant met een rif is, dat zich aan die zyde wel 1 myl buiten de wal, en ook nog eenigzins wat na 't N. W. aan wederzyden uittrekt.

Een myl Z. Oostelyker legt een klein rifje, 't Boomkensrif, en nog 1 groote myl Z. Oostelyker nog een groot rif, de Zandplaats-rif genaamt, dat wel 2 of 3 mylen in 't rond beslaat, en dat ontrent 2 mylen Beoosten 't Visschers eilandje legt.

Ontrent 5 mylen ten N. O. van 't eiland Tamea leggen 2 eilandekens, de St. Matheus eilanden genaamt, op een rif, dat ontrent 1 myl in 't rond is. Zy leggen N. W. en Z. O. gestrekt, een halve myl van malkanderen.

Tegende zelve, of tegen dat rif, ben ik, ten tyde dat ik de eerstemaal uit Amboina na Batavia in 't jaar 1694. vertrok, cens 's nachts ten half twaali, by heldere maanelychyn, zoodanig door de stroom by doodstil weder gedreven, dat ik een uur daar na de klippen ter zyden ons scheepje Andromeda al vry hoog zag uitsteken, zoo dat ik niet anders dagt dan daar te vergaan. Ik zal 'er hier niet breder van spreken, om dat ik dat elders doe.

Twee of drie mylen ten Z. O. van de Zandplaats-rif doen zich nog 2 eilandekens op, 't eene 't Veldhoens-eiland, en 't ander 't Aapen-eiland, genaamt, van welke 't laatste wel 1 myl N. Oostelyker als 't eerste legt.

Drie of vier mylen Z. ten O. van Poelo Tamea, en 3 mylen ten Z. W. van de Zandplaats-rif legt Poelo Pinocka, zynde pas 1 myl in 't rond op een rif, dat zich N. W. en Z. O. ontrent 1 myl verre uitstrekt.

Zes of zeven mylen Bezuiden Boetons Z. hoek vertoont zich een groot rif, dat meest N. O. en Z. W. gestrekt legt, zynde wel 5 mylen lang, en in 't midden 2 mylen breed, doch na beide de einden smaller.

Een myl Bezuiden dat rif, wel zoo Westelyk, legt het Hagedis-eiland, dat geen myl in 't rond is, met nog een ander, dat wat Z. Oostelyker legt, en Batalaja genaamt is, 'er by, doch Bezuiden het eerste ziet men nog 2 kleine eilandekens zonder naam, en O. N. O. van Batalaja 5 mylen het Groenwoud, een eiland, dat ontrent mede een myl in 't rond is.

Alle deze eilanden worden de Toccan-befi's, dat is Smids-eilanden, genaamt, om dat de zee met de minste wind zoo sterk op de zelve aanbrand, dat het aan yemant, die van verre daar na toe komt, niet anders toefchynt, dan of hy daar eenige Smids met hunne hainers met mal-

malkanderen op 't aambeeld hoorde kloppen.

Calauro. Vyf mylen Beoosten 't eiland Saleyer ziet men het eiland Nicodemus, dat 2 mylen in 't rond is, geelyk men 6 of 7 mylen Zuidelyker een diergelyk eiland heeft, 't Hoog eiland genaamt, en pas 1 myl Beoosten 't eiland Calauro (dat 6 mylen lang en 5 mylen breed is) gelegen.

De Tygers-eilanden. Die twee voorgaande eilanden behooren mede tot de Tygers-eilanden, die zich ten O. van de zelve 3 of 4 mylen vertoonen.

Een groote myl O. ten Z. van 't eiland Nicodemus doet zich 't Harders eiland op, dat zeer klein is, by een driekantig rifje, dat 'er in 't Z. aan yast legt, met nog een kleinder in 't O., een quart myl 'er af.

Pas Beoosten dat laatste rifje legt het Spaans eiland, en 1 myl ten N. W. van dit Spaans eiland het Rotten-eiland, beide zeer klein, en yder op een klein rifje gelegen zynde.

Een halve myl Zuidelyker legt het Harten-eiland, dat mede zeer klein is, ten N. O. van 't welke een halve myl zich een rif wel van 2 of 3 mylen in 't rond na 't O. vertoont.

Een myl ten Z. O. van 't Harten-eiland legt het Slangen-eiland, dat een halve myl in 't rond is.

Een halve myl ten Z. W. van 't Harten-eiland legt een droogte, Hilversum (waarfchynelyk na een fchip, dat daar op gebleven is) genaamt.

Van 't Harten-eiland verder Z. aan is 't wel 7 of 8 mylen verre vol reyen, en dan komt men by drie eilanden, van welke de 2 wat na 't W. Z. en N. een myl van een geftrekt leggen, en 't derde legt een groote myl van die twee anderen, hebbende in 't O., een rif dat zich wel 2 mylen O. aan uitstrekt. Deze drie eilandekens zyn yder 1 myl groot, en worden de drie Zuidelyke Tygers-eilanden genaamt, tuffchen welke, en 't Harders-eiland, nog 4 of 5 andere kleine eilandekens, en ook eenige reyen leggen.

En verscheide andere Eilanden. Drie mylen Bezuiden deze Zuidelyke Tygers-eilanden legt een droogte vol katskoppes, de Heilbot genaamt, 6 mylen van welke 4 eilanden by een, 2 of 3 mylen van malkanderen leggen, die alle Schiedam genaamt worden, zynde maar 1 myl yder groot; maar het Z. Westelykfte der zelve heeft na de Westzyde een fwaar rif, dat wel 6 of 8 mylen W. aan zich nitstrekt, en dat ontrent 2 mylen breed is.

Tuffchen deze eilanden en de Heilbot als in een driefprong legt 5 mylen Bezuiden de Heilbot (wel zoo Westelyk) het eiland Batoe Cariman, dat 1 myl in 't rond

is, en 1 myl Z. Westelyker 't eiland Batoe Pandjang, dat ontrent 1; myl O. en W. lang, en 1; myl breed is.

Vyf mylen ten Z. O. van Batoe Cariman, legt het eiland het Postpaard, dat zeer klein is, en 4 mylen Z. Z. W. van 't Postpaard ziet men 't eiland Rossagoerrot, dat geen myl groot is, en waar by nog een groote klip aan de O. kant legt.

Vyf mylen Z. W. van Rossagoerrot legt 't eilandeken Loesaradja, waar na men aan 't land van Floris (anders 't land van Ende genaamt) komt, 't geen onder de stoffe van Banda reets beschreven is. Het staat, nevens de meeste eilanden daar ontrent gelegen, onder de koningen van Goa (of Macassar) of onder die van Boni.

Wy zouden hier nog verscheide zaaken kunnen byvoegen, die wy nu met opzet voorby gaan, om dat wy in 't vervolg van dezelve zullen spreken.

Op 't eiland Sumbawa, dat wat Bewesten 't land van Ende of Floris legt, heeft men verscheide koningen die eenigzins vafallen van Macassar in oude tyden plagten te zyn; doch die nu onder d'E. Maatschappy behooren, hoedanige die van Tambora, Domp, enz. zyn.

Na dat wy nu dus verre over dit eiland in 't algemeen gefproken, en dat in 't korte met de daar ontrent leggende eilanden beschreven hebben, zullen wy voortgaan om over andere zaaken, 't zelve in 't byzonder raakende, te spreken.

Op dit groot eiland leggen veel magtige koningryken, van de welke zommige onder de Macassarze koningen (zoo men die in 't gemeen maar noemt, om dat haare ryken mede op het zelve eiland met Macassar leggen) en eenige onder den koning van Ternate staan.

Wat nu de ryken der Macassarze vorften betreft, die zyn verscheiden, en veel in getal, te weten, dat van Boni, van Macassar, of nu eigentlyk van Goa, van Loeboc, van Tello, van Soping, van Wadjoe, Tanette, van Lajo, Bankala, Toerata, Badjing, Panna, Bacca, Mandhar, daar men nog de koningen van Bellenipa, Tsjinrana, Binoang, Tampalang, den regent *Mamoedjoe* voor zyn koningin, de koningin *Dain Mamoeli*, de koning van Majenne, en meer andere vorften heeft; behalven dat de koninkryken van Tambora, Domp, en meer andere ryken, op 't eiland Sumbawa gelegen, daar mede onder gerekent worden.

Onder den koning van Ternate staan en welke alle de koninkryken en landen van de kust tot Ternate behooren. van Manado af, tot de bogt van Cajeli toe, nader hier na in 't Vredens-verbond tuffchen ons en den Macassar Art. 17 te zien.

Wy hebben in 't breede daar van onder

de stoffe van Ternate gesproken; doch zullen 'er in 't korte hier af zeggen, 't geen wy oordeelen tot de beschryving van Celebes te behooren, en dat wy meinen voor den Lezer ook genoeg te zyn, om 'er een net denkbeeld af te krygen.

Als men, in 't N. O., van Manado 5 mylen Z. W. opgaat, komt men by de bogt van Amocra, die wel 5 mylen diep is.

Wanneer men 10 mylen Westelyker gaat, komt men by 't koninkryk Boelan, waar van Boelan de Hoofdplaats is.

Bewesten Boelan 4 mylen ontmoet men het dorp Auwn, of Aja, van waar nog 17 mylen W. op gaande, komt men in 't koninkryk van Caudipan, dat in twee hoofddorpen, Dauw, en Boelan Itam genaamt, verdeelt word.

Nog 40 mylen O. en W. van het dorp Dauw, anders 2 etmaalen scheppens van daar, heeft men het dorp Bwool, of Bool, in een bogt leggen, van waar nog 20 mylen verder W. aan zeilende, komt men by de rivier van het magtig dorp Tontoli, dat in een bogt vol reyen legt.

Nog 9 mylen Bewesten Tontoli heeft men het dorp Dondo, dat niet zeer verre van het koninkryk Mandar legt, 't geen onder den koning van Boni behoort, en dat door de Mandarezen verwoest is.

Hier van daan kan men over land na de bogt van Tomini (aan de overzyde leggende) en zoo verder tot Silensak, en Balaisfan komen, welke weg by Dincoeloe en Tolcbagi (twee dorpen, pas 1 myl van een in dien grooten binnenboezem leggende) uitkomt, maar tot het vol-eindigen van welke togt men wel 5 dagen van nooden heeft.

Digt hier by legt een dorp, Dampelas genaamt, waar by ook een rivier, pas 3 myl van strand, is.

In 't Z. O. 4 of 5 mylen landwaard in van daar legt het dorp Cool, en agter Balaisfan is een groot binnenmeir, en niet verre van daar het dorp Cotta.

De Westhoek nu van Tontoli, Caydang genaamt, is ook met een groot rif bezet.

Als men nu van Dondo, of wel van 't eilandje Tomtom, nog 11 of 12 mylen verder gaat, komt men tot Silensak, Balaisfan, en Dampelas, 3 dorpen, die niet verre van een leggen, en tusschen welk Dondo en Dampelas men 4 eilandkens heeft.

Wanneer men nu nog 1½ myl Z. Westelyker, wel zoo Zuidelyk, van de Z. W. kant van deze hock, aangaat, ziet men weder een rif, en als men dan dien hoek even omloopt, komt men by de groote bogt en by 't dorp Cajeli, daar eigentlyk de scheidspaal is tusschen de landen, die de koningen van Macassar en van Ternate toebehooren.

Wanneer men nu alle deze mylen eens te zamen trekt, zal men bevinden, dat van Manado tot de bogt van Cajeli een uitstrekking van 107 of 108 mylen lands in de lengte (zonder de breedte, die in zeer swaar gebergte bestaat, te rekenen) onder den koning van Ternate staat.

Men zal ons niet vergen, die Landen vervolgens hier weder te beschryven, vermits wy onder de stoffe van Ternate reets alles, 't geen ons bekend is, daar van gezegt hebben, weshalven wy den Lezer met reden daar na toe wyzen, alzoo die Landen ook eigentlyk tot dat ryk behooren.

Wat nu de ryken onder de koningen van Macassar aangaat, wy zullen alles, dat ons van de zelve bekend is, opgeven.

Om daar weer net en onderscheiden van te spreken, zoo moet men de landen onder deze Vorsten, en de landen onder de E. Maatschappy staande, byzonder aanmerken.

In de oudste tyden plagt 'er maar een oppervorst te zyn, onder welken de andere koninkjens, als zyne vafallen, stonden.

Dit is toen den koning van Macassar geweest; doch, deze in 't jaar 1667, en voor al ten tweedemaal 1669, overwonnen zynde, zyn wy meester van 't zelve geworden; en vermits de E. Maatschappy de opperste en de eerste bondgenoot in rang hier te lande is, zonder de welke de Inlandze koningen, hoc magtig ook anderzins in zich zelve, niets mogen ondernemen, gelyk zy ook buiten des Gouverneurs weten na hunne landen niet vertrekken mogen, en op zyn ontbod ook aan 't kasteel moeten komen, om te hooren, wat zyn Ed. hen te zeggen heeft, zoo zullen wy eerst van de itadt Macassar, en van 't vermogen der E. Maatschappy alhier, spreken, na dat wy eenige zaaken, de koningen in 't gemein betreffende, zullen hebben laten voor af gaan.

Onder alle de Inlandze koningen zyn die van Boni en Goa de magtigste; doch de koning van Macassar, of van Goa, is onze oudste; hoewel van ouds her een zeer trouwlooze bondgenoot geweest.

Als 'er over eenige zaaken in 't gemein gehandelt zal moeten worden, geeft onze Landvoogt kennis daar af aan de koningen van Boni, en Goa, van welke dan de eerste de Ryksvergadering beroept, en belegt, en waar toe de Landvoogt gemeenelyk twee Gevolmagtigden uit zynen Raad zend; zonder welker kennis en toestemming 'er niets in de zelve mag besloten worden; dat in de laatste jaaren (gelyk men hier na in 't verhaal der Macassarze zaaken zien zal) juist zoo net niet nagekomen is,

Als

Eere, die men den koning van Boni en Goa, aandoet.

Als deze Vorsten aan 't kasteel, om deze Vergadering by te woonen, of wel om eenige andere reden, verschynden, worden zy door twee Leden van den Raad van de Heer Landvoogt ingehaalt, door een bataillon soldaten in 't geweer, en onder 't vliegend vaandel opgewagt, en, by hun vertrek met 3 charges der snaphaanen, en 9 kanonschooten van de vesting Rotterdam vereerd. Ook gaat hen de Gouverneur zelf tot digt ontrent de puy, of tot in de voorzaal, te ontmoet.

In oude tyden plagt men 2 stukken gefchut meer voor den koning van Boni te lossen; doch nu geschieden 'er voor beide evenveel schooten.

Gewoon- te by 't sterven van een dezer koningen,

Als een van deze twee koningen komt te sterven, word 't aanstellen van een ander niet door de E. Maatschappy; maar volgens 's lands werten gedaan, de welke eischen, dat die verkiezing door 7 Pitos (zynde byna als de Keurvorsten in 't Duitsche Ryk, hoewel zoo magtig niet) binnen den tyd van 6 of 7 uren na 's konings dood (binnen welken tyd hy ook moet begraven zyn) geschieden moet, alzoo het ryk niet langer zonder koning zyn mag.

en wie den overleden Vorst hier vervangt.

Ook word niet de zoon, maar doorgaans, ten waare by wyze van geweld, de broeder (hoewel juist niet altyd, gelyk wy zien zullen) de vervanger van den overleden vorst.

Indien hier yemant de dood, of een minder straf, verdient heeft, sterft hy onder 't recht dezer koningen, dat hen de E. Maatschappy vry laat; doch ten overstaan van twee Gecommitteerden der zelve.

Na deze aanmerkingen voor af, zullen wy tot de korte beschryvinge van Macassar overgaan.

Macassar beschreven.

Macassar (by de Inlanders in hunne Maleitze schriften met den naam van *Mangkasar* bekend) is een van de oudste en magtigste koninkryken op 't eiland Celebes, van 't welke de stad Macassar de hoofdplaats is.

In oude tyden plagt men niet als van deze stad, en geen woord van de stad, of van 't ryk van Goa, te hooren spreken; doch worden deze twee liden, en ryken, onderscheiden.

Wat nu het koninkryk van Macassar van ouds, en nu aangaat, dat verschilt zeer veel; want van ouds behoorden daar de meeste bekende ryken onder, en schoon men hier en daar deze en gene koningen had, die stonden al te zamen onder dien Oppervorst van dat ryk, daar nu de landen, tot het ryk van 't tegenwoordig Macassar behoorende, eigentlyk onder de Nederlandze Maatschappy staan. Wat dit voor landen zyn zullen wy naderhand breeder zeggen.

Wat nu dit ryk, en wel de stad Macassar in zich zelve, aangaat, zy legt pas binnen den Z. W. hoek van Celebes, doch eigentlyk in 't Westerdeel van dit eiland, zoo als men van 't Z. na 't N. wil aangaan.

En in 't byzon- der die Stadt.

De stad is maar een open vlek, dat ook anders wel de Negry Vlaardingen genaamt word, en waar in men maar een groote ongeplaveide straat (zoo meine de Chineesche) en dan nog 2 of 3 kleine straten heeft, waar in de Nederlandze Borgers, eenige Chinezen, onder hunnen Capitein, en eenige Macassaren, en andere Inlanders, woonen, en die ook afgesloten, en door de Chineesche en de Borgerwagt bewaakt worden.

De bedienden der E. Maatschappy woonen alle in de vesting; doch de Fiscaal woont buiten; om te beter zyn ampt te kunnen oeffenen.

Men heeft hier verscheide zeer goede huizen, die een zeer fraai uitzigt op de rheede hebben, alzoo men, wanneer men op de rheede komt, als in eenen inham inzeild, daar men de stad aan wederzyden leggen heelt; doch de vertooning door *Wouter Schouten* daar van gedaan, als of men in 't Noorden, of ter linkerhand, de vesting Oedjong Pandang, doch 't geen gemeenelyk Joepandang genaamt word, en in 't Zuiden de vesting Pannakoke leggen ziet, is geheel en al buiten 't spoor, alzoo die vervolgens zoo langs de kuilt leggen, gelyk wy die bevoorens beschreven hebben.

Buiten de stad gaat men ter rechterhand op, van de landpoort van Oedjong Pandang, (waar van wy hier na onder Boni breeder spreken) en ter linkerhand opgaande heeft men veel fraaie thuijen.

De vesting, Oedjong Pandang, of de De Kykhoek, genaamt, om dat zy aan de N. zyde als op den uitkyk van de baai, en op dien hoek gelegen is, kreeg in 't jaar 1667, even na des zelfs overgave den naam van Rotterdam, om dat de dappere veldheer en overwinnaar van Macassar, de Heer *Cornelis Speelman*, een Rotterdammer van geboorte was.

Van de oudste tyden af heeft zy onder de kroon van Tello gestaan; doch de koning van Macassar, grootvader van *Sombangko*, of van *Hassanoddien* (die 'aan ons overgaf) heeft dat, als een onderdrukker van dien koning, na zich getrokken, om dat het hem zeer gelegen voorquam; hoewel het, uit naam van de koningen van Macassar, en van Tello, aan ons overgegeven is.

Het was te dier tyd zeer onregelmatig, en toen wy 't kregen, door dien het veel geleden had, zeer vervallen, waarom wy het ten eersten ook in beter staat meinden te brengen; doch het wiert ons, door

door de weer opborlende trouwloosheden der Macassaaren, die ten eersten de vrede braken, en 't beloofde aan ons niet geven wilden, belet, en men heeft 'er, tot het sluiten van een nadere vrede den 15^{den} Juli 1669., mede moeten wagten, wanneer men 's jaars 'er aan, dit hoognoedig werk hervatte, en van tyd tot tyd daar aan gearbeid heeft, tot dat men het in 't jaar 1677. in dien staat, waar in het nu is, voltooid heeft.

En in
Prent
verbeeld.

Wy vertoonen het zelve by de letters P. V. zeer net afgeteekent.

Het is fraai groot, en is met 5 bolwerken, die Mandarsjah (of Mandarsfaha) Amboina, Batsjan, Boeton, en Boni genaamt zyn, versterkt, buiten de welke het ook een water- en een landpoort, en een soort van een ravelyn heeft, die in 't jaar 1679. aan de landpoort gehegt is, na dat 's jaars te voren de reduit Mandarsjah, die ontrent 250 treden Beoosten deze vesting legt, Bezuiden het Hoog Pad, dat na Bontewaal (eigentlyk Bontuwalac genaamt) loopt, van vierkante steenen opgetrokken, en met een gragt omringt was, hoedanig die nog met een bezetting van 1 sergeant, 2 corporaals, 1 boschietier of konstapelsmaat, en 30 of 35 schildergasten, in wezen is.

In deze vesting woont de Nederlandzse Heer Landvoogt van Macassar, de Opperkoopman en Tweede van die Landvoogdy, de Capitein, de Predikant, aan de eene zyde, by de Kerk, en de verdere Bedienden als de Soldyboekhouder, Sjahbandaar, Winkelier en Geheim-schryver aan de andere zyde, hoewel zomtyds wel eenige Bedienden mede buiten woonen. Ook is de Kerk boven een gewelf, en beneden heeft men eenige pakhuizen.

Het verdere, dat men van deze vesting zou kunnen zeggen, kan men in de teekening, uitgedrukt zien, waar by wy niet anders te voegen hebben, dan dat dezelve gemeenelyk zeer wel, zoo van geschut en verder Ammunitie van oorlog, als van een sterke bezetting, voorzien is, om dat Macassar voor de sleutel van de Oost gehouden word, behalven dat geen volkeren zoo zeer, dan de Macassaaren, te vreezen zyn, weshalven daar tegen goede zorge moet gedragen worden.

De andere vestingen zyn, volgens het 10 Art. van het Vredeverbond in 't jaar 1669. tusschen ons en deze vorsten gemaakt, afgebroken, en geslegt.

Op Macassar is geen drink- of rivierwater, dat al vry verre gehaalt moet worden; doch men heeft 'er overvloedig putwater, dat goed is.

Men heeft 'er verscheide Basaars en Markten, waar op overvloed van ryft

(alzoo dit het regte, en 't schoonste ryftland is, dat men wenschen kan) hoenderen, ganzen, enden, dinging, of gedroogt hertenvleesch, en alles zeer overvloedig, verkogt word; maar op de markt der Boegis (onder de koning van Boni staande) is 't niet zeer pluis; alzoo men daar ligt een ongemak krygen kan, van gekrist, of quaalyk gehandelt te worden.

Men kan hier in vrede 's tyden een last ryft van 3000 ponden voor 15 of 16 R^{ders} een schoonen endvogel voor een dubbeltje, een groote gans voor een schelling, een koebeest voor 2 of 3 R^{ders}, en dus ook het vordere zeer goed koop krygen.

Hier is overvloed van visch, vleesch, en wildbraad. In eene jagt der koningen worden 'er 2 of 3000 herten gelyk gevangen, welk vleesch zy in de zon laten droogen, en dan by Pikols tegen 4, 5 of 6 R^{ders} verkoopen.

Groente is 'er mede redelyk, en men vind 'er zelf, hoewel niet overvloedig, afpergies.

Buiten de Hollanders zyn hier nu geen andere Europeërs, hoewel 'er in voorige tyden de Engelizen en Deenen mede hunne comptoiren gehad, gelyk ook de Portugeezen daar tot 't jaar 1661. genesfelt hebben.

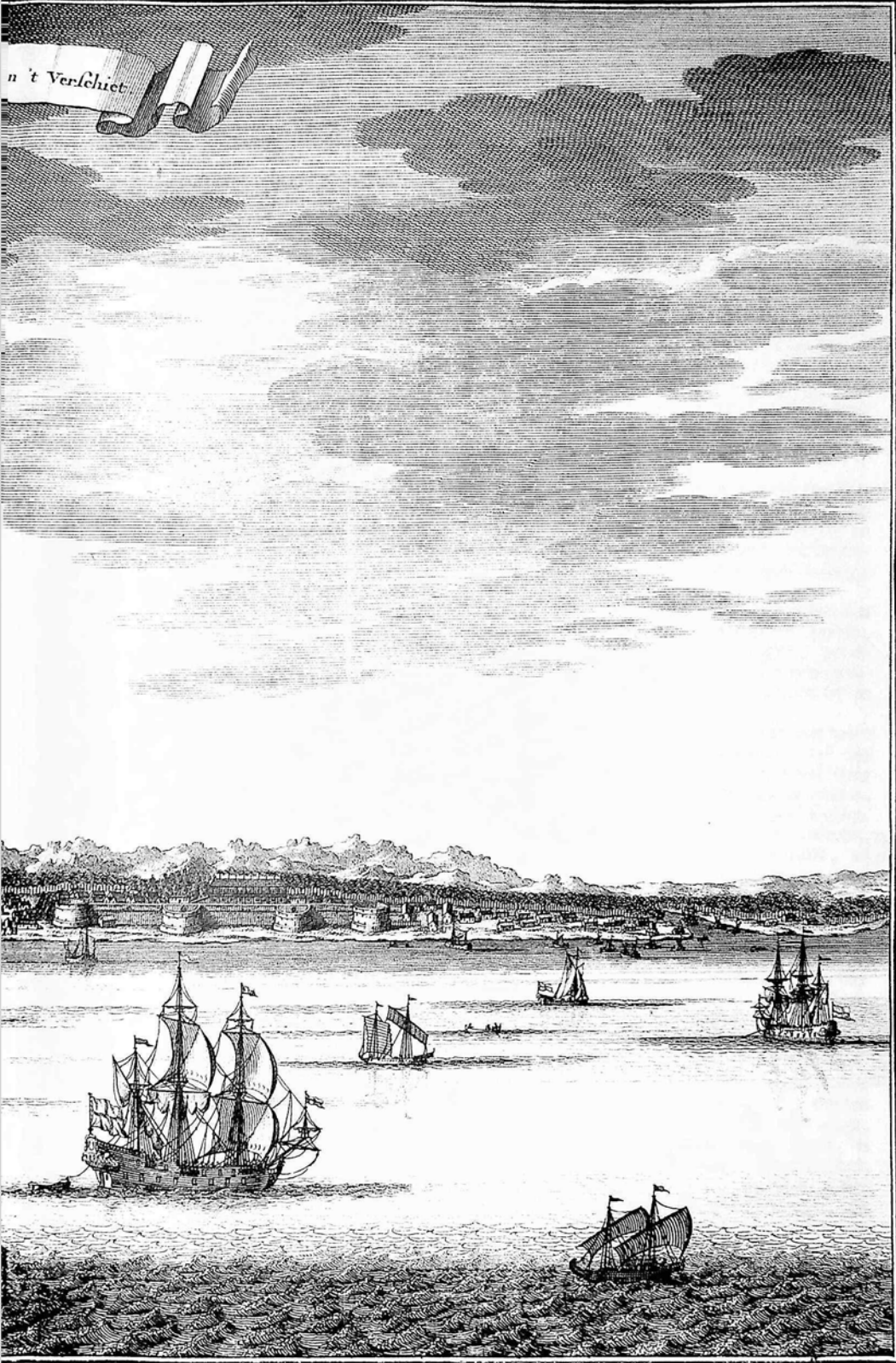
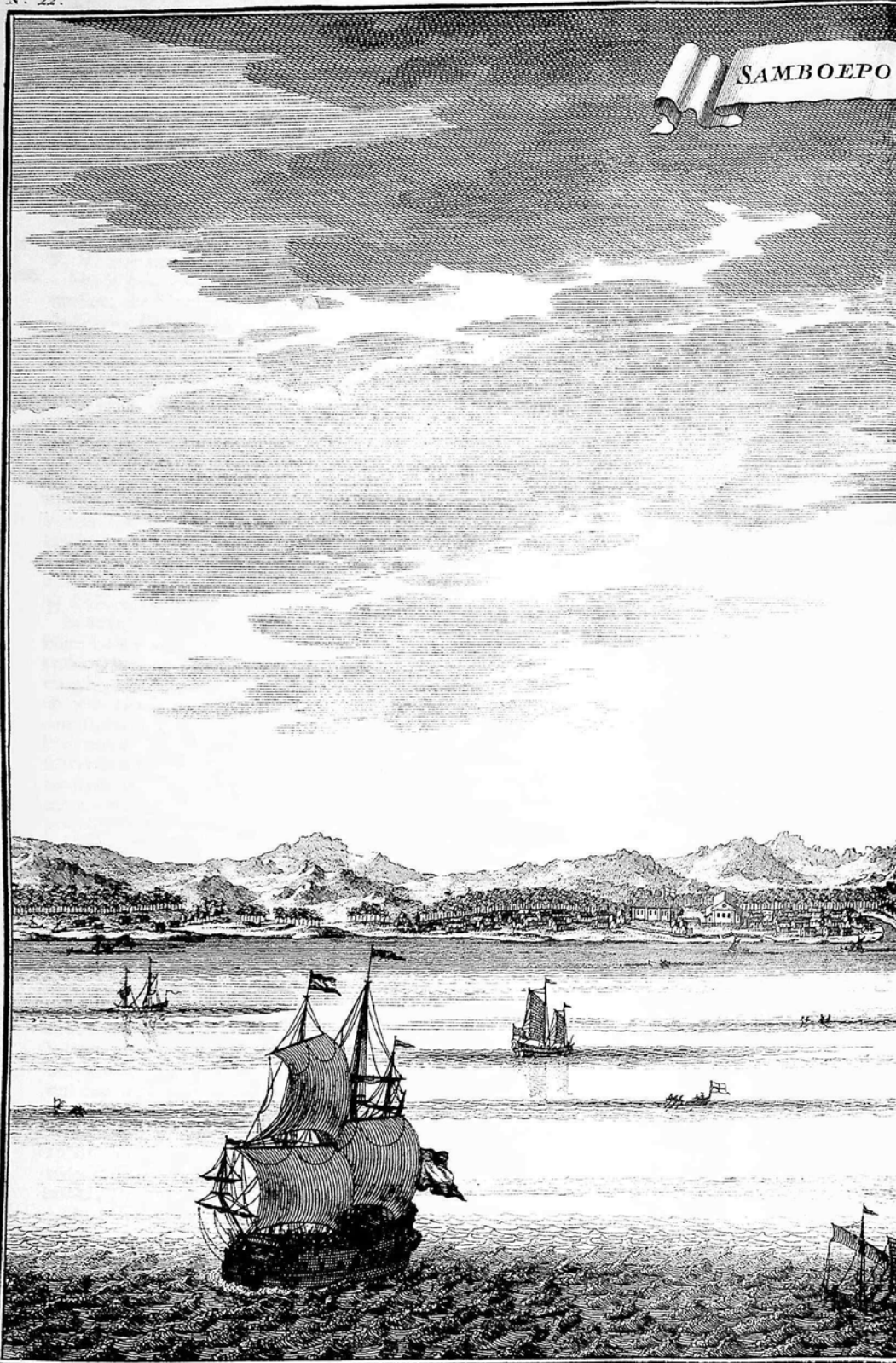
Benevens de zelve woonen hier ook Macassaaren, Boegis, Toeratters, enz.

Men vind in 't Oosten geen trotzer, vernuftiger, oorlogskundiger, nog dapperder volkeren, als de Macassaaren, gewoon zynde, als zy ten oorlog trekken (gelyk ik wel gezien, en gehooft heb) al voortrekkende de dappere daaden van hunne voorouderen op te zingen, om malkanderen tot kloekmoedigheid op te wekken.

Zy zyn zoo vernuftig, dat zy byna De Macalles, 't zy van Inaphaanen, en allerlei cassaaaren-geweer, 't zy van geschut (dat zy ongemeen fraai en sierlyk gieten) kruit, en wat dies meer is, zoo wel, als wy zelfs, weten te maaken; maar zy zyn ook zeer trouwloos en wraakgierig, konnende niet den minsten hoon of smaad ongewroken laten doorgaan, zoo dat zy, in slaverny vervallen zynde, ook voor de gevaarlykste slaaven gehouden worden, hoewel zy de schranderste, mooiste, blankste, zedigste, moedigste, arbeidzaamste, en eergierigste zyn, op welke men wel geruft kan wezen, als men hen maar niet hoond, en voor al, als men (in opzigt van de mans) zich wagt, om niet by hunne wyven te loopen, alzoo een Nederlander, of wie 't zy, die dit doet, al was hy nog zoo groot, met zyn leven speeld, waar af verscheide voorbeelden zyn, gelyk zoo de opperkoopman alhier, *Paulus de Bok*, na 't jaar 1678., zoo als hy in zyn stoop met eenige vrienden zat te praatzen, door een

SAMBOEPO

n 't Verſchiet

een van zyne slaaven, by welkers wyf hy 't hielt, met een kris van agteren doorstooten is.

Hunne dragt is byna als die van de Maleyers, dragende een badjoe, of een keel, over 't lyf met een gordel 'er om, en dan nog een boven-badjoe; maar hun final spits oplopend mutsje, met ruitjens, onderscheid hen merkelyk van andere volkeren op dit land. Ook heeft dat mutsje onder en boven een breede rand.

Zy zyn blank en welgemaakt van aangezigt, wat breedt en eenigzins ingebogen van neus, swart en lang van haar, dat zy gemeenelyk opwinden; want als zy dat los smakken, dan is 't een teeken, dat 'er wat gaande is.

Zy dragen geen baard, maar trekken dien uit, en gaan gemeenlyk bloots voets.

Een van de grootste cieraaden stellen zy in hunne tanden te slypen, die git swart te houden, of die zoo te maaken, en zommige trekken 'er goude kassen, na de randen gemaakt, over heenen, dat voornamelyk een cieraad der groote vrouwen hier is.

Ook heeft men onder hen allerlei ambagtslieden, die alles, wat zy ons voor zien doen, zeer net en konstig weten na te maaken.

De vrouwen zyn door de bank veel schooner, netter besneden van wezen, en veel blanker, dan alle andere Indiaanze vrouwen, en daar zyn 'er onder, die al zeer na aan onze Castigen komen, en die men zeggen k in fraai en schoon te zyn, waarom zy by de meeste Hollanders voor alle andere slaavinnen gezogt worden, te meer, dewyl zy zeer fraai van ooggen, mooi, doch wat plat van wezen, zeer vriendelyk, liefstallig, en doorgaans zeer beleef en wel opgevoed zyn, waar door zulke slaavinnen haare juffers en heeren ten certen wel weten te believen. Ik heb 'er gezien, daar 150, 200 R^{dets}, en meer voor gegeven was, daar men anders voor 80 of 90, en ten uitersten voor 100 R^{dets} een van de beste koopen kan.

Deze vrouwen zyn in haar eygen land ook zeer moedig, en trots, en weten haar fatsoen zoo wel, als de beste Hollandse juffrouw, te houden. Zy zyn ook zeer schrandere en vernuftig in alles, dat een juffrouw behoort te weten, maar zy vallen vry wat hoeragtig, wetende zeer wel die gene, die haare minnaars zyn, en die daar na by anderen loopen, voor hun ontrouw te straffen, alzo zy hen behendig iets ingeven, waar door zy niet in staat zyn om een vrouw te bekenen; van welke ziekte, de Macassaarze ziekte genaamt, zy ook yemant ten eersten weten te genezen.

Zy zyn doorgaans, als zy maar van

eenig fatsoen zyn, in haar land, en elders, zeer net en sierlyk gekleed, hoewel zy anders meest maar met een kleedje onder, en met een lange Maleitze keel, of badjoe, dat hen tot aan de knyen komt, gekleed zyn, stroopende de mouwen wat hoog op, op dat men haare blanke armen zien zou.

Zy dragen gemeenlyk onder haare kleedjes een broek, in plaats van een onderkleedje (dat andere Indiaansche vrouwen meest dragen) en nemen die veeltyds van fraaje zyde, of ander stof, waar over dan haar kleedje over 't benedenlyf, en dan een badjoe over 't bovenlyf komt; doch de groote vrouwen, dragen 'er een tsjole, of nauw hemdrokeje, met goude knoopjens (als de sierlykste Miltigen, die zy na- apen, gewoon zyn) onder, en dan een fyn betilis badjoe, of half hemdje, waar door men byna den geheelen opgedrongen boezem ziet, daar over henen.

Het haar, dat zy in 't rond om haar hoofd winden, is gemeenlyk, gelyk dat der mannen, pek-swart, en zoo vet en glad met eenige welriekende olie bestreken, dat het glimt, waar op zy moedig, en zeer gezet zyn.

Zy hebben ook haare cieraaden van goude ringen met gesteenten, goude, zilvere, en andere armingen, goude kassen over de tanden, haare oorcieraaden, en meer andere, gelyk men by de Oosterze volkeren heeft.

Haare bovenkleedjens, die zy over haare broeken dragen, zyn dikwils styf van 't goud. Deze laten zy hier van haar eigen volk weven, en ik heb 'er gezien, die 100 R^{dets}, en meer, gekost hadden.

De Boegis en Toradja's zyn volkeren, De Boe- onder den koning van Boni staande, en gis, enz. die mede zeer vernuftig, dapper, moedig, strydbaar, trots, moorddaadig, en zeer wraakgierig zyn, gelyk de voorige; doch niet wel zoo blank, als de Macassaaren.

Verder heeft men hier ook eenige Chineezen onder hunnen Capitein, die hier mede zeer veel leven geven, en den handel merkelyk voortzetten.

Dat wy hier van ouds her gehandelt, ^{Ons} en een comptoir gehad hebben, zal hier Comptoir na breeder gezegt worden; doch zedert hier.

't jaar 1669, wanneer wy den trotzen Macassaarzen koning onder onze magt, en voor onze wapenen buigen deden, is onze Maatschappy meester van deze stad en velting geworden, en heeft alhier de zetel van hunnen Landvoogt, en 't hoofd-comptoir geplaatst, zonder dat ik weete, dat, buiten de stad Macassar, eenige andere bedienden, dan alleen sergicanten, hier of daar op eenige buitenposten leggen.

De voornaamste reden, waarom wy hier

hier eenen Landvoogt houden, is, om deze koningen, die ons in voorige tyden in Amboina zeer geplaagt hebben, in toom te houden, alzoo Macassar de fleutel van de ganfche Ooft is.

Buiten den Landvoogt heeft men hier ook diergelyke verdere Bedienden, alle zulke Vergaderingen, en diergelyke verdere Regeering, als wy reets in Amboina, en in andere Landvoogdyen, of landen, ons toebehoorende, en door 't fwaard overwonnen, getoont hebben.

En aangezien by 't veroveren van Macassar, en van alle deszelfs koningen, verfcheide landen onder ons gebleven zyn (gelyk men hier na onder de artikelen van Vrede, art. xiv, xx en xxi zien kan) zoo is de E. Maatfchappy hier gewoon de thienden dezer landen, die al vry veel, en groot zyn, en waar op men zeer heerlyke ryftvelden in menigte ziet, te trekken, dat al een groot getal van laften in de eerfte tyden plagt te maaken; maar dat nu, daar van zeer veel verfchild, zedert dat deze en gene Landvoogden, om maar hun eigen beurs (zoo geloove) te maaken, haar Edelheden geraaden hebben, zoo veel fchoone landen aan de koningen van Macassar van tyd tot tyd weder te geven.

Wat de Landvoogt hier te bezoigen heeft.

Het voornaamfte, dat hier de Landvoogt te doen heeft, is maar, om de ryft, die haar Edelheden van hier vorderen, te verzorgen, hunne thienden in te zamelen, een waakend oog op het doen en laaten van de Inlandze koningen te houden, en voor al om te beletten, dat 'er tuffchen de koningen van Boni en Goa geen al te naauw verband komen mag, zoo dat de maatregel van Staat hier de zelve is, als die de Landvoogt in Ternate tuffchen de Molukze vorften te bezorgen en waar te nemen heeft: want de handel, buiten die van de ryft, is hier van geen groot belang.

De ryfthandel, en verkoop van dien, plagt, toen *Dam Tabalille*, die veritandige Bonize koningin, weduwe van *Radja Palacka*, nog leefde, uit aanmerking van haare dienften wel aan haar alleen gelaaften te worden, waar mede dan zekerlyk veel geld over te winnen was; doch zedert is dat weder te niet gelooopen, en yder brengt zyn ryft zelf maar ter markt.

Schoone Ryft.

Deze Macassarze ryft is zeer wit, liefelyk, en geurig, zoodat het een luft is, om de zelve te zien, te eeten, en maar te rieken, alzoo zy, gekookt op de tafel fttaande, haaren geur door een geheel vertrek verfpread; doch zy word voor zoo duurzaam niet, als de Javaanze, gehouden, waarom zy ook doorgaans minder geld.

De waaren, hier getrokken, zyn deze: Waaren hier getrokken,
Reaalon van agten.
Verfcheidenlei kleeden.
Rood koper.
Peper.
Suratze Zeep.
Alfa-fetida, of Duivelsdrek.
Yzer.

De waaren, hier vallende, zyn deze: of hier vallende.
Ryft.

Goud; doch flegt van alloi.
Veel Sappanhout, en weinig Sandelhout, op Bima.
Koebeesten.

Paarden, voor al Bimaneeſche, dat fchoone Telgangers, en Bergklimmers zyn.

De ſpeceryen, die hier en daar zouden mogen vallen, moeten volgens 't verdrag, voor een gefchenk van 1500 R^{des} jaarlyks, uitgeroeit worden.

Goude en andere koſtlyke kleedjens, die de Macaſſaaren zelf weven.

Allerlei kopere huisraad, die zy maaken.
Endvogels, Ganzen, Koejen, Buffels, enz.

De laften van 't jaar 1709.
beliepen hier 189112-15-0

En van 't jaar te vooren
maar 158327-17-0

Dus toen meer, dan 1708. 30784-18-0

De winften en inkomften
beliepen in 't jaar 1709. 63407-1-0

In 't voorleden jaar 52763-17-0

En dus dit jaar 1709. meer 10633-4-0

Ontrent het land van Macassar heeft men verfcheide droogten, die ons nu en dan al een ſchip gekoſt hebben, als by de Walviſch, en de Leeuw in 't jaar 1665., en aan Zilverſtein gebleken is, dat op den Bril bleef.

Droogte ontrent Macassar.

Ontrent 2 mylen Benoorden de ſtadt Macassar heeft men de ſtadt Goa, die nu ook maar een open vlek is, waar by men niet alleen mede een foort van een veſting heeft, maar welke hy naderhand heeft beginnen te verſterken; doch welkers wallen die koning, volgens ordre haarer Edelheden weer heeft moeten afbreken, dat ons hier na nader blyken zal.

De ſtadt Goa.

In de zelve plagt deze vorſt van 't jaar 1669. af tot 1696. toe zyn hof te houden, doch wegens geſchillen, toen tuffchen hem en den koning van Boni voorgevalen, raakte hy 'er uit.

De ſtadt is maar een gering open neſt, beſtaande uit eenige ſlegte Macaſſaaze huizen, die gemeenelyk op ſtaaken, eenige voeten van de grond, of in de hoogte verheven, ſtaan. Men heeft 'er ook eenige fraaje gebouwen van deze en gene

gene Grooten en Hovelingen, doch voor de rest is 't niet veel.

En die koning befehceven.

Over deze stad, en 't koninkryk van den zelve naam, heerscht een koning oppermagtig. Hoewel de koningskinderen (zynde Macassaaren van koninklyken bloede) jegenwoordig al mede zeer veel in te brengen hebben, gelyk zy zomtyds wel alles daar na hun zin plagten te draagen. Deze plagt in oude tyden oppervorst van 't eiland Celebes te zyn, en schoon de koning van Boni nu magtiger, dan hy, is, zoo is 't egter maar zedert die gemaakte vrede in 't jaar 1669. dat de koning van Goa of Macassar, volgens het xviii Art., afstand van dit koninkryk der Boegis, als mede van dat van Loeboc, en van meer andere ryken, gedaan heeft, en dat hy den koning van Boni van onder zyne magt ontslagen, en hem als een vry konink op zich zelve erkent heeft.

Zyn magt ging niet alleen over deze en gene koningen en landen, op dit eiland gelegen (waar van die van Tello, Loeboc, Soping, Palacka, Boegis, Toratta, Tonadja, Mandar, Maros, en de gansche kult van Manado de voor-naamste waren) maar zelfs ook over 't eiland Zumbawa, of over de ryken van Bima, Tambora, Dompo, Sangarra, en meer andere landen, daar op leggende; ja zelf stonden de dorpeu Passir en Koethe, of Coeti, plaatzen op Borneo, van ouds mede onder dezen magtigen en trotzen vorst; behalven dat hy ook 't koninkryk van Boeton voor 't jaar 1669. onder zyn geweld gebragt had.

Die nogtans de beste kennisse van de Macassaarze zaaken meinen te hebben, oordeelen, dat de oppermagt van dezen vorst niet boven de 100 jaaren geduurt heeft; doch wy zullen hier na toonen, dat deze vorsten al in veel ouder tyden in de schriften der Maleyers bekend zyn, als vorsten van een vry groote magt, en die toen hun ryk al vry verder hebben zoeken uit te breiden; hoewel ik wel gelooven wil, dat hy de landen van Mandar niet zeer lang bezeten heeft, die men wil, dat door den grootvader van koning *Sombangko* (die in 't jaar 1653. overleden is) eerst veroverd zyn.

Een van zyne voorname vestingen is Sambocpo, met een vlek van dien zelve naam, dat eenige mylen van Macassar legt. By wat gelegenheid deze vesting zoo genaamt en wanneer zy gebouwt zy, zullen wy in 't verhaal der Macassaarze zaaken onder 't jaar 1780. zien. Wy vertoonen de zelve hier zeer net in profiel by No. 22. en in platte grond by No. 23.

Wat magt deze vorst wel eer gehad heeft, het groote vlooten hy na Boeton,

en Amboina, in oude tyden gezonden, en hoe hy ons in die Landvoogdy veel jaaren aan een geplagt heeft, hebben wy onder de zaaken van Amboina al vertoont, behalven dat wy daar van in 't vervolg, om het op zyn plaats maar aan te haalen, spreken zullen.

Noordelyker op, aan de W. kant dezee eilands, is 't koninkryk van Tello gelegen, gelyk men daar ook een stad of vlek van dien zelve naam ziet. Deze stad, en koning, is al in de eerste tyden bekend, en altyd mede een van de vermogenste vorsten geweest, met welken in 't jaar 1669. te gelyk met den koning van Macassar, of Goa, 't verbond gemaakt is.

Nog Noordelyker leggen de landen van Mandar en Maros, waar na men by die koninkryken en landen komt, die onder den koning van Ternate behooren.

Aan de Oostkant des eilands (daar 't land zich ten deele als een boschagie, en ten deele met zyne uitnemende schoone ryftvelden tegen 't gebergte aan, en zelfs tot boven toe aan der zelve toppen zoo vertoont) en landwaard in, heeft men het koninkryk van Boni, en de stad van dien zelve naam.

Deze koning, nu de magtigste op dit geheel eiland, is maar van 't jaar 1667. of een weinig te vooren, bekend geworden, gelyk de eerste vorst aldaar toen nog maar als Radja Palacka, of koning van Palacka, bekend was.

Naderhand heeft hy zich koning van Boni doen noemen, gelyk hy ook in de stad Boni (die, zoo men wil, wel 8 dagen reizens van de stad Macassar legt) gemeenelyk zyn hof houdt.

Radja *Palacka* heeft dit vlek niet alleen zeer versterkt, maar ook in 't koninkryk Tsjinrana (3 dagreizens van Macassar) Mandar, en elders, verscheide vestingen gemaakt, en die van alles, 't geen daar toe van nooden was, voorzien. Hy was de eerste onder zyn volk, die zelf leerde snaphaanen, en allerlei schietgeweer, net, en immers zoo schoon als wy, te maaken, 't geen hy daar na ook zyn volk leerde, zoo dat dit by hem nu een gemeene konst geworden is.

Zyn wapenkamer was waardig om bezien te worden, alzoo hy in zyn leven in staat was, om 60000 wel gewaapende mannen in korten tyd te veld te brengen.

Deze koning van Boni, genegen zynde aan 't kasteel Rotterdam, of by den Heer Landvoogt op Macassar te komen, is gewoon daar af aan den zelve eerst kennis te geven, om hem met die statie, en eere, die men gewoon is, in te haalen, by welk geval hy dan gewoonelyk op Bontuwalak, dat een groote halve

myl van Macassar legt, zyn verblyf houd. Men gaat daar na toe, zoo als men de landpoort der vesting uitgaat, en de weg ter regterhand, die vry hoog en schoon van groote steenen opgezet is, en regt uit loopt, inslaat.

Zyn hoofdplaats op Boni is Teko genaamt, waar na dezen vorst ook wel Aroe Teko, de koning van Teko, genaamt word.

De Boegize volkeren. Zyn koninkryk is eigentlyk het land der Boegis, zynde een byzondere Natie op dit eiland, die mede zeer vernuftig, en dapper, hoewel door de bank by de Macassaren niet te vergelyken is; doch de dapperheid van Radja *Palacka* heeft, door dien hy met de zynen lang onder onsgedient, en, zoo op Sumatra, als op Java, verscheide swaare veldtogten bygewoont, en daar zeer veel gezien, en gelcerd heeft, dit volk veel dapperder en beroemder, dan bevoorens, gemaakt, zoo dat zy jegenwoordig schreyeling over die van Goa henen zouden zitten, by aldien wy dezen vorst dit niet door hooger gezag beletteden.

De voornoemde verblyfplaats van dezen koning, Bontuwalak genaamt, was wel eer de verblyfplaats van eenen *Crain Crongrong*, een van de voornaamste Macassarze vorsten, aanhitzer van dien koning tegen ons, voor de verovering van dit volk, en voor 't maaken van de vrede. Hy bouwde te dier tyd daar een zeer fraajen steenen Moorze Tempel, waar mede hy egter, alzoo hy vry slauw in 't waarnemen van zynen Godsdienst was, al zeer lang is bezig geweest, en na dat zy al gemaakt was, verscheen hy daar zeer zelden in, om te Sombahjang, of om zynen Godsdienst waar te nemen. In navolging van dien heeft 'er de koning van Boeton ook een gemaakt; doch de koning van Goa heeft 'er geen.

Tsjinrana. Een van de fraaiste vestingen van deze koning is in 't koninkryk van Tsjinrana. Schoon Radja *Boni* hier oppervorst van ganfch Boni, en dus mede van Tsjinrana (een koninkryk op zich zelve) is, zoo heeft men hier ook een byzonder koning. Voor 't jaar 1677. was hier eenen *Dain Hoeloe* koning, die toen zyn ryk aan zyn oom, *Crain Baroeroero*, overgaf, die lang daar na hier geregeert heeft.

Wat nu het vlek Tsjinrana verder betreft, men heeft 3, en, na het gelukt, ook wel 5 etmaal van nooden, om hier te komen. Men zeild 'er na toe langs de Oostkust, daar men in 't Z. O. eerst een vlek, Bonteyn genaamt, dat al mede onder hem staat, en daar hy zich ook veel onthoud, en daar na verscheide reyen ontmoet, om welke men 's nachts genoodzaakt is ten anker te komen, zoo dat men, eer men in de baai van Padang-

Padang geraaken kan, wel 80 mylen, van Macassar tot daar toe, van nooden heeft. Daar na moet men nog wel een etmaal landwaard in te paard ryden, waar na men aan een groot meir komt, over het welke, alzoo het vol riet en liesbosch is, men zonder een fraaje koelte niet al te wel geraaken kan, en dan heeft men nog wel een etmaal van nooden, eer men op Tsjinrana komt. In het drooge moesson legt het (zoo als het zich in de lengte vertoont) ten grooten deele droog, hoewel 'er altyd nog een diepe en bevaarbare kreek ofte gul in is, om dat alle de rivieren van 't gebergte daar ontrent zich 'er in ontlasten, van waar alle deze wateren van dit meir weer in de rivier van Tsjinrana storten, en dan verder in zee vallen.

Dit meir, Tempe genaamt, legt midden in en tusschen het gebergte, en 't gaat daar ook een weinig op, en daar ontrent zyn ook zeer schoone rystvelden, waar na toe de Veldheer des konings van Boni, die (gelyk wy hier na zullen zien) in 't jaar 1709. of 1710. met den prins van Boni, zynen schoonzoon, de vlugt nam, zich begaf, om dat hy verzekert was, dat hy het daar met zyn volk zeer wel zou kunnen gaande houden; hoewel hy, zoo ras hy vernam, dat de koning van Boni in dit meir nu en dan met de zynen visschen quam, ten eersten hooger op na 't gebergte week, daar hy zich zoo versterkt had, dat hy in staat was, om een leger van 20 of 30000 mannen met steenen dood te werpen.

Van dit meir nu, of na dat men 'er over geraakt is, moet men, nog wel een etmaal verre de rivier van Tsjinrana met een vaartuig opscheppen (zoo dat deze plaats ontrent 5 of 6 etmaal ruim van Macassar legt, als men alles rekenen zou) en dan komt men eerst aan 's konings ^{'s Konings} groote Bamboeze huizen, onder een der ^{huizen} welke 91 boomen, yder als drie keerels ^{daar.} in hunne middelen, staan.

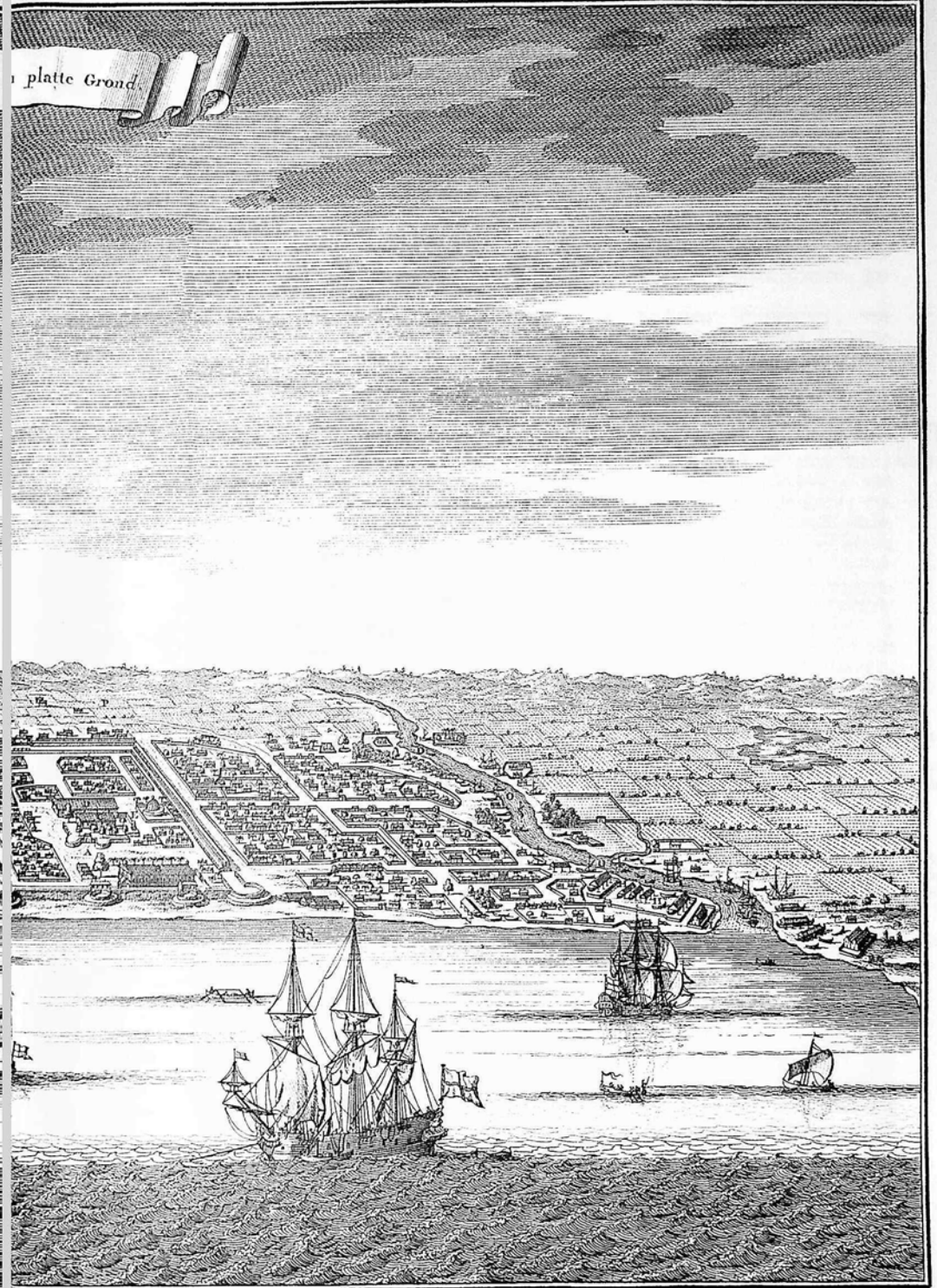
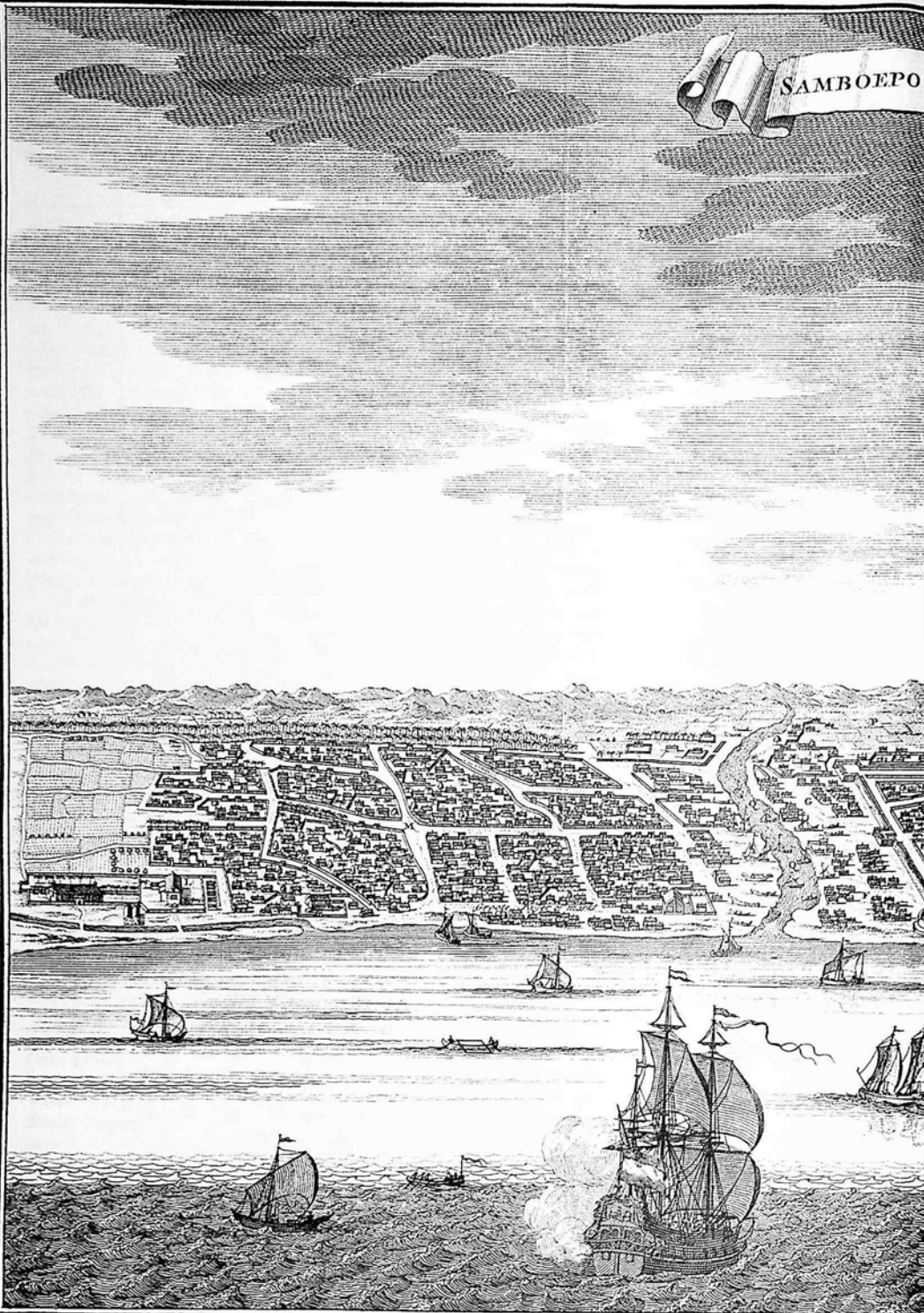
Deze huizen zyn buitengemeen groot en breed, met 2 daken, en een goot in 't midden, en met 70 of 80 digt by een staande trappen, om 'er voor op te klimmen, voorzien.

In een van deze 3 huizen onthoud hy zich doorgaans, als hy op Tsjinrana is, daar hy allerlei ambagtslieden, van goudsmids, zilversmids, roermaakers, geschutgieters, krismaakers, piekmaakers, en konigige inleggers der zelve, kruitmaakers, keurlyke wevers van kostelyke goude stoffen, en wat dies meer is, by zich heeft, en alleen tot zyn vermaak onderhoud.

De Prinzen, en verdere hovelingen, onthouden zich in een dorp, daar ontrent gelegen.

Hy

SAMBOEPO platte Grond

AFBEELDINGE VAN DE FORTIFICATIEN EN DE VERDERE GELEGENTHEDEN VAN DE BESLOOTEN PLAATSEN EN WOONINGEN DES KONINGS VAN MASCASSAR, ALS DE BUYTEN OFTE VOORSTEEDELEN DAAR ANEX, alles met A. B. C. in dese Caart gestelt

A Het Fort, of beslooten plaats, waar in de Koning en verscheyde andere Grooten haar Hof ende Residentie houden, zynde byzondere met een gebouwen steenen Muur besloten, van de Zeekant met 4 Bastionen versterkt en te Land met 2 Ruytes, uiterlyk met geschut gemonteert, dog door de slyfte orloer en byzondere weerschap van wyngaet gelyk, zynde de Coning die zo verrijt, omdat de zelve niet alleen voer koning, maar ook geen heute Sammen zynde koning verdragen, inwoege dat het Fort principelyk op twee van de Twee Boercken met een 200 in Stakken verrijt is.

B Des Konings Hof, staande op hooge schoone plaatsen in forme van Pylenen, daar op een achtere woning gebouwt is, en met een breed lange brug tot den opping soo besloten gemakte, dat men soo te Land als te water blyven konen kon, zynde alles van hout gemakte.
 C Het vuile Konings Hof, meest op de selve manier gebouwt.
 D Des Konings Woning.
 E Des Konings, Mastien, of Moorschen Tempel.
 F 't Quartier daar de Portugeese Mastien ende haar Consoort hu

DO VAN DE BESLOOTEN PLAATSEN EN WOONINGEN DES KONINGS VAN MASCASSAR, ALS DE BUYTEN OFTE VOORSTEEDELEN DAAR ANEX, alles met A. B. C. in dese Caart gestelt

ge Woningen hebben.
 G 't Quartier der Bastiaten.
 H Des Konings Galven, Prauwen, als andere Maartuygen, waar van hy rykelyk voorzien is, en welke niet sonder groot perikel te vermeersteren zyn.
 I De Woning van Antwoy de Costa, Portugees Kroonman, welke om zyn defenitie met Palissaden neffens eenige Bassen gesterkt is, om de inkomst van de Rivier te beletten.

K Logie van de Deensche Comp^{te} voor desen door de Nederlanders bewoont.
 L Logie van de Engelsche Compagnie.
 M De Noord zyde van de Stad, soo by Mascassaren als andere Nattien bewoont.
 N De Nieuwe Passar, ofte Markt aan de Zuid zyde van de Stad, te welke mede met Bassen betonnen is.
 O Een Rivier, die men met Maartuygen van 5, 6, 7 a 8 voete staande, kan gebruyken.
 P Tuinen en Rys-landen ragten de Stad, dat al leeg en goed kley land is.
 Q Een Rivier aan de Noord zyde van s Konings woning maar 2 a 3 voet diep.

Hy wort gemeenelyk van vrouwen ge- dient, hoedanig zich de koning van Goa, en zeer veel andere Oosterze vorften, gelyk wy op Java, Bantam, Atsjien, enz. mede gezien hebben, ook laten dien- en.

Het koninklyk merkteecken van onder- fcheid tuffchen de andere huizen, 't zy der hovelingen, 't zy der gemeene lieden op Tsjinrana, is, dat men een offenkop, of offenhoorns, aan wederzyde van de gevel ziet, dat geen onderdaan zou dur- ven nadoen, of voeren, ten waare hy met zyn leven spelen wilde, alzoo dat zou worden opgenomen, als of hy na de kroon, of den vorft na 't leven ftont.

De huizen der princen zyn door twee klampen, waar op aan wederzyden twee fwaare bamboezen rusten, die 'er voor gefpykert zyn, van andere gemeene hui- zen onderfcheiden.

Wanneer nu en dan Gevolmagtigden van den Heer Landvoogt na dien vorft op Tsjinrana gezonden worden, is hy gewoon de zelve koninglyk met alles, wat hy heerlyks in zyn ryk heeft, te onthaalen, by hoedanige gevallen hy dan ter cere van hen wel een hertenjagt aanftelt, daar zy op die tyd troepen van wel 1000, 1200, en meer herten zagen, van welke 'er veelen, zoo verre men die zien konde, na de zeekant van Tsjinrana, daar 't vlak is, gejaagt, en uit welke dan 60 of 70 ftuks bokken (want de hinden verfoonen zy zoo veel als 't mo- gelyk is) door zoo veel Galerans, Crains, of andere hovelingen, en princen, zoo lang gejaagt, en afgemat worden, tot dat zy voor de plaats, daar zich de ko- ning met zyn gezelfchap dan in een bofchhuis onthoud, doodmoede blyven ftaan, daar yder ridder zyn beeft, dat hy gejaagt heeft, dan een ftrop om den hals werpt, die altyd aan 't paard valt is, op dat het hem, weder bekomende, niet ontloopen mogt; doch zoo ras die ftrop toegehaalt is, werpt zich 't beeft op zyde tegen de grond neder.

Uit deze beeften worden aanftonts dan de vetfte voor de Heeren Gevolmagtig- den, door zekere daar toe medegebragte vrouwen, die een geheele kombuis, met gereedschap, daar toe noodig, met zich voeren, zeer lekker toebereid, en hen dan veel cere en vermaak, met alles, wat hy maar bedenken kan, aangedaan.

Daar is geen dorp in zyn gebied, daar hy niet diergelyken huis, met een net thuintje daar agter, en met de noodige opzieners, heeft, en die van zoo een dorp moeten wel goede zorg dragen, om zulke Gevolmagtigden, even of hy daar zelfs tegenwoordig was, zeer wel te onthaalen, en van alles, dat zy noodig hebben, rykelyk te voorzien, zoo

zy, zulks verwaarlooze, niet in zyn uiterfte ongunft vervallen willen.

Als deze vorft, of de koning van Goa, eenige gefchenken aan haar Edelheden zend, en eenige der zelve van haar Edelheden ontfangt, worden die ge- meenelyk met veel static, en niet zonder etteleyke charges, en 3 kanonfchoten, die verder tot 11 toe wel vervolgt worden, in de vefting ingehaalt, en by de uit- togt, als men die verzend, worden 'er weer 3 charges, en 5 kanonfchoten, ge- daan.

By 't zenden dezer fchenkagien, van wegen haar Edelheden, word in 't ge- meen aan de vorft van Boni, als zynde den oudften bondgenoot, wat meer, dan aan den koning van Goa, gezonden.

Na de koningen van Boni en Goa volgt de koning van Loeboe, daar na die van Tello (bevoorens al by ons aangehaalt) en dan de koningen van Soping, van

Wadjoe, van Tanette, van Laya, van Bancala, Panna, Bacca, en meer ande- re, van welke ryken, alzoo die klein, en ons meeft nog onbekent zyn, ik wei- nig of niets van belang wete te zeggen, dan dat zy te zaamen, als onze bondge- nooten, door den koning van Boni by den anderen geroepen zynde, Leden van den grooten Raad des eilands Celebes zyn, waar in alle de gemeene Landzaaken ver- handelt worden.

Gelyk nu oder Macassar ook de ryken van Bima, Domp, Tambora, enz. op 't eiland Sumbawa, ftaan, alzoo hebben wy daar ook eenige Logien, of Pagggers, en pofthouders leggen.

Deze lieden van Sumbawa zyn niet heel veel te vertrouwen, gelyk men klaar gezien heeft, wanneer zy in 't jaar 1686. toen wy die moejelykheden op Java we- gens de dood van de Heer Tak, enz. hadden, zich verftout hebben, tegen het Contract in 't jaar 1677. gemaakt ('t geen hen verbied eenige gezanten van vreemde vorften buiten onze kennis by hen te la- ten komen) een brief, een vlag, en eenig water, van den koning van Bliton, of Radja Satti (anders beit met den naam van den keizer van Maningcabo bekend) met eenige gebeden befezen, niet alleen te ontfangen, maar de zelve ook een on- gemeene cere aan te doen, hoedanigen brief die van Bima van hem bekomen, en nevens welken de bringer, Intsjeb Bongfo, een Maleyer, schimpfswyze te- gen Radja Tambora gezegt had, dat hy, met de Compagnie zoo getrouw te bly- ven, dood krank was, en nu wel haaft, alzoo 'er iets op til was, de geeft geven zou.

In oude tyden waren alle de konink- ryken op Sumbawa op zich zelve; doch dit eiland naderhand (uitgenomen Tam- bora

Hoe die koning de Gevol- magtig- den der E. Maat- fchappy daar ont- haalt.

De ver- dere Ko- ningen.

Bima, enz. onze Lo- gie daar.

Verdere byzon- derheden van 't ei- land Sumba- wa.

bora, die den Macassar 7 maanden tegenstont, doch eindelijk al mede buigen moest) door den koning van Macassar overwonnen zynde, zoo geraakten zy alle onder een vorst, hoewel die dezelve niet langer, dan tot jaar 't 1667. en 1669. behield, wanneer zy onder de E. Maatschappij geraakt zyn.

De oude koning van Tambora heeft een contract met ons in 't jaar 1677. gemaakt, doch die vorst is in 't jaar 1687. overleden, en door de vader van den tegenwoordigen koning vervangen. Op Tambora heeft men veel dorpen, te weten, Cadinding, Caukeeloe, Baraboen,

Wawo, Lawafa, Papoenti, Laleekan, Salepe, Sakeewy, Lacwong, Waro, Tanga, Soeken, Catocpat, Tocwy, Tompo, Calomon, enz.

De naam des konings van Tambora in 't jaar 1688. was *Suliban Nilaaneddien, Abdul Bazet*, zyn overleden vader was *Djamaleddien*, en zyn zoon, die hem volgen zal, *Abdul Djaliel* genaamt.

De Grooten en Ryksraaden hier worden Djeweli's en Toerili's, en de grootste Mantri (of Ryksraad) word Makandiri Hohau genaamt.

Hier valt veel Sappanhout, Wasch, Ryft, Paarden, enz.

T W E E D E H O O F D S T U K .

MACASSAARSCH E Z A A K E N .

Macassarsche Zaaken. In 't jaar 1420. tast Crain Samarloeka Malacka en Pasi aan. In 't jaar 1580. maakt de Ternataansche koning met den koning van Macassar een verbond. Redenen van Samboepo's benaaming. De Portugeezen hier al in 't jaar 1538. en 1545. De Deenen hier 1632. De onzen komen hier in 't jaar 1607. Matelief, van Solt, en l'Heremite. Ons Comptoir hier. Hun gesprek met den koning van Tello. 't Comptoir hier geligt. In 't jaar 1618. ons volk hier vermoord. Laurens Reaal 1620. hier. In 't jaar 1623. 't Comptoir weer geligt. 1625. de Heer van Spult hier. 1627. d' Aanslag tegen ons. De Heer Caan hier Gezant 1632. Engelsche en Deensche Logien hier. De Koning beschreven. In 't jaar 1636. de Koopman van Vliet, enz. vermoord. Koning Sombangko's vader, en des zelfs dood. Koning Sombangko en zyn dood. 1646. van Suydwyk hier. Evert Buys hier 1651. Haslanoddien in 't jaar 1653. koning. Prins Patinggaloans dood 1654. Slechte Vrede 1656. Toebereidzelen van ons ten Oorlog 1660. De Vloot vertrekt uit Amboina. De koningin van Solors verzoek.

1420.

Dat de koningen van Macassar van ouds her albekent, vermogend, en als zoodanige vorsten onder de koningen van 't Oosten beroemt waren, blykt ons in 't jaar 1420. daar Crain Samarloeka, koning van Macassar, voorkomt, met zoo vaartuigen na Malacka gaande, om dien koning te beoorlogten; doch hy wiert door den Lacfamana, of Zeevoogt des konings van Malacka zoo dapper aangerast, dat hy genoodzaakt was na de stad Pasi, op 't eiland Sumatra, te wyken, alwaar hy die stad geen kleine schaade, door 't verwoesten van haare landeryen, toebragt.

In 't jaar 1580. maakt de Ternataansche konink met den konink van Macassar een verbond. In 't jaar 1580. nam de magtige koning van Ternate, *Baab Ullah* (dat is de *Poort Gods*) of anders in 't gemeen maar *Baboe* genaamt, voor, om met een magtige vloot een togt na 't eiland Celebes te doen, alwaar hy zich in 't voorby scheppen meester van 't eiland Bangay, en andere daar ontrent gelegen eilanden, als mede van de koninkryken Tamboeko, Tiboro, en meer landen, maakte.

Van daar schepte hy verder na Macassar ontrent Tanahkeke, de Zuidhoek van Celebes, daar de koning van Macassar, *Crain Patinggalaan*, of anders *Crain Caroet*, genaamt, voor de gevreesde magt dezès konings, die met zyn vloot zoo na by zyn hoofdplaats was, verschrikt, hem te ontmoet voer.

Terwyl nu deze Macassaren aan quamen scheppen (of roejen) zongen zy zekker schep- of roelied (onder 't welke zy, volgens zekere nette maatslag op de Tifa of Gong, scheppen) waar in onder andere deze woorden van *Sombab Oecoe, Sombab*, dat is, *wy eeren u Heere*, of, *wy eeren u, o Heer koning*, mede quamen, na de beteekenis van welke woorden de Ternataanse vorst zyn volk, aangezien hy de zelve niet verstant, gevraagt, en verstant hebbende, wat die beteekenden, en dat zy enkelyk gerigt waren, om de eerbied en agting, die de Macassaren voor hem hadden, te betuigen, bevleeden de zelve hem zoo wonder wel, dat hy daar op met dien vorst na Macassar voort

1538. voort gefchept zynde, daar niet alleen een verbond met hem opregte; maar hem aanraade wat verder van daar een vesting ontrent de strand te bouwen, en die, na de woorden van dit scheplied, Sombah Oecoe te noemen, waar van met 'er tyd, door verdraajing, en verbetering, eerst 't woord Sombah oepoe, en daar na Samboepo, gegroeit is.

Wat deze vorst hier te dier tyd ontrent de verandering van den Godsdienst gedaan heeft, zullen wy breeder zeggen, als wy van deze zaaken hier na in 't byzonder spreken.

Na dezen tyd hebben de Ternataanze koningen al meer veroveringen op dit eiland Celebes, en voor al ontrent de kust van Manado, en 't Noorder deel des zelfs, gedaan; waar van de dappere koning van Macassar hem nu en dan 't een en 't ander weder, gelyk aan 't eiland Boeton bleek (dat ook onder hem stont) athandig gemaakt heeft; maar al het welke hy in 't jaar 1669. aan dien vorst heeft moeten weder afstaan, gelyk men dat hier na in het Vredeverbond, Art. xvi. en xvii. zien kan.

De Portugeezen hier al in 't jaar 1538. en 1545. Van de Europeesche Natien zyn de Portugeezen hier al mede de eerste, en al in of ontrent de tyden van den Ternataanzen Portugeezen Landvoogt *Antoni Galvano*, in 't jaar 1538. en ook ten tyde van den Onderkoning *Martyn Sosa*, in 't begin van 't jaar 1545. geweest.

Zy hebben hier een vast comptoir gehad; doch wanneer dit zyn begin genomen heeft, blykt my nergens. Egter is dit een zekere zaak, gelyk hun hoofd *Francisco Viera*, een byzonder ryk man, op Macassar een reeks van jaaren aan een zyn vast verblyf gehad, en tot 't jaar 1661. behouden heeft; zonder dat ik van hunne zaake iets, dan 't geen ons alhier onder 't jaar 1660. voorkomen zal, te zeggen weet, dat wy op zyn plaats in 't vervolg breeder zullen aanhaalen.

De Deenen hier 1632. De Deenen hebben hier eenigen tyd aan een ook een comptoir gehad. Wanneer zy eerst hier gekomen, of hoe lang zy hier gebleven zyn, is my onbekent; hoewel ons blyken zal, dat in 't jaar 1632. by de komst van den Heer *Caan*, de Heer *Rocland Carpe* als Generaal, of algemeen Overste, uit naam des konings van Denemarken, hier lag, en dat zy toen hier een Logie, gelyk de Engelzen al eer 'er mede een hadden. Ook is dit zeker, dat hier, na 't jaar 1669., geen andere volkeren, dan wy, hebben mogen komen, of handelen, gelyk in het vi. en vii. Art. van 't voorz. verbond te zien is.

De onzen komen hier in 't jaar 1607. Matielief, Wat nu onze komst hier aangaat, ik zie, dat de Heer *Cornelis Matielief* in 't jaar 1607. den 2^{den} Maart allereerst ontrent

de Zuidkant van Celebes by 't dorp Rakkeka (dat nog wel 7 dagen reizens van Tello, dat verder om de N. lag, gelegen was) ten anker gekomen is. Zy volk sprak eerst met eenige visschers, die hen niet wisten te regt te helpen. Daar na, weer te land gevaaren zynde, spraken zy met een Orang Kaja, en met een Maleyer, welke laatste aan boord quam, die hem zeiden, waar Tello lag. Waar op hy van daar, bevindende dat 't land van Macassar een schoon land was, na Amboina is gezeild.

Niet lang 'er na is de opperkoopman *Paulus van Solt*, in 't zelve jaar, in gezelschap van de Heer *Jacques l'Heremite*, door den zeevoogt de Heer *Matielief*, met het schip *Medenblik* den 4^{den} Mey uit Amboina na Macassar gezonden, daar zy den 15^{den} dito op de rheedde gekomen zyn.

Wy hadden toen hier al een koopman van wegen onze Maatschappy, zonder dat my blykt, wie, en wanneer die hier gelegd, of wanneer dit ons comptoir hier opgerigt is; ook blykt my niet, dat de Engelichen of Deenen toen hier al een comptoir hadden.

Deze koopman quam 's namiddags by hen aan boord, en bragt hen dien zelve avond nog aan land, alwaar zy dien nacht in 't huis, 't geen de onzen toen hier al hadden, bleven.

Den 16^{den} dito quam de koning van Tello, vergezelschap met den koning van Battergoa (dit zal mogelyk de koning van Goa zyn) en eenige hovelingen, by hen in ons huis, klagende geweldig over eenige schade die de ichepen van den zeevoogt, *Cornelis Matielief*, aan eenige van zyne prauwen in zee, wanneer hy na Amboina zeilde, toegebragt, en hoe hy wel 14 mannen van zyn volk gedood, en 2 prauwen in de grond geschoten had.

Zy schikten met dien koning deze zaak in de beste vouw, in zoo verre, dat hy zich eindelyk volkomen daar over be-toonde voldaan te zyn.

Ook gaf de Heer *van Solt* aan dien vorst te kennen, dat de Heer *Jacques l'Heremite* door den voornoemden zeevoogt uitdrukkelyk met een geloofsbrief aan hem gezonden was, welken brief hy zyn Hoogheid ook ter hand stelde, daar by voegende, dat deze Heer last had, om nader met zyn Hoogheid over alles te spreken.

Hier op belafte hen die vorst, dat zy op dezen avond by hen zouden willen verschynen, gelyk zy deden.

Zy gaven zyn Hoogheid te kennen, hoe de Heer *Matielief* vriendelyk, uit naam des konings van Djohor, verzogt, dat zyn Hoogheid doch geen rytt na Malacka geliefde te zenden, om de Por-
tu-

1607.

tugeezen, onze vyanden, te spyzigen. Hy vraagde hen daar op, of zy voorgenomen hadden, met den oorlog tegen de Portugeezen voort te vaaren, zoo neen, zouden zy hem by de Portugeezen zeer gehaat maaken, en hem een gevaarlyken vyand op den hals haalen, daar hy anders best keurde, zyn land voor alle vreemde Natien open te zetten, en geen zyde te kiezen.

Egter bragten zy het by dezen vorst zoo verre, dat hy hen beloofde, van dit jaar geen ryft na Malacka te zullen zenden, gelyk hy dit aantonts over al in zyn land verbieden liet.

Naderhand is ons egter het tegendeel gebleken, en men ontdekte klaar, dat hy dit wel beloofd, doch niet gemeend had, dat de Macassaaren, zoo wel, als de allergrootste veinzers van Staat, weten te doen, en daar in den besten Italiaan niet behoeven te wyken.

Zy quamen, volgens 's konings nader laft, den 17^{den} dito weder voor hem, en wierden deftig met spyze en drank, op zyn Macassaars, van hem onthaalt.

Hy zeide hen toen ook, dat hy de Spaanjaarden, die met een fcheepken van Ternate na Malacka wilden, en die op de eilanden ontrent Boeton 't zelve verloorren hadden, voor hunne komst in zyne befcherming genomen, en aan de zelve, op hun verzoek, een prauw gefchonken, en dierhalven aan hen te verzoeken had, dat zy doch hen op zyn rheede niet quaalyk handelen, nog 't regt der zelve fchenden, of zyn koninklyk woord niet breken wilden, welk billyk verzoek zy hem gerne inwilligden.

Het vuilfte, dat deze Heeren hier ontdekten, was, dat onze koopman hier niet alleen met deze Spanjaarden, onze vyanden, heulde, (hoewel hy nu, by 't aanweezen der Heeren *l'Heremite* en *van Solt*, hen verboden had, aan zyn huis te komen) maar zich ook zeer ontrouw en leugenagtig in 't werk van zyne bediening gedroeg.

Den 19^{den} en 20^{den} dito hebben deze Heeren 38 bahâr Foelie, door dezen koopman hier ingekogt, gelaaden, gevende te gelyk, volgens laft van de Heer *Matelief*, zyne rekening aan de Heer *l'Heremite* over, die, fchoon hy in de zelve over al zynen bedriegelyken handel klaar ontdekte, egter den Heer *van Solt* verzogt, hem in 't nazien van deze bedriegelyke rekening te willen behulpzaam zyn, dewyl hy dezen koopman op zeer veel leugens betrapte, om welke te beter na te fpeuren, zy te zamen befloten, dat de Heer *van Solt* een togt landwaart in doen zou na eenige koningen, op welke hy hen gewezen, en die hy hen wysgemaakt had, dat hem nog veel fchuldig waren.

Daar op dan is de Heer *van Solt* 's namiddags, van *Jacques de Mulder* en *Jacob Janszoon* verzeld, landwaart in gereden, daar zy 's avonds eerst aanquamen, en daar hy hen op eenige fchulden van zeer weinig belang gewezen had; zy fliepen daar dien nacht, eyschende van eenige Portugeezen het geld, als mede de ryft en foelie, die hy hen, tegen zynen eed, geleverd had.

Den 23^{den} dito vertrokken zy na verfcheide Inlandze koningen, - te weten, die van Cangila, Roepo, en Mangalyn (plaatzen, die ik hier niet kenne, en dierhalven zekerlyk verkeert opgegeven zyn) doch dezelve zeiden, dat zy den koopman niets fchuldig waaren, en by aldien het volk in zich zelve niet goedaardig en deugdzaam geweest was, zouden zy zonder gevaar hier niet van daan geraakt zyn, te meer, dewyl deze koningen niet wiften, wat dit zeggen wilde, dat men hen quam maanen over een verdigte fchuld, oordeelende, dat hier wel ict anders, tot nadeel van hun land, onder verborgen kon zyn.

Tegen den donkeren avond quamen zy in Samboepo, daar zy weder hunne nachtruft namen.

Daags 'er aan maanden zy hier ook alle de fchulden in, die zy al mede niet half zoo veel, als zy van den koopman opgegeven waren, bevonden te zyn.

Hy quam den 24^{den} dito weer in Tello, gaf aan de Heer *l'Heremite* een net bericht van zyne verrigting op dezen togt, en felden die net in gefchrift, doende verder den koopman dit alles onderteekenen, en hy wiert daar op als een bedrieger na boord gebragt, om hem na 't vaderland te zenden, alwaar hy zyn doen zou moeten verantwoorden.

Ook wiert toen dit comptoir, tot 't Comp-groote droetheid des konings, geligt, ^{toir hier} zonder hier een ander in zyn plaats te ^{geligt} leggen, alzo zy zeer befchaamt over 't gedrag van dezen koopman waren.

Zy beloofden egter aan dezen koning, dat de Heer *Matelief* ten eerften een ander koopman in plaats van dezen zenden zoude.

's Namiddags ontbood deze vorst hen weer, onthaalde hen zeer wel, en bad hen andermaal, dat zy zyn land doch niet verlaaten, maar voortgaan wilden om hier te handelen, alzo hy Foelie van Banda ontbieden, en die alleen aan hen leveren zou.

Daar op zyn zy den 25^{den} dito van Tello na boord gevaaren, daar zy tegen den middag aanquamen, hebben ten 2 uuren hunne ankers geligt, en zyn dus na Greflic voortgezeilt.

Dit Macassar had de Heer *Matelief* in Juni dezes jaars ook als de fpyfkamer van Malacka befchreven, raadende de onzen

ver-

1618. verder, om Banda met 3 fchepen en 200 man voor den Macaffaar in te nemen, mits dat daar niemant, dan wy, fpeceryen zouden mogen laden; en dat wy hem alle de zelve tegen een valte prys zouden afhemen.

Den 30sten Auguffus liep het fchip de fwarte Leeuw, van Amboina na Bantam vertrokken zynde, op Macaffar om ryft aan.

In December ging 't fchip Gelderland na Macaffar ook om ryft, om met een gedeelte van dien Amboina te fpyzigen, en het verdere in Ternate te brengen.

Of wy nu in dezen tuffchen-tyd weer een comptoir hier opgeregt hebben, weet ik niet; doch 't fchynt my als een zekere zaak, dat zulks gefchied is, alzoo de bedriegelyke koning van Macaffar al ons volk hier in 't jaar 1618. heeft doen doodflaan, en onze Logie afloopen; weshalven aan den bevelhebber *Arent Maartenszoon* toen ook laft gegeven is, om met 3 fchepen, na de Ooft gaande, ten eerften op Macaffar aan te loopen, en deze moord te wreken.

In dit zelve jaar den 13^{den} December fchreven de Heeren xvii^{en}, dat 't fchip den Orizont uit Denemarken na Indiën gezeylt, en dat het voornemen was 'er in 't korte nog 4 te laten volgen; waarfchynelyk, om hun comptoir hier, en elders, daar mede te verfterken.

In 't jaar 1620. is in de maand April of Mey de Heer Oud-opperlandvoogt van Indiën, *Laurens Reaal*, hier by den koning weer aangeweest, zonder dat my blykt, dat 'er iet vyandelyks voorgevallen is.

Laurens Reaal

1620. hier.

't Comptoir weer geligt.

In 't jaar 1623. gaven de Heeren xvi^{en} laft dit comptoir te ligen, zoo dat wy toen al weder eenige bedienden, die hier lagen, gehad hebben.

In 't jaar 1625. den 10^{den} Auguffi wiert de Heer Oud-landvoogt van Amboina, *Herman van Speult*, zeer wel van den koning van Macaffar ontfangen.

1625. de Heer van Speult hier.

In dit zelve jaar den 18^{den} September hadden de Engelzen hier ook een comptoir en haar Opperhoofd was toen eenen Mir. *Siort*.

Engelfche en Deenfche Lo gien hier.

De Logie der Engelzen heeft maar een musquetfchoot Benooerden 't kasteel Oedjong Pandang geftaan.

In 't jaar 1627. ontdekte men, dat 'er tuffchen dezen koning en den koning van Tidore een aanslag tegen ons was.

1627. Aanslag tegen ons.

In 't jaar 1632. den 5^{den} Maart verfcheen hier als onze Gezant de Heer *Antoni Caan*, op welken tyd de Deenen, hier mede een comptoir en Logie hadden, gelyk zich alhier van wegen den koning van Denemarken de Heer *Roeland Carpe* (die in 't jaar 1623. al op den 14^{den} October by de Naffauze vloot verfcheen) als Generaal en Overfte van zyne Natie met 2 fchepen onthielt.

De Heer Caan hier Gezant 1632.

Het was te dier tyd tuffchen ons en de Macaffaaren, wegens den handel der Nagelen in Amboina, niet helder.

Na dat deze Gezant al zyn gefchut geloft had, de wittenvlag liet waajen, en na dat hy een uur op de reede geweest was; quamen 'er 2 Princen, en 6 of 7 Hovelingen, met een gefchenk aan boord, om hem te verwelkomen.

Zy wierden van zyn Ed. zeer wel onthaalt, waar op hy tegen den avond met 8 perfoonen na land voer, latende de gemelde Princen zoo lang als gyzelaars aan boord.

Zoo ras hy aan land quam, wiert zyn Ed. zeer beleeft van den voornoemden Heer *Carpe* onthaalt, gelyk onze 40 gevangenen uit Macao, en 2 uit Malacka, zoo lang in de Deenfche Logie geweest waren, om hier nu aan zyn Ed., na een gevankenis van 15 maanden, die zy in China in ketenen uitgeftaan hadden, overgelevert, en in vryheid volgens 't gemaakt verdrag gefteit te worden.

Nog dien zelve avond wiert zyn Ed. in 's konings paleis gebragt, dat een fchoon groot, byzonder konftig gefneden en 't geen verguld gebouw van hout was, heerlyk op 46 hooge pilaaren ftont, die wel 3 vadem hoog waren.

Hy vont den koning op een zeer kostelyke mat, met 2 of 3 fluweele leunkuffens agter zich, zittende, zynde van ettelijke honderd perfoonen verzeld, ten deele hovelingen, ten deele dicnaars, doch alle met krullen op zyde, welker geveften of handvatten zommige van goud, andere van ivoir, en zommige zeer konftig gefneden, of gewrogt waren. Ook zaten 'er 20 of 22 van zyne bywyven naaft hem, die niet anders deden, dan hem geduurig tabak en pinang te geven.

Zy zaten alle, als de fnyders met de beenen onder 't lyf, op een vloer van gefpletene bamboezen, die doorlugtig was, zoo dat 'er geen vuiligheid op kon blyven leggen.

De koning, een dik fwaarlyvig man, 58 of 60 jaaren oud, en glad van baard, was van verwe tuffchen 't geel en bruin, hebbende niets, dan een met goud doorwrogt kleedjen om zyn benedenlyf, terwyl zyn bovenlyf bloot, en zyn hoofd met een wit mutsje bedekt was. Ook was hy zeer vriendelyk en minzaam van taal, zoo tegen den Heer *Caan*, en den Heer *Carpe*, als tegen anderen die daar tegenwoordig waren; en zy wierden met tabak, pinang, jonge klappusnooten, enz. onthaalt.

Na dat hy met den koning over deze en gene zaaken gefproken, en daags 'er aan onze gevangenen man tegen man tegen die der Portugeezen, die onder ons waren, uitgewiffeld had, is hy hier van daan na 't eiland Boeton gezeylt.

T

Dat

1636.

Matys Bolen inv.

P. Tanje Sculp.

Dat de koning van Macassar veel plaatzen van den koning van Ternate op Celebes veroverd, en in 't jaar 1634. ingenomen heeft, hebben wy onder dat jaar in de stoffe van Ternate al getoont.

In 't jaar 1636. was onze koopman van *Vliet* hier met 4 of 5 Nederlanders door de Macassaeren gekrist, en in stukken gebakt, en op Boeton was de onderbevelhebber *Steven Barentszoon* met 4 of 5 Hollanders doodgeflagen, dat door den bevelhebber *Pool* aan eenige Boetoners, die in zyn schip door zekere list gelokt waren, en die hy van gelyken dede ombrengen, ten deele gewroken wiert.

In 't jaar 1637. maakte de Heer van *Diemen* met dezen koning weer een nieuw verbond.

't Jaar daar aan verscheen in Banda voor den Heer Opperlandvoogt van *Diemen*, het Engels Hoofd op Macassar, *Mr. John Hunter*, om *Poelo Rhun* weer in bezit te nemen; een klaar teeken, dat zy toen nog een Logie op Celebes hadden.

Ontrent dezen tyd regeerde hier een magtig Koning, die niet lang bevoorens de landen van *Mandar* en *Maros* had zoeken te veroveren; doch hy wiert daar in door een wonderlyk voorval verhindert.

Al zyne wyven en fraaie byzitten hem

geen genoegen hebbende konnen geven, om zyn vuile en verkeerde lusten te matigen, zoo had hy tot zyn ongeluk zyn oog op een van de wyven zynere *Hovelingen* laten vallen, en de zelve ook na zyn hof laten voeren. Haar man, doodelyk hier over geraakt, en maar gelegenheid zoekende, om zich aan den koning te wreken, kreeg daar toe de schoonste, die hy wenschen kon, alzoo de koning met zyn nieuwe meesters, die hy eenig byzonder vermaak wilde aandoen, ergens stont uit visschen te gaan. Deze gehoonde man, zich behendig onder de gedaante van een roejer, of schepper, mede in dat vaartuig begeven hebbende, nam, zoo ras zy wat van land waren, zyn slag zeer wel waar, ging in de tent, en itak hem met zyne verborgene kris met 5 of 6 steken onder de voet, en sprong toen in zee, zonder dat men hem gekregen, of oit meer van hem gehoord heeft; doch zyn ganssch geslacht, en alle zyne naastbestaanden, wierden hier over in ziedend water elendig aan haar einde gebragt, om anderen een afschrik van zulken koningsmoord te geven.

Hy liet twee zoonen na, *Crain Sombangko*, en *Crain Mabella*, van welke de prins *Sombangko*, nu 22 jaaren oud, op zyns vaders thron steeg.

Her

1646.

Het eerste dat hy dede, was, dat hy die van Mandar, de Boegineezen, en meer andere Celebize volkeren, aan zyne heerschappy onderwierp. Hy had op den zelve tyd ook de Toradjers wel kunnen overwinnen (volkeren byna onder den Evenaar gelegen) doch vermits hy zich, even als zyn vader, te veel aan zyne wellusten met zyne wyven overgaf, bleef dit agter weeg.

Hy is in 't jaar 1652. of 1653. overleden, en zyn zoon *Hassanoddin*, tegens de gewoonte, in zyn plaats gekomen, alzo anders zyn broeder *Crain Mabella* hem moest gevolgt hebben.

1646. van
Suydwijk
hier.

Onder koning *Sombangko* heeft van wegen onze Maatschappy de opperkoopman, *Johan van Suydwijk*, hier als Hoofd gelegen, die in 't jaar 1646. in Amboina verchenen is.

Evert
Buys hier
1651.

In 't jaar 1651. heeft hier ook eenen *Evert Buys*, koopman, als ons Hoofd tot 1654. gelegen; doch na dien tyd hebben wy met de Macassaaren, voornamelyk in Amboina, in koning *Sombangko's* tyd, en onder den prins *Patinggalooan* als Ryksbestierder alhier, veel moeite gehad, gelyk in 't breede onder de stoffe van Amboina getoont is, een spel, dat na koning *Sombangko's* tyd van den koning *Hassanoddien* vervolgt is, die verscheide vlootten na Boero, onder zyne veldheeren *Dain Boelecan*, en *Crain Boetatoeha*, tot hulp van den trouwloozen *Madjira*, en van de afvallige Hitoeëzen in Amboina, gezonden heeft.

Hassa-
noddien
in 't jaar
1653. ko-
ning.

De grootste bestierder van alle deze zaken was de prins *Patinggalooan*, een vorst, die in verscheide taalen, en zelf in de Latynsche, zeer ervaren was. Hy had ook kennis van veel konsten, en van 't behandelen der Globen, gelyk de Heeren Bewindhebbers hem een heerlyke aardkloot van koper gezonden hebben; waar op de Heer *Jooft van den Vondel* (hem *Pantagoule* noemende) dit gedicht, pag. 582. in zyn Mengeldichten te zien, gemaakt heeft:

*Tot eer van Hollands waterleeuw
Herschepet de kunst de kopere eeuw',
Een ronde daar een kloeke vrouw,
Een Pallas, wel in spinnen zou.
Dien Aardkloot zend 't Oostindisch huis
Den grooten PANTAGOLE 't huis,
Wiens aldoor snuffelende brein,
Een gansche wereld valt te klein.
Men wensche dat zyn scepter walf',
Bereyke d'eene en d'andere as,
En eer het styten van de tyd
Dit koper dan ons vriendschap slyt'.*

Alle deze voor ons langer ondragelyke bedryven van den koning van Macassar schenen onder den nieuwen koning *Has-*

sanoddin, en voor al na de dood van den 1654. schranderen prins *Patinggalooan* (die aan een quade keel den 17^{den} September 1654. overleden was, en met welken wy over 2 ichepen van *Don Francisco Viera de Guareda*, door ons genomen, doch daar hy en de koning mede deel in hadden, groote moeite hadden gekregen) een einde te zullen nemen, gelyk 'er ook eindelyk in 't jaar 1656. een Vrede, by den Heer Gezant *Willem van der Beek*, Buitengemeen Raad van Indiën, en oud Landvoogt van Amboina, met den koning van Macassar aangegaan, op quam te volgen, hoewel zy voor den Macassar veel te voordeelig, en gansch niet van de smaak van den veldheer *de Vlaming* in Amboina, was, te meer, alzo men toegestaan had, hem alle zyne gevangens, in een tyd, dat wy in Amboina, en elders, over hem zegepraalden, weder over te leveren. Ook wiert dit zoo quaalyk genomen, dat hy daar op van zyne bedieningen (zoo niet beter wete) van Buitengemeen Raad en Majoor afgezet wiert.

Slegte
Vrede
1656.

Ook was aan de Macassaaren by deze Vrede het vaaren op de eilanden van Goram, Ceram-Laoet, en Ceram (daar egter zoo veel aan gelegen lag) niet eens verboden, gelyk 'er kort na de getroffene vrede, 2 Macassarze welgemande vaartuigen op Ceram-Laoet overgekomen waren, waar over men hem nu niet aanspreken, nog dit verbieden kon.

Aldus was deze vrede dan maar een goede dekmantel, om ons nu veel meer, dan bevoorrens, te plagen, gelyk hy zulks niet naliet, daar hy maar enigzins kon, dat eindelyk zoo hoog liep, dat wy de trouwlooze behandelingen van dezen trotzen en hoogmoedigen vorst niet langer konnende, nog willende dulden, haar Edelheden op Batavia goedvonden dezen oorlogszugtigen koning eens door de wapenen tot reden te brengen.

Zy zonden dierhalven, om geen schyn ter wereld van dezen toeleg te geven, een fraaje vloot in der stilte na Amboina, om aldaar by den anderen te verzamelen, en dan hunnen aanslag tegen Macassar in 't werk te stellen.

Toebe-
reidzelen
van ons-
ten Oor-
log 1660.

Na dat nu alles hier toe geschikt was, vond men in Amboina goed, in alle de gewesten, en op alle des zelfs buitencomptoiren, een algemeenen en plegtelyken Vast- en Bededag te houden, om den zegen des Heeren over deze onderneming op het ootmoedigste af te bidden.

Daar na wierden de Heeren *Johan van Dam*, en *Johan Truytman* als Opperhoofden van deze vloot, door de Heer *Jacob Hufsaart*, Landvoogt alhier, voorgestelt, waar aan zy alle onder eede verbonden, en waar na alle stukken van de vesting Victoria in 't rond afgeschoten wierden.

1666.

Als nu alles dus verre klaar gemaakt en yder na zyn boord geordonneert was, liepen de gedagten van deze en gene herwaarts en derwaarts, overwegende waar na toe doch wel den toeleg zoude mogen wezen, en wie het zou mogen gelden.

Zommige spraken van Solor en Timor, en van de Portugeezen aldaar, te meer, alzoo 't schip Arnemuïden derwaarts voor af gezonden wiert, hoewel dit maar diende, om hen, als onze vrienden, te waarfchouwen, dat wy hen niet meïden, en dat zy dierhalven niets te vreezen hadden.

De vloot
vertrekt
uit Am-
boïna.

Men verliet daar op in Mey 1666. het eiland Amboïna, en de Opperhoofden vertrokken van daar met een vloot van 22 schepen, 3 galjoets, en 8 chaloepen, of in 't geheel 33 zeilen sterk, waar op 24 vaandels blanke koppen, tot 50 yder, en 400 koppen van de Inlanders, meest Amboïneezen, waren, alle welke met het verdere scheepsvolk ontrent 2700 man uitmaakten.

Men schokte met de zelve voorby het hemelhoog gebergte van Boero, en meer andere eilanden, voort, tot dat men het klein eilandje Batatarra, en daar na de hooge bergen van de eilanden Lombatte en Serbite, in 't oog kreeg, alwaar nu de Opperhoofden geraaden vonden, aan de verdere scheepshoofden, kennis te geven, waar na toe de togt aangelegt, en dat het op Macassar gemunt was, doch dat men de vloot eerst eenige dagen aan de eilanden Serbite en Solor zou laten verferschen, om dan na Macassar over te steken, een taal, die zommige bevreemde volkeren in deze vloot wonderlyk in de ooren klonk, zoo dat zy wel wenschten in Amboïna gebleven te zyn.

Men liep tusschen Lombatte en Serbite met een holle zee, en een sterke stroom,

voorby den brandenden hoogen berg op 't eerste eiland, door de engte van Lombatte henen, tot dat de vloot, niet zonder gevaar, alzoo de grond niet heel goed was, voor 't eiland Solor ten anker quam, alwaar men de koningin van Solor, met een groot getal van haare Grootten, onder 't gerannmel van een groot getal van Gongen en Tifa's, aan boord kreeg, ter eere van welk 'er wakker geschoten wiert.

Zy verzogt, dat men wilde aanhouden met haar in vrede en vriendschap te leven, en dat men weer een velting op haar land bouwen wilde, om haar tegen de Portugeezen, haare en onze vyanden, te befecheren.

De koningin
van Solor's
verzoeck.

Men zei haar dit toe, met verdere beloften, dat men, na den Macassar bezeugelt te hebben, hier weer met eenige schepen komen zoude, om de Portugeezen op Timor ook te bezoeken; waar op die verheugde Vorstin met haare magere Edellieden zeer vergenoegt na land vertrok.

Men vond deze ankerplaats zoo gevaarlyk, dat men best keurde 't anker te lichten, en na de overwal van 't eiland Serbite over te steken, alwaar zy digt by land ten anker quamen, meïnende hier versh water te vinden, doch vergeefs; en moeften van daar na Lamhale's engte, tusschen Solor en Serbite, verzeilen, en daar ten anker komen, daar zy aan 't laatste eiland een schoone rivier vonden, niet verre van 't vlek Lamhale in zee stortende; doch mogten van de schepen niet aan land komen, hoewel de Soloreezen, en eenige andere Eilanders gelegenheid genoeg gaven, om allerlei verfersching voor geringe beuzelingen en snuifteryen tot hun volkomen genoegen in te ruilen.

DERDE HOOFDSTUK.

DE vloot zeilt na Macassar. De twee Opperhoofden loopen voor uit. Hun berigt. Zy tasten 6 Portugeesche schepen aan. En verslaan de zelve. Zaaken, toen vorgevallen. De onzen veroveren de vesting Pannakokte. De Macassaaren op de vlugt gedreven, en een groot deel van de stad verbrand. Gezanten van den koning verzoeken stilstant van wapenen. Die hen geweigert, doch eindelyk toegestaan word. Gezant, maar mondelinge last hebbende, wort te rug gezonden. Portugees schip aan strand gejaagt. De Macassaaren geven eenige gevangenen over. De Heeren Truytman na Bima, en van Dam na Batavia. Op Batavia in Augustus de Vrede getroffen. In 't jaar 1665. schendig verbroken. Ons Opperhoofd vlugt na Batavia. Met Radja Palacka mede. Deszelfs gevallen. Zyn vlugt na Boeton. De koning van Macassar beoorlogt Boeton. En brengt het tot het uiterste. De Heer Speelman verslaat de Macassaaren.

De vloot
zeild na
Macassar.

NA dat nu de gansche vloot zich van genoegzaame verfersching, drinkwater, en 't verdere noodige, wel voorzien had, vertrok dezelve

den 28ten Mey van hier, zeilende weer tusschen de engte van Lommahale en Lombatte, voorby den Lombatzen vuurberg, door, tot dat zy in de ruime zee

gc.

1660. gekomen zynde , met 34 zeilen langs 't eiland Ende na Macassar voortzeilden.

De twee Opperhoofden loopen voor uit. Na dat de vloot ontrent 't eiland Celebes gekomen was, wiert in den Vlootsraad besloten, dat de Heeren van *Dam en Frytman* met 2 schepen, de Mars en Breukelen, na Macassar voor uit loopen, en een proeve nemen zouden, of door minnelijke verzoeken deze hardnekkige vorst nu nog niet tot reden te brengen, en met hem een vrede zou te maaken zyn, waar op men zich wat vaster, dan op alle de voorgige vrede-verbonden, zou konnen verlaaten; en terwyl zy dit onderstaan zouden, zou de vloot nog twee dagen over en weder blyven zeilen.

Na dat men dit in 't werk gestelt had, liep de vloot by Tanahkeke ten anker, om zich volkomen slagvaardig te maaken, en ten eersten de vestingen der Macassaaren met een dapperen moed aan te tasten.

Terwyl onze vloot hier nog lag, zagen zy den 10^{den} Juni van verre een Macassaars vaartuig in 't verschiet, 't geen zy dagten dat hen de blyde tyding van een aangename vrede brengen, en van alle volgende moeite verlossen zoude, doch na dat deze gasten de vloot ter degen bezien en versiept hadden, zeilden zy te rug. Ondertusschen zag men de 2 voor uit gelooopene schepen Mars en Breukelen te rug komen, die moeite hadden om by de vloot te geraaken, weshalven men best keurde digt by hen te komen ankeren.

Hun bericht. Zy bragten tot bericht, dat zy op de reede van Macassar 6 Portugeesche schepen voor der zelve verblyfplaats, zeer ryk geladen nu pas van Macao gekomen, hadden zien leggen, die voornemens waren ten eersten na Goa te vertrekken; maar om hen de pas daar toe af te snyden, vond men goed, aan de Macassaaren, by 't aantasten van deze Portugeezen in 't gezicht, en onder den rook van hun kastelen, eens blyken van onze dapperheid te geven, en hen te toonen, dat wy zoo zeer niet te veragten waren, als hen de Portugeezen, met ons voor bloode zeerovers, en een volk zonder Prins, of Reggering te schelden, hadden wys gemaakt.

Zy tasten 6 Portugeesche schepen aan. Men wagtte niet langer als den morgen daar aan, en tastte hen, na 't uitsorten van een zeer ernstig gebed tot God, om zynen zegen over deze onze onderneming, met het aanbreken van den dag door 2 schepen met de uiterste dapperheid aan, begroetende hen eerst met een volle laag.

De Portugeezen, die mede op hun hoede waren, en hier voor wel gevreesd hadden, deden in 't eerst geen kleine tegenstant; maar verbaast stond de koning van Macassar, als hy deze 6 Portugeesche

schepen door 2 Hollandsche (een zeer on-1660. gelyk getal, en dat na 't werk van geen bloodaards, gelyk zy altyd voorgegeven hadden, geleek) terwyl de gansche vloot dit spel maar aanzag, zoodanig zag havenen, dat zy niet wisten, waar zy zich keeren of wenden zouden; uit al het welke hem nu te laat bleek, dat hy zich veel te onvoorzigtig door deze Portugeeze snorkeryen had laaten misleiden, en dat het hem in 't korte wel berouwen mogt, dat hy de vrede, hem zoo edelmoedig van de Hollanders aangeboden, niet aangenomen had.

Terwyl dit de koning met zyne hovelingen van zyne vesting, benevens een schar van duizenden Macassaaren, die 't strand vervulden, aanzag, sprong tot hunne uiterste ontsteltenis de Portugeesche zeevoogt met al zyn volk aan duizend spaanderen in de lugt, by ongeluk een schoot, of eenig vuur, in zyn kruikamer, die in vollen brand geraakte, gekregen hebbende. Hier door geraakten ook nog 2 andere van hunne schepen in brand, die tot aan 't water verteerden, hoewel 't meeste volk, na de wal swimmende, zich zelve borg.

Twee andere schepen wierden door onze 2 tegen strand gejaagt, en 't laatste, *En ver- nostra Signora di Remedio* genaamt, maar *staan dezelve.* die wel een slegt remedie betoonde te zyn, wiert door de stuit Breukelen aan boord geklampt, en in aller gezigt veroverd, en voortaan de Hollandse remedie genaamt. Men vond 'er veel zyde stoffen, Sandelhout, en veel Chineez waaren in.

Men had ook veel Portugeezen gevangen bekomen; doch men gaf hen vryheid, om weer na land te gaan, en daar te verhaalen, dat dit maar een voorspel was, en dat het nu eerst regt de Macassaaren, daar zy eigentlijk om gekomen waren, gelden, en dat men hen eens leeren zou, wat onderscheid 'er was tusschen 't shorken der Portugeezen, en tusschen de dapperheid der Batavieren, die zy nog niet regt kenden.

Alle de schaade, by de onzen in dit gevegt bekomen, bestont in 4 dooden, en 8 gewonden; maar 't scheelde weinig, of onze zeevoogt was met den Portugeeschen in de lugt gesprongen, van voornemen geweeft zynde, om hem aan boord te klampen, waar door hy vry digt by hem genadert, en in groot gevaar geraakt was.

Het verlies der Portugeezen hield men voor ons wel verborgen; maar het is ligt te denken, dat zy veel dooden, en niet minder gewonden hadden; zoo dat zy niet in staat waren, om den benarden Macassaarzen koning eenige hulp toe te brengen.

Het was daar in de vestingen, en in de stad,

1660.

stadt, alles in roeren, en duizenden van Macassaaren, die dit gevegt aanschouwt hadden, en nu als de mieren door mal-kanderen liepen, wisten niet waar zy zich van benaauthheid keeren of wenden zouden, terwyl zy van hunne opperhoofden, en de heefschgefhreuwde Macassaarze princen, yder tot hun vaandel geroepen wierden, om mede aan dien doodendans te geraaken.

Verdere
zaaken,
toen
voorge-
vallen.

De oever weergalnde van 't gefchreuw der menfchen, en van 't gerammel der Gongen en oorlogstrommels, die een vry naaren toon alomme floegen; en men zag eindelyk van de vestingen der Macassaaren de bloedvlaggen opftecken, waar uit men moest afnemen, dat zy negen waren zich dapper te verdedigen, en niet ongewroken te fterven.

Daags 'er aan befloot men den vyand, zonder tyd te geven, weder aan te taften, waar op de vloot, 35 zeilen fterk, op den Macassaar aantonts los ging, hoewel zy 't ongeluk had, dat het til wiert; doch tegen de middag weder een fraai koeltje bekomende, waar op zy toen al kanonneerende en weder met fchroot ladende, al zagtkens na de wal fchokten, 't geen in den vyand geen kleine verflaggenheid veroorzaakte.

Niet lang daar na quam 'er een vaartuig met een vredevaan aan boord, met eenige Edelen, in laft hebbende, om de Opperhoofden dezer vloot uit 's konings naam na de reden van hunne komst ontrent zyn land te vragen. Zy wisten die zeer wel; doch zогten de onzen maar op te houden; die, veel te wys daar toe, hen maar kort en goed befcheid gaven, en zeiden om geen andere reden daar gekomen te zyn, als om den trouwloozen koning van Macassar eens te degen over alle zyne aan ons bewezene trouwloosheden te straffen, en om hem te leeren, dat wy zulken blooden volk niet waren, als hy zich van de lathartige Portugeezen had laten wys maaken; maar dat wy, al te lang en te veel van hem getergt zynde, hem nu eens regt toonen zouden, wat voor een foort van volk de Hollanders waren.

Met deze bedroefte tyding keerden zy weder na land, en bragten hunnen benard vorft, die gemeint had door zyne listige vleyeryen ons nog altyd wel tot de vrede te zullen brengen, in een vry jammerlyken staat, alzoo hy nu wel te gemoet zag, dat 'er geen middel was, om dit gruwelyk onweder te konnen ontgaan, veel minder, om zulken magt van volk, en fchepen te wederftaan.

Den 12^{den} Juni by de eerste vesting der Macassaaren ten anker gekomen zynde, bleven zy daar, alzoo 't til was, leggen, zonder aan wederzyden eenen kanonfchoot

te doen; doch wat na 9 uuren 's morgens rukten 11 der klokkefte fchepen de ankers uit de grond, fchooten wakker eerit op de vesting Pannakoke, loopende zoo al verder na de vesting Samboepo, om 't gros der Macassaaren daar na toe te lokken, en op die wyze door een krygslift Pannakoke door een troep volks van ons te doen verrasschen.

Hier was nu 't blad wonderlyk omgekeert, daar de Hollanders dat zelve kaffcel, voor 't welke zy zoo menigmaal gefrokken hadden, om *Crain Crongron*, prins van de vesting Grefic, den grootften aanhitzer van den koning tegen ons, te eerbieden, nu zoo dapper dorsten aantasten, en de volle laag aan 't zelve geven.

Na dat 'er zulke groote blaauwe boonen vlogen, en zy ze langs 't strand hoorden balderen, zag men van alle die duizenden menfchen, daar 't strand bevoorens van krioelde, 'er nu geen een; maar aantonts wierden wy uit hunne vestingen mede dapper, doch in de hooge lugt, beantwoord, alzoo al hun gefchut fcheen gefelt te zyn, om de vogels in de lugt, en niet om menfchen te fchieten. Wy liepen eindelyk de bogt in, befchoten de stadt met ernit, en hielpen daar alles wakker in roeren.

Na dat nu de onzen ondertuffchen tot voor de vesting Samboepo genadert waren, brandden zyn met haar 11 fchepen gelykerhand met zulken geweld daar op los, dat alles in die vesting daverde en dreunde.

Zy gaven hier op weder goed antwoord, te meer, alzoo de Portugeezen hun oord verlaaten, en zich by den koning tot hulp in de vesting begeven hadden, waar door zy onze fchepen al zeer groote fchade met huune fwaare kogels van 18 en 24 pond toebragten.

Een van 's konings liefste wyven was met een fwaare kogel, als zy nevens hem zat, in farden gefchoten, zoo dat hem het ingewand om de ooren gevlogen was; door al welke belemmeringen deze vorft, half raadeloos geworden, ordre gegeven had, dat eenig volk, dat in de vesting Pannakoke lag, daar uit trekken, en fpoedig tot zyn hulp na die van Samboepo komen zoude.

Dit wiert volgens 's konings laft in 't werk gefelt, te meer, om dat zy geen vyand by de vesting Pannakoke meer vernamen; doch de onzen van de fchepen, nu hunnen flag wel waarnemende, begaven zich te land, en namen die meeftverlaatene velling, met weinig moeite in, alzoo de geringe manfchap, die 'er in gebleven was, zich niet in itaat bevond, om hen te wederftaan, weshalven zy reets 'er alles na gefchikt hadden, om de Land- en Waterpoort uit na de stadt

De onzen
veroveren
de
vesting
Pannako-
ke.

1660. te vlugten; doch 't wiert hen door onze pickeniers belet, en alles, dat men vout, in de pan gehakt.

Veel Macassaaren lieten hier het leven, en veelen, die geen lust hadden om aan een pick geregen te worden, sprongen zich liever van boven neder te barlten, terwyl de onzen alles in deze vesting in volkomen staat van verdediging bragten, voorziende de zelve van genoegzaame manschap, en ammunitie van oorlog, en latende, tot spyt der Macassaaren, de Princevlaggen daar af waajen.

De Macassaaren op de vlugt gedreven, en een groot deel van de stad verbrand.

Zoo ras hadden de Macassaaren dit niet vernomen, of zy quamen, met duizenden van de vesting Samboepo weer na die van Pannakoke, vallende met een afgryszelyk geschreeuw op ons volk aan, meinnende zoo bloots voets 'er weer in te geraaken; maar zy wierden zoo jammerlyk door een yffelyk gebrak van een menigte metaale stukken, en door het doodelyk gekryd der door de lugt huiulende en zisende donderballen, en knuppels, en der van een berstende handgranaaten, begroot, dat zy niet wisten, waar zy zich henen draajen zouden, hoewel dat veelen van hen benomen wiert, alzoo zy op de plaats dood bleven leggen.

Daar na togen de onzen in zeer goede orde uit de vesting op den vyand aan, en dreven hem ten eersten verder op de vlugt, jaagende hem tusschen de groote rivier, tusschen die 2 vestingen, na.

Daar na trokken de Heeren *van Dam* en *Truyman* met hun volk te rug, staken alles, wat zy ontmoetten, in lichte vlam, waar door zy een groot gedeelte van deze trotze stad in koolen leiden, en aan de vlam opofferden, na welke dappere daad zy weder na hunne vesting keerden.

Ondertusschen beschoten de onzen van de voornoemde 11 schepen Samboepo nog al wakker, tot dat zy de vlam van de stad Macassar ziende ten hemel steigen, en de onzen reets op Pannakoke zegenpraalen, het nu tyd oordeelden Samboepo wat te laten rusten, en na 't Portugeesch oord af te zakken, gelyk zy, zonder de Logie der Engelschen te moejen, tot hun genoegen ordentelyk deden.

Na dat zy nu voor de sterkten der Portugeezen gekomen waren, donderden zy, zeer dicht 'er langs loopende, niet weinig daar op los, gevende aan hen van de 11 schepen te gelyk de volle laag met zulken afgryfselyk gekraak en gebalder, dat de Portugeezen meinden, dat het 12, 18 ponders, en knuppels, in haaren oord regende.

Zy liepen dus voorby hun heenen tot het Noordelyk kasteel, Oedjong Pandang, doch keerden spoedig te rug, om de Por-

tugeezen nog eens ter degen te grooten, 1660. daar zy toen ketels vol blaauwe boonen in hunne vestingen zagen vliegen, en die wy hen daar gestadig zagen ontduiken, en in 't cinde nog eens langs hunne sterkten loopende, en met een verschrikkelyk gebalder alles op haare reets verwoefde bateryen losbrandende, wenschten de onzen, alzoo het donker begon te worden, hen goeden avond, komende by onze andere schepen ontent de vesting Pannakoke ten anker, alwaar zy bevonden weinig volk verlooren te hebben.

Den 13^{den} dito zont de koning van Macassar, die geen lust meer in zulken spel had, eenige Afgezanten na het schip van den zeevoogt, verzoekende de Heeren *van Dam* en *Truyman* om een stillstand van wapenen, beuigende verder, dat de koning over de dapperheid der Hollanders zich ten uitersten verwondert had, en dat hy door middel van deze stillstand verder tot een goede vrede hoopte te komen.

Gezanten van den koning verzoeken stillstand van wapenen.

Onze wakkere Opperhoofden wel ziende, dat de listige Macassarze koning door deze vleyeryen niet dan tydwinning beoogde, en niet genegen zich om den thuin te laten leiden, zeiden vlak uit, dat zy dien trouwloozen koning nergens in meer geloof, of het allerminste uitsfel wilden geven; maar dat vegten hier de boodschap, en dat alles, 't geen zy dus verre gezien hadden, maar een begin was. Ja dat zy van daar niet meinden te scheiden, zoo lang 'er maar iets van geheel Macassar overeind stont, alzoo zy besloten hadden al zyne vestingen tot de grond toe te slegten, en hem met alle de zynen of aan 't swaard op te offeren, of na 't bosch te jaagen, op dat hy daar door leeren mogt, de Hollanders wat meer te agten, en aldaar met bedaartheid zyne menigvuldige trouwloosheden met berouw na te denken.

Die hen gewei- gert,

Dit antwoord ontfelde deze Gezanten niet weinig, zynde de eerste Prinzen van 't ryk, en eenige Priesters, egter verkregen zy nog stillstand voor 2 etmaalen, en langer niet, mits dat de koning binnen dien tyd eenige gevolmagtigde Gezanten zoude afzenden, die met ons na Batavia zouden gaan, om daar met haar Edelheden een vaste vrede te sluiten.

doch eindelyk toege- staan word.

Daar op voeren deze Gezanten vrolyk na land, die hunnen koning net berigt gaven; die in 't eerste over de weigering der stillstand zeer ontfelde; maar daar na verstaande, dat zy egter voor 2 etmaalen toegeftaan, en daar op gegrond was, dat hy binnen dien tyd Gezanten met volle magt na den Zeevoogt zou moeten zenden, om met ons na Batavia te gaan, en daar een vaste vrede te maaken, nam hy die voorwaarde zeer verblyd aan, en zont bin-

1660. binnen dien bepaalden tyd *Crain Papowa*, met volle magt na de onzen af, om, van veel Macassarze Grooten verzeld, met hen na Batavia te stevenen.

Gezant, maar mondelinge last hebben de, Men vraagde hem aanstonts na zyn brieven van geloof aan haar Edelheden, hy zeide, dat hy zelf de brief, en dat zyne last, die hy van den koning had, mondeling was; doch men zei hem, dat wy ons aan geen woorden zouden houden, dat 'er brieven door 's konings hand geteekent, en wel aanstonts, moesten zyn, of dat wy hem terstont weder zouden aantasten.

word te rug gezonden. Terwyl *Crain Papowa* na land ging, om den koning kennis hier af te geven, jaagden de onzen nog een Portugees schip aan strand, zynde een der 2 voorige, 't geen na Goa stillekens meinde te loopen, doch dat zy nu zelf op strand in de grond boorden, en in stukken kapten.

Portugees schip aan strand gejaagt. De Macassaaren, vry handelbaarder dan te vooren geworden, gaven ons nu, op ons verzoek, ten eersten onze gevangenen over, die zy van een scheepjen gerooft, landwaard in gevoert, en zeer mishandeld hadden, zoo dat het duizend regen een was, dat deze menschen zoo lang in 't leven gebleven waren, dewyl zy hen het noodig voedsel onthouden hadden.

De Macassaaren geven eenige gevangenen over. Men besloot ondertusschen in de vloot, dat de Heer *Truytman* met eenige schepen na Bima om ryft, en dan verder na Solor en Timor gaan zou, om de Portugeezen daar aan te tasten, en op Solor een vesting te bouwen. Ook vond men goed Pannekoke met een noodige bezetting te voorzien, en dat de Heer *van Dam* met de andere schepen, en de Macassarze Gezanten na Batavia zou loopen.

De Heer Tuytman na Bima, en de Heer van Dam na Batavia. Eindelyk hadden die Macassarze Princen als Gezanten zich klaar gemaakt, om met 4 vaartuigen mede derwaarts te gaan; en van dit alles na Batavia kennis en van de bevogte zeege op de Macassaaren door 2 scheepkens gegeven zynde, werd, zoo op de vloot, als in de vesting Pannakoke, eerst een algemeene Dankdag gehouden.

Vier schepen bleven hier tot dekking der vesting, en van onze bezetting, en om op de Portugeezen, en hunne schepen te passen; en de andere vertrokken, na dat ze dezen van vrees gekrompen koning hoflyk met hun geschut gegroet hadden, onder 't geklank van tromperen, en 't geroer der trommelen, van daar, en zeilden tot Tanahkeke voort, alwaar de Heer *Truytman* na Bima, en de Heer *van Dam* met de vloot, en met de Macassarze Gezanten, na Batavia liep, alwaar men de Gezanten deftig inhaalde, en in Augustus een goede en bil-

lyke vrede getroffen wiert, hoewel 'er 1660. op Macassar nog tot den 16^{den} November mede getalmt is. De Heer *van Dam* zou weer na Macassar gegaan hebben, doch wilde alleen gaan, en lei, om dat men hem dat niet toelstont, zyn dienst als Majoor neder, en toen ging de Heer *Caauw* met de Heer *Wagenaar*.

Doch wat hielp ons deze vrede, alzo 't den Macassar onmogelyk was zyne schelmstukken en trouwloosheden na te laten, waar van deze koning ons verscheide nieuwe proeven gaf, met onze verongelukte schepen aan te tasten, 't volk te vermoorden, en de goederen weg te rooven, gelyk aan 't schip de *Walvich*, en in 't jaar 1665. aan het schip de *Lecuwyn*, op den *Bril* gebleven, gebleken is, zonder zich aan zyn dieren Eed, op den *Coraan*, met 't drinken van *Kriswater* gedaan, eenigzins te kreunen; ja zelf had een Macassarisch prins de stouthheid, om ons Opperhoofd, toen op Macassar leggende, en 's konings hulp wat ernstig, ontrent dien laatsten bodem, tot berging van ons volk en goederen verzoekende, een sufflet te geven, weshalven het ons Opperhoofd best dagt, ten eersten zyne biezen te pakken, en zich met een van onze schepen, daar nog leggende, na Batavia te begeven.

Die vorst toonde dit nog al zoo wel in dat zelve jaar, wanner hy 10000 gewaapende mannen na 't eiland *Boeton* zont, en de stouthheid had, om aldaar onze vestingen aan te tasten, en ons volk te mishandelen, zonder zich aan onzen Gezant *Pieter de Bitter* te gedragen.

In dien tyd nu, dat 't voornoemt Macassaars Opperhoofd, na dat hy zoo onbehoorlyk gefuffletteert was, vertrok, ging met hem in stilte mede een Boegis Edeling, *Radja Palacka* genaamt.

Deze Jongeling, zeer misnoegt op den koning *Hassanodien*, had dubbelde redenen, om zyn koning te ontvlugten; want zyn grootvader was door den koning van Goa, *Sombangko*, levendig in een ryfblok te pletteren gestampt, en zyn vader, eerste Bedienaar van staat, en al eens begenadigt, was, om dat hy ten tweedemaal na 's konings leven gestaan had, gekrist. Van dezen koning nu was *Radja Palacka* Pinangdoosdrager; maar, schoon jong, egter zoo vol wraakzugt, dat hy maar wenschte gelegenheid te hebben, om zyn grootvaders en vaders dood te mogen wreken, en by deze gesteltenis van zaaken geraakte hy mede na Batavia.

Zoo ras hy daar gekomen was, klaagde hy zyn leed aan haar Edelheden, verzogt hunne hulp, en wees hen te gelyk aan, hoe zy hun leed zouden kunnen wreken, en wat middel 'er was, om meesters

van

1665. van Macassar te worden, onder toezegging, dat hy haar Edelheden merkelyke onderskant doen zou.

Daar op hebben haar Edelheden alles met hem rypelyk overlegt, en besloten een aanzienelyke vloot derwaarts te zenden, van welke de Heer *Cornelis Speelman* zeevoogt zoude zyn; doch men vout ook goed *Radja Palacka*, van wiens vlugt men op Macassar nog niets wist, voor af na Macassar te zenden, alwaar hy gekomen zynde, om zyne volkeren by den anderen te verzamelen, dit zoo bot en onvoorzigtig begon, dat hy, zoo hy het niet ontweken was, in ongemak geraakt, en zeer ligt zyn kop verlooren zou hebben; doch hy vlugte nog tydig na Boeton, van waar de koning van Goa hem door Gezanten opeiffchen dede; doch die vorst zei, dat hy hem als een vriend in zyne bescherming genomen had, en niet negen was hem over te geven.

Zyn vlugt na Boeton.

Daar op zont de koning van Macassar een vloot van 25000 man in 't jaar 1666. na Boeton, eifchte *Radja Palacka* weder, of dreigde anders dezen koning, en zyn land, te zullen verdoerven.

De koning van Macassar beoorlogt Boeton.

Den koning van Boeton, dus door dien van Macassar geperft, en aan de andere kant door *Radja Palacka* verzekert, dat 'er maar weinig dagen ontbraken, in welke de Heer zeevoogt *Speelman* met een aanzienlyke vloot tot zyn hulp hier wezen moest, sloeg dit op deze verzekering weder af.

Daar op belegerde de koning van Macassar Boeton, en dwong dien koning in 't gebergte te vlugten, alwaar hy hem zoo sterk vervolgde, dat hy het daar niet lang zou hebben kunnen harden; doch de looze *Radja Palacka*, vreezende dat hy besluiten mogt hem aan dien koning over te geven, zede vast tyding te hebben, dat de Heer *Speelman* naby was, en dat hy binnen 6 of 7 dagen op Boeton zou zyn.

En brengt het tot het uitsifte.

Hier op verzogt de koning van Boeton maar deze weinige dagen uitsfel, voorgevende, dat hy de bergvolkeren zoo fchielyk tot deze overgave niet bewegen kon; maar dat hy anders geheel en al daar toe gereed was.

De koning van Macassar stont hem deze weinige dagen toe, oordeelende, dat hy dien tyd ligt uit wagten kon; doch de Heer *Speelman* verfcheen net op den 6^{den} dag, of den 21^{den} December met 14 fchepen voor Boeton.

Hy tastte de Macassaaren ten eerften met veel dapperheid aan, versloeg daar hunnen besten Adel, en de uitgelezenfte troepen, zoo dat 'er maar zeer weinig Hovelingen ontquamen, om de tyding te kunnen brengen, en die 'er niet dood bleven, kreeg de Heer *Speelman* gevangen, en

De Heer Speelman verlaat de Macassaaren.

zette hen op een eiland, daar geen menschen waren, om daar van honger te fterven; waar na hy na Macassar is geftevend, daar hy allereerst door die van Turatte (dat de onzen anders nog veel moeite gegeven zou hebben) onderfkeunt, zeer wel ontfangen, en zoo verder tot Macassar doorgedrongen is.

Na dat deze Heer den 24ten November 1666. met 13 zeilen van Batavia gezeld was, 500 Nederlanders en 300 Inlanders by zich hebbende, nevens veel bootsgezellen, quam hy den 19^{den} in het gezigt van den Macassar, die aansfons 1056 goude Maafen tot voldoening der vermoorde Nederlanders, en nog 1435 R^ders, uit het wrak van 't verongelukte fchip de Leeuw gevischt, aan boord zont; maar de Macassaaren eindelyk tot niets verder willende verstaan, zeilden de onzen met bloedvlaggen (na dat hen den oorlog aangezegt was) voorby de stad Macassar, waar na zy in de bogt van Turatte alle de Negeryen verbrandden.

„ Daags daar aan quamenze voor Bon-
 „ teyn, vernielende 30 dorpen, en 100
 „ vaartuigen, beneffens 3000 lasten rys en
 „ padi In 't jaar 1667. zeilden zy voor
 „ Boeton, en hoewel 't zelve een maand
 „ lang met 450 fcheepjes en 10000 Indi-
 „ aanen was belegerd geweest, traden de
 „ Hollanders 's morgens aan land, ftekende
 „ 60 van deze vaartuigen in brand; waar
 „ over de Macassar zich in zyn voor-
 „ nemen veydelt ziende, te meer alzo
 „ veel van zyn volk begoft weg te loo-
 „ pen, ftak zelfs zyn leger tenten in brand,
 „ en, vreezende van flimmer, toog op de
 „ vlugt. Den 3^{den} Januari zont de vyand
 „ Gecommitteerden aan den Heer *Speel-
 „ man*, maar de zelve wierden tot driemaal
 „ te rug gezonden, om dat ze te gering
 „ van aanzien waren; des anderen daags
 „ quamen de drie voornaamfte Hoofden
 „ van 't Macassarze leger, en gaven zich
 „ op genade en ongenade aan de Com-
 „ pagnie over, 5500 klokke mannen zyn-
 „ de, wierden op een eiland tuffchen
 „ Boeton en Pantfiana te lande gezet, en
 „ 400 tot flaa ven en flaa vinnen gemaakt,
 „ zynde onderwylen 5000 Boegis met 86
 „ prauwen van den vyand by *Radja Pa-
 „ lacka* overgekomen, en 200 geroofden
 „ weder aan den koning van Boeton ge-
 „ restitueert, zoo dat niet min als 11000
 „ menschen in 's Compagnies handen wa-
 „ ren komen te vervallen, als mede wel
 „ 4000 lasten ryft, en waren wel 300
 „ prauwen alleen in de baai van Boeton
 „ in de grond gehakt, behalven nog 30
 „ vaartuigen aan den koning en grooten
 „ van Boeton, en 10 van de beste aan
 „ *Radja Palacka* uitgedeelt. Twee fchoone
 „ oorlogsjonken nam de Heer *Speelman*
 „ mede in de vloot, en behielt ook alle
 „ de

1667.

„ de voornaamste Macassaarze Bevelhebbers als gevangens by zich ; bestaande „ de buit, op Boeton bekomen, voor 't meere „ deelt in goude en andere kriften, een „ party schiet- en steekgeweer, voorts „ eenig gemunt en ongemunt goud, benevens 195 vaandels en wimpels.

„ Van daar is de Admiraal *Speelman* vertrokken na de Oofterfche Provintien, „ en aldaar alles verrigt hebbende, is den „ 8ten Juni uit Amboina gefcheiden, en „ na Boeton voortgezeld met 16 fchepen „ en jagten, mitsgaders 14 chaloeppen en „ jagten, daar onder 4 van den koning „ van Ternate ; deze vloot, in 't overstecken van Boeton na de Boegeroenes, „ had zoodanig hard weer beloopen, dat „ de Inlandze vaartuigen van *Radja Palacka*, „ onder geleide van Capitein *Poleman* mede van Amboina vertrokken, „ meest waren verfkroet, doch Capitein „ *Poleman* was naderhand met de Chaloepp „ de Eendragt by den Admiraal gekomen, „ met tyding, dat hy *Radja Palacka* ook „ in nood en verlegentheid had gezien, „ zonder hem te konnen helpen, en waar „ om gemelde Capitein *Poleman* met 2 „ chaloeppen weder wiert uitgezonden, om „ den voornoemden *Radja* op te zoeken, „ en by den Admiraal te brengen, die na „ veele moeiten met hem te raade geworden is, om door het land van Boni door „ te breken, en zich alzoo met de magt „ van den Admiraal te vereenigen, dat met „ geen minder moed en yver, als mannelijke dapperheid, is volvoert, verbrandende meer als 200 Negeryen, en ontallyke menigte van rys en padi ; de „ Admiraal ondertuffchen ontrent Bonteyn (de befcheide vergaderplaats) komende, „ vont het daar, en ook langs heen, „ zoo met pallizaatwerken als met aarde „ fortjes, zeer versterkt, en wel met 6000 „ Macassaaren bezet, waarom de Heer „ *Speelman* genoodzaakt is geweest den „ vyand van daar te slaan, dat na verscheide „ heete ontmoetingen welgelukt, en „ voorts alles in de affche gelegd is, zonder eenige merkelyke schade van de onzen ; waar na de Hollandfche vloot naar „ Macassar is voortgezeld, daar ze den „ vyand gereet tot tegenweer vonden, „ doch wiert uit hunne kasteelen, als uit „ onze vloot, op den anderen niet gefchoten, blyvende daar zoo lang stil leggen, „ tot dat 'er nader kondfchap van de komste van *Radja Palacka*, en de inlandze „ magt gekomen was. De Macassaaren vry „ te wantrouwen, fchoten den 19^{den} Juli „ met den dageraad uit 's konings fort, op „ 't Admiraals fchip Tertholen, die men „ tot 's avonds met gelyke munt betaalde „ zeilden van hier op Pannakoka, alwaar „ daags te vooren de Boetonders met 24 „ vaartuigen en 1000 man verfcheenen,

1667.

„ 't klein vaartuig landde aan 't dorp Batta „ Batta, dat ze verbrandden, en kanon- „ neerden dien dag voor Borrambon, „ quamen den 28^{den} voor Gliffon, daar „ *Jonker Sloop*, met 14 andere dood bleef, „ egter den vyand spatte 't veld in ; ondertuffchen was den Admiraal berigt, „ dat den vyand van meeninge was *Radja Palacka*, en Capitein *Poleman*, met haar „ byhebbende magt, komende van Bonteyn, te land te stutten, waarom zyn „ Ed. zich met de geheele magt derwaarts „ begaf, vindende onverwagt *Radja Palacka* en Capitein *Poleman* ontrent Palembean, die met den vyand een heete „ ontmoetinge hadden gehad, en overwinners waren gebleven. Daar op keerde „ gemelte Heer *Speelman* met de vloot weder na Gliffon, en landde aldaar zonder „ verandering den 2^{den} Augusti ; dien dag „ vielen 'er harde fchermutzelingen tegens „ den vyand voor, daar de onzen 56 „ quetften bequamen ; de vyand week „ veldwaarts in, zynde hunne principaalte „ voorvegters gefneuveld ; daar wiert verzekert dat de vyand in de twee ontmoetingen over de 1000 dooden gehad hadde, en was *Crain Montemarano* van ons „ weder na Macassar gevlugt, latende zyn „ oudste zoon en zufter in onze handen. „ Onze magt bestond (buiten de Inlanders) indezen tyd in niet meer als 515 „ militaires en 778 zeevaarende perfoonen. „ 't Jagt Nuiffenburg was op den 7^{den} Augusti, zynde des anderen daags na hun „ vertrek van Macassar, in groot perykel „ door 45 Macassaarze flaaaven, en 15 gevangens van hooge geflagten, hen voor „ Macassar overgegeven. Deze waren by „ nacht uit de bloks los geraakt, en hadden de wagt met fcherp gemaakte Bamboezen afgemat en amok gefpeelt, ja „ 't was zoo verre gekomen, datze de brand „ in den bak gefigt, en de deuren open „ geramt hadden, maar alzoo de onzen by „ tyds met een kanon vol fchroot daar „ onder fchoten, en van de Goude Leeuw „ ontzet kregen, waren zy alle in die „ furie om 't leven gebragt ; 't Bonize leger bestont in 6000 gewaapende mannen, waren van Turata met onze fchepen voor Gliffon aangekomen, en aan „ land gezet ; *Radja Palacka* had op Turata den eerften nacht al een uitval gedaan, en den vyand uit 3 bezettingen „ gejaagt. De onzen waren nu op Gliffon „ fterk 7000 Boegis, en ruim 3000 Ternataanen en Boetonneezen, behalven „ 't volk van Capitein *Jonker en Stryker*, en „ hadden 4 halve kartouwen aan land „ gebragt ; 's konings magt wiert begroot „ op 20000 koppen. Den 18^{den} Augusti „ had den Admiraal *Speelman* en den Raad „ met *Radja Palacka* goedgevonden, door „ 100 welgewaapende keurlingen, en een „ over-

1667.

„overlooper tot wegwyzer, 's vyands
 „vefing op Gliffon by nacht te overrom-
 „pelen, 't gene gelukkig uitviel, kry-
 „gende den Admiraal ten 3 uuren 's mor-
 „gens de tyding, dat *Radja Palacka*
 „Gliffon in had, en hulp verzogt, die
 „ten dien einde al gereet ftonden, en
 „wel te pas quamen, want de vyand
 „deed van 's morgens ten 6 tot 's mid-
 „dags ten 12 uuren desperate aanvallen,
 „maar wierden t'elkens manhaftig afge-
 „flagen, zoo dat ze afweken tot 5 uuren
 „in den agtermiddag, wanner ze nog
 „zulken woesten aanval deden, dat de
 „kans twyffelagtig zoude geftaan heb-
 „ben, indien de onzen niet volkomen op
 „hun hoede hadden geweest. Door de
 „werking van 2 vuurpotten, en zoo veel
 „handgranaaden, wiert den vyand eerft
 „gefchut, daar op een uitval van 5 of 6
 „van des Admiraals oppaffers, die door
 „*Radja* en een groot getal van de zyne
 „gevolgt wierden gedaan, en den vyand
 „voorby hun eerfte Pagger gedreven, die
 „ze door dwang van vuurpotten en gra-
 „naaden mede moeften verlaaten; deze
 „Pagger wiert wegens zyn fterkte nevens
 „Gliffon geconfidereert, en bevonden
 „dat de vyand zeer voordeelg in beide
 „deze Paggers had gelegen, van waar de
 „vyand ook van meeninge was geweest
 „de fchepen en Inlandze vaartuigen te
 „befchieten, daar 't gefchut wel opge-
 „fteld was; volgens des overloopers zeg-
 „gen, had de vyand groot getal dooden,
 „daar onder den koning van *Mandhar*,
 „met den ouditen zoon van *Crain Lingues*,
 „en veel van den voornaamften Adel;
 „aan onze zyde waren 6 Boegis doodge-
 „gebleven, en 50 gequetften, en van 4
 „gequetfte bofchchieters een geflorven. In
 „de befchansingen op Gliffon wiert een
 „Nederlandze wagt benevens de Boegis
 „onder Capitein *Poleman* beftelt; 's nachts
 „rukten de Bonifchen met 8 ftukjes onder
 „'s konings leger, en felden 't in allarm.
 „De vyand bragt 's morgens met den dag
 „alles t'zamen, maakte een omking om
 „de Pagger tot Gliffon, en deed daar op
 „een heftige ftorm, maar ons gefchut
 „daar binnen, en de Boegis daar buiten,
 „fcheurden hunnen omtrek; in de namid-
 „dag verliet de vyand het veld, en 's ander-
 „deren daags ontrent 8 uuren de Zuide-
 „lykfte vefing, daar de Boegis heen lie-
 „pen, den brand in de huizen ftaken, en
 „digt onder 's konings fterkte met gansche
 „troupen elk met een dragt padi te rugge
 „keerden, daar de vyand 't gros op uit
 „heeft gezet, en aan wederzyden heftig
 „gevogten wierd, hebbende, zonder roem
 „van de een of de ander, ontrent na 2 of
 „3 uuren vegtens wederzyds 't verlaaten.
 „Zoo verlieten dan ook de vyanden hun
 „werken, ftekende die zelfs in brand, en

„om te toonen, dat zy ordentelyk afrook-
 „ken, deden zy een generaale chergie
 „van musketten, en daar na eenige zwaare
 „basfchooten, en begrepen hunnen om-
 „flag een groot kanonfchoot verder in
 „'t land, buiten onze Pagger; daar op
 „den 26^{den} 's nachts *Radja Palacka* twee
 „verfcheide partyen uitgeftuurd heeft,
 „waar van de voorloopers door een wagt
 „van 10 man ontdekt wierden; welke
 „wagten vlogen om de hunne te waar-
 „fchouwen, maar wierden van de onzen
 „zoo ras op de hiel en gevolgt, dat ze met
 „hen te gelyk binnen quamen, zoo dat
 „'t in 't donker luftig op een doodfteken
 „ging, en den vyand om een goed heen
 „komen zag, agterlaatende 30 dooden,
 „en voorts het leger ten beften, 't welk
 „de onzen leedig maakten, en met een
 „party rys, kleedren, 4 hoofden, 11
 „vaandels, 30 kriffen en houwers, 60
 „pieken en 20 fpatten te rug gekeert zyn,
 „hebbende de onzen 2 uuren verre na
 „Macassar en Zuidwaarts alle dorpen en
 „huizen in koolen gezet. De Admiraal
 „*Speelman*, onze Paggers en vafthieden
 „op Gliffon verlaaten en geflegt hebben-
 „de, was des nachts Bezuiden de rivier
 „Ayen verzeild, alwaar hy zyn magt aan
 „land tuffchen fchantskorven dede plaat-
 „zen, van waar *Radja Palacka* 's nachts
 „den 10^{den} naderde tot aan 's vyands
 „werk, en fchoon de vyand een hevi-
 „gen uitval op hem deed, moeft hy door
 „hulp van des Admiraals oppaffers wyken.
 „Zedert zyn de Macaffars over al in het
 „onderfpit geraakt in verfcheide ontmoe-
 „tingen. Zy waren wreed om de Neder-
 „landers te vermoorden; men zag van de
 „hunne ook verfcheide van aanzien in
 „battaljes atfleepen. De koning *Palacka*,
 „op den 3^{den} October weder met een
 „magtig gros om Adap uitgegaan zynde,
 „kreeg berigt, dat zeker volk van Pat-
 „tambite, niet verre van daar een vefing
 „maakte, des rukte hy derwaarts, en
 „viel by maanlicht op den vyand, ver-
 „dreeftze uit hunne werken, en ftak 'er
 „den brand in, keerende wederom met
 „6 hoofden, 5 vaandels, een party kriffen,
 „rys, kleedingen, en andere dingen, en
 „waren de Macaffaaren van meeninge
 „met 32 prauwen en 1000 voorvegters
 „in het land der Boegis een togt te doen,
 „en om die te ftuten zyn door den Ad-
 „miraal *Speelman* derwaarts afgevaardigt
 „de fchepen *Domburg*, *Vlieland*, *Zie-
 „rikzee*, en de chaloepen *d'Eendragt* en
 „den *Dolfyn*. 60 Sopingers tot de onzen
 „overloopende, verhaalden, dat hunnen
 „ouden koning van Soping na 't gebergte
 „was gevoert. *Radja Palacka*, verwittigt
 „dat in 't dorp *Samangen* veel van zyn
 „bloedverwanten en andere byeen geko-
 „men waren, ging 's nachts met 500 man
 „der-

1667.

2, derwaarts, en quam met den dageraad
 3, wederom, medebrengende tot buit 237
 4, vrouwen, dochters, en kinderen, nef-
 5, fens styf 150 mannen en jongens; dit
 6, was den 9^{den} October: Maar *Radja* als
 7, overste toog den 12^{den} 's nachts weder
 8, met 500 man uit, stak een dorp by Sa-
 9, mangen aan, en bragt ten 3 uuren 120
 10, zoo vrouwen, jongens, als meisjes me-
 11, de; *Radja* verloor hier door 't spatten
 12, 3 der zyner, wiert zelfs gequetst, egter
 13, door tegengifft van de fenynigheden be-
 14, houden, dan behielt inwendig de koorts.
 15, Zedert is Bezuiden 't bosch Batta Batta
 16, met de Macassar een batailje geweest,
 17, daar hy, als een onbevreesde zyn volk
 18, geduurig aanvoerende, ververst. Zoo
 19, ging ook *Radja Palacka*, ondersteunt
 20, zynde van de oppassers van den Admi-
 21, raal, en 8 of 10 matroozen met hand-
 22, granaaten en vuurpotten, tusschen den
 23, 22 en 23ten October des nachts, voor
 24, de derdemaal na des vyands Pagger, die
 25, hy overweldigde; de vyand liet aldaar
 26, 30 dooden, de bezetting bestont in 300
 27, of 400 koppen, daar wiert in gevonden
 28, 1 standaard, 2 vaandels, 1 schoone me-
 29, taale bas, 2 kleine metaale staartstukjes,
 30, 10 pond kruit, 20 spatten, en spatko-
 31, kers, 20 baskogels, enz. met 1 vrouw
 32, en 1 jongen, en waren daar 2 Boegis
 33, doodgebleven, 7 gequetst van spatten,
 34, en 1 met een kris; aan deze Pagger
 35, was een ander met schanskorven vait-
 36, gemaakt, daar zich *Radja Palacka* tus-
 37, sphen den 23 en 24ten 's nachts mede
 38, meester van maakte; de vyand had al-
 39, daar 5 dooden, daar in wierden gevon-
 40, den 2 metaale kamerstukken, 1 groot
 41, metaal falconnet, 1 vaandel, 30 spatten,
 42, 6 musquetten, enz. De vyand was
 43, daar in wel 200 man sterk, en onder
 44, 't gezag van eenen *Dain Manjelico* ge-
 45, weest, die behalven de dooden nog wel
 46, 30 gequetsten hadden afgevoert, die
 47, meest gestorven zyn, doch aan deze zyde
 48, was maar 1 man van *Radja Sopings* volk,
 49, en 1 vaandrig van *Palacka* gefneuveld,
 50, mitsgaders *Radja* zelve, en nog wel 20
 51, waren van een spat geraakt, doch wei-
 52, nig daar door gelemt. Den 26ten dito
 53, naderden 30 of 40 voorvegters tot in
 54, Batta Batta, waar op de onzen in aan-
 55, togt quamen, en hen begaven na de
 56, laatste Pagger, daar de vyand ook na
 57, toe trok, en onder bescherming van
 58, 't geschut stand hield, waar op de onzen
 59, weder te rug trokken, met verlies van
 60, 2 soldaaten en 1 tamboer, en komende
 61, buiten 't geboomte, vonden zy 5 vyands
 62, vaandels, met eenig volk daar by, die
 63, zeer flug schoten, doch van de onzen op
 64, de vlugt gedreven wierden, niet tegen-
 65, staande de andere van onder de Pagger
 66, tot hulp quamen, die ook het eigen

1, pad moesten kiezen. In 't aftrekken ver- 1667.
 2, brandden de onzen in 't voorbygaan twee
 3, legerplaatzen, en trokken voorts over
 4, de rivier onder 's vyands sterkte, en
 5, 's konings eigen verblyfplaats; dit ver-
 6, oorzaakte zoo groote verbaastheid, dat
 7, den vyand met heele troepen tot in Ma-
 8,assar liep. De jongst gemaakte sterkte
 9, Bezuiden Batta Batta gelegen, wiert
 10, door *Radja Palacka* in kolen gezet, de
 11, bezetting, aldaar gelegen hebbende, be-
 12, stont in 600 koppen, daar onder de
 13, zoon van *Crain Poppoa*, die met pak en
 14, zak waaren doorgegaan, en daar in ge-
 15, laaten 3 gemeene en 1 groote bas. In
 16, 't veld bequamen de onzen nog 1 dub-
 17, belde bas, nevens 1 vaandel, 3 harnas-
 18, zen en 5 hoofden, daar onder dat van
 19, *Crain Tarroenang*; volgens de berigten
 20, waren van den vyand 50 of 60, maar
 21, van onze Boegis niet meer als 4 dood-
 22, gebleven, en 13 gequetst. Gemelde
 23, Boegis hebben van den vyand nog af-
 24, genomen 400 buffels, zoo dat 'er een
 25, voor 6 of 8 schellingen aan lywaat te
 26, bekomen was; waar op de Heer Ad-
 27,miraal en Veldoverite, *Cornelis Speel-*
 28, *man*, den 29ten dito twee Bonize Ge-
 29, committeerden met een brief aan den
 30, koning van Macassar afzond, met aan-
 31, raading om van het bloedvergieten een
 32, einde te maaken, welke Gecommit-
 33, teerden by den koning en Grooten met
 34, veel eere wierden outfangen; den brief
 35, gelezen zynde, wierd 3 dagen uitstel,
 36, en tusschen dien tyd stilltant van waa-
 37, penen verzogt. Dit rooven en bran-
 38, den, maakten zoo grooten schrik onder
 39, den Macassar, dat hy den 1sten Novem-
 40, ber een Gezant met een brief aan den
 41, Admiraal *Speelman* afzond; 't scheen
 42, gedwongen werk, want deze Macas-
 43, saarze Gezant was van over de 200 zie-
 44, len gevolgt, en zy bleven hem by,
 45, toen hy in een tent op 't veld zyn brief
 46, overleverde, met verzoek van stilltant
 47, van wapenen, en 't zenden van 2 Ge-
 48, committeerden; de stilltant wiert hem
 49, tot 's avonds ten 6 uuren, en langer
 50, niet, toegestaan. Men zont 2 Gecom-
 51, mitteerden, die daadelyk in 's konings
 52, Pagger ter gehoor gebragt, in tegen-
 53, woordigheid zyner meiste beampten
 54, der Nederlanders brief lazen; maar
 55, stonden versteld, en vraagden of geen
 56, andere mondelinge last hadden; men
 57, gaf goed antwoord, alzo die koning
 58, al vry loos is, doch niemant sprak meer,
 59, als zyn Raadsheer *Crongron*, die op deze
 60, handeling lachende zeide, 't hoofd na
 61, den koning draajende: *Wel hebbenze*
 62, *geen gelyk? wat valt hier veel beraad?*
 63, *willen wy haar niet aantassen, zoo zullen*
 64, *zy 't ons doen;* en zoo vertrokken de
 65, Gecommitteerden. De *Crains Lajo* en
 66, *Ban-*

1667.

„ *Bancala* vertoonden hun over de rivier,
 „ met voornemen, om zich van de Ma-
 „ cassiaaren te ontslaan, waar op de Ad-
 „ miraal *Radja Palacka* derwaarts afzont,
 „ met 2 goude kriffen, en 2 schoone
 „ goude alegias, om aan die Heeren te
 „ vereeren; doen zy *Radja* zagen, traden
 „ zy zelfs door de rivier, alleen verzelt
 „ met de zoon van *Crain Layo*. Na korte
 „ zamenpraak namen zy gemelde ge-
 „ schenken dankbaarlyk aan, en scheidten;
 „ gemelde *Crains* waren t'zamen aanbe-
 „ volen te bewaaren een Paggertjen, ag-
 „ ter de Hoekpagger van Aycn, voor-
 „ noemde Hoekpagger was aan eenen
 „ *Crain Laycan* bevolen, die om redenen
 „ niet goed was gevonden hier van ope-
 „ ning te doen. Tusschen *Radja Palacka*
 „ en gemelde *Crains* was besproken, dat
 „ de onzen tusschen den 2 en 3^{den} No-
 „ vember hunnen Pagger zouden aantasten,
 „ en datze dan, quanswys om bewys van
 „ verdediging te toonen, hun volk in de
 „ hoogte zouden laten schieten, en, na
 „ eenige chargies daar uit, regt na huis
 „ vlugten, om hun volk te verzamelen,
 „ en hunne gebuuren te vermaanen, zich
 „ na hun voorbeeld by de Compagnie te
 „ begeven, staat maakende met 5000 man-
 „ nen van wapenen weder by de onzen
 „ te komen, gelyk dan zulks ter bestem-
 „ der tyd voltrokken wiert, maar die van
 „ Aycn deden hun best om zich te ver-
 „ dedigen, doch de onzen hadden des
 „ morgens al 6 stukken kanon by de wer-
 „ ken, om op Aycn te schieten, maar de
 „ Bevelhebber *Crain Laycan* zich gequetst,
 „ en zy hun buiten hoop van onzet vin-
 „ dende, verlieten tusschen 5 of 6 uren
 „ de Pagger, 2 yzere 3 ponders, en 2
 „ metaale bussen wierden 'er in gevonden;
 „ buiten deze Pagers hadden de onzen
 „ nog 2 Pagers in 't bosch gevonden,
 „ die aan de lichte vlam wierden overge-
 „ geven. Den 4 November wiert *Radja*
 „ *Cajo* met 5 vaartuigen na Turata gezon-
 „ den, mede nemende een vereeringe aan
 „ haare Hoogheden aldaar. Al dit voor-
 „ gevallene had den vyand zeer ontstelt,
 „ en willende *Crain Tello* de onzen met
 „ 3000 man najagen, wiert het zelve door
 „ den koning van Macassar belet. Onder
 „ den voorz. stilstant van wapenen had-
 „ den verscheide overgekomen Xulanezen
 „ aan de onzen berigt gegeven, dat de
 „ prins *Calamatta* genegen was om met
 „ d'Ed. Maatschappy weder in vriendschap
 „ te leven, en waar op de onzen twee
 „ Ternataanen met een brief na hem toe-
 „ zonden, en zoo zont ook gemelte *Ca-*
 „ *lamatta* een Afgezant aan *Majude*, om
 „ hem op zekere plaats te spreken, die
 „ ook by *Calamatta* in 't veld quam,
 „ medebrengende een brief en geschenk
 „ van den Admiraal gezonden; dit ge-

„ schiede in 't bywezen van wel 1000
 „ 200 Maleyers als Ternataanen, toonende
 „ alle groote blydschap, zont ook een
 „ tolk aan den Admiraal met zyne groete,
 „ die hem weder met den zelve liet we-
 „ ten, dat 't hem aangenam zoude wien,
 „ dat hy zich met de Maatschappy en zyn
 „ broeder den koning van Ternate ver-
 „ zoende; en indien hy genegen was om
 „ zyn E. zelve te spreken, dat hy daade-
 „ lyk buiten 't bosch moest komen, al-
 „ waar de Admiraal met *Radja Palacka*
 „ zich ook vervoegde; dus quam ook
 „ *Majude* en andere voornam Ternataa-
 „ nen met den tolk zamen uit, maar zyn
 „ Hoogheid *Calamatta*, bereid zynde om
 „ uit te komen, wiert door twee Macas-
 „ saaren ten hove geroepen, des hy de
 „ onzen hun afscheid gaf, met beloften
 „ de zaaken wyders wel te bestieren, tot
 „ voordeel van de Maatschappy. Op den
 „ oever van de rivier wiert ook een Pag-
 „ ger door den vyand zelve verlaaten, en
 „ door de onzen geslegt; ook was de
 „ groote Pagger in 't Oosten van de on-
 „ zen, over de rivier gelegen, al meest
 „ ter neder geworpen, en weinig bezet-
 „ ting daar in; noch een andere Pagger,
 „ zynde des konings eigen verblyfplaats,
 „ ging ook tot niet, en schieen de vyand
 „ 't hoofdquartier aan den oever van de
 „ rivier Gresse te willen begrypen; aan
 „ 't einde van 't bosch lag nog een Hoofd-
 „ pagger, onder de bewaaringe van *Crain*
 „ *Lingues*, regt agter Borrambon, maar
 „ 't kanon was 'er al uitgeligt. Weshal-
 „ op den 7^{den} November en de volgende
 „ nacht den Admiraal, nevens *Radja Pa-*
 „ *lacka*, en Capitein *du Pon*, met 200
 „ Nederlandze soldaaten, ook de Amboi-
 „ neezen onder Capitein *Jonker*, daar heen
 „ gingen, stekende voor eerst het dorp
 „ Bonaye in brand, zynde doe voorts van
 „ meening even aan 't einde van 't bosch
 „ een halve geslegte Pagger op te ma-
 „ ken, om op de vesting van *Lingues* toe
 „ te leggen, om by goede voortgang op
 „ Borrambon toe te leggen. De koning
 „ en de gemeente schenen zeer genegen
 „ tot vrede, maar *Crain Tello* was hart-
 „ nekkig en als desperaat, willende de
 „ onzen op 't lyf vallen. *Crain Gresse* was
 „ ook in Wadjo aangekomen, zonder dat
 „ hy eenig merkelyk toeval van volk had
 „ gekregen; zoo was ook *Radja Panna*,
 „ neef van *Radja Palacka*, aan onze zy-
 „ de van Beron naar Soping opgebroken,
 „ daar hy in goeden stant was; *Dain*
 „ *Pabile*, als ook mede die van Loeboc,
 „ waren in verscheide ontmoetingen met
 „ die van Wadjo geweest, en aan de
 „ overhand gebleven, en waren gemelde
 „ Wadjo's door 't verbranden van de om-
 „ gelegen dorpen ontrent hunne hoofd-
 „ negerye gedreven; 't volk aan deze zyde

1667.

„ der riviere waren de onzen voor een ge-
 „ deelte toe gevallen, en de andere na der
 „ Macassaaren zyde geweken; ook had-
 „ den de Lamocreezen 's Compagnies
 „ hulpe verzogt, mits de quelling van
 „ *Dain Matuane* hun ondragelyk was. De
 „ Bimaneezen wilden wel aan de begaane
 „ schelmsstukken en moord, door hunnen
 „ koning gedaan, niet schuldig zyn, doch
 „ hadden egter niemant aan den Admiraal
 „ gezonden om 't verbond te vernieuwen,
 „ nog ook de geëischte broeders van den
 „ Bimazen moordenaar derwaarts ge-
 „ schikt. Den 7^{den} November waren van
 „ den Koning en Grooten van Macassar
 „ by de onzen eenige afgezondene ver-
 „ schenen; deze bragten een brief, en
 „ daar nevens 7 zakken geld, daar in be-
 „ vonden wierden 3304 R^{des}; dat ook
 „ tegens den avond ten 5 uuren in ge-
 „ schrifte viert gestelt, en door de onzen
 „ afgezonden, die met den donker in de
 „ legerplaats des konings verschenen, al-
 „ waarze met goede ordre wierden ont-
 „ fangen, en hun door *Crain Jeremica* aan-
 „ gedient, dat den koning by zyn ruste
 „ was, en dat zy den Admiraal van 's ko-
 „ nings wegen de groetenisse wilden doen,
 „ en 's anderen daags 's morgens zoo vroeg,
 „ als 't haar gelieide, weder zouden kom-
 „ men, zoo datze met den brief te rug
 „ keerden. Middelerwyle de onzen ken-
 „ nisse bekomende door een overlooper,
 „ dat de *Crains Lajo* en *Bancalo* al op de
 „ been waren, en de negeryen Palingen,
 „ onderhoorig aan den koning, in koolen
 „ hadden gelcgt, en voorts hunnen marsch
 „ na *Linques* genomen, ook dat *Crain*
 „ *Linques* met 300 koppen derwaarts was
 „ vertrokken, om 't volk (zoo men ge-
 „ loofde) weder tot afval van den koning
 „ te vermaanen; waar op den Admiraal
 „ met de chaloep den *Dolphyn* een bood-
 „ schapper derwaarts schikte, om hen
 „ tot kloekmoedigheid aan te zetten, en
 „ 's Compagnies goede meeninge bekend
 „ te maaken. Zoo wierden ook den 8^{den}
 „ November voor dag onze briefdragers
 „ weder na den koning van Macassar ge-
 „ zonden, en quamen naar de middag
 „ met 3 Macassarze boden te rugge, be-
 „ rigt gevende, dat ze aldaar wel ont-
 „ fangen, en voor den koning ter gehoor
 „ gebragt waren, en was des konings ver-
 „ zoek, dat hem mogte vergunt worden
 „ 10 dagen stilstand van wapenen, niet
 „ alleen daar, maar door 't gansche land,
 „ omme over de vrede behoorlyk te raad-
 „ slagen, en als dan Heeren van aanzien
 „ af te zenden, om met ons te handelen;
 „ waar op hen 3 dagen stilstand vergunt
 „ is, zynde ondertulchen de onzen bezig
 „ om de Turatze Bontgenooten by een te
 „ krygen. *Tello* was ziekeleyk uit 't leger
 „ in een rosbaar naar zyn verblyfplaats

„ ontrent Joepandan gedragen, gaande 1668.
 „ *Calamattia* mede met hem derwaarts;
 „ zoo had ook de koning aan de rivier
 „ van Gresse 't dorp Bonte Birayn begon-
 „ nen te versterken; 2 prauwen met
 „ Boegis waren ook den 8^{den} November
 „ uit Mariffon gevlugt, en by de onzen
 „ verscheenen, die berigteden, dat 'er
 „ geen 10 Macassaaren in bezetting lagen,
 „ en gansch Macassar om vrede riep.
 „ Den 18^{den} dito heeft de Heer Admi-
 „ raal die woefte en hoogmoedige vyan-
 „ den (de Macassaaren) zoodanig ver-
 „ ootmoedigd, dat hy ontrent Borambon
 „ zeer gewenschte voorwaarden heeft aan-
 „ gegaan, en terstont na 't sluiten van de
 „ vrede het Noorderfort Joepandan in be-
 „ zit overgenomen, en het zelve den naam
 „ van Rotterdam gegeven, zynde een zeer
 „ sterk kasteel, van goed drinkwater voor-
 „ zien, en op een gezonde plaats gelegen,
 „ hebbende bequame reede, daar onze
 „ schepen voor alle winden beschut kon-
 „ nen leggen, en over zulks wel mag
 „ genoemd worden een voorburg van de
 „ kostelyke Oosterse Provintien. Over
 „ deze heerlyke overwinning, en daar op
 „ gevolgd vrede, zyn tot Batavia den
 „ 14^{den} Maart 1668. tegen den avond 25
 „ kanonschoten van 't kasteel geloft, en
 „ voorts den 15^{den} dito een Dankpredika-
 „ tie gedaan, mitsgaders des avonds van
 „ 't kasteel rondom de stad, en buiten-
 „ forten 't geschut geloft, en vreugde-
 „ vuuren aangesteken; doch dewyl de
 „ vreugd zomtyds geen diepe wortelen
 „ schiet, hebben ook gemelde Macassa-
 „ ren 't verbond in April 1668. weder
 „ trouwlooslyk gebroken, hebbende
 „ voor eerst 2 onzer scheepsboots, yder
 „ gemant met 8 Nederlanders en 6 Boe-
 „ gis, vermeestert, en al het volk dood-
 „ geslagen, waar onder de schippers *Ma-
 „ rinus Commers*, en *Jan Haambede*. Ook
 „ zyn de koningen van Tello en Links,
 „ die zich door een nader verbond aan de
 „ Compagnie hadden verplicht, weder van
 „ de Compagnie afgevallen; maar daar en
 „ tegen waren van agter uit het land tot
 „ de onzen overgekomen 500 Boegis, dat
 „ al vry wat moet had veroorzaakt, doch
 „ de ziekte en sterfte nam zoodanig toe
 „ onder de Nederlanders, dat 'er in de
 „ maand Mey over de 100 waren ter aarde
 „ gebragt, en de rest meest alle met
 „ koortzen gequelt, en van welke ziekte
 „ den Heer Admiraal zoodanig mede was
 „ getroffen, dat zyn E. (om verandering
 „ van lugt) zich voor eenige tyd met het
 „ jagt Hoogenlande in zee had begeven,
 „ niet tegenstaande alle deze ongemak-
 „ ken, schieen 'er goede hoope te zyn,
 „ om de zaak door den oorlog tot een ge-
 „ wenscht einde te brengen, zoo maar
 „ tydig hulp van volk aanquam; waar toe

„ onze

1668.

„ onze Pagger Batta Batta, aan de N. zyde
 „ van Samboepo, door den Admiraal *Speel-*
 „ *man* weder wiert ingenomen, om daar
 „ door de volkeren van Turata gelegent-
 „ heid te geven tot ons over te komen,
 „ als daar toe reets genegen zynde. Onze
 „ Boegis hadden den 12^{den} Augustus 1668.
 „ ontrent Maros een aanmerkenswaardige
 „ overwinning tegen den vyand bevoigten,
 „ hun gansch uit het veld geslagen, en 65
 „ afgekapt koppen bekomen, waar onder
 „ het hoofd van *Paye Lingen*, een voornaam
 „ Macassers veldheer; het jagt Purmer-
 „ land, bezig zynde nevens andere schepen
 „ op 't fort Samboepo te kanonnenen,
 „ sprong door zyn eigen kruit. *Radja*
 „ *Loeboe*, die tot dien tyd onze zyde gehou-
 „ den had, was met 10 koppen na den vyand
 „ overgeloopen. Tot versterkinge van
 „ ons leger wierden met de schepen Da-
 „ miaten, 't Raadhuis, en Wiltenburg, 375
 „ soldaten van Batavia naar Macassar ge-
 „ zonden, die aldaar ook wel aanquamen,
 „ waar mede de Heer Admiraal zoo dicht
 „ onder 's vyands werken was gevordert,
 „ dat ze malkander de hand konden toe-
 „ reiken. Onderwylen gingen de brieven
 „ van vredehandeling vast over weder.
 „ Zoo hadden ook de koningen *Crain*,
 „ *Goa* en *Tello* den 18^{den} September door
 „ eenige Macassarze briefdragers een brief
 „ aan zyn E. den Heer Gouverneur Ge-
 „ neraal, en de E. E. Raaden van Indiën
 „ gezonden, die niet voordien 18^{den} Maart
 „ 1669. tot Batavia verscheen, behelzende
 „ eenige verontschuldigingingen wegens het
 „ verbreken des verbonds, en schuivende
 „ daar van de schuld geheel op den Heer
 „ Admiraal *Speelman*, waar uit men konde
 „ bemerken, dat hun het vuur al vry na
 „ aan de voeten lag. Onze Boegis heb-
 „ ben op den 2^{den} October des vyands
 „ valthigheid op Barras stormenderhand in-
 „ genomen, daar in bekomen 300 gevan-
 „ genen, zoo vrouwen als kinderen, be-
 „ halven 36 afgehakte hoofden. Ook was
 „ den 12^{den} October, op den helderen
 „ middag, stormenderhand ingenomen
 „ zeker vyands werk of sterke Pagger,
 „ tusschen de zeekant en Samboepo gele-
 „ gen, en was de vyand bezig om weder
 „ een nieuwe afnyding, in plaats van
 „ hunne verlorene, te maaken. Onze
 „ Boegis waren van onze vesting Maros
 „ tot in de negerye Pamadingan genadert,
 „ en hun aldaar met 3000 koppen in 2
 „ Pagers versterkt hebbende, tusschen
 „ wegen alles in de koolen gelegd, wat
 „ hun van den vyand voorquam. In Mey
 „ waren onze werken alreede tot ontrent
 „ 1 roede na aan de muur van des vyands
 „ sterke Samboepo genadert, en genoeg-
 „ zaam in staat van verdediging, om een
 „ harde storm af te keeren, doch *Crain*
 „ *Jerenico*, een beroemt krygsman van

„ van den vyand, was met een hulptroep 1669.
 „ van 2 of 3000 mannen tot ontzet van
 „ den Macassar uit het land gekomen,
 „ met welke en verdere magt de onzen
 „ dagelyks wierden gedreigt, maar was
 „ daar op nog niets gevolgt, dan dat tus-
 „ schen den 13 en 14^{den} Mey 's nachts het
 „ jagt de Schelvis van 10 of 12 vaartui-
 „ gen, vol volk, besprongen, maar man-
 „ nelyk afgeslagen was, hoewel niet meer
 „ dan 17 of 18 gezonde mannen daar op
 „ waren. Volgens de berigten der ge-
 „ vangens, en andere overkomende per-
 „ soonen, in 't begin van Junii gedaan,
 „ was onder het gemeene volk van den
 „ vyand groote elende en hongersnood,
 „ doch de Hoofdbestierders toonden geen
 „ de minste neiging om vrede te verzoee-
 „ ken; terwyl waaren de onzen sterk
 „ bezig met een myne te graven, waar
 „ mede zy den 9^{den} Juni tot onder de
 „ muuren van Samboepo zyn geraakt,
 „ met voornemen om de zelve te doen
 „ springen, gelyk gevolgelyk ook ge-
 „ schiede den 17^{den} Juni, met zulken
 „ werking, dat 'er een groot stuk van de
 „ muur in de lugt sprong, doch de bresse
 „ van de vyanden weder met schanskor-
 „ ven en anders gestopt wiert. De onzen,
 „ daar op den storm verscheidemaal her-
 „ vattende, quamen zoo verre, datze de
 „ vesting beklommen, maar egter zoo-
 „ danigen tegenstant vonden, datze niet
 „ eer als den 24^{den} Junii het groot ko-
 „ ninglyke hof en hoofdkasteel, en de
 „ stad Samboepo hebben ingekregen, en
 „ waar uit de vyand landwaart in vlugt-
 „ te, hun voornamelyk onthoudende in
 „ het kasteel Goa, hebbende van alles ge-
 „ brek. Over deze heerlyke overwinning
 „ hebben de E. E. Heer Gouverneur Ge-
 „ neraal en de E. Heeren Raaden van In-
 „ diën goedgevonden, een openbaaren
 „ Dankdag te houden op den 24^{den} Juli
 „ 1669. en des avonds vreugdeteekenen
 „ aan te rigten, als men gewoon is in
 „ zoodanige gelegentheid te doen, gelyk
 „ zulks ook verrigt is, en des avonds de
 „ gewoone vreugdevieren aangeltoken
 „ zyn, mitsgaders van 't kasteel 30 kanon-
 „ schoten gedaan, en de Fluit *Buyensker-*
 „ *ke*, die deze aangename tyding had
 „ gebragt, brande rondom zyn gesluch-
 „ los, daar op door den Admiraal van de
 „ reede met 9 schoten wiert geantwoord;
 „ waar op dan gevolgt is met het jagt de
 „ Cabbeljauw, op den 13^{den} Augusti aan-
 „ gekomen met den E. *Maximiliaan da*
 „ *Jong*, gewezen Voorzitter in Ternate.
 „ Het nader s'chryven van de Heer *Speel-*
 „ *man*, van den laatsten Junii, behelzende
 „ de nadere voorwaarden met de Koningen
 „ en Grooten van Macassar gemaakt, waar
 „ by blykt de gewenste en voordeelige
 „ vrede voor onze Natie, die deze hoog-

„ moe-

1669.

„moedige vyanden hebben moeten inwil-
 „ligen; als namentlyk, dat de gemelde
 „Koningen en Grooten beloven opregte-
 „lyk te zullen houden en nakomen de
 „voorwaarden in 't jaar 1667. den 18^{den}
 „November met haar te Bonaye gemaakt,
 „en vorders op nieuw, dat zy aan de
 „Compagnie zullen overgeven al hun
 „kanon en baffen; dat zy ten believe
 „van de Compagnie zullen om verre wer-
 „pen alle hunne sterkten, zonder oit, als
 „met bewilliging van gemelde Com-
 „pagnie, eenige andere te mogen ma-
 „ken; dat zy, tot verzekering van deze
 „nieuwe vereening, of zelve, of yemant
 „van de Grooten, ter keure van de
 „Compagnie, by en onder ons zullen

„komen woonen. De koningen *Crain* 1669.
 „*Goa*, *Crain Tello*, en *Crain Lincker*,
 „hebben ook by hunne brieven yder in
 „het byzonder, aan den Heer Gouver-
 „neur Generaal en Raaden van Indiën
 „gezonden, hunne schuld, tegen de
 „Compagnie begaan wegens het verbond-
 „breken, bekent, en vergiffenis verzogt.
 „Alzoo is deze hoogmoedige Natic (die
 „zoo veel jaaren de Molukke eilanden
 „door invallen heeft beroert, en schier
 „van al de wereld voor een dwingeland
 „wierd gehouden) onder des Compagnies
 „magt gebragt; waar voor de Heere
 „der Heirfchaaren geloof en geprezen
 „zy van eeuwigheid tot eeuwigheid.
 „A M E N.

V I E R D E H O O F D S T U K .

Contract van de Heer Speelman in 't jaar 1667. met den koning van Macassar. Na-
 dere Contracten met verscheide Vorsten in de jaaren 1668. en 1669. Vredeverbond
 met den koning van Lecta. Koningen die zich voor haar Edelheden verootmoedigt hebben.
 Radja Palacka doet zyn hoofdbair, met dat van alle andere Boggis, scheeren. Werd
 in zyne Ryken berfeld, en heerlyk beschonken. Dain Tahalile.

Articulen, waar op tusschen
 den Grootmogenden *Paducca Siri*
Sultan Hassan Oddyn, Koning en
 vordere Regeering van Macassar,
 ter eener; en den Ed. Heere *Cornelis*
Speelman, oud Gouverneur van de
 kust *Choromandel*, Superintendent
 en Commissaris over de Oosterfche
 Provintien, Admiraal en Krygs-
 overfte over de scheeps- en krygs-
 magt, in den naame van den Ed.
 Heere *Joan Maatzuiker*, Gouver-
 neur Generaal, en de Heeren Raa-
 den van Indiën, representerende
 de Hooge Regeeringe en Opper-
 magt wegens de Generale Vere-
 eenigde Nederlandze Geoctroyerde
 Oostindische Compagnie in Indiën,
 ter andere zyde; is gemaakt, ge-
 sloten en vastgesteld een eeuwig-
 duurende vaste en goede vrien-
 dschap en bondgenootschap.

I.

Contract
 van de
 Heer
 Speelman
 in 't jaar
 1667. met
 den kon-
 ing van
 Macassar.

WOrden geconfirmiert voor goed, vast
 en van waarden gehouden de Con-
 traeten, in dato 19^{den} Augusti
 1660. op *Batavia*, in 't kasteel, tusschen
 den koning van *Poepoa*, volmagtigde van
 hooggemelde regering op *Macassar*, en de
 Heer Gouverneur Generaal en de Heeren Raa-
 den van Indiën; item in dato den 2^{den} De-
 cember 1660. tusschen de voorzeide Regee-
 ring, en *Jacob Caauw*, als Commissaris van
 gedagte haar Ed. gemaakt en gesloten, zul-

lende de zelve in alle hunne deelen en pointen
 zoodanig nagevolgt worden, voor zoo veel
 die in dezen niet en worden wederproken.

2.

Zonder eenig uitsel zullen aan handen van
 den Admiraal overgegeven en getransporteert
 worden alle *Europiaanze* dienaaren en onder-
 daanen van de Compagnie, die hen present
 of in *Macassar* bevinden; zoo die nu nieu-
 welks zyn overgelopen; als die nog van
 voortyden hier mogten gevonden worden,
 geene uitgezondert.

3.

Dat aan handen van de Compagnie zul-
 len overgelevert en gerestitueert worden alle
 scheepsgereedschappen, kanonnen, contanten,
 en andere goederen, geen uitgezondert, welke
 uit 't schip de *Walvisch*, op *Saley*, en
 't jagt de *Leeuw*, op *Poelo Don Douange*
 verongelukt, geborgen, en tot nog toe aan de
 Compagnie bevonden komt te worden niet
 weder gegeven te wezen, blyvende niet te
 min eigen aan de hoogstgemelde Regeeringe van
Macassar zoodanige 8 stukken yzer kanon,
 als van de *Walvisch* hier beruften, indien
 blyke dat de Compagnie daar van met 4000
 ryders, ten jongsten aanwezen van den Com-
 missaris *Caauw* is voldaan.

4.

Dat als nog zal geschieden prompte en
 regtvaardige justitie, ten aanschou en over-
 staan van den *Nederlandzen Resident*, over
 zoodanige personen, als men bevinden zal
 schuldig, en nog in 't leven te wezen, aan
 verscheide moorden, aan diverse Neder-
 lan-

1667.

landers, op verscheide plaatsen, gedaan, en de welke door de hoogstgemelde Regeering met alle naarstigheit zullen moeten worden opgezocht, tot affchrik van zoodanige boosdaaden in 't toekomende.

5.

De Koning en vordere Grooten van Macassar, zullen bezorgen dat nu ten eersten des Compagnies debiteuren komen te voldoen, en te betalen alle 't gene aan de Compagnie schuldig zyn, en ten agteren staan, en voor zoo veel daar aan mogte komen te ontbreken, dat zelve opregtelyk aan de E. Compagnie te vergoeden, is 't niet dit saisoen, dan ten langsten 't naastkommende, zonder eenig vorder dilai of uitsstel, waar toe hun hoogstgemelde Regeering door den dezen specialyk verbind.

6.

Zullen als nog doen vertrekken, in conformiteit van de laatstgemaakte Contracten, alle Portugeezen met hunnen aanhang, geen uitgezondert, waar die onder de Regeering van den Macassaar worden gevonden: En dewyle de Engelzen gebouwen moeten worden voor groote aanslokers en veroorzaakers van 't breken der voorsz Contracten, zoo zal de Regeering die met al hunnen aanhang met de allereerste gelegentheid mede van onder hunne Jurisdicctie doen weg gaan, zonder dat yemant van de voorsz Natien of hunne Creaturen oit of oit met dezen in eenige plaatze, onder der Macassaaren gebied weder ter Negotie of anders geadmitteert zullen mogen worden; ook nu niet langer mogen verblyven als uitterlyk tot den laatsten toe: Zoo en zal hoogstgemelde Regeering ook nimmermeer ergens onder haar gebied nu of na dezen ter Negotie of anders mogen inlaaten, admitteren of vergunnen eenige andere Europiaansche Natie, of yemant van hunnent wegen, 't zy wie ze ook zyn, of hoe ze genoemd worden, geen uitgezondert.

7.

En word de Compagnie alleen, met uitsluiting van alle andere voorsz Europiaansche Natien, onder 't gebied van Macassar, overgegeven den vryen handel en negotie, zonder dat ook eenige andere Indiaanze Natien, 't zy Mooren, Javaanen, Maleyers, Aetsjienders, Siammers, geen uitgezondert, hier ter markt of te koop zullen mogen brengen eenige Cornandelze, Suratze, Perffiaanze, Bengaalze kleeden of koopmanschappen, nog ook geen Chineezze waaren, daar van het aanbrenge van de Compagnie alleen wort toegelaaten, en zoo bevonden wierd, dat contrarie dezen egter quame te geschieden, dan zullen zulke kleeden en waaren ten profyte van de Compagnie confiscueert, en de overtreders daar en boven gestraft worden, waar onder nogtans niet zyn begrepen zoodanige slegte kleeden, als op de Oostkust van Java zelf worden geweven.

8.

De Compagnie word by dezen vry gekent

en ontslagen van alle tollen en gerechtigbeden, 1667. zoo van de goederen die ze komt aan te brengen, of weg te voeren, geen uitgezondert.

9.

De regeering of onderdaanen van Macassar en zullen na dezen hunne vaarten nergens anders mogen maaken, als op Baly, de Javaanze kust, Jacatra, Bantam, Fambi, Palimbung, Jobor, Borneo, en gehouden wezen daar toe van den Commandant van deze Compagnie, hier residerende, te vorderen pascedullen, op pane dat wie men zonder de zelve in zee ofte elders zal komen te vinden, voor wyanden angezien, en weggenomen zullen worden, zonder dat voortaan op Bima, Solor, Timor, enz. eenige vaartuigen zenden, of ook Beoosten den boek van Lassen, zynde de Oostkant van de straat Zaley, komen mogen, ook niet aan de ander zyde Benoorden of Beoosten Borneo, na Mindanao of de eilanden daar ontrent, op verbeurte van lyf en goed der gener, die daar elders komt gevonden te worden.

10.

En dewyl alle de Fortificatien langs den zeeoever van Macassar meest reflecteren, om te dienen tot versterkinge tegen de Compagnie, zoo is geaccordeert, dat de zelve in alle promptitude zullen geslegt en weggenomen worden, als Borrambon, Pannekoke, Gresse, Mariffon, Borrebos, of andere: Zullende alleen mogen staan blyven 't goote fort Samboejo voor de koning, zonder dat na dezen eenige nieuwe daar ter plaatze, of elders, weder mogen gemaakt worden, ten ware met gemeen goedvinden van de Compagnie.

11.

't Noorderfort genaamt Joepandan, zal aanstonts, na de solemnele beëedinge van dezen Contracte, van Macassars guarnisoen worden geleidigt, en aan de Compagnie in bequame en behoorlyke ordre overgegeven, om door haar guarnisoen bezet te worden. Blyvende het dorp en land daar onder behoorende, gelyk voor dezen, zonder dat de Regeering van Macassar zich met de inwoonders van dien zal hebben te bemoeien, des zullen de koopliiden voor hunne negotie aan de koning zoodanigen tol en gerechtigheid betalen, als tusschen hoogstgemelde Regeering en de Compagnie nog bedongen staan te worden, maar en zal de Compagnie, onder 't voorsz resort, niet vermogen aan te nemen of te admitteren eenige misdadigers, of zoodanige als aan de Koning of de Grooten enig geld schuldig zyn, ten ware alsoorens voldeden, en zal Compagnie 's logie ook ten eersten in zoodanige ordre als die gelaaten is door den koopman Verspreet, 't zy binnen of buiten 't fort, ter keure van de Compagnie, weder worden oppereg.

12.

De Hollandze Munte, zoodanig als die op Batavia, in ryksdaalders, schellingen, dubbelde sluiwers en pitjens, gangbaar is, zal hier op

1667.

Macassar in eigener waarde mede cours hebben, en voor zoo veel mogte bevonden worden, dat het de gemeente tegenstont, neemt de Regeering aan, met alle vermogen de zelve Munte onder het gemeene volk op de Basaar mede aangenaam te maaken.

13.

Tot een breuke van de laatst verbrokene vrede, beloven de Koning en de Grooten aan de Compagnie op te brengen 1000 slaaven en slaavinnen, jonge gezonde volwasse menschen, behoudens dat hen vry zal staan, de betalinge of met slaaven zelve, of met kanon, goud, of met zilver te doen, wordende, in conformiteit van de Macassaarze gewoonte, in zulken geval gerekent op 2. Teyl, of 40 Macassaarze goude Mazen yder, mits dat hier van ten minsten de helft met de te doene bezending in Juni aanstaande na Batavia, en de gansche reste ten langsten 't volgende sjaifoen voldaan worde.

14.

Dat den Koning en Grooten van Macassar voortaan hun niet zullen vermogen te bemoeien met 't land van Biema, en 't resort, maar de Compagnie daar met laten geworden naar hun welgevallen, zonder de zelve nu of oit naar dezen, op d'een of d'andere wyze, directelyk of indirectelyk, met raad of met daad, te hulp te komen tegens de Compagnie.

15.

De hoogstgemelte Regeering bekent gedaen wezende, de grouwlyke moord, en schelmstuk, waar aan zich de koning van Biema, zyn schoonzoon, Crain Dampo, Radja Tambora, Raja Sangarre, en hun volgers, sterk te zamen 25 Personen, meest Bimanezen, in hunne furie tegens de Compagnie hebben vergrepen; nemen aan den zelve Radja Biema, en zoo veel van zyn medeplichtigen als er gevonden worden, in handen van de Compagnie over te leveren, om regtvaardige straffe te ontfangen, insgelyks Crain Montemarano, op dat hy zyne van misdaad in alle ootmoed vergiffenis verzoeke.

16.

Zullen aan de koning van Boeton ten eersten vergoeden, en restituieren, alle zoodanige menschen, als met den laatsten oorlog, in een overval der Macassaaren, in dat land gerooft en weggevoert zyn, voor zoo veel de zelve nog 't in leven worden bevonden, geen uitgezondert, en zullen ook aan den koning van Boeton uitkeeren het geld, ontfangen voor zoodanige Boetonmers, als zedert den verkoop geslorven zyn, en diervolgende niet wedergegeven komen worden, zonder nu of oit, nimmermeer naar dezen te houden of te hebben, eenige de allerminste pretensie op eenige van de landen van Boeton, daar van by dezen wel expres renuncierende.

17.

Ook zullen aan den koning van Ternate wedergeven, in eigener wyze als in het 16 art., de geroofde menschen van de Xulas,

en daar benevens 10 stukken yzer kanon, 21667. metale prinze stukken, en 3 bassen, 't zy met de zelve die van daar gehaalt zyn, of andere in de plaatze, verklarende op de zelve eilanden eegene pretensie te hebben, of te houden, nevens die opregtelyk renuncierende, ten behoeve van gemelde koning, van alle gepretendeerde eygendom op de eilanden Saleyer, en Pamsiano, als mede op de gansche Oostkust van Celebes, te rekenen van Manado af tot aan Pamsiano toe, de eilanden Bangay en Gapy, als andere op de zelve kust gelegen, daar onder mede begrepen: item, tusschen Mandbaar, Manado, de landen van Lambagy, Caudiepan, Bool, Tontoli, Dampillas, Dampaisang, Silensac, en Casely, van ouds de kroon van Ternate in eygendom competierende, en de welke de hoogstgemelte Regeering van Macassar opregtelyk afflaat, belovende nimmermeer na dezen de koning van Ternate daar inne te turberen.

18.

Voorts renuncieert de hoogstgemelte Regeering van alle beerschappye aer Boegis en Loeboe, de zelve Landbeeren erkennende voor vrygebooren koningen, princen, en heeren, daar hy geen de allerminste pretentie op is hebbende, belovende mitsdien, zonder eenig uitsfel, den ouden koning van Soping, met alle zyne landen, vrouwen, kinderen, huisgenooten, goederen, niets uitgezondert, in volle vrydom te stellen, en aan onze handen over te geven, benevens ook zoodanige andere beeren Boegis als elders onder het Macassaars gebied in gevangenis en ballingschap op heden mogten zyn: item alle vrouwen en kinderen der Boegis, welke nog onder de magt van hoogstgedagte Majesteit mogten gevonden worden, geene uitgezondert, op dat alzoo de grond gelegd worde tot een opregte vrede en vriendschap.

19.

Zoo verklaren ook de koningen van Lajo en Bancala, met het gansche land van Turata en Badjing, en al wat daar onder hoort, staande den oorlog, tot de Compagnie overgekomen, te erkennen voor vrye koningen, heeren, en landen, daerze niet ter wereld op en hebben nog en houden te pretendeeren, dezelve ontslaande van alle voorgaande beerschappye en gebied, nu en altoos.

20.

Alle landen door de Compagnie en haare Bontgenooten, staande den oorlog gewonnen en veroverd, gerekent van Boeloe - Boeloe af, tot aan de landen van Turata toe, voorts weder van ginder tot hier aan Bongaya, zullen zyn en blyven als eygen gewonnen landen, en haare Bontgenooten, volgens regt van oorlog, waar op mits dien koning niet meer behoud eenig regt of eygendom, nog ook niet op de inwoonderen van dien, blyvende alleen ter dispositie van de Compagnie, omme daar mede te handelen naar welgevallen, zullende by overkomst van de koningen van Pannag

en

1667.

en Bacca konnen aangewezen worden, wat ons in kragte voorsz Benoorden Macassar is competerende.

21.

De landen van Wadjo, Boeloe-Boeloe en Mandhaer, als zynde misdadig aan de Compagnie en haare Bontgenooten, verklaart de hoogstgemelde Regeeringe te abandonneren, en ons daur mede te laten geworden, zonder dezelve directelyk of indirectelyk nu of oit na dezen, te zullen seconderen met volk, wapenen, kruit, loot, spyze, raad, daad, of anderzins, hoe het ook genoemd mogte worden, ter goeder trouwe.

22.

Zynde onderling verstaan en overeen gekomen, dat de Boegis en Toeraters die die Macassarze, en weder Macassaaren die Boegis of Toeratze vrouwen hebben, elk de zyne zal vermogen na zich te nemen, 't zynen believe, gelyk als dat betaamt, en voorts dat nu voortaan de Macassaaren, zich begevende onder de Boegis en Toeraters, ook weder de Boegis en Toeraters onder de Macassaaren, niet zullen vermogen aangehouden of ingelaaient te worden, als met toeflemming en licentie van jegelyks wettig Heer en Koning, en zonder die moeten worden afgewezen, en weder na huis gezonden.

23.

De hoogstgemelde Regeering belooft, in conformiteit van 't 6 art., haare landen voor alle andere Natien gesloten te houden, en in cas eenige van dezelve tegens bunnen dank daar in zich begeerden ter neder te slaan, dezelve met alle vermogen en magt te zullen afweeren volgens haare behoudenisse in kragt van dezen Contracte, doch in gevalle zy daar toe niet vermogens waren, en onder de hand te swak vielen, als dan de Compagnie, als bunnen schut- en schermbeer, tot hulp zouden verzoeken, alzo zy verklaren de zelve Compagnie in die qualiteit te erkennen, des zullen zy ook gehouden wezen, daar toe geroepen wezende, de E. Compagnie te assisteren met alle vermogen, tegen zoodanige vyanden als hun hier, by of ontrent Macassar, tegen de Compagnie mogten openbaaren, met verbintenisse, dat zy in geen onderhandeling van vrede of anderzins treden zullen met eenige Natie, daar mede de Compagnie in oorlog is.

24.

Op alle welke voorsz contracten, en van nieuws geraamde punten, tusschen hooggedagte Koning en Grooten van Macassar is besloten en gemaakt een altoosduurende vrede, vriend- en bontgenootschap, in de welke ook worden begrepen de grootmogende koningen van Ternate, Tidor, Batsjan, Boeton, de koningen van Boegys, Soping, Loeboc, Toerata, Laays, Badjing, met alle bunne landen en onderdaanen; item ook Biema, en nog zoodanige andere Landbeeren en Vorsten als naar dezen, zullen verzoeken mede in dit bontgenootschap te mogen treden.

25.

1667.

Of het gevele dat tusschen de bontgenooten en de respectieve koningen, door het een of 't ander misverstand, eenige differentie quame te ontstaan, zoo zullen partijen niet straks malkanderen daarom eenig ongemak of oorlog aandoen, maar hun questie den Capitein der Hollanders bekend maaken, omme (zoo het mogelyk is) door bemiddeling van dezelve, de oneenigheden uit den weg te leggen, en goede broederschap te conserveren, maar indien een van de partijen na geen bemiddeling luisteren en bartnekkig blyven wilde, zonder zich na de reden te voegen, alsdan zullen de gemeene bontgenooten de anderen, naar verelysch en regt van de zaake, te hulpe komen.

26.

Wanneer nu dit vredeverbond ondertee kent, beëddigt en verzegeld zal wezen, zal de Koning en Grooten van Macassar gehouden zyn, nevens den Admiraal, naar Batavia te committeren twee voorname Koningen uit het midden van den Raad, 't zy Crain Tello, Linckes, Poppoc, Crongron, Gresse, Cattapan, of ten winsten twee uit de zelve, ter keure van hoogstgemelde Regeeringe, om dezen Contracte van vrede aan de Ed. Heer Gouverneur Generaal, en de Heeren Raaden van Indiën te presenteren, en hun Ed. goedkeuringe daar op te verzoeken, onder verzekering, dat gemelde Heeren met contentement weder zullen na huis irekken, doch zal het den Heer Generaal vry staan, wanneer het hem goeddunkt, twee voorname konings zoonen te vorderen, omme zoo lange daar als Ostagieren te resideeren, als zyn Ed. meint noodig te zyn, doch zal ook weder den koning van Macassar 't zynen believe, by langer verblyf van een jaar, de zelve door andere mogen doen vervangen, en de Compagnie gehouden zyn zoodanige Princen te conserveren in compatibel respect en eere, zonder van yemant de allerminste overlafst te lyden.

27.

Tot ampliatie van 't 6 art. word vergunt dat de Compagnie de Engelschen en bunne goederen alhier zullen vermogen te ligten, en naar Batavia te voeren, zonder dat het den koning zal vermogen tegen te staan.

28.

Item, tot ampliatie van 't 15 art. is belooft, dat indien de koningen van Biema en Montemarano, levende of dood, in 10 dagen niet worden gevonden, als dan tot borge in handen van de Compagnie te zullen stellen de zoon van Biema, en de zoon van Montemarano.

29.

De Regeeringe belooft aan de Compagnie uit te keeren, in vergoeding van haare onkosten ten oorloge, 250000 Rders, in vyf moeffons naast aan een volgende, 't zy in kanton, 't zy in koopmanschappen, 't zy in gont, zilver of juweelen, elk naar zyn waarde.

X 2

En

1668.

30.

En op dat alle de bovenstaande Poincten des te religieuser mogen worden onderhouden, zoo zyn dezelve door den koning van Macassar, en zyn hier ondergeschreven Grooten, en by wege van de Compagnie, door den Admiraal, nevens ook de Koningen en Princen in dit verbond begrepen, na aanroepinge van des Heeren Heiligen Naame, beëdigd, geteekent, en verzegelt, elk op zyn wyze, in een veldtent, op Vrydag den 18^{den} November 1667. ontrent Borrombon, op des Compagnie eygen grond.

Naarder Contracten, gemaakt met Radja Tello en Crain Linckes.

Den 9^{den} en 13^{den} Maart 'sjaars 1668.

Nadere Contracten met verscheide Vorsten in de jaaren 1668. en 1669.

IK Paduca Siri Sultan, Harroenarra Chyt, koning van Tello, nu in de laatstgemaakte vrede met Macassar geworden zynde Compagnies vrund en bondgenoot, gelyk daar van het gemaakte en door ons beëdigde Contract in 't breede spreekt, my erinnerende de getrouwheid en vaderlyke zorg, waar mede de Compagnie doorgaans en altoos is aangedaan over haare verbonde vrunden en bondgenooten, verklaare door dezen, naar ingenomen advys van myne Landsheeren, broeders en onderdaanen te raade zyn geworden, my ende mynen ook nevens dien myn ganfche ryk en jurisdictie nog nader en in 't byzonder met de zelve Compagnie te verbinden, en t'evens te verzoeken, dat ik niet alleen in haar bescherminge particulierlyk aangenomen, neen maar ook myne kinderen, zoo by myn leven, als ook naa myn dood, met my aangezien mogten worden, als vrunden en verwanten van de E. Oostindische Compagnie, dicze houd en neemt in haare vaderlyke bewaaring, op dat ons van niemant ter wereld eenig leed of onrecht mogte overkomen, 't gunt den Heere Cornelis Speelman, Admiraal van 's Compagnies magten alhier, representerende door kragt van zyne commissie de Hooge Overigheid van den Gouverneur Generaal en Raaden van Indiën op Batavia, te mynen begeeren door Paduca Siri Sultan Mandarjaba, koning van Ternate, en Mamalyang, koning van Linckes voorgedragen, en teekenen gegeven wezende, heeft het goedertierentlyken en in een opregt herte believen aan te nemen: Mits welken ik my, myne kinderen, broeders en zusters, voorts alle myne Ryksheren en onderdaanen verbinde tot alle opregte getrouwheid, ons geheelyk overgeevende aan de goede voorzorge van de

Compagnie, alzo dat haare vyanden 1668. en vrienden de myne en onze, en wy altyd bereid zullen wezen, met en nevens haar, daarze ons komen te roepen, ten oorlog te trekken; gelyk dan ook myne kinderen en kindskinderen, in cas van myn overlyden, zullen staan en blyven onder haare vaderlyke voogdye, en zoo 'er op myn affterven geen byleven waren, of dat zy lieden itervende, geene naarlieten, zullen myne Landsheeren, broeders en vrienden, geenen koning in myn plaatze mogen verkiesen, als ten overstaan en met goedvinden van de Compagnie. Ja ingevalle ook zulke myne kinderen hen niet na behooren quamen te gedragen, zal de gemelde Oostindische Compagnie ten goede van myn land en onderdaanen, ook yemant anders van de naaste in hun plaats mogen stellen, 't geene ik alles uit opregte herte de Compagnie toevertrouwe; en op dat hier van voor de ganfche wereld blyken moge, zoo heb ik dezen door myn Rykszegel verzegeld, en door *Dain Mangappa*, myn broeder, en *Carre Motulle*, met *Galeran Care Pato*, laten onderteekenen: Ook de getrouwe onderhoudinge van dien op den Alcoran, na onze wyze, ten bywezen van Mr *Dancker van der Straten*, Opperkoopman, *Pierre du Pont*, Capitein, en *Abraham Gabbema*, Fiscaal, besworen, zullende als het des Admiraals begeeren en goedvinden zal wezen, dezen in myn stad en plaatze door openbaare Gomslag worden verkondigt. Aldus gedaan, besworen en verzegeld in myn fort genaamt Tello, op den 25sten van de maand Ramelân, des jaars 1078. zynde, volgens de Nederlandzse styl, den 9^{den} Maart 1668. wezende hier over tot getuige beroepen den hoogstgebooren grootmogenden *Mandarjaba*, koning van Ternate, en mynen bloedverwant *Mamalyang*, koning van Linckes, die tot betekeninge van dien, mede hun zegel hier onder gestelt hebben.

Wy zynde geweest expresse gecommiteert door den Heere Admiraal *Cornelis Speelman*, verklaren dat in onze presentie, ter plaatze voornoemt, al zoodanig dezen Contracte is solemnellyk, zelts ook door den koning en getuigen op den Alcoran beëdigd ende verzegeld, het zelve al te vooren duidelyk begrepen, en grondelyk verstaan, gelyk wy het dan ook aan welgemelte zyn E. in diervoegen gerapporteert hebben, en overzulkz geordonneert zy Compagnies zegel hier nevens te stellen, met onderschryving van den Secretaris, ten Dage en Jaare als boven in 't kasteel Rotterdam op Macassar,

,, WAS

1668.

„ was geteikent *D. van der Straten*,
 „ *Pierre du Pon*, *A. Gabbama*, ter zyde
 „ stont Compagnies zegel gedrukt in
 „ rooden lakke, waar onder geschreven
 „ stont, ter Ordonnantie van de Heer
 „ Admiraal voornoemt, ten dage en
 „ plaatze gemelt, en was geteikent
 „ *Hendrik Louf*, Secretaris.

„ **I**K *Mamalyang*, erfkonink van Tsjin-
 „ rana Linckes, enz. Vryheer in
 „ 't koninkryk van Macassar, met rype
 „ aandagt wel en ter degen opgemerkt,
 „ gelezen, en begrepen hebbende het ge-
 „ annexeerde Contract, waar mede te
 „ mynen eygen overstaan mynen broeder
 „ den koning van Tello zich aan de Com-
 „ pagnie heeft verbonden; verklaare voor
 „ my en alle myne zoonen en dochteren,
 „ huisgenoten, landen en volken, my
 „ niet alleen mede zoodanig te verbinden,
 „ maar ook in 't geheel te stellen onder
 „ de gehoorzaamheid en bescherminge
 „ van de E. Compagnie, die ik belove
 „ in alle haare bevelens, dienften en or-
 „ donnantie nu en altoos in der eeuwig-
 „ heid gehouwen en getrouw te wezen,
 „ overzulks tot beteekeninge van waar-
 „ agtige waarheid en myne sincere goede
 „ meeninge, hebbe ik dezen, houdende
 „ het Contract van *Tello*, hier in geïnse-
 „ reert, met mynen zoon, genaamt *Ta-
 „ tara Crani van Patena*, in handen van
 „ den Admiraal beswoeren, verzegeld, en
 „ onderteikent, mede ten bywezen van
 „ *Dancker van der Straten*, Opperkoop-
 „ man, *Pierre du Pon*, Capitein, *Abra-
 „ ham Gabbama*, Fiscaal, zynde hier over
 „ getuigen alle Bondgenooten Koningen
 „ van wiens wegen hun zegels en hand-
 „ teikeningen hier onder gestelt hebben,
 „ den grootmagtigen koning van Ternate,
 „ de koning van Palacka, en de prince
 „ *Calematta*, en den koning van Layo,
 „ op den 13^{den} van de maand Maart 1668.
 „ zynde na onze rekeninge den 29^{den} van
 „ de maand Ramelan, des jaars 1078. in
 „ 't kasteel Rotterdam, onder Macassar,
 „ onderstonden de zegels van de koningen
 „ van Ternate en Palacka, in rooden
 „ lakke gedrukt; lagerstont, Nota:
 „ Deze bezegeling en onderteikeninge
 „ van 't bovenstaande is eerst in vollen
 „ Raade den 31sten Maart geschied: was
 „ geteikent *Dancker van der Straten*, *Pierre
 „ du Pon*, *Abraham Gabbama*, in margine
 „ stont Compagnies zegel in rooden lak
 „ gedrukt, daar onder stont, ter Ordon-
 „ nantie van de E. Heer Admiraal, ten
 „ dage en plaatze voornoemt, en was ge-
 „ teikent

Hendrik Louf, Secretaris.

Naardere Poincten.

1668.

„ **W**Aar op den Koning en de Gale-
 „ rans, voorts de geheele regee-
 „ ringe van Tello, item ook *Crain
 „ Linckes*, naar voorgaande verootmoedi-
 „ ginge, weder tot waarde Bondgenoo-
 „ ten van de Generaale Compagnie, en
 „ van wegen de zelve uit den naam van
 „ de Ed. Heer *Joan Maatzuiker*, Gou-
 „ verneur Generaal, en de Heeren Raaden
 „ van Indiën, aangenomen en ingelaaten
 „ zyn door de Heer *Cornelis Speelman*,
 „ Superintendent en Commissaris over de
 „ Oostersehe Provincien, Admiraal en
 „ Krygsoverste over de scheeps- en krygs-
 „ magt hier op en ontrent Macassar.

1.

„ Dat welgemelte Heeren, Koningen,
 „ en de gansehe Regeeringe heiliglyk on-
 „ derhouden en getrouwelyk nakomen
 „ zullen, nu en altoos, eeuwiglyk en on-
 „ veranderlyk: het Contract en eeuwig
 „ Verbond tusschen de Regeering van
 „ Macassar, en de generaale Nederlandze
 „ Compagnie gemaakt, wederzyds ver-
 „ zegeld, en solemneelyk beëdigd op
 „ den 18^{den} November 1667. tot Bonayze,
 „ item nog een nader Contract tusschen
 „ den Koning en de Regeering van Tello,
 „ en *Crain Linckes*, met welgemelte Com-
 „ pagnie aangegaan, besloten, verzegeld
 „ en beëdigd op den 9^{den} Maart des
 „ volgenden jaars 1668. verklaarende dat
 „ het aftreden van het zelve, door quaad-
 „ den en verkeerden raad, haar was ten
 „ allerhoogsten leedt, en derhalven datze
 „ hun kenden grootelyks verpligt, van
 „ daar over by de generaale Compagnie
 „ op haar ootmoedige bede, genade te
 „ hebben ontfangen, aan de welker goe-
 „ dertierentheid zy hun mitsdien in het
 „ geheel overgaven, onder verzoek, dat
 „ ze in 't reguard van de geldsommen by
 „ 't Bonayze verbond belproken, voor
 „ zoo veel daar in hun aandeel aanging,
 „ niet boven hunne magt beswaart mog-
 „ ten worden, protesteerende grootelyks
 „ onvermogens te wezen tot het voldoen
 „ van dien, zulks is hun ook verzekert,
 „ dat ze ongetwyffelt op hunne vertoo-
 „ ninge door de hooge Receeringe van
 „ Indiën, dezen aangaande, met alle
 „ billyke en betaamelyke civilitieit ge-
 „ tracteert zouden worden.

2.

„ Hebben zy verklaart voor een groote
 „ gunste en weldaad aan te nemen, dat
 „ de Compagnie hen beliefed te laten
 „ behouden hunne handgeweer en mus-
 „ quetten, en dat ten opzigt zy haar van
 „ de vordere regeeringe van Macassar af-
 „ gebroken hadden; en de eerste uitqua-
 „ men om haar te verootmoedigen, met
 „ beloften, datze zonder eenige verichui-

1668.

„ling zouden aanwyzen, en aanfonte
 „overgeven, alle zoodanig ligt kanon,
 „en baffen (fwaar kanon hadden ze niet
 „meer) als de koning en regeering van
 „Tello en *Crain Linckes* nog toebehoor-
 „den; 't zy dan dat het was berustende
 „in Tello, in Goa, in Sadrebone, of el-
 „ders, zonder daar voor iets te preten-
 „deren, maar bedankten de welgemelte
 „Compagnie grootelyks, datze het zelfde
 „beliefden aan te nemen, tot afminde-
 „ringe van opgemelde fchuld voor de
 „waarde.

3.

„Beloven zy tot repetitie en te meer-
 „der bevestiging van 't Bonayze Contract,
 „zoo het de Compagnie zal believen te
 „ordonneren, de wallen van Tello rond-
 „om neder te werpen, en noit an-
 „dere fortificatien te maaken, als na
 „voorgaande toestemming en bewilliging
 „van de Compagnie, directelyk nog in-
 „directelyk.

4.

„Ingevalle de koning en de regeering
 „van Goa, haar op de overgezonde acte
 „van Pardon, niet mede quamen aan de
 „Compagnie te verootmoedigen, dat zy
 „alsdan als goede en getrouwe Bondge-
 „nooten van de Compagnie, nevens de
 „vordere Geallieerde Vrienden, de zelve
 „zouden houden voor hunne openbaare
 „vyanden, en mitsdien dezelve naar ver-
 „mogen helpen doen alle mogelyke fchade
 „en atbreuke; doch zoo al fchoon den
 „koning van Goa wederhoorig bleef, zoo
 „en zullen daarom andere koningen en
 „konings-kinderen van Macaffar, nog
 „ook geene van de onderdaanen, die
 „haar verootmoedigen en om genade ver-
 „zoeken, niet afgewezen, maar aange-
 „nomen worden, mits dat de koning en
 „regeering van Tello, voornamentlyk
 „geene luiden van Staat en conditie zul-
 „len inlaaten, zonder daar van t'elkens
 „prompte advertentie te laaten doen.

5.

„Dat ingevalle *Crongron*, als pure oor-
 „zaak van het verbroken Bonayze ver-
 „bond, zich in 't byzonder niet t'eene-
 „maal ongewaapent komt vernederen,
 „en bidden om genade, zich stellende
 „ter volle difpofitie van de hooge Regee-
 „ring op Batavia (onder verzekering,
 „doch ongevergt, dat den zelve aan
 „lyf en leven onbefchadigt zal blyven)
 „dat zy hem alsdan, in zulken gevalle,
 „zullen helpen vervolgen, vangen
 „of dooden, naar gelegentheid, en
 „alle goederen, welke van hem gekre-
 „gen worden, ftellen in handen van
 „de Compagnie, tot afkortinge van
 „'t geen aan de Compagnie, volgens
 „'t Contract voorfz, betaalt moet wor-
 „den.

6.

1668.

„Dat de hoogftgemelde koning, ter
 „begeerte van de Compagnie, zal ge-
 „houden zyn, tot verzekering van deze
 „nieuwe vereeniging, of zelve of yemant
 „van zyne Grooten, welke de Compag-
 „nie komt te vorderen, het zy dan voor
 „altyd, ofte voor eenigen tyd, by en
 „onder ons, op een bequame plaatze te
 „komen woonen.

7.

„Ten laatften beloofte de hoogftge-
 „melde Regeering en *Crain Linckes*, om
 „alle quaade bedenkingen, diffidentien
 „en mistrouwen weg te nemen, datze
 „naar volgens de coftuimen, onder de
 „Nederlanders allerwegen gebrukelyk,
 „noit binnen Compagnies vastigheden
 „zullen komen, als met weinig gezel-
 „fchap, doch dezelve ongewaapent,
 „moetende 't verdere gevolg buiten bly-
 „ven, ten ware om byzondere voorval-
 „lende redenen anders wiert toegelaa-
 „ten.

„Tot folemneele bevestiging van dit
 „alles, zoo hebben *Dain Mangappa*, halve
 „broeder van den koning van Tello, de
 „Gallerans, of Ryksraaden van wegen
 „hooggemelde koning, vermogen hun
 „credentiaal aan dezen origineelen ge-
 „annexeert. Item *Crain Linckes* voor zich
 „zelven, en wederom de bovengenoemde
 „*Dain Mangappa*, de Ryksraaden *Man-
 „chie-love*, en de *Patto*, yder voor zich
 „zelven, dezen op den Alcoran folem-
 „neel befwoeren, en tot te meerder be-
 „kräftinge van dien, nog gedronken
 „het water, over hunne criften gegoren,
 „betekenende naar des lands wyze, dat
 „indien zy het verbond quamen te ver-
 „breken, zy alsdan van hun eigen ge-
 „weeren moeten vernielt worden. Al-
 „dus gedaan en befwoeren in 't quartier
 „Jacatra, op den zoom van de veft, van
 „'t veroverde kasteel Samboepo, ter pre-
 „fentie van de nevenftaande Bondgenoo-
 „ten, die dezen zoo verzegeld, als on-
 „derteikent hebben, zoo wel als de gee-
 „ne, welke als Leden van den Raad, by
 „deze negotiatie zyn tegenwoordig ge-
 „weeft, op den 15^{den} Juli 1669. binnen
 „het logement van den Admiraal.

„De bovenftaande nadere Poincten zyn
 „gefchreven aan d'een zyde in 't Neder-
 „lands, en aan de andere zyde in 't Ma-
 „leits, en waren geteikent onder 't Ne-
 „derlands, by *Maximiliaan de Jong*,
 „*Pieter Koopman*, *Joan van Oppynen*,
 „*Joannes Franssen*, *Leendert Rus*: Onder
 „'t Maleits, het zegel van *Crain Linckes*,
 „met den naam daar by, voorts *Dain
 „Mangappa*; *Galeran Mantfloe*, *Galeran
 „Carre Pano* en *Dain Telolo*. 't Vol-
 „gende zyn de Bondgenooten, die pre-
 „fent waren, 't zegel van de koning van
 „Ter-

1668.

1668.

„Ternate, waar onder staat *Majuda Ju-*
 „*rotullis*; 't zegel van den koning van
 „Soping, en zyn naam daar by, *Radja*
 „*Palacka*; *Aroe Vacque*, *Pissa Poja*,
 „*Radja Cajo*, *Palimpae Dain Sitabe*, *Aroe*
 „*Pite Toesawa* en *Aroe Pite Laompo*.

„Den koning van Tello, op heden ter
 „zelver plaatze verscheenen, en verge-
 „zelschap zynde met *Crain Linckes*, *Dain*
 „*Mangappa*, *Galeran de Patto*, *Dain Telolo*,
 „en anderen, zoo heeft zyn Hoogheid
 „in eigener persoon, den Eed op den Al-
 „coran solemneel geprefteert, en vervol-
 „gens tot te meerder bevestiging, zyn
 „zegel hier onder doen drukken, bene-
 „vens ook dat van *Crain Linckes*, en de
 „handteikening van de vordere Grooten,
 „op den 21sten Julii daar aan volgende,
 „ter presentie van de nevensstaande
 „Bondgenooten, hebbende ook ingevolge
 „van dien tot vergenoegen van de koning
 „van Tello, zyn Excellentie *Calamatta*,
 „wegens zyn broeder den koning van
 „Ternate; item zyn Hoogheid den kon-
 „ing van Palacka, insgelyk op den Al-
 „coran gerecolleerd den voorgaanden ge-
 „daanen Eed, op het Vredeverbond tot
 „Bonaye: Was in 't Nederlands getei-
 „kent by *Maximilian de Jong*, *Pieter*
 „*Koopman*, *Johannes Franssen*, *Leendert*
 „*Rus*. En in 't Maleits, 't zegel van de
 „koning van Tello, met zyn naam daar
 „by, *Dain Mangappa*, *Galeran Mantfiloe*,
 „*Galeran Carre de Pano*, *Dain Telolo*,
 „De volgende zyn de Bondgenooten die
 „aanwezig waren, 't zegel van den ko-
 „ning van Soping *Radja Palacka*, *Passa*
 „*Poja*, *Radja Cajo*, *Palimpae Dain Sita-*
 „*be*, *Aroe Pite Toesawa*, *Aroe Pite Laom-*
 „*po*.

„Op heden verschenen wederomme
 „*Dain Macoele Sabanbaer*, *Crain Ma-*
 „moet, en *Crain Rapoetsjini*, geassisteert
 „met *Dain Mandalique*, *Dain Telolo*, nog
 „vyf Sorocans, met naamen, *Carra Ilesja*
 „genaamt *Imama*, *Carre Tacca*, *Ijewa*,
 „*Carre Tadjan Imari*, *Carre Telolo Innan-*
 „*to*; de Tolken, *Carra Roepa Ilatoe*,
 „*Carra Gappa Ijono*, en den Schryver
 „*Amien*, vertoonende opgelmelte drie
 „Personagies een half vel (choon papier,
 „daar met Macassaarze letteren op ge-
 „schreven stont, door de hand des ko-
 „nings, hunne naamen, met byvoeving
 „van 't groote Zegel, dienende voor Cre-
 „dentiaal, en tot meerder bekrachtiging
 „zoo wiert ook by hun overlegt des ko-
 „nings zegel zelve, verklaarende door de
 „ziekte des konings gezonden te wezen,
 „om alhier zynen eigenen Persoone te
 „representeren, en van wegen de zelve
 „ongewapent te bidden om genade aan
 „de Compagnie, met ootmoedig verzoek,

„datze zoodanig als den koning van Tello ^{1669.}
 „mogten aangenomen, en tot Compag-
 „nies Bondgenooten herstelt worden,
 „mits welken de voorgemelte verbinte-
 „nissie haarluiden te vooren gelezen, en
 „tot nader verklaring, in de Macassaarze
 „taale overgezet wezende, hebbenze de
 „zelve zoo in zyn geheel geaccepteert,
 „zonder de allerminste tegenspraak, en
 „speciaal ook het Contract op den 9^{den}
 „Maart 1668. in 't byzonder met den ko-
 „ning van Tello gemaakt zynde, voorts
 „geamplieert.

„Eeritelyk dat hier vooren gezegt is
 „van Tello, ook nu door de koningen
 „en het volk van Goa, en Sadrebone,
 „ter eerster begeerte van de Compagnie
 „zullen neder geworpen en gesloopt wor-
 „den alle de wallen, muuren, en forti-
 „ficatien van de steden Goa, en Sadre-
 „bone, zonder dezelve, nogte enige
 „andere, weder te mogen opmaaken, als
 „met de wille van de Compagnie.

„Item dat de koningen zich niet zul-
 „len mogen bemoeien met de Maleyers,
 „Mooren, of enige andere uitlanderen,
 „hoe zy ook genaamt zyn, welke op
 „heden in Tello, Goa, of Sadrebone,
 „of nog elders onder de Jurisdictie mog-
 „ten gevonden worden, maar daar mede
 „de Compagnie laten begaan, na haar
 „welgevallen, en speciaal Mapulle, zon-
 „der ook naar dezen weder enige van
 „die of diergelyke Natien in hun Nege-
 „ryen te mogen aannemen, als met wille
 „en begeerte van de Compagnie; gelyk
 „haar ook vry zal staan zoo tot Tello, Goa,
 „Sadrebone, te mogen houden en leggen,
 „zoo veel volk als 't haar gelieve tot toe-
 „zigters, zonder dat op of in de rivieren
 „van Tello, Sadrebone, en ook alle an-
 „dere tuschen die beide in gelegen, zoo
 „ze de Compagnie quame af te staan,
 „eenige vaartuigen, gehavend of ontfan-
 „gen mogen worden als alleen zulke,
 „welke Pascedullen van de Compagnie
 „kunnen vertoonen.

„Waar op de voorenstaande Gedepu-
 „teerden, eerst voor, en van wegen haar
 „koning, en daar na voor hun zelve
 „gepreteert hebben den Eed van ge-
 „trouwe Bondgenootschap, zoo op den
 „Alcoran als met het drinken van het
 „crisse water, even met de zelve solem-
 „niteiten, als by het Telloze Verbond
 „staan uitgedrukt, ter presentie van de
 „ondervolgende Bondgenooten, en Or-
 „dinaire Raaden van den Admiraal ter
 „voorz. plaatze, en op den 27sten van de
 „maand Juli 1669.

„Was in 't Nederlands geteikent, by
 „*Danker van der Straten*, *Pieter Koopman*,
 „*Johannes Franssen*, *Jan van Oppynen*,
 „*Leendert Rus*. En in 't Maleits, *Dain*
 „*Macoele Sabander*, *Manoudjingan*, *Crain*
 „*Ma-*

1669.

„*Mamou*, *Crain Rapoetsjini*, en als
 „Bondgenoot, *Radja Palacka*, meer
 „Bondgenooten zynder niet presnt ge-
 „weest.

„Op heden compareren ter vooren-
 „gemelte plaatze, in het logement van
 „den Admiraal, den ouden koning van
 „Goa, zynde den jongen koning *Mapa-*
 „*sombo* ziek, *Crain Crongron*, *Crain Oedjon*,
 „*Crain Rapoetsjini*, *Crain Tompo Ballang*,
 „*Carre Momoet*, *Crain Baboan*, en *Dain*
 „*Manjelique*, hebben in eigener perfoone,
 „ook op een Alcoran, gepresteert den
 „Eed; en vervolgens tot meerder be-
 „vestiging van dit alles, hunne zegels
 „hier op gedrukt, met handteikeninge
 „van ook alle vordere presente Grooten,
 „en mede ten overstaan zoo van de ne-
 „venttaande Bondgenooten, als Raads-
 „perfoonen.

„In 't Nederlands geteikent by *Maxi-*
 „*miliaan de Jong*, *Danckert van der Straten*,
 „*Leendert Rus*. Onder 't Maleits stont
 „'t zegel van de oude koning van Goa,
 „en daar by geschreven, *Crain Ricboa*,
 „voorts *Abdul Hamy Crongron*, *Dain Ma-*
 „*mou*, *Crain Hoedjou*, *Crain Rapoetsjini*,
 „*Himaligongan Crain Tompoballang*, *Dain*
 „*Menawing*, *Crain Bobaban*, *Carre Ma-*
 „*mou*, *Menou Djongang*, *Dain Menalyky*,
 „en als Bondgenooten, 't zegel daar nef-
 „fens geschreven, *Majuda Joerotullis*,
 „*Kaitsjili Calamatta*; 't zegel van de ko-
 „ning van Soping, daar zyn naam by
 „staat, *Radja Palacka*; 't zegel van den
 „koning van Tello, en door hem daar
 „by geschreven *Crain Tello*.

*Drie Translaatbrieven, uit
 het Maleits, geschreven door Radja
 Goa, Crain Tello en Linckes, kon-
 ningen op 't land van Macassar, aan
 den Ed. Heer Gouverneur Generaal
 Joan Maatziiker, en de E. E. Heeren
 Raaden van Indiën, ontfangen den
 14^{den} Augusti 1669. met 't jagt de
 Cabbelauw.*

Missive van Crain Goa.

„G E Schreven uit alle opregtigheid en
 „zuiverheid des gemoeds van *Pa-*
 „*ducca Siry Sultan Crain Goa*, uit weder-
 „zydce genegenheid aan den Gouverneur
 „Generaal *Joan Maatziiker*, de Raaden
 „van Indiën, en alle de groote Perfoo-
 „nen in de stad Batavia, die wys, en
 „zeer verstandig, en een scheidsman in
 „'t uitspreken en voortzetten van Verbond-
 „den met alle koningen op der aarden
 „benedens winds is, vorders zynde zeer
 „medogent en liberaal, by al zyn Vrien-
 „den en Bondgenooten, die van een ge-
 „negenheid zyn, zoo dat zyn opregtig-

„heid altoos en over al doet blyken, 1669.
 „nevens zyn affintentie en onderhoudinge
 „ontrent al die geene die ongelyk aan-
 „gedaan worden; want hy is de winkel
 „van alle verstand en kennis, in 't on-
 „derhouden van zyn beloften, en zeer
 „opregt in zyne Resolutien en Justitie,
 „waar door hy zeer befaamt is in alle
 „steden bovens winds, komende tot be-
 „nedens winds, alwaar van zyne magt
 „en stoutmoedigheid in 't veld des oor-
 „logs verhaalt word, ook van de ken-
 „nis in de handeling van 't geweer, zoo
 „te water als te land, waar voor alle
 „zyne vyanden bevreest zyn, en wien
 „den hoogen God in al zyn doen wil
 „zegenen met gezondheid op deze wereld.

„Vorders naar dit verklearen wy uit
 „een opregt en zuiver gemoed in dit pa-
 „pier, hoe wy alle bekennen opregte
 „vrienden te wezen van de Compagnie,
 „en te blyven zoo lang zyn en maan
 „schynzel geven zullen zonder verande-
 „ring, vorders alzo wy door vergele-
 „genheid en onverstandige onwetenschap
 „quaalyk by de Compagnie gedaan heb-
 „ben, dat verzoeken wy, dat ons veel-
 „voudig mag vergeven, en gepardon-
 „neert worden door de Compagnie en
 „Gouverneur Generaal; ook zoo ver-
 „zoeken alle koninklyke kinderen, en
 „alle de Groot Perfoonen, gezamentlyk
 „om pardon, alzo wy uit ons zelve,
 „met alle konings kinderen en alle Groot
 „Perfoonen geresolveert hebben, by den
 „grooten persoon van de Compagnie,
 „den magtigen Veldoversten *Cornelis*
 „*Speelman*, Admiraal, Commissaris en
 „Superintendent om de Oost, te gaan,
 „en pardon te verzoeken, die ons ook
 „aangenomen en gepardonneert heeft,
 „met een opregt en zuiver gemoed om
 „te vereenigen, nevens alle andere Bond-
 „genooten, met het verbond dat nu op
 „nicuws gemaakt is, daar onder begre-
 „pen te worden, en besworen is op den
 „Alcoran, op dat het kragtig en vast
 „zonder eenige verandering zy; dit maa-
 „ken wy aan den Gouverneur Generaal
 „bekent, wegens de vrede die wy met
 „den Admiraal gemaakt hebben, doch
 „zoo wanneer den Admiraal na Batavia
 „keert, zullen wy konings kinderen in
 „des Admiraals gevolg mede zenden, tot
 „een teeken, dat wy pardon verzoeken,
 „ter eeren van den Gouverneur Generaal,
 „doch wy en konnen nog niet uitvinden
 „de namen van die konings kinderen,
 „alzo onder de mensch veeltlyds ziekten
 „komen en sterften, daarom zoo maake
 „dit aan den Gouverneur Generaal be-
 „kent: Vorders na dit, zoo hebben wy
 „twee brieven voor dezen gezonden, en
 „of die den Gouverneur Generaal besteld
 „zyn of niet, is ons onbekent, alzo

„wy

1669.

„ wy in die brieven ook om pardon ver-
 „ zocht, en onze gansche gelegenheid
 „ bekend gemaakt hebben; wegens het
 „ gepasseerde: Niet hebben wy tot ge-
 „ schenk aan den Gouverneur Generaal
 „ te zenden, door manquement van ge-
 „ legenheid, maar zal God nacht en dag
 „ voor 't welvaaren van den Gouverneur
 „ Generaal bidden.

*Missive van Crain Tello: geschreven
 met een zuiver en opregt gemoed van
 Paduca Siri Sultan Arou Narasieret,
 Crain Tello, aan den Gouverneur
 Generaal Joan Maatzuiker, en alle
 de Raaden van Indiën.*

„ **V**Orders naar dit, zoo bekennen wy
 „ van ons zelve, dat wy quaalyk
 „ by de Compagnie gedaan hebben, al-
 „ zoo wy 't Contract op Bonaye gemaakt,
 „ zelve hebben verbroken, als mede het
 „ Verbond, dat wy alleen in Oedjong-
 „ pandan gemaakt hadden, daarom zoo
 „ hebben wy ons zelve by de Compagnie
 „ overgegeven, en pardon verzocht, en
 „ hebben wy daar nevens ons groot ge-
 „ weer, dat wy hadden, overgegeven,
 „ en zoo den hoogen God ons in 't leven
 „ laat, en den tyd van des Admirals ver-
 „ trek gekomen is, zullen wy nevens den
 „ Admiraal op Batavia komen, of anders
 „ zal *Crain Linckes* in onze plaats komen,
 „ ofte onze oudste broeder *Dain Mangap-
 „ pa*, of een ander groot Persoon, gelyk
 „ ten tyde, wanneer met den Admiraal
 „ vereenigt zyn, heeft zelve willen na
 „ Batavia gaan, om dat ik myn eigen
 „ misdaad wist, en dat om pardon van
 „ den Gouverneur Generaal op Batavia
 „ te verzoeken: Niets en heb ik tot ge-
 „ schenk te zenden, anders, als een zu-
 „ ver en opregt gemoed, en anders niet.
 „ Dezen brief is geschreven in 't huis van
 „ den koning, in de stad Tello, op den
 „ 27^{den} van de maand Juli, in 't jaar 1669.

*Missive van Crain Linckes: geschre-
 ven met een zuiver en opregt gemoed
 van Crain Linckes, aan den Gou-
 verneur Generaal Joan Maatzuiker,
 en al de Raaden van Indiën.*

„ **V**Orders, na dit UE: dienaar be-
 „ kent van hem zelve, dat hy te-
 „ gens de Compagnie misdaan heeft, in
 „ 't verbreken van 't Contract op Bonaye,
 „ en 't Verbond dat UE: dienaar alleen in
 „ Oedjongpandan gemaakt had, daarom
 „ zoo heeft UE: dienaar hem zelve by
 „ de Compagnie overgegeven, en pardon
 „ verzocht, en heeft UE: dienaar daar ne-
 „ vens al zyn groot geweer dat hy had,

„ overgelevert: En zoo den Hoogen God
 „ my in 't leven laat, en den tyd van des
 „ Admirals vertrek gekomen zal zyn,
 „ zoo zal UE: dienaar met den Admiraal
 „ op Batavia komen, om dat hy zyn eigen
 „ misdaad weet, en om op Batavia van
 „ den Gouverneur Generaal pardon te ver-
 „ zoeken. Niets en heeft UE: dienaar
 „ tot geschenk te zenden, anders als een
 „ zuiver en opregt gemoed, en anders
 „ niet. Deze brief is geschreven in 't huis
 „ van *Crain Linckes*, den 27^{den} dag van
 „ de maand Juli, in 't jaar 1669.

Uit het omstandig verhaal van al dit
 voorgevallene ziet men hier klaar met hoe
 veel dapperheid de Nederlanders zich van
 Macassar meester, en met hoe veel be-
 scheidenheid zy alle deze hoogmoedige
 en trotze koningen vernedert, en ge-
 dwongen hebben, om zich op Batavia
 voor haar Edelheden te moeten komen
 verootmoedigen.

Daar op zyn met de Heer *Speelman*,
 nog in dit zelve jaar (zoo zyn Ed. aan
 't Opperhoofd van Japara den 22^{den} No-
 vember 1669. schreef) deze navolgende
 koningen en princen, met hun vorstelyk
 gevolg, ook na Batavia gegaan.

De koningen van Tello en van Linckes,
 met hunne vrouwen en gevolg, 350 of
 400 zielen sterk.

Crain Birey, zoon des konings van Macassar.
Crain Mandelli, zoon van *Crain* (dat is
 Prins) *Croneron*.

Care Mamoet, } twee der Grootste van
Crain Wello, } 't Macassars Hof.

Galeran Manassa, } van wegen den koning
Galeran Timbol, } van Goa, met een ge-
 volg van 140 menschen.

Prins *Calamatta*, en zyn vrouw, en de
 zultre des konings van Tello, die
 wel een sloop van 150 menschen by
 zich hadden.

Alle de welke, behalven hunne ver-
 ootmoediging voor den Heer Opperland-
 voogt *Maatzuiker*, en de Heeren Raaden
 van Indiën, nu ook derwaarts gingen,
 om de goedkeuring van haar Edelheden
 op de gemaakte vrede te verzoeken.

Behalven deze Vorsten trokken ook
 mede de koning van Palacka, en de
 prins van Boni, nevens meer andere Ge-
 volmagtigde Celebize Landvorsten, en
 Bondgenooten, met een gevolg van 800
 koppen, die een groot leven en gekrioel
 op Batavia en ook al eenige belemmering
 aan haar Edelheden gaven, en voorna-
 mentlyk het volk van *Radja Palacka*,
 waar onder zeer veel dartele gasten waren,
 die by nacht en ontyde zeer veel onge-
 bondenheden aanregten, hoewel haar
 Edelheden een middel uitvonden, om
 zich niet lang daar na van dit volk
 te ontslaan, en de zelve met hunne

Y

ko-

1669. koning in zekere veldtocht te gebruiken.

Radja Palacka doet zyn hoofdhaar met dat van alle andere Boegis, scheeren.
Na dat nu de koning van Palacka, zynde te gelyk de koning onder welken de Boegis, en die van Boni stonden, de dood van zyn grootvader en vader na zyne gedagten gewroken had, volbragt hy ook zyne belofte, te weten, dat hy zyn hoofdhaar, tot een erkentenis van deze verkregen zeege, zeer plegtelyk (daar anderzins de Macassaa'en en Boegincezen zoo grooten werk van hun lang hair maaken, en dagelyks bezig zyn, om dat met allerlei geurige, vooral met welriekende klappusolie, daar zy bloemen in doen, te bestryken) liet afnyden.

Hy stelde daar toe een uitdrukkelyken dag, riep zyne beste vrienden, en veele van de volkeren onder hem staande, aan welke hy te dier tyd een koninklyk maal gaf, zynde die genen, die hem hier in navolgden, wel 3000 man sterk geweest, zoo dat een Boegincees, nog op dezen dag, zeer ligt van een Macassaar, wegens zyn kort hair, te onderscheiden is.

Word in zyne Ryken hersteeld, en heerlyk beschoonen.
De E. Maatschappy over dezen koning, en zyne dappere daaden, zeer voldaan, hersteelde hem niet alleen in zyne ryken van Palacka, Boni, Soping, en meer andere; maar schonk hem ook een heerlyke goude keten, met een penning daar aan, die hem met zeer veel statie t'huis gebragt, en met veel loftuiting omgehangen wiert, waar over deze vorst zeer verblyd was.

Dain Tahalile.
Ook hebben haar Edelheden na dien tyd, een groote agting voor zyn gemalinne, *Dain Tahalile*, getoont, behalven dat die verstandige koningin zich de gunst, en pragtige getchenken haarer Edelheden nu en dan, in verscheide gevallen, by welke zy hun stil wegens deze en gene quaaide aanslagen van den koning haar gemaal gewaarfchouwt, en dus groote ongevallen voorgekomen heeft, wel dubbel waardig heeft weten te maaken, zynde dit alleen haar gebrek, dat zy op deze gunst haarer Edelheden zeer moedig en gewoon was nu en dan al vry sterk daar op te roemen, en by zulken gelegenheid als eenigzins vervoert, ook wel zaaken, die beter gefweggen waren, te zeggen;

1669. waarom men haar ook geen geheimen vertrouwen kon, schoon men weet dat zy deze swakheid meer uit gewoonte, dan uit quadaardigheid, oeffende.

Het was ook een groot bewys van haarer Edelheden agting voor *Radja Palacka*, dat zy hem maandelyks zoo R^{dens}, zoo lang hy leefde, gaven, waar door hy dan ook den meesten tyd op Bontuwalac was, en daar een grooten bloei in alles door zyn bywezen verwekte, dat nu zoo niet volgde, om dat *Arae Poni*, die dit niet trok, en die daar over nu en dan wel eens schimppte, zich meest op Tsjinrana onthielt.

Hoewel nu *Radja Palacka* groote deugden had, alzoo had hy ook zyne gebreken: want 't was zeer ondankbaar dat hy zyn gezag boven dat der E. Maatschappy, die hem groot gemaakt had, zocht te verheffen. Daar beneven die hem eens op de teen getrapt hadden, en wat te na gekomen waren, haatte hy onverzettelyk, gelyk dit aan den Heer *Prins*, over 't bestier der zaaken wegens de moord der koningin van Dampo, en tegen den Sabandaar *Junius*, gebloken is, dien hy nagaf by de Heer *Schenkenberg*, dat zy zyn verderf gezocht hadden; niet willende dezen *Junius* meer onder zyn ooggen zien, om welke reden hy ook verklaarde niet weer op Bontuwalac (zoo lang *Junius* aan 't kasteel was) te willen komen. Dat zoo veel zeggen wilde, als dat men hem na Batavia zenden moest; dat juist altyd niet te pas quam om de bequaamste personen (hoedanig deze *Junius* was) ten gevalle van zuik een vorst te verplaatzen; behalven dat hy een zeer schrander navorscher van veel geheimen was, en niets misdaan had, dan met zyn Heer en Meester in 't aanbrengen van zulke zaaken trouw te dienen, (schoon zy *Radja Palacka* niet aanstonden. Ook was hy op de Heer *Junius* zoo moejelyk, dat hy de Bondgenooten niet wilde by een roepen, nog den brief van haar Edelheden ontvangen, of hooren lezen, besloten hebbende tot de komst van een ander Voorzitter op Boni te blyven, alzoo deze hem tot een leugenaar gemaakt had, by zyn schryven aan haar Edelheden.

V Y F D E H O O F D S T U K.

JAn van Oppynen, eerste Hoofd na de Vredehandel in 't jaar 1669. De Heer de Jong, in 't jaar 1670. 1 voorzitter. 1670. door de Heer Harthouwer vervangen. De Heer Boogaard in 't jaar 1676. Commissaris. De Heer Dubbeldekop 1676. In 't jaar 1677. vervangen door de Bocq. Die 1678. vervangen is door de Heer Cops. van Dalen van 1684. tot 1685. De Heer Hartfink hier tot 1690. Vervangen door de Heer Prins 1691. De

1669. *De Koopman Kaas door de Heer Schenkenberg vervangen. De Heer Hartfink in 't jaar 1676. 1694. Landvoogt. Zyn onvoorzigtig gedrag ontrent den koning van Palacka. 1697. de Heer van Thye Landvoogt. Radja Palacka's dood 1696. vervangen door Lapatauw. De moord van Dain Mabani door Aroc Teko. Verdere redenen daar van. De dood van de Heer van Thye 1700. De Heer Beernink Landvoogt. Bericht haarer Edelheden aan de Heer Beernink wegens de voorige zaaken alhier. En haare bevelen ontrent verscheide zaaken, als mede ontrent de bedroeven moord. Buitenspoorigheden van Aroc Teko. Verdere beraadingsen der Grooten over zyn zaak. Die de zelve schenen te willen over 't hoofd zien. Last haarer Edelheden om die moord streng en met de dood te straffen. En kort 'er aan, om, zoo de beledigde partyen de zaak niet aanbonden, dan stil pardon voor hem te doen verzoeken. Haare verdere bevelen daar over, en over andere zaaken. Geschenken haarer Edelheden aan eenige Grooten. Verscheide landen, door haar Edelheden aan die van Goa, enz., weergegeven. De Heer Beernink sondeert den koning van Lochoe over die moord. Wat Aroc Teko daar van in opzigt van de Heer van Thye, en Radja Boni, zei. Nader sondeering van anderen hier over. Magt, die zich de koning van Boni over de andere Bondgenooten aanmatigde. Zyn Ed. tast Crain Aganonja de pols. Vreeze der Vorsten om met zyn Ed. hier over, buiten weten des konings van Boni, te spreken. Nader ondertastings der andere Vorsten. Afhankelykheid der mindere Vorsten van den koning van Boni. Engelzen op Banjar Massin, en hunne poging. Waar over zyn Ed. den koning van Boni, schoon zyn Gemalin krank was, zelf boord. Aroc Teko ryd, tegen last, de Negry rond. Zyn Ed. spreekt met Aroc Poni over deze moord. Radja Goa's aanleg met de Engelzen op Banjar. Verkeerde gedachten der onzen van de Bondgenooten. Die alle voor Rampasien zyn. Dat om veel redenen ook best, en voor ons 't zekerst was. Verschillende gevoelens haarer Edelheden over zyn straffe. Zyn Ed. tvont aan haar Edelheden de onmogelykheid, om pardon voor hem te konnen verzoeken. Toenemende ziekte, en dood van Mevrouw Beernink.*

Jan van Oppynen eerste Hoofd na de vredehandel in 't jaar 1669.

Voor dat de Heer *Speelman*, den 27ten December 1669. na Batavia vertrok, dagt hy 't Oppergezag op Macassar aan de Heer Bevelhebber *Danker van der Straten*, volgens de ordre van haar Edelheden, te laten, doch alzoo deze Heer nog voor zyn Ed. vertrek is komen te sterven; wiert hy door last van de Heer Zeevoogt vervangen door *Johan van Oppynen*, onderkoopman, die het bestier hier tot den 29sten Maart 1670. waargenomen heeft.

De Heer de Jong in 't jaar 1670. Voorzitter.

In zyn plaats quam hier, met den eer-naam van Voorzitter, de Heer *Maximiliaan de Jong*, die tot den 27sten November 1672. gebleven, en toen voor een springtogt na Batavia vertrokken is, het gezag in handen van zyn Tweeden, den Heer opperkoopman *David Hartbowwer* zoo lang latende; doch de *Jong* (wiens beeltenis nog in de gemeene Raadkamer op Macassar te zien is) quam dit zelve jaar op Batavia te overlyden.

1672. door de Heer Hartbowwer vervangen.

Hy wiert den 26sten December 1672. door de Heer *David Hartbowwer*, met de titel van Voorzitter, vervangen.

De Heer Boogaard in 't jaar 1676. Commissaris.

Hy kreeg eenige geschillen met *Radja Palacka*, weshalven haar Edelheden goedvonden de Heer *Andries Boogaard*, gekoren Landvoogt van Banda, als Commissaris, of Gevolmagtigde, herwaarts in 't jaar 1676. te zenden, zoo, om de verschillen tusschen deze twee by te leggen, als om andere zaaken met deze vorst te verhandelen, welken Heer den 11^{den} Januarii hier met 't schip Buuren aangeland zynde, na een kort verblyf van maar een maand, op den 11^{den} Februari

na Banda vertrokken is, terwyl de Heer *Hartbowwer* in zyn dienst hier vervolgde tot den 5^{den} Maart dezes jaars, op welken tyd zyn Ed. als Landvoogt, met 't jagt de Geregtigheid, na Ternate vertrok.

Hy gaf het gezag, ter ordre haarer Edelheden, voor eerst aan den Opperkoopman *Wybrand Dubbeldekop* over, die by brieven van den 2^{den} December 1676. door haar Edelheden als Voorzitter in zyn dienst bevestigt wiert; doch hy quam den 18^{den} Mey 1677. te overlyden.

De Koopman, en Tweede, *Paulus de Bocq* quam in zyn plaats, en nam het gezag op dit comptoir tot den 12^{den} Januari 1678. waar, wanneer de Heer *Jacob Cops* als Voorzitter verscheen, die hier bleef tot 't jaar 1684., den 10^{den} November, op welken tyd zyn Ed. als Buitengemeen Raad van Indiën hier overleden is.

In 't jaar 1677. vervangen door de Bocq. Die 1678. vervangen is door de Heer Cops.

Onder dezen Heer keurden haar Edelheden in 't jaar 1679. den 24ten Januari goed, dat Cajeli de scheiding, en uiterste grenspaal tusschen de koningen van Ternate en Macassar zyn zoude.

De Koopman, *Adriaan van Dalen*, nam 't gezag hier tot den 20sten Juli 1685. waar, en wiert vervangen door den Voorzitter *Willem Hartfink*, welke Heer tot 't jaar 1690., den 13^{den} October hier gebleven is; maar niet veel vermaank gedurende zyn bestier gehad heeft, dewyl in geduurige moeite en onrust met *Radja Palacka* leefde, die zeer stout begon te worden, en dien hy daarom gecnzins

1691. dorft vertrouwen, gelyk hy hem ook niet toefaan wilde, met eenig gevolg in de vesting te komen.

Hy vertrok toen voor een springtogt met het fchip de *Zeift*, met toestemming haarer Edelheden, na Batavia, en liet 't gezag aan den Opperkoopman en Tweede, de Heer *François Prins*, die dat eenigen tyd waarnam.

Vervangen door de Heer Prins 1691. In plaats van na Macassar weder te keeren, bleef de Heer *Hartfink* op Batavia, alzoohy 'er niet weer henen wilde, of hy verzogt meer volk, en ammunitie, waar op toen de Heer *Prins* door haar Edelheden (niet om dat de Heer *Hartfink* op Batavia overleden was, gelyk de Macassarze lyft der Landvoogden meld, alzoohy dien Heer in 't jaar 1694. zelfs meer dan eens op Batavia ten zynen huize bezogt hebbe) als Voorzitter in zyn plaats, in 't begin van 't jaar 1691. wiert aangestelt.

Daar op verscheen hier den 5den Juni 1691. de Heer *Dirk de Haas*, Gemeen Raad van Indiën, en oud Landvoogt van Amboina, als Commissaris met 't fchip *Henrik Maurits* uit Amboina, bleef 'er tot den 13den dito, en vertrok toen na Batavia. Wat die Heer hier toen verrijgt heeft, zullen wy hier na eenigzins zien.

Zyn Ed. liet 't gezag hier verder aan de Heer *Prins*, die tot zyn dood, die den 4den Maart 1694. voorviel, in de regeering gebleven, en toen voor een tyd, door den Koopman en Tweede, *Henrik Kaas*, die dat tot den 22den Juni bleef, en die toen als Tweede door de Heer *Mattheus Schenkenberg* vervangen is.

De Koopman Kaas, door de Heer Schenkenberg vervangen.

De dood van de Heer *Prins*, en de gerugten van *Radja Palacka's* voornemen, om het hier in de war te werpen, alzoohy men zeide, dat hy wel 6000 mannen by een zamelde, gaven op Batavia zulken bekommering, dat haar Edelheden goedgevonden den Heer *Hartfink*, by dit voorval de bequaamste om alles tot een gewenschte rust te brengen, te doen aanzoeken, om hem de reize na Macassar weder smaakelyk te maaken; doch die Heer betuigde in het eerst gansch geen genezenheid hier toe; maar eindelyk liet hy zich, op aanbieding van daar Landvoogt (dat een krulletje meer was) te zullen zyn, nog bewegen; doch toen nog ziek zynde, en zyne ziekte hoe langer hoe meer toenemende, is hy in 't begin van 't jaar 1695. (zoo meine) op Batavia komen te sterven.

De Heer Hartfink in 't jaar 1694. Landvoogt.

Zyn onvoorzigtig gedrag ontrent den koning van Palacka. Deze Heer was in 't eerst al te gemeenzaam met *Radja Palacka* geweest, en droeg zich daar na al te streng tegen hem, willende hem nergens in vertrouwen; dat veel quaad gedaan heeft.

De Heer *Schenkenberg* ondertusschen

't gezag van den 22den Juni tot den 10den 1696. Februari 1695. gevoert, en ontdekt hebbende, dat *Radja Palacka* niets tegen ons, maar alleen tegen den Sabandaar *Junius*, en andere, die hy niet gaarne zag, hadde, gaf 'er haar Edelheden kennis af, die hier op de Heer *Isaac van Thye*, eerste Opperkoopman des kasteels tot Batavia, herwaarts als Voorzitter wilden zenden; doch die Heer, niet genegen te gaan, dan als Landvoogt, vertrok derhalven met dezen titel, en quam den 10den dito met het fchip *Zion* hier.

Hy, die een syn, en een zeer net man in alle zyne zaaken was, wist het met *Radja Palacka* zoodanig te bediffelen, en hem zoo te believen, dat de bekomme ringen, daar over gerezen, geheel en al verdwenen, maar men was nog veel Radja Pa-gerulter, wanneer hy in April 1696. quam te sterven. Hy wiert door zynen neef, *Lapatauw* genaamt, ver-1695. de Thye Landvoogt. 1696. door La-patauw.

De Heer *van Thye* bleef hier regeeren tot den 6den Juni 1700. wanneer hy overleden is, hebben ze zoo lang niet mogen leven, tot dat de tyding van zyne aanstelling tot Buitengemeen Raad van Indiën hier quam.

Dus was zyne regeering in den beginne zeer gelukkig, en daar deden zich onder dezelve geen donkere wolken op, dan dat 'er kort voor zyn dood een zaak voorviel, die naderhand zoo aan haar Edelheden, als aan zynen vervanger, groote moeite en veel bekommering heeft gegeven. Die wy derhalven van de grond af moeten ophaalen, om een net begrip en doorgeziget daar van te hebben.

Het was de verfoeijelyke moord, die door *Aroe Teko*, een der voornaamste princen aan 't hof van *Boni*, of eigenlyk op zyn last, en door zyne bedienden, aan *Dain Mabani*, alias *Aroe Beloesfoe* of *Baloesfoe*, een der voornaamste princen aan 't hof van *Soping*, den 3den Mey 1700. bedreven wiert. Een zaak, die mogelyk nooit zou voorgevallen hebben indien zyne gemalin, *Saëna*, of *Sa-eyna*, (een nigzoo men zegt van den koning van *Goa*, hoewel *Aroe Teko* dat in 't vervolg anders toont) zich zelven maar stil gehouden, of niets van de minneryen van dien *Sopingzen prins gerept*, of aan haaren man (die 'er niets af wilt) bekend gemaakt had. Een daad, daarom te vuiler om dat hy by *Saëna* ettelijke, en wel zyne geliefste kinderen (waar onder *Ama*, met de dochter van *Datoe Locka* op *Sumbawa* getrouwt, een der voornaamste was) verwekt had. Deze *Aroe Teko* was niet alleen een van de doorlugtigste *Bonize* princen, maar by de dood des konings ook de maate tot de kroon.

Dit werk nu had zyn begin al ettelijke jaa-

1700.

jaaren te vooren genomen, want *Aroe Teko* was ontrent 't jaar 1695, nevens eenige andere Macassaarſche princen, met eenige troepen der E. Maatſchappy na 't eiland Sumbawa vertrokken, om *Radja Tambora*, die de koningen van Bima, Dampo, enz., op dit zelve eiland beoorlogde, te ondersteunen, gelyk zy ook 't geluk hadden van deze koningen te overwinnen, en der zelve landen onder hunne magt te brengen; doch ſchoon de andere troepen der Bondgenooten, na dien oorlog gelukkig ten einde gebragt te hebben, weer na Macassar vertrokken, waren egter *Aroe Teko*, met eenige Boegineezen, en *Crain Jerenica*, een Macassaars prins, en den roover *Pomelican*, die al 11 of 12 jaaren van Celebes gevlugt was, daar nog gebleven, zich zelve met het rooven van menſchen en vee bezig houdende, waar over *Aroe Poni*, of de koning van Boni, op *Aroe Teko* zeer verbittert was, de welke dit eindelyk mede vernomen hebbende, en voor dien vorſt bevreest, wel ten eerſten na huis quam; doch aldaar verſchienen zynde, begaf hy zich terſtont onder de beſcherming der E. Maatſchappy, om voor de woede des konings van Boni niet bloot te ſtaan; maar wat nu *Crain Jerenica* aangaat, die bleef op Sumbawa met de roover *Pomelican* rooven, zoo op dat eiland, als op 't eiland Mangray, behalven dat hy zich niet ontzag, zulks ook op Java en Bali te doen, daar hy eindelyk zyn einde op een elendige wyze bekomen heeft.

Aroe Teko, nu t'huis gekomen zynde, hoorde nog in langen tyd niets van de zaak, tuſſchen zyne gemaalin en *Dain Mabani* voorgevallen.

Alleenlyk beſpeurde hy aan haar een ſoort van wildheid, ongebondenheid, en een atkeer van hem, die al vry verre ging, niet tegenſtaande zy, om de kinderen by hem geteelt; dit wel anders mogt geſchikt hebben.

Ja het ging eindelyk zoo verre, dat zy, zonder eenige reden aan hem te geven, van hem wegliep, verzoekende te gelyk van hem geſcheiden te worden, waarſchynelyk, om dat zy, den aard van haar gemaal, en ook de gewoonte der Macassaaren by voorval van eenig overſpel, niet dan al te wel kennende, niet anders, by 't uitlekken van haaren handel met *Dain Mabani*, dan een zekere dood voor hen beiden, te gemoet gezien heeft, het welke zy door deze vlugt na den koning van Goa heeft willen voorkomen: want men moet weten, dat de wetten der Mohammedaanen medebrengeu, dat, zoo een getroude vrouw, haare trouw en eer vergetende, zich met een ander, buiten haaren man, komt in

te laten, een vrouw des doods is, be-1700. halven dat ook de man het regt op zulken overſpeelder heeft, om hem na die zelve wet mede zoo te doen ſtraffen, of om hem zelf (voor al zoo de gehoonde een prins is) op heeter daad op een andere wyze te behandelen, hoewel dat laafte meer een uitwerking van den algemeenen aard der Macassaaren, dan een geſtaafd regt, is, alzooy zulke een overſpelſter onmogelyk, en even zoo weinig een overſpeelder, behoudens hun eere, in 't leven konnen laten, al wiffen zy dat zy daar over aanſtonts op een ſchavoor zouden moeten ſterven. En om hunne wraak hier over regt te oefennen, is zulke een gehoont man doorgaans niet geruſt, voor dat hy zulke een overſpelſter, na haar eerſt alles op 't bitterſte verwteten te hebben, zelfs gekriſt, en het zelve even zoo aan die gene, die zyn vrouw ontceren dorſt, uitgevoert heeft.

Dit was dan de ware reden van *Saëna's* vlugt, en van haare billyke vreeze voor de woede van haaren man, wanneer hy eens agter deze zaak komen mogt; maar hy, daar niet af wetende, en geene de minſte reden hebbende, om van haar, die hy zeer teeder beminde, te ſcheiden, wilde haar dit verzoek geenzins toeflaan.

Hy ging dierhalven daar zy was, en bragt haar door minnelyke redenen zoo verre, dat zy zich liet ter nederzetten; doch als hy op zekeren tyd zyn Padvelden op Tan-Gnalla wilde gaan zien, had zy hem 's avonds te vooren wel beloofd mede te gaan, maar zeide 's morgens ziekelyk, en daar toe niet in ſtaat te zyn; weshalven hy met zyne kinderen alleen derwaarts toog. Terwyl hy nu daar was, nam zy den 12^{den} Juni 1699. 's morgens ten 4 uren de vlugt na den koning van Goa, ſonder de allerminſte redenen hier toe te hebben.

Ontrent dezen tyd kreeg men op Macassar ook tyding, dat *Crain Jerenica* de Baliërs met zyn rooven van menſchen en beefſten, zoodanig verbittert had, dat zy hem op 't eiland Salamparan, onder hen ſtaande, gedood, gelyk zy het voornemen gehad hadden, om den roover *Pomelican* mede de reſt te geven; doch die was dien dans ontfnap.

Vermits 'er nu van tyd tot tyd ook geſchillen tuſſchen verſcheide princen, zoo van 't Boniſch als het Soping's hof, gerezen waren, waar over zy zich genoodzaakt gevonden hadden, om zich onder de beſcherming der E. Maatſchappy te begeven, wierden haar Edelheden gedrongen zich daar mede te bemoejen, die 't, door hun voorſchryvens aan den koning van Boni, en aan de koninginne Regente van Soping, eindelyk zoo verre in 't jaar 1699. bragten, dat alle deze

1700.

princen (waar onder *Aroe Teko* een der voornaamste was) by ons in onze bescherming genomen, door dien koning en koningin begenadigt, en in alle hunne staaten en goederen herstelt wierden, by welke gelegenheid ook tusschen de koningen van Boni en Goa (die, schoon de eerste met des laatstens dochter getrouwt was, op de sprong stonden, om met malkanderen te breken) weder bevredigt wierden, dat een heerlyke zaak voor ons, en voor de Heer van *Thye* was, die 'er de swaarste last van zou hebben moeten dragen.

Wat nu de vlugt van *Saëna* verder betref, de koning van Goa liet dit *Aroe Teko* met een brieftje, door zekere Macassarze vrouw, *Pinja* genaamt, weten. Zy ontmoette hem, by zyne te rugkomst, ontrent de rivier *Mangaffa*, en hy stont, op 't lezen van dien brief, niet weinig verzet, en begon bekommert te worden, of 'er ook aan zyn vrouws kant niet wel deze of gene verborgene reden wezen mogt, alzoo hy aan haar bevoorrens noit ict diergelyks bespeurt had. Daar beneven raadde hem de koning van Goa mede zeer sterk in dit brieftje, om van haar te scheiden, 't gene hy, by *Aroe Teko*'s komt te Goa, hem door eenen *Dain Thom* nog eens aanraaden dede, doch 't geen hy dezen boodschapper volkomen afloeg, alzoo hy zeide geen reden ter wereld te weten, waarom hy van zyne gemaal in scheiden zoude. Ook vraagde hy hem, wat reden *Saëna* daar toe had, vermits hy haar, gelyk yder een wift, zeer beminde, betuigende tegen *Dain Thom* zeer verwondert te zyn, waarom zy van hem, daar hy geen zins van haar, wilde scheiden.

Zy was toen al 27 dagen by den koning van Goa geweest, en *Dain Thom* quam uog verscheide malen met die zelve boodschappen van te scheiden by hem, doch hy zont hem geduurig met het zelve antwoord, dat hy daar toe ongenegen was, en 'er geen reden toe had, te rug. Wat reden *Radja Goa* had om zich hier mede zoo te bemoejen, schynt eenigzins, schoon men zei, dat zy zyn nigte was, duister: want zoo men *Aroe Teko*'s zeggen gelooven zal, was haar moeder een slaavin van zyn oom, uit *Layoe* oorspronkelyk, en dus geen zins in Goa (gelyk men zeide) gebooren, of van dien vorst zyn maagschap.

Kort daar aan ging hy na den koning van Goa, om zyn pligt van vernedering by den zelve af te leggen, en te gelyk om *Saëna*, was 't mogelyk, weer by hem te krygen.

Hy dede daar groote moeite toe, en zy liet hem tot 's nachts ten 3 uren te vergeefs, zonder dat hy ict op haar ver-

werven kon, wagtten, waar op hy dan 1700. onverrigter zaake, en moeijelyk, weer na huis, en na zyn rustplaats ging.

'Terwyl hy daar geruft lag en sloop, wiert zy, van 's konings huis, hem door eenen *Toehan Rappan*, zynde een blinde Hoogenpriester, 't huis gebragt. Hy bleef tot 's morgens leggen, wanneer hy, eindelijk vernemende, dat *Saëna* stil 't huis gekomen was, by haar ging, en haar vraagde, wat 'er aan scheelde, en waarom zy hem alle die moeite aan dede, daar by voegende: *spreek doch u hert tegen my uit, en zegt my, wat 'er aan hapert, alzoo ik u noit te vooren zoo afkeerig van my bespeurt hebbe.*

Daar op viel zy hem al schrijvende te Redenen voet, omhelsde zyn beenen, en zeide, daar van. *ik hebbe alleen de schuld, en ik hebbe my ontrent u niet wel gedragen, weshalven ik my geheel en al aan u goedvinden onderwerpe, gereed zynde alles, dat gy my daar over zult willen aandoen, te ondergaan.*

Hy, dit gehoorde hebbende met de uiterste verbaathheid, zei daar op niet anders, dan, *ik zal u niets doen, dewyl gy zelfs urve mislag bekent; maar verbergt die voor my niet, 't zy ten goede, 't zy ten quaade, aangezien dit het regte middel is, om myn hart geruft te stellen, en om alles goeds voor u zelve te bewerken.* Dit zeide hy, om wat meer uit haar te krygen, hoewel hem reets veel zaaken bekent waren, die hy van *Dain Malaba* (broeder van *Dain Mabani*) *Dain Majannang* (*Saëna*'s sustier) *Toehan Rappan*, en meer anderen, al vernomen had.

*Ik hebbe, zeide zy daar op, my met Dain Mabani te buiten gegaan, die my verscheide minnebrieven gezonden heeft, die ik aangenomen, maar meest verbrand hebbe, en waar toe hy zekere dienstmaagt, Sibonde gebruikt, die haar ook verindagtigt had, dat 'er nog 1 of 2 van die brieven overgebleven, en in haar moeders huis in de slaapplaats van zekere *Saiffa* in een kistje te vinden waren.*

Zy gaf daar op ook aan *Saiffa* last om ze te haalen, die ze aanstonts by hem bragt, welke hy met veel opmerking en ontzetting las, verbrandende den eenen, hoewel hy den anderen hield, en wel, alzoo zy van veel belang was, bewaarde. Hy zeide daar op tegen *Saëna*, *dat zy haar nu wel bedenken moest, op wat wyze zy dit haar misbedryf zoude goed maaken, waar op zy hem antwoorde, dat zy bereid was, om ook het allerouilste dat hy haar zou willen opleggen, te ondergaan, indien hy maar beloven wilde, haar die mislag te vergeven.*

Hy zeide, *'t is wel, en ik belove u dat, maar laat wy ons egter voor eerst voor de menschen houden, als of wy waarlyk scheiden zouden.* Zy nam dit, ook zelf onder cede,

1700

cede, op den 15^{den} Juli 1690. aan, en daar op zeide hy, dat hy voor eerst van haar zoude scheiden; daar by voegende, ik zal in 't Campon Bharoe ontrent het kasteel gaan woonen, en komt daar u zelven in schyn als aan my overgeven, en dan zal ik overleggen, hoe ik het met u stellen zal.

Zy verzogt hem, dat hy haar ten eersten na 't Campon Bharoe maar medenemen zou, en dat zy dan daar van een scheiden zouden; doch, alzoo hy dit afkeurde, onderwierp zy zich geheel aan zyn welgevallen; waar op hy dit alleen nog zeide (vermits zy'er by voegde van dan zoo haast daar nog niet by hem te zullen komen) *wagt maar niet te lang, en draagt zorge, dat de Eda*, zynde de gezette tyd van wagten om te willen scheiden by de Mohhamedaanen, te weten, van 3 maanden en 3 dagen, *niet verloopt*: want zoo ras die voorby zyn, valt'er over 't scheiden (dat dan vast volgen moet) geen bedenken meer, daar men anders in dien tusschentyd (schoon al gescheiden zynde) weer by malkanderen komen mag.

Zy nam aan daar wel voor te zullen zorgen, en beveligde dit weder met een eed.

Aroe Teko ondertusschen gebruikte dit gewaand scheiden alleen, als een middel om te beter agter de geheele zaak te komen.

Hy zont haar dan weder na 't paleis van den koning van Goa, en ging daags'er aan metter woon na 't Campon Bharoe over, doch bevoorrens quam *Dain Thom* hem weder vraagen, of hy dan waarlyk van zyn vrouw gescheiden was, hy zeide ja, doch voegde daar by, ik zal den koning van Goa nader daar over spreken.

Zoo als hy nu in 't Campon Bharoe verhuift was, liet de koning van Boni dezen prins op Bontuwalac roepen, met welken hy over deze gansche zaak in 't breede sprak.

Daar op begaf hy zich na den Heer Landvoogt *van Thye*, die hy mede van al dit voorgevallene met *Saena*, in t bywezen van Capitein *Ram*, kennis gaf, die hem raadde nog wat te wagten, doch niet te haastig te zyn, en die zaak met *Aroe Poni* (dat is, den koning van Boni) vermits hy maar pas met hem verzoent was, eerst wel te overleggen, om d. ar in verder na zynen raad te handelen. Dit nam hy aan; en van daar weer t' huis gekomen zynde, quam daags'er aan *Dain Mangimba*, de zoon van *Aroe Tanetta Matoewa*, hem uit zyn vaders naam aanzeggen, of hy eens geliefde by hem te komen.

Hy ging'er na toe, en verhaalde hem toen ook de gansche zaak, tusschen *Saena* en *Dain Mabani* voorgevallen, die dit stuk ten uiterste vertoecide.

Agt dagen daar na begaf hy zich na

Goa, om zyne andere gemalin, *Faniela*, 1700. niet *Aroe Maroangi* van daar te haalen, alzoo hy haar by zyne verhuizing nog niet wel had konnen medenemen.

Hy ontmoete toen juist ook gevallen den koning van Goa ten huize van zyn moeder, vindende aldaar ook den afgezette koning van Soping, *To-lisjang*, met zyn gemalin, *Crain Langelang*, de zuster des konings van Goa, by zyn hoogheid ziten.

Hy ging daar op met den koning van Goa alleen, en verklaarde hem niet alleen alles, wat'er tusschen *Saena* en *Dain Mabani* voorgevallen was, maar voegde daar ook by, dat hy zyn gemaalin daarom egter geenzins verworpen had, maar dat dit alleen in schyn, en met hun beider goedvinden geschiede, latende haar daarom alleen nu nog in Goa blyven, om ondertusschen eerst regt agter die geheele zaak van haar en *Mabani* te komen, en om dus alles in zynen grond klaar te ontdekken.

Ook zeide hy tegen zyn Hoogheid, dat zy daar na in 't Campon Bharoe weer by hem komen, en zich aan hem, volgens hun onderling versprek, onderwerpen zou, om met haar dan na zyn goedvinden te handelen. Is dat zoo, zei de koning van Goa, dan zal ik my maar houden, als of ik van die geheele zaak niets wete.

Den 9^{den} Augusti onderzocht hy de zaak van *Saena* en *Dain Mabani* met allen ernst by *Si-bonde*, de welke getugde dat *Dain Mabani* wel vast in zyn huis, en by *Saena* een gansche nacht geweest, en dat zy hem zelf 's morgens uitgelaaten had, waarom zy ook niet gelooven kon, dat *Saena* oit weer by hem, hoe dier zy hem dat ook gefworen mogt hebben, komen zoude.

Den 20^{den} dito zont hy zekere *Panre* na Goa by *Toeban Rappan*, om hem te zeggen, dat hy geheel en al aan hem stelde, om de zaak tusschen *Saena* en hem te vereffenen, alzoo hy haar geenzins verlaaten, en aan den koning van Goa daar van ook kennis gegeven had; waar op dan *Toeban Rappan* aannam 't goede best tusschen hen te bewerken.

Eenigen tyd bevoorrens had *Aroe Teko*, *Dain Malaba*, den ouder broeder van *Dain Mabani*, by zich geroepen, den welken hy, na met hem over de zaak van zyn broeder gesproken te hebben, na *Dain Mabani* zont, met belofte, dat hy hem, zoo hy de waarheid zeide, en om vergiffenis verzogt, alles vergeven zou, verzoekende eenelyk te mogen weten, wat voor brieven zy gewisselt, en wat zy verder te zamen gedaan hadden.

Hier op zei *Dain Mabani*, dat hy in die zaak geen schuld ter wereld, en dat

hy

1700.

hy geenzins haar, maar zy hem, gezogt, gelyk hy ook, 't gene zy hem zont, niet gehouden, maar geweigert had, dit nader hier mede bevestigende, dat hy verscheide van die dingen aan zekere vrouw, *Sitje* genaamt, te bewaaren gegeven had.

Drie dagen daar na liet *Aroe Teko* aan *Dain Mabani* door *Dain Malaba* zeggen, dat hy hem rond uit de waarheid belyden, of dat hy anders die zaak door de wapenen met hem vereffenen zoude, aangezien hy (*Aroe Teko*) den ring, en de neusdoek, hem door *Saëna* gezonden, en die hy nog dagelyks droeg, zeer wel kende.

Dain Mabani dit gehoorde, en geen lust hebbende om te vegten, gaf kort daar aan den ring aan *Dain Malaba*, met verzoek, om die aan *Aroe Teko* te geven; doch de neusdoek zeide hy aan zyn moeder gegeven te hebben.

Daar op gaf *Dain Malaba* den ring aan *Aroe Teko* over, doch verzogt, dat hy hem verder buiten die zaak wilde laten, alzo hy de zelve, schoon door zyn broeder gedaan, ten uitersten misprijzen, en hem in alles ongelyk geven moest; waar op dan *Aroe Teko* beloofde, hem daar over niet meer te zullen aanspreken, hem alleen nog verzoekende, om van zyn broeder eens te hooren, of hy geen brieven van *Saëna* had, met bedreiging, dat hy die doch voor hem niet wilde verbergen. Hy zeide ook nog, dat, zoo *Dain Mabani* die 2 meiden, *Sitje* en *Sonting*, die tusschen beiden gegaan hadden, aan hem overgeven, en hem om vergiffenis bidden wilde, hy dan met *Dain Malaba* by hem komen kon, en dat hy hem dan alles vergeven zou.

Daar op ging *Dain Malaba* by *Aroe Cajoe*, een van *Aroe Teko*'s broeders, en gaf hem kennis van dit voorgevallene, waar op *Aroe Cajoe* gezegt had: 't is wel, wil myn broeder dit aan uw broeder vergeven, ik mag het wel lyden; doch laat ons liever wagten tot dat *Aroe Mamali*, *Aroe Belo* (*Mabani*'s halve broeders) en *Aroe Mampoe* (broeder van *Aroe Teko*) van Mandhar zullen gekomen zyn, om dan te zamen die zaak eerst typelyk te overwegen.

Aroe Teko, van dit onderling overleg tusschen deze twee princen mede kennis gekregen hebbende, keurde dit ook goed, en zeide zich zeer gaarne in die zaak aan 't oordeel en goedvinden van zyn broeders te willen gedragen.

Hy wagte dierhalven tot hun te rugkomst van Mandhar, of tot den 13^{den} October; maar daar wiert van hen over die zaak niet gesproken, nog gerept, zoo dat dit zoo heen fleurde, zelf tot den 4^{den} April 1700., wanneer *Aroe Mamali* na Boni vertrok, om de goude

Quitafol (ofte zonnescerm) in Boni te brengen.

Aroe Teko, hoe ongeduldig ook over dit onbehoorlyk uitsfel van een zaak, waar aan hem zoo veel gelegen was, wagte na *Aroe Mamali*'s vertrek nog 8 dagen; maar ziende, dat 'er al weder niets van quam, schoon hem ondertusschen van den eenen en den anderen groote beloften gedaan waren, ging daar op deze ganfche zaak den koning van Boni bekennt maaken, daar byvoegende, dat hy ook de Heer van *Thye* van alles kennis gegeven, en dat hem die geraaden had dit met zyn hoogheid eerst wel te overleggen, en zich na zynen raad te gedragen.

Daar op gaf de koning van Boni (zoo *Aroe Teko* aan de Heer *Beerink* naderhand verhaalde) aan *Aroe Teko* den 2^{den} Mey, op Pating-Loang zynde, tot antwoord: is dat zoo gelegen, en heeft *Dain Mabani* u dien boon aangedaan, zoo kond gy hem maar dooden: want wat voor een manspersoon kan, dat men zoo met zyn vrouw leeft, verdragen.

Daar en boven had *Aroe Poni* op zekeren avond (gelyk wy in 't vervolg nader aanhaalen) *Aroe Teko*, zoo als hy toen zelf met *Dain Mabani* van een en 't zelve tafelbord gegeten had, en 't gezelschap nu scheiden zou, by zich geroepen, en tegen hem gezegt: *Vader*, zoo menigmaal ik u zie, ben ik onrustig van geest, en beschaamt, en wat staat kan ik op u maaken, dat gy myne ordres wel uitvoeren zult, die niet bequaam zyt om uw eigen sibande te wreken.

Aroe Teko, dezn doodelyken steek des konings van Boni voelende, en ten eersten wel begrypende, waar zyn Hoogheid heen wilde, zei tegen dien vorst: *Aroe Poni*, gy zult my dat niet meer verwijten, en ik verzeker u by handtasting, dat *Dain Mabani* morgen, of dat ik anders zelf, een lyk zyn zal.

Doch eer zy van een scheidden, beloofde de koning van Boni aan *Aroe Teko*, dat hy hem, alzo 'er daags 'er aan een haanengevegt besproken was, zou laten weten, als *Dain Mabani* daar verschenen was, en dat het teken van zekerheid tusschen hen wezen zou, dat hy dan *Aroe Teko*'s groote kamphaan zou laten verzoeken, om welke reden ook *Aroe Teko*, die toen by dat haanengevten niet verscheen, in zyn huis op de nader tyding, en 't eiffchen van dien haan, bleef wagten.

Zoo ras was 'er de dag en tyd van 't haanengevegt niet, of *Dain Mabani* verscheen daar nevens veel andere Macassarze princen; en de koning van Boni had 'er zoo ras geen kennis af, of hy liet de groote kamphaan van *Aroe Teko* eiffchen.

Zoo

1700.

Zoo ras had *Aroe Teko* dit niet gehoord, of hy gaf aan zyn volk last, om op *Dain Mabani* wel te passen, en hem, wanneer hy van daar ging, onder de voet te stooten. Dit namen zy den 3^{den} Mey 1700. zoo wel waar, dat zy hem, zoo ras hy van daar vertrok, zeer behendig, niet verre van het kasteel, het leven benamen, dat aanstonds een grooten kreet ganfch Macassar over gaf, alzoo dit een schandelyke moord van een der grootste Sopingze princen, en die men ten eersten ook wift dat door *Aroe Teko's* last bedreven was, en die nog zyne magtige vrienden, waar onder de regerende koninginne van Soping, nog de E. Maatschappy, ongewroken zouden, nog konden laaten.

Op den zelve dag van 't bedryven dezer moord gaf de Heer Landvoogt van *Thye* aan haar Edelheden kennis daar van met verzoek, om haaren last hier ontrent. Ook verbood hy *Aroe Teko* wel in 't kasteel, of de negry Vlaardingen (waar door men de stad Macassar verstaan moet) te verschynen, maar hy heeft toen in dit stuk niet gedaan, 't geen hy als een wakker en onbevreesd Landvoogt gehouden, en vermogens was te doen: want had toen *Aroe Teko* gevangen genomen, zoo had hy hem, volgens de wetten der Macassaren en der Boniers, zeer gemaklyk ter dood kunnen doemen, waar in hem toen alle de koningen en princen ten eerlten zouden toegevalen hebben, te meer, alzoo *Aroe Poni*, en die van zyn streng, die de magtigste is, niet anders zогten, dan hem aan een kant te hebben. Ja ik stelle vast, dat beide deze princen, *Dain Mabani* en *Aroe Teko*, den koning van Boni even zeer in de weg waren, en dat hy geen beter middel wift, om zich van hen beide te gelyk te ontslaan, dan *Aroe Teko* tegen *Dain Mabani* op te hitzen, en hem aan te raaden den zelve te vermoorden, vaststellende, dat hy dan als moordenaar van *Dain Mabani* ook ter dood zou moeten gevonnist worden, als de zaaken volgens 's lands wetten maar behandelt wierden. Dit, zeg ik, zou de Heer van *Thye* toen zeer gemaklyk in dezen staat hebben kunnen brengen; maar vermits hy den tyd en gelegenheid liet voorby loopen, is hy oorzaak geweest, dat haar Edelheden, benevens zyn vervanger, en de regeering van Macassar, daar over zeer groote bekommelingen gehad hebben, en, door te lang te draalen, buiten staat geraakt zyn om hem aan 't leven te komen.

Indien hy dit onder de regeering van de Heer *Beernink* gedaan hadde, zoo was hy zekerlyk in korten tyd na die moord, zoo my uit schryvens van zyn Ed. ge-

bleken is, een man des doods geweest. 1700.

Doch indien men het zeggen van *Aroe Teko*, en de gedagten van anderen, eenig geloof geven mag, zou niet alleen de koning van Boni, maar ook de Heer van *Thye* (dat ik niet gelooven kan) hem geraaden hebben, om zich op deze wyze aan *Dain Mabani* te wreken; ja daar zyn 'er, die meinen, dat de Heer van *Thye* met opzet, om *Aroe Teko* te behouden, zoo gedraalt, en die zaak niet alleen uitgestelt; maar dat hy ook niet weinig geld (dat ik al mede zoo niet aannemen kan) daar voor getrokken zoude hebben.

Waar by dan nog deze zaaken quamen, dat de beledigde party, te weten, *Dain Mabani's* broeders, en vooral de regerende koninginne van Soping, zelf de zaak niet al te sterk aanbonden, nog regt over dien moord vorderden, gelyk aan de andere zyde de koning van Boni, schoon niets ter wereld meer, dan *Aroe Teko's* dood, wenschende, en de koning van Goa, by geen van beiden geerne voor den quaaden man wilden doorgaan, waar door 't regt, van hem ter dood te kunnen doemen, metter tyd quam te vervallen. Daar hy, een van de gevaarlykste princen op ganfch Celebes, en voor welken nu en dan zelf de koning van Boni gevreesd heeft, nu wel eens van dit eiland na onze vyanden had kunnen vlugten, waar van de E. Maatschappy wel zeer droevige smerten zou hebben kunnen gevoelen.

Dit alles egter, om my hier op rondborstigt te verklaaren, had de Heer van *Thye* ('t zy schuldig, 't zy onnoozel) buiten alle tegenpraak wel kunnen voorkomen, maar wie zal my verzekeren dat haar Edelheden zyn bedryf, van zulk een prins buiten haaren last te dooden, wel zouden opgenomen hebben, waar voor ik vaststelle dat de Heer van *Thye* gevreesd heeft, wetende, wat sterke strengten haar Edelheden, vooral in zaaken van zoo veel gewigt, altyd om den arm houden. Dies is het zeker, dat hy niet dan om zeer goede redenen, alzoo hy een zeer voorzigtig man was, zulks gedaan heeft; en schoon hy aan *Aroe Teko* verboden had, in de stad of ontrent het kasteel te komen, dat hem ook uit den naam van den koning van Boni aangezeegt was, heeft hy zich egter geenzins onzien, om dit verbod, 't zy des Landvoogts, 't zy des konings van Boni, te overtreden, en verscheide maalen in de negry Vlaardingen, en in deze en gene straaten met een grooten stoet te verschynen, en zelf by deze en gene Bedienden der E. Maatschappy (gelyk ons nog wel nader blyken zal) aan te gaan, zonder dat daar over mede iets, 't zy door de Heer van *Thye*, 't zy door dien koning, tegen

Z

tegen

1700.

tegen *Aroe Teko* gedaan is, waar uit dan by zommigen te meer vastgesteld word, dat *Aroe Teko* deze moord niet, dan met voorkennis en goevidinden, zoo van de Heer *van Thye*, als van den koning van Boni, bedreven, of dat men ten minsten zeer grooten schyn tot zulke gedagten gegeven heeft, hoe sterk ook de koning van Boni dit daar na (gelyk ons in 't vervolg nader voorkomen zal) loochenen mogt.

De dood van de Heer van Thye 1700.

Ondertusschen quam de Heer *van Thye* niet lang na deze bedreven moord (dat wel meest tot zyne verschooning is) in Juni te sterven, waar van de Regeering van Macassar den 14^{den} dito aan haar Edelheden kennis gaf, die reets niet dan te veel met die moord van *Aroe Teko* belemmert, zich niet minder door 't onverwagt afsterven van dien Heer verlegen vonden; doch om zich hier door te redden, vonden haar Edelheden goed de Heer *Cornelis Beernink* (die zy al bevoorrens in de Heer *van Thye's* plaats gekoren hadden) met hun schryvens van den 21sten Juli, na Macassar, maar met zulke wonderlyke bevelen over 't geval van *Aroe Teko*, af te zenden, dat men nu en dan moeite hebben zal om te raaden, wat zy in deze netelige zaak beliefdien gedaan te hebben, alzoo zy dan eens belastten, dat men hem streng ter dood vonnissen, en de agting der E. Maatschappy in dezen wel bewaaren, en dan weer, dat men zien zou door de Grooten in der stilte op allerlei bedekte middelen pardon voor hem by haar Edelheden te doen verzoeken.

De Heer Beernink Landvoogt.

By 't vertrek van de Heer *Beernink* hadden haar Edelheden ook (gelyk al in 't jaar 1698. vastgesteld was) besloten een tweeden Capitein nevens *Jan Pieterszoon Wesselsburg* (namelyk *Ditlof Blad*, die over eenige dagen met het scheepje de *Hartloop* volgen zou) na Macassar te zenden, en den Heer *Henrik Collaart van Lynden*, te dier tyd Gezaghebber hier, na de Heer *van Thye's* dood, te verlossen, en zyn E. met de *Hartloop*, of eenig ander vaartuig, op Batavia te verwagten, staande als Tweede hier dan de Heer *Jacob Klaaszoon*, en de Fiscaal *Henrik Steenkop* (die zoo na Banda ging) door den onderkoopman *Jacobus Vos* vervangen te worden, gelyk zy nu *Arent van der Myl* als Sabandaar goedgeurden.

Aangezien nu de nieuwe Heer Landvoogt *Beernink* by zyn komst op Macassar (volgens gewoonte) geen memorie wegens den staat van 't Macassaars gouvernement, dewyl de Heer *van Thye* dood was, te verwagten had, zoo hadden haar Edelheden hem alle brieven, zedert 't jaar 1693. over en weder gewisfelt, mede gegeven, om die op de reize te doorlezen,

en daar door een grondige kennis van de Macassaarsche zaaken te krygen, vaststellende, dat de Heer *Collaart*, en de Raad, zyn Ed., by zyn komst, wel nader van alles, 't geen zedert mogt voorgevallen zyn, onderrigten zouden.

Doch eer wy hier mede voortgaan moeten wy tusschen beiden inlassen zeker berigt, dat haar Edelheden aan de Heer *Beernink* voor zyn vertrek gaven.

Zy vertoonden aan zyn Ed., dat Macassar de sleutel van de Oost, en dat deze Landvoogdy hen, ten tyde, toen de Macassaaren nog in hunnen bloei waaren, zeer groote belemmeringen en moeijelykheden, voor al in Amboina gegeven hadde; maar dat zy in de jaaren 1667. en 1669. door de Heer *Speelman* betoegelgt zynde, men haar nu ook wel streng in dien band houden moest, waar toe de E. Maatschappy nu de magt in handen had, door 't Contract van Bonayc, en 't xxv. Art. van dien; alzoo zy by dat Art. gemagtigt was, om over hunne geschillen, als eerste Bondgenoot, in bilykheid, en volgens 's lands regten te vonnissen.

Maar gelyk nu, met dit te doen, de rechte balance onder de Bondgenooten gehouden word, alzoo is dit een zaak van de uiterste omzigtigheid, en van zoo veel moeite voor de Heeren Landvoogden zedert dien tyd geweest, dat haar Edelheden bekennen moesten, dat men dit, by 't leven van den voorigen koning van Palacka, noit na den eisch van dien Art. had kunnen uitvoeren, aangezien die koning, bevoorrens mede door de Macassaaren t'ondergebracht zynde, en zedert onze wapenen onder de Heer *Speelman* gevolgt, en door zyn groote diensten, veel vermogen by ons bekomen hebbende, die gelegenheid en genegenheid van haar Edelheden van tyd tot tyd had zoeken waar te nemen, om zich aan de Macassaaren, op welke hy zeer verbittert was, te wreken, en hen, daar hy maar kon, te verkleinen, gelyk ook hier uit een belegering in 't jaar 1677. door *Radja Palacka* gevolgt, en waar door een groot getal Macassaaren van 't eiland Celebes gevlugt was, die daar op hunne roovercryen, en andere voornemens op Java's Oostkust, Tsjeribon, Bantam, Sumbawa, Palimbang, Jambi, Siam, Borneo, en elders, zeer stout in 't werk gestelt, en de E. Maatschappy op alle die eilanden, en kusten, veel moeijelykheden verwekt; en tot groote onkosten genoodzaakt hadden, alzoo zy hen dwongen na alle die plaatsen, daar zy de pyppen stelden, van tyd tot tyd veel krygsvolk te zenden.

Door dezen aanleg had de overleden *Radja Palacka* metter tyd op Celebes de volstrekte oppermagt over alle de andere ko-

1700.

Berigt haarer Edelheden aan de Heer Beernink wegens de voorige zaaken alhier.

ko-

1700.

koningen van dat eiland zoo verre reets aan zich weten te trekken, dat niet alleen die van 't koninkryk Soping, en andere, die bevoorens onder 't jok der Macaffaaren stonden, zedert volslagen van hem athingen, en al hunne magt aan hem opgedragen hadden; maar dat ook den koning van Goa zelf zich niet ontzag dit by een brief zeer lathertig aan haar Edelheden te kennen te geven, hoewel deze brief niet buiten kennis van *Radja Palacka* afgegaan, en eerst van hem doorlezen was.

Ja zelf had *Radja Palacka* die bepaalde magt zoodanig metter tyd beginnen te misbruiken, dat hy in toorn de Grootste des lands niet verſchoonde, en hen maar nederzabelde, dat egter meer de ſchuld der Bondgenooten, die dit leden, daar zy 't ſturten konden, dan wel van *Radja Palacka*, was.

Ondertuffchen was hy 't ook, die de Bondgenooten eerst verzameld, die vrygevoigten, en ze alle by de E. Maatſchappy als een vader (hoedanig men hem aanmerkte) gebragt, waarom hy ook zeer veel by de zyne, en by ons, voor uit had. Ook dede hy zyn zaaken zoo ſtraf, en zoo ſchielyk af, om dat hy wift, dat zyn volk zoo moeft beſtiert worden, en om te beletten, dat wy door onze verkeerde voorſpraak dit niet verhinderen mogten.

Dit bedryf nu van *Radja Palacka*, van zelf de grootſte koningen aan den hals te komen, en dezelve, zonder ze eens te hooren, om te brengen, ſtont haar Edelheden wel geweldig tegen de borſt, maar aangezien zy hem zelf zoo groot gemaakt hadden, konden zy hem nu niet voor 't hoofd ſtooten, te meer, alzo 't den naam had, dat hy dit alles ten beſte van de E. Maatſchappy dede. Hoewel hy niet anders zegt, dan zich zelve, tot nadeel der E. Maatſchappy, meeſter van alles te maaken.

Ondertuffchen gaven haar Edelheden aan de volgende Landvoogden laſt, om die door geweld nu onbepaald geworden oppermagt van *Radja Palacka* zoo voorzigtig en zagt, als 't mogelyk was, allenskens te bepalen, dat ook de Heeren *Cops*, en *Hartſink*, wel met veel overleg hadden zoeken te doen; doch zy waren hier in zeer veel door de lathertigheid van den koning van Goa verhindert geworden; gelyk hier door in 't vervolg, voor al door de ſlaauwheid van de Heer *Prins*, het evenwigt geheel en al in 't voetſand geraakt was, zoodanig, dat de E. Maatſchappy toen geheel van haar ſtuk ſcheen verzet te zyn, voornamentlyk ook, na de moord der koningin van *Dompo*, in welke tyd haar Edelheden, by haare inſtructie van den 22^{den} Januari in 't jaar 1695. aan den toen vertrekkenden Heer

Landvoogt van *Thye* zoodanigen laſt ge-^{1700.} geven hadden, als zy in opzigt der andere Bondgenooten meinden van nooden te zyn.

By zyn leven had *Radja Palacka* zyn neef *Lapatauw* wel als zyn vervanger verklaart, doch hem daar na weer verworpen, alzo hy verwaarlooft had den Heer van *Thye*, volgens zyn laſt, op te wagten, en zoo *Aroe Teko* toen niet op *Sumbawa* geweest was, zou hy zekerlyk dien koning gevolgt hebben; maar dewyl hy nu afwezig was, wift *Radja Goa* het egter zoo te draagen, dat *Lapatauw* in zyn plaats quam; een woelt bor mensch, die van niemant wil geraaden zyn, na zyn hoofd leeft, en zeer haaftig is.

Na dat nu *Radja Palacka* 't jaar daar aan overleden, en *Crain Lapatauw* in zyn plaats, als koning van *Boni*, aangeſtelt was, was 'er een groote verandering ontrent het houden van die ſtreng gekomen, alzo die prins in zich zelve zeer los en ruw van leven, en met veel andere onvolmaaktheden bezet was, behalven dat 'er ook tuſſchen hem, en zyn ſchoonvader, *Radja Goa* (gelyk ons laater blyken zal) een doodelyke verbittering ontſtont, waar by nog de voorige koning van *Soping*, *Toyſjang*, door den voorigen koning van *Palacka* afgezet, in er over *Soping* als koning weer aangeſtelt was, een zaak, waar in de koning van *Goa* niet weinig de hand gehad hadde, en die de jegenwoordige koning van *Boni* door eenig krygsvolk, reets na *Soping* gezonden, zegt te beletten, waar door hy dan ook veel princen genoodzaakt had, zich onder de beſcherming der E. Maatſchappy te begeven, al het welke nu aan de E. Maatſchappy meer voet gegeven had, om den koning van *Boni* in zyne oppermagt over de andere Bondgenooten, die hy zich even zoo ſterk als zyn oom aanleunen liet, wat meer, dan te vooren, te beteugelen. Egter dorſt *Radja Loeboe*, even na *Radja Palacka*'s dood, by de aanſtelling van den nieuwen *Radja Boni*, wel zeer ſtout aan de Heer van *Thye* vraagen, of de jegenwoordige koning van *Boni* het ryk nu even zoo, als de voorige koning, en met de zelve magt over de Bondgenooten, hebben zou; daar nog by durvende voegen, dat, zoo het met die zelve magt niet was, dan ook de vrede en eenigheid der Bondgenooten niet beſtaan kon; hoewel die zelve koning naderhand wel heel andere taal gevoert heeft. Egter moet men bekennen, dat, ſchoon wel de E. Maatſchappy de eerſte der Bondgenooten is, zy waarlyk dat regt niet wel oeffenen kan, ten zy zy door een tweede medehelper, die na alles verneemt, en dat eerst in den haak brengt, geholpen, en onderſteunt word, waarom ook de

1700

Heer *Speelman*, dit zeer wel voorziende, die honger magt in 't bywezen van alle de Grooten, onder ons hooger gezag, aan *Radja Palacka* opgedragen had.

Hier op was verder den oorlog van den koning van Tambora met die van Bima, Dampo, enz. in 't jaar 1699. (door *Aroe Teko* en *Crain Jerenica* mede onder 't hooger gezag der E. Maatschappy bygewoont) gelyk mede de vrede tusschen *Aroe Poni* en den regerenden koning van Soping, en alle de princen, waar op zy misnoegt waren, ja zelf een onverwagt vergelyk tusschen de koningen van Boni en Goa, gevolgt.

Uit dit berigt nu meinden haar Edelheden dat de Heer *Beernink* veel licht kreeg, om wel te bezeffen, dat, hoe veel moeijelyke beraadslagingen haar Edelheden hier over in de voorgige tyden, zoo, over 't houden van 't evengewigt, als in 't bewaren van 't gezag der E. Maatschappy onder de Bondgenooten, om hier alles weer in den haak te krygen, ook mogten gehad hebben, de algemeene zaak nu egter een geheel andere gedaante, en haar gezag alhier zulk een nieuwe luister gekregen had, dat zy den Heer *Beernink* hier by vooreerst genoeg meinden in staat gestelt te hebben, om te weten, wat hem, tot het ordentelyk houden der balance van 't evengewigt onder de Bondgenooten, verder van nooden was, waar ontrent hem 't doorbladeren der medegegevene brieven nog vry meer en klaarder opening stont te geven, alzoo zyn Ed. daar uit nader blyken zou, van wat aard de tegenwoordige koning van Boni was, en hoe voorzigtig men zyn Hoogheid binnen de palen van zyn pligt houden, en wat zyn Ed. ontrent den Koning en Grooten van Goa, mitsgaders ontrent alle de andere Bondgenooten, doen moest.

Voor al gaven haar Edelheden dien Heer in last, zoo 'er feitelykheden mogten voorvallen, die men niet stuiten kon, dat het dan altyd best was de E. Maatschappy buiten 't spel, en onzijdig te houden; mits dat hy dan ook voorzigtig beletten moest, dat de eene party de andere niet bedierf, dat alles op zyn tyd weer tot een goed vergelyk gebragt, en de verongelykte door 't gezag der E. Maatschappy in zyn voorigen staat herstelt wierd.

Ondertusschen moeten wy hier zeggen, dat gelyk de oude *Radja Palacka* een uitstek onder de Boniers was, alzoo zy doorgaans doffer en botter van geeft, dan de Macassaaren, zyn, de zaaken na zyn dood een wonderlyke keer namen, waar van zich 't Hof van Goa ook wonderlyk heeft weten te dienen, aangezien die hoogbertygen iets aangebooren hebben, waar

mede zy de overige Celebize volkeren 1700. weten te lokken, en tot hun gevoelen over te brengen, kennende hunne politieke voornemens door een geraffineerden haspel zoo fyn door elkanderen draagen, dat de botterikken van Boegineezen niet eens kunnen merken, wat 'er agter steekt. Ook zal men niet fyns nog geestigs onder de Boegineezen vinden, dat uit geen Macassaarzen herzenen gekomen is.

Men belafte zyn Ed. ook, dat alle de koningen van Sumbawa (als die van Bima, Dampo, Tambora, Core, Pekat, en Sumbawa) daar de Celebische vorsten schreyeling zогten over heenen te zitten, niet meer, als bevoorens, gedrukt, maar in hunne regten gehandhaaft, en dat zoo vele van daar gevlugte volkeren, op welke men vuile rooveryen gepleegt had, in 't hunne hersteld, en door ons gezag eens weder opgebeurt mogten worden, waar door het aanzien, en de agting der E. Maatschappy niet weinig by alle deze volkeren toenemen zoude.

Het schynt ook dat de brief, door den Heer *van Thye* zalr., en den Raad van Macassar, over de moort van *Dain Mabani* aan haar Edelheden geschreven, zoo kort en verward opgesteld was, dat hen daar in alles nog te duister voortquam, om eenige vaste ordre te geven, te meer, alzoo zy zedert geen nader schryvens daar over van Macassar bekomen hadden; waarom zy dan eerst een nader en een omstandiger berigt van de Heer *Beernink*, na dat zyn Ed. daar zou aangeland zyn, verwagteden.

Ondertusschen hadden haar Edelheden ook gemerkt, dat die van Goa zich nog wel meest deze zaak aantrokken, weshalven zy den Heer *Beernink* in last gaven, om voor al doch te beletten, dat die van Soping zich met die van Goa niet tegen die van Boni versterken mogten, alzoo dan de spil van 't gezag der E. Maatschappy geheel en al in de afstche leggen, en zy buiten alle tegenspraak ten eersten in 't onderfplit wezen zoude, aangezien de voorgige tyden hen geleerd hadden, dat de overwinning van den koning van Soping aan de Macassaaren 't grootste gezag toegebragt had, om hunne heerschappy over ganfch Celebes uit te breiden, om welke reden die van Boni zich ook altyd van dien van Soping aan hunne zyde hadden tragten te verzekeren, gelyk dat de E. Maatschappy ook best diend, en 't van haar altyd, zoo veel 't mogelijk was, daar na geschikt is, om dus te beter in staat te zyn de balance tusschen de Bondgenooten in evengewigte te houden; maar het zelve moet by ons zoo verre niet getrokken worden, als de koning van Boni dat wel gaarne zoude hebben, te weten, 't ge-

En haare bevelen ontrent verscheide zaken, als mede ontrent de bedreven moord.

1700.

om over die van Soping als Opperheer 't gezag te voeren, alzoó dit geenzins de meining haarer Edelheden, maar in tegendeel haare last en bevel was, om de regten van yder Bondgenoot in 't byzonder in alle billykheid te handhaven, en maar te beletten, dat geen van die twee magtigste partyen een al te grooten aanhang tot nadeel van ons gezag kreeg.

Haar Edelheden hadden ook wel berigt gekregen van de dood van *Crain Jerenica*, en van den buit, die men daar by bekomen had, bestaande in veel geweeren van goud en zilver, enz., gelyk zy daar by ook zagen, dat de zelve aan de Heer van *Thye* reets door *Radja Goa*, in 't leven van dien Landvoogt, waren overgelevert; maar alles quam hen dien aangaande mede nog zoo duister voor, dat zy meer licht dienden te hebben, eer zy in staat waren, om nader bevelen hier over te geven.

Aangezien nu die van Bima aan haar Edelheden beloofd hadden, zoo veel Sappanhout te zullen leveren, als 't schip de *Peperthuin*, na deszelfs komst van Timor, zou konnen laden, zoo zouden haar Edelheden dit ook by de eerste gelegenheid te gemoet zien.

Hier nu mede vertrok de Heer *Beernink* in 't midden van Juli met het schip de *Matroos* na Macassar.

Ook gingen nu te gelyk aan de Regeering van Macassar eenige brieven van haar Edelheden, waar by zy aan haar Agtb^{den} den 19^{den} Junii (nog van de Heer van *Thye*'s dood niet wetende) bekend maakten, dat zyn Ed. door de Heeren xvii. in 't vaderland den 30sten October 1699. Buitengemeen Raad van Indiën gemaakt was, en dat haar Edelheden daar op goedgevonden hadden zyn Ed. na Batavia te ontbieden, en hem door de Heer *Beernink* te doen vervangen, doch ondertusschen 't overlyden van dezen Heer, by haar Edelheden vernomen zynde, hadden zy daarom den Heer *Beernink* maar ten eersten tegen de *Moesson* op herwaarts afgeveerdigt.

Zy hadden by hun schryvens aan den koning van Boni, en aan de koningin van Soping ook ernstig aanbevolen, om die moord van *Dain Mabani* aan *Aroe Teko* streng te straffen; hoewel de tyd ons leeren zal, dat haar Edelheden by die last niet zullen volharden. Zy gaven ook bevel om wat meer schildpads hoorn, dan bevoorens, al was het tegen 70, 80 ja 90 R^{dets} 't picol, voor d'E. Maatschappy in te koopen, mits dat dit deugdzaam in zyn soort zyn moest.

Hun bevel was ook, uit last der Heeren xvii., om allezins hier tegens het listig inbooren der Engelzen, en van allen die

onzen handel tragtten te benadeelen, yve-¹⁷⁰⁰ rig te waaken, als mede om de jaarlykze renten van opgenomene penningen van 5 tot 4 ten 100. te verminderen dat van den 1sten September by allen, die hun geld op dien voet by de E. Maatschappy laaten wilden, ingaan zou, en die dit ongenegen was, kon men zyn geld maar wedergeven.

Voor 't laarf maakten zy nog bekend, dat 'er volgens de Nicuwe, of Gregoriaanze styl, in 't jaar 1700. geen schrikkeljaar wezen, en dat dierhalven Februari maar 28 dagen (waar op men in 't maaken van alle schriften wel letten moest) hebben zoude; daar by voegende, dat in 't jaar 1600., en vervolgens alle 4 jaar, wel een schrikkeljaar geweest was; maar dat 'er in de jaaren 1700, 1800. en 1900. geen, doch weer in 't jaar 2000. een schrikkeljaar wezen zoude.

Zoo ras nu was zyn Ed. niet hier, of hy nam de Regeering van de Heer *Colaart* den 11^{den} Augusti over, en gaf haar Edelheden ten eersten van 't noodige berigt.

Den 26sten December verscheen ook Capitein *Blad* met de *Hartloop*, nevens een lading van f16891 - 5 - 8. in verscheide waaren bestaande, en den 31sten December 1700. zonden haar Edelheden, met 't schip den *Yssel*, den *Fiscaal Vos* met 100 krygslieden herwaarts, behalven welke zy in 't begin des jaars 'er nog 80 gezonden hadden, die met de verdere, hier in bezetting leggende, 646 koppen uitmaakten, in tyden van vrede overgenoeg, om alle posten te konnen bezetten; doch in oorlogstyden kon men ten eersten meer volk en spoedig ontzet krygen.

De Heer *Beernink* nu op Macassar verschenen zynde, had *Radja Boni* (zoo uit haar Edelheden schryvens van den 31sten Februari 1701. bleek) met veel yver zich van *Tsjinrana* na 't kasteel begeven, om den nieuwen Heer Landvoogt ordentelyk te ontvangen, en om den brief van haar Edelheden volgens gewoonte zeer staatelyk te doen inhaalen.

Nadat nu zyn Ed. eenigen tyd daar na van alles, en inzonderheid over de zaak van *Aroe Teko*, zoo door den Heer *Collaart* Buitensporighe-
den van
Boni, net berigt ontvangen, en verstaan den van
had, hoedanige buitensporigheden *Aroe Teko*.
Teko nog boven die moord, zoo by 't leven van de Heer van *Thye*, als vooral daar na, by deze en gene onzer bedienden bedreven had, alleen om dat hem door dien overleden Landvoogt de ingang in 't kasteel verboden was, en hoe hy niet voor den 29sten Junii na *Tsjinrana* op *Radja Bonis* ontbod vertrokken was, na dat hier over aan zyn Hoogheids
Stadt-

1700.

Verdere
beraadin-
gen der
Grooten
over zyn
zaak.Die de
zelve
fchenen
te willen
over
't hoofd
zien.Laft haa-
rer Edel-
heden
om die
moord
ftreng en
met de
dood te
ftaffen.

Stadthouder of Ryksbestierder *Aroe Tannette Masoewa*, door de onzen zeer ſterk geklaagt was, gaf zyn Ed. daar van aan haar Edelheden behoorlyke kennis, daar by voegende, dat de koning van Boni, zoo 't ſcheen, meer na een ſtreng ſtraf over die moord, dan wel tot eenige inſchikking, overhellen zoude, hoewel die van *Aroe Teko's* maagſchap 't mogelyk daar toe zouden zoeken te brengen, dat de zaak mogt ingefchikt worden; ook blykt my uit verſchide brieven over en weder gewiſſelt, dat, hoe zeer de koning van Boni na de dood van *Aroe Teko* in zyn hert haakte, hy egter, om zyn ware meening te ontveinzen, nevens die van Soping (dien 't voor al raakte) gezegt had, dat deze zaak hen niet aanging, zonder egter daar by te voegen, wie dan over *Aroe Teko's* zaak, en over zoo vuilen moord, als Regter zitten zou. Ja zelfs had *Careleſſang*, tolk des konings van Boni, den 2^{den} December 1700. den Heer *Beernink*, uit *Radja Boni's* naam gezegt, dat die twee Hoven het oordeel over die zaak aan de E. Maatſchappy bevolen lieten. Welk zeggen nogtans maar voor een beleeft compliment op te nemen was, alzo die zelve *Careleſſang* kort bevoorens uit naam van *Dato Rivato*, koningin van Soping (de gehoonde en klagende party) klaar uit gezegt had, dat, vermits *Dain Mabani* nu van kant het ook beft was, dat men het daar by liet, en dat het metter tyd wel dood bloeden zou. Ook kwam 't beſluit van den koning van Boni, en van de koningin van Soping, daar op uit, dat zy hem nu, alzo 'er, volgens de Macaſſaaze wetten, reets te veel tyd verloopen was, niet konden vonniſſen, waar uit dan de Heer *Beernink* niet quaalyk beſloot, dat ſchoon men, om 't regt en 't gezag der E. Maatſchappy in eere te houden, al goed vont het vonnis des doods over *Aroe Teko* te vellen, hy egter met veel grond vreesde, dat het zelve niet zou uitgevoerd worden, waar by dan de E. Maatſchappy in opzigt van haar gezag en fatſoen te veel zoude wagen; weshalven het daar na toe ſcheen te hellen, dat het (gelyk uit laater ſchryven van de Heer *Beernink* van den 20^{den} April 1701. bleek) beft zyn zoude *Aroe Teko*, om zyne groote vrienden, en om van de E. Maatſchappy's wegen niets te wagen, maar te begenadigen.

Haar Edelheden ondertuſſchen meinden volkomen haaren pligt in dezen betragt te hebben, met aan de Hoven van Boni en Soping in allen ernſt te bevelen, om doch zoo vuilen moord ſtreng, en zonder aanzien van perſoon, ten ſpiegel van anderen te ſtraffen. Wilde ondertuſſchen de koning van Boni dit niet doen, en was daar zelf de beledigde koningin

van Soping mede te vrede, zoo konden ook geen van de andere Bondgenooten zich daar mede bemoejen, of 'er iets tegen inbrengen, altoos met die hoop niet, dat 'er iets goeds op volgen zoude, in hoedanigen geval het voor de E. Maatſchappy het allerminſte voegen zou, haar fatſoen daar aan te wagen, en eenigen grond te geven, om het vonnis, dat zy daar over met alle reden ook vellen kon, te zien beſpotten; en voor zoo verre oordeelden dan haar Edelheden 't beſte om haar gezag in eere te houden, wanneer de Hoven van Boni en Soping gehom daar toe gebragt wierden, om *Aroe Teko's* zaak weer te aanvaarden, dat zy in plaats van hem te vonniſſen, voor hem by haar Edelheden wilden ſpreken, en zyn pardon verzoeken, waar door haar gezag en fatſoen bewaart; en *Aroe Teko*, na haare meening, te kragtiger en aan die Hoven, en aan de E. Maatſchappy, zou verbonden worden.

Indien nu de zaak ondertuſſchen van natuure veranderen mogt, dan moest de Heer *Beernink* weer zulke maatregels nemen, als de tyd hem toonen zoude voor de E. Maatſchappy beft geraaden, en voor de gemeene ruit dienſtigſt te zyn, al 't welke zy zyn Ed. en den Raad verder bevolen lieten.

Dit waren zoo de aanmerkingen en bevelen van haar Edelheden in dien tyd, die hier na wonderlyk na 't loopen dezer zaak zullen veranderen.

In dit zelve jaar 1700., niet lang na zyn komſt, had de Heer *Beernink*, voor al op den 28^{den} September haar Edelheden gewaarſchouwt, dat, aangezien de Macaſſaaren nu zedert 3 jaaren veel verzoeken over deze en gene zaaken gedaan hadden, het nu tyd voor de E. Maatſchappy begon te worden, om haar milde hand voor hen te fluiten, om zoodanige redenen, als zyn Ed. daar toen by gevoegt had.

Aroe Teko had zelf ook over zyn zaak in dit zelve jaar een brief aan de Heer Directeur Generaal van *Hoorn* geſchreven; maar die verſchilde in 't verhaal zoo wonderlyk veel van *Radja Boni's* ſchryven aan haar Edelheden, dat zy niet wiften, wat zy daar van zouden oordeelen, waarom zy by deze verſchillende verhalen nergens meer na verlangden (zoo zy den 10^{den} Februari 1701. ſchreven) als maar te hooren, wat vonnis daar over tot *Tſjinrana* zou gevelt worden.

Verder zeiden haar Edelheden toen, op des Heeren Landvoogts voorig ſchryven: indien de Hoven van Boni en Soping dit feit inſchikken, zoo konnen wy, op UE. vraage by UE. Miſſive van den 25ten October, nog niet zeggen, of UE. dat van gelyken, als hy onderdaanig by UE.

quam,

1701.

quam, zou mogen laten doorgaan; maar wy verstaan in tegendeel, dat, zoo 'er een vonnis over *Aroe Teko*, niet overeenkomende met de atrociteit van die verraadelyke moord aan den Sopingzen prins, mogt geveld worden, UE. dan niet anders tegen de Bonize en Sopingze Gecommitteerden zeggen zal, dan dat gy dat voor gecommunicceert houd, zonder UE. egter daar over te verklaaren, maar dat UE. dat aan ons schryven en onze nadere last daar over eerst afwagten zal. Ondertusschen zal UE. *Radja Boni* recommanderen te bezorgen, dat *Aroe Teko* binnen Boni zoo lang, of altoos buiten 't bereik van ons kasteel niet alleen blyve, maar dat hy niet van Bontuwalac, of uit Goa, om verdere moejelykheden voor te komen, zal hebben te gaan.

Haare
verdere
bevelen
daarover,
en over
andere
zaaken.

Ook moet UE. ons hier over de gevocens der Hoven aldaar bekend maaken, waar na men met list en stil zal moeten vernemen. Zoo 'er nu geschil tusschen die van Boni en Goa over *Sa-eyna* mogt gerezen zyn, en zoo die van Boni die voor hun regtbank eiffchen, en *Radja Goa* dit niet opvolgen wilde (dat volgens zyn Hoogheids brief aan ons apparent is) zoo zal UE. dat al mede tragten tot onze nader ordre in staat te houden, en ons ondertusschen van UE. aanmerkingen dienen.

Wegens den buit van *Jerenica* gaven haar Edelheden by dit hun schryven ook last, om, alzoo de E. Maatschappy daar door veel onkosten had, aan de zelve wel 't grootste gedeelte daar af toe te wyzen, en om derhalven aan de Inlanders of Maccaffaaren de geweeren en slaaven, doch de baffen, en andere Nederlandze schietgeweeren aan de E. Maatschappy te geven; en de 2 kriffen (waar op die van Goa stonden) kon men aan *Crain Bontoa* laaten toekomen, mits dat men eerst verneme, wat regt die van Sumbawa op deze goederen zouden mogen hebben.

In 't begin van dit jaar 1701. hadden haar Edelheden ook deze geschenken aan de Celebize vorsten gezonden.

Aan den Koning van Boni.

- 1 stuk goud Perziaans.
- 15½ ellen Hollands Fluweel Aurora.
- 1 goude Alegia.
- 1 zilvere dito.
- 1 goude Taats.
- 10 fyne Chitzen.
- 10 ps Saraffa's.
- 6 ps Moeriffen.
- 6 ps Caffa Bengala.
- 6 Mallemollens.
- 6 Adathays.
- 2 Japansche verlake Schilden.
- 2 vergulde Snaphaanen.

- 1 fyn Roer met 3 loopen.
- 1 paar vergulde Pistoolen.
- 2 kassen met Roozewater.

1701.

Aan Dain Tahalile, koninginne Weduwe van Radja Palacka.

- 2 fyne Chitzen.
- 6 - - Saraffa's.
- 2 ps Moeriffen.
- 2 ps Caffa Bengala.
- 2 Mallemollens.
- 2 Adathays.
- 2 fyne witteBastas met goude hoofden.
- 2 kassen met Roozewater.

Aan Dato Riwato, koninginne Regente van Soping.

- 2 fyne geschilderde Chitzen.
- 2 ps Caffa Bengala.
- 2 ps Moeriffen.
- 2 fyne witteBastas met goude hoofden.
- 2 Geschilderde Saraffa's.
- 1 kas met Roozewater.

En aangezien haar Edelheden aan den koning van Goa, nog al by de Heer *van Thye's* leven, beloofd hadden, de landen van Polong Bangkit op Laykan, te schenken, beloofden zy, by hun schryvens van den 28ten Februari 1701. ook de verzogte Acte van de overgift der zelve in een zilvere doos te zullen overzenden.

Op diergelyken wyze waren ontrent de jaaren 1697, 1698, en 1699. ook de landen van Maros en Sodiang, nevens des zelfs hooge en lage landen aan die van Goa, en aan meer andere vorsten van Celebes, op het smaakelyk voordragen van de Landvoogt van dien tyd, mede geschonken, dat haar Edelheden wel eens zou kunnen berouwen, en om welke landen te verkrygen te veel Nederlands bloed gestort was, om die zoo ligtveerdig weer weg te geven, daar het by haar Edelheden (myns bedunkens) een vaste regel van staat zyn moest, die vorsten zoo klein, als 't mogelyk was, te houden, wel verre van hen zoo veel landen weder, en hen dus de magt, om ons te wederstaan, zelfs in handen te geven, verzekert zynde, dat wy de zelve nu zoo gemakkeelyk, als in de Heer *Speelmans* tyd, niet zouden weder krygen, alzoo 'er een groot onderscheid tusschen de Maccaffaaren nu, en toen, is, om dat zy nu veel ervaarender, dan te dier tyd, in de krygszaaken, en veel geseleper in alles geworden zyn.

Te meer was het te verwonderen, dat haar Edelheden dit deden, daar zy den 22ten

Fe-

1701.

Februari, of 6 dagen van te vooren, hem een Acte van quytichelding, wegens alles, dat hy ons nog uit kragt van 't Contract van Bonaye schuldig gebleven was, zoo gunstig toegezonden hadden, daar by alleen bevingende, dat dit ontslag geen stand grypen zou, zoo zyn Hoogheid zyn verbond met de E. Maatschappy t'eeniger tyd verbreken of overtreden mogt.

Men moet ook, als een zaak van zonderlinge opmerking, niet vergeten, dat haar Edelheden den Heer *Beernink* wel ernstig in last gaven, om allenthalven doch de andere Bondgenooten wel voor te houden, dat zy geenzins onder den koning van Boni stonden, of van hem, gelyk veelc meinden, afhingen; maar dat zy vrye Bondgenooten waren, en daar voor van ons ook gehouden wierden. Dit haalen wy aan, om dat het daar na te pas komen zal.

De Heer *Beernink* fondeert dien konink van *Loeboe* over die moord.

Om nu de last haarer Edelheden, wegens het fonderen der Bondgenooten over *Aroe Teko's* zaak, na te komen, had de Heer *Beernink* *Datoewa Li-Loeboe*, of den konink van *Loeboe*, den 9^{den} Juli stil by zich ontboden, die daar na op zekeren dag, zonder den tolk van den koning van Boni, volgens 's lands gebruik, te waarschouwen (dat ten eerste in dien koning nagedagten en argwaan verwekte) by zyn Ed. in 't kasteel zonder eenig gevolg quam. Hy wiert van de landpoort tot aan 't huis van zyn Ed. geleid door den Sabandaar *van der Myl*; ten dien einde gecommiteerd, en aan een tafel in de voorzaal geplaatst. Hy quam (zoo het den naam had) alleen, om den Heer Landvoogt in zyn nieuw gezag alle heil te wenschen, en vond by zyn Ed. den Heer *Capitein Wesselsburg*, en den onderkoopman *Joannes Hackaart* zitten.

Zyn Ed. dede zyn Hoogheid eerst een kopje thee, endaar na ook sriih pinang, mitsgaders snuiftabak, daar die vorsten zeer sterk op gezet zyn, aanbieden, en hem eindelyk een droog collation voorzetten.

Ondertusschen sprak de Heer *Beernink* omstandig met zyn Hoogheid over de zaak van *Aroe Teko*, van *Saena*, en van *Dain Mabani* en hy oordeelde, dat *Saena* zich zeer vergrepen, en dat *Aroe Teko* een zeer groot regt tegen haar, en tegen *Dain Mabani* had, om van de Bondgenooten vonnis over haar te verzoeken; doch aangaande de moord, aan *Dain Mabani* zoo driftig gepleegt, oordeelde hy, dat zich *Aroe Teko* zeer misgrepen, zyn goede zaak verbrod, en zich volgens 's lands wetten zonder eenige verfooning schuldig gemaakt had, alzoo die zeggen, dat geen konings kind, of hoe hoog ook van atkomst, zyns gelyken, buiten voorgaande

vonnis van een wettige vergadering, het 1701. leven benemen moet.

Hy oordeelde ook, dat het *Radja Boni*, *Radja Goa*, en *Aroe Tanette Matoewas* schuld was, dat men met de zaak dus lang gedraald had, waar door men nu den tyd, om hem aan 't leven te komen, volgens 's lands wetten, maar ook mogelyk wel met opzet, had laten voorby gaan.

Aroe Teko, zeide de Heer *Beernink* daar op, zegt opentlyk uit, dat hy deze moord niet voorkennis van de Heer *van Thye*, en van den koning van Boni (hoewel die dit nu loochent) bedreven heeft; waar op zyn Ed. den koning van *Loeboe* verder vragde, of zyn Hoogheid ook iets daar van wist; waar op *Radja Loeboe* zeide, dat hy niet veel van de Heer *van Thye's* medekennis hier van wist te zeggen; maar dat eger *Aroe Teko's* gemeenzaame ommeegang en toegang tot zyn Ed. zeer grooten schyn gaven, om daar iet van te mogen gisken; doch belangende *Radja Boni's* voorkennis hier af, daar van kan ik by myn gryze haren (vattende daar op by zyn gryzen baard) wel betuigen, dat ik het zelf geweest ben, die *Aroe Poni* (dat is dezen koning) op *Aroe Teko's* smeeking ben gaan aanzeggen, dat hy (*Teko*) ziende, dat men nog geen begin van zyn proces maakte, van ongeduld niet langer scheen te zullen wagten met zich zelve, zoo 't regt geen voortgang nam, aan *Dain Mabani* te wrecken; waar op hy (*Radja Loeboe*) van *Aroe Poni* geen antwoord kreeg, hoewel hy uit de geberden van dien koning wel zien kon, dat hy tegen deze wraak niet veel had; doch hy (*Radja Loeboe*) had dit noit tegen *Aroe Teko* gezegt; ook verzogt *Radja Loeboe*, dat de Heer Landvoogt dit geliefde by zich te houden, op dat hy voor de ophoopenheid van *Aroe Poni*, die hem over deze taal swaar straffen zou, niet bloot mogt staan.

Aangaande de verdere behandeling dezer zaak oordeelde *Radja Loeboe*, dat *Aroe Teko*, zoo wegens 't fatsoen der E. Maatschappy, als om door dien hoon de princen kinderen van Soping (die van stam die van Boni niet behoelden te wyken maar veel er overtroffen) tot geen murmuring te brengen, onmogelyk ongestraft blyven kon; doch alzoo na 's lands wetten de tyd, om hem aan 't leven te komen, te verre verlopen was, was 'er niet anders overig, dan hem, na een diepe onderwerping voor de Bondgenooten, een swaare boete, die hem niet weinig kortwieken zou, en die nog hy, nog yemant van de princen quaalyk zou konnen keuren, op te leggen, waar mede deze vorst zyn reden besloot, zyn Ed. bedankte, en weder vertrok.

Den 11^{den} Julij bragt *Marcus Sandbeek* (door

1701.

Nader
fondering
van ande-
ren hier
over.

(door den Heer Landvoogt uirgezonden, om deze en gene Grooten in der stilte over die zaak te sondeeren) berigt, dat hy van *Crain Aganonja*, koning van Tannetta, verstaan had, dat *Aroe Teko's* zaak en regt in 't eerste zeer goed was, doch dat hy die door de bedreven moord verbod, en, volgens 's lands wetten, al lang verdient had daar over gestraft te worden, en dat het hoogryd was, om hem nog te straffen, of dat hy anders vreesde, dat hy door argwaan, of misnoegen, wel ligt de vlugt nemen, en, zoo hun allen, als ook de E. Maatschappy nog wel eens veel moeite aandoen mogt.

Magt, die
zich de
koning
van Boni
over de
andere
Bondge-
nooten
aanma-
tigde.

De Heer Landvoogt liet hem weten, dat hy hem zelf daar over wel eens wenschte te spreken, waar op hy tot antwoord gaf, dat hy by zyn Ed. niet komen dorst, ten zy hy daar door den tolk des konings van Boni begeleid wiert, alzoó geen der Grooten, onder dien koning staande, dat buiten zyn kennis, en buiten begeleiding van zynen tolk, zou durven ondernemen. Dat, ingevalle hy dit buiten zyn Hoogheids weten dede, dit aanstonts of aan zyn Hoogheid, of aan *Dain Tabalile*, de koninginne weduwe, verklikt zou worden, gelyk men daar nu reets al wist, dat *Radja Loeboe* in der stilte, en buiten begeleiding van den tolk *Carelessang*, by den Heer Landvoogt geweest was, zonder dat hy *Aroe Poní* tot nog toe kennis daar van gegeven had; een daad, strekkende tot krenking van de regten en van 't gezag van 't Bonifch Hof, en waar over *Dain Tabalile* zelfs reets tegen hem (*Aganonja*) gezegt had, dat men den koning van Boni geen grooter hoon dan deze aandoen, en haare agting in 't byzonder nergens mede meer, dan met zulk een daad, als met voeten treden kon, vermits haar overleden Gemaal die gene was, die allereerst de gronden daar toe gelegd, en alle de onderhoorige koningcn altyd zeer streng in dien band gehouden, en hen geleert had hem in alles te kennen.

Dit was dan de reden, waarom *Crain Aganonja* ootmoedig aan zyn Ed. verzoecken liet, om van zulken stil bezoek verschoont te worden, vermits de koning van Boni dit niet alleen zeer quaalyk nemen, maar hem dit ook zekerlyk betaalt zetten zoude.

Sandbeek ging hem nogmaals verzoecken, onder verzekering, dat de Heer Landvoogt hem dekken en beschermen zoude; doch *Crain Aganonja*, met die belofte eens lachende, zei vlak uit, *dat hem de bescherming van zyn Ed. weinig zou kunnen helpen, als hy 't vast weg had*; doch, ten derdemaal hier toe aangemaant, quam hy den 12^{den} dito by zyn Ed., die, over *Aroe Teko's* zaak met hem spreken-

de, weder byna 't zelve van hem, als van den koning van Loeboe, daar over ver-

nam.
Zyn Ed. hoorde toen uit dezen vorst ook, dat, zoo 't gerugt liep, 'er tusschen *Saena* en *Mabani* nog geen vleeschelyke gemeenschap geweest was, dat al eenigzins, doch niet volkomen, tot verontschuldiging van *Dain Mabani* dienen kon, hoewel hy mede oordeelde, dat *Saena* en *Mabani* zich zeer schuldig gemaakt, en aan *Aroe Ieko* een groot regt tegen hen gegeven hadden, om hen volgens de wetten te doen straffen, maar dat hy door de moord van *Dain Mabani* zyn goede zaak gansch bedorven, en zich zelve doodschuldig gemaakt had; doch dat de tyd, om hem te straffen, verlopen zynde, men nu geen andere straf volgens de wetten aan hem oeffenen kon, dan eenelyk van hem te rampassen, dat is, van zyne goederen verbeurt te verklaren, en hem buiten alle zyne waardigheden te stellen, of wel van hem te bannen; doch dit bannen hield hy, uit inzigten van staat, nu als ondienstig, alzoó dit zeer quaade gevolgen na zich zou kunnen slegen; zoo dat na zyne gedagten het best was, zyne goederen maar verbeurt, of hem van alle zyne waardigheden vervallen, te verklaren, mits dat men daar mede dan ten eersten voortging, en 'er niet lang mede wagte; waar op dan die vorst zyn afscheid nam.

Niet tegenstaande de Heer *Beernink* nu hoe langs hoe meer in alle de Bondgenooten der Celebische vorsten een algemeene bevreemtheid bespeurde, om buiten weten van *Aroe Poní* met hem over deze zaak te kunnen spreken, liet zyn Ed. daarom egter niet na, den 2^{den} Augusti weder den koning van Wadjoe, en *Aroe Belo* (verbeeldende thans de koningin) als ook den ouden *Aroe Tanette Matoewa*, eertien ryksbestierder van het Bonifch Hof, door zynen klerk, *Marcus Sandbeek*, zeer behendig de pols over dit werk te onderstaften, 't geen deze borst, als zeer ervaaren in de Maleitze en Boegize taal, tot veel genoegen van zyn Ed. bestelde.

De koning van Wadjoe, anders *Aroe Matoewa* genaamt, zeide: *Dain Mabani* is nu dood, en hy kan zich niet verantwoordend; doch 't is zeker, dat *Aroe Teko*, een prins van 't Bonifch ryk, hem vermoord heeft, waar toe hy volgens onze wetten geenzins geregtigt, gelyk hy in tegendeel gehouden was daar over 't regt van zyn koning, die alle de omstandigheden dezer zaak wist, geduldigt af te wagten.

Ik heb gedagt, dat het ryk van Boni, door dit zammelen, en 't niet afdoen dezer zaak, genegen was een schuldenaar der Sopingers te blyven, om naderhand

1701.

als 'er eens iet diergelyks voorviel, en als de beledigde party een Bonifich prins was, zulken daad dan mede ongeftraft te laten doorschieten; doch zie nu, dat de Heer Landvoogt aan die zaak begint te tillen, en 't zou een groote last van onzen hals zyn, zoo men die tot wederzyds genoegen van die twee Hooge huizen maar spoedig afdoen kon.

Had men *Aroe Teko* op heeter daad met de dood gestraft, dat was wel verre 't beste geweest; doch, die tyd voorby zynde, kon men niet anders dan hem zoo rampaffen, en kortwieken, dat hy geen vlerken hielt, om meer quaad te doen, hoewel hy anders door zyn groote maagfchap zeer te vreezen was.

Aroe Belo, broeder van *Dain Mabani*, was van oordeel, dat *Aroe Teko* de dood buiten alle tegenspraak verdient had, ook zoude ik, zeide hy, myn broeders dood al op de daad gewroken hebben, zoo de koning van Boni my niet zeer ernstig had doen bevelen, my stil te houden, en daar over 't regt van de Ed. Maatschappy af te wagten; doch dewyl ik zie, dat 'er niets af komt, weet ik niet, wat ik doen zou, zoo *Aroe Teko*, moordenaar van mynen geliefden broeder, my zonder gevolg tegenquam, alzo myn bloed dan wei ligt aan 't zieden zou konnen raaken, om my aan zulken verraader, die 't hart niet gehad zou hebben van myn broeder voor de vuifl aan te taften, en die 't daarom op een verraaderlyke wyze door andere liet doen, te wreken.

Dat nu, zeide hy, onze koningin (te weten, de Sopingze) niet sterker op haar regt is blyven staan, is, om dat wy, en voor al zy, haar te naauw reets als aan hun beider belang verbonden heeft, en daarom zeide zy ook tegen *Aroe Poni*: Neef, al wat gy in deze zaak doet, dat zal ik voor welgedaan aanzien, en goedkeuren; daar zy anders wel wiffen, dat de dood van zulken prins, als myn broeder, niet dan met de dood van den moordenaar, kon geboet worden: Dierhalven moet ik bekennen nu niet langer te weten, wat ik van die gansche zaak oordeelen zal. *Radja boni* wil wel hebben, dat ik hem alle beleeftheid bewyze; maar hy denkt niet, om my in de zaak van myn zoo schendig vermoorden broeder eenige voldoening te geven.

De Itokoude *Aroe Tanette Matoewa* was met den koning van Wadjoe van een en 't zelve gevoelen, dat 'er niet anders overig was, dan om *Aroe Teko*'s goe-deren verbeurt te verklaren; doch dat dit ook, op dat hy 'er de snur niet af in de neus krygen mogt, ten eerften diende te geschieden, zoo men hem niet na Banjar Massin, of elders, na onze vyanden, wilde zien vlugten.

Ook voegde de laatste vorst hier by: 1701.

Noit is 'er bewezen, dat Dain Mabani met Aroe Teko's gemaalin in overspel geleest heeft, schoon 't zenden van zyne minnebrieven aan Saena klaar, en volgens onze wet strafbaar is; maar Aroe Teko was niet bevoegt zich zelve te wreken, die wel tot zyne verschooning zegt, dat hy my, en den koning van Boni, daar van voor af kennis gegeven heeft; maar, in opzigt van my, is dat onwaar. Zulk een daad nu, daar leggende, moct volgens onze wetten gestraft worden, 't zy met de dood, 't zy met zyn goederen te rampaffen, 't zy met hem te bannen.

Waarom nu deze straffen nog niet geoeffent zyn, is zeer ligt te denken. *Aroe Poni*, om de quaaide pier niet te zyn, had liefst, dat de E. Maatschappy, die hier door mede gehoort, en de eerste der Bondgenooten is, daar 't vonnis over uitsprak, op dat *Aroe Teko*'s broeders geen quaad bloed tegen hem mogten zetten. Om hem met de dood te straffen, daar toe is de tyd te verre verlopen; dierhalven oordeele ik, dat hy moct gerampaft, en van alle zyne waardigheden afgezet worden, zonder hem oit weer in eenig aanzien te brengen, om zyn wraak niet onderhevig te zyn; doch zoo men dit ten eerften niet doet, en hy lont riekt, zal ons die vogel zekerlyk ontvliegen, en ons daar na veel moeite aan de hand geven. En dit was in 't gemein 't gevoelen dezer vorften over deze zaak.

Den 8ten Augusti liet de Heer *Beernink* den koning van Goa, en *Crain Bontofongo* (zynen ryksbestierder) de pols door *Sandbeek* mede hier over taften, die beide van oordeel waren, dat *Aroe Teko* een van deze twee straffen, of de dood, of 't rampaffen, ondergaan moest, en dat de E. Maatschappy 'er een van deze twee behoorde te verkiezen.

Den 10^{den} dito hoorde zyn Ed., dat de koning van Tello (die in alles meest met *Crain Aganonja* overeenstemde) van oordeel was, dat 't overspel tusschen *Saena* en *Dain Mabani* noit bewezen of gebleken, en dat *Aroe Teko* des zoo veel minder tot zulken vuilen moord gerechtigd, en dierhalven te doodschuldiger was, te meer, alzo 'er pas te vooren een verzoening tusschen hem en zyne Gemaalin, met *Dain Mabani*, getroffen was.

Schoon hy nu hier door de dood verdient had, kon egter de E. Maatschappy dat vonnis, alzo die tyd te verre verlopen was, wel wat verzagten, mits dat de Macassaarze wetten ongeschonden bleven, die in zulken geval dan van 't rampaffen, of van 't bannen spraken, waar door alle misnoegen onder de beledigde partyen zou weggenomen worden, die nu byna niet weten, hoe zy 't met de zaak

1701.

zaak hebben. Ook was hy van gedagten, dat de Heer Landvoogt, als zynde 't Hooft aller Bondgenooten, hem, nog niemand der Macaffaarze vorften, na zyn gevoelen behoorde te vragen, alzo hy ten vollen geregtigt en gevolmagtigt was, om ten eerften tot de uitvoering te treden, dat hen alle de andere Bondgenooten zekerlyk wel zouden laten gevallen, wannecr 'er maar volgens hunne wetten (daar niemand aan twyffelde) gehandelt wierd. Het rampaffen, of bannen, oordeelde hy, moest een van beiden ten eerften aan hem in 't werk gestelt worden, hoewel hy 't eerste 't beste, en voor 't minst gevaarlyk keurde. Ook stelde hy vast, dat dit *Aroe Poni*, hoe hy zich ook houden mogt, van die zaak, uit inzicht van *Aroe Teko's* magtige broeders, te willen laten dood bloeden, mede zeer wel gevallen, en zekerlyk ook 't zyne daar toe doen zoude, zoo ras hy zag, dat de Heer Landvoogt met die zaak begon, en 't sward voor hem maar begon op te vatten. En dit was 't alles, dat de koning van Tello hier over zeide.

Afhankelykheid der mindere Vorsten van den koning van Boni.

De Heer *Beernink* had wel gaarne ook de andere mindere vorsten eens willen doen sondeeren; doch die hingen van den koning van Boni met zulken slaafagtige vrees af, dat zyn Ed. daar aan niet tilten durft; dierhalven keurde hy best haar Edelheden, op haaren last van den 1sten Januari, dezes jaars, om de Grooten hier over te sondeeren, maar een net berigt van de gevoelens dier vorsten, die zich daar over geuit hadden, te geven, en haar Edelheden verder te verzoeken, om hem spoedig last tot het uitvoeren van 't vonnis te geven; dat hy haar Edelheden den 11^{den} Augusti aanschreef.

Terwyl de Heer *Beernink* zich met deze swaare zaak van buiten belemmert vont, wiert zyn Ed. ook door een andere van binnen, die hem nader ter harten ging, zeer gevoelig aangetaft, alzo Mevrouw zyne Gemaalinne, nu al enigen tyd ziek gewest, hoe langer hoe erger begon te worden.

Ondertuffchen liet *Radja Boni* zich door *Marcus Sandbeek* den 19^{den} Augusti by zyn Ed. verontschuldigen, en zeggen, dat zyn broeder 't niet quaalyk nemen moest, dat hy in eenigen tyd niet by hem gekomen was, alzo hy dat alleen om de ziekte van zyn Ed. Gemaalinne, en om door zyn bezoek dikwils geen aanleiding tot haar Ed. verergering te geven, nagelaaten had; doch alzo haar Ed. niet beterde, en zyn Hoogheid dierhalven zyn Ed. nog niet spreken kon, schoon dat wel noodig was, liet hy nu zyn Ed. door hem (*Sandbeek*) weten, dat de Engelschen zich op Banjar Maffin

niet alleen nedergeslagen, en daar reets 1701. eene vastigheid opperigt, maar dat zy 't voornemen hadden, om een meenigte der Celebize volkeren, 'tzy met goede woorden, 'tzy met dreigementen, tot zich te lokken, doende door hunne kruiffers de Boniers, die uit Tsjinrana, Wadjoe, Loeboe, enz. na Passir, Laoet Poelo, enz. ten handel vaaren, aanzeggen, dat zy, des genegen zynde, zich maar onbeschroomt na Banjar by hen konden begeven, en dat zy door den Engelen Generaal daar gehandhaafd zouden worden tegen allen, die hunne rust daar zouden willen verstooren; ja zelfs dat zy de Hollanders niet behoefden te vreezen, als zy zich maar in dienst der Engelen wilden begeven, biedende aan yder soldaat 5, en aan yder sergeant van hen 8 R^{ders} ter maand, door welk lokas zy, volgens zeggen van zyn Hoogheid, reets 300 misnoegde Macaffaarze en Boegineeze koppen in hun dienst gekregen; en waar over zy, na die in verscheide vaandels verdeelt te hebben, den gevlugten en bekenden *Bambang* als hoofd gestelt hadden, 't geen een van zyn Hoogheids spions van *Bambang* zelfs verstaan had, en noodig oordeelde den Heer Landvoogt te doen weten, en waar over hy zyn Ed. nog meer zaaken van andere, die daar mede aan schuldig waren, en buiten zyn Ed. weten in der stilte met de Engelschen heulden, te zeggen hadde, die hy aan andere niet vertrouwen kon, en waar in egter tydig diende voorzien te worden, om alle Europeers buiten onzen gerichtsban te houden, en om te beletten, dat die koningen van Mandhar, die zy mede zeer sterk aangezocht hadden, niet mogten waggelen.

De Heer *Beernink*, deze zaak van te veel gewigt agtende, vont goed, niet tegenstaande de prangende ziekte van zyn Beminde, dien vorst ten eerften by zich te ontbieden, die den 20sten dito ook by hem quam, en van alles een omstandig berigt gaf, en hoewel de Heer *Beernink* 'er meer af wist, dan zyn Hoogheid wel dagt, liet zyn Ed. dit zoo weinig, als 't mogelyk was, blyken, om daar door nog meer uit zyn Hoogheid te krygen. Hy zeide egter behoort te hebben, dat 't Engelsch opperhoofd op Banjar Maffin twee kleine monstervaatjens met buskruit, yder van 2 pond, aan voorname lieden op Macassar ten geschenk gezonden had; doch *Radja Boni* zeide: neen, myn Broeder wil zeggen, 2 kleine, en 2 groote vaten; de laatste, die in der stilte geligt zy, ten geschenk, en de eerste, om 'er wat anders mede uit te beelden. De bestelder der zelve, zei *Radja Boni*, kenne ik zeer wel, en weet ook, dat 'er brieven by gewest zyn, waar

Engelzen op Banjar Maffin, en hunne poging.

Waar over zyn Ed. den koning van Boni, schoon zyn Gemaalinne krank was, zelf hoord.

1701.

waar van ik U Ed. op myn koninklyk woord verzekeren kan, gelyk ik ook reden heb, om te gelooven, dat 'er, om vrienden te maaken, wel zekerlyk op zal geantwoord zyn.

De Heer *Beernink*, die dit nog niet geweten had, en daar zeer over verzet stont, gaf daar op den koning van Boni een snuijfe, in hoope, van dat 'er wel meer uit komen zoude, daar zyn Ed niet in misfe, alzooy zyn tong nu wat los begon te werden: want, vögde hy 'er by, nog maar onlangs zyn 'er allerlei slag van Engelze lakenen op de Bafaar geweest. Doet men dat hier, wat zal 'er dan niet wel op Mandhar, dat zoo verre van de hand legt, geschied zyn.

Schoon nu de koning van Boni den Heer Landvoogt verscheide dingen zei, die zyn Ed. niet wift, verklaarde zyn Hoogheid egter den 22ten dito aan zeker vriend (die 't den Gouverneur wederom zeide) dat hy verbaast gestaan had, dat de Heer Landvoogt wift, dat 't Engelsch opperhoofd op Banjar geschenken, niet alleen aan den koning van Goa, maar ook aan *Crain Bontofongo* (nu ontrent 2 of 3 maanden geleden) gezonden had. Hy zeide nog wel iet meer daar van te weten, maar dat hy, alzooy zyn Ed. hem 'er niet verder na vraagde, het daar toen by gelaaten had, om geen schyn te geven, dat hy 't Macassaars hof by zyn Ed. zocht swart te maaken, te meer, daar hy, en de koning van Goa, zyn schoonvader, door zyn Ed. eerst verzoent waaren; doch zoo de Gouverneur, zei hy verder, my, als een Bondgenoot, in allen ernst daar na vraagt, kan ik niet nalaaten zyn Ed. dit te zeggen. Ook is dit de eerste maal niet, dat de Macassaars de gedagten hebben laaten gaan, om met vreemde Natien buiten de E. Maatschappy aan te spannen, om daar door wecr tot hunne oude heerschappy te geraaken.

Aroe Teko ryd, tegen last, de Negry rond.

Den 1sten September kreeg de Heer *Beernink* door den Fiscaal *Jacob Vos*, en den Sabandhaar, *Arent van der Myl*, bevestig, dat *Aroe Teko* in de voorleden week de negry Vlaardingen niet alleen doorkruift en rond gereden, maar tot hun grooter verwondering (hoewel zy hem dat niet lieten blyken) zich ook verstout had by hen in huis om een praatje te treden, weshalven zy twyffelden, of *Radja Boni* hem dit omfwerwen ook wel uit zyn Ed. naam verboden mogt hebben, konnende anders niet wel bezeffen, hoe hy zoo stout zou durven zyn.

Om dit nu net te weten, liet de Heer *Beernink* hier over *Aroe Teko* stillekens door *Marcus Sandbeek* ondertaften, die by hem ging, onder voorgeven van zyn schoone kamphaanen, en moye paarden, eens te zien.

Na eenige onverschillige redenen bekende *Aroe Teko* aan *Sandbeek*, dat hem uit ordre van den koning van Boni, en van den Gouverneur verboden was in de negry by de Hollanders, of digt onder 't kalteel te komen; en dat hem al voor twee maanden gelast was, dat rond ryden na te laaten, en in zyn campon, of erf, te blyven; doch, na dat *Sandbeek* hem 't geschenk haarer Edelheden uit last van den Gouverneur gebragt had, was hy van oordeel geworden, dat hy nog zoo quaalyk by haar Edelheden, als men wel voorgaf, niet itaan moest, alzooy zy hem anders geen geschenk zouden zenden. Weshalven hy ook geoordeelt had, met eens rond te ryden, schoon tegen *Aroe Ponis* laatste ordre, zoo veel niet te zullen misdoen, waar op hy zich dan, niet altyd in zyn huis opgesloten konnende blyven, ook verstout had, om nu en dan een lugtje te gaan scheppen.

Op dezen zelven dag sprak de Heer Landvoogt ook met den koning van Boni in 't breede over de moord, door *Aroe Teko* aan *Dain Mabani*, halven broeder van *Aroe Belo*, Sopings ryksbestierder, bedreven, en zeide dat hy wel zien kon, dat zyn Hoogheid, en de koninginne Regente van Soping, niet anders zогten, dan die geheele zaak maar van hun halzen te schuiven, en de uitspraak aan de E. Maatschappy te verblyven; maar dat hy nu verzogt zyn Hoogheids gevoelen over de straf, die men hem zou behooren aan te doen, om, als men daar over vonnissen zou, ten naaften by te kunnen giffen, waar het met die zaak heenen loopen zoude.

Aroe Ponis zeide daar op: dat ik hier over swaarigheid gemaakt heb, kan ik niet ontveinzen. Men had hierzeer ligt een einde af konnen maaken, zoo *Dain Mabani's* broeders die moord op heeter daad gewroken hadden met de wet van vergelding, en dan was het, volgens onze wetten, uit geweest, zonder dat dien wrecker van zyn broeders dood iet daar over had behooven te lyden; maar na dat my *Aroe Belo* zeggen deede, dat zyn broeder zoo veraaderlyk vermoord was, dat hy gereed stont om zyn dood opentlyk te gaan wreken, was myn pligt hem dat af te raaden, en te belasten, dat hy 't vonnis der Bondgenooten, en der E. Maatschappy, daar over afwagten zoude. Daar op nu is die zaak al slepende gebleven, ten deele door de tusschen beide gekomen dood van de Heer *van Thyse*, ten deele om dat die van Goa niet eerst daar aan wilden tillen, en zich stil hielden, en ik heb, uit inzicht van *Aroe Teko's* vrienden, mede de quaade man niet willen wezen; waar op ik dan weder, na de Heer *van Thyse's* dood, na

Tsjin-

1701.

Tsjinrana gegaan ben, zonder dat over die zaak zedert iets gedaan is.

Wat de zaak nu zelfs betreft, 't is buiten alle tegenpraak, dat *Saëna* en *Dain Mabani*, beiden, zich leelyk misgrepen, en daar by aan *Aroe Teko* grootte redenen gegeven hebben, om straf na onze wetten daar over te vorderen; te meer, alzoo men grond heeft, om vast te stellen, dat op die minnebrieven ook de converfatie, en vleeschelyke gemeenschap, wel gevolgt is, een zaak, voor *Aroe Teko* te smertelyker, om dat *Dain Mabani* fimpe-lyk een 's prinszen zoon, en zyn moeder maar een gemeene Maleitze vrouw was, daar *Aroe Teko* van vaders en moeders kant zyn adelyke ftam onbesproken uitrekennen kan; al het welke hem egter geen regt gaf, om een prins te vermoorden. Hy had voorzigtig gedaan, met zich by dat regt maar te houden; maar al dat voorregt heeft hy door zyn bedreven moord onwedersprekelyk verloorren, en daar door, by aldien de tyd niet te verre was verloopren, na onze wetten de dood verdient; doch nu kan men hem, myns oordeels, niet anders doen (ten ware men de grootste opfchudding ter wereld onder alle de princen wilde zien, die niet zouden toelaaten hem nu te dooden) dan hem te rampaffen, of te bannen. Tot het laafte zal ik noit myn stem geven, aangezien dat van 't uiterfte gevaar is, en om dat Banjar, daar de Engelschen nestelen, hier te digt by legt. Dierhalven is 't best, hem van zyn goederen en waar- digheden te berooven. Een straffe, die hem, en alle de Bondgenooten best gelykt, en daar geen van allen iets tegen hebben zal; maar tot slot van zyne reden zeide hy mede, dat men daar mede niet lang wagten, en zyn Ed. wel bezorgen moest, dat de daader niet ongestraft bleef, zoo hy aan de vrienden van *Dain Mabani*, en aan de verdre princen, eenig genoegen wilde geven. Indien ik, zei die vorst, den naam niet had, van al te haaltig te zyn, *Aroe Teko* had al lang uit de wereld geweest; maar ik heb liever willen afwagten, wat myn broeder (de Heer Gouverneur) en alle de princen daar af zouden oordeelen.

Radja Goa's aanleg met de Engelzen op Banjar.

De Heer *Beernink*, verblyd, van dit uit zyn Hoogheid verstaan te hebben, bedankte hem voor dit berigt, en hoorde toen nog van hem, dat de brief, door de Engelschen van Banjar op Borneo aan *Radja Goa* gezonden, in 't begin der voorleden maand door hem beantwoord, en door een vertrouwden Macassaar zonder pas derwaarts gebragt was, zynde daar ook *Anac Brani's*, of cenige van 's konings lyfwagt, die men zoo niet wegzend, by geweest, zonder dat zyn Hoogheid ict verder van den inhoud van

die brief des konings van Goa wist te zeggen.

Uit het voorig zeggen dan, zoo van *Radja Boni*, als van alle de andere onder-^{Verkeer- de gedag- ten der} tafte princen, bleek klaar, dat, schoon men in 't certf gemeent had, dat men al-^{onzen van de Bondge- nooten.} les maar de E. Maatschappy zocht op den hals te schuiven, en 'er zich buiten te houden, om daar na met haar vonnis, zoo zy *Aroe Teko* eens ter dood gevonnift had, den spot te dryven, het zeer verre van daar, maar dat het veel eer een mis- slag van de Heer *van Thy*, of wel van de E. Maatschappy geweest was, van ten eerften niet een doodvonnis over hem ge- veld, en de zaak dus rustig en onbevrees- ten einde gebragt te hebben.

Na het zich nu liet aanzien, was te denken, dat die van Goa wel tegen het straffen van *Aroe Teko*, uit andere inzig- ten van staat, wezen, en dat de ko- ning van Tello dezen vorst, als zynen vriend, op 't spoor volgen zou; maar 't is ook zeker, dat alle de andere Bondgenooten den koning van Boni mede zouden volgen, dewelke mede voor een vonnis, om hem te rampaffen, zynde, zoo kon zyn Ed. verzekert wezen, wat ook die van Goa daar tegen mogten stemmen, dat de meeste Bondgenooten voor deze straf zyn, en dat dierhalven de E. Maatschap- py, haar stem daar toe mede gevende, staat maaken kon, dat zy geenzins be- spot, maar haar gezag in zyn volle kragt behouden, behalven dat aan de Bondge- nooten en misnoegde party daar mede groot genoeg gegeven zoude worden.

Die alle voor 't Rampas- zen zyn.

Ook sneedmen dan voor het toeko-^{Dat om} mende aan de Grooten, by diergelyk voor-^{veel rede- nen ook} val, alle quaade voorbeelden en de ge-^{best, en} volgen van dien af, alzoo zy daar uit ze-^{voor ons} keren staat zouden moeten maaken, dat ^{'t zeker} men over hen zoo wel, als over de min-^{was.} sten, regt doen, en hen om hunne hooge geboorte geenzins verichoonen zou, dat hen zekerlyk sterk beteugelen, en de E. Maatschappy by hen ook veel aanzien en ontzag geven zoude.

Uit het bevoorens aangehaalde is ons ^{Verfchil- lende ge- voelens} wel gebleken, dat haar Edelheden eerft ^{haarer E- delheden} best oordeelden *Aroe Teko* streng en met de dood te straffen, hoewel zy daar na ^{over zyn} weder aan de Heer *Beernink* laft gaven, ^{straffe.} om in der stilte door de voorfpraak en 't tuffchenkomen der Hoven van Boni en Soping pardon te doen verzoeken; maar als men de zaak eens in zynen grond ^{Zyn Ed. toont aan} beschoude, was het onmogelyk om ^{haar Edel- heden de} hier van iet goeds te hoopen, en der- ^{onmoge- lykheid,} halven zoo ongeraaden om daar aan te tillen, dat 'er eer middel was om den he- ^{om par- don voor} mel en de aarde te vereenigen, dan om ^{hem te} *Aroe Poni* daar toe te brengen, alzoo ^{er} ^{konnen} niemant van alle de vorften meer, dan ^{verzoe- ken.} *Aroe Poni*, voor *Aroe Teko* vreesde, en ken.

1701. overzulks ook meer na zyn dood ver-
langde, van al het welke zyn Ed. haar
Edelheden, zoo ras hy kon, kennis
gaf.

Toene-
mende
ziekte, en
dood van
Mevrouw
Beernink.

Eer wy nu kunnen voortgaan, om over
de verdere gevolgen van deze zaak te spre-
ken, moeten wy voor af, als tusschen
beiden voorgevallen, nu eerst van de hoe
langs hoe meer verergerende ziekte, en
dood, van de Heer *Beerninks* braave en
lofwaardige Gemaalinne spreken, die ik
daarom lofwaardig noeme, om dat ik de
eere gehad hebbe, van haar Ed. in Am-
boina eenige jaaren te voeren te kennen,
en te dier tyd te ondervinden, dat zy een
vrouw was, die zeer wel opgevoed, en
van een byzonder gulhertigen omme-
gang met al haare vrienden was, in zoo verre
dat haare Ed. zich daar door by allen te
dier tyd al zeer bemind maakte, 't geen
naderhand by haar Ed. komt op de
Westkust van Sumatra, daar wy haar

Gemaal als Opperhoofd ontmoeten, en 1701.
by haare verschyning op Macassar, zoo
verre toegenomen was, dat alle de kon-
ningen, princen en vorstinnen van Cele-
bes by alle voorvallen een zonderlinge
agting voor haar Ed. getoont, en een zeer
voordeelige getuigenis van haar Ed.
vriendelyken, minzaam, en zeer edel-
moedigen aard en omme-
gang hadden ge-
geven, gelyk zy daar door byna aller
gemoederen vooringenomen, en de ge-
negenheid van grooten en kleinen ge-
wonnen had.

Zy was de dochter van den Heer *Sypps-
steyn*, in zyn leven *Med. Doctor*, en Bor-
germeester der stad Utrecht, en quam
van een ziekte, daar in men metter tyd hoe
langs hoe meer haare dood te gemoet zag,
den 10^{den} September te sterven, waar na
zy zeer staatelyk volgens haaren rang,
gelyk men omstandig in 't volgende
Hoofdstuk kan zien, begraven wiert.

Z E S D E H O O F D S T U K .

B Egravenislyst van *Mevrouw Beernink*, gemaalinne van den Heer Landvoogt. *Haare
Tombe in prent.* Aroc Teko komt in 't Fort. Word in gyzeling gehouden. Tot
verwondering van veele. Nieuwe sondeering van de gevoelens der Bondgenooten, die
meest op 't Rampassen slaan. Aroc Poni's onverwagte verschyning op 't nieuw Loo.
Vergadering der Bondgenooten tegen den 10^{den} November 1701. Nieuwe geschenken van
Aroc Teko aan den Gouverneur. Met belydenis van zyn misdaad. Statueuse inbaa-
ling der koningen van Boni en Goa. Aanspraak van den Gouverneur in Vergadering.
Antwoord der koningen van Boni, Goa, enz. hier op. Oplezing der sctriften voor en
tegen den misdaadigen. Aroc Poni lofchend Aroc Teko kast tot deze moord gegeven te
bebben. Vraage van zyn Ed. aan de broeder van Aroc Teko. Nader voorstel dezer
misdad. Aroc Mampoe's gevoelens daar over. Aroc Teko voor Gecommitteerden
geboort. Verzoekt om genade. Waar op zyn Ed. de Leden nogmaals hunne crye slem
verindagtigde. De Bondgenooten vellen vonnis over Aroc Teko. Dat by zou geram-
pact worden. De koning van Tanetta over een mislag gestraft. Nader verzoek van
zyn Ed. 't Huwelyk van Datoe Locka's zoon met de prinses van Boni raakt af. Dain
Mangali, zyn Ed's Spion aan 't hof van Goa. Deszelfs hoedanigheden, en agting. Be-
sluit der Macassaaren ontrent 't maaken van Ryksbetiërders. Crain Congrong's va-
der, Tsjina, invoerder van 't Mohammedaans geloov. Valsch gerugt, dat men Aroc
'Teko boven Aroc Poni verbeffen wilde. Nader last haarer Edelheden, om Aroc Teko
streng te vonnissen. Humo verwondering over de Heer Beerninks verblyf in 't hof van
Goa. En last om de wallen van Goa te slegten, enz. Stoute taal der Koningskinderen.
Crain Bontofongo belooft het slegten der wallen te bezorgen. Crain Bontocwa van ver-
scheide vorsten ten huwelyk verzogt. Dain Tahalile's woelen hier in. En zyn Ed. advys
hier over. Overslag van Aroc Poni met zyn Ed. over Aroc Teko's goederen. Zyn
Ed. overleg met den koning van Loeboc om pardon voor hem te verzoeken. Aroc Teko
schryft een brief na Banjar Maffin aan de Engelzen. Magt des Landvoogts over de
koningen hier. Zyn Ed. sondeert Aroc Poni, om pardon voor Aroc Teko te verzoeken.
Radja Goa nam aan de wallen te slegten. Radja Goa's advys over 't verzoeken van
pardon. Sjeich Jofels zoon verschynt op Bima. Crain Manampang. Aroc Teko
spreekt met zyn Ed., beschuldigende de Heer van Thye, en Aroc Poni. Doch zonder
bewys. Zyn verzoek om Saçna, om haar te dooden. Saçna's verzoek aan Dain Taha-
lile. Dierhalven besloot zyn Ed. nu eerst hem te rampassen. En geeft berigt van alles
aan haar Edelheden. Oordeel van zyn Ed. over de afhankelykheid der Bondgenooten.
Raad haar Edelheden Aroc Teko niet los te laten. Misnoegen haarer Edelheden over
zyn Ed. voorstel. Aroc Teko na Batavia gezonden. Zyn woorden over Aroc Poni, eer
ly

1701. *by vertrok. 't Verdere ontrent hem voorgevallen. Dood van zyn Gemaal. Zyn goe- 1701.
deren. Radja Boni trok tegen de Toradjers, buiten weten van zyn Ed., op. Nader aan-
merking over zyn perfoon. De wallen van Goa geflegt.*

*Extract uit de daaglykze aan-
teekeninge gehouden ten kastele
Rotterdam, op Macassar, in de
maand September des jaars 1701.*

Saterdag den 10^{den} dito.

Begrave- 1701. **D**Ezen avond ontrent quartier voor
nislyft 10 uren is de huisvrouw van
van Mc- 10 uren is de huisvrouw van den Ed. Heer Gouverneur
vrouw 10 uren is de huisvrouw van den Ed. Heer Gouverneur
Beermink, 10 uren is de huisvrouw van den Ed. Heer Gouverneur
Gemalin 10 uren is de huisvrouw van den Ed. Heer Gouverneur
van den 10 uren is de huisvrouw van den Ed. Heer Gouverneur
Heer 10 uren is de huisvrouw van den Ed. Heer Gouverneur
Land- 10 uren is de huisvrouw van den Ed. Heer Gouverneur
voogt. 10 uren is de huisvrouw van den Ed. Heer Gouverneur

10 uren is de huisvrouw van den Ed. Heer Gouverneur
Cornelis Beermink, genaamt Cornelia van
Sypsefeyn, aan haar E^{de}s quynende ziekte,
waar aan ontrent 8 weken bedlegerig
geweeft is, ten overftaan van de meefte
Raadsperfoonen, en andere gequalifi-
ceerde vrouwen, Godfaloglyk in den
Heere ontflaapen, tot groote droetheid
van zyn Ed., als ook van groote en kleine
hier op Macassar; van welk overlyden
aanftonts, door den boekhouder Marcus
Sandbeek, aan den koning van Boni, en de
koninginne Wed. Dain Tabalile en Crain
Laykan; en door den tolk Jan Ferdi-
nandus, den koning van Goa de weet
gedaan is; wordende haar E^{de}s lyk aan-
ftonts afgelegd door de Juffr.^s Prins,
Hlackaart, en 't Hooft, ten overftaan
van Juffr. Wesselburg, en daar na in de
ordinare bezoekkamer op 't bedde van
cere gelegd, zynde ondertuffichen door
den Heere Gouverneur 't bezorgen, of
de preparatien tot de begravenisse aan
den E. Jacob Claaszoon, opperkoopman
en Tweede dezès Gouvernements, den
Capitein Jan Pieterszoon Wesselburg, en
den Eerw. Predikant Gerardus Hey, op-
gedragen; die dan ook, ten eerften hand
aan 't werk floegen, de gemelde kamer,
item de voorzaale van 't huis van boven
tot beneden in den rouw behangen, als
ook de agter galdery in die ordre ge-
bragt hebben.

Sondag den 11^{den} dito.

1701. 's morgens voor 't aangaan van den
Godsdienst, quam den koning van Boni,
zonder eenig gevolg en in 't particulier,
zonder na gewoonte ingehaalt, of ont-
fangen te worden, zyn pligt van con-
dolantie met de uiterlic beweginge
ontrent den Heere Gouverneur afge-
gen, zynde, ontrent na 2 uren ver-
toevens, in gelyke maniere weder ver-
trokken.

's Agtermiddags ten 3 uren, zyn de
onderkooplieden Moll, en van der Myll,
als Gecommitteerden gereden na de
koningen van Boni en Goa, zoo om
haar Hoogheden 't aftenen van des

Gouverneurs Gemaalinne bekent te
maaken, als om haar, nevens haare
voorname Grooten, te verzoeken tot
het bywoonen der begravenis van ge-
melte lyk, tegens morgen agtermiddag
ten 3 uren; welke boodschap dezelve
Gecommitteerden den koning van Goa
verzogten, dat ook aan den koning van
Tello beliefd te laten doen.

Na den agtermiddags Godsdienst ging
de gerechtsbode Jacob Bor, nevens den
koster Aart Thomaszoon, verzeld met
vier oppassers van den Gouverneur,
alle in den rouw gekleed, als rouw-
beklagers, alle de Leden van den Raad
met hunne vrouwen, item de Militaire
Officieren, en alle de ingezetenen van
't quartier Vlaardingen noodigen, om
de begravenis tegens morgen agtermid-
dag ten 4 uren by te woenen, gelyk
ook de Chineezen, Maleyers, enz.
zynde dezen dag de groote klok, drie-
maalen geluid, te weten, 's morgens
van 6 tot 7 uren, en 's middags van
12 tot 1 uur, en 's avonds van 6 tot 7
uren.

Maandag den 12^{den} dito.

Wiert de klok wederom 's morg. ten
6 uren tot 7 uren geluid, ook 's mid-
dags ten 12 tot half een uur, en wederom
van een uur tot half twee, van twee tot
half drie, en zoo vervolgens alle uren
een half uur, tot den tyd der begrave-
nisse toe; 's agtermiddags ontrent 3
uren de Militie in 2 Compagnien, doch
met opperolde vaandels, in 't geweer
gebragt zynde, quam meeft te gelyk,
doch d'een de waterpoort, en d'ander
de landpoort binnen; ook quamen toen
de koningen van Boni, Goa, Loeboe,
en Tello, yder by hun hebbende een
groot getal hunner voornaamste Groo-
ten, welke door den Capitein Jan Pie-
terszoon Wesselburg, den Fiscaal Jacobus
'os, en de Onuerkooplieden Moll en
van der Myll, ingehaalt, en door de
gerangeerde Militie (doch de trom niet
anders, als met een roffel, geroert wor-
dende) binnen gebragt, en door den
Heere Gouverneur in de voorzaale ver-
welkomt zynde, betoonden de zelve
Koningen en Grooten, yder apart
hunne overgroote droetheid over 't af-
sterven van des Gouverneurs Gemaal-
inne, zittende alzoog eenigen tyd,
onder 't drinken van een kopje thee te
discoureren, tot dat ondertuffchen de
verzogte vrienden en vriendinnen mede
biu-

1701.

„binnen quamen; wordende de verzogte
 „Juffrouwen (die alle in den rouw ver-
 „scheenen) in de kamer zitplaats aan-
 „gewezen, en bestonden dezelve in deze:

(Wesselburg.
 Hey.
 Moll.
 Hackaart.
 van der Myll.
 't Hooft.
 Mierop.
 Prins.
 Steenberg.
 Werry.
 Bomberg.
 Sandbeek, de oude.
 Juffr. Drommond.
 Dieulafoy.
 Marmor.
 Sandbeek, de jonge.
 De Groot.
 Holscher.
 Diemer.
 Sanders.
 Stevens.
 van der Slaart.
 van der Wee.
 Raadman.
 Thim.

„Den tyd alzoo tot over 4 uren ge-
 „passeert wezende, wiert het lyk door
 „de dragers uit de kamer gehaalt, en op
 „de baar gezet, gaande voor het zelve des
 „Gouverneurs ordinaare lyfcompagnie,
 „bestaande uit 48 koppen, opgevoert
 „door den Vaandrager, *Isaac Alexanders-
 „zoon*; hier na volgde de Geregtsbode,
 „met den koffer *Aart Thomaszoon*, als
 „Bidder. Even voor het lyk volgde
 „haar E^ds wapen, gedragen wordende
 „door den Opperstuurman en Werkbaas
 „*Bartholomeus de Groot*; gaande op beide
 „zyden van de baar om de slippers van
 „'t doodkleed te houden:

Den Onderkoopman *Andries Werry*.
 Den Opperchirurgyn dezes Kasteels
Christiaan Bomberg.
 Den Vaandrager *Maurits Drommond*.
 Den Opperchirurgyn van 't Hospitaal
Pierre Dieulafoy.
 Den Boekhouder *Carel Gallois*.
 - - - - - *Zacharias van Rype*.

„Werdende voorts het lyk gedragen
 „door de volgende:

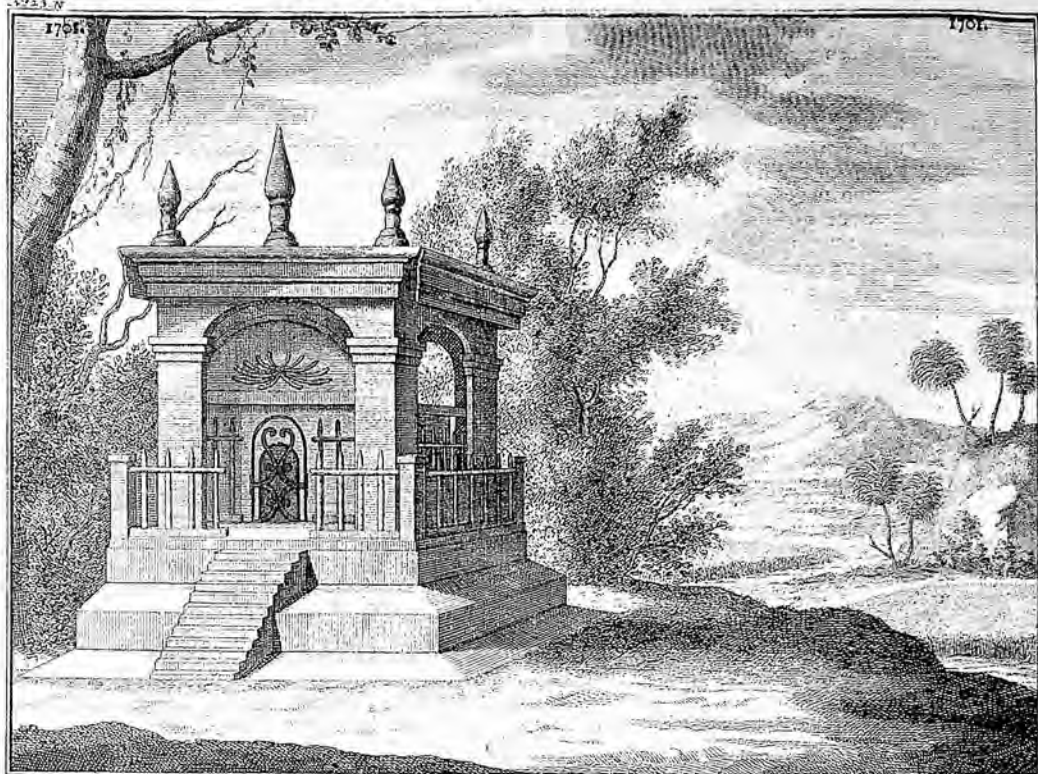
Den Adfifitent *Thimanus Molineus*.
 - - - - - *Andries de Laireffe*.
 - - - - - *Samuel Gallois*.
 Den prov. Adfifitent *Jan Happon*.
 - - - - - *Joannes Snaats*.
 - - - - - *Frans Wegmans*.
 - - - - - *Adriaan van der Rot*.
 Den Baas Smit *Hans Palmer*.

Den prov. Baas *Timmerman Cornelis Knaap*. 1701.
 - - - - - *Metzelaar Anthony Ireedvelt*.
 Den Konstabel *Lodevyk Andrieszoon*.
 Den Sergeant *Huybert Janszoon van Breda*.
 - - - - - *Jacob Vermaas*.
 - - - - - *Gerrit Janszoon de Lie*.
 - - - - - *Lodevyk van Renesse*.
 - - - - - *Harman Meyer*.
 Den Chirurgyn *Claas de With*.
 - - - - - *Jan Morree*.
 Den Onderchirurgyn *Michiel de Clercq*.
 - - - - - *Pieter Terlon*.

Agter het Lyk volgde:

Den EE. Heere Gouverneur en Directeur
Cornelis Beernink, met een lange ste-
 pende rouwmantel.
 Monfr. *Lucas Beernink*, en
 Scignr. *Willem de Ruyter*.
 Zyn Hoogheid, *Aroe Poni*, koning van
 Boni.
 Den E. Opperkoopman en Tweede *Jacob
 Claaszoon*.
 Zyn Hoogheid *Fachareddien Abdul Djaliel*
 koning van Goa.
 De Manhafte Capitein *Jan Pieterszoon
 Wesselburg*.
 De koning van Loeboe.
 Den Eerw. Predikant *Gerardus Hey*.
 De koning van Tello.
 Den Koopman en Fiscaal *Jacobus de Vos*.
 De Sopingze Prins, *Aroe Belo*, Ryksbe-
 stierder.
 De Onderkoopman en Guarnifoen Boek-
 houder *Aarnout Moll*.
Aroe Mampoe, koning van Wadjoe.
 De Onderkoopman en Winkelier *Joannes
 Hackaart*.
Crain Aganonja koning van Tanctte.
 De Onderkoopman en Sabandaar *Arend
 van der Myll*.
Crain Mangali, broeder van den koning
 van Goa.
 De Onderkoopman en Secretaris *Jacob
 Cuyeq van Mierop*.
 De Boekhouder *Marcus Sandbeek*.
 De Adfifitent *Willem Bartelszoon Marchier*.
 De Chirurgyn *Jacob Ments*; alle de voo-
 renstaande in den rouw, en de drie
 laatstgenoemde als *Domestiques* ge-
 rekent, naaft malkanderen gaande,
 om den rouw te sluiten.
 Des Compagnies Tolk *Jan Ferdinandus*,
 met de reitende, zoo Bonize als
 Macassarze Grooten.
 De Krankbezoeker *Dirk Stevenszoon*.
 - - - - - *Jan van der Slaart*.
 De Baas der Wapenkamer *Jacobus van
 der Wee*.
 De Capt. der Chincezen, *Ongwaiko*, met
 zyn gevolg.
 De - - - der Maleyers, *Intsje Abdul
 Ragful*, met zyn gevolg.
 De koning van Tambora, met eenige
 Grooten van het eiland Sumbawa.

„Voorts

„Voorts alle Assistenten, Chirurgyns,
 „Sergeanten, Burgers, en verdere inge-
 „zetenen van 't quartier Vlaardingen.
 „Nevens den Heere Gouverneur en den
 „Raad gingen zyn E^{ds} oppassers, waar
 „van den Sergeant, en 4 man, die altyd
 „met haar E. zyn uitgegaan, van 't hoofd
 „tot de voeten in den laakenzen rouw,
 „en de resterende met rouwbanden voor-
 „zien waren; wordende het lyk in ma-
 „niere als vooren uit zyn E^{ds} wooninge
 „de kerk om, de waterpoort, en de
 „Noordkant dezès kasteels om, na de
 „ordinaire begraafplaats onder het geluy
 „der klokken gebragt, en aldaar in een
 „daar toe gemetzelt steenen graf by pro-
 „visie gezet, zynde alle de vrienden on-
 „der het geluy der klokken alzoö weder
 „binnen gekomen, en in zyn E^{ds} woo-
 „ninge met een rouwcollation onthalt,
 „en de dragers in des E. Compagnies
 „kleine thuin met een braave maaltyd
 „getracteert; waar na met den donker
 „alle de vrienden hun afscheid namen,
 „en weder vertrokken zyn.

Ontrent een maand naderhand is haar
 Ed. uit 't voornoemde graf (dat even bui-
 ten het kasteel op het daar toe bestelt
 kerkhof was) door lieden van fatsoen
 's morgens heel vroeg (eer de Heer *Beer-
 nink* nog by de hand was) na het nieuw

Loo, een plaats van vermaak door zyn
 Ed. niet verre van 't kasteel Rotterdam
 aangelegt, gebragt, en in een zeer pragtig
 grat, dat in 't vierkant ontrent zo voeten
 had, onder een zeer deftige Tombe be-
 graven.

Wy vertoonen de zelve hier by No. 23.
 N. in prent, zoo als haar Ed. kist daar ^{Haare}
 in op een yzere roofster stont. ^{Tombe}
 in prent.

Voor de zelve stonden deze twee La-
 tynsche verzen, waar by de overledene
 tot de voorbygangers als zegt:

*Vos qui transitis, memores, vos advoco, sitis.
 Quod sum, hoc eritis, fuimus quandoque,
 quod estis.*

dat is:

*Gy die voorby gaat, 'k bid, gedenk te dezer tyd:
 't Geen ik ben, zult g' eens zyn, en 'k was,
 't geen gy nu zyt.*

Na deze zeer deftige Vrouwe deze
 laatste eere aangedaan te hebben, keeren
 wy nu wederom tot de zaak van *Aroe
 Teko*.

Ondertusschen deed zich een gewenschte
 en ganfch onverwagte gelegenheid voor
 den Heer *Beerink* op, om *Aroe Teko* zeer
 gemakkelyk gevangen te krygen.

Hy had al lang tegen den Lieutenant
Riddel, en anderen gezegt, dat hy wel

B b

wenschte

1701.

wenschte den Heer Gouverneur zelf eens te spreken, niet twyffelende, of de zaaken zouden zich dan ten eersten wel anders schikken. Daar op liet hy zulks den 14^{den} October dezes jaars verzoeken, waar op zyn Ed. zeggen liet, dat hy komen kon, als hy wilde, en dat hy hem al over jaar en dag by zich verlangt had te zien, zoo hy genegen was zich aan 't oordeel en de gerigshandel der E. Maatschappy te onderwerpen, en de zaaken, daar toe vereischt, in agt te nemen.

Daags 'er aan quam zyn boodschapper zeggen, dat zyn Ed. voorflag *Aroe Teko* zeer wel beviel, dat hy die in alle onderdanigheid omhelsde, en bereid was om zich op genade en ongenade aan zyn Ed. over te geven, mits dat hy voor af van dit zyn voornemen aan *Radja Boni* kennis geven mogt, waar toe verlof verzogt, en dat hem toegeftaan wiert. De Tolk, deze toefstemming hoorende, opende zyn gordel (waas uit ons blykt, dat de Oosterlingen hun geld, volgens *Matth. 10: 9. Marc: 6: 8.*, in hunne gordels bewaaren) en haalde daar een bundelken van 4½ thail (yder 8 *R^{des}* op Macassar doende) gemeen goud uit, dat hy uit zyn Meesters naam verzogt, dat de Heer Gouverneur voor een *dabon sirih* (dat is, een *sirihblad*, of gering geschenk) van zyn dienaar wilde aannemen.

De Heer *Beernink* had dit, om te toonen, dat hy niet goudgierig was, en dat dit noit minder, als nu, te pas quam, wel konnen van de hand wyzen; maar om de vogel (die zelfs wel gezegt had, dat hy de Hollanders, als hy maar wilde, met goud gemakkelyk lokken kon) te ligter in de knip te krygen, en om hem ten minsten schyn te geven, dat hy daar mede by zyn Ed. ook wel te regt geraken kon, nam zyn Ed. dit aan, waar over die tolk zoo verblyd was, dat hy verscheide maalen des Gouverneurs handen en voeten kuste, en aldus zeer voldaan vertrok.

Aroe Teko, meinende dat zyn baan nu heel klaar was, vertoonde zich daar op nog dien zelve avond met een klein gevolg van 7 of 6 perfoonen byzonder welgemoed op de voorzaal van 't kasteel, alwaar de Leden van den Polityken Raad zaten.

Hy ontbond in de deur zyn kris, trad met de zelve in zyn hand den Gouverneur te gemoet; en gaf hem die met een handkus over, verzoekende, dat zyn proces, of pleitzaak, door ons en de Bondgenooten aanvaard, en spoedig afgedaan mogt worden, 't zy dan dat wy hem doodschuldig houden, of vry kennen mogten, alzoo hy verlangde, van die zaak eens af te zien, maakende daar op een zeer nederig erbewys voor zyn E., en den Raad.

Men wees hem, ten opzigt van zyn hoogadelyk geslagt, een stoel buiten af aan de linker zyde der tafel, terwyl hy bezig was, om honderderlei *rodomontados*, draajen, en swieren, te maaken.

Dit was de eerstemaal, dat zyn Ed. dezen *Aroe Teko* zag, aan welken hy tot antwoord gaf, dat de E. Maatschappy niet gewoon was zaaken, die in haar hand quamen, lang draalende te houden, en dat men niet nalaaten zou op zyn zaak wel te letten, 't zy om hem ten strengste te ttraffen, 't zy om hem zyne buitenspoorigheden, na dat 's lands wetten zulks eifschen zouden, te vergeven, en hem pardon te verleenen.

Om dit nu af te wagten, zou hy zich moeten getroosten zoo lang hier in 't kasteel, tot dat daar over ordentelyk gevonnist was, in gyzeling te blyven; en ondertusschen zou hem een plaats, daar hy zyn verblyf hebben zou, worden aangewezen.

Die eerste woorden waren wonderlyk goed, en klonken zeer wel in *Aroe Teko's* ooren, maar die laatste, van in het kasteel te blyven, als een donderslag, en hy was 'er zoo bedwelmt en verzet van, dat hy den waren zin, schoon 'er goed *Malcits* gesproken wiert, nog niet wel scheen verstaan te hebben, weshalven hy den tolk van zyn Ed., *Jan Ferdinandus*, verzogt, dat hy hem de woorden van zyn Ed. nog eens in 't Macassars herhaalen wilde, het welk geschied zynde, was die moedige *Aroe Teko* met alle zyne *rodomontados* zoo verzet, dat hy een man zonder geeft, en geheel buiten zyn stuk scheen te zyn; 't klam sweet brak hem over deze woorden aan alle kanten uit, voornamentlyk als hy verstont, dat men zyn kris, die hy met zoo veel beleefdheid overgegeven, en welke hy verwagt had, dat men hem ten eersten zou wedergeven (alzooy hy vaststelde, dat zyn goud eenige uitwerking gedaan had) zoo lang, tot zyn zaak ten einde was, bewaren zoude, met wensch, dat men hem die met zoo veel fatsoen mogt wedergeven, als hy die aan zyn Ed. overhandigt had.

Op deze woorden van den Gouverneur wiert *Aroe Teko's* tong zoo beklempt, dat hy geen geluid meer geven kon, waar na zyn Ed., en den Raad, opstond, dat zoo veel gezegt was, *gy hebt gedaan, en kond als een gevangen met den Lieutenant van de wagt* (die al op hem paste) *na uwe bescheiden plaats gaan*, waar op hy door dien Lieutenant na twee gyzelkammers, naast de Kerk, gebragt, en daar door hem, of zynen vervanger, van tyd tot tyd bewaart wiert.

De Heer *Beernink* gaf nog dien zelve avond aan de Hoven van *Boni* en *Goa*

Word in gyzeling gehouden.

van

1701.

van deze vasthouding en gevangenissen van *Aroe Teko* kennis, met last, om dit aan de verdere Bondgenooten mede bekend te maaken.

Radja Boni liet weten, dat hy 't voor bekend gemaakt hield; en om te toonen, dat hem dit ten uitersten aangenaam was (alzo hy dat in 't bywezen van *Aroe Mampoe*, *Aroe Teko*'s broeder, en anderen, zoo niet zeggen dorst) drukte hy de hand van *Sandbeek*, die hem die tyding bragt, al vry hartelyk, als of hy zeggen wilde, dat gaat wel, en die manier van behandeling is goed.

Radja Goa, dit hoorende, was daar over (gelyk ook anderen) als opgetogen, sloeg een gat in de lugt, en riep uit: *hoe is 't mogelyk, dat men Aroe Teko, zulken listigen vos, zoo gemakkelek in 't net gekregen heeft!* Hy liet den Gouverneur voor dat berigt bedanken, en zeide, dat hy geen andere gedagten van hem hadde, dan dat zyn Ed. alleen voornemens was om bunne wetten te handhaven.

Zooras dit vooraf gegaan was, gaf zyn Ed. by de eerste gelegenheid kennis hier van, daar by voegende, dat hy voornemen was alle de Bondgenooten eerstdaags in 't kasteel by een te roepen, om verder over die zaak te handelen, vaststellende, dat yder by hun advys, dat hy reets aan zyn Ed. daar over gegeven had, blyven zoude. Schoon'er nu eenigen spraken van hem na de Kaap der goede Hope, of elders, te bannen, maakte zyn Ed. egter staat, dat het op 't rampassen van zyne goederen uit zou loopen, waar toe hy haar Edelheden den 20ten October 1701. schreef mede over te zullen hellen; doch zoo 't op een vonnis ter dood uitkomen mogt (dat hy egter niet te gemoet zag) zou hy de uitvoering van dien tot haar Ed. nader ordre ophouden, verzoekende spoedig antwoord hier op te bekomen, en daar by ook te overwegen, of men een man, als *Aroe Teko*, met een simpel rampassen gestraft hebbende, het dan wel geraaden was hem weer op vrye voeten te stellen.

Nieuwe sondeering van de gevoelens der Bondgenooten,

Daar op sondeerde zyn Ed. van den 1sten tot den 8sten November de algemeene Bondgenooten nog eens, ondertastende vooral de koningen van *Boni*, *Goa*, *Soping*, *Loeboe*, *Tanette*, en meer anderen, mitsgaders de ryksbestierders van *Boni* en *Goa*, met zoo weinig beweging, als 't mogelyk was, om zeker te kunnen weten, waar heenen deze zaak zynen loop nemen zoude, en war zy oordeelden dat *Aroe Teko*, zoo over de moord, als over zyne baldaadigheid, van tegen de last van twee Landvoogden, en tegen een dubbel verbod des konings van *Boni*, door de stad zoo stout, en met zoo veel veragting van ons gezag, hier en

daar omgeworven te hebben, verdient 1701. had.

Daar op verfont zyn Ed, dat hun aller gevoelen (uirgenomen alleen die van *Soping*, door *Aroe Belo* verbeeld) eenpaarig uitquam, om hem te rampassen en te bannen; alle ook zeer sterk daar op aandringerende, dat zyn Ed. doch ten eersten met die zaak en 't vonnis wilde voortgaan, gelyk zy ook, op 't eerste ontbod van zyn Ed., beloofden te zullen komen, om de zaak af te doen.

die meest op 't Rampassen staan.

Daar op zei hen de Gouverneur nog, dat, als zy nu in Vergadering waren, zy dan niet voor den goeden manspelen, de Vergadering of hem bespottelyk maaken, of wel dezen en genen der Grooten na de oogen zien, maar als Bondgenooten, die yder een vrye en onafhankelyke stem hadden, en onder niemant stonden, na hun gemoed, en zoo oordeelen moesten, als zy meinden voor God en de wereld te kunnen verantwoorden, en meest met het regt, en met de agting der E. Maatschappy, die zich in dezen geenzins zou laten bespotten, over een te komen.

Radja Boni bezogt ondertusschen den Gouverneur den 27^{den} October zeer onverwagt met een trein wel van 2000 man op 't Nieuw Loo, anders ook wel het ronde Bosje, of *Mangepe* genaamt, een daad, by *Aroe Pon* uit groote vreesze ondernomen, om dat men zyn Hoogheid wysgemaakt had, dat zyn Ed., eenige dagen geleden, met deze en gene Bondgenooten buiten zyn voorweten (dat tegen 's lands wetten en de gewoonte was) in der stilte gesproken had, dat zekerlyk voor hem niet veel goeds beduiden kon, en waar uit men hem verder had doen begrypen, dat zyn Ed. voornemen, wel verre van *Aroe Teko* te straffen, alleen maar was, om hem vry te spieken, den zelve van langzaam hand ook boven hem te verheffen, en de kroon van *Boni* op 't hooft te zetten; al 't welke, alzo men in zulken zaak niet omzigtig genoeg zyn kon, hy ten grooten deelen aangenomen, en dat hem zoodanig ontstelt had, dat hy'er nog niet van had kunnen bedaren; doch de Heer *Beersink* deed al die donkere wolken van zyn Hoogheid aanstonts verdwynen, stelde hem volkomen gerust, en verzekerde hem, dat hy met de zaak ten eersten zou voortgaan.

Aroe Pon's onverwagte verschijning op 't nieuw Loo.

Daar op liet zyn Ed. de Vergadering der Bondgenooten tegen den 10^{den} November 1701. 's morgens ten 9 uuren be- leggen, om dan die zaak van *Aroe Teko* volkomen af te doen, met verzoek, dat doch alle de koningen en vorsten met een klein gevolg van 8 of 10 musket- en spiesdragers, volgens hun voorige afspraak, in 't kasteel gelielden te komen, de deze

Vergadering der Bondgenooten tegen den 10 November 1701.

1701.

vermindering van hun gevolg (alzo de plaats niet grooter lyden kon) niet quaalyk te nemen.

Van deze Bondgenooten is de E. Maatschappij de eerste, en *Radja Boni* de tweede, waar na *Radja Goa*, mitsgaders de *Radja's* van *Loeboe*, *Tello*, *Tanetta*, *Datoewa Ri-Sawite*, *Datoewa Ri-Soepa*, *Crain Barroe*, *Crain Binamoe*, *Crain Bangkala*, *Toerongan*, *Crain Pamanna*, *Crain Boelocombo*, de *Mandareefche*, en meer andere koningen, volgden.

Nienwe
gefen-
ken van
Aroe
Teko aan
den Gou-
verneur.

Met bely-
denis van
zyn mis-
daad.

Ondertuffchen nam *Aroe Teko* de vryheid van den Heer Gouverneur eens te bezoeken, en bood aan den zelve (in hoope dat dit hem merkelyk in zyn zaak helpen zou) een bundelken goud, een goude buikfnyder, enz., rond uit bekende tegen het dubbel verbod van *Aroe Poni* in de Negry omgefworven te hebben, biddende, zelf met een voetval voor zyn Ed., om vergiffenis, en belydende, daar mede meer, dan met alle zyn andere misdaden, misdaan te hebben; waar op zyn Ed. hem alleen dede weten, dat men zien zou, wat in zyn zaak gedaan kon worden.

Den 10^{den} November 1701. dan zag men de krygslieden in twee vaandels op 't plein in rinquetten, van de land- en waterpoort af tot des Gouverneurs woning, verdeelt staan, daar zyn Ed. lyfwagt alles met een dubbelde vleugel toefloot, en maar opening voor den ingang liet.

Statiuef-
inhaal-
ing der ko-
ningen
van *Boni*
en *Goa*.

Daar op liet de koning van Goa zich door zyn tolk aandienen, dat hy naby was, waar op de gewoone Gecommitteerde Leden van den Polityken Raad, te weten, de *Meffrs Mol*, en *van der Myl*, afgezonden wierden, om zyn Hoogheid voor den ingang van de poort te ontfangen, die dan ook met dien koning, onder 't slaan van de trom, en een vliegend vaandel, weer binnen traden tot de woning van den Gouverneur, alwaar zyn Ed. zyn Hoogheid zeer statieus ontfing, en den zelve verder tot in de voorzaal leide, beleeft verwelkomde, en daar zy zamen aan een lange tafel gingen zitten, aan welkers regter zyde de Raadsperfoonen, na 't oud gebruik, geplaatst waren, en de Goaze ryksbestierder de hooger hand van *Radja Goa* zoo lang nam, tot dat *Aroe Poni* (na dat 'er al een pinang gegeten, en een snuitje genomen was) zich mede liet aandienen, die op de zelve wyze, als *Radja Goa* door Gecommitteerden (terwyl de Heer *Glaaszoen*, en eenige andere Leden, zoo lang den koning van Goa, enz. onderhielden) ingehaalt, door den Gouverneur, als voorens, aan de deur van zyn woning ontfangen, verwelkomt, en op de hoogste plaats naaft hem gezet wiert, die zyn Hoogheid nam, terwijl 'er tuffchen die twee koningen nog

eenige hoflykheden gepleegt wierden, 1701. waar na ook aan alle de andere Bondgenooten, die ondertuffchen mede daar verschynen waren, yder zyn plaats aangewezzen wiert; doch men bevont dat veelden rang aan anderen, 't zy om hunne hooger jaaren, of uit verwantschap, of wel uit eenige andere inzigten, overgaven, dat de Heer Gouverneur ongemerkt liet doorschieten, om dat zy 't zelfs zoo lieff hadden, en om alle verdere talmery daar over af te fnyden.

Het overige volk, dat men niet buiten houden kon, en dat meest uit mindere Grooten, Koningskinderen (waar door men of ware kinderen van koningen, of ook wel zoonen der ryksbestierders, verstaat) *Galerans*, en andere Edelen bestont, kreeg hun plaats op de agterbanken.

Na dat nu, na 't drinken van een kopje Aanthee, het ecrte *filentium* vernomen was, deed zyn Ed. een zeer gematigde en te gelyk deftige aanspraak tot alle de koningen, *Datoewa's*, en de verdere bondgenooten, zeer net op de zaak, waarom zy te zamen gekomen waren, gepast, en waar by hy hen als zyne broeders nu verzogt, om nevens hem een einde van de zaak van *Aroe Teko*, wegens de manflag aan den Sopingzen prins *Dain Mabani*, anders *Aroe Baloeffoe* genaamt, in Mey des voorleden jaars bedreven, te maaken, als zynde hoognoedig tot handhaving der wetten van Celebes, en tot veiligheid en gerufftelling der koningskinderen, behalven dat 't ontzag der E. Maatschappij, en 't regt der zelve, vorderde, dat men de schuldigen hooren, en de moordenaars wel straffen, maar hen niet anders, dan na bevinding van zaaken, of vry spreken, of doemen moest.

Behalven deze moord, zeide zyn Ed., heeft hy zich ook verftout tegen myn verbod, en tegen de uitdrukkelyke list van zynen koning, zeer baldaadig, tot onzer beider hoon en veragting, door de Negry te fwrven, waar na ik hem op een gemakkelijke wyze hier in 't kasteel gevangen gekregen, en tot nog toe gehouden heb, om nu gezamentlyk nader en rypelyk te overleggen, wat straffe men oordeelt, dat hy over deze misdaden verdient heeft.

Hy toonde aan den Raad, dat men alles tot zyn na- en voordeel op 't papier had doen stellen, op dat de t'zaamgeroepene Bondgenooten te regt in staat zyn mogten, om daar over te kunnen oordeelen, en waar op dierhalven ook nu yder zyn advys zoodanig te geven had, als hy oordeelde, zonder aanzien van perfoonen, of zonder zich aan een anders gevoelen te verlaaven, voor God en de menschen te kunnen verantwoorden.

Ook

1701.

Ook vraagde zyn Ed., of 'er, na de gedagten der Bondgenooten, nog iets was, dat hen hinderde om met de zaak voort te gaan, en, zoo niet, dat hy dan den misdaadigen voor hen wilde doen komen, om opentlyk gehoord te worden, waar op zyn Ed. hun aller advys verzocht.

Na dat dit tweemaal zeer luid in 't Ma-leits en Macassaars gezegt, en vertaalt was, was 'er eerst een diep stilfwygen en staroogen op malkanderen, waar op toen een stille mompeling en byeensteking der hoofden volgde, doch een half quartier daar na stont *Aroe Poni* op, om te toonen dat hy spreken wilde, en verklaarde zich toen, na dat alvorens weer was gaan zitten, op deze wyze: *Aroe Teko*'s misdaad is ons allen bekent, en ik weet, nevens den Heer Gouverneur, waar in hy, buiten die moord van *Dain Mabani*, nog in 't byzonder zeer swaar gezondigt heeft, doch zou eerst moeten hooren, wat hy daar tegen tot zyne verschooning heeft in te brengen, 't geen verlange te mogen weten. Dit stemde *Radja Goa* mede toe, en alle de andere Bondgenooten gedroegen zich in dezen aan 't oordeel dezer twee koningen, en aan dat der E. Maatschappy, of van zyn Ed.; doch de Heer Gouverneur vertoonde aan de Bondgenooten, dat men zaaken van zulken gewigt niet aan 't oordeel van 2 of 3 menschen verblyven, en die zoo niet afdoen; maar dat yder van hen die na zyn gemoed behandelen, en elk daar over als een vry vorst, zonder van yemant anders af te hangen, of zonder zich aan een anders gevoelen te verflaaven, oordeelen, en dat ook doen moest, zonder yemant ter wereld daar in te vreezen, of na de oogen te zien, alzoo dit een zaak was, die God van een yders hand vorderen, en waar in ons geen vorst nog koning eenige hulpe zou kunnen bewyzen; dat het niet hun, maar Gods gerigt was, en dat men 't gerigte derhalven Gode, en niet den menschen, houden, en hem daar als een kenner van herten, en doorgronder der nieren, voor oogen hebben moest.

Hy vertoonde hen, dat zy in deze Vergadering, om hun stem te geven, alle even veel te zeggen, en yder een vryc en onathankelyke stem hadden, in zoo verre dat de minste stem hier van 't zelve gewigt, als de zyne, schoon van de eerste Bondgenoot, was; ook voegde hy hier nog by, dat yder van hen niet alleen zyn advys en vonnis over deze zaak by monde zoude moeten geven, maar dat ook onderteekenen.

Daar op las men de schriften van *Aroe Teko* de Vergadering voor, en zyn Ed. waarschoude de koningen van Boni en Goa

vooraf, dat zy niet zouden gelieven, moeijelyk te worden, zoo haar Hoogheden in 't oplezen der zelve deze en gene aanstootelyke zaaken voorquamen.

Na dat alles gelezen was, vraagde zyn Ed. aan alle de Bondgenooten, of zy den inhoud dezer schriften wel verstaan hadden, 't welk met ja beantwoord zynde, vraagde zyn Ed. verder, of zy nu genegen waren *Aroe Teko* zelf hier over nader te hooren. Zy zeiden, neen; doch op het sterk dringen des Landvoogts stonden zy toe, dat men hem in een byzondere kamer door aanzienlyke Gecommitteerden uit die Vergadering nog eens zou doen hooren, om daar op dan regt te doen.

Terwyl 'er ordre gestelt wiert, om hem in een byzondere zydekamer door den Lieutenant *Riddel* te doen brengen, vraagde de Heer Gouverneur aan *Aroe Poni*, of hy *Aroe Teko* (gelyk 'er klaar in dit gelchrift stont) ook laft tot die moord gegeven had; doch zyn Hoogheid antwoorde tot drie byzondere reizen, op nadere ernstige vraagen van zyn Ed., dat hy ooit eenige laft daar toe gegeven had, en daar in door *Aroe Teko* belogen wiert, verzoekende daar op wel te letten, wat het inhadd, als een minder hem, zyn eigen koning, een leugen in 't aangezigt wryven dorst, en of het, met dat zoo te zeggen, maar genoeg was

Even zoo ontschuldigde zich de koning van Goa, wegens 't gene 'er in dat schrift over 't verwerpen van *Saena* gezegt wiert, zeggende, dat hy van geen andere, dan van een wettige verwerping en vergeving van alles, dat 'er voorgevallen was, wist, en dat men ook daarom *Saena* aan *Aroe Teko* met voorweten van de Heer van *Thye* geweigert had.

Na dat nude Gouverneur den aard van *Aroe Teko*'s misdaden k'laar en in haar volle kragt voorgeltelt, en niet alleen alles, wat men tot zyn verschooning zeggen kon, bygebragt, maar aan *Aroe Mampoe*, oudien broeder van *Aroe Teko* gevraagd had, of hy wegens zyn broeder nog iet te verzoeken, of tot zyn verschooning in te brengen, en de zelve een vry misselyk antwoord, dat hy zich met de zaak van zyn broeder niet moeide, gegeven had, stelde de Heer *Beernink* deze zaak (op dat 'er daar na geen uitvlugten plaats grypen mogten) in dezer voegen in zyne byzondere leden:

- I. *Dat Aroe Teko Dain Mabani bespron-gen, en vermoord had.*
- II. *Dat hy, na dit uitvoert te hebben, nog zoo hoogmoedig en onbeschaamt geweest was, om zulks den Heer van Thye te laten weten, dat zoo veel was, als of hy zeide boven allen wetten te zyn.*

B b 3

III. *Dat*

Ant-woord der koningen van Boni, Goa, enz. hier op.

Aroe Poni loochend *Aroe Teko* laft tot deze moord gegeven te hebben.

Vraage van zyn Ed. aan alle de broeder van *Aroe Teko*.

Nader voortel deze misdaad.

Oplezing der schriften voor en tegen den misdaadigen.

1701.

- III. Dat by ook, schoon hem daar op door dien Gouverneur verboden was, ontrent het kasteel te komen, zich egter niet ontzien had, met veel gewapende mannen in de Negry Vlaardingen onder 't kasteel te komen rond swerven, en aan onze Hoofd-officieren al schimpende af te vragen, waarom men hem beletten wilde binnen te komen, en wat by misdaan had? dat zyn misdaad niet buiten verlof van den Gouverneur, Radja Boni, en van zyn Ryksbestierder, gepleegt was, enz, boewel de Heer Collaart over 't laatste bedryf aan Aroe Taneste Matocwa nog geklaagt, en verzogt heeft, dat daar in ordre mogt gestelt worden.
- IV. Dat de Heer Gouverneur, op de eerste ryding van Dain Mabani's dood, na 's lands wetten, gerechtig was, om als eerste Bondgenoot Aroe Teko hier over te doen straffen na verdienste, tot verbodding van andere quaaide gevolgen, en tot voldoening van de bloedverwanten des verslagenen.
- V. Dat Aroe Poni hier toe gelyke magt gehad heeft, doch dat dit om redenen, daar men maar na giften kon, moest gelaaten zyn.
- VI. Dat men Aroe Belo, Dain Mabani's broeder, zulks mede niet kon betwisten, zoo by, zonder vragen, op beeter daad met zyn werk maar voortgegaan was.
- VII. Dat men (schoon zulks een diep inzien had) nog niet eens moest rekenen, hoe by (Aroe Teko) zyn 's konings bevelen inde wind slaande, onbeschaamt 2 of 3 maanden hier na daar omstreeks had leggen vertoeven, eer by, op Aroe Poni's bevel, schoon spoedig ontboden, na Tsjinrana opgegaan was.
- VIII. Dat by daar na, als of zyne onbeschaamtheid nog niet groot genoeg was, na dat de nieuwe Gouverneur zich al 13 maanden hier onthouden had, en by (Aroe Teko) met Aroe Poni van Tsjinrana afgekomen was, zich niet ontzien heeft, dezès nieuwen Gouverneurs bevelen wederom met voeten te treden, en zonder 't allerminste ontzag weer even stout alom rond te swerven, en zelf onze Raadsper-soonen te bezoeken, daar hem zulks wederom door Aroe Poni, en uit naam van dezen Gouverneur, verboden was.
- IX. Dat by niet eens, maar verscheide reizen, tegen dat verbod des Gouverneurs, en van Aroe Poni, aangegaan had.
- X. Waar ontrent wy ordre zouden gestelt hebben, zoo Radja Boni ons niet had doen verzoeken, nog eens af te wagten, of by dat ten dertemaal overtreden zou.
- XI. Dat de Gouverneur gevallen na 't graven van de Panimpang, ofte vyver, op Mangepe, gaande zien, hem egter, schoon met geen gevolg, en half onkenbaar toegetakelt, van agteren oloopende, al wil-

- lens ter vlugt voorby gereden was, dat 1701. hem (Teko) toen dede wederom keeren, op welke tyd zyn Ed. dit met opzet gedaan had, om die vogel daar na zoo veel te gemakkelijker in de knip te krygen.
- XII. Dat by ook (schoon'er maar twyffelagtig van in zyne schriften gesproken word) voor eenige dagen met groote onderdanigheid voor den Gouverneur bekend had, dat hem dat omswerben door Aroe Poni, zoo uit zyn Ed., als uit Aroe Poni's naam, verboden was.
- XIII. Dat by wel wijs hier in grootelyk, en zelf in zoo verre misdaan te hebben, dat de Gouverneur hem alleen daar over met de dood straffen kon, ja dat by dit voor zyn grootste misdaad hielt, en daarom genaede 'er over verzogt.
- XIV. Dat 'er nog veel meer tot zynen laste te zeggen zou vallen, waar over, door verloop van tyd, nu al gras gewasschen was.
- XV. Dat men, schoon het de hoofdzonde niet wegnemt, tegen alle deze beswaaringen tot zyn nadeel, dit tot zyn voordeel zeggen kon.
- I. Dat by vry lang gezammelt heeft, en by hier door onverduldig worden kon, dat men zyn zaak, over 't boeleren van Dani Mabani met zyn vrouw, op zyn meermaalen gedaan verzoek, niet eer begonnen heeft
- II. Dat het een man, zoodanig van een prins, dien by dagelyk voor hem gaan ziet, gehoont, geweldig spyten, en doen bersten moet, dat egter aan zyn zaak niet eens getilt word.
- III. En dat by geduurig maar met woorden gepaait, en zonder eenig vervolg op de zaak uitgestelt word.
- IV. En dat by (daar beneven hoogmoedig en van boogen huize zynde) best gedagt heeft, zich zelven daar over te wreeken.
- V. Om aldus zyn boonder niet dagelyk nevens hem, en ongestraft, als om hem nog te zarren, ten hove te zien verschynen.
- VI. Dat by wel mogelyk met geen quaad voornemen zoo omgesworven, en dit mischien meer door mismedigheid, en door een onbezonne drift, dan met opzet tegen zyn koning, of tegen den Gouverneur, of om eene der zelve te toetzen, gedaan heeft.
- VII. Gelyk by dat laatst ook bekend, en genaede daar over verzogt had, welke onderdaanigheid in den misdaadigen pryzelyk, veeltyds wel wat meer genaede, dan wel hartnekkigheid, verdiende
- VIII. Dat hyde doodstraffe, anderzins hier toe staande, niet meer onderhavig, alzo 'er te veel tyds na de moord verlopen was, en dat om die zelve redenen zyn omswerben zoo streng niet kon gestraft worden.
- IX. Dat men agt op zyn hong gestagt, en vorstelyke bloedverwanten, geven moest, wel-

1701.

welker misdadaen wel zomtyds uit polityke inzigten met een geheel ander oog, als die van de minderen, beschouwt, en daarom zomtyds zoo streng niet gestraft wierden.

Dit, zeide zyn Ed., zyn myne aanmerkingen over deze zaak, zoo tegen, als voor den misdadigen, waar by de medebondgenooten de hunne konden voegen, zoo zy daar nog iets by te doen hadden.

Hoewel men hier tegen nog dit zou kunnen zeggen:

- I. Dat al die blaauwe bloemkens den aard van de moord niet veranderen, nog de zelve eenigzins verschoonen kunnen.
- II. Dat 't lang wagten hem geen regt gaf, om zyn eigen rigter te zyn.
- III. Dat men zyn Rigters geen wetten kon stellen, om een netelige zaak, als deze, voor de vuist af te doen.
- IV. Dat de beschuldigde zoo wel een prins als hy, en mede een vorst van 't onafhangent Sopings rijk was, en dat het verstandige Regenten past in der minne en buiten onlusten alle geschillen af te doen.
- V. Dat de blyken klaar leggen, hoe Aroe Poni, door visscheryen, en maalyden, het daar toe heeft zoeken te brengen.
- VI. Dat men ook meende het reets verre genoeg gebragt te hebben, vermits die princen, verzoend zynde, weer als broeders met malkanderen verkeerden.
- VII. En dat Aroe Balocfoe zelf geen andere gedagten gebad had, dan dat alles nu gedaan was, terwijl de misdadige op een schelmachtige wyze op zyn luimen gelegen had, om by de eerste gelegenheid hem uit de wereld te helpen.
- VIII. Dat zyn groote geboorte hem hier in niet verschoonen kon, ten ware men zulken boven de wetten stellen wilde, in welk geval dan niemand van hen, of voor hunnen toeleg, zeker of veilig zyn zoude.
- IX. Dat men wel moet overwegen, dat de ter nedergelegen niet alleen zoo wel een prins, als hy, maar ook een onderdaan van hem, of zyn vorst is, en dat dierhalven zyn bloed om wreak tot God roept, op dat ook andere konings-kinderen van zulke bedryven mogen afgeschrikt worden.
- X. Dat de redenen van verschooning wegens zyn omswerven, tegen een dubbel verbod aen, maar blaauwe doekjens zyn, alzoo dat niet uit mismoedigheid, maar met opzet en zeer stout door hem gedaan is, en word dit in hem ongestraft gedult, wat zal men dan in 't vervolg van alle anderen niet te wagten hebben.
- XI. Ook is zyne schuldbekentenis geen uitwerking van berouw; maar van vreeze, om dat by nu in de klem is, en daar door te eer hoopt los te raaken.

Na dat nu dit alles omstandig door zyn

Ed. in 't Malcits voorgeselt, en daar en boven (terwyl men een kopje thee dronk) in 't Macassaars vertolkt, en nog eens herhaalt was, zeide zyn Ed. tegen Aroe Mampoe, Aroe Teko's broeder: *Vader Aroe Mampoe, gy hebt daar alles voor en tegen uw broeder geboort, nu vraag ik u weder, of gy ook iet tot zyn verschooning weet in te brengen.* Hy gaf hier op tot antwoord: *Myn broeder heeft my nit in 't een of 't ander willen kennen, en daarom weet ik van zyn zaaken niet, ende wil my 'er ook niet mede bemoejen, alzoo ik zonneklaar zie, dat hy zich onvergeeflyk schuldig heeft gemaakt, zelf met zyn omswerven, over 't welke, zoo ik regter was, ik hem zoo swaar, als over 't aller verfoejelykst bedryf, straffen en doemen zou.*

Daar op sprak de Gouverneur de verdere Leden aan, en vraagde, wat 'er nu verder in deze zaak, volgens hunne gewoonte, en na hun oordeel, diende gedaan te worden; waar op men meinde, dat het nu tyd was, om Aroe Teko voor Gecommitteerden te hooren, en hem te vraagen, of hy buiten zyn schriften nog iet te zeggen had.

Daar op wierden de Messis Hackaart, van der Myll, en den Geheimchryver Cuyk van Mierop, uit de Leden van den Polityken Raad, en, uit de verdere Bondgenooten, de koningen van Tello en Loeboc, nevens de twee ryksbestiuders van Boni en Goi, te weten, Aroe Tanette Matoewa, en Crain Bontofongo, als Gecommitteerden aangestelt, om hem, ten overstaan van den Heer Gouverneur, die in een zydekamer blyven zou, te hooren.

Deze vraagde hem, of alles, in zyne schriften vervat, waar was, dan of hy nog iets tot zyne verschooning te zeggen had. Hy zeide kortelyk, ja; en dat hy 'er niets meer by te voegen had.

Dan is, zeiden zy, onze commissie uit, dan dat 'er nog te vraagen valt, of Aroe Poni hem niet, tot tweemaal toe, op groote ongenade, uit zyn, en des Gouverneurs naam, aangezegt had, van in de Negry Vlaardingingen alom niet rond te ryden; waar op hy, wat verlegen, ja zeide.

Men vraagde hem, of hy dit voor een geringe zaak hielt, dan of hy wel wist, dat zulken daad, na 's lands wetten, de uitterste straf verdiende. Hy bekende, dat het een hoofdmisdad was, en dat hy daarom den Landvoogt om zyne genade verzogt had, gelyk hy die nog van zyn Ed., en den Raad verzogt, dewyl hy dit gedaan had, door de schenkagie, die hy dit jaar van Batavia gekregen had, van vreugde vervoert zynde, waar door hy zich vergeten had.

Aroe Mampoe's gevoelen daar over.

Aroe Teko voor Gecommitteerden gehoord.

Verzoekt om genade.

Daar

1701.

Daar op groetten zy hem, en traden met den Heer Gouverneur weder binnen, terwyl hy na zyn gyzelkamer gebragt wiert.

Na 't gedaan berigt dezer Gecommitteerden aan de Vergadering wegens *Aroe Teko's* antwoord op hunne vraagen, stelde zyn Ed. voor, of 'er volgens des lands wetten, nog verder iet in deze zaak, alvorens over hem te vonnissen, vereischt wiert; zy zeiden, neen, alzoo 'er de doodslag klaar legt, en de omswering klaar door hem beleden, waar by de zaak dan nu ook in staat van wyzen is.

Daar op herhaalde de Heer *Beernink* (om hier in de last haarer Edelheden wel na te komen) wederom, dat een regter niet op zyn bloote bevatting van een zaak, of met zich uit een verkeerde vreeze en ontzag aan 't gevoelen van andere Leden te verflaaven, een vonnis wyzen; maar voor al overdenken moest, dat hy een vrye en onafhange stem had, en dat de stem van het allerminste en laatste lid dezer Vergadering zoo veel gelden zou, en moest, als die van 't eerste en voornaamste lid, weshalven zyn Ed. hen als voor Gods aangezigt verzogt, doch niet uit haat of gunst, en niet uit aanzien of vreeze van dezen of genen, maar alleen na hunne gewisse, en na 's lands wetten, in dezen te vonnissen, zonder daer in het zy de E. Maatschappy, het zy eenige koningen, hooger in rang dan zy, te ontzien, verzoekende eindelyk nog te mogen weten, of yemant daar iets tegen had, en, zoo neen, dat dan *Aroe Poni* zyn gevoelen maar schriftelyk geliefde te geven, om dan alzoo van de andere Leden gevolgt te worden.

Na dat nu de Tolken eenigen tyd rond geloopen hadden, en zich een tusschenmompeling der Grooten over de zaak opgedaan had, zeide *Aroe Poni* uit aller naam: Wy hebben den Heer Gouverneur zeer wel begrepen, hebben daar niets tegen in te brengen, alzoo 'er zeer regtzinnig, en na eisch dezer zaak, gesproken is, waar voor wy zyn Ed. bedanken; doch wy vraagen voor af, of 'er, als wy ons gevoelen geuit, en onderteekent hebben, na de wetten zal regt gedaan worden, en of het den Gouverneur ernst is, dat wy ons, zonder aanzien van yemant, daar sfipt aan zullen houden, om na de meerderheid van stemmen te vonnissen, en dat vonnis na 't gewysde uit te voeren.

Hier op wiert, na een beraading van zyn Ed. met den Polityken Raad, door zyn Ed. ja gezegt, waar op toen de koning van Boni opstont, en zeide vaardig te zyn; doch verzogt, dat de minderen eerst mogten stemmen, waar over lange geschillen vielen, tot dat men 't eindelyk

daar toe bragt, dat *Aroe Poni* (gelyk ook behoorde) voorgaan, en zyn gevoelen in een zydekamer op een vel papier, ten overstaan van zyn Ed. en enige Leden uit den Polityken Raad opstellen zoude, om dus te beletten, dat de byzondere stemmen en advyzen van dezen en genen niet openbaar mogten worden.

Na dat dit in 't bywezen van de Heer Gouverneur, en de Messrs *Hackaart*, van *der Myl*, en *Mierop* in 't Boegis door zyn Hoogheid opgestelt, en vertaalt was, zoo volgde hem de koning van Goa daar in, na dat *Aroe Poni* buiten getreden was, hoedanig naderhand alle de andere Bondgenooten volgden, en hunne stemmen gaven, hoewel de meeste het door hunne schryvers maar deden aantekenen; doch 't was zeer opmerkelyk, dat na de stemming en onderteekening der vier eerste Bondgenooten de overige opstonden, en hen eenpaarig verklaarden met *Aroe Poni* en den Gouverneur, van een gevoelen te zyn, en dat zy zich verder aan alles, dat zy 'er byzetten wilden, zouden gedragen; waar op zyn Ed. hen weer toonde, dat zy nog met hem, nog met *Aroe Poni*, te doen hadden, maar dat yder van hen voor zich zelve, na zyn gemoed, en volgens 's lands wetten, stemmen, en dat voor God verantwoorden moest, zonder dat het aan hen stont, om eenige Hoogheid van menschen aan, of dezelve enigzins na de oogen te zien.

Hier op dan, na dat zy *Aroe Poni* (die dit niet gaarne hoorde) nog eens aangezien hadden, traden zy toe, en quamen 't verzoek van zyn Ed. na.

Daar op nu zeide de Heer *Beernink*, dat hy hun aller gevoelen gezien had, en zich daar mede byvoegde, schoon hy gedagt hadde, dat men de misdaaden hooger gehouden en swaarder gestraft zoude hebben, waar na de Vergadering, na zeer deftig met een collation onthaalt te zyn, scheide.

Het vonnis, tegen hem geveld, quam by meerderheid van stemmen daar op uit, dat hy zoo zou gerampast worden, dat men geen reden zou hebben, om meer voor hem te vreezen. Men meinde hem daar en boven in 't eerst ook na de Kaap der Goede Hoop te zenden, doch men heeft naderhand beter gevonden, hem na Ceylon te voeren.

Van dit geveld vonnis over de moord en verdere misdaaden van *Aroe Teko*, gaf zyn Ed. ten eerste het vereischt berigt aan haar Edelheden, verblyd zynde dat hy 't reets dus verre gebragt had.

Den 15^{den} November was 'er in de groote thuin der E. Maatschappy een vergadering der Bondgenooten, om een misflag van *Crain Aganonja*, koning van Tanetta (alzoohy den Heer Gouverneur

Waar op zyn Ed. de Leden nogmaals hunne vrye stem verindagtigde.

De Bondgenooten vellen vonnis over *Aroe Teko*.

Dat hy zou gerampast worden.

De koning van Tanetta over een misflag gestraft.

1701.

vuil belogen, en voorgegeven had, als of zyn Ed. met het byzonder gesprek in der stilte onlangs met hem iet onbehoorlyks in den zin zou gehad hebben, waar op een groote opschudding gevolgt was) te vonnissen, en hem te waarschouwen van zich in 't toekomstende voor zulke strecken te wagten.

Hy wiert daar en boven in een boete van elf thail goud gedoemt, die den 16^{den} dito, in 't bywezen van allen, uitgenomen van *Aganonja*, door *Radja Boni* voldaan, en aan den Gouverneur overgegeven wiert; doch die koning had *Aganonja* verboden, om daar, zoo hy zich niet dubbelschuldig maaken wilde, te verschynen, gelyk hy naderhand ook klaar blyken dede.

Voor de overgave van die boete bedankte zyn Ed. den koning van Boni, en ook alle de Bondgenooten, wegens de agting in dezen voor hem, en zyn goeden naam, betoont, betuigde voldaan te zyn, dat dit by den Raad zoo uitgezezen, en dat die boete voor een oogenblik in zyn hand geweest was, en gaf die nu weder aan *Aroe Pon*i, om die ten dienste van deze en gene behoefligen, na hun aller welgevallen te verdeelen; voor welke heusheid zyn Hoogheid, en alle de andere Bondgenooten, zyn Ed. bedankten, en dat geld wel weder aannamen, doch onder verzekering, dat zy dit niet anders, dan na zyn Ed. goedvinden, zouden aanleggen.

Daar op vraagde de Gouverneur aan *Aroe Pon*i na *Aganonja*, veinzende hem nog niet gemist te he' ben, doch *Aroe Pon*i zeide, dat hy hem dit, om zich niet weder schuldig te maaken, verboden had; maar de Gouverneur toonde hem het tegendeel, alzo zyne verschyning daar gedient zou hebben, niet om hem daar in onderdaanigheid te doen komen, of om hem zynen mislag openlyk te verwyten; maar alleen om te toonen, dat hy met voldoening van 't gewysde de misdaad ook vergeren was, en dat de Gouverneur, om dit te bewaarheden, hem zyn voorige rang en plaats onder de Bondgenooten zoude aanwyzen.

Op deze woorden stont *Aroe Pon*i op, bedankte den Gouverneur met een bewys, als of hy hem (vervoert over die beleeftheid) de hand kuffen wilde, dat zyn Ed, zoo veel mogelyk was, belette, en daar op dede *Aroe Pon*i den koning van *Tanette* roepen, die een half uur daar na quam, willende, volgens gebruik, op een onderdaanige wyze zyn handen op zyn hoofd leggen; doch de Gouverneur belette hem dit met een wenk, en belaste hem op zyne openstaande plaats en stoel te gaan zitten, alwaar de Gouverneur, geen tien tellens 'er na, hem een snuitje (een ongemeene

gunst in zulken gelegenheid) toezond, 1701. en met genegenheid (ten bewyze, dat hy aan 't voorige, en aan zynen mislag, niet meer dagt) dat aanbod, voor welke ongemeene en onverwagte heusheid alle de Bondgenooten zyn Ed. nogmaals bedankten.

Na dat nu alles vergeven en vergeten was, hefte zyn Ed. een ander gesprek op, ^{Nader verzoek van zyn} en verzogt de Bondgenooten, grooten en kleinen, dat zy doch wel geliefden te Ed. overwegen, dat het voor ons onmogelyk was, om 't xviii. en xix. Art. van 't Bonaysch Contract in zyn kragt te houden, zoo zy de een van den anderen, en de minder van den meerderen, slaafagtig wilden ahangen, en dat hy derhalven ook hoopte, dat de Hoven van Boni en Goa zich geenzins eenige oppermagt over hunne broederen, de andere Bondgenooten, zouden laten aanleunen; maar dat zy voortaan alle zulke Bondgenooten, die zich aan hunne Hoven wilden komen vertoonen, om van hen af te hangen, beleefst zouden afwyzen.

Hier by was wel de last van haar Edelheden opgevolgt; doch dit was voor die twee koningen veel smertelyker, dan of hen een snede in 't aangezigt gegeven wierd, alzo men hen daar by in hun aanzien en gezag niet alleen veragteleyk kortwiekte; maar nog daar en boven wilde, dat zy dat zelf goedkeuren en verder uitvoeren zouden.

Terwyl zyn Ed. dit nog zeide, kikte niemant, en *Aroe Pon*i keek zeer stemmig voor zich neder, veinzende dit niet eens verstaan te hebben, hoewel de verscheide postuuren, waar in hy zich draaide, het tegendeel, en dat hem zulk een vertoog zeer mishaaide, niet dan al te veel toonden.

Eindelyk voegde de Gouverneur hier nog by, dat dit zyn zeggen geenzins tot kleinagting van *Aroe Pon*i of *Radja Goa*, maar alleen diende, om aan alle de andere Bondgenooten te toonen, wie zy waren, ofte waar voor zy by ons te boek stonden, en in wat agting wy hen, volgens 't Bonaysch Contract, hielden, en verder wilden houden, alzo wy daar by niet anders, dan die gewenschte eendragt onder hun allen (gelyk zyn Ed. nog laatst met het verzoenen van die twee eerste koningen, met zoo veel hartelykheid en opreghtheid betoont had) beoogden.

Zoo ras hadden de koningen van Boni en Goa dit niet gehoord, of zy sprongen van vreugde van hunne stoelen op, en bedankten den Gouverneur voor den dienst, daar by aan hun beiden bewezen (hoedanig ook alle de andere Bondgenooten zyn Ed. bedankten) waar na deze vergadering, na dat zy daar een fraai collation op gehad hadden, scheide.

C c

Den

Den 31sten December 1701. verhaalde de oude koning van Sumbawa, hoe 't bygekomen was, dat hy (*Datoe Locka*) nog jong zynde, zyn ryk aan zyn zoon, *Amás*, overgegeven had, te weten, om dat 't Bonize hof, en *Dain Tabalille* voor al, zeer verlangden te zien, dat deze zyn zoon met *Aroe Poni's* dochter, *Toodja*, zynde de oudste dochters dochter van *Radja Loeboe*, volgens 't beflotene met *Radja Palacka*, trouwde.

1701.
't Huwe-
lyk van
Datoe
Locka's
zoon met
de prinses
van Boni
maakt af.

Deze *Datoe Locka* was getrouwt met een halve ouder zufter van *Radja Tello*, welke prinses *Tanisanga* genaamt was. Dit deed *Radja Palacka*, om de kleine vorften van hem te doen afhangen, en die tot zyn melkkoejen te maaken, en om deze vorstin *Tanisanga* (dat een koningin, zoo zuiver en ryk van geflagt, dat zy niet behoeft geraffineert te worden, betcekt) aan 't ryk van Boni fwaare gefchenken te doen geven.

Nu had hy *Datoe Locka* in 't jaar 1695. aan den ziek leggenden *Radja Palacka* beloofd, dat, zoo zyn vrouw een zoon, en *Lapatau* zyn neefs vrouw een dochter kreeg, dan die twee aan een zouden trouwen, en dat hy dan ook, onder zyn hooger gezag, dit ryk aan zynen zoon opdragen zou, al 't welk hy aan *Radja Palacka* uit ontzag toegeeft, gelyk ook *Lapatau* zyn toekomstende dochter aan zyn (*Datoe Locka's*) toekomstende zoon beloofd had.

Hier op was zyn vrouw van een zoon, en *Lapatau's* vrouw van een dochter, *Toodja* genaamt, bevallen, en dus was dit huwelyk gemaakt, en fchikten daar op dit zontje, als hunnen toekomstenden koning al voorgestelt, na Boni, om de bruid daar mede eer aan te doen, en dat verblyf duurde, tot dat *Radja Palacka* quam te fterven.

Daar na had *Datoe Locka* met zyn Ryksraaden over de fwaarigheden, die hy in dit huwelyk zag, gefproken, dat zy ten allerminften voor een handbloem of gefchenk aan de bruid zouden moeten geven 70 of 80 flaaven, behalven de goude armingen, en andere vereifchte kotte-lykheden, na maate van dien, die men niet voorby kon. Dat hy ook op den 7 of 8 dag, wanneer de nieuwgetrouwden zich reinigen, na 'slands wetten, weer op nieuw, fatfoens halven, wel 40 flaaven zou moeten geven; ten derden, dat 'er onder 't gevolg van den bruidegom, terwyl hy ging, om die plegtlykheid te volbrengen, niet min dan 4 of 500 mannen zouden moeten zyn, om hem te gelciden, en dan nog wel half zoo veel, om die koningin, uit naam van 't Sumbawa's ryk, te gaan opwagten, en dat die alle aan 't Bonize hof, terwyl men zyn eigen volk fpaarde, fwaare dienften zonder loon

zouden moeten doen, en door die van Sumbawa buiten 's lands onderhouden worden. Dat zy ook hunnen koning yder reis, op 't wenken van *Radja Boni*, zouden moeten missen; en dat deze by zyn fchoonvader noit met ledige handen zou kunnen komen, waar door hun ryk onherftelbaar zou gedrukt en uitgeput worden. Dat zy wel wiften, hoe veel zy aan de Ed: Compagnie wegens hunne bekomene vryheid verpligt waren.

Dat zy Ryksraaden ook wel wiften, hoe nadeelig alle huwelyken, met 't huis van Tello of Goa aangeaan, voor 't ryk van Sumbawa geweest waren, en dat men zich dierhalven aan 't voorige spiegelen moest, behalven dat 'er, om zoo veel menfchen by een te krygen, wel een opftant op volgen kon, en dat deze, om vry te zyn, dan de vlugt zouden nemen. Ook dat men alle Macaffaaren, en Boegi's, op Sumbawa komende, als princen en heeren van den lande, zou moeten onthaalen, behalven dat zy alles maar, dat zy konden, wegrooven zouden, zonder dat men over hen zou durven klagen.

Daar op befloten de Ryksraaden voor eerst hunne jaarlykze homagie in te houden, om te zien, waar dat heenen wilde; waar op den oorlog en de overkoming van de *Crains Jerenica* en *Pomelican* gevolgt was, die hen fchrikkelyk berooft hadden, dat men zien kan in Lieutenant *Riddels* atefitatie, onder de geheime papieren van *Aroe Teko* te vinden zynde.

Derhalven nu verzogt hy hier in des Gouverneurs raad, om dit huwelyk te ontgaan, te meer, alzo *Dain Tabalille* dit huwelyk zoo sterk voortzette, en hem 'er gefladig toe aanmaande.

De Gouverneur zei beet te zyn, zich te verontfchuldigen op de onmg: der Sumbawers, om hunnen koning aan zulk een aanzienelyke prinses uit te huwelyken, en die na haar fatfoen te onderhouden; te meer, vermits 'er door de oude vrouw, *Dain Tabalille*, al verfehide pretendentes om deze *Toodja* afgeflagen zyn, en dat *Radja Tello's* zoon daar om ook heeft verzoeken zou.

Om van alle de geheimen in 't hof van Goa, en van alle hunnen toeleg, geduurig nette kennis te hebben, bediende zich de Heer *Beernink* al vroeg van de vricndfchap, die hy zeer bedektelyk met *Dain Mangali*, broeder dezès konings van Goa, hielt.

Dain
Mangali,
zyn Eds.
Spion aan
't hof van
Goa.

De koning had dezen zynen broeder als zynen vervanger voorby gegaan, en den prins *Sampuwali*, zyn dochters en *Aroe Poni* oudste zoon (alzo hy 'er nog een, *Padang* genaamt, heeft, diens naam een prins, die tot beide de ryken even na geregtigt is, in 't Macaffaars betcekt)

tot

1701.

tot zynen navorger opentlyk verklaart. Hier over was *Dain Mangali* zeer misnoegt, en een man van veel meer verstand, dan den koning *Fackareddien Abdul Djaliel*, zynen broeder, zynde, liet derhalven niet na den zelve stil en onder de hand alle atbreuk te doen, zonder aan de koning eens te laten blyken, dat hy dit voorby gaan hem eenigzins quaalyk nam, waarom de koning, die hem egter zeer beminde, en om zyn verstand hoog agtte, niet naliet hem alle de geheimen mede te vertrouwen.

Deszelfs hoedanigheden, en agting.

Dewyl nu de Heer *Beernink* 't heimelyk misnoegen van dien prins wist, en egter zyn groot aanzien by den koning kende; gebruikte hy, om te eer agter alle geheimen stil te geraaken, deze list, van hem in der filte aan te houden; en hoopte te geven, dat, schoon hy door zyn broeder voorby gegaan was, by verandering van zaaken, dit wel eens een anderen keer ten zynen voordeele nemen kon.

Niemant kon quaade gedagten op hem hebben, alzoo de koning zelf, die 'er meest aan gelegen was, hem alles vertrouwde, behalven dat niemant van zyn geheimen ommevang met de Heer Gouverneur wist, en, zoo 'er al yemant onder de Grooten iet af rook, was hy, zoo om zyn hooge geboorte, en de agting by zyn broeder, als ook door zyn aanzienlyk huwelyk met *Crain Paesje*, zuster des konings van Tello, en om zyn groot verstand, van yder een zoo gevreesd, dat niemant een woord daar van reppen durft, alzoo dit de konings-kinderen meer, dan eens, gebleken was, dat hy door de ongemeene schranderheid van zyn geest (waar in hy boven alle Macassaaren uitstak) zulken ciclyken draai aan een zaak wist te geven, dat zy allen, die iets tegen hem wilden inbrengen, daar voor ten eersten opdraajen, en betuigen moesten, het zoo niet begrepen, maar nu meer licht daar in gekregen te hebben. En schoon die konings-kinderen (die 't land daar, nevens de koningen, mede als Raaden helpen bestieren) dit dan zoo zeiden, lieten zy ondertuffchen niet na hem by hun zelve te haaten, om dat, hoe veel quaad hy hen ook doen mogt, zy noit in staat waren hem daar van te overtuigen. Dus gaf 't hem geen klein aanzien, dat zyn kinskind, *Mappatali*, regerende koning van Bima was.

Besluit der Macassaaren ontrent 't maaken van ryksbestierders.

Hy was ondertuffchen zeer geagt by *Crain Bontofongo*, zyn broeders eersten dienaar van Staat, die ook altyd tragte hem in zyn plaats, als ryksbestierder (alzo niemant daar toe zoo bequaam was) te doen volgen; hoewel het te bezien zy, of dit zoo gelukken zal, vermits 'er by de Macassaaren een besluit legt, om

geen andere ryksbestierders, dan uit het 1702. geslagt van *Crain Crongrong*, die een ouder broeder van *Crain Bontofongo* geweest is, te kiezen.

Dit besluit is eigentlyk genomen, om eenige dankbaarheid aan den vader van *Crain Crongrong*, *Tjina* genaamt, te bewyzen; en dat wel voornamelyk, om dat vader, deze *Tjina* de eerste geweest is, die den Mohammedaanschen Godsdienst hier heeft helpen invoeren, en een der eerste Tempels gestigt, waar in hy de voetstapen van zyn vader, *Sultban Mohammed* (die nog onder hen als een Propheet en Tolk Gods geëerd) gevolgd heeft.

Ja de eerbied, die zy voor dezen *Tjina* hebben, gaat zelf zoo verre, dat zy, een Tsjinees aansprekende, ofte van hem iets zeggende, hem geen *Tjina*, maar *Sangalle* (dat 't zelve in haar taal beteekent) noemen.

Doch om weder tot *Crain Mangali* te keeren, deze had onlangs den Heer *Beernink* gezegt, dat *Radja Goa* zyn Ed. eens onder vier ooggen vraagen wilde, waarom men daar zoo tegen was, dat *Lapatauw*, koning van Boni, de heerchappy, gelyk de voorige koning van Boni, over de Bondgenooten oeffende, ja dat de koning van Goa zelf hem die eere wel geven wilde, als men de Macassaaren maar een klein voorregtje gaf, en hen ook niet te veel aan 't Bonisch hof verlaafde. Hoewel 't *Radja Goa* anders al niet veel verschillen kon, alzoo 't zeer waarfchynelyk was, dat beide zyne dochters zoonen, *Sampuwali* en *Padang*, met 'er tyd beide de ryken van Goa en Boni als koningen bestieren zullen. Ondertuffchen lag 'er den Gouverneur zeer veel aangelegen, om te weten, dat *Radja Goa* een toeleg had, om hem hier over aan te spreken.

Terwyl nu *Aroe Teko*, dus gevonniff zynde, nog al gevangen zat, deden zich twee zeer vreemde zaaken op.

Het eerste was, dat de dochters van *Aroe Teko* over al uitstroiden, dat haar vader wel haast na Batavia vertrekken, maar dat hy kort daar aan met veel meer eere en luister te rug keeren zoude, om in een verhevener staat, dan oit te voeren, en als hoofd boven alle de Bondgenooten gestelt te worden; en dat zy derhalven na dien dag verlangden, om hem na boord uitgelei te doen.

Dit had niet alleen *Radja Loeboe* (die 't den Heer *Beernink* den 18^{den} Maart 1702. quam te kennen geven) gehoort; maar wiert, als hy by *Crain Bontofongo* in Goa, volgens zyn Ed. last, daar na vernam, hier in niet alleen versterkt, maar ook verzekert, dat dit gerugt door gansch Goa liep, zonder dat men daar eenige andere redenen af geven kon, dan dat dit zoo de gedagten van de gemeene man, en

1702.

dat die, zoo 't hem toefcheen, daar uit opgemaakt waren, om dat zy in den brief haarer Edelheden, jongft aangebragt, en volgens gewoonte in de voorzaal des konings openbaar gelezen, zoo 't een en 't ander, van *Aroe Teko* daar in voorkomende, aangehoort, en mogelyk daar uit iet van zyne aanftaande verheffing ge- gift hadden.

Dit zelve gerugt quam ook *Aroe Poni* ter ooren, die daar op den 12^{den} April by zyn Ed. gekomen was, en met de tranen in de oogten hier over klaagde, daar by voegende, dat *Aroe Teko* niet alleen boven zyn hoofd ftont verheven, en hy verfehopt te worden; maar dat hy geen zekerder bewys daar van aan zyn Ed. geven kon, dan dat *Aroe Teko* zelfs dit tegen een van zyne (*Aroe Poni*'s) krygsoverften, *To-Mangewali*, gezegt, en hem verzekert had, dat hy in 't korte met zyn vrouw en kinderen na Batavia gaan, doch als hoofd der Bondgenooten, en naafte aan den Gouverneur, ten eerften weerkomen, en dat hy dan hem (*To-Mangewali*) ook helpen zoude; al 't welke de koning zeide van *To-Mangewali* zelf verftaan te hebben. Hier door, zei *Radja Boni* tegen zyn Ed. weten de Bondgenooten niet hoe zy 't hebben; ja ik zelfs wete niet wat ik 'er van denken zal. Zommige gelooven het, en hoewel ik, my op UEd. woord verlaatende, 'er niets af geloove, zoo wenschte ik egter wel, dat hy al weg was, alzooy hy, los komende, in ftaat is, om dit ganfch eiland in rep en roeren te ftellen.

Van veel meer opmerking was de tweede zaak, hier in beftaande, dat haar Edelheden den 6^{den} Januari 1702. aan de Heer *Beernink* en den Raad fchreven, uit zyn geheimbrictje van den 20sten October gezien te hebben, dat de Heer *Beernink* zich ontrent het by haar geordonneerde verzoek van pardon voor *Aroe Teko*, door *Aroe Poni*, of wel eenige andere Grooten, te doen verzoeken, zich zeer verlegen vont, en geen doorkomen 'er aan zag, om dat, behalven *Radja Goa*, niemant meer, dan *Radja Boni*, verlangde, om dien belhamel aan een kant te hebben.

Nader laft haarer Edelheden, om *Aroe Teko* streng te vonniffen. Des niet te min fchreven haar Edelheden toen weder, dat zy nog by die laft volhardden, hier in beftaande, dat hy, zonder aanzien van *Aroe Teko*'s groote en vermogende broeders, *Aroe Mampoe* en *Aroe Cajoe*, met de zaak, alzooy die nu in onze handen was, met alle geftrengheid voortgaan, en die volgens de wetten maar afdoen; doch dat hy ondertuffchen onder de hand, en in 't geheim, buiten weten der Bondgenooten bezorgen moeft, dat 'er pardon voor hem, door *Aroe Poni*, *Dain Tabalile*, of andere

Grooten, verzogt wiert, om 't zelve daar na a n hem, onder goedkeuring haarer Edelheden, te verleenen, volgens de geheime brieven van den 16^{den} Augufft en 6^{den} October. Wil dan *Aroe Poni* het niet doen, zoo moet men andere daar toe zoeken, om *Aroe Teko* en zyn vrienden aan hen te verpligten; ook zouden haar Edelheden dan een fchip zenden, om *Aroe Teko*, nevens zyn vrouw, kinderen, en 3 of 4 dienaaten (zonder meer gevolg) af te haalen; doch zoo hy meer volk mede wilde voeren, daar zou hy zelfs vaartuigen toe moeten afhuuren; en den 12^{den} Februari fchreven zy nader, dat zy de Peperthuin ten dien einde zouden afzenden; daar by voegende, dat zy met groote verwondering gezien hadden, dat de Heer *Beernink* zyn middagruft, na 't bezigtigen der fterkten van Goa, in 't Hof van dien koning genomen had; over de een zaak van 't uiterfte gevaar (zoo 't haar Edelheden toefcheen) weshalven zy laft in mits dezen gaven, dat dit noi meer zou mogen gefchieden, alzooy de Macaffaaren noit te vertrouwen, en niet te goed zyn, om alle onze zaaken op Ceebes, door zulk een geval, en de moorden daar op konnende volgen, in de war te helpen, alleen maar om hun groot oogwit te bereiken, en dus weer volkomen meefter van hun land te worden, of, met een woord, om 'er ons weder vlak uit te bonfen.

De Heer van *Thye* was ook dus eens in Goa geweest; doch zy verboden nu wel uitdrukkelyk, dat geen Gouverneur dat voortaan meer zou hebben te doen, alzooy daar by te veel gewaagt wiert; dewyl op zulke galtmaalen, jagten, vifcheryen, enz. quantzuis ter eere van een Gouverneur aangeregt, de grootfte en meefte verraaderyen gepleegt, en de onzen dus, in 't midden van de vreugd, van die verraaders altyd vermoord waren, gelyk men met verfcheide fchrikkelyke voorbeelden zou konnen bewyzen.

Even zoo wilden haar Edelheden, dat de Gouverneur dit ontrent den koning van Boni, zoo veel als 't mogelyk was, myden zoude, om dat men in zulke zaaken niet te voorzigtig kan zyn.

Het gerugt liep ook, dat haar Edelheden, by dit hun fchryven aan den koning en de Grooten van Goa, belatt hadden, om de wallen van Goa (volgens den inhoud van 't Bonayfch contract) te flegten, en tot de grond toe te floopen, als mede dat de koning van Goa aan de andere vorften in Goa, of onder de Macaffaaren zich onthoudende, en alle hunne onterhoorigen aan hunne regte meesters wedergeven zou, dat *Radja Loeboe* tegen den Heer Gouverneur zeide al mede gehoort te hebben.

Na

1702.

Stoute
taal der
konings-
kinderen.

Na dat nu die koning by *Crain Bontofongo* geweest was, om na deze en gene zaken wat nader, volgens last van den Heer Gouverneur, te veracemen, quam hy den 27^{den} dito weer by zyn Ed. met berigt: dat alle de koningskinderen onverdragelyk stout tegen de *Crain Bontofongo* gesproken hadden, en van den koning hun part van de geschonkene landen van Polongbanking niet alleen dorsten eischen, maar ook met alle geweld 'er mede door wilden, om weer tot hun oude heerschappy te komen. Dat *Bontofongo* (die daar mede wel na verlangde, doch wel zien kon, dat het nu nog geen tyd was) hen dit volflagten afgeraaden, en tot hen gezegt had, dat de Macassaaren, wilden zy zich nu niet ten uitersten verdagt maaken, volgens 't Bonays contract (alzo nu alle geschillen tusschen de koningen van Goa en Boni ophielden, en 'er geen vestingen of sterkten meer noodig sicheenen) buiten alle tegenspraak verplicht waren om hunne wallen te slegten, te meer, alzo haar Edelheden ten tyde van oorlog die ommanteling wel gunstig toegestaan, doch daar by bepaalt hadden, dat dit niet langer dan de geschillen duuren, en, by verzoeking der vorsten, aanstonts ophouden moest.

Eenigen tyd geleden had de koning van Goa verlof van zyn Ed. verzogt, en verkregen, om na Paloe te gaan, dat zyn Ed. aan haar Edelheden had bekennt gemaakt, doch haar Edelheden gaven zyn Ed. last wel na te vorschen, of dit reisje geen ander verborge quaade reden had, gelyk men dit ook naderhand ontdekt heeft.

Crain
Bontofonzo be-
looft het
slegten
der wal-
len te be-
zorgen.

Den 30^{den} Maart sprak *Crain Bontofongo* met zyn Ed. nader over dit slegten der wallen, ingevolge van haar Edelhedens ordre, en hy nam aan te zullen bezorgen, dat de zelve zouden geslegt worden.

Den 11^{den} April quam 'er een andere personagie voor den dag, om weer een nieuwe figuur op Macassar te slaan. Het was *Crain Bontoeewa*, nagelaatene weduwe van *Crain Bontokeke*, die met zyn vader, *Crain Jerenika* (een der voornaamste Macassaarze prinszen, en uit koninklyken bloede gesproten) in 't jaar 1691. door de Baliërs, met 151 van de zynen, volgens de last van den koning van Bali, *Gulli Karang Asam*, op aanraading van onze goede vrienden (alzo hy met *Soe-rapati*, en onze vyanden, tegen ons aanspande) om hals gebragt was.

Dit weeuwte, een der bevalligste, blankste, en rykste Macassaarze prinsessen zynde, had zich by *Dain Tabalile* wonderlyk geagt, en by het hof van Boni zoo bemint weten te maaken, dat 'er by na van geen andere, dan van haar, ge-rept wiert.

1702.

Ook zogt men door allerlei middelen aan dat hof, om haar aan *Datoe Locka*, den ouden koning van Sumbawa, uit te koppelen, tot welken zy groote genegenheid had, en dat al zeer verre gekomen was; doch *Radja Tello*, die haar bevoorens al bemint had, zogt nu dit halfbakken huwelyk om verre te stooten, en verklaarde viak uit aan *Radja Goa*, dat hy haar begeerde te hebben, waar toe dien koning, als hy volgens zyne magt, en na 'slands wetten, handelen wilde, haar wel dwingen kon, maar men oordeelde het waarfchynelyk, dat hy, om *Crain Jerenika's* aanzienlyk geslagt, dit liever op een andere wyze zou zoeken te schikken.

Om egter aan den koning van Tello eenig genoegen te geven, ontbood hy *Crain Bontoeewa* ten Hove, en stelde haar 't verzoek des konings van Tello, om met haar te trouwen, voor; doch zy verklaarde daar op, dat zy den koning van Tello gansch niet zetten mogt, en dat zy, zoo zy ten tweedemaal trouwen moest, noit een ander, dan *Datoe Locka*, nemen zoude, waar by zy, hoe straf haar de koning van Goa ter gunste des konings van Tello aansprak, onverzetyk volhardde.

Terwyl men nu aan 't Hof van Goa sterk voor den koning van Tello in opzigt van dit huwelyk werkte, woelde *Dain Tabalile* niet weinig aan 't Hof van Boni voor *Datoe Locka*, niet alleen, om dat zy hem zeer wel lyden mogt; maar om dat zy hoopte en gaarne zag, dat zyn zoon *Amas* met *Tookja*, *Aroe Poni's* dochter, trouwen mogt, waar toe zy ook meinde geen beter grond, dan dezen, te konnen leggen.

De Heer *Beernink* nu en dan ook over het huwelyk van deze princes met een van deze vorsten, en wegens zyn oordeel 'er over, aangesproken zynde, was van gevoelen, dat men haar liever aan *Radja Tello*, dan aan *Datoe Locka*, behoort te geven, om daar door de overzyde koningen en Grooten te minder met 't Macassaarze Hof te vereenigen, behalven dat ook zulke huwelyken voor die kleine koningen altyd nadeelig, en maar zorgelyke middelen waren, om hen van zoo een gevaarlyk Hof (dat reers te veel aanhang had) te doen afhangen; daar 't nochtans een onwrikbare regel van Staat is, dat men de Macassaaren noit grooter, maar wel kleiner, maaken moet. Ook behoorde zich *Datoe Locka* te schamen, van de weduwe van dien genen, die zoo opentlyk en schelmagtig zyn land berooft had, te trouwen.

Den 12^{den} April vervolgde *Radja Boni* ook, om nader met de Heer *Beernink* over *Aroe Tero's* goederen, na 'slands wetten verbeurt verklaart, te spreken.

1702. Zyn Hoogheid meinde, dat men die goederen, die *Aroe Teko* in den oorlog van Tambora bekomen had, aan de E. Maatschappij, om haare gedaane onkosten, toevoegen moest, en dat men zyne gescreide goederen dan wel aan zyne kinderen en maagen verdeelen kon; maar dat men ook die goederen, die hem van tyd tot tyd door 't huis van Boni mildelyk gegeven waren, aan *Aroe Tanette Matoewa* behoorde over te geven, op dat de Bondgenooten, zoo *Aroe Teko's* goederen voor eerst nog in sequestratie of verzekering bleven (dat de Heer *Beernink* vooreerst meinde best te zyn) niet denken mogten, dat hy zekerlyk in 't korte weer in hooger staat (gelyk 't gerugt liep, en daar *Aroe Poni* zoo sterk mede voor vreesde) hier komen zou, waar toe dat bewaaren van zyn goederen (dat anders niet noodig was) grooten schyn geleeke te geven, om 't welke dan volkomen af te snyden, *Aroe Poni* best keurde die ten eersten te verdeelen, waar uit de Bondgenooten dan klaar zien zouden, dat men het met hem meende, daar zy anders altyd nog aan zouden twyffelen, gelyk hy (die nog altyd vreesde, dat men iet tot zyn nadeel met *Aroe Teko*, en met dit bewaaren van zyne goederen, voorhad) vry meer, dan yemant, zoo lang hy die verdeling niet volgen zag, daar aan twyffelde.

Den 14^{den} April quam *Radja Loeboe* zyn Ed. zeggen, dat *Aroe Teko* hem den 10^{den} dito een Boniër, *To-Angko* genaamt (een Priester, dien hy had laten verzoeken, om een kapittel uit den Coraan voor hem in zyne gyzelkamer te doen lezen) met een briefje gezonden, en hem daar by had doen zeggen, dat zeker man van aanzien hem (*Aroe Teko*) in 't geheim gezegt had, dat hy yemant opmaaken moest, om pardon voor hem te verzoeken, waar toe hy hem, *Datoe Ri-Loeboe*, nu zeer ernstig gebeden had.

Zyn Ed. stont hier over verzet, hoe *Aroe Teko* mogt te weten gekomen zyn, dat haar Edelheden dit middel (met zoo veel omzigtigheid by haar aangelegt) tot zyne behoudenis wilden gebrunken, dat niet wel anders, dan door een van onze eerste Bedienden, kon uitgelekt zyn; een zaak, die haar Edelheden zeer zoude mishaaen, alzoo die wel uitdrukkelek belast hadden, om dat zoo geheim, als 't mogelyk was, te doen, op dat geen der Bondgenooten hier kennis af krygen, en daar by zien mogten, hoe tegenitrydige bevelen haar Edelheden op een en den zelven tyd ontrent dit stuk gaven, alzoo zy aan de koningen, en den Gouverneur, eerst schreven, om die zaak met alle gestrengheid, zonder aanzien der perfoonen, en na 't gewigt van de vuil-

heid dezer moord te behandelen, en op 1702. een en den zelven tyd in 't geheim weer last gaven, om zyn pardon, by die zelve, daar aan zy zoo zeer, om hem streng te behandelen geschreven hadden, te bewerken, dat gansch niet over een te brengen was, waar by men niet anders schein te beoogen, dan om zich door zulke bevelen buiten alle swaarigheden, zoo 't eens quaalyk afloopen mogt, te houden, en om alle de schuld daar af op den Gouverneur (alzoohy zoo wel de last tot 'reene, als tot het andere, had) of op yemant anders te schuiven.

Op dit briefje had den koning van Loeboe aan *Aroe Teko* doen antwoorden, dat hy dit niet vergeten, en 'er over spreken zou; doch hy voegde nu tegen zyn Ed. aantonts daar by, dat, zoo *Aroe Teko* los geraakte, 'er dan buiten alle tegenpraak grooten oproer op volgen zoude.

Daar op nu nam de Heer *Beernink* (tot opvolging van de last haarer Edelheden, om pardon voor hem te bewerken) het met eene waar, om met *Radja Loeboe* nader over zyne begenaadiging te spreken, hem vragende, of hy *Aroe Poni* niet zou durven voorstellen, om pardon voor *Aroe Teko* te verzoeken; waar op *Radja Loeboe* antwoorde: *Aroe Poni* stelt vast, dat *Aroe Teko* na zyn kroon staat, en is ten uitersten bevreesd, dat hy daar toe nog wel eens mogt verheven, en hy verflooten worden, en diechhalven is daar van by hem niets te hoopen, alzoo hy niets zoo zeer wenschte, dan dat hy maar van kant was, weshalven *Radja Loeboe* best oordeelde, zoo om 't gevaar, dat daar in stak, te ontwyken, als om *Radja Boni* alle vreeze te benemen, dat 'er met hem maar ten eersten volgens het geveld vonnis gehandelt wiert.

Daar op zeide zyn Ed.; wel, zoo *Radja Goa*, *Ama* (dat is, moeder, of eigentlyk een minnemoeder) *Dain Tabalile*, of *Datoewa Ri-Soping*, aan my eens pardon voor hem verzogten, wat dan? Deze, zeide *Radja Loeboe*, mogen zyn naam niet meer hooren noemen, want *Dain Tabalile* heeft hy al over ettelijke jaaren schendig gehoont, haar noit by haar regten maar altyd met een vuilen schimpnaam noemende, en de koningin van Soping wenscht hem wel aan de galg.

Daar op vragde de Heer *Beernink*, of 'er dan geen ander middel was, om *Aroe Teko* te behouden. Ja, zei *Radja Loeboe*, de E. Maatschappij heeft dat in haare hand, en die kan hem, als zy maar wil, op den throon zetten; maar dan moet je *Aroe Poni*, my, en allen, die het wel met de E. Maatschappij meenen, eerst kriffen, om dan te zien, hoe gy naderhand met hem vaaren zult. Weshalven hy

1702.

hy de Heer *Beernink* nogmaals raade, wilde hy zeker zyn, om *Aroe Teko's* goederen, volgens 't vonnis dat 'er lag, tot genoegen van alle de Bondgenooten, die daar op zagen, en niet anders van zyn Ed., volgens zyn gegeven woord verwaagteden, maar ten eersten te verdeelen. Wil nu, zeide hy, *Aroe Poni* uit alle die goederen, die de E. Maatschappy en 't Hof van Boni toekomen, aan de vrouw en kinderen een brok 'er af uitkeeren, dat kon hy uit mildaardigheid, en uit medoogen over de onnoozele kinderen, doen, volgens de gewoonte der koningen, die zulks wel meer plagten in 't werk te stellen, om te toonen, dat zy wel de schuldigden volgens de wetten, maar geenzins die genen, die daar tegen niet gezondigt hebben, gewoon zyn te straffen.

Den 18^{den} April maakte *Radja Boni* den Gouverneur bekend, dat *Aroe Teko* een brief uit zyne gevankenis (een floute en zeer gevaarlyke daad) een brief aan 't Engelsch opperhoofd op Banjar geschreven, en daar in gedreigt had, om, als hy maar los quam (daar ziet men al, of *Radja Loeboe*, en anderen, de waarheid van zynen gevaarlyken aard voorfeld hadden) aan allen, 't zy hier, 't zy op Batavia, te doen zien, op wat wyze men met hem dagt te handelen; en zoo men hem dan geen regt dede, en na zyn zin handelde, zou hy ten eersten op Banjar met veel volk komen, om de Engelschen te helpen.

Zyn Ed. hoorde dit met veel verwondering aan, en stont verzet 'er over, hoe hy zulken brief had weten te schryven, en nog meer, hoe hy die, daar 'er zoo naauw op hem gepast wiert, wist weg te krygen. Hy bedankte dezen vorst voor dit berigt, en zei, dat hy haar Edelheden dit ten eersten (gelyk hy dede) bekend maaken zoude.

Wy zouden hier van deze zaaken der Engelschen meer kunnen zeggen, doch wy zullen dat voor Borneo, daar 't beter komen zal, over houden.

Den 24sten dito sprak zyn Ed. met *Aroe Poni* weer over *Aroe Teko's* zaak, zoo als hy van zyn Ed. verlof verzogt (ziet eens wat magt hier een Gouverneur heeft, en hoe de magtigste koning zelf niet na zyn eigen land buiten zyn verlof vertrekken mag) om weder na Tsjinrana te gaan, en sondeerde toen zyn Hoogheid mede eens, hoedanig hy 't opnemen zou, als men hem voorhielt, of hy wel pardon voor *Aroe Teko* zou willen verzoeken; waar op de koning van Boni antwoordde: *Ziet men my dan voor gek aan, dat ik een addor in myn boezem zou willen voeden. Neen doch niet, en ik zeg rond uit, laat dit yemant, die maar wil, doen; maar die dat begint, zal zekerlyk het quaalyk vaaren*

zoo van myn ryk, als van 't geheel eiland, 1702. zoeken; en zyn Hoogheid, over dit voorstel ten uitersten ontroert, verzogt dat men daar af niet meer spreken mogt, en nam, na 't genieten van een collation, zyn afscheid, vertrekkende met ettelijke prauwen om de Zuid.

Den 29sten dito sprak zyn Ed. met *Crain Bontofongo* weder over 't slegten van de wallen van Goa, de welke bescheid bragt, dat de koning van Goa, wetende, op wat grond hem die ommanteling van de E. Maatschappy toegestaan was (te weten, om zyn buffels, vee, enz. die by den oorlog tusschen de Boniers en zyn Hoogheid veel gevaar liepen, daar in te besluiten, dat nu, by hunne verzoening niet meer van nooden was) bereid was, om die af te breken en te slegten, te meer, alzoohy hier tegen niets inbrengen kon, en zeer wel wist, dat het de pligt der E. Maatschappy was, te bezorgen, dat de een Bondgenoot over den anderen niet heerschen mogt; dierhalven was die bereidwilligheid van *Radja Goa* den Heer Gouverneur zeer aangenaam; doch zyn Ed. wenschte ook wel te weten, wanneer zyn Hoogheid een begin daar mede maaken zou; vraagende verder, of het in de aanstaande maand niet zou kunnen geschieden, alzoohy de padi nu geplant, en alles uit de weg was. *Crain Bontofongo* zei neen, vermits de padi dan haar halmen schieten, en 't volk dan te veel te doen hebben zou, en dat het beter was die dan eerst te laaten inoegsten, waar voor hy 3 maanden stelde, om het dan gelykerhand af te doen; hoe-wel hy verzogt, dat 'er dan egter weder een ompagging voor 't vee wezen mogt, waar over zyn Ed. naderhand beloofde te spreken, als men nu de vaste tyd van 't slegten der wallen maar wist, om dat aan haar Edelheden te kunnen bekend maaken; waar op de gryze *Crain Bontofongo* tegen zyn Ed. zeide: *Myn vader, maak, op myn woord, vry vasten staat dat het slegten dan zekerlyk zyn voortgang hebben, en dat ik daar voor zorg dragen zal; waar mede de Gouverneur zeer wel te vrede was.*

Ondertusschen was zyn Ed. ook gebleken, dat de Macassaaren eenige zaaken aan haar Edelheden verzogten, waar van zy zyn Ed. geen woord gezegt, en veel min eenig verzoek gedaan hadden.

Hier over was de Heer *Beernink* (die door haar Edelheden van alles berigt gekregen had) zeer moejelyk, en dede *Crain Bontofongo* begrypen, hoe quaalyk de Macassaaren deden, met iets van haar Edelheden, buiten zyne kennis, te verzoeken, behalven dat, dit laatst verzogte een zaak zynde, die hen de Gouverneur toestaan kon, zulk een verzoek aan haar Edel-

Aroe Teko schryft een brief na Banjar Maffin aan de Engelen.

Magt des Landvoogts over de koningen hier.

Zyn Ed. fondeert *Aroe Poni*, om pardon voor *Aroe Teko* te verzoeken.

Radja Goa nam de wallen te slegten.

1702.

Edelheden niet anders, dan met veragting van zyn Ed., geschieden kon, nader toonende, dat zy daar in noit hun oogwit bereiken, vermits haar Edelheden niets aan hen, zonder vooraf des Gouverneurs oordeel te weten, toestaan zouden, welken gehoonden Gouverneur zy dan wel staat maaken konden, dat aan haar Edelheden geenzins tot hun voordeel schryven zoude: *Gy hebt gelyk, Bapa (of vader) zeide Crain Bontofongo, en gelyk ik dat alles zeer wel weet, alzoo heb ik het hen klaar genoeg gezegt, en gewaarfibouwt; doch men had na hem niet willen luisteren, en hier in zyn eigen hoofd gevolgt, waarom hy ook verzogt, dat zyn Ed. dit hem niet toerekenen wilde, dewyl hy zelfs blyde was, dat zy nu hun hoofd zoo leelyk gestooten hadden, en dat dit geval hun nu tot hun schade leerde, dat haar Edelheden een Gouverneur over zulke beuzelingen (gelyk zy nogtans meinden beter te weten) noit zoo naauw bepaalden.*

Radja Goa's advies over 't verzoeken van pardon.

Den 2^{den} Mey liet de Gouverneur Radja Goa weten, dat Aroe Teko, Radja Loeboe by een briefje had laten vraagen, om pardon voor hem te verzoeken, en liet zyn Ed. nu zyn Hoogheid door Marcus Sandbeek sondeeren, hoe hem dit voorquam, en vraagde aan zyn Hoogheid verder, of'er geen middel wezen zou, om door voornaame perfoonen pardon voor hem by haar Edelheden te doen verzoeken.

Daar op had de koning tusschen beiden aan hem gevraagd, of Aroe Teko niet haast (zoo hy gehoord had) met een schip na Batavia vertrekken zou. Sandbeek zei, dat hy dit niet wist, en het niet geloofde, alzoo hy hoorde, als of dit wel een anderen keer zou kunnen nemen, zoo Radja Goa, of eenig ander groot Prins (volgens zyn verzoek, aan Radja Loeboe gedaan) pardon voor hem beliefd te verzoeken.

Hier op gaf de koning van Goa tot antwoord: *Ik geluwe niet, dat Radja Loeboe, of eenig ander koning, dit doen zal, en nog minder zal ik my hier toe inlaaten, alzoo ik, en alle anderen met my, zeer wel weten, hoe ondienstig deze man op dit eiland Celèbes is. Zou ik, die zelf over hem gevonnist heb, pardon voor hem verzoeken? Neen doch niet; dit agt ik heel onnoedig, zonder nog eens aan te roeren, in wat voor een oproer geheel Celèbes hier door geraken zou, indien deze stoute gestalte maar eens los quam. Moet niet de E. Maatschappyybaare agting, die by met al zyn stout rondfwerpen als met voeten getreden heeft, en die van alle de Bondgenooten, die hy daar mede niet weinigt gebouwt heeft, bewaaten? en wat zal het doch in 't toekomstige helpen, ergens over te vonnissen, als men 't vonnis niet komt uit te voeren. Wat moet men daar uit anders leeren, dan in*

't toekomstige geen vonnis ergens over meer te vellen, gelyk ik ook niet meinc te doen, alzoo ik zie, dat onze stemmen en vonnissen doch niet gelden; maar zoo 't vonnis uitgevoert word, zal ik'er de E. Maatschappyy wegens 't gemeene best voor danken; al 't welke Radja Goa met een zeer luide en verheven stem (om te toonen, dat het hem ernst was) gezegt had.

Sandbeek zeide hier op, *de Gouverneur zegt niet, dat u Hoogheid pardon voor hem verzoeken zal; maar hy vraagt alleen, hoe u dat verzoek van Aroe Teko aan den koning van Loeboe voorkomt. Uit het gene ik daar reets gezegt hebbe, zei Radja Goa, zal de Heer Gouverneur wel haast kunnen zien, hoe my dat voorkomt, en wat ik daar af denk, en 't was goed geweest, dat men ten eersten maar den weg van Dain Mabani ingeslagen had; en de Heer Gouverneur heeft in 't eerst zelfs tegen my eens gezegt, dat, zoo die moord in zyn tyd voorgevallen was, hy in 24 uren tyds na Dain Mabani's dood Aroe Teko's proces voldongen zou hebben, te meer, om dat de moordenaar nog zoo stout geweest was, van de moord aan de Heer van Thyhe bekend te durven maaken.*

Onder de nieuwte tydingen, die de Heer Gouverneur door Dain Mangali vernomen had, verdiende het zyne opmerking, dat de zoon van den berugten (en na de Kaap der Goede Hope gebannen) Hoogenprieftcr, Sjeich Jofef den 13^{den} Juni dezes jaars met een vaarttuig op Bima gekomen was, om hem de ere, die men aan den zoon van zoo grooten Heilig schuldig was, te bewyzen. Deze ere zei Dain Mangali in een voetkus te bestaan, die zy allen aan hem dus moesten bewyzen, en dat de grootste koningen op Macassar, zoo hy daar verscheen, zich niet zouden kunnen onttrekken. Deze was pas 20 jaaren oud, en de zoon van een Macassarze moeder, in 't dorp Paralowè, even Benoorden Tello, gebooren; doch ware hy een Anac Samata-mata (dat is een, die van vader en moeders wegen van Macassars bloed was) geweest, hy zou nog vry meer agting by de Macassaren, dan nu, alzoo hy maar een half-slag was, gehad hebben. Hy was egter hoog genoeg van geboorte, alzoo hy de zoon was van de zuster des konings van Bantam, die in 't jaar 1702. regeerde, met welke zyn vader wettig getrouwt geweest is. Hy had ook den naam van in den Mohammedaanfchen Godsdienst (dat hem veel aanzien by alle Grooten gaf) zeer ervaaren te zyn, zoo dat yder, die zyn naam maar hoorde noemen, zich volgens de Prophetische wetten, ten opzigt van zynen zoo zeer aangebeden vader, verplicht agtte een byna Goddelyke eerbied aan hem te bewyzen. Indien de anachboda (schipper) Carre Toedjang het langs Salam-

Sjeich Jofef's zoon verichynt op Bima.

1702.

lamparang (een eiland, onder de Bahers staande) buiten eenige vreeze voor *Crain Pomelican* (welk *Crain* in 't Macassaars een prins beteekent) had laaten doorstaan, daar over moet men zich niet verwonderen, alzo 't een hoofdzonde in de Mohammedaanse Leere is, zoo yemant, groot of klein, zoo stout was, om een vaartuig, waar in de zoon van zulk een vermaarden Heilig was, aan te tasten. Egter stelde *Dain Mangali* vast, dat, schoon deze borst nog wat op Bima blyven mogt, hy egter binnen een halve maand wel hier op Macassar wezen zou.

Dit verstont zyn Ed. met veel verwondering, niet konnende gelooven, dat haar Edelheden kennis van dezès jongelingsvertrek hadden, weshalven hy aannam dit haar ten eersten te schryven.

Deze *Sjeich Jofef* was een Galeran, of groot Macassaars Edelman, en zelf ook, behalven zyn vermaagchapping aan 't koninklyk huis van Bantam, van 't Maagschap des konings van Goa, dat ook de reden was, waarom die vorst zoo ernstig, zoo om hem, als ook om zyn vrouw en kinderen, toen hy aan de Kaap nog als balling leefde, verzogt had; doch alzo hy in 't jaar 1701. overleden was, verzogten zy haar Edelheden nu om zyn gebeente, om dat op Macassar (zoo zy voorgaven) te begraven; doch haar Edelheden vrezende, dat zy afgodery daar mede zouden plegen, hebben best geoordeelt 's mans gebeente daar geruft op dien uithoek van Africa te laaten blyven, op dat hy, die haar in zyn leven zoo veel ondiensit gedaan, hen na zyn dood door zyn gebeente niet meer verontrusten mogt.

Crain Manampang.

Den 19^{den} Juni kreeg zyn Ed. een bezock van *Crain Manampang*, jonger broeder van den vlugtigen *Crain Pomelican*, een konings kind, en dus uit den bloede van 't koninklyk huis van Goa.

Hy was een Heer van zonderlinge zedigheid, zeer verstandig na zyn jaaren, en die de roem had van een zeer goed en dapper krygsheld te zyn. Na dat hy met zyn Ed. over verscheide zaaken zeer net gesproken had, viel 't gesprek op den Boninzen prins *Sampurwalia*, zoon des tegenwoordigen konings, en toekomenden erfgenaam van de kroon van Goa, van den welken hy met korte woorden zeide, *hy is zeer dof van geest, onlustig en onbequaam om iets te leeren, een groote slaapert, en een zeer luy mensch, die in allen dezen zyn vader (die daar mede ook geen kleine sineede in 't aanzigt kreeg) nog zeer verre overtreft, en daarom zie ik in 't vervolg in het ryk van Goa een elendig leven te gemoet.*

Den 24^{den} dito dede de Gouverneur den koning van Boni door *Carelessang* weten, dat hy, na 't wegzenden van *Aroe Teko* (dat hy zyn Hoogheid nu verzeke-

ren dede, wel haast te zullen geschieden) bezorgen zoude, dat 'er een orientelyke rampassing van zyne goederen zou worden in 't werk gestelt.

Den 29^{den} dito deed *Aroe Teko* verzoecken, om den Gouverneur eens te spreken, by welke gelegenheid hy zyn Ed. zeer omstandig het ganfch geval van zyne bedroven moord, en van de verdere zaaken, tusschen hem en *Saëna* voorgevalten, als ook tusschen hem en de Heer van *Thye*, mitsgaders tusschen hem en *Aroe Ponì*, verhaalde.

Hy toonde, hoe hy dit buiten voorkennis van de Heer van *Thye* niet begonnen, en hoe *Aroe Ponì* hem in allen deelen tot deze wyze van zich te wreeken aangeraaden, en hoe hy in 't eerst nog daar op gezegt had: *Neen zyn Hoogheid, zoo*

schielyk niet, ik zal daar na myn slag wel zoeken waar te nemen, doch moet eerst eens zien, of Dain Mabani geen nader schuld bekennen, en inleggen zal. Dit alles, zei hy tegen zyn Ed., bleef nog al zoo slapende, tot dat wy, koningskinderen, by Aroe Ponì verzogt zynde, Dain Mabani mede daar quam, zonder dat 'er eenig geschild tusschen ons voorviel, en zelfs geliet ik my tegen Aroe Beloeffoe byzonder vriendelyk, zoo dat wy toen te zamen van een en het zelve bord aten, dat ik maar dede, om hem te beter te doeken, gelyk ik hem door dien weg zoo ver kreeg, dat ik in staat raakte, om hem de rest te geven, waar nevens hy zyn Ed. doen alle de handelingen van die twee Gelieven zeer omstandig verhaalde. Alle deze zaaken, zeide hy, zyn volslagen zoo, als ik ze UEd. verhaal, en nu durft Aroe Ponì, om my maar te drukken, alles loochenen. De Heer Beernink vroegde hem, hebt gy eenig bewys hier van, dan is 'er middel om u te helpen; maar zeggen zonder bewys kan u by den Rigter niet helpen, en zyn loochenen zal veel meer ingang, dan al uw zeggen, hebben. Ik weet, zeide hy, dat UEd. daar in groot gelyk heeft; doch egter is 't de zuivere waarheid, die ik hier voor UEd. belyde, of durft hy dit alles loochenen, daar hy my naderband over die zaak nog twee briefkens geschreven heeft. Hy haalde der zelv'er inhoud toen ook aan; doch zy behelsden geen zaaken, waar by men iets tot zyn nadeel bewyzen kon. Ik had deze, en veel andere dingen, zei hy, wel eer konnen zeggen; doch ik heb alles zoo al uit agting voor myn koning opgekropt, en nu zie ik, dat ik elendig, en zonder eenig bewys, hier zit en kyk. Daar op zeide hy verder, dewyl het doch niet anders wezen kan, en ik, schoon onschuldig, my bet vormis van den Raad onderwerpen moet, daar ik niets tegen heb, schoon ik sterven moest, zoo verzoeke ik dan eindelyk zyn vermaar alleen van UEd., om Saëna by my te hebben, en dan zal ik geen swaarigheid

Aroe Teko spreekt met zyn Ed.

beschuldigende de Heer van Thye, en Aroe Ponì.

Doch zonder bewys.

1702.

maaken, om aansfons de dood zeer blymosdig te hyden.

Zyn Ed., den aard der Macassaaren reets zeer wel hebbende leeren kennen, vraagde hem daar op, en waar toe zou dit doch dienen, of wat zoud gy haer doen, als zy zweer by u quam. Haar dood-sleken, om haar te doo- den.

Heer Gouverneur, zeide hy, wat zou ik haar anders doen? want dat heeft zy verdient. Zoud gy zeeker, zei zyn Ed., ja myn Heer, zei hy, zy moet Dain Mabani volgen, daar is geen bidden ter wereld voor, of ik moet zelf van kant, en dat zou 't ware regt zyn. Wel, meint gy dan, zeide zyn Ed., dat 'er, over u persoon gevoornist zynde, geen regt geschied is, daar zich de Regters nogtans na alle de bewyzen geschikt hebben, en ook niet anders, dewyl Aroe Poni alles loochend, konden wyzen; moesten zy u, na uw eigen schriften niet doemen? Ja myn Heer, zeide hy, doch egter lyde ik onschuldig.

Dit alles zeide hy zyn Ed. toen in 't bywezen van de Heeren Claaszoen, Hackaart, en Jsaac Alexanders.

Vermits men nu al vry opentlyk van Aroe Teko's vertrek begon te spreken, en Saëna dit mede hoorde, liet zy den 1^{den} Juli Dain Tabalile met schreijende oogen verzoeken te bewerken, dat doch, als haar man na Batavia vertrok, haare dochter, die zy by hem had, niet mede derwaarts gaan mogt, waar over Dain Tabalile haar beloofd had den Heer Gouverneur te zullen spreken. Zy ging by zyn Ed. in de thuin der E. Maatschappy, daar hy die vorstin op haare belevraaging had doen verzoeken, en hoorde doen, hoe Aroe Teko's vrouw, en haar moeder, niet weinig by haar waren komen klagen; doch zyn Ed. zei, dat dit alles nu ontydig, en dat hier niet meer in te doen was; doch hy vraagde haar, of 't niet beter was, dat zy (Tabalile) zelf pardon voor hem was komen verzoeken, aangezien Aroe Teko, en alle zyne vrienden, hier door grootelyks aan haar verplicht zouden zyn. Zy gaf daar op zeer scherp tot antwoord, zou ik, Heer Gouverneur, voor zulk een man spreken, die geen drup deugdzaam bloed in zyn lys heeft, en die zich nergens mede bemoeit, als met de stoutste buitenpoorigheden te bedryven, en met maar alles, wat hem voor de mond komt, 'er uit te lappen, zich niet schaamende de eene leugen op de andere te stapelen? Neen doch niet, dat zy verre, dat ik myn goeden naam daar mede bekladden zou, met te spreken voor een man, die zich niet schaamende zou my, en UEd., gelegenheid te geven van hem dan by de vyanden der E. Maatschappy te zien overloopen. En wie zou men, als dat zoo eens uitviel, daar anders, dan my, de schuld af geven. Zou die kroon myn gryze haren wel passen, en zou ik het goede, dat ik van

de E. Maatschappy genoten hebbe, op 't laatste van myn leven zoo slegt beantwoorden? O neen, Heer Gouverneur, geen een mensch van verstand zal my dat konnen raaden, behalven dat hy ook zelfs zegt, dat 'er voor hem niet goeds meer op Celebes te hoopen is, en dat hy daarom na Bima, Sumbarwa, Java, of Banjar moet. Ook heeft hy zich niet ontzien my en Aroe Poni schendig te bedriegen: want na dat hy beloofd had zyn dochter aan Aroe Poni te geven, en die zelf in Tsjimwana te brengen, is hy in tegendeel toen na Goa gevlugt, latende ons allen zeer leelyk zittten kyken; ja zelf ontzag hy zich doen ook niet, om zeer veragtelyk, zoo van Radja, als van de Hollanders, te spreken, wel opentlyk durvende zeggen, dat men met hen, als men hen maar goud te eeten geeft, doen kan, wat men wil. Spreekt daar, Heer Gouverneur, wilt gy voorzigtig zyn, noit meer van, maar onthoud wel, dat hy noit vergeten zal, dat hy in 't kasteel gevangen gezeten heeft. Op al 't welke zyn Ed. eindelyk die vorstin zeide, dat zy dit maar als een praatje, en verder niet, opnemen moest, aangezien hy haar verzekerde, dat wy hem zeer wel kenden, en hem mede voor zulk een man hielden.

Ondertuffchen was men, ziende niets voor hem uit te werken, van besluit in zoo verre verandert, dat 'er reets gevonden was, zyne goederen te rampassen en te verdeelen, waar ontrent de koning van Boni aan zyn onderryksbestierder, Aroe Tsjiroewali, reets last gegeven had, om 'er mede voort te gaan; doch de Heer Beernaik gaf den zelve, in 't bywezen van de Heeren Claaszoen en den Sabandaar van der Myl last, dat hy, na Aroe Teko's vertrek, dat binnen drie dagen stont te volgen, met bezaaidigheid ontrent die verdeeling handelen, en doch wel bezorgen wilde, dat de vrouw en kinderen niet alleen voor allen overlafte bevryd wierden, maar dat hy haar, als uit een voort van agtelooheid, ook die dingen zou laten behouden, die wel 't waardigste waren, al was het den ganschen imboel, als 't maar eenigzins door den beugel kon.

Ontrent dezen tyd antwoordde zyn Ed. haar Edelheden ook op haare brieven van den 6^{den} October 1701., 6^{den} Januari en 17^{den} Februari over drie zaken van belang, voor eerst over Aroe Teko, ten anderen over 't nettelen der Engelzen op Banjar Massin, en ten derden over 't verbod aan den Gouverneur, van niet meer in Goa's vesting, nog op maaltyden, jagten, visscheryen, enz. door deze of gene koningen aangeregt, te gaan, om daar door in geen gevaar te raaken.

Over Aroe Teko schreef hy, dat hy hem zeer gemakkelyk in gyzeling gekregen heb-

1702.

Saëna's
verzoek
aan Dain
Tabalile.

Dierhal-
ven be-
floot zyn
Ed. nu
eerst hem
te ram-
passen.

En geeft
berigt van
alles aan
haar Edel-
heden.

1701.

hebbende, van hem ondertuffchen ook ontrent 1000 R^{des} aan goud, en een nette inventaris van zyn goederen bekomen had, gelyk hy verder zeide, dat hy den 10^{den} November 1701. (en dierhalven zoo lang voor 't ontfangen van haarer Edelheden brief, hoewel die, al was hy tydig gekomen, de zaak geenzins verandert zou hebben) door den Raad der Bontgenooten gevonnift was, om gram-paft te worden, en dat het volflagen onmogelyk, en ook ongeraaden was, om door yemant der Grooten (volgens haar Edelheden fchryven van den 16^{den} Augufti en 6^{den} October) pardon voor hem te doen verzoeken, alzooy alle 'er ftipt op ftonden, om 't vonnis, over hem gevelt, te doen ftantgrypen, of dat zy 't anders als een zaak, waar mede men de spot dreef, zouden aanzien, weshalven hy befloten had dit met de komft van 't fchip de Peperthuin te doen uitvoeren, zullende een derde van zyne goederen voor de E. Maatschappij, als haar regt, trekken. Tuffchen beiden wees hy haar Edelheden ook klaar aan, dat de Inlander door geen bewyzen van goedertierenheid te winnen, en dat dit in tegendeel een middel was, om al haar agting by de zelve te verliezen, alzooy zy niet zegt, maar ftreng, moeten geregeert worden. Ook had zyn Ed. aan *Aroe Poni* vertoont, hoe verre een yders regt kon getrokken, en in wat gevallen 'er al volgens 't Bonayfch Contract gehandelt moest worden, zoo men der Bondgenooten regt bewaaren zoude, 't geen zyn Ed. meinde voor die tyd al vry veel gezegt te zyn, en dat men het nu daar by maar behoorde te laten, om *Aroe Poni*'s gemoed, dat nu reets genoeg aan 't opwellen was, niet meer gaande te maaken. Egter oordeelde zyn Ed. beft, om by oogluiking nu aan *Aroe Poni* de magt over de mindere Bondgenooten toe te ftaan, vermits zy doch nu al in die gewoonte waren, en dit zoo niet te beletten was.

Oordeel van zyn Ed. over de afhankelijkheid der Bondgenooten.

Raad haar Edelheden *Aroe Teko* niet los te laten.

Misnoegen haarer Edelheden over zyn Ed. voorfief.

Hy waarfchoude haar Edelheden van dezen gaff, die nu haast na Batavia ftont te gaan, wel gade te ftaan, alzooy men zulke gevreesde vorften niet gevangen neemt, om ze weer los te laten, ten ware haar Edelheden met 2000 fchelman, in zyn kampon zynde, en ten eerften door nog grooter getal fttaande gevolgt te worden, op Batavia, daar zy zich wel fpoedig zouden doen kennen, gediend waren, dat egter niet te gelooven was, alzooy die in ftaat waren, om die ftadt in vuur en vlam te zetten. Voor alle welke trouwe waarfchouwingen zyn Ed. daar na tot zyn loon had, dat haar Edelheden hem te laft lyden, dat zy hem wel belaft hadden, om te beletten, dat de Bondgenooten doch zoo niet van *Aroe Poni*

mogten afhangen, maar dat hy daar mede 1702. nog zoo haatig niet moest doorgegaan hebben.

Over de tweede zaak, de Engelzen op Banjar betreffende, gaf zyn Ed. by een geheim berigt haar Edelheden kennis van alles, wat dien aangaande nader ingekomen was.

En wat het derde, of des Gouverneurs verblyf in de vefting des konings van Goa, betrof, daar op zeide hy, dat hy de ordre haarer Edelheden ftipt nakomen zou; toonende nogtans dat hy veel minder in dezen, dan wel de Heer *Hartfink*, gedaan had. Hier benevens zont hy ook de advyzen van yder Lid van den Polityken Raad fchryfelyk wegens *Aroe Teko* aan haar Edelheden over, die alle daar op uit quamen, dat het niet geraaden was pardon voor hem te verzoeken. Ook had zyn Ed. alle de byzondere fchryfelyke gevoelens der Bondgenooten hier by gevoegt. Eindelyk fchreef zyn Ed., dat zy nu *Aroe Teko* niet met de Peperthuin, om dat die nog niet verfcheenen was, maar met het fcheepje de *Matroos* na Batavia zonden, om 't geduld der vorften, die na zyn vertrek reikhalsden, niet langer te tergen.

Hy had ook, op den voornoemden tyd, 's nacht *Aroe Teko* in een befloten draagftoel, om de minfte opfchudding te hebben, met een ordonnantie, in Raade Batavia goedgekeurt, en aan fchipper *Jan Boers* overgegeven, na boord doen dragen, met laft om hem in de kajuit te huisveften, en wel op hem te paffen, ten einde hy hem niet ontvlugten mogt; hoewel zyn Ed. hem vooral aanbevolen hadde aan den fergeant *Dirk van Nieuwerfhuys*, om hem wel te bewaren, ten dien einde hem nog een korporaal, en 12 braave keerels, die twee en twee altyd voor de kajuit waaken zouden, medegevende.

Daar beneven zont zyn Ed. zyn kris aan haar Edelheden, met die hoope, dat hy die ooit weer dragen zoude.

Ook wiert den fergeant, en de verdere, belaft, om de ordre van den Raad, by voorval van fchiphreuk, of andere fwaare ongelegenheden, die hen beletten mogten dezen gevangen aan haar Edelheden over te geven, volgens een verzegelt briefje, hem mede gegeven, en dat alleen dan, en anders niet, geopent mogt worden, uit te voeren, welk briefje hy (fergeant) anders zoo verzegelt aan haar Edelheden overleveren moest.

Dit briefje hield in om hem, in zulken voorval aanftonts met een degen te doorftooten, of op een andere wyze ter dood te brengen, om hem de gelegenheid van te ontvlugten te benemen, en daar door alle verdere moeite, die daar uit ryzen kon, voor te komen.

1702. Eer hy nog na Batavia vertrok, zei hy, op zyn tanden bytende, tegen den lieutenant *Riddel*, dat hy in eeuwigheid, al stampte men zyn gebeente tot stof, geen vriend van Aroe Poni worden, maar, zoo hy los quam, zich allereerst aan dien dommen Duyvel wreken, en dat hy alle de koningskinderen, die daar na wagten, dan ten eersten wel aan zyn zyde krygen zoude.

Verdere ontrent liem voorgevallen. Dood van zyn Gemalin.

Niet lang na zyn vertrek wierden zyne goederen verdeelt, en den 7^{den} September is zyn vrouw, *Saena*, overleden; doch, na zyn komst op Batavia, vonden haar Edelheden, die hem eerst na de Kaap dagten gezonden te hebben, volgens hun schryven van den 15^{den} September 1702. goed hem na Ceylon te schikken, daar hy niet veel kromme sprongen maaken kon.

Lyst der Goederen van den Boni-zen Prins Aroe Teko.

In een Boetons Kistje.

- Zyn goederen.
- 1 Stormmuts, met eenig goud overtrokken.
 - 1 Knop tot een Kitafol met goud overblazen.
 - 27 Goude Armingen, geforteerde, en daar onder 2 groote gedrevene, meest allen met harpuit gevult.
 - 27 Zoo halve Arm- en Beenringen, als stukjens der zelve.
 - 7 Slegte goude Vingerringen.
 - 7 Stukjens goude en zilvere banden.
 - 14 Goude } Krabben, of Oorcieraaden,
 - 3 Zilveres } met looverkens.
- Ettelyke stukken geslagen en gedreven goud, swaar 2 pond 5 thail, tot 8 R^{des} yder.
- Een party allerlei slag van gevult goud, swaar 13 thail.
- Een party allerlei zilverwerk, swaar 6 thail.
- Het onderste van een Macassaarze Gordel van geslagen en gevlogren goud.
- 2 Platte geslagene goude Ketens tot Badjos.
 - 2 Bondels Boelo Boelo's (of vierkante platgeslagene plaatjens) tot een kleedje.
 - 1 Stuk van een gevlogte goude band, tot een Buikgordel.
 - 3 Kriffenscheden met goud overtrokken.

Nader aanwyzing van eenige Goederen van dezen Prins op Oedjong Tanah, volgens opgave van de zelve, by overgave van den Maleitschen schryver Intsjeh Djenal.

- 404 Zoo vrye menschen, als krygsgevangenen, als slaaven en slaavinnen, bestaande in volgende perfoonen:
- 106 Stuks slaaven en slaavinnen, alle by naam opgegeven; en verder nog

- eenige andere slaaven door hem als 1702. krygsgevangenen bekomen, en door de Heer van *Thye* hem toegewezen.
- 51 Tamboereezen, onder *Aria Pankien*.
- 37 Domponceezen.
- 40 Vrye, die geld op hunne lyven genomen hebben.
- 170 Vrye, of welker schulden hy (*Aroe Teko*) betaalt heeft, alle de welke uitmaaken de eerstgemelde 404 koppen.
- 54 Stuks gemalide rokjens of korte kolders; diergelyken voort, volgens 's lands wyze, als van welke men 2 *Sam*: 1: 9. leeft.
- 6 Regte gemalide rokjens van yzer.
- 42 Snaphaanen.
- 2 Japanfche roers.
- 6 Musketten.
- 20 Bassen, groot en klein.
- 1 Metaal stukje.
- 1 Lange snaphaan.
- 50 Spatten met haare giftpylkens, en kokers.
- 40 Hafagaayen.
- 2 Goude Stormhoeden.
- 3 - - - Kriffen.
- 2 - - - Buikfnyders.
- 30 Thail goud.
- 5 - - - gefmolte goud.
- 27 Draadwerkze goude knoopen tot een Badjoe.
- 81 Stuks platte goude knoopen.
- 1 Platte goude keten } Beide door koop hem
- tot een Badjoe. } toekomende, hoewel
- 1 - - - - - } *Dain Malaba* (zonder
- tot een Kleedje. } bewys) die zegt maar
- 1 Stel dito Boelo Boelo tot een Tulband.
- 1 Platte zilvere keten.
- 46 Zilvere knoopen tot 2 Badjos.
- 100 Spaanze Ryksdaalders.
- 400 Ryksdaalders klein geld.
- 120 Musketten, of Snaphaanen, en Japanfche roers, alle eenigzins onbquaam.
- 2 Kopere Donderbuffen.

Verder zyn op zyne visschery Ayen eenige Perfoonen, zoo vrye, als slaaven, bestaande in

- 150 Vrye mans, vrouwen, en kinderen, en in 79 slaaven, en slaavinnen, te zamen 229 koppen.
- 50 Buffels.
- 20 Paarden.

Op Maros waren nog,

- 38 Slaaven of slaavinnen.
- 10 Vrye lieden, mans, vrouwen, en kinderen.
- 20 Buffels.

Op Padang Padang nog,

- 10 Koppen.
- 30 Buffels.

1702.

9 Vrye lieden.
Ook waren hem de velden daar op Ipananja door *Aroe Soepa* t'eenemaal gegeven.

Op Boelocombo nog,

10 Slaaven en slaavinnen.

Op Caloconkong,

80 Mans en vrouwen, hem door den koning van Boni als een *srib pinang* gefchonken; doch de Negry Teko (uit welke zy waren) heeft de koning weer na zich genomen; laattende de volkeren onder hem (*Aroe Teko*) blyven.

Op Tsjinrana in Boni.

6 Koppen.

Op Labo, gelegen ontrent Bonteyn,

26 Paarden.

Ook had de koning van Boni hem gefchonken de Padvelden ontrent Tino, zynde die velden Poncondo genaamt.

Op Mangaray,

40 Stuks mannen, uit eenige Boniers en Mangarayers hem door de oude koningen van Boni gefchonken, en die nu en dan na Mangaray geloopen, en daar voortgeteelt zyn.

6 Gontings, of inlandze groote vaartuigen.

1 Groote Prahoe, Binawa } genaamt.
1 - - - - Pagey }

Al 't welke by den anderen getrokken zynde, in opzigt van de menfchen 499 vrye lieden, en 337 slaaven uitmaakt.

Te weten,	vrye	slaaven
Aan zyn huis	210	106
Tamboreezen		51
Domponeezen		37
Op Ayen	150	79
Maros	10	38
Padang Padang	9	10
Boelocomba		10
Caloconkong	80 uit Teko.	
Tsjinrana		6
Mangaray	40	
	499	337

In 't begin van September was Radja Boni, tegen de oude gewoonte aan, en tegen de zonder voorweten van zyn Ed., met de Toradgers, buiten weten van zyn Ed., op byeen geroepene Bondgenooten (dat wel niet wezen mogt, maar dat niemand der zelve nalaaten dorft, alzooy zyne haastigheid kenden) tegen de Bonize Toradjers opgetrokken. Hier mede had hy 't fatfocn der E. Maatschappy zeer gehoopt, en wel verdient over deze zyne

loshoofdigheid, zoo het andere tyden ^{1702.} geweest waren, eens ernstig berispt te worden; doch men moest dit uit staatkunde nu maar door de vingeren zien, om dat op zyn tyd, en eens tusschen vier ooggen te doen, by hoedanigen gelegenheid (dat nog al best in hem is) hy zich nog al vry wel leiden laat.

De Bondgenooten weten wel, dat hy die magt niet uit zich zelven heeft, om hen te zamen te roepen, alzooy het aan den eerften Bondgenoot staat, om 'er last toe te geven, en waar op hy dan gewoon is die by een te roepen. Maar komen zy op zyn opontbod niet, zoo vreezen zy ongemak te zullen lyden, eer wy hen kunnen dekken (dat wel veetyds waar is) en komen zy zyn bevel na, zoo toonen zy (dat ook niet wezen mag volgens 't Bonaysch Contract) dat zy gheheel en al van hem ahangen.

Hy is wel zeer loshoofdig, maar niet quadaardig; doch zonder beleid is hy ^{Nader} gewoon zoo maar toe te hakken. Ook ^{aanmerking over zyn persoon.} had hy, volgens 't zeggen van *Crain Binamoe*, koning van Boejong, die kleine Bondgenooten nu alzooy verre gebragt, dat hy 'er mede omsprong, zoo hy wilde, zoolanig dat 'er geen een der zelve 't hart had, om buiten zyn voorweten in 't kasteel te gaan; en geen een van hen had het hart, om tegen hem aan te stemmen: want vermits zy, zoo verre om laag zittende, onmogelyk eenig voorstel van de Heer Gouverneur hooren konden, en de tolken hen van 't voorstel van een zaak niet meer zeiden, dan *Radja Boni* hebben wilde dat zy zouden weten, waren zy niet in staat, om die vryheid in 't stemmen, en die onafhankelykheid van eenige Hoven, die de E. Maatschappy hen verzorgt had, zoo als 't wel behoorde te kunnen gebruiken; by welk geval die koning aan *Marcus Sandbeek* ook verhaalde, hoe *Radja Boni* zich niet ontzien hadde verscheide onderzaaten van hem van goed en leven te berooven, zonder dat daar een haan na kraaide, of dat daar yemant van reppen dorft. *Waarom*, zei *Sandbeek*, *bragt gy dat toen niet voor den dag, toen de Heer Beernink met zoo veel ernst u allen aanmaanden om van niemant, alzooy gylieden volslagen vry waard, af te hangen, en wanneer by immers zoo klaar aan de koningen van Boni en Goa voorstelde, om zich doch ooit eenige magt over de Bondgenooten, en hunne medebroeders, te laten aanleunen.*

Ik wil, zei hy, wel gelooven, dat de E. Compagnie ons helpen, doch geloove ook te gelyk, dat dit veel te laat komen, en dat, als wy om een lustje waren, men tegen Radja Boni alleen zeggen zou, dat by dat niet meer doen moest, dat ons immers na onze dood niet baaten zou; om welke reden zich

1702.

geen voorzigtig man daar aan wagen, en liever wat lyden wil.

Wy hebben bevoorens gezien, dat haar Edelheden aan den koning van Goa belaft hadden de wallen van Goa te slegten, en dat *Crain Bontofongo* na 2 of 3 maanden aangenomen had daar voor te zorgen. Maar behalven dat de koning van het toegezegde daar ontrent (als een zaak, die al haare agting by de werelt verminderen zou) al berouw had, zoo maakten de koningskinderen daar over, in 't eerst zoo veel beweging tegen *Crain Bontofongo*, dat 'er met hen tot geen besluit te komen was, te meer, dewyl hy ook den koning tot geen zeker besluit brengen kon; doch eindelyk liet de koning en *Crain Bontofongo* (na dat de Heer *Beernink* zyn Hoogheid de last van haar Edelheden den 12^{den} September weer had laten verindagtigen) aan zyn Ed. weten, dat den 21sten October vastgesteld was, om dan met het slegten der wallen te beginnen, gelyk het toen ook zyn begin genomen, hoewel 't Hof van Goa daar ge-

Dewallen van Goa gelykt.

weldig tegen geweest, en dat liever anders gehad had; doch na dat zy merkten, dat de Gouverneur, volgens last haarer Edelheden, daar onverzettelyk op stont, zich aan hun misnoegen niet kreunde, en alles maar ongemerkt door liet gaan, moesten zy 'er cindelyk toe komen, gelyk zy 'er nu al aan bezig waren; doch het zou na allen schyn maar alleen de steene borstweering, en niet de geheele wallen gelden, om de puin na binnen te werpen, en om 'er dan weer een Pagger om te trekken, dat zyn Ed. best oordeelde maar door te laten schieten, alzoo die wallen niet zoo zeer ons, dan wel de Boniërs, in 't oog geloopen hadden.

En dit zyn wel de voornaamste zaaken, die geduurende de regeering van den Heer *Beernink* hier voorgevallen zyn, hoedanig zyn Ed. tot den 15^{den} December 1703. 't bestier hier waargenomen, en toen zyn ontslag op zyn verzoek van Batavia bekomen heeft, en ook derwaarts vertrokken is.

Z E V E N D E H O O F D S T U K .

IN 't jaar 1703. de Heer de Roo in de Heer *Beerninks* plaats. Zyn vertrek in 't jaar 1705. Zeldzaam geval van de Heer *Speelman*. De Heer *Erberveld* Landvoogt hier 1705. Grootte agting van *Dain Tahalile*. Onvoorzigtigheden hier door de onzen gepleegt. In 't jaar 1710. de Heer van *Tholl* hier Landvoogt. 't Begin der onlusten. Het huwelyk van *Aroe Palacka*. Zeldzaam geval tusschen den koning van *Boni* en *Aroe Palacka* over 't vegten van haanen. Dood des konings van *Goa*. *Sampowali* in zyn plaats. Doch buiten de gewoone wyze. Den koning van *Boni* beoorlogt in 't jaar 1710. dien van *Goa*. Breekt tegen den raad van al zyn vrienden op. De Heeren *Hartenberg* en *Steenbergen* gaan by den koning. Nieuwe Hoofden van 't *Bonis* leger. 't Verzoek van een *Gezant* van *Goa*, en 't antwoord des konings van *Boni*. Verdere zaaken toen voorgevallen. Staat van 's konings, en des princken wonde. De onzen geraaken weer aan den vyand. Tweede trefping. De koning van *Goa* gequelt. Verdere zaaken toen voorgevallen. *Aroe Palacka*'s overgave door de Landvoogden aan den koning van *Goa* verzogt. Slegt antwoord 'er op. *Radja Boni*'s kleinzeerigheid. De vyand weer aangetast. Die zyn Pagger verlaat. De onzen krygen klop. Vergeefze togt van *Stokvisch*. Nieuwe Pagger. *Gezanten* van *Goa* beantwoord. Voorstel aan den koning van *Goa* van zich dezen dag te moeten verklaren. *Aroe Palacka* komt tot ons over. Zaaken toen voorgevallen. 't Leger scheid. De koning van *Goa* verwelkomt den nieuwen Landvoogt. Slegte dankbaarheid door de Heer van *Tholl* aan de Heer *Erberveld* bewezen. Nieuwe vreeze der onzen voor den koning van *Boni*.

In 't jaar 1703. de Heer de Roo in de Heer *Beerninks* plaats.

Vertrek in 't jaar 1705.

DE Heer *Beernink* wiert hier vervangen door de Heer *Willem de Roo* in 't jaar 1703., die hier als Landvoogt tot den 31sten Mey 1705. gebleven, en door haar Edelheden toen na *Batavia* ontboden is, om in Raade van *Indiën*, als aangenomen *Lid*, die Hooge Vergadering mede by te woonen; hoewel ik daar wel andere redenen van hebbe hooren geven, die met de gevolgen al eenige overeenkomst hadden: want was die Heer op *Batavia* zoo noodig, waarom dan hem kort daar aan na *Bengale* als *Directeur*, dat veel minder in rang

dan een *Gouvernement* was, gezonden. Men zegt dat hy veel geld aan zeker groot Heer schuldig was, en dat dit moest betaalt zyn.

En dit was byna een diergelyk geval, als zich eens in den tyd, dat de Heer *Speelman* ^{Zeldzaam geval van} *Generaal* van *Indiën* was, opdede. ^{de Heer} Hy zont een zeker Heer als *Directeur* ^{Speel-} (zoo men zegt) na zekere *Directie*, met belasting van daar voor aan hem een briefje van 10000 *R^{des}* te teekenen.

Deze Heer zoo veel in de werelt niet bezittende, en 't verstand niet hebbende om het te winnen, had wel zin in de bedie-

1705.

bediening ; maar geenzins in dat onder- teekenen ; dierhalven zcide hy aan zyn Edelheid , ik ben tot die bediening niet be- quaam , en ik weet niet op wat voor een wyze ik zoo veel geld winnen zou , om zyn Edelheid te konnen betalen. Waar op de Heer Speelman zcide : *Vent , ik geve u de qualiteit , en dat ampt niet alleen , maar zal u ook 't verstand 'er by geven. Gaat gy maar beenen , ik zal u nooit daarom maanen , behalven dat ik u verzekere , dat gy over een jaar zoo wys wezen zult , dat gy my niet meer van nooden zult hebben , en my ook niets meer schuldig zult zyn.* Zyn Edelheid , zei de ander , dan zal ik op u zeggen maar gerust beenen gaan ; en hy be- vond binnen 't half jaar al , dat hy zyn Edelheids goeden raad niet meer van nooden had.

De Heer *Johan Jacob Erberveld* , den 21sten Febrtari 1705. hier met den Een- hoorn verschenen , nam 't gezag van hem over.

Groote agting van *Dain Tahalile*.

Dain Tahalile , weduwe van *Radja Palacka* , en koningin van *Boni* , was by de volkeren van *Boni* , de *Boegincezen* , en meer andere *Celebize* inwoonders , volgens 't berigt dat ik in 't jaar 1704. in *October* daar af kreeg , nog in zeer groote agting , waarom haar Edelheden jaarlyks , om te toonen hoe veel genegenheid zy voor haar tot nog toe hadden , niet nalieten veel aanzienelyke en kostelyke geschenken aan haar te zenden , verzekert zynde , dat zy , zoo lang zy leefde , wel bezorgen zoude , dat men op *Macassar* geen moeite of opstant hebben zou.

Onvoor- zigtighe- den hier door de onzen ge- pleegt.

Men had egter bevoorens aan onzen kant hier eenige zaaken gedaan , waar tegen haar Edelheden wel uitdrukkelyke bevelen gegeven hadden , niet begeerende , dat de koningen van *Boni* , of *Goa* , oit of oit t'zamen te gelyk ter gehoor zouden komen , alzoo dat aanleiding , of tot grooter geschillen , en wel tot een beter verstand tusschen die twee koningen , als met het belang der *E. Maatschappy* over een quam , geven kon.

Ook heeft men daar na veel slegte ge- volgen daar af , en eindelyk ook gezien , dat deze koningen malkanderen niet al- leen wel verstaan , en hun oud hoofd- geschil bygelegd hebben , maar ook ver- volgens *Aroe Poni* , met de dochter van de koning van *Goa* getrouwt is , een hu- welyk , waar tegen alle goede Staatkun- digen zich op zeer goede gronden aan- gekant hebben , zoo dat die gene , die dit zoodanig bestelden , of het niet wel begrepen , of altoos zeer onvoorzigtig gehandelt , hoewel de zaaken met 'er tyd weder een geheel anderen draai tusschen deze twee koningen kregen , gelyk wy dat ten deelen nu en dan al gezien heb- ben , en in 't vervolg breeder zullen zien.

Ook was 'er naderhand tusschen deze 1710. twee koningen besloten , dat de prins *Sampowali* , oudste zoon des konings van *Boni* (hoewel de sneedigste niet) na de dood des konings van *Goa* in 't ryk , ge- lyk wy bevoorens al gezegt hebben , en niet *Crain Manigali* , volgen zou.

Onder de Heer *Erbervelds* regeering schokte het met de *Macassaaren* en *Boegincezen* zoo nog al met horten en stooten voort : want 't was zoo verre van daar , dat door 't voornoemt huwelyk de ge- troffene vriendschap tusschen deze twee vorsten in vollen stant zou gebleven zyn , dat zy in tegendeel , tegen alle welge- gronde staatkundige gedagten aan , weder zoo groote vyanden geworden waren , dat de koning van *Boni* niet anders wenschte , dan maar verlot van den Heer *Landvoogt* van *Macassar* te bekomen , om op den koning van *Goa* met zyne *Boniërs* eens te mogen losgaan , hoewel hem dit altyd belet wiert.

Daar op wiert de Heer *Erberveld* in De Heer 't jaar 1710. door de Heer *Gerard van Tholl* van *Tholl* vervangen , en zoo ras was die Heer niet in de regeering , of het begon , ook zelf al terwyl de Heer *Erberveld* nog hier was , niet weinig te hommelen , die daarom eerst met het laatste schip ver- trok.

Om een net denkbeeld van dit voorval te hebben , moeten wy het wat hooger uit de grond ophaalen.

De koning van *Boni* had buiten zy- nen oudsten zoon , *Sampowali* (die tot der on- het ryk van *Goa* , als vervanger van zy- nen moederlyken grootvader geschikt was) nog een zoon , in 't gemeen *Aroe Palacka* , dat is , de koning van *Palacka* , doch anders *Aroe Parang* genaamt , die veel gaauwer dan de oudite ('t geen die van *Goa* te laat vernamen , alzoo hy an- ders van dien vorst tot zyn vervanger zou gekoren zyn) en daarom van zynen va- der tot zynen erf- en kroonprins geschikt was ; buiten welke den koning van *Boni* nog een jonger zoon had , *Aroe Mampoe* genaamt , dien hy in veel laater tyd kreeg.

Deze *Aroe Palacka* nu had zich onder- tusschen in huwelyk begeven met de dochter van den veldheer van *Boni* , een man van veel dapperheid , en van zeer groote verdiensten , gelyk hy 't door zyne heldagtige daaden ook zoo verre gebragt had , dat hy veldheer van den koning zyn meester geworden was ; doch anders geen man van eenige , en veel min van koninklyke geboorte , zoo dat de kin- deren , die zyne dochter by *Aroe Palacka* reets gekregen had , geenzins , volgens de gewoonten der vorsten van *Celëbes* in eenige aanmerking konden komen , om na de kroon van *Boni* te staan.

Dier-

1710.

Dierhalven sprak de koning van Boni dezen zynen zoon hier over op zekeren dag, hem voor zyn bed ontboden hebbende, dus aan, *dat, aangezien geen van de kinderen, die by by de dochter van zynen veldheer Dain Mangimba hadde, volgens alle de ryks wetten van Boni, oit hoope tot de kroon konden hebben, om dat zy uit koninklyken bloede gesproten dienden te zyn, hy geerne zien zoude, dat by, aan wien by reets alle de ryksaaden, als zynen toekomenden verwanger, overgegeven, en alle merkteekenen van eere, uitgenomen het goude zonnefcherms, dat by tot zyn dood toe voor zich meinde te houden, overhandigt hadde, nu eens na een dochter van koninklyken bloede, welkers kinderen met regt na de kroon zouden kunnen staan, wilde omzien, op dat by voor zyn dood zyn kroon, die by hem na laten zoude, nog eens (zoo hy voor zyn zoon of die voor hem mogt komen te overlyden) in hoope mogt zien rusten op het hoofd van een koninklyke spruit, die buiten alle twist de naaste daar toe zoude geregtigt zyn.*

De prins *Aroe Palacka*, den koning zynen vader met veel aandagt over deze zaak gehoord hebbende, zeide, *dat hy het mede zoodanig begreep, en ook ten vollen genegen was hem te geboorzaamen*, en, om te toonen, dat hy het ook meende, zag hy ten eersten na zulk een Bonize prinses om, vond 'er een volkomen na zyn zin, en na die van den koning zynen vader, en ging daar op by den zelve, niet negen (gelyk 'slands wetten vereifchten) maar alleen drie dagen huishouden, liep 'er toen weder af, en liet ze zoo zitten, over welke daad de koning zyn vader zeer toornig was, 't geen egter bygelegd wiert, zoo dat de koning het nu meinde weer vlak na zyn zin te hebben; doch de prins waarfchynelyk van zynen schoonvader, *Dain Mangimba*, omgezet, nam zeer fchielyk de vlugt, zonder dat men in 't eerst wift, waar na toe, of wat de reden van zyn vlugt was.

Daar zyn 'er, die zeggen, dat de koning van Boni zynen haan tegen dien van zynen zoon vegten liet, en dat die vorft den haan van zynen zoon, die den haan des konings overwonnen had, met grooten Aroe Palacka over 't vegten van haanen.

De zoon, dit ziende, en daar over zeer misnoegt, vraagde, *wat reden zyn vader had, om zich tegen zynen onnoozele haan zoo verwoed en wreed te dragen; waar op hem de koning belatit stil te fwygen, of dat hy aanfionts met hem even eens, als met dien haan, handelen zou.*

De prins hier over nog meer ontfteld zynde, en zyns vaders woede, die hy kende, niet verder willende afwagten, is, zoo om deze, als om meer andere zaaken, van daar gevlugt.

Men ontdekte nogtans eindelyk, dat hy zich by zynen grootvader, den koning van Goa, ophielt, terwyl zyn schoonvader na 't gebergte van Mandar gevlugt was.

Ondertuffchen liet de koning van Boni zynen zoon van den koning van Goa wederreiffchen; doch die liet met beleeftheid aan den koning van Boni te rug zeggen, dat hy eenen prins, hem zoo na in den bloede beftaande, als deze, geen lyfsberging had konnen weigeren, en dat hy ook iwaarigheid maakte, om den zelve aan zynen vader, die nu op hem vertoornt was, over te leveren, verzoekende alleen maar een weinig uitftel, in hoope dat zich onderwyl een middel van verzoening, tuffchen den vader, en den zoon, opdoen mogt.

Daar op nu liet de koning van Goa aan den Nederlandzen Landvoogt van Macassar vraagen, wat hy zyn Hoogheid, zoo die prins by hem mogt komen vlugten, in dat geval, voornamelyk, zoo de koning zyn vader hem dan wederom verderde, zou raaden te doen.

De Landvoogt, en de Raad van Macassar, waren van oordeel, dat zyn Hoogheid niet beter doen kon, dan den prins aan den Heer Landvoogt over te geven, die dan verder aanbieding dede van met zynen Raad tuffchen beiden te willen gaan, om te zien, of men deze zaak dan verder niet tot een gewenscht einde zou konnen brengen.

Ondertuffchen quam de koning van Goa te fterven, en die van Goa namen in 't eerst in overleg, of 't niet beft was *Aroe Palacka* tot koning, in des overledens plaats, aan te ftellen, aangezien hy veel fchranderer, dan de prins *Sampowali*, was; maar de veldheer, en de eerfte Dienaar van Staat van Goa, of van 't koninkryk van Macassar, *Bontofonggo* genaamt, een zeer oud, en byzonder fchrander Heer, voorftellende, dat des overleden konings uiterfte wil was, dat de prins *Sampowali* hem vervangen zou, zoo wiert 'er voor al, op 't aandringen van dien laatften Heer, die al in de oude Macassarze verbonden zeer bekend was, goedgevonden, dat deze oudfte prins, volgens 's konings wil, ook in zyn plaats komen zou.

Deze aanftelling van den prins *Sampowali* tot koning van Goa gefchiede niet op de gewoone landswyze, dat is, in een vergadering van alle de koningen van Celebes, Bondgenooten der E. Maatschappy, waar by dan ook de twee Gemmitteerden van den Heer Landvoogt, en zynen Raad, van wegen de E. Maatschappy tegenwoordig zyn, en daar aan toefftemming geven moeften; maar de Macassaren deden dit maar volgens eygen

1710.

Dood des konings van Goa.

Sampowali in zyn plaats.

ge-

1710. gezag, en gaven 'er den Heer Landvoogt, en zynen Raad, maar kennis af, welke zaak wel ganfch niet in den haak, en tegen de oude wyze van verkiezing der Macaffaarze koningen was; maar die men nu egter ftilfwygens uit andere inzigten doorflippen liet; hoewel men, myns oordeels, quaa lyk dede, met zulke quaa de gronden, vlak tegen het gemaakt verbond, te leggen voor een volk, 't geen gewoon is, als men het den vinger geeft, de geheele hand flout na zich te nemen; behalven dat zulke ftoutheden, zoo openbaar gepleegt, naderhand ook andere vorften aanleiding gegeven hebben, om dit quaad voorbeeld te volgen, gelyk ontrent 2 jaaren bevoorens den koning van Boni, by de dood des konings van Soping, zich 'er op die zelve wyze, buiten kennis ofte toeflemming van eenige Gecommitteerden van de E. Maatfchappy, ingedrongen, en daar na aan den Heer Landvoogt, en zynen Raad, 'er maar kennis af gegeven heeft; waar over toen aan haar Edelheden wel gefchreven; doch waar over niet geklaagt, en geen verhoog ter wereld tegen gedaan wiert, waarom het by de verkiezing van dezen nieuwen koning van Goa te lichter na gevolgt is.

De koning van Boni ondertuffchen, ftampvoetende van toorn, om dat men hem zynen gevlugten zoon geweigert had weder te geven, klaagde in den Raad der Bondgenooten over 't geweld, dat men hem in dezen opzigt aandede, trok zyn kris zeer verwoed (gelyk hy doch al te haafdig in al zyn doen was) in den vollen Raad, en verzogt, dat de Bondgenooten tegen zyne wederftannelingen uittrekken, en hem daar in behulpzaam wilden zyn.

Zyn verzoek wiert in den Raad toegestaan; doch onder die bepaaling, dat men de koningen, daar by zy gevlugt waren, niet moejen, nog beledigen zoude.

Daar op geraakten de koningen van Boni en Goa in een openbaaren oorlog tegen malkanderen, en de E. Maatfchappy hield het met den koning van Boni, zedende in 't jaar 1710. drie vaandels, van 48 man yder, onder den hoofdman *Jacob Steenberg*, aan dien vorft tot hulp, om den koning van Goa, tot overgave van den prins, *Aroe Palacka*, te dwingen.

Deze Capitein vertrok, ter ordre van den Landvoogt, en den Raad van Macaffar, in Juli met zyne 3 vaandels na Jongay, om zich aldaar met het leger van den doldriftigen koning van Boni te vereenigen, alzo de algemeene vergaderplaats aldaar was.

Zyn Hoogheid gaf daar op ten eerften ordre, om de artillery te vervoeren, en 't leger te doen bewegen, onder belofte

van daar na, zoo ras 'er maar een vastigheid voor Goa gemaakt was, voor genoegzaame levensmiddelen te zullen zorgen.

De hoofdman *Steenbergen* had liever gezien, dat de koning met alles zoo voorbaarig niet voortgegaan, en met wat meer bedaartheit gehandelt had, van welk oordeel zyn eerfte Bcdenaar van Staat, *Careleffang*, mede was; doch daar al zyn was geen reden tegen zyn Hoogheid te gebruiken, dreigende, dat hy, zoo men hem niet volgen wilde, alleen zou henen trekken, hoewel het elendig met hem zou afgehoopen hebben, zoo men hem niet tydig bygesprongen had.

Egter dwong hy den Heer *Steenbergen*, fchoon nog alles zeer onklaar was, mede na Goa te trekken.

Men had op Jongay een vefting, of fterkte, gemaakt, waar van aan den Heer Landvoogt den 14^{den} Juli kennis gegeven wiert.

Den 15^{den} dito brak de koning van Boni met zyn leger, 5000 of 6000 man fterk, na Goa op, waar op dan de Heer *Steenbergen* met zyne artillerye, en volk, mede volgde. En niet lang daar na geraakten de legers van beide de koningen aan een. Den koning van Goa had in verre na zoo veel volk niet, als die van Boni; maar zeer veel en fchoon geweer.

Deze vorften waren niet lang aan den anderen geweest, of die van Boni namen de vlugt.

Daar op fchoot Capitein *Steenbergen* ten eerften toe, om de vlugtende te fluiten, en den vyand te rug te dryven; maar, tot zyne groote onfteltenis, zag hy, dat de koning van Boni wegens een fwaare ontfange wonde 't gevegt verlaaten moest, verzoekende, dat hy den koning van Loeboe, die hem van de dood bevryd, en het nu te quaad had, byspringen wilde. Indien hy nog maar een weinig langer in 't gevegt gebleven had, was hy weg geweest. Ook was zyn ftandaard, en trom van Staat, met meer andere ryks-cieraaden, in de loop gebleven.

De Heer *Steenbergen* dede dit; doch de koning van Loeboe verzogt hem te rug te trekken, aangezien alle de Boniërs als fchelman de vlugt namen, en zich niet fchaamden zelf al hunne artillery te laten ftaan; waar op dan deze Capitein befloot met den koning van Loeboe na hunne legerplaats te keeren, gelyk die van Goa, zoo ras zy 't volk der E. Maatfchappy zagen, mede na Goa trokken.

In deze slag wiert de koning van Boni met 2 kogels aan de linkerzyde door de lies van zyn been, en zyn jongfte zoon, *Aroe Mampoe*, door den buik gefchoten. Den Tomillalang, *Aroe Palenna*, een groot overfte, wiert het hoofd afgeflogen, en *Aroe Goerue Tojoemat*, een van

E e de

1710.

de voornaamste Loeboencezen, liet daar, met veel anderen van zyn volk, het leven.

Na de middag quam de opperkoopman, de Heer *Hartenberg*, in 't leger, die nevens den voornoemden Capitein, als Gecommitteerden, uit naam van den Heer Landvoogt, en den Raad van Macassar, na den koning van Boni ging, om hunne droefheid over zyne ontfangen wonde, en verdere gelede schade, te betuigen, te meer alzoo zyn twee beste oversten hier mede gebleven waren.

De Heeren Hartenberg en Steenberg en Steenberg gaan by den koning.

De opperkoopman zocht zyn Hoogheid te bewegen, om van Bontuwalac, waar na toe de zynen meest gevlugt waren, en daar zy 't niet lang houden konden, op te breken; doch dit was voor een doofmans deur geklopt, en diende alleen om zyne wonde, door zyne geduurige daarop volgende haastigheid, te verergeren, alzoo hy zeide, dat zyn leger weer in een goede staat, dat 'er geen gebrek van hoofden in 't zelve, en dat zyn besluit was, niet eer, voor dat hy zynen zoon in handen had, van daar op te breken; bedankende te gelyk de E. Maatschappy, en den Heer Landvoogt, voor den onderstand, die zy hem deden, waar mede dan de Heer *Hartenberg*, zonder iets op dien vorst te konnen winnen, tegen zyn wil vertrekken moest.

's Avonds kreeg men tyding, dat de wond van *Aroe Mampoe* zoo gevaarlyk niet was, als men in 't eerst gezegt had. Hy was met een werpspies schuins in den rug geworpen. Ook vont zich de koning tegen den avond beter.

De hoofden van *Aroe Palenna*, en *Tojoemat*, door die van Boni van de Macassaaren voor 1 cati en 1 thail goud verzogt zynde, wierd dien van Boni aan de poort Manassa tot antwoord gegeven, dat men de zelve niet geven kon, alzoo zy beiden, den Tomillalang, en *Crain Pankadje-ne*, de een door *Aroe Palacka*, en de ander door zyn schoonzoon, die in Goa woonde, reets begraven waren.

Wy hadden te dier tyd 100 dooden en gequetsten bekomen; doch hoe veel die van den vyand waren, kon men niet geenzekerheid zeggen; doch dit wist men, dat *Aroe Palacka* in 't been geschooten, en dat de zoon van *Crain Bontemompo* dood gebleven was.

Op Woensdag den 16^{den} dito quam de koning van Tanetta, uit last van den koning van Boni, by Capitein *Steenbergen*, om hem kennis te geven, dat, vermits hy van wegen zyn wonde het opperbevel over 't leger niet meer voeren kon, den koning van Loeboe als eersten of opperveldheer, en dat hy hem, te weten, dien van Tanetta, als tweede, en *Aroe Belo* als derde hoofd van zyn leger aangestelt; doch te gelyk ook goedgevonden had,

Nieuwe Hoofden van 't Bonis leger.

dat zy buiten dien Capitein niets ondernemen zouden, waar voor deze Hoofdman den koning van Boni door dien van Tanetta bedanken liet.

Ten 9 uuren was 'er in 't hoofdquartier een algemeene vergadering, waar toe de Heer *Steenbergen* mede verzogt wiert. Hy ging 'er na toe met den lieutenant *Joannes Steenhof*, en den opperficierman, *Jacob Stokvisch*, en men vont toen goed, om in alles zeker te gaan, met Paggers, en kleine sterkten, Goa hoe langs hoe meer te naderen.

Ten 11 uuren quam 'er een Gezant van Goa met een teeken van de halve maan, van een by hen *Karketako* en *Carkely* genaamt. Deze eischte, voor een zekere somme gelds, het hoofd van *Dain Maroepa*, waar op de koning van Boni liet weten, dat hy geen kennis ter wereld had, dat dit hoofd door yemant van zyn volk genomen was; doch, zoo hy 't zelve gevonden had, hy het de zelve eer zoude aangedaan hebben, die door die van Goa aan zyne overledene oversten bewezen was, en dat hy dierhalven vast stelde, dat het nog op 't veld leggen moest. Hy voegde hier nog by, dat hy niet gewoon was menschenhoofden te verkoopen, doch dat zy 't zelf op 't slagveld konden gaan opzoeken, en, daar 't hen behaagde, begraven.

Verzoek van een Gezant van Goa, en 't antwoord des konings van Boni.

Den 17^{den} dito ging Capitein *Steenbergen*, benevens stierman *Stokvisch*, den koning van Loeboe, *Crain Aganonja*, en *Aroe Oedjong*, na 't vorderen van de Paggers zien, alwaar zy bevonden, dat de Bondgenooten een Pagger op 't einde van Maneroeki begonnen op te werpen, dat ook Benoorden de rivier van Goa, wat Westelyker als de woning van *Crain Bontofonggo*, twee vyandyke Paggers stonden, en dat onze Pagger op die verheid daar van gewerkt wiert, als het buitengeregt van de Landpoort op Macassar af gelegen is.

Verdere zaaken toen voorgevallen.

Ook moest 'er, na 't voltoojien van deze Pagger, nog een gemaakt worden.

Daar op liet hy 't veld na Goa ontdekken, vont op de plaats, daar de koning van Boni gewond was, wel 20 of 30 dooden, en eenige der zelve met de hoofden reets afgekapt, leggen.

Te dezer tyd trokken ook 6 of 700 Macassaaren buiten de Bonische poort van Goa, posteerden zich tusschen deze poort en tusschen hunnen Pagger, alwaar zy bleven leggen.

De koning van Boni, en zyn zoon, bevonden zich nu redelyk, welkers Gezanten, door *Soeropojako* als hoofd geleid, ten 4 uuren aan die van Goa quamen verindagtigen, dat, eer die van Boni en Goa Mohammedaans wierden, eenen *Latere-doemi* koning van Boni, en eenen *Soedang*

ko-

1710.

koning van Goa was, en dat beide deze koningen toen zeer goede vrienden geweest waren, welke vriendschap nog onlangs, toen de koning van Goa, en *Crain Bontofonggo* zich op *Tsjinrana* bevonden, op het huis *Latemojoe* weer bevestigd was. Ook voegden zy hier by, dat zy tot onderhouding van de zelve nu 1 cati en 1 thail goud bragten, alzoo 'er nu reers bloeds genoeg, tot koeling van de gramfchap des konings van Boni, over de vlugt van zynen zoon, gefort was; laattende door *Aroe Oejong* daar nog byvoegen, dat zy vergeten waren, dat de E. Maatschappy van ouds der beider ryken welstant altyd gezogt, en dat zy veel preuven daar af gehad hadden.

En om te toonen, dat hy daar ontrent redelykheid gebruiken wilde, zont hy haar nu 2 cati, en 2 thail, goud, begeerende niet anders, dan 't geen 't oud Mohammedaans geloof medebragt; doch dat zyn zoon tegen hem gezondigt had, en dat het billyk was, dat hy voor hem een voetval dede, en vergiffenis verzogt, die, toen hem de zelve aangeboden was, daar niet na had willen luffteren, behalven dat hy ook de vermaning van de E. Maatschappy verworpen had, waar uit men moest oordeelen, dat zyn zoon niet anders, dan 't bloedvergieten van veele onfchuldigen, en te gelyk ook moedwillens zyn eygen dood zogt.

Staat van 's konings en des princen wonde.

Daar op vertrokken die Gezanten, en de 2 cati, en 2 thail goud wierden nog dien zelve avond te rug gebragt, alzoo die van Goa dit goud niet hadden willen aannemen, dewyl die van Boni ook haar 1 cati goud te rug gezonden hadden, zonder dat zy hier op eenig ander antwoord gaven.

Op Vrydag den 18^{den} dito geraakten beide de Pagers, de eene op Maneroeke, en de andere, wat verder gelegen, voltoed, en zy wierden door *Aroe Salckette*, en door die van *Tamoelang*, bezet.

Van dezen morgen wiert 's konings wond ook gefpuit, en was de opperwondheeler, *Mr. Jacob de Poorter*, van gedagten, dat de koning met 3 kogels getroffen was, en dat 'er een agter in 't spier van den bil, en de twee anderen door de lies in 't hol geraakt waren.

Wegens de prins, *Aroe Mampoë*, kreeg men berigt, dat zich die nu redelyk wel na den tyd bevont.

Den 19^{den} dito waren de Bondgenooten bezig, om de Pagers op den hoek van *Pakedjene* op te werpen; doch moesten die, om den sterken aanval, en 't onophoudelyk schieten, ftaken.

Op Sondag den 20^{den} dito verzogten de koningen van Boni, *Loeboe*, en *Tanette*, om 2 stukken gefchut, zynde 3 ponders, om die tot zekere onderneming

te gebruiken, waar op men eerst 'tantwoord van den Heer Landvoogt afgewagten moest.

1710.

Deze morgen geraakten die van Boni met die van Goa, over 't maaken van die *Pagger* op *Pakedjene*, weder aan malkanderen, by welk voorval de Bondgenooten braaf stand hielden, waar door de onzen, in 't maaken van den voorgigen *Pagger* belet, met een nieuw *Paggertje* ten eerften in staat van verdediging geraakten; doch zy verzogten nogmaals 2 stukken gefchut te mogen hebben.

De onzen geraaken weer aan den vyand.

Men zeide, dat wy te dier tyd 20 dooden, en 25 gequetften, en dat die van Goa 'er niet veel minder hadden; ook bragt men de 2 hoofden van *Carretojo*, *Peranakan Malajoe* (dat is, een Maleits inboorling) en van *Dain Mangapa*, zoon van den koning van Bontein, by den koning van Boni.

Het eerste wiert door *Crain Bangkebe*, en 't laatste door de *Towadjos* gekregen, en deze hoofden zyn, op 't verzoek der vrienden, aan de zelve wedergegeven.

Tegen den avond quam de koning der *Towadjos* aan *Capitein Steenberg* zeggen, dat hy op dezen dag 46 gequetften, en 4 dooden bekomen had; ook hadden die van *Tanette*, vermits zy zeer dapper stand hielden, nevens die van *Bankle* al eenige fchaade geleden.

Den 21sten dito trokken de Bondgenooten weder uit hun legerplaats, tafften de *Macassaaren* met veel dapperheid aan, en ftonden als mannen, gansch onbeweeglyk; doch de koning van *Loeboe* verzogt wederom 2 stukken gefchut, met haar toebehooren, en met de busfchietters, waar op de nader ordre van den Heer Landvoogt eerst moest afgewagt worden.

Tweede trefing.

De koning van Goa was met den grooten standaard tot voor ons *Paggertje* gekomen; maar zoo dapper afgeilagen, dat hy geen lust had, om weder te verfchynen: want hy wiert met 3 verscheide kogels gequetft, en was daar op met zynen opgrollden standaard stil na Goa geweken. Daar beneven waren 'er al elf voorname afgekaptte hoofden voor den koning van Boni gebragt, dat de Bondgenooten geen kleinen moed gaf, te meer, wanneer zy 't verzogte gefchut van den Heer Landvoogt bequamen, waar op zy de *Macassaaren* geheel verdreven, en de *Pagger* voltoit raakte.

De koning van Goa gequetft.

Men had *Aroe Palacka* op dezen dag, nog gifteren, niet buiten vernomen, waar uit zommigen giften, of hy niet mede mogt gequetft zyn; waar op egter niet de minste staat te maaken was, aangezien men niet hooren kon, wat fchaade de Bondgenooten hen aangedaan, of wat zy zelf daar by geleden hadden.

Na dat nu de *Pagger* den 22sten dito

1710-

Verdere
zaaken
toen
voorge-
vallen.

voltoit was, wierden de koningen van Loeboc, Tanette, Toerate, Bangkle, en van Salekette op de regter, en de koningen van Soping, der Towadjos, die van Mandar, en Pampaning, op de linker vleugel geplaatst, en men stelde de Boegincezen vlak voor de Pagger, terwijl de koning van Boni op Jongay zyn rust hielt, latende het oppergezag over zyn leger nog aan den koning van Loeboc, die hy wilde dat met den koning van Tanetta over alles, alzoo dit een vorst van ervarenheid was, eerst raad-plegen zou.

Ondertuffchen begeerde de koning van Boni, dat *Crain Lepcaffing*, en zyne lyfwagt, maar by hem zouden blyven, om hem tegen eenig schielyk toeval te dekken; aangezien 'er besloten was, dat de Bondgenooten daags 'er aan opbreken zouden.

's Namiddags quamen 'er twee Gezanten uit Goa, te weten, *Dain Matoeling*, en *Dain Karkelli*; doch deze zeiden laft te hebben, van niets, dan in 't bywezen van den koning van Loeboc, te zeggen; 't welk dan eindelijk gefchiedende, bestont huu geheele boodfchap daar in, dat de koning van Loeboc als Middelaar tuffchen de koningen van Boni en Goa zoude mogen handelen; dat al zoo veel was, of zy niets verzogten, alzoo zy wel witten, dat daar op niets volgen zou.

Op Woensdag den 23ten dito bevont zich de koning van Boni zeer fraai, en men kreeg toen ook berigt, dat *Crain Pangkanene* in de laafte treffing doodgebleven, en dat *Aroe Palacka* in zyn been gequetst was; waar op de koning van Loeboc de gemeene zaak nader met *Crain Aganonja*, *Aroe Belo*, en met den eerften bestierder van 't ryk van Boni, *Carelessang*, overleide, en in welke byeenkomst by de Bondgenooten goedgevonden wiert, een minnelyken Maleitzen brief uit naam der E. Maatschappy aan den koning van Goa, aan *Crain Bontofonggo*, en aan de verdere Ryksgrooten van Macassar te fchryven, en daar by nogmaals de overgave van *Aroe Palacka* aan des zelfs Heer vader te verzoeken, met verzekering, dat dan den oorlog ten einde zyn zoude.

Zy wiert door eenen *Boemi Parigi*, verzeld zynde van een Hollandze vlagge, die men voor uit droeg, gebragt, en men liet dezen vorst ook verder aanzeggen, dat hy hier mede de E. Maatschappy groot genoeg geven, doch dat hy, zulks niet doende, oorzaak wezen zou van al het onnoozel bloed, dat verder om zulken geringen zaak, die men zoo gemakelyk byleggen kon, stont vergoten te worden; betuigende dan geen deel in 't allerminste daar aan te willen hebben, en dat zy hem konden verzekeren, dat

hy nu voortaan door de zelve vry sterker, 1710 dan tot nog toe, stont aangetast te worden.

Den 24ten dito quamen 'er Gezanten van Goa, om op den brief van de Heeren Landvoogden *Erberveld* en *van Tholl* te antwoorden; zy waren met hun drie, te weten, *Crain Bontepaja*, den Sabandar *Crain Gressic*, en *Glarang Manassa*, benevens een tolk; doch zy bragten een zeer bespottelyk antwoord, weshalven hen niet toegelaaten wiert na 't kasteel Rotterdam te gaan, en gelaft, om, zoo zy iets naders te zeggen hadden, dit in 't leger maar voor te stellen, en af te handelen.

Zy zeiden egter, dat *Crain Bontofonggo* zyn uiterste best gedaan had, om *Aroe Palacka* te bewegen, dat hy weder na den koning zynen vader keeren wilde, doch alle zyne beweegredenen waren by dien prins verworpen, en men had op den zelve niets kunnen winnen, zoo dat het aan hem veel meer, dan aan den koning, of de Grooten van Goa, haperde.

Ook verzogten zy, dat de koning van Loeboc zelfs eens in Goa geliefde te komen, om hem daar over aan te spreken, alzoo zy oordeelden, dat zyn gezag, en zyne beweegredenen, zeer veel by hem zouden gelden; doch deze koning floeg dit vlak af, alzoo hy na de Heeren Landvoogden, en na zynen vader, niet had willen luisteren.

Den 25ten dito quamen de Gezanten van Goa weder in 't leger; doch men vont goed hen voor af te zeggen, dat, zoo zy met geen andere voorwaarden van vrede quamen, zy maar weder vertrekken konden, alzoo zy niet genegen waren, zich van hen om den thuin te laten leiden, en dat men besloten had, met het maaken van de Paggars zoodanig voort te gaan, dat men ten eersten onder Goa mogt geraken.

Ondertuffchen klaagde de opperwondheeler, Mr. *Paorter*, aan den Heer Landvoogt *van Tholl*, dat hy, van wegen de kleinzeerigheid en pynelykheid des konings van Boni, het noodige tot het geneezen van zyne wonde niet doen kon, en dierhalven best oordeelde, dat de Heer Landvoogt hem doch geliefde te doen begrypen, dat 'er geen ander middel was om hem spoedig te geneezen, dan 't geen by hem reets aan den koning voorgelagen; maar 't geen hy veragtelyk van de hand gewezen, behalven dat men ook groote vreeze voor een schielyke verergering had, indien 'er ten eersten niet tegen voorzien wiert; waar toe de koning meer geduld van nooden had.

Ten 2 uren ging Capitein *Steenbergen* na den Heer Landvoogt, om over eenige

Zaa-

Aroe Palacka's overgave door de Landvoogden aan den koning van Goa verzogt.

Radja Boni's kleinzeerigheid.

1710. zaaken van gewigt te spreken, na welke verrigting, en zyne te rugkomt in 't leger, men goed vont den vyand aanstonts weder aan te taften.

De vyand weer aangestalt. Den 26^{den} dito wiert 'er zeer sterk met geschut op 't huis van *Crain Bontofonggo*, en op nog een Paggertje, op 't hoog pad voor de poort van Marassa staande, geschoten, alwaar de onzen ook een Pagger met der haaft opwierpen, het welke zy weer op nieuw den 27^{den} dito op de kant van de rivier deden.

Den 28^{den} dito dede de vyand een uitval 's nachts ten 1 uur op de Pagger der Loebóneezen; doch zy wierden deftig te rug geslagen. Zy vernieuwden dien uitval nu en dan wel weder, met 6 of 700 man te gelyk door de poort Crongrong op *Aroe Belo's* volk; doch zy wierden even, als te vooren; dapper door dien vorst ontfangen, te meer, alzo Capitein *Steenbergen* den vorst *Aganonja* tot zyn hulp zont.

Die zyn Pagger veniaat. Den 29^{den} dito besloot men, om daags 'er aan op 's vyands Pagger een algemeenen storm te doen; doch men vernam na de middag, dat de vyand zyn Westelyke Pagger verlaaten had, en nu al over de rivier getrokken was, reets bezig zynde om daar een nieuwe Pagger te maaken, en post te vatten.

Heden was de koning van Boni vry beter, en wat geduldiger, dan te vooren, zoo dat 'er nu hoope was, dat zyn woude spoediger zou genezen worden.

Den 30^{den} dito viel 'er niets van belang voor.

De onzen krygen klof. Den 31^{den} dito taften de onzen een Paggertje van den vyand, zonder gevolg, alzo 't ons wat tegenliep, aan. Ook wiert hier een korporaal met een spat gequett, en ons kanon, met veel gevaar van het te verliezen, te rug gebracht.

Verfcheide anderen wierden hier gewond; maar daar en tegen hadden de volkeren van Timoerong, Salekette, en de Towadjos, zich over de rivier in een sterke Pagger van den vyand gepostert, en by 't overkomen van deze rivier verfcheide andere Macassaarze opgeworpene vastigheden ontdekt, waar op men dan goedvond een vergadering der Bondgenooten, in welke de Heer Landvoogt mede tegenwoordig zyn zoude, daags 'er aan te beleggen, waar in den 1^{den} Augusti besloten wiert, dat de Bevelhebber *Stokvisch* met enige artillery een aanval op zekeren Pagger doen, en dat hy 2 stukken, 6 of 8 ponders, mede nemen zoude; doch zyn togt was te vergeefs, alzo de Bondgenooten niet eens hadden durven aanvallen.

Nieuwe Paggers. Den 2^{den} wierpen de onzen op 't pad by nacht een Pagger, en de Macassaaren op 't einde van dit pad 'er twice op, taften-

de 's avonds een Pagger van ons op de kant van de rivier, welke door *Aroe Jaling* bezet was, aan. Men miste dien avond den granadier *Jan Lammekens*, die den 3^{den} door die van Goa overgelevt wiert. Ook wiert de Pagger over de rivier door de onzen veroverd, en op den 6^{den} (alzo 'er den 4 en 5^{den} dito niets vobrviel) weer een Pagger door 't volk van Maros digt by Theyn gemaakt, uit welke men met handmortieren gemakkelyk vuur in de stad Goa werpen kon.

Ten 9 uuren quamen eenige afgezonden van Goa, te weten, *Carrekalle*, en *Carretacko*, door den Koning en Groo-^{Gezanten van Goa beantwoord.} ten van Goa gelast, om aan *Radja Loeboe* te vraagen, waarom hy een Pagger zoo digt voor Theyn dezen nacht had laten maaken, daar de koning van Goa gifteren avond al had laten weten, dat hy heden Gezanten zenden zoude, om een stilland van wapenen te verzoeken.

Hier op gaf de koning van Loeboe tot antwoord, dat zulks geschied was, om onze andere Paggers te verzekeren, en dat die Pagger de goede voorstellingen van vrede niet verhinderen zoude; behalven dat die van Goa den ganfchen nacht op den Pagger van *Aroe Belo* geschoten hadden, weshalven hy zeer goede redenen had, om met dit zyn werk voort te gaan, daar by voegende, dat, zoo hun koning nog iets voor te stellen had, hy dat dezen middag nog doen moest, of dat hy te laat komen zoude.

Daar op wiert ten eersten ordre gegeven, om de Pagger voor Theyn nog grooter te maaken, om met kanon en mortieren den vyand te konnen aantasten.

Pas na de middag quamen die Gezanten van Goa weer by den koning van Loeboe, verzoekende uit naam van hunnen koning uitsfel tot morgen, om nadere voorfagen te doen; doch de koning van Loeboe wees dit van de hand, en zei, dat, zoo zy 't goede in den zin hadden, zy dat nu volgens 't verzoek der E. Maatschappy dienden te doen. Egter vont men goed hen zoo lang te laten wagten, tot dat *Radja Loeboe* hier over met den koning van Boni, en met Capitein *Steenbergen*, eerst zou gesproken hebben, die goedvonden dien eenen dag (alzo dit volgens de Celébize grond- en landwetten niet wel mogt geweygert worden) aan den koning van Goa toe te staan, mits dat zy by ede op den Coraan dan morgen weer hier moelten verschynen, om hen verflag van een vast besluit des Konings en der Grooten te doen; doch voor af maakte men hen ook bekend, dat zy, met het gene de E. Maatschappy eifchte, zouden moeten te vrede zyn. Hier op nu was 'er zoo lang stilland. Tegen den avond wierden de

1710.

daken der huizen in Thein afgenomen, 't geen na geen vrede geleek.

Den 7^{den} dito wierden de Paggers voor Theyn door die van Maros dezen nacht al meer versterkt. Daar op verschenen de Gezanten van Goa ten 10 uren voor onze Pagger met een brief van *Aroe Palacka* in 't Maleits, by welke die prins verzogt, om met Capitein *Steenbergen* te mogen spreken. Men nam den brief aan, doch men moest op 't verzogte eerst last van den Heer Landvoogt hebben, die voor af aan de Gezanten dede zeggen, dat, zoo *Aroe Palacka* met zyn vrouw en kinderen in 't kasteel Rotterdam zich zelve begeven wilde, hy daar in volle zekerheid wezen zou, waar op men nog dezen avond klaar antwoord diende te hebben, of dat de Bondgenooten met hun werk anders voort zouden gaan.

Voorstel
aan den
koning
van Goa
van zich
dezen dag
te moe-
ten ver-
klaren.

De Heer *Steenbergen* herhaalde dit alles nog eens tegen de Heeren Gezanten in 't bywezen van den koning van Loeboc, van *Crain Aganonja*, van *Aroe Beloe*, en van den Tomillalang *Aroe Oedjong* in de legerplaats, op dat zy geen reden mogten hebben van te loochenen, dat zy behoorlyk en dubbeld over gewaarfchouwt waren.

Ook maakte deze Capitein aan den koning van Boni bekend, dat zyn zoon, de prins *Aroe Palacka*, een brief aan den Heer Landvoogt van *Tholl* geschreven, en wat hy aan zyn Ed. wegens zyn genomen besluit daar in neder gestelt had, het welk dezen vorst zeer wel behaagde.

Ondertusschen verschenen de Gezanten, te weten, *Jemang Oeni*, en *Soeroe Pajacko*, weer voor onze Pagger, aan welke de Heer *Steenbergen* kennis gaf, wat ordre de Heer Landvoogt ontrent het ahaalen van den prins, *Aroe Palacka*, gegeven, dat hy (Capitein) zelf last om hem in 't kasteel te geleiden, en dat de Heer van *Tholl* het verdere verzoek van den prins mede toegestaan had, weshalven 'er geen langer ernstig te wagten viel.

Zy verzogten zeer ernstig, dat, dewyl zy niet in staat waren, om dezen avond nog antwoord te brengen, men de goedheid hebben wilde, om maar tot morgen vroeg te wagten; ook zeiden de Gezanten, dat *Aroe Palacka* zeer genegen was, om by de E. Maatschappy over te komen; doch dat hy bevreesd was, zoo lang als hy 't leger der Bondgenooten daar nog zoo uitgestrekt leggen zag; hy verzogt derhalven, dat zy eerst wilden opbreken, welk ongrond verzoek hem afgeslagen wiert; en dien prins geraaden ten eersten onbevreesd over te komen, onder verzekering, dat de E. Maatschappy hem voor alles, wat hem ook ontmoeten kon, beschermen zou.

Daar op kreeg hy nog tot 9 uren uit-

stel, om dan rond uit te zeggen, of hy 1710. genegen was over te komen, of niet.

De Gezanten gingen dierhalven om hem dit af te vraagen, en hy liet daar op weten, dat hy nu niet overkomen kon, alzoo 't hun dag van Godsdienst was; doch dat hy, zonder enig uitsfel morgen tot ons overkomen zoude; verzokende gedienstig om eenige soldaaten, die hem uit de poort van Boni ontmooten, en na zyn vaarttuig geleiden zouden, als mede, dat wy Theyn in bezetting wilden nemen, om het van allen overlaft te bevryden.

Men stont aan den prins dit verzoek toe, en men gaf hem verzekering, dat eenige Enropiaanen hem komen ahaalen, en zeker na 't kasteel Rotterdam geleiden zouden; van al het welke behoorlyke kennis aan de koningen van Boni, Loeboc, *Crain Aganonja*, en *Aroe Belo*, tot hun volkomen genoegen gegeven wiert.

Tegen den avond quam hier een ruiter met een brief, aan Capitein *Steenbergen*, met last van den Heer Landvoogt, om verdagt te zyn, aangezien den prins *Aroe Palacka* zyn verzoek, om door eenige soldaaten afgehaalt te worden, was toegestaan, dat 'er een troep van 36 man, onder 1 sergeant en 2 korporaals hem diende toegezonden te worden, van welke ook eenige voor een korten tyd zouden dienen, om Goa en Theyn te bezetten.

Daar na liet men *Aroe Palacka* door den tolk *Brugman* vraagen, wanneer hy zou buiten komen; doch de koning van Goa dede zeggen, dat hy zelf morgen met zynen broeder mede na 't kasteel gaan, en hem geleide zoude; doch de tolk had *Aroe Palacka* zelf niet kunnen spreken, vermits hy heel agter in de stadt woonde. Ook liet de koning van Goa verder zeggen, dat hy nog niet wist, op wat uur, en of hy te water, dan te lande, komen zoude.

Den 9^{den} Augusti, 's morgens ten 9 *Aroe Palacka* uuren, quamen zy ons aandienen, dat de koning van Goa, en de prins van *Palacka*, ^{kwam tot ons over.} gereed stonden, om aanstonts buiten te komen.

Daar op zont Capitein *Steenbergen* den troep, tot geleide van de prins gefchikt, en men zag hen aanstonts daar na met hun hooftoet de Bonize poort uit, en langs den hoogen weg over Maritjaja na 't kasteel trekken. Hun stoet was wel 1600 zielen sterk, en dit overkomen van den prins duurde, eer alles in ordre was, tot 's avonds ten 5 uren. Ook wilden de princen van 't gevolg des konings van Goa, en *Aroe Palacka*, in 't eerst hunne kristen niet overgeven, dat zy daar na egter alle aan den Landvoogt deden, die hen dezelve toen wedergaf.

De

1713.

De fergeant *Cornelis van Oosten* was met 24 man in Goa getrokken, waar op zy door *Crain Bontofonggo* in Goa, en een korporaal met 6 man in Theyn gelegd werden, om daar ontrent alles goede ordre te stellen.

Die van Boni begonnen, zoo ras de koning van Goa, en de prins, voor by onze Pagger getrokken waren, niet weinig met hunne Hafagaayen te Tsjakalile, en te fchermutzeeren, 't geen deze twee vorften zeer mishaagde, aangezien deze prins zich aan de E. Maatschappy, maar geenzins aan die van Boni, overgaf.

Hy liet hier af ten eerften kennis aan Capitein *Steenbergen* geven, met verzoek, dat dit mogt gefluit worden, gelyk die Heer dat ook aanstonts dede beletten.

Zaaken
toen
voorge-
vallen.

Den 10^{den} ging Capitein *Steenbergen* met de Messrs *van der Stel* en *Happon* na de verblyfplaats des konings van Boni, om zekeren laft by zyn Hoogheid uit te voeren.

Crain Bontofonggo verzogt ook eenig volk tot zyn gelide, aangezien hy gegenezen was, morgen mede in 't kasteel Rotterdam te komen; maar alzoo die Heer ondertuffchen onpaffelyk wiert, liet hy het zelve op den 11^{den} zeer beleeft af weten.

Den 12^{den} dito vertrokken de Gecommitteerden, *van der Stel*, en *Happon*, na dat zy hunnen laft uitgevoerd hadden; doch *Crain Bontofonggo* liet weten, dat de Boegineezen een vaartuig, hem toebehoorende, en van het eiland Sumbawa komende, aangehouden hadden, 't welk hy verzogt dat ontflagen mogt worden, gelyk ten eerften gefchiede. Ook viel 'er toen niets verder van belang voor.

Den 19^{den} dito ging de koning van Goa, met eenige Grooten, voorby onze Pagger na 't kasteel, op welken tyd ook de verbonden vernieuwt, en alles 't geen nog noodig was, volkomen tuffchen haar Hoogheden, en den Heer Landvoogt, met alle de Bondgenooten, gefloten, waar op Capitein *Steenbergen* nog dien zelvden avond gelaft wiert ordre te geven, dat het leger opbreken en fcheiden zou, gelyk op Woensdag den 20^{den} Augufti de te ruggetogt na Oedjong Pandan daar op gevolg is, zynde onze troepen 's morgens ten 8 uren, alzoo zy met het aanbreken van den dag opgebroken waren, al in die vesting gekomen.

't Leger
fcheid.

Men zegt dat aan de Macaffaaren by 't maaken van deze vrede opgelegd is,

- I. *Alle de leenlanden weer te geven.*
- II. *Alle de geroofde cierraaden van de kroon van Boni weer uit te keeren.* Dat gefchiet is.
- III. *Eenige Chineezen, die veel voetangels gemaakt hadden, ons in banden te geven.*

IV. *Gezanten na Batavia te zenden, om vergiffenis van haar Edelbeden te verzoeken; die den Heer Erberveld kort 'er na gevolgt zyn.*

V. *Goa 's muuren te flegten.*

Naderhand is de koning van Goa op den 2^{den} October weder met zyn twee vrouwen, met *Crain Bontofonggo*, en meer andere Grooten in 't fort geweeft, daar zy op een ver fchaap (het grootfte, op men de koningen van Boni en Goa by hun komst in 't kasteel, onthaalen kan, alzoo zy zeer daar op gezet zyn) zeer heerlyk onthaalt wierden, te meer, dewyl dit de eerfte maal was, dat zy den nieuwen Heer Landvoogt quamen begroeten. Ook fprak men te dier tyd over het gedoente van *Crain Bonterambo* (*Crain* beteekent een prins, en ook een prinses) en dat van haaren man, den koning van Coeti tegen den koning van Pafir, alzoo beide deze vorften van Borneo onder den koning van Goa ftonden; doch die was van een langer adem, en de zelve heeft naderhand nog veel moeijelikheden gegeven.

De koning van Boni was den 3^{den} October van zyn wonde nog niet genezen; doch de opperwondheeler, *Mr. Bombergen*, had 'er nu moed op; hoewel deze vorft zeer ongemakkelyk te behandelen was, waar toe zyne fwaarlyghheid zeer veel dede.

Ondertuffchen was de oude Landvoogt alhier, de Heer *Erberveld*, na dat alles tot ftilte geraakt was, op den 7^{den} September na Batavia vertrokken; den Heer *van Tholl* in dien bekommerlyken tyd zeer veel dienft gedaan (want anders kon hy, dewyl zyn tyd uit, en hy vervangen was, maar na Batavia vertrokken hebben, alzoo nu alles voor rekening van de Heer *van Tholl* liep) doch zyn Ed. beloonde dien Heer dit ganfch niet wel, met ten eerften na Batavia tot zynen lafte (zoo men my berigt heeft) te fchryven, dat hy daar alles had laaten vervallen, en dat hy, daar nu nieuwelings gekomen, al den laft, van 't vervallene te vernieuwen, zou moeten dragen.

Haar Edelheden, die niet begeeren, dat men op de buitenlandvoogdyen eenige onnoodige onkosten doen zal, namen dit juist zoo breed niet op, als de Heer *van Tholl* wel had gemeint, behalven dat zy wel wiften, dat de Heer *Erberveld*, buiten haaren uitdrukkelyken laft, niet bevoegt was eenige onkosten van belang te maaken; en daarom verweerdigde de Heer *Erberveld* zich niet eens, om zich daar over by haar Edelheden te verantwoorden.

Men zeide in dezen tyd ook, dat 'er een

1711.

Nieuwe vreeze der onzen voor den koning van Boni.

een geheel andere pot te vuur, en dat de koning van Boni, die doch niet rusten kon, van voornemen was, om weer nieuwe voorstellen en eiffchen wegens de landen van Lange Lange, Bontopanno,

Batte Poeteh, enz. te doen; maar dat hy voor eerst best keurde, zoo lang te wagten, tot dat hy op zyn laatste schryvens aan haar Edelheden antwoord zou bekomen hebben.

1712.

A G T S T E H O O F D S T U K.

Wonderlyk voorval in 't jaar 1711. met eenige Saleyereezen. De Heer van Tholl 1712. overleden. Door de Heer Sipman als Gezaghebber, en 1713. als Landvoogt vervangen. Verdere zaaken van Aroe Palacka. En van Radja Tambora. De Heer Sipman beschreven. De veroveringen van de Heer Speelman ten grooten deele verwaarloost. Zeldzaam voorval onder den Heer Dubbeldekop. Die den koning van Boni toestaat die van Goa aan te tasten. Wat 'er by aanstelling des nieuwen konings van Goa 1694. enz. gevolgt is. De koning van Boni palmde ook veel landen in. Vertooning dat men te veel land aan den koning van Goa afgeestaan, en wie daar toe aanleiding gegeven heeft. Men moet de Macassaaren streng bestieren. Onvoorzigtige beschuldiging van den koning van Bima, die bleek onschuldig te zyn. De Heer van Thyc herstelt deze zaak. Radja Palacka stelt eene van zyne bywyven tot koningin van Soping aan. Lyst der Heeren Landvoogden van Macassar. Opperkooplieden hier. Capiteins. Fiscaals. Sjahbandaars. Winkliers. Soldy-boekhouders. Geheimfchryvers van Macassar. Hoofden van Bima.

Wonderlyk voorval in 't jaar 1711. met eenige Saleyereezen.

IN 't jaar 1711. den 1sten Maart, viel 'er een zeer droevige zaak in 't kasteel Rotterdam voor. Eenige lieden van 't eiland Saleyer over eenigen tyd na den koning van Boni gevlugt, en door de E. Maatichappy van dezen vorst geëiffcht zynde, om ze als wegloopers aan de Heer Landvoogt over te geven, wierden de zelve 40 in getal op zekeren dag door dezen koning aan dien Heer gezonden.

Zy quamen onder 't opzigt van een zeer oud man in de vesting, waar op Capitein Steenberg hen, volgens gewoonte, hunne kriffen afeiffchte; 't welk zy niet gewoon, of wel voor iet quaads bevreesd zynde, had die oude man, al stampoetende, zyn kris uitgerukt, in de grond gestoken, en de zelve 'er weer uitgchaalt; waar op alle de anderen ten eersten amok speelden, en yder op zulk eenen, dien zy maar met hun geweer begaan konden, aanvielen, onder welken zy toen ook Capitein Steenberg, en meer anderen, doodelyk gewond hadden, zynde het duizend tegen een, dat de Heer van Tholl niet mede onder de voet gestooten was. De meeste van deze wegloopers wierden met de kolven der snaphaanen doodgeflagen, doch eenige wierden egter gevangen bekomen; ook waren 'er 7 of 8 Europaanen dood gebleven.

Zy hadden Capitein Steenberg zoo wel geraakt, dat hy 3 dagen daar na quam te sterven; en de Capitein Lieutenant Steenbof volgde in zyn plaats.

Hy wiert na zyn dood van onvoorzigtigheid, in 't afeiffchen der kriffen, als of dat geen manier meer was, beschul-

digd, en dus al de schuld van dit ongeval op den dooden gechoven, daar 't immers in 't geval van Aroe Palacka by zyn overkomst gebleken is, dat 't overgeven der kriffen wel ter degen de gewoonte tot nu toe is.

In 't jaar 1712. den 7^{den} Juni quam de Heer van Tholl hier te overlyden, waar op de Heer Hartenberg het gezag tot den 9^{den} October waarnam; doch in de maand van September hoorde men op Batavia, dat de Ryksgrooten van Goa hunnen koning op eigen gezag afgezet, en den koning van Tello tot hunnen koning hadden aangestelt, twee quaade zaaken, tot geen van welke zy de allerminste magt hadden, veel min om dit buiten kennis van de regeering van Macassar te doen.

Men schreef dit aan haar Edelheden, die daar tegen in het toekomende de noodige ordre itelden, na dat de Heer Joannes Philippus Sipman, gewezen tweedde in Amboina, op den 9^{den} October de Landvoogdy van Macassar, en 't gezag van den Heer Hartenberg overgenomen had. Hy was van dien tyd af maar Gezaghebber; doch wiert in 't jaar 1713. Landvoogd.

De prins Aroe Palacka zat in 't jaar 1713. nog in de vesting Rotterdam gevangen; en, zoo het den naam had, onder onze bescherming, maar ondertusschen mogt hy 'er niet uitgaan, alzo men dan weer voor nieuwe moeite vreesde, vermits hy niet genegen was, zich voor als nog aan den koning zynen vader over te geven; maar den 23sten Augusti kregen wy de tyding op Batavia, dat hy, dit leven moede, uit de vesting gevlugt,

en

1713. en genegen was zich op nieuw tegen den koning zynen vader in postuur te stellen. Hoc dit nu afgelopen is, kan ik niet zeggen, alzoo ik zedert geen berigt meer over dit stuk bekomen heb.

Den 23^{den} Augustus was 'er op Bima weer eenige beroerte door beftel van den koning van Tambora geweest, die schoon hy over zyne bevoorens aangeregte moord van de koningin van Dampo op Bima, en over zyn itout optrekken met 2000 mannen tegen ons volk, zoo lang aan de Kaap gevangen gezeten had (gelyk ik hem daar in 't jaar 1705. op de wooning van de Heer Landvoogt *van der Stel* in Hottentots Holland met zyn vrouw gezien, en gesproken heb) nu nog niet rusten kon, en zich dus nu weder in nieuwe moejelykheden ingewikkelt had. Hy had bevoorens getragt, om den koning van Dampo zelf te vermoorden, doch, dien niet vindende, zich aan zyne gemaal in gewroken, en zyn voornemen was toen zich meester van Bima, Dampo, en van de drie overige ryken op 'teiland Sumbawa te maaken, dat hem mislukte.

Hy was uit zyne gevankenis aan de kaap door de Heer *Johan van Hoorn* pas verlost, en op Batavia gekomen; en wiert in 't jaar 1713. om zyne nieuw verwekte beroerte op Bima, door zyn schryven en woelen, weer na de Kaap na zyn oude gevankenis, daar hy nu wel blyven zal, gezonden.

De Heer Sipman beschreven. Wat 'er nu verder by de regeering van de Heer *Sipman* (die in 't jaar 1721. hier nog regeerde) voorgevallen zy, is my onbekent, dan dat ik alleen tot lof van dien Heer zeggen moet, dat ik de eere hebbe, om zyn Ed. voor een wakker en braaf Bestierder, en voor een zeer beleeft, minnelyk, en gulhertig Heer te kennen, zoo dat ik vast stelle, dat Macassar onder zyn bestier zedert gelukkig geweest, gelyk 't geen geringe blyk 'er af is, dat zyn Ed. in 't jaar 1722. daar nog zynde, Buitengemeen Raad van Indiën geworden en 1723. vervangen is door de Heer *Johan Frederik Gobius*, gewezen veldheer op Java, doch laatst Geheimschryver van haar Edelheden.

Nu zoude ik van deze stoffe wel kunnen afscheiden; maar moet hier nog iets byvoegen, 't geen ik oordeele voornamelyk tot de zaaken van Macassar te behooren.

De veroveringen van de Heer Speelman ten grooten deele verwaarloof. Dat de Ed. Heer *Speelman* door zyn heerlyke verovering van Macassar een grooten steen van 't herte der E. Maatschappij geligt, en haar ontrent Amboina, en de verdere groote Oost, (waar door men Celèbes, Amboina, Banda, en de Molukze eilanden verstaat) zeer geruft gestelt heeft, is reets bevoorens in 't breede vertoon; maar wat heeft het ons veel kunnen helpen, dat wy op Ma-

assar veele landen daar by bekomen hebben, en door 't storten van zoo veel bloed meesters daar af geworden zyn, vermits men daar na, door 't plegen van deze en gene onvoorzigtigheden, en op verscheide quaade berigten van baatzoekende lieden aan haar Edelheden, van tyd tot tyd zoo veel landen aan deze kleingemaakte, en zoo deftig gekortwiekte koningen weder gegeven heeft (onder voorgeven, dat het maar kleine stukskens land waren, die deze koningen van haar Edelheden verzogten, maar dat zulke Landvoogden wel beter wisten, en daar zy gewigtige redenen toe hadden, om egter andere getuigenis daar af te geven) dat de Heer *Speelman*, zoo zyn Ed. eens weder opzien mogt, nauwelyks eenig overschot van die groote en menigvuldige landeryen, by zyn Ed. zoo dapper veroverd, meer vinden zou, alzoo deze koningen, volgens hunne listige gewoonte, 't eene voor en 't andere na hier weer ingepalmt hebben, stellende dit hun verzoek dan by haar Edelheden zeer gering voor, ma dat zy zulk een Landvoogt voor af door geschenken, in der stille, hadden weten op hun zyde te krygen, om een gunstig berigt aan haar Edelheden te geven, op welk berigt egter deze landen (zoo my van aldaar zeer kondige lieden berigt is) van haar Edelheden nooit aan die koningen gegeven zouden zyn, indien zy een nette kaart van Celèbes (gelyk dat behoorde) in haaren Raad gehad hadden, dewyl zy dan te grooten onderscheid tusschen 't vooritel, en de grootheid van zulken stuk lands, dat verzogt wiert, ontdekt zouden hebben.

Zeker Heer, die lange jaaren op Macassar gelegen, en alle die zaaken zelfs bygewoont heeft, heeft 'er my een net berigt van gegeven, 't geen ik, zoo als 't my opgegeven is, hier byvoege.

Een van de eerste Heeren, die daar over veel aanvcgting (zoo die Heer zegt) geleeden heeft, is de Heer *Dubbeldekop* geweest.

Hy wiert door den koning van Boni, of door *Radja Palacka*, sterk aangezogt, niet alleen om zekere landen weder te hebben; maar verzogt ook verlos van op die van Goa los te mogen gaan. Om zyn oogwit te bereiken, bood zyn Hoogheid hem zeer veel fraaje geschenken van goud aan, en zelfs ook een goud Pinangbekken met zyn toebehooren.

Hy schreef hier een brief over aan de Heer *Hartbouwer*, terwyl hy nog ontrent Pannakoke dreef, die hem daar op een twyffelagtig antwoord gaf, daar alleen byvoegende, dat hy die koningen, gedurende zyne regeering, altyd in een evenwigt gehouden, en zich daar wel by bevonden had.

Die den koning van Boni toestaat dien van Goa aan te taften.

Daar op gaf egter de Heer *Dubbeldokop* (wetende op wat grond hy dat dede) aan den koning van Boni verlot, om den koning van Goa aan te taften; doch zoo ras de Heer *Dubbeldokop* wel overwoog, wat hy gedaan had, was hy daar over zeer verlegen, ging boven na zyn kamer, en is van groote droefheid kort daar na dit bestorven.

Op dit gegeven verlot rafte de koning van Boni dien van Goa in 't jaar 1677. aan, dat haar Edelheden egter quaad keurden, schoon 't goed in zich zelve was, dreef hem uit Goa, gelyk hy 'er ook tot 't jaar 1694 uit gebleven is, woonende in een dorp aan strand, om dat hy zyn leven in Goa voor de Boniërs niet zeker hielt; weshalven zyn Hoogheid ook eenigen tyd zyn verblyf in 't kasteel Rotterdam gehouden heeft, en naderhand na Batavia vertrokken, en daar overleden is.

Wat 'er by aansicling des nieuwen konings van Goa 1694. enz. gevolgt is.

Zyn vervanger woonde, na dat hy in 't jaar 1694. met *Radja Boni* vereenigt was, eerst aan strand, en daar na geruft weer in Goa, 't geen, met zyn wal van klei en doornen, de gedaante van een stad hebben wil.

Deze koning van Goa nu begon in 't jaar 1694. de stad Goa heimelyk te versterken, waar tegen de koning van Boni mede verlot verzogt, om Bontuwalac te versterken, en daar een wal om te haalen, 't geen hem de Heer *van Thye* afraadde, doch dat hy zeide te zullen na laten, als de koning van Goa dat mede nahet, en 't gemaakte afbrak. Dit wiert dierhalven door Gevolmagtigden onderzocht, en waar bevonden, alzoo 'er wel 11 of 12 vastigheden ongemaakt waren, waar na men dan 't zelve aan den koning van Boni in opzigt van Bontuwalac toefstont, in zoo verre, dat hy ook 't open veld met een afnyding verdeelen mogt.

De koning van Boni palme ook veel landen in.

Na de dood van *Dain Tabalille* heeft de koning van Boni ook Bonteyn, en veel landen daar onder behoorende, behalven meer andere, van haar Edelheden verzogt, en die niet alleen verkregen; maar ging ook van tyd tot tyd voort, om meer andere landen allenskens in te palmen; dat haar Edelheden nog wel eens zal konnen berouwen.

Bevoorens is reets gezegt, dat de koning van Boni de magtigte der twee operite koningen op Celebes, of op Macassar is, die, hoe groot en ontzagchelyk hy ook zy, op zich zelve aangemerkt van een zeer gering vermogen zyn zou, indien de E. Maatschappy de hand maar van hem aftrok, en hem dryven liet: want dan zouden de meeste koningen, die hem om 't gezag der E. Maatschappy nog aanhangen, aanstonts tot den koning van Goa overgaan, en hem

alleen laten zitten, daar hem alle deze volkeren nu met veel schrik na de oogten zien.

Hier uit kan men dan zeer wel bezefsen, dat, gelyk men aan de eene zyde voor alle de andere koningen hier niets te vreezen heeft, zoo lang de E. Maatschappy hem maar aan haar snoer houdt (dat zyn eigen belang hem mede raad) het aan de andere zyde nogtans zeer noodig is tusschen deze twee opperkoningen zoodanigen evenwigt te houden, dat men verzekert zy, dat 'er, uit een al te groote vriendschap der zelve, geen quade of gevaarlyke gevolgen voor haar konnen voortkomen; te meer, om dat men van tyd tot tyd aan de listige koningen van Goa reets niet alleen de vesting Pannakoke, zoo dapper van de onzen ingenomen, maar ook veel schoone landen afgestaan heeft.

Hier toe is wel de eerste grond (zoo Vertooning dat men te veel land aan den koning van Goa afgestaan, en wie daar toe aanleiding gegeven heeft.

men my berigt heeft) door de Heer *François Prins* gelegd, een Heer, aan wien men (schoon hy anders de beste man des werelds ware) zulk een dierbaare Landvoogdy, en van zoo veel uitzigt, als die van Macassar, noit moest toevertrouwt hebben, alleen om dat hy van de Roomsche Godsdienst, en waar door hy in staat was, om ons daar veel nadeel te doen, behalven dat dit tegen de grond regering van ons land vlak aanliep, alzoo wy ons noit van 't jok van Spaanjen vrygevoigten hebben, en weer op nieuw Paapze overheden in ons eigene landen, met zoo veel gevaar als hier, aan te stellen. Een zaak, daar immers in opzigt van 't wereldlyke, en nog meer in opzigt van 't kerkelyke, op behoorde gelet te zyn, en dat op geen andere plaats met meer gevaar, dan hier, kon verwaarloofd worden; en over welke een Papiest zelf zal moeten bekennen, dat ik daarom gelyk hier in heb, om dat men in de landen, daar zy meester zyn, geen andere Overheden, dan van hunnen Godsdienst (gelyk ook redelyk is) vinden zal: want alzoo zeldzaam als 't luiden zou een Landvoogt van den Hervormden Godsdienst tot Romen te hebben, alzoo miszelyk heeft het op Macassar geluid, een Paaps Landvoogt over die van den Hervormden Godsdienst te gedogen.

Die Heer nu heeft eerit in 't jaar 1691. den Heer *Dirk de Haas*, hier in Juni als Commissaris, of Gevolmagtigde van haar Edelheden, aangierende, den bequaamsten Heer, dien is oit gekent heb, om gewigte zaaken met de uiterste omzigtigheid te behandelen, weten te bewegen, om by haar Edelheden door zyne voorpraak te bezorgen, dat zekere landstreek, Sodiang genaamt, en als maar een klein stukje lands voorgedragen,

aan

aan den koning van Goa (zoo ik meine) weder afgeftaan, en gefchonken mogt worden

Hier in heeft de Heer *de Haas* geen fchuld gehad, om dat met reden vooronderftelt wiert, dat de Heer Voorzitter *Prins*, die daar zeer landkundig was, hem zoo moctwillens niet zou misleid hebben, gelyk nogtans in dit ftuk gefchied is, alzo Capitein *Steenbergen* als fergeant op Maros, daar dit landfchap aangrenft, lang gelegen hebbende, te dier tyd hier van een geheel ander berigt na waarheid aan de Heer *de Haas* geven, en aan zyn Ed. vertoonen wilde, dat dit niet een klein brokje (gelyk de Heer *Prins* voorgaf) maar een ftuk lands wel van 40 mylen in zynen omtrek was; maar de Heer *Prins*, die dit mede zoo wel, als de fergeant, wift, gaf hem een wakkere graauw, en zei, dat hem daar niet na gevraagd wiert, waar mede hy vertrekken en fwygen moest.

Op dit verdigt berigt van den Heer *Prins* wiert, op voorfpraak van den Ed. Heer *de Haas*, dit brokje lands aan den koning, cerft voor een gedeelte, en naderhand geheel, gegeven.

Na dien tyd hebben zy weer om 't eiland Cadjang, en meer andere landen, langs de wal van Celébes gelogen, verzoegt, die hen al mede op zulke loffe gronden toegeltaan zyn, al het welke de E. Maatschappij (zoo my die voorige landkundige Heer berigt heeft) nog wel eens zeer zou konnen berouwen.

Radja Palacka zelf heeft in zyn leven menigmaal over ons, niet, om dat wy al te ftreng, maar om dat wy over de inlanders veel te zagt en te barmhertig waren, geklaagt, willende (gelyk veel goede Staatkundigen met hem ftande houden) dat men de Macaffaaren, Javaanen, en verdere Oosterlingen, zal men deeg van hen hebben, ftreng regeeren, en nergens in ontzien moet, dewyl zy daar aanftonts te ftout op worden, behalven dat zy die ftrengheid van jongs af gewoon zyn.

Deze vorft, het volk van zyn land allerbest kennende, gaf daar van een doorftaande proeve ten tyde van de Heer *Hartfink*, wanneer hy den Ryksbestierder van Soping, over eenspytig antwoord aan hem gegeven, om anderen af te fchrikken, de lippen affnyden liet, dat my egter al vry wreed, aan een man van die rang, voorkomt.

Ten tyde van de Heer *Prins* viel ook de zaak van den koning van Tambora, over de moord der koningin van Dampo, voor.

Men had aan de Heer *Prins* een zeer quaad berigt van deze zaak gegeven, waar op hy de Vergadering der Lands-

grooten, en Bondgenooten, zamen roepen dede, befhuldigende, op een valsch verleent berigt (dat daar na bleek) den onfchuldigen koning van Bina in dien vollen Raad, en hem als een, die deze moord bedreven had, voordragende.

Daar op gingen de Landsgrooten (aan welke de E. Maatschappij op de voorflag van den Heer Landvoogt of President van Macaffar toefstaat, hun eigen misdadigen volgens de Landswetten te rechten en te ftraffen) met deze zaak voort, en vonniften dezen koning, om gekrift te worden.

De Heer *Prins* nogtans van oordeel zynde, dat men niet te voorbaarig hier mede voort moest gaan, aangezien hy nu nog twyffelde, of die vorft wel zoo fchuldig was, als volgens de ingekomene berigten geleek, wift de zaak zoo te draagen, dat zy eenigen tyd uitgefteft, en dat hy, op nader beraading, na Batavia gebannen wiert.

Naderhand kreeg de Heer *Prins*, by een netter navorfching van den Sjahbadaar *Junius*, een veel netter berigt, waar by bleek, dat die koning onfchuldig, en dat hy ontrent die ganiche zaak zeer quaadaardig belogen en aangeklaagt was; waar op de Heer *Prins* het vonnis, over dezen koning reets geveld, verandert wilde hebben.

Dit wilde de koning van Boni geenzins toeftaan, zeggende, dat hy (Landvoogt *Prins*) hem zelf als fchuldig aangeklaagt, en dat zy, Grooten, daar op een vonnis, met die aanklagt overeenkomende, over den koning van Bima geveld hadden, zonder dat de wetten van 't land, die hy (Heer Landvoogt) voor af kende, daar in eenige verdere verandering konden lyden; en dat uit kragte van dien zyn banniffement voortgang hebben moest; maar dat hy, genegen zynde hem dienft te doen, wel by een brief aan haar Edelheden verzoeken kon, dat hy van dit vonnis ontheft mogt worden, te meer, alzo men berigt van zyn onfchuld, doch te laat, bekomen had.

De Heer *Prins*, wel ziende, dat hy dit niet doen kon, zonder zich zelven een fnede in 't aangezigt te geven, alzo dan zyn valfche aanklagt op een valfch ingekomen berigt mede voor 't oog van haar Edelheden komen moest, wilde geenzins toeftaan, om dit vonnis te laaten uitvoeren; doch quam ondertuffchen te fterven.

De koning van Boni, zeer misnoegt over het flutten van de uitvoering van dit vonnis, terwyl deze koning van Bima nog gevangen zat, trok daar op ten eerften landwaard in, wierf veel volks, en maakte op Macaffar zoo grooten beweging,

ging, dat haar Edelheden op dit gerugt, na Batavia overgewaaid, goedvonden den Heer *Hartsink* aan te zoeken, om weer derwaarts (gelyk hy eendelyk aannam) als Landvoogt te gaan.

De Heer van *Thye* herfelt deze zaak.

Wy hebben bevoorens reets geroot, dat die Heer op Batavia in 't jaar 1695. gestorven, en dat de Heer *van Thye* toen hier als Landvoogt gekomen is.

Deze Heer, bevindende, dat de koning van *Palacka*, volgens de behandeling dezer zaak na de wetten van zyn land, volslagen gelyk had, bezorgde dat het bannissement van den koning van *Bima* na Batavia voortging; hoewel 'er te gelyk zorg gedragen was, om hem metter tyd weder in zyn ryk te doen komen; doch die vorst quam in de gevanckenis van hartzeer te sterven.

Radja *Palacka* stiet eene van zyne bywyven tot koningin van *Soping* aan.

Uaar op quam *Radja Palacka* in 't jaar 1696. mede te overlyden, het ryk van *Boni* aan zynen neve overlatende, doch voor zyn dood had hy in 't ryk van *Soping* eeh van zyne bywyven, voor welke hy groote agting had, als koningin, in weerwil van den koning van *Goa*, aangestelt.

Na *Radja Palacka's* dood stelden die van *Soping*, op den koning van *Goa* steunende, een andere koningin aan, waar over de afgezette vorstin aan den nieuwen koning van *Boni*, ten tyde als hy zou aangestelt worden, quam klagen; die daar op die van *Soping* wel twee of drie maal na de reden van deze verandering vraagen, en hen verzoeken liet, deze vorstin weer in haar voorige plaats te stellen; maar vermits hy geduurig dwars antwoord van hen kreeg, stelde hy zich in postuur, om hen door de wapenen daar toe te dwingen; gevende hier van voor af aan de Heer Landvoogt *van Thye* kennis, diens raad hy hier over ook verzogt; doch deze Heer raade hem dit geheel af, duidelyke redenen door een berigt van Capitein *Wesselburg* gevende, waarom het voor zyn Hoogheid best wesen zou weer af te trekken.

Hy voigde dezen goeden raad, nevens alle de Bondgenooten, die gereed stonden om hem, op een bloote wenk, te volgen; maar het had veel beter geweeft,

dat de Heer *van Thye* dien koning had laten begaan, om den koning van *Goa* wat kleiner en ootmoediger te maaken.

Na de Heer *van Thye* is de Heer *Beer-nink* gekomen, die zich, schoon een jong Landvoogt, met zeer veel omzigtigheid in die netelige zaak van *Aroe Teko* zoodanig gedragen heett, dat de wonderlyke dubbelzinnige bevelen van haar Edelheden, die (gelyk wel meer voorgevallen is) doorgaans met eenen slag om den arm opgefelt, en, zoo 't quaalyk uitviel, zoo gefchikt waren, dat men hem daar van de schuld zou hebben kunnen geven, geenzins hebben kunnen voldoen aan de verwagting, die men 'er van had, om dat het quaade, in de zaak van *Aroe Teko* opgesloten leggende, met goed beleid door dezen Heer afgefneden, en de geheele toelg van dezen en genen daar door verydelt wiert.

Wy zouden nog veel andere zaaken, het bestier, en 't voorgevallene op *Macassar* raakende, kunnen zeggen, die mogelyk aan zommigen al vry wonderlyk zouden voorkomen, maar wy moeten, om veel redenen niet alles openbaaren, alzoo ik my, zoo veel 't mogelyk is, voor alle scherpheden, en zaaken, die maar eenige, aanftoot aan yemant kunnen geven, zoekte te wagen; hoewel 'er zekere gevallen zyn, die my daar toe geperft hebben, om was 't mogelyk, in 't toekomende, by die gene, aan welke dit staat, en die 't dikwils zoo niet weten gelegen te zyn, te bewerken, dat deze en gene mislagen mogten verbeterd, en de quaade zaaken herfelt worden.

Ook is het zeker, dat men na dien tyd zeer klaar ontdekt heeft, dat die groote roegeventheid van haar Edelheden (zoo geloove uit goede inzigten, om alles hier in rust te houden) in zoo veel landen aan de koningen van *Goa* en *Boni* af te staan, enkelyk maar gedient heeft om hen, en veel andere *Macassarze* Grooten, ten uitersten stout, ondankbaar, en baldaadig te maaken, 't geen ik oordeel dat noit zou gefchied zyn, zoo men in de voorige tyden den teugel wat strakker gehouden, en hen zoo veel niet ingewilligt had.

L Y S T der Heeren *Landvoogden* van Macassar, en de verdere Opperhoofden hier.

Lyft der	- - - - - van	1607.	tot	1607.
Heeren	<i>N. van Vliet</i> , Koopman.	- - - - -	1638.	vermoord.
Land-	<i>Johan van Suydwyk</i> , Opperkoopman.	- - - - -	- - -	tot 1646.
voogden	<i>Ewert Janszoon Buys</i> .	- - - - -	1651.	1654.
van Ma-	<i>Abraham Verspreef</i> of <i>Johan de Barra</i> ,	- - - - -	1655.	1655.
caffar.	die 'ontvlugt na Batavia.			
Na de verovering van Macassar in 't jaar 1669.
door den Heer <i>Speelman</i> .				
	<i>Johan van Opynen</i> , Onderkoopman.	- - -	1669.	1670.
	<i>Maximiliaan de Jong</i> , Voorzitter.	- - -	1670.	1672.
	<i>David Harthouwer</i> , als boven.	- - -	1672.	1676.
	<i>Wybrand Dubbeldekop</i> , als boven.	- - -	1676.	1677. } overleden
	<i>Paulus de Bocq</i> , Opperkoopman en Gezaghebber.	- - -	1677.	1678. }
	<i>Jacob Cops</i> , Voorzitter.	- - -	1678.	1684. }
	Hy fiefert Buitengemeen Raad van Indiën.			
	<i>Adriaan van Dalen</i> , Opperkoopman en Gezaghebber.	- - -	1684.	1685.
	<i>Willem Hartfink</i> , Voorzitter.	- - -	1685.	1690.
	<i>François Prins</i> , als vooren.	- - -	1690.	1694. overleden.
	<i>Isaac van Thye</i> , Landvoogt.	- - -	1695.	1700. overleden.
	<i>Henrik Collaart van Linden</i> , Opperkoopman en Gezaghebber.	- - -	1700.	6 Juni tot 1700. 12 Augusti
	<i>Mr. Cornelis Beernink</i> , Landvoogt.	- - -	1700.	tot 1703.
	<i>Willem de Roo</i> , als vooren.	- - -	1703.	1705.
	<i>Johan Jacob Erberveld</i> , als vooren.	- - -	1705.	1710.
	<i>Gerard van Tholl</i> , als vooren.	- - -	1710.	1712. overleden.
	<i>Joannes Hartenberg</i> , Opperkoopman en Gezaghebber van den 7 Juni	- - -	1712.	tot 9 Octob. 1712.
	<i>Joannes Philippus Sipman</i> , Gezaghebber.	- - -	1712.	1713.
	- - - Landvoogt.	- - -	1713.	1723.
	Word Raad van Indiën in 't jaar 1722.			
	<i>Johan Frederik Gobius</i> , Landvoogt.	- - -	1723.	

Opperkooplieden of Tweede Perfoonen van Macassar.

Opper-	<i>Jan van Opynen</i> , Onderkoopman.	- - - van	1669.	tot	1670.
koopli-	<i>David Harthouwer</i> , Opperkoopman.	- - -	1670.		1672.
eden hier.	- - -	- - -	- - -		- - -
	<i>Wybrand Dubbeldekop</i> , als vooren.	- - -	1675.		1676.
	<i>Paulus de Bocq</i> , al vooren.	- - -	1676.		1678.
	Wiert, in zyn stoep zittende, door een van zyne slaaven gekrist, ontrent 't jaar 1678.				
	<i>Adriaan van Dalen</i> , als vooren.	- - -	1678.		1685.
	Stierf hier den 20 ^{ten} Juli 1685.				
	<i>François Prins</i> , als vooren.	- - -	1685.		1690.
	<i>Henrik Collaart</i> , als vooren, of Capitein.	- - -	1690.		1694.
	<i>Henrik Caas</i> , Koopman van Maart	- - -	1694.	tot 22 Juni	1694.
	<i>Mattheus Schenkenberg</i> , Opperkoopman.	- - -	1694.	tot	1697.
	<i>Pieter de Bocq</i> , als vooren.	- - -	1697.		1698.
	Hier overleden in Juli.				
	<i>Henrik Collaart van Linden</i> , als vooren.	- - -	1699.		1700.
	Tot dat den 6 Juni Gezaghebber wiert, dat hy bleef tot den 11 Augusti.				
	<i>Jacob Claaszoon</i> , als vooren.	- - -	1700.		1705.
	<i>Pieter van der Horst</i> , als vooren.	- - -	1705.		1709.
	<i>Joannes Hartenberg</i> , als vooren.	- - -	1709.		1712.
	Gezaghebber van den 7 Juni tot den 9 October.				

<i>Joannes Philippus Sipman</i> , als vooren, en Gezaghebber.	- van	1712.	tot	1713.
<i>Diderik van Beerendrecht</i> , Opperkoopman.	-	1713.	-	1716.
<i>Johan Happon</i> .	-	1719.	-	-

Was dit nog in 't jaar 1724.

Capiteinen van Macassar.

Capiteins.	<i>N. Cop</i> .	-	-	-	van	1671.	tot	-
	<i>Herman Hanszoon</i> , Lieutenant.	-	-	-	-	1660.	-	1673.
	<i>Nicolaas Pleun</i> .	-	-	-	-	1673.	-	1685.
	<i>N. de Ruyter</i> .	-	-	-	-	1685.	-	1687.
	<i>Herman Janszoon</i> .	-	-	-	-	1687.	-	1696.
	Tot dat Emeritus wiert.							
	<i>N. Suring</i> , Capitein - Lieutenant.	-	-	-	-	1697.	-	1697.
	<i>Pieter Scipio</i> , Lieutenant en Bevelhebber.	-	-	-	-	1697.	-	1698.
	<i>Jan Pieterszoon Wesselburg</i> .	-	-	-	-	1698.	-	-
	<i>Henrik Collaart</i> .	-	-	-	-	-	-	1690.
	<i>N. Smith</i> , Capitein - Lieutenant.	-	-	-	-	-	-	1709.
	Hier overleden den 20 Juni 1709.							
	<i>Jacob Steenberg</i> .	-	-	-	-	1709.	-	1711.
	<i>Johan Steenbof</i> , Capitein - Lieutenant.	-	-	-	-	1711.	-	-

Was nog Capitein in 't jaar 1724.

Fiscaals van Macassar.

Fiscaals.	<i>Adriaan van Dalen</i> .	-	-	-	van	1678.	tot	-
	<i>François Prins</i> .	-	-	-	-	-	-	1685.
	<i>N. Clarisse</i> .	-	-	-	-	1685.	-	-
	<i>Henrik Caas</i> .	-	-	-	-	-	-	1694.
	<i>Arent van der Myll</i> .	-	-	-	-	-	-	1701.
	<i>Henrik Steenkop</i> .	-	-	-	-	-	-	1701.
	<i>Jacobus Vos</i> .	-	-	-	-	1701.	-	1702.
	<i>Joannes Hackaart</i> .	-	-	-	-	1702.	-	1703.
	<i>Jacob Cuyk van Mierop</i> .	-	-	-	-	1704.	-	1704.
	<i>Jan Snoek</i> .	-	-	-	-	1704.	-	1707.
	<i>Joannes Hartenberg</i> .	-	-	-	-	1707.	-	1709.
	<i>Diderik van Beerendrecht</i> .	-	-	-	-	1709.	-	1713.
	<i>Henrik Wolfraad</i> .	-	-	-	-	1713.	-	1716.
	<i>Johan Happon</i> .	-	-	-	-	1716.	-	1719.
	<i>Abraham van den Anker</i> .	-	-	-	-	1719.	-	1724.
	<i>Pieter van der Snip</i> .	-	-	-	-	1724.	-	-

Sjahbadaars van Macassar.

Sjahbadaars.	<i>François Prins</i> .	-	-	-	van	1678.	tot	-
	<i>Abraham Holscher</i> .	-	-	-	-	-	-	1696.
	<i>Adriaan 't Hoofd</i> .	-	-	-	-	1697.	-	1700.
	<i>Arent van der Myll</i> .	-	-	-	-	-	-	1701.
	<i>Jacob Cuyk van Mierop</i> .	-	-	-	-	1704.	-	1708.
	<i>Joannes Hartenberg</i> .	-	-	-	-	1708.	-	1708.
	<i>Johan Happon</i> .	-	-	-	-	1708.	-	1716.
	<i>Abraham van den Anker</i> .	-	-	-	-	1616.	-	1716.
	<i>Rutger Erkelens</i> .	-	-	-	-	1718.	-	1723. overleden.

En heeft ook de Winkel eenigen tyd waargenomen.

Winkeliers van Macassar, die ook Cassiers zyn.

Winkeliers.	<i>N. van Laar.</i>	-	-	-	-	van 1677.	tot
	<i>Joannes Hackaart.</i>	-	-	-	-	1701.	1702.
	<i>Andries Werry.</i>	-	-	-	-	-	1709.
	Stierf toen hier.						
	<i>Henrik van der Stel.</i>	-	-	-	-	1709.	1715.
	Hy was dit ook al eer.						
	<i>Rutger Erkelens.</i>	-	-	-	-	1716.	1718.
	<i>Abraham van den Anker.</i>	-	-	-	-	1718.	1719.
	<i>George de Vos.</i>	-	-	-	-	1720.	1723. overleden.
	<i>Jacob Roman.</i>	-	-	-	-	1724.	

Soldy-Boekhouders van Macassar.

Soldy-Boekhouders.	<i>N. de Cok.</i>	-	-	-	-	van 1677.	tot
	<i>Joost Costenobel.</i>	-	-	-	-	-	1691.
	<i>Henrik Bergbuysen.</i>	-	-	-	-	-	1691.
	Stierf hier.						
	<i>Jacob Cuyk van Mierop.</i>	-	-	-	-	1701.	1701.
	<i>Arnold Mol.</i>	-	-	-	-	1701.	1703.
	-						
	<i>Joannes Hartenberg.</i>	-	-	-	-	1706.	1708.
	<i>Timanus Molineus.</i>	-	-	-	-	1708.	1712.
	<i>Abraham van den Anker.</i>	-	-	-	-	1712.	1716.
	<i>Adam van Bleyswyk.</i>	-	-	-	-	1716.	1717.
	<i>Jan Landbeer.</i>	-	-	-	-	1717.	1723.
	<i>Elias Nuyts.</i>	-	-	-	-	1723.	1724.

Geheimschryvers van Macassar.

Geheimschryvers van Macassar.	<i>Abraham Holscher.</i>	-	-	-	-	van 1677.	tot
	<i>N. Blom.</i>	-	-	-	-	1686.	
	<i>Jacob Cuyk van Mierop.</i>	-	-	-	-	1701.	1702.
	<i>N. Froirville.</i>	-	-	-	-	1703.	
	<i>Willem Moors.</i>	-	-	-	-	1708.	1710.
	<i>Marinus de Jong.</i>	-	-	-	-	1711.	1715.
	<i>Pieter van der Snippe.</i>	-	-	-	-	1715.	1723.
	<i>Jacob Roman.</i>	-	-	-	-	1723.	1724.
	<i>Pieter Albert Vernatti.</i>	-	-	-	-	1724.	

Hoofden van Bima.

Hoofden van Bima.	<i>Johan Happon.</i>	-	-	-	-	-	tot 1708.
	<i>Adriaan Brouwer.</i>	-	-	-	-	1708.	
Hy lag 'er 1710. nog.							

ZAAKEN VAN DEN GODSDIENST.

Zaken van de Godsdienst op Macassar. *Verscheide* Godsdiensten op Celébes. *De* Heidensche. *De* Roomsche, in 't jaar 1537. al ingevoerd. En 1545. voortgezet. *Op* Soping, en Sjauw. *De* Mohhammedaansche. *Gesprek* van den Schryver met Dain Matara. *Die* meind, dat die in 't jaar 1605. *Doch* de Schryver toont, dat *koning* Baboe de zelve hier in 't jaar 1580. ingevoerd heeft. *De* Hervormde Godsdienst. *D.* Berghuyfen 1675. *de* eerste Predikant op Macassar. *D.* van Beek in 't jaar 1672. *D.* Crayvanger hier 1691. *D.* de Witte 1694. *D.* Hey 1696. *D.* Hooglander 1703. *D.* van den Bosch 1712. *D.* Werntley 1719. *Aanmerking* over 't leeren der Maleitsche Taal hier. *Saat* der Macassarze Kerk. *Reden* waarom hier de Kerk niet talryker is. *D.* Snoek van Cleef. *Macassarze* Predikanten.

Zaaken van de Gods dienft op Macassar.

Verscheide Gods dienften op Celébes.

OP het eiland Celébes komen my vierderlei foorten van Godsdienst voor, die er of van ouds geweest, of tegenwoordig nog bekend zyn.

Deze zyn, de Heidensche, de Roomsche, de Mohhammedaansche, en de Hervormde Godsdienst.

DE HEIDENSCH E
GODSDIENST.

De Heidensche.

WAt de Heidensche belangt, deze is de oudste, en men vint hier en daar in het gebergte nog overblyfzelen daar van, welke ons doen zien, dat zy in den grond, en in 't wezen der zaake, niets van den Heidenschen Godsdienst der Amboineezen, Ternataanen, Javaanen, en alle de Oosterfche volken daar om streeks, verschild; de welke in een aanbidding van den hemel, de aarde, en 't heir des hemels (de algemeene Goden van 't Heidendom) en in het eeren van de beelden der zelve, of wel van andere Afgoden, zelfs van boomen, en steenen, die zy in de oudste tyden aanbaden, en in een menigte van bygeloovige plegtlykheden bestaat, van de welke zy jegenwoordig nog vol zyn, en die zy, 't zy Mohhammedaansch, 't zy van eenigen anderen Godsdienst zynde, nog niet konnen afleggen, en gewoon zyn openbaar, daar zy konnen, en de meester zyn, of in 't heimelyk, daar zy door eenige wetten en straffen, bepaalt zyn, te plegen.

DE ROOMSCH E
GODSDIENST.

De Roomsche.

DE Roomsche Godsdienst volgt in 't ordre des tyd hier op, alzoó 'er die wel 30 of 40 jaeren voor de Mohhammedaansche bekend, hoewel daar van zeer weinig belang geweest is.

De Jesuit *Petrus Maffeus* teekent aan, dat in 't jaar 1537, ten tyde van den Ternataanschen Portugeeschen Landvoogt, *Antoni Galvaan*, eenige lieden van 't eiland Macassar (Celébes, meind hy, of het koninkryk van Macassar) in Ternate, op 't gerugt van de Godsdienstigheid en Godvrugt van dezen Heer, en op 't berigt van twee broeders, daar reets gedoopt, om voor veel anderen, die zy mede bragten, den Doop te verzoeken.

Met hen wiert toen ook *Franciscus Castrius* (die daar reets enigen tyd geweest was, na Getigan (dat ik niet kennen, nog raaden kan) te rug gezonden, die daar den koning, zyn broeders vrouw, zoon, en veel andere Edelen, ten getale van 130, doopte, van waar hy toen na 't eiland Mindanao vertrokken is; maar als ik myne gedagten over dit geval uiten zal, oordeele ik wel, dat dit lieden van 't eiland Celébes konnen geweest zyn; maar dat zy eigentlyk onder den koning van Ternate, en onder der Portugeezen Landvoogt *Galvaan*, gestaan hebben, welke zaaken men onder die van Macassar niet verwarren moet, aangezien die van een geheel anderen aard zyn, en tot de Moluccos behooren.

In 't jaar 1545. quam van Malakka een Portugeesch koopman, *Antoni Payva* genaamt, op Macassar, die, zoo de Jesuit *Jarrius* zegt, by den koning van Soepa (dit zal Soping zyn) g'komen is, en zich van daar na het ryk Sion (Sjauw zal hy meenen) 50 mylen van daar gelegen, begeven heeft; alwaar beide die koningen door den yver van *Payva* gedoopt zyn, gevende aan dien vorst van Soping den naam van *Louis*, gelyk hy zyn koningin, en veel anderen aldaar, mede gedoopt heeft; doch den koning van Sjauw heeft hy den naam van *Jan* gegeven.

Zy verzogten beide, dat *Payva*, in hunnen naam, een verbond met den ko-

1545.

koning van Portugal maaken, en hen Priesters zenden wilde.

Dewyl nu dit Sjaww een eiland is, dat onder den koning van Ternate behoort, word dit hier weder zeer quaalyk onder de zaaken van Macassar verward, alzoo het tot de zaaken van den Godsdienst der Moluccos, of van Ternate, alwaar wy breeder daar af spreken, behoort.

Het is zeker, dat de Portugeezen in de laater tyden, wanneer zy hier een vast Comptoir tot 't jaar 1660. of 1661. gehad hebben, hunnen Godsdienst hier verder uitgebreid, en veel Heidenen of Mohammedaanen gedoopt hebben; maar het is ook zeker, dat deze Naamchristenen, die dit geloove maar uit wereldsche inzigten aangenomen hebben, en geen genoegzaame gronden nog kennis van dien hadden, het zelve ten eersten weer verlaaten, en naderhand zich, of tot den Mohammedaanen, of tot den Hervormden Godsdienst, begeven hebben.

DE MOHAMMEDAANSCHEN GODSDIENST.

De Mohammedaansche.

DE Mohammedaansche Godsdienst is van de grootste uitbreiding op dit eiland, en byna alle de koningen met hun onderdaanen zyn Moors, en volgen de Leere van *Mohammed*, zoo als die van *Aboebekier*, *Omar* en *Oetsman* aangenomen is, die men gewoon is Sunniten te noemen.

Wanneer deze Godsdienst hier een begin nam, daar over zyn de Macassaaren het niet eens, waar over men zich niet te verwonderen heeft, alzoo zy geen nette aantekeningen van hun eigen zaaken hebben, gewoon zynde de gedagtenis van hunne oudste gevallen in hunne liederen, die zy, ten oorlog trekkende, opzingen, te bewaren.

Gesprek van den Schryver met Dain Matara.

Ten tyde, dat ik Legerpredikant op Java in 't jaar 1706. was, heb ik over dit voorwerp wel met zeker Macassaars Capitein, *Dain Matara* genaamt, een van de verstandigste Mohammedaanen, gesproken, en op myn vraage, hoe oud hun Geloove, en op wat tyd en wyze het op Macassar ingevoerd was, tot antwoord bekomen, dat zeker Maleyer, van Cotatengah, op Sumatra, *Dato Bendang* genaamt, in 't jaar 1605. op Macassar gekomen is op een tyd, dat de Macassaaren nog meest de boomen, en groote steenen, als hunne Goden aanbadden. Hy wees hen aan, dat zulke Goden hen onmogelyk in den nood konden helpen, en deed hen begrypen, dat 'er een God was, die alles geschapen had, en nog bestierde, en die verscheide Propheten, als *Nabi Moesa*, of den Propheet *Mofes*, *Nabi Daoud*, of den Propheet *David*,

Nabi Isa Mesebb, of den Propheet *Jefus Christus*, maar eendelyk *Nabi Mohammed*, of den Propheet *Mohammed*, als den grootsten en laatsten der Propheten, die gezonden had, om hen den regten weg der zaligheid aan te wyzen, op welken men die God zy dierhalven al hunne hoope grondvestten, en by welken zy zich door de voorsprake van *Mohammed* moesten zoeken aangenaam te maaken.

Dit viel, volgens zyn zeggen in 't voornoemde jaar den 9^{den} September op eenen Vrydag voor, en de eerste, by wien deze Leere op Macassar ingang had, en die Moors wiert, was *Sulthan Abdullah*, koning van Tello, die vader van den beroemden en byzonder geleerden Prins, en Ryksbestierder van Macassar, *Patingaloan* geweest is.

Hy wiert hier in aanstonts van *Sulthan Tominem Rigaukana*, koning van Goa, en in 't jaar 1610. die van Wadjoë, en de Boegineezen, den 1sten Mey gevolgt; doch die van Goa, en van 't eiland Bima, waren in 't jaar 1617. in April, en de Boetonders, na dat de koning van Goa hen overwonnen had, in 't jaar 1626. hen eerst in deze Leere nagevolgt. Naderhand is die Leere op Macassar ook zeer sterk door *Sulthan Mohammed*, en door *Crain Tsjina*, zynen zoon (die de vader van *Crain Congrong* was) voortgezet.

Ik wil wel gelooven, dat dit verhaal waar is; maar dat dit Geloove toen daar eerst ingevoerd zou zyn, is een groote mislag: want het is zeker, en uit de Portugeesche schryvers ons bekend, dat zy by hun komst hier lang voor dien tyd Mooren gevonden hebben; maar om deze mislag nader te ontdekken, blykt ons uit het bevoorens aangehaalde klaar, dat in 't jaar 1530. by de komst van den Ternataanschen koning *Baboe*, of *Baab Ullah*, mer zyn vloot op Macassar deze Godsdienst door dezen vorst hier ingevoerd, en dat die Leere allereerst door den koning van Macassar, *Crain Patingaloan*, anders *Crain Caroet* genaamt, aangenomen, en zedert daar doorgedrongen is.

Doch den Schryver toont, dat koning Baboe die zelve hier in 't jaar 1580. ingevoerd heeft.

Wy zullen van den inhoud van dezen Godsdienst hier niet weer spreken, alzoo dit onder de stoffe van Java gedaan is; maar dit alleen 'er nog byvoegen, dat deze Godsdienst zich hier onder deze blinde Heidenen zeer verre alomme uitgebreid heeft, zoo dat het grootste gedeelte van dit eiland Mohammedaanich is, een Godsdienst, die zeer gemaklyk en byzonder ligt door hen kan waargenomen worden, dat ook de reden is, waarom hier zeer weinig vrugt by ons (gelyk in 't vervolg nader blyken zal) heeft konnen gedaan worden.

1669.

DE HERVORMDE
GODSDIENST.De Hervormde
Gods-
dienst.

NA dat de Heer *Cornelis Speelman* in 't jaar 1669. Macassar zoo dapper en zeeghaftig verovert, en aan deze trotze Celebische koningen getoont had, dat het bloed der aloude Batavieren en Catten in 't Oosten nog even zoo kragtig, als van ouds, in de aderen der gevreesde Nederlanders swierde, (waar door hy zynen en onzen naam daar voor eeuwig geplant en ontzaglyk gemaakt heeft) oordeelden haar Edelheden op Batavia, als Oppervoesterheeren van de Kerken van Indiën, dat men hier ook ten eersten voor de zaken van den Godsdienst behoorde te zorgen, en daar een vast Predikant van den Hervormden Godsdienst te leggen.

Daar op wiert D. *Petrus Bergbuijzen* als eerste Predikant den 8ten Augusti 1669. op Batavia herwaarts beroepen, vertrok in 't begin van 't jaar 1670. na Macassar, en dede hier den 6^{den} April, op Paaschen zyn eerste Predikatie.

Deze Heer heeft zich in dien korten tyd, dien hy hier gestaan heeft, niet alleen in 't uitbreiden van het Evangelium Christi in de Nederduitse taal bevyert; maar zoo uit zyn schryvens na Amboina gebleken is, zich ook in de Maleitische taal eenigen tyd geoefent, met toeleg om de Mooren aldaar zoo veel te klaarder in hun eigen taal (of wel in deze Maleitische, die daar immers zoo verstaanbaar, als 't Macassaars, is) aan te spreken, en uit hun eigen gronden te overtuigen; maar deze goede en neerftige Heer heeft dat niet lang kunnen doen, alzoo zyn Eerw. 1671. ziek geworden, en toen hier overleden, en onder de zaal in 't kasteel Rotterdam, in de Wondhealers winkel, begraven is.

In 't jaar 1671. deed D. *Albertus Struis*, by zyne komst uit Ternate hier aangierende, en eenigen tyd hier gebleven zynde, den 3^{den} November eenige opening van den staat dezer Kerke op Batavia; waar op men, de dood van D. *Bergbuijzen* vernomen hebbende, goed vond, den Proponent, *Hermannus van Beek* den 30sten November Predikant op Batavia te maaken, gelyk zyn Eerw. ook zoodanig in 't jaar 1672. na Macassar gezonden is.

D. van
Beek,
1672.

Dit is een naaftig en yverig man geweest, die ook eenige beginzelen, om de Maleitische taal te leeren, gemaakt heeft; maar het schynt, dat zyn Eerw. 'er niet heeft kunnen door geraaken, om dat in zyn eigen letter te leeren. Egter heeft hy 'er in gepredikt. Hy heeft hier 19 jaaren, en 3 of 4 maanden gestaan; doch ontrent het werk der bekeering onder de Mohhammedaanen (die zeer bitter, en hardnekkig hier zyn) weinig

konnen uitgrigten, hoewel zyn Eerw. van 1691. alle zyne voor- en nazaaten nog wel het meeste voordeel onder hen gedaan heeft. Hy is den 17^{den} Mey 1691. hier overleden.

In 't jaar 1691. wiert in zyn Eerw. plaats D. *Nicolaus Greyvanger* gezonden. D. Greyvanger Deze Heer quam hier den 10^{den} Mey, 1691. heeft hier niet lang gestaan, en is met eenige moejelykheden, die zyn Eerw. met de Heer *Collaart* had, in 't laatst van 't jaar 1693. na Batavia vertrokken, waar door zyn Eerw. (die daar op na 't Vaderland vertrok, alzoo hy niet genegen was na Banda te gaan) niet in staat geweest is, om hier veel dienst, dewyl maar 2 jaaren hier gebleven is, te doen. Zyn Eerw. is op de t' huisreize 1695. in Augusti voor Oud Beyerland overleden, en daar begraven.

D. *Ernestus de Witte* wiert daar op in 't jaar 1694. (volgens een besluit der Hooge Regeering van Indien van den 10^{den} November, den 23sten dito in Kerkenraade van Batavia ingelevert) na Macassar gezonden; hoewel men bevoorens 't oog op de Heer *Petrus Jacobus Costerus*, die toen in Ternate lag, geslagen had; maar die Heer op Batavia gekomen, en wegens ziekte niet in staat zynde om elders gebruikt te worden, en daar op verder in 't jaar 1694. na 't Vaderland gaande, is D. *de Witte* in dat zelve jaar den 2^{den} Mey hier verscheenen; doch deze Heer is hier ook niet lang in 't leven gebleven, en in het tweede jaar daar aan, of 1696. den 3^{den} Februari overleden.

In dit zelve jaar quam hier D. *Gerardus Hey* den 19^{den} Maart, die 'er tot 1703. (hoewel hy in 't jaar 1698. na Batavia vertrok, om te trouwen, en hier 1699. weder quam) gelegen heeft, in welke 7 jaaren zyn Eerw. zich alleen in den Nederduitsechen dienst bezig gehouden heeft, waar op zyn Eerw. van hier na Batavia vertrokken, en daar zedert gebleven is.

D. *Jacobus Hoogland* verving zyn Eerw. D. Hoogland in 't jaar 1703., die den 13^{den} Februari hier te land trad, den 26sten Maart zynen dienst begon, en de zelve tot den 9^{den} Maart 1711. naaftig waargenomen, doch zich in geen Oosterseche talen geoefent heeft.

Men had op Batavia D. *Jacobus van Helsdingen* in zyn plaats beroepen; doch zyn Eerw., ondertusschen getrouwt, en kort daar na ziek geworden zynde, is den 21sten Januari 1712. overleden.

Daar op is in dit evengemeld jaar D. *Lambertus van den Bosch* herwaarts gezonden, die, hier tot 1714. gebleven zynde, na Batavia vertrokken is, om te trouwen, gelyk daar zyn Eerw. met eene *Juffr. van Son* in den Egenstaat getreden, weder herwaarts gekomen, hier tot 1719. gebleven, en toen na Batavia vertrokken,

1719. alwaar zyn Eerw. nu nog een van de Predikanten buiten vaste bediening is. Zyn Eerw. heeft hier 7 jaaren gestaan, en heeft zyn dienst hier in het Nederduitsch, zonder dat ik wete, dat zyn Eerw. zich in 't Maleits geoeffent heeft, zeer wel waargenomen.

D. Wernley 1719. In 't jaar 1719. is hier D. *Georgius Henricus Wernley* gekomen, en deze Heer heeft 'er tot 't jaar 1723. gelegen, wanneer zyn Eerw. na Batavia ontboden is, om een der *Revisiores* van den Maleitschen Bybel van D. *Leydekker* te zyn, waar uit men giffen moet, dat zyn Eerw. ondertusschen Maleits geleert heeft; hoewel ik niet kan oordeelen, wat Maleits zyn Eerw. verstaat, ofte wat voor bequaamheid hy daar toe heeft.

Aanmerking over 't leeren der Maleitische taal hier. Over geen zaak ben ik meer verwondert, dan dat niet eenigen van deze laattere Heeren Predikanten met lust, om de Maleitische taal grondig te leeren, aangezet geweest zyn, te meer, alzoo daar mede hier zeer veel dienst te doen was, maar mogelyk dat zy, gezien en gehooft hebbende, dat de Heeren *Ferreira*, *Leydekker*, en ik, daar mede maar veel moeite, nyd, en ongunst, zonder eenige agting voor al hunnen bloedigen arbeid te bekomen, op den hals gehaalt hebben, daar door geheel en al afgeschrikt zyn. Egter moet ik nogmaals tot lof van de Heer *Berghuyzen* zeggen, dat zyn Eerw. zich al zoo verre daar in geoeffent had, dat hy in staat was, om iets in deze Taal met een Arabische letter te schryven; doch de Heer *van Beek* was zoo verre gekomen, dat hy den Inlander in die taal stigten kon, gelyk zyn Eerw. meer als eens openbaar in die taal gepredikt heeft.

Staat der Macassaarze Kerk. Wat nu de staat van deze Kerk belangt, hoe groot de zelve, wat door deze 7 of

8 Predikanten in den tyd van 51 jaaren 1701. verrigt is, zulks is my door de Heer *Hoogland* in 't jaar 1709. aldus aangefchreven, en was dezelve in deze navolgende Leden toen bestaande:

Ledematen	-	-	-	207
Inlandze bejaarde Christenen	116			
- - - Christen-kinderen	138			
				461

Dit is wel een zeer klein getal; doch men moet weten, dat hier maar een Predikant in 't midden van zeer hartnekkige Mooren is, en dat die werks genoeg heeft met zyn Kerkdienst eens of tweemaal na de gelegenheid zulks vereischt, en een Catechizatie daar by, waar te nemen; gemeenelyk van 2 Ouderlingen en 2 Diakenen verzelt, en ondersteunt zynde.

Daar beneven moet men in opmerking nemen, dat het niet van de naarfteigheid of traagheid van een Predikant, maar volslagen van de neiging der Mooren alhier afhangt, of zy zich tot het Christendom begeven willen, of niet, alzoo zy volkomene vryheid van Gewisse hebben, en men met hen naauwlyks daar over spreken durft, om dat de Mooren dit ten eersten, als of men hunne onderdaanen tot het Christendom zocht te persen, uitkryten zouden, zoo dat men noodzaak is te wagen, tot dat zy zich zelve komen aangeven, en verklaren genegen te zyn, om Christen te worden, waar na men hen dagelyks in de gronden van den Godsdienst doet onderwyzen, tot dat zy, in staat zynde Belydenis te doen, daar op dan gedooft, als Ledemaaten erkent, en aangenomen worden.

In 't jaar 1623. is in de plaats van D. D. *Snoek Wernley* hier D. N. *Snoek van Kleef* gevankleef zonden.

L Y S T der Macassaarze Predikanten.

Macassaarze Predikanten.	<i>Petrus Berghuyzen.</i>	-	-	van	1670.	tot	1671.	overleden.
	<i>Hermannus van Beek.</i>	-	-	-	1672.		1691.	overleden.
	<i>Nicolaus Creyvangar.</i>	-	-	-	1691.		1693.	
	<i>Ernestus de Witte.</i>	-	-	-	1694.		1694.	overleden.
	<i>Gerardus Hey.</i>	-	-	-	1696.		1703.	
	<i>Jacobus Hoogland.</i>	-	-	-	1703.		1711.	overleden.
	<i>Lambertus van den Bosch.</i>	-	-	-	1712.		1719.	
	<i>Georgius Henricus Wernley.</i>	-	-	-	1719.		1723.	
	<i>Abraham Snoek van Kleef.</i>	-	-	-	1723.			

En dus meinen wy nu, by 't beschryven van 't gene door de Nederlanders, in 't veroveren van Macassar met den aankleven van dien, verrigt is, ook weder middagklaar vertoon te hebben, dat geen der oude nog der laattere Beschryvers ofte wel bezitters van Indiën, of deze en gene deelen des zelfs, het zy in opzigt van de

nette beschryving, het zy in opzigt van het kloekmoedig veroveren dezer landen, eenigermaaten by die dappere Batavieren konnen vergeleken worden, waar mede wy dan ook afscheid van de zaken van Macassar, en van 't eiland Celébes nemen, om tot die van de eilanden Bornéo en Baly over te gaan.

BESCHRYVINGE

Van het Eiland

BORNEO,

En onzen HANDEL aldaar.

DERDE BOEK,
EERSTE HOOFDSTUK.

Van 't Eiland Borneo, en onzen handel daar. Kaart van 't zelve. Grenzen. Banjar Maffin. Huizen. Ingezetenen. Waaren, hier vallende, of hier getrokken. Grenspaal dezès ryks. Krygsmagt des konings van Banjar Maffin. Succadana. Landa. Sambas. Borneo. St. Annebaai. De Dwaalbaai. De Dorpen Coeti, Billipapan, en Paffir. Verscheide andere Dorpen en Rivieren. Borneo van binnen. Meest onbekent.

Van 't eiland Borneo, en onzen handel daar.

VAn de beschryving van het eiland Celèbes of 't Gouvernemen van Macassar gaan wy over tot het gene wy over het eiland Borneo te zeggen hebben.

Het is het grootste, dat wy in Oostindiën kennen.

Hoe groot het zelve net is, is ons onmogelyk te bepalen.

Kaart van 't zelve. Wy geven hier, onder No. 37., een groote en veel beter Kaart van 't zelve dan de voorige, uit welke blykt, dat het zich Z. en N. ruim tot of wat voorby den 4^{den} en een halven graad Bezuïden, en Benoorden den Evenaar van den 1^{den} tot den 8^{den} graad, en aldus in de breedte 12½ graaden, en in de lengte, of O. en W. van den 150 tot den 158 graad zich uitstrekt, dat voor de breedte 187½ en voor de lengte 127½ mylen uitlevert, en dat dan in 't rond ontrent 525 of 530 mylen uitmaaken zou; hoe goed nu de oude Kaart ook in zich zelve zy, zal men uit deeze nieuwe, en uit onze beschryving klaar genoeg zien, dat het in opzigt van de plaatsen, die tusschen Banjar Maffin en Cotaringan leggen, ongelyk grooter wezen moet.

Grenzen. Des zelfs grenzen zyn in 't N. 't eiland Paragoya of Calamianes, in het O. Mangindanao en 't eiland Celèbes, in 't Z. de eilanden Java, Bali, Sumbawa, enz. in 't W. de Maleitze kust, en in 't N. W. 't koninkryk Siam.

Het is een van de rykste en heerlykste eilanden, die 'er in de wereld zyn; doch in zyn binnenste nog niet regt bekend.

Men heeft maar 4 of 5 koningen en hoofdplaatsen op het zelve, die tot nog

toe met den naam der koningen van Banjar Maffin, van Succadana, van Landa, der Sambas, van Hermata, Jathoe, en van Borneo, bekend zyn, van alle de welke wy hier en daar zullen spreken.

Die van Banjar Maffin schynt wel de Banjar magtigste te zyn, ook is hy wel 't meest Maffin. bekend.

Dit Banjar Maffin is geen stadt, gelyk men voorgeeft; maar alleen een dorp. Het legt in 't Z. ontrent op de breedte van 4, en op de lengte van 155 graaden; aan een groote breede rivier, die van haaren mond tot aan Banjar Maffin zulken rek beslaat, dat men wel 3 dagens schepens werk heeft, om de rivier uit, en in zee te komen.

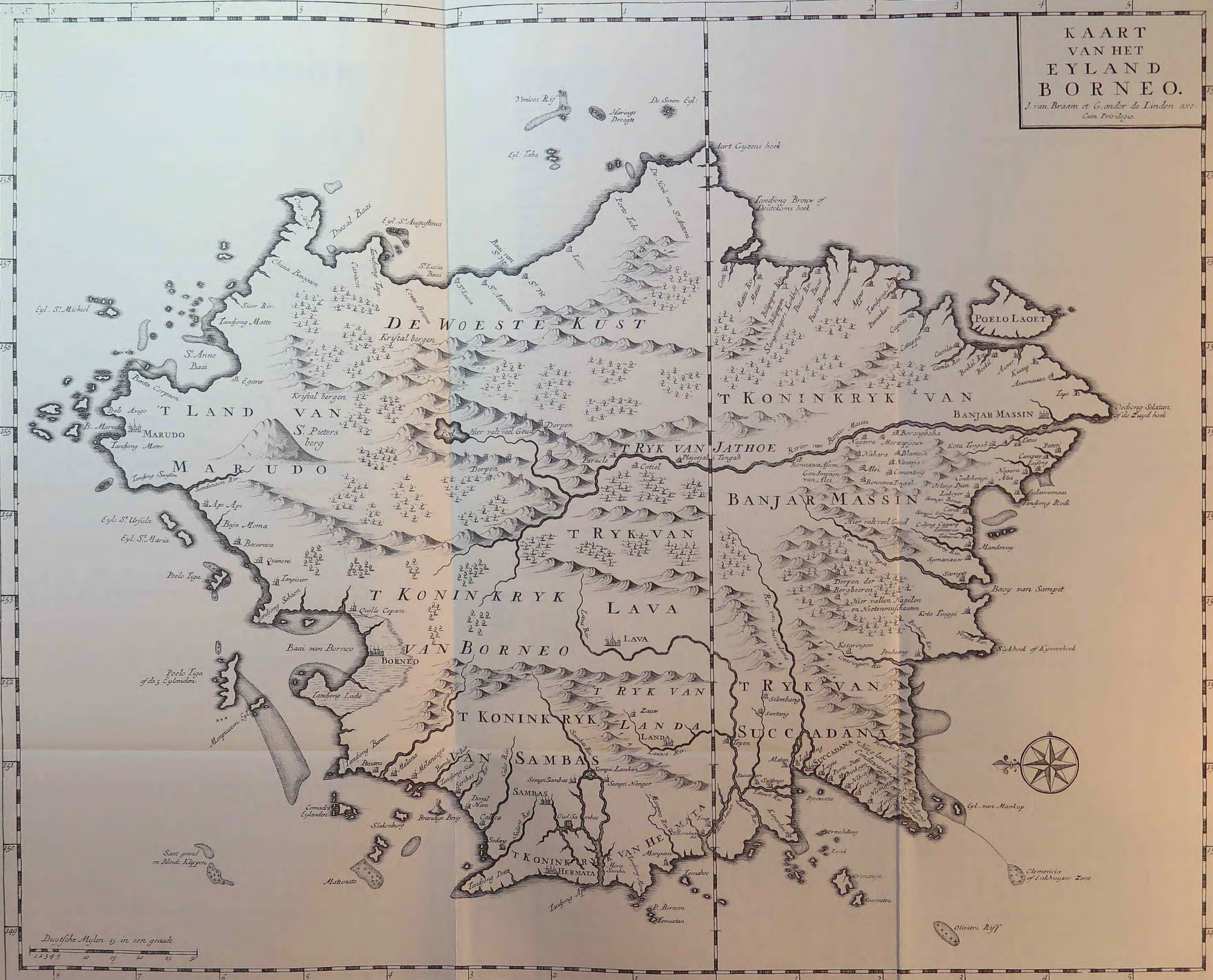
Men heeft hier en daar cenige banken, doch egter wel 3 of 4 vadem waters tusschen de zelve, en als men 'er binnen gekomen is, word het 'er veel dieper, zoo dat men daar na wel 6 of 7 vadem diepte krygt, alwaar men op een zeer goede moddergrond ten anker komen kan.

In de zelve zyn doorgaans weinig droogten; doch hier en daar doen zich wel eenige hooge eilanden 2 of 3 mylen na boven, en ook 2 mylen van Banjar weer anderen, en voor al 3 eilanden op, even beneden welke, regt voor deze plaats leggende, zich een swaare spruit in de hoofdriever ontlaf, langs welke de dorpen Tatas, en Cajoe Tengah leggen, gelyk Banjar zich aan een klein watertje vertoont, na 't welke men tusschen twee van die eilandekens doorvaart.

Hoewel dit voor de hoofdplaats van 't ryk

KAART
VAN HET
EYLAND
BORNEO.

J. van Braam et G. onder de Linden, etc.
Cum Privilegio.

Duische Mylen 15 in een graad
1 2 3 4 5 10 15 20 25 30

157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169

157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169

Hier valt veel Peper, en in de binnen- en berglanden, onder dezen vorst staande, zeer veel goud in 't gebergte, dat ook de rivier, die men eenige mylen verre opvaart, af komt stroomen, en hier en daar in groote zandkuilen en poelen valt, uit welke het door den Inlander in schotels opgezamelt, en uitgezocht word, zynde het eene wel wat beter van alloi, als 't ander.

Om in die landstrecke, daar 's konings goudmynen zyn, te komen, heeft men ettelyke dagen eerst te water, en daar na nog wel 8 of 10 etmaal te land werk.

Men gaat van Cajoc Tengah en Tatas (waar ontrent 2½ mylen Bewesten Pateti legt) met prauwen de rivier op, en na 4 of 5 dagen onderweg geweest te zyn komt men by 's konings Peperdorpen, Compay, Lufong, Borangbaha, Moranpijouw, Nagarra, Alei, Nahara, Nantsja, Blantsja, Comenting en Bonnawa Tengah, waar na men, weer een togt van 3 dagen doende, op Bonnawa Afam komt, daar 's konings Landvoogt legt, die 't opzigt over zyne goudmynen van Alei tot hier toe heeft, en die alle jaar zyn tienden en regten ophaalt, waar van hy hem juist de allernetste rekening niet doet, dat dien vorst, om dat hy die svaare togt niet altyd zelfs ondernemen kan, wat door de vingeren zien moet, om dat hy niet verzekert is, dat een ander hem getrouwer handlen zal.

Als men nu nog 2 of 3 dagen verder gaat, komt men by de dorpen Plajojali Tengah, Cotiel, en Paracle, daar het koninkryk Jathoc een einde neemt, tot hoe verre toe men te water gaat.

Daar na stapt men te land, en word in hangmatten op 't gebergte 9 of 10 etmaal verre gedragen, daar men verscheide groote dorpen, zommige boven op een zeer hoog gebergte, en andere in 't hangen des zels, heeft.

Hier valt niet alleen veel stofgoud; maar dit mineraal ook met groote stukken, voornamentlyk in zekere poel, daar het doorde afstroomende rivier in nedertort.

Ik weet, dat hier in stukken van 10, 15, 20 en meer ponden gevonden zyn; doch het water, in deze poel eenigen tyd gestaan hebbende, is yskoud, waarom men den inlander beswaarlyk 'er toe krygen kan, om het 'er uit te haalen; en als zy dit nog al doen, zullen zy, uit een onnoozel bygeloof, nooit aan de groote klompen goud durven raaken, alzo zy die voor den vader en moeder van 't minder goud houden, en vreezen, dat zy dan geen goud meer zouden kunnen verzamelen; dat hen de tyd egter wel anders geleert heeft.

In dit gewest valt niet alleen goud; maar ook yzer, koper, en tin.

Vyf dagreizen verder om den N. is een gebergte, daar krystal in menigte, en waar onder nu en dan wel een fraaje diamant valt, tusschen welke en 't krystal deze inlanders of bergboeren geen onderscheid weten.

Het ryk des konings van Banjar Maffin strekt zich van daar meest N. wel 3 of 4 ^{Grenspaal} _{dezes} ^{Ryks.} graaden verre, en na 't W. tot aan Cotaringan uit, alwaar de uiterste grenspaal van dit ryk is.

Om nu ten naaften by giffing te kunnen maaken, hoe verre zich dit ryk uitstrekt, moet men weten, dat men 12 of 14 dagen, met een maatige koelte langs de wal zeilende, van nooden heeft, eer men by de rivier van Cotaringan komt, die men dan nog eenige mylen opvaaren moet, eer zich 't dorp Cotaringan opdoet. Schoon nu Cotaringan maar ontrent 45 mylen van Banjar Maffin legt, kan men wel 100 mylen, na giffing, in 't zeilen vertieren, vermits men hier door de tegenstroomen zeer dikwils lang zukkelen moet, dat egter, by een goede rekening, maar op 45 mylen uitkomt.

Na dat men van Banjar, Tatas, en Cota Tengah W. aan vertrokken is, ontmoet men de dorpen Campay, Lufong, Nagara, Alei, Enlavoemaas, Conlohongi, Oelang Djati, Labeyer, Soengei Benaar, Soengei Camonti, en Caljong Campang, ontrent welke laatste plaats ook zeer veel goud valt.

Wat Noordelyker heeft men de rivier en 't dorp Tabanjouw, daar meest timmerlieden wonen, van waar men wat verder by een ongemeene groote rivier, en by 't dorp Mandaway komt, alwaar veel goud, draakenbloed, wafsch, bezoarftcen, rotangs, en toctombos vallen.

Naast daar aan grenst het dorp Symanau, en dan nog eenige mylen Westelyker ontmoet men de rivier Sampit, diens mond 2½ myl breedt; en voor welke zulk een groote baai is, dat 'er wel 1000 schepen, voor alle winden beschut, ten anker kunnen leggen. Langs dezen stroom is mede grooten handel in goud, en andere waaren, alzo hier ook Nagelen en Nootenmuschaaten vallen, die in deugd voor de Ambonche Nagelen en Bandasche Nooten niet behoeven te wyken; doch zy zyn 'er in zulken overvloed niet, dat men 'er handel mede zou kunnen dryven, en zy vallen boven in 't gebergte, van waar de bergboeren die afbrengen, en voor geringe snuisteryen aan de strandwoonderen, die dezelve weer met veel winst aan de Tsjineezen, en anderen verhandelen, overgeven.

Daar na ontmoet men het dorp Cotatinggi, met een versche rivier Bewesten 't zelve, en nog wat Westelyker de Slykhoek, of Kyvershoek, en nog wat ^{Weste-}

Westelyker de rivier en 't dorp Ponboang, daar veel goud, en schoone rottingen vallen, en dan komt men by 't dorp Cotaringan, daar het einde en de uiterste grenspaal van 't Banjar Maffins ryk is, en alwaar het tegen dat van den koning van Succadana stoot.

Dit dorp legt ook aan een schoone rivier, die in goudrykheid en overvloed van kostelyke waaren alle de voorige dorpen zeer verre overtreft.

Van wat vermogen nu deze voornoemde dorpen zyn, en wat manschap zy in staat zyn om voor hunnen koning op te brengen, kan men van yder in 't byzonder van Banjar Maffin zien.

	levert manschap uit.
Cajoe Tengah.	1800
Tatas.	700
Campay, en Lufong.	400
Voeren parangs, en spatten.	
Nagara.	500
Gewapent met eenig schietgeweer, doch heeft met lancien, spatten, en kriffen.	
Alei.	500
Enlavoemaas.	400
Conlohongi.	500
Oelang Djati.	200
Labcyer.	200
Soengci Benâr.	100
Soengci Camonti.	400
Caljong Campang.	200
Tabanjouw.	200
Mandaway.	150
Symanauw.	150
Cota Tinggi.	150
Ponboang.	150
Cotaringan.	500

koppen 7200

Waar uit men dan afmeten kan, wat magt deze vorst in staat is om by den uitersten nood in 't veld te brengen.

Buiten de voornoemde plaatzen ziet men 12 of 13 mylen Bewesten Banjar Maffin, en verder op van daar, nog verscheide hoeken, of plaatjens, die wy in de kaart aanwyzen, als Tandjong Rodi, in de groote kaart Tandjong Poera genaamt.

Men ziet ook Cardi, by Soengci Camonti, en meer dorpen nog al N. Westelyker, ons onbekent.

Wanneer men nu hier van daan al W. en N. W. aangaat, neemt het ryk des konings van Succadana, zoo als men de rivier van Cotaringan voorby is, een begin.

Twaalf mylen Bewesten die rivier ontmoet men eerst een andere versche rivier, en daar na, na eenige reyen langs strand (waar op eenige eilandekens leggen) Tandjong Sanbaur wat N. Westelyker,

daar de wal na 't N. W. draait, alwaar men dan ten N. W. van een klein spruitje 't hoog land van Condawanga, en wat hooger op buiten de wal de eilanden Monkoedoe, en Toekoeke, en verscheide andere plaatzen, hoeken, en rivieren tot Succadana toe heeft, die in de kaart blyken.

Deze koning is in verre na zoo magtig niet, als die van Banjar Maffin, alzo hy niet boven de 1000 gewapende mannen onder zich heeft, waar onder 'er egter veele zyn, die schietgeweer gebruiken, en vry wel daar mede weten om te gaan; doch schoon hy zoo magtig in volk niet is, is hy egter veel ryker, als de koning van Banjar Maffin, zoo door zyn diamantmynen, als om den overvloed van kamfer, die hy bezit, en de ander niet, ten zy hy die hier, of elders van daan, kryge.

Het dorp Succadana, dat ontrent in 't W. Z. W. aan een rivier, die men wel 40 mylen met chaloepen op vaaren kan, en op 1; graad Z. breedte legt, is in zich zelve maar een geringe plaats, daar men ontrent 5 of 600 huizen, op de zelve wyze als die van Banjar gebouwt, heeft.

Schoon hier noit diamanten zoo groot als een half hoender ei vallen (hoedanige de koning van Golconda uit zyne mynen gehad heeft) zyn 'er hier egter als groote knikkers, en als kleine stuiters, of als duiven eyeren gezien.

Om van alle de zelve meester te worden, is deze vorst gewoon eenige welgewapende vaartuigen aan de mond van zyn rivier te doen oppaffen, om zyn ingezetenen te beletten, van die aan eenige vreemdelingen te verpaffen, en om hen dus te dwingen van ze alle by hem te brengen, daar voor hy hen dan niet meer geeft, als hy wil quyt zyn; doch dit belet niet, dat zy 'er nu en dan wel eens op uitfnuiven, wetende tegen wat tyd zekere Bantamze, Djohoreische, en andere vaartuigen daar komen zullen, die, zonder deze vaartuigen des konings te ontzien, 'er de rivier op invaaren, en dus al zeer veel diamanten weten te krygen, gelyk ik 'er verscheide, door de Bantammers op Batavia te koop gebragt, van gezien hebbe.

Wat Westelyker als de rivier van Succadana, eenige mylen buiten de wal, heeft men eenige eilanden, en daar onder Lajak, Crimataja, en meer andere, op welk laatste zeer veel yzer valt, waar van de Succadaners (onder welke de zelve staan) hunne kriffen, lancien, pieken, enz. maaken; behalven dat 'er door die van Palimbang, Bliton, Banka, en Djohor, die jaarlyks hier na toe veel roefvaartuigen in December zenden, zeer veel yzer hier van daan gevoert word.

Pas Benoorden den Evenaar begint het ko-

Landa. koninkryk van Landa, en men ziet het dorp van dien naam aan den grooten stroom Lauwe al vry net leggen, alwaar die vorst zyn hof houd. Buiten deze rivier heeft men hier ook den stroom Moira Sambas, Mampava (die zeer ondiep is) en meer anderen.

Dit ryk van Landa plagt in oude tyden onder den koning van Soerabaja, op Java, te staan; en ook ten grooten deelen, in de Heer *Blommaarts* tyd, van die van Succadana af te hangen; doch tegenwoordig is daar een koning, die met den zelve, nog ook met anderen, niets te doen heeft. De plaatsen Benoorden Succadana, tot Landa toe, ziet men in de kaart uitgedrukt.

Al verder om de N., op den 2^{den} graad Benoorden den Evenaar, heeft men eerst Hermata (daar dat ganfch koninkryk na genaamt word) en dan het land van den koning van Sambas, het welk eenigē mylen landwaard in legt, aan een spruit van een swaare rivier, die zich in drie groote takken verdeelt. Dit is een magtig koning, van welken wy hier na breeder spreken zullen. In zyn land vallen ook schoone diamanten, en meer andere dierbaare waaren, die hy van de wilden en bergboeren (dewyl men landwaard in swaare gebergten, en zeer groote bosschen heeft) voor deze en gene geringe snuifteryen inhandelt. Tusschen dit Sambas en het dorp Borneo (waar na 't eiland zyn naam draagt) heeft men eenige rivieren, hoeken, en zeer weinig dorpen, in de kaart al mede net uitgedrukt, te zamen wel 40 mylen, en meer, beslaande.

Vlak in 't N., of ontrent in het N. Borneo. N. W. onthoud zich de koning van Borneo in het dorp van dien naam, dat al mede aan een grooten schoonen stroom by een zeer groote baai legt, die aan wederzyden in 't O. en W. een swaar rif heeft, vlak voor welke zich 3 eilandekens, die al wat bergagtig zyn, opdoen.

Men ziet 'er 3 by een, 12; myl buiten de wal, Poelo Tiga, en nog een, Monpiacem genaamt, met nog een klein zonder naam; ook ziet men by de zelve eilanden een swaar rif N. O. en N. W. strekkende.

Hy word by zommigen voor den hoofdkoning en dit dorp voor de hoofdplaats van het ganfch eiland gehouden. Het legt aan een groot moeras, en meest altyd onder water, zoo dat men meest met vaartuigen aan de huizen, die wel 2 of 3000 in getal, en veel van planken zyn, vaaren moet. Ook hebben zy buiten de huizen, die hier by een staan, nog veel andere land- en thuinhuizen, daar zy zich in een groot getal, altyd met pyl en boog en met spatten gewapent, onthouden.

Die van hunne spatpyltes getroffen

word, is doorgaans een man des doods. Het zyn kloeke en stoute, doch te gelyk ook trouwlooze menfchen, op de welke geen staat ter wereld te maaken is, gelyk de onzen ondervonden hebben.

N. O. van 't dorp Borneo op ontmoet men eerst Quelle Copam een dorp, aan een rivier: wat verder N. op is weer een rivier, daar de wal met een grooten hoek, Tandjong Sabanon genaamt, na 't N. W. uitdraait. Wat verder O. aan draait het land met een bogt, en alwaar men 't dorp Tangisfer, ontrent 7 mylen van dien hoek, leggen heeft.

Zes mylen verder heeft men 't dorp Quinoni (waar voor, 5 mylen buiten de wal, weer 3 eilandekens leggen) en 4 of 5 mylen N. O. op het dorp Bacaraca; ontrent nog zoo veel verder Baja Moma by een spruitje (daar men 3 mylen buiten de wal weder 2 eilanden heeft) waar na zich 2 mylen verder 't dorp Api Api opdoet, van waar de wal na 't N. en N. O. tot aan den Tandjong ofte hoek Sanfaon wel 14 mylen verre omdraait, terwyl zich 2 mylen van Api Api de vloed Sandanaon zeer lustig vertoont.

Van dezen hoek Sanfaon tot Tandjong Mater (die vlak N. aan draait) heeft men 11 mylen van nooden, waar voor ettelyke mylen buiten de wal 4 groote en eenige kleine eilanden leggen. Na dat men voorby de baai van Marudo, digt by Tandjong Mater, en ontrent 8 mylen van dien hoek N. W. aan, gekomen is, heeft men buiten de wal Poelo Avigo; en wat verder N. W. op Punta Corpaon, daar men ook ettelyke kleine eilandekens tusschen deze en den voorigen hoek heeft; gelyk zich al verder op zoo langs de wal, als 'er buiten, eenige reven vertoonten.

Van den hoek Corpaon (zynde een uitstekende N. Oostelyke hoek) draait de wal met een groote baai, die wel 17 mylen van den eenen tot den anderen hoek breedt, en 17' mylen diep is, na 't O. Deze baai word doorgaans de St. Anne-^{St. Anne}baai, en ontrent des zelfs midden, daar ^{Baai.}men inkomt, Egane genaamt. Buiten de zelve ettelyke mylen na 't N. legt 't eiland St. Michiel, nevens nog 5 kleine eilandekens. Aan den Oostkant van de St. Anne-baai legt Tandjong Matte, waar voor men een swaar rif, en ettelyke eilandekens daar buiten heeft.

Van Tandjong Matte 5 mylen heeft men weer O. aan een kleinen hoek, en Beoosten den zelve den rivier Sifor, waar na zich een klein baaiken met 2 spruitjens tot China Bafagon (den naam van een dorp) opdoen, gelyk men tusschen die rivier Sifor, en dit dorp, O. N. O. op 3 eilandekens eenige mylen buiten de wal ziet.

Daar na al O. aan tot de O. hoek 10 my-

mylen voortgaande, ontmoet men nog 3 rivieren, en dan buigt de wal van dien O. hoek af hoe langs hoe meer na 't W., daar zy de Dwaalbaai, 5 mylen breedt, en 8 mylen diep, en in 't midden van welke een klein ritje is, maakt; van waar zy door 't O. vlak Z. O. aan met een zeer flauwe en lange bogt, wel van 53 mylen, tot aan den hoek van St. Antoni draait. Twee mylen Z. aan van de Dwaalbaai ontmoet men het dorp Cavaon, nog maal zoo verre Z. aan Tandjong Tape, daar de kust weer W. aan 2 of 3 mylen en dan weer Z. O. aan 2 mylen uitloopt, alwaar zich Costa Brava, of een woefte kult, gelyk zich digt by Tandjong Tape 't eiland St. Augustinus, nevens 3 of 4 kleine eilandkens opdoet. Deze woefte kust zoo Z. O. aan al langs gaande, ontmoet men 10 mylen verder St. Lucia baai, 8 mylen verder 't dorp St. Antonio, en 7 mylen verder de baai van St. Vit; gelyk men 6 mylen verder het dorp Laton heeft. Nog 14 mylen verder heeft men Porto Tube, zynde een zeer goede haven, en nog 8 mylen verder heeft men den hoek van St. Antoni, tusschen welke en de baai van St. Vit buiten de wal 24 of 25 mylen zich ettelyke reven of droogten met eenige kleine eilandkens, van welke 'er sommige in de kaart met haare naamen uitgedrukt staan, vertoonen.

Van den hoek St. Antoni af, daar die flauwe lange baai eindigt, en by welke digt aan de wal 4 eilandkens leggen, draait de kust weer Z. O. aan 10 mylen verre tot aan *Aart Gyzens* stompen hoek, van waar de wal weder 6 of 7 mylen verre meest W. aan loopt, tusschen beide welke O. en W. hoeken men 2 rivieren heeft. Van daar, of van de Westelykfte rivier Z. O. ten Z. aan loopt men ontrent 10 of 12 mylen verre tot Tandjong Brouw, of Deutekomshoek, daar men weer een baai van 3 of 4 mylen breedt en wel 8 mylen diep, met een groot eiland in 't midden pas buiten de wal Z. O. en N. O. gestrekt leggende, by het dorp Coeti heeft, daar zich ook een rivier ten Z. van een dikken hoek vertoont.

Van de rivier van Coeti 4 of 5 mylen Z. aan heeft men het dorp en de rivier van Monta; daar na buigt de wal met een dikken hoek van 5 of 6 mylen lang tot het dorp en de rivier van Billipapan, en nog 3 mylen verder vertoont zich het dorp en de rivier van Passir, met welke lieden van Passir en Coeti die van Macassar wel gewoon zyn te handelen, dat men breeder onder de stoffe van Macassar zien kan. Tusschen Billipapan en Passir heeft men een dorp, het Slangevangers Kerkhof, alzoo men daar veel en zeer vergiftige slangen heeft.

Vier mylen van Passir, al Z. aan, legt Passir Brava, of het Woefte Passir, mede aan een schoone rivier, van waar de wal met twee hoeken 2 of 3 mylen verre na 't Z. O. draait, tusschen de welke zich ook een rivier vertoont. Een weinig verder Z. ten W. op heeft men 't dorp Pammatan aan een schoone rivier, 2 mylen verder 't dorp Apper by een rivier; dan 3 mylen verder den langen hoek Tandjouw by een rivier, tusschen welke, en de rivier van 't dorp Pamoekan, 2 mylen verder gelegen een kleine baai, gelyk 'er wat verder nog een riviertje is, en 4 of 5 mylen van Pamoekan het dorp en de rivier van Capoes, strekkende de wal allengskens al hoe langer hoe Z. Welte-lyker tot Oedjong Selatan of den Z. hoek toe, die zich van Coeti wel 40 of 50 mylen verre uittrekt, en meest Z. Z. W. aan draait.

Van Capoes 2 mylen verder gaande, heeft men het dorp Catappa, van welkers rivier men tot het dorp en de rivier van Camla 5 of 6 mylen van nooden, gelyk men tusschen beiden nog 2 rivieren heeft.

Van Camla tot het dorp en de rivier van Bockil heeft men 4 mylen van nooden, en tusschen beiden vertoont zich nog een schoone rivier in 't midden van dien weg, gelyk men af en aan die rivier pas buiten de wal 3 kleine eilandkens Z. en N. ontrent 1 myl van malkanderen en vlak in 't Z. O. nog een groot eiland, Poelo Laot genaamt, ontrent 2 mylen van de wal leggen heeft.

Dit eiland, dat Z. W. en N. O. wel 10 mylen lang, na de Z. kant 3 of 4, en na de N. kant ontrent 5 of 6 mylen breedt, en daar ook van een fraaje baai en van verscheide rivieren aan de N. W. kant, doch maar van eene aan de Z. O. kant voorzien is, heeft aan de Z. O. kant ook een kleine baai, waar in 3 eilandkens gelyk 'er nog 8 aan de Z. hoek van dit eiland leggen.

Vyf mylen van het dorp Boekil heeft men aan een fraaje rivier het dorp Auwer leggen; buiten welken stroom men nog een andere, die grooter is, tusschen beiden heeft. Van Auwer tot het dorp en de rivier van Kintap heeft men 3 mylen van waar de wal van 't Z. al meer en meer na het Z. W. draait. Twee mylen verder na den Z. hoek doet zich 't dorp Assamassan, en die rivier, nog 3 mylen verder het dorp en de rivier van Tape, en daar na nog 4 of 5 mylen verder de Z. hoek op, die wel 6 mylen lang, en 2 of 3 mylen breedt is.

Van dezen hoek buigt de wal, die daar vry revig is, vlak na 't N. wel 7 of 8 mylen tot aan Banjar Maffin na binnen, zonder dat men iet anders, dan diverse

H h

rivie-

rivieren ontrent 1 of 2 mylen van Banjar Maffin, tuffchen beiden ontmoet. Waar by wy dit ganfch eiland omgewandelt hebbende, nu nog maar weinig, van 't geen men daar binnens lands heeft, te zeggen hebben, alzo 't meest uit fwaare boschagien en gebergten, gelyk men uit deze onze kaart zien kan, beftaat.

Borneo van binnen.

By de ftadt en baai van Marudo, in 't N., heeft men de St. Pieters berg.

Meest onbekent.

Ontrent Succadana, en Bewesten 't zelve, doen zich landwaard in de koningryken Hermata, Landa, en Lava, (daar veel diamanten en ook peerlen vallen) met hunne groote dorpen op, zoo als zich die ryken na 't O. van 't W. strand af uitftrekken, en Bezuiden de rivier van Succadana vertoont zich 't hoog land van Kondawanga tuffchen die rivier, en tuffchen die van Mandaway en van Banjar Maffin, en Benoorden Cotaringan, als een zeer groot en woest land, van het welke, gelyk mede van het zeer woest, groot, boschagtig, en zeer bergagtig landschap van Marudo, aan de N. zyde van het land, niet veel, vermits die landen nog weinig bekend zyn, te zeggen valt; hoedanig het al mede met 't landschap der Sambas, Benoorden Hermata, gelegen is.

Men houd de volkeren van het dorp of vlek Borneo voor de rykste van 't geheel eiland, niet alleen om dat 'er mede zeer veel stofgoud valt; maar om dat die foort van goud veel zuiverder, hooger, en beter van alloi is, dan 't gene men op alle die andere plaatzen vint. Daar beneven heeft men hier ook veel en zeer goede ja (zoo men wil) de beste kamfer van geheel Indiën, en meer andere fraaje waaren, die hier met groote winst gezogt, en tegen kleeden sterk geruilt worden.

Deze Bornéers hebben ook ongemeene

fchoone, hegte, en groote prauwen, waar van 'er zommige wel 8 of 10 voeten wyt, wel 40 of 50 voeten lang, met een groote tent in 't midden, en van 30 of 40 fcheppers voorzien zyn; hoedanige men hier al veel vind, alzo zy wat landwaart in groote boschen, vol fwaare boomen, en voor den arbeid overvloed van menfchen hebben, alzo 't daar van hier over al krioelt.

Dit is wel 't voornaamfte, dat wy van dit groot en woest eiland weten te zeggen, alzo 't van binnen zeer weinig, en maar hier en daar aan de ftranden bezogt, en bekennt is. Binnen in 't land is het vol fwaare gebergten, en alomme met zulke digte en akelige boschagien bezet, dat 'er niet door te komen is.

Men heeft in de zelve een foort van Aapen waar in de beste Bezoars, Aapenftenen genaamt, vallen, en ook een foort van Bokken, uit welke men mede een flegter foort van Bezoarftenen in een groote menigte bekomt. Ik hebbe van die Aapen gezien die fpierswit, en ook eenige die pikfwart waren; ook vallen 'er Orang Hoetans, of boschmenfchen, een foort van zeldzaame Aapen, die regt over eind gaan, in allen deelen de gedaante en manieren van een menfch hebben, en aan de welke niets, dan de fpraak ontbreekt. Ik heb 'er twee levende van gezien, en de laaftte by den Heer *Camper*, Heere van Ouwerkerk aan de Yffel, welke zyn Eerw., tot Leyden woonende, nog (zoo niet beter weet) in een fles of pot in liqueur te zien heeft.

Men heeft 'er van die foort van Egels, of itekelverkens, waar in die heerlyke *Pedra de Porco*, of verkensteen, valt. Mogt men dit land eens wat dieper onderzocken, men zou 'er zekerlyk fchatten, die nog onbekent zyn, vinden.

T W E E D E H O O F D S T U K.

Wanneer Bornéo den Europeërs bekend wiert. *Wanneer de Portugeezen hier quamen.* Nederlanders hier. Van Noord. Warwyk. Roef. Michielszoon, en Blommart. *Verbond met den koning van Sambas in 't jaar 1609. gemaakt.* Vaak. In 't jaar 1623. 't Comptoir van Succadana geligt. Hoogkamer hier. In 't jaar 1711. van den Bosch hier na toe. In 't jaar 1712. Gezanten van Banjar Maffin op Batavia. Engelschen.

Wanneer Bornéo den Europeërs bekend wiert.

Wanneer dit eiland aan de Europeërs eerst bekend geworden is, kunnen wy niet zeggen.

By den landbefchryver *Ptolomeus* komt het met den naam van *Insula bonæ Fortunæ*, of 't goeder geluks eiland, voor; maar die dat eiland, en de *Aurea Chersonesus*, benevens andere landen, daar ontrent, zoo als hy die in zyn kaart van Indiën vertoont, eens aandagtig befchouwt, zal moeten bekennen, dat hy de zelve voor-

ftelt, als een man, die 'er ganfch niet af weet; alzo de *Aurea Chersonesus* hier by hem in 't O. geplaatft is, daar die eigentlyk Bewesten Bornéo legt. Ja al dat hy verder van Indiën opftelt, is geen lezens waardig.

Onder de Europeifche Natien komen my 'er drie voor, die dit land eerst ontdekt, of hier gehandelt hebben, te weten, de Portugeezen, Nederlanders, en Engelschen.

De

1527.

Wanneer de Portugeezen hier quam.

De Portugeezen zyn hier lang voor ons geweest, en zyn de eerste onder de Europeers, dien (voor zoo verre my bekend is) de cere van de ontdekking dezes eilands, dat geene der Ouden gekent hebben, toekomt.

De eerste, die daar last toe gaf, was *George Meneses*, Landvoogt der Moluccos, die in 't jaar 1527. (in plaats van *Garfias Henrik*, die 't van den onderkoning belast was, maar die het geweigert had) *Vasco Lauens* langs den weg van Borneo zont, om dit eiland wat nader te ontdekken. Hy vertrok met een *Cora Cora*, en kreeg by dien koning (die by *Orofius* niet al te net uitgedrukt word) door *Alfonso Perez*, die daar schein bekend te zyn, toegang, en verzogt van dien vorst verlof voor de Portugeezen, om in dat eiland te mogen handelen; om 't welk te eer by dien koning te krygen, hy den zelven een zeer kostelyk tapyt aanbod, waar in 't huwelyk des konings van Engeland met de moeje des Keizers na 't leven uitgebeeld was. De koning van Borneo (mogelyk wel die van 't vlek Borneo) vraagde hem, wat alle die beeltenissen en figuren op dit tapyt te kennen gaven, 't geen hy hem zeer klaar uitlei; maar als hy hoorde, dat dit een koning, als hy, en een gekroont vorst van Engeland was, vermoedde hy, dat deze Portugees hem met dit tapyt en alle die beelden een quaden trek zogt te speelen, en dat hy door toovery al deze beelden wel levend maaken, en hem met zyn ganseh ryk daar door bederven kon; waar over hy zoodanig ontfelde, dat hy last gaf dit tapyt met ter haast weg te doen, en hy zou die Portugeezen zeer quaalik gehandelt hebben, zoo *Alfonso Perez*, en eenige Moorsche kooplieden, hem geen nader berigt daar af gegeven hadden. Egter verbod hy toen de Portugeezen om 'er te komen handelen, en belaste hen aanstonts dit eiland te verlaaten.

Gonsalvo Pereira, vierde Landvoogt van Ternate, giende, wanneer hy van Malakka vertrok, in 't jaar 1530. op Borneo mede aan, en maakte by die gelegenheid vrede met dien koning.

Naderhand zie ik, dat eenen *Pedro Teixeira* dit eiland bevaaren, en daar van getuigt heeft, dat hy het van den *W. hock* tot de haven van Borneo langs die kust zeilende, bevonden had ontrent 200 mylen lang te zyn, 't welk zoo 't waar is, zou 't wel 7 of 800 mylen in den omtrek zyn.

Buiten dit geval ontmoet ik in de schriften der Portugeezen niet meer van dit eiland; egter is ons klaar uit andere schriften bekleken, dat zy van tyd tot tyd zeer sterk hier op gehandelt, en groote voordeelen gedaan hebben, gelyk

die van Macao hier op nog sterk handelen met kleeften, waar tegen zy zoo veel Peper, en andere kostelyke waaren, inruilen, dat zy 't eene jaar door 't andere hier wel 3, 4, of 5 schepen met Peper van daar gevoert hebben.

De eerste Nederlander, die op dit eiland verscheen, is de dappere zeeheld *Olivier van Noord* geweest. Nederlanders hier.

Hy quam den 26ten December 1600. met 't schip *Mauritius* in de groote baai van 't vlek Borneo ten anker, voor welke hy 't zeewaard eenige eilanden, van vischers bewoont, leggen vont, en die in haaren omtrek wel 2 of 3 mylen besloegen. Door dien hier nu zeer veel visch viel, hield deze koning tot dekking dezer vischers hier gemeenelyk een mosselvloot van gewapende prauwen, die ook dienen om de rivier van roovers te bevryden, en om hem boven in 't vlek Borneo, dat nog wel 3 mylen de rivier op legt, van alles kondschap te geven.

Hy zont een *Tsjinees* met een geschenk aan dezen koning, hem bekend maakende, dat zy hier in zyn land als vrienden gekomen waren, die alleen voor hun geld verzogten van levensmiddelen, water, en 't geen hier verder vaiten mogt, gedient te worden.

Daags 'ers aan kreeg hy veel prauwen met hoenderen, visch, en fruiten aan boord, waar van hy 't een en 't ander tegen *Guinees* lywaad (daar zy groote genegenheid toe hadden, hoewel zy geen *Hollands* lywaad begeerden) verruilde.

Hy kreeg ook eenige Edelen en *Orangkaja's* aan boord, die hy zeer vriendelyk onthaalde, en aan welke hy eenige geschenken gaf, om in vryheid te mogen handelen; maar belaste zyn volk goede wagt te houden, en wel toe te zien, dat 'er niet te veel gelyk aan boord mogten komen, om alle ongemakken, verraaderyen, en 't overvallen van zyn schip voor te komen.

Den 28ten dito keerde de *Chinees*, dien hy met het geschenk gezonden had, te rug, en bragt tyding, dat de koning, bekommert zynde, of wy niet wel *Spanjaarts*, met welke hy in oorlog was, wezen mogten, in 't eerste swaargheid gemaakt had, om ons het land en handelen hier toe te itaan; maar dat hy, van de zynen nu beter onderrigt zynde, wel een *Nederlander* aan land by zich wilde hebben, om op 't gezigt zelf daar over te beter te kunnen oordeelen.

De Heer *van Noord* zeide, dat hy dit geerne doen zoude, als de koning hem maar een gyzelaar in plaats wilde geven, 't welk zyn Edelen aannamen hem aan te dienen, aan welke hy toen eenige fraaje roers, en andere wapenen gaf, om die uit zynen naam den koning te schenken.

1601.

Dat het hier egter niet helder, en een nest vol ichelmen was, bleek dezen Zeevoogt naderhand zeer klaar, alzooy hy den 1sten Januari 1601. agter zekeren hoek, ontrent 1 myl van zyn schip wel 100 prauwen zag vergaderen, van welke'er naderhand zommige met eenige zakken Peper ontrent zyn schip quamen; doch hy, hun toeleg gemerkt hebbende, veydelde den zelve door aan zyn volk last te geven, van wel op hen te passen, en 'er niet meer dan 2 of 3 binnen boord te laten komen.

Daar drongen 'er wel veelen van hen tegen in; maar na dat zy merkten, dat de onzen vuur op hen geven wilden, hielden zy af, vragende, waarom wy op hen schieten wilden, waarop hen geantwoord wiert, dat zy met hunne prauwen wat verder van 't schip proeften gaan leggen, gelyk zy toen deden.

Zy verhoonden zich naderhand wel by hem, van geen quaad in den zin gehad te hebben, maar 't vervolg toonde het tegendeel, alzooy den 2^{den} 'snachts vier swemmers voor den boeg zonden, die de kabel van 't schip meinden af te kapen, 't welk zoo 'then gelukt was, zou 't schip tegen de wal gedreven hebben, alzooy 't maar voor een anker lag, en dan washet zekerlyk weg geweest; doch de onzen de prauw, die zy dryven lieten, gezien, en daar uit hunnen toeleg gegift hebbende, wierden dit gewaar, schoten niet weinig op die swemmers, en belteden hen dus hun voornemen uit te voeren. Ook hadden zy de onzen al meer poetzten gespeelt, met hen goederen te verkoopen, die zy hen noit, na 't geld al ontvangen te hebben, leverden.

Zy hebben hier (zoo 't my toefchynt) eenige Peper gekogt; doch alzooy de Heer van Noord bemerkte, dat zy hem niet wel behandeldden, en niet dan quaad in den zin hadden, is hy den 5^{den} Januari van daar vertrokken.

In 't jaar 1604. quam de zeevoogt van Warwyk met eenige schepen voor 't eiland Crimata, dat ontrent Succadana legt, en den 13^{den} Maart hier ten anker, daar zy zich ververschten, en van waar hy den 25^{den} een chaloep na Succadana zont, die van daar 100 R^{ders} aan diamanten medebragt, waar na de Zeevoogt den 7^{den} April 't anker geligt heeft, en van daar vertrokken is.

Naderhand, in Juli, tot Patani zynde, quam daar een jonk met een Gezant van Borneo by Warwyk, met 8 Nederlandze gevangenen, van den Zeevoogt Jacob Heemskerks volk, met hun ongewapende schuit van eenige Borneers genomen; doch de koning, hier over misnoegt zynde, zont de zelve nu aan den Heer Zeevoogt te rug, en schreef hem

een minnelyken brief, waar by hy hem 1607. den handel in zyn land ook aanbod.

Hy, en den adel aldaar, hadden ons volk zeer wel gehandelt; doch zy hadden veel smaadheden van het gemeen volk moeten lyden.

Ontrent 't jaar 1607. lag op Succadana als ons opperhoofd *Hans Roef*, koopman, die volgens de berigten van daar, in groot gevaar was, om van die inwoonders vermoord te worden, alzooy zy wisten, dat hy een groote party diamanten by zich had, waarom hy verzogt ten eersten van daar verloft te worden. Ook hoorde men in Juni tot Bantam, dat de koning van Banjar Maffin een jonk, door de Heer *Verschoor*, ons Bantams opperhoofd, gezonden, overvallen, en den koopman, *Gillis Michielszoon*, door hem ten handel aan land ontboden, schendig vermoord had, waar op de Heer *Verschoor* den 19^{den} dito een chaloep met volk en ammunitie, en *Samuel Blommart* als bevelhebber daar na toe gezonden had, om onze kooplieden met hunne geitcenten van Succadana te ligten; hy quam den 13 Juli weer op Bantam, met tyding dat *Hans Roef* vyf dagen voor hun komitt, alzooy hy zich daar niet langer vertrouwen dorft, na Patani vertrokken was.

In 't begin van 't jaar 1609. blykt my, dat de Heer *Samuel Blommart*, opperkoopman met de chaloep de vliegende Draak op Succadana gelegd was, om hier als Opperhoofd onze zaaken waar te nemen. Hy kreeg in Maart last om wgens den diamant-handel een verbond zoo met den koning van Banjar Maffin, als met de koningin van Landa, die den koning, haaren gemaal, in Januari uit jaloey had doen ombrengen, te maaken.

Den 10^{den} September 1710. quam hy van hier met het jagt de Vliegende Draak op Bantam, en verzogt, na dat hy nu een fraaje party diamanten by een verzamelt had, om zyne verlossing, alzooy zyn tyd, of verband om hier te leggen, uit was.

Hy was by een berigt, in 't jaar 1709. gegeven, van oordeel, dat Teyen, (een plaats in de rivier van Lauwe, van waar een rivierken na Landa loopt) Sadong, (Benoorden Samba, onder den koning van Borneo staande, en van waar men in een dag over land na Landa gaan kan) Manpana (Bezuiden Samba) en Borneo, de beste handelplaatzen hier waren, hoewel hy Sadong nog voor beter keurde.

Hy zeide ook, dat op Samba veel slegt goud, als mede bezoortceenen vielen. Hy had daar op de laatste plaats eenen *Pieter Aartszoon* gelaaten, om den handel van Landa waar te nemen, en ook vernomen, dat 'er ontrent Samba een rivier was, die zich met een spruit in

1609.

in de rivier van Landa ontlast, langs welke men dus zeer gemakkeelyk op Landa komen kon.

Hy verhaalde, dat die van Sambas en Landa te dier tyd met malkanderen in oorlog waren, en dat in de eerste plaats de ryft veel beter, en tot minder prys, dan wel tot Succadana, te bekomen was.

De Heer *Blommart* had ook een brief van den Heer Prince van Orangie bekomen, om dien aan den koning van Bornèo (te weten dat vlek in 't N. gelegen) te behandigen, en ook last om met den koning van Banjar Maffin een verbond te maaken, twee der grootste ryken hier, van 't welke 't eerste aan de N. kant, en 't ander aan de Z. kant van dit eiland gelegen was.

Den 22^{den} April had men met een jonk van Gressic hier berigt gekregen, dat die van Palimbang van voornemen waren, om met 40 prauwen hier te komen, en om dan Succadana, en den diamanthandel onder hun gewelt te brengen. Wy verzogten toen aan de koningin van Landa wel (na aanbieding van hunne rivier met een van onze jagten te dekken) om van alle Europische Natien hier alleen te mogen handelen, doch zy gaf tot antwoord, dat haar land van Landa en de rivier de *Lauwe* voor yder een open stont, om welke reden zy met ons in geen verbond wilde treden.

In 't midden van 't jaar 1609. was de Heer *Blommart* van Succadana na den koning van Sambas getrokken, en 'er den 1sten Juli gekomen, hebbende verder met den zelve gesproken, om een verbond wegens den diamant-handel te maaken, ten welken einde die vorst reets met den koning der Wilden (daar eigentlyk de djamanten vallen) daar over hadde doen handelen, die ook tot een monster een diamant van tusschen de 30 en 40 caraat medegezonden had, nevens een berigt, dat daar veel steenen van 4 tot 24 caraat vielen; een handel, waar op toen de Portugeezen ook sterk vischten, die zich ten dien einde met die van Borneo reets vereenigt, en zich daar vastgemaakt hadden.

Ondertusschen maakte de Heer *Blommart* dit Verbond met den koning van Sambas.

Eeuwig Contract, ende Verbond van wegen de Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlandze Provintien, zyn Princelyke Excellentie, ende de Heeren Bewindhebberen van de zelve Landen, traffiquerende op Oostindiën, ter eenre, ende den Door-

lustigen Koning van Sambas, ende omleggende Plaatzten op 't eiland Borneo, ter andere zyde, gemaakt ende vastelyk besloten het naa-
volgende.

I.

In den eersten is gecontracteert, dat de Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal, zyne Princelyke Excellentie, ende de Bewindhebberen den Zeer Mogenden Koning van Sambas, zyne onderdaanen, ende landen, zullen helpen beschermen, jegens alle geweld, ongelyk, ende irvasien te water ende te lande, die hem door de Spanjaarden ofte Portugeezen zouden mogen aangedaan worden.

I I.

Ende by zoo verre yemant van buiten den Koning in zyn land quame aandoen eenigen oorlog, zullen de Capiteinen ende Gecommitteerden der Vereenigde Nederlanden tot Sambas residerende met alle hun volk en magt de zelve resisteren, ende den Koning van Sambas assisteren, zoo veel het mogelyk is.

I I I.

By zoo verre dia van Sambas elders buiten hun land eenigen oorlog ofte entreprijs aanvaarden, zullen de voorz. Capiteinen ofte Gecommitteerden, met haar magt te water of te lande niet gebouden zyn eenig behulp te doen.

I V.

Hier segen zal de zeer mogende koning van Sambas, ende zyn onderdaanen, waar onder begrepen word Mompana, Landa, ende alle andere landen, die onder zyn gebied staan, die van de voorz. Provintien, als Gelderland, Holland, Zeeland, Utrecht, Vriesland, Overysfel, ende haare Geallieerden, van de voorz. Provintien commissie hebbende, in zyn land verleenen vryen handel, ende suffisante vastigheid, daar hunne personen en goederen in goede bewaaringe mogen zyn, onde de zelve beschermen tegens allen, ende iegelyk, zonder dat zy lieden, ofte hunne goederen, zullen beswaart worden met eenige lasten; maar haare goederen vry uit-ende invoeren zonder eenigen tol, ofte andere ongelden te betalen.

V.

Desgelyks zal de voornoemde Koning de geenen, die commissie van de voorz. Provintien hebben, vry in alle zyn landen laten handelen, als Mompana, Landa, ende voorts heel tot de Wilden, daar de diamanten gevischt worden, zonder dat van zyne onderzaten de zelve eenige verbindinge ofte overlast aangedaan zal worden.

V I.

Zal van gelyken de hooggedagte koning van Sambas, ende de zynen, niet toelaaten ofte vergunnen eenige handeling, of woonplaats, aan eenige Spanjaarts, Portugeezen, Engelschen, Franchen, ofte andere Europische Natien.

V I I.

Van gelyken en zal de voorgedagte koning van Sambas geen diamanten uit zyn land laten voeren door zyn inwoonders, ofte eenige vromde Natien, die in zyn landen zouden mogen komen traffiqueren; maar alle de zelve aan de geenen, die de commissie van de voorsz Provincien hebben, tot een redelyke prijs verkoopen.

V I I I.

Ende by zoo verre die van Landa, desgelyks de Wilden, daar de diamanten gewischt worden, volkomentlyk tot Sambas willen komen handelen, ende Succadana verlaten, zullen de geenen, die de commissie van de voorsz Provincien hebben, haer huis aldaar ook opbreken, ende in Sambas komen, alzo, op twee plaatsen woonende, altyd oorlog tusschen de koningen van Sambas ende Succadana zoude ontstaan.

I X.

Zullen de Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal, zyne Princelyke Excellentie, ende zyne Capiteinen ende Commisfen, in Oostindien traffiquerende, met den koning van Sambas, ende zyne onderdaanen, nu ende ten eeuwigen dage, goede alliantie ende vriendschap onderhouden, ende de voorsz Poinften in alles naarkomen, ende nog meerder, die tot vrede ende vriendschap strekken, des noodig zynde gemaakt te worden, de welke by beide Partzen, gelyk deze, onderteikent ende geconfirmeert zullen zyn.

Aktum tot Sambas dezen eersten October 1709. Was onderteikent in Arabische letters, den naam van de Koning, daar onder stont, uit den naame van de Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal, zyn Princelyke Excellentie, ende de Heeren Bewindhebberen der vereenigde Oostindische Compagnie, was onderteikent,

SAMUEL BLOMMART.

Ook kreeg men hier nu tyding, dat die van Calca, Seribas, en Melanoege, volkeren Benoorden Sambas, van die van Borneo afgefallen waren, en zich onder de magt van den koning van Djohor begeben hadden. Dit waren plaatsen daar grooten handel viel, alzo men hier veel goud, bezoarftenen, peerlen, en meer andere dierbaare waaren, vont.

Aangezien nu die van Borneo die van Sambas bedreigt hadden, om hen met 150 gewaapende prauwen te komen bezoeken, waren zy zeer bekommert, en verzogten ons ernstig, om doch hier een vesting te bouwen.

Den 18^{den} November waren hier tot Sambas wel 20 Wilden met eenen Kijay Cabe gekomen, die voor den koning na de Wilden van Landa geweest was, en eenige van hunne Orangkaja's mede bragt, om met den koning van Sambas (die alle middelen aanwendde, om met die

van Landa in een goed verstand te leven) 1616. een verbond te maaken, gelyk ook geschied is.

Pas na het vertrek dezer Wilden kreeg de koning der Sambas berigt, met een brief van den koning van Soby, een eiland, digt by dat van Borneo leggende, dat die van 't vlek Borneo met 150 prauwen klaar lagen, waar in 40 koningen waren, waar by men hunne magt afmeten kon.

Ook hadden zy met die mosselvlout al in zee geweest, doch hadden wegens onweder moeten te rug loopen, zynde nu van voornemen om 't nog een maand in te zien, en dan na Sambas te komen, om dat 6 maanden lang te belegeren.

In 't jaar 1616. hadden wy hier den koopman *Henrik Vaak* als ons opperhoofd, zonder dat my blykt, wanneer hy hier quam, of hoe lang hy hier gelegen heeft. In 't jaar 1619. quam 't schip Delft van Succadana voor Jakatra in de vloot van de Heer *Coen*, een bewys, dat wy toen hier nog handelden.

De volgende tyden hebben ons egter geleert, dat de handel voor onze Maatschappy niet al te voordeelig, of altoos niet na hun genoege geweest is, alzo de Heeren Zeventien by hun schryvens van den 23ten October 1623. last gaven, om, nevens meer andere comptoiren, dat van Succadana te ligten.

Na dezen tyd zie ik, dat de Heer *Jacob van der Meulen* (naderhand Equipagie-meester op Batavia) in 't jaar 1644. na Amboina met 't schip prins Fredrik Henrik gaande, op Banjar Massin aangeweest is.

In 't jaar 1664. bezogten wy hier een plaats, Martapoera genaamt, om de peper en 't goud, daar vallende, in te handelen. En in 't jaar 1665. bragt de koopman *Antoni Hurit* maar 36 lasten peper van daar; doch hy had nu het contract, met dien Pangerang aangegaan, bevestigt. In 't jaar 1666. en al in veel jaaren te vooren, hebben wy hier geen Logie gehad; maar haar Edelheden zonden jaarlyks 2 schepen herwaarts, om de diamanten, in zeke Myne alhier vallende, en beter (zoo men wil) als de Kust- of Golcondasche diamanten, mitsgaders ongemeene schoone en groote peerlen, nu en dan hier gevonden, van daar te haalen, niet genegen zynde het leven van hunne dienaaren, by 't opregten van een comptoir, hier weder te wagen, alzo de ervarenheid hen niet dan te veel, tot hun leedwezen, geleert had, dat dit een verraderfch, bedriegelyk, en trouwloos volk was.

In eenige volgende jaaren hebben wy hier geen handel ter wereld gehad; maar 1671. was 'er nog een vrymans chaloep

ge-

1706. geweest, die wel twee hoofdfom men op allerlei Batavische goederen, en Macaszaarze kleeden, gewonnen had.

Hoogkamer hier. Na dat de Heer *Jacob Hoogkamer* (van welken wy elders breeder ipreken) in 't jaar 1706. in zyn huis gegyzelt was, wegens eenige penningen, die men van hem eischte, en wegens een swaar proces, daar over, als over een andere zaak met den Ed: Heer *de Vos*, zoo is hy (gelyk men daar breeder zien kan) met eenige Engelschen van daar na Banjar Maffin gevlugt, alwaar men oordeelt dat hy, alzoo de Engelschen toen met die Inlanders overhoop lagen, een droevig einde in 't bosch gevonden heeft, welkers omstandigheden wy elders breeder hebben aangehaalt, en waar van wy hier na onder de zaaken der Engelschen nog iets zeggen.

In 't jaar 1711. van den Bosch hier na toe. In 't jaar 1711. is de Capitein Licutenant *N. van den Bosch*, als hoofd van een nieuwe onderneming, en den onderkoopman *Abraham Poele*, als zyn Tweede hier na toe gezonden, om te zien, of men 'er weer een comptoir (waar toe groote hoop was) zou kunnen oprigten.

Egter is 'er toen (zoo 't my toefchynt) niet veel afgefallen; doch 't jaar daar aan geleck het 'er beter na.

In 't jaar 1712. Gezanten van Banjar Maffin op Batavia. In 't jaar 1712. zonden die van Banjar twee Gezanten van dien koning aan haar Edelheden, die den 27ten Jul door den Sjahbandaar, den Heer *Cornelis Hasselaar*, en den Opperkoopman *Salomon Storm*, 's morgens tusschen 7 en 8 uren met veel static ingehaalt wierden.

Een der zelve was 's konings oom; doch geleck in zyn gewaad maar een gemeen Javaan te zyn.

Zy waren met hun eigen vaartuig, 45 koppen sterk, en met 4 baffen, en 2 of 3 kleine stukjens, voorzien, in gezelschap van een chaloep der E. Maatschappij op Batavia gekomen.

Onze Gecommitteerden voornoemt hen op hun vaartuig verwelkomt hebbende, en van boord vaarende, wiert 'er voor hen van hun vaartuig zevenmaal, en zoo dikwils ook van 't galjoot geschoten.

Ook bragten zy toen een schenkagie van hunnen koning aan haar Edelheden aan land, die in twee kleine aapen aan goude ketenkens (van welke de eene hagelwit, met een goude ring aan yder poot, en de andere swart, met een fraai vlekje op de neus geteekent, en yder in een byzonder kortje, tempelswyze gemaakt was) en in een fraaye diamant, na giffing 2000 R^{des} waardig, bestont, en welk juweel, in een bamboesje, met 's konings brief aan haar Edelheden, door een helbaardier op een zilvere schotel voor uitgedragen wiert, terwyl eenige van hunne dienaars de andere geschenken voor uit droegen.

Mogelyk zal men vraagen, waar die geschenken blyven. Zy worden ten voordeel van de E. Maatschappij openbaar verkogt, dog zoo yemant van haar Edelheden 'er zin in heeft, die kan ze voor den prys, waar op zy geschat zyn, voor alle anderen naaften.

Na dat zy ontrent het hoofd in de rivier gekomen waren, wiert de schuit van Staat, waar in zy zaten, met een paard na 't kasteel getrokken, en toen door de foldaaten, daar geplaatst, driemaal geschooten, 't geen daar na, als zy by den boom quamen, door andere foldaaten driemaal hervat wiert.

Na dat zy te land gestapt waren, stont het volk van de waterpoort tot de Heer Generaals wooning in de wapenen, terwyl zy in 't midden van onze twee Gecommitteerden na de zelve, en zoo verder over de groote zaal, en langs een smalle gallery in de Vergaderzaal gingen, alwaar zy den Heer Generaal *van Riebeeck* aan 't eene eind van een lange tafel, en zynen Geheimschryver aan 't ander einde vonden zitten.

Na dat zyn Edelheid hen de hand gegeven, en dus verwelkomt had, gingen zy op twee stoelen, tusschen hunne geleiders in, mede aan die tafel zitten, rondom welke 7 helbaardiers met hun roode rokken van Staat, en hunne helbaarden in de hand, zeer ontzaglyk stonden.

Als zy pas zaten, wierden 'er 9 kanonschoten van 't kasteel, om hen te verwelkomen, gedaan, waar na 't geschen der twee aapen getoont, en 't bamboesje met dien diamant ('t geen zyn Edelheid wat veragtelyk op de tafel ter zyden lag) nevens 's konings brief wiert overgegeven, die door den Capitein der Maleyers geopent, en bevonden wiert in 't Maleits opgestelt te zyn.

Zyn Edelheid vraagde, hoe hun koning voer, en zy zeiden, dat hy nu zeer wel, maar dat het voor hem een groot geluk geweest was, dat een van onze schepen, en 't voornoemt galjoot 'er lag, alzoo hy anders met eenige van zyn nabuuren in een swaaren oorlog (waar van zy door ons schip nu afgeschrikt waren) geraakt zou hebben.

Zy bragten ook 30 pikol peper mede, en zeiden, dat de Chineezen in dit jaar veel pikols van daar gevoert hadden.

Als bedelaars (volgens de gewoonte der meeste Oosterlingen) verzogten zy, zoo ras zy hun geschen overgegeven hadden, als in vergelding van 't geschonkene, 50 snaphaanen, 30 pikol kruit, en verlof om meer geweer te mogen koopen, alzoo hen belast was ten eersten weder te komen.

Zyn Edelheid gaf hen tot antwoord, dat men 's konings brief eerst overzetten, dien

1712:

dien lezen, dan over den inhoud des zelfs raadplegen, en dat men het dan op dit hun verzoek nader antwoord geven zou.

Ondertuffchen wiert hen een kopje Thee aangeboden, en na dat 'er over deze en gene onverschillende zaaken nog wat gefproken was, wierden zy na hunne verblyfplaats, by den Medicynwinkel der E. Maatschappy, gebragt.

Men verftont naderhand, dat zy den Peperhandel aan de E. Maatschappy alleen, by contract quamen aanbieden; waar toe zy zich enigzins geperft vonden, alzo zy met die van 't vlek Borneo, en met de Bergvolkeren, over hoop lagen, verzoekende dat wy de peper, die 'er nu was, ten eerften met onze fchepen wilden komen athaalen, en dat wy hunnen koning tegen zyne vyanden de behulpzaame hand doch wilden bieden. Haar Edelheden, deze goede gelegenheid waarnemende, namen deze aanbidding des konings aan.

Ondertuffchen zonden die van 't vlek Borneo ook Gezanten na Batavia, en verzogten haar Edelheden, dat zy hunnen koning tegen dien van Banjar Maffin geliefden te helpen; doch dit wiert hen op een beleefde wyze afgeflagten.

Daar op nu zonden haar Edelheden den Capitein Lieutenant van den *Bofch* als Opperhoofd, en den voornoemden onderkoopman *Abraham Poole*, als zyn Tweeden na Banjar Maffin, om daar weder een comptoir op te rigten, en onze zaaken waar te nemen; doch na dat zy hier met eenige fchepen gekomen waren, bevonden zy, dat eenige Chineefche jonken het vet hier al van de ketel gefchuimt, en met een menigte picols peper na China vertrokken waren, zoo dat 'er voor ons naauyls eene fcheepsaading overschoot, waar uit klaar bleek, dat zy onze fchepen meer, om daar door tegen hunne vyanden gedekt te zyn, dan wel om die af te laaden, verzogt hadden, 't geen ook de reden was, dat onze nieuwe Opperhoofden vry flegt vergenoegt hier van daan quamen; en dit is het alles, dat ik van onzen handel op Borneo wete te zeggen.

Engel-
fchen.

Wat nu de Engelfchen aangaat, de zelve hebben hier op mede al van oude tyden gevaaren, dat my toefchynt ontrent 't jaar 1609. eerst een aanvang genomen te hebben.

In 't jaar 1696. quam 'er een Engelfch fchip op Cotaringan, waar mede Capitein *Jacob de Roy* van daar na Succadana, en verder na Malakka en Atsjien vertrok, zynde 't eerste, dat oit op Cotaringan geweest was.

In 't jaar 1702. hebben zich de Engelfchen op Banjar Maffin ook vastgezet.

Het berigt, dat men roen van Macassar aan haar Edelheden daar van gaf, was al-

dus: dat 'er toen groot en klein 40 Engelfchen op Banjar waren, over welke een Generaal van 27 jaaren 't gezag had. *Zekere Topatarwan*, hoofd der Boeginezen en Wadjos, zeide, dat hy *Aldaan*, of *Olderoliet*, genaamt, endat hy eenigzins van 't maagfchap van de Heer *Johann van Hoorn* (toen Directeur Generaal op Batavia) en een kindskind van 't Engelfch Hoofd was, dat certyds op Bantam gelegen had. Deze had nog een Tweeden, of een Adminiftrateur, en een Geheimfchryver, onder zich.

Dit Hoofd hielt huis op een vlot van Bamboezen met zolderingen, waar op geen Engelfchen, maar alleen Boeginezen, de wagt hielden. Zy hadden aan de kant der rivier een fterkte van loffe aarde, met palliffaaden befchoeid, en die met een planken vloer belegt, welke al mede van Boegineezen bewaart wiert, en met 10 yzere ftukken, en eenige ammunitie voorzien was. Het hoofd dezer Boegineezen was *Ange Boni* genaamt, en een onderdaan van den Macaffaarzen Capitein *Dain Matara* op Batavia. Deze Boegineezen, bevoorrens wel 200 man uitmaakende, waren nu nog maar 100 man fterk, alzo deze en gene na Pafir en Coeti, dorpen aan de O. kant van dit eiland regt, tegen over Celebes gelegen, en onder den koning van Goa op Macassar al zedert 40 of 50 jaaren fttaande, vertrokken waren.

De Engelfchen gaven aan yder van deze Boegineefche foldaaten 5, aan een korporaal 6, en aan den fergeant *Ange Boni* 7 *R^{dets}* ter maand.

Topatarwan, die zich hier mede by de Engelfchen vervoegt had, was Hoofd der vrye Boegineezen, die wel 300 koppen fterk waren; doch men had hier (gelyk de roep was) geen *Mandhareezen* of koningskinderen.

Verfcheide Engelfchen waren hier aan 't fcheurbuik overleden. Zy lagen 'er met 2 fchepen, en 2 chaloeppen, zynde 't een fchip van 125 vaten; en over twee maanden meinde de Generaal met alles van hier op te breken, en na Batavia te vertrekken, alzo de zynen niet genegen waren hem daar weer af te wagen, hoewel hy 'er 't jaar 'er aan weer dagt te komen.

Hy had hier een oud fchip met 48 ftukken gebragt, en zyn lading beftont in eenigen Amfioen, Chineefche ftoffen, yzere ankers, dreggen, lood, en Spaanze reaalen, waar van dit Opperhoofd van zich zelve 300000, en van wegen haare Maatschappy 700000 *R^{dets}* by zich had, waar voor hy hier peper, enz. ingekogt, en waar uit hy dan de voornoemde soldyden gevonden had.

Ook waren 'er, gedurende dit Moeffon 4 Chineefche jonken, 15 vadem lang, en 4 breedt,

1701.

4 breedt, gekomen, die hier allerlei porcelein, Chineefche zyde, theekerels, zonnfchermen, enz., bragten, die hen door de Javaanfche kooplieden, en door de Chineezen van Samarang wierden afgehaalt, en deze Chineefche jonken namen van hier weer peper na China mede.

De Chineezen hadden de zyde gekogt tegen 200 R^{des} Spaans, alzoó 'er geen ander geld gaat. Ook lagen 'er die 4 jonken nog, en alle de Chineezen hadden vlaggen en paffen van den keizer van China.

Deze Engelschen, uit hun land vertrokken zynde, waren 30 fchepen fterk, en onder twee vlaggen verdeelt geweest, van welke 'er 15 na China vertrokken, en de andere 15 onder dezen Capitein Moor (of Generaal) ftonden, waar van 'er 8 na Bengale, 4 na de kuff, 2 na China, en 1 hier na toe vertrokken was (waar uit men ook eenigzins de grootheid van hunnen handel op China en Bengale afnemen kon) met een voornemen om nu, by zyn togt na Batavia, na de 14 andere, onder zyn fmaldeel behoorende, te vernemen.

Deze Capitein Moor fprak goed Macleits, en vragde aan een fpion van ons, van Macaffar herwaarts gezonden, of de Heer Gouverneur *Beernink* op Macaffar zulken ongeluk (als men voorgaf) gekregen had, en, terwyl hy in 't paleis des konings van Goa te flumeren lag, door *Sampuwalia* beflrongen, van agteren doorregen, en dus met 2 vaandels Europeanen, die hy by zich had, vermoord was; immers dit wil men dat de Bonifche tolk, *Careleffang* op Java had uitgeftrout, en hy had dit van een Djohores, die in November 1701. over Java op Banjar Maffin gekomen was, gehoord.

Op dezen tyd hadden de Engelschen met die van Banjar Maffin moejelykheden gekregen, zoo dat het met hen tot een volflagen oorlog uitgebriften was, by welke de Engelschen 5 dorpen der Banjareezen, te weten, Banjar Maffin, Banjar, Cajoe Taangi, Tatas, en Carta Poera veroverd hadden. De buit, hier by hen bekomen, beftont in 7 metaale ftukjens, 100 basjens, en 20 cojang (of laffen) peper.

Geen Banjareezen, groot nog klein, hielden het met de Engelschen.

De koning van Banjar wiert toen de *Panombabam* genaamt, en was uit het koninklyk huis van *Sumbarwa*, en zyn ryksbeftiender, *Pangerang Poerabaja*, uit het gellagt van den Macaffaarzen *Crain Crongrong* gefproten.

De Engelschen kogten toen hier de peper tegen 40 Banjarze gantangs (wel-

ker 5 Banjarze 'er 4 van de onze, tegen 7 $\frac{1}{2}$ pond yder, doen) voor 1 Ryksdaalder Spaans, en verkogten die dan aan de Chineezen, en anderen, weer tegen de 13 gantangs 1 Ryksdaalder, dat ruim twee hoofdfommen winft gaf.

Zy bemoeiden zich met de tolln en inkomften des lands niet; doch zy hadden van den koning van Banjar Maffin 3000 R^{des} voor hunne gedaane oorlogfonkosten by hunnen optogt tegen de Banjareezen bedongen, welke de koning aan hen voldaan, en waar op de Capitein Moor 4 van deze veroverde dorpen aan hem wedergegeven, hoewel hy Banjar Maffin, als een verblyfplaats der Engelschen, voor zich behouden had.

De Engelschen hadden de Banjareezen niet eerft gemoeit; maar die hadden zonder wettige reden hen onverwagt willen beflringen; waar van de Engelsche berigt gekregen hadden, en waar op zy, in de voorbaat geweest, hen aangeftalt, en de voornoemde dorpen hen afgnomen hadden; hoewel zy toen maar 10 man van hunne Natie, en 40 Boegineezen fterk geweest waren.

De fpion, die dit berigt aan den koning van Boni gebragt had, zeide, dat hy te Banjar Maffin op 't geweerrak van dit Engelfch opperhoofd zekere fpies of hazagaai, met goud overtrokken, en een met goud beflagene kris had gezien, met een uitgefneeden vifchbeene greep, welke *Aroe Teko* wel eer op Tambora ten buit bekomen had. Dit gefchenk was van Goa na Mangarai aan zekeren Macazzaar, *Papo* genaamt, en in Potta woonende, gezonden, en die hazagaai had *Aroe Teko* aan den prins *Sampuwalia*, *Radja Goa*'s dochters zoon, als een handbloem gefchonken, en eenen *To-Adam* had die gefchenken uit *Crain Bontofonggobis* huis zelfs na 't vaartuig in de rivier van Goa zien brengen, welke hy, tot zyne uiterfte verwondering, nu hier op 't geweerrak van dezen Engelfchen Generaal leggen zag. De zelve was aan ftukken, alzoó hy, van de togt tegen de Banjareezen t'huis komende, de zelve te hard tegen de grond gedrukt had, waar door zy midden door gebroken was.

Dus verre ging dit berigt, waar uit men befpeurt (gelyk wy onder de ftoffe van Macaffar en Celébes al aangemerkt hebben) dat die van Goa met deze Engelschen (aan welken die koning eenige vaatjens kruit, en een brief gezonden had) zich ingelaaten hadden, en door hunne hulp eenige gronden tot het herftellen van hun oude regeering zogten te leggen.

Ook dede deze Generaal zyn beft, om alle misnoegden, en zelf verfeheide Mandhareeze koningen na zich te trek-

1702.

ken, en aan zyn snoer te krygen, waar tegen by de Macaffaarze regering en den koning van Boni (alzooy zyn kennis van zynen toeleg hadden) zoo wel gewaakt wiert, dat alles van zelfs (gelyk de volgende tyd geleert heeft) in rook en damp verdwenen is, hoewel dit, zoo *Arue Teko* op vrye voeten geraakt was, van een gevaarlyk gevolg had kunnen worden, dat waarfchynelyk wel de grootfte reden geweest is, waarom haar Edelheden (berigt van zyne menigvuldige dreigementen, van zich by deze Engelschen, zoo ras hy maar in vryheid was, te willen begeven, bekomen hebbende) goedgevonden hadden hem na Ceylon te zenden.

Na dat nu de Heer *Jacob Hoogkamer* met eenige Engelschen van Batavia in 't jaar 1706. gevlugt was, en zy voor Banjar Maffin gekomen waren, hebben zy met die Inlanders weder enig gefchil gekregen, waar door zy, nevens meer andere Natien van daar verdreven zyn. Zy wierden zeer fors van dien Inlander aangetaft, en, na 't verlies van veelen van hun volk, niet alleen hol over bol na hunne vaartuigen, daar voor de wal leggende, gejaagt, maar ook genoodzaakt met hunne ftengelooze fchepen zeer verbaast na Batavia de vlugt te nemen.

Ook hadden deze vertrokken Engelschen gezien, dat de Banjareezen een van hunne fchepen, waar op de Heer *Hoogkamer*, en een Engelsch Heer van aanzien was, in brand geftoken, en hen daar door in 't gevaar van met het zelve te verbranden, gebragt hadden.

Maar in 't jaar 1708. heb ik in Amboina van zekeren ftierman op de chaloep de *Rommelpot*, *Jan Govertzoon* genaamt, bericht bekomen, dat het voornoemde niet alleen waar was; maar dat hy 'er nog by te voegen had, dat hy den 7^{den} Septem 1707. uitdrukkelyk, om na den Heer *Hoogkamer* te zoeken, gezonden, en den 28sten October daar met zekeren Engelschen President van Banjar Maffin, *William Thiens* genaamt, gekomen was.

Deze Heer *Thiens* was 3 jaaren te voren in Siam, na 't afloopen der Engelsche logie, gevangen gezet, en van daar met een Chinees of ander vaartuig ontvlugt, en had in Raade der Engelschen verzogt, alzooy de oude President overleden, en hy al voor 2 jaaren President gemaakt, en 'er niet een Engelsch fchip by de hand was, men hem herwaarts wilde doen zenden, 't geen hem (die in Siam genoeg geleden, het kruise van zyn volk gezien had, en zelf maar met een fchampscheut vrygeraakt, en lang gevangen gehouden was) toegeltaan wiert; waar op hy toen ook met de chaloep de *Mercurius*, en met dezen fluwman, herwaarts vertrokken maar 'er zoo haast niet gekomen was, of

pas 4 dagen 'er na wiert hunne logie, of 't huis, 't geen zy hier nog hadden, afgehoopen.

Aangaande den Heer *Hoogkamer*, wift hy uit de mond der Engelschen, die hy hier vont, en in 't byzonder uit de mond van dien Engelschen Capitein, die in dat brandend fcheepje by hem was, en 't laaft van hem afging, nog dit ('t geen wy ook elders aanhaalen) te zeggen, dat hy (*Hoogkamer*) en een slaaf, na dat de Banjareezen hem gedwongen hadden, na een fcheepje, dat zy weer opmaaken wilden, en dat by 2 chaloepen digt by de wal lag, te vlugten, na de kajuit van 't zelve voor een tyd geweken waren; doch dat zy, 'er weer uit willende komen, alzooy dit fcheepje door de Inlanders reets in brand geftoken was, de deur zoodanig bebolwerkt vonden, dat zy hun oogmerk in dezen niet hadden kunnen bereiken; doch vonden egter een middel om door de kajuitsvensters in een klein vaartuigjen te geraaken, en met dezen Engelschen Capitein, die hem gered had, van daar na land, en zoo ftill, als 't mogelyk was (niet tegenftaande hy een fterke koorts, en in drie dagen niet gegeten had) na 't bosch te vlugten, en zich daar tot den avond van den volgende dag te bergen, na welken tyd deze Engelsche Capitein hem gezegt had: *Myn Heer Hoogkamer, nu is 't onze tyd om ons aan strand te begeven, en middel aan te wenden om weer aan een van onze fchepen te komen, of wy zyn hier zekerlyk mannen des doods*

Egter vont men goed om door zyn flaaue voor af nog eens te laaten zien, of de Banjareezen al van strand geweken waren, waar op dan berigt krygende, dat 'er geen meer vernomen wierden, maande deze Capitein den Heer *Hoogkamer* nu nog te fterker aan, om zich uit het bosch na strand te begeven; doch alzooy hy klaagde door zyne ziekte afgemat, en niet in staat te wezen, om nu derwaarts te gaan, nam die Capitein aan, om zels voor af nog eens aan strand te gaan zien, hoe 't 'er stont, met belofte, dat hy hem, na een van hunne ftengelooze fchepen bereikt te hebben, zou komen afhaalen. Hy dede dit ook daags 'er aan; doch vont dien Heer dood, en aan zyn ziekte overleden.

Dit alles nu verhaalde deze Stuurman als zaaken, die hem zeer wel bekend, maar die egter eerst na zyn vertrek (alzooy zy toen tegen hem zeiden van den Heer *Hoogkamer* niets te weten) voorgevallen waren.

Hy voegde ook hier by, dat hy met eenige Engelschen, toen daar op de reede leggende, wel 2 of 3 mylen landwaard in geweest was, alwaar zy, by een Orangkaja gekomen, zeer wel onthaalt wierden; doch de Engelschen veel onbilyk-

1707.

lykheden, met zelf tot in 't vertrek van zyn vrouwen te loopen, plegende, had die Orangkaja daar over tegen hem groot misnoegen betoont, en zeer over de Engelsche Natie geklaagt; maar daar en tegen met veel lof van de Hollanders gesproken.

De Orangkaja, ziende, dat zy met hunne baldadigheid voortgingen, belafte hen aantons, zoo zy dit niet nalieten, te vertrekken, waar van zy de minen maakende, verzogt de Orangkaja den Stuurman daar te blyven, gelyk hy dede, alzoo hy hem dat andermaal, en ook de Engelschen, zoo zy zich stil wilden houden, verzogt; doch zy, misnoegt op den Orangkaja, vertrokken alleen van daar.

Na hun vertrek bragt deze Orangkaja den Stuurman zyn ganfch huis door, en zelf in zyn vrouwen-vertrek, onder welke hy verscheide schoone blanke vrouwen vout, die voor geen Miftigen behoefden te wyken.

Hy zag 'er ook 4 of 5 schoone geweerrakken met uitgelezene blanke snaphaanen, picken, pistoolen, en ander geweer vervult; al 't welke hy meeft by 't afwezen van dien Orangkaja (alzoo die iets te doen kreeg, en hem eenigen tyd alleen liet) gezien had.

Hy, weer by hem gekomen zynde, vraagde hem wat hy al gezien had, en of hem van zyn vrouwen wel eens een pinang aangeboden was, waar op hy neen gezegt hebbende, nam hy dit zeer quaa lyk, zeggende, dat zy wel wisten, wat haar pligt ontrent zulke lieden was, die hy toefont in 't vertrek van zyne vrouwen te komen; waar op hy haar aantons belafte hem pinang te geven, en als zy die met een jong meisje zonden, gaf hy een van zyne voornaamste vrouwen bevel, om die zelf hem te komen aanbieden, gelyk zy deden.

Uit al het welke hy had konnen bespeuren, dat deze Orangkaja groote

agting voor onze Natie scheen te hebben.

Hy had hier van deze Engelschen toen ook hunnen Tweeden, en een Derden, *Sir Balderwyn* genaamt, gelaaten, en van hen verstaan, dat de Banjareezen het voornoemt sloopje, waar op de Heer *Hoogkamer* geweest was, en die 2 chaloepen al mede verbrand, en wel 5 uren lang een der grootste schepen ingehad hadden; doch eindelyk waren het de Engelschen met die twee, en nog een klein sloopje, dat pas op de Reede gekomen was, en nog een dat zy'er by kregen, ontkomen, en met hunnen President, en meer anderen, op Batavia zeer reddeloos verschenen.

Dit nu is het alles, dat wy van de Engelschen hier weten te zeggen, daar maar by te voegen hebbende, dat ik, wanneer ik in 't jaar 1713. aan de Kaap der Goede Hoop was, daar ettelyke Engelschen, en daar onder een opperhoofd van Banjar Maffin (zoo men zeide) gezien heb, die men voorgaf een schat van diamanten in zeker koffertje, dat hy daar mede aan land gevoert had, by zich te hebben. Ook kon men dit eenigzins zien aan zyn hoedcieraad, dat ongemeen daar van, en van een dergelyken hoedband met schoone steenen (zoo men my berigt heeft) voorzien was.

Hy lag by den Borger-Raad, Monfr. *Bowman*, nevens eenige andere Engelschen t'huis, alwaar zy al vry groote figuren maakten, en waar by ons dan blykt, dat de Engelschen Banjar Maffin niet ontrent 't jaar 1705. (gelyk *Wodes Rogers* in zyn reize fol. 371. zegt, ten ware hy daar by dat geval, ten tyde van de Heer *Hoogkamer* voorgevallen, verfont) maar, zoo dat al waarlyk zoo is, gelyk hy zegt, vry laater verlaaten hebben, hoewel ik veel eer geloove, dat zy nog laater op dit eiland gehandelt hebben, en 'er mogelyk nog wel handelen, alzoo 'er te schoone waaren vallen, om dat land zoo te verlaaten.

D E R D E H O O F D S T U K.

Van den GODSDIENST op 't Eiland BORNEO.

Van den
Gods
dienst op
't eiland
Borneo.

Indien men met ordre van den Godsdienst der Borneërs, en van de Ingezetenen dezès eilands spreken zal, moet men zeggen dat hier drierlei soorten van Godsdiensten, de Heidensche, de Mohammedaansche, en de Roomsche bekend zyn.

De Heidensche is de oudste, en die by de meeste Inlanders, voor al doch by de

berglieden, geoeffent, en tot nog toe onderhouden word.

Zommigen van hen bidden de zon, maan, en starren, en andere weer alles, dat hen 's morgens maar eerst tegen komt, als een Godheid aan. Zy zyn vol bygeloove, en geven meest allen op vogelichrei en meer andere voorttekenen van geluk of ongeluk, zoodanig agt, dat zy, een

reis ondernomen, en een ongeluksvogel, die tegen hen aan komt vliegen, ontmoet hebbende, hun reizc aanitonts staken, en weder na huis zullen keeren; doch zoo die vogel met hen mede, en na die plaats, daar zy na toe gaan, vliegt, zullen zy hunne reizc geruikt vervolgen.

Zy weten hier egter van geen Tempels of Pagoden, en nog minder van Priesters, alzoo zich yder enen God na zyn zin verkieft, en dien ook na zyn welgevallen dient.

De Mohammedaansche Godsdienst word hier doorgaans by de strandvolkeren geoeffent, die ook al zeer veelen van de berglieden daar toe bewogen hebben, die nu al mede hier en daar een Tempelken en een Priester bekomen; die hen nu en dan Besnyden; maar die zich rykelyk voor zyne moeite doet betalen, alzoo yder Inlander, die Moorsch wiert, aan een Priester 1 gantang stofgoud, en 1 gantang loode pitjens, geven moeft, daar zy 'trykelyk voor konnen doen.

Zedert de Portugeezen hier gehandelt hebben, zyn'er nu en dan ook van hunne Priesters gekomen, die den Inlander, en voor al de Heidenen (alzoo zy by de Mooren weinig ingang vonden) tot den Roomfchen Godsdienst hebben tragten te

brengeu, waar van zy'er al verscheide op hunne manier, en losse gronden, tot het zoogenaamde Christendom gebragt hebben.

Zoodanigen had men'er langs de rivier van Caljong Cajamp al zeer veel, alzoo die van Macao hier een Priester eenigen tyd voor 't jaar 1690. gelaaten hebben, die hier dus om streeks wel 3 of 4000 Christenen gemaakt heeft; maar die Pater, door last des konings van Banjar Massin enige jaaren daar na, by zekeren opstant, mede omhals gebragt zynde, is het daar by gebleven, zonder dat hier weer een ander Priester gekomen, en waar door deze bedroefde Christenschaar op een beklagenswaardige wyze verstroyd, en weder zoodanig tot hunne oude duisterheid van geeft vervallen is, dat zy van hunne Christenleere niets onthouden, en geen ander bewys, van dat zy wel eer Christen geweest zyn, dan een kruisje, dat zy om den hals dragen, overgehouden hebben.

En dit is het al, dat wy van den Godsdienst van de inwoonders des eilands Borneo weten te zeggen; waar mede wy dan hier van afscheiden, om nog kortelyk in het volgende Hooftstuk iets van 't eiland Bali te zeggen.

V I E R D E H O O F D S T U K .

Van het Eiland B A L I .

*V*An het Eiland Bali. Waar 't legt. Dorpen op dit Eiland. Kaart van Bali. Ingezetenen. Waaren hier vallende, en getrokken. Wapenen. Hun Speeltuigen. Huwelyken. Lykbehandelingen, en van 't medebranden van hunne Vrouwen. Bestiering van 't eiland. Jan Troets elendige dood. Vriendfchap, door den koning aan myn Voorzaat bezeezen. Ontdekking van dit eiland door de Engelfchen en de onzen. Godsdienst der Baliërs.

Van het
Eiland
Bali.

NA dat wy nu Borneo doorloopen hebben, meinen wy dat wy ook iets van 't eiland Bali, om dat het zoo na aan 't eiland Java gelegen, en maar met de straat van Balamboang daar van afgefchiden is, dienden te zeggen, of ten minften, 't geen ons daar van bekend is, op te geven.

Waar
't legt.

Het legt op 7 graaden, 55 min. Z. breedte (schoon anderen dat op 8 graaden en 33 min. stellen) en word van zommigen geoordeelt maar 12, doch van anderen wel 30 mylen in den omtrek te hebben; hoewel 't wel omtrent 60 mylen in den omtrek haalen zal.

Het is een schoon en zeer vrugtbaar eiland, ten deelen in laage ryftanden, ten deelen in gebergten beftaande, gelyk men dit ook wel in onze kaart van Java

zien kan, alwaar ons een deel van dit eiland, met de straat van Balamboang op zommige plaatzen, aan de N. kant, maar 1 myl, doch aan de Z. kant wel 2 of 3 mylen wyt, tegen over Balamboang zeer net afgebeeld, voorkomt.

Men ziet daar klaar een berg, de doodkift genaamt, gelyk nog een andere in 't W. leggen; doch voornamelyk is 't aan de N. kant zeer bergagtig. Aan de andere zyde van 't eiland heet men nog een straat, de straat van Bali genaamt, die tusschen Bali, en 't eiland Lombok komt.

Het word van zommige onkundigen Java *minor*, of klein Java, genaamt, een naam, die wy getoont hebben, dat alleen regt aan 't eiland Sumatra gegeven word.

Men ziet dit eiland in de eerste reizc van de 4 eerste schepen onzer Maatschappij afge-

afgebeeld; doch dat gelykt 'er in 't geheel niet na, gelyk dat uit de dorpen, die 'er op leggen, en die wy in onze nieuwe Kaart aanwyzen, klaar blyken zal.

Het is om zyne hooge gebergten zeer groot van uitbreiding in de hoogte, alzoo dit land over al bewoont, en alomme zoo vol dorpen (want steden heeft men 'er niet) en kleine vlekken is, dat men gift, dat hier op wel een millioen menschen huishouden.

Wy kennen niet alle de dorpen; maar wel voornamentlyk deze volgende, waar over wy nader zullen handelen.

Aan de Oostkant van dit eiland heeft men aan de N. O. hoek een groote baai, die wel 6 of 7 mylen breedt en by na wel zoo diep, gelyk zy ook zeer goed is, om hier ten anker te komen, te meer, dewyl men daar een schoone rivier heeft.

Wanneer men nu de Z. hoek dezer baai om is, komt men by een kleine baai, die 2 mylen breedt, en wel 4 mylen diep, in welkers midden een eilandeken ontrent een fraaje groote rivier is, die boven 2 takken of spruiten heeft, welke zich ontrent 6 mylen van strand vereenigen, en dus te zamen in die baai in zee storten.

Pas Bezuiden deze rivier, de rivier van Gilgil genaamt, heeft men het dorp Gilgil, dat zeer groot is, en alwaar de *Sultban Agong*, of opperkoning van Bali, zyn hof houdt.

Een myl verder Z. aan heeft men het dorp, en de rivier van Blancinja, welke plaats ook al zeer groot, en vol menschen, doch wat verder landwaard in gelegen is.

Anderhalve myl Zuidelyker heeft men het dorp en de rivier van Panatajong, een half myl verder 't dorp Pedjin aan die rivier; nog 1 myl verder Sifythan aan een klein spruitje; nog een halve myl Zuidelyker Balajoe aan een kleine rivier, en ontrent den Z. hoek, anders de Verkenshoek genaamt, het dorp Boeliling, alle welke dorpen zeer na by de zee leggen. Ook vertoont zich die hoek als een smalle strook lands, die pas 2 of 3 mylen breedt, maar wel 7 of 8 mylen lang is.

Van daar W. aan gaande legt pas aan de andere zyde van de Verkenshoek het dorp Moentsjang; daar na een halve myl Noordelyker het dorp Badong, nog een half uur verder 't dorp Padangan, een groote myl verder het dorp Baha; nog 1 myl verder Sanfi; nog een halve myl verder Mambal; nog een vierde myls verder Capal, een halve myl verder het dorp Kaliangat, een vierde myls verder Batoerantsjong, en nog 1 myl verder het dorp Patamòn. Een halve myl Noorde-lyker ziet men het fraai dorp Kajoe Poeteh, 1 myl verder Boeliling, en nog een wei-

nig verder, by na aan 't einde van dien smallen hals lands van de Verkenshoek, digt by een rivier van den zelve naam, het dorp Baratan leggen.

Van daar schiet deze kust W. N. W. 5 of 6 mylen aan, alwaar zich dan weer eerst het dorp Abian, een myl verder Samàl, een halve myl verder Toefan, een vierde myls verder Gelianjer, nog een vierde myls verder, aan een schoone rivier van den zelve naam, Lampidja al vry wyd uitgestrekt langs strand, gelyk de anderen een weinig landwaard in leggen, vertoont. Deze rivier komt met sware spruiten, deene van 't O., en de andere van 't N. O. na beneden schieten, en is de swaarte, die ik op dit land kenne.

Een myl verder heeft men Kamassan, nog een weinig verder, doch wat van strand, Koeta; en een halve myl Oostelyker Kalahan; en halve myl verder, W. N. W. aan, Tadjeran; en wanneer men nog anderhalve myl verder komt, heeft men op den hoek van een groote rivier van den zelve naam, die met 2 spruiten zich 1 myl van zee vereenigt, en dan hier in zee stort, het groot dorp Koeflamba aan een rivier van dien naam leggen, alwaar een van de kleine Balische koninkjens zyn hof houdt.

Een halve myl verder legt het dorp Safac, alwaar de kust allenskens na 't N. W. draait, en dan komt men, na 2 mylen marcherens langs het akelig gebergte aldaar (gelyk zich hier om streeks aan weerzyden deze rivier meest over al vertoont) by het fraai dorp Tabanan; een myl N. Oostelyker vertoont zich Koekoe; daar men groote bosschen, en sware gebergten ontrent heeft.

Dan komt men hoe langs hoe meer in de straat van Balamboangan, die aan de Z. kant vry wyder dan aan de N. kant is, ontrent welkers midden het dorp Djadi Benoorden een groote rivier van den zelve naam legt, welke, met 2 takken uit het O. en N. O. voortkomende, van 't O. na 't W. afstroomt, en daar zoo in zee stort.

Op den N. W. hoek legt het groot dorp Boeloangan; waar na men dien hoek om O. aangaande, aan die N. kant van het eiland de dorpen Boangassa heeft, en daar na den N. hoek, die redelyk dik is, pas Beooflen de welke zich eerst de berg de Doodkift, N. en Z., en dan nog een groote berg, meest O. en W. getrekt, vertoont.

Dan heeft men 't Harten-eiland een halve myl buiten de N. kant van den N. hoek leggen, waar na deze wal wel 1 myl inschiet, en aldaar de St. Nikolaasbaai maakt, welke ontrent 1 myl wyt is.

Pas Beooflen dezelve vertoont zich het

dorp Mongoi, en 1 myl verder een baai-ken, 1½ myl verder Denkaja, alwaar men ankeren kan, en vlak op den N. O. hoek het dorp Baroan leggen heeft, waar ontrent zich pas 1 myl buiten de wal 4 eilandekens op een rif, O. aan gestrekt, zeer vermaakelyk vertoonen.

Een veel grooter getal van dorpen, welker naamen ons nu niet te binnen schieten, heeft men landwaard in over al op het swaar en hoog gebergte, dat men daar vint, in de schoonste bosschen, die men zich zelven verbeelden kan; maar alzoo de oppervorst zeer bekommert voor zyn land is, is 't voor ons een vol- slagen onmogelykheid, om eenige kennis van de gesteltenis van dit land van binnen te krygen, of daar van iet verder, dan reets geschiet is, op te geven.

Eenelyk konnen wy nog dit 'er byvoegen, dat dit land vol schoone bosschen vol timmerhout, en van allerlei tam vee zoo overvloedig voorzien is, dat men daar voor weinig geld als een groot Heer leven kan.

Ook is dit eiland door zyne swaare ge- bergten, en digte bosschagiën, van natuure zoo sterk, dat het zich zelve tegen buitenvyanden met zeer weinig volk zou konnen verdedigen.

Aan de N. kant is het van den W. tot den O. hoek wel 18 of 20 mylen lang, en het schynt my rondom zeer schoon, zonder reven, katskoppen, droogten of zonder eenige eilanden ontrent het zelve te zyn, dan dat men 'er een klein eilandje Beoosten den Verkenshoek, by na in 't midden des zelfs, een halve myl van de wal ziet.

En dit is wel het voornaamste, dat wy van dit eiland in zynen omtrek, en in opzigt van des zelfs gelegenheid van bin- nen konnen opgeven.

Om den Lezer een netter denkbeeld hier van te doen krygen, hebben wy best gekeurt, hier van een byzonder Kaartje, P. P. P. gemerkt, op te stellen, en 't zelve hier by te voegen.

Het eiland Lombok vertoont zich Beoosten Bali vol bosschen en bergen, en aan het W. strand heeft men verscheide dorpen, welker naamen ons onbekent zyn.

De ingezetenen van dit eiland zyn door- gaans wakkere keerels, en heldinnen van vrouwen.

Wat de mans aangaat, zy zyn door- gaans blanker, of bleeker, als de Javaa- nen, en fraajer befeden van wezen, dan de zelve, ook zoo plat van aangezicht niet, (wemende wat meer na de Macas- saaren, doch vry hooger van neus. Men moet de zelve geheel anders, als zy op hun zelve, hun eigen meesters, en in hun land zyn, dan buiten het

zelve, wanneer zy slaaven zyn, aan- merken.

In hun land zyn zy doorgaans lui, en groote sinjeurs, die, na dat zy zich ge- wasschen hebben, zich van hunne wyven laten ramassen en oeroeten, of alle de leden kloppen en wryven, en wel met klappusolie en bobori bestyken, en zich dan van de zelve zeer net kleeden en pal- leeren, waar na zy met de kris op zyde, als baanderheeren door het dorp gaan spangeeren, loerende hier of daar, of om 't een of 't ander te steelen, of, zoo zy hun belang daar in vinden, dezen of genen te vermoorden, of wel om den eenen of den anderen van hunne vrienden, buiten hun weten, aan dezen of genen vryman, die 'er met zyn chaloep komt, te verkoo- pen, dat zy dan zeer listig weten te be- tellen; maakende die gene, die zy ver- koopen willen, gaande, om mede aan zulk een chaloep te gaan, die zy dan, beneden gekomen, en in de boeien ge- floten zynde, voor de somme, die zy 'er trouwloos voor getrokken hebben, zit- ten laten, hoedanige, door hun eigen broeders en naaste bloedverwanten ver- kogte, ik verscheide onder myn Balische slaaven gehad hebbe.

Indien men nu de zelve als slaaven aan- merkt, moet ik, by eigen ondervinding, alzoo ik 'er veele van gehad hebbe, 'er af getuigen, dat het de beste, naarstigste, en trouwste slaaven van Indiën zyn, en die in vernuft voor een Macassaar (dat jonkertjes, en die egter wel zoo geestig zyn) niet veel hebben te wyken; maar daar en tegen veel beter te vertrouwen, en zoo moorddaadig niet, behalven dat zy, in tyden van nood, ook veel kloek- moediger, als andere Indiaanen, zyn.

Men vint onder de zelve zeer veel fraaje ambagtlieden, van timmerlieden, smits, keurlyke schrynwerkers, tyfferaars van Saguweer, of Towac (by andere Suri genaamt) metzelaars, goudsmiden, kleer- makers, steenbakkers, enz., die doorgaans zeer zedig, gemaniert, gehoorzaam, en zoo fatsoenlyk zyn, dat (buiten de Macas- saaren) geen andere slaaven by hen zyn te vergelyken, waarom ook alle lieden van kennis tragten zullen zich van de zelve te voorzien; komende een kloeke mans slaave doorgaans op 75 of 80, maar, zoo hy een ambagt kan, wel op 100, 120 en 150 R^{dees} (na dat zyn ambagt is) en een slaavin doorgaans op 70 of 80 R^{dees}, doch zoo zy fraai van wezen is, (hoeda- nige ik 'er zeer mooye gezien hebbe, en die zeer net door de Heer *Cornelis de Bruyn* op een der wooningen van de Heer *Chaste- leyn* buiten Batavia afgebeeld zyn) of zoo zy iet fraai's naajen, of maaken kan, mede wel op 100, 120 of 130 R^{dees} te staan.

Kaart van
Bali.

Ingeze-
teten.

De Balifche vrouwen zyn in haar eigen land niet veel beter als slaavinnen, alzoo zy als muilezels moeten arbeiden, en zelfs agter de ploeg loopen, zonder dat zich de mans daar eenigzins mede bemoejen. Veele der zelve zyn zeer goede vroedvrouwen, en, na 's lands wyze, al zeer bequame doctoreffen, hoewel al haare bequaamheid meest in haare dagelykze bevinding en ongegronde oeffening bestaat. Zy zyn in 't gemein alle zeer naartig en vernuftig, en de meeste vrouwen der Chineezen op Batavia, en elders, zyn gewezen Balifche slaavinnen, die in zulk een huishouden ongemeene goede proeven van haare bequaamheid, naartigheid, goedaardigheid, deugd en trouw geven; ook worden 'er zeer veele tot *Maey di Casa*, of opperste der slaavinnen, en aan welke men 't opperoezigt over zilver, goud, juweelen, linnen, enz. in een huishouden van de vermogende lieden op Batavia toevertrouwt, gebruikt, in welke post zy zich zeer trouw en eerlyk dragen, gelyk ik daar zelfs bevinding van gehad heb.

Zy tragten doorgaans zeer sterk na haare vryheid, dat een voorname reden van haare trouwe diensten is. En daar zyn 'er veele, die zich van haare Heeren op die voorwaarde vry koopen, van dat zy hen maandelyks 4, 5 of 6 R^{ders} zullen opbrengen. Ik heb 'er gekent, van die Balifche doctoreffen, en vroedvrouwen, die wel 10, 15 en 20 R^{ders}, en meer, ter maand gewonnen, en door hunne naartigheid ettelyke duizenden R^{ders} nagelaaten hebben, die, als zy geen kinderen hebben, aan haare meesters of der zelve erfgenamen, volgens 't landregt daar, vervallen zyn.

Zy erneeren zich in hun eigen land meest of met de landbouw, of met het spinnen van kattoen, en 't weven van deze en geene kleederen, die hen de Javaanen, Chineezen, en andere volken, komen afhandelen, hoewel 'er anders zeer weinig buitenhandel valt, behalven dat de slaavenhandel de hoofdhandel van dit land is.

Doorgaans worden zy zeer oud in hun land, en ik heb 'er in Amboina gekent, die hunne kinds-kinds-kinds-kinderen gezien hebben.

De landbouw bestaat hier in 't aantelen van ryft, die hier in de lage landen zeer overvloedig valt; doch hoe veel men daar van zou mogen over hebben, mag 'er op lyfstraf niets van uitgevoert worden; maar het overige word door 's konings bestel boven op 't gebergte bewaart, om in tyden van oorlog, wanneer de landen braak leggen, of by een quaad gewasch, tot een troep van ondersteuning en voorzorge te konnen dienen.

De Waaren, hier vallende, zyn deze:

Goud, dat 'er zeer veel is, doch dat, op lyfstraf, niet mag vervoert worden. Waaren hier vallende, en getrokken.
 Ryft, als vooren.
 Koper.
 Yzer.
 Kattoen.
 Slaaven.
 Calimbac.
 Schoone Koejen, die 't stuk pas 1 Ryksd. hier gelden.
 Paarden; doch weinig, en klein.
 Buffels.
 Bokken en Geyten.
 Gember.
 Calmus.
 Bangle, een gewasch als Gember, waar uit een heerlyke olie getrokken word.

Waar tegen de Chineezen hier meest zabels, porcelein, en eenige andere geringe waaren brengen, hoewel 'er nu en dan wel Hollandfche vrylieden komen, alle welke hun meeste gading in goede slaaven vinden, alzoo die aionme zeer getrokken zyn. Hier is ook overvloed van allerlei gevogelte, visch, en van veeleerlei aardgewaschen, alzoo de Baliërs zeer goede thunniers, en doorgaans van schoone kool, radys, boontjens, salade, konkommers, watermeloenen, en van overvloed van allerlei Indifche vrugten voorzien zyn.

Hunne wapenen zyn byna de zelve, als die der Javaanen, bestaande meest in lange en korte pieken, kriffen, spatten; en daar zyn 'er ook, die zeer wel met een snaphaan en zabel weten om te gaan, en ik heb 'er gezien, die zoo in 't behandelen van schietgeweer, en in dapperheid voor geen Hollander zouden gewerken hebben; maar door de bank zyn het groote haanevegters, waar in zy by na hun weergaa niet hebben.

Gelyk zy in kleding (die men in de eerste reize der onzen afgebeeld ziet) veel overeenkomst met de Javaanen hebben, en gelyk de mans, mede doorgaans kaal van baard zyn, alzoo zy die ook met kleine tangetjens uittrekken, alzoo bedienen zy zich ook gemeenelyk by na van de zelve speeltuigen, te weten, van een Tateboang (waar by twee groote Gongen behooren) van welke zy doorgaans een Gindiër (zynde een spel van metaale staatkens, die op bamboezen orgelgewyze geplaatst zyn) en twee cimbalen, die zy tegen een kloppen (twee spelen, hen op een byzondere wyze eigen) gebruiken.

Zy hebben doorgaans veel vrouwen, die zy met een bruidfchat van de ouders moeten koopen; doch onder de zelve is

'er

'er altyd eene die 't oppergebied over de anderen heeft.

Lykbe-
handelin-
gen, en
van 't
mede-
branden
van hun-
ne vrou-
wen.

Een groote blyk van de genegenheid en onderdaanigheid dezer vrouwen bespeurt men ten tyde, als haare mannen komen te sterven, alzoo zy, wanneer hunne lyken na 's lands wyze verbrand worden, met haare juweelen aan, en onder 't geluid van hunne speeltuigen, al danzende in 't vuur springen, en zich met hen zeer wel gemoed laten verbranden, zich vast inbeeldende, dat zy in de andere wereld, en, zoo zy elders sterven, in hun vaderland, op 't eiland Bali, ten eersten zullen herleven, en daar in een veel heerlyker staat weer by haare mannen zyn, om welke reden zy te minder swaarigheid maaken, om hen te volgen. Men ziet van dit verbranden dezer vrouwen een nadrukkelyk voorbeeld in de eerste reize van ons volk na Oostindiën, toen zy voor dit eiland ten anker lagen.

Wy hebben dit ook elders met een geval van een overleden prins van Balamboang (dat mede meest Baliërs zyn) aangewezen, met welke eenige honderd vrouwen toen stierven.

En om een nader bewys van die sterke inbeelding der Baliërs, en hunne onbevreestheid voor de dood, te geven, kan men dit klaar uit dit geval afnemen.

Myn voorzaats chaloepe, op zekeren tyd van Batavia na Amboina te rug komende, en op Gressic willende aangieren, wiert onderweg, terwyl zy ergens ten anker lag, door eenige roovers aangedaan, die hen tragtede te overvallen, en zich meester van de chaloepe te maaken, 'er eenige flessen met kruid en een brandende lont insmeten, vast stellende, dat de Baliërs (gelyk ook gebeurde) alle overboord springen, en zy dan aldus ten eersten meester van 't vaartuig zouden worden; doch alzoo 'er ook eenige dappere Macassaaren aan boord waren, wiert de chaloepe behouden, en enigen dezer Baliërs wierden weer opgevischt, hoewel de meeste verdrinken waren.

Men vraagde aan de weder-opgevischte, waarom zy zoo overboord gesprongen waren. Zy zeiden, om door 't kruid niet te verbranden, waar op zy, nader gevraagd zynde, of zy dan niet vreesden te verdrinken, tot antwoord gaven, dat dit een zagte dood was, en dat zy daar gansch niet bang voor waren, alzoo zy in hun vaderland in Bali, doch weer aanstonts by alle hunne vrienden quamen; maar deze hunne stelling quam gansch niet met de rekening van myn voorzaat over een, alzoo hy by dat voorval verscheide van zyn beste slaaven verlooren had, hoewel hy bly was dat door de dapperheid der Macassaaren toen zyn chaloepe was behouden geworden; maar hy heet

zyn andere slaaven naderhand wel beter geleert; endaar was 'er in myn tyd geen een meer, die lust had om dus over boord te springen, of zich met die dwaaze inbeelding te verdrinken.

Het eiland wort door verscheide Koninkjens, en Orangkaja's, bestiert; doch over alle de zelve is een opperkoning, dat een zeer magtig vorst is; maar die zich zeer weinig met andere vorsten, of met den buitenhandel bemoeit, en 't zelve, uit vreeze dat men dan zich ook wel mogt zoeken meester van zyn land te maaken, zoo veel als 't mogelyk is aan zyn Ingezetenen belet, zynde de eenige met welke hy, myn's wetens, gemeenschap en vriendschap onderhoud, de vorsten van Balamboang, 't geen niet te verwonderen is, alzoo dat doorgaans Balische princen zyn.

In de voorgige tyden tot ontrent in 't jaar 1670. waren hier twee opperkoningen die nu en dan om 't opperbewint wel overhoop lagen, alzoo yder van hen *Gusti Agong*, en de opperheer, wilde zyn.

Een van deze twee wiert kort daar aan nu en dan door een Ambonsch vryman, *Jan Troet* genaamt, bezogt, die met dien vorst niet alleen als een broeder leefde, maar hem ook *Caca*, dat is, ouder broeder, noemde. Ook leerde hy hem met allerlei geweer omgaan, en wees hem, op wat voor een wyze hy op dat land sterken en vestingen maaken moest, dat by onze Natie, en meer andere gansch niet wel opgenomen, en waar over hem van veelen veel quaads toegewenscht wiert.

Noit quam hy op Baly, of hy was by dien koning, als zynen broeder, 't huis, en gelyk die hem allerlei bedenkelyk vermaak aandede, alzoo onthaalde hy den zelve doorgaans zeer heerlyk op zyn chaloepe. Ook wil men, dat deze vorst hem, na dat hy tweemaal schipbreuk geleden had, en weer op Bali gekomen was, yder reis gered, en van geld, slaaven, en alles, dat hy van nooden had, weer voorzien heeft.

Ondertusschen wiert deze koning ontrent de jaaren 1672. en 1673. tegen dezen man, die veel benyders en vyanden zoo op Bali, als elders, had, zeer vuilaardig opgemaakte, en den zelve in geboezemt, als of hy een aanslag tegen zynen staat en leven had; en hoewel ik niet geloove, dat de man dit in zyne gedagten gehad heeft, zyn zommigen egter nog wel zoo dwaas geweest, om te gelooven, dat haar Edelheden hem tot dit schelmagtig verraad last gegeven, en hem, zoo hy 't gelukkig volvoerde, groote beloften zouden gedaan hebben, al 't welke een zeer vuil verdigtzel is.

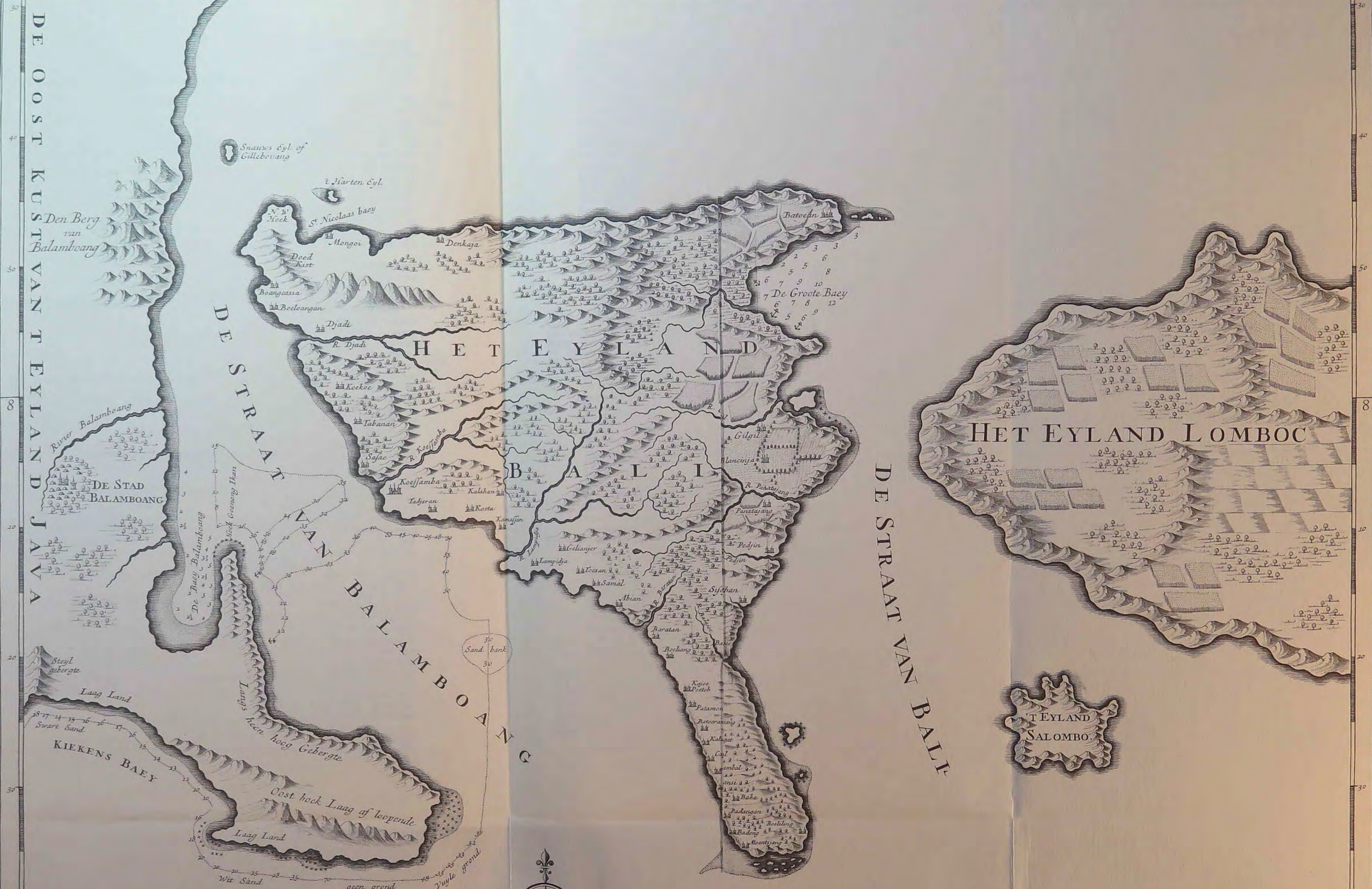
Het is egter waar, dat de koning een quaad vermoeden op hem had, en daar

zyn

Bestiering
van 't
eiland.

Jan
Troets
elendig
dood.

DE OOST KUST VAN T EYLAND JAWA

Den Berg van Balamboang

DE STRAAT VAN BALAMBOANG

HET EYLAND

BALI

DE STRAAT VAN BALI

HET EYLAND LOMBOC

T EYLAND SALOMBO

KAART
VAN HET
EYLAND
BALI.

J. van BRAAM en G. onder de LINDEN, exc. Cum Privil.

1 2 3 4 5
Duytsche Mylen 15 in een Graadt

zyn 'er, die willen, dat hy voor had den koning, by hem aan boord gekomen zynde, met een dronk Towak te vergeven; doch andere willen, dat hy hem met een krissteek zou voorgenomen hebben te ontzielen.

Het zy daar mede zoo 't wil, de koning geloofde, dat hy, hoe vrolyk en vergenoegt hy zich ook by zyn laatste komst op Bali aanstelde, voorhad hem van kant te helpen, om 't welke dan voor te komen, hy hem door eenige daar toe bestelde perſoonen jammerlyk omhals dede brengen; een beklagelyk einde, dat hem egter van veele, doch mogelyk op zeer quaade gronden, gegunt wiert.

Het oude huis, daar de Heeren Gouverneurs in Amboina plagten te woonen, is 't zyne geweest, en de weduwe van myn eerſten huisheer in Amboina (die zyn koebestien, dit huis, en al zynen omſlag, na dat men de tyding van zyn dood kreeg, kogt) heeft my dit geval meer dan eens zeer omſtandig verhaalt.

Naderhand is myn voorzaat, de Heer *Henrik Leydekker*, verſcheide maalen by den zelve koning met zyn chaloep op Bali geweest, en met alle teekenen van vriendschap ontfangen, in zoo verre, dat hy hem, by zyn laatste verſtrek (wanneer hy ſtaat maakte hier noit weer te komen) tot een teeken van zyne hooge agting en genegenheid, zyn kris van zyn zyde, die met een goude greep, waar in eenige robynen gezet zyn, verciert is, vereerde, welk koninklyk geſchenk ik tot nog toe bezitte, en van 't welke ik verder zeggen moet, dat de ſcheede van keurlyk hout, en met een zilvere ſchuif overtrokken is. Ook was 't yzer van de kris aan wederzyden ongemeen fraai gevlamt, als of het met zilver ingelegt was, en men heeft voor 't bloot yzer menigmaal een van de beste Balische ſlaaven te vergeefs aan myn voorzaat geboden.

Hy had wel een zeer groot vrouwen-timmer; doch was egter (zoo men zeide) een groot Sodomiet, houdende veel ſchandjongens, die even als Javaanze vrouwen gekleed en opgeſchikt waren, en zich ook buiten dien met eenige geiten, welker hoorns verguld of met goude ſcheeden overtrokken waren, op een ſchandelyke wyze vermengende.

By de Ouden is dit eiland noit bekend geweest.

En ik weet niet, dat oit eenige andere Europeërs, dan de Engeliſchen en Nederlanders, dit ontdekt of aangedaan dit eiland hebben.

Van de Engeliſchen is hier in 't jaar 1597. de Ridder *François Drake*, en de eerſte van alle de Europeërs, en 6 of 7 jaaren laater ook zeer waarſchynelyk *Thomas Candish* geweest.

De eerſte van onze Landslieden, die hier ten anker gekomen zyn, waren die van de ſchepen Mauritius, Hollandia, en het Duitken.

Zy wierpen hun anker in de ſtraat van Bali den 27^{den} Januari 1597., kregen een prauw aan boord op den 30^{den} dito met een hunner Grooten, die verzogt uit 's konings naam te mogen weten, wie zy waren, dat zy zelfs met een priem op een kokosblad, dat hy medebragt, moeften ſchryven.

Den 4^{den} Februari ging eenig volk van hen aan de wal, alwaar zy zeer wel bejegend wierden, en een van s lands Grooten door zyn volk en ſlaaven in een draagſtoel op de ſchouderen zagen dragen, terwyl 'er wel 20 ſtuks, met pieken gewaapent, voor hem heenen gingen. Hy zont, ons volk, die hier gekomen waren, om na een waterplaats te zoeken, wat vrugten, en verzogt twee van hunne makkers mede te mogen nemen, dat zy toefſtonden, mits dat hy hen ook 2 gyzelaars gaf.

Den 5^{den} dito zeilden zy van daar wat Noordelyker aan, en zonden hunne ſchuit met 2 ſlaaven, of gyzelaars, aan land, om de 2 van hun volk wederom te eifchen. Schoon nu deze Orangkaja zyne gyzelaars weder had, wilde hy egter ons volk niet overgeven, alzoohy, die eenige winſt by 't leggen der onzen daar op zyn rheede gehoopt had, over hun verzeilen van daar nu zeer misnoegt was. Na veel beloſten egter quam de een nog door de branding aan de ſchuit, en deze wiſt te zeggen, dat die gene, die men daags te vooren had zien dragen, een van 's lands Grooten, en over 't verzeilen der onzen gansch niet wel te vreden was, gelyk hy daarom ook nog een Portugeſchen ſlaaf, van de onzen als tolk gezonden, gehouden had.

Onze andere man wiert daags 'er aan, nevens dien ſlaaf, by den koning van Bali na 't vlek van dien zelve naam gebragt, van waar hy aan die van 't ſchip Hollandia ſchreef, dat hy, en die ſlaaf, van den koning zeer wel onthaalt waren, waar op die van 't ſchip, om hem te eer weder te krygen, 20 ellen gebloemt ſluweel, een deel rood koraal, eenige kryſtalyne glazen, ſpiegels, en eenige andere dingen, aan den koning ten geſchenken zonden; waar op die man en ſlaaf ten eerſten los gelaaten wierden, verhaalende, by hun komſt aan boord, dat de koning aan de onzen alles, wat in zyn vermogen was, aanbod, en hen voorecrft 4 verkens, en 2 vaten met water zond.

Ontertuffchen was 't ſchip Mauritius den 9^{den} dito in een andere groote ſchoone baay, Padan genaamt, ten anker gekomen, alwaar hen de ingezetenen verhaal-

K k den,

1597.

den, dat 'er over 18 jaar diergelyken volk, als zy, en die een touw in stukken en weder heel maakten, geweest was, dat, na allen schyn, de Ridder *François Drake* geweest zal hebben.

Zy zagen ook hier den koning van Bali in een zeer konstig gesneden wagen ryden, die door 2 witte buffels, waar op zeer fraaye kleeden lagen, getrokken wiert, terwyl 'er, volgens 's lands wyze, een lyfswagt van eenige piekeniers en spatvoerders, welker punten verguld waren, voor uit gingen.

Hy verzogt, dat men ter cere van hem (die op dien zelve wagen een zonneschermdrager met een geopent zonnescherm agter zich zitten had) eenige eerschoten wilde doen, dat de onzen deden; waar op hy hen daags 'er aan 4 vaten met water zond.

Die van 't schip *Hollandia* (of den *Hollandischen Leeuw*) vernemende, dat hunne makkers in zulken schoone baay lagen, hebben hun anker geligt, en zyn den 16^{den} dito by de 2 andere schepen gekomen, alzoo daar zeer goede ververfching te krygen was.

Zy hadden toen ook al ontdekt, dat hier veel goud viel, gelyk zy dat genoeg aan 's konings goude en vergulde drinkvaten hadden konnen bespeuren, die zy hier meer, en kostelyker, dan by den *Pangerang* van *Bantam*, gezien hadden; maar zy hadden ook verstaan, dat hy de goudmynen dezes eilands op lyfstraffe niet wilde geopent hebben, om daar door geen quaade nabuuren te krygen.

Zy zagen ook, dat die Vorst van zyne ingezetenen, en zelfs van alle zyne Grooten, met veel eerbied, en niet dan met gevouwen handen, al sombayende aangeproken wiert. Egter waren 'er eenigen van hen, 10 of 12 jaar geleden, geweest, die een aanslag gemaakt hadden, om hem in zyn paleis te vermoorden; 't welk uitgekomen zynde, wierden zy alle in 't eerst ter dood verwezen, en naderhand egter nog, uit medelyden, na *Poelo Rossa*, een woest eiland dezes konings, in 't Z. O. van Bali gelegen, door hem gebannen, dat zy, en andere Banditen, naderhand hier mede na toe gezonden, metter tyd zeer fraai bebouwt, en van al het noodige voorzien hebben.

Gelyk nu ons volk hier dagelyks aan land voer, alzoo deden dit die van 't schip *Mauritius* den 20^{den} Februari voor de laatste maal, van de welke twee maats, *Emanuel Roodenburg*, van *Amsterdam*, en *Jacob Claassoon*, van *Delft*, landwaart in gegaan, noit weer te voorschyn gekomen zyn, zonder dat men egter weet, of men hen daar met of tegen hun wil gehouden heeft. Hunne maats zoiden

hen, dat zy niet te lang moesten uitschyn, 1601. alzoo men hen dan niet wagten zou. Ook hebben zy een dag of twee 'er aan kleederen ontboden, zonder dat men naderhand iets meer van hen vernomen heeft; waar op toen de 3 schepen den 26^{den} dito de ankers geligt, en Bezuiden Java hunne reize na 't vaderland vervordert hebben.

In 't jaar 1601. den 5^{den} Februari 's avonds is die wakkere zeeheld, *Olivier van Noord*, in de mond van de straat van *Balamboang* gekomen, daar zy eenige dagen ten anker schynen gelegen te hebben, zonder dat my egter blykt, dat zy hier aan de wal geweest zyn, hoewel het zeer waarschynelyk is, dat zy of hier, of wel op *Balamboang*, om water en ververfching na land zullen gegaan zyn. Den 10^{den} dito verzeiden zy van daar, en geraakten buiten deze straat, hebbende den *Verkenshoek* (die in 't Z. van 't eiland met een smalle strook uitsteekt) in 't Z. O. van hen afleggen.

In 't jaar 1604. in Januari, gaf de zeevoogt *Wybrand van Warwyk* aan die van 't schip de *Maan* last op Bali aan te loopen, om zich daar van ryft en kleedjens te voorzien, en dan na *Banda* te zeilen. Diergelyken last had hy ook aan de *Overheden* van 't schip de *Zon* den 25ten Februari gegeven, om, by hun togt na *Ternate*, op *Banjar Massin* om ryft aan te loopen, en, zoo zy daar niet konden te regt raaken, dan na *Gressic* over te steken, en, ook daar niet vindende, dan op Bali, *Bima*, of eenige andere plaatsen, aan te gieren.

En dit is wel 't voornaamste, 't geen ik van dit eiland Bali wete te zeggen, dan dat naderhand nu en dan (gelyk wy reets gezien hebben) de *Ambonische* of *Bandasche* vryheden hier wel plegen aan te gaan, om zich van goede slaaven te voorzien.

Ook teekent *Christoffel Frikus* in zyn reize aan, dat hy met 't schip *Hollandia*, ontrent 't jaar 1684. of 1685. na 't eiland Bali gezeilt is, daar hy zegt toen een *Hollands* onderkoopman, als hoofd 'er leggende, gevonden, en van den zelve ook een slaavinnetje voor 18 R^{da}s gekogt te hebben.

Hy had, hier zynde, dit verbranden van de lyken der mannen, en 't springen van hunne vrouwen in 't vuur gezien, diens wyze hy fol. 105. en 106. omstandig verhaalt, en tot welke wy den *Lezer* wyzen.

Na dat zy nu 3 weken lang voor Bali gelegen hadden, is hy met zyn schip weer na *Batavia* gekeert, zonder dat my blykt, waarom zy hier gekomen waren, dan dat hy zegt, dat zy hier hunne waaren loften, en anderen, die hier gemaakt

1684. maakt wierden (waarschynlyk eenige kattoene, en zyde kleedjens, die hy zegt, dat zy hier maakten) daar tegen innamen.

Gods- dienst der Baliërs. Wat nu hunnen Godsdienst betreft. Het zyn alle Heidenen, van welke zommigen de Zon en Maan, en anderen weder deze en gene vogels; doch wel meest dat als een Godheid, 't geen hen 's morgens eerst ontmoet, dienen en eeren. Eenigen van hen maaken ook veel werk van eenige zonderlinge vierkante groote steenen, op welke zy na hunne wyze offeren.

Zoo zy, buiten hun land geraakt zyn- de, sterven, gelooven zy vast, dat zy in hun land weder voor den dag komen, en by hunne bloedverwanten herleven,

dat hen ook in alle voorvallen zeer moe- dig doet zyn.

1684. Veelen der zelve zyn by myn aanwe- zen in Amboina Christen geworden, gelyk ik 'er zulke zelfs gehad hebbe; moe- tende getuigen, dat ik 'er geen van ge- kent hebbe, die niet zeer wel hunnen Doop beleefden, gelyk zy aan alle andere ook een zeer goed en stigtelyk voorbeeld met hun leven gaven; zynde, myns oordeels, een van de beste Indische Na- tien, van de welke iets goeds in dezen opzigte te hoopen is.

Waar mede wy dan dit Hoofdstuk sluiten, om nu tot de zaaken van Tonkin over te gaan.

B E S C H R Y V I N G E
Van
T O N K I N,
En Onfen
H A N D E L
Aldaar.

V I E R D E B O E K.
E E R S T E H O O F D S T U K.

TONKIN een deel van China. Dog de Ingefetenen werpen ontrent Anno 1368. 't Jok af. Grenfen van dit Ryk. Verdeeling van 't ſelve. Coetsjientsjina wel eer hier onder, en kortelyk beſchreeven. De Tſjoewa berooft den Koning van Tonkin van ſyn Ryk. Dit is meeft Laag land. Hoe men in Tonkin komt. De ſtad Hean. Hare Ingefetenen. Katsjauw. Levens-middelen hier. Waaren, hier vallende, en ook hier getrocken. Gedaante en Aard des Volks. Huysraad. Humme Huwelyken. Ambagtslieden. Hun Taal. Schryf-wyſe, &c. Wyſe van Regeeren des Konings. Syn Krygs-macht. Bediening van 't Gericht hier. Begravenis. Wanneer onfen Handel hier begon. Inſtructie aan de Heer Hartſink Anno 1637. mede gegeven.

NA dat wy het aanmerkensweerdige van *Bornéo* en *Bali* voorgelteld hebben, kunnen wy niet nalaaten nu ook iets van onlen Handel in **TONKIN** te ſpreken.

Men moet ſich geenſins verbeelden, dat ons voornemen is dit Koninkryk te beſchryven, vermits ons alles, daar toe noodig ontbreekt, om dat onſe Natic nooit toegelaten is dat Land te doorreſſen, weſhalven wy daar van alleen, die ſaaken, die ons bekend zyn, ſullen opgeven.

Tonkin
eertyds
een deel
van
China.

Tonkin plagt voor 440 jaaren een gedeelte van *China* te zyn: want uyt den Brief van de Heer *Baron* Anno 1663. aan de Heer *Buſchop* Predikant tot *Batavia* geſchreven, blykt dat *Xico*, een *Tartariſch* Vorſt (uyt 't 21ſte geſlacht der *West-Tartaaren*, onder de naam van *Ju-en* bekend) Anno 1280. de Koninkryken van *Laos* of der *Louwen*, *Siam*, *Cambodia*, *Tſjampa*, *Quinam*, *Tonkin*, en meer andere naburige Ryken, veroverd heeft, gelyk die *Tartaaren* dit ook 88. jaaren onder ſich behouden hebben; dog ſy raakten dit onder *Humvu* quyt, die de *West-Tartaaren* Anno 1368.

III. DEEL.

verdreef, en ſich toen ook te gelyk meeſter van 't Koninkryk *Tonkin* maakte; derwaards een der *Onderkoningen*, *Lieuthaney* genaamd, ſendende, om dit Ryk in ſynen naam te beſtieren; maar deſe Ingefetenen wierpen ſich niet lang hier na tegen deſen *Chineefchen* Keyſer op, en hebben ſich toen ook volkomen meeſter van dit Ryk gemaakt, hoedang deſe *Koningen* van *Tonkin* het ook zedert beſeten hebben.

Dog de
Ingefete-
nen wer-
pen om-
trent Ao.
1368. 't
Jok af.

Dit Ryk grenſt in 't Ooſten aan *Canton* in *China*, of wel tegen de *Landvoogdy* van *Quanſi*. In 't *W.* paald het aan 't Koninkryk van *Brama*, ofaan dat van *Laos* of der *Louwen*, en in 't *Z.* (wel ſoo *Ooſtelyk*) vertoond ſich 't *Land* en de *Zee* van *Coetsjientsjina*, en in 't *N.* de *Landvoogdy* van *Junnan* in *China*, gelyk men dit klaar in de groote *Kaart* van *Indien* ſien kan. Het legt op de *N.* *Breedte* van ruym 20 *Graaden*; dog wy kunnen niet ſeggen, hoe verre 't ſich uytſtrekt, hoewel het in 't gemeen geſteld werd wel ſoo groot als *Portugal* en by anderen als *Vrankryk*, en vol groote *Steden* en *Dorpen* te zyn.

Grenfen
van dit
Ryk.

In de oudſte tyden plagt het in twaalf

Verdee-
ling van
't ſelve.
Land-

A

Landvoogdyen verdeeld te zyn; dog die 'er laaft geweest zyn, fpreeken maar van acht der felve. De leven in 't Z.W. aan de Rivier Poetsit tegen de Stad Quinam (de Hoofstfad van diegelyken Ryk) gelegen, omringd de groote Zee met een groote bogt, gelyk men dat verder in de voornoemden Brief van den Heer Baron sien kan.

Men moet egter een groot onderscheyd tusschen dit Ryk nu, en voor honderd jaaren maken, alsoo het toen vry grooter dan nu was, dewyl zedert die tyd geheel *Coetsjientsjina*, dat daar mede onderstond, 'er afgescheurd, en een Ryk op sig selven geworden is.

De Koning van dien tyd had *Tonkin* niet veroverd, of hy vond syn Broeder als synen Stadhouder na *Coetsjientsjina*, om dit in syn naam te bestieren; maar hy was 'er naulyks gekomen, of hy heeft sich weten daar Meester van te maken, en het van *Tonkin* af te scheuren, gelyk het na dien tyd ook een Ryk op sich selven gebleven is.

Wat woefte Volkeren dese *Coetsjientsjinesen* zyn, kan men in 't breede in de ongeluckige Reys van 't schip den *Arion* op 't Rif van Paracelles gebleven, en door *A. Bogaard* beschreven, sien.

Men heeft bevorens (om foo te seggen) noit van dit Land hooren reppen, maar zedert dat ongelukkig voorval van onse Japanfche Vrienden, die met een Vaartuyg van *Ilha de Paracellas* in *Coetsjientsjina* tot hun ongeluk quamen aan te landen, hebben wy nog eenig bericht van de gefteltenis deses Koninkryks bekomen. Het grenst aan *Tjampa*, en aan *Cambodia*, dat ontrent twee etmaal van *Siam* af legt. Ook willen sommige, dat dit laafte Anno 1715. aan den Koning van *Coetsjientsjina* Cynsbaar was.

Het is over meer dan 200. jaaren in stand gebragt, en eerst bevolkt door een *Chinees*, gebannen Prins, die ook de eerste Koning van *Siam* was, gelyk wy ook onder die stoffe daar breeder van fpreeken.

Dat het al een vry groot Land is, blykt klaar aan de tochten, die de Onfen toen na 't Hof des Konings, foo te Land, als te Water, gedaan hebben.

De Landvoogdy, daar sy eerst aanquamen, is *Niatlang* genaamd, van waar sy 's morgens na *Niaroe*, dat de naam van een Stad of Vlek, en ook van een Landschap fchynd te zyn, vertrocken zynde, 's avonds aanquamen.

Van *Niaroe* nu zyn eenige te Water, en andere ten deelen over Ichoon Zaeyland, en hier en daar over heuvel- en

bergagtig Land na de stad *Fayfoe* vertrocken, die 17 etmaal 'er van daan lag.

Eer zy daar aanquamen, zyn fy door verscheyde andere Landschappen, en door veel Dorpen getrocken.

Her eerste dorp, by hen ontmoet, was *Quankaat*, in 't landschap *Foy* gelegen, daar fy den derden dag na hun vertrek aanquamen, na dat fy over een fteylen swaren Berg getrocken waren.

De vierde dag quamen fy in 't Dorp *Bandaa* tegen de wind, dog (na dat fy door veel andere groote plaatsen getrocken waren) en namen 's nachts hun rust in 't dorp *Ranran*, dat al redelyk groot was.

Den sefden dag quamen fy in 't Dorp *Tanquan*, waar na fy over een moejlyken Berg, en over een Zee-boefem door veel gebroken Land getrocken zynde, in 't dorp *Kiomoe* aangeland zyn.

Den negenden dag van hun tocht quamen fy by 't Landschap *Mokmar* of *Nuokman*, en deden den twaalfden dag hun middagmaal in 't dorp *Koequay*, en quamen daags 'er aan tot *Bodin*, en *Bendaa*, dat onder aan 't gebergte van 't Landschap *Quambia* lag.

Den veertienden dag quamen sy 's avonds tot *Diolay*, den 15. tot *Katbrua*, en den 17. dag in 't dorp *Tjoelo*, dat aan een Rievier lag.

Den 18. dag geraakten fy in 't Landschap *Tjam*, den 19. s' avonds tot *Halam*, en den 20ste. te *Todilay*, van waar sy, na dat fy over een groote Rievier getrocken waren, by en in de stad *Fayfoe* quamen, die sig van buyten seer wel opdede.

Sy gingen die nader beschouwen, en bevonden daar in een gemeene ftraat van Chineefche fteene Huysen, mitsgaders veel Winkels met allerley Waaren voorzien, dewelke sich daar langs een Rievier vertoonden.

Agter dese Huysen en Winkels deden sich verscheyde Tempels, en daar buyten niet anders dan geringe Wooningen, &c. op.

Den 21ste dag quamen sy tot *Haan*, en den 22ste. in 't Dorp *Tjeun*, dat onder tegen een hoogen Berg ontrent het landschap *Cjam* lag.

Naast aan dit Landschap grenfde weer een ander, *Hoe* genaamd, daar sy in 't dorp *Cosfee*, gelyk sy niet lang daar na, na dat fy over een wyde Rievier getrocken waren, in de hofstad *Foe* gekomen en voor den Koning verscheden zyn, diens Paleys sy al vry groot; en vierkantig, en alwaar sy een groot getal van wel 400. Metale en Yere stucken Geschut onder

Coetsjien-
sijina
wel eer
hier on-
der.

En kortelyk be-
schreven.

onder vier groote Galderyen, en nog veel andere onder eenige afdacken vonden.

De Lyfwagten van desen Vorst, die den naam had van vry gierig te zyn, quamen hen seer prachtig voor, alsoo sy aan ider syde des selfs Goude Houwerdragers vernamen, en wat verder van hem af nog andere Lyfwachten met Silvere Houwers, hoewel hy, gedurig voor syn leven, en voor verraad tegen hem bekommerd, sich buyten dien nog op andere Wachten vertrouwde.

Het Land in sich selven bestaat seer veel uyt schoone Zaey-landen, en uyt heerlyke ten deelen Ryft-, ten deelen Suyker-velden, die sy door een menigte van Water-molens, welke sy ontrent de Rievieren, die men hier menigvuldig heeft, gemaakt hebben, op syn tyd van noodig water weten te voor sien.

Ook levert het selve, behalven de Ryft en Suyker in overvloed, nog veel andere Waaren, te weten, Marmer, wilde Caneel, of Cassia Lignea, veel Yter, (alsoo 'er veel Mynen zyn) Sour, Watch, Sappan-hout, Zyze, Cattoen, Agel-hout, veel schoone Peerden, en niet minder Buffels en Olifanten uyt, dat dan hier ook een grooten handel met Olifants-tanden (hoewel dat niemand, dan den Koning, geoorlofd is) en met Buffels-huyden geeft.

Gelyk sy dood-vyanden van de *Tonkinders* zyn alsoo zyn sy dat ook van de *Mateyers*, *Javaanen*, en andere Volkeren daar om strecks, en schynen meest van den roof te leven.

Het Volk is seer trots en hoogmoedig, schoon dood-arm, en heeft gansch geen agting voor Vreemdelingen, dat onte elendige schip-breukelingen tot hun smert niet dan al te waar bevonden, en soo eenige Fransche Priesters (onder welke sy de liefdadigheid van de Paters *Franciscus Godefroy* en *Pierre de Heute* geweldig roemen) hen van tyd tot tyd niet ondersteund hadden, sy souden, na allen schyn of van honger gestorven, of altoos noit van daar geraakt, en in een elendige slaverny gebleven zyn, alsoo hen de tyd al geleerd had, dat 'er op de groote beloften van den Chineeschen Oversten *Lijamia* niet meer staat, dan op de barmhertigheid der Coetsjient sineesen te maken, en dat het hen maar te doen was, om de gans, zoo lang zy vederen had, te plukken, gelyk wy dat uit een origineel dag register van *Pieter Kesteloos*, ons door een Japans vriend ter hand gesteld, gezien hebben.

Deze Vorst schynt geen ommevang

met eenige andere Vorsten te hebben, hoewel hier nu en dan nog al een vaartuig van Siam, met deze en gene waaren aanlandde, waar mede zich ook wel een Fransche Priester herwaarts begaf, gelyk wy onder de zaaken van den Godsdienst nog met een letter zullen aanhaalen.

Men heeft hier ook veel Chineezzen, onder dewelke al zeer vermoogende Kooplieden gevonden werden, en van welke 'er alveelen tot Oversten in eenige plaatzen aangezet zyn; hoewel het land anders meest door Mandaryns en Raaden des Konings bestierd wierd; maar hoe godloos en roofagtig zy dat doen, kan men klaar, aan 't geen onze armschipbreukelingen ontmoet is, zien, dat egter hun Koning, na dat hy het verstaan had, scheen te verfoejen; misschien wel, om dat hy, hen door en doorkennende, zeer wel wist, dat daar van niet veel in zyn schatkist komen zoude.

En dit is 't eenige, 't geen ons van dit woest volk, en van hun land te voren gekomen is, 't geen wy egter noodig oordeelden met een letterken hier aan te halen, om dat dit land wel eer mede onder Tonkin gestaan heeft, hoewel wy anders noit eenigen handel daar gedreeven hebben.

Gelyk zich nu 's Konings broeder in die voornoemde tyd meester van Coetsjientsjina gemaakt had, alsoo wist ook de Veldheer van dezen Vorst, ontrent dezen zelve tyd, zich aan dat quaad voorbeeld van 's Koning broeder spiegellende, zich meester van geheel Tonkin te maken, zonder dat hy egter goed vond zich van den rechten Koning te ontslaan, alsoo hy zag, dat hy van 't volk zeer bemind was, waarom hy den zelve in zyn Paleys met wyven en kinderen besloten, en zoo wel bewaart heeft, dat hy niet in staat was, om hem eenig quaad te doen.

Dus waren hier twee Koningen op een en dezelve tyd, vaneen en 't zelve Ryk; dog de een maar in naam, en de ander in der daad; hoewel de jonge Koning *Tjoewa*, nog zoo eenige schaduwe van Regeering aan den ouden liet.

Wy weten hier verder niets van te zeggen, dan dat deze Landen van Tonkin na de Zeekant, wel zo mylen landwaard in, doorgaans laag en zonder bergte, uitgenomen de Olifants-berg, hoewel de hooger op gelegene landen, boven deszelfs Hoofdstad nog zo a zo mylen, zich wat bergagtiger en verhevener vertoon; dog hoe men meer na 't Noorden komt, hoe men zwaarder bergen heeft. In deze laage landen nu heeft

De Tjoewa beroofd ook den Koning van Tonkin van zyn Ryk.

Dit is meest laagland.

men overal zwaare dyken, om 't water in den Regentyd te sluyten, en om de Ryftvelden op zyn tyd te bewateren, heeft men ook water-grachten.

Hoe men in Tonkin komt.

Om in Tonkin te komen, moet men de Rivier van Coetsjientsjina op, die uit het Noorder gebergte 15 a 16 mylen boven Katsjauw haren oorsprong neemt, stroomende dus na 't zuyden toe, en welke 2 byzondere monden of takken heeft, aan welkers eene de stad Quinam legt. Men zeild de grootste tak eerst 6 a 7 mylen op, daar de gemeene Ankerplaats van onze scheepen plagt te zyn. Ontrent een myl verder plagten de Engelzen hier hun Ankerplaats te hebben, en nog 20 mylen hooger heeft men een stad, Hean genaamd, die al redelyk groot, en van 2000 huizen voorzien is; hoewel die meest zeer slegt gesteld, en van arme lieden, hierals Soldaaten in bezetting leggende, bewoond zyn: het is maar een open vlek, zonder wallen, of muuren, en zeer slegt van alle krygs-oorraad voorzien.

De stad Hean.

En haare Ingezeten.

In dit Hean onthouden zich, buiten die Krygslieden, ook wel Chinesche Kooplieden, die zich eerst in de Hoofdstad in zoo grooten getal neder quamien zetten, dat de Vorst, bang voor hen geworden zynde, goed vond, hen die stad te ontzeggen, waar nazych herwaarts na Hean, en daar ontrent, begeven hebben; ook wonen 'er veel Siammers, die al mede om den handel vry sterf op deze stad vaaren.

De Franschen en Engelschen hebben al zedert veel jaaren een Komptoir in deze stad gehad; hoewel de laatsten, nu ontrent 33 a 34 jaaren geleden, van daarna de Hoofdstad opgekraamt zyn. Het huis van den Franschen Bisschop is 't fraaiste dezer stad.

Katsjauw.

De Hoofdstad Katsjauw genaamt, legt ontrent 32 mylen van de Zee af, na welke men de Rivier op al mede dus met kleine schep-vaartuigen gevoerd werd.

Zy verdoont zich aan de West-zyde der Rivier, maar op een vry hooger grond, dan de beneden-landen; en dat zy al vry groot moet zyn, kan men daar by afnemen, dat men 'er wel 20000 huizen, behalven ettelijke paleizen, in heeft.

De meeste gebouwen egter (weynige van steen uitgezondert) zyn maar laage Indiaanse huizen van eene verdieping, met leeme muuren, riete daken, en van een zeer slegten opstal; dog om tegen den brand verzekerd te zyn, hebben de meeste huizen een brand-vrye Godong, of Pakhuis, om daar hunne goederen in te bergen.

Men heeft 'er egter zeer schoone en breede straaten, die, schoon 'er hier en daar ook wel een klein straatjen onder loopt, al een zeer fraaje vertooring doen. Ook zyn veel der zelven met steenen, dog vry wat flordig, bestraat. Ider van deze straaten is ook met een wacht van Soldaaten, om de gemeene rust, bezet.

Zy is mede onbemuurd en open, hoewel 'er om 's Konings Paleys een groote muur, wel van 15 a 16 voeten hoog, en by na ook zoo breed, is, die men zegt dat zich wel een groote myl in 't rond uitstrekt. In deze stad hebben wy van ouds hier aan de Zuidzyde een fraaje Logic gehad, gelyk ook de Engelzen nu zedert in de dertig jaaren herwaarts in 't Noorden, tegen over de onze 'er mede een plagten te hebben.

Het land is in zich zelven een zeer schoon en volkryk land, 't geen overvloed van levens-middelen heeft; zynde voor al ook een schoon Ryft-land.

Levens-middelen hier.

Men heeft 'er overvloed van Aard- en Boom-vruchten, hoewel de eerste daar merkelyk, zedert de komst der Hollanders, verbeterd zyn.

De Boom-vruchten zyn byna alle de zelve, die men in gansch Indiën door vind, als de Calappus- en Pinang-vruchten, Manggas, Gojavas, Lanças, Lacciefen, Limoenen, en een soort van Oranje-Appelen, diergelyke ik op Batavia gegeten, dog welkers weerga in grootte en smaak ik nergens gevonden heb. De schil is zeer dik, en (zoo als ik die op Batavia gezien heb) zeer groen, dog van binnen is de appel goud-geel, zeer sappig, en onuyspreekelyk lekker van smaak. Allerley Piessang-boomen zyn ook hier; ook heeft men 'er overvloedig Moerbeziën-boomen, dog alleen om Zy-wormen te voeden. De vrugt is een kleene soort, en werd ook weynig hier gevonden.

Men heeft 'er van de Aard-vruchten allerley soorten van zeer goede, en ook groote geele wortelen, die de Vaderlandze niet behoeven te wyken. Ook Meloenen, en water-Meloenen.

Men heeft hier veel Olifanten, in de bossen veel Tygers, ook zyn hier veel Buffels, Peerden, Osfen en Koejen, Bokken, Harten, Schapen, (dog de twee laatste weynig) Verkens, Aapen, Katten, Honden, Slangen, Hagedissen, en allerley verder Indisch Ongedierte van Scorpioenen, Kakkerlakken, Duyfendbeenen, Kikvorschen, Padden, en een kleine soort van Sprinkhaanen, die zy voor een lekkerny eten; gelyk ook die schadelyke witte Mieren.

Het

Het vleesch van Olifanten, Peerden, Honden en Katten werd by hen niet alleen openbaar op de markt verkogt, maar ook voor een groote lekkerny gegeten, en tot spyze toebereit, zynde de snuyt van een Olifant iets, dat men gewoon is aan de eerste Mandaryns aan te bieden,

Hoenderen, Tortelduiven, Endvogels, en allerley wilde water-Vogels, zyn 'er zeer veel, dog weinig Ganzen. Daar zyn ook veel Reygers, Pellikaanen, en meer andere soorten, die wy geen naam weten te geven, alzoo dit loorten op zich zelve zyn.

De Rivieren geven ook overvloed van schoone Visch, gelyk mede allerley Schelp-visch, veel Schild-padden, (een van hunne beste onthaalen uitlevrende) Kreeften, Garneelen, &c.

Men heeft hier ook zeer goede Vogelnestkens, welke met een hoen, of eenig ander vleesch gestoofd, een schoonen s'hotel eten uitleveren.

Waren, hier vallende, en ook hier getrokken.

De waaren, hier vallende, zyn voornamelyk Zyde stoffen, en ook ruwe Zyde, Aloe of Agel-hout van veel weerde, Cattoenen, Mufcus, (die zeer veel uit 't land der Lauwen komt, en voor zj a z6 Thayl't hari verkogt word) veel Goud, allerley schoone Lak-werken, Cardamon, Sappan-hout, slecht Porcelyn, Marmor- en Albaster-steen, zeer veel Zout en Anys-zaad; ook verscheide Droguen, als Rhabarber, Radix China, Gember, &c. ook valt hier een soort van Kaneel; dog zy is zoo goed niet als de Ceylonze; en men voerd 'er zelve allerley Speceryen, Lakenen, Stoffen, en veelley soorten van Kleeden, Lood, Salpeter, Zwavel, Geschut, &c. weder na toe.

Gedsante en aard des Volks.

Wat nu dit volk in zich zelve betreft, de Tonkinders zyn taan-geel van kouleur; dog eenigzins bloozende, en niet zoo plat van aangezicht en neus, als de Chineezen, dog gansch niet onbevallig van wezen, zwart en lang van hair (dat hen over de schouderen hangt) en doorgaans pik-zwart van tanden, dat een groot cieraad by hen is, en 't geen zy door konst zoo maken, waar toe zy van jongs af al gewoon zyn eenige dagen te besteden.

Zy zyn van gestalte de langsten niet; dog anders gezwind en rad van leden, vernuftig van begrip, zeer neerftig, gediensfig, en hunne Heeren zeer getrouw en gehoorzaam. Zy zyn niet zeer kloekmoedig, vallende meest aan de kleenherlige kant; dog gelyk het dubbelen en iprelen den Chineezen doorgaans eygen

is, alzoo is dit de Tonkinders zoodanig aangeboren, dat zy zomtyds alles, wat zy hebben, verpeelen en vertoppen, dat zelfs van de grootsten tot de geringsten aldaar overgaat, en als zy nu niets ter wereld meer hebben, dan zetten zy 'er hun wyf en kinderen by op.

Tegen de vreemdelingen zyn zy zeer vriendelyk en beleefd; dog de grooten (dat meest gesnedene zyn) zyn zeer hoogmoedig, dat men ook veel by 't Krygs-volk vind.

De dragt der geringen hier is van Cattoen, en der ryken van Zyde, of Lakenen van allerley kouleuren, en voor al rood, groen, &c. meest lange tabbaarden of rokken gebruikende, vooral, als zy voor de grooten verschynen.

Hunne huizen zyn niet alleen doorgaans (gelyk alle de Indiaanische) slecht; maar ook, op zyn Chinees, van slegten huisraad voorzien, die meest in stoelen, tafels, banken, rustbanken, en bedden, Pinang-gereedschap, &c. bestaat.

Huisraad.

Men heeft hier geen eene, maar veel vrouwen. Zommige der zelve werden plegtelyk getrouwd; dog de meeste maar als byzitten gebruikt, eenige vooraltyd; dog ook zommige maar voor een tyd gehoord.

Hunne Houwlyken.

De vrouwen dezes lands zyn schrandder, neerftig en groote koop-vrouwen, en weten met 'er tyd een fraeje stuiver geld te winnen; maar zoo hier geen schepen van buiten komen, legt 'er de gansch handel toe: want om den zelve aan de gang te helpen, moet de Inlander doorgaans eerst eenig geld op de hand hebben, eer hy in staat is om te werken.

Men heeft hier, buiten de groote Kooplieden in ruwe of gewerkte Zyde, en Zyde stoffen, ook zeer veel Ambagtslieden, van Wevers, Schrynwerkers, Timmerlieden, Smids, Draeijers, Porcelynmakers, Schilders, Lakwerkers, Papiermakers, Klokgieters, Geld-wisselaars, &c.

Ambagtslieden.

Hun papier is byna als 't Chineesch of Persiaansch, zommige soort van Zyde, en andere van basten van boomen gemaakt. Ik heb onder hun Lakwerken, en voor al onder hunne Bandeezen, 'er fraeje gevonden; dog zy konnen egter geenzins by 't Japanisch Lakwerk haalen, waar toe zomtyds 't hout zelf, en ten deelen ook de Lak-stoffe of 't Vernis zeer veel doet.

De Tonkinders maken niet alleen een byzonder volk op zich zelve nuyt, maar zy hebben ook een Taal op zich zelve, die van hen zeer sterk agter uit de keel

Hun Taal.

opgehaald, en ten deelen al fiffende door de tanden uitgebragt werd. Schoon zy veel overeenkomst met die der Chineezen van fchryven heeft, is er egter zulk een groot onderscheid tuffchen beide die taalen, dat die twee volkeren malkanderen geenzins konnen verftaan; en fchoon hunne Charaëters en letter-greepen uiterlyk dezelve in gedaante zyn, fpreeken zy die egter ieder geheel anders uit; dog de geleerden onder hen konnen uit de werken der Chineezen, Japanders, en der Quinammers ook aanftonds te recht raken.

Schryf-
wyze,
&c.

Hunne wyze van fchryven is eveneens, als die der Chineezen, met een griffie of penceel van boven na beneden, en dus van de rechter na de linkerhand gaande.

Zy oeffenen zich nu en dan ook in de Landmetery, Wiskunde, Sterrekunde, Natuurkunde, en wat dies meer, hoewel hunne kennisfe in allen dezen maar matig is.

Wyze
van Re-
geeren
des Ko-
nings.

De Koning regeerd hier Oppermachtig, ftaanje onder niemand, zodanig dat alles van hem afhangt. Zyn grootfte Mandaryns zyn gelubden, die hy hier en daar als Landvoogden verdeeld, en die in die Landvoogdyen zich als kleene Koningen, zeer trots en hoogmoedig, houden, en hun werk maar maken, om de arme ingezetenen, die tegen hen niet kikken durven, uit te mergelen; maar al wat zy vergaderd hebben is voor den Koning, alzooy die na hun dood hun erfgenaam is.

De Koning houd een zeer grooten flaaf, niet alleen van een menigte lyfwagten, die op hem paffen, maar heeft ook een fchoone flaf, met ettelijke honderden Peerden, en wel 2 a 300 zwaare Olifanten, die alleen tot vertooning van zyn pragt en grootheid dienen. Ook houd hy doorgaans zeer veel Krygsvolk op de been, bestaande meest in voetvolk, die gemeenlyk een zabel en een lang roer van 4 voet voeren; maar zy dienen beter om hunnette wapens te vertoonen, dan om te vechten. Men wil, dat hy 'er wel 10000 hier en daar door zyn Ryk verspreid leggen heeft. Ook heeft hy fchoone Raytery, die fchoone Peerden, en fraeje Schilden hebben, en van cierlyke pluimmagien voorzien zyn.

Zyn
Krygs-
macht.

Tot zyn Zee-magt, die in 70 of 80 Galeyen, ieder met 30 of 40 man, beftaat, heeft hy mede eenig valt volk in dienst, en daar over mede eenige Zeehoofden.

Gelyk nu de Tonkinders doorgaans beleeft en vriendelyk, voor al tegen de vreemdelingen, zyn, alzooy zullen zy ook

zelden iemand iets te kort doen, ten waare dan dat deze of geene zeer veratande, hen aan deze en geene kleenigheden quaamen te vergrypen; dat egter de wet van 't land niet duld; maar na verdienfte straf.

Indien zich iemand met dievery te buiten gaat, die werd na mate van dien, zwaar of licht, zomtyds maar met het atkappen van een lid, zomtyds met verlies van zyn vinger, en, na dat de misdaad is, wel van de geheele hand, gestraft. Zwaardr misdaaden werden door onthoofding, en de lichter, met een gecffeling afgedaan; hoewel dit alles juist in die orde niet, als wel in onze landen, gelchied.

Bedie-
ge van 't
Gericht
hier.

Zoo de zaak, waar over iemand voor 't Gericht geroepen werd, van dien aard is, dat 'er een eed voor gedaan moet werden, fnyden zy een hoen den hals af, laten des zelfs bloed in een kom met Arak loopen, en die den eed doen zal, moet een kopje van dezen met bloed-gemengden Arak drinken, na dat hy de zaak, waar over hy geroepen is, verklaard heeft zus of zoo te zyn.

Brandftichters ftellen zy bloots hoofts op een stoel, van 12 of 13 voeten hoog, drie dagen aan een, in 't heetst van de Zon, te pronken.

Overpeelfters werden voor den Olifant, en door den zelve in de lucht geworpen, en te pletteren getreden.

Zoo iemand hier komt tefterven, die werd, van aanzien zynde, verbrand, en daar na begraven; niet op een gemeene plaats (die hier niet is) maar elk op zyn eygen erf; en een maand daar na werd 'er een groot maal, aan de vrienden des overleedenen, op zyn grafgegeven. Ontrent deze begravenis zyn ook altyd deze en geene Priesters, al was het maar om te zien, dat de zaaken in de behoorlyke ordre nagekoomen en bezorgt werden. Zy hebben tot het verbranden van hunne dooden houtftapels, die wel 10 voeten in 't vierkant, en wel 25 voeten hoog zyn.

Begrave-
nis.

Dus verre nu 't voornaamfte, dat wy vooraf van Tonkin te zeggen hadden, voorgesteld hebbende, gaan wy over om te zien, wanncer onze Maatschappy hier heeft beginnen te handelen.

Dit nam onder den Heer Opperlandvoogd Van Diemen zynaanvang, in welters tyd haar Edelheden den 13 Mey A°. 1636 een besluit namen, omeen bezending na Tonkin te doen.

wanneer
onzen
handel
hier be-
gon.

Hier op hebben zy A°. 1637 den Koopman Karel Hartfink, derwards met het Schip Grol, &c. over Tayouan en na

Ja-

Japan, gezonden, van waar hem de Heer Koekebakker een zeer nette Instructie mede gegeven heeft.

1637.

Instructie voor Sr. Karel Hartfink, Koopman, en den Raad van 't Schip Grol, ende 't Jacht de Waterlooze Werve, zeilende van hier over Tayouan na Tonkin.

Instructie voor de Heer Hartfink A 1637 medegegeven.

„ Nademaal tot vergrooting ende
 „ aanwalsch der negotie ende com-
 „ mercie in 't Keizerryk van Japan, by
 „ den Ed. Heer Gouverneur Generaal,
 „ en de Heeren Raaden van India gere-
 „ solveerd, en goedgevonden is een be-
 „ zending na het Koningryk van Ton-
 „ kin te doen, ende den Zyde-handel in
 „ gemeld Ryk, ten dienste ende voor-
 „ deel van de generale Ooft-Indische
 „ Compagnie, van hier uit Japan te ver-
 „ volgen, daar by ordonneerende het
 „ Schip Grol, ende 't Jacht Waterloo-
 „ ze Werve tot voorn. bezending te ge-
 „ bruiken, ende derwaarts te laten ver-
 „ zeilen, zoo zullen Ul. in Godes naam
 „ dezen aanstaande morgenstond de mon-
 „ ftering van 't volk, en de visite van
 „ 't Schip by de Japanische Bongioys ge-
 „ daan zynde, onder zeil gaande, en
 „ uwen cours bewestten Meaxima regt
 „ door Zee stellen, tragtende de kust
 „ van China, op de hoogte van 25 gra-
 „ den ontrent de Eilanden Oncouw ofte
 „ Stormbaey, aan boord te krygen, en-
 „ de verkend te geraaken.
 „ Van welke Eilanden, ofte voorn.
 „ Kust verkend zynde, zult van daar,
 „ by mooi weder, na de Eilanden van
 „ Pehouw oversteeken, altyd giflinge
 „ ende calculatie makende twee vloed-
 „ den voor een ebbe.
 „ In 't aandoen van dito Kust, ofte
 „ ter Rheede loopende, werd Ul. ten
 „ hoogsten gerecommandeerd wel op uw
 „ hoede, slagveerdig, ende, 't geen
 „ voor Branders noodig verdacht te zyn,
 „ op dat van Roovers of andere trouw-
 „ looze Chineezen, Ul. geen ongeval
 „ onverwagt toegebracht werde.
 „ Zoo het geviel Ul. hard weder ofte
 „ storm quamen te belopen, zullen zig
 „ niet van de Kust af begeven, maar
 „ onder den hoek van Sabouw, Engeling,
 „ ofte eenige andere bequaame
 „ Baejen, ten Anker loopen, ende al-
 „ daar goed weder waarneemen, om
 „ met 't zelve na gemelde Eilanden van
 „ Pehouw over te steeken: waar op by
 „ daag dienen te vervallen, en in de

1637.

„ Zuid Ooft Baey ter Rheede te loo-
 „ pen, gaande van daar 's middernagts
 „ met een achter-ebbe, op dat des mor-
 „ gens in tyds op de Kust van Formosa
 „ mogt, verkend geraaken, ende alzoo
 „ uwe Reize gevoeglyk, zonder voor-
 „ by te dryven, gelyk voor dezen men-
 „ nigmaal, (God beterd) door verzuim
 „ van Officieren gebeurd is, op Tayouan
 „ te mogen gewinnen, 't welk Ul. by
 „ dezen op het allerhoogste en serieufte
 „ werd gerecommandeerd.
 „ Door hard weder voorby geraaken-
 „ de, zult niet vreesagtig of belchreumd
 „ wezen agter den hoogen hoek van Tan-
 „ coya ten Anker te loopen, van waar
 „ met goed weder, ende in twee getyen
 „ oplaveeren, ende onder 't Noorder-
 „ Rif na wensich ter Rheede komen kond,
 „ altyd in 't aandoen van de Rheede
 „ van Tayouan na de cotype des Scyn-
 „ briefs, by den Gouverneur van voorn.
 „ plaats beraamd, ende Ul. ter hand ge-
 „ steld, Ul. regulerende.
 „ Met lief voor Tayouan ter Rheede
 „ gekomen, en geankerd wezende, zal
 „ de Koopman Hartfink zich dadelyk,
 „ ten waare by verhinderung van weer
 „ en wind, aan land by de Heer Johan
 „ van den Burg transporteeren, ende on-
 „ ze missive met de bygevoegde papie-
 „ ren zyn Ed. overleveren, mitsgaders
 „ mondeling van de bevinding der dezen
 „ jaare gezondene stoffen behoorlyk rap-
 „ port doen, gelyk Ul. zoo in 't uitleg-
 „ gen, verkoopen, van gelyken over des
 „ zels deugt ende lengte en breedte als
 „ andere discouren met de Kooplieden
 „ gevallen, by ende present gewest zyt,
 „ daar by verzoekende zoo vaardige de-
 „ pesche, als gevoeglyk zal kunnen ge-
 „ schieden.
 „ De Redenen, die den Raad alhier
 „ hebben gemoveerd dit Schip, hoewel
 „ tot het laatste, ende dat in 't regard
 „ van de verwachte kontanten van bo-
 „ ven, hadde behooren opgezonden te
 „ werden, voor Rarop ende de Swaan
 „ te presereeren, zyn Ul. ten vollen
 „ kennelyk, namelyk om des te tyde-
 „ lyker op de Tonkinse Kust te mo-
 „ gen geraaken, ende den weg tot dien
 „ handel gevoeglyker te openen, en in
 „ 't werk te stellen; als andere confide-
 „ ratien, die materie raakende, mitsga-
 „ ders met goetvinden van gemelden Ed.
 „ Heer Gouverneur, ende zyn Edelheits
 „ aanschryven van dato 15 Augusty passó.
 „ in passant Quinam aan te mogen doen,
 „ ende aldaar te genieten, 't geen Sr.
 „ Duyker, gedurende zyn aanwezen in
 „ Quinam, nopende Tonkin, ende hoe

„ de

1637.

„ de bezending derwaards by den Qui-
 „ namzen Koning verstaan werd, zal
 „ hebben vernoomen.

„ Het Jagt de Waterlooze Werve,
 „ dat by de Ed. Heer Generaal, volgens
 „ zyn Ed. ordre, geprojecteerd is, ne-
 „ vens Grol, na Japan, en van daar we-
 „ der te verzeylen, is by resolutie in da-
 „ to 28 July passado van de Ed. Heer
 „ Gouverneur *Putmans*, en den Raad in
 „ Tayouan, geoordeeld en goedgevon-
 „ den aldaar te blyven, om nevens an-
 „ der bequaam vaartuig tot het Kruys-
 „ sen op de Portugees, als andere onzer
 „ vyanden, tendeerende na Tonkin,
 „ Quinam, en Combodia, zoo buiten
 „ en binnen Aynam, uitgezet te wer-
 „ den, en de komst van Grol op een be-
 „ quaame rendezvous-plaats te verwacht-
 „ en, welken volgende des voornoem-
 „ den Jagts retraite Ul. in Tayouan heb-
 „ ben te verstaan, en in 't rescontreeren
 „ desselfs mede aandoen, en verzeylen
 „ na Quinam, uit redenen hier boven
 „ aangeroert, des Ed. Heer Gouverneur
 „ ordre te verwachten.

„ Deze ordre van zyn Ed. hebbende
 „ achtervolgd, en 't voornoemde Jagt,
 „ of zoodaanig vaartuig, als Ul. dan zou
 „ mogen toegevoegt werden, gerescon-
 „ treerd, zullen Ul. van die plaats, die
 „ by ons alhier voor het tegenwoordig
 „ niet kan werden voorgesteld, zonder
 „ verzuim van tyd, zoo veel doenlyk is,
 „ de reize na Tonkin, bezuiden, en
 „ niet benoorden 't Eiland Aynam, al-
 „ zoo dat vaarwater voorgroot vaartuig,
 „ als Grol, vermits de menigvuldige vui-
 „ len en ruzzen zeer periculeus en veel
 „ onweder en storm in 't navigeeren, onder-
 „ worpen is, vervorderen, en onder
 „ 't Eiland Frachachy, gelegen onder
 „ de noorder breedte van 18½ graaden,
 „ ontrent een groote halve myl Oost ten
 „ Noorden van de Rivier Giang, ach-
 „ ter welk Eiland op 5, 6 en 7 vademen
 „ goede Rheede en Ankergrond is, en
 „ men voor alle winden meest beschut
 „ blyft, ter Rheede loopen, ons verder
 „ aan 't kaartje en 't uitwerpzel van 't
 „ Tonkins land, desselfs havenen, en
 „ daar ontrent gelogene klippen en
 „ droogten, Ul. ter hand gesteld, refe-
 „ rerende.

„ Eenige jaaren geleden, pleegen de
 „ Japanfche Negotianten met hunne Jon-
 „ ken na Tonkin navigerende, de rechte
 „ Rivier of spruit van voornoemde
 „ plaatzen, gelegen op de Noorder breed-
 „ te van 20½ graaden aan te doen, dog
 „ by verongelukkig eener hunner Jon-
 „ ken te dien tyde in de mond van de

1637.

„ voorn. Rivier, als mede om dat de
 „ Kust aldaar Noord-Oost en Zuid-West
 „ strekt, men, om buiten in Zee te ko-
 „ men, veel moeiten onderworpen is,
 „ en bezwaarlyk uit de bocht boven 't
 „ Eiland Aynam in de maand July, als
 „ wanneer, en niet vroeger, vermits het
 „ spade leveren van 's Koning zyde, van
 „ daer scheiden konnen, geraaken kan,
 „ hebben naderhand de Kivier Giang,
 „ of Tzynephay, voor die van Tonkin
 „ geprefereerd; egter die van Giang
 „ voor die van Tzynephay, gemerk: de
 „ Kust ontrent dito Rivier Tzynephay
 „ zich N. N. O. strekt, en de Zuide
 „ winden ten deele noch op 't land wa-
 „ jen, en door het gestadig aanbranden
 „ van de Land-Zee, als naarmiddag, de
 „ Zee-wind, die vry dicht aankoeld,
 „ wanneer men in de gezegde Rivier 't
 „ water (en dat voor den tyd van 24
 „ uren) op zyn hoogste heeft, veel
 „ moeite en perykel, van buiten te ge-
 „ raaken, onderworpen is, des nagts
 „ vermits het hoog water, hoewel de
 „ Land-wind doorwaait, vceltyds ge-
 „ noodzaakt werd te blyven leggen.

„ Dit zyn de moverende redenen hier
 „ Natie in de Rivier van Giang voor de
 „ andere aan te doen, en aldaar te have-
 „ nen.

„ Of het geviel, dat Ul. onder 't voorn.
 „ Eilandje ter Rheede wezende gekoo-
 „ men, zoo tydelyk en in 't korte, als
 „ wel wenschte, eenige Japanders, Chi-
 „ neezen, of andere Natie van 't Land
 „ (alzoogeen Volk, na onderricht wer-
 „ den, op 't voorn. Eiland woonachtig
 „ is) aan boord quaamen, gelyk jaar yks
 „ op de aankomst der Japanfche Jonk ge-
 „ schied, en gewoonlyk is, zoo zal Ul.
 „ door eenige Visschers of ander vaar-
 „ tuig, die daar in abundantie zyn, de
 „ wete van u arriveeren aan den Opper-
 „ sten, of aldaar 't Gefag hebbende van
 „ Giang, zynde een van des Konings
 „ van Tonkins bloedverwanten, doen,
 „ en desselfs ordre met eenige van voor-
 „ verhaalde perfoonen verwachten, om
 „ alzoogeen mislagen of miscontente-
 „ ment aan de Grooten aldaar, als we-
 „ zende een Natie, noit dat Ryk heb-
 „ bende gefrequentceerd, te begaan; dog
 „ by verloop van 2 a 3 dagen, hoewel
 „ de wete aan Land gedaan had, en geen
 „ ordre of iemand aan boord kreegen,
 „ zult mogen een van de bequaamste Af-
 „ sistenten, en den Japanzen of Chi-
 „ neefchen Tolk, die Ul. uit Tayouan
 „ zal werden medegegeven, of by aan-
 „ doening van Quinam, by den Opper-
 „ koopman *Duyker* dient geprocureerd,

1637. „ na Giang ontrent 3 mylen de Rivier
 „ opwaarts met de boor zenden , mits
 „ dat binnen of voor aan de Rivier , al-
 „ waar de Visschers wooningen staan ,
 „ 1 a 2 personen tot Guides werden
 „ gehuurd , en dito boot na boven of in
 „ Giang brengen , en alsoodes te zeker-
 „ der van uwe komste mogen wesen ver-
 „ wittigt ; zulks zoude mede ter eerster
 „ instantie na bevinding van zaaken al-
 „ daar kunnen geschieden en in 't werk
 „ gesteld werden ; met welken Tolk
 „ dient een kleene erkentenis of veree-
 „ ring van ontrent 6 a 8 Tayil , bestaan-
 „ de in Wacjers , Carcassen , als Jac-
 „ quans , of iet anders , gesonden te wer-
 „ den , met daar by verzogte licentie van
 „ persoonelyk met gemelde Gouverneurs
 „ te mogen spreken .

„ Hier op antwoord en licentie bekom-
 „ men hebbende , zal Sr. *Hartsink* , met
 „ noch iemand uit den Raad , of Sr.
 „ *Vincent Romeyn* , sich met 't Jagt de
 „ Waterlooze Werve na Giang , of al-
 „ waar gemelde Gouverneur zoude te
 „ spreken komen , vervoegen , den zel-
 „ ven de motiven , en redenen , waarom
 „ aldaar verscheenen , wat Natie zyt ,
 „ en van waar gezeild komt , in der bes-
 „ ste forme declareeren , en daar by oot-
 „ moedig verfoeken zyn Ed. op 't spoed-
 „ digsten gelieve een expresse na de
 „ Hoofdstad van Tonkin aan den Kon-
 „ ning af te vaardigen , en te versorgen ,
 „ dat in 't korte antwoord en licentie
 „ van 't Hof mogen komen , om de ne-
 „ vensgaande missive en vereering aan
 „ zyn Majesteit persoonelyk te mogen
 „ overleveren .

„ Volgens ouder gewoonte , en , ge-
 „ lyk die van Tonkin met de Japanders
 „ pleegen te handelen , en haar aange-
 „ brachte carga aan te teekenen , zal
 „ Ue. buiten twyffel mede , en dat wel
 „ preciselyk de quantiteit en qualiteit der
 „ contanten , goederen , als andersins ,
 „ die zyt mede brengende , van voorn.
 „ Gouverneur afgevraagd werden , die
 „ alles rondelyk aangeven zult , uitge-
 „ zegt de contanten , welke ten hoog-
 „ sten met 40000 Tayil genoeg zyn zal,
 „ soekende het restteerende binnen
 „ Scheeps boord te verbergen , zoo veel
 „ doenlyk is , en dat ten principaalen om
 „ voor te komen , van den Koning , of
 „ zynen geordonneerden Mandaryn , so
 „ veel contanten als wel begeeren , en
 „ verfoeken , niet ter hand te stellen ,
 „ ten anderen gewaar wordende de me-
 „ nigvuldigheid des Severs , de Zyde ,
 „ Zyde Struk goederen , als anders reifen
 „ doet , waar by de Compagnie geen

III. DEEL.

„ geen voordeel , maar nadeel ter con- 1637.
 „ trarie by 't verfwygen , kan geschied-
 „ den , of Ul. cenig ongeval toegebracht
 „ werden .

„ Licentie gewerdende uit 't Hof van
 „ den Koning , om persoonelyk , en met
 „ uwe verder medegebrachte Cargafoe-
 „ nen , ten Hove na de Hoofdstad van
 „ Tonkin te mogen komen , zal Ul. met
 „ 't Jacht de Waterlooze Werve tot
 „ ineerder verfekering en bevryding u-
 „ wes kapitaals niet alleen voor Inland-
 „ sche roovers en moettwilligen , die geen
 „ en ontbreken , maar ook voor de Por-
 „ tugeesen en Spanjaarden , onse open-
 „ baare Vyanden , als Chineesen , onse
 „ geveinsde Vrienden , misgaders zoo
 „ veel Inlandsch Vaartuig , als tot over-
 „ voering der goederen noodig is , dat
 „ op belecft verzoek van den geordon-
 „ neerden mandaryn of uit 't Hof ge-
 „ sonden Capado des Konings niet ge-
 „ weigerd , maar verleend werden zal ,
 „ op 't spoedigst mee Reise opwaards ,
 „ 't zy dan buiten of binnen door , na
 „ wind en weder toelaaten zal , vorder-
 „ en , altyd verdacht blyvende in den
 „ avondstond , dicht by den anderen te
 „ ankeren , en zoo wel in 't Jacht als 't
 „ Tonkins Vaartuig (dat ieder ten min-
 „ sten met 2 a 3 drie Nederlanders en
 „ Musquets als Zyd-geweer diend voor-
 „ sien te zyn) goede wacht te houden ,
 „ op dat , als gelegt is , geen ongeval
 „ Ul. overkome , dat andermaal zoo in
 „ 't gaan als keeren ten hoogsten , of 't
 „ geviel , 't voornaamste Jacht niet quame
 „ te rescoutreren , met het Tonkins
 „ Vaartuig te doen gerecommandeerd
 „ werd , en zal 't voornoemde Jacht of
 „ Vaartuig tot de verfwegene contan-
 „ ten , die des te seccuurder en behende-
 „ lyker , na 't visiteeren des Vaartuigs ,
 „ in Tonkin , in uwe woning zal kunnen
 „ werden gebracht , dienen , om welke , als
 „ andere consideratien , Ul. bekend is ,
 „ dat op 19 stanti by Raade veritaanis ,
 „ 't Jacht de Waterlooze Werve by de
 „ Ed. Heer Gouverneur Generaal tot ad-
 „ vvs na Batavia , hoe sich den handel
 „ in Tonkin toedragen zal , en wat quan-
 „ titeit van Zyde aldaar verhoopt werd ,
 „ geprojecteerd , by Ul. te laten ver-
 „ blyven , en gemelde affending voor
 „ dese Voyagie gefurchteerd houden ; eg-
 „ ter werd Sr. *Hartsink* ten hoogsten ge-
 „ recommandeerd , op zyn aankomst in
 „ Giang (alwaar , na hier werden on-
 „ derricht , den apparenten Zyden-hand-
 „ del , en onser Vyanden doent ten Hoo-
 „ ve , en met wat Vaartuig aldaar aan-
 „ gekomen zyn , zoo wel zult kunnen

B

„ ver-

1637. „ vernemen en verstaan, als in Tonkin)
 „ daar van advys aan de Ed. Heer Gou-
 „ verneur Generaal tot contentement
 „ van zyn Ed., soo veel doenlyk, over
 „ Coetsjentsjina te geven, alsoo wy ons
 „ verzekert houden tegen ultimo Maart
 „ noch een advys-Jonk of Vaartuig uit
 „ Tayouan Compagnies Residenten in
 „ Quinam zal toegelonden werden.

„ Dese advertentie of advys kan be-
 „ quamelyk met Barken, die sluips- of
 „ steels-wyfe uit die, als andere daar on-
 „ trent gelegen Rivieren met haare Goe-
 „ deren en Koopmanschappen na Qui-
 „ nam vertrekken, geschieden, gelyk
 „ mede te Lande, en dat over de Rivier
 „ Poffcheyn, alwaar de Koopluiden van
 „ beide de Koningryken Quinam, en
 „ Tonkin, haare Waaren en Koopman-
 „ schappen te markt brengen, en met
 „ den anderen negotieeren kunnen.

„ Voor en alcer een gedeelte des treyns
 „ van Tonkin vertrekken zal, blyven Ul.
 „ bevolen een goede en verferkeerde Rhee-
 „ de voor 't Schip Grol te verkiefen, 't
 „ zy dan onder 't Eiland Frachachy, of
 „ wel een ander by de Japanders 't Roo-
 „ vers Eiland genaamd, gelegen ontrent
 „ de 8 mylen Noordelyker als Fracha-
 „ chy, na de Rivier van Senephay, al-
 „ waar de Koning zyn wachtj, of uit-
 „ fiender in Zee, heeft. Dog zoo het
 „ Schip gevoegelyk en zonder prykel,
 „ in de Rivier van Giang en debaaren
 „ of inkoomen, geen verloop of toevloe-
 „ jen onderworpen wesende, weder uit-
 „ gebracht zal kunnen werden, is 't gera-
 „ den tot meerder securiteit en voorko-
 „ ming, by storm en onweder, van an-
 „ kers en touwen te spillen, binnen te
 „ loopen, gelyk zulx eenige Japanders,
 „ gedurende daar navigeerden, als hier
 „ vooren verhaald is, met haare groote
 „ Jonk in 't werk gesteld, en by conti-
 „ nuatie desselfs geheelyk geschied zou
 „ hebben, alsoo haar Jonk op 12 Japan-
 „ sche voeten waters, dat wel 13 Hol-
 „ landse dito is, en dat met een gemeen
 „ thye binnen te loopen pleegen. In de
 „ Rivier van Giang niet komende, zal
 „ 't Schip onder 't Eiland, daar 's Ko-
 „ nings wagt op is, na dat bericht wer-
 „ den, eenigfins beter Rhee-de, als op
 „ Frachachy, vinden; dog is 't zelve
 „ moejelyker by het Zuider-Moesson,
 „ als wel Frachachy, boegwaarts uit te
 „ geraaken, na bevinding zal by Ul. de-
 „ sen rakende het securaeste in 't werk
 „ gesteld, en by der hand genoomen
 „ werden.

„ 't Zal mede voor uw vertrek noo-
 „ dig zyn, gelyk by de vreemde Natien

„ gebruijelyk is, dat gemelde Mando- 1637.
 „ ryn van Giang, over de genoten fa-
 „ veur, en toefaan van 't Schip in de
 „ Rivier te laveren (soo zulx geschiet
 „ is) bedanken gaat met een schenkagie
 „ en vereering van ongevaarlyk de 100
 „ Tayil eens, soo in Europische als Ja-
 „ pansche goederen. Van zyn Ed. zal
 „ Ul. werden gevergd, en hard aange-
 „ houden eenig geld op leverantie van
 „ Zyde Caneel, als andere goederen hen
 „ ter hand te stellen, 't welk met alle
 „ beleeftheit en gevoegelykste middelen
 „ dient te exculeeren, dog egter, vol-
 „ gens de gewoonte der Japanders, een
 „ leening, die op 1000 Tayil (dat ook
 „ mag bestaan) schatte niet zult kunnen
 „ ontleggen, te meer soo 't Schip komt
 „ binnen te havenen. In Giang zal een
 „ partyc Caneel, die aldaar meest valt,
 „ dienen geprocuereerd, is gemeenlyk
 „ voor 8 a 10 en 't 12 Tayil Pikol in-
 „ koops te bekomen.

„ By den Ed. Heer Gouverneur Gene-
 „ raal werd serieuuselyk geordonneerd de
 „ Portugeesen en Spanjaarden, daarmen
 „ de zelve op dese Voyagie sou komen
 „ te bejegenen (sonder respect aan des
 „ Tonkinders Rhee-de, havenen, nogte
 „ Rivieren te dragen) alle mogelyke af-
 „ breuk te doen, in ons geweld te neem-
 „ men, met dien verstande van u aan
 „ kleenigheden, of geringe Prinsfen, niet
 „ te amuseeren, nog sich kennen te la-
 „ ten, om dierhalven zyn Rhee-de en
 „ Rivieren te violeeren, en ongunst op
 „ onsen hals te haalen; maar Prinsfen van
 „ importantie, daar een, twice, drie,
 „ en vierhonderd Pikols Zyde, of de
 „ waarde van dien zou kunnen bekomen
 „ werden, zal men niet excuseeren;
 „ maar zoeken te veroveren, en voor
 „ goeden buit aanslaan, daar come dan
 „ af wat 'er wil &c.; dog gemerkt door
 „ verscheide Japansche Koopluiden, als
 „ andere daar te lande gefrequenteerde
 „ perfoonen ons vastelyk werd te ver-
 „ staan gegeven, en geïnformeed by
 „ diergelyke attentaat de ongunst van
 „ voor(z. Koning niet alleen op den hals
 „ zouden haalen; maar ook de Negotie
 „ werden ontzegt, en meer swaarighe-
 „ den en ongeval des Compagnies diena-
 „ ren apparentelyk te genaken staan, dier
 „ als andere goede redenen is mede by
 „ de Ed. Heer Gouverneur Putmaus en
 „ den Raad van Tayouan goed gevon-
 „ den, om in geen verwydering met de
 „ Koningen, zoo in Quinam, als Ton-
 „ kin te komen, een uitzetting op Vy-
 „ ands Vaartuig buiten de Quinammers
 „ en Tonkinders limiten te zetten, en
 „ alle

1637. „ alle mogelyke afbreuk te doen, gelyk
 „ Ul. volgens resolutie dato 19 stanti by
 „ ons en den Raad in Firando over de-
 „ ze zaaken genomen, buiten kennis van
 „ 't land in 't gaan en komen te effec-
 „ tuereen, geordonneerd werd, gelyk
 „ by weigering, en de Negotie niet te
 „ kunnen genieten, in wat havenen,
 „ Rivieren, of Rheede het zy, zal ge-
 „ schieden moeten. Echter verstaan wy
 „ secretelijk door de beste middel, die
 „ aldaar zou mogen voorkomen, onder-
 „ staan, hoe het ten Hoove by den Kon-
 „ ning en Grooten zou werden genoo-
 „ men, deselve in zyne havenen en Ri-
 „ viere rescontrereude, aan te tasten,
 „ veroveren, en alle mogelyke afbreuk
 „ te doen, 't zy dan met een gedeelte,
 „ of redelyke sckenkagie van den buit of
 „ aangehaalde goederen te genieten, en
 „ alloo met of gluing toelaaten, zulx
 „ niet kunnen werden onderleid; en ge-
 „ oordeeld by zyn Majesteit niet wel ge-
 „ noomen zou werden, zou 't Jacht de
 „ Waterloose Werve (tot nakoming zoo
 „ veel doonlyk van de welgemelde Heer
 „ Generaals ordre) voor 't vertrek der
 „ Portugeesen konnende missen, onder
 „ de een of de ander pretext na be-
 „ nedden gesonden werden, en op
 „ haarlied Vaartuig een stuk weegs voor
 „ de mond van de Rivier kruiffen laten,
 „ en zou de besetting voor de rechte
 „ spruit van de Rivier van Tonkin, of
 „ daar ontrent, behooren te geschieden,
 „ en niet Zuidelyker, alsoo volgens in-
 „ formatie verseekerd houden, dat des
 „ zelfs Vaartuig nergens elders, als voor
 „ de Hoofdstad van Tonkin zult komen
 „ te rescontreren, terwyl met ondiep-
 „ gaande Vaartuig daar verschynen, en
 „ van daar verzeilen, haaren cours be-
 „ noorden, tusschen de vaste Kust van
 „ China, en 't Eiland Aynam en Ma-
 „ cauw stellen; dog dese besetting wer-
 „ dende in 't werk gesteld, zal dienen
 „ geordonneerd aan de Overhoofden van
 „ 't Jacht, hoe lang te continueeren,
 „ en wel na Grol weder te komen aflak-
 „ ken, of wel na Tayouan, mits't Vaar-
 „ water, tusschen voorz. Kust, en het
 „ Eiland, behoorlyk ontdekkende, ver-
 „ zeilen laten. Wy houden dese ont-
 „ dekking geheel considerabel, en oor-
 „ deelen noodig ten dienst van de gene-
 „ raale Compagnie te wesen, zoo zulx
 „ door onse Jachten dit saisoen niet ge-
 „ schied is, op dat in 't toekomende met
 „ des te meer verseekering op haar zou-
 „ den mogen kruiffen, ten welken fine
 „ wat cours in 't gaan en komen stellen,
 „ 't zy geheelyk de Kust gieren, of 't
 „ Eiland Aynam, staat zekerlyk te ver- 1637.
 „ neemen, om alsoo onse Vyandent'ee-
 „ nemaal uit Tonkin te voeren, en ha-
 „ re Commercie geheel vrugtelooos te
 „ maken, waar toe den Almogende by
 „ tyd en wylen zynen Zegen gelieve te
 „ verleenen.
 „ Dese dan, als andere onser Vyand-
 „ den Vaartuig, in 't gaan en keeren,
 „ excepto die van Macauw na Japan
 „ tendereen, koomende te bejegenen,
 „ zult de zelve alle mogelyke afbreuk
 „ doen, en zoeken te vermeesteren, 't
 „ volk wel bewaaren, en van de zelve
 „ verskeren, mitsgaders haare goede-
 „ ren onder behoorlyke Inventaris, in
 „ presentie en kennis des Scheeps-Raad
 „ neemen, verdacht blyvende geen ge-
 „ vangen hier in Japan, maar de zel-
 „ ve in de Piscadores of Tayouan te bren-
 „ gen.
 „ Volgens des Konings ordre, en oud
 „ gebruik, zal mer de komte in Ton-
 „ kin al uwe Kooptmanschap en goede-
 „ ren, ontrent 's Konings Paleys, aan
 „ Landgebracht, geopend en wel naauw
 „ gevisiteerd werden, op dat, 't geen
 „ zyn Majesteit mogt aanstaan, in geen
 „ andere, als zyne handen zou komen
 „ te vervallen; 't welk met alle behoor-
 „ lyke respect zal dienen nagekomen te
 „ werden, en niet gedogen, dat de ge-
 „ committeerde Mandaryns, of andere
 „ bevelhebbers door onse reukeloofe en
 „ by wylen ongeschikte Matroosen ee-
 „ nige quade b'jegening aangedaan wer-
 „ de, om ter eerter initantie dier Na-
 „ tie geen disgunst van ons te geven;
 „ doch zou wel kunnen gebeuren, ter-
 „ wyl daar noit hebben gefrequentereerd;
 „ dat door humble verloek of vaste be-
 „ lofte en toefegging van alles ten dien-
 „ ste des Konings te wesen, en wat hem
 „ mogt behaagen, ter hand zou gesteld
 „ werden, die publike visite voor 's
 „ Konings Paleis zou werden geexcu-
 „ seerd, en alsoo meer vryheit en voor-
 „ deel, als wel Japanders, Portugeesen,
 „ als Chineezen, gelyk zulx in 't Ryk
 „ van Quinan volkomelyk blykt, ge-
 „ nien, mitsgaders de verborgen con-
 „ tanten te gevoeglyker mogen verber-
 „ gen, en ter gelegenen tyd aan land
 „ brengen, waar op dient reguard ge-
 „ noomen.
 „ Zoo al 't geene raar, en andere klee-
 „ nigheden des Konings aangenaam voor
 „ hem gehouden, en naagenoomen werd,
 „ zal mede met 't Brood, Koper en Y-
 „ ser geschieden, en dat voor desen ge-
 „ meenlyk het Koper tot Tayil 8 en Y-
 „ ser tot Tayil 4 sijn Zilver, of Ton-
 „ kinse

1637. „ kinfe munt; doch terwyl gefegde mi-
 „ neraalen dierder in Japan als wel in
 „ voortyden moeten werden ingekogt,
 „ zal ook noodig zyn met dier voordra-
 „ gen tot hooger markt te geraaken.
 „ Boven alle deze waarneming des
 „ Konings, zal ook door zynen gemel-
 „ den Mandaryn het meerendeel uwer
 „ aangegevene contanten voor den Ko-
 „ ning mogen genieten, aangehouden,
 „ en ichoone beloften, van goedeen wel
 „ geconditioneerde Zyde tydelyk te le-
 „ veren, gedaan werden, dat *Sr. Hart-*
 „ *finck* zal zoeken met vriendelykheit te
 „ excufeeren, als dat niet alleen Zyde,
 „ maar verſcheide andere goederen noodig
 „ hebt, en koopen moet, ook mede
 „ dat de comptanten diverſchelieden
 „ zyn toekomende, als andere beleefde
 „ redenen, tot ontſlagging dienende.
 „ Aldus 't Contract met den gezegden
 „ Mandaryn aangegaan zynde, (dat wy
 „ gifſing maken na den loop by de Ja-
 „ panders daar jaarlyx in gehouden, op
 „ 12 a 15000 tayil ten hoogſten loopt)
 „ zal by den oudſten Konings Zoon me-
 „ de een ſomme geld, en dat vry groot,
 „ gelyk by den Mandaryn, daar mede
 „ zult hebben gecontracteerd, verſocht
 „ en inſtantelyk aangehouden werden,
 „ welke beide niet wel, behoudens
 „ vriendſchap en courtoifye zullen kon-
 „ nen aſſlaan; dog op voorverhaalde rede-
 „ nen, in 't regard van den Koning
 „ gedaan, en by zyn Majesteit zoodani-
 „ gen grooten ſomme gelds is aangenomen,
 „ zoeken te excufeeren, des meer,
 „ dienen ieder een duifend tayil, ook
 „ niet meerder, zo wy verſtaan, ople-
 „ verantie van Zyde, ter hand ſtellen.
 „ Ten dienſt en voordeel van de Com-
 „ pagnie, mitſgaders Ul. verſcekering,
 „ en captering van gunſt werd onſalhier
 „ aangeraaden ter eerſter aankomen, en
 „ des naaſten Konings Capado's of Man-
 „ daryns, met een preſentje te gaan ver-
 „ ſoeken, dat onder zyne beſcherming
 „ en ſauvegarde mogen ſtaan, en zyn
 „ faueur over Ul. bewyzen wil, alhoe-
 „ wel een van de voornaamſte Capado's
 „ of Meesters van de Cavallerye geor-
 „ donneerd werd over de Vreemdelingen
 „ en haare goederen, voor brand, die-
 „ ven, als ander ongeval, mitſgaders
 „ van wooning om te logieren, goede
 „ zorg te draagen, ten waare 't zelve
 „ niet zoo brand-vry, als wel tot verſe-
 „ kering van de Compagnies middelen
 „ en goederen werd vereiſcht, daar op
 „ zal dienen gelet te werden; in wel-
 „ ken gevalle een ander en zoodanig,
 „ als begeerd, verſoeken moogt, dat

1637.
 „ wel het ſecuurſte en minſt den
 „ brand onderworpen, in de Cam-
 „ po, ontrent een halve kartouw-ſchoot
 „ van de Rivier in de ſtad gelegen zou
 „ weſen. Nevens deſe werd mede ge-
 „ oordeeld een en van de bequaamſte
 „ wooningen, van zekere Vrouw, *Ba-*
 „ *ſoma* genaamd, die veel by de grooten,
 „ ook by den Koning zelf, geſien
 „ is, en vry wat vermag, waar door by
 „ wylen beter acces tot de grooten, als
 „ mede Comps. voordeel zou te winnen
 „ zyn; doch willen Ul. noch aan de een
 „ of de andere binden, maar op Ul. be-
 „ vinding, wat beſt dient gedaan, en
 „ waar voor brand, als verhaald is, ver-
 „ zekerd zult zyn.
 „ Geſecureerd en uwe mede gebrachte
 „ goederen gebergt zynde, zal *Sr. Hart-*
 „ *finck* met den eerſten audientie voor den
 „ Koning te mogen bekomen, en deſe
 „ onſe nevensgaande miſſive alhier in een
 „ taal, by Tonkinders, *Quinammers*,
 „ Japanders en Chinceſen leesbaar, met
 „ de bygevoegde ſchenkgie over te le-
 „ veren, mitſgaders perſoonelyk met
 „ hem te mogen ſpreken, verzoeken,
 „ en zyn Majesteit te verſtaan geven,
 „ hoe een Natie en Ingeſeten van den
 „ Prince van Holland zyt, trafiqueeren-
 „ en den handel in verſcheide Konink-
 „ ryken in deſe Orientaalfche landen dry-
 „ vende, en dienvolgende hebbende ver-
 „ ſtaan, zyn Majesteit een ieder van de
 „ vreemde Natien intrance en toegang
 „ in zyn Ryk, mitſgaders *Negotie* is
 „ verleende, en onder zyn beſcher-
 „ ming nemende, dat dienvolgende uit
 „ 't Ryk van Japan, van den geenen die
 „ aldaar de *Negotie*, wegens de Ne-
 „ derlandſche Natie is exerceerende, en
 „ de tyd van ontrent de 30 jaaren in 't
 „ voornoemde Ryk, in de heerlykheit
 „ van *Firando* gereſideerd, en de Com-
 „ mercie jaarlyx met onſe Schepen, zoo
 „ uit Holland, *Jakarta*, *Siam*, *Tayou-*
 „ *an*, als andere quartieren gedreven
 „ hebben, daar by ootmoedelyk verſoe-
 „ kende zyn Majesteit nevens de andere
 „ vreemdelingen, den handel gelieve te
 „ verleenen, en toe te ſtaan, mitſgaders
 „ onder zyn ſauvegarde protectie te ne-
 „ men, en zyne goedertierenheit en fa-
 „ veur over onſchynen laten, als andere
 „ redenen tot voordeel van de generale
 „ Compagnie en uwer bezendinge die-
 „ nende.

„ Gelyk aldaar door vrienden zou mo-
 „ gen aangeraaden werden, waar toe,
 „ als zynde het principaalſte en appa-
 „ renſte instrument tot deſe onſe voor-
 „ verhaalde redenen van faueur en be-
 „ ſcher-

1637. „ fcherming zou noodig weefen, en ons
 „ alhier aangeraaden werd, dat voorn.
 „ *Karel Hartfink* den Koning tot zyn Va-
 „ der en voorftander, zoo het dan zou
 „ konnen gefchieden, 't welk, in loco
 „ wefende, gevoeglyker zult verftaan,
 „ zou verfoeken, gelyk by onfe nevens-
 „ gaande miffive zyn doende, zulks de
 „ Japansche Kapiteinen van de Jonken,
 „ tot verfeekering haarer perfoonen,
 „ volk, en goederen altyd eenige der
 „ principaalste of naafte Mandaryns van
 „ den Koning te doen plegen, en door
 „ dat middel, niet tegenftaande voor een
 „ perfidicufe en fchelmachtige Natie
 „ werden gereputeerd, en ook zyn, al-
 „ tyd in haaren aangedaanen overlast en
 „ onrecht van gemeene Tonkinders ge-
 „ handhavend, en voorgedaan zyn. In
 „ 't doen van de audientie en mondelin-
 „ ge aanspraak met den Koning zal die-
 „ nen noodig verfocht des Majesteits pas,
 „ en zyn Vlag tot verfeekering onfes
 „ Vaartuigs met die verklaring, dat al-
 „ le jaaren (zyn Majesteit gelievende
 „ zulx toe te laten) van meening en
 „ geresolveerd zyn aldaar te handelen,
 „ en trafiqueren komen, dit teeken of
 „ gezegde Vlag werdende opgehezen,
 „ en, waar 't ook is, gefien, werd daar
 „ voor by de Tonkinders, met drie-
 „ maal op de knieën te vallen, de han-
 „ den boven 't hoofd, en het aange-
 „ ficht tegens de aarde, ceremonie en
 „ reverentie gedaan.
 „ Het zou wel konnen gebeuren, dat
 „ na gedaane audientie, verfoeken noch
 „ eenige geruimen tyd, eerd des Konings
 „ licentie van te mogen in-, en verkoo-
 „ pen bequaam, en het bord publicq
 „ aangeflagen wierd, alfoo zulx ten ty-
 „ de der Japanders, die eerst in 't laaste
 „ van May gewoon waren boven te ko-
 „ men, op den 5 a 6 July te gefchieden
 „ plagt, welken volgende 8 a 10 min-
 „ der of meerder dagen, na fich de zaak
 „ aldaar verdoend, en gebakend staat,
 „ ftill hebbende gezeten, en principaal
 „ noch eenige van de winter-Zyde en
 „ stoffen onder de man te koopen zyn-
 „ de, en by onfe Vyanden de Portugee-
 „ fen werdende den handel geexerceerd
 „ en de goederen ingekogt, zal by alle
 „ mogelyke middelen, die Ul. daar niet
 „ zullen ontbreken, en wy hier niet
 „ raamen konnen, 't zy door hulp des
 „ naaften Raads van den Koning, of
 „ Vrouwe, hier voren aangehaald, trach-
 „ ten mede van den handel te mogen
 „ gaudeeren, en onfe Vyanden, als an-
 „ dere, daar in te verkloeken; onder-
 „ tuffchen altyd naauw regard en ken-

1637. „ nis nemende, wat in de Negotie om-
 „ gaat, en tot wat prys de ruwe Zyde
 „ by de Portugeelen ingekogt, en ver-
 „ ders by hen gebefoignerd werd.
 „ Het bord of teeken van vrye Nego-
 „ tie aangeflagen, en daar toe content
 „ verkregen wefende, zal alle uiterfte
 „ devoir en naarftigheid aangewend moe-
 „ ten werden, zoo veel rouwe Zyde en
 „ Stuk-goederen van goede afgefoden
 „ Zyde en wel geweven, mitsgaders zo-
 „ danige lengte en breedte, als de ne-
 „ vensgaande houten en andere maaten
 „ Ul. ter hand gefield, in te koopen,
 „ op dat de generaale Compagnie daar
 „ van de rechte en gewenschte profyten
 „ genieten mag; doch de mindere leng-
 „ te daarom niet dienen verworpen,
 „ maar gelyk de Japansche Negorianten,
 „ zoo aldaar als in *Quinam* te doen ple-
 „ gen, pro rato te betaalen, zulx meest
 „ by het gewicht of zwaarte mede ge-
 „ lichied, waar na dan, als volgt, inge-
 „ kocht werden, te weten:
 „ Hockings, wegende Tayil 10 en
 „ 11 tot 5 en 6 Maas.
 „ Chio, wegende Tayil 8, 9 en 10,
 „ tot 8, 9, en 10 Maas.
 „ *Tloumongy*, wegende Tayil 30 min
 „ of meer, tot 15 en 16 Maas.
 „ *Bhaa*, wegende 38 a 40 Tayil, tot
 „ 16, 17 en 20 Maas.
 „ *Polings*, wegende Tayil 11 en 12,
 „ tot 15, 16 en 17 Maas.
 „ Wy hopen en vertrouwen, terwyl
 „ geen Natien met groote capitaalen ver-
 „ fchynen, de rouwe Zyde op een laage
 „ prys, dat God geve, ten dienste van
 „ onfe Heeren en Meesters vinden zult,
 „ dat 30 of ten minsten 25 *Fachary* of
 „ gewichte van de fynfte Zyde tegens
 „ een gewichte gelds en de stoffen na
 „ advenant, die gemeenelyk in koop van
 „ de rouwe Zyde volgen, en naar ver-
 „ kocht werden.
 „ Om, zoo veel mogelyk is, de Portu-
 „ geelen in desen Zyde-handel te ftutten,
 „ zal 't noodig zyn, dat alle middelen
 „ daar toe aangewend wierden, 't zy dan
 „ de Zyde met wat hooger te betaalen,
 „ en dat op plaatfen, daar men weet dat
 „ de Portugeelen de haare gewoon zyn
 „ te koopen, of gecontracteerd hebben:
 „ want de Tonkinders geen werk ma-
 „ ken, al hebben zy de Zyde tot zake-
 „ re prys verkogt, en, eer die leveren,
 „ een ander komende, die meerder
 „ bied, de zelve te laten volgen, en de
 „ meefte penningen te neemen, gelyk
 „ eenige Nederlanders voor dezen ge-
 „ fchied is.

„ Ook zyn in de stad *Tonkin* 4 a 5
 „ B 3 „ per-

1637 „ perfoonen van redelyke middelen, met
 „ naamen *Kin Angifon, Angory, Angock*
 „ en *Omnaby*, wien de rouwe Zyde als
 „ stoffen te landwaards by kleene party-
 „ kens werden opgekogt, en in meer-
 „ der quantiteit aan de Japanfche Koop-
 „ hieden weder verkogt, zoo defelieden
 „ nu met de Portugeefen, vermits 't ach-
 „ terblyven dier Natie mochten in han-
 „ deling en contract getreden wesen, zal
 „ 't zelve op 't gevoegelykft dienen ge-
 „ weerd, al waar 't de merkt, gelyk hier
 „ vooren aangeroord is, wat doen ry-
 „ fen, en de Portugeefen door dien, als
 „ andere middelen (zoo veel nochtans
 „ zonder prejuditie van de Compagnie)
 „ als mogelyk, en 't weinige daar op
 „ profiteeren zullen, mitsgaders de ri-
 „ fico ter Zee, die van onfe Scheepe
 „ loopen, dien handel metter tyd ge-
 „ noodzaak zyn zullen te ftaaken, ge-
 „ lyk ons hier na apparentie te gefchie-
 „ den, geaffirmeerd werd.
 „ Zoo Ul. quam te merken, of wel
 „ vaffelyk te verftaan, dat de Portugee-
 „ fen zelf, of door haare Paapen, die
 „ aldaar eenige grooten en hunne kinde-
 „ ren tot Roomfche Chriftenen hebben
 „ gemaakt, ons zochten voor de Maje-
 „ fteit te denigreren, odieus en van ons
 „ afkeerig te maaken, zal zulk monde-
 „ ling met verfehiede goede redenen,
 „ die niet manqueeren, en ter dier ma-
 „ terie dienen zouden, by gelegenheit
 „ aan de Majesteit zelfs en andere grooten,
 „ of wel door onfe verkreegene
 „ Vrienden aldaar, zoo veel mogelyk
 „ is, wederlegt dienen, maar in tegen-
 „ deel zoo zulk mocht geraaden vinden,
 „ en wesen, zoo veel doenlyk is, van
 „ onfe zyde gevorderd.
 „ Het zou ook wel kunnen gebeuren,
 „ dat de Portugeefen, nevens Ul. wesen-
 „ de klaar en vaardig om te vertrekken,
 „ en 't Jacht de Waterloofe Werve, als
 „ hier vooren aangeroord, om op de
 „ zelve te kruiffen, haddet afgevaardigt,
 „ of wel voor de ftad Tonkin behouden,
 „ dat door toedoen van gemelde Paapen,
 „ of de grooten, Roomfche Chriftenen
 „ zynde, Ul. van den Koning werde ge-
 „ ordonneerd, noch eenigen tyd te bly-
 „ ven, in welken gevalle zal *Sr. Hartfink*
 „ trachten by alle bedenkelyke midde-
 „ len 't zelve voor te komen; desneen,
 „ en de Compagnie in 't vorderen harer
 „ Voyagie merkelyke prejuditie zou
 „ toegebracht werden, volgens ons en
 „ des Raads daar over getrokkene reso-
 „ lutie, op 19 ftanti voor dien tyd, 't
 „ zy mondeling of fchryftelyk mogen
 „ belooven haar niet te zullen befchadi-

gen, waar van 't Jacht zal dienen ge- 1637.
 „ adverteerd te werden.

„ Verfehiede Europifche Waaren, als
 „ mede Nagelen, Rompen, en anders,
 „ werden tot een preuve mede gefon-
 „ den, om in Tonkin bekend te maan-
 „ ken, en te ondervinden, wat in het
 „ toekomende met de vertiering deffelfs,
 „ ten dienfte van de Heeren Majores zal
 „ kunnen werden gevorderd, waar op
 „ Ul. dan ernftelyk hebben te letten, en
 „ daar van pertinentie notitie te nemen,
 „ om in 't aanftaande ons daar na te mo-
 „ gen reguleeren.

„ De mede gebrachte comptanten
 „ zult in fyn Tonkins Zilver moeten
 „ doen fmelten en rafineeren, en dat op
 „ zoodaanigen alloy, als in de negotie
 „ en opkoop van Zyde, als andere goe-
 „ deren, zou mogen valteren, 't welk
 „ ordinair tegen tayl 83 fyn Zilver,
 „ 100 tayl fchuytgeld getrocqueerd
 „ werd, of eenige maalen min of meer,
 „ na beloop van tyden, wefende den or-
 „ dinarifsen en rechten wiffel.

„ Het zou wel kunnen gebeuren, de
 „ negotie gedreven, en alles tot 't ver-
 „ trek gevaardigd wefende, dat, eerd
 „ Konings Zyde werd geleverd, en ont-
 „ fangen, noch eenigen tyd zoude ver-
 „ flyten, en aldaar tardeeren moeten,
 „ om 't welk te wakkeren, voor defen
 „ gebruikelyk is geweest, dat door de
 „ Vrouwen (die Ul. voor de Majesteit als
 „ Tolk zullen dienen, als daar is de prin-
 „ cipaalste, met name *Ourfra*, voor de-
 „ fen gewefene byft van den Koning,
 „ geboren van Corea) alfoo de aanspraak
 „ door mannen niet werd gedaan, aan
 „ eenige aangenaamfte wyven des Ko-
 „ nings de valeur van ontrent 20, 25, a
 „ 30 tayl in ftAAF-Zilver vereeren doet,
 „ of die geene, die de Zyde te leveren
 „ gewoon zyn, gelyk mede in die ge-
 „ legentheit met zyn Zoon, en naalten
 „ Raad, of grootfte Capado, aan wien
 „ geld zou mogen ter hand gefield heb-
 „ ben, dienen te gefchieden; doch tot
 „ een besluit blyve *Sr. Hartfink* in defe,
 „ als andere gelegenheit, daar by klee-
 „ nigheden wat zal dienen gegeven, en
 „ niet kan geexcuseerd werden, gere-
 „ commandeerd, ten profytelykfte van
 „ de Compagnie en achtbaarheit der Ne-
 „ derlandfche Natie te handelen.

„ De Koning van Tonkin Ul. om
 „ een Conftapel, en Boſchchicters, als
 „ verdere Ammunitie van Oorlog quam
 „ te vergen, (gelyk voor defen de Por-
 „ tugeefen en Japanders getchiet is) tot
 „ den Oorlog tegen die van Coetsjien-
 „ tsjina, 't zelve met alle beleefdheit
 „ zult

1637. " zult trachten te excuſeeren, dat zelf
 " uw volk en verdere deſentie van het
 " ſchip en goed voor uw Vyanden noo-
 " dig zyn, en dienvolgende tot zulx
 " geen ordre hebbende over u te nemen
 " onvermogen zyt; doch aanneemende
 " uwe principaalen te kennen te geven,
 " en daar van ordre te verwachten; on-
 " dertuſſchen ſcherpelyk verneemen wat
 " gunſt, profyten, en beneficie de Com-
 " pagnie in 't aanſtaande, met de Ton-
 " kinders tegen de Quinammers te affi-
 " heeren, zou mogen genieten, op dat den
 " Ed. Heer Generaal hier af prompte ad-
 " vys mag werden gegeven, waar toe
 " by wylen zou dienen kunnen, het
 " onglyk dat met weerhouden van ons
 " geld geſchied, en andere goederen uit
 " het verongelukt ſchip Grootenbroek,
 " en 't Jacht de Kempmaan, van den
 " Quinamſen Koning ons werd aange-
 " daan, van gelyken dier Natie perfidie
 " en trouwloosheit en ten Oorlog niet
 " kloekmoedig, zulke, als andere, re-
 " denen, die altyd by de Tonkinders te
 " hooren aangenaam zyn, echter dit als
 " 't geene tot onſer Vyanden nadeel zou
 " mogen in 't werk geſteld werden, zo-
 " danig te menageeren, dat de Compa-
 " gnie daar by geen verhindring toe-
 " gebracht werde.

" Voor en al eer tot Ul. vertrek na
 " beneden alles zal weſen geprepareerd,
 " en daar toe met beleefde verſoeken by
 " de Majetteit zult licentie hebben be-
 " komen, zal een expreſſe bode, die uit
 " 't Hof werd gerecommandeerd, over
 " land na beneden aan de Overhoofden
 " van Grol werden gelonden, en van
 " uwe komſt advertentie doen, met or-
 " dre 't ſchip, zoo het in de Rivier van
 " Giang zal weſen geankerd, onder 't
 " Eilandje Frachachy gereed en ſlagvaar-
 " dig houden leggen, en zal mede noo-
 " dig zyn, St. *Hartſink* andermaal by
 " den Gouverneur in Giang ſich tran-
 " ſporteere, om de ſchenkagie, zoo veel
 " doenlyk is, te excuſeeren; maar zoo
 " iets noch van de Zyde en Caneel van
 " voorn Heer te ontfangen ſtond, door
 " den Tolk en een der aſſiſtenten invor-
 " deren laten.

" De Japander *Strik*, of wel een an-
 " der uit *Quinam*, Ul. werdende toe-
 " gevoegd, zult den ſelven met 't Jacht
 " de Waterloofe Werve na Tayouan,
 " of de *Piſcadors* ſenden, gelyk mede de
 " 8 a 10 Soldaaten, die Ul van de Heer
 " Gouverneur in Tayouan ſtaan te ver-
 " ſoeken, en zyn Ed. daar ook over
 " ſchryvende zyn, doch met manque-
 " ment van kleen Vaartuig zult met Grol

1637. " voorn. plaats, en ten vorigen fine,
 " moeten aandoen, van gelyken niet vol-
 " laden zynde, uw verdere laſt te pro-
 " cureeren, daar ter contrarie volladen
 " zynde, gelyk hopen, deſceit uit Ton-
 " kin na Japan, om verſcheide redenen,
 " direct zult performeeren, en van uw
 " wedervaaren door gemelde Waterloo-
 " ſe Werve aan de Ed. Heer *Johan van*
 " *der Burg* pertinent advys geven, ten
 " waare op uw aanweſen van Tayouan
 " van zyn Ed. anders geordonneerd mogt
 " werden.

" Geduurende deſe Voyagie werd de
 " Koopman *Karel Hartſink* geſteld tot
 " Hoofd en eerſte Raads-perſoon des
 " breeden en Scheeps-Raad, en zal de-
 " ſelve by gelyke ſtemmen, volgens de
 " ordre van de Heeren Majores een dub-
 " ble hebben, daar aan zal volgen *Pieter*
 " *Theuniſſen*, Schipper op 't Jacht de
 " Waterloofe Werve, de Onderkoop-
 " man *Pieter Nachtiglas*, mitsgaders de
 " Opperſturman van gemeld Grol, en
 " al zulke perſoonen meer, als na gele-
 " genheit des tyds en bevinding van za-
 " ken zouden mogen noodig zyn.

" Houd alle goede ordre, en uw volk
 " in goede diſcipline, laat in geen en de-
 " len toe, dat iemand by nacht op de
 " ſtraat in de Hoofdstad van Tonkin,
 " of in de Rivier van Giang, ſich aan
 " land begeeve, alſoo by die trouwloofe
 " en moordadige Natie van iemand te
 " vermoorden en om te brengen, op ho-
 " pe van buit, al was 't maar om de
 " kleederen te genieten, menigmaalen
 " andere vremdelingen geſchied is.

" Obſerveerd, en adminiſtreerd be-
 " hoorlyke Juſtitie over de miſdoenders
 " en overtreders, u verder na den gene-
 " raalen Artykel-brief der Heeren onſe
 " Meesters, die de Scheepen gemeene-
 " lyk zyn mede voerende, reguleeren-
 " de.

" Daar en boven zyn en blyven Ul.
 " ten hoogſten de goede meſnagien, ſoo
 " in gaſtos, als zulke ſchenkagien, mits-
 " gaders 't geene ten dienſt van de gene-
 " rale Compagnie, geduurende deſe
 " beſending is verſeichende, gerecom-
 " mandeerd, en bevolen.

" 't ſchip Grol is voorzien met pro-
 " viſie voor 60 koppen van Rys, en A-
 " zyn voor 8 maanden, en van Vleeſch,
 " Spek, en Arak voor 5 maanden. Laat
 " de oude koſt, of Nederlandſche pro-
 " viſie ten beſten menageeren, en tot
 " de Voyagie dienen, ſchaffende aan 't
 " Volk, gelyk wy verſtaan in Tonkin,
 " zeer goede koop te bekomen is, ver-
 " ſche ſpyſe, tweemaal ter week, en
 " dat

1637. " dat redelyk tot conservatie en behou-
 " denis harer gelondheit.
 " Tot meerder versekering deser u-
 " wer Comitatie en besending, zoo om
 " de Tonkinse kust aan te doen, als tot
 " behulp, en ten besten dienst van de
 " Compagnie in 't procureeren en vor-
 " deren haarer Negocie in 't voorn. Ryk,
 " en te meer 't zelve niemand van de u-
 " wen voor desen heeft gefrequentceerd,
 " en bevaaren, is by Raade op den 10
 " December passado verstaan en goed-
 " gevonden St. Vincent Romeyn, vry
 " Koopman in Nangalacki, op zyn ge-
 " dienstig aanbieden, (mits de somma
 " van Tayil 2500 eens, en niet meer
 " voor zyn particulier zal mogen aan
 " leggen, en met 's Compagnies Schip
 " weer na Japan voeren, en dat onder
 " zoodanige reserve en limitatie, als
 " zynde in dienst van gemelde Comp-
 " gnie verbonden, mede derwaarts te
 " laten vertrekken. Welken volgens
 " St. Hartfink met gemelden St. Vincent
 " Romeyn, die twee Voyages derwaarts

" heeft gedaan, altyd goede correspon- 1637.
 " dentie houden, in voorvallende zaa-
 " ken zyn advys hooren, en alles ten
 " dienste onser Heeren en Meesters; verrig-
 " ten zal; ondertusschen lettende, en
 " wel in acht nemende, geen meer als
 " de gezegde 2500 Taylen by voorn.
 " Romeyn, en dat al mede niet in de be-
 " ste en courante waaren werden be-
 " steed, en aangelegt, gelyk mede alle
 " particuliere handelinge, zoo veel mo-
 " gelyk, volgens de Artykel-brief te
 " weren; tot alle welke uwes verricht
 " in desen als verders onser algemeenen
 " Vyands afbreuk den Almogenden God
 " zynen mildryken zegen, en behouden
 " reize in 't gaan en komen gelieve te
 " verleenen.

In 't Comptoir Firando
 desen 29 Januarij Ao.
 1637.

NICOLAAS KOEKEBAKKER.

T W E E D E H O O F D S T U K .

Hartfink als 's Konings Zoon, met toelaating van onzen handel, aangenoomen. Ac-
 te van Adoptie van de Heer Hartfink tot een Zoon des Konings van Tonkin. Brief
 des Konings, aan de Heer Generaal van Diemen. Instructie in December Ao. 1637
 de Heer Hartfink na Tonkin mede gegeven.

Hartfink
 als 's Ko-
 nings
 Zoon,
 met toe-
 lating
 van on-
 sen han-
 del, aan-
 genomen

NA dat nu de Heer Hartfink in Ton-
 kin in 't jaar 1637 verscheenen
 was, wierd hy van den Ko-
 ning niet alleen zeer vriendelyk ontfan-
 gen; en onse Natie toegelaten daar te
 handelen; maar hy wierd van den Ko-
 ning voor een aangenoomen Zoon ver-
 klaard, en daar benevens met een Man-
 daryns kleed, een Konings Vlag, met
 eenige Eeritels, een Pascedel, en een
 schriftelyke Accte van dit zyn Zoonfchap
 beschonken.

De Accte van deszelfs aanneming tot
 een Zoon des Konings, ziet men hier by
 No. 3., mitsgaders een Brief aan den
 Heer Gouverneur Generaal van Diemen
 daar over geschreeven, en No. 4. ge-
 merkt.

No. 3.

Accte van Adoptie, waar by de
 Koopman Karel Hartfink van
 den Koning van Tonkin tot zynen

Zoon verklaard, en aangenoo-
 men werd.

Tairgin Syto Kolkuffesly Boincejioo,
 sprekt aldus:

TEn goeden hebt gy Hollandsche Kapitein
 Karel een Schip bereid, en met weeler-
 lei kostelyke rariteiten uit Holland aan my
 reverentie gedaan, 't welk my bebaagd heeft,
 en daarom een iegelyk in myn land belast ba-
 are huizen te openen, en der Hollanderen in
 alle waaren, die 'er te bekomen zyn, han-
 delen laaten.

Zoo gy de volharding van dit beginsel ze-
 kerlyk, en oprechtelyk, tot respect van myn
 land meend, en voortaan alhier te handelen
 genegen zyt, zoo zal u van niemand eenig
 leed, noch nadeel geschieden: want ik zelf
 daar na verlang. Zoo wil ik dan ook myn
 liefde over u uitbreiden, en houden als of
 mynen Zoone, of als een myner Raadsbeeren
 en Regenten waart.

Tot een getuigenis, dat dese myne meening
 waarachtig is, neme ik u aan tot myn opge-
 voed

Accte van
 Adoptie
 van de
 Hr Hart-
 fink tot
 een Zoon
 des Ko-
 nings van
 Tonkin.

voed kind, en verheerlyke u met den Edelen
Titel KENSIOUCO Karel; om welkers
heerlyken naams wille myne eergierigheid yve-
ren zal u altyd te beminnen, 't welk in 't
minste niet zal failjeeren. Daarom dit bo-
vengefsz. aldus gefeild is.

3de Jaar, 4de Maan Onderftond
16de dag.

Het Zegel des Konings.

No. 4.

1637.

*Translaat Miffive van den Ko-
ning van Tonkin, aan de
Heer Generaal Antoni van
Diemen.*

Brief des
Konings
aan den
HeerGe-
neraal
van Die-
men.

„ I Koning van Aynam, Syto, Koc-
„ kuffely, Boinceijwo, fchryve met
„ alle hoogwaardigheid aan den Holland-
„ fchen Koning Sefche Quan Kichio,
„ defen Brief, om de gelegenheit van
„ myn land te vertoonen, dat hier de
„ goede ordonnantien fcherpelyk wer-
„ den onderhouden, wy voorfigtig, en
„ kloek in Oorlog, en naauw op onfe
„ hoede zyn, waar door alle myne on-
„ derdaanen, zoo de Heeren, en Ede-
„ len, als gemeene lieden, Landbou-
„ wers en Slaaven, wel gebooren zyn,
„ om welke oorfaak het Koninklyk Lid
„ van den beginne tot heden op 't rech-
„ te geflacht, zonder van iemand ver-
„ hinderd te werden, gefuccedeerd is;
„ als mede, dat de Koningen van onze
„ landen myn land in waarde houden, en
„ genegen zyn, om met my in vriend-
„ fchap te komen, en te blyven, behal-
„ ven de Hollanders, waar van nog noit
„ eenig Vaartuig hier verfeheenen is.

„ Ik hebbe voor defen van de Hollan-
„ ders wel gehoord, en gewenscht me-
„ de met haar in kennis, en gemeen-
„ fchap, te geraaken, 't welk juist, tot
„ myn groote blydfchap, met de komft
„ van een Schip uit dat waardig Land
„ defen jaare voor de eerfte reife gefchied
„ is; waar door gefien, en bevonden
„ hebbe, dat de luiden van uw land wys,
„ en kloekmoedig tot den Oorlog zyn.

„ Ook hebbe vernoomen, dat zy kon-
„ ftig fchieten konnen, waarom ik te
„ meer genegen ben met u in alliantie,
„ en gemeenfchap te komen, want al
„ zulke lieden van my zeer bemind, ge-
„ refpecteerd, en wel getraecteerd wer-
„ den. Ingevalle mynen wenfch vol-
„ bragt werd, en ik met u in alliantie
„ komen mag, zullen wy als bloed-
„ vrienden malkanderen in liefde en eere

III. DEEL.

„ houden, 't welk ftrekken zal tot wel-
„ vaart van beide de landen; waar door
„ de zelve duifenden jaaren wel gegou-
„ verneerd zullen werden.

„ Zyn myne onderdaanen zoo fterk,
„ en furieuze Soldaaten, en 't getal der
„ Ammunitie van Oorlog, zonder iets
„ te ontbreken, in zoo'n groote abun-
„ dantie in myn land, zoo is her dan im-
„ mers wonder, en niet wel geloofelyk,
„ dat ik uw Land-volk tot myn hulp
„ verzoeken wil; dog de redenen, en
„ oorfaak van dien, mitfgaders alle de
„ gelegenheid van myn geheel Land, zal
„ ik in 't breede verhaalen. Ik hebbe:

„ 300000 uitgeleefene Soldaaten.
„ 2000 groote Olifanten.
„ 10000 Paarden tot den Oorlog ge-
„ oeffend.
„ 1000 Oorlogs-Galeyen.
„ 50000 zwaare Roers, die men op
„ raden, zoo wel te land,
„ als op Galeyen gebrui-
„ ken kan.
„ 30000 Roers, met roode verlakte
„ laaden, en lange kol-
„ ven, die 30 kogels tef-
„ fens fchieten.
„ 20000 Roers, met zwarte verlak-
„ te laaden, en korte kol-
„ ven, die 70 kogels tef-
„ fens fchieten.
„ 1000 Metaale ftukken Gefchut.

„ Met alle welke voorfz middelen ik
„ myn land met goede ordonnantien over
„ lang en dwars na myn behaagen gou-
„ verneere.

„ Myn Land Tonkin legt in 't mid-
„ den, en daar komen de Koningen en
„ Heeren van 't Ooften, van 't Wef-
„ ten, en van 't Noorden, aan my re-
„ verentie doen, behalven in 't Zuiden,
„ daar is een Land-volk, diens leven en
„ ommeegang dood is, en alle goede en
„ geprefene dingen recht verkeerd doen.
„ Haar gemoed is vol argliftigheid, des zy
„ de beeften der aarde gelyk zyn. Zy
„ verlaaten, en trooften haar op onge-
„ bruikelyke wegen, en gehoorfaamen
„ my niet.

„ Zoo ik die met Galeyen over Zee
„ beoorloogen wil, dan is my den weg
„ derwaarts te verre, en de baaren te
„ hoog, den wind, en regen contrarie;
„ des ik zulks door dit middel niet by-
„ brengen kan, waar door dese boos-
„ wigten nog hartnekkiger, en na haa-
„ ren verkeerden wil leven, en doen,
„ wat haar wel gevalt.

„ Dit zyn dan de redenen, waarom ik

C

d

1637. „ de Hollanders tot myn hulp te verfoe-
 „ ken, voorgenoomen hebbe. In ge-
 „ valle u Majesteit daar toe verstaan wil,
 „ zoo zal ik myn Land voor eeuwiglyk
 „ aan uw Land verbinden.
 „ „ Gelieft my dan 3 Schepen, en zoo
 „ uitgeleefene mannen, die wel met Ge-
 „ schut weten om te gaan, tot hulpe te
 „ leeveren, en in Tonkin te laten toe-
 „ komen. Ik zal myn bloedverwanten,
 „ en naaste Edle Soldaaten, met 50
 „ Galeyen, daar nevens ordonneeren,
 „ om dese luiden te water te beoorlogen.
 „ „ Als dan zal ik ook regt op die tyd met
 „ alle myne magt over Land aldaar aan-
 „ komen, om zoo gelykerhand van bei-
 „ de zyden de plaats Quinam te betrec-
 „ den, en te vernielen.
 „ „ Zy-lieden siende, dat de Landen
 „ van Tonkin, en de Hollanders haar
 „ gefamentlyk op 't lyf willen komen,
 „ zullen zig, zonder eenige tegenweer
 „ te bieden, uit groote schrik van zelfs
 „ consumceeren, en verloopen. U Ma-
 „ jesteit zal sien, dat dit werk zoo kort,
 „ als in eens om te sien, verrigt zyn zal.
 „ „ Ingevalle u Majesteit daar toe resol-
 „ veeren wil, zal ik de weldaad grooter
 „ achten, als alle bergens, grondelyker
 „ als de Zee, en die in eeuwigheit nimmer-
 „ meer vergeeten. Alle onkosten
 „ van Victualie, als andersins, die daar
 „ toe geguaftceerd werden, wil ik libe-
 „ raal betaalen, tot 2 a 300000 Ryxd. toe:
 „ want als wat daar in werd gespenseerd,
 „ en verloren gaat, my gansch niet en
 „ verveeld.
 „ „ Daar en boven zal ik u dat Land,
 „ met alle de zielen, die daar in woon-
 „ nen, en daar onder forteeren, schen-
 „ ken, mitsgaders alle inkoomen, en
 „ vrugten, die dat Land opbrengt,
 „ zullen uwen wille onderdaanig zyn.
 „ „ Uw volk zal aldaar blyven woonen,
 „ en haar fortificeeren, en ontfangen,
 „ 't geen 't land opbrengt: want ik het
 „ u gegeven heb tot dankbaarheid van u
 „ Majesteits hulpe.
 „ „ Dat uit myne eergierigheid doe, be-
 „ loove, en volbrengen, en daar (dat
 „ verfeekere ik) niet een hair aan ver-
 „ schillen, nog ontbreken zal.
 „ „ Dit is de grond van myne meening,
 „ „ gelieft u Majesteit daar toe te bewilligen,
 „ „ innerlyk verlange ik, om zulx
 „ te verstaan, en wensche haastelyk ant-
 „ woord daar op te hooren. Dat bidde
 „ ik andermaal, 't geene ik gesegt heb,
 „ zal niet faljeeren. Dit myn doen, en
 „ voorflag zou konnen gehouden en ge-
 „ nomen werden, zoo als myn uitge-
 „ sprookene woorden niet standvastig,

1637. „ maar pluimstykers wyse gesegt wa-
 „ ren, dat ik met andere Landen ver-
 „ eenigd was, en geconspireerd had de
 „ Hollanders alsoo bedriegelyk te verni-
 „ nielen, en haare ammunitie van Oor-
 „ log zoo t'mywaarts te neemen. In-
 „ gevalle dat zoo, en myne meening
 „ als voorfsz. niet opregt en zuiver is,
 „ zoo moet my de groote Godt straf-
 „ fen. De overvloedigheid van dese my-
 „ ne meening en kan alles met de pen-
 „ ne niet uitdrukken. Maar den Godt
 „ is myn getuige, dat ik in desen Brief
 „ opregtelyk aan u Majesteit geschreven
 „ hebbe.
 „ „ Ik vereere u Majesteit 20 stuks wit-
 „ te breede Hokjens.

3de Jaar, 5de Maan, 8ste Dag.

In het laatste van 't jaar 1637 werd de Heer *Hartfink* weer hier na toe, met het Schip *Sandvoord* over *Tayouan* en uit *Japan*, gefonden, en de Heer *Koekbakker* gaf hem toen weder een nieuwe Instructie mede.

Instructie voor den Koopman Karel Hartfink, en des Raad van 't Jacht Sandvoord, vertrekkende van hier over Tayouan na Tonkin, tot vervolg des handels in gemeld Ryk.

„ **D** Esen aanstaanden morgenfond, Instruc-
 „ „ zoo Gods weer en wind het toe- tie in De-
 „ „ laat, mitsgaders de monstering van 't cemb. A.
 „ „ Volk, en de visite van 't Jacht by de 1637 den
 „ „ Japanische Bongiois of Regenten ge- Heer
 „ „ daan zynde, zult onder zeyl gaan, en Hartfink
 „ „ in de naam des Heeren uw cours stel- na Ton-
 „ „ len bewesten Meaxima na de Kust van kin mede
 „ „ China, tragende de Eilanden van On- gegeven:
 „ „ couw, of Stormbaey, geleegen op de
 „ „ hoogte van 25 graaden, aan boord te
 „ „ krygen, en behoorlyk verkend te raa-
 „ „ ken.
 „ „ Welke Eilanden, of voorn. Kust,
 „ „ verkend zynde, zult van daar, by moy
 „ „ weder, na de Kust *Formosa* oversteec-
 „ „ ken, om benoorden *Gylem*, of on-
 „ „ trent de *Zand-duynen* te mogen ver-
 „ „ vallen, in 't oversteeken altyd giffing
 „ „ en calculatie makende twee vloeden
 „ „ voor een ebbe; dog byaldien hard we-
 „ „ der of storm quam te beloopen, werd *Ul*
 „ „ ten hoogften gerecommandeerd, sich
 „ „ niet van de kust van *China* af te bege-
 „ „ ven, maar onder den hoek van *Sabouw*,
 „ „ Engeling of eenige andere bequaame
 „ „ *Baejen*, ten Anker te loopen, en al-
 „ „ „ daar

1637. " daar goed weer waar te neemen. In
 " 't aandoen van dito kufft, ofter Rheede
 " de loopende, werd Ul. ten hoogften
 " gerecommandeerd, wel op uw hoede,
 " flagvaardig, en op 't geeve voor Branders
 " noodig is, verdacht te zyn, op
 " dat van Roovers, of andere trouw-
 " loofse Chincefen, geen ander ongeval
 " onverwagt toegebracht werde.
 " De kufft van Formofa aan boord kry-
 " gende, zult de zelve niet nader als op
 " 12 vademen aangieren, als mede niet
 " verder als op 30 vademen ter Zeeloo-
 " pen, altyd goede zorg dragende zoo
 " by dagen als by nacht, 't lood niet ge-
 " spaard, maar gefladig gebruikt wer-
 " de, alfoo dit by duiffter deyfig wee-
 " der, dat men in dezen tyd des jaars al-
 " daar continueel ontmoetende is, uwen
 " eenigen wegwyfer welen moet.
 " Wat ordie, of seynen, by den Gou-
 " neur in Tayouan voor de Schepen van
 " Batavia, als in 't Noorder Mouffon
 " van Japan komende, ten dienft van de
 " generale Compagnie zyn beraamd,
 " werd de copye van dien nu mede ge-
 " geven, waar na Ul. in 't aandoen van
 " de Rheede van Tayouan geheelyk zich
 " hebben te reguleeren. Het voorby of
 " misdryven werd Ul. ten hoogften ge-
 " recommandeerd; by welk toeval of
 " voorby geraaken (dat Godt verhoede)
 " zult niet vreesagtig, of befchroomd
 " welen agter den hoogen hoek van Ta-
 " youan ten Anker te loopen, van waar
 " met goed weder in twee getyen opla-
 " veeren, en onder 't Noorder Rif na
 " wensich ter Rheede komen konde.
 " Ter Rheede voor Tayouan wefende
 " aangeland, zal door *St. Hartfink* dese
 " onie nevensgaande missive, met de ver-
 " dere bygevoegde papieren aan de Ed.
 " Heer Gouverneur *Johan van der Burg*,
 " zonder eenig verlet van tyd, werden
 " behandigt, op dat gemelde zyn Ed.
 " niet alleen het gebefoigneerde alhier in
 " de Negorie, zulk Ul., volgens de ge-
 " houdene difcourfen, volkomen ken-
 " nelyk is, maar ook het voorgevallene
 " in Tonkin, behoorlyke onderrichting
 " en mondelinge communicatie mag wer-
 " den gedaan, en zal Ue. aan gemelde
 " Heer Gouverneur verfoeken, goede
 " partye goud wefende in voorraad, en
 " 't zelve zonder vermindering van des
 " Ed. Heers Gouverneur Generaals eifch,
 " en veragtering van den Perfifchen, Su-
 " ratfen, en Choromandelfchen handel,
 " konnen werden afgefteeken, dat met
 " de valido van ontrent dese 8 a 10, al
 " was het tot 12000 taylen, om alfoo
 " een gedeelte van mede genomen con-

" tanten capitaal te gevoeglyker konnen 1637.
 " fluiken, en des Konings, Princen, als
 " andere principaalste Heeren afperffing
 " der contantente mogen ontgaan, maar
 " 't principaalste tot procure en bekoo-
 " ming van grooter partye fyner en bet-
 " ter Zyde, mitsgaders civieler pryfe,
 " als van voorn. Koning, en andere
 " Heeren mogte gerieft, en geaccom-
 " modeerd werden.
 " By missive van dato 17 Augusty pas-
 " sado, adviseert voorn. Heer Gouver-
 " neur van voornemen en resolutie te
 " welen, de Jachten Kleen Breedam-
 " me, en Waterloofse Werve, in de
 " maanden van Maart, April, en May,
 " tuffchen 't Eiland Aynam, en de valte
 " kufft van China, op onfes algemeenen
 " Vyands Vaartuig, de Portugeefen,
 " om haar Zyde retourten te mogen in
 " bckoomen, te laten kruiffen; dog
 " contra ftaat te beduchten, ja vastelyk
 " af te meten, zyn gemelde Ed. (zynde
 " om Scheeps-ruijnt tot overvoer der Va-
 " derlandse Cargafoenen na Batavia, ver-
 " mits het spade vertrek der Schepen
 " uit Japan ten hoogften verlegen en be-
 " noodigt geweest) de zelve, nevens an-
 " dere, ten fine als vooren, mede zal
 " hebben verfondent.
 " Zulks dan zynde, zal Ul. van zyn
 " Ed. verzoeken, en in confideratie ge-
 " ven, gelyk wy over dese zaak mede
 " zyn adviseerende, dat een Jonk, die
 " Ul. zoudt oordeelen in 't voornomde
 " vaarwater, zoo tot ontdekking van
 " dien, als afbreuk van onfen Vyand te
 " gebruiken, bequaam te zyn, nevens
 " 't Jacht Sandvoort derwaards mogt
 " werden gelargeerd, waar aan wy niet
 " twyffelen, alfoo gemelde zyn Ed. ten
 " vollen en genoegzaam kennelyk is, wat
 " de generale Compagnie, dat eenmaal
 " 't vaarwater daar ontrent werd ont-
 " dekt, en bequaam rendezvous-plaatsen
 " voor de kruiffende Jachten werden on-
 " dervonden, 'er aangelegen zy, te meer
 " de Tonkinse Koning, volgens Ul.
 " gedaane Rapporten rondelyk decla-
 " reerd, dat in geener maniere of wyfe
 " zoude of wil toefaan, dat by iemand
 " zyn Rivieren, Havenen, en Rheede
 " werden geviolceerd, en onvcilig ge-
 " maakt.
 " By uifetting van voorn. Jachten, of
 " wel eenige Jonken, ten fine hier voo-
 " ren verhaald, zullen ons in desen niet
 " onderwinden eenige ordie te geven,
 " alfoo met geen fundament (niet we-
 " rende wat macht gemelde Heer Gou-
 " verneur, volgens Tayouans confitua-
 " tie, daar toe zou mogen goedvinden

1637.

te projecteeren) konnen (spreken; maar geheel aan zyn Ed. wys en voorlichtig beleid, en 't geene daar in zal gelieven te disponeeren, bevolen laaten, dan alleenlyk aanroeren, en by voorvallende gelegentheden Ul. te recommandeeren, dat het Paerl Eiland, gelegen 4 mylen benoorden de rechte Rivier van Tonkin, nevens andere plaatsen mede behoorlyk werde ontdekt.

Uwe zaaken dan in Tayouan verlicht, en depefche hebbende bekoomen, behoudens nochtans de nader ordre van de Ed. Heer Gouverneur *van der Burg*, zult met 't Jacht Sandvoort van daar t'zeil gaande, bezuiden de Eilanden van de Piscadores, recht door na de kuff van China oversteeken, om een weinig boven Pedre Branco te vervallen, 't zelve in 't geficht te loopen, en alfoo des te valter en zekerder cours buiten de Eilanden van Samsuan, Poelo Tay, en Gon, recht door na de Eilanden Tinhofa, digt aan 't groot Eiland Aynam gelegen, te mogen stellen, verdagt blyvende gemelde kuff te beminnen, en aan boord te houden, op dat te gevoegelyker de bocht inraaken, en zonder met opstoppen eenigen tyd te verletten, hooggenoeg op de Tonkinfche kuff zoude mogen vervallen, tragende voor eerst onder een des Konings Eilanden, gelegen onder de Noorder breedte van 19 graaden, 45 minuten, by de Japanders 't Roovers Eiland genaamt, daar 't verleeden jaar 't Jacht Grol gehavend heeft, ten Anker te loopen, en van uw komst kennis te doen.

Van welk Eiland of Rheede, met 't Jacht niet eer na de Rivier van Tonkin verzeilen zult, voor en alerdoor een der bequaamfte Inlandsche, by gebreken of derven van 't Hollands Vaartuig, 't zy met den Schipper of Stuurman, die wel eenige van de spruiten verscheidemaal uit en ingevaaren heeft, de rechte Rivier behoorlyk hebt doen onderzoeken, en afdiepen; 't welk wel zynde verricht, zult uwe reis met 't Jacht na gemelde Rivier, en dat tegen het Spring, zoo met een gemeen tye geen water ten overvloed werd bevonden, gelyk wy van 't contrarie onderricht werden, vorderen. Doch werd Ul. in 't generaal ten hoogften, en op 't serieufte gelaft en gerecommandeerd, goede toeficht en zorg, in 't binnen- of over den dorpel loopen, te gebruiken, op dat de Compagnie by ongelegen weder of wind, en misrekening van 't getye

1637.

geen ongeval toegebracht werde. Of het geviel, dat by verloop van tyd zoodanige diepte in de mond van de Rivier, als wel vereifcht werd, niet werd bevonden, zullen Ul. 't Jacht, daar Grol gelegen heeft, onder het voorn. Roovers Eiland Ankeren laten, en Compagnies goederen, door 't Inlands Vaartuig met de meeste verkeering, als de verwegene contanten op 't gevoeglykste, gelyk 't voorleeden jaar geschied is, boven na de stad Tonkin voeren, ten waare noch een Vaartuig by de Heer Gouverneur in Tayouan Ul. was bygevoegt; 't welk by zulken interval wel zou te pas komen, en grooten dienst de Compagnie doen; blyvende *Sr. Hartfink* ten hoogften gerecommandeert de gefegde bovenreis op 't allerpoedigste by de een of andere occasie in 't werk te stellen, en te vorderen.

Het Jacht dan moettende buiten blyven, werd Ul. geordonneert 't zelve tegen 't vertrek der Portugeefen Vaartuig op te doen komen, en een stuk weegs, of buiten 't geficht van Land voor de Rivier, daar gewoonelyk met haar Vaartuig buiten loopen, te laaten kruiffen, met last aan de Overhoofden zoo lang te continueren, tot dat zekere advertentie uit de Hoofdstad van Tonkin van haarlieden weder onder 't Roovers Eiland te vervolgen, zullen hebben bekomen.

Op uwe bovenkomst in de Hoofdstad van Tonkin, zal de Koopman *Hartfink* (hebbende al vorens besorgt en ordre gesteld tot een goede en brandvrye wooning, 't zy dan in de Campo onder sauvegarde van den Raadsheer des Konings, daar 't voorleeden jaar gelogeert zyt geweest, of wel ten huife van zeker Mandaryn, zynde een van des Majesteits bloedverwanten, woonachtig op de Rivier, die op Ul. afscheid toefegging en presentatie heeft gedaan van een huifing, bovenwooning, en onder een pakhuis op Ul. wederkomst gereed te maaken, en te prepareeren, 't welk wy voor die campo (hoewel voor brand en dieven daar mede wel verzekerd zyt, en dat door de ongerieflykheit, vermits van de Rivier is gelegen, en Compagnies goederen in 't lossen en weder afcheepen, niet zonder risico van gestoolen te werden, loopen) zouden prefereren, en zoo daar goede commoditeiten waren gemaakt, te logeeren. By desen ordonneeren; wat in desen best dien- de gedaan, zal op Ul. bevinding moe-

" 1637.

1637. „ ten by der hand genomen werden ,
 „ trachten door een van 's Konings eer-
 „ ste Raaden audientie voor de Majesteit
 „ te mogen obtineeren , onse missive en
 „ presenten van gelyken aan den Prins
 „ of jongen Koning , met behoorlyke
 „ eerbieding overleveren ; daar by in-
 „ stantelyk verfoeken , dat zyn Majesteit
 „ met den eersten gelieve toe te staan ,
 „ en ordre te geven , van met een ieder
 „ der Ingeferenen vryelyk te mogen ne-
 „ gotieeren , en den handel te drijven.
 „ Zoo zal Ul. mede , 't geen by haar
 „ Majesteiten is verfocht , geeischt , en
 „ nu derwaarts werd verlonnen , vol-
 „ gens de memorie , Ul. terhand gesteld ,
 „ doen overhandigen , op datalzo haar
 „ Hoogheden werdende contentement
 „ gedaan , te eerder , waar na ten dienst
 „ van de Compagnie werd geaspirceerd ,
 „ en tot uw voornemen genaaken
 „ moogt.

„ Wy en twyfel en niet , of gemelde
 „ Majesteit zal Ul. , gelyk voor desen ,
 „ volgens uwe rapporten menigmaal
 „ heeft voorgchouden , in 't geven en
 „ verleenen van audientie , andermaal
 „ mondeling afvragen , wat wy aan de
 „ Ed. Heer Gouverneur Generaal con-
 „ cerneerende , den Oorlog tegen die van
 „ Quinam hebben geadviceerd , en wat
 „ ons gevoelen daar af zy , of de ver-
 „ sochte assistentie wel zou mogen vol-
 „ gen of niet , &c. Dese zaak zal niet
 „ vorder , als voor desen door Ul. is ge-
 „ schied , dienen ontleedt , maar tot ons
 „ antwoord op zyn Majesteits missive
 „ gerefereerd , ten waare by gelegenthe-
 „ den secretelyk aan zyn Hoogheit de-
 „ clareeren , dat wy niet twyfel en of
 „ zyn Majesteit zal behoorlyk antwoord
 „ van de Ed. Heer Geneaall , nopende
 „ zyn verfoek , ontfangen ; doch dient
 „ met zoodanige circumspectie en voor-
 „ sichtigheit gehandeld , en dese zaak
 „ niet ruchtbaar gemaakt , dat Compag-
 „ nies residentien en middelen in 't Ryk
 „ van Quinam , door secreete correspon-
 „ dentien , die de Grooten van beide die
 „ Hoven zyn houdende , geen ongeval ,
 „ of enig gevaar toegebracht werde.

„ Niet tegenstaande zyn Majesteit op
 „ Ul. voordragen , van de Portugeesen , on-
 „ se Vyanden , op zyne Rivieren , Rhee-
 „ den en Havenen , vyandelyk aan te
 „ tasten , te veroveren , en voor goe-
 „ den buit aan te slaan , heeft doen ant-
 „ woorden , dat in geenerhande manie-
 „ ren zulx gedoogen en toestaan wilde ,
 „ wat in Zee geschiede , alsoo vyanden
 „ waren , had hy sich niet aan te trek-
 „ ken , &c. zoo zullen Ul. by gelegen-

„ heden , 't zy den eersten Ryx-raad , 1637.
 „ of wel eenige andere Mignons , en fa-
 „ miliaaren des Konings , doen sondee-
 „ ren en finaal antwoord (of de violatie
 „ niet met een silvere pleister , of eenge-
 „ deelte des buits te cureeren zou we-
 „ sen , en met oogluiking door de vin-
 „ geren gesien werden) zoeken te beko-
 „ men , al waar 't , dat het een kleene
 „ en eerlyke recognitie zou kosten , op
 „ dat eenmaal zekerlyk mogen te weten
 „ komen , waar na Ul. , en 's Compag-
 „ nies gaande en komende Vaartuigen
 „ sich , desen raakende , zouden hebben
 „ te reguleeren . Zoo dan zyn Majesteit
 „ tot vorenverhaalde niet kan verstaan ,
 „ noch dit in geenen deele wilde ge-
 „ doogen , zal echter hoognoedig zyn ,
 „ (gelyk in onse voorjaargige Instructie
 „ onder anderen hebben aangeroord) alle
 „ middelen tot krenking van haare ne-
 „ gotie by Ul. werden gepractiseerd en
 „ aangewend , op dat allenskens daar uit
 „ mag geworsteld , en voor de Compag-
 „ nie dien handel univcrseel behouden
 „ werden.

„ Zoo zullen Ul. mede by de Maje-
 „ steit met eerbiedigheit verfoeken , dat
 „ volgens zyne toefegging de drie Ne-
 „ derlanders van 't Jonk , en Loncjouw
 „ by den Mandaryn in de Rivier van
 „ Possin aangehouden , van gelyken de
 „ gelichte twee Yfere Chineesche Go-
 „ telingen , 4 steenfukken , demusquets
 „ en de verdere ammunitie van Oorlog ,
 „ Ul. weder werden geintrageerd , en
 „ ter hand gesteld , daar by allegeeren-
 „ de , wat contentement by restitutie ,
 „ daar ter contrarie onaangenaamheit by
 „ weigering van den Ed. Heer Gouver-
 „ neur Generaal geschieden zal , gelyk wy
 „ gemelde Koning zyn aanschryvende.

„ By gelegentheden zal mede de Ma-
 „ jesteit zelt , of ten minsten den eersten
 „ en principaalsten Raad des Ryks , die-
 „ nen aangedient en klachtig gevallen ,
 „ tot voorkoming van overlait en outra-
 „ trage , hoe op 't uiterste uwes ver-
 „ treks uit Tonkin in 't afscheepen on-
 „ ser goederen zekere Soldaaten , on-
 „ trent de 30 in getal , twee onser Of-
 „ ficieren van 't Schip , in 't opkomen
 „ na de Campo , met stokken en bam-
 „ boesen ter aarde hebben gellagen , en
 „ zoodanig getroffen , dat den eenen ,
 „ zynde de principaalste van de questure
 „ in 't hoofd , weinig dagen daar na de-
 „ ser wereld overleden is . Vorders als
 „ dan zyn Majesteits faveur , tegen alle
 „ ongelyk en geweld der boose men-
 „ schen over Ul. , en de verdere Nederlan-
 „ ders verfoekende.

1637. „ Wy willen hoopèn, of volgens des
 „ Konings, als mede des Princen min-
 „ nelyke brieven, zoo aanden Ed. Heer
 „ Gouverneur Generaal, als aan ons ge-
 „ adresseerd, als mede dat, of voor 's
 „ Konings Zoon, en opgevoed kind zyt
 „ aangenomen, mitsgaders met Eertite-
 „ len, en andere donatien van meerder
 „ liberteiten begiftigt, zullen Ul. in 't
 „ apherffen van de contanten voor de
 „ Grooten, als mede in 't stuk van de
 „ Negotie, niet zoodaanig werden ge-
 „ vexeed, en slepende gehouden; ge-
 „ lyk wy niet twyffelen, met 't Jacht
 „ voor de Hoofdstad van Tonkin kom-
 „ mende, of zult de voorgestelde en ver-
 „ hoopte voordeelen (waarom 't zelve
 „ in de plaats van een grooter Schip, tot
 „ dese befending te largeeren is verstaan,
 „ Ul. ten vollen kennelyk zynde) ten
 „ meesten dienft van de generale Com-
 „ pagnie, en na Ul. eigen desier, erlan-
 „ gen, en volkomen genieten; dat de
 „ goede Godt geve. Het contrarie
 „ uitvallende, zoo blyft Ul. ten hoog-
 „ sten gerecommandeert, de besnyding
 „ in het ter hand stellen van de contan-
 „ ten aan de Grooten, als mogelyk is,
 „ en met dien verstande, dat het geen
 „ verachtering en dilay in de Negotie,
 „ of wel eenige disgunft, en afkeer van
 „ de onsen komt te baaren, gelyk Ul. 't
 „ voorleeden jaar tot nadeel van de Com-
 „ pagnie genoegzaam een preuve bekom-
 „ men hebt. Derhalven 't selve tot Ul.
 „ goed beleid, en 't geene in desen ten
 „ dienste van onse Heeren M^{rs}. is ver-
 „ eifchende, en tot capteering van der
 „ voornoemder Heeren gunft bevo-
 „ len laten; zulx echter voorvallende,
 „ of ten laste gelegte werdende, zal door
 „ den Koopman *Hartfink* ten Hove, 't
 „ zy dan aan de Majesteit zelf, of wel
 „ aan andere Heeren, den inhoud van
 „ voornoemde missive, en de verdere
 „ gepasseerde Acten, waar van de trans-
 „ laten in copyen Ul. behandigt zyn,
 „ zulx dan ter materie zou mogen dien-
 „ nen, met minnelykheit en discretie ver-
 „ haalen, en haar Hoogheden de zelve
 „ gelieven indachtig te wesen, aanma-
 „ nen.
 „ Hebbende dan licentie van vrye Ne-
 „ gotie bekomen, en het teeken van
 „ dien voor de Gemeente aangeflagen
 „ wefende, zullen Ul. trachten het me-
 „ degebracht contant Capitaal in goede
 „ ruwe Zyde, tot zoo een civielen prys,
 „ als dienlyk wesen zal, en de navol-
 „ gende stuk-goederen van goede Zyde,
 „ en zoodaanige lengte, breedte, en
 „ gewicht, als Ul. voor desen aangewe-

1637.
 „ fen en ter hand gestelt is, mitsgaders
 „ nu mondeling van de Kooplieden in 't
 „ verkoopen van de Tonkinse stuk goe-
 „ deren volkomelyk hebt verstaan en in-
 „ formeeren laten, versetten, en zou
 „ de navolgende quantiteit stoffen alhier
 „ in Japan met goede advance, na adve-
 „ nant ieders deugt, konnen gebenefi-
 „ ceerd, en aan de man geholpen wer-
 „ den, gelyk dit jaar meerder profyten,
 „ als de rouwe Zyde hebben gerendeert.
 „ 10000 Hockins, of zoo veel als 'er
 „ te bekomen zouden we-
 „ sen.
 „ 1000 flux Bhaa.
 „ 2000 flux Sumongy.
 „ 1000 flux Chio, doch witte dito's.
 „ 2000 flux breede goede Foras.
 „ 1000 flux Pelings, doch dienen
 „ een duim breeder te we-
 „ sen, als die van dit jaar.
 „ Om de voorz. stoffen in quantiteit,
 „ ter plaatse, daar deselve meest vallen,
 „ en van beter Zyde, als in andere quar-
 „ tieren gewezen werden, mitsgaders
 „ goede partye Caneel van ontrent 30
 „ Picols tot civilen prys te bekomen,
 „ zal Ul. een van de bequaamste Onder-
 „ kooplieden met een assistent, en den
 „ Tolk met een behooryke Konings
 „ fauvegarde, of tsjap, die wy niet twyf-
 „ felen of tot de meeste verseekeering van
 „ Compagnies volk en haar Capitaal Ul.
 „ wel zal gewerden, na de stad Sene-
 „ phay vooreerst tot een preuve met 3
 „ a 4 kisten gelds, gelyk by de Japan-
 „ sche Negotianten voor desen ten voorz.
 „ sine gebruykelyk is geweest, commit-
 „ teeren, mitsgaders by apparenten en
 „ voordeelligen handel, tot procure van
 „ de vereifchte stoffen en Caneel, of
 „ wel mede goede forteering van Zyde,
 „ gedurende Ul. aanwesen in Tonkin,
 „ continueeren laten, blyvende altyd
 „ verdacht den persoon, die derwaarts
 „ zult committeeren, met eenige mon-
 „ sters van stoffen te versien, en zooda-
 „ nig te institueeren, dat zyn verricht,
 „ ten dienste van de Compagnie, en uw
 „ eigen eere, uitvallen, en succedeeren
 „ mag. Zoo dan de zaak, of de Nego-
 „ tie in die plaats van zulken importan-
 „ tie werd geoordeeld, dat meerder con-
 „ tanten, volgens de advyfen, derwaarts
 „ behoorden gefonden, zal *St. Hartfink*
 „ wel dienen vooreerst een tour over
 „ land, dat binnen drie dagen gevoeg-
 „ lyk geschieden kan, of wel te water,
 „ zoo eenigfins de tyd dit lyden wil, na
 „ Senephay te doen, om met des te be-
 „ ter fundament het gerequireerde con-
 „ tant Capitaal te mogen provideeren,
 „ wat

1637. „ wat in de Negocie omgaat, behoort
 „ lyke inspectie te neemen, en volko-
 „ men ordre te stellen.

„ By de gehouden Tonkinse Negotie-
 „ boeken, verneemen wy de Europische
 „ als andere goederen, tot een preuve
 „ voorleeden jaar derwaarts gefonden,
 „ met weinig profyt, ja tot ichaade van
 „ de Compagnie, gebeneficeerd, en
 „ meest by den Koning, Prins, als an-
 „ dere Grooten, na hen genomen, en
 „ de resteerende te rug gebracht zyn;
 „ waarom Ul. niet, dan 't geen haar
 „ Hoogheden ernstelyk zyn eischende,
 „ uitgeleid het Koper, dat uit te voe-
 „ ren, by den Japanfchen Keiser verbo-
 „ den is, voor tegenwoordig werd me-
 „ degegeven. Wy hebben goedgedacht
 „ de geeifchte goederen van den Prins,
 „ of jongen Koning op zekeren prys,
 „ terwyl zulz zelfs byzynes missive is ver-
 „ foekende, te stellen, en dat op hoope
 „ by den Koning, en andere Capado's
 „ na advenant mede zullen werden be-
 „ taald, zoo dat na gemelde memorie,
 „ Ul. ter hand gefeld, zult hebben te
 „ reguleeren.

„ Na wy alhier werden bericht, zo
 „ zou op de wortel Hifin in Tonking goe-
 „ de profyten voor de Compagnie, als
 „ die onder de hand of secretelyk mogt
 „ verkogt werden, te doen zyn. Waar-
 „ om Ul. tot een monster 10 katti's van
 „ de middelbaare forteering werd mede
 „ gegeven. Ul. blyven verdacht, wat
 „ quantiteit, en met wat profyt jaarlyx
 „ aldaar zouden kunnen debiteeren, te
 „ onderftaan; gelyk mede na zekere for-
 „ teering van rouwe Zyde, Bottor ge-
 „ naamd, dewelke zo ten honderd min-
 „ der als de goede Zyde aldaar te beko-
 „ men, en hier in Japan weinig minder,
 „ als de goede dito, zourendeeren. Zulz
 „ zou mede met noch een andere for-
 „ teering van Zyde, genaamt Forrangoy,
 „ geschieden, en als de Bottor na adve-
 „ nant advance geven.

„ Zoo vallen daar mede verscheide
 „ Drogues, daar af, als van de voorn.
 „ Zyde, in toekomende monfsters zullen
 „ verwachten, om te bevinden, wat
 „ voordeel voor de Compagnie met de
 „ zelve zal wesen te erlangen.

„ Gemerkt by resumptie van 't gepaf-
 „ fcerde in Tonkin, als mede monde-
 „ linge voorftellen van den Koopman
 „ *Hartfink*, wel iemand aldaar zou be-
 „ hooren met een contant capitaal van
 „ ontrent 12000 thaylen, tot vervolg
 „ van den handel, als verscheide andere
 „ confideratien, ten dienfte van de ge-
 „ neraale Compagnie over te blyven,

„ zulks by ons alhier mede niet vreemd,
 „ maar hoognoodig te gefchieden, ge-
 „ oordeeld werd, echter is met de Sche-
 „ pen Amsterdam, en de Gallias, na
 „ Batavia, aan de Ed. Heer Gouverneur
 „ Generaal en Raaden van India, daar
 „ over gefchreeven, en haar Ed. nader
 „ ordre verfocht, die Ul. met 't Schip,
 „ dat tot overvoer van de geprocureerde
 „ rouwe Zyde, stuk-werken, en Ca-
 „ neel, Tonkin zal aandoen, gelyk me-
 „ de antwoord op des Majesteits Brief
 „ van zyn welgemelde Ed. zullen hebben
 „ te verwachten. Zoo dan de Ed. Heer
 „ Generaal mogt resolveeren iemand al-
 „ daar over te blyven, en voorn. *Hart-
 „ fink* daar toe wierd geordonneerd, zal
 „ den Onderkoopman *Daniel Reinier*,
 „ om ons mondeling van 't gepaffcerde
 „ volkomen rapport, en weder over de
 „ bevinding van het Tonkins Cargafoen
 „ te mogen doen, met een der Jachten
 „ herwaarts keeren.

„ Met welkantwoord, en eenige pre-
 „ fenten aan den voorn. Koning, zyn
 „ gemelde Ed. wel mogt resolveeren,
 „ gelyk wy hoopen van ja, een expresse
 „ gecommiteerden, om met zyn Maje-
 „ steit in nader onderhandeling, wegens
 „ den Oorlog tegen die van Quinam te
 „ komen, of wel nader inspectie van de
 „ gelegenheit des handels aldaar te nee-
 „ men, tot welken einde *St. Abraham
 „ Duyker* dit faifoen is expresselyk geor-
 „ donneerd geweest van Batavia te zen-
 „ den. Ul. zullen derhalven verforgen
 „ voor 't uitgaan van de maand May,
 „ onder 't Roovers Eiland iemand van
 „ de Tolken, of een ander bequaam per-
 „ foon, die aldaar in dienst zoude mo-
 „ gen hebben, met een missive, en ad-
 „ vertentie aan de Overhoofden van het
 „ komend Schip af te zenden, met or-
 „ dre aldaar haare komst te verwachten,
 „ op dat zy behoorlyk mogen weten,
 „ waar hen in 't na boven reifen zullen
 „ hebben te reguleeren; en Ul. voor des
 „ Gecommitteerdens bovenkomst volko-
 „ men kenniffe van zaaken mocht beko-
 „ men, op dat alles, zoo zulks zal ver-
 „ eifchen, met goede ordre tot reputa-
 „ tie van de Nederlandfche Natie toe-
 „ gaan, en uitgevoerd mag werden.

„ Of het geviel, gelyk wy niet opi-
 „ neeren, by een fchaars Zyde-gewafch,
 „ of wel verschyning van meer andere
 „ Negotianten, de Zyde, en stuk-goe-
 „ deren, tot zoodanigen prys quamen te
 „ ryfen, gelyk voor desen wel gebeurd
 „ is, en men oordeelde met den inkoop
 „ van de Chineefche goederen voor Ja-
 „ pan meerder, al waare het egaale,
 „ pro-

1637. „ profyten zouden wesen te doen, zoo
 „ zullen Ul. alvorens een goede en ver-
 „ sekerde calculatie, en met den Raad
 „ hier over resolutie hebbende genomen,
 „ het mede gebrachte Capitaal te ver-
 „ setten, superfedeeren, en weerna Ta-
 „ youan, om voorzf. redenen, voeren;
 „ van gelyken de aangeroeide impedi-
 „ menten niet voorvallende, en echter
 „ zulken quantiteit Zyde, tot vollading
 „ van beide de Schepen, alsoo 't Schip
 „ dat van Batavia Ul. toe te komen staat,
 „ grooter van lasten, als daarom is ge-
 „ schreven, wel mocht wesen, kon wer-
 „ den geprocureerd, zal Ul. 't grootste
 „ tot supplement zynes vorderen last na
 „ Tayouan tydelyke depefche geven, en
 „ met 't Jacht Sandvoort uw reise op 't
 „ spoedigite herwaarts performeeren,
 „ blyvende ten hoogste gercommandeerd
 „ in 't afladen der Schepen, tuf-
 „ schen de Zyde pakken, en alle hock-
 „ ken en winkels, wel verlaande niet
 „ aan, maar een laage van boord, en
 „ daar 't geen vochtigheit onderworpen
 „ is, zoo veel Sitouw, of grof werk
 „ van rouwe Zyde, los te doen instop-
 „ pen, als immers doenlyk is, gelyk Ja-
 „ pansche Negotianten in haare Jonken
 „ tot soulaas harer gedaane onkosten
 „ plegen, en gewoon waren te doen.
 „ Ook zou mede, 't geen zyn vol-
 „ komen last niet had, ten ware het
 „ defect te groot, en met kostelyker
 „ goederen in Tayouan te laden, de
 „ Compagnie meer dienst geschieden
 „ zou, geooideel wierd met goede par-
 „ tyte Sitouw zyn verdere last bekomen,
 „ die volgens de rapporten, zoo veel als
 „ begeeren tot tayil 3, en minder te
 „ bekomen is, ja al waar de party vry
 „ groot met goede advance, gelyk dit
 „ jaar tayil 13 gerendeerd heeft, alhier
 „ konnen werden gedebiteerd, daar op
 „ Ul. te letten staat; en ook behoorde
 „ in plaats van Tayouansche ruige wa-
 „ ren effect te forteeren; doch zullen
 „ desen raakende ons aan de nader ordre
 „ van de Ed. Heer Gouverneur Gene-
 „ raal, en de Ed. Heer van der Burg,
 „ Gouverneur in Tayouan, geheelyk ge-
 „ dragen.
 „ By rescontre van eenige onser Vyanden
 „ Vaartuig, zoo in 't gaan, als kee-
 „ ren, uitgezeid die van Maccauw na
 „ Japan komen, zult de zelve zoeken te
 „ vermeesteren, en in uw geweld te be-
 „ komen, altyd over de veroverde van
 „ wel te verlekeren, en wakend ooge
 „ hebbende, en de goederen behoorlyk
 „ doende inventariseeren; doch verdragt
 „ zynde geen gevangenen hier in Japan,

1637. „ maar wel in de Piscadores, of in Ta-
 „ youan, te brengen. Zoo werd Ul.
 „ mede sericus gerecommandeerd in 't
 „ herwaarts komen, of in 't Vaarwater
 „ van Japan, geen Chineesche Jonken
 „ aan te haalen, en eenig volk daar in
 „ te laten overgaan; gelyk zulx dit fai-
 „ soen by de overhoofden van de Keise-
 „ rinne onbedacht geschied is, en wat
 „ rufie by de Gouverneurs van Nanga-
 „ sacqui heeft gebaard, is Ul. ten vol-
 „ len kennelyk.

„ Voor den tyd van 6 maanden gaat
 „ dit Jacht Sandvoort van vleesch, spek,
 „ olie en azyn, mitsgaders rys en arak
 „ van twee maanden voor 66 koppen ge-
 „ provideerd.

„ Laat de Vaderlandse provisie tot de
 „ Voyagie dienen, en in Tonkin voor
 „ 't volk versche kost schaffen, gelyk
 „ wy vernemen dat die daar redelyks
 „ koops te bekomen is.

„ By voorvallende zaaken, en Raads-
 „ plegingen zal de Koopman *Karel Hart-
 „ sink* in de zelve presideeren, en by ge-
 „ lyke stemmen volgens usantie een dub-
 „ ble hebben, en uit zoodanige perso-
 „ nen bestaan, als de noodwendigheit
 „ van zaaken zou mogen vereischen, en
 „ by voorn. *Hartsink* geconvoceerd wer-
 „ den; houdende altyd goede ordre on-
 „ der 't volk, en admittreerd behoor-
 „ lyke Justitie over demisdoendets, vol-
 „ gens de reglementen by de Ed. Hee-
 „ ren Majores daar over gegeven. Zoo
 „ werd Ul. op 't serieuseste belast alle par-
 „ ticuliere handeling, volgens den Ar-
 „ tykel brief, te weeren, en, by ach-
 „ terhaaling, ons daar af volkomen ken-
 „ nis te doen.

„ Van gelyken blyve de goede mesna-
 „ gie in de te doene gastos, als schen-
 „ kagie, mitsgaders 't geen tot nut en
 „ profyt van de generaale Compagnie
 „ vereischt werd, ten hoogsten gere-
 „ commandeerd, en bevolen.

„ Wy willen den Almogende bidden,
 „ dese uwe aanstaande bezending zooda-
 „ nig gelieve te zegenen, dat de zelve
 „ ten profyt onser principaalen wel suc-
 „ cedeeren en uytvallen mag, waar toe
 „ geluk, als mede behouden Reise wy
 „ Ul. gezamentlyk zyn wenschende. A-
 „ men.

*In 't Comptoir Firando
 ady 18 December A^o.
 1637.*

Onderfond

NICOLAAS KOEKEBAKKER.

1638. Na dat na de Heer *Hartsink*, A° 1638 met 't Schip *Sandvoort* hier weder gekomen, zeer gunstig van dien Vorstontfangen was, en zyn oogwit in opzicht van den handel bereikt had, zegt hy | daar vooreerst juist geen vaste Logie, 1638. maar alleen een brand vry huis, om zyne waaren daar in te bergen, dat hem vergund wierd.

DERDE HOOFDSTUK.

Instruëtie aan den Heer *Hartsink* A°. 1638 mede gegeven. Bericht van Goederen, door den Heer van Broekhorst uit Tonkin na Japan gesonden. Brief des Konings van Tonkin aan zyn Edelheit den Heer *Johan Maatsuyker &c.* En zyn Edelbeits antwoord 'er op. *Sibens, Commissaris hier. Dit Comptoir A°. 1700 opgebroken. Van den Godsdienst. De Heidenfche. De Roomfche. Van den Godsdienst van Coetsjentsjina.*

Dese handel nu nam onder opzicht van de Heer *Hartsink* zulk een gelukkige voortgang, dat haar Edelheden goedvonden hem A°. 1638 'er weder na toe te zenden, die toen met het Schip de *Ryp* van Japan derwaarts vertrok, en van den Heer *Koekebakker* de navolgende Instruëtie kreeg.

Ordre en Instruëtie voor den Koopman Karel Hartsink, en den Raad van 't Fluitschip de Ryp, vertrekkende van hier over Tayouanna Tonkin, tot vervolg des handels in gemeld Ryk.

Instruëtie aan de Hr. *Hartsink* A°. 1638 na Tonkin medegegeven.

HOe by de Ed. Heer Gouverneur General, en de Ed. Heeren Raaden van India, ten dienst en voordeel van de Ed. Heeren Majores tot ondervinding en accrescement van den handel door de ganfche Indiëns, geen diligentie nog onkosten gespaard, maar alle middelen aangewend, en in 't werk gesteld werden, is onsal te zamen door de jaarlyfke en continueele gegeven ordres ten vollen bekend, gelyk ten voorz. reguarde, nu twee jaaren geleden, met 't Jacht *Grol* in 't Koningryk van *Tonkin* de handel is onderstaan, redelyk, en nu jongst met *Sandvoort* met allerley profyten heeft gerendeerd, welken volgende by ons en den Raad op den 21 October pafsado goedgevonden, en gerefolveerd is, met vergrooting van contant Capitaal den handel rigoureuser te vervolgen; 't Fluit-Schip de *Ryp*, vermits zyn ondiep gaan en gevoeglyk de Rivier op, tot voor de stad *Catchou* zal konnen verzeilen, mitsgaders het geprocureerde genoegzaam wegslepen, zoo wanneer tyd en gelegenheit dit zou toelaaten te depescheeren, en na voorn. Ryk te laten vertrekken.

III. DEEL.

„ Ul. zullen desen aanstaande morgenstond, in Godes naam, zoo weer en wind dat toelaat, mitsgaders de monstering van 't Volk, en de visite van de Fluit by de Japanfche Bongois of Regenten gedaan zynde, onder zeil gaan, en in den naame des Heeren, uwen cours stellen beweften Meaxima, trachtende de kust van China op de hoogte van 25 graaden aan boord te krygen, en van de Krokodillen, of de Eilanden *Oncouw* verkend te geraaken.

„ Welke Eilanden, ofvoorn. kust verkend zynde, zult van daar by moy weder na de kust van *Formofa* oversteeken, giffing makende benoorden *Gylem*, of ontrent de Zand-duinen te vervallen, des neen, dat Ul. storm, of hard weër, quam te belooppen, zult u niet van de kust van China af begeven; maar onder den hoek van *Sabbouw* Engeling, of eenige andere bequaame Baeyen, ten anker loopen, en aldaar goed weder waarneemen, en by aldien genoodfaakt werd zoo zuidelyke *Rheede* te zoeken, dat nietgevoeglyk benoorden de *Piscadores*, of de Eilanden van *Pehouw*, na *Formofa* zoude komen overzetten, zult na dito Eilanden uwen cours stellen, op de welke by dage dient te vervallen, en in de *Z. O. Baey* ter *Rheede* te loopen, om van daar des middernachts met een achter-ebbe t'zeil te gaan, op dat 's morgens in tyds van 't voorz. Eiland moogt verkend raaken, en alsoo uw Reis gevoeglyk winnen.

„ In 't oversteeken na de voorn. Eilanden, of na de kust van *Formofa*, zult altyd giffing en calculatie maken twee vloeden voor een ebbe in 't aandoen van de kust van China, en aldaar ter *Rheede* loopende, werd Ul. ten hoogften gerecommandeerd wel op uw hoede, slagveerdig, en, 't geen

D „ voor

1638. „ voor Branders noodig is, verdacht te
 „ zyn, op dat van Roovers, of andere
 „ trouwloofse Chincefen, geen ongeval
 „ onverwacht toegebracht werde.
 „ De kuff van Formofa aan boord kry-
 „ gende, zult de zelve niet nader, als op
 „ 12 vadem gieren, als mede niet verder,
 „ als op 30 vadem ter Zee loopen, altyd
 „ goede zorge dragende, zoo by dag als
 „ by nacht 't lood niet gefpaard, maar
 „ continueel gebruikt werde, alsoo by
 „ duifter en dyfig weder, dat men defen
 „ tyd des jaars gefladig ontmoetende is,
 „ uwen eenigen wegwyfer welen moet.
 „ Wat ordre en leyen by den Gou-
 „ verneur in Tayouan voor de Schepen
 „ van Batavia, als in 't Noorder Moef-
 „ fon uit Japan, komen, ten dienft
 „ van de generaale Compagnie zyn
 „ beraamd, werd de copye van dien nu
 „ mede gegeven, waar na Ul. in 't aan-
 „ doen van de Rhee de van Tayouan fch
 „ geheelyk hebben te reguleeren. Het
 „ voorby of misdryven werd Ul. ten
 „ hoogften gerecommandeert, by welk
 „ toeval of voorby raaken, dat God ver-
 „ hoede, zult niet vreesachtig of be-
 „ fchroomt welen onder den hoogen hock
 „ van Tancoya ten anker te loopen, van
 „ waar met goed weder in twee getyen
 „ oplaveeren, en onder 't Noorder Rif
 „ na wensch ter Rhee de komen kond.
 „ By missive van den Ed. Heer Direc-
 „ teur Generaal, en de geassocieerde
 „ Raaden in dato 16 Juny passado ons
 „ per 't Jacht Akkersflood toegekomen,
 „ vernemen, hoe haar Ed. 't Jacht wy-
 „ ders in Compagnie van voorn. Jacht,
 „ en de Fluit Broekoord van Batavia,
 „ met ordre om Quinam aan te doen,
 „ hadden afgefonden, en den Opper-
 „ koopman *Abraham Duyker* aangeschre-
 „ ven, alle reële effecten mede te nee-
 „ men, zyn reise na Tonkin te perfor-
 „ meeren, de missive aan de Koningly-
 „ ke Majesteit te behandigen, en zyn
 „ verdere Commissie verricht hebbende,
 „ met meer gemeld Jacht, om van zyn
 „ wedervaaren, en gebefoigneerde gron-
 „ dige kennis aan onsalhier over te bren-
 „ gen, in Japan te verfchynen, dat wy
 „ van harten wenschen effect waare ge-
 „ forteerd, om ons in 't geven van prompte
 „ en ampelder order eenigfins te mogen
 „ reguleeren, dat my uit Tayouan, na
 „ de rapporten van voorn. Opperkoop-
 „ man *Duyker*, en 't gepasseerde aldaar,
 „ door den Ed. Heer Gouverneur van der
 „ *Burg* gevoeglyk gefchieden zal, en na-
 „ der by zyn welgemelde Ed. nevens on-
 „ se missive aan de Majesteit geadver-
 „ teert werden, of wel zoo de zaak zulx
 „ mogt vereifchen, iets of bygedaan, ja
 „ wel geheel verandert werden, waar-
 „ om de zelve alhier niet is getransla-

1638.
 „ teerd, maar in Tayouan in de Chi-
 „ neefche spraak, die by de Tonkinte
 „ Natie volkoomen, en beter, als de ge-
 „ leerde Japansche taal, kan werden ver-
 „ staan, zal dienen te gefchieden; waar
 „ toe Sr. *Hartfink* het gecierd papier tot
 „ de missive van den Koning, en Prins,
 „ ter hand geteld is.
 „ Na sich de zaaken in Tonkin laten
 „ aansien, en wy uit de mondelinge rap-
 „ porten van den Koopman *Hartfink* ver-
 „ staan, zoo zou 't wel hoognoodig ver-
 „ eifchen, terwyl de Fluit de Ryp met
 „ geen meerder getal, dan 40 koppen
 „ Scheepvaarend Volk versien is, dat
 „ noch meerder Soldaaten tot meerder
 „ furete en verfekering van 's Compa-
 „ gnies groot Capitaal, mitsgaders in
 „ andere voorvallende gelegenheden,
 „ in Tayouan werden bygevoegt,
 „ en zullen Ul. dierhalven aan de Ed.
 „ Heer Gouverneur van der *Burg* vrien-
 „ delyk verfoeken, gelyk wy zyn ge-
 „ melde Ed. mede zyn aanschryvende,
 „ met noch 8 a 10 Soldaaten nevens de
 „ twee, die van hierzyt voerende, zoo
 „ 't eenigfins zal konnen gefchieden,
 „ mochten bygevoegt, en het getal tot
 „ 60 koppen gereduceert werden. Zoo
 „ blyft mede verdacht de verfochte 100
 „ pikols Aluin by den Japander, ge-
 „ naamt *Rysemone*, woonachtig in Ton-
 „ kin, te procureeren, gelyk wy niet
 „ en twyffelen, of volgens ons voorig
 „ aanschryven per Akkersflood, de zelve
 „ zult in voorraad vinden; waar mede
 „ de voorfz. perfoon zal werden geac-
 „ commodeerd, mitsgaders de Compa-
 „ gnie dienft gefchieden.
 „ Zoo het geviel, dat de gehuurde en
 „ by Ul. gevangen Jonk op de kuff
 „ van Tonkin, in Tayouan niet waare
 „ verfeheneen, dat de Almachtige
 „ Godt verhoede, zal Ul. den Koop-
 „ man *Jan de Waard*, die nu mede gaat,
 „ tot den Tonkinsen handel gebruiken,
 „ gelyk mede den Onderkoopman *Pie-
 „ ter Byleveld* by 't Fluit-Schip blyven
 „ laaten; doch ter contrarie, dat wy in
 „ 't binnenste onfes gemoeds wenschen,
 „ verstaan wy met die geene, die Ton-
 „ kin alreede hebben gefrequenteed, en
 „ voor tegenwoordig van 't Comptoir
 „ Ul. werden bygevoegt, den handel
 „ zoo wel ter plaatse, daar resideerd,
 „ als in Senephay, zal mogen waarge-
 „ nomen en volvoerd werden. Derhal-
 „ ven beide geroerde perfoonen in Ta-
 „ youan tot de komst der Schepen uit
 „ Japan zullen dienen te verblyven, en
 „ de Scheeps boeken by den Onderkoop-
 „ man *Nachglas*, als op de Sandvoort
 „ heeft gedaan, waargenomen werden,
 „ ten waare de Ed. Heer Gouverneur al-
 „ daar anders goed vond te ordonneeren.

1638.

" Wy hebben uit de ontdekking het
 " voorleeden jaar, met 't Jacht Kleen
 " Bredam, door den Opperstuurman
 " *Frans Jacobz. Visscher*, tuschen de
 " vaste kust van China, en het groote
 " Eiland Aynam gedaan, gesien, en
 " door mondelinge rapporten verstaan,
 " dat de passagie benoorden niet zoo veel
 " prykels en swarigheid met onse lichte
 " Schepen te passeeren (als wel is ge-
 " sustineerd, en gehouden) onderwor-
 " pen te wesen, waarom tot volbren-
 " gen van een spoedige en korte Voya-
 " gie, mitsgader geen onnutten tyd met
 " opstoppen in de bocht, loopende be-
 " westen Aynam, t'foek te brengen,
 " wy niet ongeraaden zouden houden,
 " vertrekkende uit Tayouan, na ver-
 " richting uwer zaaken aldaar, en be-
 " komen depesche, de Eilanden Poelo
 " Tajo (hebbende alvooren uwe gestel-
 " de courssen van nu twee achter een
 " volgende jaaren wel geobserveerd) in
 " 't gesicht te loopen, en van de zelve
 " verkend zynde na den Noord-Oost hoek
 " van Aynam, of den berg Manopin,
 " by de onsen in de Kaart alfoo genaamd,
 " over te steeken, en van daar langshet
 " voornoemd Eiland benoorden, en de
 " vaste kust op 10, 9 en 7 vademen van
 " de bocht in te loopen, en uwen cours
 " recht door na de Rivier Arquaron, op
 " de hoogte van 20 graaden 48 minu-
 " ten, en ontrent 9 mylen Noordely-
 " ker, als de Rivier Rochbo, by het
 " Jacht Sandvoort bevaaren, dewelke
 " de Portugeesen met hun Vaartuig uit
 " inkomen, en met een spring-stroom
 " 16 a 17 vadem waters gevonden werd,
 " te stellen, en op 't spoedigst binnen
 " te geraaken; dit verstaan wy zoo Gods
 " weer en wind zulx eenignis wilde toe-
 " laten, en Ul. behoorlyke kennis van
 " 't land bekomen hadden; des neen,
 " ordonneeren als de vorige Voyages hebt
 " gedaan, bewesten 't voorn. Eiland Ayn-
 " nam de reile te vorderen, en zonder
 " de Visschers of Konings Eilanden aan
 " te doen, na de Rivier Arquaron, hier
 " voren genoemt, te loopen; doch in
 " 't weerkeren na Japan, of 't verzey-
 " len van de Tonkinse kust, uwen cours
 " binnen door, als hier voren hebben
 " aangeroert, 't welk gevolglyk zonder
 " eenige scrupel zal konnen geschieden,
 " nemen, en alfoo de reise eer winnen.
 " Voor de mond van de gelegde Ri-
 " vier weseude geankerd, het gety, of
 " wel weer en wind niet willende toe-
 " laten, van dadelyk boven te zeilen,
 " maar aldaar eenigen tyd vermits de op-
 " watering te moeten blyven leggen, en
 " de tyd des nieuwen jaars, of haar Son-
 " guats, beginnende te genaaken, zal
 " sich de Koopman *Hartfink*, na op al-

1637.
 " les goede ordre is gesteld, met een be-
 " quaan Inlands Vaartuig na de stad Car-
 " chou vervorderen, audientie voor den
 " Koning en Prins verfoeken, en onse
 " missive met de bygevoegde vereerin-
 " gen, en vereichte eerbieding (zoo
 " dat behoord) overleveren, mitsgaders
 " onse goede genegenheit en wil tot ha-
 " re Majesteiten volkomelyk declaree-
 " ren. Wy willen niet twyffelen met
 " de verchyning van den Opperkoop-
 " man *Duyker*, of zult van den Koning
 " minnelyker, als wel op uw vertrek ge-
 " schied is, bejegend werden, zooda-
 " nige vexatien en quellagien in ver-
 " scheide gepleegde actien (alsatperfsing
 " van een groote en merkelyke somme
 " Zilver, na-neming der goederen met
 " weinig winst, ja eenige met verlies,
 " en daar en boven levering van grove
 " en slechte Zyde in betaaling des Ko-
 " nings schuld, waar tegen met alle ci-
 " viliteit en bondige redenen, gelyk tot
 " noch toe publicq hebt gedaan, Godt
 " geve maar by die onredelyke Natie,
 " ter herten mag werden genomen, zal
 " dienen aangehouden, en zoo mogelyk
 " is, voorgekomen werden) onderwor-
 " pen zyn, maar meer liberteiten en
 " voordeelen in den handel genieten,
 " gelyk mede wegens de verfochte affi-
 " stentie niet moeyelyk gevallen, en daar
 " over aangeprooken werden; maar tot
 " nader schryvens en antwoord van den
 " Ed. Heer Gouverneur Generaal, den
 " Konings sich gerust zal houden; ech-
 " ter zulx voorvallende, zal in dese zaak
 " niet verder moeten werden getreden,
 " als tot noch toe door Ul. geschied is,
 " zullen Ul. vooreerst niet als Kooplie-
 " den moeten dragen, en de Staats-zaa-
 " ken doorgaans, om tyd te winnen,
 " na Batavia grensvoyeerd werden, 't
 " geene wy beide haare Majesteiten in
 " onse missive over dese als andere ge-
 " passeerde zaaken ten deele wydloopig
 " aanschryven, en alfoo effect sorteerde
 " gaarne zagen, zal Ul. uit de cotype
 " der zelve ter hand gesteld, volkome-
 " lyk konen beoogen.
 " Onaangefien de Koning in 't lesen
 " onser missive, 't voorleeden jaar aan
 " hem gedirigeerd, schein geen goed
 " genoegen over het wederiffichen van
 " de geblevene Nederlanders in de Ri-
 " vier van Poffin, mitsgaders de aange-
 " houden ammunitie van Oorlog te
 " scheppen, en op uw mondeling ge-
 " daan verfoek geen antwoord wegens
 " de gezegde ammunitie, maar dat de
 " twee perloonen hadden vrouwen ge-
 " noomen, en uit haar vryen wil be-
 " geerden daar te blyven, &c. haddet
 " bekomen, zoo zal Ul. echter by ge-
 " legenheden van tyden zyn Majesteit
 " zelfs,

1638. „ zelfs, of wel door 's Compagnies
 „ vrienden doen aanspreken, en in 't
 „ vriendelyk verfoeken, dat doch ge-
 „ lieve ordre te geven, voorn. Neer-
 „ landers en 't verdere aangeflagene,
 „ Ul. weder mag werden ter hand ge-
 „ steld, met verklaring, het maar aan
 „ 't gebod van zyn Majesteit dependeerd,
 „ terwyl in zyn land en gebied zyn ont-
 „ houdende, en zonder eenig tegenpre-
 „ ken van iemand Ul. konnen toege-
 „ zonden werden, des meer, weeten
 „ niet hoe langer den Ed. Heer Gouver-
 „ neur Generaal desen raakende zullen
 „ contentement doen. Ondertusschen
 „ dient niet verfuimt beide de fugitiven
 „ door een expressie, 't zy met brieven
 „ of mondeling aangedient, dat wel heb-
 „ ben voor zig te zien, zoo in dit haar
 „ moetwillig opset continueeren, en haar
 „ buiten den dienst van de Compagnie onder
 „ der sauvegarde van een Heiden ont-
 „ houden, wat haar in tyd en wyle staat
 „ te genaken, en wy niet zullen nalaa-
 „ ten, zoo niet vrywillig, en dat voor
 „ Ul. vertrek van daar wederom tot u
 „ verschynen, door de een of de ander
 „ middel in onse handel te bekomen.
 „ Den Opperkoopman *Duyker* is in con-
 „ sideratie gegeven, en hy geauthoriseerd
 „ met den Raad te delibereren, om den
 „ Koopman *Hartfink* aldaar met weinig
 „ Capitaal te laten overblyven, en te
 „ doen onderzoeken, wat in den handel,
 „ als andere zaaken, na 't vertrek der
 „ Schepen passeerd, en of de Zyde niet
 „ tot civielder prys met kleene partyen,
 „ als wanneer wy en de Portugeesen die
 „ met groote quantiteit aanslaan, zou
 „ te bekomen wesen, en zulx meer, als
 „ tot verbetering der Negotie geobser-
 „ veerd, en bygebracht zou konnen wer-
 „ den, &c. wat ons gevoelen is, om
 „ iemand aldaar met eenig Capitaal over
 „ te blyven, na wy uit het gepasseerde
 „ van derwaarts sien, hebben ten deele
 „ na Batavia geoordeeld, gelyk Ul. me-
 „ de daar over zyt schryvende, en door
 „ onse gehoude mondelinge commu-
 „ nicatien genoegzaam bewuift is; ech-
 „ ter om de zekerheit des handels ten
 „ reguarde hier voren aangeroord, een-
 „ maal te moogen bekomen, zou voor
 „ tegenwoordig den Koopman *Hartfink*,
 „ of wel een der bequaamste Onderkoop-
 „ lieden by non employ van alle de con-
 „ tanten, met een weinig Capitaal over
 „ te blyven, ordonneeren, doch niet
 „ wetende, of meergemelde *St. Duy-
 „ ker*, terwyl wy verneemen met noch
 „ een redelyk Capitaal, bestaande in
 „ Quinams Goud, Zilver, en Koper
 „ sener derwaarts is vertrokken, wel
 „ mocht eenige Compagnies dienaaren
 „ daar hebben gelaaten, en alreede de

1638.
 „ preuve des geroerden handels onder-
 „ vonden hebben, niet konnen met fun-
 „ dament daar af spreken, maar zullen
 „ op de nader ordre van den Heer Gene-
 „ raal, alsoo het apparent is andermaal
 „ befending 't aanttaande faitsoen van Ba-
 „ tavia zal werden gedaan, of wel op
 „ 't goedvinden van de Ed. Heer Gou-
 „ neur *van der Burg*, na de bekomen
 „ advyfen van daar gediffereerd laten.
 „ Het zal noodig, en ten dienst van
 „ de generale Compagnie vereischende
 „ zyn, dat Ul. licentie van de Majesteit,
 „ om de Negotie te mogen exerceeren,
 „ hebben bekomen, of wel eer een der
 „ bequaamste Onderkooptlieden een affi-
 „ stent en Tolk onder 't Tsjap en sau-
 „ veguarde des Konings, met een be-
 „ hoorlyke instructie, als 't voorleeden
 „ jaar geschied is, na de stad Senephay
 „ committeeren en versorgen, dat het
 „ weven van stoffen op haare aankomft
 „ by der hand genomen, en dienvolgen-
 „ de meerder stuk-goederen, tot ver-
 „ grooting van zoo een profytgeeven-
 „ den handel, geprocureerd werden, na
 „ wy ons alhier laten informereeren, en
 „ de ervaring, ten tyde de Japanfche Ne-
 „ gotianten met haare Jonken dat Ryk
 „ te frequenteeren plachten, ten vollen
 „ leermeeftre is, zal de quantiteit van
 „ de stoffen, als Hockins, Bhaa, Su-
 „ mongy, Chyo, en Pelings, uitgefegt
 „ de Foras, die aldaar in de tyd uwer
 „ Residentie zouden konnen werden ge-
 „ weven, altyd met treffelyke profyten,
 „ gelyk nu twee achtereenvolgende ja-
 „ ren ondervonden hebben, alhier ge-
 „ beneficeerd, en aan de man geholpen
 „ werden; waarom geen quantiteit in
 „ desen Ul. zullen prescribereen, maar
 „ zoo veel contanten tot bekoming van
 „ meerder profyten, ten hoogften gere-
 „ commandeerd laten; gelyk wy 't aan-
 „ besteden van een goede party witte Pe-
 „ lings op de lengte van een Japanfche
 „ Rok van bloemen en werk, als 't mon-
 „ ster Ul. ter hand gestelt, waar af 73
 „ flux tot een preuve door Ul. ons zyn
 „ toegebracht, kostende aldaar taylor 2,
 „ 4 schuiftgeld, en hier weder taylor 6, 7,
 „ 1. gerendeerd hebben. Zoo zal mede
 „ voor al vereischen onderleit het we-
 „ ven van swarte Fluweelen, onder de
 „ Chineezen aldaar, gelyk wy bevinden
 „ volgens de bekomen monfters genoeg-
 „ faam zal konnen in 't werk gesteld wer-
 „ den, alsoo wy uit Tayouan, volgens
 „ de advyfen aldaar, vermits een dracht
 „ by de Grooten van China geworden is,
 „ en met meenigte na de Koninglyke stad
 „ Paccan gevoerd wierden, geen of wei-
 „ nig te verwachten hebben, en hier
 „ voor tegenwoordig meer als voor de-
 „ sen getrokken en gewild zyn, gelyk
 „ by

1638. "by de verkoop van de Tayouanſe, ko-
 "ſtende 4 en 5 Ra. tot tayil 15, en de
 "Tonkinſe van tayil 3. 7 ſchuitgeld, ta-
 "yil 13 zyn verkocht, ten deelen afge-
 "meten kan werden, doch zullen wel
 "dienen op zoodanigen lengte van pool
 "en zwarte verw, als de Chineſche, die
 "de onſe in Tayouan tot 5 en 6 Ra. in-
 "koop, zoo 't practicabel is, aanbe-
 "ſteed te werden, zullen na advenant
 "meerder profyten geven, en om de
 "Chineſen gevoeglyk tot het weven
 "van gefegde Fluweelen te mogen on-
 "derrichten, zal het noodig zyn *Hart-*
 "*ſink* 5 a 6 ſtuks goede dito's tot een mon-
 "ſter uit Tayouan mede neeme, de pro-
 "cure van goede quantiteit Caneel, al
 "waar het tot pikols, en meer, of het
 "geviel in 't aanſtaande van Batavia een
 "party van 't Vaderland wierd geſicht,
 "blyft Ul. gerecommandeerd, gelyk me-
 "de ten hoogſten in 't verſetten van uwe
 "wegvoerende Capitaal in goede rouwe
 "Zyde tot een civiele prys, zoo veel
 "doenlyk zynde, 't welk op uw alreede
 "bekomen ervaring en gepreſteerden
 "dienſt, volkomelyk zullen verlaaten,
 "en gewenſchte effecten, ten voordeele
 "van onſe Heeren Principaalen, in het
 "aanſtaande verwachten. Ondertuſſchen
 "moet men niet tolereren, dat om gee-
 "nerhande motiven onder een bepaalden
 "handel gebracht werden, veel min, in-
 "dien 't voorkomelyk is, dat de ontrou-
 "we Japanders u als taallieden bygevoegt
 "werden, en met 's Compagnies midde-
 "len ſpeelen, maar de miniſte gemeen-
 "ſchap in den handel met dien beroiden
 "hoop te hebben, zal de beſte vriend-
 "ſchap bejegenen, en geen occaſie van
 "miſnoege geven, zal dienvolgende den
 "Tolk *Strik*, zoo in Tayouan verſchee-
 "nen, die ſich de jongſte Voyagie voi-
 "gens Ul. rapport wel gequeeten heeft,
 "wederom derwaarts dienen gebruikt te
 "worden.
 "Het zou wel kunnen geſchieden, dat
 "de Ed. Heer Gouverneur van der Burg
 "goed vond, gelyk ons advys daar ge-
 "heel toe is dragende, dat een der hier
 "blyvende Fluiten in 't verzeilen na Ba-
 "tavia, de bocht van Tonkin aandeede,
 "en aan de Viſſchers of Konings-Eilan-
 "den ter Rheeде kwam, om de Tonkin-
 "ſe advyſen, hoe aldaar van den Koning,
 "Prins, en andere Grooten zult beje-
 "gent zyn, de apprentien van zoo een
 "groot Capitaal te verſetten, wat quan-
 "titeit Zyde verhoopt werd, en vorder
 "doen der Portugeeſen, onſe Vyanden,
 "mitsgaders met wat Vaartuigen en car-
 "gaſoenen aldaar geland zyn, in 't laaſt
 "van February, of 't begin van Maart,
 "van daar aan de Ed. Heer Gouverneur
 "Generaal over te brengen, gelyk wy
 "niet twyffelen by non pareſſe van den 1638.
 "Opperkoopman *Duyker* in Tonkin (dat
 "den goeden Godt anders geve) of ſtaat
 "zulk vaſtelyk te geſchieden, waarom
 "tegen voorn. tyd een expreſſe met uwe
 "Brieven en verdere beſcheiden tegende
 "komt van 't Schip, aan gefegde Eilan-
 "den zal dienen te verbeiden, of wel,
 "zoo zulk de tyd kon lyden, ende nood-
 "wendigheid van zaaken vereiſchte, op
 "de bekomen tyding van zyn arrivement
 "zelf in perſoon een keer na derwaarts
 "te doen, om de vrienden des te beter
 "en grondiger te kennen onderrichten.
 "Wy blyven ondertuſſchen gereſolveerd
 "t' Fluit-ſchip Broekoord zoo tydig zy-
 "ne depeſches te geven, als zal kunnen
 "geſchieden, en de voorgestelde Voya-
 "gie gevoeglyk kunnen gewonnen wer-
 "den.
 "Om eenmaal de volkomen ontdek-
 "king van de Tonkinſe Bocht te beko-
 "men, werd den Raad geccommandeerd
 "t' geene by de onſen niet bevaren en
 "ondervonden is, als van de Rivier Roch-
 "bo, tot de Rivier Arquaron en deſſelfs
 "ſpruiten, alwaar het Noordelyker, en
 "t' geene noch vereiſcht, bevaaren te
 "worden, by gelegenheit door den Op-
 "perſtuurman *Frans Viſſcher*, of wel een
 "ander bequaam perſoon, te doen on-
 "derſoeken, en nevens het alreede ont-
 "dekte pertinent in de Kaart te leggen.
 "De Koopman *Karel Hartſink* blyve
 "verdacht met lief in Tonkin, gearri-
 "veerd, niet alleen onder de Portugee-
 "ſen, onſe Vyanden, maar onder de
 "Inwoonders, als mede de daar reſidee-
 "rende Japanders te divulgeeren, en
 "ruchtbaar te maaken, hoe de Kapi-
 "tein *Moor Don Juan* dit jaar tot de
 "Reis na Jedo, en reverentie voor de
 "Keiſerlyke Majesteit te doen, gecom-
 "mitteerd, zoo wanneer geprepareerd
 "en vaardig was de reiſe aan te nemen,
 "gelyk gemeenlyk 6 a 7 dagen na 't
 "vertrek der Gallioten geſchied, wer-
 "de door een expreſſe uit 't Hof ge-
 "mandeerd in Nangafacki, by den Ka-
 "pitein *Moor Don Francisco Caſtello Blan-*
 "*co* in haare Detentie plaats tot nader
 "ordre, gelyk noch doet, te blyven,
 "en na men zegt, en affirmative ten
 "Hove ſullineerd het geſchepen ſtaat,
 "toekomende jaar de Portugeeſen den
 "handel en trafycq op Japan zal ont-
 "zegt, en geen langer intrance gedoogt,
 "maar geheel verboden werden; doch
 "by de Majesteit en 't Hof hier over,
 "als 't ſtuk van Arima en Amakſa, ſi-
 "nalyk noch niet gedecerneerd.
 "Dit ſaiſoen hebben de Portugeeſen
 "op haare aangebrachte Koopmanſchap-
 "pen in Nangafacki meer advance als het
 "voorleden jaar genoten, en daarenbo-

1638. „ ven styf 400 duifent tayil Japanschuit-
 „ silver op Bodemery genegotieerd, en
 „ dienvolgende met de twee gewefene
 „ Galliotten byna vyf millioenen Gouds
 „ na Macauw gevoerd, zulx wel zou
 „ konnen gebeuren, dit faifoen met
 „ grooter Capitaal tot opkoop van rou-
 „ we Zyde, en geweven stoffen, der-
 „ waarts zullen zyn verscheenen, en Ul.
 „ alzo in den handel meerder, als 't
 „ voorleden jaar, hinderlyk welen, de
 „ Zyde tot hooge prys opjaagen, en stei-
 „ geren doen, dat met het verletten van
 „ 't genomen Capitaal, 't zy dan by
 „ een schaarse Zyde-teelt, of 't parei-
 „ fceeren van eenige meer vreemde
 „ Negotianten daar voor tegenwoor-
 „ dig hier niet konnen verneemen, dan
 „ alleen zeker kleen Jonkjen met 3 a
 „ 4000 tayils derwaarts staan te vertrek-
 „ ken, zoodanige profyten, als wel met
 „ inkoop van Chineefche Goederen niet
 „ zoude te erlangen wezen, zullen Ul.
 „ dan als 't voorleden jaar hebben ge-
 „ ordonneerd, met het verletten super-
 „ federen, en weer na Tayouan voe-
 „ ren; doch staat het contrarie uit te
 „ vallen, en eerder contanten, al Zyde
 „ en stuk-Goederen, waar af de bevin-
 „ ding nu twee achter een volgende jaa-
 „ ren een volkomen preuve heeft gege-
 „ ven, zullen komen te manqueeren,
 „ zulx zynde, en 't Schip met de ge-
 „ procureerde Koopmanschappen zyn
 „ volle lading niet bekomende, gelyk
 „ wy calculeeren van ja, werd *St. Hart-*
 „ *finck* en den Raad in confideratie ge-
 „ geven te ondergaan, of niet van eeni-
 „ ge der principaalste Capado's, dan wel
 „ Kooplieden, daar woonachtig, een
 „ party rouwe Zyde op bodemery of
 „ matigen intrest, ja met betaaling tot
 „ wat hooger prys zou te bekomen we-
 „ zen, en zulx konnende geschieden,
 „ geauthoriseerd het profytelykste voor
 „ de Compagnie daar by uit te werken,
 „ en een preuve af te doen nemen, des
 „ neen, zal de wanlading met Sytrouw
 „ of grof-werk van rouwe Zyde dienen
 „ gefuppleerd, of by manquement van
 „ dien Tayouan of de Piscadores aange-
 „ daan, gedenkende niet te min tusschen
 „ de Zyde pakken alle hoeken en winkels
 „ vol te stoppen, als doenlyk zal wezen.
 „ Wy bevinden uit 't gepasseerde en
 „ voorgevallene in Tonkin, dat het aan-
 „ tasten en veroveren van onze gemeene
 „ Vyanden de Portugeesen, op de Ri-
 „ vier des Konings een apparent nadeel
 „ voor de Compagnie en haare dienaars
 „ aldaar staat na sich te willen slepen,
 „ als uit de actien van den Prins of jon-
 „ gen Koning, klaar blykt, dat op de
 „ aanklachte en vertooning van de Portu-
 „ geesen van haare Jonken en ander

„ Vaartuig meenden te volgen, en in 1638.
 „ ons geweld zochten te bekomen, Ul.
 „ hadden gemandeerd 12 dagen na 't ver-
 „ trek van voorn. Vaartuig te blyven,
 „ en zoo iets zonder weten of kennis van
 „ zyn hoogheit op haar attenteerden,
 „ met de dood doen dreigen had, het
 „ welk by zoodanigen Heidenfen en infi-
 „ deelen hoop, eerder als men wel opi-
 „ neerd, in tyd en wylen in 't werk ge-
 „ steld zou werden, en zaldienvolgen-
 „ de ter voornoemder plaats met bewy-
 „ sing van eenige hostiliteit, en aanran-
 „ den van onse Vyanden voor al noch
 „ tot dat door de een of de ander mid-
 „ del meer aanfen of voordeel in dat
 „ Ryk zullen hebben verkregen, moe-
 „ ten werden gefupperfedeerd, en achter-
 „ wegen gelaaten; doch zullen Ul. bui-
 „ ten voorz. Rivier en Rheede, als
 „ mede de vaart van Macauw en Japan,
 „ zoo in 't gaan als keeren, by recon-
 „ tre eenige onfer Vyanden Vaartuig, de
 „ zelve zoeken te vermeesteren, en in
 „ Ul. geweld te bekomen, zorg dra-
 „ gende van de zelve wel te verzecke-
 „ ren, mitsgaders haare goederen onder
 „ behoorlyke inventaris, ter presentie
 „ en kennis der Scheeps-Raad te nemen,
 „ blyvende mede verdacht geen gevan-
 „ genen hier in Japan, maar de zelve
 „ in de Piscadores of Tayouan te bren-
 „ gen, gelyk Ul. mede ferieus gere-
 „ commandeerd werd in 't herwaard
 „ komen, of in 't vaar-water van Ja-
 „ pan, geen Chineefche Jonken aan te
 „ haalen, of eenig volk over te laaten
 „ gaan, op dat met klachten, gelyk
 „ voor defen is geschied, hier niet moe-
 „ jelyk gevallen werden.

„ Tot besluit willen den Koopman
 „ *Karel Hartfinck* en den Raad, die by
 „ den zelve zal werden geconvocceerd,
 „ daar in presideeren, en by gelyke stem-
 „ men na ufantie een dobbel hebben,
 „ mitsgaders bestaan uit zoodanige en
 „ zoo veel perfoonen, als de noodwen-
 „ digheit van zaaken zou mogen vereif-
 „ schen, op 't ferieuff recommandeeren
 „ goeden regel en discipline onder 't volk
 „ te houden, behoorlyke justitie over
 „ de misdoenders, volgens de reglemen-
 „ ten by de Ed. Heeren Majores daar
 „ over gegeven, te adminiftreren, mits-
 „ gaders alle particuliere handeling we-
 „ ren. Voorts te verforgen 't geen tot
 „ nut en profyt van de generale Com-
 „ pagnie is vereifschende; waar toe wy
 „ Ue. den Zegen des Heeren, en be-
 „ houden Reife, gefamentlyk willen
 „ wenschen.

In 't Comptoir Firando
defen 14 December Ao.

1638.

Onderfond
 NICOLAAS KOEKEBAKKER.
 Ook

Ook blykt ons uit dese Instructie zeer klaar, dat wy te dier tyd al een Opperhoofd, te weten, den Opperkoopman *Abraham Ducker* in *Quinam* (die 'er Ao. 1637. al quam) hadden leggen, en dat die onsen handel in dit Ryk toen mede waar nam, die al mede zyne betrekking tot desen Tonkin en den Japanen handel had, alsoo wy in dese Ryken Waaren moesten opfoeken, die in Japan getrokken waren.

Ook was toen het voornemen haarer Edelheden, om de Heer *Hartsink* vooreerst in Tonkin eenigen tyd telaaten, om alles, den handel hier rakende, eens ter degen na te spuren.

Dierhalven is hy hier eenige jaaren, om onse zaaken waar te neemen, gebleven. Doch men heeft dit Comptoir in *Quinam* niet lang aangehouden, om dat de winsten te gering waren; hoewel de Koning naderhand menigmaal om de herstelling van ons Comptoir daar verzocht heeft. Echter zyn 'er Ao. 1665 noch z Jonken met goederen van *Baravia* gezonden.

Wie hier in zyn plaats gekomen is, weete ik niet, maar zal nu vervolgens aanwysen, wie hier (zoo verre my dit bekend is) van tyd tot tyd als Opperhoofden onse zaaken waargenomen hebben.

De Tonkinse Opperhoofden.

OPPERHOOFDEN van TONKIN.

	van Ao.	tot
<i>Karel Hartsink</i> , Koopman.	1637.	1640.
<i>Antony van Broekhorst</i> , Opperkoopman.	1646.	1647.
<i>Philip Schillemans</i> .	1647.	1649.
	1649.	1659.
<i>Nicolaas de Voogd</i> .	1649.	1659. hier overleden.
	1659.	1663.
<i>Henrik Baron</i> .	1663.	dog opgebroken van hier.
<i>Leonard Mom</i> , Onderkoopman.	1665.	1666. 't Comptoir hersteld.
<i>David Verdonk</i> .	1666.	1667.
<i>Constantyn Ranst</i> .	1667.	1668.
<i>Kornelis Valkenier</i> .	1668.	1672.
<i>Albert Brevink</i> .	1672.	1677.
<i>Leonard de Moy</i> .	1677.	1687.
<i>Jan Sibens</i> .	1687.	1691.
<i>Jacob van Loo</i> .	1691.	1700.

Bericht van Goederen door de Hr. van Broekhorst uit Tonkin na Japan gesonden

Uit eenige Japansche Schriften blykt my, dat de Heer van *Broekhorst* den 4 September A°. 1647 uit Tonkin na Japan met de Fluit den *Zwarten Beer*, aan *Zyde*, *Zyde Stuk-werken*, *Caneel*, *Cardomon*, &c. oversond f 355658: 7: 1

En per *Hillegaarts Berg*, aan schuit-silver, *Ryft*, *Caneel*, &c. f 80112: 0: 10

En verder beliepen de schenkagien, mondskosten, extra dito onkosten op de Koopmanschappen, kruis-onkosten, en van de twee Schepen, en de *Jonk Hoorn* tot Tonkin toe bekostigt f 21367: 10: 5

En op die *Voyagie* aan gewonnen noch f 7935: 17: 1

En liet de Heer van *Broekhorst* by zyn vertrek van daar aan schulden, by den Koning, en Grooten gemaakt, &c. f 56440: 6: 9

En was den Koning toen *Leïtona Tonang* genaamd.

Na dien tyd is 'er ontrent A°. 1664 een stillstand in den handel hier geweest, waar op het Comptoir voor een tyd gelicht, hoewel het A°. 1665 op verloek van den Koning weer herstelt is, zedert welken tyd wy hier vervolgens een Opperhoofd met zyn tweeden (waar af de eerste Koopman, en de tweede Onderkoopman was) gehad hebben, mitsgaders gelegentheit, om de zelve wicht *Zyde*, bevorens met 200 thayl betaald, voor 120 en 116 Thayl in te koop.

A°. 1671 schreef de Koning aan zyn Edelheit *Maatsuyker* desen Brief, welken wy, met het antwoord hier uitgedruckt zien.

Een Brief van den Koning 1671. van Tonkin, aan den Ed. Heer *Johan Maatsuyker*, en de Ed. Heeren Raaden van India.

A Namko cham, Koning van Tonkin, beantwoord den Brief van Johan Maatsuyker, Koning van Batavia, en zyne Raads-Heeren, die in grootheit zyn, en haare vol-

Brief des Konings van Tonkin aan zyn Ed. &c.

1672.
de Heer
Joan
Maatsuyker, &c.

keren in wijsheit en voorzichtigheit weten te regeren, die aan alle Natien veel goed doen, daarom een ieder genegen is op Batavia te komen negotieeren, en die God wil geven een lang leven, veel geluk, en voorspoed in dese wereld.

Vorders hebbe den Brief, nevens deschenkagie, die U.E. met het Schip heeft gesonden, met groote genegenheit ontfangen, en daar uit tot leedwefen verstaan, 't verongelucken van een Schip, waar over zeer bedroeft ben geweest, ja of 't my zelf had aangegaan; waar uit U.E. kond zien, dat myne genegenheit meer tot U.E., als andere Negotianten, is strekkende.

Verders hebbe uit den Brief gelefen, dat weinig Salpeter op Batavia was, dierhalven U.E. niet veel heeft konnen senden; verfoeke daarom met den naasten meerder quantiteit geliefte te zenden; ik zal de waarde van de zelve in Zyde betuulen. Wat aangaat de stukken en kogels, heeft U.E. ook niet zoo veel gesonden als wel geeischt had, door dien U.E. zelf daarom benodigt waart; doch alsoo daar van niet veel versien zyt, verfoeke met het eerste Schip, dat na Tonkin vertrekt, dat U.E. mynen eisch geliefte te voldoen, gelyk in desen Brief is gesfeld, als mede de Ysere stukken, die U.E. voor desen geschreeven hebt, welke nu, alsoo van meening ben ten Oorlog te gaan, wel zouden te pas komen; waar mede dan zal erkennen, wanneer overwinning heb, de E. Compagnie my geholpen heeft, en zal des zelfs naams nu noch nimmermeer niet vergeten; noch verfoek ik dat my een goede Konstabel mag toegesonden werden, om in Tonkin te woonen, waar aan zal bemerken U.E. goede genegenheit t' mywaarts, en zal my ook zeer aangenaam wesen, en hem met een goede wooning voorfien, en ook in gorde bewaaring neemen.

Met dit Schip, dat na Batavia vertrekt, hebbe niet anders te zenden aan U.E., tot teeken van myn opprechte genegenheit en vriendschap, tusschen Batavia en Tonkin, die zoo lang duuren mag als Zon en Maan schynsel geven zal.

Nu verfoeke van U.E. 't volgende:

- 4 Stux Metaale stukken van 6 pond kruit.
- 1000 pl. (pikol) Salpeter.
- 500 pl. Zwavel.
- 4000 groote kogels.
- 58000 gemeene kogels.
- 38000 kleine dito's.
- 5 ps. swart Laken.
- 5 ps. blaauwe dito.
- 10 st. groote Barnsteene koraale ketens, als voor desen hebbe geeischt.
- Een party geschilderde kleeden.
- Een party witte dito's.
- Een party groote stukken Barnsteen.
- Een party Koper.
- Een party Tin.
- Spaanse Realen, als voor desen geeischt hebbe.

6 Vaten Lisbonse Oly.

1671.

Geschreven in 't 9 Jaar van myn. Regeering, den 27 van de 8 Maand.

Brief van zyn Edelheit de H^t.
Joban Maatsuyker, aan den
Koning van Tonkin.

Johan Maatsuyker, Gouverneur Generaal en de Raaden van India, zenden desen Brief aan Anamkochaan, Koning van Tonkin, tot vriendschap, en om te konnen te geeven den ontfang van des Konings Brief, die zyn Majesteit met het laatste Schip, hier aangekomen, aan den Gouverneur Generaal gezonden heeft, waar door verstaan hebben den welstand van u Majesteit, en van zyn landen, dat ons ten allerhoogsten aangenaam is geweest, en willen vertrouwen dat het lang duuren mag. Noch hebben uit de zelve Brief verstaan, dat U.E. Hoogheit gaarne met een menigte Salpeter was gedient, daar toe vlyte hebben aangewand, om zoo veel te zenden, als immers mogelyk was geweest, alsoo wy weeten, dat tot merkelijke dienst van het Ryk is strekkende, daarom hebbe met het eerste Schip zoo veel gesonden, als 'er gewegelyk in konde geladen werden; maar met dese twee volgende bekomt U.E. Majesteit, zoo God de Heere de zelve behouden reise gelieve te verleenen, de daar aan noch onbreekende quantiteit. Wat aangaat de Stukken en Kogels, daar mede is 't zoodanig gelegen, dat 'er met het eerste Schip zoo veel Kogels gegaan zyn, als 'er voorleeden jaar gesonden zyn, en met dese Schepen zouden ook wel eenige gesonden hebben, zoo die hadden weten te bekomen, om dat het ons bekend is uit de Brieven van uwe Majesteit, dat deselve gesind is ten Oorlog te gaan; doch 't is ons niet mogelyk geweest; evenwel zyn voornemens alle mogelyke vlyt aan te wenden, om noch meerder te bekomen in toekomstende, en dan te zenden alles, wat zullen hebben konnen by een brengen boven onse eigene noodige behoefte; maar wat belange de Stukken Geschut, daar van zyn wy zoo slecht voorfien, dat zelfs groot gebrek hebben, te meer, dewyl wy groote gedachten hebben van Oorlog, zoo dat wy alle bedenkelyke middelen aanwenden, om ons zelven daar van na behooren te voorfien; nochtans op dat niet zoude schynen, als of eenige onwilligheid daar onder mogt schuylen, zoo hebbe noch gezonden twee schoone Metaale Seponders, die verhoopen ten hoogsten aangenaam zullen wesen. Het is ons besonder aangenaam geweest te verstaan, uit den Brief van u Majesteit, mitsgaders 't schryven van onse Kapitein, met 600 ponden swaarte Zyde wederom beschonken waren, daar uit dat hoopescheppen, dat onse vriendschap op een goede grond gewest zynde, zoo lang zal duuren als Zon en Maan haar schynsel zullen

En zyn
Ed. ant-
woord
'er op.

1672 ten geven. *Wat aangaat de andere geeschte goederen, als Lakenen, Perpetuanen, witte geforteerde Lywaenen, Lissabonse Oly, dezelve zullen na gewoonte, tot vergenoeging van uwe Majesteit, met dese Schepen, overkoomen, zoo veel met het eerste Schips ruimte te zenden, nagelaten heeft moeten werden, uitgesondert dat dit jaar zeer sober van Lakenen zyn voorsien, zoo dat u Majesteit daar van niet behoorlyk (zoo wy wreefsen) zakken voorsien werden, dat het toekomende jaar geerne zullen verbeteren, daarom verfoeke, dat zulx niet ten quaade werde geduidt, meerder om desen te verlengen niet hebbende, daarom eindigen met toewensching van alle goeds en voorspoed, aan u Majesteit lang lewen, welstand zynen landen, en vermeerdering der zelve, door een voorspedigen Oorlog en Overwinning zynen Vyanden.*

Om dese te vergefschappen, en onse goede genegenheit tot UE. Majesteit te betoonen, maar niet om dat het van eenige waarde zy, zoo gaat hier nevens het naaevolgende, te weten:

- 2 ps. Scharlaken.
 - 1 ps. Groen Laken.
 - 1 ps. Zwart dito.
 - 1 ps. Blauw dito.
 - 5 flux diverse Kroonrassen.
 - 10 dito fyne Moerissen.
 - 1 Grootte Spiegel, met een Ebbenhoate Lyst.
- Wy verfoeken dat u Majesteit het met een goede genegenheit gelieve te aanvaarden, en*

de geringheit ten goede te nemen.

1672.

Batavia in 't Kasteel, ady 24 July A°. 1672 Onderstond de Gouverneur Generaal, en was geteekend.

JOHAN MAATSUYKER.

A°. 1691 wierd de Heer *Sibens* wel over eenige beschadigde Pelings na Batavia opontboden; doch hy quam 't jaar daar aan, niet als Opperhoofd, maar als Commissaris hier weder, en na dien tyd is hier de Koopman de Heer *Jacob van Leo*, eerst met zyn tweeden *N. Leenderdsoon*, en daar na met een ander, tot A°. 1700 gebleven.

Sibens Commissaris hier.

Wat geweldenaryen desen Heer (zoo hy my zelf wel verhaald heeft) van tyd tot tyd door desen Koning aangedaan zyn, is niet wel op te noemen. Zelf is hy in perfoon ook verscheide maalen gevangen gezet, als 't geschenck haarer Edelheden, na 's Konings gedachten, te gering, of niet na zyn zin was.

Eindelyk is zyn E., dit niet langer konnende harden, volgens ordre haarer Edelheden van A°. 1699, den 8 February A°. 1700 met het Jachtje de *Caeuw*, met zyn tweede, *Cornelis de Flines*, en met onze ganschen omslag van daar op Bata. gekomen, na welken tyd wy op dit Ryk niet gehandelt hebben.

Dit Comptoir Ao. 1700 opgebroucken.

V A N D E N

G O D S D I E N S T

I N

T O N K I N .

Van den Godsdiens in Tonkin.

WAt den Godsdiens, in 't Koningryk van Tonkin betreft, daar zyn 'er maar twee, te weten de Heidensche en de Roomsche, die hier van gebruik, of noch zyn, of geweest zyn.

De HEIDENSCH E GODSDIENST
hier.

De Heidensche.

De oudste en de rechte Godsdiens der Tonkiners is de Heidensche, en zy zyn, gelyk de Chineesen, en andere volkeren daar om strecks, Afgoden-dienaars.

Zy stellen wel vast, dat 'er een Opermachtig Wesen is, dat alles bestierd, en op alle de daaden en bedryven der menschen let, en die hen ook hier na,
III. DEEL.

zoo na de Ziele (die zy als onsterffelyk aanmerken) als na den lichaame of straffen, of beloonen zal; maar het begrip, 't geen zy 'er af hebben, is zeer slecht, gelyk zy dat zeer klaar in de verscheiden wylen van hen te verbeelden, doen blyken.

Ook stellen zy vast, dat zy hem juist zoo neerftig niet behoeven te dienen, alsoo hy dog volkomen goed is, en aan alle goed doet; maar de Duiwel is hen een groot Vyand, van den welken zy vast stellen, dat hen alles quaads gedaan werd, dien zy derhalven door veel Offerhanden trachten te versoenen.

De Afgoden, die zy aanbidden, hebben zeer wanstallige gedaanten, zommige na dese en gene menschen, wel
E

eer

eer als groote helden by hen bekend, andere weer defen gene Wangedrochten, of gevaarlyke dieren verbeeldende, gelyk men de zelve in menigte in hunne Afgods-huizen en Tempels verneemd.

Tot defen dienft hunner Afgoden hebben zy een groot getal Priesters, die in dienft, kleding, &c. niet veel van die der Chineefen verschillen, gelyk ook veel zaaken, hunnen Gods- en Offer-dienft rakende, daar mede ten grooten deelen over een komen.

Zy hebben ook juist geen vaste en gefette tyden, om hunnen Godsdienst waar te nemen, maar dragen daar zorg voor, na dat hen dese of gene byfondere nooden drukken, als wanneer hen de Priesters de offerhande, welke zy in dat geval te doen hebben, en welke in hunne handen komen moet, voorschryven, waar in wel 't voornaamste van hunnen Godsdienst bestaat, van den welken zy ook, zoo lang 't hen wel gaat, geen werk ter wereld, gelyk zy ook geen uitzondering van dagen maken, dan alleen, dat zy twee groote Feest-tyden hebben, van welke 't eerste op hun Nieuwe-jaar, of wel op de eerste nieuwe Maan van hun Nieuwe-jaar, na het midden van January; en het tweede ontrent het begin van Juny, na dat zy in Mey hunnen Oegst in de schuuren verfamelt hebben, begint, op welk eerste Feest zy wel een week of twee aan een mooi gekleed, en zeer vrolyk zyn, brengende dan, en ook op 't volgende Feest, al hunnen tyd met dese en gene fpeelen door.

De ROOMSE GODSDIENST hier.

De Roomse.

Schoon de Roomsche Godsdienst hiet van weinig belang, en 'er nu byna niet meer bekend is, moeten wy 'er echter van seggen, 't geen wy daar van wecten.

Uit den Brief van de Heer *Henrik Baron*, aan den Heer Buihschop op Batavia A°. 1663 blykt ons, dat *Alexander de Rhodes*, een Jesuit van Avignon, hier A°. 1626 allereerst gekomen is, om op de wyse der Roomsgefinden hunne Leere hier voort te zetten, dat al eenige jaaren aan een ingang by defen Inlander gehad, hoewel die dat op geen anderen grond aangenomen heeft, dan met die hoope, dat hen die nieuwe Godsdienst gelukkiger dan de Heidenfche maken zoude; maar toen zy bespeurd hebben, dat zy meest arm waren, en arm bleven, en dat hen zelf ook meer plagen, dan wel bevorens, overquamen, hebben de Tonkinders hen zedert A°. 1663 niet alleen beginnen te vervolgen; maar den Koning heeft alle de Jeluiten, en de verdere Christenen, die 't met hen houden, den 25 September

des gemelden jaars openbaar doenaanseggen, dat zy uit zyn Ryk zouden hebben te vertrekken, dat daar op ook gevolgt is, zonder dat men hen zedert hier weer de allerminste toegang gegeven heeft.

Dit heeft echter niet belet, dat 'er ondertusschen in stilte dese en gene Priesters gekomen zyn, onder welke sich mede herwaards vervoerd hebben *Dominicus Fuciti*, een Napolitaan, en *Emanuel Ferreira*, die hier tot A°. 1684 den 29 October gebleven, en den 23 December des gemelden jaars, met een Hollands Schip op Batavia gekomen zyn.

De eerste was ontrent 30 jaaren in Indiën, en 16 hier geweest, en wel 10 2 11 jaaren daar, dat hy by dag niet dorst te voorfchyn komen, en sich dan in een Vaartuig ophield, besloekende 's nachts de Christenen, om zyn dienft te doen. Ook had hy 'er alhier 8000 gedoopt. Hy was na Roomen ontboden, om sich te verantwoorden; doch zeyde eerst over Siam nog eens na Macao te fullen gaan, om daar de orde van zyn Overfte &c. af te haalen. En zulke zyn 'er waarschynelyk meer geweest, schoon die my onbekend zyn.

Derhalven zyn 'er hier en daar noch wel eenige van die Christenen in 't verborgen gebleven, maar indien dit uitquam, zouden zy met de dood geftraft werden, waarom hier nu geen andere, dan de Heidenfche Godsdienst, bekend is.

Van den GODSDIENST van COETSJIENTSJINA.

Wat den Godsdienst van die van Coetsjientsjina betreft, die verschild in den grond niet van die der Tonkinders, of de Heidenfche, gelyk zy ook even de zelve foort van Tempels, Priesters, Feesten, Plechtigheden, en H. dagen hebben.

Maar buiten dese is ook eenige jaaren herwaards de Roomsche Godsdienst daar ingevoerd, hoewel dit meest in der stilte, en juist zoo openbaar niet schynd te geschieden.

Ten tyde dat onse Schipbreukelingen van 't Schip den Arion hier quamen, vonden zy hier eenige Fransche en andere Priesters, onder welke my dese met naame voorkomen: *Pierre de Heute*, *Paulus Sennemont*, (te Foe aan 't Hof) *Franciscus Godefroy*, (te Tfeun) *Antonio de Vas Covellas*, (te Fayfoe) *Pierre de Fleury*, (de vyfde Fransche Priester, die hier quam) *Nicolaas Tolentinus*, *Pater Anthonio* (die sich te Foe aan 't Hof meest onthield) en *Pater Emanuel*.

Door den yver deser Priesters zyn daar (zoo zy voorgeven, en ook den onsen gebleeken is) al zeer veel Christenen op hunne maniere gemaakt, die ook

Van den Godsdienst van Coetsjientsjina.

al vry neerftig ter Miffie komen, en hunnen Godsdienst zeer yverig waarnemen.

Ook hebben verſcheide van deſe Chriſtenen groote bewyzen van liefde aan de onſen gegeven, met hen te ſpyſen en te trooſten in hun ongeval, waar toe die braave Paters *de Heute* en *Godefroy* vooral het hunne gedaan, en eindelyk gemaakt hebben, dat zy, van allen verlaaten, en van het hunne beroofd, noch zoo veel geld bequamen, als zy van nooden hadden, om uit dit boos Roofneft in Siam te geraken, om die penningen daar aan zeker Franch Biſſchop weder te geven.

Ook was hier te Niaroe een Biſſchop, *Maryn Labbè*, en in 't dorp Daing noch een *Franciſcus le Bruge* genaamd, door welker yver, met die van hunne medefendingen, dat ganch land door in die korte jaaren reeds zoo veel Chriſtenen gemaakt waren, dat in 't Landſchap Cjam alleen wel 40 Kerken en 10000 Chriſtenen, en in 't Landſchap Hoe, daar naaft aan gelegen, wel 80 Kerken, en wel 20000 Chriſtenen gevonden wierden. In voorige tyden ontrent A°. 1680, of wel eer, zyn hier *Dominicus Fuciti* en *Emanuel Ferreira* mede geweeft, en de cerſte wel 8 jaar, in welken tyd hy wel 4000

perſoonen gedoopt had.

Wat reden nu de Koning heeft, om dit in zyn land te dulden, is ons onbekent; hoewel ik geloove, dat hy dit niet doet, zonder daar uit groote voordeelen en nuttigheit te trekken, behalven dat hy ook nu en dan wel van deſe Prieſters (waar onder men zeer bequame mannen vind) tot het waarnemen van Gefantschappen, en tot het verrichten van gewichtige zaaken in andere Ryken, gebruikt, gelyk hy, eenigen tyd geleeden, Pater *Antonio* zoo na Batavia gefonden heeft.

Maar, om recht uit de borſt te ſpreken, ik geloove, dat het merden Chriſten Godsdienst daar even eens is, gelyk op veel andere plaatſen, daar ſich deſe en gene Prieſters hebben nedergeſet, en daar zy wel veel moeite aangewend; maar zeer weinig gevorderd hebben, alſoo 't den Inlander weinig ter harten ging, of ook weinig ingang hebben kan, om dat hen de zaaken niet in den grond, en alleen maar in haare buitenſchors voorgesteld werden, om welke reden zy'er ook al zoo licht weer afſtappen, als zy zulken Godsdienst aangenomen hebben. Zoo dat dit moeite en koſte verloren is.

BESCHRYVINGE

VAN ONSEN

HANDEL

I N

CAMBODIA.

VYFDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

*V*An onsen Handel in Cambodia. Grensen van dit Ryk, De Hoofdstad Cambodia in Prent verbeeld. Regeering van dit Land. Dood des jongen Konings A°. 1640. De Koningin Thimeda. De Zoon des ouden Konings als zyn vervanger verklaard. Dood des ouden en jongen Konings A°. 1642. Omstandig verbaal. 's Lands Edelen, en verdere Overheden. De Koning doet zyn vudsten Broeder en anderen dooden. Stouten eisch van zyn Geheimschryver, dien by ook van kant helpt. Elendige dood der twee geborgene Prinssen. En hoe 't met 't jongste Prinsje ging. De Koning werd Mohammedaans, om zeker op den Throon te blyven.

Van onsen Handel in Cambodia.

NA dat wy van Tonkin, als zeer groote betrekking tot den Handel van Japan gehad hebbende, laatst gesproken hebben, kunnen wy niet nalaten ook iets van dien, die wy eenige jaaren in 't Koningryk van CAMBODIA drevén, te zeggen, alsoo die voornamelyk mede op den Japanischen Handel gesien heeft, hoewel wy daar niet zeer veel van zullen voor te stellen hebben.

Het werd van zommige Camboya, van andere Cambodia, en ook wel Cambodja of Camboetsja genaamt, gelyk ik met een Maleys Traactaat, daar van handelende, zou kunnen toonen.

Dit Koningryk grenst allernaast aan dat van Coetsjentsjina, waar aan men ook wil dat het al zedert A°. 1715 zou cynsbaar geworden zyn, en 't geendoor een groote rey van gebergten, die van 't N. W. na 't Z. O. loopen, van een gescheiden is.

Grensen van dit Ryk.

Het legt wat bezuiden die Rivier van Coetsjentsjina, tusschen welke Rivier, en 't Koningryk van Siam, ook zoo een rift bergen even eens gestrekt legt, of anders siet men 't pas benoorden den Golf van Siam; die 't ook in 't W. gelyk het

in 't O. al mede de openbaare Zee heeft, of anders steld men ook wel, dat de kuff van China of Tonkin in 't N., Pegu in 't W., en 't Koningryk der Louwen in 't O. legt, en daar aangrenst. Men kan het net in de Kaart N°. I. A., voor aan dit Werk, sien, daar men alle die naby gelegene Ryken ook zeer net by een heeft.

Het legt op 11 graaden benoorden den Evenaar, en op de lengte van 128 graaden en 5 minuten.

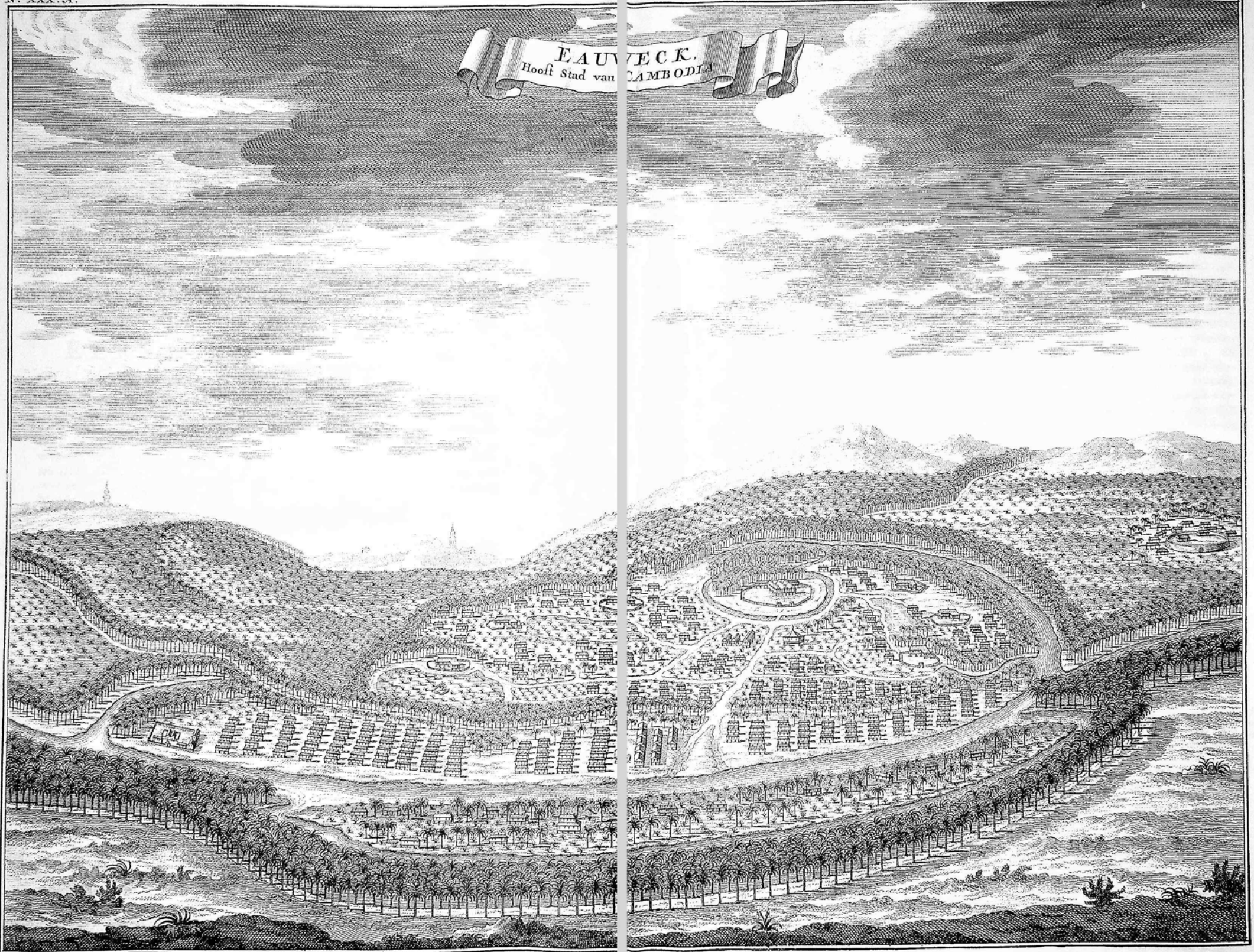
Hoe groot dit Ryk in zyn uitbreiding zy, is my onbekend, vermits ons Volk dit noit van binnen bereisd heeft, dan dat zy eens gelegenheit hadden, om eenige bedienden in gesantschap na 't Koningryk der Louwen te zenden, waar van wy hier na breeder zullen spreken.

Het best van allen is noch bekend de Hoofdstad van dit Ryk, mede Cambodia of Eeauwek genaamt, doch wel 60 mylen de Rivier Menon of Mecon opgelegen, welke wy N°. 33. A in Prent zeer cierlyk verbeelden.

De Hoofdstad Cambodia in Prent verbeeld.

Hoe men van Batavia daar na toe zyn kours steld, kan men uit dese volgende Instructie, A°. 1641 door de Heeren van Diemen en van der Lyn geteckend, en

EAUVECK.
Hoofst Stad van CAMBODIA.

nan de Opperhoofden van het Schip Ooftkapel mede gevegen, sien.

Instructie voor de Opperhoofden van 't Fluit-Schip Ooft-Capel, om te zeilen van dese Rbeede, na de Rivier van Cambodia, en wyders na Tayouan.

„ **U**L. werd by desen geordonneerd
 „ op morgen vroeg, na gedaane
 „ monstering de voyagie aan te vangen,
 „ en daar toe de cours van hier na de
 „ straat van Palimbang te zetten, om
 „ beoosten of beweften Lucipara te paf-
 „ feeren, en zoo voorts in 't gezicht van
 „ Linga en Bintam aan de Ooft-zyde te
 „ loopen, wyders na de Eilanden Poelo
 „ Pieffang, Poelo Timon, die gy moct
 „ trachten te verkennen, om van daar
 „ een vaste cours na Poelo Condore te
 „ stellen, en alsoo de Rivier aan te zoe-
 „ ken, by of ontrent de Rivier met lief
 „ gekomen zynde, zullen UE. voor-
 „ fichtig zyn, en wel doen uitfien, de
 „ boot, om te diepen, voor af zenden,
 „ en 't lood van gelyken binnen boord
 „ gestadig laten gebruiken.

„ Om het open van de Rivier Bassak
 „ wel te vatten, en niet in de Zandban-
 „ ken te geraaken, waar door uw Schip
 „ en volk in perykel gebracht, en by
 „ gevolg de Compagnie zulk een scha-
 „ delyk ongeluk, als haar (Godtbeterd)
 „ met het verlies van 't Schip Noord-
 „ wyk A°. 1636 overgekomen is, on-
 „ derworpen zou werden, 't welk UE.
 „ ten hoogften aanbevolen blyft.

„ Zoo haast Gyl. de Cambodische Ri-
 „ vier hebt gevat, en daar binnengeko-
 „ men zyt, zal de Onderkoopman of
 „ Bockhouder deser Fluit sich terstond
 „ per Schep-Praeuw met onse ne-
 „ yensgaande brieven na by de Op-
 „ perkooplieden *Pieter van Regemortes*,
 „ en *Herman Broekmans* vervoegen, om
 „ van Ul. aankomft rapport te doen,
 „ ten einde zy niet alleen ordre stellen
 „ op het lossen van het inhebbende car-
 „ gasoen voor dat Comproir, maar ook
 „ dadelyk afzenden, 't geen wy ordon-
 „ neren van daar na Tayouan te voeren,
 „ om 't zelve in der yl over te neemen,
 „ en daar mede, zoo haast doenlyk, der-
 „ waarts te navigeeren, waar toe ook
 „ dienstig zal zyn, geroerde Rivier zoo
 „ verre tracht op te komen, als 't mo-
 „ gelyk werd, zonder ondertuffchen het
 „ lossen en laden te verzuimen.

„ Wy recommandeeren en belasten Ul.
 „ dienvolgens tot spoedige bevordering
 „ van 't een en 't ander geen iever te
 „ spaaren, ten einde van daar na Japan
 „ gebruikt werden moogt, waar toe u

„ de Almogende zynen mildryken ze-
 „ gen gelieve te verleen.

„ Alle Spanjaarden, Portugeesen, en
 „ andere Natien, die zonder onse paf-
 „ sen vaaren, behalven die van Palim-
 „ bang, Jambi, Siam, Patani, Djo-
 „ hor, en Cambodia, als na geen vy-
 „ ands plaatsen gaan, zult gy aantasten,
 „ en in uw geweld sien te bekomen,
 „ haare goederen in een behoorlyke in-
 „ ventaris overneemen, en u van de per-
 „ soonen wel verseecken, insonderheit
 „ ook in diervoegen snedig uitsien na
 „ Coetsjientfienfen en Mataramfe Vaartui-
 „ gen, 't zy die van daar komen, of
 „ daar na toe gaan. Voornamentlyk
 „ moeten UE. letten, dat van onse Vy-
 „ anden (gelyk zy nu door 't voeren van
 „ onse en andere Vlaggen practifeeren)
 „ niet misleid of bedrogen werd. Wes-
 „ halven niemand, dien maar bezeilen
 „ kond, wat Vlagge of teeken de zelve
 „ voeren, onbekend zult laten vaaren,
 „ maar voorsichtelyk vifiteeren, en
 „ Vyanden bevindende, daar mede han-
 „ delen, als vooren gesegt is, mits dat
 „ zulk geschiede zonder merkelyk ver-
 „ suim van tyd, alsoo aan uwe spoedige
 „ verschyning ter bescheiden plaatse de
 „ Compagnie te veel gelegen is.

„ UE. gaan gemant met 40 koppen,
 „ en te dier behoefte geprovideerd van
 „ alles voor 12 maanden. Maakt 't ee-
 „ ne en 't ander strekke na behooren.
 „ Administrereed Justitie volgens den ge-
 „ neraalen Artykel-brief, en blyft wy-
 „ ders Gode bevolen.

*In 't Kasteel Batavia
 desen 13 May A°. 1641.*

Lager stond

ANTONIO VAN DIEMEN.

CORNELIS VANDER LYN.

Een groot cieraad der stad is 's Konings Paleis, dat wel maar met een houtte heining omfer, doch van binnen zoo net gebouwt, en daar al het houtwerk zoo ichoon vernist en verguld is, dat het 'er alles van enkel goud schynt te zyn, gelyk men daar ook zeer veel heerlyke dingen van Goud en Zilver gemaakt fiet.

Dese vesting nu, schoon van hout, is hier en daar met zeer veel Chineses Geschut, ook met 24 Hollandsche stukken Kanon versterkt, die de Vorst nu en dan van de Jachten Goa en Noordwyk gekregen heeft. Ook zou men die ten eersten, sommige op zeer sierlyke blaauw-geschilderde, en andere op swart-verlakte af-fuyten leggen, alle zeer net van wissers,

*'t Paleis
 des Konings.*

lepels, die wel Zilver schynen te zyn, en verkensteerten, die mede zeer blank gehouden werden, voorsien.

In de voorige tyden plachten dese Koningen te Baatsjong, etelyke mylen en dagen reisens landwaart in gelegen, hun Hof te houden, om dat zy daar dichter by de landen, daar 't Goud valt, waren, doch zedert de Koning der Louwen hen met den Oorlog dreigde, zyn zy de Rivier af veel lager na de Zee-kant afgezakt.

Dese groote stad nu werd door verscheide Volkeren, die op dit Ryk handelen, doch voornamelyk (buiten hunne Ingefetenen) door de Japanders, Portugeesen, Coetsjientsjineesen, Maleyers, en meer andere Volkeren, bewoond, die sich zelven daar meest langs een zeer langen dyk neergeflagen hebben.

Zommige woonen daar altyd, andere weer maar voor een kortentyd, om hunnen handel te dryven, en hunne Waaren te vertieren.

Het is in sich zelven een schoon vrugtbbaar land, dat overvloed heeft van Rylt, Slaven, Matten, Zyde, Rottingen, Gommelak, Wafch, Chineeische Ylere Pannen, Kopere Bekkens, Rochevellen, Peerden, weinig Peper en Tin, Muscus, Rhinocer-hoorns, Benzoin, Hartevellen, Goud, Olifants-tanden, en andere Waaren, 't zy daar, of wel in de nabuurige landen vallende. Doch het is meest onbewoond, en 't heeft veel Kreeken, Rivieren, stilstaande en loopende Wateren, alle de welke haaren oorspronk uit een binnen-Meir hebben, dat zoo veel waters van sich geeft, dat niet alleen de Japansche Rivier, die tamelyk wyd is, maar ook de Matsjaanse, en de Rivier van Cambodia, sich krommende om de Oost, al haar water zeer gemakkelyk kunnen verswelen, gelyk ook de zelve ontrent de maand Augustus voornamelyk wel 8, 9, ja 12 en meer voeten hoog kunnen zwellen, wanneer zy niet alleen de boorden hier en daar, maar zelf ook het geheel land alom blaak zeten.

Regeering van ditland.

Dit Land is niet altyd op een en de zelve wyse bestierd. Dat het in oude tyden zelfs onder de Chineeesen gestaan heeft, zal ons uit de Brief van de Heer *Baron*, onder de stoffe van China, hier na blyken.

Ook heeft het ontrent A°. 1626 noch onder den Koning van Siam gestaan, van welken zy naderhand weer afgevallen, en met welken zy daarom ook doorgaans in Oorlog zyn.

A°. 1622 wierden zy door den Koning van Siam met 2 groote Legers, te water en te land, doch te vergeefs, aangetaft, alsoo hy, na lang in de Rivier van

Cambodia gelegen, en die belegerd te hebben, eindelyk opbrak, en elendig van de Cambodiers geslagen wierd, dat hy wel menigmaal heeft trachten te wreken, doch daar niets op gevolgt is, niet tegenstaande onse Heer Generaal hem onse hulp en Scheepen A°. 1634 noch aangeboden heeft; daar van hy naderhand alle hoope, door 't oprichten van ons Comptoir hier A°. 1635, verloor.

In de later tyden wil men dat zy verscheide overvallen van den Koning van Coetsjientsjina geleden hebben, endoor den zelve A°. 1715 overwonnen zyn.

Toen zy noch in den besten bloei waren, of ontrent A°. 1635, waren hier wel drie Koningen, die ook dit Koningryk in drie gelyke deelen op dese voorwaarden verdeeld hadden, dat de langstlevende eindelyk alles besittten, en dan alleen Koning van dit geheel Ryk zyn zoude; hoewel de oudite van dese drie Vorsten toen echter in alle voorvallen meest geëerd, ontsien, en gehoorlaamt wierd.

Onder den zelve; die beide de anderen noch overleefde, was dit Ryk in veel rust, en in die tyden heeft onse Maatschappy het daar ook zeer wel gehad; hoewel de Portugeesen, die hier op zeer sterk handelden, ons veel nadeel toebrachten, gelyk wy hier na breeder zullen sien.

Zelfs had dese oude Koning in veel voorvallen veel goedheit voor ons over, ons verscheide diensten doende, waar toe hy geenfins verplicht was.

A°. 1640 in de maand Juny stierf de jonge Koning, over welken de oude Koning Oom was; doch liet die jonge noch een ouder Broeder na, die naderhand noch Koning geworden is. By 't sterven van dien jongen Vorst verlooren wy zeer veel in veel opfichten, alsoo hy ons overal, waar hy maar kon, zeer begunstigde.

Hy bleef aan ons 1012 Thayl, 8 Maas, schuldig, die de oude Koning aan den *Oknea Calhom* wel belafte te doen betaalen, doch door zyne haastige dood is zulc belet, en op zyn tyd niet gevolgt.

Dese oude Koning had ook een onder Zuster, *Nuppra Thimeda* genaamd, die daar na mede als Koninginne geëerd is, en van welke haar Edelheden A°. 1639 zeer veel werk gemaakt, gelyk zy in dat jaar ook met de Fluiten Broekoord en Oost-Kappel in 't bysonder aan haar Majesteit schreven, en heestlyke geschenken haar toefonden, 't geen zy wel meest gedaan hebben, om door haare voorpraak, ontrent zekere party Zyde, hen door eenige moorddadige Chineeesen ontvreemt, wat beter te rechte te raaken, alsoo zy toen niet alleen een groot deel in de bes-

Dood des jongen Koningins A°. 1640.

De Koninginne Thimeda.

flering van dit Ryk had, maar niet lang 'er na ook als regerende Koningin aangesteld wierd.

Na dat nu de voornoemde Koning A°. 1640 overleden, en de oude Koning nu aan de Kroon en 't volle bestier geraakt was, vond dese Vorst goed, om zyn oudsten Zoon, *Nac Tommeretiat*, als jongen Koning, en zyn Opvolger, tot zeer groot genoegen van de Grooten en minderen, te doen voorstellen, van den welken, als te dier tyd een Prins van 21 jaaren, en van een zachten en vriendelyken imborst zynde, men niet anders, dan alles goeds, tegemoet zag, weshalven ook ieder een aan den ouden Koning met geschenken, en gelukwenschingen daar over zyn genoegen quam betuigen, onder welke ons Opperhoofd toen, de Heer *Joannes van der Hage*, geenfins van de minsten was.

Dit was nu wel de gemeene verwachting van allen; doch de tyd heeft het tegendeel geleerd, alsoo 'er ontrent A°. 1642, of in dat jaar, een zeer onverwachte opstand in 't Ryk quam, waar door de oude Koning, benevens zynen Zoon, te gelyk van zyn Kroon en leven, opeen moorddadige wyse, door den Koning, die hem gevolgd is, beroofd wierd; een ongeval, 't geen verdient, dat wy het wat omstandiger verhaalen.

De Vorst, die dese Koningsmoord ondernam, was mede van Koninglyken bloede, gelyk ook zyn Vader en Broeder dit Ryk bestierd hadden; doch alsoo hy al van jongsafaan ongemeen wild, woest, stout, en een zeer groot geweldenaar tegen ieder een gewect was, waren de Koningen van dien tyd al voor hem bevreesd, en deden hun best om 'er hem buiten te houden, gelyk daar door dese oude Koning, zyn Oom, aan de Kroon gekomen, en waar by hy, volgens zyn voorgeven, ook door den zelve in zyn regt tot de Kroon verongelykt was.

Dit nu wendde hy ook als een reden voor, die hem al zedert een langen tyd aangeset had, om zyn slag waar te nemen, en om sich aan desen zynen Oom te wrecken, voorgevende zyn Kroon, zoo hy hen, of iemand van de zynen, in 't leven gelaten had, niet zeeker te zyn.

Hoe quadaardig hy uit sich zelve was, waren echter noit zulke godloofse aanslagen, om zyn Oom te vermoorden, in zyne gedachten opgekomen; dog hy had geheel andere wegen, om aan de Kroon te geraaken, geboand; maar de eerste aanleiding daar toe wierd hem door een van zyn getrouwste slaven, een Zwart, die vol geeft en ongemeen gaauw van bevassing was, gegeven.

Dese gemerkt hebbende, dat de Ge-

heimfchryver van den Koning wel het grootste bestier over alles had, en zoo zy hem op hun zyde konden krygen, alleen in staat was om desen verongelykten Vorst, zynen Heer, aan de Kroon te helpen, bedagt een middel, hoedanig sich van zyn gunst, tot het uitwerken van zynen toeleg, ten vollen te verkeeren.

Daar op ging dese Zwart, uit zyn Meesters naam, by desen Geheimfchryver, en blies hem eerst veel quaad van den Koning in 't oor, en prees hem daar op zyn Meester zeer aan, hem belovende, dat zoo hy met zyn Meester nader over 't middel, om den ouden Vorst uit de wereld, en om zyn Meester aan de Kroon te helpen, spreken wilde, hy hem als zyn mede-bestierder deel aan 't Ryk, en de helft daar van in handen geven zoude.

De verbittering, die hy reeds op dit in 't oor blaafen tegen zynen Vorst opgevat had, dede wel zeer veel quaad, maar dit laatste voor al noopte hem zeer sterk om nieuwe maatregels te nemen, alsoo hy daar op lust gekregen had, om mede eens als Koning te heerschen.

Daar op quam dese Geheimfchryver by den jongen Vorst, en maakte met hem en met zyn swarten slaaf een overleg van de zaak, hoe men die aanleggen, voorsigtig uitvoeren, en hem daar na nevens desen Prins deel in 't bestier des Ryks geven zoude.

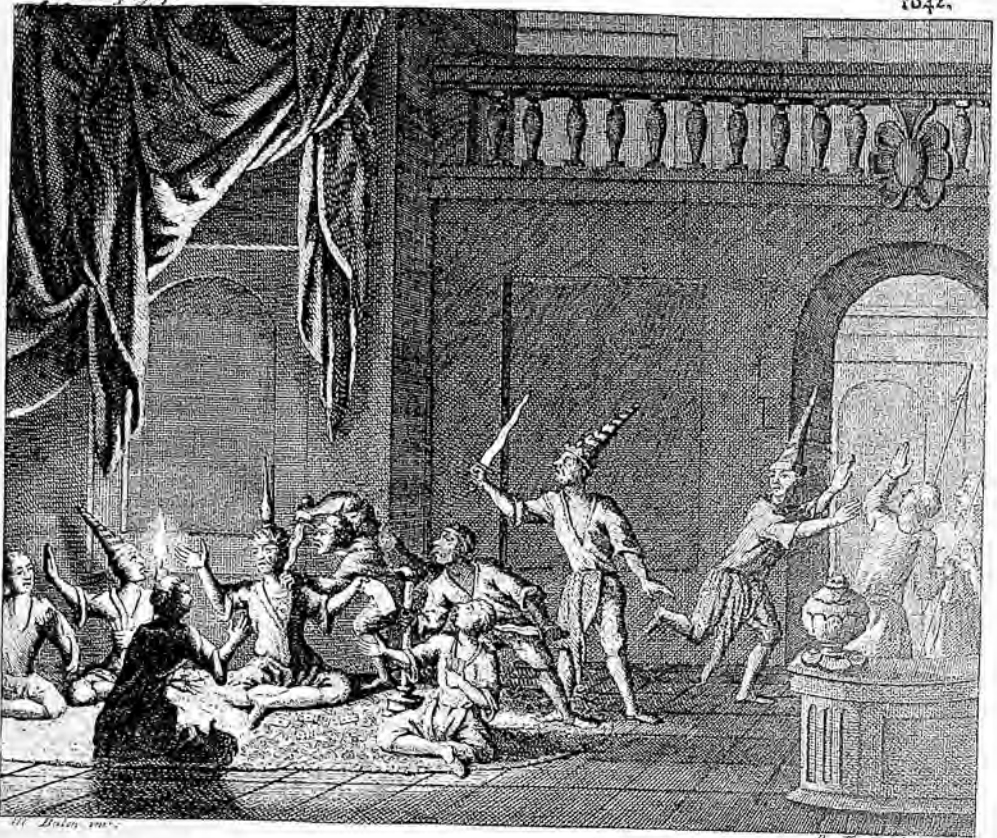
Men vond goed om den Koning, die dagelyx tegen den avond gewoon was met de Grooten, die dan by hem quamen, met de kaart te speelen, onder dit spel op zekere leus van achteren te doorslooten, gelyk dat ook in 't byzyn van desen Prins, hier toen mede gekomen, en door desen Geheimfchryver, die den Vorst een papier overleverde, 't geene hy las, zeer behendig, maar ook op zekere oogeblik geschiede, dat door bestel van den Prins, en door desen swart, die 'er mede by was, alle keers en lichten uitgeblaafen wierden, waar op de andere Grooten, niet wetende wat 'er te doen was, ten eersten de vlugt meenden te nemen, hoewel de meesten van hen mede daar gedood wierden.

Ook waren 'er zekere lieden besteld, om op de gegeven leuse niet alleen het Hof des Koning; maar ook alle de huizen der Grooten, die den Prins verdagt waren, in brand te steeken, zoodras men maar 't Hof in brand zou sien.

Dit baarde in den donkeren nacht niet alleen een grooten schrik onder allen; maar 't was ook oorzaak, dat alle de Grooten, die noch overbleeven, de vlucht namen; van welken zommigen sich na den Zoon des ouden Konings (dien

Dood
des ou-
den en
des jon-
gen Ko-
nings A°. 1642.

Omstan-
dig ver-
haal.

(dien hy tot zyn vervanger verklaard, en die sich na de Zee kant in de benedenlanden met 6 a 700 man op de Olifants-Jacht begeven had) om den zelve kennis van zyns Vaders dood, en van zyn nakend gevaar te geven.

Schoon de oude Koning nu dood was, en al veel Grooten, die hem in zynen toeleg hinderen konden, uit den weg geruimt waren, was hy echter het stuk noch niet meester, altoo de jonge Vorst noch in 't leven was; doch om sich ten eersten ook van hem te ontslaan, zond hy 3 of 4000 van zyne beste en getrouwste troepen na de benedenlanden, daar zy dien Prins nog in zyne Jacht (alsoo hy nergens van wist) befing vonden, en ten eersten gelegenheit kregen om hem van kant te helpen.

Maar daar waren nog drie jonger Zoonen van den ouden Vorst, van welke de een 6, de ander 12, en de oudste 17 of 18 jaaren had, na welke men wel sterke zoeken deede; dog alsoo de Priesters die onder hunne bescherming genomen hadden, en zy na een van hunne Kerken (daar hen niemand uithaalen, en waar aan ook dese geweldenaar, hoe stout hy ook was, niet komen dorst)

gevlugt waren, moest hy dit verder op zyn beloop laten, agtende sich nu vast genoeg op den Throon geset, als hy maar Meester van de Raaden des ouden Konings, die nog hier en daar swierven, werden kon, die metter tyd alle in zyne handen vielen, en meest aan een elendig einde geraakten.

Zommigen van hen wierden gekruisigt, anderen gecmpalcerd, eenigen wierd het vleesch van hun lichaam gesneden, en hen gebraden zoo lang te eten gegeven, tot 'er niet meer dan vel en been aan was; en zoo zy dan nog niet besweken, wierden zy door wonden gefabeld.

Na dat hy nu de gevaarlykten dus verre meester geworden was, ontbood hy de Overheden van alle de Naticen, die sig hier met der woon onthouden, en dee hen allen den eed van getrouwicheit aan hem doen, uitgenomen den Tevinia, of 't Opperhoofd der Maleyers, die niet komen wilde, om dat hy nog aan des Konings dood twyffelde, dog eer hy verseekering daar van kreeg, deed hem de nieuwe Koning gevangen nemen, elendig (om anderen af te schrikken) ter dood brengen, en aantsonds een ander in zyn plaats stellen.

Ook

1642. Ook stelde hy aantonds veel nieuwe Oknea's, zynde de eerste en naaste Ryx-Raaden aan den Koning. Dese maken als den Adel van het Land, die doorgaans op de groote Land-vergaderingen verschynen, en sich door hunne bedienden een goude doos van Staat (waar in verscheide kleener goude dooskens met Cardamon, Caetsjoe, Pinang-gereedschap &c. zyn) doen nadragen, om daar door hun pragt, rang, en vermogen aan te wyfen: want uit hen werden de eerste Landvoogden en Gouverneurs der buiten-Landen gemaakt.

Dus stelde hy ook andere Tonimnes (welker bedienden hen met zulke silvere doofen volgen) Tevinia's, en Nappa's, (een soort van minder Overheden) aan, gevende alle de voornaame ampten aan geen anderen, dan die hy zeker wift voor hem te zyn.

Hy nu nergens meer voor te schroomen hebbende, had egter nog een ouder Broeder, dien hy wel juist niet vreesde, alsoo hy van een goeden imborst was; maar alsoo hy zeer van 't gemeen volk gelieft, en hy in tegendeel zeer gehaat was van ieder, keurde hy best, desen zynen goeden Broeder in 't begin van zyn Ryk deel in de Regeering te geven, belovende aan hem dit zoodanig, zoo lang zy leefden, te zullen vervolgen; dog dat hy dit geensins meende, is naderhand klaar genoeg uit andere gevolgen gebleeken, alsoo hy, die gemeenschap met 'er tyd moede werdende, sich niet ontfag zynen onnoofelen Broeder te beschuldigen, dat hy gefogt had met zyn Gemalin *Perkafé Satiry* te boeleeren, dit nader met een getuigenis van desselvs Broeder bevestigende, waar op hy ook kort daar na dien Broeder stil uit de wereld hielp.

Dit vuil stuk werd, zoo by de Grooten, die zelfs zyn beste vrienden waren, als by de gemeente, zeer qualyk opgenomen, zoo dat hy nu en dan voor quade aanslagen tegen hem bang begon te werden; dog om dit weer eenigins goed te maken, lei hy alle de schuld van zyn Broeders dood op zyn Gemalins Broeder, van welken hy toen zeide, dat niet zyn Broeder, maar zyn Vrouws Broeder aan 't voornoemd stuk schuldig was, alsoo hy zelfs gefogt had zyne Gemalin tot overspel te brengen, en ondertusschen de schuld aan zynen onnoofelen Broeder, dien hy in zyn hert beklaagde, te geven, om 't welke dan weer te straffen, hy nu goed vond den zelven aantonds ter dood te verwyfen, om daar door, waar 't mogelyk, de gemeente (die wel beter wift) weer wat zand in de oogen te werpen; hoewel men naderhand klaar-

III. DEEL.

der ontdekt heeft, op wat loofe gronden hy dit ondernomen had.

Ondertusschen daagde ook zyn Geheimfchryver tegen hem op, dien hy belooft had nevens hem deel in de Regeering te geven, en die sich verbeelde, dat hy sich om geen andere reden van zyn oudsten Broeder ontslagen had, dan om zyne belofte ontrent hem (gelyk hem die twart ook al verscheide maalen wys gemaakt had) zoo veel te beter te konnen nakomen; maar als hy nu van tyd tot tyd vernam, dat 'er van die belofte niets quam, en dat men hem zelfs niet eens Oknea, en nog maar een Tonimine, of Tevinia, maakte, begon hy niet alleen tegen dien swart, maar zelf tegen den Koning zeer stout te spreken, in zoo verre, dat hy hem dreigen dorst, zoo hy zyne belofte niet naquam, wel middel te weten, om hem, dien hy tot de Kroon geholpen had, nog veel gemakkelyker daar van te berooven.

De Koning, die zulken taal onge- woon, en niet genegen was dit meer te hooren, zond dien zelven avond eenig volk op hem uit, dat hem, eer den dag aanquam, stil van kant hielp.

Terwyl 'er nu niets meer schein overig te zyn, dat hem in zyne zoo vastgestelde regeering ontruften kon, daagde 'er eindelyk, een jaar na zyne verheffing tot de Kroon, een nieuwe swarigheid op, die hy wel eenigins gevreesd; dog zoo ras nog niet te gemoed gefien had.

Het waren de jonge Princen Kinderen, van den vorigen omgebragten Koning, die ondertusschen een grooten aanhang van eenige duifenden, die hem beminden, gemaakt hebbende, voorgenomen hadden de dood van hunnen Vader en Broeder te wreken; dog de toelag der twee oudsten quam wat te vroeg uit, waar door hun aanslag openbaar wierd, en zy gevangen raakten.

Zy wierden eenigen tyd met hun eigen vleesch, dat men met riemen uit hun lyf sneed, en hen gebraden te eeten gaf, gefpyft, en eindelyk op een Pieslang-boom leggende, dwars door midden gekapt; dog hadden voor dese hunne eendige dood nog de nieuwsgierigheid om de Sabels, waar mede men hen doorkapen zou, te willen sien, om te beproeven, of die, om dit te verrichten, ook wel scherp genoeg waren.

Ook zou hy zekerlyk zyn moorddadige handen aan den jongsten Prins, nu pas 7 jaaren oud, al mede geflagen hebben; dog zyne Moeder, deernis met dit kind hebbende, nam het in haare bescherming, en voor haar kind aan, zonder dat ik wete, of zy 't altyd tegen zyne lagen heeft weten te dekken.

Nu schein hy al zeker op zynen Throon

F

te

De Koning doet ook zyn oudsten Broeder dood.

1642. Stouten eifch van zyn Geheimfchryver.

Dien hy mede van kant helpt.

Elendige dood der twee geborgene Princen.

En hoe't met het jongste Prinsje verder sig.

1642. te zitten; maar zyn eigen gewiffe, en 't gestadig hoewel stil morren van 't gemeen dede hem vreefen, dat 'er de een of de ander tyd nog wel iets tegen hem uitberften mogt.

Om dit nu voor te komen, en van hen niet af te hangen, begon hy van tyd tot tyd met de Javaanen, en wel byzonder met den Landvoogd van Japara, vriendschap te maken, en sig met den zelven ook zoo verre in te laten, dat hy, om

sig by de Javaanen en Maleyers te aangenamer te maken, Mohammedaans wierd, en niet alleen veel vyheden aan beide die Natien in zyn Ryk begon te verleen, maar ook haar tot zyn Lyfwagt te nemen, zedert welken tyd, de zaaken in dit Ryk een wonderlyken keer genomen hebben, waar van onse Natie wel het smertelykste gevoelen gehad heeft, gelyk ons uit het volgende Hoofdstuk, tot ons leedweten, nader blyken zal.

1642.
De Koning
werd
Mohammedaans.

T W E E D E H O O F D S T U K .

DE voornaamste Kooplieden hier. De Heer van Galen A°. 1635 ons eerste Hoofd hier. Krygt A°. 1636 moeite met den Koning. De Heer Hagenaar A°. 1637 als Gefant herwaarts gefonden. Zyn komst hier. Zyn verschyning, en bevinding ten Hove. Zyn Geschenk. Vergeefs Gheoor deffels, en van Galen in ongenade. De Heer van der Hagen A°. 1637 hier Opperhoofd. 's Konings beleefibet daar nu tegen ons. De Chineesen vermoorden A°. 1638 a 1639 eenige Nederlanders, uit Tonkin gefonden. De Heer van der Hagen A. 1640 overleden. Reize na 't Land der Louwen door de Onse gedaan. Jeremias de Waal, en een Bootsman door de Portugeesen vermoord. Geringe straffe daar over geoeffent. Abel Tafman neemt een Jonk met goederen der Portugeesen. Beweging daar over door de zelve gemaakt. De Heer Regemortes gaat A°. 1642 na Batavia. Komt A°. 1643 hier weer als Gefant, en werd deerlyk met alle de zynen kort 'er aan vermoord. Brief van den Koning van Cambodia aan zyn Edelheit Maatsuyker A°. 1672. Brief van de Heer Maatsuyker aan den Koning van Cambodia.

De voornaamste Kooplieden hier.

Onder de Volkeren, die in en op dit Ryk handel dreven, waren de Japanders, Chineesen, Siammers, Portugeesen, en Nederlanders wel de voornaamste.

De eerste waren hier juist niet heel sterk; maar hadden sig met 80 huisgesinnen, te gelyk uit Japan gebannen, hier neder gesteld; en sig by den Koning, die A°. 1637 regeerde, zeer aangenaam weten te maken, met hem, ten tyde dat zyn oudste Zoon tegen hem opstond, en sich met geweld een weg tot de Kroon baanen wilde, in allen deelen de behulpfaame hand te bieden, en zedert heeft hun Sjahbandaar ook zoo veel ingang by dien Vorst gehad, dat men geen ander, dan hem alleen, noodig had, om de zaken wel te doen gelukken, die men negen was aan dien Koning voor te stellen.

In veel grooter getal waren hier de Chineesen, die ook, volgens hunne gewoonte, de stad op en neder liepen, om den voornaamsten handel meester te werden, zomtyds de Waaren tot zulken hoogen prys opjagende, dat 'er geen andere na denken dorsten. Zy dryven hier grooten handel, en van hier ook op Japan, Tonkin, Quinam, Siam, en meer andere Ryken.

Met wat Waaren hier gehandelt wierd,

hebben wy bevorensal aangewesen; dog voornamelyk met ruwe Zyde, en verscheidene gewerkte Zydestoffen, en met Harten- en andere Vellen, die zy na Japan, en elders met groote winsten vervoerden.

De Siammers waren 'er wel niet veel; dog handelden 'er sterk, alsoo zy uit hun Land met een groote menigte van Karen en Wagens daar, en in 't Land der Louwen quamen, om de Waaren, daar vallende, na Siam te voeren.

Veel grooter handel nogtans dreven hier al van vry ouder tyden de Portugeesen, die, door hunne groote geschenken aan den Koning, en aan de Grootten, sich al mede zeer aangenaam hadden weten te maken, hoewel zy by alle Koningen hier niet evenveel ingang gevonden hebben.

Volgens hunnen gewoonen aard maakten zy hun werk 'er af, om ons daar, gelyk elders, als Zee-roovers met allerlei swarte kouleuren af te malen, waar mede zy by zommige Vorsten, door groote geschenken verblind, al veel ingang nu en dan gekregen hebben.

Wat nu de Nederlanders betreft, die hebben hier mede een vast Comptoir zedert A°. 1635, en in 't eerst maar een slegte Bamboese Logie gehad, hoewel zy 'er naderhand een beter wooning beko-

1635. komen hebben. Hier schynd al voor die tyd een Comptoir geweett te zyn, alsoo ik A°. 1623 den 23 October klaar lese, dat de Heeren zeventienen belasten, dit te lichten; dog A°. 1635 is 't eerst regt aangegaan.

De Heer van Galen A°. 1635 ons eerste Hoofd hier.

De eerste, die onsen handel hier begonnen, en hier vast gelegen heeft, was de Opperkoopman *Jan Dirkssoon van Galen*, een man, die onse zaaken hier met zeer veel yver waargenomen heeft, en door den Opperlandvoogd de Heer *van Diemen* eerst herwaards gesonden is.

Hy wierd van de Koningin hier als haren Zoon aangenomen, dat hier ook een gewoonte, byna als in Tonkin, is; dog waar by hy hier geen voordeel ter wereld, dan den blooten Eer-titel, had.

Hy stond by den Koning van dien tyd zeer breed, en had sig, niet tegenstaande alle de snorkeryen en lasteringen der Portugeesen, zoo aangenaam by dien Vorst weten te maken; dat hem byna niets, van 't gene hy versogt, geweigerd wierd.

Hy lag hier met een Onderkoopman, die zyn tweede was, en verzamelde alle zoodanige goederen, met welke hy oordeelde de onsen in Japan dienst te zullen doen, gelyk 'er jaarlyx van daar verscheidde Scheeps-ladingen met Zyde, Zyde stoffen, Harten-, Buffels-, Roche-velen, en meer andere Waaren, derwaarts vervoerd wierden, en waar door hy in groote agting, zoo by de Koning ende Grooten, als by zyne Oppergebieders, was, te meer, dewyl hy de zaaken zeer beyverde, en als de nood het vereischte, rond uit de borst spreken, en sig voor zyn Meesters zaaken in de bres stellen dorst; dat hem in 't einde egter zeer qualyk bekomen is.

Krygt A°. 1636 moete met den Koning.

Men zag dat A°. 1636, wanneer haar Edelheden het Schip Noordwyk gesonden, en 't jaar 'er aan met 't Schip de *Galias* Brieven aan den Koning geschreven hadden, waar in zy hem bekend maakten, dat zy toen ook 2 Ysere stukken Geschut over zonden, die zy hem toestonden te moogen koopen, alsoo zy wisten, dat hy daar op zeer sterk geset was; dog aangezien 't Schip Noordwyk ondertusschen daar op een groote droogte, *Padrenpays* genaamt, en in 't inkomen der Rivier gelegen, door het misloopen der Japanfche Rivier gebleven was, en de Koning dertien stukken Geschut, en 500 pikol Koper, van dit gebleven Schip na sig genomen had, zonder dit te willen weder geven, oordeelde de Heer *van Galen* best, dit schryven harer Edelheden (die hier nog niet af wisten) zoo ten eersten niet op te volgen, maar, haar alvorens kennis hier af te geven, om hare nader ordre daar op in te wagten.

De Koning ondertusschen dit in haar 1637. Edelheden schryvens zoo klaar vindende, eischte dietwee stukken wel zeer fors van de Heer *van Galen*, waar op hy den Koning zoodanig antwoordde, als hy meinde voor dien tyd noodig te zyn; dat egter dien Vorst geen voldoening gaf.

A°. 1637 vonden haar Edelheden (en in 't bysonder de Heer *Lucafssoon*, toen als Directeur Generaal het Oppergefag voerende) goed, om in de maand Maart den Opperkoopman den Heer *Henrik Hagenaar*, als Gesant aan den Koning, en als Commandeur over 4 Schepen, herwaarts te zenden, om te sien, of men de geresen geschillen niet zou konnen by leggen.

De Heer Hagenaar A°. 1637 als Gesant herwaarts.

Hy vertrok dan in die hoedanigheit met de *Galcaas*, Warmond, Westfaanen, en Waterlooc Werve den 26 dito, en quam den 11 May by een Portugees Schepje, ontrent de Rivier van Cambodia, 't welk onse gewapende Boots niet weinig met zyne Bassen beschoor, en hen ondertusschen gedurig toeriep: *Venica, viljacos, Boratios, Luberanos*; dat is: *Kom hier, gy schurken, gy dronkaarts, en gy Luberanaen*; met al welk schelden zy niet belletten konden, dat de onse dit hun Vaartuig veroverden, waar uit zy 139 pakken Benzoin, 30 stukken Walch, eenige Ysere Chineseche Pannen, veel Kopere Bekkens, eenige ongeopende Potten, en meer andere Waaren gelicht hebben, latende nog veel Ryft, Porcelyn, Koper, &c. in het zelve.

Ondertusschen zond de Heer Gesant den Onderkoopman *Pieter van Regemortes*, van Schoonhoven, met een welbemane Boot na boven, om aan den Heer *van Galen* kennis van zyne komst te geven, die daar op egter den 15 dito eerst vertrok; dog de Heer *van Galen* had al zorg gedragen, om zyn E. *Floris Janfssoon*, Schipper van de geblevene Fluit Noordwyk, toe te zenden, met last, om de Brieven harer Edelheden aan den zelve over te geven, gelyk daar opgeschiedde.

Den 16 dito quamen zy met de Schepen in de Rivier *Matfian*, die in 't inkomen naeuw is, en aan weersyden hooge boomen heeft, in welke zy door de vloed en met een moye koelte fraeyen voortgang langs eenige kleene Eilanden hadden, tot dat zy eindelyk de opening van de Rivier *Simding* (waar in 't jaar te voren 't Schip *Oudewater* gekomen was) gewaar wierden, daar zy op 3½ vadem ten Anker raakten; dog naderhand weder 't zeil gaande, quamen zy, na veel talmeryen, den 23 May by de Japanfche Rivier, daar de zelve sig veel wyder, dan te voren, verthoonde, en

1637. en den 26 dito kregen zy den Heer *van Galen* zelfs aan Boord, brengende nog 9 kisten met geld, die hy uit het Jagt Noordwyk geborgen had, op welken tyd men den Heer *Gefant* ook een omstandig bericht van 't blyven van dien bodem, en van 's Konings onregtveerdige handeling gaf, om sig, by zyne verschyning voor dien Vorst, daar na wat te schikken.

Zyn komst hier.

Het liep egter nog tot den 11 Juny aan, eer dese Heer voor onse Logie hier ten Anker quam.

Den 14 dito wierden de Brieven voor den jongen en ouden Koning aan eenige Grooten, ten dien einde afgesonden, overgeleverd; dog men bevond, dat de Opschriften verkeerd gesteld waren, dat naderhand veranderd wierd.

Den 16 dito kreeg zyn E. by schryvens van den Heer *van Galen* bericht, dat hy heden met de Brieven en geschenken na boven trekken moest, om door een *Nampra* ter gehoor geleid te werden.

Zyn E., toen zeer onpasselyk zynde, zocht dit wel eenige dagen te verlichuen; dog daar was niet aan te doen, en hy moest, zoo goed als hy kon, mede optrekken.

Zyn verschyning en bevinding ten Hove.

Hy nam, tot zyn gevolg, 20 Musquetiers, en 2 Trompetters mede, liep met zyn Vaartuig langs 't Japans, Portugees, Chinees, Coetsjientsjinees, en Cambodisch Quartier, en sloeg, na 1½ myl varens, een naeuwe spruit van een halve myl in, daar hy met de zynen aan Land trad.

Hy vond daar een grooten Olifant zonder tanden, nevens 3 of 4 karren.

Des ouden en jongen Konings Brieven wierden door een *Nampra*, onder een Zonnescerm, op den Olifant gedragen.

De karren wierden verdeeld. De eerste, die eenigins verguld was, gebruikte de *Gefant*, de tweede de Heer *van Galen*, de derde de *Tonimne*, en de vierde de *Schipper*, die met zyn E. mede gegaan was, en de zelve wierden ieder door 2 *Ossen*, na 's Konings wyse, getrokken.

By 't *Paleys* gekomen zynde, traden zy af; dog de *Gefant* was zoo swak, dat hy door den Heer *van Galen*, en den *Schipper*, by de hand geleid moest werden tot by de *Gehoor-zaal*, daar hy op een grooten Cambodischen stoel te rusten gezet wierd.

Hy vond daar een schoone lange *Zaal*, vol volk, zag daar een menigte *Tonimnes* met hunne silvere, en *Okneas* met hunne goude *Pinang-dooften*, en daar na den *Koning*, die over een houte leuning voor over bukte, ontrent 25 treden verder gewaar geworden zynde, boog hy sig zeer nederig en laag voor hem neder.

Hy zag twee *Peerden* by den zelve, 1637. of wat lager, staan, die met gras gevoederd wierden; ook lagen 'er 2 roode sikkleeden, waar op de *Geschenken*, door hem mede gebragt, geschikt waren, bestaande in 2 *Haakichutten*, 10 *Spaanische Roers*, 2 *Pistoolen*, 2 *Lemmers* tot *Slagswaarden*, dog het verdere was zeer net afgeperkt.

Zyn Geschenck.

De *Brief* van zyn *Edelheit* wierd, in een lap *Chinees goud Laken* gewonden, en op een gouden *Kop*, in een verlakten bak gelegd, met toewensching van alle heil en geluk over zyn persoon en Regeering, en door een *Tonimne* aan een *Oknea*, en door een *Oknea* aan den *Vorst* overgegeven, die last gaf de zelve ten eersten te vertolken, en dat de *Gefant*, alsoo hy bespeurde dat hy zeer vermoeyd, en niet wel was, in de *Voor-zaal* zyn rust kon gaan nemen, daar zy hem op een gestikt beddeken, en eenige kussens neer leiden, terwyl de *Koning*, by de Heer *van Galen* sitende, beloofde zeer goede geneesmiddelen aan den *Gefant*, van welken hy ten eersten beter werden zou, te zullen befragen.

By die gelegenheit sprak de *Koning* weer met den Heer *van Galen* over de 2 stukken *Geschut*, hem in den *Brief* harer *Edelheden* beloofd, ja zelfs begon hy ook den Heer *Gefant* 'er van te spreken, durvende van den zelve, in plaats van 2, wel 4 stukken verfoeken; maar de Heer *van Galen* sneed dit zeer behendig af, met aan den *Koning* (die in 't *Maleys* den *Gefant* aansprak) te zeggen, dat die Heer geen *Maleys* verstonde; dog dit voldede den *Koning* niet alleen niet, maar hy geraakte daar over verder met den Heer *van Galen* in zeer harde woorden, die hem tot antwoord gaf, dat hy hem die stukken noit geweigerd, en alleen maar verfoegt had, daar mede zoo lang te wagtten, tot dat de *Gefant* zynen last zou afgelegd, en zyne zaaken by den *Koning* verrigt hebben.

Het was zoo verre van daar, dat dit den *Koning* ter neder zou zetten, dat hy sig naderhand niet eens verweerdigde op eenig voorstel van den Heer *Gefant* te antwoorden, en op de Heer *van Galen* bleef hy zoo verstoord, dat hy hem naderhand niet meer onder zyn ooggen heeft willen sien, verbiedende uitdrukelyk, dat hy oit meer ten *Hove* zou komen, alsoo hy hem geen gehoor meer verleenen wilde.

Vergeeft gehoor des zelfs, en de Hr. van Galen in ongenade.

Dit bewoog dan haar *Edelheden*, by de te rugkomst van den *Gefant* siende, hoe slegt daar alles dit jaar uitgevallen was, om de Heer *van Galen* op zyn verfoek van daar te ligten, gelyk hy ook A°. 1637 door den *Commandeur Krook* van daar gevoerd, en de Heer *Oppetkoop-*

1637. koopman *Johannes van der Hagen* in zyn plaats als Opperhoofd gesteld is.
De Heer van der Hagen Ao. 1637 hiet Opperhoofd

Ook gaven haar Edelheden aan den zelve last, om den Koning noit meer over die 13 stukken, of over de 500 pikol Koper, aan te spreken.

Zoo ras de Koning bespeurde, dat hy niet meer daar over aangesprooken wierd, was al zyne verbolgendheit over, ja 't was zoo verre van daar, dat hy ons nieuw Opperhoofd eenigins qualyk bejegenen zoude, dat hy hem, en ons, in tegendeel allen dienst dede.

Ook gaf hy een groot bewys daar af, wanneer hy sig in 't Proces, door de Portugeesen tegen ons, over 't nemen van hun voornocht Scheepjen Bassak, in de Rivier van Cambodia, door 2 van onse Boots, volkomen op onse zyde verklaarde, en dat tot ons voordeel uitwees.

's Konings beleeftheit tegen ons.

Ook leende dese oude Koning A°. 1638 den 9 April 3000 thayl, of 9000 gl., aan de E. Maatschappy uit vriendschap, dat aan zyn Majesteit Ao. 1640 met een geschenk van 100 thayl Japans schuit-silver, en nog een stuk Geschut, om onse dankbaarheid te toonen, weder gegeven wierd; hoewel hy anders, zoo hy toen geldgierig geweest was, nog wel 600 thaylen van dat geld had kunnen trekken.

A°. 1640 verlooren wy ongemeen veel by 't overlyden van den jongen Koning, die een zeer goed Vorst, en ons in allen deelen gunstig was, gelyk hymettertyd over de zaak der Chineeische Moorde-naars van ons volk, zoo hy dat verder beleeft had, ook sekerlyk betoond zou hebben, hoewel de zelve naderhand een geheel andere keer nam.

De Chineeisen vermoorden Ao. 1638 a 1639 eenige Nederlanders.

De Heer *Karel Hartfink* had Ao. 1638 a 1639 een Chinees Jonk met eenige Zyde in Tonkin bevragt, en 18 Nederlanders 'er by gevoegd, om daar mede na Japan te stevenen; dog de Chinesen, een besluit genomen hebbende om die Hollanders, zoo ras zy in Zee zouden gekomen zyn, te vermoorden, en de lading met malkanderen te deelen, stelden dit ook in 't werk, en benamen hen allen 't leven, voornemens zynde om na China, of na 't Eiland Kelang, in de plaats van na Japan, te vertrekken.

Na dat zy nu den buit te zamen gedeeld, en de voornaamste van hen een Wankan (een kleener Chinees Vaartuig) gekogt had, geraakten de zelve met eenige van dese baalen Zyde, door een wonderlyke schikking Gods, en tegen hunne gedagten, in Cambodia, alwaar men onder de goederen, die zy daar verkogten, de briefkens, die tot dese Tonkinse lading behoorden, en zelf ook sommige stoffen vond, nog met het bloed dater Nederlanders belpat, waar op de

onsen veel grond kregen, om dese Chineeisen te doen vatten, en hen in proces te betrekken.

Men wees ons alle de Zyde wel in 't eerst toe, met belofte van ook die moorddadige schelmen te zullen straffen; maar alsoo de jonge Koning ondertusschen quam te sterven, vonden die schelmen (waarschynelyk door geschenken) middel om te ontvlugten, hoewel wy 'er naderhand nog een, door toedoen van den ouden Koning, bekomen, en hem na Batavia gefonden hebben, daar hy Gebrabruakt is.

Ook hebben wy van die gansche lading maar 65 picol weder gekregen, daar men anders, ware de jonge Koning in 't leven gebleven, zekerlyk ook al die andere schelmen, en ook veel meer Zyde, in handen gekregen zou hebben.

Dit proces nu in 't jaar 1640 voorgevallen, en de Heer van der Hagen gegengen zynde, om van hier na 't Vaderland te vertrekken, schreef om zyne verlofsing na Batavia, en de tweede persoon, de Opperkoopman *Regemortes*, vertrok toen mede derwaards, om by haar Edelheden te verloeken, dat hy in *van der Hagens* plaats hier Opperhoofd werden mogt, zullende ondertusschen de Onderkoopman, *Gerard van Wusthof*, hier het ampt van tweede in zyn plaats waarnemen.

De Heer van der Hagen Ao. 1640 overleden.

Terwyl *Regemortes* na Batavia was, stierf de Heer van der Hagen in de maand July 1640 aan een heete koorts, die hem in 24 uren, tegen aller gedagten, zeer schielyk wegsleepte; na welken tyd den E. *Wusthof* de zaaken van dit Comptoir tot de komst van het nieuw Opperhoofd waarnam.

Den laaften September, verscheenen de Heeren *Regemortes*, en *Herman Broekman* hier als Opperkooplieden, en te gelyk beiden als Opperhoofden, om den handel en de zaaken der E. Maatschappy hier met zoo veel meer luister waar te nemen, dat zeer wel quam, alsoo zy, tot hunne verwondering den Heer van der Hagen, dien zy vervangen zouden, overleden vonden.

Reis na 't Land der Louwen

Daar na heeft de Onderkoopman *Wusthof* een Reife van veel belang in July 1641, nevens eenige andere, na het Koningryk der Louwen ondernomen; dog alsoo wy daar van hier na in 't byzonder spreken, zullen wy vooraf maar voortgaan, om de zaaken, die tot de stoffe van Cambodia behooren, te ver volgen.

Terwyl ons volk nu op dien togt was, is 'er eenig geschil in Cambodia, tusschen eenige Portugeesen, en eenige Matroosen van de Fluit de Saeyer, misgaders eenige van onse Logic-gaiten, geresen,

1641. dat eindelyk in een hevige gevegt veranderd is, gedurende het welke den Assistent Jeremias de Waal in een pagger befet, en door de Portugeesen met eenige ver-

giftige pyltjens om 't leven gebragt werd; behalven dat zy ook eenige Matroofoen swaar gewond hadden.

1641. Bootsman, vermoord door de Portugeesen.

A. D. van der

P. Thijl Sculp.

Kort na dit voorval komt de Bootsman van die Fluit, van alles onkundig zynde, in 't quartier der Portugeesen wandelen, daar hem door een Portugees zeer moorddadig 't hart afgesteken wierd, over welke twee schenddaaden men de Portugeesen by den Koning aanklaagde, ten einde de schuldigen daar over gestraft mogten werden.

Na dat hier over Rigters gesteld, en die twee gevallen in al hare omstandigheden waar bevonden waren, wist men geen middel om aan te wylen, wie de regte moordenaars van dese lieden waren; dog om hier egter uit te raaken, velden dese Regters het vonnis aldus, dat de oudste Portugees in 't huis, daar de Waal gedood was, zou sterven, of anders den schuldigen moeten aanwyzen, gelyk hy ook daar op ten eersten vastgezet wierd.

Wegens den Bootsman zouden zy, volgens 's lands wetten, 300 thayl, en een boeraan den Koning, betaalen. Waar tegen de Opperhoofden inbragten, dat ons bloed voor geen geld te koop was,

en dat de dood van den Bootsman door de dood van zynen moordenaar alleen te boc- ten was, weshalven zy versogten, dat de Koning dog niet geliefde toe te staan, dat men dit met geld afkoopten zou, alsoo zy dan dagelyks van de Portugeesen zulke moorden af te wagten hadden.

Ondertusschen wisten de Portugeesen met hunne geschenken by den Koning, en anderen, zoo veel uit te werken, dat de ter dood gevonniste Portugees los gelaten, en met het betalen van 300 thayl vry gekeurd wierd, waar mede ook de zaak van den Bootsman voorafgedaan gehouden, gelyk 'er aan ons in 't geheel 600 thayl voor die twee moorden aangeboden wierd. En alsoo onse Opperhoofden dit bloed-geld niet wilden aannemen, belafte zyn Majesteit dit geld in handen van zynen Geheimschryver, Oknea Tir-medols te stellen.

Slegte straffe daar over.

In dit zelve jaar verscheenen de Portugeesen hier met een aansienlyk Car-galoen van Zyde, en verscheide Zyde stoffen, met voornemen om die op den naam

1641. naam van dese en gene Cambodische Kooplieden na Japan te vervoeren, om daar door te beletten, dat wy hen in Zee niet aantasten, en ons aan hen wreken mogten.

Zy deden dit ook, gelyk zy die dan in z Jonken geladen, en die in staat gebragt hebben, om onder opsigt van een Chinees, en een Sjahbandaar, na Japan te zeilen; dog alsoo zy vreesden, dat onse Fluit Oostkappel, die met een lading van Cambodische Waaren na Japan nu mede zeil-vaardig lag, hen waarnemen mogt, deden zy den Koning verfoeken, dat hy aan die Fluits Opperhoofden beliefdte te doen verbieden, van hen in Zee aan te tasten.

Onse Opperhoofden deden den Koning aanleggen, dat de Overheden van dien Bodem hunnen geheimen last van haar Edelheden hadden, om alle Vyanden, die zy in Zee ontmoeten mogten, aan te tasten, weshalven het in 't vermogen der Opperhoofden alhier niet stond, om desen last van haar Edelheden tegen te spreken, waar na zy sig ook geensins gedragen zouden, weshalven de Heer *Regemortes* by 't langer ophouden van dit Schip, over alle schade en verdere moejelykheden, een zeer kragtige betuiging dede, alsoo dit Schip zyn tyd van nooden had, om in Japan te kunnen geraaken.

De Schipper deser Fluit, *Abel Tasman*, betuigende niet langer te mogen wagten, liep 3 dagen voor dese Jonken in Zee, kruisfte eenigen tyd op de zelve, kreegte beide eindelyk in 't oog; dog wierd maar meester van de eene, alsoo de andere hem door de duisternis des avonds ontsnapte.

Hier over betrokken de Portugeesen de onsen naderhand in regten; dog terwyl dit A°. 1642 voor den Regter diende, wierd die grouwelyke moord van den ouden Koning en zyn Zoon uitgevoerd.

Na dat sig die voornoemde geweldenaar nu vast genoeg op den Throon geset had, wisten de Portugeesen door groote geschenken aan hem, en eenige van zyne Vrouwen, het zoo verre te brengen, dat de Koning niet alleen, over 't nemen en aantasten deser 2 Jonken, aan den Heer Generaal na Batavia schreef, maar hy onthoud ook den Heer *Regemortes* by sig, eischende van den zelve, dat hy alle die goederen, die wy in die Jonken genomen hadden, aan de Portugeesen zoude hebben weder te geven. De Heer *Regemortes*, daar ganfch niet toegenezen, overlei die zaak rypelyk met de zynen, en vond goed een preuve te nemen, of men door geschenken zyn Majesteit niet zou kunnen winnen, om verandering ontrent dit vonnis te krygen.

Dit gelukte, tegen verwagting, zeer

wel, zoo dat de Portugeesen, wanneer zy na onse Logie quamen, om dat geveld Vonnis uit te voeren, last kregen te moeten vertrekken.

Zy deden dit wel; dog gingen met een veel grooter geschenk, dan hun vorige, na 't Paleis, bestaande in een gift van 600 thayl, die hen belast wierd daar in zeker vertrek te laten, en tot een nader tyd, alsoo de Koning na buiten gereden was, te wagten; hoewel zy niet lang daar na hun oogwit zoo veel te beter bereikten.

Aangesien nu onse zaaken hier hoe langer hoe meer na hun einde scheenen te hellen, en dese Koning nergens ordre op stelde, maar in tegendeel den genen, die hem 't meest gaf, begunstigde, vond de Heer *Regemortes* geraden, zelfs eens na Batavia te gaan, om haar Edelheden een net verslag van onse zaaken, en van 't gedoente des Konings, te geven, en, voor al, om sig zelve, alsoo hy donkere wolken komen zag, van dit Comptoir te ontslaan.

Hy vertrok in de maand December des jaars 1642 van daar, by welke gelegenheit ook de Onderkoopman *Wujsbof* om zyne verlossing van hier verfoeken dede, alsoo zyn verband ten einde was.

Daar op quam de Fluit de Oranjeboom in de maand May A°. 1643 hier, met welke de E. *Wujsbof* verloft, en met het Cambodisch Cargafoen den 20 Juny over Tayouan na Japan gelonden wierd.

De Heer *Regemortes*, voor zyn vertrek van hier verscheide bewyzen van den moorddadigen aard des Konings ontrent anderen bepeurd, en zelfs gevallen gehad hebbende, waar by hy voor zyn eigen leven begon te vreeën, had daar van, by zyn komst op Batavia zoo veel opening aan haar Edelheden gegeven, dat hy versogt van dit Comptoir ontslagen te zyn.

Alle de aanbiedingen van haar Edelheden waren in 't eerst niet bequaam, om hem te doen veranderen; maar wanneer zy eindelyk voorstelden, hem als Gesant te zenden, met verzooning, dat hy dien niet aan 't leven zou durven komen, liet hy sich eindelyk weder bewegen, hoewel dat niet zonder groote vrees, die hem nog altyd bybleef, geschiedde.

Hy vertrok dan in die hoedanigheid herwaarts, en quam 'er den 30 September des jaars, met een schoon Oorlogs Jagt.

Den 27 November daar aan, versogt hy gehoor by den Koning te hebben, dat hem wierd toegestaan

Hy ging dan op dit bekomen verlof, met 12 oppassers, en met een grooten treyn van Kooplieden, Schippers, en

1642. Beweging daat over.

De Heer Regemortes gaat Ao. 1642 na Batavia.

Komt A. 1643 hier weer als Gesant, en werd deerlyk met de zynen vermoord.

Abel Tasman neemt een Jonk.

1643. Assistenten, die, om zyn aansien te vermeerderen, alle te peerd sig vertoonden, na 't Hof, alwaar hy zoo haast niet in een breeder straat, ontrent de Markt gekomen was, of zy werden door een groot getal Soldaaten des Konings omcingeld, en neder gefabeld.

Op dat zy nu ook verder meester van ons ander volk in de Logie werden, en die geen bericht van dese aangerechte moord krygen mogten, hadden zy voor af alle de wegen beset, behalven dat de zelve wel 3 mylen van 's Konings Paleis afgelegene was.

Zoo ras zy nu al het volk van dit Gefantschap dus van kant geholpen hadden, zonden zy ook eenig volk na onse Logie, om het daar verder schoon, en sich ook meester van alle onse goederen te maken.

De Onderkoopman *Bukkon*, die in het tweede huis der Logie was, dit gespuis zeer wild siende aankomen, en voor onraad bedugt, liep met een zak geld, die hy van twee Japanders eerst even ontfangen had, ten huise uit, het welk door een van dese moordfugtigen gemerkt zynde, wierd hy ten eersten van hem agterhaald, en neder gehakt, welk droevig lot ook al ons ander volk, dat nog in de Logie was, en ook den Opperkoopman *Broekman*, een Bremer van geboorte, trof.

Daar op wierd de Logie van hencerst geplunderd, en daar na om verre gehaald, en of dat nog niet genoeg was, zoo hebben zy ook kort daar aan eerst het schoone jacht Ryswyk, 3 mylen beneden de Logie, ontrent het dorp Fonombing leggende, en daar na ook de Fluit de Oranjeboom, die pas uit Japan gekomen was, zeer behendig (alsoo zy als vrienden, gelyk wel meer gebeurde, daar aan quamen) afgeloopen, en al 't volk, dat zy maar in handen krygen konden, vermoord; dog in de 60 stux, die 't ontfwommen, en na 't Bosch gevlugt waren, werden naderhand, door den hunger geperst zynde, gevangen bekomen, welke de Koning toen als slaven onder zyne Grooten verdeelde.

Een moord, die wel op last van den Koning uitgevoerd, maar die van de onsen voornamelyk den Portugeesen, als de eerste aanstokers hier toe, geweten is.

Na dat nu ons volk (waar onder een Wondheeler, een Stuurman, en een Timmerman was) dus drie jaaren in dese elendige slaverny geweest waren, heeft dese Koning sich eindelyk over hen erbarmd, en die genen, die van hen nog leefden, niet alleen in vryheit gesteld, maar (dat te verwonderen was) hen ook verlof gegeven, om met het Schip den Oranjeboom na Batavia te vertrekken,

1665. daar zy ook eindelyk, na lang omswerfen, en na veel elenden, alsoo die Fluit zeer slegt gesteld was, door Gods zonderlinge godheit aangekomen zyn.

Om nu echter eenigen schyn van hun regt tot dit moorddadig bedryf te geven, heeft men hier naderhand voorgewend, dat dit geschied is, om dat eenen *Broekman*, met de Fluit de *Zacjer* na Japan geschickt, eenig silver uit de zelve geligt, en dat door hulp van eenige Matroolen in 't Bosch geborgen had. Een onnossele reden, die ganfch niet klemde, en waar over men hem kon geltraft hebben, zonder dat zoo veel andere onnossefen daarom zoo droevig hadden behoeven te lyden.

Na desen egter schynen haar Edelheden weder bewogen te zyn, om hier op nieuw een Comptoir op te regten, alsoo my uit de Malakke papieren van A°. 1659 klaar gebleken is, dat zy het toen weder van alles beroofd, en afgeloopen hebben.

Ook hebben wy A°. 1665 hier weder een Comptoir en Logie gehad, om de Muscus en Benzoin, die hier uit het Land der Louwen gebragt wierd; want schoon hier zeer veel andere Waaren vielen, die kon men ook in andere nabuurige Ryken krygen, daar wy reeds Comptoiren hadden.

A°. 1667 hebben wy hier weder een groote ramp gehad, alsoo al ons volk hier weer door eenige baldadige Chineesen vermoord, en onse Logie van alles beroofd is.

Men oordeelde in 't eerst, dat dit door last van den Koning weer geschied was; dog de selve heeft, om zyn onschuld in delen te vertoonen, dese moordenaars voorbeeldelyk doen straffen, met beloften van de 3 Nederlanders, die hy nog onder sig had, ten eersten na Batavia te zullen zenden, waar van wy 'er A°. 1669 al 2 in handen hadden.

Dat wy nu nog eenige jaaren na dien tyd op dit Ryk gehandeld hebben, is zeker, behalven dat men dit ook klaar aan dese 2 volgende Brieven sien kan.

Brief des Konings van Cambodia, aan zyn Edelheit de Heer *Maatsuyker*, en de Ed. Ed. Heeren Raaden van Nederlands India.

Dese Brief komt uit een zuivere gentleit en oprecht gemoed, met het Jonk van Intsieh Alang, benevens nog een andere van Okiniak Lahum, zy luid als volgt:

Dese Brief komt uit een zuivere gentleit van Jang de Pertoehan, Koning van Camboetsja, aan den Gouverneur Generaal,

Ons Comptoir hier A°. 1659 weer afgebrooken, en A°. 1665 weer opgeregt.

Brief van den Koning van Cambodia, aan zyn Ed. Maatsuyker A°. 1672.

1672. en Raaden van Indiën, die ingrootheit zyn, en ook onwinnbaar, en die de Stad Batavia regeeren, die God wil geven een lang leven in dese wereld.

Vorder na dat de Gouverneur Generaalen Raaden van Indiën, hebben een Brief gescreven met Intsjeh Ibrahim, Gesant van Jang de Pertochan, die met eere hebben ontfangen, en my ook aangenaam is geweest, van wegen de wederzijdsche vriendschaptusschen de twee plaatsen, Cambotsja, en Batavia, die ook voor altyd onverbrekelyk wesen, en zoo lang in stand blyven zal, als de Zon en Maan haar schynsel zullen geven. *

Vorders na 't zelve heeft Jang de Pertochan niet anders te zenden aan den Heer Generaal en de Raaden van Indiën, dan 't gene in desen Brief geschreven staat, te weten, 50 Cati Cabessa en witte Benzoin, en 120 Cati middelbare Benzoin, nevens 6 pikol Wasch.

Versoeke den Generaal en Raaden van Indiën die in vrendschap gelieven aan te nemen, alsoo 't van kleine waarde, en een bloemken zonder reuk is.

Dese Brief was in 't Maleyts met een Arabische letter zeer cierlyk geschreven, zeer konflig toegevouwen, en wierd in een stuk goud Laken gewonden, overgesonden, en zoo ook overgeleverd.

Brief van zyn Edelheit de Heer
Joan Maatsuyker, Gouverneur
Generaal van Nederlands
Indiën, aan den Koning
van Cambodia.

Brief van de Heer Maatsuyker aan den Koning van Cambodia.

DE Gouverneur Generaal, en de Raaden van Indiën tot Batavia, doen met desen Brief den Koning van Cambodia, Jang de Pertochan, groeten, en hem toewenschen een lang leven met gesondheit en alle voorspoed, die een mensch op dese aarde zou konnen genieten, of wenschen.

Voorts zoo laat den Gouverneur Generaal, en de Raaden van Indiën den Koning van Cambodia, Jang de Pertochan, weten,

* Dese zelve spreekwyze byna, vinden wy Pf. 721. 5. die daar in de zelve kragt van beteekenis van altyd, of om een zeer langen tyd te kennen te geven, gebruikt werd.

dat zy den Brief, die 't hem beliest heeft in bet verleden Moeffon te scrijven, met de Jonk van Intsjeh Sanam, Inwoonder deser stad, wel ontfangen hebben, nevens de geschenken daar by gesonden, namentlyk 50 Cati Cabessa en witte Benzoin, en 150 Cati middelbare dito, en 6 pikol Wasch; welke Brief en presenten ons wonderlyk aangenaam geweest zyn, alsoo wy daar uit gesien hebben de opregte genegenheit van zyn Majesteit, den Koning van Cambodia, om in vrede en vrendschap met den Gouverneur Generaal en de Raaden van Indiën te leven, tot welwaren en voorspoed van wederzyds onderdaanen, zoo van Cambodia, als van 't land van Batavia, die den Hemel wil geven, dat ze zoo lang duren mag, als de Zon en Maan hare lichtien aan de menschen zullen geven.

Voor 't jegenwoordige heeft de Gouverneur Generaal, en de Raaden van Indiën, aan Jang de Pertochan, Koning van Cambodia, niet anders ten Geschenk te zenden, dan de onderstaande kleenigheden, die zy dienstig versoeken, dat van hem mogen ontfangen werden, als komende nit een goed en oprecht hart, waar mede haar eere geschieden zal. Het bestaat in

20 p^s. Cassa Bengala.
23 p^s. Bethillis.

In 't Kasteel Batavia
den 29 Juny A^o. 1672.

JOAN MAATSUYKER.

En was dese Brief mede in 't Maleyts geschreven.

Hoe lang wy hier nog hebben blyven handelen, of wanneer dit Comptoir, daar 't vet al mede van de ketel raakte, opgebroken is, weet ik niet, dan dat naderhand dit Ryk aan den Koning van Siam cynsbaar geworden is; en dit is 't al, dat wy hier van weten te zeggen; wshalven wy het met de zaaken van Cambodia zullen laten berusten, hebbende alleen nog een woord van 't land der Louwen te melden, dat wy in 't volgende Hoofdstuk zullen doen.

D E R D E H O O F D S T U K .

VAn 't Land der Louwen, en een togt der Onsen A°. 1641 derwaarts gedaan. Hoe lang onse Gefant onder weg weg was op dese gevaarlyke Rivier. Wat plaatsen hy al ontmoet, en met wat hoedanigen slatie hy ontvangen is. De Vorst en zyn treyn beschreven. Nevens het verder toen voorgevallen. Zyn Geschenken aan den Gefant, en zyn gevolg. De Geschenken aan hem gezonden, en zyn verder verzoek. Des Gefants te rug-reise. Aanmerkingen van den Gefant over dit Land. Waaren hier valende, en getrokken. 's Konings inkomsten. Regeering van dit Land. Hun Nieuw-jaars-dag.

Van het Land der Louwen, en een Togt der Onse A°. 1641 derwaards.

MEn kan niet wel van 't Koningryk Cambodia spreken, zonder te gelyk het een of 't ander van 't Koningryk der Louwen, dat ten O. van Cambodia gelegen is, te melden, alsoo dese volkeren, schoon zy ieder een bysonderen Koning hebben, al zeer sterk gewoon zyn met malkanderen te handelen, behalven dat 'er in dit land der Louwen verscheide dierbaare Waaren vallen, die niet alleen in Japan, maar ook elders, zeer getrokken zyn; hoewel zy daar mede meest op Cambodia en Siam handelen.

Uit dit Koningryk nu zyn A°. 1641 in de maand Maart, de eerste maal eenige voornaame Kooplieden, met het Fluit-Schip Oostkappel, van Cambodia na Batavia vertrokken, om uit eigen bevinding te beter van onse Natie, en van haar vermogen (daar de Portugeesen gestadig met zulken verachting van spreken) te kunnen oordeelen.

Zy waren zoo ras niet op Batavia verscheenen, of haar Edelheden maakten in allen deelen hun werk 'er af, om dese menschen alle bedenckelyk genoegen te geven, gelyk zy hen ook al hunne Waaren tot zulken prys afgekogt hebben, dat zy betuigden, hier in een zeer groot welgevallen te hebben, en genegen te zyn om jaarlyx daar te verschynen, waar toe zy ook met veel ernst van haar Edelheden verfocht en uitgenoodigt wierden.

Om dit werk echter noch wat meer aan te binden, vonden haar Edelheden ook goed, om eenige van ons volk met een Brief en eenige Geschenken aan den Koning der Louwen in Gelantschap te zenden, zoo om met den zelven in een nader verbond te treden, als om daar in 't land zelfs eens van naby te ondersoeken, wat voordeelen 'er voor onse Maatschappij te doen waren, te meer, alsoo dese en gene Mooren en anderen over Siam, en door de Rivier van Tanassery zeer grooten handel met allerlei kleeden daar op dreeven.

Ook wenschten zy, by 't doen van zulken tocht, ook wel wat nader kennis, zoo van dat land zelfs, als van des zelfs Regeering en sterkten, te hebben.

Om dit dan werkstellig te maken, ordonneerden haar Edelheden by een Brief van den 14 May A°. 1641 aan de Opperhoofden van Cambodia, dat een van de Opperkooplieden, de Heeren *Regemorties* of *Broekman*, of anders de Onderkoopman *Gerard van Wulshof*, met eenige Assistenten derwaarts met haren Brief en Geschenk aan dien Vorst zouden gesonden werden; waar op men hier nader goedgevonden heeft, om den *E. van Wulshof* als Hoofd van dit Gefantschap den 1 July aan te stellen, en hem de Assistenten *Willem de Goper* en *Huybert van Lokborst*, benevens noch een Wondheeler, 2 Nederlandse Jongens, en een Tolk *Intsjeb Lanang*, een Maleyer van Patani, toe te voegen, den zelven tot een proeve maar een kleen Cargafoentje van verscheide gecouleurde Lake- nen, eenige fyne Cattoene kleeden, en een kasje met Esmaraude Ringen, te zamen f 6601 - 8 - 10 weerdig, mede gevende.

Daar op nu is de Gefant *van Wulshof* den 20 July van Cambodiana na Winkjan, de Hoofdstad van 't Louwen land, daar de Koning zyn Hof houd, met eenige prauwen vertrokken langs een Rivier, die zomtyds zeer breed, en zomtyds weder vry eng, en ook zeer klippig was, behalven dat zy in de zelve ook hier en daar afgrysyke Watervallen ontmoet hebben, die hen nu en dan noodsaakten al hunne Waaren uit de Prauwen te nemen, en die op en af te dragen.

Dese Rivier, doorgaans de Louwse Rivier genaamd, komt van de bovenlanden van Pegu, verdeelende sich na het Koningryk der Louwen in 't O., en ten deelen na 't Z., en stort by Cambodia, na dat zy wel 300 mylen verre geloopen heeft, in Zee. Ook komen de Peguanen hier dagelyx met hunne Robynen, en andere Edel gesteenten, handelen.

Over

Hoe lang onse Gefant onder weg was.

1641. Over dese reise was de Gefant van *Wusthof* 2 maanden en 3 weken besig, eer hy tot Winkjan, dat 250 mylen de Rivier op legt, met de zynen quam.

Hy ontmoette onder weg dan eens een vlek, dan eens een dorp, die na 's lands wyse ook al redelyk wel bebouwd waren, waar onder men hier en daar ook al een steenen huis of Tempel zag.

Wat
plaatfen
hy al
ontmoet

De namen der dorpen zyn dese: Loim, Gockelok, Looim, Simpoe, 't groot vlek Sombok, Sombaboer, Baatsjong (dat wel 22 dag reifen landwaart in, of de Rivier op, van Cambodia legt, en daar ook de Koningen van Cambodia voor 50 jaaren hun Hofplegen te houden) Namnoy (daar veel goud valt, en voor by 't welke noch eenige dag-reifen men de grens-paal tusschen Cambodia en der Louwen land ontmoet) Bassak, Ocmum, Naewein, 't vlek Samfana, Beenmoek, Saymoen, Tapanom, en Lochan (dat een stad van groote als Schoonhoven is, en daar sich een onder-Koning, of Landvoogd van den Koning van Cambodia onthoud) Huysoen (daar veel schoone Zyde kleeden vallen) Meunkok (een groote Koopplaats, tot welke alle de Louwse Koopmanschappen toevloegen) en meer andere plaatfen, die wy voorbygaan.

Men ontmoet hier en daar ook swaar gebergte, en ook eenige Eilanden, de Eilanden van Saxenham genaamd.

Na dat zy nu in 't begin van November te Winkjan aangeland waren, wierden (volgens 's lands wyse hier) de Brieven, door zyn Edelheit aan den Koning gefonden, eerst naeukeurig nagelesen, om te sien of zy wel gehoorlyk opgesteld waren; al 't welke zeer wel bevonden zynde, werden zy den 5 dito met een zeer groote statie in 3 groote Praeuwen ingehaald, in elk van welke wel 40 Scheppers, nevens een Vorst des Lands, om des Generaals Brief te meer ere aan te doen, die ook in de grootte Praeuw, onder een vergulden hemel over een goude Doelang of bak, waar achter de Hollanders, saten, geplaatst was.

Dus schepten zy byna noch een dag, eer zy 's avonds in een Logement, door de Koning voor hen bereid, quamen, alwaar zy door een Tevinia of Landvorst, uit Konings naam verwelkomt wierden, met betuiging dat zy den zelve zeer aangenaam waren, die ook, om dit te meer te bevestigen, ten eersten veel volk landwaart in zond, om na Muscus en Benzoin Cabessa te doen zoeken, ten einde die weer aan den Gouverneur Generaal te vereeren, alsoo 'er vry noch wat tyd toe vereifcht wierd, om die te bekomen. Ook liet hy een goude Pinangdoos, wel 2 cati swaar maken, om die al mede aan den Heer Generaal te zenden.

Onder tusschen dede de Koning eenige korven met Ryllt, en ook eenige Maafen met Bijangs (een soort van geld hier) aan de Gefant vereeren, en dede hem aanseggen, dat hy hem gehoor verleen zoude, mits dat hy sich in 't bewys van eerbied aan den Vorst, na 's lands wyse, hem met twee kaarsen in de hand groeten, en sich driemaal met het hoofd ter aarde buigen wilde.

En met
wat statie
hy ont-
fangen is.

Daar op wierd den 16 dito 's morgens vroeg, des Generaals Brief met 6 Olifanten (daar andere Gefanten van Koningen 'er maar 3 gehad hadden) zeer statelykingehaald, en op een goude Doelang, die op den voorsten Olifant geplaatst was, gelegd.

De andere Olifanten waren voor den Gefant, en zyn volk, mitsgaders voor de Geschenken, die zy mede brachten.

Zy trokken in dese statie voor by 's Konings Hof, daar de straaten aan wederzyden met Soldaaten, wel ten getale van 50000, beset waren, komende eindelyk by een land-poort, daar zy ook de stad zagen, die met een roode steene muur omringt was, die sich noch wel 2 a 3 voet hooger dan zy, zoo als zy op de Olifanten zaten, vertoonde, en om de welke zy ook een zeer breede gracht zonder water, doch met veel ruigte begroeid, vernamen.

Na dat zy nu noch een $\frac{1}{2}$ uurs verder gekomen waren, traden zy van hunne Olifanten, en gingen zoo lang in Tenten, voor hen bereid, om daar 's Konings ontbod af te wachten.

Het krioelede hier van Oversten, en hunne Olifanten, mitsgaders van peerden, en Soldaaten, die ook alle hunne Tenten hadden.

Na dat zy hier een uur gewacht hadden, verscheen de Koning op een Olifant uit de stad, en reed voorby, alwaar zy, buiten de Tenten gegaan zynde, hem op den weg hunne eerbiedigheid bewefen.

Het was een Vorst pas 22 a 23 jaaren oud.

De Vorst
en zyn
treyn be-
schreven.

Zyn Lyfwacht bestond uit 300 Soldaaten, ten deelen met Roers, ten deelen met Picken, gewapend.

Daar na zag men een treyn van verscheide Olifanten voorby gaan, die alle gewapende Officiers op hadden, die ook van eenige Spellieden, en van ettelyke honderden Soldaaten, gevolgd wierden.

Kort daar aan verscheenen 's Konings Gemalinnen op 16 Olifanten, zynde nieuwgierig om desen Gefant te zien, alsoo dit de eerste Christenen waren, die hier verscheenen zyn, na 't voorby trekken van welken treyn ieder weer na zyn Tent ging, daar de Koning aanstonds aan de onsen 8 Doelans met toebereid eeten zond.

1641. Ten 4 uren na de middag wierd de Gefant ter gehoor ontboden, en over een groot plein in een vierkant geleid, dat met een steene muur vol schietgaten omringd was, in welkers midden sich een groote breede Pyramide vertoonde, boven met goude plaatjens bedekt, en waar aan (zoo men zei) wel 1000 pond goud verwerkt was, voor dewelke alle de Louwen, die hier binnen quamen, hunne eerbied, als voor een God, vertoonden.

Daar na wierd de Schenkagie ook gebracht, en onder den blauwen hemel, ontrent 16 treden van den Vorst geplaatst.

Nevens het verdere toeven voorgevallen.

Niet lang 'er na bracht men hem in een groote Kerk, daar de Koning met alle zyne Grooten was, alwaar de Gefant met zyn gevolg de gewoone eerbiedigheid met 2 kaarten in de hand, en met de hoofden driemaal ter aarde te buigen, aan den Koning bewees.

Toen liet de Koning hem door een Tevinia na de gefondheit van den Heer Generaal vragen, te gelyk betuigende, hoe aangenaam hem dit Gefantschap was, gelyk hy ook voornemens was weer een Gefant nevens hem aan den Generaal te zenden.

Hy noodigde ook zeer vriendelyk alle Nederlanders, die maar in zyn land komen wilden, onder toefegging van hen met veel genegenheit te zullen ontfangen, daar by voegende, dat men dog jaarlyx de vriendschap onderhouden, en den H^t. Generaal, uit zyn naam, hertelyk groeten, en alle heil toewenschen wilde, dat de Gefant aannam te doen, wenshende zyn Majesteit weer alle heyl, zegen, en lang leven.

Zyn Gefchenk.

Even daar na schonk hy aan den Gefant een goud Water-bekken, wegende 1 hoy (waar van 'er 5 in een cati gaan) swaar, een Louws kleed van Caffa-bond geleverd, en een rood badjoe of opperkleed.

Aan ieder Assistent dede hy een bekentje, een half hoy swaar, een kleed en een badjoe schenken, en gaf aan den Wondheeler een Zyde kleed, en een badjoe, en aan den Tolk 2 roode Bethillet.

Hy dede hen ook 't vermaak van zyne Schermers, Worstelaars, Goochelaars, en Poetsmakers te doen sien, gelyk hy ook zyne Vrouwen, sommige in een seldzaam gewaad, andere met een Paeuwensteert, zagen danssen, voor welke moeite ieder Schermer een kleed, en ieder Vrouw 2 sync witte badjoes kreeg, al welk vermaak met een vertooning van eenige fraeje Vuurwerken besloten wierd. Zy sliepen daar, gelyk ook de Koning, buiten de stad (dat ict seldsaams was) en

zy wierden in den morgenfond met 4 1641. Olifanten t'huis gebracht.

Naderhand is de Gefant van den Koning meermalen deftig onthaald, en zyn hem allerlei foorten van vermaak aangedaan, by welke gelegenheit hy zyn Majesteit in een Zetel van zuiver goud heeft sien voorby dragen.

De Gefchenken waren hem zeer aangenaam, en voor al een zeer fraejeilver-gegraveerde Verrekyker, en een keurlyke Houwer, als mede 3 stukken geel en groen Laken, welke koulour in dit land geen anderen, dan de Hovelingen, dragen mogen, en 4 stukken Damast, mitsgaders noch eenige byzondere Damasten, door desen en genen daar by gevoegt; doch de Koning versogt, dat men hem in 't toekomende eenige Water- en andere groote honden, Cacatoeha's, Agrafche Duiven (of Paeuwenstaartkens) allerlei Konynen, langebreede Tapyten, en sync Lywaaten zenden wilde.

De Gefchenken aan hem gefonden

Na dat nu de Gefant hier tot den 24 December 1641 gebleven was, vertrok hy van Meunkok, en quam den 11 April, na een reis van 3 maanden en 3 weeken, eerst weder in onse Logie tot Cambodia aan.

Des Gefants te rug reis.

By zyn aanwefen in dit Koningryk, had hy vernomen, dat het zelve tusschen dese zeven Ryken, te weten, China, Tonkin, Quinam, Pegu, Siam, Tsjampa, en Cambodia, zoodanig in legt, dat het sich wel 't meest tusschen China en Pegu uitstrekt.

Ook had hy gemerkt, dat dese Koning der Louwen veel voor een manier had, van alle vreemde Gefanten, die by hem quamen, ten minsten 7 a 8 maanden aan zyn Hof, uit een soort van Sraatsucht, op te houden, 't geen hy A^o. 1640 aan een Gefant van Tonkin mede had zoeken te doen; dog dese, niet genegen hier zoo lang te blyven, was, zonder verlof te versoecken, hier van daan gevlugt; welke zaak men in 't eerst dacht, dat zeer licht weer bygelegd zou werden, alsoo dese Koning de dochter des Konings van Tonkin tot een van zyne Gemalinnen had; dog A^o. 1642 quam hier den 10 Maart weer een Gefant van dien Koning, met een Gefchenk van eenige Roers en Cantonse stoffen, benevens een Brief, die 3 dagen daar na in een Kerk gelesen wierd, over den welken de Koning zulken ongenoegen opvatte, dat hy nog dien Brief, nog dit Gefchenk, aannemen wilde; ook verklaarde hy den Koning van Tonkin voor zyn Vyand, en belaste zynen Gefant aanstonds te vertrekken.

Met den Koning van Cambodia had hy wel geen Oorlog; maar daar was

Aanmerkingen van den zc-

1641.
Gefant
over dit
Land.

zedert 8 jaaren, tusschen hengeschilgerelen, over 't weder zenden van een Brief, aan den Koning van Cambodia door desen Koning gelonden.

Hier over was de Koning der Louwen zeer moeijelyk, en hoewel hy daarom het Vreede-verbond niet breken wilde (alfoo dese Naticen malkanderen in veel opsichten niet wel missen kunnen) verklaarde hy nochtans door onsen Gefant aan den Koning van Cambodia, dat, aangesien de schuld aan des zelfs zyde was, hy wel genegen was weder vriendschap met hem te houden, maar dat hy, zonder zyn eere te quetsen, niet weder aan hem schryven kon, voor dat hy eerst aan hem geschreven, en hem over dat wederzenden van zyn Brief eeniggenoegeen gegeven had. Echter meinde men, dat dit geschil door den oppersten Priester, anders *Radja Poerfon* genaamd, wel haast (gelyk hy ook beloofd had) zou weggenomen werden.

Met den Koning van Pegu was hy gedurig in Oorlog; doch die van Siam drevven sterken handel op dit Ryk, niet tegenstaande zy wel 4 a 5 maanden met hunne goederen, op Buffels-karren gevoerd; doch zonder de zelve in 't weerkeren echter noch wel 3 maanden onder weeg waren, alfoo zy over zwaar gebergte moeten trekken. Dus komen zy hier wel met 100 Karren gelyk, ieder van welke pas 220 cati zwaarte voeren kan; maar zoo iemand voor zyn persoon alleen derwaards reifen wil, kan hy dien tocht in een maand doen, ten ware hy op zyn reis door Tygers (die men hier veel heeft) eenigen tyd verlet en opgehouden wierd. Zy brengen hier allerlei gestreepte kleeden in groote menigte, waar van hy 'er jaarlyx wel 40000 ps. tegen goud verruilen. Wanneer hier echter een Gefant van de Siammers komt, handelen zy hem niet veel beter als een gevangen van Staat, verbiedende hem uit zyn wooning te gaan, of iets te moogen koopen of verkoopen, alfoo zy malkanderen ten uiterste mistrouwen; maar, om in alles zeker te gaan, stellen zy wachten by zyn huis, om op al zyn doen en laten te passen.

De ware reden echter, waarom zy dit doen, is, dat die van Siam even eens met hunnen Gefant in Siam leeft.

Met den Keifer van China onderhoud hy een vaste vrede, ook komen de Chineesen alle z jaaren eens tot Meunswae, een vermaard viek op de grensen van Pegu, handelen, daar zy met Prauwende Rivier afkomen, en dan Muscus en veel schoone Zyde stoffen mede brengen.

Met die van Quinam was hy mede in een verbond; dog met die van Tsjampa (alfoo dit zeer woefte volkeren zyn) lag hy, gelyk ook de Cambodiër, gedurig

over hoop, van waar men hier dan ook een grooten Slaven-handel had.

De Waaren, by hen in dit land der Louwen gevonden, waren dese: Muscus, Goud, Gommelak, Slaven, Rhinocerhoorns, Olifants-tanden, Harten-vellen, en meer andere, schoone Benzoin, Zyde, en wat dies meer is, waar tegen hier allerlei gestreepte, en Zyde kleeden, Chineefche Kraalen, Yfer, en voor al Zout, zoodanig getrokken werd, dat zy voor een Maas Zout een Maas Goud geven, 't geen zy ook gemakkelyk doen kunnen, aangesien hier zeer veel goud, zoo in de Rivier, als wel voornamelyk in 'tgebergte, war boven Namnoy, valt, welke plaats jaarlyx aan den Koning der Louwen 10 cati goud leveren moeten.

De levens-middelen zyn hier ook zeer overvloedig, en dierhalven alle zeer goed koop, alfoo hier veel Herten, Reedjes, Verkens, Hoenderen, en allerlei fruiten zyn.

De inkomsten deses Konings bestaan ook meest in Goud, Gommelak, Benzoin, Olifants-tanden, &c. en alle 100 huisgesinnen moeten hem tot een jaarschatting een Hoyning, of $\frac{1}{2}$ pond gouds leveren, dat door de menigte des volks al een grooten schat opbrengt, hoewel hy een groot deel van dit goud aan zyn Priesters tot het optoeyen en vergulden van hunne Tempels en Beelden geeft.

Het land werd door den Koning Oppermachtig en zeer geruft bestierd, die maar drie groote Landvoogden onder sich heeft, door welke hy dit groot land regeerd.

De eerste was *Tevinia Assen*, een zeer deftig en ontzaglyk Heer, een man van 40 jaar, die ook den roem had van een stout Soldaat te zyn. Hy was Gouverneur van Winkjan, en van die Landvoogdy daar de Benzoin valt; ook was hy by aflyvigheit des Konings, voor dien tusschen-tyd, bestierder des Ryks, tot 'er een ander Koning gekroond was. En zoo 'er wettige erfgenaamen ontbraken, was hy ook de naaste tot de Kroon. Ik zeg wettige erfgenaamen, om dat alle kinderen van byfitten als onwettig tot de Kroon en erfenissen hier verworpen werden.

De tweede Landvoogd was *Tevinia Pra Lochan*, een Heer van 50 jaaren. Hy bestierde het Landschap Namnoy, waar over hy *Pra*, dat is, Onderkoning was, een Eertitel, die hy alleen voerde, gelyk hy in macht byna zoo groot als de eerste was.

Hy had in ons Hollands gewaad zulken fin, dat hy zulk een kleed met al zyn toebehooren, tegen een Louwse zyde rok, een zyden kleedje, en een Muscus kleed, verruilde.

De derde was *Tevinia Lankan*, een H^t.

1641.
Waaren
hier val-
lende, en
getrok-
ken.

's Ko-
nings in-
komsten.

Regeer-
ing van
dit land.

1641. van 36 jaaren, doch de macht van desen is vry bepaalder, als die van detwee eersten.

Deze drie echter bestierden dit land zeer ordentelyk, doende om de 2 a 3 maanden verslag aan den Vorst van 't gene zy ondertusschen verricht hebben.

Zyn Krygs-macht is al vry groot, alsoo hy des noods wel 70 of 80000 man te veld brengen kan; maar vermits hy die juist niet altyd by een, en in de wapenen heeft, is hy door den Koning van Pegu nu en dan wel eens in de bovenlanden overvallen, en van eenige plaatsen beroofd; doch hy kon het daar niet lang houden, zoo dat hy 'er dan maar een schielyken roof dede, van 't geen hy met 'er haaft by een schrapen kon.

Hun
Nieuw-
jaarsdag.

Hun Nieuw-jaarsdagis den 7 April, op welken tyd hier een groote vreugde, gelyk de Koning met al zyn Gemalinnen, en met zynen Adel den 10 dito ook ge-

woon is na zekere zand-plaat te gaan, 1641. daar hy dan sich in eenige huizen van vermaak; daar toe uitdrukkellyk geschikt, onthoud, en daar zy malkanderen niet wynig met water (zonder iemand te ontfien) begieten, waar in zy groote vreugde scheppen.

Dit nu waren wel de voornaamste zaaken, die onse Gefant wegens dit land der Louwen (by andere ook wel 't land der Laos genaamd) aangemerkt had; en men was van oordeel, dat haar Edelheden hier metter tyd een fraejen handel gedreven zouden hebben, by aldien hun toeleg door 't vermoorden van onse Opperhoofden, nevens de verdere Bedienden, en door 't afloopen van onse Logie in Cambodia, niet zoo schendig en onverwacht gestremd was. Of zy nu naderhand weder iemand herwaards gesonden hebben, is my onbekend, en noit het allerminste daar van gebleken.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van den Godsdienst der Cambodiërs, en Louwers. Het verzoek der Portugeesen, om hunnen Godsdienst in der Louwen-land in te voeren, afgeslagen.

V A N D E N

G O D S D I E N S T

D E R

CAMBODIERS en LOUWERS.

Van den
Gods-
dienst
der Cam-
bodiërs,
en Lou-
wers.

WAt nu den Godsdienst der Cambodiërs en Louwers betreft, daar over valt niet zeer veel te zeggen, alsoo zy in 't gemeene de Heidenische, en in 't bysonder zoodanig is, dat zy meest met de Chineesche in alles overeenstemd.

Zy hebben een groot getal van Priesters, die een groote macht niet alleen over al het Geestelyke, maar zelf ook over 't Wereldse, hebben.

Men heeft hier ook een bysonderen Koning der Priesteren, *Radja Poerfon* genaamd, die een Tevinia, en eenige Nampras, onder sich heeft, en die alle geringe zaaken op de grensen van Cambodia, en van 't land der Louwen, afdoet, gelyk ook alle Vaartuigen, die te Somba-boer, daar hy sich onthoud, komen, hier hare lading en manschap aangeven, en hem een geitken aanbieden moeten.

Men fiet hier ook voor al in 't land der Louwen, een groot getal van Afgodische Tempels en Pyramiden, sommige van hour, en ook eenige van steen, en zeer dicht by een gebouwd, welke van binnen zeer kostelyk verguld zyn, waar in men, byna even eens als in de Tempels der Siammers, en Peguaanen, veel groote en heerlyk vergulde beelden heeft. Ook roemen de Louwers, dat hun Godt grooter, dan die van Siam en Cambodia, is, en zy achten hunne Priesters byna als halve Goden, gelyk zy hen ook rykelyk van alles verlorgen.

Ook is het aanmerkens waardig, dat dese Priesters ieder maar eene vrouw hebben, hoewel zy omsichtig en rein met de zelve moeten leven; daar dit nochtans den Cambodische Priesters ongeoorloft is vrouwen te hebben: want zoo men dit aan dese of gene Priefters maar gewaar wierd,

wierd, zou hy aanfonds in slaverny vervallen.

De gansche Leere nu deser Priesteren aan dit volk bestaat alleen, in dese Beelden die in hunne Tempels zyn, aan te bidden, en aan de zelve ryke Offerhanden toe te brengen, daar de Priesters best van waren.

Dit nu doen zy, met 2 brandende keersfen in de hand hen naderende, met honderderlei bygeloovige grillen, waar van zy vol zyn. Ook beloven dese Priesters de grootste gevers het grootste geluk, zynde het ten uitersten te verwonderen, hoe dese menschen sich van dese bedriegers zoo kunnen laten blindhokken.

Zy zyn oock gewoon veelacht te geven op het brullen der Tygers, (dat zy voor een quaad voorteken houden) op 't bleeten en schreeuwen der Harten, op de kuuren der Aapen, en op 't Vogel-geschrei. Dus houden zy 't nielen van een mensch, 't swimmen van een Slang dwars voor haare Praeuw over, t vallen van een dorren tak van een boom, en wat dies meer is, voor een quaad teeken, al 't welke hen dese Priesters zoo wys maken, en dat zy, zonder verder onderzoek, maar aannemen en gelooven.

Oock is het wonder, dat de Portugeesen, die anders ten eersten over al, daar zy maar ingang hadden, hunnen Gods-

dienst hebben zoeken in te voeren, niet voor lange getracht hebben, den zelveen oock hier te planten.

In 't jaar 1641 egter brachten 2 Roomse Portugeesche Priesters een Geschenk aan den Koning der Louwen, bestaande in 2 witte Hondkens, een Konyne, en eenige schoone Canonsse Goude Zyde rollen. Ook vereerden zy aan *Pra Lochan* een fraje Verrekyker, met verzoek, dat hy ontrent het voorstel, dat zy in 't korte aan den Koning meinden te doen, de behulpzame hand zou bieden.

Het bestond daar in, om den Christelyken Godsdienst in 't Ryk der Louwen openbaar te mogen invoeren; dog hen wierd geantwoord: dat zy dit noit ondernemen moesten, ten ware zy zelfs genegen waren, om sich in allen deelen na den Godsdienst der Louwen te schikken, en dien aan te nemen; dog dan moesten zy nog eerst de Louwse Taal leeren, sig op zyn Louws kleeden, hun hair laten afscheeren, en sig in den Heidschen Godsdienst eerst zoo lang oeffenen, tot dat de Louwse Paapen hen bequaam zouden keuren, om tot zekere geestelyke weerdigheden onder hen gevorderd te werden; maar zy hadden daar geen sin in, en lieten het daar by steken.

Waar mede wy dan oock van de zaaken van Cambodia afscheiden, om tot die van Siam over te gaan.

Het verzoek der Portugeesen, om hunnen Godsdienst in der Louwen land in te voeren, afgeslagen.

B E S C H R Y V I N G E
V A N
S I A M,
E N O N S E N
H A N D E L
A L D A A R.

Z E S D E B O E K.

E E R S T E H O O F D S T U K.

*V*An Siam, en onsen Handel aldaar. Des Schryvers woornemen. Grensen van Siam. En des zelfs grootte. Siams oorsprong. Hunne tydreckening. Wat al onder Siam geslaan heeft. En wat 'er nu nog onder staat. Verdeeling van alle de Ryken in zeker getal van Landfchappen. Judia beschreven. 't Paleis des Konings. Zeldsame grondveitting der Stads poorten, &c. Afbeelding der Stad. De mond en verdere loop der Rivier Me-nam afgebeeld. Bankok. 's Konings heerlykheit by zyne vertooning. Zyn verwaande Eertitels. Waaren, hier vallende, of getrokken. En Rochevellen afgebeeld. Volkeren, waar mede die Vorst handeld. De voornaamste Handelplaatlen hier. Bergstoffen. Munt van de Siammers, en hun Taal, Schrift, &c. Hunne Huwelyken. Overspels straffe. Sickete geneefing. Hunne Lykbbehandelingen. 't Erf-regt hier 's Konings Oppermachtige Regeering. Zyn erfgenaam. Zyn Krygsmacht. Behandeling der Gerichts-saaken. Dieren, en 't ongedierte. De witte Olifant, &c.

Van
Siam, en
onsen
Handel
aldaar.

*V*Ermits wy van ouds hier mede in het magtig Koningryk van SIAM gehandeld, en daar al vroeg een vast Comptoir gehad hebben, gelyk 'er tot noch toe ook een Opperhoofd van ons legt, meinen wy, dat wy niet wel voorby konnen, hier van ook 't noodige, op eengeheel andere wyse, dan tot nog van anderen geschied is, en voor al om zulke zaaken hier van op te stellen, die zy of niet geweten, of voorbygegaan, of altoos zoodanig niet voorge dragen, noch zoo verre vervolgd hebben.

En aangesien de Handel van dit Ryk zyn meeste betrekking tot den Handel van Japan heeft, oordeelen wy dat dit de rechte plaats is, om 'er van te spreken.

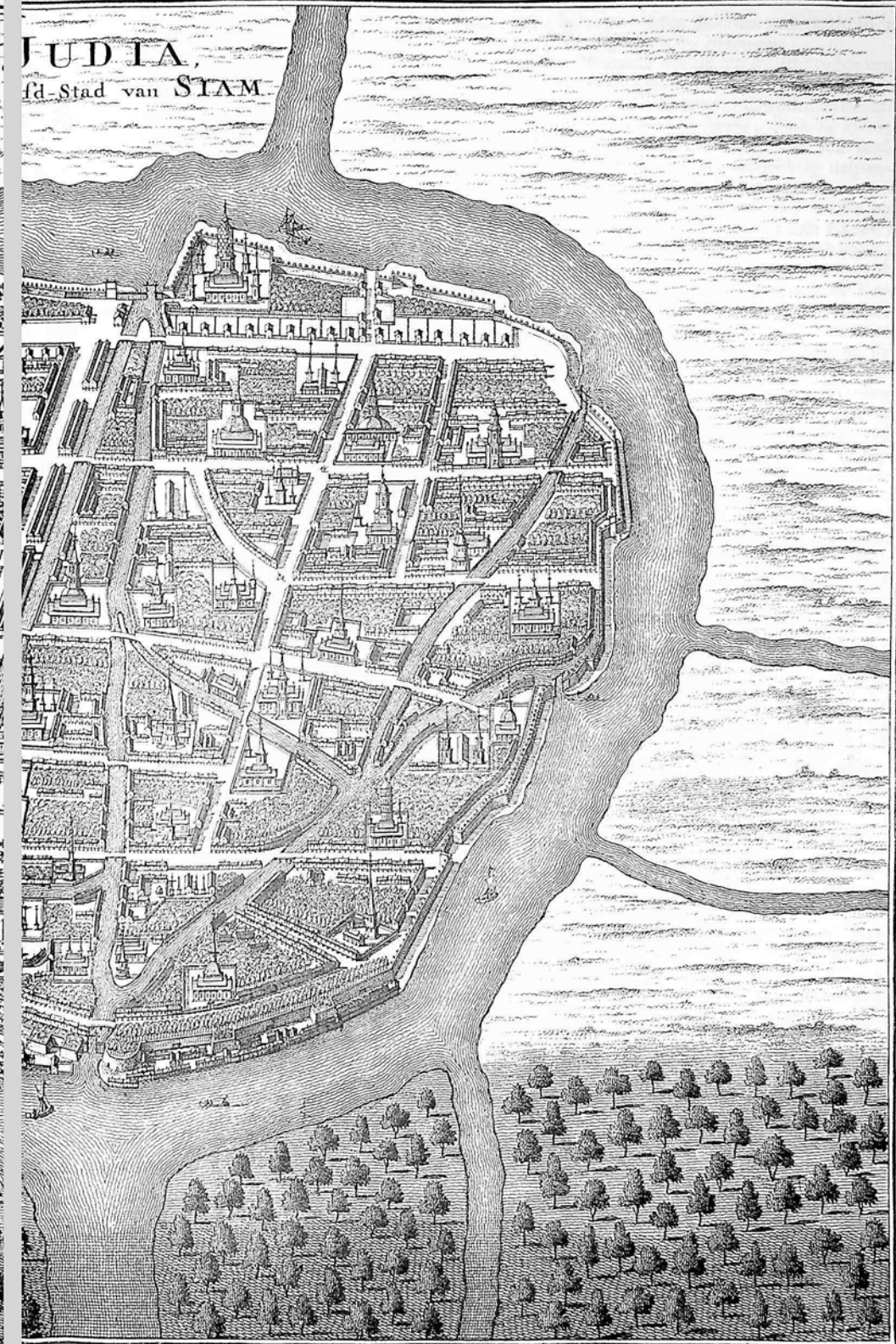
Men moet van ons hier geen wydflugtige Beichryving, van dit groot Koning-

ryk, verwachten, zoo, om dat wy hier voornemen. maar als Kooplieden geduld worden, en geen eigendom aan dit land hebben, als wel voornamelyk, om dat ons noit toegelaten of gelegenheit gegeven is, om dit Ryk te doorreifen, of in het binneste te leeren kennen.

Wy zullen derhalven maar in 't gemein hier van zoodanige dingen anteecken, die wy oordeelen zullen tot de naaste kennis, die men hier van geven kan, of wel tot het beflag van onsen Handel te behooren.

Her Koningryk, by ons Siam, doch Grensen van Siam
by de Siammers Meuang Tai, dat is, 't Ryk der Vryen, genaamd, legt van den 17 tot den 18 of 19 graad N. breedte. In 't N. grenst het aan China, Tsjamay, (of Chiamay by anderen genaamd) en 15 dagen verre benoorden de grensen van Siam gelegen, en Lantsjung; in 't O. aan

Des
Schryvers

aan Cambodja, 't Ryk der Laos, en Coetsjentsjina, dat ieder met een sware Richel van Gebergte, die N. W. en Z. O. sich uittrekken, van den anderen gescheiden, hoewel tusschen die twee doorgaande reyen Bergen, van 't een tot 't ander einde sich de sware Rivier van Cambodja, Mecon genaamd, noch 'er tusschen beiden verthoond, die al zeer verre boven de stad Lantsjang, en door de zelve (gelyk mede door de stad Cambodja) zoo na beneden loopt, en met twee monden beoosten den hoek van Cambodja in Zee stort. In 't N. W. paalt hier aan 't Koningryk Pegu, in 't W. Martavan, Mergim, Tanassery, Junfalam (van andere Juncaloan en Janfalom genaamd) en in 't Z. het geheel half Eiland van de Maleitse kust, waar op men aan de buitenkust na 't Z. W. ontmoet Bordelong, Keda, (anders Queda, of recht Keidah genaamd) Perah, en Malakka, gelyk men aan de binnen-kust Ligoor, Patani, Pahang, en Djohor, (by anderen Johor en Jor genaamd) ontrent de Kaap van Singapoera, gelyk men daar in 't Z. O. ook 't Eiland Borneo ontmoet.

Dese strook lands der Maleitse kust is op zommige plaatsen wel 50, en by Ligoor en Tanassery pas 20 mylen breed, zynde het verste land van de vaste kust van Indiën, om de Z. gelegen.

Tusschen de Kaap van Cambodja en tusschen den hoek van Ligoor verthoond sich een zeer groote bocht, gemeenelyk de Golf van Siam genaamd, zynde een groote opene Zee, die daar op aan de mond wel 80 a 90 mylen wyd is, hoewel zy allenskens nauwer werd, en sich als tot een kleene zak, of baey, die pas 15 myl wyd en wat langer is, by de Rivier Menams mond intrekt, en aan welkers West kant N. en Z. 2 Eilandekens Sangory en Cornam, leggen, behalven dat men noch 8 kleener wat Westelyker ontmoet, hoedanige men in een grooten overvloed ook langs dese kust bewesten Tanassery, van Martavan af tot de Eilanden van Junfalam beschoud, alwaar de Golf van Bengale de West-zyde van Tanassery bekabbeled.

En des zelfs grootte.

Wat de grootte van dit Ryk betreft, wy zullen uit het vervolg sien, dat het niet altyd even groot geweest is, waar van daan het ook komt, dat zommige dit langs de Zee op 600, doch andere in de later tyden dit maar op 300, of wel op 275 mylen Z. en N. begroot hebben; doch als men het zelve (gelyk nu meest geschied) tusschen den 7^{en} en 18^{en} graad bepaald, dan kan men zeer licht narekenen, dat het maar 105 mylen haalen kan, hoewel het in zynen omtrek (voor al, als men de Ryken van Cambodja en Coetsjentsjina 'er onder betreft) vry meer

III. DEEL.

beloopt. Men steld des zelfs begin in 't W. eigentlyk by Martavan.

Wanneer wy de alleroudste tyden van dit Ryk (voor zoo verre ons noch uit de aloude Gesangen der Cingaleesen en van die van Tanassery blykt, waar in zy de voorname geschiedenissen van hun land als noch bewaaren) aandachtig naspeuren, geven ons de Siammers, en vooral die van Tanassery (een der oudste en mogenste Koningryken van dese Kroon) op, als een zaak, die by hen klaar blykt, dat voor 2024 jaaren Siam een zeer woest land, zonder eenig Oppervorst of Koning was, en dat te dier tyd een Keisers Zoon van China, die sig de Zoon der Zon noemde, en die zynen Vader na de Kroon en 't leven stond, en daar over gebannen wierd, met een groote troep volks uit China vertrokken, en eerst op Tsjampa en Cambodja aangeland is, van waar hy allenskens, den hoek om, de bogt van Siam ingelooopen is, en sig by zekeren hoek, Cuy genaamd, nedergeset, en daar een voornaame stad gebouwd heeft, voegende daar een heerlyken Tempel by, om zyn Goden te danken voor de genade, hem bewesen, om zoo gelukkig in dit schoon land aan te landen. Van daar zond hy volk om de Zuid uit, loopende aldaar tot aan 't gewest van Djambi, gelyk hy sig om de Noord, tot aan die plaats, daar nu de stad Pitfanoeloc legt ('t geen de Portugeesen, en andere hen navolgende, qualyk Porfeloec, en wy Poeceloec genaamt hebben) uitbreidde, zynde dit ook de enige reden, waarom dese Provintie voor de allerheiligste plaats in gansch Siam gehouden, gelyk ook deszelfs bestiering doorgaans aan de grootste Princen en Vorsten des Ryks gegeven werd. Ook quam men eindelyk mede by die plaats, daar naderhand de pragtige Hoofdstad Judia op een wonderlyke wyse gebouwd is, waar van wy in 't vervolg breeder zullen spreken.

Dese dan, heeft sig niet alleen als Koning van dit land hier nedergeset, maar sig van tyd tot tyd ook zoodanig uitgebreid, dat hy sig, na 't overwinnen van verlicheide Landen en Koningryken, alfoo hy 200 jaaren geleefd heeft, en over honderd en een gekroonde Koningen heerfchte, den naam van Keiser weerdig gemaakt heeft.

Dese werd by hen ook als hun Wetgever aangemerkt, alfoo hy alle de Wetten des Ryks, en gronden van hunnen Godsdienst, met zyn eigen hand beschreven heeft, welke gedcnkwerdige boeken nog heden by hen in de stad Judia, binnen den Tempel, War-fifer-pudt genaamd, ter eeuwiger geheugenis van de verpligting, die zy hier over aan desen

H

Vorst

Siams oorsprong.

Vorft hebben, bewaard werden.

Hier uit dan is voor hem, als een weergadeloos Keifer, niet alleen een zeer hoogeverwondering en agting gerefen, maar veele, meinende dat zyn geeft nog onder hen woond en fweeft, bidden hem met de allerdiepste eerbied, als den grondvefter van het Ryk en van haren Godsdienst, op een Goddelyke wyfe aan.

Schoon nu dese Vorft uit China gebannen was, heeft hy den Keifer van China altyd als zynen Opperheer, en fig maar als een Vafal van den zelven, geagt, en daar aan, zoo toen, als namaals, fchatting betaald, om daar door verlof te verkrygen, om met zyn Jonken op China te mogen varen.

Men moet hier van my geen nette Lyft van hunne Koningen verwagten, alfo my die noit ter hand gefield, maar wel eenig berigt van defen en genen daar ontrent gegeven is.

De Siammers, die een tyd-rekening op fig zelven hebben, die A°. 1724 met 2269 jaaren vervatte, zeggen, dat de nu regerende Koning de 70fte is, die zy in 970 jaaren gehad hebben.

Zy beginnen die tyd-rekening van de dood van Sommona-Codom, een van hunne Goden, van welken zy ook veel verdigfelen voorhouden, en welkers tand en voet zy nog eeren; gelyk wy hier na breeder zullen toonen.

Hun eerste Koning van welken zy geheugen hebben, begon A°. 1300 van de voornoemde tyd-rekening te regeeren, van welke zy 'er egter maar 24 of 25 weten te noemen, en voor al van Rhamatiloni, als Bouwheer van Judia, zeer veel weten te zeggen.

Eer wy nu verder gaan, om van de bedryven van dese Koningen te fpreken, zullen wy eerst eens van de landen, die hier, of van ouds onderftonden, of 'er nog onderftaan, onderscheyden fpreken.

Wy hebben reeds al aangemerkt, dat Siam van de oudfte tyden af al een Vafal van de Keifer van China was; dog na dien tyd fchynen zy daar weer afgevalen, en op fig zelven gebleven te zyn, tot dat de Keifer Xico, een West-Tarters Vorft van 't geflagt Juen, A°. 1280 nevens verfcheyde andere daar ontrent gelegene Ryken ook Siam veroverde, na welken tyd zy, zelf nog tot de komft der Hollanders, daar aan cynsbaar fchynen geweest te zyn.

Onder dese Koningen van Siam nu plagten in de oudfte tyden ook de Ryken van Pegu, Brama, Ava, Martavan, Jangoma, Malakka (tot dat Koning Mamud A°. 1510 van den Koning van Siam afviel) en meer andere daar ontrent gelegen, te ftan, die egter by omwenteling van ftaat wel eens weer verloren

zyn, waar van wy in 't vervolg op de jaaren, dat het voorviel, nog wel iets zullen aanhaalen.

In de alleroudfte tyden der Maleyers ftond de geheele Maleyfe kult, tot aan de Kaap van Singapoera, mede onder defen Vorft, als wettigen land- en grond-Heer; dog het zelve is hem nu en dan door defen en genen deser fnoode Inlanders afhandig gemaakt, dat allereerst ontrent A°. Ch. 1160 door den eerften Maleyfen Koning *Siri Toeri Bowana* (en niet gelyk zommige onkundigen voorgeven, door een Mohammedaan, altoo zy lang daar na nog Heidenfch waren, gelyk men onder de ftoffe van Malakka breeder sien kan) gefchied is.

A°. 1340 vond de Siamfe Koning *Boebatnja* goed, om Sulthan *Modafar-sjab*, Koning van Malakka, dit Ryk, als zyn land land zynde, weer af te vorderen, dreigende anders hem te zullen bykomen; dog alfo die Vorft geen luft daar toe had, tafte hy hem met een fwaar Leger aan, onder zynen Veldheer *Awit Tsjakar*; maar de Malakfe Veldheer, *Siri Naraderidja*, floeg defen Veldheer van Sjabar Nauw, of Sornau (want zoo wierd Siam toen genaamd) zoo deerlyk, dat de Koning *Boebatnja*, van dit te hooren, een fchrik op 't lyf kreeg, die hem kort daar aan in 't graf fleepte.

Het is waar, dat zyn vervanger, *Toepandan*, dit werk met veel dapperheit hervatte; dog 't mislukte hem even eens, als zynen voorzaat. Hy wierd medegeheel uit het veld geflagen, en quam ook kort daar aan te fterven.

Echter is Malakka wat voor A°. 1447, ten tyde van Sulthan *Alwaddien Sjab*, zesde Malakfe, en vyfde Mohamedaanse Koning, onder Siam geraakt, hoewel 't niet lang 'er onder gebleven is, alfo Koning *Mabmud Sjab*, vervanger des vorigen, A°. 1509 van den Koning van Siam trouwloos afviel.

Tanaffery, dat al over 2000 jaaren een zeer machtig Koningryk was, en toen noch op fich zelven itond, is al mede aan zyn Kroon gehegt, en daar onder gebleven.

Dus heeft hy in oude tyden ook Jamohay, en in de later tyden de Koningryken van Lantsjang, Bordelong, Patani, Pahang, Cambodia, Coetsjentsjina, en A°. 1632 Ligoor, en Lycoon veroverd.

In de latere tyden nu ftonden onder hem de Ryken van Pegu, Martavan, Lantsjang, Bordelong, Ligoor, Lycoon, Patani, Cambodia, Siaya, Oedjongfalang, en meer andere, die hem tot noch toe een zeer groote magt en aanzien onder de Oosterfche Vorften geven.

Zelfs

Hanne
tyd-re-
kening.

Wat al
onder
Siam ge-
ftaan
heeft.

Wat 'er
nu nog
onder
ftaat.

Zelfs plachten de Koningen van Siam ook eenen eich op Palleacatte te doen, gelyk ook etelyke onse Landvoogden hen, ten bewyfe van dien, en om hen te vleyen, jaarlyx wel goude en silvere bloemen (ten teeken van onderdanighcit) plachten te zenden.

Verdeeling v. n alle de Ryken.

Alle dese Koningryken zyn naderhand in Provintien en Landvoogdyen veranderd, die dan eens maar 2, dan 11 en 13 in getal waren; doch nu zyn die tot een getal van 18 aangegroeid, en na hare Hoofdsteden aldus genaamd, Porfelock (ook Poukelouk genaamd) Kampengpet (of Kepenpit) Kafin, Sorkelock; Sukkethay, Lekonzuan, Poewenong, Bonrerong, Sianklang, Konseivan, Loevo (ook Livo genaamd) Sjantebon, Martenaja, Thenau, Korassima, Sangoia, Ligoor en Tanassery, of Tanasserim.

Behalven dese groote, zyn 'er noch eenigmindere, Bankok, Melong, Taatzyn, Bannac, Paranthong, Rion, Pitsjaboeri, Piperi, Cuy, Sjaja, en Mergim genaamd, welk laatste op een Eiland gelegen, en de voornaamste handelsplaats van Tanassery is.

Zommige van dese Hoofdsteden zyn al voor veele jaaren bemurd, en op zyn Indisch versterkt, en ook eenige naderhand hier en daar door Franche Ingenieurs wat verbeterd; maar van de meeste siet men maar de slechte overblyfselen; zoo dat men nu weik zyn hebben (voor al zoo men wat dieper landwaard ingaat) om 'er maar eene te vinden, die 'er na geleek, alsoo de luye Siammers de werken, die 'er van oude tyden noch overig waren, geheel en al hebben laten vervallen, uitgenomen Bankok, Tanassery en Mergim, die ten deele van nature, ten deele door konst, sterk gemaakt zyn; doch men moet in 't algemeen van dit land zeggen, dat het een groot gedeelte van 't jaar sterk is door het overloopen der groote Rivier Menam, die de meeste landen wel 7 of 8 maanden zoodanig onder water zet, dat geen naurig Vorst in dien tyd daar ontrent zou durven komen.

Judia beschreven.

De Hoofdstad van dit Ryk is Judia, andere noemen de zelve Odja, of Odjca; de Portugeesen geven het den naam van Siam; maar de Siammers zelf dien van Si yo-thi-ya, waar van metter tyd by verkorting Judia gegroeid is.

De zelve legt op een Eiland, in het midden van verscheide andere, op 14 graden 20 minuten N. breedte, en 28 mylen de Rivier op.

Zy werd geoordeeld ontrent twee uren gaans in den omtrek te beslaan, en is wel met een redelyke muur omringd; doch binnen de zelve niet over al be-

woond, en zonder punten of bolwerken.

De huizen zyn doorgaans laag, en op zyn Indisch van een zeer slechten opstal, en meest met pannen gedekt; ook zeer ongeregeld geplaatst door malkanderen, maar men heeft 'er wel 4 a 500 schoone Tempels en Kloofsters, die gelyk zy van een groot getal verbasende groote gulde beelden, en andere kostelyke cieraaden, voorsien zyn, van buiten alomme met vergulde spitsen, toorens, en daken praalen.

Gelyk men nu daar allerlei soorten van Natien heeft (die 'er in de later tyden wel tot veertigderlei gevonden wierden) alsoo hebben de zelve ieder hun bysonder quartier. Dus woonen hier de Siammers, de Peguanen, Chineesen, Macassaaren, Japanders, Maleyers, Portugeesen, Coetsjientsjineelen, Cambodiers, en Nederlanders, ieder in een bysonder deel of geweest, binnen of buiten dese stad, onder hun bysonder Hoofd.

Men mag de zelve eenigfins by Venetien vergelyken, om dat zy overal met gragten afgesneden is, alsoo 'er 7 of 8 Rivieren door henen stroomen, die ieder aan wederzyde hare bysondere poorten, hoewel die zeer weinig aansien of fraicheit hebben.

Men heeft hier zeer veel schoone lange en rechte straaten, waar in doorgaans elke soort van Ambachts-lieden in een straat afgesonderd by een woond; doch daar zyn ook veel nauwe straatjens, en sloppjens, vol kleene grachten en kreenken.

Men siet in de zelve ook een zeer fraeje Haven of Baey, een schoon Dok voor groote Scheepen of Vaartuigen, en nog een ander voor hunne Galeyen en Schep-Vaartuigen, of Balons. Verscheide fraeje steene en andere Logien, onder welke die der Nederlanders, A°. 1634 door de Heer *Jouff Schouten*, op last van de Heer Opperlandvoogd van Indiën, *Brouwer*, van steen op een bysonder Eiland buiten de stad gebouwd, een van de fraeiste is, behalven verscheide andere fraeje gebouwen, hier door de Franschen en Portugeesen opgericht.

Onder alle dese gebouwen echter munt 's Konings Paleis uit.

† Paleis des Konings.

Het staat in 't Noorder-deel der stad, aan de groote Rivier, beslaat zeer veel plaats, en is van hegte muuren voorsien; doch niet in staat om sich te kunnen verdedigen tegen eenig Europisch geweld.

Het is als een kleen stedeken op sich zelve, waar in men veel schoone sterkvergulde wooningen, en ook vyf torens, boven uitstekende siet. Voor het zelve is een groot plein, dat in de later tyd met een muur omtrokken, en dat aan de eene

zyde met veel wacht-huizen des Keifers en der Hovelingen, en aan de andere zyde met verscheide stallen voor zyn Olifanten, beset zyn.

Eer men in 't binnenste Hof komt, moet men 'er wel 4 of 5 doortrekken, die alle met muuren afgesonderd, en met andere wachten der Hovelingen, die hier elk op hun tyd de wacht hebben, voorzien zyn, gelyk men die Soldaten daar op de grond met de beenen onder 't lyf by hun geweer sitten ziet.

In 't vyfde binnen-Hof onthoudt sich de Vorst, en daar geeft hy ook doorgaans (hoewel 't ook wel op Loevo geschied) aan alle de vreemde Gefanten gehoor, dat zelden meer dan tweemaal, by hun komst en vertrek, geschied.

Seldsams
Grond-
vesting
der stads-
poorten.

Het is zeer aanmerkenswaardig, dat men van de stylen der poorten, zoo van dit Paleis, als van die der stad, verhaald, te weten, dat de Siamers, die al hunne poorten (gelyk ook die der Tempels, Kloosters, &c.) voor heilig houden, die verschoeylyke gewoonte hebben, om onder ieder styl van een poort een levendige bevruchte vrouw te leggen, en die 'er onder te verpletteren, houdende die, welke 't naast aan 't baaren zyn, noch wel voor de beste daar toe. Zy oordeelen, dat de Duivel macht over alle poorten heeft, en dat dit het beste middel is, om alle rampen van hunne Poorten, Paleisen en Steden af te weeren, en alle quade Duyvels 'er van daan te jagen, alsoo zulke verpletterde Vrouwen aanslonds in een vreeslyken Duivel veranderen, en aan zulke poorten tot beschermers verstrecken.

Men doet dese elndige Vrouwen maar van de straat opvatten, en na dat men hen eenige tyd lekker en wel in 't vertrek der Koningin onthaald heeft, werden zy op die verschoeylyke wyse onder dese stylen verpletterd.

In de later tyd echter heeft men Siamers gevonden, die niet alleen beter wisten, en dit zoo wel als wy verfoeciden; maar daar zyn 'er ook onder de Hovelingen geweest, die door den omgang met ons, en andere volkeren uit Europa, merkelyk verlicht zynde, de vryheit genomen hebben, om aan hunne Koningen de ongegrondheit van die stelling te vertoonen, en daar door een menigte van zulke elndige, en reeds daar toe gegrepen vrouwen te behouden, hoewel 't nochtans doorgaans (om het volks en de Priesters, die daar beswaarlyk af te brengen zyn) al eenige der zelve 't leven kost.

Gelyk in de Regen-tyd, in September, October, November, &c. dit land voor 't grootste gedeelte, voor al de lage landen, dras, en onder water leggen,

alsoo heeft dese stad, schoon soo veel hooger de Rivier opgelegen, mede wel 6 maanden lang 't gevoelen daar af, alsoo men dan meest overal aan de huizen vaaren moet, vermits de Rivier Menam, dat is, de Moeder des waters, dan alles daar, even als de Nyl op zekeren tyd des jaars Egypten, overstroomd, latende dan over al een slibbe en modder op 't land, die 't zelve, als ware het daar door dan gemelt, ongemeen vet en vruchtbaar maakt, behalven dat zy ook 't land van veel ongedierte zuiverd.

Dit Judia heeft jegenwoordig A°. 1724 al 373 jaaren gestaan, en men wil, dat zy door den Koning *Rbamatilondi*, in het 1894 jaar der Siamse tyd-rekening, gebouwd zy.

Wy zullen van dese stad, die reeds van zoo veel anderen al vry net beschreven is, en waar onder de Reize van den Franchen Gefant, de Ridder *van Chaulmont*, die *van Loubere*, enz. uitsteken, hier niet meer zeggen, dan dat wy de zelve hier by N°. 34 zeer net afgebeeld vertoonen, hoedanig wy die noit by anderen gezien hebben; behalven dat zy ons noch met veel andere cieraaden voorkomt, daar wy die, zoo als zy aan die Rivier 18 myl hooger legt, nevens den loop van die schoone Rivier, onder N°. 35 zoo uitvoerig vertoonen, als noit bevorens van iemand geschied is.

Abbeiding der stad.

Men fiet hier, hoe voor dese schoone Rivier, ter plaats, daar zy met 3 monden in Zee stort, een breede modderbank legt, die sich ten O. en ten W. noch al vry breeder uitstrekt.

De mont en verde-reloop der Rivier Menam.

Men kan ten Westen en ten Oosten, maar voor al in 't midden, door een bysondere Guyl de zelve oploopen, zynde de middelste ook vry breeder, als de 2 andere Guylen, die sich op dese bank vertoonen.

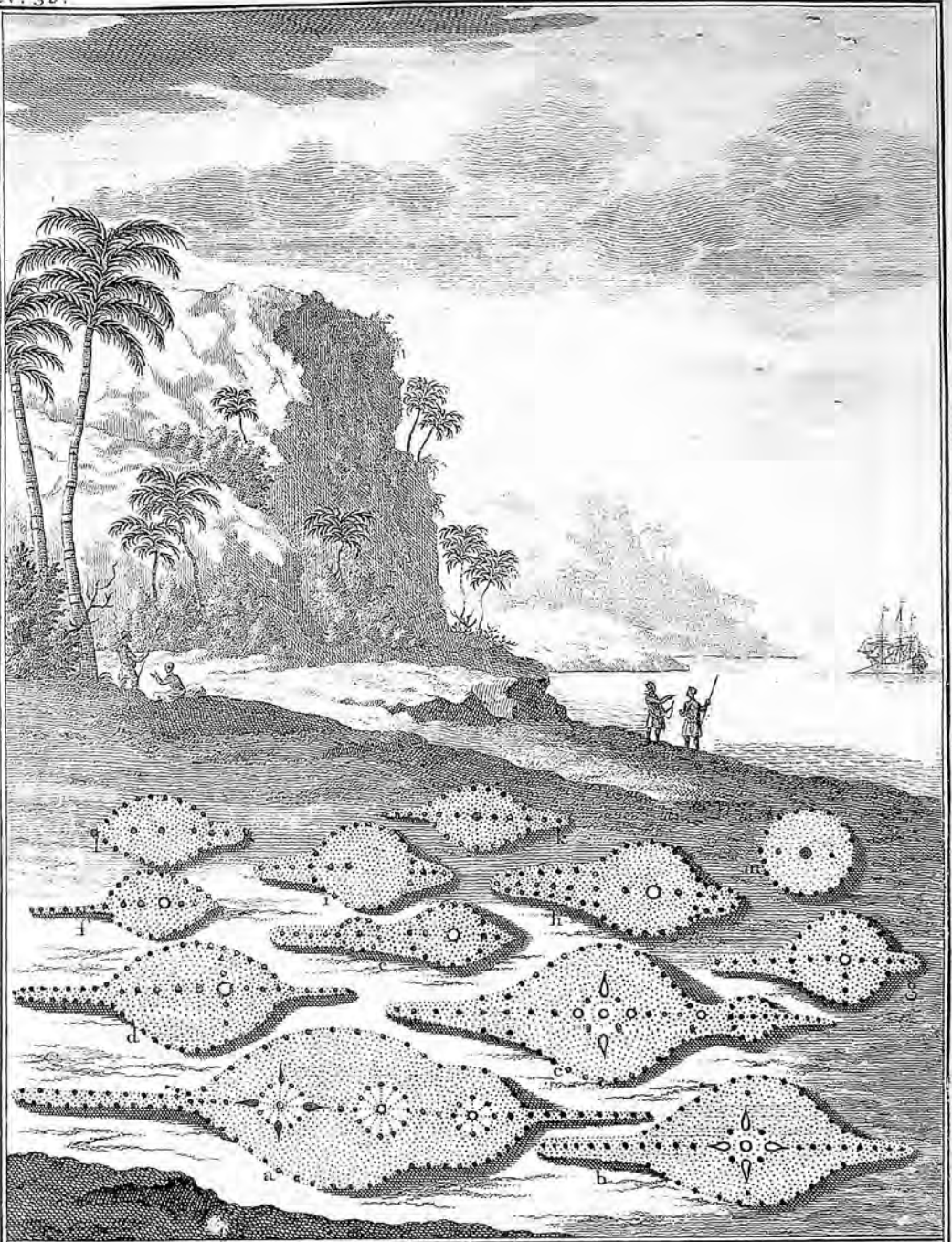
Men loopt door de middelste Guyl N. aan, alwaar men ter rechter en ter linker hand, op de hoek des lands, aan wederzyden een wacht-huis van den Koning ontmoet.

Daar na heeft men ter rechter eenige Siamse fraje wooningen der Grooten, Bantiauw Pia genaamd, met een kleene spruit of twee ter rechter en ter linker hand, daar de Rivier een stukwegs henen na 't W. draaid, en daar men ter linker hand een schoon Pakhuis en Fort der Nederlandse Maatschappy, Amsterdam genaamd, en ter rechter een groot, en wat Noordelyker ook op een Eilandje, een kleen Buffels-veld, en eenige fraje Siamse wooningen van 't vlek Propeden, aan die zelve zyde, gelyk men aan de linker hand, of de Weikant, een stompe Pyramide, en eenige Siam-

DE GROOTE SIAMSE RIEVIER
 ME - NAM
 OFTE MOEDER DER WATEREN
 In haren loop met de in vallende Spruyten Verbeeld.

1. De Oude Rivier.	11. 't Kleyne Buffels Velt. en 't Nieuw gemackte Gat.	21. 't Groot Miskite gat.	31. S Konings Tolhuys.	41. Banklang.	51. de Maleysche Campo.	61. Wat na pra meen.	71. Causan Royot.	81. Sla.	91. Muang Kfen.
2. De Nieuwe Rivier.	12. 't Fortres Banckok.	22. Potte-Bakkers Dorp.	32. S Comp ^e Thuyt.	42. Wat hua 't pan.	52. de Hollandsche Logie.	62. Sentay Zwang.	72. la Rua.	82. Coop sangrong.	92. Muang Conwang.
3. De Molder Bank.	13. 't Fortres Banckok.	23. Ban Frang.	33. Wat Profaat.	43. Wat Pret.	53. Wat Kuuk.	63. Wat Kock Pia.	73. Copea nau.	83. Curus sema.	93. Muang Na.
4. S Konings Wacht huys.	14. Talquan.	24. 't Lang Eyland.	34. de Peguse Campo.	44. Tay kou.	54. de Pagood van Groot Kagaal.	64. Wat na meen.	74. Torap.	84. Si May.	94. Muang Taiw.
5. Comp ^e Rakkhuys Amsterdam.	15. Talque.	25. Radja kram.	35. de Japansse Campo.	45. de Moorse Tempel.	55. Wat Pu avont Jahfie.	65. Tiven Krat.	75. Tasawv.	85. Muang Tadit.	95. Muang Calele.
6. 't Stompe Piramide.	16. Tabock.	26. Wat tpa.	36. Chinese Nuyzen. en Arac - Branderyca.	46. de Franse Campen.	66. S koos Palys.	76. Prabal.	86. Pet Sukera.	96. Muang Sang Jay.	100. Muang Nakana huut.
7. S Konings Tolhuys.	17. de Fruyt Thuyten.	27. Ban Thracv.	37. S Konings werf.	47. Kuit Zam.	67. Wat Kloy.	77. Nan Tok.	87. Pta Iny.	97. Muang Hang Noy.	101. Lipu.
8. Bechaau Pia.	18. de Fruyt Thuyten.	28. S Konings Pagood.	38. de Heck van de vermoorde Makasaren.	48. de Portugesche Campen.	68. Pak zonsvat Duing.	78. Pta Iny.	88. Nan Tok.	98. Muang Land Yang.	
9. 't Groot Buffels Velt.	19. 't Kleyne Miskite gat.	29. S Konings Zaal.	39. de Makasarsse Campo.	49. Wat May.	69. Duing Tinjet.	79. Leno.	89. Nan Tok.	99. Muang Land Yang.	
10. Propelen.	20. Passer.	30. 't Chinese Eyland.	40. S Konings Goude Pagood.				83. Nan Tok.	102. Pijet.	

SIAMSCHE ROCHEVELLEN.

- a. Een Rochevel dat boven waarty is.
- b. Een dito een Catu Siams Goud waardig.
- c. Een dito van 30 Thayl Goud.
- d. Een dito van 15 Thayl.
- e. Een dito van 9 Thayl.
- f. Een dito van 8 Thayl.

- g. Een dito van 10 Thayl.
- h. Een dito van 5 Thayl.
- i. Een dito van 4 Thayl.
- k. Een dito van Seven Thayl.
- l. Een dito van 3 Thayl.
- m. Een dito van 6 Maas.

Siamse wooningen heeft, alwaar sich de Rivier weer, na eenigtyd N. W., dan weer N., en dan weer een geruime streck henen met 2 takken na 't N. W. en na 't N. O. geloopt te hebben, ons, na aan de rechter hand of O. kant eenige Fruit-thuinen voorby gevaaren te zyn, (daar men ook Tabek, een zekere landstreck, leggen heeft) ter linker hand N. W. op eerst een groot stuk weegs opbrengt, daar de Rivier dan vlak na 't O. draeid, en ons by een Tolhuis van den Koning op de Weste-wal doet komen; doch eer men zoo verre gekomen is, loopt die tak by Tabek een stuk weegs henen na 't O. N. O., en draeid dan, na dat zy sich ook met een nieuwe tak rondom 't Eiland, waar op 't klein Bufsels-veld legt, verdeeld heeft, eerst wat na 't N. O., en loopt dan Z. O. aan eenigemylen verre, meest recht strecks henen, tot dat hy sich, eindelyk vlak na 't Z. draejende, by de O. modder-bank in Zee stort.

Zoo als men nu pas boven 't Tolhuis des Konings is, ontdekt men, aan de Ooster wal, ter rechterhand een schoon groot vlek, en ter linkerhand komt men by de sterke vesting Bankok, die 7 mylen de Rivier op legt. By de zelve, even eer men daar by komt, siet men, dat de Me-nam sich hier in tweeën scheid, loopende van boven af, van zeker fraai beboud en betimmerd Eiland, Talquan genaamd, ontrent anderhalf myl vlak na 't Z.; dog zoodanig, dat de zelve sich ter linkerhand met een smaller tak W. aanscheide, en, na zoo eenige mylen geloopt te hebben, allenskens na 't Z. W. en zoo verder wel 4 a 5 mylen verdedan na 't Z. draeid, daar zy met een breeder stroom by de Weste-modderbank in Zee stort.

Bankok. Dit Bankok is een zeer sterke vesting, die gelyk zy, zedert de Franschen hier gekomen zyn, door de Heer *la Mare*, merkelyk verbeterd, jegenwoordig ook de dwingeland van de gan'sche Rivier, en aan die kant een voornaame sleutel des Ryks is. By de zelve legt aan de overzyde een fraeje beboude stad ter rechterhand, langs welke niet alleen de Me-nam, maar ook de Rivier To-atzyn, loopt.

In dat kasteel plachten in de vorige tyd de Franschen hunne besetting onder een Bevelhebber te hebben; dog hoe zy naderhand hier uit verdreven zyn, zullen wy hier na aanhaalen.

Hooger op na 't N. heeft men 't Eiland Talquan, (daar de Rivier rondom gelyk om 't volgende loopt) en dan het Eiland Talque, ieder wel 3 a 4 mylen in den omtrek, en fraai betimmerd, ten O. en W. van welk laatste Eiland men

twee zeer fraeje dorpen legghet heeft, behalven dat sich aan de West-kant ook een nieuwe spruit verdoont, die in de Me-nam stort, van waar men dan weer N. en N. O. aangaande, ter linkerhand eenige fraeje Thuinen, en ter rechterhand de Pegusche Camp ontmoet, daar een zeer fraai gebouw by is.

Dan al hooger op komt men weder by een Eilandje, 't klein Misquiten- (of Muggen) gat genaamd, rondom bekabbeld van de Rivier, zynde zeer weinig beboud; dog aan de linker zyden met een Markt; dog ter rechter met een zeer net dorp voorsten, hoedanig men 'er 2 a 3 myl Noordelyker heeft, daar de Rivier sig na 't N. O. ter linkerhand draeid, terwyl zy ter rechter Z. ten W. aanloopt, waar na zy sig weer na 't N. W. en dan weer na 't N. O. draeid, daar men dan by een groot Eiland, wel 7 of 8 mylen in 't rond, het groot Miskitengat genaamd, komt, dat aan zyn W. kant redelyk betimmerd is, gelyk men aan de W. kant de Rivier ook een schoon dorp heeft.

Hooger aan draaid de Rivier weer na 't N. W., daar men ontrent anderhalf myl verder ter linkerhand het Pottebakkers-dorp heeft.

Van daar draeid de Rivier 1½ myl O. aan, daar men dan ter linkerhand het vlek Banthrong voorby vaart, loopende dan weer N. aan, wel 3 a 4 mylen, daar men weer een smal Eilandje, dat eenigfins beboud is, en een groot dorp ter linkerhand heeft, ontmoet; pas hier boven doet sig ter linkerhand een schoone Plantagie, Wat-Tipa genaamd, met eenige fraeje gebouwen, op; dog ter rechterhand siet men, hoe hier de Me-nam van 't O. met een sware, en van 't N. met een smaller Tak van de stad Judia komt afstroomen. Wy zullen eerst sien, wat ons hier aan de Ooster-tak ter rechter, en daar na wat ons aan die W. tak ter linkerhand ontmoet.

Aan die O. tak komt men, na een korten draei der Rivier door 't O. na 't N. eerst ter rechterhand by een Landstreek Radja Cram genaamd, dan by een zeer klein, en daar na by een grooter Eilandje, 's Konings Zaal genaamd, ten Oosten van 't welke men een heerlyke Pagood des Konings leggen heeft, daar een schoon dorp bygeboud is.

Van dat Eilandje draeid de Rivier N. W. wel 1½ myl, daar men, na dat zy sich hier na 't N. O. ettelyke mylen gedraeid heeft, in 't midden van de streck 't Chineesch Eiland (zynde wel ruim nog eens zoo mooi als 't vorige, en zeer fraai betimmerd) leggen ziet, dat ter linkerhand een zeer groot vlek zonder naam, enter rechter een plaats, Crasen genaamd, aan

een spruit, die in de Me-nam stort, heeft.

Hooger op weer N. O. aan, een stuk weegs henen, heeft men weer een fraai Tolhuis des Konings ter rechter, gelyk ook een weinig hooger de Thuin van onse Maatschappy, en een plaats, Wat-Prefaat genaamd; daar sich de rechter weer door 't N. na 't N. W. kromt, en daar men weder by een klein Eilandje komt, dat aan zyn O. en N. mitsgaders N. W. zyde met een rijfe beset is. Tegen over dit Eiland ter linkerhand heeft men 's Konings Werf, waar na men al hooger N. aan gaande, by 't quartier der Peguaanen, der Japanders, by de Araks-branderyen, 't quartier der Portugeesen, en zoo verder dan aan de stad Judia komt, zoo als zy sich zonder eenige bruggen op een Eiland in de Me-nam, en vandom van de zelve en van andere bekabbelde, vertoond.

Pas voorby 's Konings Werf, N. aan gaande, heeft men den hoek der vermoorde Macassaaren, en hun quartier, voorby 't welke men 's Konings goude Pagode, en veel andere heerlyke Tempels, Kloosters, en schoone gebouwen, ieder met zyn naam uitgedrukt, siet.

Dus verre gesien hebbende, wat 'er aan de Ooster-tak van de Me-nam, daar wy 't pas bevorens lieten, sich vertoond, zullen wy nu eens langs de W. tak de zelve vervolgen, en sien wat daar is.

Men ontmoet ter linkerhand 2, en ter rechterhand een dorp, Ban Thraay genaamd, waar by een zeer fraai gebouw des Konings legt. Hooger 2 a 3 mylen N. aan heeft men ter rechterhand een spruit, die in de Me-nam stort, en ter linkerhand weder een dorp; dog 2 mylen Noordelyker doet sich een groot vlek zonder naam ter rechter, en het vlek Ban Klang ter linkerhand, en pas benoorden 't zelve weder een spruit op, die in dese Rivier sich ontlafst; waar na men ter linkerhand het vlek Wat-Hua-'t Pau, en zoo wat verder de stad Judia van die zyde met al hare prachtige Tempels, en verdere gebouwen, ontmoet.

Hier loopt de Rivier met een krommen draei na 't Westen en 't Z. W., alwaar men de schoone Pagode, Wat-Pret genaamd, en de fraeje Plantagie Tjoen Krot voorby zynde, zoo van die zyde, als ook nog van de N. O. zyde der stad, langs een andere tak der Rivier na Liwo (anders Livo of Loeco genaamd) loopen kan; dog als men langs die eerste tak loopt, daar de Rivier geheel na 't O. etrelyke mylen aan een draeid, daar men al mede een fraai vlek leggen heeft, dog draeid zy sich daar al ten eersten ook weer na 't N., daar zy dan een groot langwerpig Eilandje, waar op

men 't vlek Wat-boet-Hakam genaamd, siet, en dat vry wel betimmerd is, maakt.

Liwo vertoond sich bewelten de Rivier. Hoe de Heer Ridder de Chaumont hier zyn tweede gehoor kreeg, sien wy klaar in zyn Reise, Fol. 190.

Ik zal my ook niet ophouden met de verdere plaatsen, hooger op om de Noord leggende, te beschryven, alsof de Lefter die klaar genoeg hier uitgedrukt siet, met dese en gene gebergten, of wel vlekken en dorpen met hare Siamse namen, en tegelyk ook aangewelen, hoe de Rivier Me-nam al hooger om de N. uit het Binnen-Meir van Tsjamay, in 't N. na Tartaryen zyn oorsprong, zoo zommige willen wel 15 a 16 dag reifen boven de grensen van Siam, neemt, en dus met een swaren stroom van 't N. na 't Z. langs de stad Judia, en zoo verder na de Zee toe loopt, en met een groot geweld daar in stort, na dat boven drie groote stroomen sich met den anderen vereenigd hebben.

Dat de Koningen van Siam onder de grootste Koningen van 't Oosten gesteld werden, behoeve ik, als dat reeds door zoo veel anderen gesegt is, niet te melden, behalven dat uit ook zeer wydloopig in de Reise van den Ridder de Chaumont, en by anderen, blykt.

Men siet dit ook alle jaar hier op een nadrukkelyke wyse, wanneer sich die Vorst na den Tempel van Nap-pe-tat, in het laatst van October, of in November, begeeft. Men kan dit in de Reise van de Heer van Vliet, fol. 19. sien. De Majesteit, die hy dan, en op verscheide andere dagen, als hy na Wat-si-fer-put gaat, vertoond, is ongemeen, hoewel hy anders dagelyx driemaal voor zyne Oversten en de Grooten des Ryks seer pragtig, eens met Zons opgang, daar na tegen den middag (wanneer hy ongemeen kostelyk uitgedoft en sterk gejuweeld is) en eindelyk tegen 't ondergaan der Zonne, verichynt, daar dan de grootste Mandaryns zelfs voor de voet van zynen Throon ter aarde uitgestrekt leggen, en, zoo ras sich de Vorst vertoond, sich wat oprechten, om voor hem met hunne gevouwe handen boven 't hoofd, dat zy driemaal tegen de grond moeten buigen, op de allernederrite Oosterse wyle te Sombayen, een kraat, waar in zy dan als de allergeingste slaven voor hunnen Heer voorkomen.

Nog meer blyken geven zy daar van met de Titels, waar mede zy hem aanspreken, en die hy sich in zyne Brieven van andere Vorsten laat aanleunen, latende sich Pretsjau Saleoe, dat is, 't lidmaat Gods, den Goddelyken Heer der onsterfelyke Zielen, den Goddelyken Heer, en wat dies meer is, noemen,

's Konings
Heerlyk-
heit by
zyn Ver-
tooning.

Zyn ver-
waande
Eertitels.

gelyk men in 't breede by *van Vliet*, en anderen, lefen kan. Ja zelfs een Gefant, voor den Koning verschynende, gaat, zoo als hy in 't Paleis komt, op de aarde sitten, en legt zyn handen op zyn hoofd, ten teeken van eerbied, en, aan de voet van de Gehoor-zaal gekomen zynde, valt hy op zyn kniën, en kruipt op zyn handen tot in de Zaal, verschynende zoo voor den Koning, ontrent 30 voeten van de plaats, daar hy op den Throon fit, die 10 of 12 voeten hoog is.

In oude tyden plagt hy een inkomen, van tusschen de 3 en 400 tonnen gouds te hebben; dog in de later tyden is dat merkelyk verminderd, alsoo het nu maar 4 of 5 millioenen bedraagt; 't geen uit de Waaren, in zyn land vallende, en uit den handel, die daar gedreven werd, voortkomen moet.

Ieder ploeg moet hem een Foewang opbrengen; ook geniet hy de thienden des velds, behalven dat 'er ook groote velden voor hem bezacid werden.

Waaren, hier vallende, of getrokken. En Rochevellen afgebeeld.

De Waaren, die hier vallen, zyn dese: Ryft, Gommelak, swart of nat Lak, Wierook, Olie, Cassie, swarte Candy-suyker, Sappan-hout, Tin, Olifants-tanden, Arak, Koejen- en Buffels-huiden, Cambodische Noortjens, Hartenvellen, Gutta Gambar, Poetsjoc, Vogelneftjens, die uit Tonkin en Coetsjientsjina hier komen, &c. en voor al ook kostelyke Rochevellen, die wonderlyk veel in weerde verschillen, gelyk men aan de gene, die hier op de plaat N°. 36 afgeteekent zyn, sien kan. Ook valt hier veel dog slegt Goud, Zilver, Lood, eenige geteenten, als, Diamanten, Sasyren, Agaar, Magneet-steen, Yter, Staal, Salpeter, Indigo, allerlei Timmer-hout, Djati-balken, Agel-hout, Zout, Peper, dog weinig; gelyk men Vol. 62. in de Beschryving van *van Vliet* in 't breede siet; van alle welke Waaren de Koning de opper-Handelaar, gelyk in meer Ryken van 't Oosten de gewoonte is.

De Waaren, die men hier invoerd, of trekt, zyn dese: Lakenen, Cattoengaren, Klatergoud, gemeen Lywaad, Salampoeris, imalle Suratse Chitien, gebleekte Dongris-pakken van Jaffanapatnam, rood-Cattoene Garen, Madafons, Vermilioen, Goud-ledere Spiegels, Cateatours-hout, ook allerlei Speceryen, met groote winst.

Volkeren, waar mede die Vorst handeld.

De Volkeren, met welke dese Vorst over dese Waaren handeld, zyn verscheiden. De Chineezen zyn onder de zelve niet alleen de oudste, maar ook wel de voornaamste, die daar, gelyk over al, een groot leven in den handel brengen, behalven dat zy veel goede Ambagts-lie-

den, en Konstenaars, uitleveren.

Dus handeld hy ook met die van Arracan, met welken Vorst dese Koning in goed verstand was tot A^o. 1628, wanneer een geweldenaar aan de Kroon quam.

Grooten handel plagten de Japanders op dit Ryk te doen, gelyk men hier ook een groot Japans quartier, al van oude tyden, had, alsoo men de Hertten-, Buffels-, en Rochen-vellen, sterk van hier derwaarts trok; en schoon dese Vorsten ook wel nu en dan Gefanten aan malkanderen gesonden hebben, heeft dat egter met de Japanders maar tot A^o 1630 geduurd, alsoo zy dien dwingeland niet wilden erkennen, om welke en verscheidene andere redenen men de Siamse Gefanten onverrichter zake uit Japan te rug gesonden heeft.

Even zoo handelde dese Koning van Siam ook wel met die van Atsjien, Patani, Keda, Perah; en met die van Banjar Maffin op 't Eiland Borneo; dog heeft wel den meesten handel met de Portugeesen en Nederlanders gedreven; waar van wy naderhand breeder zullen spreken.

De voornaamste plaatsen, daar dese handel geschied, zyn, buiten de Hoofdstad, Tanassery, of desselfs Hoofd-plaats Mergim, en Ligoor, welke eerste plaats op 11, gelyk de tweede op 8 graaden, 30 minuten Noorder breedte legt, en die van Monf. *Laubere*, *Tachart*, *Boogaard*, en anderen reeds zoo wel beschreven zyn, dat wy niet noodig oordeelen, daar meer af te seggen.

De voornaamste Handel-plaatsen hier.

Het land van Siam brengt ook, gelyk alle andere landen van Indiën, allerlei Indische Vrugt-boomen voort, zoo als wy die reeds meest onder de stoffe van Amboina beschreven hebben, of die verder door den Heere *van Rbede*, in zyn *Hortus Malabaricus* beschreven zyn; de Sappan boom is hier een zonderlinge boom, hoewel hy ook op Bima valt.

Men wil, dat 'er ook eenige Kaneel groeyt, dog die veel slechter, als de Ceylonse, is.

Het Agel- of Aloes-hout, oordeeld men hier vry beter, als 't geen in andere landen van Indiën valt; dog echter zoo goed niet, als 't Calambac-hout (een bysondere soort van 't allerfeldzaamste Agel-hout) 't geen in Coetsjientsjina, Tsjampa, en daar om strecks, groeit.

Gelyk men hier een menigte van fraeje Mineralen en Bergstoffen heeft (te voren onder de Waaren te sien) alsoo is 'er een, die zy hier Tambac; dog die men anders doorgaans Sowassa noemd, zynde eigentlyk geen zuiver mineraal, maar een zeker mengfel van goud en koper. Daar zyn 'er, die meinen dat het een diergelyke toort van koper geweest zy,

Bergstoffen.

als men wel te Corinthus vond, die 't goud zeer na quam; andere houden het voor Orichalcum der Ouden; dog die schynen niet te weten, dat het door konst gemaakt werd. Het valt hier veel; dog zoo goed niet, als op Borneo en Sumatra.

Munt
der Siam-
mers.

Demunten, die men hier heeft, zyn verscheide. De Tikal, een fraeje silvere munt (die by Monst' *Louberé* zeer wel afgebeeld is) doet 32 stuivers. Het schynen twee heupen tegen een te zyn, waar op men 2 kleene merkjens siet. Daar zyn ook halve, en quart Ticals, en Maaten, die ook van 't zelve stof, dog maar 6 a 7 stuivers ruim weerdig zyn.

De Foewang, die al mede zoo is, doet maar 3½ stuiver; de Sampay 1½ stuiver, en de Payning 12 penningen ruim. Ook gaan hier Maldivise Cauris, en zekere Schelpkens van Borneo, van welke 'er 6 a 700 een Foewang doen.

Gelyk de Siammers ten deelen van de Chineesen, Peguaanen, en Coetsjientsjien oorspronkelyk zyn, alsoo sweekmen zy in weesen, taal, en gebeerden, zeer sterk na de zelve; dog zy vallen bruiner als de Chineesen, en zeer plat van weesen; ook zyn zy de langste niet, kort en wat stomp omgekromt van neus, swart van tanden (die zy met zeker vernis zoo maken, en dat by hen een groot cieraad is) zonder baard, en zeer groot van ooren.

En hun
taal,
schrift,
&c.

Hun taal is als een bysonder Dialectus van 't Chineses, en heeft dese, gelyk de Tonkinse, Coetsjientsjineese, Cambodische, en Quinamse talen, zeer groote overeenkomst met de zelve, en hoewel ieder een taal op sich zelve is, konnen nogtans de Geleerden malkanderen in hunne schriften meest verstaan, alsoo hunne Characters, en letter-greepen (waar van sig wel de Geleerden, doch geenfins de gemeene lieden onder hen bedienen) een en de zelve zyn; dog de uitspraak van ieder deser volkeren, van zulken Character, verschild geweldig veel.

Buiten hun gemeene, hebben zy nog een Hoofd-taal, waar in de zaaken van den Godsdienst door hunne Priesters beschreven wierden. Zy wierd ook wel de Balische, en ook de Sanscritse taal genaamd, die met haren Godsdienst ook haren oorsprong van de Kust Choromandel heeft, en alleen hunne Talapoins, Priesteren en Geleerden bekend is.

Zy maken hun papier van oud Cattoen, en ook van de schors van den boom Ton Coe; dog het valt zoo glad en effen niet, als 't onse.

Hier op schryven zy met Chineesen Inkt, en met een griffie of een priem, ook op bladen, byna als de Palm-boom, Tan en de bladen Bailan genaamd, die zy lang-werpig vierkant snyden, en ma-

ken kunne boecken uit een lang blad, dat zy niet rollen, maar even als een scherm, in de lengte, dog niet in de breedte, toevouwen.

Zy schryven niet by Characters, als de Chineesen en Japanders, maar by regels van de hand, en duidelyke woorden, volgens hun A. B. C., waar in zy 46 letters hebben. Dog weten van geen orthographia, en maken tusschen klinkers en medeklinkers geen onderscheit. Ook kennen zy geen teekenen van onderscheiding in een sin, als commata, puncta, &c. Egter is hun schrift fraai, en gelykt eenigfins na Italiaans.

Het is een zeer goedhartig, dog luy en traag volk, waar mede egter wel om te gaan is, hoewel zy trots en hovaardig van gang, vry wat bedrieglyk, leugenen en snap-agtig vallen. Ook zyn zy doorgaans kleenhartig voor den vyand, dog vreed tegen die genen, daar zy meester over geworden, of die van hen verwonnen zyn. Zy hebben van sich zelve, en van al wat in hun land is, zulke groote gedagten, dat zy meinen, dat daar niets by te vergelyken is. De Mans zyn doorgaans groote Heeren, en de Vrouwen hunne slavinnen, die 't werk doen, en nevens hunne slaven werken moeten. Eenige egter erneren sich met visschen, vaaren, den landbouw, of met eenig Ambacht, en ook wel met 'taanqueken van vee; hoewel 'er ook groote Kooplieden onder hen gevonden werden.

Hunne kleding en spysse verschild niet veel van andere Indianen, gelyk men die zeer net in 't Werk van *A. Bogaard* en andere, beschreven siet.

Zoo men hier trouwen wil, moet men met de ouders van de dochter spreken, en zyn Bruid met een Bruidschat van hen koopen, en schoon zy 'er verscheide hebben, hebben zy egter maar een voornaam Vrouw, daar al de andere onder staan.

Hunne
Huwely-
ken.

Ook ontdekt men dit onderscheid aan de naamen, die dese verscheide Kinderen aan hunnen Vader geven: want die van de eerste Vrouw noemen hem Po, of Vader, en die van de andere Vrouwen Po Tsjaon, of Heer Vader.

Een man mag hier zyn Nicht, en ook wel twee Zusters na malkanderen, dog niet te gelyk, trouwen; dog de Koningen sien daar niet na, en trouwen niet alleen hunner Vrouwen Zusters, maar ook wel de Moeders en Dogters te gelyk (gelyk A°. 1633 geschiet is) ja daar zyn 'er geweest, die sich met hun eigen Dogters vermengd hebben, om dat zy oordeelen geen weerdiger nog hooger bloed te konnen verkiefen.

De Vorst, die A°. 1689 regeerde, had zyn eigen Zuster ten Gemalin genomen, teel-

teelde daar een Dochter hy, met welke hy naderhand getrouwd is, en die *Nang Fa*, of den jongen Hemel, genaamd wierd. Onder de gemeene lieden egter vind men doorgaans maar een Vrouw.

Het recht van een man is hier zoo groot, dat hy zyn vrouw en kinderen (uitgenomen zyn eerste vrouw, die hy egter wegzenden kan) mag verkoopen; maar zy mogen nog malkanderen, nog hunne kinderen, dooden.

Over-
spels
straffe.

Hy mag ook van zyn vrouw scheiden, als hy wil, en weer met een andere trouwen; maar van overspel hoort men hier weinig, alsoo een overspeelder en overspeelster, beide voor den Olifant, den Beul van dit en veel andere Oosterse landen, geworpen, in de lucht geslingerd, op zyn tanden gevangen, en vorder te pletteren getrapt werd.

Hunne huisraad is meest gericht nade slechte huizen, in welke, gelyk ook in spys, zy 't naast by de Chineesen te vergelyken, hoewel die wel zoo prachtig zyn.

Siekte-
genee-
sing.

Wanneer zy hier siek werden, geneezen zy of sich zelve, of door Inlandsche artsen, en genees-vrouwen, hoewel zy geen kennis van de Genees-Heel- of Ontleed-kunde hebben. Ook zyn zy vol Bygeloove, en daar door ook aan die gedigten vast, dat veele door toovery siek gemaakt, en dierhalven ook zoo weer moeten geneezen werden, waar in zy veel andere Oosterlingen gelyk zyn.

Hare
Lyk-be-
han-
tingen.

Hunne dooden zyn zy gewoon niet te begraven; maarte verbranden, uitgenomen van zulke, die sich zelve om hils gebragt hebben, of verdronken, onder de voet gestooten, of ook van de kinderpokken gestorven zyn, welke zy of in de Boschen, of in de Rivier werpen, geloovende, dat der zelve zielen alomme nog swerven, om ook andere menschen zoo veel quaad, als zy maar kunnen, te doen.

Met wat voor een pragt die verbranding der Grooien geschied, welker stoefel welcenige maanden of weken aan een duuren kan, zou men nauwelyx gelooven. In welken tusschen-tyd de dooden gestadig beweend, en van de bloedverwanten rouw, op hunne wyse, gedragen, dat wel 't kragtigste door 't afscheeren van 't hoofd-hair vertoond, en 't geen, by de dood van een Koning, van alle de onderdaanen, op een hooge straffe, gedaan werd.

Hoe bedroefd men dan is, kan men daar uit afnemen, dat 'er ondertusschen op allerlei speeltuigen, en op sluiten gespeeld, speelen vertoond, en vuurwerken aangestoken werden. Nogtans is men dan met H. bedryven besig, 't zy met aalmoessen aan arme lieden te geven,

III. DEEL.

of wel met de Priesters voor de Ziel, en welland van den overledenen te laten bidden.

En alsoo dit verbranden met zynen toefstel geld kost, zal de armste Siammer zelf altyd zorg dragen, dat 'er een peningsken over blyve, waar van hy eerlyk kan verbrand werden.

Daar na werd de asche des overledenen by een gefameld, in een kistje bysonder gedaan, met H Olie gefalft, en dan in een van hunne Tempelen begraven.

Wy zouden meer daar van konnen schryven; dog dan 't zelve 'er af moeten seggen, dat by anderen reeds overvloedig gelegd is, weshalven wy hier van afstappen.

Zoo de ouders komen te sterven,erven de kinderen, en by gebrek der zelve, de broeders en zusters, daar na de ouders, en als die ook ontbreken, zusters en broeders kinderen, waar na, alsoo men hier niet verderjerven mag, de Koning ertgenaam van alles is; dog volgens de wetten der Siammers, gaat het deel van de gestorvene in drie deelen, een deel voor den Koning, het tweede voor de Priesteren, om 't aan de uitvaart te bekostigen, en 't derde voor de vrouw of kinderen, dat dan weer in een minder deel voor de bysitten en hare kinderen verdeeld werd.

't Erf-
regt hier.

De Koning van Siam is een Vorst, die volslagen Oppermagtig heerscht, en van geen Grootten des Ryks eenigfins afhangt. In tegendeel moeten de Grootten (gelyk wy reeds getoond hebben) als slaven, ganich ter aarde nedergebukt, voor hem verschynen, gelyk hy ook van alle zyne onderdaanen byna als een God geëerd en gediend wierd.

's Ko-
nings op-
permag-
tigerege-
ting.

In oude tyden plagt hy wel enigfins onder de Wetten, by hunnen eersten Vorst gemaakt, te staan, by welke hem belast wierd, zyn Raaden te moeten hooren, en sich na de meerderheit van stemmen te richten; maar zedert dat het aloude Koninglyk bloet, door zekeren geweldenaar A°. 1630 vergoten wierd, zyn ook al die Grond wetten, met alle de macht der oude Mandaryns, met voeten getreden, en hy, en zyne nazaaften hebben volslagen onaf hankelyk geheerscht. En schoon hy dese en gene zaaken noch wel aan zyne Ryks-Raaden voorsteld, zal niemand van hen zoo stout zyn, om hem iets te raaden, dat hem nadeelig zou konnen wezen.

Zoo hy sterft, erft zyn zoon, en anders zyn broeder, de Kroon; dat echter, na dat de macht van desen of genen Vorst was, wel eens verwisseld is; maar dochters erven hier geen Kroonen.

Zyn Erf-
genaam.

Zyn Krygs-macht te water en teland, is zeer groot, en zyn Oorlogs-tuigen zyn

Zyn
Krygs-
macht

goed en menigvuldig. In eene week kan hy 2 a 30000 man by een krygen, en zyne Legers beftaan gemeenelyk uit eteryke honderdduifenden, die hem op hun eigen kosten, als hy 't maar vorderd, moeten dienen, daar 't hem behaagd; hoewel hy noch zomtyds aan de zelve wel eens de gunft bewyft, van hen eenige drooge Ryft te geven, wanneer zy daar zelf niet voor hebben kunnen zorgen.

Zy voeren meeft pylen boog, ook wel lange en korte pieken, doch veelen van hen weten ook met Roers vry wel om te gaan, andere weer gebruiken fchilden fwaard.

Kanon, Donderbuffen, en diergelyke Oorlogs-tuigen, hebben zy nu en dan mede wel; maar weten 'er niet wel mede om te gaan; alfof hen in alle de Krygs-voorvallen 't hert ontbreekt.

Zy zyn ook van Ruitery voorfien, dog hebben daar niet veel aan, vermits die maar een houwer en een ledere fchild hebben.

Zy gebruiken ook veel Olifanten, met gewapende mannen 'er op, in den Oorlog, die wel de voornaamfte Ruitery van hun Leger, en 't grootfte deel van hunne hope, wegens een goeden uitflag uitmaken, alfof zy hen daarop voornamentlyk vertrouwen. Weshalven zy ook dagelyx hun werk 'er af maken, om dese dieren ten Oorlog te oeffenen, en te gewennen, dat zy voor geen Kanon fchrikken; hoewel 'er ook veel tot het na-voeren van 't Gefchut, bagagie, en de levens-middelen gebruikt werden.

Dus heeft hy ook een groot getal van Galeyen, en andere Vaartuigen, dieten Oorlog toegeruft, en van al het noodige, om zyn Vyanden daar mede afbreuk te doen, voorfien zyn. Dog zy voeren geen fwaarder Gefchut, dan kleene Bafien, waar mede zy egter noch al veel zouden uitvoeren, zoo zy zoo kleenhardtig niet waren.

Wat fatfoen hunne Vaartuigen, of hunne Balons en Speel-vaartuigen hebben, en hoe kostelyk en cierlyk die opgetoid zyn, kan men in de Reifen van den Ridder *de Chaumont*, van *A. Boggaard*, en anderen fien, daar zy zeer net afgebeeld werden.

Behandeling der Gerichts-zaaken.

Ontrent hunne Gerichts zaaken hebben de Siammers een zeer nette ordre, alfof men by hen, volgens de wetten des lands, die alle in de H. Taal befchreven zyn, vonnist; maar behalven de Gerichts banken in alle de fteden, is 'erals een Hooge Raad, of opperfte Hof des Gerichts, in Judia, beftaande uit negen Raaden, zynde vyf Ovaas, twee Opra's, en twee Olangs, die de zaaken zonder verder beroep afdoen.

Zoo 't nochtans gebeurd, dat hen eenige fware doch twyfelachtige zaaken voorkomen, waar aan de noodige getuigen of bewyfen ontbreken, moeten de verfchillende partyen met een zonderlinge en zeldfame wyfe van eed-fweering hunne zaak goed maken, en de zelve bewyzen, 't zy met onder water te duiken, 't zy met de handen in ziedende Olie te fteeken, of wel bloots voets over 't vuur, of heete platen te gaan, of ook wel met een befworen klomp in te flikken, waar van wy breeder onder de zaaken van hunnen Godsdienst zullen fpreken.

Gelyk de Siammers hunne tyden van droefheit hebben, alfof ook van vrcugde, op welke zy fich met vercheidenerlei Speeltuigen, na hunne lands wyfe, vermaken. Zy hebben een foort van Vioolen, met 3 fnaaren, die zy *Tro* noemen; en een foort van Blaas-tuigen, Pi genaamd, die eenigfins na onfe Hautbois gelyken.

Ook hebben zy een foort van Trompetten, en hunne verdere Speel-tuigen zyn Gongen, en *Tifa's*, of Oosterfe Trommelkens, die wy bevorens reeds befchreven, en afgebeeld hebben.

Men heeft hier ook veelerlei foorten van groote en kleene dieren, en zeer veel ongedierte.

Dieren, en 't ongedierte hier.

Ongemeen werd men hier van de mieren, en voor al van de witte mieren geplaaft. De muggen zyn hier zoo ongehoovelyk veel en groot, dat zy in ftaat zyn om iemand byna dood of blind te fteeken. Dus heeft men 'er ook duifendbeenen, en vuur-vligen in meenigte.

Gelyk onder de groote dieren hier de Olifant de voornaamfte is, alfof fief men die hier zeer groot, van 10 a 11 voeten hoog, en menigvuldig in de Boffchen van verfehiede foorten.

De witte Olifant, &c.

Men heeft 'er gemeene van kouleur, en ook witte, en roode Olifanten, gelyk de Koning van Siam in zyn trofje Eertitels ook daar op roemd, dat hy die beft.

De roode is mede wel zeer zeldfaam, van welken de Siammers ook wonderen weten te verhalen; maar de witte is veel ongemeener, en voor hooger en Heiliger, niet alleen by hen, maar voor al ook by die van Pegu geacht, alfof hem die als iet heiligs aanbidden.

Dese werd zeer zelden gevonden, en als hy al geworpen werd, werd het voor een wonder geacht.

A°. 1568 zond de Koning van Pegu, gehoord hebbende, dat 'er in Siam een witte Olifant was, een Gefant met groote Gefchenken aan dien Vorft, biedende verder aan die van Siam, om hen alles, wat zy voor dit dier begeerden, te wil-

willen geven; doch die van Siam, niet genegen dit dier te missen, wilden na geen bidden en smeeken om het zelve luiſteren, waar over de Vorst van Pegu zoo vertoornd wierd, dat hy goed vond, hem daarom alleen den Oorlog aan te doen, gelyk dat ook verder zyn welvaren gekoſt, en zynen ondergang veroorzaakt heeft.

In 't jaar 1570 had de Koning van Pegu (zoo *Vincent le Blank* getuigt) vier witte Olifanten voor zynen wagen.

Wat voor A°. 1633 wierd 'er een jonge witte Olifant in Siam gevangen, waar over die Vorst wel zeer verblyd was; doch het duurde niet lang, alloo hy in 't gemelde jaar schieklyk stierf, waar over zyn Majesteit zoo ontset was, dat hy belastte alle de slaven, die op dit beest gepast hadden, om te brengen. Ook be-toonde de Koning zelf voor dit dood beest noch een groote eerbiedigheit, belastende het zelve by een van de voor-naamste Tempels te begraven, en een Pyramidaal huiskens boven het graf te maken; doch naderhand wierd het weer opgegraven, en met een grooter pracht en statie, dan men oit ontrent de grootste Mandaryns had sien vertoonen, verbrand, de asche versameld, en weder by den vorigen Tempel begraven.

A°. 1635 wierd 'er in 't Bosch boven Judia een geworpen, waar van de Siammers, en zelf zeer geloofwaardige en aanſienlykelieden onder hen, dingen verhaalen, die byna niemand, als hy die hoord, gelooven zal.

Dit dier quam in de maand Mey spierwit te voorſchyn, en zoo ras de Koning 'er bericht af gekregen had, zond hy *Oya Poeceloek*, met vier anderen van de grootste Mandaryns, om te vernemen, of het ook zoodanig gelegen was, als men hem bericht had.

Na dat zy nu by dit dier gekomen waren, vonden zy het schoon, en ongemeen wit, waar van zy den Vorst ten eerſten kennis gaven.

De Koning, hier over zeer verblyd, alloo hy dit voor een groot geluk hield, ging zelf met een zeer prachtigen stoet van Grooten 'er na toe, om dit zelf te beſichtigen, en dan het dier als in een procesſie of ommeegang na de ſtad te geleiden. Doch hy was zoo ras niet ter plaats, daar het ſich onthield, te land geſtapt, of dit dier was ſwart geworden, waar over alle dese Mandaryns zeer verbaast wierden, ten deelen uit verwondering over dit zeldzaam voorval, maar voor al uit vrees van door den Koning voor leugenaars en bedriegers aangeſien, en daar over dan van hem geſtraft te werden; maar *Oya Poeceloek* ten volle van de waarheit dezer zaak overtuigd, en door

de agting, die den Koning voor hem had, verſtekerd zynde, dat zyn zeggen by den Vorst ingang hebben zoude, nam de vryheit van hem dit te melden, waar over de Koning, wel verre van dit qualyk van hem, of van anderen te nemen, niet minder, dan zy, verbaast was.

Hy ging dit wonderbaar beest ten eerſten sien, en bracht het als de grootste zeldzaamheit, oit in zyn Hof geſien, in de ſtad Judia, alwaar 't, na eenen nacht Koper-rood geworden en gebleven is, gelyk dit ons Opperhoofd toen zelf uit de mond van den voornoemden *Oya*, een zeer net en naekeurig Heer, verſtaan heeft.

En om te toonen, dat 'er meer zulke roode Olifanten zyn; de Koning van Siam had in dat zelve jaar noch een volwassèn en ongemeenen grooten Koper-rooden Olifant, die, om zyn wonderlyke ſchoonheit, en zeldzaame grootheit, van hem voor den Prins der Olifanten geſchat wierd.

Ontrent desen tyd was 'er ook een witte jonge Olifant, by *Corassima*, dicht aan 't gebergte van Cambodia, gevangen, die noch in 't Bosch opgevoed wierd.

Eenige jaaren voor A°. 1636, zoo de Heer *Jooſt Schouten* getuigt, zyn hier ook twee jonge witte Olifanten gevangen; doch niet lang daar na, tot groote verſlagenheit van dien Vorst, geſtorven.

Ten tyde, als de Ridder *de Chaumont* hier A°. 1685 quam, was 'er een witte Olifant; dog A°. 1687, wanneer *Montf. de la Louber* verſcheen, was dese al dood; doch dit ſmertelyke verlies wierd noch in dat zelve jaar, den 9 December, door het te voorſchyn komen van een anderen vergoed, hoewel hy toen noch niet gevangen, en noch in 't Bosch was. En in dien tyd was 'er in Siam geen witte Olifant, dan dese alleen, te sien.

De Siammers eeren desen witten Olifant niet alleen als de Prins van alle anderen, maar zyn van oordeel, dat 'er, buiten dese Vorstelyke waardigheit, zelfiet Goddelyks in dese dieren te beſpeuren is, waarom zy die niet alleen zeer verre boven alle andere achten, maar ook als Goddelyke eere bewyſen, niet alleen om zyn witte verwe, maar voor al om derselver groot en boven-natuurlyk verſtand, 't geen in de zelve allenthalven zeer ſterk doorschitterd: gelyk dit ook de eenige reden is, waarom zy gemeenelyk uit ſilvere en goude ſervieſen ge-diend, en, by tyden van ſiekte, zelfs van de grootste Mandaryns bewaakt, en opgepast wierden, en gelyk zy ſich, na 't zeggen der Siammers, wan-neer men hem veel eere aandoer, en een prachtige ſtatie geeft, zeer verblyden,

en zeer moedig 'er op zyn, alsoo bedroeven zy sich zeer, wanneer zy bescouwen dat men hen verachtelyk behandeld, en die eere beneemd.

Buiten den Olifant (van welkers vangst elders breeder gesproken is) heeft men hier ook den Rhinoceros, en een groot getal van dese dieren; die zelden levend, en meest in strikken gevangen, of geschooten werden, en wanneer de Siammers den Hoorn, of ook 't sweet, en 't water der zelve konnen bekomen, meinen zy een schat gevonden te hebben.

Hier zyn ook zeer veel sware Tygers, wilde Buffels, Stieren, Koejen, Elanden, zeer veel Herten, Hinden, die zy meest maar om de vellen dooden. Paarden, Bokken, Geyten, Katten, en diergelyken, vallen hier ook veel. Caymans, of Krocodillen, zyn hier menigvuldig, ook weten hunne geestelyken die te besweeren, en geven voor, dat zy die ook verre van Judia bannen, dwingende de zelve om beneden Bankok te blyven, en, zoo zy nader komen, van-

gen en straffen zy de zelve; doch, hunne besweering nagelpeurd zynde, is enkel bedrog, alsoo zy die met een hond, of iet anders aan een hoek geslagen, behendig vangen, en aan 't volk wysmaken, dat zy die besworen hebben. Hoewel 'er zyn, die sich, door de zelve dagelyx te voeden, zeer gemeen 'er mede weten te maken.

Men siet hier ook velerlei slag van Vogelen, namentlyk: Arenden, Paucwen, Ganfen, End-vogels, Hoenderen, Duiven, Papegaejen, Perkieten, Kraejen, by uitstek veel, Musschen, en een soort van onbekende Vogels, die zeer cierlyk van vederen, en welke zoo wonderlyk met allerlei kouleuren geteckend zyn, dat men 'er over verbaaft moet staan, waarom zy ook zeer sterk van de Chineezen, en andere volkeren, gesocht werden.

Nu en dan verneemd men in de Golf of Bocht van Siam, wel eens een Potskop, of een soort van Noordkapers, of Vin-visschen.

T W E E D E H O O F D S T U K .

*V*An de stoutheit der Japanders. Portugeesen hier gekomen. Zaaken der Macassaren. Van de Nederlanders. Brief van den Koning aan de Heer Maatlycker. Lyf der Siamse Opperhoofden. Van de Engelichen en Franschen. De Griek Faulcon beschreven. Zeldsamen Staats-omwenteling hier, en schrikkelijke dood van Constantyn Faulcon. Eenige bysondere zaaken der Koningen van Siam. Van het Koningryk Patani, en onsen Handel daar.

Van de
stoutheit
der Ja-
panders.

GElyk de Koningen van Siam altyd zeer sterk voor den Handel, en de vertiering van Koopmanschappen geweest zyn, alsoo hebben zy van ouds hier groot werk van de Japanders gemaakt, voornamelyk, om dat zy daar jaarlyx met groote kapitaalen silver, die zy met hun eigen Jonken overbrachten, verscheenen, waar mede zy een groot getal van Herten- en andere vellen, in Japan zeer getrokken, inkogten, waar op zy groote winsten hadden. Behalven die Japanders, die dan zoo over en weder voeren, waren 'er ook verscheide, die, door de vruchtbaarheid van dit land, en door den overvloed der levens-middelen, gelokt, sich hier nederzetteden, van welke metter tyd het Japans quartier hier aangegroeid is, en waar door dan ook tusschen dese Vorsten over en weder verscheide gesantschappen opgekomen zyn.

Het duurde al een geruimer tyd, dat zy hier in veel rust leefden, en groote voorrechten genoten; gelyk de Japanders een trotse Natie zyn, die zich of uit

wraak, of wel uit andere groote insichten, niet ontsien de stoutste zaaken, die men sich verbeelden kan, uit te voeren, waar van wy een klaar bewys in 't gevangen nemen van de Heer *Nuyts*, Landvoogd van Tayouan, in zyn eigen vesting aldaar gegeven hebben, alsoo hebben zy hier in Siam ook een zaak ondernomen, waar over de gantsche wereld moet verbaaft staan: want wat voor A°. 1635 vry sterk hier in getal toegenomen zynde, hebben zy sich verstitout het Paleis van den Koning met de uiterste wanhoop aan te tasten, en den Vorst in zyn eigen vertrek met een weergaloofse hoogmoed en stoutheit niet alleen gevangen te nemen; maar den zelve (alsoo de Siammers zeer lathertig, en tegen hen in verstand of in dapperheit niet opgewassen zyn) ook zoo lang in hun geweld te houden, tot dat hy hen eerst met veel voorrechten begunstigd, de zelve zeer dier belworen, en met zwaare eeden beloofd heeft dit nooit te zullen wreeken, en hen ook tot het einde van zyn leven als zyn lyf-wacht te zullen gebruiken, gelyk dat ook (moge-

gelyk om dat men toen niet anders kon nagekomen is.

Naderhand echter, na dat die dwin-geland, die al 't Koninglyk bloed hier uitroeide, waar in zy hem seer behulpzaam geweest syn, aan de Kroon geraakt was, heeft hy, van hen mede eenige donkere wolken vreesende, middelen bedacht, om sich van hen eensklaps, en dus te gelyk van alle vrees te ontslaan, gelyk hem dat eindelyk soodanig gelukt is, dat sy alle, ontrent 600 man sterk, uit dit Ryk vertrokken, of heimelyk gedood zyn, waar door 'er pas 70 of 80 in Japan weder keerden.

Hier uit sou men moeten en mogen vast stellen, dat die Koning nooit weer eenige Japanders in syn dienst sou hebben willen gebruiken, al was 't maar uit vrees, dat sy, volgens hunnen wraak-suchtigen aard, dit laatste bedryf des Konings hem souden trachten betaalt te zetten; maar tegen veler gevoelen en raad heeft hy die genen, die gevlugt waren, selfs weder ingeroepen, om dat hy (soo men voorgaf) vreesde, dat sy om sich aan hem te wreken, echter wel middel vinden zouden, waar op 'er dan 70 of 80 weer gekomen zyn, aan welken hy eenschoon stuk lands gegeven, en verscheide groote voorrechten verleend heeft.

En hier van is het tegenwoordig Japans quartier metter tyd gegroeid. Hy gaf toen aan hunne drie voornaamste Hoofden ongemeene Eertitels, en verdeelde hen onder een van zyne Mandaryns.

Daar boven heeft hy door den Berkelang verscheide bysondere Gefanten met geschenken aan de Gouverneurs van Nangasacki gefonden, om sich wegens zyn vorig bedryf te verschoonen, en hen zyn vriendschap aan te bieden, hen zelf, om te komen handelen, uitnoodigende, hoewel de Japanders hem (gelyk wy onder de Japanische zaaken hier en daar in het Dag-register aanhalen) zeer verachtelyk daar op behandeld, zyn Gefanten met smaadheit te rug gefonden, en hem openbaar verweten hebben, dat hy een Usurpateur, een Roover, en Geweldenaar was, dien zy niet erkennen wilden, alsoo hy zyn handen met het bloed der regte Koningen zoo schandelyk befwalkt had. Ja zy zonden hem de Jonk met goederen, zoo geladen als sy was, te rug, zonder 'er iets van in hun land te willen hebben, of zonder den Gefant te willen hooren spreken.

Deze smaad heeft hy moeten opkroppen, en naderhand, op aanrading der Japanders, hier noch woonende, doch zeer verarmd, en daar uit eenige voordeelen hoopende, verscheide malen getracht, om dit stuk te boven te komen, en den handel herstellen; doch al-

les is vergeefs geweest, alsoo de Keiser van Japan aan alle Japanders reeds geboden had, niet uit hun land te gaan, en te gelyk aan alle, die 'er buiten waren, verboden, oit weer in hun land te komen.

Dat de Portugeesen lang voor onse Natie hier geweest, en gehandeld hebben, is al eenigfins, uit 't geen wy bevorens gefegt hebben, gebleken; dog hier zullen wy dit klaarder aanwysen.

Portu-
geesen
hier ge-
komen.

Dit schynd zyn begin genomen te hebben, zedert dat *Alfonfus Albukerk* A°. 1510 Malakka ingenomen, en aan den Koning van Siam daar kennis van gegeven heeft, 't geen dien Koning zeer aangenaam was, gelyk hy ook een verbond met hem gemaakt heeft, zeer verblyd zynde, dat zyn land, dewyl hy het dog niet had konnen veroveren, in hunne handen geraakt was.

Na dien tyd hebben de onder-Koningen van Indië, mitsgaders de Portugeesche Landvoogden van Malakka, verscheide Gefanten en kostelyke geschenken aan desen Koning gefonden, die weder door zyne Gefanten, en met geen minder geschenken van daar, beantwoord zyn.

Daar op is dan verder het toetfaan van den handel aan de Portugeesen, door dit gansch Ryk, en daar beneven die gunst gevolgd, dat de Koning hen toegestaan heeft, hier een Kerk te bouwen, en hunnen Godsdienst hier te oeffenen; verleenende ook aan den Pater of Prieester van die Kerk een maandelyk inkomen; en gelyk de Portugeesen hier quamen handelen, alsoo stond de Koning ook aan zyne onderfaten toe, om op Malakka te vaeren, en allerlei levens-middelen daar met hunne Jonken te brengen.

A°. 1516 of 1517 is *Duarte Celio* hier ook als Gefant met Brieven van Koning *Emanuel* geweest, dien toen zeer state-lyk en vriendelyk van den Siamfien Vorst ontfangen, en met zeer aansienlyke geschenken te rug gefonden is.

Hier door zyn zy, schoon van nature trots en quadaardig tegen ons, nog opgeblasener en quadaardiger geworden, sig niet ontsiende om ons hier ook, even als in Japan, den voet dwars te zetten, met ons by den Vorst als een deel Zee-roovers, en een volk zonder regeering, die niet te vertrouwen waren, af te maalen.

In de eerste tyden wierd daar al veel van geloofd; maar, na dat die Vorsten wat meer licht hier afkregen, en zoo ons, als de Portugeesen, wat beter hadden leeren kennen, wierd 'er niets meer van aangenomen, en hen klaar aangetoond, wat agting die Vorsten voor ons hadden, niet tegenstaande zy al voortgingen met

1624. ons swart te maken; waar mede zy wel niets wonden; maar egter hunnen aard volgden, zynde dit, dewyl zy, na onse komst hier, zeer begonnen te verarmen, het eenige, waar mede zy sig nog w konden kittelen; hoewel hen de Koning anders nu en dan wel openbaare blyken van zyn ongenoegen, over 't ongelyk dat zy ons fomtyds deden, getoond heeft, waar van geen geringeblyk was, dat hy hen A°. 1624 met de wapens dwong, om 't Nederlands Jagt, 't geen Don *Fernando de Silva* binnen de Siamse Rivier van ons genomen had, aan ons weer over te geven, waar op ook een Oorlog tusschen hem, en die van Manilha, gevolgd is.

Wel is waar, dat de Portugeesen egter hier nog bleven, en sig dit niet eens aantrokken; maar zy zyn sedert by den Koning, en de Grooten, zeer verdagt en veragt geweest, en hun Vicaris kongeen gehoor krygen.

Hier op volgde, 4 jaaren daar na, de vyandelyke daad, A°. 1628 met 2 Gallioenen, onder Don *Jan Alcrassa*, ter orde van den Landvoogd en Raad van Manilha, voor de Rivier van Siam bedreven, wanneer niet alleen des Konings Cantonse Jonk verraderlyk genomen, en, na dat zy geplunderd was, met man en muis verbrand is; maar het zelve hebben zy ook aan een Japanse Jonk van Nangafacki gedaan; al 't welke den haat des Konings, en der Grooten, zoodanig heeft doen toenemen, dat zyn Majesteit 't Galjoot, en de goederen van *Gaspar Suares*, een Portugees, A°. 1630 met eenige Waaren van Macao hier gekomen, aangeslagen, verbeurd verklaard, en alle die Portugeesen 3 jaaren lang zeer naauw gevangen gehouden, en hen gedwongen heeft, om hun kost langs de straten te moeten gaan bedelen.

Die van Malakka zonden daar op, A°. 1633 in July *Sebastiaan Mendes d'Avila*, als Gefant, die met 10 Portugeesen, en 30 Inlanders hier met een smal geschenk verscheen, om de verlossing deser aangehoudenene Portugeesen te verfoeken. Hy kreeg gehoor by den Koning, maar hem wierd zeer weinig eere bewezen; ook wierd hem de vorige vriendschap wel weder toegesegt; maar even gelyk hem 't ontlag der gevangenen beloofd wierd, dat is, zoo flauw en geveinsd, dat hy veel redenen had, om te twyffelen, of 'er wel ict van komen zoude. Om dan zeker te gaan, alsoo hy zag, dat hy maar opgehouden en bespot wierd, nam hy met zyn Vaartuig, en met al de gevangenen, stil de vlugt, en zakte de Rivier gefwind af, en schoon de Koning, 'er de lugt af gekregen hebbende, hem dede vervolgen, is hy egter het ontkomen;

het welk de Vorst zoo qualyk opnam, dat hy daar over zoo wel met de Portugeesen, als met de Castiliaanen, in groote vyandfchap geraakte, waar toe zy nog een nicuwe aanleiding gegeven hadden, met de Rivier van Tanassery met 2 Fregatten te besetten, en daer door 't binnenkomen van 's Konings Vaartuigen in Siam niet alleen te beletten, maar ook verscheide van die nog in dit zelve jaar weg te nemen.

Deze daad vertoornde den Koning by uitnemendheit; dog hy kreeg nog in dat zelve Noorder-zaison gelegenheit, om sig aan eenige Castiliaanen te wreken, alsoo zekere Chineesche Wankang, met eenige aansienlyke Castiliaanen (waar onder sig Don *Louis de Gusman*, Sergeant Majoor van de Spaansche Vetting op Formosa, als hun Hoofd, bevond) van Kelang na Manilha vertrokken, door een twaren storm Mast- en Roer-loos op Ligoor vervallen was, welke de Koning liet gevangen nemen, en nevens de goederen, (betaande in 125 pikol Zyde, en eenige andere Chineesche Waaren) na Judia voeren.

A°. 1635 verviel 'er weer een Portugees Kapitein, *Francisco Cotring de Magalano*, met zyn Vaartuig op de Wal van Tanassery, van waar hy met 14 Portugeesen, en etteliken slaven, na Judia gebragt, en, even als de vorige zeer elendig gehouden wierd, tot dat de Koning hen allen naderhand, uit insigten van Staat, goed vond te begenadigen, en hen A°. 1636 nevens eenige Gelanten Brieven, en Geschenken, ten deelen na Malakka, en ten deelen na Manilha, te zenden, met last om de vorige vriendschap te herstellen.

Het jaar daar aan is hier een Gefant van Goa, en een van Manilha, met trefelyke Geschenken, zoo van den onder-Koning, als van den Landvoogd van Manilha, verscheenen, die alle de vorige wonden zoodanig hebben weten te zalfven, dat de vriendschap daar door wel eenigfins, maar meer in schyn, dan inderdaad, vernieuwd is, dat in de volgende tyden wat henen geseurd heeft, alsoo de Vorst dit niet zoo zeer om de Portugeesen, als wel om zyn andere verborgene belangen, ingeschikt, hoewel hy na dien tyd tot zyn dood toe, zeer weinig werk van hen gemaakt heeft.

By de volgende Koningen is dit nu en dan wel een weinig veranderd, na dat zy de hulp der Portugeesen, den eenen tyd meer, dan den anderen, van nooden hadden; maar zy hebben geen reden gehad, om daar veel op te roemen, in welken staat het tot nog toe gebleven, hoewel 'er nu en dan tusschen beiden wel een luchtje gekomen, maar 't geen doorgaans

1650. gaans van korten duur, en van weinig belang geweest is. En dit is wel 't voornaamste, 't gene wy van de Portugeesen weten te zeggen, die tot nog toe hier hun bysonder quartier hebben.

Zaaken
der Ma-
cassa-
ten.

Wy hebben bevorens ook aangehaald, dat de Macassaaren hier mede een bysonder quartier hebben; dog zullen nu zeggen hoe, en wanneer, zy hier gekomen zyn.

De Koning van Macassar, *Crain Sombarak*, die ontrent A°. 1650 leefde, heeft een Broeder gehad, *Dain Mangali* genaamd, (een naam, die ons in 't verhaal der Macassarle zaken, onder de Vorsten van Goa, voorkomen zal) die van zyn Broeder zeer bemind, by alle de Hovelingen zeer ontfien, en een van zyne voornaamste Raadsheden was, volgens welker ontwerpen hy doorgaans gewoon was zyne maatregels van Staat te nemen.

Hoe voorzigig en Staatkundig nu dese Heer welken mogt, had hy egter niet konnen beletten, dat de Koning sig ten grootsten deele aan 't welgevalen van een van zyne bywyven, die hy uitnemend beminde, zoodanig overgegeven en als verlaafd had. dat zy hem door haar grooten geeft, ongevoelig, tot het gene zy geerne had, wist te doen overhellen.

Dese Princes had al overlang bespeurd, dat haar niemand meer, dan *Dain Mangali*, in de weg was; ook had zy uit 's Konings eigen mond al vernomen, dat hy de Houtheit gehad hadde van den Koning af te raden, sich zoo verre aan haar over te geven.

Dit zette haar ten eersten tot wraak aan, en zy wist middel te vinden, om hem by den Koning, zynen Broeder, zoo veidagt te maken, voorgevende, dat hy na zyn Kroon en leven stond, dat hy genoodtaakt was op sekeren nagt, met 2 van zyn getrouste vrienden, en zyn greeedste schatten, de vlugt na Java te nemen, daar hy, zoo om zyn hoge geboorte, als uit andere insichten, zeer wel ontfangen wierd, behalven dat hy daar ook met de Dochter van een Javaans Prins op Soerabaja quam te trouwen.

Men kreeg zoo ras op Batavia geen bericht van 't landen en nestelen vanden Prins aldaar, of haar Edeiheden vonden goed, dien Landheer te doen begrypen, dat zyn langer verblyf aldaar hen niet aangenaam was, weshalven hy, tydelyk van de lagen, die men hem ley, gewaarfchoud, en ondertusschen door den Koning van Siam verlost zynde, om sich in zyn Ryk te komen nederfetten, goedvond de groote voordeelen, hem door dien Vorst meer dan eens aangeboden, aan te nemen.

De Koning, hier af bericht bekomen

hebbende, zond hem ontrent A°. 1664 1650. een groot Schip toe, om hem en zyn gevolg (dat nu al tot in de 60 huisgesinnen aangegroeid was) over te voeren, en ontfing hem met zeer groote bewyfen van agting.

Hy dede niet alleen ten eersten een fraei huis voor hem bouwen; maar hy vereerde aan den Prins, en aan zyn Gemalinnen, ook verscheide heerlyke Diamanten, en andere keurlyke Gelteenten, mitsgaders Zeer veel goude vaten, maar 't voornaamste was, dat hy ieder van hen een inkomen na hun staat gaf.

Ook maakte hy *Dain Mangali*, *Dokja Pakdi*, of groot Schatbewaarder des Ryks, en gaf aan de Macassaaren in 't gemein zoo veel land in eigendom, als zy van nooden hadden, om te bebouwen, met last om daar van de thiensten aan hunnen Prins, even als of hy hun Koning was, te geven.

Dese groote Weldaden des Konings, erkende *Dain Mangali* veel jaer en aanden anderen met dankbaarheid, doende in veel gevallen aan den Koning blyken, hoe zeer hy aan zyne belangen geigt was.

Eindelyk egter vielen 'er nu verscheide zaaken voor, die hem andere maatregels deden nemen, waar onder zyne Priesters, dood-vyanden van den Afgodlichen dienst der Siammers, niet weinig werkten, te meer, om dat de Talapoinen hen zeer sterk in 't oeffenen van hunnen Goddienst vervolgd hadden, om 't welke te wreken, zy den Prins ook zoo verre buiten spoor wisten te brengen, dat hy met hen een ontwerp gemaakt had, om sig tegen den Koning, zynen weldoener, op te werpen, en sig als Hoofd der Mooren, die sig nu al 3 jaaren tegen desen Vorst aangekant hadden, te verklaaren.

Het eerste bewys, dat hy daar van gaf, was zyn agterblyven, en na reden gevraagd zynde, gaf hy voor, dat het verlies van zyn liefste Gemalin hem tot een eenzaam leven overgehaald had, en dat die alleen de oorzaak was, dat hy niet meer zoo, als wel voor henen, aan 't Hof verscheen.

De Koning, die wel beter wist, liet sig geensins hier mede paejen, alsoo hem berigt was, dat *Dain Mangali*, nevens nog 3 andere voorname Maleyers, wel 20000 man hier en daar in 't Ryk verdeeld, en het voornemen hadden, om met 5000 Mooren den Koning in zyn Paleis te overvallen, en sig zoo meester van zyn Kroon te maken.

Hy wist zeer wel, dat zyn gewoone wagt niet in staat was, om zulken troep en geweld te wederstaan; maar vermits dese bommel zeer tydig uitbrak, vond hy gelegenheit, om hier in door de zorge van

1650. *Conſtantyn Faulcon* zoodanig te voorſien, dat die ganſche aanlag op een tyd, wanneer zy dit miſt dagten, verideid wierd, alſoo 'er op alle de wegen, daar zy door trekken moeſten, zoo veel volk in hinderlagen gelegd was, dat zy, merkende dat de bot vergald was, beſt keurden hun werk voor dien tyd te ſtaken, om een beter gelegenheit af te wagten; maar de Koning, hier mede niet voldaan, overlei met zyne Mandaryns, wat hier verder in te doen, en beſloot, na veel overwegingen, om deſen miſlag aan de Macaſſaare Hoofden, mits dat zy hem om genade quamen verōocken, en ſig uit zyn land begaven, te vergeven.

Zy quamen daar op alle by den Koning, verōogten hem pardon, en verkregen 't ook; maar *Dain Mangali* verſcheten niet, waar over deſe Vorſt zoo vertoornd op hem wierd, dat hy aanſtonds belaste, hem met een Vloot, becommand met 7000 Siammers, in zyn quartier, dat hy zeer ſterk gemaakt had, aan te taſten.

De Griek (anders *Conſtantyn Faulcon* genaamd, en dien wy hier na breeder beſchryven) was Zee-voogd over deſe Vloot, onderſteund van de meeste Europeërs, hoewel de Nederlanders ſig uit andere inſigten hier van hadden weten te verſchoonen.

Men taſte de Macaſſaaren dapper aan, en *Dain Mangali*, wel ſiende, dat hy dien dans niet ontspringen zou, verkogt de Siammers zyn huid zeer dier; dog eindelijk, altoo hy met zyn kleyn hoopje zoo grooten Vloot van volk, dat gettadig aangroeide, niet wederſtaan kon, wierd hy door vyf pylen, en een Snaphaanſchoot, in 't hoofd zoodanig getroffen, dat hy voor zyn oudſte Zoons voeten, in 't midden van een grooten hoop Siammers, door hem verſlagen, dood nederſtorde.

De zynen hielden 't nog eenigen tyd gaande, maar lieten 'er meest het leven, uitgenomen zyn twee Zoonen, die op een wonderlyke wyſe nog behouden, en zedert zeer genadig door deſen Koning behandeld, en na hunne geboorte Vorſtelyk opgevoed wierden, en men zegt dat zy naderhand ook Chriſten geworden, en in de naam des Konings van Vrankryk, en van den Heer *Dauphin* (die over hen als gevaders ſtonden) gedoopt zouden zyn.

Van de weinige Macaſſaaren, toen nog overgebleven, is het Macaſſaars quartier, dat men hier nu nog heeft, metter tyd aangegroeid; hoewel het van niet veel belang is.

Dat de Nederlanders hier mede al van oude tyden af ſig nedergelct, en ſterken handel gedreven hebben, is een zaak die

onbetwiſtelyk is; maar het zal niet onaanneemlyk zyn, dit wat verder op te halen.

1604. Wanneer de Zee-voogd *Wybrand van Warwyk*, den 20 Mey 1604 van Djohor t'zeil gegaan, en den 30 op de Rhee de van Patani gekomen was, alleen met toeleg, om daar eenige Chineſen aan te nemen, om hem in de togt na China behulpzaam te zyn, verſtood hy daar van eenige Siammers, dat hun Koning gewoon was, jaarlyx eenige Gefanten aan de Grooten van China, en aan dien Vorſt te zenden, om aan den zelve de eerbiedigheit, als zyn Vaſal, te bewyſen, en uit dien hoofde voor hem te Sonibayen (ten welken einde zy ook doorgaans, om te zekerder dien togt te doen, die alle anderen verboden is, het Zegel en Wapen van den Keiſer van China met ſig voeren) vond hy goed *Cornelis Speck* na Siam te zenden, met verōock om door gunſt van deſen Koning, onder 't gevolg van deſen Gefant, met eenige Geſchenken na China te mogen gaan.

Hy vertrok met een neef des Zee-voogds, benevens een Bootsman, en een jongen, den 9 Juny van Patani na Siam, en nam 2 Merale Kamer-ſtukjens, ieder van 12 of 1300 pond, een kogel van 9 pond ſchietende, ten Geſchenk voor den Koning, behalven een Cargaloen van 4000 gulden mede, en een Brief, waar in de Zee-voogd van *Warwyk* aan dien Vorſt blyken dede, wat de eigentlyke reden van zyne beſending was.

Speck, in Siam gekomen, en daar zeer wel ontfangen zynde, ontbood in September 1605 meer voorraad tot zyne Chineſche Reiſe, die hy vaſtſtelde dat voortgang hebben zou, zoo men hem maar meer geld zond, waar op hem nog 2000 Ryxdaalders toegelonden zyn.

A°. 1607 den 19 December quam 't Schip *Mauritius* van Patani, waar mede op Bantam toen ook eenige Siamſe Gefanten, nevens *Cornelis Speck*, verſcheenen, zonder dat de Zee-voogd *Cornelis Matelief*, die hier nu als Hoofd lag, wiſt, om wat redenen hy die daar bracht, alſoo dat vlak tegen de laſt der Heeren Bewindhebberen aan was, en maar onnoodige koſten geven kon.

Hy vraagde dierhalven aan *Speck*, waarom hy de zelve buiten laſt medegebragt had; dog hy zeide, dat dit niet zyn bedryf, maar des Konings wil, was, die hem wel uitdrukkelyk gevraagd had, waarom men zyn Gefanten niet zoo wel, als die der Koningen van Djohor en Atsjien (die maar Koninkjens, by hem te rekenen, waaren) ontfangen wilde, waar mede de Zee-voogd voor zoo verre wel voldaan was; maar overlei toen verder

1608. der met zynen Raad, of men dese Gefanten ook mede na Holland nemen zoude, 't geen, om veel redenen, eindelyk by den Raad besloten wierd. Zy quamen dan aan land, en schonken een zeer fraejen kleenen houwer, met eengoud gevelt, en overtoegen schede, aan den Zeevoogd.

Den 28 January 1608 nam hy, met 't Schip Oranje, van Bantam vertrekkende, dese Gefanten, gelyk ook *Cornelii Speex*, mede na Holland; doch *Speex* den 11 July benoorden den Evenaar overleden zynde, ontdekte de Zeevoogd, dat dese Gefanten eenige steenen van hem onder sich hadden, hoewel zy zoo stout waren, om dit, wetende dat men met getuigen hen dit niet bewyfen konden, te loochenen, dog de Zeevoogd daar van wel versekerd, eischte die zeer fors, toonende hoe weinig zulke leugens en dieftal de Gefanten van zulken magtigen Koning voegden; dog als zy egter bleven volhardten, dit styf en stout te loochenen, schold *Matusef*, den eersten in rang, voor een swarten Schelm, en dreigde hem, zoo hy die gesteenten niet aankonds voor den dag bragt, de ooren te zullen laten afnyden; waar op hy, zeer ontfet, vertrok, en zynen mede-Gefant met een afch-graew Damaste zakjen zond, waar in de steenen waren, ieder in een bysonder papierken, en elk met een bysonder opschrift. Zy waren slegt, en ongezegeld, zoo dat hy, wanneer te hem overgegeven wierden, vreesde, dat de Siammers de beste genomen, en tegen anderen verruild hadden. Dog alsoo hy geen nadere bewyfen ten hunnen laste hadde, en de Brieven aan de Moeder van *Speex* niet openen dorft (daar 't anders wel net in zou gebleken hebben) moest hy dit hier laten beruften.

Na zyn komst in Holland, bragt hy dese Gefanten den 11 September 1608 in den Hage, by den Heere Prince van Oranje, daar zy hunne Geloofs-brieven, in een goude doos, van fraci gedreven werk, een span lang, en in een yvoire koker geplaatst, nevens 2 andere kleene goude dooskens, in 't eene van de welke een Diamant, en in 't ander een Robyn was, en met 2 fraeje Roers, met goud loofwerk doorwrogt, en nog 2 fraeje Spiessen, van welke de eene eenigfins met goud beslagen was, overgaven. Zy quamen voornamelyk, om ons land te besien, en te vernemen, of het zeggen der Portugeesen, dat wy geen land besaten, en maar Zee-roovers waren, waar was. Maar gelyk men hen al heel andere gedagten van ons gegeven had, toen onse Zeevoogd den Portugeesen onder-Koning, nu onlangs zoo dapper geslagen had, alsoo zagen zy, in den Hage ge-

III. DEEL.

1611. komenzynde, dit ook geheelanders, dewyl zy door gestelde geleiders over al ons land doorgebragt, en ten vollen van der Portugeesen valscheit en quaadaardigheid overtuigd wierden.

Na desen tyd komt my van de Siamse zaaken niets van belang voor, dan dat de Heer *Brouwer*, A°. 1613; als Opperhoofd na Japan gaande, toen met een in Siam aangeweest is, en toen ook de eerste gronden tot onsen handel hier, en van daar op Japan, gelegd heeft, gelyk wy zedert dien tyd hier ook een vast Comptoir hadden.

Hun handel bestond toen voornamelyk in 't opkopen van Hertten, Rhee-, Buffels-, en Roche-vellen, en in 't vervoeren van Sappan-hout, waar by naderhand de handel van Ryft, Namrak, Gommelak, Agel-hout, Tin, Lood, Gutta Gambir, Rhinocer-hoorns, en meer andere Waaren, van tyd tot tyd gevoegd zyn, waar tegen zy hier allelei kleeden invoerden; dog in de eerste tyden met geringe winsten, alsoo zy veel schade door brand geleden hebben. Hoewel hen den Koning alle bedenkelyke eere boven alle andere Europeanen aandede.

Vermits zy egter het dus hier niet langer konden gaande houden, vonden de Heeren op Batavia, en in 't Vaderland, goed, dit Comptoir, daar *Henrik Nagtegaal* als ons Opperhoofd allereerst gelegd heeft, ontrent A°. 1623 te ligen.

Ondertusschen wierden 'er egter verscheyde Brieven, tusschen desen Koning en de Princen van Oranje, *Maurits* en *Frederik Henrik van Nassau*, en tusschen de Gouverneur Generaal, gewisseld, waar door dan de weg gebaad wierd, om dit Comptoir, onder den Heer *Nagtegaal* A°. 1627, weder op te richten, hoewel dit A°. 1633, en 1634 voornamelyk onder de Heer *Jooft Schouten*, die hier al van A°. 1628 als ons Opperhoofd gelegen had, een geheel ander aanzien kreeg, wanneer hier, op een bysonder Eiland, pas buiten Judia, een ichoonesteene Logie gebouwd is, om voor brand zeker te zyn.

Hy wierd door de Heer *Jooft Schouten* als tweede Opperhoofd gevolgd, onder welken dese Handel hier zeer sterk toenomen heeft, en die ons ook wel het nette bericht van de Siamse zaaken (gelyk aan zeker gedrukt opstel van hem diensgaande blykt) gegeven is.

Hy bleef hier 8 jaaren, en is A°. 1636 door de Heer *Jeremias van Vliet* vervangen, die hier tot A°. 1642 gelegen, en ons mede een net berigt wegens Siam nagelaten heeft. In 't zelve jaar 1636 bragt de Commissaris *Schouten* desen Vorst ook een goude Kroon met Ema-

K

rau-

1665. rauden en Peerlen beset, benevens Brieven van den Heer Prince van Oranje, en zyn Edelheit den Heer Generaal, aan den Koning.

Tusschen hem, en den Heer Herman van Muyden, is 'er nog een geweest, diens naam ik niet kenne; dog na den zelve is de Heer van Muyden A°. 1647 gevolgd, en hier tot A°. 1650 gebleven.

De naaste aan hem, die my voorkomt, was de Heer Jan van Ryk, die al voor A°. 1658 hier Opperhoofd geweest, en dat tot A°. 1663 gebleven is, in welk jaar hier Henoch Poolvoet quam, die hier tot A°. 1663 bleef, en toen, volgens zyn bekomen last van Batavia, stil oprak, veinfchte vergoeding, en kreeg die niet alleen; maar de Koning verfogt haar Edelheden ook zeer ernstig, om dog 't Comptoir hier te herstellen, dat zoo veel ingang vond, dat zy den Heer Poolvoet 'er A°. 1665 weer als Opperhoofd 'er na toezonden, voegende als Commissaris den Heer Bitter by hem, om over dese en gene zaaken met den Koning te handelen.

Hy bleef hier tot A°. 1666, en wierd toen vervangen door de Heer Opperkoopman (gelyk ook al die vorige waren) Nicolaas de Roy, die hier tot A°. 1672 bleef, en den Koning zeer aangenaam was, gelyk ons nader uit desen Brief van zyn Majesteit aan de Heer Maatsuyker blykt.

1672.

Brief van den Koning van Siam, aan den Heer Gouverneur Generaal Joan Maatsuyker, A°. 1672 geschreven.

Brief van de Koning aan de Heer Maatsuyker.

DEn Brief komt van Tsjiou Pnaya, Siere Demaradia Jadamatiensit Papidredna, Radja Colateboedi, Aphiepheryri Bacharina, Pahad, Koning van Siam, aan Joan Maatsuyker, Gouverneur Generaal en de Raaden van India. Door dien Joan Maatsuyker en Raaden van India, tot een teken van opregte genegenheit een Brief en Geschenck van

2 stukken fyn wit Laken.

2 dito geel, en 2 dito kroon-blaauw.

2 dito swart Laken.

2 kassen Rooze-water, die de Schipper

Waterhaalder gebragt heeft, hebben gesonden, en van Sameideth, Icatasat Hourabourambou, Padaparapouda, Soufouhou, wiens Throon van goud is, en een witten Olifant heeft, en die in alle gerechtigheit onderhoud, met alle eere ontfangen, door den Kapitein Nicolaas de Roy, die in de Logie tot Siam, met alle eerbiedigheit voor de voeten van Samadeth, Icatasarrat, Itonrabourando, Padapadapouda, Soufouhou, wiens Throon van goud is, en een witten Olifant heeft, en die in al zyn berading oprecht is, den Brief gebracht op Donderdag den 10 van nieuwe Maan in 't Rotte jaar, en overgeset, en daar uit verstaan, als dat de Gouverneur Generaal de plaats Batavia nog al in rust en vrede regeerd, 't geen den Koning van Siam zeer aangenaam is geweest, en wenscht dat het lang mag duuren.

Gelyk ook de Kapitein Nicolaas de Roy op Batavia zou komen, en de Koopman van der Spyk zyn plaats vervangen, 't geen de Koning Nicolaas de Roy heeft toegestaan, te meer die Hollanders, die den Gouverneur Generaal gesonden heeft, om op Siam in de Logie te woonen, en aldaar haar dienst te doen, gaan middelmatig, en haar gedoente is wel tot vernoeging van wederzyden, maar indien 'er onkundige of nieuwe quamen, zoude het ligtelyk onlusten konnen baaren; dog Nicolaas de Roy is by den Koning seer aangenaam geweest, om dat Nicolaas de Roy de manieren en gedoentens van Siam bekend zyn, en indien Nicolaas de Roy wederom op Siam wil komen, het zal voor wederzyden niet qualyk wesen; maar om dat de Gouverneur Generaal in zyn Brief schryft, dat Nicolaas de Roy op Batavia moet komen, zoo heeft het den Koning toegestaan; dog Nicolaas de Roy is het doen en de maniere der Siamers wel bekend.

Vorders de Goudsmid, die amailleren kan, die de Gouverneur Generaal gesonden heeft, en heeft de kennis niet als Henrik de Wys, dierhalven verzoek twee anderen, die haar op haar Ambagt verstaan, en wel geleerd hebben, mogen gesonden werden. Nog verjuet den Koning om een Stierman en andere werklieden, waar de Gouverneur Generaals genegenheit aan zal bemerken; als mede wanneer enig volk na de Hollandse plaats vaaren, de zelve behulpzaam geliefte te wesen; waar aan vorders de genegenheit van den Gouverneur Generaal blyken zal, 't geen de Koning van Siam aan den Gouverneur Generaal, of den Kapitein, die op Siam in de Logie woond, erkennen zal.

Vorders is 'er een Jonk na Tonkin gezeld, wiens Nachoda, en Koopman hen aldaar onthouden, en veel van des Konings middelen onder hen hebben, en tot noch toe met de Jonk niet zyn weder gekomen, dierhalven verfoekt de Koning van Siam aan den Gouverneur Generaal, als wanneer 'er

een

1672. een Schip na Tonkin gaat, eens aan de Hollanders, die daar in Tonkin woonen, geliefte te schryven, dat ze tegen de Tonkiners zeggen, dat het volk van den Koning van Siam, den Nachoda, Koopman, Jonk, en alle goedaeren onder goede bewaaring weder te rug na Siam zonden, en of den Stierman wegliep, en da'er niemand was, die 't Jonk konde herwaards brengen, zoo verfoekte, dat den Kapitein, die in Tonkin woonde, een goed Hollands Stierman daar op wil zetten, om 't Jonk na Siam te brengen, en indien den Nachoda en andere volkeren onwillig waren, zoo laafte in den keten sluiten, en met een Hollands Schip overkomen, en dat het volk, dat met het Hollands Schip overkomt, de behulpzame hand mag geboden werden, datse 't Jonk weder mogen krygen. Indien den Gouverneur Generaal voor dees tyd my daar in geliefte te helpen, zal 't zelve agten voor een opregte vriendschap van den Gouverneur Generaal. Vorders heeft de Gouverneur geschreven, dat hy my een goed Steenhouwer zou geven, en een die hem op den Oorlog verstaat, als een Konstabel, nevens een Schutgieter, om in de Logie op Siam te woonen, en haar, wanneer hen van nooden had, te gebruiken, dog heb de zelve tot nog toe niet vernomen, dierhalven verfoekt aan den Gouverneur Generaal, dat die in desen Brief gemeld staan, my mogen toegesonden werden.

Nog verfoekte des Gouverneurs Generaals hulpe om Hollandse Hoeden, als:

Een donkeren Hoed.
Een wat lichter dito.
Een roode en een donker-rood.
Een purpere, en een lichter.
Een donker groen, en een licht-groen.
Een gemengelde.
Een met silver hair gemengd.
En een van allerhande kouleuren.
Den een wat meerder, en den ander wat minder.
Gelyk ook een bruinen, en een swarten Hoed.

Met hooge formen een weinig langhairig, en mede van de zelve kouleuren, 8 stux met smalle, 4 stux met breede randen, 4 oude, en 4 jonge Brillen.

Vergulde Verrekykers, die vergrooten en verkleinen, ook belder en klaar zyn.

4 Stukken goud, en 4 silver leder, van allerhande bloemen om op te zetten, maar alle groot en goed.

Nog verfoekt de Koning te kopen een stuk Garmofyn rood, en een als Cassomba. Een donker, een ligt-graeuw, met een silver hairtje daar door. Een stuk ligt, en een stuk graeuw doormengeld als Cadjang, en gras-groen, dog alle goed en fyn Laken.

Nog verfoekt de Koning Hollandse Tim-

merlieden, als die Fortificatien konnen maken, en Vuurwerkers, om in de Logie op Siam te woonen, en aldaar 's Konings werken te doen. En indien die gesonden werden, zal de Koning den Gouverneur Generaal zyn genegenheit daar aan bespeuren; dog volkeren van goede kennis, als mede goede goederen te zenden; en zoo de Gouverneur Generaal my daar mede geliefte te helpen, zal den Koning den Gouverneur in alles, wat verfoekt, behulpzaam zyn.

Nu vereerd de Koning van Siam aan den Gouverneur Generaal 40 bbaren Tin, dat aan de Hollanders, die in myn plaats woonen, hebbe gegeven, en indica de Gouverneur Generaal des Konings begerte geliefte toe te staan en te voldoen, zal de Gouverneur Generaals genegenheit daar aan zien, en de vriendschap zal tusschen den Koning van Siam en den Gouverneur Generaal onverbreeklyk zyn, zoo lang Zon en Maan zyn schynsel geeft.

Hy wierd A°. 1672 door den Heer N. vander Spyk vervangen, die hier tot A°. 1677 bleef, en door den Heer Dink de Jong gevolgd wierd.

De Heer Aarnout Fa quam A°. 1685 in zyn plaats, en stierf A°. 1684, terwyl hy op te rug reis was, en nam toen alle den omslag hier A°. 1685 van de Heer Joannes Keyts over, welke Heer, nevens zyn vervanger, alleen de eere gehad heeft, van den Koning te sien, en te spreken, terwyl alle de andere Opperhoofden noit met de Koning, en alleen met den Berkelang gewoon waren te handelen. Ook kregen dese beide een rooden hoed, een goude doos, en een Eeren kleed, gunst-bewyzen, die noit aan andere Opperhoofden geschied, en merktekenen van des Konings hooge agting voor hen geweest zyn.

De Heer Keyts bleef hier tot A°. 1688, en wierd vervangen door den Heer Pieter van den Hoorn, die hier tot A°. 1691 bleef.

De Heer Thomas van Sen quam in zyn plaats, bleef hier tot A°. 1697, en wierd A°. 1698 door de Heer Reinier Boom vervangen, die tot A°. 1703 onse zaaken hier bestierde.

De Heer Gideon Tand verving hem maar voor een korten tyd, alfoo hy nog in dat zelve jaar van daar vertrok, en A°. 1704 door de Heer Aarnout Cleur vervangen wierd.

Na dat dese Heer hier 2 jaaren gelegen had, quam hy A°. 1706, met zeer slegte tyding, op Batavia, als of ons Comptoir stond opgebroken te werden.

Men zond 'er den tweeden, den Heer Woutersoon, weer na toe, om herstelling van den handel (dat veel van de

Heer *Poelvoets* tyden, wanneer de Koning ons om herstelling van den handel verloft, verschildte, behalven dat hen nu ook allerlei onbillyke voorwaarden voorgeschreven wierden.

De Tocht van de Heer *Wouterffoon* was egter van dien uitflag, dat 'er de Heer *Cleur* niet lang daar na weer als Opperhoofd na toe ging, gelyk hy 'er ook tot A°. 1712 gebleven, en toen door de Heer *Dirk Bloem*, die 'er tot A°. 1717 gebleven, en toen door de Heer *Wybrand Bloem* vervangen is. Dese Heer bevo-

rens Hoofd van Ligoor geweest, heeft hier tot A°. 1719 gelegen, en werd A°. 1720 buiten gemeen Raad van Indiën, een bevordering, die haar weergae daar niet heeft; en in dit zelve jaar is zyn Ed. hier vervangen, door de Heer *Henrik van der Burg*, die 'er, volgens de laatste berichten, in 't begin van A°. 1723 noch lag, en doen vervangen is door den Heer *Gregorius Henrik Praagman*.

Wy voegen hier een Lyft van de Siamse Opperhoofden by, voor zoo verre wy die hebben kunnen nagaan, en opdelyen.

L Y S T

D E R

SIAMSCHE OPPERHOOFDEN.

Lyft der *Cornelis Specx.*
Siamse *Henrik Nagtegaal.*
Opper-
hoofden. *Justus Schouten.*

Jeremias van Vliet.
Herman van Muyden.
Jan van Ryk.
Henoch Poelvoet.

Nicolaas de Roy.
van der Spyk.
Dirk de Jong.
Aarnold Fa.
Joannes Keyts.
Pieter van den Hoorn.
Thomas van Son.
Reynier Boom.
Gideon Tand.
Aarnold Cleur.
Dirk Bloem.
Wybrand Bloem.
Henrik van der Burg.
Gregorius Henrik Praagman.

A°.	A°.
1604.	
1623.	1627. belast door de Heeren
17 dit Compt. te ligten.
1628.	1636.
1633.	't Comptoir dat onder-
tusschen weer gelicht
was, hersteld, en
1634. door last van de Heer
<i>Brouwer</i> een steene Log-
gie gebouwd.
1639.	1642.
1647.	1650.
1658.	1661.
1661.	1663. 't Compt. opgebroken.
1664.	zend de Koning Commissarissen
om na de reden te vernemen, en
versoekt herstelling.
1665.	herstellen wy 't Compt. 1666.
1666.	1672.
1672.	1677.
1677.	1679.
1679.	1684.
1685.	1688.
1688.	1691.
1691.	1697.
1698.	1703.
1703.	1703.
1704.	1712.
1712.	1717.
1717.	1719.
1720.	1722. 25 Nov ^r . overleden.
1723.	19 July.

Van de
Engel-
sche en
Fransche

Dat de Engelsche hier mede een Comptoir gehad hebben, zal ons uit het gevolg blyken; maar hunnen handel is hier van zoo weinig belang geweest, dat het niet weerdig is, om daar van te spreken.

Egter hebben zy hier tot A°. 1704 noch een Logie gehad, die toen ook afgeloopen, gelyk hun meeste volk toen ook door de Siamers gekrist, en hun Opperhoofd M^r. *William Thiens* met een schamp-scheut gequeft, eenige tyd hier

gevangen gehouden, van daar ontvlugt, en naderhand hun Opperhoofd op Banjar Massin geworden is.

De Franfchen hebben sich hier eenigen tyd vry valter en aansienelyker nedergezet.

Wanneer zy hier eerst gekomen zyn, blykt my nergens klaar; maar men wil, dat zy hun meeste aansien gekregen hebben, terwyl zeker Griek, *Constantyn Faulcon* genaamd, hier eerste Dienaar van Staat was.

De Griek
Faulcon
beschreeven.

Deze Heer was van geboorte, een Cefalonier, niet, gelyk Montf. *Tachart* opgeeft, de Zoon van den Gouverneur van dat Eiland, een Venetiaans Edelman, maar van een zeer geringe afkomst.

Hy verliet, ontrent 12 jaaren oud zynde, zyn Vaderland, en ging met een Engellch Schip, ontrent A°. 1660 na Engeland, daar hy sich door zyn verstand en geest by een Kapitein, die na Indiën vertrckken zou, zoo verre wist in te wikkelen, dat hy hem toestond voor jongen en jong Matroos mede te gaan.

Hy wierd op de Reis quartier-Meester, alsoo de Kapitein iet groots endeftigs in desen borst merkte, en trad eindelyk, in Indiën gekomen zynde, tot hooger Scheepsdienst op; dog na dat hy nu wat ouder geworden was, en al eenige jaaren met de Engellchen in Indiën gesworven had, quam hy eindelyk met hen in Siam, daar hy sich uit hunnen dienst begaf, en nu zyn eigen zaaken begon waar te nemen, die hy door zyn groote geest in korte jaaren zoodanig dede veranderen, dat men aan zyn vederen nu sien kon, dat het een vette vogel geworden was.

Om egter nog grooter zaaken te ondernemen, kost hy een fraci groot Vaartuig; dog zelfs geen geld genoeg hebbende, om dit Scheepje te betalen, leende hy van 't Engels Opperhoofd alhier, M^r. *Wyth* (die ten tyde van de H^t. *Aarnout Fa*, door M^r. *Patz* vervangen is) eenige penningen, zoo om die schuld te vereffenen, als om sich van een goede lading te voorsien.

Het ging hem eenigen tyd byzonder wel, dog naderhand kreeg hy ramp; dat hem egter den moed niet benam, om 't werk te hervatten, en nog eens een togt na de kust van Malabar te wagen; maar dit bequam hem zoo qualyk, dat hy door een swaren storm zyn Schip, en byna ook zyn leven, verloor, werdende nog, door een groot geluk, op de wal gellagen.

Hy verloor daar alles wat hy besaf, en borg niet meer, dan twee duisend Ryxdaalders van alles, wat hy in dien bodem gehad had.

Terwyl hy daar zoo elendig en radeeloos op strand zat, zag hy van verre een Heer daar langs komen, die wat verder van daar, door dit zelve onweer, zyn Schip verloren had.

Na dat de zelve by hem gekomen was, verftond hy, dat hy een Gesant was des Konings van Siam, aan den Koning van Perfiën, die weer na Siam keerde; maar nu, zyn Schip en goederen verloren hebbende, geen middel zag, om van daar te geraken.

Faulcon, die wist hoe 't smaakte, zyn Schip en goederen te verliefen, en met den staat van desen Heer bewogen, had de grootmoedigheid van hem, na dat hy hem zyn ongeval van den zelve aard verhaald had, zyn laatste 2000 Ryxdaalders, die hy nog behouden had, aan te bieden, in hope dat die Heer hem in vervolg van tyd dit wel weder vergelden, en daar door mogelyk gelegenheit geven zou, om zyne dus verre vervallene zaaken eens weer gelukkig te herstellen.

En waarlyk het viel ook na zyn ontwerp uit.

De Gesant, verbaaft over die onverwagte aanbieding, nam de zelve met dankbaarheid aan; waar op hy ten eerften een Vaartuig kocht, waar mede zy in Siam quamen.

Zoo ras was dese Gesant voor den Berkelang (een Heer, die alles met de vreemdelingen verhandeld) niet verscheenen, of hy verhaalde zyn ongeval, roemde de grootmoedige aanbieding van den Heer *Faulcon*, en sprak zoo veel lof van zyn weergaloos verstand, dat de Berkelang zeer benieuwd was, om *Faulcon* te sien.

Hy verscheen 'er op zyn ontbod; maar hy had hem zoo ras niet over verscheide zaaken hooren redenkavelen, of hy vond in hem zulken doordringende geest, dat hy voornam hem aan den Koning, als een van de bequaamste mannen, die hy oit gesien had, voor te dragen.

Daar op voor den Vorst gekomen zynde, vond die hem zoo vaardig en net in alles, dat hy hem voorstelde, te beantwoorden, dat hy hem, op aanraading van den Berkelang, tot 't waarnemen van diensten van belang gebruikte, waar in hy zich boven verwagting zoo wel queet, dat het den Koning veel ontrent zyne inkomsten scheelde; gelyk dit ook de grond lag, dat de Koning hem, na de dood van den Berkelang, die hooge bediening aanbod.

Hy had 'er wel sin in; maar wetende, hoe veel nyd dit hem by de Siammers baaren zou, daar zoo veel Groeten uit hunne Natie na stonden, en dat een vreemdeling daar mede zou henen gaan; weigerde dit eerst met veel nederigheid, en betuigde, dat hy den Vorst geerne

in alle andere zaaken dienen, en sig voor zyn welvaaren opofferen wilde; maar dat hy hem, indien hy desepost aanvoerde, onmogelyk verder van dienst zou kunnen zyn, het welk hy zyn Majesteit met zoo veel kragt van redenen wist te vertoonen, dat die sig zyne verfooning zeer wel bevallen liet; maar ondertutlichen gaf hy sig aan de Heer *Faulcon* zoo volslagen over, dat hy geen zaaken zonder zyneberaadning ondernam, waar door hy eindelyk gelegenheit kreeg, om alle Mandaryns, die te voren de meeste ingang by den Koning hadden, 'er volkomen uit te bonfen, en om alleen over den Geest des Konings te heerschen, zo dat die alleen den naam voerde, terwyl de Heer *Faulcon* het ganseh Ryk zoo Oppermagtig bestierde, dat 'er geen middel voor een Siams Mandaryn was, om daar eenige verandering in te bewerken.

Dat de Koning alleen hem, en geen Mandaryn meer in 't bestieren van zyn zaaken betrouwde, daar van was de reden, dat hy den Vorst klaar aangewesen had, hoe veel Tonnen Gouds en millioenen zy hem verkort, en hoe elendig zy 't arm Siams volk van tyd tot tyd gedrukt hadden.

De herten der Siammers won hy, niet alleen door zyn zedigheit, nedrigheit, en geveinsde vriendelykheit; maar ook door dien hy hen van alle die vuile knevelaryen van die bloedzuigende Mandaryns bevrydde, behalven dat veelen der zelve door zyn bestel daar over gestraft wierden; waar aan men bespeurde, dat hy niet anders dan billykheit, geregtigheit, en 't welvaren, zoo des Konings, als van zyn onderdaanen, zoge, zonder sig ergens in te bevoordeelen, of 't allerminste, dat onbetamelyk was, na sig te nemen, waar door hyaan allen even zeer, uitgenomen aan de Grooten, behaagde.

Terwyl nu de Heer *Faulcon* tot desen top van eere opgestegen was, en 't hart van den Koning zoo volkomen besat, viel 'er iet voor, dat den grond tot de voornaamste zaken der Franschen hier gegeven heeft.

Dat 'er toen, en al lang te voren, verscheide Bisschoppen en Priesters der Franschen in Siam gekomen waren, blykt ons uit de komst en Reize van den Bisschop van Beryte, gelyk 'er toen ook een Bisschop van Metellopolis, en nog lang daar na was, die van de Siammers zoo veel Christenen, als 't hen mogelyk was, zogen te maken,

Zy deden dat in 't eerst in 't geheim, dog kregen naderhand gelegenheit, om het in 't openbaar te doen.

Hier toe had groote aanleiding gegeven de toeleg van eenige Mooren, die, om zoo veel meer op den Koning te vermogen, hun best deden, om dien

Vorst Moors te maken. Ten dien einde hadden zy den Koning van Golconda vooraf wysgemaakt, dat de Koning 'er wel geneegenheit toe had; maar dat hy wel door den eenen of den anderen Mohammedaansche Vorst daar toe wilde angelogt zyn.

Daar op zond de Koning van Golconda een cierlyk getchreven Alcoran, of Coraan, aan den Koning van Siam, met een vriendelyk verfoek, om ook 't Geloove der Sjais aan te nemen, endaar beneven een van de schranderste Priesters, om den Koning daar toe verder over te halen, en in de gronden deser Leere te onderwysen.

Na dat de Koning van Siam nu dese Vorstelyke Geschenken, en dien schoonen Coraan, ontfangen had, verlogt die Moorle Paap den Vorst iet zeer veeliever, om 't Geloove, daar in vervat, te aanvaarden, en bood, om hem te eer daar toe te bewegen, zyn Majesteit aan, om met zyne Talapoinen over de gronden van zyne, en over die van de Siamse Godsdienst in zyne tegenwoordigheit te redekavelen, met verlekering, dat hy de ongegrondheit der Siamse, en de zuiverheit van zyne Leere den Koning middagklar aanwysen zoude.

De Koning, dit voorstel niet ongegrond vindende, nam 'er een preuve af, en de Moor zettede alle de Talapoinen en Siamse geestelyken zoo pal, dat zy geen woord meer wisten te spreken; waar over de Koning van hunnent wegen zeer verlegen was, te meer alsoo de Berkelang hem versekerd had, dat zy gemakkelyk tegen den Moor zouden opmogen.

Ondertusschen sprak de Berkelang, op aanrading van den Heer *Faulcon*, hier over gevallen met den Bisschop van Metellopolis, die reeds een grooten naam, wegens zyn zonderlinge bequaamheit, hier gekregen had; welke hem hope gaf, van desen Mohammedaan pal te zullen zetten, en de eere der Siammersten eersten te zullen herstellen, als hy eens met hem over den Godsdienst spreken mogt; waar van de Berkelang den Koning kennis gaf, die, om niet gehouden te zyn, die nieuwe Leere aan te nemen, last gaf, dat de Bisschop met desen Moorfschen Priester in zyn bywesen over den Godsdienst redeneeren zou.

Daar op dan beide voor den Koning verscheenen zynde, wierp dese Bisschop dien Moor ten eersten overstaag, en toonde hem de valscheit en ongegrondheit van zyn Leere zoo klaar, dat hy zelfs bekennen moest, ongelyk te hebben, 't geen den Koning zoodanig behaagde, dat hy daar uit met reden grond nam, van sich by den Koning van Golconda te ver-

verfchoonen, om dien nieuwen Godsdienst niet te kunnen aannemen, alfoo zyn Priester in zyne tegenwoordigheid zelf had moeten bekennen, dat zyn Leere geenfins de rechte was.

Dit geval gaf defen Biffchop niet alleen groote agting; maar by den Koning ook zulken ingang, dat hy zoo aan hem, als aan alle andere Roomsche Priesters, op aanrading van de Heer *Faulcon*, toetfand, hunnen Godsdienst door 't gansch Ryk voort te plantten. Daar beneven liet hy voor dien Biffchop een deftig huis, Kerk, en Queck plaats bouwen, en bewees hem alle gunften, die hy maar kon bedenken hem aangenaam te zyn.

Deze Geestelyken, hier door zonderling aan de Heer *Faulcon* verplicht, verhieven hem zoodanig by de Geestelyken in Vrankryk, en by den Paus van Rome, dat *Louis* de XIV. hem daar op de Ridder-ordre van St. *Michiel*, en de Paus hem, behalven zynen zegen, twee silvere kruiffen in zyn wapen toegelonden heeft.

Om dit nu weer te erkennen, heeft de Heer *Faulcon* van defen Koning van Vrankryk by den Koning van Siam met geen kleenen ophef geroemd, en den zelve hem als een Vorft, aan welkers vriendschap het Siam's Ryk ongemeen veel gelegen was, aangeprefen, waar op A°. 1685 ook dat aanzienlyk gefantschap van den Ridder *de Chaumont* aan den Koning van Siam, 't geen Monf. *Tachart* zoo uitvoerig betchryft, gevolgd is, waar nevens toen ook alle die Jefuiten, die naderhand na China gingen, gekomen zyn, die door hunne kennis in de Sterre-met-kunde, en veel andere fracje oeffeningen, fich by defen Vorft zoo aangenaam hadden weten te maken, dat zy reeds voorgaven dien Koning al meer dan half bekeerd te hebben, en geen twyffel 'er aan stelden, of die Vorft zou in korte de Christelyken Godsdienst aannemen, dat egter zulken vaart niet geloopen, en een heel anderen uitflag, gansch buiten hunne verwagting, gehad heeft.

Altoos, gelyk de Franschen volkomen de gunft van de Heer *Faulcon* befaten, en de Heer *Faulcon* weer geheel en al meester van den Koning was, alfoo meinden de eerften door hem nu, met fich hier zoo voordeelich neder te ftaan, een weg en middel gevonden te hebben, om hunnen zoberen handel voortaan geheel Indiën door uit te breyden, alfoo men geen beter noch gelegener gewest, om alle kufften te bevaren, wenichen kon.

Aan de andere zyde was het voorneemen van de Griek (die nu zeer groote fchatten reeds vergaderd had, maar voor de Grooten en Talapions banger dan ooit te voren begon te werden, alfoo hem die

te laft leiden, dat hy Siam aan den Koning van Vrankryk zegt over te geven, en hen alle Christen te doen werden) om Siam, dat hy nu wars begon te werden, te verlaten, en om zyn toevlugt met alle zyne fchatten by den Koning van Vrankryk te nemen; maar hoe menigmaal hy den Koning daarom verfocht had, hy wilde hem noit ontfaan.

Wat nu den Vorft betrof, die vond fich met dit grootsen aanzienlyk Gefantschap, van den Ridder *de Chaumont*, wel zeer verheerlykt, alfoo hem dit ontfag, aanzien en veel luifter by alle de Vorften van Indiën toebragt; maar hy had geenfins in zyne gedagten, om van Godsdienst te veranderen, hoe zeer hem ook die Gefant, en de Griek, daarom aangefproken had, alfoo hy daar in te veel fwarigheden te gemoet zag; oordeelende het gunft genoeg aan hem bewefen te zyn, dat hy de Franschen en alle andere Priesters toetfand, die in zyn Ryk te verbreiden.

Echter is het waar, dat hy, uit dese en gene infichten van Staat wel eenige fpreekwyfen gebruikt heeft, waar uit die Gefant, en de Heer *Faulcon*, niet anders konden vatten, dan dat hy groote genegenheit tot den Roomfen Godsdienst had.

Het is ook zeker, dat die Koning een ongemeen zucht voor de Fransche Natie opgevat had, en fich in alle gevallen van hen bediende. Dus gebruikte hy den Vefting-bouwer *La Mare* ook, om zyne voornaamfte aan Zee gelegene Veftingen, tegen over Bankok en Mergim, geheel en al op de Europifche wyfe te verfterken, en van allerlei noodige Krygsvoorraad te voorfien, gelyk hy ook den Ridder *de Fourbin*, om fich daar van in zyn Legers te bedienen, den Overften *de Fargues*, en meer andere Krygskundigen, by fich behouden, en den laaft gemelden met eenige Fransche Krygsknechten, als Overfte in 't kasteel van Bankok, geplaatft heeft.

Hy heeft A°. 1681 met de Ooffer Zon, by 't zenden van zyne Gefanten na Vrankryk, ook zonderlinge bewyfen van zyne achtting voor deze Natie gegeven.

In later tyd, of ontrent A°. 1687 zyn 'er door dien Vorft weer eenige Siamfe Gefanten, met een Portugees Schip, en groote Gefchenken na Vrankryk gefonden; doch dit Schip is ontrent 60 mylen bezuiden de Tafelbaey, of by de Struisbaey, verzeild.

De Gouverneur *van der Stel* zond 'er wel volk na toe, om 'er zoo veel, als 't mogelyk was, af te bergen, en aan de eigenaars weder te geven; doch zy onthielden 't eerste, vergaten 't laaftte, en kapten de goude en silvere Lampetten, Kan-

Kannen, Vafen &c. met bylen door midden, en woegen die malkanderen, by gebrek van een goud gewicht, met een Spek-schaal toe, waar over 'er verscheiden gevangen geset, en gestraft zyn.

Ondertuschen wierden de oogten, niet alleen der Grooten, maar zelf ook van de allerminste Siamers, hoe langs hoe meer geopend, en die niet weinig tegen den Heer *Faulcon*, als dien grooten Landverrader, aangefet, te meer alsoo de Franschen, zeer stout op de gunst van *Faulcon*, nu en dan tot dertelieden tegen den Inlander begonnen uit te spatzen, die hen metter tyd veel erger zaaken van hen voorspelden, waar tegen hunne klachten, aangefien zy zoo diep in des Konings en *Faulcons* gunst waren, zeer weinig zouden helpen.

Onder alle de Grooten was 'er echter geen, die verder zag, en op alles netter lettede, dan de Opra *Piteratjay*, een man van doorluchtige geboorte, en zeer na aan den Koning vermaagtschap.

Dese zag wel, waar dit werk henen wilde, maar hield sich vooreerst stil, hoewel hy onder de hand niet weinig werkte, terwyl hy sich, om den schyn daar af te bedekken, eenigen tyd siek hield, en zelfs niet ten hove verscheen.

Ook had de Koning, alsoo zyne twee broeders onbequaam tot de Kroon, of hem altoos niet aangenaam waren, ondertuschen een jongeling van een geringe geboorte, *Moonpi* genaamd, tot zynen Zoon aangenomen, dien hy voorhad tot zynen vervanger te verklaren, welke streng de Heer *Faulcon* mede zeer sterk trok.

Dit schokte dus noch zoo wat henen, tot dat de Koning in 't begin van A°. 1688, in den ouderdom van 55 jaaren, door een swaare siekte aangetaft, en, gelyk ons het volgende verhaal nader toonen zil, ook daar door, alsoo hy eindelijk de watersucht 'er by kreeg, weggesleept wierd, waar op hier ook een groote omwenteling van zaaken gevolgd is.

Beknopt Verhaal van de wonderlyke verandering voorgevallen in 't Koninkryk Siam, in 't jaar 1688, den Schryver door den Heer Arnold Cleur behandigd.

ZeldsmeStaatsomwenteling hier, NA dat de Koning van Siam eenigen tyd siekelyk hadde gegaan, wierd hy door zyn qualen zoo hard aangetaft, dat hy sich t'eenemaal tot

leggen moest begeeven, 't geen en de schrikke-lyke dood van Constantyn Faulcon. oorzaak gaf, dat zyn Hof in de stad Judia was, alhoewel hy zelfs in Livo te bedde lag, en daar wierd alomme een valsch gerucht verspreid, dat zyn Majesteit albereids overleden was: waar door zoodanige bewegingen onder de Hovelingen en Grooten ontstonden, dat de Krygs-Overste, Opra, *Piteratjay*, zynde des Konings Zwager en Schoon-vader, genoodsaakt wierd door zyn ontslag alles weder in rust te brengen, en eenigen der voornaamste Roervinken in de gevangenis te werpen, onder de welken ook wierd getelt eenen Opra Paula, zynde een voornaam Creatuur van den grooten Staat Minister *Constantyn Faulcon*, die in desen tyd niet naliet te styven, en onder de hand aan te zetten des Konings opqueekeling en aangenomen Zoon *Moonpi*, tot zoo verre, dat hy genoegzaam openlyk na de Kroon durfde staan, en door behulp van zyn eigen Vader en anderen een menigte van volk in dienst nam, zoo van veelen, die het zeer wel vermeinen te weten, voor de waarheit word verhaald, tot veertien duisent in 't getal; 't welk vooreerst zoodanig heen gaande, en een goed begin tichnende te wesen, wierd *Faulcon* veel trotser en opgeblasener, als hy oit te vooren was geweest: maar dit kon zoo stil niet toegaan, of de Krygs Overste *Piteratjay* had 'er de lucht af, die het werk echter zoo wat op zyn beloop liet, tot dat de Koning door zyn toenemende siekte, om wat meerder stilte en rust te hebben, hem de voornaamste bestiering des Ryks opdroeg; 't geen *Faulcon* niet weinig quam te ontschieten, want hy raakte in deser voegen niet alleen zyn voornaamste steunsel quyt, maar ook by verscheide Grooten dapper in 't oog, die zyn hoogmoed, vermetelheit, en dwingelandy, al van over lang gesien hadden, evenwel vond hy middel, om sich heimelyk by den Koning te verwoegen, dien hy met vele omstandigheden en beweegredenen wilt te vertoonen, dat het ten allerhoogsten tot versekering van zyn Majesteits Persoon en Ryk zoude strekken, dat de Franschen uit het Kasteel van Bankok na boven geroepen wierden, om in desen slechten toestand van zyn Majesteit geduurig het Paleis te bewaken, en tot zyn Lyfwacht te dienen; 't geen den Koning zoo wel beviel, dat hy aanstonds order gaf, om hen na Livo te laten komen, gelyk ze zonder uitsel deden, doch wierden zy en hun meester *Faulcon*, door den

den

den Krygs-Overste *Pieteratjay* ver-
 kloekt: want verstaan hebbende, dat
Faulcon by den Koning was geweest,
 en wat 'er verhandeld was, deed hy
 zyn Majesteit begrypen, dat *Faulcon*
 en zyn medelstanders niet anders zoch-
 ten, als sich niet alleen meester van
 't Paleis, maar ook zelfs van zyn Ma-
 jesteits persoon en het Ryk te maken.
 Waar op de Koning het voorheenge-
 geven bevel weder introk, en order
 gaf, dat ze sich niet na boven zou-
 den begeven, maar dat ook de gee-
 nen, die albereits in *Judia* verscheenen
 mochten zyn, weder na *Bankok* zou-
 den hebben te keeren, 't geen de Fran-
 sche Generaal, *Monfieur des Fargues*,
 die sich onderwyl en al met 60 van de
 zynen op weg begeven hadde, moest
 doen, alhoewel hy daar toe vry wat
 schoorvoetende quam, en in het te-
 rugvaaren eenige vyandelyke daaden
 bedreef, die genoegzaam te kennen
 gaven, wat van zyn lust en voornemen
 was geweest; 't welk noch nader kon
 werden bespeurd aan 't gedoente van
 zyn Majoor, toen hy de Rivier op
 voer, beneden gelaten: want hy ver-
 liet aanstonds het oude Kasteel, aan
 de West-zyde der Rivier op *Bankok*
 gelegen, en begaf sich met alle tilba-
 re goederen in het nieuwe, door hem
 zelfs daar tegenover gebouwt, latende
 het swaar Kanon, dat ze niet kon-
 den medevoeren, springen en vernage-
 len; mitsgaders het buspoeder, 't
 geen ze niet bergen konden, of wel
 licht niet van nooden hadden, met
 water begieten; 't kruik-huis af bree-
 ken, en alles onverwerpen, en tot
 puinhoopen maaken, 't geen zedach-
 ten haar in de weg, en tot nadeel te zul-
 len konnen zyn: waar tegen de Siam-
 mers echter niet anders deden, als het
 oude Kasteel, dusdanig verdorven en
 om vergeworpen, weder wat te her-
 maken, alles zoo veel doenlyk te her-
 stellen, en in staat van tegenweer te
 brengen, om verder op het gedoente
 der Franschen te letten. Onderwyl
 werd het voorgenomen verraad
 van des Konings aangenomen Zoon,
Moonpi en *Faulcon* ontdekt; want de
 zelve met nog verscheide andere
 Mandaryns van hunnen aanhang, diep
 in den nacht binnen 't Paleis, en in een
 kamer versamelt zynde, wierden ze
 door een van des Konings wyven, en
 den Zoon van *Pieteratjay*, die daar
 buiten op de grond neder, met haar
 ooren tegens de deur aan, lagen, zonde-
 ren dat het door de donkerheit des nagts
 van iemand werd gemerkt, zoodanig
 beluisterd, dat ze gemakkelyk van
 woord tot woord verstaan en hooren

III. DEEL.

konden, wat 'er beraadslaagt en be-
 flooten wierd, 't welk ten principalen
 hier in bestond: Dat ze, zoo draa de
 Koning overleden zoude zyn, des
 zelfs jongsten Broeder, albereits door
 eenige voornaame Grooten voorge-
 schikt tot de Kroon, den Krygs-O-
 ften *Pieteratjay*, des zelfs Zoon, en ver-
 scheide anderen, zouden laten ver-
 moorden; doende benevens dien alle
 de Moeren, die haar in den weg mog-
 ten weesen, alomme uitroeyen en ver-
 delgen. Waar op komende te vol-
 gen, dat *Faulcon* zyn voornemen met
 de Franschen verdyelt zynde, sig voor
 een geruimen tyd buiten 't Hof ont-
 hield, en niet quam vertoonen, zoo
 als hy voorheen plagt te doen, wierd
 de achterdogt van zyn wederstrevers
 nog meer hier door gevoed; die dan
 oordeelende, dat de zaake nu al hoog
 genoeg gekomen was, hem lieten ont-
 bieden, op het welk hy sig den 19
 May des voormiddags ten Hove begaf,
 dog hy quam een weinigje daar nawe-
 der; hield in zyn huis het middag-
 maal; stelde voorts order op eenige
 zaaken; liet sig tegens zyn Europaan-
 sche Lyfwacht ontvallen, dat 'er den
 aanstaanden nacht iets groots stond te
 geschieden, waar mede het werk over
 een zyde zoude slaan, nam van haar
 (zoo 'er van verscheide geloofwaardige
 personen werd getuigt) vry wat
 beter afscheid; en ging weder ten Hove:
 maar niet lang daar na zag men
 zyn Draagstoel, met silver overtrok-
 ken, ledig te rmg komen, dat by zyn
 huisgenooten voor een zeer quaad
 voorteeken genomen wierd, die niet
 alleen wel haast quamen te hooren,
 dat hy *Faulcon*, des Konings aangenomen
 Zoon *Moonpi*, en de Kapitein
 van 's Kodings Lyfwacht, in 't Paleis
 aangehouden en gevangen waren; maar
 wierden noch ten zelve dage mede in
 't Paleis gehaalt, en in ketenen geslot-
 ten, waar na de Siammers aanstonds
 het huis van *Faulcon* van alles beroofden,
 zyn Huisvrouw niet het geringste
 overlieten, en zyn Bockhouder, een
 Engelsman, uit *Balpoole*, reekening van
 zyn Meesters staat en middelen af-
 eischten; latende den Krygs-Overste
Pieteratjay, nu het werk aan de gang
 was, in de zelfde drift ook by de kop
 vatten eenen Opra *Sivipat*, uit wiens zak
 wierd gehaald zeeker Geschrift,
 in sig bevattende de geheele t'zamen-
 weeringe, door den aangenomen Zoon
 des Konings *Moonpi* en *Faulcon* met
 eigener hand onder teekent, zulx 'er
 nu geen bewys meer van hun quaad
 voornemen van noden zynde, kon de
 Koning zyn aangenomen

L

men

„ men Zoon en bysonderen lieveling
 „ *Moonpi* ook niet langer befchermen,
 „ maar moeft hem eindelyk laten dry-
 „ ven, en aan zyn wederftrevers over-
 „ laten, die hem drie dagen na zyn ge-
 „ vangenis het hoofd lieten afslaan, en
 „ het zelve lieten werpen voor de voe-
 „ ten van zyn aanvoerder *Faulcon*, nog
 „ fvaarlyk met yzere keetens om 't lyf,
 „ mitsgaders om handen en voeten, ge-
 „ vangen fittende, op een fmadige en
 „ verachtelyke wyfe daar by doende de-
 „ fe woorden: *Ziet daar uwen Koning*;
 „ waar by het vooreest wierd gelaten:
 „ dog was de Koning; welkers fiekte
 „ noch dagelyx fterk toenam, over het
 „ ombrengen van zynen Zoon *Moonpi*
 „ hertelyk bedroeft, begeerende, dat
 „ het lighaam geen fmaatheden meeraan-
 „ gedaan, maar begraven zoude werden,
 „ 't geen gedaan wierd. Onderwylen
 „ had men den Franschen Generaal,
 „ *Monfieur des Fargues*, uit Bankok na
 „ Livo ontboden, die aldaar eerst op het
 „ derde ontbod aanquam, werdende van
 „ wegens den Koning met een goude
 „ Boulette of Pinang-doos befchonken,
 „ zeer wel onthaald, en eindelyk beslo-
 „ ren, dat hy het Kasteel op Bankok,
 „ door de Franschen gebouwt, aan de
 „ Siammers zoude overgeven, en tot na-
 „ kominge van dien beide zyn Zoonen,
 „ mitsgaders den Franschen Biffchop van
 „ Metellopolis, als Oflagiers in Livo la-
 „ ten; dan met al zyn volk boven komen,
 „ en te zyner tyd met eenige Schepen, die
 „ hem zouden werden geleent, uit Siam
 „ vertrekken; 't geen hem door den ge-
 „ vangen fittende *Faulcon*, door over en
 „ wedergaande Boden, (want hy mogte
 „ hem zelfs niet fpreken) op het ernftige
 „ aangeraaden was, zoo als zommige ge-
 „ looven; miffchien om daar door de toorn
 „ en gramfchap der Siammer 'hemwaarts,
 „ was 't doenlyk, eenigfins te verflagten,
 „ 't geen daar toe nogtans zeer weinig
 „ fchynt geholpen te hebben, gemerkt
 „ zyn wederftrevers de gedagten begon-
 „ den te krygen, dat hy haar wraak-luft
 „ wel door de dood mogt komen te ont-
 „ fnappen, nadien hy door de fwere py-
 „ nen (om het voorgenomen verraad uit
 „ zyn eigen mond te hooren, en zyn me-
 „ depligtigters te melden) hem op verfchei-
 „ de tyden en manieren aangedaan, mits-
 „ gaders door een ftyfzinnige onthou-
 „ ding van fpyfe, zeer vervallen, en
 „ vry fwak geworden was; waarom zy
 „ hem dan op den 4 Juny, even na Zon-
 „ nen ondergang, mits hy niet wel gaan
 „ konde, in een flegte stoel in zyn huis
 „ bragten, alwaar hy over het bouwen
 „ van 't zelve zeer fmadelyk wierd beje-
 „ gend, latende hem voorts weder op-
 „ nemen, en by zyn Huisvrouw dragen,

„ die daar digt by in een Paardeftal ge-
 „ vangen lag, de welke fiende, dat het
 „ nu genoeglaam met haar man gedaan
 „ was, hem, in plaats van trooftelyk
 „ toe te fpreken, zoo 'er voor de waar-
 „ heit word gezegt, een menigte van
 „ fcheldwoorden toewierp, in 't aange-
 „ figt fpoog, en qualyk wilde gedogen,
 „ dat hy zyn eenigften Zoon, ongeveer
 „ 4 jaaren oud, eens voor 't laatft mogt
 „ kuffen; waar over de Siammers zelfs
 „ als verfteld zouden hebben geftaan,
 „ die derhalven te eerder met hem voort
 „ gingen, om hem buiten de ftad te
 „ brengen; 't geen hem deed vragen,
 „ waar ze met hem heen wilden (want
 „ hy was, zoo het fchynt, van gedag-
 „ ten geweest, dat ze hem weder na de
 „ gevangenis zouden hebben gebragt)
 „ op het welk dan onder veel fcheld-
 „ woorden ten antwoord krygende, dat
 „ ze buiten de ftad gingen, om hem al-
 „ daar, volgens hun laft, te dooden,
 „ wierd hy zeer ontfteld, en floeg ver-
 „ fcheide maal op zyn borft, 't geen
 „ door de woedende Siammers met veel
 „ veragtelijke en verwytende redenen
 „ wierd befpot en belacht, duurende, tot
 „ dat ze ter plaatfe quamen, daar hy
 „ fterven moeft; als wanneer hy nu
 „ ganfch geen uitkomst meer ziende, de
 „ order van St. *Michiel*, en een Reli-
 „ quie van zeker Heilig, zynde aardig
 „ van goud beflagen, van zyn halsnam,
 „ en aan een van de byftaande Manda-
 „ ryns overgaf, met verloek, die aan zyn
 „ Zoontje te willen geven; waar na de
 „ Siamfe Beulen hem geboden neder te
 „ knielen, 't geen hy niet doen wilde;
 „ maar hy begaf fig tegens de zelve te
 „ worftelen, en wierd hem zoo het
 „ hoofd afgeflagen, 't lighaam aan drie
 „ ftukken gehouwen, in een kuil gewor-
 „ pen, met weinig aarde overdekt, des
 „ nagts door de Honden opgegraven, en
 „ zoodanig verfcheurd, dat 'er 's ande-
 „ ren daags niet dan de beenderen over-
 „ gevonden wierden; 't welk door een-
 „ ige Europiaanen, die uit nieuwsgie-
 „ righeit ter plaatfe waren gegaan, daar
 „ hy omgebragt was, tot verwondering,
 „ voor de waarheit is verhaald; en werd
 „ 'er door zommige van anderen nog by
 „ gedaan, dat de laafte woorden voor
 „ zyn dood zyn geweest: *Heere Jefu gedenkt
 „ myner!* dog dewylde Schryver van dit
 „ Verhaal niet weet, dat iemand van de
 „ Europiaanen zyn fterven heeft byge-
 „ woond, zal hy daar van het gevoelen
 „ gaarne aan den Leefer overlaten, en een-
 „ lyk van 't zynde daar by voegen, dat dit
 „ het ongelukkig en rampfalg einde van
 „ den Heer *Conftantyn Faulcon* geweest is.
 „ Dit dusdanig gefchikt zynde, kreeg
 „ de Fransche Generaal, *Monfieur des*

„ *Fargues*, zonder van het gene dat 'er
 „ gebeurd was iets te weten, noch den
 „ zelve avond afscheid, en vertrok met
 „ eenige Fransche Papen, mitsgaders z
 „ Siamse gecommiteerden, die het Ka-
 „ steel op Bankok uit zyn handen zou-
 „ den overnemen, na beneden: alwaar
 „ dan gekomen weseñde, liet hy wel
 „ haast blyken, dat hy met zoodanigen
 „ voornemen niet uit Livo gescheiden
 „ was; want hy deed aanstonds de Siam-
 „ se Coclys of Scheppers, die op zyn
 „ Praauw of Vaartuig in 't afvaren had-
 „ den geschept, vast zetten, en maakte
 „ benevens dien ook toelag om de ge-
 „ commiteerden in beslag te nemen:
 „ maar dat quam hem te mislukken.
 „ Wyders liet hy op twee Konings Jon-
 „ ken, die op de Rivier afdreven, om
 „ na Japan te vertrekken, niet weinig
 „ canonneeren; 't geen twee perfoonen
 „ aan een ellendige dood hielp, zynde
 „ de een een Europiaan, en de ander
 „ een Mixtics, beiden in dienst des Ko-
 „ nings van Siam; die geweigert heb-
 „ bende op 's Konings Vaartuigen te
 „ schieten, daar over op een wrede wy-
 „ se levendig wierden gespit. Dus ver-
 „ re quamen de Franschen uit te bar-
 „ stelen; waar over de Generaal sig eg-
 „ ter by een briefken trachte te veront-
 „ schuldigen, leggende daar van de schuld
 „ op zyn volk, die hy zeide dat hem
 „ niet wilden gehoorfamen, en waarom
 „ hy dan een Schip was verfockende,
 „ om daar mede uit Siam te vertrekken;
 „ waar op hem ten eersten niet geant-
 „ woord wierd: maar de Krygs-Over-
 „ ste *Pieteratjay* zond een groote macht
 „ van volk na beneden, die van de Zee-
 „ kant af opwaarts tot dicht by Bankok
 „ toe, aan beide de zyde der Rivier,
 „ ruim 12 Batterijen opwierpen, de
 „ mond van de Rivier met gefonken
 „ Vaartuigen en Pallissaden toe slopten,
 „ en alomme een sterke wacht hielden,
 „ zonder evenwel iets dadelyks ontrent
 „ de zelve te onderneemen, misschien
 „ om af te wachten, en te sien, wat nu
 „ van hun verder gedoente zoude komen
 „ te vallen; en liet de Krygs Overste
 „ *Pieteratjay* door eenige Mandaryas,
 „ daar toe expres gefonden, aan het Ne-
 „ derlands Opperhoofd zyn genegent-
 „ heit tot de E. d. Compagnie betuigen,
 „ met verfoek, dat men doch in dit ge-
 „ woel niet bekommert noch bevreest
 „ geliefde te wesen, klagerend wyse daar
 „ nevens vertoonende, op hoedanige
 „ manier de Siammers door de Franschen
 „ verongelykt wierden, in vergeldinge
 „ van veelerhande vriendschappen, vryg-
 „ heden, en weldaden, by haar nu een
 „ geruimen tyd herwaarts, zoo van den
 „ Koning, als zyn onderdaanen, genoten.

„ Het werk dan nu dusdanig staande,
 „ en het gerucht daar van in Livo ver-
 „ spreid zynde, zochten de twee Zoo-
 „ nen, door den Franschen Generaal,
 „ *Monfieur des Fargues*, aldaar als Osta-
 „ giers gelaten, middel, om met noch
 „ 10 a 12 Franschen weg te vluchten,
 „ aangesien de zelve niet naauw be-
 „ waakt of bewaart wierden, maar, na
 „ het schynt, daar toe genoegfame ge-
 „ legentheit hadden, doch wierdense,
 „ al een stukweegs en buiten de stad ge-
 „ komen zynde, door de Siammers ach-
 „ terhaalt, en met touwen om den hals
 „ weder binnen gebracht, 't welk een
 „ van haar gefelchapp, zynde een Inge-
 „ nieur, het leven kostte, want de zelve
 „ viel, zoo voor de waarheit word ge-
 „ tuigd, van schrik dood teraarde, sich
 „ misschien ingebeld hebbende, dat 'er
 „ op hun vlucht een swaare straffe zou-
 „ de hebben gevolgt, die egter nergens
 „ anders op uit liep, dan datse wat beter
 „ als voorheen wierden bewaart; maar
 „ zy hadden evenwel daar mede komen
 „ te veroorzaaken, dat alle de Europa-
 „ nen, zoo veel als 'er noch in vryheit
 „ waren gebleven, zoo wel Paapen als
 „ anderen, in hegtenisse wierden geno-
 „ men, uitgenomen des Konings Chi-
 „ rurgyn, *M^s. Daniel Brouchebourde*, die
 „ ook ten zelve dage by den Krygs-
 „ Overste *Pieteratjay* wist te bewerken,
 „ dat twee perfoonen, die 'er onder wa-
 „ ren, zynde de een een Goudfmit, voor
 „ desen door de E. Compagnie aan den
 „ Koning, en de ander een Soldaat, aan
 „ *Faulcon* geleent, weder op vrye voeten
 „ wierden gestelt. Middelerwyl waren de
 „ Engelschen en Portugeesen mede niet
 „ weinig by de Siammers in 't oog ge-
 „ raakt, welker Scheepjes in de Rivier
 „ leggende, van wegen den Koning in
 „ arreit genomen, en ten deele ontakelt
 „ wierden, buiten twyfel uit bekomme-
 „ ring, datse met de Franschen mogten
 „ komen aan te spannen, of de zelve
 „ wel in 't een of 't ander behulpzaam
 „ wesen, aangesien 'er nog twee van 's
 „ Konings Scheepjes, met Franschen
 „ bemant, in Zee waren, om op de Ro-
 „ vers te kruifzen, die nu weder t'huis
 „ wierden verwacht, en welke de Siam-
 „ mers gaarn onder haar geweld zouden
 „ trachten te krygen, voor dat de Ka-
 „ piteins, daar op bescheiden, kennis
 „ hadden, hoedanig de zaaken tusschen
 „ hen en hunne lands-luiden geschapen
 „ stonden; 't geen hen ook weinig da-
 „ gen daar na zeer wel quam te geluk-
 „ ken, hebbende te vooren zekere Cha-
 „ loup, die de Generaal, *Monfieur des*
 „ *Fargues*, in meening was geweest in
 „ der nacht van Bankok na buiten te
 „ zenden, om de Hoofden der verwagt

„ werdende Scheepjens van 't voorge-
 „ vallene te waarfchouwen, in 't afdry-
 „ ven der Rivier, even buiten 't bereik
 „ van 't Franfche Kanon, aangetaft,
 „ en na een dappere tegenweer verovert
 „ en verbrand, waar door de moed van
 „ Mont. *des Fargues* en de zynen zooda-
 „ nig quam te verkoelen, datfe kort daar
 „ na van het Kasteel op Bankok Siamfe,
 „ in plaats van Franfche, Vlaggen lieten
 „ waegen, daar de Siammers niet anders
 „ dan de spot mede dreeven; en hadden
 „ fe benevens dien, door het verbree-
 „ ken van 't verbond, en de vyandely-
 „ ke bedryven, den Krygs-Overfte *Pie-*
 „ *teratjay* zoo verre gebracht, dat hy
 „ van hem gaf voornemens te zyn, om
 „ den Franfchen Bifchop van Metello-
 „ polis, Monsieur *Louis*, en beide de
 „ Zoonen van den Generaal, na bene-
 „ den te voeren, en de zelve uit het
 „ oude hermaakte Kasteel op Bankok,
 „ yder voor een Kanon gebonden, den
 „ Franfchen te laten toefchieten; 't welk
 „ men geloofte dat hy lichtelyk volbragt
 „ zoude hebben, indien fe niet met vee-
 „ le beweegredenen door het Neder-
 „ lands Opperhoofd van de dood verbe-
 „ den waren geworden; op welkers ver-
 „ der verfoek hy dan te rade wierd, bei-
 „ de de Zoonen des Generaals hun Va-
 „ der onverleert toe te zenden, zo als
 „ eenige dagen daar na quam te gefchie-
 „ den, met een briefje, waar by in sub-
 „ ftantie den Generaal zyn valsheit, on-
 „ trouw, en bondbreuk verweeten wierd,
 „ met verdere byvoeginge, fchoon hy
 „ als een Vader met geen liefde noch
 „ medelyden ontrent zyn beide Zoonen,
 „ die hy als Oflagiers, tot nakominge der
 „ overeenkomfte, in Livo gelaten had-
 „ de, aangedaan was geweest, dat zy
 „ evenwel by hem *Pieteratjay* mededoo-
 „ gen en barmhertigheid hadden gevon-
 „ den; dat hy ganfch niet bloeddorftig
 „ was, fig ook aan defe onnosfelen niet
 „ had begeeren te wreken, maar om-
 „ trent de geheele wereld wilde doen
 „ sien, dat de Siammers het recht aan
 „ hunne zyde hadden, en door de Fran-
 „ fchen ten hoogften verongelykt wa-
 „ ren; op het welk de Generaal het
 „ voorheen gedaan verfoek, om een
 „ fchip tot zyn vertrek te mogen heb-
 „ ben, deed vernieuwen, daar eenlyk
 „ op geantwoord wierd, dat hem een
 „ ftilland van wapenen wierd vergunt,
 „ en dat hy op zyn meermaal gedaan
 „ verfoek het befluit van 't Hof zoude
 „ moeten afwagten, aangesien men niet
 „ had konnen befluiten, om hem en de
 „ zynen daar in tot nog toe te wille te
 „ weezen, om dat ze, toen hen zulks
 „ aangeboden wierd, 't zelve niet al-
 „ leen afgeflagen, maar met hunne vyand-

„ lyke bedryven genoegzaam uit Siam^{te}
 „ vertrekken, geweigert hadden; en
 „ kreeg de Overfte *Oija Dietjo*, die
 „ de Siamfe Krygs-magt kommandeer-
 „ de, onderwylten volkomen order, in-
 „ dien ze fchik nu andermaal vyandelyk
 „ quamen aan te ftellen, hen als dan op
 „ het lyf te vallen, en de zelve, zom-
 „ der hen te ontfien, uit te roejen, en
 „ te verdelgen; waar by het dan voor
 „ defen tyd met de Franfchen gelaten
 „ wierd, na dien 'er, zoo 't fcheen,
 „ voor den Krygs-Overfte *Pieteratjay*
 „ wat anders te doen viel, als fig met
 „ hen te bemoeien, gemerkt des Ko-
 „ nings siekte nog dagelyx toenam, en
 „ zyn jongfte Broeder, zoo als hier voor
 „ is gefegt, albereids by eenige voorna-
 „ me Mandaryns voorgefchikt tot de
 „ Kroon, heimelyk doende was met een
 „ groot getal volk aan te nemen, om
 „ fchik, zoo draa de Koning, zyn Broe-
 „ der, overleden zoude zyn, mefter
 „ van 't Ryk en de Kroon te maaken,
 „ daar buiten twyfel Opra *Pieteratjay*,
 „ fchik nu al zoo verre in de Regeeringe
 „ ingelaten hbbende, het oog mede op
 „ geworpen hadde, alhoewel hy een
 „ wyl te voeren, op afvraginge des
 „ Konings, of hy na des zelfs dood de
 „ Kroon wel zoude willen aanvaardden,
 „ fchik hadde weten te veinfen daar toe
 „ geen de minfte genegenheit te heb-
 „ ben; 't geen hy altans, het werk ge-
 „ noegzaam mefter welfende, anders
 „ deed blyken; want hy liet desavonds
 „ op den 9 July beide de Broeders des
 „ Konings vatten, en even buiten de
 „ ftad Livo in een Pagood, met fandel-
 „ houte ftokken dood slaan; waar van
 „ de Koning kenniffe gekregen hebben-
 „ de, werd 'er gefegt, dat hy daar over
 „ zeer bedroeft is geweest, en quam hy
 „ eindelyk twee dagen daar na, op den
 „ 11 July aan de Waterfucht te overly-
 „ den, hebbende 't Siamfe Koningryk
 „ met groote glorie 31 jaaren, 8 maan-
 „ den, en 14 dagen geregeerd, geen
 „ andere Kinderen nalatende als een ee-
 „ nige Dochter, oud ongeveer 20 ja-
 „ ren, die hy weinig uren voor zyn
 „ dood het Ryks-fwaard overgegeven
 „ hadde, tot welken einde, of met hoe-
 „ danigen meeninge, heeft de fchryver
 „ defes nooit recht hooren verklaren;
 „ maar is het waar, dat, fchoon de dood
 „ des Konings nu genoegzaam rugtbaar,
 „ en aan een ieder bekend geworden was,
 „ de Krygs-Overfte *Pieteratjay* zonder
 „ eenige de minfte beweeginge in de
 „ Regeeringe bleef tot den 1 Augufly,
 „ als wanneer hy met een ongemeene
 „ groote pragt en ftatie, medevoerende
 „ het Lyk van den overleden Koning,
 „ uit Livo in Judia quam, fig nog ten

„ zelve dage publyk als Koning liet
 „ uitroepen en Kroonen, mitsgaders des
 „ overleden Konings eenige Dochter
 „ ten Wyve nam, hebbende voor zyn
 „ vertrek uit Livo het oude Paleis aan
 „ de Talapoïs, en de stad met al haar
 „ huifen aan de Inwoonders gefchon-
 „ ken, en wyders alle de aanfienelyke
 „ Timmeragien, Schoolen en andere,
 „ voorheen door den grooten Staats-
 „ Minifter *Faulcon*, zoo door de Fran-
 „ fche Paters, als hem zelfs in de fte-
 „ den Livo en Judia gebouwt, aan ver-
 „ fcheide Mandaryns, en tot wooningen
 „ aan particuliere Chineefen ingeruimt;
 „ regeerende vorders zonder eenige de
 „ minfte tegenfrevinge van iemand, tot
 „ verwonderinge van veelen, met zulk
 „ een gefag, en zoo volfrekt, als de Mo-
 „ narchen in 't Noorder deel van Indiën
 „ gewoon zyn, even of hy al van over-
 „ lange op den Troon gezeten was ge-
 „ weeft, 't welk zommigen heeft doen
 „ gelooven, dat de voornaamfte Groo-
 „ ten, en die van de gemeente, fich te
 „ eerder tot zyn gehoorfaamheit hebben
 „ gefchikt en gevlyt, om dat hy fich
 „ voorheen altyd met zyn ampt en ftaat
 „ te vreden hield, de kleinen en gerin-
 „ gen nooit hart en laftig viel; 't over-
 „ matig invoeren van tollen en fchattin-
 „ gen, door den overleden Koning, in
 „ de laafte jaaren zyner Heerfchappye,
 „ buiten gewoonte gedaan, met onge-
 „ noegen aanzag; de bedryven van zyn
 „ grooten Staats - Minifter, *Conftantyn*
 „ *Faulcon*, op het ernftigfte hatede, en
 „ daarentegen de Talapoÿs, of Siam-
 „ fe Geeftefelyken, vierig beminde, en
 „ toegedaan was, hebbende tot bewys
 „ van zyn goede meeninge, ook met den
 „ aanvang van zyn Regeeringe, noch
 „ zelfs by het leven van den ouden Ko-
 „ ning, alle de nieuwe fchattingen, door
 „ Raadgevinge van *Faulcon* ingevoert,
 „ afgefchaft, en naderhand daar en bo-
 „ ven aan alle zyne Onderdaanen over
 „ het Siamfe Ryk, een algemeene tol-
 „ vryheit, voor den tyd van 3 achter een
 „ volgende jaaren gegeven, op dat het ar-
 „ me volk, die door de fware fchattingen
 „ op het groot en klein Vee, alderhande
 „ Vifch, Boom- en Aardvruchten,
 „ geheel als uitgemergelt waren, hun
 „ adem wat halen, en weder tot eenige
 „ verquikkinge komen zoude.
 „ Onderwylten dat de zaaken in dit
 „ Koningryk dusdanigen keer had-
 „ den genomen, en het werk omtrent
 „ de Franfchen ten merendele in zoo-
 „ danigen ftaat was gebleven, als wy
 „ hier voor hebben gelegt, hadden twee
 „ Portugeefe Mixtilen fich door den Ge-
 „ neraal, *Monfieur des Fargues*, laten
 „ gebruiken, om het gedoente van 't

„ Siamfe Hof, en voorts de gefalte der
 „ opgerichte Pagers, te verfpieden,
 „ en hem daar van dan rapport te bren-
 „ gen; doch zy wierden, alhoewel op
 „ de Siamfe wyfe gekleed, haaft ont-
 „ dekt, en gevangen genomen, 't welk
 „ de nieuwe Koning zoo euvcl nam,
 „ dat hy alle de Portugeefen, zonder
 „ aanfien van perfoonen, het dragen
 „ van geweer liet verbieden, en wier-
 „ den benevens dien alle de kinderen,
 „ door die van hunne Natie, by Pegufe
 „ of Siamfe Vrouwen geteelt, opgevat,
 „ en ten Hove gebracht, waar over een
 „ jammerlyk gehuil en wee-klagen alom
 „ op de ftraten wierd gehoord, zonder
 „ dat 'er eenige de geringfte hoope fchynt
 „ te wezen, dat ze hunne kinderen ooit
 „ meer zullen fien; want het Neder-
 „ lands Opperhoofd op hun erbarmelyk
 „ gefchrei, en veelvuldig aanhouden,
 „ fich ten Hove begeven hebbende, om
 „ te verfoeken, dat zyn Majesteit de
 „ goedheit doch wilde hebben, om aan
 „ de troofteloofe en bedrukte Vaders en
 „ Moeders haare Kinders weder te ge-
 „ ven, wierden alle de Kinderen, door
 „ Chriften Vaders verwekt, wel door
 „ den Koningaan hem gefchonken, maar
 „ wierd 'er, toen het op een wederge-
 „ ven aan quam, maar een gevonden,
 „ zynde het Dogtertje van het geweze-
 „ ne Engels Opperhoofd, *Mr. Herbin*,
 „ 't geen tot hun byfonder geluk door
 „ des Konings Nederlandfchen Chirur-
 „ gyn, *Daniel Brouchebourde*, ontdekt,
 „ en medegenomen wierd. In dezer
 „ voegen raakten ook de onfchuldigen
 „ over de quade handeling der Fran-
 „ fen in fware ongelegentheden, 't welk
 „ dat volk fig zoo weinig bekreunde,
 „ dat het by veelen qualyk geloofd zou-
 „ de konnen werden, en kan het vol-
 „ gende ftaaltje genoegfaam dienen, om
 „ te bewyfen, dat ze fig niet hebben
 „ ontfien ontrent alle Natien, zoo Eu-
 „ ropiaanen als anderen, alles te onder-
 „ nemen, wat ze maar dogten hen voor-
 „ deelig te zyn, zonder eens agt te ftaan
 „ op de verbonden en vriendschappen,
 „ door hun Koning met de Koningen
 „ en hooge magten van de zelve op-
 „ gerigt en gemaakt, want wierd het
 „ Scheepje van den Engelfen Koopman,
 „ *Mr. Tejler*, voor Tanaffery, met Ryft
 „ beladen, gereed leggende, om naar
 „ Cormandel te vertrekken, op zekeren
 „ nagt, door hen onvoorftens overval-
 „ len en afgeloopen, zulk de eigenaar
 „ des morgens zyn Jagtje met de heele
 „ ladinge quyt was; maar de Siammers
 „ hadden de verdere Franfchen, die van
 „ het defflein wiften, en aan land geble-
 „ ven waren, of het gefelfchap niet ras
 „ genoeg konden volgen, ten meerendele

„ deele dood geflagen, en de reft ge-
 „ nomen, en kreeg nu de Franfche Gene-
 „ raal, Monsieur *des Fargues*, eindelyk
 „ licentie uit het Siamfche Hof, om met
 „ al zyn volk uit 't Ryk te mogen ver-
 „ trekken, zonder gehouden te zyn eerst
 „ te moeten boven komen, en lig we-
 „ gens hun gedoente te verantwoorden,
 „ mits zy altans de Schepen, die hen
 „ voorheen ter leen aangeboden waren,
 „ als mede de voorraad, zelfs zouden
 „ moeten koopen; en zoude wyders de
 „ Bifchop van Metelopolis, Monsieur
 „ *Louis*, en het Opperhoofd der Logie,
 „ Monsieur *Veret*, beide voor de ge-
 „ trouwigheit op weldragentheit van
 „ hun volk borg blyven; en welk be-
 „ fprek zy dan van de Portugeefen kog-
 „ ten twee Scheepen, 't eene groot on-
 „ gevaar 100 laften, voor 6000 Ryx-
 „ daalders, 't ander groot ruim 50 laf-
 „ ten, voor 2000 Ryxdaalders, zoo dat
 „ hen dese 3 Bodemtjes te zamen qua-
 „ men te kosten een fomma van 10000
 „ Ryxdaalders; en zouden ze boven dien
 „ dan noch voor de noodige provifien
 „ aan de Siammers betalen, een fomma
 „ van 6000 Ryxdaalders. Waar na zy
 „ fich voorts aan 't werk begaven, om
 „ fich tot het vertrek te vervaardigen;
 „ dog onderwylen het Schip d'Orphe-
 „ lin, op den 9 September uit Vrank-
 „ ryk, ter Reede van Siam gekomen
 „ wefende, fcheen hen de moet weder
 „ zoo zeer aangewaffchen te zyn, dat zy
 „ andermaal hun gedaane beloften, om
 „ niets onbehoorlyks tegen de Siammers
 „ te ondernemen, quamen te vergeten,
 „ latende op den 4 October, door hunne
 „ Paapen, die noch bovengelyven wa-
 „ ren, en na hun believen op enaf kon-
 „ den varen, de Huisvrouw en het
 „ Zootje van den gewefen grooten
 „ Staats-Dienaar, *Conftantyn Faulcon*,
 „ heimelyk rooven, en na Bankok voe-
 „ ren, alwaar ze by hen ontfangen en
 „ verborgen gehouden wierd, tot dat 'er
 „ de Koning kennis van kreeg, of, zoo
 „ zommige zeggen, de Generaal her zyn
 „ Majesteit zelfs weten liet, die dit werk
 „ zoo qualyk nam, dat hy Monsieur *des*
 „ *Fargues* liet dreigen, indien hy dese
 „ Vrouw en haar Zootje, niet na bo-
 „ ven liet brengen, daar ze van daan ge-
 „ voerd waren, dat hy, nog geen van
 „ alle de Franfen, uit Siam zouden ver-
 „ trekken, 't welk hen eindelyk deed
 „ befluiten, om de zelve met haar Zoot-
 „ je, na dat ze tot den 19 October by
 „ hen in 't Kasteel op Bankok was ge-
 „ weeft, weder na boven te zenden, en
 „ des Konings dienaars over te geven,
 „ werdende nu, zoo 'er werd getuigt,
 „ in 't Hof vry wat naauwer als voor-
 „ heen bewaart, en tot keuken-werk,

„ en andere vuile en verachtelyke dien-
 „ ften, gebruikt; behalven dat ze door
 „ haar vlugt ook heeft komen te veroor-
 „ zaken, dat haar Moeder, Groot-moe-
 „ der, en verdere vrienden, die voor-
 „ heen, nevens haar, wel gevangen;
 „ maar naderhand ontflagen waren, voor
 „ de tweedemaal uit hun wooningen ge-
 „ haalt, gevangen genomen, en in ke-
 „ tenen gefloten zyn. En nadien de Fran-
 „ fen tot dus verre met de Siammers vry
 „ wat flegt gehandelt hadden, fchyn-
 „ het, dat ze, nu hun vertrek begon te
 „ naderen, bevreesft wierden, dat het
 „ hen wel vergolden mogt werden,
 „ waarom zy dan 2 of 3 Siamfche Ofta-
 „ giers eifchten, tegens de welken zy 'er
 „ zoo veel in de plaats zouden geven,
 „ om ze na hun vertrek op 't Kasteel
 „ Bankok eerst tegen den anderen te ver-
 „ wiffelen, wanneer ze uit de Rivier in
 „ een ruime Zee, en genoegzaam buiten
 „ de magt der Siammers gekomen zou-
 „ den wesen, 't geen dan zoodanig in-
 „ gefchikt zynde, braken ze den 7 de-
 „ zer lopende maand November op, en
 „ begaven fich buiten de Rivier; waar
 „ de Berkelang, ganfchgeen miftrouwen
 „ hebbende, den Franfchen, hun Ofta-
 „ giers toefond, zynde een der Zoonen van
 „ den Generaal, Monsieur *des Fargues*,
 „ en een ander Officier, in verwagtin-
 „ ge, dat ze de Siamfche Oftagiers ook,
 „ volgens het befprek, na land zouden
 „ laten keeren; 't geen hem geheel quam
 „ te ontfchieten, want zy namen de zel-
 „ ven, genaamd *Opra Rang fom Kram*,
 „ en *Oloean Raad*, met ongevaar 20 per-
 „ foonen van hun gevolg, mede, en
 „ lieten eenlyk van hun boord vertrek-
 „ ken het Vaarruig, hen door den Ber-
 „ kelang voor 't laaft vol ververffing
 „ toegelchikt, na dat ze het volk alstot
 „ een toemaat naakt uitgefchut, en dap-
 „ per afgeroift hadden, rakende op deze
 „ wyfe drie dagen na het verlaten van
 „ Bankok, met 4 Bodems, uit 't gefigt
 „ van de Siamfche Rheedee. Ook hadden
 „ zy bevorens, nadien ze van weinig
 „ Matroofen voorfien waren, ruim 30
 „ Engelfche Zee-lieden, met licentie van
 „ den Siamfen Koning by hen gekregen,
 „ om, zoo 'er gezegt werd, voor de
 „ koft na Cormandel over te varen, zon-
 „ der vorder aan hen verbonden te we-
 „ fen, maar of de Franfen hun woord wel
 „ zullen houden, van de Engelfchen mee-
 „ fter wefende, daar aan zou men, vol-
 „ gens hunne manier van doen, met reden
 „ mogen twyfelen; te meer, om dat ze
 „ niet alleen hunne Logie met een goed
 „ Kapitaal in Contanten, partye bloed-
 „ Koraal, en andere goederen, mitsga-
 „ ders eenige stukken Kanon, tegens
 „ het befprek, maar zelfs noch ruim 20

„ per-

„ perfoonen, en daar onder eenige sie-
 „ ken van hunne eigen Natie, achter ge-
 „ laten hebben, benevens hunnen Biffchop
 „ van Mettelpolis, Monsieur *Louis*, en
 „ 10 gemeene Paapen, die nu meeft al-
 „ le met ketenen aan handen en voeten
 „ gevangen zitten, en in groote ellen-
 „ de en benauthheit zyn, werdende de
 „ Biffchop, zoo als 'er voor de waarheit
 „ werd getuigd, wel het naauwfte be-
 „ waard, en 't fcherpte geplaagt, na 't
 „ fchynt, om dat hy, die nevens het hei-
 „ melyk vertrokken Opperhoofd, Mon-
 „ fleur *Veret*, voor de weldragentheit
 „ en trouwe der Franfen borg heeft ge-
 „ staan, tot hun affcheiden uit Bankok
 „ geduurig by hen gebleven is, en derhal-
 „ ven by veele voor den eenigften aan-
 „ voerder en geheimen raadsmann van den
 „ gewefene Staats-Dienaar, *Constantyn*
 „ *Faulcon*, aangefien, en alfoo voor den
 „ principaalften aanfetter van al het quaad
 „ bedryf gehouden werd; waar mede wy
 „ dit Verhaal befluiten.

Eenige
 byfonde-
 re zaken
 der Kon-
 ington
 van Siam

Uit het gene wy bevorens van de Kon-
 ington van Siam verhaald hebben, is
 ons wel gebleken, dat *Aleagar* (of *Chau-
 migrem*) Koning van Pegu, Siam, ne-
 vens meer andere Ryken, veroverd,
 maar niet de wyfe, op welke hy dat
 verrigt heeft.

Na dat hy aan den Koning van Siam
 te vergeefs om den witten Olifant (van
 welke foort 'er nu 2 in Siam waren) ver-
 fogt had, en die hem geweigerd was,
 belegerde hy Judia A°. 1568 met een
 Leger van thienmaal honderd duifend
 man, twee honderd duifend Ruiters',
 (welk eindelyk tot 1700000 man aan-
 groeiden) eerst 5000, en daar na 17000
 Olifanten, en 3000 Kameelen, en ver-
 overde die ftad, en geheel Siam, na een
 beleg van 22 maanden, niet als een dap-
 per Held; maar eindelyk door verraad
 van een trouwloofen Siammer, waar over
 de Koning van Siam zoo ontzet was,
 dat hy fich zelve aanftonds vergaf. Na
 dien tyd moest de Koning van Siam,
 ten teeken van onderdanigheit aan defen
 Vorft, des zelfs rok op zyn Kroon tyd
 kuffen, en hem dan ook een Kroon aan-
 bieden.

De Siammer bleef echter niet lang
 daar na onder den Koning van Pegu:
 want na dat *Aleagar* overleden, en zyn
 Zoon tot de Kroon geraakt was, ont-
 stond 'er A°. 1579 een Oorlog, tuffchen
 dien jongen Vorft en zyn Oom, den Kon-
 ington van Ava, in welke de laafte door
 de eerste in een twee-gevecht op hunne
 Olifanten overwonnen wierd.

Tot defen Oorlog nu had de Koning
 van Pegu mede eenige hulp-troepen van

den Siammer verfogt, waar op dese
 Koning zynen Zoon met eenig volk zond,
 die na zyn komit tot Pegu daar zeer ver-
 achtelyk van de Zoon des Koning van
 Pegu, terwyl hy zelfs reeds na Ava ge-
 trokken was, gehandeld wierd, welke
 fmaad dese Prins niet langer konnende
 verdragen, keerde hy ftill met de zynen
 te rug.

De Koning, zyn Vader, en de Groo-
 ten van Siam dit fiende, en de reden van
 dien verftaan hebbende, waren hier over
 zeer verflagen, en bekommerd, dat zy,
 na 't eindigen van den Oorlog des Kon-
 ingtons van Pegu, met dien van Ava, dien
 verbolgen Vorft ten eerften weer met
 een waar Leger op hun dak zouden kry-
 gen, om fich over den hoon, hem hier
 door aangedaan, te wrecken; maar de
 Zoon, die meer moet had dan zyn Va-
 der of alle de Grooten, verwierp dit al-
 les, en moedigde hen hier tegen aan, en
 wierp in dit zelve jaar dit jok af, taften-
 de den Koning van Pegu in die tuffchen-
 tyd, dat hy met den Koning van Ava nog
 Oorlogde, zoo gelukkig aan, dat hy
 meefter van Pegu, en van zyn ganfch
 Kyk wierd, verliefende de eene ftad voor
 en de andere na, zoodanig dat hy (ge-
 lyk wy onder de ftoffe van Pegu reeds
 getoond hebben) 'er geheel uit raakte,
 hoewel de Koning van Siam A°. 1596
 en 1599 eerst recht meefter van Pegu,
 Martavan, en meer andere Ryken, zo-
 danig wierd, dat hy 't ook behield, in
 welke tyd hier ook, niet verre van Ju-
 dia, een ftryd tuffchen een Pegu's en een
 Siam's Prins voorgevallen is, waar in de
 Siammer de overhand had, ter gedagte-
 nis van welk geval daar ook een fchoone
 Pagode gebouwd is.

Het is egter zeker, dat, hoe zeer de
 Koning van Pegu 'er toen onder geraakt
 is, men naderhand weer een byfonder
 Koning, zoo van Pegu, als van Ava,
 gehad heeft, gelyk die eerste ook A°. 1634
 zyn Gefant aan den Usurpateur ge-
 fonden heeft, om met den zelve een
 verbond te maken; dog hy eifchte 's Kon-
 ingtons Dogter voor zyn Broeder ten Hu-
 welyk, en begeerde, dat hy als Oflagier
 in Pegu woonen zoude, dat de Koning
 van Siam niet wilde doen.

Ook verfcheen een jaar of twee later
 een Gefant van den Koning van Ava,
 die de hulp van de Koning van Siam re-
 gen den Honscha, of Koning van Pegu,
 doch op zeer flegte gronden verzogt,
 waar op hy afgewefen wierd.

Van A°. 1608 heeft men hier een wet-
 tig en wakker Koning gehad, die de
 Siamse zaaken wonderlyk opvysfelde.

Hy wierd *Ragibapi* genaamd, regeer-
 de 20 jaaren, en liet veel Zoonen, en
 een Broeder na: voor zyn dood vielen
 de

de Cambodiers A°. 1622 af, die hy wel verscheide malen getragt heeft, tot hunne vorige gehoorzaamheit te brengen; dog alle zyne ondernemingen waren te vergeefs.

Na dat nu dese Koning in 't best van zyn leven gestorven was, liet hy, behalven 5 Zoonen, ook een Broeder na, die volgens de oudste wetten erfgenaam van de Kroon was; dog de Koning had by zyn uiterste wil zyn oudsten Zoon, een Prins van 18 jaaren (schoon dit met de wetten der Siammers streed) tot zyn vervanger verklaard, in welk recht hy ook door veel duizenden Siammers, en door 6000 Japanders, ondersteund wierd.

's Konings Broeder, niet weinig hier over geraakt, wierd daar op Priester, 't welk de jonge Koning zeer qualyk opnam, en waar over hy hem niet alleen uit 't land bande, maar, om zyn Kroon zeker te hebben, ook te gelyk befoegde dat hy by zyn vertrek van kant geholpen wierd, nevens alle zoodanige Grooten, op welke hy sich niet al te veel vertrouwen kon.

Onder anderen was hem ook zyn Vaders Oom zeer in den weg, dien hy in een zeer donker hol, met een weinig Ryft, water, en licht, met een wacht 'er by, gevangen zette; in hope dat die het daar niet lang maken zou; maar de Priesters, medelyden met dien ouden Prins hebbende, groeven uit zekere daar na bygelegene Tempels een gat onder de aarde tot in zyn gevankenis, brachten 'er een lyk in, en reddeden hem dus uit dit hol, en zoo behendig, dat men in 't eerst niet beter wist, of die Prins was waarlyk in zyne gevankenis overleden, gelyk dit den Koning ook zoo geboodichapt wierd.

Kort daar na ontdekte men egter, dat hy nog leefde, en dat hy, listig ontkomen zynde, te Piperi was, daar sich verscheide Grooten by hem verwoegd, en sich voor hem verklaard hadden, gelyk hy sich daar ook voor Koning uitroepen, en kroonen liet.

Hy bracht ook een Leger van 20000 man te veld, om den jongen Koning aan te taften; doch de zelve trok hem met 30000 man en 800 Japanders tegen, sloeg hem deerlyk; kreeg hem ook gevangen, en liet hem met Sandelhoute stokken (een eere, die niemand, dan de Prinzen van den bloede, gebeuren mag) doodslaan.

Na 't overwinnen van zynen Oom, begaf sich dese Vorst tot een zeer weluttig leven, liet alles op zyn gunsteling, en bevooreraar, *Oya Swarowan* (dien hy nu tot Calahan, of Generaal der Olifanten verheven had) slaan, die voor alles in 't Ryk ook zeer goede zorg droeg.

Naderhand wierd de Koning, door 't aansitoken van zyn Moeder, zoo toornig op desen Mandaryn, dat hy last gaf om hem te dooden.

Dit geschiedde echter zoo stil niet, of *Oya Swarowan* kreeg 'er de lucht af, waar op hy sich aansitonds tegen den Koning opwierp, en hem, door hulp van eenige Japansche Soldaaten, in zyn Paleis overviel, en hem, zoo als hy op zyn Olifant over de Rivier vluchtte, gevangen kreeg, en op de zelve plaats, daar hy zyn Oom had laten dooden, en op de zelve wyse, dede ombrengen, zonder hem te verbranden, welk lot ook zyn Moeder, en veele anderen, trof.

Hy verhief, met goedvinden der andere Grooten, 's Konings broeder, die die hem in jaaren volgde, hoewel hy 'er noch maar 12 bereikte, in zyn plaats; dog alfoo hy noch te jong was, wierd de Calahan door de Grooten des Ryks voorzitter van 's Konings Raad, en tot Oppermachtig Ryksbestierder in 's Konings naam gemaakt, dat hy eenigen tyd zeer wel waarnam; maar op dit Oppergezag nu vry verlekkerd, en niet genege die macht, die hem zoo wonder wel aansitond, aan den Vorst na zekere bepaalde jaaren weer over te geven, bestelde hy den zelve in een Klooster, om sich daar in de Wetten en Wysheit der Siammers te oeffenen; en na dat hy 't stuk nu, zoo door de Japanders, als by de meeste Grooten, meester geworden was, dede hy sich eerst tot Koning van Siam A°. 1628 (hoewel anderen A°. 1630 stellen) verheffen, en den Koning, en alle, die van 't mannelijk oir van Koninglyken bloed waren, dooden, latende maar 2 a 3 perfoonen, die van zynen aanhang waren, over, en trouwde des Konings Zulter, waar na hy dese Kroon zeer gerust beseten heeft.

Hy nam A°. 1632 de Koningryken van Ligoor en Lycoon in, en stelde in yder Ryk een onder-Koning, om dat in zyn naam te bestieren.

Niet lang hier na was 'er een onder-Koning van Ligoor, die na 's Konings sin te Oppermachtig regeerde, zoo dat hy voor hem wat bekommerd begon te werden.

Hy was in 't eerst maar Landvoogd hier geweest; maar de Koning had hem onder-Koning, en die Titel hem zoo opgeblasen gemaakt, dat hy den Koning byna niet meer kennen wilde.

De Koning had hem dit egter met die hope gemaakt, dat hy nu buigsamer werden zou, en dagt hem zoo met een zoet lyntje aan 't Hof te krygen, en hem dan te doen van kant helpen.

Dese nieuwe onder-Koning nam dit ampt, dat hem zeer wel geleck, met dank-

dankbaarheid aan, dog zei vlak uit tegens 's Konings Gefant, wanneer hy hem ten Hove roepen quam, dat hy niet genegen was daar te verschynen, om even als zyn voorzaat van dien Tirandood geslagen te werden.

Naderhand ontbood hem de Koning weer door een Gefant, maar hy gafden zelve geen antwoord, en liet hem in de keten slaan, waar op de Koning, hem door een groot getal welgewapende Vaartuigen, en veel Krygs-volk, aantasten dede.

De onder-Koning van Ligoor onder-tusschen stout op de belofte, hem door die van Tanassery en Patani gedaan, meinde dat hy met zyn Mossel-Vloot wel in staat wesen zou, van die Vaartuigen des Konings af te weren; maar zyn Bondgenooten, bang geworden, lieten hem in de pekkel, en zyn Vlootje wierd deerlyk door 's Konings volk geslagen.

Daar op traden zy te land, belegerden Ligoor wel een jaar lang, en besleedden den onder-Koning daar in zyn Paleis,

alwaar hy geen uitkomst meer ziende, sich met al zyn Wyven in een kamer, waar in zeer veel kruit was, opstoor, dat hy, zoo als 'er de Vyand meende in te bersten, zelfs in brand stak, waar door zy allen in de lucht opvlogen.

Men vond daar echter noch, na lang zoeken, 12 Martavaanen met silvere Ticals, en 4 dito met goude dito in deaarde begraven.

Hy heeft naderhand tot A°. 1657 geregeerd, en is toen geruust overleden, gevolgd van zyn Broeder, en zyn Zoon Priester geworden.

Wat moeite die van onse Maatschappij den 7 Augusti 1637 onder desen Vorst gehad hebben, kan men in 't Dag-register van Japan onder dat jaar sien.

Tusschen desen Vorst, en den Koning, die A°. 1688 den 11 July, na een Regeering van 31 jaar, 8 maanden, en 14 dagen stierf, is geen ander op den Throon geweest, en de zelve is door Opra *Pieteratjay* (gelyk wy gesien hebben) gevolgd, in wiens plaats al voor eenige jaaren weer een ander gevolgd is.

Z A A K E N

V A N

P A T A N I.

Van het Koningryk Patani, en onsen Handel daar.

NU is 'er niets meer overig, dan om noch kortelyk van het Ryk, en van onsen Handel in 't Koningryk van Patani, te spreken.

Dat dit Ryk al van ouds onder de Koningen van Siam gestaan heeft, hebben wy bevorens reeds aangemerkt, doch wanneer het 'er eerst onder quam, konnen wy niet net seggen.

Het wierd geregeerd, dan eens door een Koning, dan eens door een Koningin, by den Adel der Pataniers gekoren, doch by den Koning van Siam goed gekeurd, en doordien Vorst met de Titel van Pretsjauw vereerd; maar na A°. 1630 hebben zy, onder voorgeven van den Konings-moorder, en verdeler van al 't Koninglyk bloed niet te willen erkennen, sich zelve van de macht des Usurpateurs onttrokken, en zyn openbaar tegen hem opgestaan.

En schoon de Heer *Caan* A°. 1632 gefonden wierd, om de zaak by te leggen, wilden zy echter tot geen reden komen, zoo dat de Koning voornam hen met een Leger van 60000 man A°. 1634 aan te tasten; waar toe hy ook de hulp van haar

III. DEEL.

Edelheden, en eenige Schepen tot onderstand versogt, waar op die hem zes Schepen, onder den Commandeur *Klaas Bruyn*, toefonden; doch alsoo 't Leger van den Siamse Veldheer te voren (meinnende dat hy Patani al in had) opgebroken was, quamen zy telaar, en de Siamers wierden door die van Patani deerlyk op de vlucht geslagen.

Na dat nu de Siamse Leger-hoofden hunnen mislag gemerkt hadden, zochten zy ons, en onse Vloot, als te laat gekomen zynde, de schuld van dese nederlaag te geven, 't geen van den al te licht geloovigen Koning zeer qualyk genomen, en waar over ons volk in Siam niet weinig door hem geplaagd, en als in hunne Logie gevangen gehouden is, tot dat hy kennis kreeg, dat wy op onsen behoorlyken tyd met onse Schepen verscheenen, maar dat zyne volkeren te vroeg opgebroken, van den vyand geslagen, en wy toen niet in staat waren, om hem met onse Schepen dienst te doen.

Hy liet daar over ook eenige deser Hoofden openbaar straffen, hen 't hoofd afslaan, dat op een staak zetten, en be-

M

last-

laſte, dat de anderen drie etmaal aan een tot hun ſtraffe onder den blauwen hemel daar by blyven, en typelyk overwegen zouden, of hunne medegeſellen rechtveerdig geſtraft waren. Dus ſaten zy twee etmaal in grooten ſmaad, en wierden toen van verdere ſtraf door *Oya Poelock*, en *Oya Syry* verbeden, en, na noch eenigen tyd gevangen geſeten te hebben, onder een ſwaare bedreiging, zoo zy weer iet diergelyks deden, ontſlagen.

In opſicht van 't zenden van onſe Schepen, toonde hy ſich dankbaar, in zoo verre, dat hy de onſen ook voor ontrent een half jaar van de gewoone gerechtigheden, by hen voor dezen altyd voldaan, ontſloeg.

Ondertuſſchen was zyn voornemen, om die van Patani weer met een Leger A°. 1636 aan te taſten; doch door het tuſſchenſpreken van den Koning van Keda (of Queda) en door de voorbede der Geefſelyken, wierd de zaak bygelegd, waar op de Koningin van Patani noch dit zelve jaar hare Gefanten na Judia zond, en de goude en ſilvere bloem, nevens eenige zeldſaamheden van Kleeden, Fluweelen, Scharlakens, &c. aan den Koning, ten teeken van hare onderdanigheid, aanbieden liet, die by zyn Majesteit aangenomen, en waar optoen de vrede volkomen getroffen wierd, zonder iets verder van het voorgevallene te reppen.

Dit Patani legt op 6 graden en 56 minuten benoorden den Evenaar, wat bezuiden Ligoor, en tegen over Keda, of beooften die ſtad, aan de binnen kant van de Golf van Siam, hoewel noch wel 5 dag-reiſen 'er van daan.

Men placht daar in oude tyden een zeer groote voorſtad, die zeer lang, doch niet breed was, te hebben, ook was de ſtad mede zeer lang, doch niet breed, aan de land-kant in een moeras, en ten deelen ook aan den oever der Zee gelegen, en, in de plaats van muuren, met ſware vierkante balken omringd, die met groote kracht in de aarde geheid, hoewel zy echter noch wel zoo hoog daar boven waren, dat zy voor hegte muuren, of voor een ſchoonen Pagger, konden verſtrekken, alſoo zy met hare hoogte wel tot aan de Mars van een Schip reiken konden.

Ook was zy in oude tyden (zoo de onſen toen wiften te zeggen) ookal vry wel van Metaal Geſchut voorſien, waar onder 'ereen grooter was, als de onſen oit te voren geſien hadden.

Zy had een klein Kievertje, dat heel achter de ſtad weglloopt.

Men heeft 'er meeft houte en bamboeſe huiften, een ſchoon Palcis van de Ko-

ningin, en een heerlyken Moorſen Tempel van ſteen.

De eerſte van onſe Natic, die hier ten handel gekomen is, was de Zee-voogd *Jacob Korneliſſoon van Neck*, die hier van Macao met de Schepen Amſterdam en Gouda, den 7 November A°. 1601 verſcheen, om te ſien, of hy hier zyn lading van Peper, en andere Waaren, zou kunnen vinden.

Hy quam 'er den 6 December aan land, nadat hy de Bhaar Peper van 380 pond, tegen 30 Ryxdaalders, en 5 ten honderd aan tol bedongen had, en wierd zeer ſtatelyk op een Olifant ingehaald, na des Sjahbandaars huis gebracht, daar vriendelyk ontfangen, en naderhand van een byzonder huis verſorgd.

A°. 1602 quamen hier by *van Necks* Schepen noch 2 Zeeuſche den 26 Mey.

Hy bevond dit een groot en zeer volkryk land te zyn, waar van men in de laſter tyden ontdekt heeft, dat het 180000 weerbare mannen opbrengen kon, van welke 'er in Patani over de 10000, ten deele Mooren of Maleyers, ten deele Siammers, en ten deele Chineeſen, woonden, en welke laſtten voornamelyk hier van daan grooten handel op Siam, Bordelong, Ligoor, Cambodia, Coetsjentsjina, Pahang, Macaſſar, Grefſic, Djambi, Djohor, Atsjien, Bantam, Banjar Maſſin, en Succadana, op Borneo, en op veel andere kusten drevén, alſoo hier zeer veel Rylt, Peper, Rotang, groene Erten, Klappus-Olie, Buffels-Oſſen-Koejen-huiden, Bokken, Harten, Konynen, Haalen, Vogel-neſtjens, wilde Verkens, Ganſen, Endvogels, Hoenders, Pauwen, en allerlei Indiſche vruchten overvloedig vallen.

De Koningin ſchonk aan *van Neck*, die 'er eenig volk liet, een vergulde kris, en hy vertrok den 23 Auguſty.

Zedert deſen tyd hebben wy hier een Comptoir opgericht, en een vaſt Opperhoofd gehad, alwaar na de gedagten van zommigen *Gotard Artus*, van *Danſik*, als Opperkoopman, en eerſte Hoofd van A°, 1602 ſchynt gelegen te hebben; dog ik oordeel, dat ons eerſte Hoofd hier de Heer *Daniel van der Lek* geweest is, dien de Zee-voogd *van Neck* hier voor zyn vertrek gelaten had, en dat *Artus* hem veel later gevolgd is. Hy lag hier tot A°. 1605 en vertrok toen van hier na 't Vaderland.

A°. 1604 quam onſe Zee-voogd *Wybrand van Warwyk* den 30 Mey ook hier, hoewel alleen, om na een Chineſche Tolk voor ons te ſien.

Gelyk wy nu hier 2 byſondere Comptoiren hadden, een Amſterdams, en een Zeeuws, alſoo had ieder der zelve zyn byſondere Opperhoofden, waar van daan

het

het dan licht ook wel komt, dat *Artus* by zommigen al van den beginne af als Hoofd van het een, en *Daniel van der Lek* Hoofd van het ander Comptoir hier geweest is.

Dus ontmoet ik A°. 1604 hier den Heer *Jacob Rouffel*, als Hoofd der Zeeuwſche Maatſchappy, en A°. 1605 *Ferdinand Michielſſoon*, als Opperkoopman en Hooft der gemeene Maatſchappy.

Dat nogtans de handel hier niet zeer veel was, ſchynd ons A°. 1607 zeer klaar toe, wanneer onſe Zee-voogd, de H. *Matelief*, om de geringe winſten en groote koſten hier vallende, als mede om de geringe moejelykheden, die ons de Mandaryns hier aandeden, noodſakelyk oordeelde dit Comptoir op te breken, te meer, alſoo bleek, dat de trouwloofe Pataniers onſe Opperhoofden, zoo wy de zeege tegen de Portugeeſen niet bevocten hadden, aan hen zouden overgeleverd hebben.

Dat egter dit Comptoir later by ons

aangehouden is, blykt, alſoo de Opperkoopman *Victor Sprinkel* A°. 1607 in November, met een Inſtructie van de Heer *Matelief*, op 't Schip *Mauritius*, herwaards gezeild is, die 'er van die tyd af als Hoofd ſchynt gelegen te hebben, hoedanig hy hier nog A°. 1616 lag, zoo ons klaar uit de papieren der E. Maatſchappy blykt.

In zyn plaats ſchynt de Heer Directeur *Henrik Janſſoon*, die met de ſwarte Leeuw A°. 1618 van daar quam, en toen van de Engeliſchen (gelyk wy onder de zaaken van *Batavia's* Grondveſting aangemerkt hebben) door krygs-liſt genomen wierd, gekomen te zyn; dog A°. 1623 gaven de Heeren zeventien laſt, om, benevens verſcheide andere Comptoiren, ook dit te lichten, zonder dat ik verder iets van die van *Patani* leſe, weſhalven ik vaiſtſtelle, dat dit Comptoir niet lang na deſen tyd opgebroken is.

V A N D E N

G O D S D I E N S T

D E R

S I A M M E R S.

D E R D E H O O F D S T U K .

VAn den Godsdienst der Siamers. *Verder bericht van Sommona-Codom. Des zelfs Beeld. En die van zyn twee Leerlingen. Zyn Dood.*

Van den
Gods-
dienst der
Siam-
mers.

WAt den Godsdienst, die men hier in Siam oeffend, oft toelaat, betreft, daar zyn 'er drie; dog daar is maar eene Hoofd-Godsdienst, te weten, de Heidensche, waar in zy met die van de Kuſt, Bengale, en Ceylon in veel Hoofd-zaaken overeenkomen.

In 't algemeen gelooven zy ook de verhuifing der Zielen, 't geen de reden is, dat zy zoo weinig Oſſen, Koejen, en andere dieren, ſlagten.

Schoon zy een Opperweſen, 't geen alles beſtierd, erkennen, toonen zy wat een ſlegte bevatting zy 'er af hebben, alſoo zy ook gelooven, dat hemel en aarde van eeuwigheit is.

Ook bemoejen zy ſich weinig met dat Opperweſen, en maken onglyk meer

werk van hunne mindere Goden, waar onder zy vooral hunnen eerſten Koning en Wetgever, mitſgaders eenen *Sommona-Codom* (die veelen voor een en den zelve met *Budbum*, en *Xaca*, houden) eeren. Van deſen laatſten verhaalen zy groote Wonderen.

Men heeft eenige mylen *W. N. W.* van *Livo* een Rots, waar in een menſchen-voet, wel zesmaal zoo lang en breed, als een gemeene, ingedrukt is, welke de Siamers *Pra-bat* noemen, welk eerſte aanbiddelyk, gelyk het laatſte een voet in hunne *H. taal*, of dierder Geleerden, beteekend.

Deſen voet bidden zy ook waarlyk aan, gelyk de Koning van Siam mede jaarlyx eens gaat doen met een grooten ſtoet, en met veel uiterlyke Kerkge-

beerden. Hy is met een goude plaat overtrokken, en in een bylondere Kapel opgesloten, en werd niet, dan by zulke plegtelyke gevallen, vertoond.

Zy geven voor, dat de plaats, daar nu die Rots en voet is, welcer eenfwaar gebergte geweest zy, het welk zoo als *Sommona-Codom* 'er zyn voet maar opsettede, aanstonds effen en zoo vlak, als men het nu fiet, geworden, gelyk ook het afdrukkel van zyn voet 'er zedert in gebleven is.

Men wil, dat dese *Sommona-Codom* (van welkers dood zy hunne tyd-rekening beginnen) een van hunne eerste Koningen, of de Zoon van hunnen eersten Koning geweest, en dat hy na zyn dood, en na zeer veel omwentelingen en veranderingen van zyne gedaante, in een God veranderd zy. Zy zeggen dat dese voetstap van hem zeer gevallen, door een van hunne Talapoins (die er mogelyk ook wel de maker van was) ontdekt zy, hoewel anderen met veel grond meenen, dat hy niet boven de 100 jaaren oud, en dat het maar een na-geaapte voet is van Adams-voet op Ceylon, die men voor veel Eeuwen daar plagt te eeren, en waarfchynelyk alleen een vond der Portugeezen is.

Nu voegen de Siammers, om 't wonder nog grooter te maken, hier by, dat die voet op Adams-berg zyn linker voet, en dat dese, dien hy op hun *Pra-bat* zette, zyn rechter voet geweest is, zonder dat het hen eenigfins ongerymd voorkomt, dat 'er de heele Golf van Bengale, en 't geheel Koninkryk van Martavan tusschen beiden komt.

Daar zyn 'er, die meenen, dat zy iets van den voetstap van *Hercules*, van welken *Herodoot* in zyn IV. Boek, en LXXXII. Hoofdstuk spreekt, en ook anderen, die oordeelen, dat eenige van hunne Priesters, mogelyk wel het verdigit verhaal van dese en gene Roomsgesinden, wegens de nagelatene en ingedrukte voetstappen van Christus op den Olyf-berg gehoord, en mede iet diergelyks verlonnen hebben, waar van wy niet zekers bepalen; hoewel dat laatste zeer waarfchynelyk is; dog voegen hier alleen maar by, dat zy den *Sommona-Codom*, en den zynen voetstap, haar, en rand (die zy nog zeggen te hebben, en welke laatste al mede waarfchynelyk een afdrukkel en na-aaping van desen Ceylonfen vermaarden Aapen-rand is) een groote ja Goddelyke cere bewyfen, gelyk zy dat buiten dien aan een groot getal van andere Afgoden doen, welker beelden zy van een monstreuse groote, en zeer sterk verguld, in groot getal, in hunne Pagoden en Tempels plaatsen,

waar aan zy groote schatten hangen, en die door hunne ongemeene grootte, en menigte een ongelooftelyke sommegouds doen weg smelten.

Dese Beelden of Afgoden (die men even eens mede op Ceylon heeft, en aanbid) bezoeken zy op zekere vastgestelde tyden, erende die dan met gelangen, offerhanden, morgen en avond-Gebeden, onder een damp van Wierook, Toorfen, Flambauwen, en Keerfen, vaststellende, dat die mindere Goden alleen op hun doen en laten letten, en dat zy alleen in staat zyn, om hen goed of quaad te doen, alsoo dat Opperwefen sig met hen niet bemoeid, en alle de zorge daar af aan die mindere Goden aanbevolen heeft.

Dese Tempels en Goden bezoekt de Koning op zekere tyden met een groote menigte van roei-Vaartuigen, om daar op de plegtelykste wyse aan zyne Goden te offeren.

Zy hebben ook drie maanden in 't jaar, in welke zy op verscheide tyden vasten, gelyk zy mede hunne vastgestelde Feesten hebben.

Zy bidden en offeren ook voor de Zielen der verstorvenen, even gelyk de Chineezen, en gelooven vast dat 'er niet een Hemel, maar verscheiden zyn, tot belooning der vroomen, gelyk zy ook een plaats tot straffe der quaden stellen.

De Tempelen, waar in hunne Godsdienst verricht werd, zyn 't ganfch Ryk door oneindig, en zeer kostelyk verciert met alles, wat de zelve, en hunne Beelden, luister en heerlykheit toebrengen kan.

Tot het waarnemen van hunnen Godsdienst hebben zy een groot getal Priesters, zoo gemeene, als opper Priesters, die door hun rooden onder- en bovenrok, en hun kleed met een geel kruis 'er over henen, en zomtyds ook wel door een geheel geel kleed, onderscheiden, en zeer kennelyk zyn; dog hunne grootste Priesters dragen een rooden lap over hun rechter schouder.

Zy leven heel streng, voor al in hunne Vasten, wanneer zy maar eens daags eeten, noit 't hoofd dekken, niemand grooten, en dus 120 regels naeukeurig onderhouden, gelyk zy ook met geen Vrouwen enigen omgang hebben, en zelfs ook niet zitten mogen, daar een Vrouw gefeten heeft, hoedanig zy ook geen geld, Reuk-werken, nog speluigen, mogen behandelen.

De zaaken, hunnen Godsdienst betreffende, zyn ook in een bysondere taal, de H. of de Balische genaamd, beschreven, en alleen den Priesters bekend; dog

dog zy vervatten niets wefentlyks, en zyn vol bewyfen van hun onnootelheit, bygeloove, en duifenderlei dwaasheden, ontrent welke zy egter dit dom volk zeer licht weten geruft te ftellen, alfoo men hen nergens in tegenspreken mag.

Met alle de Indianen hebben zy dit ook gemeen, dat zy fterk voor de Tooveery zyn, geloovende, dat ook de geeften der overledenen hier en daar waren, en hen verfhynen, om hen defe en gene verborgene zaaken bekend te maken, en gelyk zy zeer nieuwsgierig zyn, om het toekomende te weten, alfoo zyn 'er ook veelen onder hen die voorgeven, om dit door zekere middelen te kunnen weten, en 't vermogen te hebben, om zulke geeften, als zy maar willen, te doen verfhynen.

Buiten dien gebruiken zy nog eenige andere middelen, om agter verborgene zaaken in 't gerichte te raaken, wanneer hen de vereifchte bewyfen ontbreken, dat by hen op de wyfe van een eed gebruikt word.

Dit doen zy by een Tempel, en in 't bywefen van hunne Geestelyken, die na hen door gebeden eerst tegen alle tooveery en befweeringen verfterkt, en daar tegen bevryd, hen ontkleed, en met zuiver linnen bekleed te hebben, hen van 't hoofd tot de voeten met H water waffchen, al mede om alle quaad, dat hen van buiten zou kunnen aandoen, te weeren, en daar na moeten zy, die tweren zullen, de proeve uitftaan, het zy met onder water te duiken, 't zy met de handen in den heeten Olie te doopen, 't zy met bloots voets over 't vuur te gaan, of 't zy om den befworen klomp Rylt door te flikken.

Het duiken onder water gefchied tuffchen beide de partyen, langs twee ftokken, die met het einde in de grond ftaan, en die van hen 't langfte onder water blyven kan, zegepraald by den Rechter.

De handen der genen, die fig in den heeten Olie doopen, werden eerst met linnen omwoeld, en 'er dan ingedoopt; komen 'er die dan onbefeerd uit, zoo is den eed goed.

Die door 't vuur gaan, moeten dat vyfmaal aan een met langfame treden doen, zonder hunne voeten, zal den eed goed zyn, eenigfins te befeeren.

Maar een van de fwaarfte eeden onder hen, is den befworen klomp Rylt zuiver door te fwelgen, het welk, zoodat behoorlyk gefchied, zoo werd die gene, die fig dus by eed gezuiverd heeft, van den Rechter vry gekend, en de fchuldige, volgens 's lands wetten, naar mate van de misdaad, fwaar of licht geftraft, en

in een geld-boete, of tot de gevankenis, den keten, ampt-ontneming, of wel tot defe of gene wyfe van een wreede dood gedoemd.

Zy ftellen vast, dat de Goden van hen willen gediend zyn, en dat zy, 't quade hatende, de deugd behooren te betragten; maar zy oordeelen ook, dat men daar toe niet wel, dan na verfehiede Ziels-verhuifingen in volmaakter lichamen, geraaken kan.

Hun oordeel over de zonde ftemt juist niet met dat van andere volkeren over een, maar zy moeten fich, volgens de leffen van hunne Talapoins, voornamentlyk aan defe 8 geboden binden.

1. In God met de allerdiepste nederigheid aan te bidden.
2. Geen drank, die iemands herffenen bedwelmen, of dronken maken kan, te drinken.
3. Niet te liegen, of iemand door woorden of daaden te misleiden.
4. Geen menfch, of dier, te dooden.
5. Niet te iteelen.
6. Geen vuiligheid ter wereld te bedryven.
7. De gefette Vasten- en Feest-dagen te onderhouden.
8. Op de zelve niet te werken.

Ook is hen 't zondigen tegen hunne Geestelyken, het berooven van hunne Pagooden, en 't fchenden van hunne Afgoden-Beelden op de fwaarste ftraffen verboden.

Eer wy nu egter geheel en al van den Heidenfchen Godsdienst der Siammers afcheiden, moeten wy nog eenige zaaken hier byvoegen, die tot den zelve, en voor al tot het nader en grondig kennen van hunnen *Sommona-Codom*, waar van wy pag. 91 fpreken, behooren.

De ervaren Heer *Abraham Rogerius* zegt, dat de Heidenen der kuff Choramandel, ontrent Paleacatta woonende, van oordeel zyn, dat hun God *Brama* (zoo men in hunne Heilige Boeken gefchreven vind) maar pas na *Sommona-Codom* geboren zy.

Verder bericht van *Sommona-Codom*.

En daar zyn weer anderen, die hem voor een en den zelve met *Sommona Codom* houden. Een gefchil, daar niet wel uit te komen is, om dat hun ganfche Godsdienst uit duiftere Fabelen en Verdigfelen te zamengelapt, zoo dat 'er by nabegin nog einde aan te vinden is.

De Siammers weten ons egter verder van delen *Sommona-Codom* te zeggen, dat zyn Moeder genaamd was *Maha Maria*, dat zoo veel als de groote *Maria* zeggen wil.

Anderen nogtans, die grondige kennis

van de Siamse taal hebben, zeggen, dat zy *Maha Mania*, of *Manya* genaamd was, voor reden gevende, om dat de Siammers in hunne taal niet gewoon zyn de *n* en de *r* onder malkanderen te mengen, dan in 't einde van een woord of syllabe, waar op een medeklinker volgd.

Hier uit is weer een ander Verdichtfel van de Siammers gesproken, van welke men zegt, dat zy gelooven, dat *Jefus*, de Zoon van *Maria*, de Broeder van *Sommona-Codom*, en dat hy, gekruicigd zynde, ook geweest is die schelmagtige Broeder, welke zy zeggen, dat *Sommona-Codom* gehad, en die de naam van *Thevetat* gevoerd heeft; van welke zy schryven, dat hy in de helle met een straffe, eenigfins na die van 't kruis gelykende, gestraft zy.

De Vader van *Sommona-Codom* was een Koning van *Teve Lancà*, of van 't *vermaard Ceylon*; zonder ons nogtans den naam van dien Koning, of den tyd van zyne geboorte, op te geven, van welken zy wel veele wonderlyke dingen vertellen, maar waar by ons egter klaar blykt, dat hy van de menschen gesproken zy.

Ook blykt ons hier uitaanfonds, waar het van daan komt, dat de Godsdienst, en de Goden of Beelden der Siammers, zoo wel met die der Cingaleesen overeenkomen, vermits de Vader van desen Siamfen God een Cingales Koning geweest is.

Om nu te toonen, hoe milddadig dese God geweest zy, verhalen de Siammers, dat hy alle zyne goederen aan den armen uitdeelde, en dat hy, of dit nog niet genoeg was, sich zelve de oogten uitgegrukt heeft, op dat hem die tot geen zonden zouden kunnen verleiden; maar zy voegen 'er nog iets by, dat by de meesten voor geen werk van verdienste, maar veel eer voor een verfoejelyk grouwelftuk, zal doorgaan, te weten, dat hy zyne Gemalin en Kinderen doodgeflagen, en die aan de Priesters van zyn Eeuw tot spys gegeven heeft; een zaak, daarom te vreemder voorkomende, dewyl zy niets zoo zeer verbieden, dan eenig mensch, of dier, te dooden; ten ware men met zommigen vaststellen wilde, dat de man onder de Siammers Heer en meester van zyn vrouw, kinderen, en slaven is, dat egter nog zoo klaar, als zommigen sig verbeelden, niet bewezen is.

Behalven desen *Sommona-Codom*, verwagten de Siammers nog een tweeden, van welken zy mede nog een grooten ophel maken, als van eenen, die groote wonderen onder hen stond te doen, en dien zy *Pra Narotte* noemen. Zy gelooven dit te vast, dewyl *Sommona-Codom* zelf dit hen voorlegt heeft.

Ook weten zy voor af al van hem te verhaalen, dat hy twee van zyne kinderen dooden, en die al mede aan de *Talapoins*, of Siamse Priesters, te eeten geven zal.

Zy schryven hunnen *Sommona-Codom* ook verder, om zyne sterkte te toonen, niet alleen de overwinning over *Pra Souane*, een zekeren God, die aan alle de volmaakteden van *Sommona-Codom* twyfelde, maar ook over verscheiden andere vermogende Goden, toe.

Hy kon sig ook, zoo zy zeggen, zoo groot en zoo klein maken, als hy wilde, behalven dat hy nu en dan wel geheel verdwynen, en op dien zelven tyd weer op 't hoofd van eenig ander mensch sich zoo licht vertoonen kon, dat die hem aan zyne zwaarte niet eens gewaar wierd, hoewel anderen hem daar klaar en onderscheidentlyk konden zien.

Zy getuigen van hem, dat hy alle zaken der wereld grondig kend, zoo de verledene en tegenwoordige, als toekomstige, en dat hy in zyn leven niet anders gewoon was dagelyx te doen, dan te vasten, te bidden, en anderen met een zeer heilig leven voor te gaan.

Zyne Beeltenis vertoonen zy van verguld koper, in hunne Tempels, zittende met de beenen kruisseling onder 't lyf, houdende de rechter hand tegen zyn rechter knie, en de linker tegen zyn buik en boven op zyn rechter voet, zoo als die boven de linker heenen schiet. Op zyn hoofd heeft hy een zeer fraejemuts, die boven op een rond toorentje, een span hoog, en aan wederzyden van zyn ooren twee lange nederhangende lapkens heeft.

Aan zyne rechter en linker hand, pas agter hem, vertoonen zy doorgaans mede twee van zyne Leerlingen, maar hunne Beeltenis, hoewel mede verguld (de eene van koper, dog die ter linkerhand van steen) is ongelyk kleiner, als de zyne; ook staat die ter linkerhand in een fraei huisje, zoo konstig, sierlyk, en zoo net daar toe gemaakt, dat het 'er even in sluit.

De Leerling, aan zyn rechterhand geplaatst, werd van hen *Prá Moglà*, en die ter linkerhand, *Prá Saribout* genaamd.

Agter deze drie Beelden plaatzen de Siammers doorgaans nog verscheide andere, zynde niet anders dan Officiëren, die tot het Paleis van *Sommona-Codom* behooren, 't geen sich vertoond als een heerlyke Tempel, rondom welken een groot Klooster loopt, 't welk mede verciërd is met verscheidene Beelden van andere Officiëren en bedienden, welke buiten dat Paleis hun werk vinden; onder meer andere naamen geven zy ook dien

Des zelfs
Beeld.

En die
van zyne
twee
Leerlingen.

van

van *Prá Poeti Tijdoe*, aan *Sommona-Codom*.

Zyn dood. Zy zeggen, dat hy stierfaan een kolyk, 't geen hy door 't eten van spek kreeg; hoewel zy zeggen, dat hy door de Ziel van een *Man* (zeker vervaarlyk volk, met een breede tronie, zeer groote tanden, met slangen, in de plaats van hairen, aan 't hoofd, en 't geen sig alseen doodvyand van *Sommona-Codom*, van ouds her verklaard had) gedood zy, die sig onder de gedaante van een Verken voor dien tyd verborgen had.

Zy stellen ook, dat hy gefondigd heeft, en daar over gestraft, hoewel hy daar na tot den staat der gelukzaligheid gekomen is.

Voor zyn overlyden had hy hen eger zeer ernstig aanbevolen, om voor hem Tempels en Beelden te bouwen, om hem te eeren, en hoewel zy vaststellen, dat hy nu hen nog goed, nog quaad kan doen, richten zy echter nog dagelyks hunne gebeden tot hem, verfoekende van hem alles, 't geen zy van nooden hebben. Ja zy meinen, dat *Sommona-Codom* alleen voor hen, en voor geen andere volkeren, gegeven is, hoewel dit ons hier en daar geheel anders blyken zal.

Hoewel het nu buiten kyf is, dat zy een groote menigte van Beelden, welke zy veel eere bewyfen, opgericht hebben, blyft het eger nog zeer duister, of zy wel waarlyk eenig God eeren en aanbidden; en veelen zyn van oordeel, dat dit maar Beelden zyn ter eere van hunne Helden, gelyk men dat mede onder de Chineesen heeft, en wel eer ook onder de Grieken en Romeinen zoo plag te geschieden.

Wanneer wy nu den Godsdienst der Choromandellens en Cingaleesen, mitsgaders de Beelden, welke zy ter eere van hunne zoogenaamde Goden oprichten, eens tegen malkanderen vergelyken, zullen wy ons genoodfaakt vinden, na een nette opmerking over alles, te bekennen, dat zy in de meeste gronden en zaaken overeenstemmen, en dat zy dierhalven meest door een en den zelve heilig schynen op- en ingesteld, en, by de verhuizing der volkeren, maar van 't eene na 't ander land vervoerd te zyn; waar ontrent ons de oude Heer van *Goens* in zeker bericht aan haar Hoog-Edelheden, 't geen wy onder de stoffe van *Ceylon* ontrent A°. 1675 aanhaalen, groot licht geven zal, wanneer zyn Ed., van desé Cingaleefche Afgoden spreekende, zegt dat zy met de Beelden der Siamers zeer groote overeenkomst hebben, gelyk hy zegt, in Siam zeer klaar gesien, en met verwondering aangemerkt te hebben.

En dit is wel het voornaamste, dat van den Heidenfche Godsdienst der Siamers (die verder groote overeenkomst met den Godsdienst der Cingaleesen, en Kust-Heidenen heeft, alsoo hunne gronden ten grooten deele een en de zelve zyn) te zeggen valt.

Wat nu de verdere Godsdiensten, die men hier duld, en oeffend, belangd.

Men heeft 'er, buiten de Heidenfche, nog de Mohammedaanfche, en de Roomsche.

Een groote menigte van Mooren, Macassaaren, Maleyers, Javaanen, en andere Mohammedaanfche volkeren, hebben vryheid om hunnen Godsdienst hier te oeffenen, gelyk zy ook hunne Priesters hier in menigte hebben.

Daar beneven is 't geheel Koningryk van Patani meest Mohammedaans.

De Roomsche Godsdienst nu (gelyk wy reeds uit het vorige gesien hebben) is hier meest door de Franfche zendelingen, Jesuiten, en andere Priesters, nu zedert 70 of 80 jaaren herwaards ingevoerd, waar door (vooral na dat de Koning, die A°. 1688 overleden is, hen volkomen vryheit, om die alomme voort te planten, gegeven had) men 't ganfch Ryk door een groote menigte van zoogenaamde Christenen onder de Siamers gesien heeft, hoedanige 'er ook nog wel in 't geheim hier en daar onder hen zyn; dog het is zeker, dat zy, na het doodflaan van den Griek *Faulcon*, en na 't verdryven van alle de Franfchen, dien Godsdienst weer meest immers zoo gemakkekyk verlaten, als zy dien aangenomen hebben; te meer, alsoo zy noit vaste gronden gehad hebben, om den zelve met ernst te kunnen aanhangen, en vermits zy te klaar bespeurden, met hoe groote bitterheit de nieuwe Vorst op de Franfchen, en hunnen Godsdienst, gebeten was, waar op ik dan vaststelle, dat die meeste naam-Christenen ten eersten weder afgevallen, en volflagen Heidenen geworden zyn.

Een zaak waar over de ganfche wereld heeft verbaast gestaan, hoe dit met de gronden der Franfche Paters heeft kunnen overeenkomen, dat zy aan Koning *Lodewyk* de XIV. eerst zoo hoog van hunnen voortgang en de voortfetting hunnes Geloofs in Siam hebben opgegeven, dat zy geen twyffel 'er in stelden, of de Koning van Siam zou zelf in 't kort Christen werden, en dat dit alles in zoo korten tyd in rook en wind verdweenen is; van hoedanigen aard meest alle hunne bekeringen in Indiën, waar zy die ook ondernamen, geweest zyn; een zeer klaar bewys, dat de gronden, waar op zy gebouwd hebben, niet goed waren.

Wy konden nog wel andere zaaken, hier toe behoorende, hier byvoegen, dog laten dit na, zoo, om dat wy in ons eerste Deel, onder de stoffe van de zaaken der Franschen daar reeds veel van hebben aangehaald, als om dat ook veel anderen daar meest alles reeds over gesegt hebben; weshalven wy de zaaken van Siam, en ons Derde Deel, hier mede zullen befluiten.

BLAD-WYZER

Van het Derde Deel, behelzende Amboina's Kerkelyke zaaken, Boomen, Planten &c.; Land-Dieren, Vogelen, Visschen, Hoor-
nen, Zee-gewassen, enz. gemerkt met de Letter a.

Als mede Banda, Solor, Timor, Macasser, Borneo, en Bali, gemerkt met de Letter b.

Mitsgaders Tonkin, Cambodia, en Siam, gemerkt met de Letter c.

A.

A <i>Al.</i> a.	345.	<i>Angel-slang.</i>	a 290.
<i>Apen.</i> a.	209.	<i>Anclofoe.</i>	b 44.
— Eyland, b.	132.	<i>Angret Boerga Poetri.</i> a 259. en zoorten.	
<i>Aardbevingen.</i> b.	37.	<i>Annamokka.</i>	b 54.
<i>D. Abbema</i> in Amboina, a 57. na Ternate		<i>Anona-boom.</i>	a 164.
ibid.		<i>Angifion.</i>	c 14.
<i>D. Ab. Engelsch</i> in Amboina, en na Honimoa,		<i>Angock.</i>	c 14.
en zyn dood.	a 77.	<i>Angory.</i>	c 14.
d'Heer <i>Acoley's</i> Leven.	b 59.	<i>Anys-boom.</i>	a 194.
<i>Ace Mantoctoe.</i>	b 111, 121.	<i>Arak.</i>	a 181. 182.
<i>Adenare.</i>	b 120.	<i>Arend. Zee-Arend,</i> enz:	a 304.
<i>Aêr-Vifch.</i>	a 355.	<i>Aroëfche</i> Eylanden, en Dorpen. b 39. en vaart	
d'Heer <i>Admiraal</i> bouwd een Vefling in Banda.		'er op. 40. flegte Kerk ftaat hier Ao. 1646.	
b 9. Zyn leven.	88.	108. Krankheit. hier gelegd. b 112. Ao. 1698.	
<i>Afgoden.</i> Heydensche Godsdienst, a 2-19. hield		des zelfs ftaat.	b 113.
Ao. 1671. nog al aan. 68. 81. Afgodery		<i>Aroe Baloesfoe</i> vermoord.	b 172.
op Alang ontdekt.	95.	<i>Aroe Teko's</i> zaaken. b 172. — Zyne buiten-	
<i>Aganunja</i> b 185. geftraft.	200.	fporigheden 181. Zyne Gyzeling. 194. belyd	
<i>Agel-bont.</i>	a 206. 217. c 63.	zyn misdad. 196. zyn brief na Banjar Maffiu	
<i>Aja.</i>	b 134.	aan de Engelen. 207. Spreekt met zyn Ed: de	
<i>Ajapail.</i>	a 28.	Hr: Beernink. Befchuldigd de Hr: van <i>Tbye</i> en	
<i>Akar Binafa.</i>	a 255.	<i>Aroe Poni</i> zonder bewys. Verzoekt om <i>Zaena;</i>	
<i>Akar Rbuu.</i>	a 256.	dog om haar te dooden. 210. Haar verzoek aan	
<i>D. Akadam</i> in Amboina. a 61 na Ternate	62.	<i>Dain Talie</i> Befluit van den Landvoogd;	
<i>Alalea.</i>	a 16.	om hem te Rampaffen. Maakt oit haar Edel-	
<i>Alang</i> Christen. a 53. Afgodery hier ontdekt. 95.		heden bekend. ibid. Hy werd na Batavia	
<i>Alawaaldien Sjeb.</i>	c 58.	gezonden. 211. Zyne woorden over <i>Aroe</i>	
<i>Alapoetila</i> of Permain te Goa gedoopt.	a 28.	<i>Poni</i> voor zyn vertrek 212. Lyst van zyne	
<i>Alkana-stryk.</i>	a 234.	Goederen. 212. 213.	
<i>Alfveezeen</i> genegen tot 't Christendom.	a 48.	<i>Aroe Palacca,</i> zyn Huwelyk. b 215. 't Vegten	
	49.	van zyn Haan. 216. Oorlog om zynent wil	
<i>Alwè.</i>	a 325.	tegen die van Goa ondernomen. 215-223.	
<i>Amabien.</i>	b 122.	Zyne overgave verzogt. 220. Hy komt tot	
<i>Amahy,</i> der zelve middel om een ziekte weg		ons over 222. en 't verdre toen voorgeval-	
te nemen a 13. verzogt met de 2 andre Dor-		len. 223. Zyn verdre zaaken.	224.
pen 't Christendom.	54. 55.	<i>Aroe Mampoe.</i>	b 199.
<i>Amantelo</i> Christen.	a 29.	— <i>Radja Boni's</i> Zoon.	b 215.
<i>Amaraffi.</i>	b 122.	<i>Aroe Poni,</i> ziet Koning van Boni.	b 187.
<i>Amet's</i> Afgod.	a 18. 52.	<i>Aroepa-bont.</i>	a 221.
<i>Amboina's</i> verscheide Godsdienften.	a 1. 2.	<i>Apocpoewa.</i>	a 4.
Gotard <i>Artus</i> in Patani.	c 90.	<i>D. Appeldoorn</i> in Amboina, en gefchil met <i>D.</i>	
<i>Amboineezen</i> zeldzame gedagten ontrent hunne		<i>Hartong.</i>	a 56.
ziekten. a 13. Hun plegtelykheden ontrent		<i>Appel,</i> f. zoete Limoen-boomen.	
de Viffchery, Jacht, enz: 15. 16. <i>Matelief</i>		<i>Afch slang.</i>	a 289.
neemd'er eenige mede na Holland, 31. die met		<i>Affera.</i>	b 121. 122.
de H. er <i>Both</i> weerkeeren 35. <i>Houtman</i> neemd		<i>Atap.</i>	176. 178. 181. 183.
'er eenige mede. ibid. en eenige met Gyzel.		<i>At papon.</i>	b 121.
41. 48. flichte Christenen na zoo langen on-		<i>Atun-boom.</i>	a 164.
derwys. 69. 76. Difcipelen na Batavia te zen-		<i>Aude</i> en <i>Hallelarwo</i> onder Ternate.	b 124.
den verboden.	91.	<i>Anwen.</i>	b 154.
<i>Ambonfche</i> Taal, waarom niet geleerd tot voort-		<i>Avondmaal,</i> flegte gedagten der Amboineezen	
zetting van 't Christendom.	a 36.	'er over. a 76. of bejaarde gedoopten ten eer-	
<i>Amenocban.</i>	b 122. 124.	ften ook aan 't Avondmaal gingen. a 65. 67.	
<i>Amoera.</i>	b 134.	68. Hoe veel Wyn en Brood tot 't bedienen	
<i>Ampatao.</i> Nitoc <i>Ampatao.</i>	a 18.	des zelfs.	119.
<i>Ampelat.</i>	a 258.	<i>Awi Tjajak.</i>	c 58.
<i>Amfterdam,</i> by <i>S. Paulo.</i>	b 68. 71.	<i>Ay. Poelo Ay.</i> b 27. Hun oud voorrecht en	
<i>Ananas-stryk.</i>	a 248.	bedryf. 35. gewonnen door de onze.	81.
<i>Anappur.</i>	a 251.	<i>Ay Affa-boom.</i>	a 225.
<i>D. André</i> na Timor.	b 127.	<i>Ayle.</i>	a 258.
III. DEEL.			D'A-

B L A D - W Y Z E R.

D'Azvedo (Jacob Lopes) herneemd *Pikapoli*, enz. a 29.
D'Azvedo (Gonzalvo) in Banda. b 79.
Azyn, verſchide soorten. a 182.

B.

B *Aab Ullab* veroverd Bangay, en komt op Macaffar. b 142. Bregt de Moh Gamme-danze Godsdielt op Macaffar. 233.
Baatjong. c 51
Baaloe Boegis. a 232.
Babi Mandi. b 9.
Babi Roela. a 268.
Babber. b 44.
Baboe ſie Baab Ullab.
Backer. b 81.
Backar Befi. a 268.
Backos. a 20.
D. Backus in Amboina. a 52. na Ternate ver-trokken. ibid.
Badjokike. b 130.
Boezen-Eyland. b 117.
Baikole. a 326.
Bali, beſchreven. b 252. Kaart. 254. Waaren, Wapenen, Speltungen. 255. Lyken. Beſtie-ring. 's Koning handel ontrent Troet. 256. ontrent Leydekker. Godsdielt. 259. Baliſche Bergilang; en geele dito. a 250.
Bogambel. b 39.
Balaiſjan. b 134.
Balawoa. b 121. 123.
Bamboes-boom, en soorten. a 226.
Banda, en naamen der Eylanden. b 1. Ziel-beſchryving. 30. Oude zaaken. 34. Later zaaken. 73. Veroverd door de Heer *Coen*. 82. Beſtierd door de Nederlanders, en ver-gaderingen hier. 85. Landvoogd, en zyn in-komen. 81.
Bandaneezen. b 13. 14. 35. 36. Vrede der zelve met de Nederlanders; gog breken die 80. Hun nieuw Verbond. 81. Weer gebroken. 82. Door de Heer *Coen* overwonnen. 82. Een nieuwe moord door hen gepleegd. 84.
Bananaa. c 2.
Bangnyſche Caſtanie, a 260. dito Viſch. 293.
Bangkoeoe-boom. a 224.
Bangjan Laki Laai. a 234.
Bangle. a 245.
Banjar, Engelzen hier. b 187. 208. 236. 239. Gezanten op Batavia. 247.
Bangkoc. c 61.
Baroe Tsjina. a 249.
Di Barthema in Banda. b 73.
Bafilijcus van Celebes. a 292.
Baſſack. c 51.
D. Baſſiaanz:
Baſting na Banda. b 107.
Bata Cariman. b 118. 133.
Batalaja. b 118. 132.
Batcmelo. b 121.
Bato. b 121.
Batoe Poetch. c 122.
Batoe Hollandia. b 10.
Batoe Pandjang. b 118. en 133.
Batoer. b 65.
Battari. a 247.
 De Heer *Beernink* Landvoogd van Macaffar. b 178. Zyn Ed: behandeling van Aroe Tekos zaak, enz: 178-214. Zyn Ed: Gemalin's ziekte 187. 190. Dood. 190. 191. Be-gravenis-lyft. 191. Tombe van haar Ed. 193. Dain Mangali door zyn Ed: als Spion van Staat gebruikt. 202. Zyn Ed: verlyft eenige tyd in 't Kasteel van Goa afgekeurd door haar Edelheden. 204. Aroe Tekos geſprek

met zyn Ed: beſchuldigd de Heer van Thye, en verzoekt van zyn Ed: Zaena. 209. Zyn Ed: beſluit om hem te Kampaliſen. 210. Zyn Ed: oordeel over de afhankelijkheid der Bondgenooten, en raad haar Edelheden Aroe Teko niet los te laten, zedende hem na Batavia. 211. Zyn verdicht ongeluk 249.
Beemmoek. c 51.
Belgica. b 2.
bergflang van Bali. a 290.
Berge. b 94.
D. Berghuizen, verzoekt uit Amboina Malcytze Boeken. a 68. b. 234.
Befnydenis der Amboineezen. a 13. 67. 76.
Beverning. a 81.
Bhaa. c 13.
Braſſe. b 65.
Bidara-boom. a 191.
D. Bierman in Amboina. a 87. Preekt Maleyts, gaat na Banda, en keert weder. 91. Werd verloft. 94. b 113.
Bilak-boom. a 173.
Bilipiban. b 241.
Bima, en ons Comptoir daar, b 141. Die Koning beſchuldigd. 227. Onze Hoofden daar. 231.
Bingkarong. a 285.
Bintangor-Laoet, of Zee-Bintangor-boom. a 215.
Bintang (David) verzoekt 't Chriſtendom. a 66.
Bintapoe. a 500.
Bira Negri. a 251.
Bisjaar-boom. a 224.
Blad, Wandelend blad. a 296.
Blad, Capiteyn Blad. b 7. Capiteyn op Macaffar. 126. 178. 181.
Blimbing-boom. a 166.
Binde ſlang. a 289.
Bliton's Koning. b 141.
Bloem gewaſſchen. a 227.
Blommert op Borneo. b 243.
Bocken, Geyten. a 268.
Bodin. c 2.
Boebatnja. c 58.
Boegis. b 127. 140.
Boeken. Malcytze Boeken, welke de Schryver bezit. a 26.
D. Bockenbergh. b 114.
Boegeroncs. b 131.
Boelan. Een Ryk, en Dorp. b 134.
Boeloumba. b 131.
Boenga, Balitsjaja. a 228. Goelongs-tjeetsjoe. 249.
 ——— Malam. a 229. Boenga Raja. a 227.
 ——— Powan. a 228. Boenga Waſtoe. a 228. 248.
 ——— Manilha. a 229. Boenga Djarom Djarom. 230.
 ——— Manoor. a 237. Boenga Gambir. 237.
 ——— Biroe, of Boenga Calintet. a 237.
 ——— Hharam Zadah. a 250. Boenga Tali. 254.
 ——— Boelan. a 260.
Boen. b 38.
Boero. b 122.
Boeto. b 44.
Boetob Oeliſiwa. a 3. 5. 56.
Boeton, b 9. 131. Beoorlogd door Macaffar. 153.
 { Malakka-boom. a 166.
Boba. { Maſſi-boom. a 162.
 { Sirih. a 152.
 { Hati-boom. a 193.
Bojanuw. b 7.
Bonannus Zee-Horenkens. a 549-559.
Bondaa. c 2.
Bog.

B L A D - W Y Z E R.

Bozto b. 5.
Bongkor Coeffloe. a 232.
Boai's Bogt. b 130. 131. 139. Grootte magt des Konings. 187. dezelve door Aroe Teko beſchuldigd. 210. Trekt tegen de Toradjers op. Naſer beſchryving des zelfs. 213. Moegelykheden met Aroe Palakka, des zelfs Zoon. Zyn verdre Zoonen. En dezels Huwelyk tegen zyn Vaders zin. 215. Zyne moegelykheid over 't vegten van twee Haanen. 216. Bloorlogt die van Goa om dezen Zoon, en verdre zaaken daar over voorgevallen. 217- 221. Aroe Palakka komt tot ons over. 222. 223. Ook talt Boni's Koning die van Goa onder de Hr. Dubbelde-kop aan. 225. 226. En hy palmde weer veel Landen van ons in. 226.
Bonoa, Gedoopten hier. a 64. 65.
Bonteyn. b. 131.
Bontoeva (Crain) b. 205.
Bontofogo (Crain) b 207. 216.
Bontuwalac. b. 139.
 De Hr. *Bougard*, Landvoogd van Banda, gierd op Macassar aan. a 171.
Boul. b 134.
Boomen van Amboina; a 153. Vruchtboomen tot Ipyze. 154. Tot Drank. 178. Specery-agtige 188. Hars-gevende. 211. Bloemboomen 213. Melkzap-gevende. 217. Timmerhoutboomen. 219. Keurlyk-Timmerhout dito. 222. Wilde Boſch-boomen, 223. Lyft der boomen. 261.
 — Goden van verſcheide Volkeren. a 3.
 — b. 5.
Boonen, verſcheide zoorten. a 253.
Boonjens Vogel. a 327.
Buppa Tjeda-bloem. a 330.
Beſch Naſelboom. a 224.
 — Duyve. a 323. 324.
 — Touwen. a 335.
Bornee vermoord. b 84.
Borneo b 236. Kaart. ibid. Waaren 237. Stad van die naam. 230. Verſcheide Baeyen. 242. Portugeezen hier gekomen. 243. Nederlanders hier. 243. Godsdienſt. 251.
Borri. b 62.
D. Buterkooper.. b 4. 113.
D. Brakel overleden. a 79. b. 112.
 't *Brandend* Eyland. b 57.
D. Brands. b 10. komt in Amboina. a 102. is Taalkundig in 't laag Maleys. 102. komt op Batavia. 105.
Evil. b 129. 138.
Brockman, Hoofd in Cambodia c. 45.
D. Brongbwa in Amboina. a 58. Op Honimoa geplaatſt. 58. Geſchorſt in dienſt. 59. Na Banda. 60. b. 110.
D. Brouwens in Amboina, en opgezonden. a 56. 57. Komt weer hier. Gaat met een lofelyke getuigenis na Batavia. 58. 59. Het vertaalde uit den Bybel door zyn Eerw. 59. 60. 61. Zyn N. T. na Amboina gezonden 67. b 109.
Brund na Caybobo. a 52. en 'er geplaatſt. 53. Op Honimoa gelegd. 54. en op een Hongtogg 54. Konid de afgodery op Soya uit; en gaat na Bavia, komt weder in Amboina. Zyn dood. 55.
Buckon, in Cambodia. c 48.
Buffel; Melk en Boter. a 264. Dooskens van de Hoeren. 265.
D. Barua in Amboina. a 57. Taalkundig, 52. en vertrokken. 53. Vertrok na Ternate 60. Komt weer in Amboina. 61.
Buſton's berigt wegens den Goenong Api in Banda. b 21.
Byen. a 296.

C.

Caan. gezant op Macassar. b 145.
Cabreſſi. b 61.
Cabrero. b 40.
Cacura, en verſcheide Boon-zoorten. a 253.
Cador. b 61.
Caeuw op Macassar. b 145. 152.
Cakeyng, Proponent. a 76. werd Predikant. 77. en gaat zoo na Ternate. Zyn dood. 78.
Cajeli. b 134. en die Bogt.
Cajoe Amas boom. a 221.
 — Ajer. a 233.
 — Panoe Panoe. a 231.
 — Naſi Bezar. a 232.
 — Langit-boom. a 224.
 — Somin. a 222.
 — Lacca. a 236.
 — Rapat. a 236.
 — Tsjina Hoetan. a 255.
 — Pocteh boom, en Olie. a 192. 193.
 — Tahi-boom. a 222.
Cay Tortorre. b 8.
Cayloepa. b. 132.
Culabiffa. a 253.
Caladi. a 251.
Calambac-boom. a 204. c 63.
Calanro. b 118. 131. 133.
Calafater. a 321.
Calba Boka. b 8.
Camail. a 352.
Camarien, Chriſten geworden. a 77.
Cambaina. b 131.
 De *Cambang* Koning ſruik. a 232.
Cambodia, en onze Handel daar. c 36. Grenzen. De Hoofdfitad Eauwek verbeeld. 36. Inſtutie voor d'Opperhoofden. Konings Paleys. 37. Regearing. Dood des jongen Konings. De Koningin Thimeda 38. Dood des ouden en jongen Konings. 39. De Koning dood zyn Broeder, Edelen, enz: Stoureyſch van den geheymſchryver, dien hy om brengt. Gelyk ook de Prinzen. En 't geval van 't jong Prinsje. 41. De Koning werd Mohammedaanſch. De Konplieden en onze Opperhoofden hier. 42. De Heer van Galen, eerte Hoofd. Zyn moeyte met den Koning. Higenaer Gezant. 43. Zyn komt en bevinding ten Hove geſchenk. Vergeefs gehoor. Van Galen's ongeade. 34. Van der Hagen Opperhoofd. 's Konings beleeftheid tegen ons. Eenige Chineezen vermoorden hier eenige Neerlanders. Van der Hagen's dood. Regemortes en Broekman zamen Opperhoofden hier. Reyzena der Louwen of Laos Land. 45. Jerem: die Wial vermoord, nevens een Bootsman. Regemortes na Batavia. Komt hier weer als Gezant, en werd vermoord nevens andre 47. 't Comptoir opgebroken. Ao 1659. 48. Dog weer opgericht. 1665. 's Konings Brief aan de Heer Maatzuiker. 48. De Godsdienſt. 54.
Camean. a 222.
Camelan. a 194.
Camfer-boom. a 212.
Camolenga. a 253.
Camoeneng. a 236.
Canaraffi. a 256.
Camiri-boom. 213.
D. Cammiga. b 113.
Canangan-boom. a 213.
Canari-boom, en zoorten. a 167-212.
Caudal-boom. a 224.
Candji. a 247.
Cani.

B L A D - W Y Z E R.

<p><i>Cani.</i> b 65.
<i>Capet.</i> a 258.
<i>D. Capelle</i> in Amboina. a 105.
<i>Cardamom.</i> a 245.
<i>Caras</i> b. 58. Eylanden. 64. 66.
<i>Carendang</i>-Istruyk. a 234.
<i>D. Caron</i> in Amboina. a 60. mocite met de Heer Marville 63. 64. met Franx 68. Vertrek. 57. Zyu Predicaien. 77.
<i>De Hr. Caspe.</i> b 145.
<i>D: Carpius</i> in Amboina. a 78. na Batavia. 78.
b. 111. na Timor. b 127.
<i>Caruet</i> (Crain.) b 142.
<i>D: Casier.</i> b 110.
<i>Cassamba</i>-Istruyk. a 247.
<i>Cajurawari</i>-boom. a 222.
<i>Castella's</i> zaak. b 95.
<i>Cathechismen</i> van D: Dankaarts verzogt te drukken. a 65. 67.
<i>Catu</i> Banda. b. 12.
<i>Catsjapiri</i>-Istruyk, en bloem. a 230.
<i>Caudor.</i> b 38.
<i>Cauwer.</i> b 38. 39.
<i>Caybobo</i> verzogt Christen te werden. a 52-56.
<i>Caydang.</i> b 134.
<i>Celama.</i> b 5.
<i>Celebes.</i> b 128. ten deelen onder Ternate. 133.
<i>Cera.</i> b 44.
<i>Ceram,</i> Laot. b 37. 61.
<i>Cerec.</i> a 246.
<i>Cerematten.</i> b 45.
<i>Cerocwa.</i> b 17. 45.
<i>Cameleon.</i> a 283.
<i>Cbasteleys</i> hoogte. b 9.
<i>Cbineezen</i> Slangen-dienst. a 287.
<i>Chio.</i> c 13.
<i>Christenen.</i> Vervolgd door de Hitoësen, en door d'Azevedo gered. a 28. Vervolgd door Laulata. 30. Door de Saagezen. 30. Weer vervolgd door de Javaanen. Lillibatta Christen. 31. Ook Amantelo. 29. Noeflanivel. 31. 33. d'Amboineezen Kylt Christenen. 41. Vervolgd door Kimelaha Loehoe 48. Larike en Wakkaliboe, tot 't Christendom genegen. 44. Ook d'Alfoereezen. En L: Heurnius daar op na Amboina 49. Slechte staat der Kerke. 5c. Caybobo genegen 'er toe. 52. Alang en Lilliboy weer Christen. 53. En meer Christen-dorpen; dog Roemakay verzuimt. 54. Holalioe verzogt Christen te werden, en andre. Klagten der Mooren. 55. Alle Christen-dorpen ons door Mandarsjah geschonken. In Nollot verscheide Christen. 56. Roemakay en Coelor verzoeken 't Christendom, en meer andre Dorpen. 56. Macassaaren gedoopt, en Hoewamoleezen Christen. 57. Ook Manipa, Bonoa 65. 66. Piroe. 68. Sepa. 75. Camarien. 77. Hun slechte staat, Ao. 1686. en klagten, reden daar over. 80. 81. 87. 88. 89. Tihoelelate 90. Slechte staat der Kerke, daar 'er nu 200 veel hooge Maleyze Predikanten waren. 91. Klagten des Kerkenraads over den slechten staat der Kerke. 102. 105. Staat en Ledematen der Nederduitse gemeente hier. 119.</p>	<p><i>Cnippling.</i> b 10.
<i>Co.</i> b 72.
<i>Coeber.</i> b 43.
<i>Codibo</i>-plant. a 231.
<i>Coedrang.</i> a 236.
<i>Coelit-Lawan</i> boom, en Olie. a 210.
<i>C. ciongsoefoe.</i> b 152.
<i>Coelr</i> verzogt Christen te werden. a 56.
<i>Coepang.</i> b 122.
<i>Coeper,</i> waar vervaaren. b 68.
<i>Coefoes.</i> a 272.
— Vogel. a 323.
<i>Coessambi</i>-boom. a 171.
<i>Coesswoey.</i> b 37.
<i>D. Coetier</i> in Amboina, zyn dood. a 89.
<i>Coeti.</i> b 241.
<i>Coetsjentsjina.</i> c 2. deszelfs Godsdienst. 31.
<i>Casaffoe</i>-boom. a 220.
<i>D: Coldeborn</i> in Amboina. a 87. onwettig op Oma geiegt. 89. Predikt hoog Maleyts. 91. Werd verloft. 92.
<i>Comangi.</i> a 242.
<i>Combiu.</i> a 253.
<i>Combir.</i> b 5. 3.
<i>Commissaris</i> Politycq ingevoerd, in Amboina. a 48.
— Rumphius. a 64.
— Moer van onze Godsdienst een Lidmaat zyn; dog Storm, die niet zynde, afgezet. a 89. 102.
— Lylt van hunne Naamen. a 148.
<i>Condondong</i>-boom. a 170. 171.
<i>Contjor.</i> a 246.
<i>Cool.</i> b 124.
<i>Cups</i> (d'oude Heer) 's leven in Banda. b 91.
— (de jonge) 's leven. b 93.
<i>Cobilla.</i> a 254.
<i>Coroni.</i> b 152.
<i>De Hr. Cos,</i> een Voesterheer der Kerke. a 61.
Zyn dood. 62.
<i>Cosje.</i> c. 2.
<i>Cotta.</i> b 134.
d'Hr. Coyett's leven. b 93.
<i>D: Cramer.</i> b 114.
<i>Crank</i> bezoekers in Amboina. a 69. 133.
<i>D: Creywanger.</i> b 234.
<i>Crocodil.</i> a 230.
<i>Croewi.</i> b 119.
<i>Cubebe.</i> a 252.</p>
D.	
<p><i>Cjan.</i> c 2.
<i>Citroen</i>-boom. a 190.
<i>Civet</i>-kat. a 270. 272.
<i>D: Clarenbeek.</i> b 106.
<i>Classis</i> van Amsterdam, schryft aan die van Amboina. a 64. En antwoord haar 65. Oordeel dezer Kerk over 't vorderen van Proponenten hier tot Predikanten, verzogt door die van Batavia 65. Antwoord der Classis over verscheide vragen. 67. 68.
<i>Clompan</i>-boom. a 224.</p>	<p><i>D'Abon</i> Bahroe. a 217.
— Poetri. a 231.
— Parada. a 231.
— Sangka. a 232.
— Tsjoetsjoc, Rambot. {
— Koerap. {
— Papedo. { a 233.
— Lacca. { a 234.
— Soedoe Soedoe. {
— Gatah Gambir. a 238.
— Gindi. a 242.
— Tesbeh. a 246.
— Assam Kitsjil. a 249.
— Poepor. { a 250.
— Hati Hati. {
— Sabran. a 253.
— Bifol. {
— Katam Katam. } a 255.
— Kontoet. }
— Kapialoe. }
— Assam Bezar. } a 256.
— Coecoeran. }
— Carpo. }
— Piti Bezar. }
— Boba.</p>

B L A D - W Y Z E R.

— Boba. a 256. — Mara Panas. a 257. — Ingat. a 257. — Tsjinta. a 257. — Sipat. a 257. — Galal Bezar. a 257. — Benang. a 257. — Boengo. a 257. — Moreto. a 257. — Salawar. a 257. — Copo Copo. a 257. — Rambot. a 257. — Roetoe Roetoe. a 257. — Petola. a 259. — Cora Cora. a 259. — Lawar. a 259. Danz Tahalile. b 170. — Mangali. c 71. Damar Selan-boom. a 211. Damme. b 45. Damplos. b 134. D. Dankaarts in Amboina. a 36-47. 57. Dato. b. 76. Dawar-boom. a 221. De Jong in Banda. b 10. 40. — op Macassar. b 171. De Roy. b 29. De Graaf Proponent. a 61. 63. en dood in Banda. D. de Bois overleden. a 79. b. 112. D. de Buck in Amboina. a 62. na Ternate. 63. Gaat Lam na Batavia. Komt weer, en zyn dood. 65. De Heer de Haas voor 't hoog Maleys. a 79. Vyand der Predikanten. 81. 82. 83. 88. 89. en voor al van D. van Bruffel. 82. D. de Jager in Amboina afgezet, en zyn dood. a. 67. D. de Leeuw in Amboina. a 77. tweemaal gestraft, en na Honimoo geplaatst. 77. D. de Vriese in Amboina. a 56. na Honimoo 57. De Moor. b 9. D. de Vos in Amboina. a 78. Op Honimoo geplaatst; aan 't Kasteel gelegd, en zyn dood. 78. De Vlaming (Schipper) na 't Zuydland. b 68. D. de Mey in Amboina, en op O. na gelegd. Preekt hoog Maleys; dog slegt. Klagten over hem; Predikt daar na beter het hoogee. Zyn dood. 91. Na Timor. b 127. De Bitter, Hoofd op Macassar. b 152. D. de Witte. b 112. 234. De Cuyfer. b 127. De Heer de Roo, Landvoogd van Macassar. b 214. De Goper. c 50. De Heute. c 3. De Vrye. b 124. De Large. b 111. D. de Bitter. b 77. 79. 111. Zyn dood. 80. De Graaf. b 111. 112. De Molre. f b 77. De Visscher. l D'Heer de Haze's Leven. b 97. D'Heer de Bruinne. b 97. De Waal vermoord. c 45. Deenen op Macassar. b 143. 145. Degenaars. b 25. Dejo Dejo. a 178. Dender b 9. Een perk, en een Reduit. b 9. — Hoetan. b 9. Deringo. a 246. D'Heer Deutecom. Klagten over hem. a 50. Diakenen hier in Amboina, op zich zelven gesteld. a 82. Lyst van der zelve naamen.	141. En van hunne middelen der Armen. 147. — <i>Dictionarium</i> Malaicum verzogt. a 52. — <i>Djamloe</i> van Gilolo. a 19. — <i>Djasi-boom</i>. a 219. — <i>Diesflals</i> straf, en middel tot beletting van dien. a 10-12. in Banda. b 36. — <i>Dieren</i> van Amboina. a 264. — <i>Djin's</i>. a 12. 13. — <i>Djintan</i> Soa. a 249. — <i>Dincoeloe</i>. b 134. — <i>Djoemat</i>. b 61. — <i>Djoewat-boom</i>. a 166. — <i>D. Dionysius</i> na Timor. f a 127. — <i>Jan Dirkszoon</i> op Timor. b 106. — <i>D. Diriks</i>. a 78. — <i>D. Dix</i>. a 330. 341. — <i>Doejong</i>. a 330. 341. — <i>Doerian-boom</i> a 158. dito Vifch. 339. — <i>Doetoe</i>. b 44. — <i>Dompo</i>. 133. — <i>Dondersteenen</i>. b 28. 37. — <i>Dondo</i>. b 134. — <i>Dooden-behandeling</i> op Aroc. b 40. — <i>Doop</i>. Ontrent wie gebruikt. a 60. ontrent de Manipeezen, Bonöers. 65. — <i>Getuigen</i>, welke toegelaten. a 62. 71. — <i>Art. 1. 101. Lutheraanen</i> toegelaten. 136. — <i>Hoe te gebruiken</i>. a 65. 67. 68. — <i>Doopelingen</i>, Getal. a 131. — <i>Dorado</i>. a 341. 367. — <i>Drakenboom</i>. a 170. — <i>Draken-bloed-Boom</i>. a 218. — <i>Drie Koningen</i> Eyland. b 51. — <i>De Heer Dubbeldekop</i> op Macassar. b 171. 225. — <i>D. Dubbeldryk</i> in Amboina. a 33. Opgezonden over slegt gedrag; dog zeer Taalkundig. 43. 44. — <i>D. Durant</i> in Amboina. a 75. Na Ternate, en zyn dood. 77. — <i>Duyzend-been</i>. a 294. — <i>Duyfche Taal</i> in te voeren, was best geweest voor 't Christendom. a 36. — <i>Duyve</i>, Boschduyven, enz: a 323. 324. Tor-telduyve. 324. enz: — <i>Duyvel</i>, d'Amboineezen schryven hem veele van hunne ziekten toe. a 13. — <i>D. du Praat</i>, in Amboina. a 43. 44. geuigenis over zyn Eerw: 46. 47. Zeer Taalkundig. Zyn dood. 48. — <i>Dubblotten</i>, Schelpen, c Hoornkens. a 248. — <i>Dutter</i>, of Duttroa. c 8. — <i>Duyker</i>. b 131. 132. — <i>Dwaal baey</i>.

E.

Ebben-bont, zwart, a 222. Graeuw en witte zoorten. 223. Ballaard-zoorten Idem.

Eding. b 9.

Eea der Amboineezen. a 10. 11.

— der Chineezen. a 10

— der Mooren. a 25.

— des verbonds van de Honimoers. a 13. en der Noessilauwers. ibid, en Cerammers. 12.

Eekborenken, Toepe. a 276.

Egel. a 277.

D. Eldercampus in Amboina. a 76. Dood. 77. Taalkundig. ibid. en overleden ibid.

Elipapoeti verzoekt 't Christendom. a 55.

Ema's God, a 5, hun Afgodery. a 28.

Don Emanuel of Parmain. a 28.

Don Emanuel Hativenfis. b 60.

Emeloords-baey. b. 120.

Emmer. 0

Ende,

B L A D - W Y Z E R.

Ende, een Eyland. b 118, 133.
Eendvogel. a 329.
Engelbert, Hoofd op Timor. b 126.
Engelſten in Banda. b 76. Hun Logie op Macaſſar. b 145. Op Banjar Maſſin. 187, en Radja Goa hield met hen. 187, 189. Aroe Teko ſchryft aan hen daar. 207.
D: Ens. b 114.
D: Heer Erberveld Landvoogd van Macaſſar. b 215.
Eſſoir-boom. a 221.
Eſter. b 46, 120.
Euangelien, en andre Boeken gedrukt. a 54.
Ewaſſa-hout. a 221.
Eweni. b 61.
Eyken-Boomen. Goden, en zeer geëerd. a 3.

F.

F Adool, en Eyland. b 38.
Fatagi. b 62.
Fayſoe. c 2.
Feeſt des Hemels. a 6, 7.
D: Feylingius in Amboina. a 84. op Honimoa. 87. Na Banda. 89. Zyn bericht wegens de Goenong Api. b 21. en aanmerking over zyne daad. b 26. In Banda. b 113.
Fiale. b 122.
Filunder. a 275.
Firdans, of Paradys-Viſch. a 348.
Fifcaal in Banda b 87. Hunne naamen. 102. 't Land van Floris. b 118, 133.
Foe. c 2.
Fokki Fokki-ſtruyk. a 248.
D: Follinus in Amboina. a 43.
Foy. c 2.
De Heer Franx geſchil met D: Caron. a 68.
Frederik-Henriks Baey. b 48.
Don Andri Furtado. a 21. Herneemd alles van de Amboineeſen. 33.

G.

G Abba Gabba. a 178.
D: Heer Gabry. b 97.
Gajang-boom. a 173.
Gajati-bloem, en Struik. a 230.
Galaſiek. a 327.
Galedoe-pa-boom. a 209.
Gamat. a 236.
Gammer. b 5.
Ganda Soeli. a 246.
Gandola. a 254.
Gans. a 329. Krop-Gans. 300.
Garniter-boom. a 224.
Gatab Gambir-blad. a 238.
Gekko. a 293.
Gelang. a 249.
Geliſſon. b 130.
Gember. a 245.
Genda Poera-ſtruyk. a 234.
Gendang Corſſoe. a 232.
Gendaroeſſa-boom. a 213, 232, 257.
D: Gerard, na Amboina. Zyn dood. a 69.
Geyten. a 268.
Giſſe-Slangen. Hare giftmaking. a 289.
Gilala-Boomen. a 217.
Gioe. b 1.
De Heer Gyzels gedrag ontrent de Predikanten du Praat en Vitriarius. a 45-47.
Gindji. a 247.
Gladiolus Odoratus. a 246.
Gloeba-Plant. a 259.
Gnemon-Boom. a 174.
Tali. a 235.
Goa, op Macaſſar. b 138. Koning des zelfs,

en zyne Landen. 139. Palmt verſcheyde Landen weer in 183. Zyne wallen beſtaft te ſlegten. Stoute Taal der Konings-kinderen. 205. De Koning nam aan dit te doen. 207. en doet het ook 214. Zyn dood, en vervanger. 216. dog buiten de gewoone wyze. 217. werd door den Koning van Boni beoorlogd, dog die werd zelf geſlagen. Een tweede treffing, en Goa's Koning gewond. 219. Aroe Palacka van hem ge-eyſcht. 220. De onze ſtaan aan die van Goa te veel Landen af. 226. 183.

D: Gobins. b 112.
Goſefroy (en Prieſter) c 3.
Goden der Amboineezen, de Hemel-lichten. a 2.
 — Priapi. a 4, 5.
 — Steenen, en Boomen. a 2, 3.
 — Der Maniſeezen. a 4.
 — Van Honimoa, Noeſſalaoet. a 4-16.
 — 18, 19.
 — Van Way, en Ema. a 4, 5.
 — Siroſſori. a 17, 18.
 — der Chriſtenen en Roomſchen. a 27, 28.
 — Der Hervormden. a 34.
Godsdienſten in Amboina, de Heidenſche. a 2.
 — Nieuwigheden verboden. a 58.
 — Van Banda, b 135. Mohammedaanſche. 105. Hervormde 136. Op Timor en Solor 127.
 — Op Macaſſar Heidenſche, Roomſche b 232. De Mohammedaanſche. 233.
 — De Hervormde. 234.
 — Van Borneo. b 251.
 — Bali. b 259.
Godſlaſteraar verbrand. a 54.
Goenong Api. b 15. Wanneer die brandde. 15. Droevig geval door den zelve veroorzaakt. 18. Bericht van Maurits Henriks van der Spelt. 19. En van D. Feylingius en Buſton over die Berg. 21. Groote Slangen hier. 26. Schans kyk in de Pot. a 26.
Goeroerong. a 178.
Gorowie. b 65.
Gondal-boom. a 224.
Gondoe-ſtruyk. a 240.
Gonggay. a 240.
Goram. b 37.
D: Gordon in Amboina 82. Na Oma gezon- den 84. Zyne moeijelykheden met de Heer Schaghen, en zyn vertrek na Batavia. 87.
Gosdey. b 81.
Gond-Eylanden. b 71.
Goyava-boom. a 169.
Granaat-boom. a 191.
D: Groenewout, in Amboina. a 102.
Groenewoud. Een Eiland. b 118, 132.
Grol. c 7.
Grootenbroek verongelukt. c 15.
Gumar. b 39.

H.

H Aan. c 2.
Hacfort. b 94.
Hackaart. b 184.
Hagedis, vliegende, &c: a 284.
 — Eiland. b 118, 132.
Hagenaar. Gezont in Cambodia. c 43.
Halaur-hout. a 221.
Halling. b 81.
Hammei's bedryf. b 34.
Hamoeeki. a 232.
Happon, of Macaſſar. b 223.
Hardekop. b 4.
Harder. a 345.
C: Har-

B L A D - W Y Z E R.

- Carel Harder.* b 4, 94.
Harders-Eyland. b 133.
D: Hartog. b 1. 4.
D: Hartog in Amboina. a 56. en gefchil met
 D: Appeldoorn, na Batavia ibid.
Harten-Eyland. b 133.
De Hr: Hartbouwer Hoofd op Macassar. b 171.
De Hr: Hartenberg Gezaghebber op Macassar.
 b 224.
De Hr: Hartzing, Hoofd op Macassar. b 171.
 Gouverneur hier. 172.
 —'s Inſtructie, wegens Tonkin. c 7. en
 Hy als 's Konings Zoon aangenomen. 64. een Aête van Adoptie. 16.
Kimelaha Haf. a 21
Haffanoddien, Koning van Macassar. 1653. b
 146.
Hative werd Roomſch Catholyk. a 28.
Hawani, een geflacht. a 18.
Haylal. a 254.
Hayr. a 20.
Hoyacka. a 4, 5.
Hean, in Tonkin. c 4.
Heemkerk's droogte. b 55.
D: Heemſtede by Amboina, a 48. Verloft 49.
 b 107.
Heesters. a 226. Tot Cieraat. 231. Geneeskundige. 232. Tot ſpyze. 232. Tot kleederen. 233. Kruipende. 235.
D: Hek op Amboina. a 78. Oordeeld dat de Verkiezing van Ouderlingen enz: aan den Landvoogd ſtond. 78. na Ternate. 78. en in 't ongelyk geſteld wegens 't regt van Verkiezing. ibid. Gaat over Amboina gefchorft na Batavia. 79.
D: Hellenius in Amboina. a 79. op Honimoo; dog vertrok lam na Batavia. 78.
D: Helmiſchzoon, in Amboina, a 48. Dood. 49.
Garſias Hendrik in Banda. b 73.
Herentals. b 81.
Herboar. b 84.
Herten. a 267. en der zelve Jacht. ibid. zeldzame Hoorens der zelve. 267. in Banda, b 30.
H'Heremite op Macassar. b 143.
Hervormde Godsdiensl in Banda. b 106.
D: Heurnius bericht aan Walæus. a 47, 48. na Amboina om de Alfoereezen te bekeeren 49. Op Oelat ibid. byna vergeven door de Mooren. ibid. na Batavia 51. zeer Taalkundig. ibid.
De Heute. c 3.
De Heylbot's droogte. b 118, 133.
Heyzelberg. b 40.
D: Hey. b 234.
Hidajat. a 21. vervolgd de Chriſtenen. 41.
Hilverſum. b 133.
Hitoeſeſen bedingen vryheid voor hun Geloof. a 21.
 — Geflagen door d'Azevedo. 29. Roepen de Javaanen te hulp. 31. 32.
Hoc. c 2.
D: Hoogland. b 234.
Hockings. c 13.
De Krankbefr: Hodenpyl Proponent, op zyn hoog Maleyts gemaakt. a 83. en in Amboina als Predikant. ibid. Vertrok na Ternate. 82. in Amboina, en op Honimoo. 89. Zyn dood. en zyne overzetting des N. T. in 't hoog Maleyts. 100.
Hoeknalo onder Hative. a 28.
De Admir: Simon Hoen. b 78.
D: 't Hoen Hoogendorp na Timor. b 127.
Hoenderen. a 329.
Hoerery in Banda toegelaten. b 36.
Hoefea. a 335.
Hoewanoi. a 4.
Hofman. b 94.
Holalvie verzoekt 't Chriſtendom. a 55.
D: Holtenus in Banda. a 47. b 107.
De Hr. Hooghkamer hier. b 247, 250.
Hon. b 121.
Honimoo's Goden. a 4. Eed. 12.
't Hoog Land van Banda. b 5.
't Hoog Eiland. b 118.
D: Hoogland. b 234.
Hoornkens, Zee-Horens. a 517. Van de Ooſterſche, met hare Indiſche en Europeiſche Naamen. 519. Schelpen of Dubletten. 532. Hoornen en Schelpen bevoers by den Schryver bezeten, 536, 537. Weſt-Indiſche en Europeiſche Zee-Horens. 538.
Hoornkens-Liefhebbers, f. Liefhebbers.
 — uitmuntende flukken des Schryvers in
 Pren. a 583-586.
Hoornze Eylanden. b 52.
Hout-Snip. a 321.
D: Hoyer. b 113.
D: Hulches in Amboina verdronken. a 43.
De Hr: Hurdt, een groot Voefterheer der Kerk, en een wakker Landvoogd. 69, 77.
Hurd (Antoni) Hoofd of Timor. b 126.
Hurtado f. Furtado.
De Huſſur-boom. a 158, 221.
Huater in Banda. b 90, 146.
Huwelyken, der Mooren. a 25.
Huychel-Bofch (Gerard) Commiſſaris van Timor. b 126.
D: Huyſman op Amboina. a 67. bevoien Maleyts te leeren. 69. en eer Maleyts kon na Ternate ter viſite gezonden. 69. na Ternate 76. overleden. ibid.
Huyzoen. Een Louwze Stad. c 51.

I.

- Jaarvogel.* a 201.
Jacht, des zelve plegtelykeden by d'Amboineezen. a 15.
 — der herten. a 267. Van wilde Offen. 266.
Jacob Evertſen, a 543. Bruine ongemeene. a 358.
 — de roode dito. 392.
De Jager. a 405.
Jamboes-boom, a 162-164. en zoorten.
Jamma. b 57.
D: Janſonius in Amboina, op Honimoo overleden. a 60.
Japanſche Prins. a 355. der Japanders ſtouthed in Siam. c 68.
Javaanen in Amboina, en vervolgen de Chriſtinen. a 31. komen ten tweedemaal 'er. 32.
Javaanſche Lelie. a 230.
 — Tulp. a 250.
 — Wezel. a 279.
Jeeſ. b 62, 64.
 — Crain Jeremica. b 175.
Jyat. b 44.
Iko. a 18.
Izevier. b 77.
Inbreuk in 't Kerkelyke, door de Hr: Coen, en Speex. a 47, 48, 57, 58. ontrent 't verzenden van Predikanten. 58. Akendam na Ternate buiten kennis verzonden. 62. Kops floeg Montanus 68. Ouderlingen en Diakenen verkiezing matigd zig de Hr: Padbrugge aan 78. Schryver onwettig na Banda 79. De Haas cen Drukker der Predikanten. 81. Vander Poort als Diaken afgezet 83. 't Geven van Kerkelyke getuigenis door de Regeering belet. 89. D: Coldedehorn onwettig na Oma gezonden 89. Mr: op Serowawan door de Regeering geſteld, 91. met Taalkundige te leggen daar hun Taal niet te
pas

B L A D - W Y Z E R.

pas komt, als D: Poleman in Ambon en daar na weer op Batavia, en andre. 94.
 De Hr: van der Stels groot gezag, en onvoorzigtige bedryven in 't Kerkelyke. 135.
Indigo-plant a 247.
Inbaaling der Koningen van Boni en Goa in 't Kasteel op Macassar. b 196.
Instructie voor de buiten-Opperhoofden in opzigt van den Godsdienst. a 131. voor de Krankbesft. 133. Over de Nagelen. 194.
 — Voor de Hr: Hartzink wegens Tonkin, c 7--16. en 18--26. en 25--30.
 — Voor de Opperhoofden der Schepen na Cambodia. c 37.
Sjeich Joëfs. b 208, 209.
Capitein Jonker. b 125.
Jordain-Vilch. a 349.
Ipera. b 58.
Judia beschreven. c 59.

K.

K *Ackerlak.* a 295.
Kae. a 258.
Kae-ele. a 16.
Kaeymans-blad. a 233.
Kajoe Mataboeta-boom. a 217.
Ikan Katoe of Stokvisch, a 362.
Kaladi. a 251.
Kalappa-boom. a 178. en zoorten. 183. en nuttigheden van dezen Boom. 180.
Kapitein in Banda. b 86. Hunne naamen. 99.
Kapok boom. a 175.
 — *Batoe Jang Maha-Eloc.* a 416.
Katam Dewa. a 416.
Katsjacuw. c 4.
Katzen. a 262. en Wilde ibid. Vliegende. 328.
Katappan-boom. a 171.
Kati Banda. b 12.
Kati Kati Kitsjil-struik. a 240.
Kattoen-struik. a 233.
Kazuwaris. a 298.
Kebet. b 44.
Keleluno. b 61.
Keliwara. b 61.
Kelor-boom. a 174.
Kempbaan. a 281.
Kering-Keringan. a 249.
Kerk op Neira. b 4.
Kerk, een nieuwe gebouwd. a 45, verbrand. 59.
 — Visiten zeer moeijelyk voor de Predikanten. a 66, 71. En in 't eerst weinig gedaan. a 46. c 1, 2. door onkundige in de Taal waargenomen, als Huisman 69. Peregrinus 76. waren in lange tyd niet gedaan 78, 91. De onkosten groot 67. gevaaren. 116. Bericht van een Kerk- en School-visite. 119. Schets in 't kort van Boero, Manipa, Bonoa enz: a 130. en vervolgens.
Kerken-ordre van Amboina. a 69.
Ketember. b 43.
Kevitia. a 61.
Key Watala. b 38. Kleyn Key. ibid. Groot 39. des zelfs Dorpen.
Keyzer. b 29. D: *Keyzerskind* na Timor. b 127.
 De Hr: *Keyts* togt na Nova Guinea. b 61.
Kiekendief. a 306.
Kyk in de Pot, een Schans in Banda. b 26.
Killeberoo. b 61.
Kilimala. b 61.
Kilitay. l
Kimar-boom. a 224.
Kind. (gebakerd Zee-kind.) 404.
Kiomozy. c 2.
Kipas Japon. a 364.

Kirsu-boom. a 158.
Kisser. b 46.
Kleene en Huwelyks-zaaken vergadering in Banda. b 87.
Klitsji-struik. a 249.
Knoop-bloem. a 250.
Knorpot. b 11.
Koekbackers Instructie voor Hartzink na Tonkin. c 7.
Koejen, Melk, en Boter. a 265. in Banda. b 30.
Koekoek. a 323.
Koene Kekoe. a 239.
Koeguay. c 2.
Koening. a 247. en zoorten.
Koere Kofe. b 38.
Kokin-struik. a 244.
Kokes-Eilanden. b 52.
Koningen in Banda. b 35.
Konings-Vogeltje. a 312.
Kore-boom. a 221.
Korjewelan. b 45.
Koster. b 72.
Krop-Gans. a 300.
Kruiden tot spys, enz: a 243. andre zich overal omflingerende. 252. Wilde Kruiden. 257.

L.

L *Abet.* b 121.
Labetacka Een perk. b 4. En Stad. 134. des zelfs bedryf. 34 Veroverd door ons. 79.
Labo. a 253.
Lacca. a 234. *Lacka Kitsjil.* 248.
Lacher. b 46.
Lalwur. b 1.
Lagondi. a 232.
Lakarong-Boom. a 221.
Labeve. a 5.
Lakoe. b 61.
Lakoy. b 5, 10.
't Lam wint Poelo Ay. b 81.
Lammahale's Engte. b 148.
Lamoenay. b 123.
Lampoejang-struik. a 245.
Landa. b 148. 240.
Landvoogd van Banda. b 85. Lyft dezer Landvoogden. 88.
 — van Macassars werk, b 139. Hun magt over die Koningen. 207.
Langbek. a 321.
Lanquas. a 244.
Lansja-Boom. a 165, 233.
Laetan, een perk in Banda. b 9.
Laolin a 292.
Intsjeh Lanang. c 50.
Lapatanw vervangt Radja Palacka. b 172.
Larat. b 43. Een eiland, en Dorp.
Larike tot 't Christendom genegen. a 44.
Lassi-Boom. a 223.
Latoe Walfi. a 321.
Latoe Boeton. b 122.
Lanlata. a 20. Vervolgd de Christenen. 30.
Lanw. a 276.
Le Borge. b 4.
Le Faucheur. b 8.
Lecatoelin. a 33.
Lecatompfi. a 33.
Ledematen in Amboina. a 60. Inlandze. 131.
De Leers. b 126.
D: Leenwius in Amboina. a 51.
Liesacuw. b 120, 123.
Leguaan. a 280.
Lelle (Javaansche) a 230.
D: Leidecker, invoerder van 't hoog Maleyts, en overzetter des Bybels in die Taal, a 82.
 zyne

B L A D - W Y Z E R.

zyne getuigenis van Valentyns Maleyts. 106.
 zyn Brief tegen Valentyns overzetting des
 Bybels in 't laag Maleyts, en zyn antwoord,
 des zelfs dood, tot hoe verre zyn Eerw: met
 zyne overzetting quam. 107. Valentyns bily-
 ke handeling 'er ontrent, 108, 109. De
 Heer Leydekkers vryheid van dienst, enz:
 De Classis van Amsterdam held over tot zyn
 Eerw: Werk 110. Zyn Bybel bestoten te
 drukken 114. Revifores gesteld. Aanmer-
 king van Valentyn 'er over. 115.
Leliat overvrait die van Way. a 42.
Leti. b 46.
Lida Boaja. a 249.
 Liefhebbers van Hoornkens, Italiaansche en
 andre. 559.
 — Indische. a 560.
 — Hollandische en Europeische, en onder
 deze, d'Amsterdamse, Delftse, en Haar-
 lemze. a 561.
 — Haagse, Rotterdamse, Hoornse, en
 Dordrechtse. a 562, 563.
 — Zeeuwfche, Zwolfsche, zeldzame
 Hooris van d'Hr: Wybers. a 563.
 — Als mede van de Heer Schynvoet a
 564-565.
 — Groen. a 565.
 — Schot. a 566.
 — Seba. a 567.
 — Schayd. a 568.
 — Vincent. a 568, 569.
 — De la Fallie, d'Auditeur. a 570.
 — Kiggelaar. ()
 — Segveld. a 571.
 — Bart. ()
 — De la Fallie, te Delft. a 572.
 — Bloem. ()
 — Van Segwaart. a 573-575.
 — Voer. a 575.
 — de Koning. a 577.
 — De Messrs: Vervel, en Crena 578. on-
 der welke Liefhebbers de zeldzaamste stuk-
 ken zyn. a 578, 579, 580-583.
Liemasse. a 234.
Likuwala-struik. b 121.
Lifferan. a 53.
Liliboy, Christen. a 189.
Limoen-boomen. 215, 222.
Linggoa-Boom. a 281.
Lippanno. b 109.
D: Lippius. a 257.
Liece; of Oebat Sowanggi. a 3.
Lifania. a 31.
Liffabatta, Christen. a 221.
Lobe-Boom. c 51.
Lochan, een Stad. 202, 205.
Dato Locka. b 202. des zelfs huwelyk.
D: Luderns in Amboina, a 82, 83. over traag-
 heid in 't Maleyts leeren betchuldigd. 84.
 opgezonden na Batavia, 86, 91. Gaat na
 Banda. 113.
Loeboe. b 130. des zelfs Koning. 179, 184.
Kimelaha Loeboe vervolgd de Christenen. a 48.
Loemau. a 121.
Loeri, en zoorten. a 313.
Loefa Radja. b 118, 133.
Loim, een Stad. c 51.
Lolan Waran-Boom, a 221.
Lolin-Boom. a 223.
Lombatte. a 120, 148.
Lombuc. b 131.
Lomor-Boom. a 183, 184.
Lomhoir, b 5. Des zelfs bedryf van ouds. 34.
 Veroverd door de Hr: Coen. 82, 83. Des
 zelfs Opperhoofd. 87. En Lytt der Opper-
 Ill. DEEL.

hoofden. 101. Predikanten daar geplaatst.
 116.
Losbaris. b 10.
Louwen-Land, een Reize derwaards gedaan.
 c 45, 50. Hoe zy ontfangen zyn van den
 Vorst, en zyn Perzoon en treyn beschreven.
 51. Verdre zaaken, toen gezien. 's Vor-
 stes geschenk. Onze geschenken aan den
 zelven. Terug-reyze onzes Gezants 52. des
 Gezants aanmerkingen over dit Land. Waan-
 ren hier vallende en g-trokken. Inkomsten
 des Konings. Zyne Regeering. 53. Hun
 nieu Jaars dag. Hun Goedsdienst, en der
 Cambodiers. 54. Verzoek der Portugeezen,
 om hunnen Godsdienst hier voort te zetten;
 dog afgeslagen. 55.
D Loyal. b 14.
D'Hr: Lucasson's gedrag ontrent de geschillen
 van D: D: du Praat en Vitriarius. 45-47.
Luksoy. b 5.
Luytenants in Banda. b 105.

M.

D: Maartens in Amboina. a 94. op Oma,
 geeft een prouve in 't Maleyts. 94.
 dog afgekeurd. Komt aan 't Kasteel. 95.
 Vertrekt na Batavia. 102.
De Hr: Maatzuykers Brief van Tonkins Kon-
 ning, c 31. En zyn antwoord 32. En een
 van Cambodia's Koning aan zyn Ed: en zyn
 antwoord. 48.
Dain Mabani vermoord. b 172. Zyn Broeders.
 176.
Macassar beschreven. b 128. Deszelfs Konink-
 ryken 133, 141. Door ons gewonnen. 134.
 Eenige plegtigheden ontrent deze Vorsten.
 vervanger des Konings hier. Die Stad be-
 schreven. 135. Inwoonders; en beschreven.
 136, 137. Ons Comptoir hier. Zaaken van
 Macassar. 142. 't Comptoir geslecht. 144.
 Ons Volk Ao, 1618. hier vermoord. 145.
 De Hr: Reaal, hier. 't Comptoir gelicht
 1623. De Hr: van Speult, hier. 1625. De
 Hr: Casu hier Gezant 1632. Die Koning
 beschreven. 145. De Hr: van Vliet hier Ao.
 1636. Vermoord. 146. Slegre Vrede van
 de Hr: van der Beek. 147. Onze Oorlog
 met Macassar. 1663, 147. Verrigting der
 Heeren van Dam en Truittman. 148. De
 Macassaren maken Vrede; dog brekenze
 weer Ao. 1665, 152. En zy belgeren Boe-
 ton; 't welk de Hr: Speelman red. 153. en
 Macassar tot Vrede dwingt. a 166-; dog
 zy breken die weer, en hy temt hen geheel
 Ao. 1666. 153-160. 't Contract 100. en die
 van verscheide Konings 164, 169. Onze
 Macassarze Opperhoofden. 171. De Hr:
 Boogaard giert hier aan. 171. Zaaken van
 Dain Mabani, Zaena, en Aroe Teko. 172.
 De Hr: van Thy Landvoogd, en zyn dood.
 172, 178. De Hr: Beernink Landvoogd.
 178. En zyne verrigtingen over Aroe Tekos
 zaak. 178. Geschenken harer Edelheden aan
 de grooten hier. 183. Verdre handelingen
 van de Hr: Beernink ontrent deze nestelge
 zaak. 182-186. Mevrouw Beernings ziek-
 te, dood. 187, 190. en Begravens-lyst.
 191. Verdre afhandeling van Aroe Teko's
 zaak 186-196. 't Vonnis 'er over geveld.
 200. Verdre zaaken toen hier voorgevallen.
 200-208. Sjeich Jozeifs Zoon hier. 208.
 Hunne Kyks belijders hoe gemaakt. b 203.
 Onvoorzigtigheden der ouzen hier. 215. in te
 veel Landen aan hen weet te geven. 226.
 Zy moeten streng geregeerd werden. 227.
 P K0-

B L A D - W Y Z E R.

- Koningen hier. 195. Landvoogden hier. 229. Opperkooplieden, en verdre bedienden. 229, 230, 231. der zelve Godsdienslen. 232-235. (laat dezer Kerk, 235. Predikanten hier. 235. Borneosche Dorpen hier onder staande. 241. Macassaren gedoopt. a 57. Dankdag over Macassar's verovering. 64. Brief van de Hr: Speelman 'er over. 66. Macassaren in Siam. c 71.
- Macoreffi.* a 4.
Madori-struik. a 232.
Majana-struik. a 250. en *Majana Amaos.*
Majannang (Dain) b 174.
Makari verzoekt Christen te werden. a 54.
Makilar-boom. a 221.
Makoeroene. a 18.
Malakka, Boha Malakka-boom. a 166.
Malakze Anys boom. a 194.
Malappari-boom. a 224.
Maleysche Schriften, welke de Schryver bezit. a 26.
- Overgezet, als Wiltens Predicatie. 36. zyn en D: Dankaarts DiGionarium. 41. de Euangelien. 54. De Psalmen van van Hazel, en Heurnius. 55. Brunds Vraag-boekjen. Catechismus van Spelt. 55. En van Dankaarts. 57. En die van Roman in 't hoog Maleys verworpen. 57. Genesis, 't N. T. van Brouwerius. 58. Spiljardus Vraag-boekje, met eenige Psalmen en Gezangen na Batavia gezonden. 59. als ook zyne verwerring van 't Moorsdom. En de elf laatste Propheten, mitsgaders Hofcas door Brouwerius. 60. Molanus Predicatie in 't hoog Maleys afgekeurd. 61, 66. de Formulieren door Caheyng overgezet. 76. De Bybel in 't laag Maleys overgezet door Valentyn. 80. Bewegingen hier tegen en voor de Hr: Leydekkers Bybel in 't hoog Maleys. 90. D: Hodenpyls N: T: ook in 't hoog Maleys. 100. En meer andre Boeken overgezet en gemaakt 109. Aanmerkingen over 't Maleys op Macassar. 235. De lage Maleysze Taal is de beste, en redenen 'er voor. 35-43. Der Taalkundige Predikanten buiten-voordeelen. 571. Deze Taal sterk ingevoerd. 60. Laft harer Edelheden aan de Regenten om in die Kerk te komen. 65. Lage Maleysze Boeken verzogt door die van Banda en Macassar. 66, 68. Montanus aanbieding, om tweemaal Maleys te preeken, afgekeurd by de Regeering. 76. Middelen tot voortzetting van 't hoog Maleys aangewend. 79. en belast dat te leeren. 80. En twee zulke Predikanten afgezonden, een middel om hier alles te bedervan. 80, 81. Die last wegens 't leeren van 't hoog Maleys vernieuwt. 82. Van Aken leerde dit mede. En dit alles geschied om dat D: Leydekker den Bybel in 't hoog Maleys overzette. 82. Valentyns aanmerkingen, en ook die van D: van der Vorm over het Maleys. 86. dog 't hoog Maleys door den Kerkenraad, uit vrees voor haar Edelheden omhelt, schoon onverstaaubar voor hen. 87. Waarom Valentyn toen zyne verlossing verzogt. 87. Aanmerkingen des Kerkenraads van Batavia over de onze, waar by zy 't hoog Maleys in eenen adem goed en kwaad keurd. 87. dog dit door haar Edelheden belast te leeren. 88. Waar by 't afschaffen der Boetens door d'Hr: de Haas kwam. Dat 'er hoog en laag Maleys is, blykt klaar uit een Batavize Brief. 89. Aanbieding van myn Bybel, en bewegingen 'er tegen voor 't hoog Maleys. 90. A9. 1690. waren 'er 5 hooge Maleysze Predikanten. 91. dog hebben met al hun woelen niets uitgewerkt. 94.
- Maleoe-Vogel.* a 323, 334.
Mamalo door de Portugeezen genomen. a 32.
Manado's Kust, b 134.
Manabocka. b 37.
Manda. b 61.
Manampang (Crain) b 209.
Mandar. b 130.
Maneri. a 306.
 Dain *Mangali*, onze Spion in 't Hof des Konings van Goa. b 202. Zyn verrigting, in Siam. c 71.
Mangga-Boom. a 154, 155, 156, 318.
Mangay. b 61.
Mangi Mangi-Boom. a 222.
Mangogflan-Boom. a 157.
Manipa, veele Gedoopt. a 65, 66, 68.
Manocmeten. a 4.
Manoor-blomen. a 214. of Moecri. 237.
 D: *Manteau.* b 79.
Maewen. a 3.
Marel. a 304.
Maros. b 130, 131.
 D: *Mafius.* b 110.
Maffide. b 44.
Maffoy-Boom. a 208.
Maffareke-Vogel. a 321.
Maffi-Boom. a 162.
Marenti. b 121.
Marmar, Hoofd op Timor. b 126.
 D'Hr: *Marville* 's vervolging der Predikanten. 62, 64, 65.
Mataway. b 121, 122.
Mata-boeta-Boom. a 217, 232.
Matakaruv. a 10.
Mata Oeding. a 256.
Matriszoon. b 29.
 D: *Maxwel.* b 111.
Mayang, a 179, 181. *Maycoor.* b 39.
Mateto. b 121.
Matineri. a 276.
Matsebello. b 37.
Matehefs verrichting in Amboina a 34. ontrent den Godsdiensl. 35. neemt eenige Amboineezen mede na Holland. 35.
 St. *Mattheus* Eilanden. b 132. Des Schryvers gevaar hier. 132.
Meena's Koning. b 124.
Meirminne. a 330, 331. *Melis.* b 29.
Meloen. a 254.
Menschen, Zec-Menschen. a 330, 331.
Mesdag op Timor. b 127.
Miesse Kawonter. b 44.
Michelszoon op Borneo. b 44.
Middelburg. b 52.
Mieren. a 295.
Miga Miga. a 249.
Mikka Mikka. a 258.
Milie. a 247.
Moa. b 46, 57.
Moecri-Eloem. a 214, 237.
 — Tonkin-Bloem. a 230.
Moerbeziën-Boom. a 166.
Witte Moeshoorn. a 174.
Moesson-Vogel. a 326.
Moetoewa Panoessa Nitoc Amaboetay. a 4.
Radja Moesson. b 65.
Mohammedaanse Godsdiensl in Amboina, a 19, 20, 21. Onderscheid tusschen Sunni's en Sjais. Hun Kerkdiensl door den Schryver gezien. 23, 24, 25. En 't verdre tot deze diensl behoorende. 26, 50, 69, 58, 91. Deze diensl in Banda. b 101. op Solor. 127. Op Macassar. 203.
 D: *Molanus* in Banda, zyne hooge Maleysze Pre-

B L A D - W Y Z E R.

Predicatie afgekeurd zelf daar ook 109.
D: Moller in Banda b 114.
Monkos. a 293.
 — Wortel. a 232.
Moni b 71.
D: Montanus in Amboina, a 65. Op Honi-
 moa. 66. Na Ternate 67. Komt weer 68.
 Klaagt over d' Hr: Cops, die hem sloeg. Op
 Oma 68. Gaat na 't Casteel. 69. Bied aan
 tweemaal Maleys te Prediken. 76. Gaat
 weer na Ternate, en stierf daar. 77.
Moordenaars-Baey. b 51.
 — Rievier. b 67.
Moral. a 230.
Morfalla-boom. a 222
Morie, een Afgod. a 19.
Mose, b 43.
Moy. b 61.

N.

N Aboe. a 328.
Nachtglas. c 15.
Nagasaki-Boom. a 214.
Nagel-boom, Olie enz: a 194— en soorten,
 ibid. en 224.
 — Instrukcie, a 198. Zee-Kruyd-Nagel,
 232.
Nalacan. b 1.
Nallabia, hoe zy hun Goden dienen. a 16.
Nannoy. { Louwze Steden. c 51.
Naewein. {
Namokoki, een Eiland. b 54.
Nam-Nam-Boom. a 172.
Namegang. b 44.
Nametotte. b 66.
Nani-Boom. a 220.
Nassau en Belgica. b 2.
Neira, b 1. Afgebeeld. 5. Wat 't zelve doen
 mogt. b 34. Predikanten van Neira. b 115.
Nessat boom. a 221.
Negassi-struyk. a 232.
Nicodemus Eiland. b 133.
D: Nicolai in Amboina. a 105.
Nederlanders in Banda. b 74. Komen op Ma-
 cassar, 143— in Siam. c 72.
Niaroe. c 2.
Niatlang. c 2.
Nibong-boom. a 187.
Nieuwigheden ontrent den Godsdienst verbo-
 den. a 59.
Nisemasse. b 45.
Nilä. b 45.
D: Ninuber in Amboina. a 105. Preekt Ma-
 leytsch, ibid. na Batavia, ibid.
Nipa-boom. a 183.
Nitoe's a 2, 3. Nitoe Labba, a 4. Nitoe
 Ampatao. 18.
Noeffalae's Goden, f. Goden.
 — Verbonds eed, f. eed.
 — Vervolgd door Hidajat. a 41.
Noeffaniuel, Moorsch. a 20. Lyden om den
 Gods-dienst 31. Werd Christen 33.
Noeffa Pinhos. b 46.
Noeffa Telo. Onder Banda's Eilanden. b 38.
Noniba. b 119.
D: Noot. b 113.
Nootenmusschaat-boom, a 201, soorten ibid.
 nuttigheden. a 203, b 63.
 — Eeter. a 324.
 — Behandeling. b 11.
 — Staven-werk ontrent de Nooten. b 11.
 — Vallen niet op Poelo Rhun, b 31. nog
 op Rofingeyn. b 33.
Nova Guinea, b 46. de Chaloepp Walingen,
 of Vinks tocht herwaards. b 58. Van d' Hr:
 Keys. 61.

D: Nucella in Amboina, a 89. Waterzugtig,
 en op Honimoo gelegd, 91. begon mede
 hoog Maleys te Prediken, ibid. Klagten
 over hem ibid. Zyn dood. 95.
Nuokmoy. c 2.
D' Hr: Nuyt's Land, en Purry's verhaal 'er van.
 b 71.

O.

O Ebat Sorwanggi. a 257.
Oebi, en soorten. a 253. Oebi Gorita.
Oebi Castella, of Batatta-wortel. 253. Oebi
 Radja. 259.
Oedani. a 242.
Oedjong Pandang. b 130, 155.
Oelar Tsjinde. a 288.
Oelat, D: Heurnius hier a 49, 52.
Oeli-lima, en Oeliswa. a 12.
Oeman. b 5.
Oenan. b 61.
Oepas Bidji. a 232.
Oerien in Banda. b 9. Een Reduyt, en een
 perk 10. Stad. b 2. en een Dorp. 9.
Oerimeffen lyd om den Godsdienst. a 31.
Offer-dieren, a 9. en offerhanden. 10.
Umbo. b 120.
Omnaby. c 14.
D: Ongena in Amboina, en dood. a 57.
Onim. Prinzen van daar op Siriforri gekomen,
 a 17. b 61. 62—Grens-paal. Hunne begra-
 venis. b 66.
Ontong Java, Eilanden. b 55.
Opperkoopman in Banda, b 86. Hunne naamen.
 b 98.
Oppynen, Hoofd op Macassar. b 171.
Kerkelyke Ordonnantien hoe geteekend wer-
 den. a 131.
D' Orway. b 124.
Ortatan. b 5. of Orontatte, Portugeezen hier.
 b 74.
Ouderlingen, die van den Politycquen Raad
 weygeren dit te werden. a 63. Hurine, en
 Diakonen verkiezing matigdig zig d' Hr: Pad-
 brugge aan 78. dog werd in 't ongelijk ge-
 steld. 78.
 — Inlandze hun Jaarlyke Emolumenten.
 a 118.
 — Lyst van ouderlingen. a 141.
Overspels-itraf in Banda. b 36.
Oursra. c 14.

P.

P Aapze Capiteyn zit als voorzitter der Dia-
 kenen. a 135.
D' Hr: Padbrugge trekt na zich de verkiezing
 van Ouderlingen en Diakonen, zend D: Vos-
 maar daarom op na Batavia; dog werd in
 't ongelijk gesteld. a 78.
Padden-stoelen. a 259.
Padi. a 247.
Paewwenkuyf. a 229.
Pakoe Hitam Besar. {
Pakoe Ajer. { a 258.
Pakoe Oedang. {
Radja Palacka. b 139, 152, 170, 172. 228.
Palmyt. a 178, 181, 187.
Panakoke, veroverd. b 150, 150.
Pancaga. a 255.
Pandang-struyk. a 231.
Pangi-Boom. a 213.
Panggoeling. a 278.
D: Pantberus. b 109.
Papaja-Boom. a 199.
Papari. a 254.
 P 2 P 20

B L A D - W Y Z E R.

- Papedo.* a 178.
Goelit Papedo-Boom. a 224.
Papegay (de geele) a 382.
Papenberg. b 4.
Papoa Eilanden. b 47.
Parady-Vogels. a 437.
D: Parent in Amboina. a 94. op Houimoa gelegt. 65. Gaf een preuve van 't Maleys, zonder kennis aan de Regeering te geven. 95.
Parmain te Goa gedoopt. a 28.
D: Pars. b 114.
Paspaffan-Struyk. a 255.
Patabkmoedi. a 250.
Patab Toelang-Struyk. a 234.
Patan. a 4.
Pati Mole. b 62.
Crain Paringgalooan d'oude, A°. 1580. b 142.
Zyn Nazaat, Ao. 1654. en zyn dood. 147.
St Paulo. b 68, 71.
Pauoesfa, een Afgod. a 18.
Pauwboom. a 156.
D: Pays, in Amboina. a 65. Taalkundig.
Gaat ziek na Batavia. 67.
Jan Pays. a 55. Gestraft. 56.
Peerdn. a 266.
Peert-bank op Aroe. b 40.
Perkieten. a 314.
Pelings. c 13.
Pelo Tsjedangan. a 237.
Peper, lange Peper. Tsjabe. a 252.
D: Peregrinus in Amboina. a 69, 76, 77, 78.
Perken, op Neira. b 429. Op Lonthoir hare naamen. 7. Korte Schets der zelve 14. Op Poelo Ay. 29.
Perkeniers leven. Hun vermogen. b 13. En stoutheid. 14.
Petola Tsjina. a 254.
— Slang. a 285, 388.
Piera. b 61.
Pieffang-Boom. a 343.
Pikapoli. a 28, 29.
Pylstaarts-Eiland. b 52.
Pinang-Boom. a 185.
Pitjjaar-Boomen, als Goden geëerd. a 3, 224.
Plinius, dood. b 26.
Piroe Christen. a 68.
Poelasari. a 236.
Poele (Abraham) na Borneo. b 247.
Poele Boom. a 218.
Poelo A's. a 62.
Poelo Ay's Opperhoofden. b 87, 134. Predikanten. 116. Perken. 29. Beschreven. 27. Gewonnen. 81.
— Bato. b 121.
— Tsjindana. 119.
— Pieffang. { b 2, 34.
— Kapal. b 34.
— Sowanggi. b 34.
— Pinokka. b 132.
— Flores. b 37.
— Rhun. b 30. Geen Noten hier. Geschillen 'er over met d'Engelschen. 3. Onde vaart. 35.
Pati Poeteb. a 19, 20.
Poelat-Boom. a 224, 225.
D: Poleman in Amboina, a 194. Geeft een Preuve van zyn hoog Maleys. 95. Vertrok na Batavia. 102.
Pomelicau (Crain) b 175, 201.
Pompelmoer Boom. a 188.
D: Pontanus in Amboina. a 53. Na Batavia. 56. Taalkundig.
Pontaro. b 120.
D: Pontafen, Mr: a 46. Komt in Amboina, als Predikant. 52. t'onregt beschuldigd, buiten dienst opgekomen; dog weergezonden.
- Gaat weer na Batavia. 54. b 107, 108.
Pool na 't Zuydland. b 47.
Portugeezen verhuizen van Pikapoli na de Noordzyde van Hitoc. a 28. en na Idelishoek, en Leytimor by den Roodenberg. 29. D'Azvedo herneemd Pikapoli; en de Zaa red de vervolgte Christenen. 30. Roebohongi dwingt hen te verhuizen 31. Hun legt drag. 32. Nemen Mamalo in. Dog coor van der Hagen gestuit. 32. Furtado hersteld alles; dog van der Hagen veroverd geheel Amboina. 33.
— In Banda. b 73. Op Timor en Solor. 123, 124. Op Macassar. 143. werden door van Dam en Truytmaas geslagen, en veroreven. 194. Hun verzoek by de Louwen afgeslagen. c 55. Hun komit in Siam. c 69.
't Postpeerd. b 118.
Powanno. a 7.
Predikanten, van haar Edelheden hard behandeld. a 57, 58. buiten-voordeelen der Taalkundigen. 57, 58. Hun getal Ao. 1657, 58, 61, 62. School- en Kerk-visiten sterk belast. 58. Zy werden door de Regeering verzameld. Hun buiten-voordeelen aengeschaft. Hun getal in gansch Indiën. 58, 59. Klagen harer Edelheden over hen. 61. Buiten-voordeelen aan de Taalkundigen weer toegestaan. 62. Hunne klagen over de Heer Marville, die D: Sweerdius afzet, Redeneering der Predikanten daar over. 63, 64. bepaling van hunne buiten-voordeelen. Bewys, dat 't voordeel der Taalkundigen boven dat van de niet Taalkundigen slegt is. 66. Laft ontrent hun rang 67. Vier Predik-beurten. Ao. 1667, 67. Laft om haar Ferwi; en ook de Buiten-Opperhoofden te eeren. 68. Hun verzoek om eenige meerder buiten-voordeelen wegens onkosten by de Kerk- en School-bezoeken afgeslagen. 81, 82. Laft om de Regeering schriftelyk van alles berigt te geven. 87. Agt Predikanten, Ao. 1694. in Amboina 89. Verboden hen oit op te zenden buiten laft harer Edelheden. Hen werd belast voortaan een preuve van hun Maleys aan de Regeering en Kerken-Raad te geven. 91. Dienft en gevaaren der zelve by de Kerk-bezoeken. 116. Voor al der Maleysche Predikanten. 117. Hun inkomem, en dat van de Weduwen der zelve. 118. buiten-voordeelen op een Tocht van en na Batavia. 119. Lyft van hunne naamen in Amboina 140. Ook van die op Oma, en Honimooa. 141. Als mede van die in Banda. b 114. Op Neira. 115. Op Lonthoir. 116. Op Poelo Ay 116. Op Macassar. 234, 235.
Priesters der Cerammers, en hun bedryf. a 2, 3. der Mooren-dragt. a 25.
D'Er: Prins op Macassar Hoofd. b 172. Landvoogd, en zyn bestier. 179, 227.
D: Priferius gevangen door de Mooren van Noeffalaoet, a 50. Gaat na Batavia. Komt weer hier; en gaat na Banda, 51. Werd verloft om zyn vrouwe te haalen. 51. was zeer Taalkundig. 51. b 137, 108.
Proponenten-Lyft. a 147.
Prusscher. b 8.
Purry's verhaal. b 71.
Putmans. c 10.
- Q.
- D'Er: van Q* *Uaalberg's* Leven. b 91.
Quankait. c 2.
Quanshia. c 2.
Quikstaart, a 326. Ongemeene, 't Manneken en Wyfken. 375. *Raai-*

B L A D - W Y Z E R.

R:

R *Aamburg.* b 124.
Rady's. a 260.
Radja Poerfan. c 54.
Romailondi. c 60.
Ramboetan. a 260.
Rambot Poetri. a 257.
Rami. a 247.
Ranan of Rane. b 5, 8.
Ranran. c 2.
Rarak Boom. a 194.
Ratci kruid. a 249.
Rutoe, b 4. Een Stad. b 2. Een Dorp op Aroe. c 39.
Ratsotti. b 65.
Raven, Groene Raven. a 317.
Rautsjaga. a 257.
Regemortes, Hoofd in Cambodia. c 45. Gezant, en vermoord. 47.
D: Renet in Amboina. a 109.
Revenge. Een Casteel. b 17, 28.
Reyger. En zoorren. a 328.
D' Hr: Reynst in Banda. b 80. 81. Wint Poetlo Ay; weer verloren; dog herwonnen door 't Lam. b 81.
Reynsdyk. b 111 na Timor. 127.
Riama-Atoe, een Afgod. a 19.
Riddel. Op Macassar. b 197.
Ribud-Plant. a 244.
Ryft, a 247 of Padi ibid.
D: Ringius in Amboina, a 26. Dood. 58. b 109.
D: Riuzius. b 109.
Ryft, op Macassar heerlyk. b 138.
Roebobongi dwingt de Portugeezen te verhuizen. a 311, 32.
Roe-Oemoe Oboewa, een Afgod. a 19.
Roef op Borneo. b 244.
Roemab Bati. b 62.
Roemab Effi, Limeri. f
 — Maroe. < b 61.
 — Toelis. f
Roemakay om de Z. O. b 58, 61.
Roemakay in Amboina verzogt 't Christendom. a 54, 56.
Roerak. a 349.
Roetoe-Pia-Boom. a 220.
D: Rogerius in Amboina, a 44. een andre van die naam in Amboina 56. Ziek na Baravia. 57.
D' Hr: Roggeveem's Tocht na de Goud-Eilanden. b 71.
D: Roman op Batavia Taalkundig; dog in 't hoog Maleys, hier verworpen. a 57.
Vincent Romeyn. c 9, 16.
Rompot Karbauw, a 257. en verscheide zoorren.
Rozenburg. b 40.
Roos. b 10.
Rofingeyn. b 32. Horenkens, Koejen. Een Reduit. Zeldzaam Gras. Geen Nooten hier. b 33. haar oude vaart. 35.
Rotang Kalappa, a 240. en andre Rotang struiken. ibid 241.
Roffu Goerot. b 118, 133.
Roti. b 122.
Rotten. a 294. Rotten-Eyland. b 133.
Rottensf. Een Eyland. b 69.
Rotterdam. Een Eyland. b 54.
Rotterdam. Een Casteel op Macassar. b 130.
 135. Afgebeeld. 136.
D: Rouwenius in Amboina, a 67. op Oma. ibid. overleden lam. ibid. 68.
D: Ruel op Ceylon. a 79, 81.
Ruyt-Vifch. a 412.
D: Ruteau. b 107.

III. DEEL.

D: *Ruthenius*, Propon:

a 44, 55.

S.

S *Aaken* van Banda. b 34.
Sacke-Boom. a 224.
Saena's zaaken. b 172-212.
Sagoe Boom. a 175, dito. Heester. 238. dito.
 Worm. 295.
Saguwading. b 39.
Saguweer-Boom. a 181.
Radja Saehoelau. a 4.
Sajor Bajang, a 248. Sajor Mamma 249. Sajor Ajam. 250. Sajor Poppia. Sajor Cancong. Sajor Songga. 254 Sajor Oedang. Sajor Kambiing. 257. Sajor Pakoe. Sajor Radja Noete. 258. Sajor Pepe. 238. Sajor Troeboe. 246.
Sakao. b 1.
Salee. a 246, 257.
Salemoeli-Boom. a 223.
Saleyer. b 117. Wonderlyk geval op Macassar van de Saleyercezen. 224. 131.
Sallelanwo onder Ternate. b 124.
Salowakki. b 37.
Sammama-Boom. a 221.
Craiu Samarloeka beoorlogd Malakka. b 142.
Samat-Boom. a 206.
Sambas b 240. Verbond met hen. 245.
Sambong-struyk. a 256.
Samboepo. b 130, 139, 142.
Samfana. c 51.
Sammer. b 35. Sammeren. b 10.
Sampowali, Koning van Goa, b 209, 215, 216, 249.
Sandelhout. a 206. b 124.
Sandbeek. b 184, 185.
Sanga-Boom. a 171.
Sapi. b 118.
Sappan-struyk. a 234.
Sariwan-Vogels. a 314.
Sasawi Tsjina. a 249.
Saxenbams Saymoen. c 51.
Schaar. b 60.
Schapien. a 267.
D' Hr: Schaghen, zet vander Poort als Diaken af, en verdre zaaken daar over voorgevallen. a 83-85.
Schans, kyk in de Pot, op de Goenong Api. b 26.
Scheinantum. a 246.
D' Hr: Schenkenberg. b 95.
Scherpenk. b 132.
Schiedams-Eilanden. b 118.
Schilpad. a 279. dito. Eiland. b 41.
Scholarchen. a 65, 77.
Schoelen in Amboina, a 31, 44, 46, 53, 118.
 — Kinderen, wanneer te ontlaan. a 65.
 — Behoeften geeyscht. a 59, 61.
 — Duytsche oppericht. a 62.
 — Meesters Loon. a 65. Hun getal. 91, 111, 131, 117.
D: Schoonebeek in Amboina. a 78. Zyn dood.
D' Hr: Schot op Solor. b 123, 124.
Schouten (Willem) b 52.
 — (Joost) 's Logie in Siam. c 59.
Schelpen, f. Hoornen, of Hoornkens.
Scorpioen. a 240, 294.
Seavian. b 122.
Secretaris in Banda. b 87. 101. Der Justitie. 104.
Semam. b 122.
Sengadji Parampoewan. a 357.
Sepa, Christen. a 75.
Serbite. b 120, 124.
Sergeanto-bollen-Boom. a 157.
Serin. b 123.
 Q

B L A D - W Y Z E R.

- Seroene.* a 249.
D: Serranus, in Amboina. a 105. Predikt Maleyts in Banda. b 114.
D: Sibelius in Amboina lam. a 62.
Siekten, zeldzame gedagten der Amboineezen 'er over. a 13. middelen 'er tegen 14. eu na 153. agter ieder Boom-befchryving. b 2.
Sjak. b 2.
Siam, en onzen Handel daar. c 56-58. Ryken hier. Judia 't Paleys, onze Logie. 59. Loop der Menam. 60. Bankok. 61. De Koning, en zyn Titels. 62. Waaren, Handel-volken, Bergstoffen. 63. Munt, Taal, Schrift, enz: 65. Dieren. 66, 67. Japanders hier. 68. Portugeezen. 69. Macaffaren. 71. Nederlanders. 72. Cornelis Spek. 73. Waaren, Hoofden hier van ons. 73-76. De Griek Faulcon. 77-87. Eenige byzondere zaaken dezer Koningen en die van Pegu. 87. Hun Godsdienst. 91.
Sibens Commissaris in Tonkin. c 33.
Sjeich Joefef. b 208, 209.
Sikewoe. b 44.
Siki-Boom. a 220.
Silekiloer. b 113.
Silensjak. b 134.
Sillevan. b 121.
Simbat. b 258.
D: Simey in Amboina a 90. b 112.
Simpo. c 51.
Sinduc-Boom. a 211.
D: Sinjeu. a 87.
D'Hr: Sipman Landvoogd van Macassar. b 224, 225.
Siri Toeri Bowana. c 58.
Siri Naraderidja. c 58.
Sirih en Boba Sirih. a 252.
Sirih Tali. a 226.
Sirijori's Afgodery, en bygeloove. a 17, 18, 52, 54.
Radja Siseoeloe. a 4.
Slang met pooten. a 291. Groote Slangen op de Goenong Api. b 26. Op Poelo Rhun. 32. Slangen-steen. a 287. Slangen-dienst. 19, 285, 289. 't Slangen-Eiland. b 118, 133.
Slaven-werk in 't Nooten-perk. b 11. Hun oude Weiten in Banda. 35.
D: Snoek van Kleef. b 235.
Soegi-hout. a 234.
Soekom-Boom. a 161.
Suet (Antoni) b 4.
Soelamoe. a 193.
Soelassi. a 249. Ajam Soelassi. 329.
Sobas. b 61.
Soffoe Moetiara. a 257.
Sofsa. b 61.
Soki-Vogel. a 322.
Soldy-Boekhouder in Banda. b 87, 103.
Solombo. b 131.
Solor. b 117, 120. *Schot* hier. De Velting veroverd. 123. Dorpen. 124. Koningin. 125, 148.
Solulo-Plant. a 239.
Sombaboer. c 51.
Sombangko, Koning op Macassar: en zyn dood. b 146.
Sombok. c 51.
Somboug. a 258.
Sommona Codom. c 91, 93. Zyn Leerlingen. 94. Dood. 95.
Son, *Maas*, Goden der Amboineezen, en Spreek-zyzen daar van ontleend by de Heidenen, en oude Jooden, Grieken, enz: a 2.
Sondal-Malams. a 250.
D'Hr: Sonk. b 88.
De Sonnebayer. b 124.
't Sonnegat. b 15.
D: Sonneveld in Amboina, a 50. Taalkundig. 51. Vertrok, gaat als Visitator na d'Ooſt. 52.
Soorzak-Boom. a 159.
Sornau. a 58.
Sofot-Boom. a 193.
Soping. b 130. Princen van. 172, 179, 182, 184, 188, 206.
Soway. b 122.
Sowari. 276.
Sowassa, of Tambak. c 63.
Soya's oude overlevering van hun Pot op 't Gebergte. a 9. Werd Christen. 29. Hunne Afgodery uitgeroeyd. 55. Des zelfs Kouing een Afgodendienaar. 8, 51.
Thomas de Soya, werd Christen. a 33.
Spaantje by. b 8.
D: Spandau in Amboina, a 95. Geest een Preuve van zyn Maleyts. 101. Zyn dood. 102.
Spat-Wortel. a 260.
D'Hr: Speex, een groot onderdrukker der Kerklyken. a 47, 48, 49. Corn: Speex. c 72.
Speelmans-Baey. b 65. Zyne verovering van Macassar. 135, 153-173, 214, 325.
Radja Salomo Speelman van Ademantocoe. b 111.
D: Speljarus in Amboina Taalkundig. a 58. Bezoekt Ternate. 59. 60. Zyne neerstigheid in 't overzetten van Boeken, enz: 60, 68. Afgezet. 62.
Sprenkel in Patani. c 91.
D: Stampioen in Amboina. a 84. na Teruate 87. Banda. 113. Timor. 127.
Steenbergen, Capiteyn op Macassar. b 217-224.
Steenen Goden der Amboineezen. a 2. En van andre Volken. 3.
Steenkop. b 178.
Steenrots. b 9.
D: Stevensſoon Proponent hier geworden. a 77. Gaat na Banda. b 106.
Sinkerd-Boom. a 156.
Stukusjeb (Schipper) b 221.
D'Hr: Storm verworpen als Commissaris Polityc, en gedoopt. 132.
Strik. c 15.
D: Struys in Ternate geschorft in dienst. a 67. Komt in Amboina op Oma, klagten over hem, gaat na Ceram. 69. Komt aan 't Casteel. 75, 76. Gaat na Hitoe. 76. Moejelykheden met hem, werd afgezet voor een tyd, hersteld, na Ternate gezonden, en geheel afgezet, was uitnemend Taalkundig. 77.
Struys-Hoek. b 56.
Succadana. b 239. Ons Comptoir hier gelicht. 246.
Suydwyk Hoofd op Macassar. b 147.
Sumbawa. b 118, 133, 141, 180.
Susanna-Bloem. a 253.
Surenhout. 221.
Swaluwe. De Vogelneskens makende. a 328.
Swanko's verzoek om Christen te werden. a 54, 55.
Laur: de Sylva, een Afgodendienaar, Koning van Soya. a 8.

T.

Taal van Banda. b 37.
D: Tuats in Amboina. a 105.
Tabak. a 248.
Tabaliffa. a 257.
Tacca. a 251.
Taccari. a 246.
Toadja. b 202.
Dain Tabalile, b 173. Geschenck aan haar van haar

B L A D - W Y Z E R.

haar Ed. 183. Haar woelen in Crain Bon-
toewas zaak. 235. Začna's verzoek aan haar
210. was zeer geagt by ons.

Tabi Angin. a 258.
Tabinale, een Afgod. a 18.
Talan-Vogel. a 303.
Tali Boebot. a 235.
— Gnemon. a 235.
— Api. a 235.
— Karbauw. a 235.
Tali Sirih. a 237. Tali Morea. 238.
Tali Wakompol. 238. Tali Safawi. ibid.
Tali Bouton. ibid. Tali Pieffang. 239.
Tali Coepang 254. Tali Baboenji, ibid. Tali Gorita. 256.
Tali Soekéi, en Tali Couwer, wyzen van te
Vifſchen in Banda. b 31.
Tamarinde-Boom. a 191.
Tambuk, of Sowaffa. c 63.
Tamatti. a 254.
Tambora. b 133, 141, 142.
Tamea, een Eiland. b 132.
Tanab-Huomeffen. a 20.
Tanuh Keke. c 129.
Tanamaffa. b 33.
Tandjong-Boom. a 215.
— Boerong. b 8.
Tanetta. b 130.
Tangerang. a 232.
Tanifanga. Een Princes. 202.
Tanjali. b 131.
Tanquan. c 2.
Tarangán. b 39.
Tapunon. c 51.
Tapanaawa. a 238.
Tasman's (Abel) Reyze na 't Zuydland. b 47.
hy neemt een jonk. c 47.
Tawan. b 61.
Teckey. a 257.
Teew. b 45.
Tello, b 130. des zelfs Koning ſpreekt met de
onzen. 143.
Tempe 't Meir van die naam. b 130.
Tempels der Cerammiers. a 3. en van andre. 9.
Tenember. b 41.
Teng. b 44.
Tenimbar. b 37, 108. Waaren. 34.
Tenoe (Amos Pieterſoon) op Timor. b 127.
Teralta. b 46.
Ternates Ryken op Celebes. b 133.
Tevinia Affen. c 53.
Tevinia pra Loeban. c 53.
Tevinia Lankan. c 53.
Tewer. b 38, 39.
Tjam. c 2.
Tiando. b 38.
P: Theunifſoon. c 15.
Tbyffoon (Pieter) b 8.
D: Thornton na Timor. b 127.
Tbullelo. b 34.
Tiboro. b 131.
Tieres. b 122.
Tiboelale Chriſten. a 90.
De Tygers-Eilanden. b 118, 133.
Tikos-Boom. a 221.
Tilen-Boom. a 221.
Timon Tikos. a 256.
Timor. b 117, 121. Opperhoofden. 126. door
wie bezogt. b 127.
Timor Laocet, b 43. en Dorpen. 44.
Tinggoelon-Boom. a 222.
Titi-Boom. a 221.
Todilay. c 2.
Toecang Beſi's Eilanden. b 132.
Toehorkey. a 319.
Toeldam. b 31.

Toenjoſokki. b 38.
Toepafauw, een der drie Ceramze Capiteyns. a 4.
Toepe. a 176.
Toeratte. b 129.
Toetra. b 10.
Toerang. b 120.
Toetoe Toeba. a 362.
Toetewanang. b 39.
Toeto babe. b 121.
Toetra. Een perk en Berg. b 10.
Tulebagi. b 134.
Tuloeke. b 123.
Tominis Bogt. b 134.
Tonkin, een deel van Tſjina, dog werpen 't
Jok af. c 1. Verdeeling des zelfs. 1, 2. Kon-
ning hier. 3. De Tſjoewa beroofd den Kon-
ning van Tonkin van zyn Ryk. c 3. Hoe
men hier komt. 4. Levensmiddelen. 4.
Waaren. 5. 't Volk beſchreven. 5. Taal. 5.
Schryf-wyze, Regeering, Krygsmacht, Ge-
richts-bediening, Begravenis, wannere on-
ze handel hier begon. 6. Inſtruſtie voor
de Hr: Hartzink. 7-16. en 18. als Zoon aan-
genomen van den Koning. 16. Ačte daar
van. ibid. Brief des Konings aan den Gou-
verneur Generaal. 17. dito. aan d'Hr: Maat-
zuiker. 31. 't Comptoir opgebroken. 33.
Tonkinze Opperhoofden. c 31. Godsdienſten.
33, 34.
Tontoli. b 134.
Toofja. b 202.
Torteldnywe, en zoorten. a 324.
Towak. a 178, 182.
Treffers op Timor. b 127.
Troeboe. Sajor Troeboe. a 246.
Drommel-Rok-Boom. a 191.
Truytmans Admiraal, na Macaffar. a 1660. b
147.
Tjabe. a 252.
Tjabe Hoetan. a 236.
Tjajakar Bebec. a 249.
Tjampakka-Boom. a 214.
Tſenn. c 2.
Tjampedaba-Boom. a 160.
Tijneezen, vermoorden in Cambodia eenige
Neerlanders c 45.
Tijli. a 249.
Tjinde-Slang. a 288.
Tjoetjoc Rambot. a 232.
Tjiurana, b 131, 140. 's Konings onthaal der
onzen daar. 141.
Tjoey-Vogel. a 326.
Tjongkur. a 246.
Tjuumorgy. c 13.
Tuba Bidji. a 236.
Tulp, (Javaanf.) a 250.
Turier. b 121.
Tweede in Banda. b 86.

V.

V Aak. b 246.
Vaandrigs in Banda. b 135.
Valentyn in Amboina, a 78. Leerd laag Ma-
leyts in zeer korten tyd, en daar over ver-
beterd in ſoldye. 79, 82. Werd tegen de
ordre na Banda gezonden, tot nadeel der
Kerken in Amboina, keerd weder hier, be-
zoekt Honimoo, en Noeffalaoet. 79. begint
den Bybel over te zetten in 't laag Maleyts.
80. geprezen over zyne neerfligheid door
die van Amboina, geeft hen kennis van zyn
overzetten des Bybels. Moet alleen van al-
le de Predikanten hier tweemaal Preeken in
't Maleyts; en toen de Kerken-raad hem be-
laſt dit na te laten, nam de Regeering dit
Q 2 kwa

B L A D - W Y Z E R.

kwalyk, en belaft hem dit weer. 82, 84. 't hoog Maleys werd met geweld hier ingevoerd, en door den Kerkenraad uit vreeze aangenomen; waar op hy zyne verlossing verzogt, alzoo al de last aan 't Kasteel in 't Maleys op hem, gelyk dit in de Utaffers op D: van der Vorm aankwam, die hem daar na van een beurt ontlafte. 87. Zyn vertrek na Batavia, daar hy kennis van zyn overzetting des Bybels gaf. 89, 90. Waarom hy zyn Werk aan den Kerkenraad in Amboina niet gafte zien. Woelingen en bewegingen van D: D: van der Vorm, Hodenpyl, en de verdre Predikanten tegen zyne overzetting, en waarom. 90. Hy gaat Ao. 1705. weer na Indiën. 95. Verfen op zyn vertrek. 96-100. werd tegen d'ordre der Heeren zeventienep, met geweld als Leger-Predikant na Javas, N. O. Kust gezonden door haar Edelheden, en de Hr: van Riebeeks bittere woorden, zyne ziekte op die tocht. Wederkomst op Batavia. Zyn vertrek na Amboina. Zyne veerdigheid in 't Maleys Preeken voor de vyfst. Zyn vertrek weer na Batavia. 102. Zyn Kerkelyke ontflags-Brief, en getuigenis. Komst op Batavia. Last harer Edelheden om na Ternate te gaan, dat hy zedig weygerd. Zyn vertrek na 't Vaderland. 103. Daar hy al zyne Vrienden overleden vond, en van twee zynre beste Kisten beroofd werd. 104. Liefdelooze behandeling der Ambonische Broeders zedert 1694. met hem. 105. Bewyzen van zyne bekwaamheid in 't Maleys. 101, 103, 105. 't voorgevallene hier over voor de Synodus van Enkhuizen, Ao. 1696. en vervolgens. D: van der Vorms vuilaardigheid. 136. De Heeren zeventienep tegen des Schryvers Werk aangezet. Die zelf voor 't laag Maleys waren. 107. is om dit zyn Werk noit in zyn dienst nalatig geweest, en dede dit zonder Loon te begeeren daar voor. Hoe onredelyk hy hier voor behandeld is. D: van der Vorms aanbieding, om D: Leydekker en des Schryvers Werk in twee colommen te drukken; en daar op onderneemd de Schryver zyne tweede Reyze na Indiën. 108, 109. Komt op Batavia met veel voorschryvens; dog werd slegt behandeld aldaar. Hoe in Amboina. Set andermaal den Bybel over in 't hoog Maleys. Verdre Boeken door hem overgezet. 109. De Classis van Amsterdam held over tot D: Leydekkers Werk. 110. Eenige Afschriften van des Schryvers Bybel door die Classis verzogt, met die van D: Leydekker vergeleken, en berigt 'er over aan den Schryver 111. D: van der Vorms Loffelyke getuigenis van den Schryver, en van zyn Werk in een Brief, en van wat uitwerking die was. 112. En hoe van zeker Bewindhebber behandeld. De Schryver zoekt zyn Bybel door de regte deur in Indiën te krygen; dog is ongelukkig in alle zyne ondernemingen. 112. 114. Voltoyd zyn tweede Bybel-overzetting. Zyne Bede tot de Heeren zeventienep. 112. Dog de zelve besluiten D: Leydekkers Bybel te drukken, en belasten Revifores te stellen. Des Schryvers aanmerking 'er over. 114, 115. Zyn misnoegen over de Hr: van der Stels gezag in 't Kerkelyke, en van eenige onvoorzigtigheden, die hy, met zyn medebroeders niet konnende herstellen, door een Brief tragt in beter staat te brengen, die hy aan den Generaal den Hr: van Riebeek zend. Onvoorzigtige behandeling van dien Heer ontrent den Brief; waar op de Schryver, op

Batavia gekomen zynde, zynemeyning klaaf uitlegt; dog die Hr: maakte daar een uitleg op na zyn zin en tegen des Schryvers gedagten. Bedreygd den Schryver daar op met den Fiscaal 136, 137. Werd belaft na Ternate te gaan, tegen de ordre der Heeren zeventienep, hem mede gegeven. En, na dit geweygerd te hebben, voor de Raad van Justitie over die Brief gedagvaard; dog voor den zelve ook volslagen in allen deelen geregtveerdigd. 137. Slegte daad des Heeren van Riebeek. 139. Des Schryvers komst in Banda. b 112. Zyn gevaar by den Bril. 129.

Valentyn (Jacobus) b 96.
Vali, b 33.
Van Aken, als Predikant na Ternate. a 87.
Van Alfen, b 126.
D: Van Beek, b 234.
D: Van Belle in Amboina, en zyn dood. a 77.
Van Bergel, b 80.
Van Berkel, b 35.
D: Van den Bosch, b 234.
Van den Bosch, Hoofd op Borneo. b 247.
Van den Broek, b 28.
Van den Broeke, (Pieter) in Banda. b 80.
D: Van Brammen in Amboina, a 135. Vertrok na Batavia.
D: Van Brussel in Amboina om Maleys te leeren, a 79. dog dede dit niet 80, 81. verzogt op Honimoo of Oma te leggen, komt op 't laatste, en stierf daar. 82.
D'Hr: Van der Burg in Tayouan. c 15.
Van Cordaan, b 8.
Van Dalen, op Macassar. 171.
Van Dam, Admiraal na Macassar, Ao, 1660. b 147.
D'Hr: Landvoogd Van Dams Leven, b 91.
Van Diemens Baey, b 48. Zyn Ed: komst in Banda. 90. Komst in Amboina, a 51. Zyn Ed: Brief van den Koning van Cambodia. c 17.
Van Dyk, b 127.
Van der Duffen in Banda. b 80, 81.
Van den Enden, b 78.
Van der Ennen, b 126.
D'Hr: Van Eps Leven. b 94-96.
Van Galen in Cambodia. c 43, 93, 94.
Van Goens Eilanden. b 64.
D'Hr: Van der Hagen in Amboina, a 32. veroverd dat. 33.
Van der Hagen, Hoofd in Cambodia. c 45.
Van den Heden, b 126.
D: Van den Houten, a 41. Vertrok na Batavia, 51. b 108.
Van der Lek, Hoofd in Patani. c 90.
D: Van der Linden, b 171.
Van Lokhorst, c 50.
Van der Myl, b 188, 210.
Van Noord op Borneo. b 243.
Van der Plas vermoord, b 84.
Van der Poort, a 83-85.
Van Putten Hoofd op Timor. b 126.
D'Hr: Van Quaalberg, b 91.
D'Hr: Van Riebeek, bittere woorden tegen den Schryver, a 131. En zyn verdre quade behandeling van des Schryvers Brief aan zyn Ed: 136-139.
D: Van Schie in Banda. b 114.
D: Van der Snyus, Proponent in Amboina gemaakt. a 75. Op Oma gelegd. 76. Werd Predikant, en gaat na Ternate. 77. Komt weer hier 78. Bezoekt Boero, Manipa, en Ceram. 80. Vertrok na Batavia niet moeite. 81.
Van Solt op Macassar. b 143, 144.
Van

B L A D - W Y Z E R.

- Van der Spels* berigt wegens den Goenong Api. b 19.
- D'Hr: *Van der Stel* groot gezag in 't Kerkelyke in Amboina. a 135.
- De jonge Hr: *Van der Stel*, en d'Hr: *Coepers* wederwaaren. b 68.
- D'Hr: *Henrik van der Stel* op Macassar, b 223.
- Van Sarkel*. b 7.
- D: *Van den Swarden* in Amboina, a 61. Op Honimoo. 62. Taalkundig, zyne moeilykheden met de Hr: Marville. 63. Klagten over zyn eerw.; en geschort in dienst, ver trok na Ternate. 63.
- D'Hr: *Van Thye* Landvoogd op Macassar, b. 172, 177. Zyn verblyf in 't Casteel van Goa 204. Beschuldigd door Aroe Teko. 209. Hersteld de zaak van de Hr: Prins. 228. zyn dood. 178, 179.
- D'Hr: *Van Tol*, Landvoogd op Macassar, b. 215. d'onlusten tusschen de Koningen van Goa en Boni toen begonnen, waar in de Hr: Eiberveld zyn Ed: ondersteund met Raad, dog beloofd hem qualyk. 223. Wonderlyk voorval met eenige Saleyereezen. Zyn Ed: dood. 224.
- D'Hr: *Van Uccbeles*. b 97.
- Van de Velde*. b 124.
- Van Vliet*, vermoord op Macassar. b 146.
- D: *Petrus Van der Vorm* in Amboina, a 80. Predikt hoog Maleys, en gaat na Honimoo. 81. Zyn scherpe Brief aan die van Batavia. 82. Werd aan 't Casteel gelegd. 87. Ver trok na Batavia, als Maleys Predikant daar beroepen. 91. zyn vuilaardigheid tegen Valenty, en zyn Werk. 106, 107. Vervolgde de overzetting van D: Leydekker na zyn dood. 107. zyn Brief aan Valenty tot veel lot van zyn Perzoon en Werk. 111.
- D: *Jacobus Van der Vorm* in Amboina, a 94. Geeft een Preuve van zyn laag Maleys. 95. vertrok na Batavia. 102.
- Van Warwyk*. c 72.
- Van der Wee*; Proponent op Noeffalaoet, en zyn dood. a 58, 63.
- D'Hr: *Van Zyll's* leven. b 92.
- Varaat*. b 32.
- Vasconcelbo*. a 31.
- Vastendagen*, den Amboinees onbekend, a 10.
- Veldboen*, of *Mulleoe*. a 320.
- Veldboens* Eiland. b 132.
- Verhoeven* (Jan) b 81.
- Verhoeven*, de Zeevoogd, in Banda b 76, 77. Werd daar vermoord.
- Vergadering* van Politie. b 85. van de Weeskamer, en van kleene Huwelyks-zaaken in Banda. b 87. Van den Kerken-raad in Amboina. a 63.
- Vergif*-Boom. a 218.
- D: *Verhagen*. b 107.
- Verkens*. a 268.
- Vermeert*. b 8.
- D: *Verrechts*, in Amboina. 49. Verkeerde opvatting van zekere daad van zyn Eerw; werd opgezonden; dog hersteld. 50. zeer Taalkundig. 108.
- Vink* na Nova Guinea. b 58.
- Uyterdam*, een Eiland. b 54.
- Visschers*-Eiland. b 132.
- Visschen*, gemeene dito. a 336.
- Ongemeene. 347. En verder ieder net te zien by de Lylt agter de ongemeene Visschen.
- Visschers*'s plegtlykheden der Amboineezen. a 15. der Bandanceezen. b 31.
- De *Visscher*. b 77.
- D: *Vitriarius* in Amboina, a 44. Zyn gedrag. 46, 47.
- D'Hr: *Vlaks* leven. b 7. 89.
- Vlamings* (Schipper) togt na 't Zuydland. b 68.
- D'Hr: de *Vlaming* een deftig Voesterheer der Kerke, a 33, 54. t'onregt beschuldigd. 55. zyn yver. 56. zyn ongelukkig geval op Timor. b 328.
- Voesterbeeren* der Kerke. Vlaming, Cos, Huiltaart, Hurd. Onder yders Regeering in Amboina te zien.
- Vogelen*. a 298. Vogelneskens. a 328.
- Vogels*-Eyland. b 45.
- Voetere*. b 122.
- D: *Vonk* in Amboina, zyn dood. a 78.
- Vonte* in Zee geworpen, door de Hr: de Vlaming. a 33.
- Voortekenen*, goede en quade. a 8, 9.
- D: *Vosmaer* in Amboina. a 77. Opgezonden door de Hr: Padderugge, om dat hy zyn Ed: betwistte de Verkiezing van Ouderlingen en Diakenen; dog wierd geregtveerdigd, en hersteld. a 8.
- 't *Vraatje*. a 81.
- 't *Vrouwen*-Eyland in Banda. b 26.
- Uylen*. a 328.

W.

- W***Aaren*, op Macassar vallende, en getrokken. b 138, 142.
- Waarzeggers* of *Wichelaars*. a 8.
- Wackahiboe* tot 't Christendom genegen. a 44.
- Wagenaar* op Macassar. b 152.
- Walingen*, b 5. Groot en kleen dito. b 7.
- De Chaloeep *Walingen's* Tocht na Nova Guinea. b 58.
- D: *Walrant* in Amboina. a 69. Dood. 62.
- Wesselburg*. b 178.
- Walvisch*, a 336. en Tandem, ibid.
- 't Schip de *Walvisch* verongelukt. a 62.
- Wamir*. b 39.
- Wandelend* Blad. a 296.
- Wangi* *Malikka*. a 250.
- Wangi* *Wangi*-Eyland. b 132.
- Waran*-Boom. a 225.
- Ela. b 5.
- Waringin*-Boomen als Goden geëerd. a 3 zoor ten. 223, 224.
- Warwyk* op Borneo. b 244.
- D: *Warmeloo* in Amboina, Taalkundig, en na Batavia. a 57. weer hier 58, uit Banda weer hier, na Macassar, en dood. 61. b 109.
- Van Warwyk*. c 72.
- Water*-Hout. a 233.
- Water*-Meloen. a 253.
- Water*-Slang. a 292. en *Water* Dieren. 330.
- Wawo*. a 233.
- Water*, wit-*Water*. b 13. *Waterlooze* *Werve*. c 7.
- Wailoei*. b 44.
- Wawo*. a 233.
- Wawoelang*. a 385.
- Wawoni*. b 131.
- Way*, des zelfs Afgod. a 4. door *Leliato* overvallen, 119. straf over hunne Afgodery. 57.
- Wayer*. b 9. Opperhoofd. b 87, 104.
- Weduwe*; van een Predikant haar inkomen. a 118.
- Weeskamer* in Banda. b 87.
- D: *Wenting* in Amboina. a 105.
- Wersbaas* in Banda. b 88.
- D: *Wernley* op Macassar. a 114. Revisor van D: Leydekkers, Bybel. ibid. 235.
- D'Hr: *Weyns* Leven. b 91.
- Weynsjes* vermoord. b 84.
- Wezel* (Javaansche.) a 279.
- R
- 's Eyr

B L A D - W Y Z E R.

— 's Eyland. b 66.
Wiccbelaars. a 8.
Widjin. a 247.
Widorik-Boom. a 224.
Willem Schouten. b 52, 56. Willem Schoutens
 Eyland. b 57.
Willem Rievier. b 71.
D: Wilens, de eerste Predikant. a 35. zyne Pre-
 dikation in 't laag Maleys zeer nut. 36.
D: Wiszonius in Amboina, en overleden. a 94.
Wodjir. b 39.
Woena. b. een Stad. b 5.
Woetra. b 33.
Woit Bezar, en Woit Kitsjil. a 239.
Wokam. b 40.
Wondbeelers in Banda. b 88.
Workey. b 39, 40.
Wustbos Reys na 't Land der Louwen. c 45.
Wykerfloot. b 126.

X.

X *Avier* komt in Amboina, en hersteld den
 Godsdienst. a 29, 30.

Y.

Y *Zer-Hont-Boom.* a 220.

Z.

Z *Abib Hoetan.* a 255.
Zagoe-Boom. a 175. Brood, Bry, en
 Meel. 177. Heester. 238.
Zaguweer. a 295.
Zaguweer-drinker. a 241.
Zamalabdyn, Grondvester van den Mohham-
 medaanzen Godsdienst in Amboina. a 12, 20.
Zeelandia Nova. b 49.
 { Arend. a 304.
Zee-Boon-plant. a 235.
 { Menschen. a 330, 331.
 { Koejen. a 341.
Zee-Horenkens, f. Hoornkens of Zee-horen-
 kens. a 517--540.
Zielbeschryving van Banda. b 30.
Zerumbed. a 245.
Zuyd-Ooster en Z. W. Eylanden van Banda,
 b 37.
't Zuydland, b 47. en Tochten derwaards. ibid.
 Tocht van Pool. Tasman. b 47. Der Cha-
 loep Walingen na Nova Guinea. 58. Van
 d' Hr: Keyts na Nova Guinea. 61. Van de
 Vlaming na 't Zuydland. b 68, van d' Hr:
 Roggeveen. b 71.
Zwaanen (zwarte.) b 69. Verbeeld. 71.
Zwaluwe, de Vogelneskens makende. a 328.
Zuyker-Riet. a 246.

